

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ
KRİZLERDE LİDER ALGILAMALARI**

**ZEHRA GÜRSOY MAHDY
13716014**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FUAT AKSU**

**İSTANBUL
2021**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ
KRİZLERDE LİDER ALGILAMALARI**

ZEHRA GÜRSOY MAHDY

13716014

ORCID NO: 0000-0001-6921-7329

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FUAT AKSU**

İSTANBUL

2021

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DOKTORA
PROGRAMI**

**TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ KRİZLERDE
LİDER ALGILAMALARI**

**ZEHRA GÜRSOY MAHDY
13716014**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 24 Şubat 2021

Tez Oy birliği ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Fuat Aksu	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Serhat Güvenç	
	: Prof. Dr. Elçin Macar	
	: Doç. Dr. Çiğdem Nas	
	: Doç. Dr. Helin Sarı Ertem	

**İSTANBUL
ŞUBAT, 2021**

ÖZ

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ KRİZLERDE LİDER ALGILAMALARI **Zehra Gürsoy Mahdy** **Şubat, 2021**

Bu tez çalışmasında, Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerde ‘lider algıları’ analiz edilecektir. Yunanistan ve Türkiye arasında 14 kriz yaşanmış olup uyumsuzluk çerçevesinde hali hazırda çözümlenemeyen sorunlar mevcuttur. 14 kriz içerisinde liderler değişiklik göstermiş ve değişen liderler karşısında liderler analiz birimi olarak ele alınırken krizlerden ziyade hangi liderlerin hangi krizlerde karşı karşıya geldikleri üzerinden bir araştırma yapılmıştır.

Zaman zaman yaşanan krizler sonucunda taraflar arasında dostça ilişkiler yeniden kurgulanmak istense de bu durumun süreklilik arz etmediği gözlemlenmiştir. Çatışmadan krize, krizden müzakerelere, müzakerelerden yine krizlere evrilen bir süreç içerisinde bu çalışmada lider algılarının nasıl geliştiği liderlerin operasyonel kodları üzerinden araştırılacaktır. Operasyonel kod analizi bu çalışmada sayısal veriler üzerinden değil de liderlerin söylemleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Liderlerin söylemlerinde ise genel olarak dönemin gazetelerinden yararlanılmıştır.

Liderlerin temel değer ve önceliklerine yönelik algıladıkları risk tehdit ve tehlike durumları karşısında karşılaştıkları mevcut seçenekler arasından yaptıkları tercihler kriz sürecini nasıl yönettiklerini ortaya koymaktadır. Bu tercihleri yaparken liderler ulusal/uluslararası kamuoyunu, uluslararası sistemi göz önünde bulundururken aynı zamanda karşısındaki liderin de nasıl bir davranış göstireceğini de değerlendirmektedir. Bu anlamda çalışmada neoklasik realizm bir yol gösterici olmuştur. Rakibin krizi tırmandırma olasılığı liderin caydırıcı ya da tetikleyici eylemlerde bulunması sırasında tüm bu koşullar göz önünde bulundurulurken en nihayetinde rakibin eylemleri doğrultusunda nihai karar verilmektedir.

Çalışmanın temel hedefi siyasi sorumluluğu elinde bulunduran liderlerin hangi algı ile davranışlarını belirledikleri ve kriz yönetim süreçlerinde ulusal çıkarlarını savaşa varmadan asgari düzeyde koruyarak hareket edip etmediklerinin saptanmasıdır. Aynı zamanda çalışmanın her iki tarafın da liderlik analizine değinmesi nedeniyle ikili ilişkilerde liderlerin rolünün ne olduğu açısından literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Dış Politika Krizleri, Türkiye, Yunanistan, Karar Alıcı, Lider, Algı

ABSTRACT

LEADERS' PERCEPTIONS DURING THE CRISES BETWEEN TURKEY AND GREECE

Zehra Gürsoy Mahdy

February, 2021

This study analyses perceptions of leaders during the crises between Turkey and Greece. In 14 crises Turkey and Greece engaged with 14 foreign policy crises that even some of the crises seem to be ended they still have unresolved problems. In these 14 crises leaders have been altered and according to altered leaders who played role as analysis unit are the main topic of this thesis. So rather than based on crises, it is has been searched that during which crises leaders were confronted with each other.

After the few crises Turkey and Greece wanted to rebuild their relationships in a friendly manner but that situation hasn't been permanent. In a circle of from conflict to crises, from peace to conflict crises this study investigates transformation of leaders' perceptions via their operational codes. In the research, operational code analysis practiced with discourses' of leaders instead of quantitative way. And so forth leaders' discourses' are basically choose from newspapers of the period.

When leaders perceive situation of threat, risk and danger to their main priorities and values their selections from existing options are becoming manifestation of the crisis management process. Neoclassical realism as theoretical framework of the study synthesizes national/international public opinion, international system, strategical cultures of decision unit. As intervening variable decision maker in neoclassical theory, they decide to their final decision on the base of their countries' position in international/national level. In this way, leaders arrange their national interests with constrains in the system/national structure.

As a decision unit; leaders have responsibility to maintain their national interests. While they try to keep their positions without any confession they might face with escalation of the crises. So while they are protecting their national interest they might be reason of a conflict. This study also because of examination the roles of two sides' leaders it is thought that it is an important contribution to the literature.

Key Words: Crisis management, foreign policy crisis, dispute resolution, Turkey and Greece, operational code, perception.

ÖN SÖZ

1955 yılından itibaren 2020 yılına kadar Türkiye ve Yunanistan arasında 3 tanesi dolaylı olmak üzere 14 adet kriz yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu krizler arasında taraflar arasındaki sıcak çatışmayı tetikleyen krizler olduğu gibi diplomatik düzeyde kalan ya da algılar üzerinden yaratılan krizler de mevcut olmuştur. Ortaya çıkan/çıkartılan krizlerin doğrudan muhatabı en nihayetinde siyasal sorumluluğu elinde bulunduran o ülkenin karar alıcılarıdır.

Bu çalışmada krizleri yöneten/yönetmede zorlanan liderler analiz birimi olarak ele alınarak algıları ile gerçeklik arasındaki bağlantının nasıl kurguladığı incelenmeye çalışılacaktır. Kriz dönemleri yönetilmesi zor bir süreçtir. Olağan dış politikadan olağanüstü yönetim mekanizmalarını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda liderlerin hangi algı ile hareket ederek ulusal menfaatleri ile verebilecekleri ödünler arasındaki ilişkiyi kurdukları bu çalışmada ele alınmaktadır.

Bu tez TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje no: 112K172) kapsamında desteklenmiştir. Uzun süren bu çalışma sürecinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler literatürüne önemli katkılar sunmuş olan tez danışmanım Doç. Dr. Fuat Aksu ile çalışmanın ayrıcalığı ile teşekkürü kendisine borç bilirim. Prof. Dr. Serhat Güvenç ve Doç. Dr. Çiğdem Nas'a tezime sundukları katkıları için çok teşekkür ederim.

Ankara'dan yürüttüğüm çalışma sürecinde ne zaman ihtiyacım olsa desteklerini yanında bulduğum sevgili arkadaşlarım Tuğçe Kafdağlı ve Ayşe Küçük'e, her zaman fikir alışverişinde bulunduğum beni her zaman için motive eden iş arkadaşlarım Barış Biçimseven'e, Seçil Tireli'ye, Ece Özgün'e, Murat Kabalak'a ve Serhan Kamil Kocaman'a, çok teşekkür ederim. Bu meşakatli süreçte onlarla birlikte olamadığım çoğu zamana rağmen benden desteklerini esirgemeyen sevgili aileme teşekkür ederim.

Son olarak yeri geldiğinde fikirleri ile çalışmama katkıda bulunan, yeri geldiğinde ona ayıramadığım zaman için bana anlayış gösteren eşim Mohamed Mahdy'e çok teşekkür ederim.

Çalışma içerisinde geçebilecek hataların sorumluluğu bana ait olmakla birlikte olası hatalardan dolayı özür dilerim.

İstanbul; Şubat, 2021

Zehra Gürsoy Mahdy

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
I. GİRİŞ.....	1
2. DİŞ POLİTİKADA LİDER[LİK] VE KRİZ YÖNETİMİ	16
2.1. Dış Politika Analizi.....	22
2.1.1. Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi.....	26
2.1.2. Dış Politikada Lider Algılamalarının Yeri	27
2.2. Liderlik Üzerine Çalışmalar: Operasyonel Kodlar ve Liderlik Özellikleri Analizi.....	34
2.2.1. Liderlik Özellikleri Analizi	36
2.2.2. Operasyonel Kod.....	39
2.3. Dış Politikada Lider, Karar Alma ve Neoklasik Realizm.....	47
2.4. Kriz Tanımı.....	55
2.4.1. Kriz Yönetimi.....	59
2.4.2. Karar Alma Yaklaşımları	62
2.4.3. Kriz Yönetimi ve Karar Alma Birimi.....	65
2.5. Krizlerde Lider Davranışları: Seçmen Maliyeti (Audience Cost) Tartışması	68
2.5.1. Seçmen Maliyeti Yaklaşımı	68
2.5.2. Rejim Tipi ve Seçmen Maliyeti Yaklaşımı	76
2.5.3. Seçmen Maliyeti Yaklaşımına Eleştiriler	79
3. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ KRİZLERDE LİDER ALGILAMALARI	84
3.1. Dış Politika Krizlerinde Lider Dağılımı	84

3.2. Dış Politika Krizlerinde Karar Birimi Olan Liderlerin Operasyonel Kodları	123
3.2.1. 6-7 Eylül Olayları Krizi ve Liderler (Menderes-Papagos/Karamanlis) .	124
3.2.2. 1964 Kıbrıs Krizi ve Liderler (İnönü-Papandreou)	156
3.2.3. 1967 Kıbrıs Krizi ve Liderler (Demirel-Cunta).....	182
3.2.4. 1974-1976 Kıta Sahanlığı Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel-Karamanlis)	214
3.2.5. 1974 Kıbrıs Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel-Karamanlis).....	235
3.2.6 1974-1980 NOTAM – FIR Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel- Karamanlis)	272
3.2.7. 1981-1984 Limni Krizi ve Liderler (Özal-Papanreou).....	279
3.2.8. 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizi ve Liderler (Özal-Papandreou).....	298
3.2.9. 1984-1990 Batı Trakya Krizi ve Liderler (Yılmaz-Samaras).....	306
3.2.10. 1995 Ege Denizi Krizi ve Liderler (Demirel-Papandreou).....	319
3.2.11. 1996 Kardak Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis)	328
3.2.12. S-300 Füze Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis).....	337
3.2.13. Suriye-Öcalan Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis).....	346
3.2.14. Doğu Akdeniz Krizi ve Liderler (Erdoğan-Çipras/Miçotakis).....	359
3.3. Seçmen Maliyeti Yaklaşımının Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Krizlerde Liderler Bazında Analizi	402
3.3.1. Başbakan Adnan Menderes	407
3.3.2. Konstantinos Karamanlis	409
3.3.3. Başbakan İsmet İnönü -Başbakan Süleyman Demirel; 1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Üzerinden Karşılaştırma.....	415
3.3.4. Başbakan Yorgo Papandreou	417
3.3.5. Cunta Yönetimi	419
3.3.6. Başbakan Bülent Ecevit/ Başbakan-Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel	419
3.3.7. Başbakan Andreas Papandreou	427
3.3.8. Başbakan Turgut Özal	431
3.3.9. Dışişleri Bakanları Mesut Yılmaz ve Andonis Samaras'ın Beka Krizi: Batı Trakya	432
3.3.10. Başbakan Kostas Simitis	434
3.3.11. Başbakan Aleksis Çipras	439
3.4.12. Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına Recep Tayyip Erdoğan.....	441
3.4 Çatışma-Barış İlişkisine Lider Etkisi.....	447

3.4.1. Çözüm Önerileri	455
4. SONUÇ	462
KAYNAKÇA	483
ÖZ GEÇMİŞ	543

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Karar Alıcılar ve Krizler	11
Tablo 2: Dış Politika Analizinin Başlıca Çalışma Düzeyleri.....	25
Tablo 3: VICS Aşamaları	45
Tablo 4: Araçsal ve Felsefi İnançlar Endeksi.....	46
Tablo 5: Krizler ve Siyasi Liderler (1955-2018).....	85
Tablo 6: 1969-1980 Dönemi Türkiye’de Hükümetler.....	92
Tablo 7: Adnan Menderes’in Operasyonel Kod Analizi I.....	141
Tablo 8: Adnan Menderes’in Operasyonel Kod Analizi II.....	141
Tablo 9: Başbakan Papagos ve Karamanlis’in Operasyonel Kod Analizi I	142
Tablo 10: Başbakan Papagos ve Karamanlis’in Operasyonel Kod Analizi II	143
Tablo 11: İsmet İnönü’nün Operasyonel Kod Analizi I	160
Tablo 12: İsmet İnönü’nün Operasyonel Kod Analizi II.....	161
Tablo 13: Demirel’in Operasyonel Kod Analizi I	208
Tablo 14: Demirel’in Operasyonel Kod Analizi II.....	208
Tablo 15: Cunta Yönetiminin Operasyonel Kod Analizi I.....	212
Tablo 16: Cunta Yönetiminin Operasyonel Kod Analizi II	213
Tablo 17: 1975-1976 Kıta Sahaneliği Krizi Kronolojisi	219
Tablo 18: Ecevit’in Operasyonel Kod Analizi I.....	243
Tablo 20: Papandreou’nun Operasyonel Kod Analizi I	285
Tablo 21: Papandreou’nun Kod Analizi II	285
Tablo 22: Özal’ın Operasyonel Kod Analizi I.....	290
Tablo 23: Özal’ın Operasyonel Kod Analizi II	291
Tablo 24: Doğu Akdeniz MEB Krizi Kronolojisi	360
Tablo 25: Erdoğan’ın Operasyonel Kod Analizi I.....	384
Tablo 26: Erdoğan’ın Operasyonel Kod Analizi II	384
Tablo 27: Miçotakis’in Operasyonel Kod Analizi I	388
Tablo 28: Miçotakis’in Operasyonel Kod Analizi II.....	389
Tablo 29: Türkiye’de Yunanistan İle Yaşanan Krizlerde Karar Alıcılar ve Seçim İlişkisi.....	402

Tablo 30: Yunanistan’da Türkiye ile Yaşanan Krizlerde Karar Alıcı ve Seçim İlişkisi	403
Tablo 31: 1973-1977 Arası Siyasi Karar Alıcılar.....	420
Tablo 32: 1977-1980 Arası Siyasi Karar Alıcılar.....	421
Tablo 33: 2002-2020 Arası Dönemde Siyasi Karar Alıcılar	442

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Araştırmanın Yöntemi	14
Şekil 2: Dış Politika Analizi	24
Şekil 3: Bilgi ve Algı Arasındaki İlişki.....	32
Şekil 4: Neoklasik Realizm Perspektifinden Dış Politika Kararı.....	49
Şekil 5: Dengeleme Siyasetine Neoklasik Realist Bakış Açısı.....	51
Şekil 6: Karar Birimi Belirleme Süreci.....	67

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: “Başvekil Adnan Menderes İstanbul’da Müessif Nümayişlerin Vuku Geldiği Mahalde Tetkiklerde Bulunurken” 135

Fotoğraf 2: “Doğu Akdeniz: Yunan Basınına Göre Bıçak Sırtında” 395

KISALTMALAR

AA:	Anadolu Ajansı
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AB:	Avrupa Birliği
AT:	Avrupa Topluluğu
AGİK:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
ANAP:	Anavatan Partisi
BAE:	Birleşik Arap Emirlikleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BMDS:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
DP:	Demokrat Parti
DSP:	Demokratik Sol Parti
DYP:	Doğru Yol Partisi
FIR:	Flight Information Right
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
İŞİD:	Irak ve Şam İslam Devleti
KDP:	Karşılaştırmalı Dış Politika
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO:	North Atlantic Treaty Organisation
NOTAM:	Notice to Airman
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN:	United Nations
UAD:	Uluslararası Adalet Divanı
MED-7:	Güney Avrupa Ülkeleri Zirvesi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
PASOK:	Pan-Helenik Sosyalist Partisi
PH:	Poliheuristic Theory
RP:	Refah Partisi
YDP:	Yeni Demokrasi Partisi

I. GİRİŞ

“Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Krizlerde Lider Algılamaları” başlıklı bu çalışmada Türkiye ve Yunanistan arasındaki dış politika krizlerindeki karar alıcılar incelenmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasında doğrudan ya da dolaylı olmak üzere toplam 14 kriz yaşanmış ve bu krizlerden biri de hâlihazırda yaşanmaya devam etmektedir. 1955 ve 1999 arası dönemde Türkiye’nin dış politikasında önemli bir yer tutan Yunanistan ile ilişkilerin günümüzde aynı derecede bir anlama sahip olmadığı düşünülebilir. 1999 sonrası dönemde hatta Yunanistan’ın Türkiye’nin AB üyeliğini destekleyen yaklaşımı, taraflar arasında gelişen ekonomik ilişkiler yeni bir döneme işaret ediyor gibi gözükse de 2003 yılında GKRY’nin AB üyeliği ile Yunanistan ve Türkiye ilişkilerine yeni uyuşmazlık konuları eklenmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye ve Yunanistan arasındaki uyuşmazlıklar tarafların egemenlik hakları ve sınırları ile ilişkili olduğundan aktörlerden herhangi birinin fiili durum/oldu-bitti yaratma girişimi yeni krizleri tetikleyebilme olasılığını içinde barındırmaktadır. Infantis’in tespit ettiği üzere ‘Ege’de soğuk savaşın sonlandığı’ söylemek inandırıcı olmayacaktır.¹

Bu anlamda taraflar arasındaki temel uyuşmazlıklar konusunda anlaşmaya varılmadığı takdirde yeni krizlerin tetiklenmesi her zaman için olasılık dahilindedir. Bu durum birey psikolojisinde de geçerlidir. Travmaları ile yüzleşmeyen bireyler hayatta karşılaştıkları krizler karşısında gösterdikleri kalıplaşmış davranışları ile krizi yönetemezler ve başarısızlık ile karşı karşıya kalırlar. Oysa travması ile yüzleşen bir birey karşılaştığı kriz durumu karşısında nasıl davranması gerektiğinin bilincine erişimi olacağından krizi kontrol edebilme yetisine sahip olabilecektir.

Uluslararası İlişkiler disiplinde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerine dair çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Konuları itibarıyla; soğuk savaşın taraflar

¹ Kostas Ifantis, “Greece’s Turkish Dilemmas: There Are Back Again”, **South East European Studies**, c.5 s. 3, (2005): 379.

üzerindeki etkileri², ittifak ilişkileri bağlamında taraflar arası ilişkiler³, Kıbrıs sorunu⁴, Patrikhane meselesi,⁵ Ege Denizi'ne ilişkin uyuşmazlıklar (kıta sahanlığı, FIR, statüsü belirlenmemiş ada ve adacıklar)⁶, azınlık sorunları⁷, taraflar arası silahlanma yarışı/savunma harcamaları⁸, AB-Türkiye ilişkilerine Yunanistan'ın etkisi⁹, ikili ilişkilerde yumuşama/yakınlaşma¹⁰, ekonomik ilişkiler¹¹ ve kimlik¹² özelinde pek çok çalışma vardır.

Bu çalışmalar daha çok belirli bir tema ve taraflar arasındaki uyuşmazlık noktaları üzerine odaklanırken ikili ilişkilere bütünsel bir yaklaşım ile bakmamaktadırlar. Benzer şekilde, tez çalışmaları da spesifik konular üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra kriz ve karar alıcı literatürünü ele alan çalışmalar nadirdir. Özgür

² Artiom .A. Ulunian, "Soviet Cold War Perceptions of Turkey and Greece, 1945-58", **Cold War History**, c. 3, s. 2 (2003): 35-52.

³ H. Tarık Oğuzlu, "The Promise of NATO in the Construction of Cooperative Turkish-Greek Relations", **The Review of International Affairs**, c. 3, s. 3 (2004): 458-478., Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileriveBüyük Güçler**, (İstanbul: Der Yayınları, 2000)

⁴ Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözömsüzölük**, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2001), Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçöler İöinde Kıbrıs**, (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1975), Melek F. Fırat, **1960-1970 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**, (Ankara: Siyasal Kitabevi,1997), Turgut Tölömen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, (İstanbul: Boğaziöi Yayınları, 1998), Mehmet Ali Birand, **Diyet**, (İstanbul: Milliyet Yayınevi, 1986), Clement Dodd, **The History and Politics of the Cyprus Conflict**, (UK: Palgrave Macmillan, 2010).

⁵ Elöin Macar, **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), **Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açıda Ekümenik Patrikhane**, der. Cengiz Aktar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013)

⁶ Erdem Denk, **Egemenliğı Tartışmalı Adalar: Karşılaştırmalı Bir Çalışma**, (Ankara: Mülkiyeliler Birliğı Vakfı Yayınları, 1999), Aydın Şihmantepe, "Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri**, c. 9, s. 17 (2013):127-155.

⁷ Christina Borou, "The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative 'Other'?", **Journal of Muslim Minority Affairs**, c. 29, s.1 (2009): 5-26, Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, (Ankara: Mülkiyeliler Birliğı Vakfı Yayınları, 1986).

⁸ Christos Kollias, Suzanna-Maria Paleologou, "Is There a Greek-Turkish Arms Race? Some Further Empirical Results From Causality Tests", **Defence and Peace Economics**, c. 13, s. 4, (2010): 321-328., Nadir Öcal ve Jölöde Yıldırım, "Arms Race Between Turkey And Greece: A Threshold Cointegration Analysis", **Defence and Peace Economics**, c. 20, s. 2 (2009): 123-129., Ron Matthews, "Greek-Turkish Tensions Fuel Defence Industrialization", **The RUSI Journal**, c. 144, s. 1 (1999): 52-58., Or Long-Term Institutional Cooperation?", **Cambridge Review of International Affairs**, c. 17, s. 2 (2004): 337-354.

¹⁰ H. Tarık Oğuzlu, "Is the Latest Turkish-Greek Détente Promising for The Future?", **European Security**, c. 12 s. 2, (2003): 45-62, Mustafa Aydın "Crypto-Optimism In Turkish-Greek Relations. What Is Next?", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, c. 5, s. 2, (2003): 223-240.

¹¹ Dimitris Tsarouhas, "The Political Economy of Greek-Turkish Relations", **Southeast European and Black Sea Studies**, c. 9, s. 1-2, (2009): 39-57.

¹² Alexis Heraclides, "What Will Become of Us Without Barbarians?", The Enduring Greek-Turkish Rivalry as An Identity-Based Conflict", **Southeast European and Black Sea Studies**, c. 12, s. 1 (2012): 115-134.

Özdamar ve Okhan Erciyas ise 1964, 1967 ve 1974 krizlerinde Türkiye'nin karar alma sürecini analiz etmiştir.¹³ Kesgin "Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers" isimli makalesinde liderlerin islami ya da seküler olmasından ziyade liderlik özelliklerinin önemli olduğunu ortaya koymuş, liderlerin İslami ya da seküler olarak ayırma tabi tutulmasını sadece istatistiksel bir farklılık olarak görmüştür.¹⁴ Kesgin "Turkey's Erdoğan: Leadership Style And Foreign Policy Audiences"¹⁵ çalışması ile ise Erdoğan'ın liderlik özellikleri çerçevesinde bir değerlendirme yapmaktadırlar. Çuhadar, Kaarbo, Kesgin ve Taner'in, "Turkish Leaders And Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative And Multi-Method Perspective"¹⁶ çalışması liderlerin kararlarını liderlik özelliklerinin, iç ve dış yapının etkili olduğunu savunan, Süleyman Demirel'in Bülent Ecevit'in, Necmettin Erbakan'ın Recep Tayyip Erdoğan'ın, Abdullah Gül'ün liderlik özelliklerinin incelendiği önemli bir çalışmadır. Barış Kesgin ve Cengiz Erişen'in "Dış Politika ve Psikolojik Unsurlar Türk-Yunan İlişkilerinin Analizi"¹⁷ çalışması bu çalışmaya başlık olarak en yakın olan araştırmalardan biri olsa da yazarların daha çok Erdoğan ve Karamanlis, Papandreou-Cem ilişkisine ve Kardak boyutu ile Tansu Çiller'e odaklandığı görülmektedir. Oysa bu çalışma içerisinde Kardak Krizi'nde karar alıcı olarak Başbakan Çiller değil Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tercih edilmiştir. Türkiye'de Yunanistan dış politikasına bakan nadir araştırmalardan biri ise Gülten Ayman'ın "Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar"¹⁸ isimli çalışmasıdır. Yazar bu çalışmada Yunanistan'ın Türkiye karşısında sahip olduğu ekonomik ve toplumsal kapasiteye de değinerek Yunanistan'ın 1990'ların sonlarından itibaren gerçekleştirdiği ittifaklar üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirmiştir.

¹³ Özgür Özdamar, Okhan Erciyas, "Turkey and Cyprus: A Poliheuristic Analysis of Decisions during the Crises of 1964, 1967, and 1974", **Foreign Policy Analysis**, c. 16, s. 3 (2019): 1-21.

¹⁴ Barış Kesgin, "Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers", **Turkish Studies**, c.14, s. 1 (2013): 136-157.

¹⁵ Barış Kesgin, "Turkey's Erdoğan: Leadership Style And Foreign Policy Audiences", **Turkish Studies**, c. 21 s. 1, (2020): 56-82.

¹⁶ Esra Çuhadar, Juliet Kaarbo, Barış Kesgin, Binnur Özkeçeci Taner, "Turkish Leaders And Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative And Multi-Method Perspective", **Turkish Studies**, (2020), DOI: 10.1080/14683849.2020.1724511, [04.05.2020]

¹⁷ Cengiz Erişen, Barış Kesgin, "Dış Politika ve Psikolojik Unsurlar: Türk Yunan İlişkilerinin Analizi", **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2012):553-580.

¹⁸ Gülten Ayman, **Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar**, (Ankara: SAEMK, 2001)

Ali Faik Demir'in editörlüğünde “Türk Dış Politikasında Liderler”¹⁹, Kevin Featherston ve Papadimitriou'nun “Prime Ministers in Greece: The Paradox of Power”²⁰ başlıklı Yunan başbakanlarını incelediği çalışması, uluslararası ilişkilerde liderlik konularına önemli katkıda bulunmaktadır. Bu gibi ayrı, Adnan Menderes, Bülent Ecevit, Konstantinos Karamanlis, Andreas Papandreu gibi liderlerin genel olarak siyasetlerinin incelendiği pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak genel olarak liderlerin siyasalarını inceleyen bu çalışmalardan farklı olarak Aydın Şihmantepe'nin “Türkiye’de Dış Politika Krizleri’nde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği”²¹ karar alıcının önemli olduğu varsayımı altında yazdığı ve Süleyman Demirel'in Yunanistan ile yaşanan krizlerin yanı sıra liderliğindeki tüm krizlerde karar alıcı rolünün incelendiği bir çalışmadır.

Fuat Aksu'nun “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar”²² isimli çalışması Türk dış politikasındaki krizlerde hükümetleri, cumhurbaşkanlarını ve başbakanları incelediği başka önemli bir çalışmadır. Bu çalışma ile Türk dış politikasında karar alıcıların kimler olduğu irdelenmiş ve siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı ile siyasi sorumsuz Cumhurbaşkanı arasındaki ilişkinin krizleri nasıl etkilediği ortaya konmuştur. Fuat Aksu'nun kriz literatürüne ikili ilişkiler çerçevesinde başka önemli bir çalışması ise; “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı değişimine Türkiye Yunanistan İlişkileri”²³ çalışmasıdır. Araştırmada, tarihsel olarak uyuşmazlıktan krize evrilen bir döngüde Türkiye ve Yunanistan ilişkilerini ele aldığı toplumsal algının siyasi düzleme yansımaması nedeni ile barış sürecinin geçiciliği vurgulamaktadır. Yazarın “Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi”²⁴ çalışması ise Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidinden yararlanarak yürüttüğü dış politika krizlerine odaklanmaktadır ve bu krizlerden bir

¹⁹ **Türk Dış Politikasında Liderler**, der. Ali Faik Demir (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007)

²⁰ Kevin Featherstone, Dimitris Papadimitriou, **Prime Ministers in Greece: The Paradox of Power**, (Oxford: Oxford University Press. 2015).

²¹ Aydın Şihmantepe, “Türkiye’de Dış Politika Krizleri’nde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği”, (Doktora Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

²² Fuat Aksu, “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 15 s. 59, (2018): 65-87.

²³ Fuat Aksu, “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri”, **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, ed. Mustafa Kaymakçı ve Cihan Özgün, (İzmir: RİOTKDD Yay., 2014):1-11.

²⁴ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008).

kısmı doğrudan/dolaylı olarak Yunanistan ve Kıbrıs ile ilgilidir. Fuat Aksu'nun ikili ilişkilere bütüncül bir bakış açısı getiren hem uluslararası sistemi hem de iç politika kaygıları ile taraflar arasındaki uyuşmazlıkları inceleyen "*Türk-Yunan İlişkileri*"²⁵ çalışması literatüre önemli katkıda bulunmaktadır.

Couloumbis ve Knetikelenis, "Greek-Turkish Relations and the Kantian Democratic Peace Theory"²⁶ isimli çalışmada demokratik barış teorisi kapsamında her iki ülkede de seçimlerin düzenli olarak yapılmasını, basın yayın düşünce özgürlüğü, çok sayıda siyasi partinin varlığı bir gereklilik olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin demokrasinin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bilindiği üzere iki devletin anlaşabilmesi ve aralarında savaş olmaması için bu teori çok da geçerli değildir. İsrail ve Mısır arasındaki ilişki demokratik olmayan ve demokrasiye sahip bir ülke arasındaki 'barış' ilişkisinin en belirgin örneği oluşturmaktadır. Kaldı ki, Türkiye'de 1980 askeri darbesi ile demokrasinin askıya alındığı bir dönemde Yunanistan uzun zamandır geri dönmeye çalıştığı NATO'nun üyesi olabilmektedir.

İkili ilişkilere dair bir diğer hipotez ise; taraflar arasındaki, ekonomik, kültürel, toplumsal, turizm gibi 'low politics' olarak adlandırılan toplumlar arasındaki algı değişiminin siyasi düzlemdeki uyuşmazlıkları çözebileceğine dairdir.²⁷ Örneğin Veremis'e göre Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde ya da Doğu Akdeniz'de Avrupa'nın petrol ihtiyacını karşılamak üzere tarafların ortak çıkar zemininde buluşmaları mümkündür.²⁸ Doğu Akdeniz krizinin başlangıcında Türkiye'deki siyasi karar alıcılar da kazan-kazan (win-win) esasına dayalı bir zemin oluşturulabileceğini savunmuşlarsa da bugün Doğu Akdeniz'de tarafların giderek kutuplaştığı görülmektedir. Yine bu minvalde Avrupa'daki kömür çelik rezervlerinin siyasi işbirliğini de beraberinde getirmesi gibi iki ülke arasındaki ortak çıkar birliğinin oluşabileceği savunulmaktadır.²⁹ Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin neden

²⁵ Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri, İkili İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, (Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001).

²⁶ Theodore. A. Couloumbis, Alexander. E. Knetikelenis, "Greek-Turkish Relations and the Kantian Democratic Peace Theory", **Southeast European and Black Sea Studies**, c. 7, s. 4 (2007): 517-532.

²⁷ Ziya Öniş, Şuhnaz Yılmaz, "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?" **Political Science Quarterly**, c. 123 s.1 (2008): 123-14

²⁸ Thanos Veremis, "Medeniyetler Çatışmaz Kaynaşır", **Akiller Tartışıyor**, der. Leyla Emeç Tavşanoğlu, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998): 170.

²⁹ Ahmet O. Evin, "The Future Of Greek-Turkish Relations", **Southeast European and Black Sea Studies**, c. 5 s. 3, (2005): 395-404.

bir Almanya-Fransa örneği olmasının sorusu araştırmacılar tarafından düşmanlıkların sonlanabileceği iyimser inancı yansıtmaktadır. Bu bağlamda Sönmezoğlu'na göre tarafların algılayabilecekleri ortak bir tehdit tarafları yeniden işbirliğine yönlendirebilecektir.³⁰ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Almanya'nın tarihsel yüzleşme süreci ile birlikte genel olarak düşmanlıktan dostluğa evrilen bir siyaseti izlediği dış politika kurgusudur. Merkel, İsrail Parlamentosunda 2008 yılında gerçekleştirdiği bir konuşmasında: "İsrail'in güvenliği benim ülkemin tarihsel sorumluluğu ve varlık nedenidir"³¹ söyleminde bulunmuştur. Almanya travmaları ile yüzleşmeyi başarabilmiş bir ülkedir. Yunanistan için Türkiye aksine hâlâ Osmanlı'dan kalan travmaların kaynağı olarak görülmektedir. Yunanistan gerek 'Megali İdea'yı gerekse de 'Enosis'i 1970'lerin ortalarına kadar gerçekleştirmek istemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi ile günümüzde bile Türkiye 'işgalci' devlet olarak adlandırılmaktadır. Kaldı ki Yunanistan toplumunun algısında 'Türkiye düşmanlığı' hala yerini korumaktadır.³² Almanya, Auschwitz kampları ile Holokost anıtları ile günlük hayatta barışı inşa ederken Yunanistan'da ve Türkiye'de kiliselerin camiye çevrilmesi, camilerin kiliseye dönüştürülmesi ya da yıkılması gibi dönüştürmekten çok yıkıma giden bir eğilim olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Almanya ve Fransa arasında Türkiye ve Yunanistan ilişkilerindeki gibi güç asimetrisinden söz edilmesi biraz güçtür. Almanya ve Fransa birbirlerine eşit olarak algılayan biri diğerini küçük ya da büyük görmemektedir. Dolayısıyla taraflar arasında eşit olarak da diyalog kurulması mümkün olabilmektedir. Oysa Yunanistan Türkiye'yi kendinden büyük güç olarak algılamak Türkiye'nin işbirliğine açık siyasetine rağmen kendisinden ödünler vermesini isteyebilecektir.³³ Bu nedenle de Yunanistan diyalog yerine başka şekillerde büyük gücü çevreleme ihtiyacı ile hareket edebilmektedir.

³⁰ Sönmezoğlu, *Türkiye – Yunanistan İlişkileri*, 360-361.

³¹ Lily Gardner Feldman, *Germany's Foreign Policy of Reconciliation Germany's Foreign Policy of Reconciliation: From Enmity to Amity*, (Maryland: Rowman ve Littlefield Publishers, 2012): xiii

³² Bu çalışmanın 'Seçmen Maliyeti ve Liderler' konusu altında Yunanistan'ın kamuoyunun Türkiye'ye bakış açısı aktarılmaktadır.

³³ Gülden Ayman, "Türkiye'nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık", *En Uzun On Yıl*, der. Gencer Özcan, Şule Kut, (İstanbul: Boyut, 1998):285-325.

Emekli Büyükelçi Nazmi Akıman ise gerek gazetelerdeki köşe yazılarında gerekse de gerçekleştirdiği röportajlarda karar alıcıların Atatürk ve Venizelos'un sahip oldukları siyasi iradede yoksun olması nedeni ile ilişkilerin yeniden dostluk zemininde kurulamadığını savunmaktadır.³⁴ Özellikle Türkiye'deki karar alıcıların yeterli diplomatik iletişim becerisine sahip olmalarına rağmen Yunanistan'ı ile ilişkileri geliştirmek için çaba harcamamaları nedeni ile eleştirmektedir.³⁵

Andreas Papandreou, Constantinos Mitsotakis, Recep Tayyip Erdoğan gibi karar alıcılara göre ise Kıbrıs sorununa çözüm bulunmadan ikili ilişkilerin düzelmesi oldukça güçtür.³⁶ İkili ilişkiler Kıbrıs meselesi ile bozulmaya başlamış ve bundan sonra birçok uyuşmazlık birbirini takip etmiştir. Bu sorunun öncelikli olarak çözümü ile taraflar arasındaki farklılıklar da giderilebilecektir. Andreas Papandreou Kıbrıs meselesi nedeni ile o döneme söylemlerinde bu sorun çözülmeden Türkiye ile hiçbir konuda müzakere masasına oturmayacağını ilan etmiştir. Erdoğan ise Papandreou'nun tam tersine bu sorunun çözümü için 'Annan Planı'na varılan süreçte taraflar arasındaki ilişkilerin gelişimine odaklanmıştır. Oysa 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra gerek Türkiye'nin içsel koşulları, koalisyon hükümetinin istikrarsızlığı gerekse de Yunanistan'ın demokrasiyi önceleyen yaklaşımı ve öne çıkan Ege sorunlarıyla Kıbrıs ikinci planda kalmıştır. Günümüzde ise bu sorun karar alıcıların öncelikleri çerçevesinde gündemde ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu çalışmalar Türk dış politikasındaki kriz literatürüne, lider analizine karar alma sürecine katkı sağlayan önemli çalışmalardır. "Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Krizlerde Lider Algılamaları" da benzer eksende üretilen ancak her iki taraf arasındaki karar alıcıları karşılaştırmalı olarak incelen özgün bir çalışma olarak literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Çalışmada kullanılan kriz kavramı karar alıcıların algısına seslenen ve onları algılarında değişim yapmaya zorlayan durumları ifade etmektedir. Karar alıcılar

³⁴ Nazmi Akıman, "Ankara Atınayı Görüşmeye Zorlamalı", **Akiller Tartışıyor**, der. Leyla Emeç Tavşanoğlu, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998): 170

³⁵ "Emekli Büyükelçi Nazmi Akıman: 'Ege'de Mutabakat İçin ABD Yardımı Gerekmez'", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1997, 8.

³⁶ Alexis Heraclides, "The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity", **GreeSE Paper No.51 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe**, (October, 2011), <https://eprints.lse.ac.uk/45693/1/GreeSE%20No51.pdf>, [11.05.2020].

günlük rutinin işleyişinde pek çok sorun ile karşılaşır. Bu sorunları ajandalarına almaları ise tehdit ve risk algıları sonucu gerçekleşmektedir. Liderler temel değer ve önceliklerine yönelik bir tehdit ve risk algıladıktan, zihinsel bir analiz sürecinden sonra eylem(siz) davranışına karar verirler. Bir krizin kriz olarak tanımlanmasında önce ‘algı’ süreci devreye girmektedir. Tercih edilen karara varılan süreçte karar alıcının algısı ileten rolü oynamaktadır. Bu niteliğiyle ‘algı’ bir krizi tanımlama ve adlandırma sürecidir. Algılar karar alıcıların krizlere çözüm üretebilme kapasitesi hakkında önemli veriler sunarlar. Krizlerde kullanılacak mücadele yöntemi, barışçıl/çatışmacı araçlara başvurma kararı siyasi karar alıcının algısı ekseninde gelişir. Bu durum da doğal olarak krizin sonucunda etkileyecektir. Çünkü belirsiz bir süreci öngörülebilir duruma dönüştürme(me) karar alıcın algısı sonucundadır. Günlük hayatta karşılaşılan dış politika sorunlarında siyasi sorumlular bilinen metotlar, motor alışkanlıkları ile çözüm üretebilmektedirler. Kriz gibi belirsiz durumlar ise karar alıcıların davranışlarını kontrol etmesi gereken süreçlerdir. Karar alıcıların duygusal davranışları, düşünce süzgecinden geçirilmeyen ya da ani kararları istenmeyen sonuçlara liderler rutinden farklı olarak daha gergin belki de karşı tarafın davranışının bilinmezliği karşısında şüpheli olabilmekte ve istenmeyen sonuçlar doğurabilecek kararlar alabilmeye eğilimlidirler.

Davranışları şekillendiren algıların arkasında ise karar alıcıların inanç sistemleri yer almaktadır. Algı ve inanç her ikisi de soyut kavramlar olup değerlendirilmesi güç sistemlerdir. Bu kavramları değerlendiren matematiksel kodlar olmak ile birlikte niteliksel bir analiz de yapılabilmesi mümkün olabilmektedir. Araştırma kapsamında da algıların saptanabilmesinde Alexander George’un ‘operasyonel’ kod yaklaşımından yararlanılmıştır.³⁷ George’un felsefi ve araçsal inançlar başlıkları altında karar alıcıların siyasi evreni algılayışı ve bu algı doğrultusunda başvurdukları kriz yönetim stratejileri Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerdeki karar alıcıların birbirlerinin algılarının analiz edilmesinde yol gösterici olmuştur. Çalışmada liderlerin söylemleri analiz edilerek algıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bir tarafın söylemi karşı tarafta önce ‘algı’ kavramı içerisinde şekillendirerek değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

³⁷ Alexander L. George, **The 'Operational Code': A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making**, (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RM-5427-PR, 1967), https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM5427.html ,[13.05.2020]

Karar alıcılar konuşarak toplumun ve rakip ülkenin algısını ve davranışlarını etkilemektedirler. Kavramsal çerçeve olarak ise karar alıcının algısını, uluslararası sistemi ve iç yapıyı da değişken olarak kabul ettiği için neoklasik realizimden yararlanılmıştır.

Araştırmada yararlanılan başka kuramsal yaklaşım olan ‘audience cost’ (seçmen maliyeti) teorisi bu çalışma kapsamında liderin içteki kamuoyu algısını ortaya koyabilecek bir analiz olarak değerlendirilmiştir.³⁸ Bu teori üzerinden hem Türkiye’deki hem de Yunanistan’daki karar alıcıların krizleri takip eden seçimler ile iktidarlarına devam edip etmediği saptanmıştır. Gerçekleştirilen tespit sonucu ise krizlerin lideri kısıtlayan mı yoksa esneklik yaratan koşullar olup olmadığı analiz edilmiştir. Ayrıca bu teorinin ikili ilişkiler kapsamında özellikler kriz dönemlerinin incelenmesi ile liderlerin krizleri kendi bekalarını garanti altına alma hedefi doğrultusunda mı yoksa gerçekten ulusal çıkarların bir gereği olarak mı değerlendirdikleri incelenmektedir. Bu anlamda bu teorinin hangi liderin krizden beslenen bir yapıya sahip olup olmadığını ortaya çıkarması açısından önemli bir amaca hizmet ettiğinden bahsetmek mümkündür.

Diğer yandan Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerde her iki ülkenin de geçirdikleri askeri rejimlerin de etkisi ile ‘arızalı demokrasi’ yapısına sahip olmaları nedeni ile bu teorinin ne kadar açıklayıcı olabileceği analiz edilmektedir. Bu nedenle de seçim ile değerlendirilecek bir sistemin zaman zaman yokluğunun teoriyi ikili ilişkilerde sınırlandırdığı ortaya konmaktadır. Bu teori ile aynı zamanda seçimlerin olduğu koşullarda ise bir koalisyon hükümetinin varlığının liderlerin seçim ve tercihlerinin nasıl etkilediği ayrıca dikkate alınmaktadır. Bu başlık altında liderler ve seçimler arasındaki ilişkiyi doğrudan ortaya koyan bir çalışmanın bulunmayışı nedeni ile bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çoğu çalışmada gerçekleştirilen anketlerde Yunanistan’ın Türkiye’yi düşman olarak gördüğü tespit edilmiş olmakla birlikte bu çalışmanın özgünlüğünün aslında toplum ve lider arasındaki ilişkiyi ortaya koyması ile ön plana çıkmaktadır. Böylece, her iki

³⁸ James D. Fearon, “Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes”, *The American Political Science Review*, c. 88, s. 3 (1994): 577-592.

toplumun ortak bir gemişı ile birbirlerine benzer kültüre sahip olması dolayısı ile toplumlararası ilişkinin siyasi liderlerden bağımsız düşünüldüğünde gelişebileceğı fikrinin ne denli kamuoyunda karşılığını bulduğı açıklanabilmektedir.

Çalışmada incelenecek 14 kriz olmakla beraber siyasi sorumluluğı elinde bulunduran karar alıcı dışında siyasi sorumsuz olarak sayabileceğimiz lider de bulunmaktadır. Bu liderlerden hepsi çalışma kapsamında incelenmemiştir. Çünkü her siyasal karar alıcı kendi önceliğı çerçevesinde krize müdahil olmayı tercih etmiştir. Araştırma konusu karar alıcıların belirlenmesinde ise Margaret ve Charles Hermann'ın, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry"³⁹, karar alıcıların baskın lider, grup ve birbirinden bağımsız aktörler olarak sınıflandırıldığı çalışmasından faydalanılmıştır. Türkiye özelinde siyasi sorumlu haricinde siyasi sorumsuz (2018 cumhurbaşkanlığı seçimine kadar) karar alıcı olarak tespit edilmiştir. Her iki ülke de istisnai olarak ise dışışleri bakanlarının Batı Trakya krizinde ön plana ortaya çıkığı gözlemlenmektedir.

14 kriz incelenirken her krizin ayrı ayrı incelenmesi tekrara yol açacağından karar alıcılar özelinde bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Böylece karar alıcıların karşılaştırmalı olarak incelenmesi mümkün olabilmemiştir. Diğer krizlerden farklı olarak Doğu Akdeniz krizi özelinde ise Yunanistan Başbakanları Kiriakos Miçotakis ve Aleksis ipras ile Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın incelendiğı başlıkta olasılık çalışması yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu başlık altında Doğu Akdeniz'de tarafların gerçekleştirmiş olduğı ittifak ilişkilerinin geleceğe nasıl yansıyabileceğı özelinde kurgusal bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

³⁹ Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry", **International Studies Quarterly**, c. 33, s. 4 (Dec., 1989): 361-387.

Tablo 1: Karar Alıcılar ve Krizler

Karar Alıcılar (Türkiye-Yunanistan)	Krizler
Adnan Menderes-Konstantinos Karamanlis	6-7 Eylül Olayları Krizi
İsmet İnönü- George Papandreou	1964 Kıbrıs Krizi
Süleyman Demirel-Konstantinos Karamanlis	1967 Kıbrıs Krizi, 1976 Ege Krizi, 1974-1980 NOTAM/ FIR krizi
Bülent Ecevit-Konstantinos Karamanlis	1974 Kıbrıs Krizi, 1976 Ege Kıta Sahaneliği Krizi, 1974-1980 NOTAM FIR Krizi
Turgut Özal-Andreas Papandreou	1984 Limni Krizi 1987 Ege Kıta Sahaneliği Krizi 1984-1990 Batı Trakya Krizi
Süleyman Demirel-Andreas Papandreou	1994 BM- UNCLOS Krizi
Süleyman Demirel-Kostas Simitis	1996 Kardak Krizi 1997-1998 S-300 Füzeleri Krizi 1998 Suriye -Öcalan Krizi
Recep Tayyip Erdoğan-Aleksis Çipras / Kiriakos Miçotakis Taraflarımızca hazırlanmıştır.	2003 Doğu Akdeniz MEB Krizi

İki ülkenin sıcak bir savaşın ardından nasıl yeniden dostluk ve işbirliği içerisinde girdiğini ve liderlerin bu süreçte nasıl etkili olduğunu görmek açısından kurucu liderlerin yaklaşımları ilgi çekicidir. Yunanistan Başbakanı Venizelos:

“Yakındoğu’da barış yolunda yeni bir çağ açan Yunan-Türk anlaşmasının imzalandığı dönemde 1930 yılındaki Yunan hükümetinin başkanı kimliğiyle şimdi Nobel Barış Ödülü komitesinin seçkin üyeleri önünde Mustafa Kemal Paşa’nın adaylığını bu onur ödülüne layık olarak önermekten şeref duymaktayım”⁴⁰

diyerek Mustafa Kemal Atatürk’ü Nobel Barış Ödülüne aday olarak göstermiştir. Her iki lider de birbirlerine karşı verdikleri mücadeleden sonra yeniden Balkan coğrafyasında barışa duyulan ihtiyacı karşılama sorumluluğunu yerine getirmişlerdir. Bu anlamda Akıman’ın da savunduğu gibi karar alıcılar yeterli cesarete sahip değil midir? Türkiye ve Yunanistan’ın her zaman yeni krizler üretmeye açık ilişkisinde karar alıcının (krizi tetikleyen/tırmandıran/sonlandıran) rolü nedir? Karar alıcı değiştiğinde dış politika değişiyor mu? Karar alıcıların dış politika siyasalarında süreklilik ya da değişim var mıdır? Karar alıcının algısı değişmesi durumunda siyasi rakibine yönelik davranışlarında bir değişimden bahsedilebilir mi? Karar alıcıların ‘iyi niyet’ yaklaşımları krizlerin çözülmesinde yeterli midir? Liderler hangi krizlerde neden askeri seçeneklere başvurma ihtiyacı duymuşlardır? Liderlerin aynı/farklı olduğu krizlerde lider davranışları nasıl etkilidir? Lider ulusal ve uluslararası toplumda

⁴⁰ Venizelos Vakfı Arşivi’nden aktaran Özgen Acar, “Venizelos-Atatürk Nobel!”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 2018, 1.

rıza üretimini nasıl sağlamaktadır? Lider uluslararası sistemi nasıl tanımlamaktadır? Taraflar arası krizlerde uluslararası sistem lideri sınırlandırmakta mı yoksa ona esneklik mi tanımaktadır? Karar alıcının maddi güç kapasitesi algısı krizlerin tırmandırılma(ma)sını nasıl etkiler? Soruları bu araştırmada cevaplanmaya çalışılacaktır.

Bu sorular ışığında çalışmada sınanacak hipotezler ise şunlardır:

[Türkiye-Yunanistan arasındaki dış politika krizlerinde]

- Sistemsel değişim önemli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Liderin sistemi algılayışı, değerlendirişi ve buna göre geliştirdiği davranış bağlamında taraflar arasındaki dış politika krizlerinde anlam taşır.
- Liderlerin iyi niyet algısı krizlerin çözümünde yeterli değildir.
- Sivil ve askeri bürokrasi arasındaki görüş ayrılıklarının / uyuşmazlıkların giderilmesi ve koordinasyonunda krizi yönlendirme/yönetme sorumluluğunu üstlenen karar birimi belirleyicidir.
- Seçilmiş-sivil yönetimlerden farklı olarak askeri rejim yönetim liderleri krizlerde tırmandırıcı-radikal seçeneklere daha fazla rağbet gösterirler
- Karar yapısı içerisinde baskın lider profiline sahip bir aktörün varlığı kriz durumlarında kararların seyrini etkiler.
- Siyasi sorumlu karar alıcının siyasi beka önceliği krizlerin tırmanmasını kolaylaştırır.
- Siyasi evrenin esasını çatışma olarak algılayan karar biriminin müdahaleci davranması ulusal çıkar ve değerlerin korunmasını zorlaştırır.
- Siyasi evrenin esasını uyum olarak algılayan karar birimleri tepkisel kararlar vermekten ziyade kriz sırasındaki temel değer ve öncelikleri ekseninde kararlarını almaya eğilimlidirler.
- Karar alıcıların üçüncü aktör algısı krizlerin sıcak çatışmaya varmadan çözümlenmesinde etkilidir.

Araştırmanın en önemli kısıtlarından biri kaynaklara ulaşmadaki zorluk olmuştur. Özellikle Yunanca ile ilgili gereken yeterliliğin olmaması dolayısıyla doğrudan Yunanca kaynaklar üzerinden değil ya Yunanlı araştırmacıların yazıları ya da Türkiye’deki gazetelerin metinlerinden yararlanılmıştır. Bu anlamda Yunanistan karar vericilerinin operasyonel kodları çeviri metinler üzerinden analiz edilmiştir. Türkçe çevirilerin doğruluğu İngilizce kaynaklar ile karşılaştırıldığında Türkçe kaynakların tatmin edici olduğu görülmüştür. Çalışma süresince söylem analizi açısından kaynaklara ulaşma sıkıntısı yaşanan karar birimleri ise Yunanistan’daki cunta yönetimi ve Andreas Papandreou olmuştur. Cunta yönetiminin Atina Radyosu’nda kesintiye gitmesi haber yayın akışına izin vermemesi nedeni ile karar birimlerinin söylemlerine ulaşmada oldukça zorlu olmuştur. Andreas Papandreou’nun ise Türkiye’yi krizler ile baş etmek zorunda bırakan benzer söylemleri tekrarlamaktan öte bir görüş ileri sürmeyişi karar biriminin operasyonel kodlarının analizini zorlaştırmıştır.

Çalışma sırasında öne çıkan başka bir kısıt ise araştırma kapsamında analiz edilen Doğu Akdeniz krizinin hali hazırda devam ediyor oluşudur. Krizin farklı aktörlerin katılımı ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin boyutunu aşan bir niteliğe ulaşır gibi gözükmesi nedeniyle halihazırda Türkiye için bir dış politika krizi olan sorunun muhtemeldir ki uluslararası kriz boyutu ile de çalışılması yakın gelecekte bir zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır.

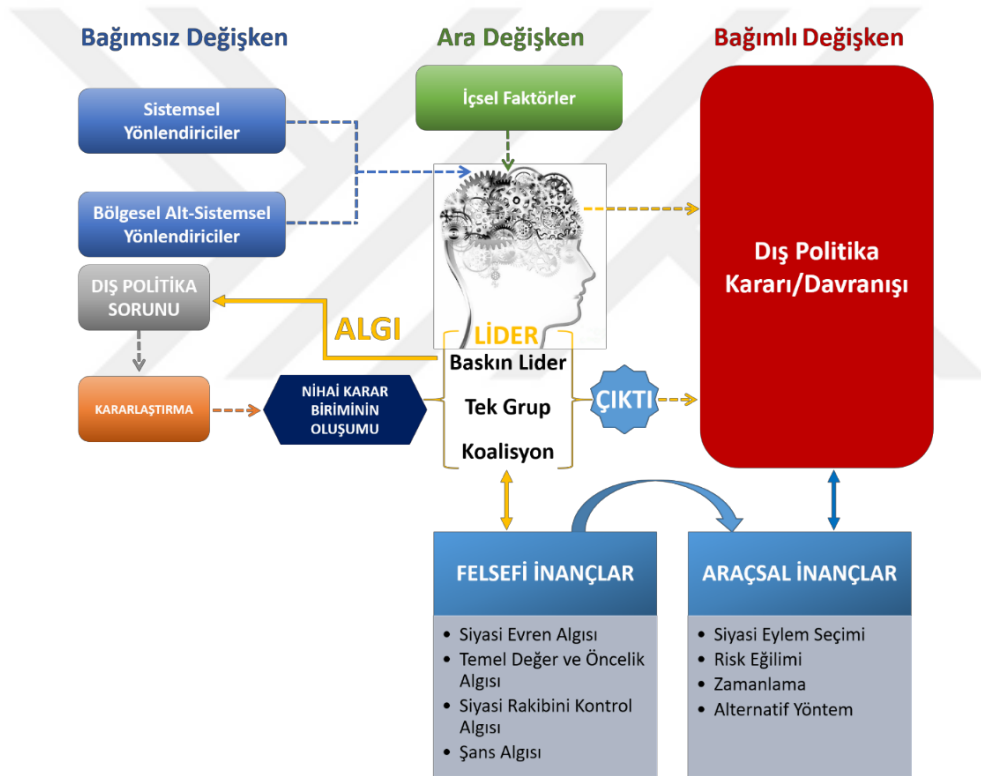
Bu çalışmada çalışmanın temel başlığı olan algıyı somut verilerle ölçebilmenin aracı operasyonel kodun dayandığı liderlerin inançlarından geçmektedir. Böyle olunca araştırmanın başlığının neden lider inançları değil de lider algıları özelinde kullanıldığı sorusu akla gelmektedir. Çünkü öznenin kendi inançları ve stratejisi başkası hakkındaki inançları ve stratejisi algı süzgecinden geçirilerek tanımlanmaktadır. Karar biriminin sahip olduğu inanç sistemi görüşlerini, algılarını ve kararlarını şekillendirmektedir.⁴¹

Çalışmanın öznesi olarak kabul eden liderin krizi kriz olarak tanımlama ve anlamlandırma süreci liderin ‘algı’sından geçmektedir. Liderin temel değer ve

⁴¹ Nitai Chakrabarti, “Beliefs, Perceptions And Foreign Policy: The Need For A Perspective”, **The Indian Journal of Political Science**, c. 49, s. 3 (1988): 335.

önceliklerine yönelik bir tehdit algısı onun meseleyi gündemine taşımaya sevk etmektedir.

Bu nedenle de çalışmada öncelikle tehdidin kim tarafından algılandığını tespit etmek amacıyla Margaret ve Charles Hermann'ın karar birimini belirlemekte kullandığı akış şemasından yararlanılmıştır. Bu şema ile saptanan karar alıcıların ülkelerindeki siyasi statülerinden ziyade hangi karar alıcının algıladığı tehdidin onu krizin tarafı yaptığı ortaya konmuştur. Siyasi olarak sorumlu olmamasına rağmen krizi yöneten liderin siyasi sorumlu olan liderden farklı olması tehdit algısının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın Yöntemi

Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, "Who Makes Decisions and How: An Empirical Inquiry", *International Studies Quarterly*, c. 33, s. 4 (Dec., 1989):371-372.

Karar alıcının amaçlarını, varsayımlarını ve algılarını yeniden tanımlayan karar alıcının amaç odaklı karaktere sahip olduğunu gören araştırmacı; "karar alıcı böyle

algılamasaydı öyle davranmazdı” gibi hipotezler üretir.⁴² Karar alıcının algısını etkileyen karakteri dışında karar alıcıdan farklı birçok değişken vardır. Bu aşamada karar biriminin hangi temel değer ve önceliklere dayanarak dış politika kararlarını verdiği sorusu önem kazanmaktadır.

Araştırmanın başlığı liderler seçilmiştir. Çalışmanın başında belirtildiği üzere Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde kimi çalışmalarda liderlerin iyi niyet çabalarının ikili ilişkileri geliştirebileceği tezi savunulmaktadır. Ancak krizi yöneten karar birimi 1967 krizinde ‘tek grup’ olarak cunta yönetimi saptanmıştır. Çalışma sırasında bu karar biriminin üyelerinin bir lider gibi bütüncül bir şekilde hareket ettiği bu nedenle de çalışmanın bütünlüğünü koruduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında karar birimlerinin söylemleri analiz edilerek Operasyonel kod çalışması gerçekleştirilecektir. Genelde operasyonel kod yaklaşımını kullanan araştırmacılar ‘Profiler Plus’ isimli bir bilgisayar programı üzerinden liderlerin konuşma metinlerini kodlayarak niceliksel bir araştırma yapmaktadırlar. Oysa bu çalışmada operasyonel kod yaklaşımının sorduğu soruların niteliksel olarak cevaplanması tercih edilmektedir. Bu anlamda karar birimi olarak seçilen karar alıcıların söylemlerinin niteliksel olarak analiz edilmesiyle karar alıcının davranış kodlarının farklı bir krizde aynı mı kaldığı yoksa değişiklik gösterip göstermediğine dair veriler elde edebilmek mümkündür.

Operasyonel kod yaklaşımı ile gerçekleştirilen bir analiz liderin kişiliği hakkında da önemli veriler sunmaktadır. Liderin kısıtlara meydan okuyan mı yoksa kısıtları kabul eden bir kişiliğe sahip olup olmadığını bu yaklaşım sayesinde çözümlemek mümkündür. Şöyle ki karar alıcının olay üzerindeki kontrol algısı onu meydan okuma davranışı sergilemesine yol açmakta böylece karar alıcı ani kararlar verebilmeye eğilimli olmaktadır. Karara alıcının meydan okuma ihtiyacı sonrasında ise riskli dış politika kararlarından bahsetmek mümkündür.

⁴² Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics**, (Princeton: Princeton University Press, 1976): 14-15.

2. DIŞ POLİTİKADA LİDER[LİK] VE KRİZ YÖNETİMİ

Cihad Baban'ın Politika Galerisi isimli çalışmasının başında şöyle bir editör notu vardır:⁴³ Roma'da Borgez villasında heykeltıraş Benini tarafından yapılmış iki adet birbirine benzer büst vardır. Bu büstlerden biri daha sevimli bir ifadeye sahiptir. Ama büstün üzerinde yanlışlıkla bir çekiş darbesi sonucu oluşan çatlak olduğu için Benini bu büstü yeniden yapmak istemiştir. Bir düğün hediyesi için hazırlanan bu büstün düğüne yetişebilmesi için kısıtlı zaman vardır. Ancak bu kısıtlı zaman içerisinde Benini tekrar büstü yapmayı göze alır. Yeni yapılan büst eskisi gibi güler yüzlü değildir. Çünkü Benini bu büstü yaparken acele etmiş, sinirlenmiş ve kendi siniri heykelin yüzüne de yansımıştır. Editörün bu anekdotu kriz yönetimi ve lider arasındaki ilişkiye de benzemektedir. Karar alıcı kendisi için sembolik değeri yüksek bir durumun içerisinde. Yapacağı seçimlerde kullanacağı stratejiler krizin sonucunu etkileyecektir. Bu nedenle karar alıcı kriz sırasında daha önemli bir hale gelmektedir. Greenstein de, "Personality And Politics: Problems Of Evidence, Inference And Conceptualization"⁴⁴ çalışmasında siyasal aktörlerin (lider/grup) karakterlerinin 4 durum altında önemli hale geldiğini belirtir;

- Stratejik bir durum içinde olunması,
- İçinde bulunulan durumun belirsiz, anlaşılabilir olmaması ya da karmaşıklığı (açıkça öngörülebilir, beklenen gibi olmaması, karar alıcının rutin seyreden rolüne uygun değildir.)
- Karşılaşılan sorunun sembolik ve duygusal öneme sahip olması,
- Çaba gerektiren, karar alıcıyı seçim yapmaya zorlayan davranışa özellikle ihtiyaç duyulması.

⁴³Cihad Baban, **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970):6-7.

⁴⁴Fred I. Greenstein, "Personality and Politics: Problems of Evidence, Inference, and Conceptualization", **American Behavioral Scientist**, c. 11, s. 2 (1967):38-53.

Bireylerin davranışlarının incelenmesini ele alan psikoloji alanındaki karakterlerin incelemesi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatürüne 1950'ler ve 1960'larda girmeye başlamıştır. Bireylerin çocukluk deneyimlerinin yetişkinlikteki davranışlarına olan etkilerini ele alan psikoanalitik yaklaşımlar ilk dönemlerdeki 'operasyonel kod' yaklaşımlarını etkilemiş ve akademisyenler karakter ve çıkar etkilerinin dış politikanın genel modeli olarak göstermişlerdir.

Liderlik özelliklerini inceleyen kuramsal yaklaşımlardan biri de operasyonel kod yaklaşımı olmaktadır. Operasyonel kod kavramı ilk kez Nathan Leites tarafından kullanılmış olup "The Operational Code of the Politburo",⁴⁵ çalışmasında Leites politbüro üyelerinin aynı ideolojiye sahip olmalarına rağmen farklı davranış kalıpları gösterdiğini tespit etmiş ve bolşevik ideolojinin üyelerin davranışlarına olan etkilerini analiz etmiştir. Alexander L. George, "The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making", çalışmasında Leites'in operasyonel kod yaklaşımını önemli görerek geliştirilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu yaklaşımı sadece politbüro üyelerinin davranışlarının incelenmesinden çıkararak, genelleştirerek başka siyasi elitler ve karar alıcılar için de kullanabileceğini göstermiştir.

Alexander L. George'un lider özelinde ön plana çıkan en önemli çalışması ise, Juliette L. George ile hazırladığı "Woodrow Wilson and Colonel House: A personality Study" olmuştur.⁴⁶ George, bu çalışmada liderlerin hayatlarındaki travmaların davranışlarına olan etkilerini Woodrow Wilson özelinde tespit etmiştir. Liderin Beyaz Saray'daki ahlaki, siyasi davranış ve tutumları incelenmiştir. Wilson'un kalvinist bir aileden gelmesi onun siyasal davranışlarını şekillendirmiştir. Aile içerisinde bu inanışa bağlı olarak ahlak her şeyin üzerindedir. İyi kötü ayırımına göre yanlışlar ve doğrular belirlenmektedir. Wilson kuralları çiğnediği durumlarda babası tarafından cezalandırılmış ve küçümsenmiştir. Böylesi katı bir aile içinde yetişen Woodrow Wilson kendisini bastırarak, duygularından tavizlerde bulunmuştur. Woodrow Wilson'un çocuklukta bu davranışları Beyaz Saray'daki ile de benzerlik göstermiştir. Milletler Cemiyeti'nin şekillenirken Wilson'a senato lideri Henry

⁴⁵ Nathan Leites, **The Operational Code of Politburo**, (New York: The RAND Corporation, 1951)

⁴⁶ Alexander L. George, Juliette L. George, **Woodrow Wilson And Colonel House: A Personality Study**, (New York: The John Day Company, 1956).

Lodge'un ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımına karşı çıkması ve Başkan Wilson'a bu konuda meydan okuması ile yaşanan uyuşmazlık sonucunda ABD Cemiyet dışında kalmayı tercih etmiştir. George'a göre Başkan Wilson bu olayda babası gibi başka bir otoriter figüre karşı kendi isteklerinden ve inançlarından taviz vermiştir.

Liderler özelinde başka öne çıkan bir çalışma ise Jervis'in "Perception and Misperception in International Politics" isimli eseridir.⁴⁷ Jervis bu çalışma ile liderlerin psikolojilerine ve tehdit algısı altındaki bilgi yetersizliği, stres ve bilişsel engeller karşısında nasıl davranış kalıplarına sahip olduğuna dair önemli bir analiz gerçekleştirmiştir. Jervis'e göre yanlış anlaşılmalara karşısındakinin niyetini doğru okuyamamaktan çok karşılaşılan durumu doğru okuyamamaktan geçer. Siyasi liderler kendi niyetlerinin barışçıl olduğunu düşünerek kendi ulusal savunmalarını güçlendirecek tedbirlerin başkaları için tehdit yaratmayacağını düşünmektedirler. Oysa karşı tarafa iletilen mesaj istenildiği gibi algılanmayabilmektedir. Mearsheimer'e göre ise liderler halkın iyiliğini düşündükleri için milli güvenlik söylemine başvururlar.⁴⁸ Bu anlamda liderler söylemleri ile bizlerden ve onlardan ayrımını yaratarak güçlü bir grup kimliği oluştururlar. Mearsheimer'in stratejik yalanlar olarak tanımladığı bu söylemleri liderler, genel anlamda düşman üzerinde avantaj sağlamak için kurgulamaktadırlar.

Keller, kriz yönetimi sürecini kısıtlara meydan okuyan ve kısıtları kabul eden liderlik özellikleri çerçevesinde değerlendirmektedir.⁴⁹ Çalışması sonucunda liderlerin iç kısıtları algılamak ve davranışlarını geliştirirken liderlerin bu özelliklerinin önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çünkü kısıtlara meydan okuyan bir lider kriz sırasında yeterli bilgi araştırma sürecine girmeyecek kendi tecrübeleri ışığına hareket edecektir. Bu liderler başkaları tarafından kontrol edildiği düşüncesi ile hareket etmek istememektedirler. Kendi verdikleri kararı sorgulamamakta ve en doğru karar olarak görmektedirler. Kısıtları kabul eden liderler ise nihai olarak verilen kararın toplum ve

⁴⁷ Jervis, **Perception and Misperception**

⁴⁸ Bkz. John J. Mearsheimer, **Liderler Neden Yalan Söyler: Uluslararası Politikada Yalan Gerçeği** çev. Nejdet Özberk, (İstanbul: Küre Yayınları, 2011)

⁴⁹ Jonathan W. Keller, "Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan", **Political Psychology**, c. 26, s. 6, (2005): 835-867.

muhalafet tarafından kabul edilmesini önemserler. Başkalarının fikirlerini önemseyen bakış açısı, güç ihtiyacına duyulan gereksinimlerinin az olması siyaseti sıfır toplamlı olarak görmeyen yaklaşımları liderlerin kararlarında konsensüsü sağlamalarında etkili olmaktadır. Bu hipotezler altında yazar Kennedy’i (1961) Vietnam ve Laos (1961), Reagan’ı Grenada (1961) ve Libya (1986) krizlerinde incelemiştir. Gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, Kennedy’in şiddet içermeyen araçlar ile kriz yönetim stratejisi izlediğini Reagan’ın ise şiddet araçlarına başvurarak krizi yönettiği sonucuna ulaşmıştır.

Kriz dönemlerinde, karar alıcılar davranış mekanizmaları geliştirmeye çalışmakta, çıkarlarını koruma ve zararlarını minimize etme ikilemi içerisinde kararlarını almaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan krizler devletlerin tehdit algısının yüksek olduğu durumlardaki sorunlar ile mücadele etme kapasitesini göstermesi açısından önemli olmaktadır. Kriz sırasında diplomatik araçları güç tehdidi ve güç ile desteklemek zor olabilmektedir. Askeri bir seçenek diplomatik bir siyasetin yürütülmesi ile çelişebilmektedir. Karar alıcı kriz sırasında göze aldığı maliyet ve risklerin kabul edilebilir düzeyde kontrolünde önemli rol oynamaktadır.⁵⁰ Askeri planların kontrol edilerek krize müdahale etmesi gerekebilmektedir. Yoksa karar alıcı kriz yönetimi sürecinin ikilemi ile karşı karşıya kalabilecektir. Önemli olan askeri kapasitenin çok fazla güçlü olması değil uygulanabilir seçeneklerin üretilebilmesidir. Böyle bir siyasi-askeri strateji geleneksel askeri stratejiden farklılık göstermektedir. Geleneksel askeri strateji askeri güçlerin etkin kullanımını içerirken diplomatik bir strateji rakibi caydıracak zorlayıcı tehdit ve eylemlerden yararlanır. Bu anlamda liderler zorlayıcı diplomasiinin uzlaşma ve müzakere yaratıcı gücünden yararlanmayı tercih ederler. Kriz yönetiminde George şu operasyonel gerekliliklerden bahseder:⁵¹ 1.) Her iki tarafın da siyasi otoriteleri askeri seçenekler üzerindeki kontrolünü korumalı, 2.) Askeri hareketlilik yavaşlatıldığında karşı tarafa diplomatik mesajların iletilmesi ve yanıtın alınabilmesi için gerekli zaman tanınmalı, 3.) Krizin savaşa varmadan çözülmesi için askeri güçler diplomatik eylemlerle desteklenmeli, 4.) Askeri güç hareketi ve güç kullanma tehdidi sınırlı diplomatik amaçlarla uyumlu olmalı, 5.) Siyasi rakibe karşı

⁵⁰ Alexander L. George, “Crisis Management: The Interaction Of Political and Military Considerations”, *Survival*, c. 26, s. 5, (1984): 223–234.

⁵¹ *age.*

topyekûn bir savaş algısı sonucu onun önleyici bir askeri eylemi başlatmasına sebep olabilecek askeri eylem ve tehditlerden kaçınmalı, 6.) Diplomatik-askeri seçenekler askeri çözümden ziyade müzakereye açık bir şekilde seçilmeli, 7.) Diplomatik öneriler ve askeri eylemler siyasi rakibin temel çıkarları ile de uyumlu olmalıdır.

Kriz yönetiminin gerekliliklerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesinde siyasi liderlerin veri madenciliğini gerçekleştirebilecek, gerekli uyarlamaları hemen gerçekleştirebilecek uzmanlaşmış bir siyasi ekibe ihtiyacı vardır. Aynı zamanda bu gerekliliklerin uygulanabilmesi için askeri liderlerin omuzlarına da büyük bir yük düşmektedir.⁵² Askeri güçlerin diplomatik araçlar devreye girdiğinde hemen yavaşlatılabilmesi, diplomatik araçlarla uyumlu hale getirilmesi gerektiğinden askeri yönetimin kriz yönetim bilgisine sahip olması başarılı bir kriz yönetim süreci için oldukça önemlidir. Kriz yönetimi için önemli olan başka bir etmen ise karar alıcının kamuoyu desteğine sahip olup olmamasıdır. Mintz'e göre liderler kamuoyu desteğini aldıklarında güce başvurma eğilimindeki tereddütleri azalmaktadır.⁵³ Kriz sırasındaki kamuoyu desteği lider tarafından hareket etmesi için motive edici bir güç olarak yorumlanmaktadır.

George'a göre izlenecek doğru bir siyaset içinde bulunulan durumu ve diğer aktörlerin tanımlanmasına bağlıdır.⁵⁴ Karar alıcı çok fazla bilgi akışı içerisinde kalmaktadır. Aynı zamanda karar alıcı ve ekibinin uzun süre uykusuz kalarak çalışması gerektiğinden enerjisi de zamanla düşebilecektir. Örneğin Alexander George'e üst düze bir yetkili; Küba krizi sırasında başkanın iki önemli danışmanı yorgunluk ve stresten görevlerini yapamaz hale geldiklerini söylemiştir.⁵⁵ Bu anlamda stres ayrıca liderlerin kararlarında etkili olan başka önemli bir faktördür. Stresle birlikte endişe

⁵² age.

⁵³ David Brulé, Alex Mintz, "Blank Check Or Marching Orders? Public Opinion And The Presidential Use Of Force", **Approaches, Levels, and Methods of Analysis in International Politics**, ed. H. Starr, (UK: Palgrave Macmillan, 2006): 157- 172.

⁵⁴ Alexander L. George, **Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy**, (United States: Institute of Peace Press, 1993): 79.

⁵⁵ Alexander L. George, "The Impact of Crisis-Induced Stress on Decision Making", <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK219168/> ,[10.05.2020]

uykusuzluk değerle yönelik tehdit sağlıklı kararlar alınmasını da etkilemektedir. Stresin etkileri şyle zetlenebilir:⁵⁶

- Algı ve dikkat dağınıklığı; o anki krize uymasa bile geçmişteki tecrübelerden yararlanma çabası,
- Bilişsel kapalılık; var olan inançlara ters gelmesi nedeni ile yeni fikirle kapalı olma, yeni bilgi arayışına girmeme,
- ngrden uzak bakış açısı; kararların uzun vadeli sonuçlarını düşünmeme,
- Sorumluluğu karşı tarafa yükleme; kendi seçenekleri sınırlı olduğunda olası bir felaketin engellenmesi gücünün karşı tarafın sağlayabileceği inancı.

Karar alıcılar seçildikleri toplumlar adına karar almakta ve dış politikayı nasıl algıladıkları, yorumladıkları, tasarladıkları toplumsal ve uluslararası politikada istikrarın/istikrarsızlığın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, liderlerin karşılaştıkları durumu tanımlaması ve bu durum karşısında nasıl davrandıklarının çözümlenmesi önemli olmaktadır. Bireylerin neye göre nasıl davrandıklarını çözümlemek fen bilimlerindeki gibi belirli kurallara tabi olmadığı için zordur. Ancak, uluslararası ilişkiler disiplini içinde, karar alıcıların incelenmesi psikolojideki gibi bir bireyin analiz edilmesi gibidir. Bir bireyin etrafındaki insanlar ile olan etkileşiminde yaşadığı sorunlar karşısında nasıl ve neden öyle davrandığı araştırılırken bilinçaltındaki davranışları analiz edilmektedir. Bireylerin değişim sürecinin incelenmesi, bilinçaltında kalan, onu yanlış yapmaya sevk eden ya da yapmak istediklerini yapamadığı durumları ortaya çıkaran bir analiz sürecidir. Bu süreç sonucunda birey; neden, nasıl davrandığını anlar ve karşılaştığı sorunlar ile mücadele ederken kendisini daha zgr hissedecek seçimlerde bulunabilme yetisine sahip olur. Bir liderin kriz durumlarındaki algılarının, davranışlarının, tutumlarının, eylemlerinin analizi de benzer bir şekilde olaylar karşısında ne kadar yeterli olup olmadığını ortaya koymaktadır. Tabi ki liderin karşılaştığı içinde bulunduğu durum sıradan bir bireyinkinden daha karmaşık olmakla birlikte, söz konusu analiz neden ve nasıl davranıldığını ortaya çıkaran bir analiz olması açısından öğretici ve yol gösterici

⁵⁶ David A. Hamburg, Alexander L. George, "Nuclear Crisis Management", **Bulletin of the Atomic Scientists**, c. 40 s. 6, (1984): 24-28.

olabilmektedir. En nihayetinde, Richard Nixon'un da belirttiği gibi krizlerin sayısı değil karar alıcının krizden ne öğrendiği ve bir sonraki krizde öğrendiklerini uygulayıp uygulayamaması önemlidir.⁵⁷

2.1. Dış Politika Analizi

Dış politika analizi uluslararası ilişkilerin alt disiplini olup liderler tarafından alınan kararların çalışıldığı mikro-siyaset alanıdır.⁵⁸ Holsti, dış politikayı bir devletin var olduğu uluslararası ortama cevap verme davranışı olarak tanımlamaktadır.⁵⁹ Ancak devletlerin dış politikaları davranışları onların sadece dış dünyaya verdikleri tepki ile değerlendirilemez. Bir devletin dış politikası ulusal koşulların karar almayı nasıl etkilediği üzerinden de bir analizi gerektirmektedir.⁶⁰ Bilindiği üzere, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan Soğuk Savaş dönemi boyunca devletlerin dış politika davranışları devletlerin kendi ideolojileri ekseninde şekillenmiştir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler disiplinin gündemi de tarihsel gelişmelere göre değişiklik göstermiştir. 1950'lerin ortalarından itibaren Vietnam Savaşı ile ABD dış politikasında ABD'nin savaşa nasıl neden dahil olduğu, neyi yanlış hesapladığı ve bu şekilde yıkıcı olan politikalara başvurmamak amacı ile neler yapması gerektiği konusunda, karar aşamaları üzerinde sorgulamalara girilmiştir.⁶¹ Bu bağlamda Brecher'in belirttiği üzere, dış politika analizinde çalışılması gereken sadece dış politika davranışları olmamalı, dış politika kararlarının da çalışılması gereklidir.⁶²

⁵⁷ Richard Nixon, "Preface to 1968 edition of Six Crises: 'Lessons of Crisis'", ed. Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/326789>, [10.05.2020]

⁵⁸ Stephen G. Walker, "Foreign Policy Analysis and Behavioral International Relations", **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and The Behavioral International Relations**, ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer, (New York: Routledge, 2011):6

⁵⁹ Karl. J. Hoslti, **International Politics: A Framework For Analysis**, (New Jersey: Prentice-Hall International Inc, 1995): 84.

⁶⁰ Chakrabarti, "Beliefs, Perceptions and", 329.

⁶¹ Ole .R. Hoslti, "Introduction: Beliefs, Perceptions, and Opinions in Policy Making, Making American Policy", **Making American Foreign Policy**, (New York: Routledge Taylor ve Francis Group, 2006): 9.

⁶² Michael Brecher, **The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process**, (New Haven: Yale University Press, 1972): 15.

Devletlerin aldıkları kararlar kendi egemenlik sınırları dışarısındaki aktörlerin etki ve tepkisine açıktır.⁶³ Dışarıyı etkilemek etkileyen aktörün davranışı uluslararası sisteme baskın aktörün çıkarlarını etkilediğinde mevcut statükoyu bozan, istikrarsızlaştıran devlete karşı cevap verme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Böylece iç ve dış ayrımının günümüz uluslararası ilişkilerinde sert bir çizgi ile ayrıma tabi olmadığı söylenebilir.

Hudson'a göre devletler soyut niteliğe sahip olduğundan özne olamazlar. Bu nedenle de insan olan karar alıcılar gerçek öznelere olabilirler.⁶⁴ Bu noktada dış politika analizinin uluslararası ilişkiler teorilerine en önemli katkısı devlet davranışında materyal ve ideolojik faktörlerin tanımlanması olmaktadır. İnsanı analiz birimi olarak ele almayan uluslararası ilişkiler teorileri insanı, içermediğinde dünyada olan değişimi, yaratıcılığı, sürdürülebilirliği sorumluluğu açıklamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Karar vericiler tarafından sonuçları bilinmeden ya da bilinerek alınan kararlar devletlerin kendi dışındaki aktörleri etkiler niteliktedir.⁶⁵ Bu kararlar, eyleme geçme, eylemsizlik ve karar vermeme kararını bile içerebilmektedir. Karar süreci, araştırmayı, sorunun tanımlanmasını, kurgulanmasını amacın sınırlandırmasını, mevcut seçenekler arasından bir tercih yapılmasını içerir. Bu nedenle de bir dış politika analizi ülke kaynaklarına hakim olan kimi zaman da bu otoriteye sahip olmayan karar alıcıların kararlarıyla ilgilenir.

Kaarbo, dış politika analizini kavramsallaştırırken alan çalışması olarak ve bir 'yaklaşım' olarak iki açıdan ele almaktadır.⁶⁶ Alan çalışması olarak gördüğü dış politika analizinde ulusal politika ile dış politika arasındaki bağlantının karar alıcıları dış politika kararlarında etkili olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda devletlerin iç dinamiklerinin ele alınması dış politika analizi için vazgeçilmezdir. Nitekim dış politika araştırmaları; bireylerin hem kendilerinin hem de dışarıdaki aktörlerin algılarına, kimliklerine, ulusal rollerine odaklanmaktadır. Bir yaklaşım olarak ise dış politika analizi başlı başına bir teori değildir ama karar alma birimini temel olarak ele

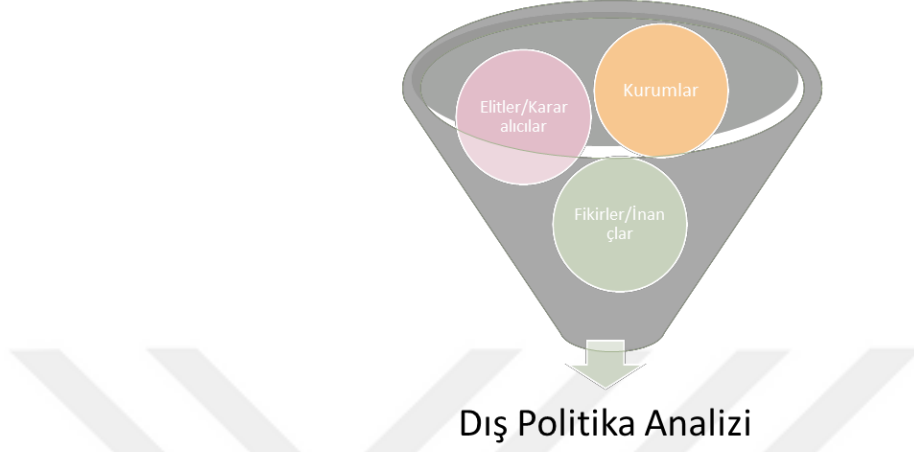
⁶³ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma Ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul:Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yay., 2017): 23

⁶⁴ Valerie M. Hudson, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relation, **Foreign Policy Analysis**, c. 1, s. 1, (2005): 2-3.

⁶⁵ Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory Second Edition** (United Kingdom: Rowman ve Littlefield, 2014): 4.

⁶⁶ Juliet Kaarbo, "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory", **International Studies Review**, c. 17 s. 2, (2015): 2-4.

alıp liderlerin toplumsal ve kurumsal faktörlerle olan ilişkisini ulusal ve uluslararası zeminde ele almaktadır. Bu bağlamda liderler ulusal/uluslararası koşullar bağlamında, olayları değerlendirerek, kendi zihinsel süzgecinden geçirerek sübjektif bir değerlendirme sonucu karar verir.

Şekil 2: Dış Politika Analizi

Juliet Kaarbo, "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory", *International Studies Review*, c. 17, s. 2, June 2015:20.

Hudson'a göre dış politika analizi mikro seviyeden makro seviyeye kadar birçok soruya cevap vermektedir.⁶⁷ Örneğin lider çalışmasında; liderin karakteri dış politika önceliklerini seçerken nasıl etkilemektedir? Liderin karakterinin grup çalışmasına etkisi nedir? Dış politikada duygular nasıl rol oynar?, sorularına cevap aranırken, grup düzeyinde; grup içerisindeki pazarlığın dış politika kararına etkisi nedir?, seçenekler nasıl ortaya çıkmaktadır? içinde bulunulan durum nasıl tanımlanmaktadır?, grup nasıl öğrenir?, toplum ve siyasi rekabet düzeyinde; kültürün dış politikaya etkisi nedir?, iç politika arasındaki rekabetin dış politika kararlarına etkisi nedir?, rejim şekli dış politika kararlarını etkiliyor mu? sorularına cevap aranabileceğini söylemektedir.

⁶⁷ Hudson, *Foreign Policy Analysis Classic*, 33-34.

Tablo 2: Dış Politika Analizinin Başlıca Çalışma Düzeyleri

Bilişsel Süreç	Bilişsel etkiler, öğrenme, duygu, hastalık, anı vb.
Liderin Kişiliği ve Uyumu	Operasyonel kod analizlerini içeren yaklaşımları, motivasyon, piskobiyografi, liderin dış politika uyumu çalışmaları vb.
Küçük Grup Dinamikleri	Küçük grup yapısı, süreci, koalisyon teorisi, grup analizi vb.
Kurumsal Süreç	Artarak öğrenme, uygulama, kurumsal kültür analizleri vb.
Bürokratik Sivaset	Birimler arası grup sivaseti, bütçe, ahlak, etki vb.
Kültür ve Kimlik	Tarih aracılığı ile kimlik çalışması, rol teorisi, değer öncelikleri kimlik siyasetleri vb.
İç Siyasi Mücadele	Rejim şekli, çıkar grupları, kamuoyu, medya çalışmaları vb.
Milli Özellikler	Coğrafya, ulusal kaynaklar, ekonomik değişkenler vb.
Bölgesel ve Uluslararası Sistem	Bölgesel ve uluslararası güç dağılımı, anarşi, uzun süreli düşmanlıklar ya da dostluklar vb.

Valerie M. Hudson , **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory Second Edition** (United Kingdom: Rowman & Littlefield ,2014):34.

Rosenaou’ya göre küreselleşen dünyada dış politika analizi de değişime uğrasa da beş değişken hala geçerliliğini korumaktadır:⁶⁸

- Bireysel değişkenler: Bireyler pasif bir tutum ile dış politika olaylarından bağımsız gibi görünmelerine rağmen, internet, sosyal medya araçları ile, çıkarlarını temsil eden kurumsal örgütlerin içerisinde ne zaman nerede ve nasıl kolektif tepki gösterecekleri bilinciyle hareket etmektedirler.
- Rol değişkenleri: Bu değişken karar alıcıların etrafındaki bürokratik, kamuoyu, dış politika rakipleri ve ittifaklarının beklentilerini ifade etmektedir. Karar vericiler içte ve dışta; kendi kamuoyunun ve dışarıdaki aktörlerin ondan ne beklediğini bilerek hareket etmek durumundadır.
- Hükümetssel değişkenler: Bireysel, sistemsel ve toplumsal değişkenler hükümetleri sınırlandırmış olmakla birlikte hükümetlerin halklarını mobilize edebilme kapasiteleri önemlidir.

⁶⁸ James N. Rosenau, **The Study of World Politics**, (New York: Routledge, 2006): 200-206.

- Toplumsal değişkenler: Toplumdaki bölünme arttıkça dış politika yürütücülerinin de uyguladıkları siyasetlerine destek alabilmeleri zorlaşmaktadır.
- Sistemsel değişkenler: Sistemsel değişkenler küresel yapıdan, çok fazla sayıdaki aktörün varlığından, sınır aşan eşya, suç, kirlilik gibi birçok değişkeni içinde barındırmaktadır.

Dış politika analizi birinci nesil ve ikinci nesil çalışmalar olmak üzere iki kategori halinde sınıflandırılabilir.⁶⁹ Birinci nesil çalışmalar karşılaştırmalı dış politika analizi olarak adlandırılırken ikinci nesil çalışmalar ise dış politika analizi olarak tanımlanmaktadır.

2.1.1. Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi

Dış politika analizi başlı başına bir karar alma süreci olup neden özel bir politikanın tercih edildiği üzerine yoğunlaşır. Dış politika analizinde kararların, davranışların, ortaya çıkan sonuçların tanımlanması yeterli olmayıp kararların *neden* alındığı, kararlar alınırken *hangi* seçeneklerin göz önünde bulundurulduğu, davranışların *neyi/kimi* açıkladığı ve olayların nedenlerini ve etkilerinin anlaşılmasına yardımcı olur.⁷⁰

Rosenau'ya göre karşılaştırmalı dış politika çok sayıda ulusal aktörün “dışsal davranışlarındaki” benzerlik ve farklılıkların tanımlanmasını içerir.⁷¹ Karşılaştırmalı dış politika analizi, araştırmacıya incelenen olaylar üzerindeki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmasını sağlar. Karşılaştırmalı dış politika analizinde bir aktörün belirli zaman aralığında izlediği siyaset açısından bir karşılaştırma yapılabilecek iken birçok aktörün dış politikaları devletlerarası ya da bazı faktörler arasında karşılaştırma yapılabilir. Bu metot, olguların ortaya çıkarılmasında ve gelişiminde etkili olan nedensel faktörlerin tespit edilmesinde ve olguların içerisindeki

⁶⁹ Laura Neack, Jeanne A. K. Hey, Patrick J. Haney, “Generational Change in Foreign Policy Analysis”, **Foreign Policy Analysis**, ed. Laura Neack, Jeanne A. K. Hey, Patrick J. Haney, (New Jersey: Prentice Hall, 1995): 2-5.

⁷⁰ Marijke Breuning, **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction**, (London: Palgrave Macmillan, 2007): 18.

⁷¹ James N. Rosenau, “Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy or Field?”, **International Studies Quarterly**, c. 12, s. 3 (September, 1968): 296-329

ve arasındaki karşılıklı ilişki kalıplarını incelenerek sınıflara ayrılmasında yardımcı olur. Yaşanan durumların istisna mı yoksa genel bir durum mu sergilediğini gösterir. Bu çalışmada her iki ülkenin siyasi karar alıcılarının kriz yönetim sürecine olan etkileri karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilecektir. Böylece karşılıklı olarak yapılacak olan inceleme ile benzer koşullarda farklı liderlerin krizi hangi değerler etrafında tanımlayarak söylemlerini ve eylemlerini kurguladıklarının analiz edilmesi mümkün olabilecektir. Karşılaştırmalı yapılacak olan bu çalışma ile aynı zamanda ülkelerin iç politikalarının dış politika davranışlarını da şekillendirmedeki etkisi de incelenmiş olacaktır.

Karşılaştırmalı bir dış politika analizinin (KDP) iki aşamadan oluşması gerekmektedir.⁷² Birinci aşamada dış politikadaki aktörlerinin hedeflerinin tespit edilmesi ve hedeflerine ulaşmada kullandıkları araçların belirlenerek sınıflandırma yapılmalıdır. Böyle bir analiz ile devletler çatışmacı ya da barışçıl, büyük ya da küçük olarak ayırma tabi tutulmuş olacaktır. İkinci aşamada ise sınıflandırılan aktörlerin uygulamadaki davranış kalıpları ve karar alma süreçleri incelenebilecektir.

2.1.2. Dış Politikada Lider Algılamalarının Yeri

Aslında siyasal psikolojinin bir alanı olarak lider algıları çerçevesinde yapılan çalışmalar 16. yüzyıla kadar uzanır. Nicolas Machiavelli ‘Prens’ (1513) kitabında, Thomas Hobbes, Leviathan (1651) çalışmasında, siyasal hayatın doğasını kötü, çatışmacı olarak tanımlamıştır.⁷³ Realist yaklaşıma göre, eğer gerçeklik kötü olarak algılanıp değerlendiriliyorsa bu durumda devletlerin kendi kendine yardım ilkesini işleterek gerektiğinde çatışmacı araçlara vurulması da gerekmektedir.⁷⁴ Ancak bu teorinin sunduğu insan algılarının her zaman kötü olanı algıladığı varsayımı kolaylıkla yanlışlanabilir çünkü eğer insan doğası çatışmayı savaşı açıklayabiliyorsa barış ve işbirliği nasıl açıklanacaktır?⁷⁵

⁷² Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**, (Bursa: Dora Yayınevi, 2003):11-12.

⁷³ Niccolo Machiavelli, **Prens**, çev. Kemal Atakay, (İstanbul: Can Yayınları, 2018), Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Semih Lin, (İstanbul: Yapıredi Yayınları, 1993).

⁷⁴ John T. Jost and Jim Sidanius, “Political Psychology: An Intoduction-1”, **Political Psychology Key Regardings**, ed. John T. Jost and Jim Sidanius, (New York: Psychology Press, 2004): 2.

⁷⁵ Ole R. Holsti, “Models Of International Relations And Foreign Policy”, **Diplomatic History**, c. 13, s. 1 (1989): 17-20.

İnsan doğasının iyi olduğuna inanan teorisyenler ise, bu inançtan yola çıkarak demokratik ülkelerin birbirlerine karşı iyi niyetli olduklarını ve oluşan barışçıl düzenin bozulmasını istemedikleri için birbiri ile savaşmayacaklarını savunmaktadır. Demokratik olmayan ülke liderleri ise, dış politikada daha fazla nüfuz sahibi olma konusunda temkinli davranma gereksinimi duymayacaklardır.⁷⁶ Bu bağlamda liberal teoriler çerçevesinde, eğer bir ülkenin karşısındaki ülke de demokratik ise kendi liberal düzenini korumak amacı ile onunla bu bilinç ve algıdan hareket ederek barışçıl ilişkiler içinde ilişkilerini geliştirebileceklerdir.

Gerek realist gerekse liberal teoriye göre olsun aktörler algıladıkları tehdit karşısında, çatışma çözümü sürecine, ittifak ve güç dengesi arayışına, caydırıcılığa başvurmaktadırlar.⁷⁷ Önemli olan algıların istenilen şekilde karşı tarafa ulaştırılabilmesidir. Bu durum ise oldukça karmaşık bir süreçtir. Güvenlik ikilemindeki saldırı ve savunma birbirinden ayrılamaz hale geldiğinde, tırmanan tehdit algısı nedeniyle taraflar birbirlerinin niyetlerini okuyamamakta ve kendilerini en kötü senaryoya hazırlamaktadır. Nitekim tehdit algısı, duygusal inançlar, eksik bilgi, kurumsal yapı ve kültürel pratikler sebebiyle de abartılabilmektedir.

Levy'nin savaşların algısal olarak nedenlerinin araştırdığı çalışmasında yazar, devletlerin savaşa başvurmalarının ardında 'niyet ve kapasite' algılarının olduğunu saptamıştır.⁷⁸ Buna göre, bir devletin düşmanının kapasitesini kendisinden üstün görmesinin arkasında düşmanın kapasitesinin olduğundan büyük olarak algılanması ya da kendi kapasitesini küçümsemesi vardır. Düşmanın askeri doktrinin göz ardı edilmesi ve kendi kapasitesini rakibinkinden üstün olarak değerlendirmesi onu savaşa yöneltmektedir. Kendisini zayıf olarak nitelendiren bir devlet saldırı durumunda karşılaşacağı maliyetin daha az olduğunu düşünerek önleyici bir saldırıya geçebilecektir. Düşmanın niyetlerinin aşırı düşmanca algılanması ise en nihayetinde liderlerin yaşamsal çıkarlarına tehdit olarak değerlendirilirken önemli bir role sahiptir. Örneğin 1914 yılında Avusturya-Macaristan'ın niyetinin Avrupa devletlerince

⁷⁶ age, 19-20.

⁷⁷ Janice Gross Stein, "Threat Perception in International Relations", **The Oxford Handbook of Political Psychology**, ed. Leonie Huddy, David O. Sears, and Jack S. Levy, (Oxford: Oxford Handbooks Online, 2013): 2 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0012

⁷⁸ Jack S. Levy, "Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems", **World Politics**, c. 36, s.1 (1983): 80.

düşmanca algılanması savaş kararlarında etkili olmuştur. Bu durum daha da düşmanlığı arttırıcı rol oynarken güvenlik ikilemine sebep olmaktadır. Böyle olunca da rakibin niyeti öngörülemediğinden ve liderler en kötü senaryoyu düşünerek hareket ettiklerinden devletler kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla silahlanmayı tercih etmektedir. Devletler arasındaki silahlanma yarışı ise bir döngü içerisine girmekte ve bu döngü de yanlış anlaşılmalara, algılar sonucunda krizlere yol açmakta ya da savaşlar ortaya çıkabilmektedir.

Devletlerin genel algısında potansiyel olarak bir savaş durumu vardır, ancak bunun istisnaları ABD ile Kanada arasında ve ABD ile İngiltere arasındadır.⁷⁹ Bu ülkeler algıların barışçıl olarak kurulumu üzerine oldukça belirgin örneklerdir. Bilindiği üzere, ABD’li liderlerin Kanada ile sıcak bir çatışma içinde girmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Aynı şekilde Kanadalı liderler de ABD için böyle düşünmezler. İngiltereli karar alıcılar için de aynı durum geçerlidir. İki devletin birbiri ile savaşmaması için önemli olan aynı dine, kültürel değerlere, ortak çıkarlara sahip olmak değildir. Nitekim İngiltere’nin ve ABD’nin benzer bir dili konuşmaları ve benzer bir kültüre sahip olmaları 1812 savaşını engellememiştir. Anlaşılacağı üzere, barışı garantileyen farklılıklar ya da benzerlikler değildir. Devletlerin birbirlerinin nasıl algıladıkları birbirleri arasındaki uyum, barışı temin eden tek şeydir. Diğer yandan Boulding’e göre; taraflar, arasındaki ilişkiler sonucunda oluşan algılar düşmanlarını yaratmaktadırlar.⁸⁰ Sonuçta; Napolyon Bismark’ı, Bismark Clemenceau’yu, Clemenceau Hitleri, Hitler Pentagon’u, Stalin CIA’yi yaramıştır.

Jervis’e göre, liderler kaybedeceklerinden emin oldukları halde savaşa girmeyi tercih edebilmektedir. Çünkü liderler tarafından savaşma ve mücadele adına bir değer tanımlaması yapılmaktadır.⁸¹ Liderlerin gurur, iç politika ya da uluslararası prestije verdikleri önem onların savaş riskini göz önünde bulundurmalarında etkili olmaktadır. Liderleri savaşımaya iten güdü savaşımdan korkmadığını gösterme çabası olmaktadır. Dolayısıyla kaybetme riskini alan liderler askeri kapasitesinin eksikliğini göstermekten çok savaştan korkmadığını (kamuoyu algısı) gösteren seçimlere

⁷⁹ Kenneth Boulding, **Stable Peace**, (Texas: University of Texas Press, 1978): 16-17.

⁸⁰ **age.**

⁸¹ Robert Jervis, “War and Misperception”, **The Origin and Prevention of Major Wars**, ed. Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989): 104-120.

başvurmayı tercih etmektedirler. Kimi zaman da mevcut statükonun ancak şiddet araçları ile korunabileceği inancı liderleri askeri seçeneklere başvurmaya zorlamaktadır. Liderler kendilerine karşı yöneltilen düşmanca tavırları olduğundan daha fazla algılayabilmektedirler. Karşısındakinin kendisine karşı düşmanlık beslediği algısını liderler abartabilmektedirler. Tam tersine barışçıl niyetini gösteren bir tavır içerisinde olursa, savunmacı pozisyonunu koruma niyeti ile hareket etmesi nedeni ile tehdit edilmeyeceği algısını taşıyabilmektedir. Krizin yarattığı belirsizlik ortamı her an için savaş çıkabileceği olasılığı tarafların birbirlerinin algılarına bağlı olmasına yol açmaktadır. Siyasi liderler savaş olasılığı, rakibin ne düşündüğü davranışlarının analizi, kendisinin savaşı tercih etmeyeceği algısının rakibi tarafından net bir şekilde algılanıp algılanmadığı üzerinden kararlarını verirler. Bu anlamda karar alıcılar gerçeklik üzerinden değil imgeler üzerinden hareket ederler.⁸² Diğer yandan, rakibin saldırgan niyetleri olduğunun algısal olarak büyütülmesi ön alıcı bir saldırıyı beraberinde getirerek yine savaşa yol açabilmektedir. Devletlerin algıladıkları saldırı tehlikesi karşısında caydırıcı önlem olarak savunma önlemlerini artırmaları sonucu, caydırıcı önlemleri başarısız olduğunda savaşa başvurabilmektedirler. Aynı zamanda düşmanın askeri, ekonomik siyasi kapasitesinin yetersiz olduğu algısı ile düşmanın küçümsenmesi, ciddiye alınmaması da savaşa yol açan yanlış algılamalar arasındadır. Bu tür yanlış algılama özellikle kriz durumlarında doğrudan savaşa yol açabilmektedir. Rakibin küçümsenmesi ve uzlaşmaya varılamamasının sonucu olarak zorlayıcı araçlara başvurulabilmektedir. Bunun sonucunda ise bir çatışma ya da kriz sarmalı içerisinde taraflar kendilerini bulabilmektedirler. Rakibin yaşamsal çıkarlarının, kapasitesinin, niyetlerinin yanlış anlaşılması tarafları çatışma ve krize sürüklemektedir.

Stoessinger ise liderlerin neden yanlış algılarla hareket ettiğini şu başlıklar altında açıklamaktadır:⁸³

⁸² Kenneth E. Boulding, “National Images and International System”, **The Journal of Conflict Resolution**, c. 3, s. 2 (Jun., 1959): 120-131.

⁸³ John G. Stoessinger, **Why Nations Go to War**, (US: Thomson Wadsworth, 2008):23-24, Örnekler İçin Bkz. “Hitler and Russia”: 32-43, “Stalin and Germany”: 43-54, “General MacArthur’s Gamble”: 77-86., “The Iran Iraq War: The Price of Martyrdom”: 290-295. “Act-Four:Johnson The Catastrophe”:116-124.

Liderin kendisini algısı: liderlerin kendilerini yücelten davranışları, prestijlerini güçlendirme arzusu savaşı tercih etmelerinde etkilidir. Düşmana karşı korkusuzluğunu kanıtlama ihtiyacı liderlerin şiddete başvurmalarına yol açmaktadır. Liderlerin kendi gücüne olan inanç çabuk karar vermelerine yol açabilmektedir. Örneğin, Saddam Hüseyin, İran'a saldırırken çok çabuk zafer elde edebileceğini düşünmüştür. Ancak savaş 8 yıl sürmüştür.

Siyasi rakibin karakterinin/niyetlerinin algısı: Krizin şiddete başvurma eşiğine gelindiğinde karşı tarafın ilk vuruşu başlatabileceği kaygısı liderlerin kendilerinin ilk vuruşu başlatmalarını tetikleyebilmektedir. Çünkü liderler olabilecek en kötü senaryoyu düşünmeye eğilimlidirler. Siyasi rakibin düşman algısı liderlerin de düşmanca davranmalarına yol açmaktadır. Örneğin Hitler, Slavları düşman olarak algılamış siyasi rakibi Rusya'yı yok etme arzusu ile hareket etmiş bu da onun Rusya'nın stratejik gerçeklerini görmesini engellemiştir. Stalin ise İngiltere ve Amerika'nın, Almanya'nın Rusya'ya saldırabileceği uyarılarını "kapitalist provokasyonlar" olarak nitelendirmiştir.

Siyasi rakibinin güç ve kapasitesinin algısı: Karar alıcılar, siyasi rakibin gücünün görüldüğünden daha zayıf olduğu algısı ile hareket etmeye eğilimlidirler. Örneğin, Kore Savaşı sırasında askeri lider Mac Arthur, Çin'in Kore'ye müdahale edebilecek kapasiteye sahip olduğunu düşünmemiştir.

Siyasi rakibi ile empati yapabilme kapasitesi: Siyasi liderlerin empatiden yoksun oluşları onların var olan siyasetlerinin doğru olduğu inancı ile hareket etmelerine yol açmaktadır. Örneğin, Johnson'un Vietnam'da sadece Amerika'nın çıkarları ile hareket etmesi binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur.

Liderlerin inanç sistemleri, kendilerine gelen bilgi yorumlamalarında etkilidir. Bir veriyi nasıl algıladıklarını, hangi sınırlandırmaları tercih ettiklerini karar alıcılar sahip oldukları inanç sistemleri ile gerçekleştirirler. Liderlerin inançları karşılaştıkları tehdidin olduğundan büyük görünmesinde ya da küçümsenmesinde rol oynar.⁸⁴ İngiltere'nin 1930'lara Mussolini ve İtalya'ya karşı uyguladığı yatıştırma politikası ile tehdidin göz ardı edilmesi en nihayetinde savaş ile sonuçlanmıştır. İngiltere, II. Dünya

⁸⁴ Janice Gross Stein, "Building Politics into Psychology: The Misperception of Threat" **Political Psychology**, c. 9 s. 2, (Jun., 1988): 249

Savaşı'ndan edindiği tecrübe ile hareket ederek 1956 yılında da Nasır'ın Süveyş'i millileştirme siyasetini gözünde büyötmüştür.

Aynı zamanda liderlerin 'iyimser inançları' (whishful thinking) bilgi yorumunda etkili olmaktadır. Siyasi rakibin bir şey yapamayacağı algısı, istemedikleri sonuçlar ile karşılaşmalarına yol açabilmektedir. 1973 yılında seçim hazırlığında olan İsrail karar alıcıları, mevcut statükonun memnuniyeti içerisinde tehdidi içeren bilgiyi göz ardı etmeleri sonucu Suriye ve Mısır'ın saldırılarına hazırlıksız yakalanmışlardır.⁸⁵ Bu anlamda liderler ne görmek istiyorlarsa o şekilde algılamaktadırlar. Böyle bir düşünce o an için en az maliyetli seçenek olarak belirlemektedir.⁸⁶

Jervis'e göre önemli olan algının, doğru olması değil eldeki bilgilerden, nasıl bir süreçten geçilerek üretildiğidir.⁸⁷ Liderlerin bilişsel dünyalarında siyasal evrenin doğasını nasıl tasarladıkları, düzenlediklerinin incelenmesi karşılaştıkları gerçek ile ellerindeki bilgiyi nasıl değerlendirecekleri konusunda bir fikir vermektedir.⁸⁸ Karar alıcılar algıları doğrultusunda mevcut bilgiyi değerlendirmektedir. Eldeki bilginin algılara göre ele alındığında taraflar arasındaki uyumsuzluk tırmanabilir ya da yatışmaya başlayabilir.⁸⁹

Sekil 3: Bilgi ve Algı Arasındaki İlişki

Ole R. Holsti. "The Belief System and National Images: A Case Study", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 6, No. 3, Case Studies in Conflict (Sep., 1962), ss. 244-252 .

⁸⁵ age, 259.

⁸⁶ Jervis, **Perception and Misperception**, 365-366.

⁸⁷ age, 7.

⁸⁸ Martha L. Cottam, "The Impact of Psychological Images on International Bargaining: The Case of Mexican Natural Gas", **Political Psychology**, c. 6 s. 3 (1985): 415.

⁸⁹ Shannon Lindsey Blanton, "Images in Conflict: The Case of Ronald Reagan and El Salvador", **International Studies Quarterly**, c. 40, s. 1, (Mar., 1996): 24

Algılar, bilgi ve karar arasındaki değerlendirme sürecinin bir parçasıdır. Bu sürecin nasıl analiz edildiği oldukça önemlidir. Örneğin, Wohlstetter, Pearl Harbour saldırısındaki bilgi süreçlerini incelemiş, ABD'nin başarısızlığının nedenini bilgi eksikliği olarak değil, aksine bilgi fazlalığından kaynaklandığını savunmuştur.⁹⁰ Lake'e göre de tarafların birbirlerinin algısından ziyade karar alma sürecindeki bilişsel önyargılar, bilgi akışının doğru değerlendirilememesi, güncel bilginin var olanın üzerine eklenememesi tarafların tehdit algılarında etkilidir.⁹¹ Stein de bilişsel engellerin tehdit algısını şekillendirdiği görüşündedir.⁹² Liderler basit bir durumu karmaşık hale getirmeye eğilimlidirler. Örneğin Bush, Saddam Hüseyin 1990'da Kuveyt'e saldırdığında lideri Hitler ile karşılaştırarak krizin bağlamından çıkmaktadır. Sonuçta Hitlerin öldürdüğü kişi sayısı Saddam ile kıyaslanamayacak ölçüdedir. Liderlerin tehdit algıları çok nadir olarak değişikliğe uğramaktadır. Jervis'in de dediği gibi; "algılar kendi gerçekliğini yaratır."⁹³

Liderlerin 'düşman' olarak nitelendirdikleri rakiplerine karşı kendi iktidarını koruma isteği algı değişimine yol açabilmektedir. Örneğin Ripsman, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ve Almanya, 1978-1979 Mısır-İsrail, 1994 İsrail-Ürdün arasındaki barış anlaşmalarının arkasında, lider/hükümet davranışlarının liderin iktidarını tehdit etme olasılığı nedeniyle ortaya çıkan algısal değişimden kaynaklandığını belirtir.⁹⁴ Taraflar arasında çatışmaların sona ermesi ülke içerisinde de istikrarlı bir ortam için zemin yaratacak olup böylece liderler kendi iktidarlarının devamlılığını sağlayabileceklerdir.

Liderler algıları doğrultusunda kararlar alarak eylemde bulunmaktadırlar. Krizler, liderlerin siyasi geleceklerinin sınındığı durumlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla liderlerin kriz durumlarında nasıl karar aldıkları karşı tarafı nasıl algıladığına bağlı olmaktadır. Diğer yandan, kamuoyu olan biteni izleyerek, gözlemleyerek liderlerinin performansını değerlendirmektedirler. Bu bağlamda

⁹⁰ Roberta Wohlstetter, **Pearl Harbor: Warning and Decision**, (Stanford: Stanford University Press, 1962): 110.

⁹¹ David Lake, "Two Cheers For Bargaining Theory: Assessing Rationalist Explanations Of The Iraq War", **International Security**, c. 35, s. 3, (2011): 9.

⁹² Stein, "Boulding Politics in", 9.

⁹³ Jervis, **Perception and Misperception**, 120.

⁹⁴ Norrin M. Ripsman, "Top-Down Peacemaking: Why Peace Begins With States And Not Societies", **International Relations Theory and Regional Transformation**, ed. T. V. Paul, (New York: Cambridge University Press, 2012): 257.

liderler ödüllendirilmekte ya cezalandırılmaktadırlar. Objektif koşullar liderlerin kriz kararlarını açıklamakta yetersiz olabilmektedir. Örneğin Eden'in Süveyş krizini 1956 başlatmasının ardında İngiltere'nin Mısır'dan üstün olduğu gerçekliğinden çok Eden'in İngiltere'nin büyük güç statüsünü (prestij/kamuoyu) koruduğunu gösterme inancı vardır.⁹⁵ Bu anlamda liderler yürüttükleri politikalarda kendi siyasi bekalarını garantileyecek şekilde güç ihtiyacı ile hareket etmektedirler. Bir liderin algısı, karşısındakini nasıl gördüğü nasıl bir cevap verebileceği konusunda önemliken liderin kendi içinde bulunduğu pozisyonu da nasıl algılayarak değerlendirildiği de bir o kadar önemli olabilmektedir. Lider kendi iktidarını korumak amacıyla risk almaktan sakınarak ülkenin ulusal çıkarlarından tavizlerde bulunabilir. Ya da eğer siyasal seçimler yaklaşıyorsa, kendi iktidarının devamlılığı için hiç beklenmeyen bir şekilde krizlere müdahil olabilir.

Liderlerin algıları sonrasında aldıkları kararlar stratejik bir öneme sahiptir çünkü alınan her karar karşısındaki aktörlerin nasıl davranacağına dair bir öngörü ile hareket etmektedir. Her bir aktörün davranışı karşısındakinin davranışlarına göre şekillenmektedir. Bu nedenle uluslararası sistem içerisindeki devletlerin dış politikalarının neden savaş ya da işbirliği ile sonuçlandığının anlaşılabilmesi için bu stratejik seçimlerin incelenmesi gerekli olmaktadır.⁹⁶

2.2. Liderlik Üzerine Çalışmalar: Operasyonel Kodlar ve Liderlik Özellikleri Analizi

Dış politika analizi günümüzde Soğuk Savaşın ötesinde gelişmelerle ilgilenmektedir.⁹⁷ Dış politika aktörlerinin uluslararası sistemin getirdiği anarşi ve karşılıklı bağımlılık sebebi ile kısıtlı seçenekler arasından tercih yapmalarına ilişkin teoriler 'yeni dünya' düzeninde karşılığını bulmamaktadır. Belirsizliğin arttığı bir ortamda liderler dış politika yapımında doğrudan ilişkilenebilirler. Uluslararası kısıtlamaların da daha

⁹⁵ Jonathan Renshon, Stanley A. Renshon, "The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making", **Political Psychology**, c. 29, s. 4, (2008): 511.

⁹⁶ David A. Lake, Robert Powell, "International Relations: A Strategic-Choice Approach". **Strategic Choice and International Relations**. ed. David A. Lake, Robert Powell, (Princeton: The Princeton University Press, 1999): 18.

⁹⁷ Margaret G. Hermann, Joe D. Hagan, "International Decision Making: Leadership Matters", **Foreign Policy**, c. 110, (Spring, 1998): 125.

belirsiz ve esnek bir hale geldiği dönemde iç politika da belirleyici olmaya başlamıştır. Artık devletler bilimsel literatürde, demokrasiler, yarı-demokrasiler ya da otokrasiler gibi ayrımlara tutulmaktan ziyade; zayıf, istikrarlı, istikrarsız, parçalanmış, statükocu ya da revizyonist olarak adlandırılmaktadırlar. Bu anlamda iki kutuplu sistemin sona ermesi liderlerin sistemsel baskılara eskisi gibi maruz kalmayacağı ve dolayısıyla dengeleyici olarak liderin önemsizleştiği yanılgısı doğru olmayacaktır. Uluslararası sistemde artan belirsizlik ortamı toplumların kendilerine inandırıcı gelen onlara belirli bir ortam vaat eden liderleri tercih etmelerine yol açabilmektedir.

Bu anlamda günümüzde kişiselleştirilmiş siyasetleri ile liderlerin analiz birimi olarak tercih edilmesi oldukça önem kazanmaktadır. Putin'in Rusya'sı, Erdoğan'ın Türkiye'sinden başka kişiselleştirilen politikalar Bangladeş, Çin ve Filipinler gibi ülkelerde de yerini bulmaktadır.⁹⁸ Bu ülkelerin de ötesinde 'demokratik' olarak nitelendirilen Avrupa'nın merkezinde Jaroslaw Kaczynski liderliğinde Polonya ve Victor Orban liderliğinde Macaristan Avrupa'da kişiselleştirilmiş siyasetleri ile ön plana çıkan liderler olmaktadır. Bu anlamda gücün tek bir bireyin elinde toplandığı siyaset giderek artmaktadır. 1988 yılında bireysel rejimler tüm diktatörlerin yüzde 23'ünü oluşturuyorken günümüzde bu oran yüzde 40 olmuştur. Bu anlamda; giderek otoriteleşen yeni bir dünya düzeni tehlikesi lider analizinin gerekliliğini ve önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu liderlerin nükleer silahlara olan yatırımları, başka devletlerle çatışma eğilimleri, dış politikalarında risk alan siyaset izlemeleri dünyanın da istikrarını etkilemektedir. Liderlerin iç siyasetlerinde tüm gücü elinde bulunduran siyasi yapıya sahip olmaları, davranışlarını sorgulayacak mekanizmaları zaten sınırlandırmış oldukları için daha esnek davranmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla sadece otokratik rejimlere ait olmayan bu tarz liderlerin izlemiş olduğu çatışmaya yönelik davranışlarının arkasındaki nedenlerin analiz edilmesi siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatürü için değerli çalışmalar olacaktır.

Liderlerin dünya ile nasıl ilişkendiklerini ortaya koyan iki çalışma Margaret Hermann'ın "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders" ve Alexander L. George'un "The Operational Code: A Neglected

⁹⁸ A. Kendall-Taylor, Erica Frantz, Joseph Wright, "The Global Rise of Personalized Politics: It's Not Just Dictators Anymore", **The Washington Quarterly**, c. 40 s. 1, (2017): 3-6.

to the Study of Political Leaders And Decision Making” açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmalar haricinde, Akılcı Tercih Kuramı, Beklenen Fayda Teorisi, Beklenti Teorisi, Bürokratik Karar Alma Modeli gibi kriz dönemlerinde ilgili analiz biriminin kararlarını incelemek mümkündür. Liderlik özelliklerinin karar alıcıların içte ve dışta seçimlerini gerçekleştirirken nasıl etkili olduğunu açıklandığı için bu bölümde iki yaklaşıma yer verilecektir.

2.2.1. Liderlik Özellikleri Analizi

Margaret Hermann’a göre liderlerin sahip oldukları özellikler onların ne yapacaklarını da etkilemektedir.⁹⁹ Bu anlamda liderlerin kişilik özellikleri dış politika kararları ile nasıl ilişkili olduğu şu sorularla yanıtlanmaya çalışılmaktadır: Karar verici bireysel olarak mı çalışmaya yatkın yoksa istişareye başvurmakta mıdır? Lider sadece var olan bilgi ile mi yetinmekte yoksa daha detaylı bilgi arayışı içerisinde midir? Lider kısıtlara meydan mı okumakta yoksa sınırlılığını kabul mü etmektedir?

Yazar bu tarz sorulardan yola çıkarak “Assesing Leadership Style: A Trait Analysis”¹⁰⁰ isimli çalışması çerçevesinde genişletilerek 7 kişilik özelliğini, 122 farklı lider üzerinde analiz edilmiştir. Hermann, bu çalışmasında içerik analizi gerçekleştirerek liderlerin söylemlerini ve görüşmelerini incelemiştir. 122 liderin 50 röportajının incelenmesi sonucunda ise Hermann aşağıda açıklanan 7 kişilik profilini tespit etmektedir:

1. *Olayları kontrol edebilme inancı*: Liderler olayları kontrol edebilecekleri inancı ile hareket edebilmektedirler. Liderlerin bu özelliklerinin tespit edilmesinde neyi planladığını neye girişmek istediğini gösteren kelimeler yol gösterici olmaktadır. Bu liderler olaylar üzerinde hâkimiyet sağlamaya çalıştıklarından olaları kontrol ihtiyacı ile hareket etmektedirler. Bu liderler çabuk davranmak isterken başkalarını da kendi eylemlerini yavaşlattığı için suçlayabilmektedirler. Karar alma sürecinde aktif bir şekilde yer alan bu liderler karar alma sürecinde istişare yerine bireysel davranmaya eğilimlidirler.

⁹⁹ Margaret G. Hermann, “Political Psychology”, **The Oxford Handbook of Political Leadership**, ed. R. A. W. Rhodes and Paul ‘t Hart, (2014): 6 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.007

¹⁰⁰ Margaret G. Hermann, “Assessing Leadership Style: A Trait Analysis”, (Columbus: Social Science Automation, 1999), <https://socialscience.net/docs/LTA.pdf> , [10.05.2020].

Bu inancı düşük olan liderler ise daha çok başkalarının inisiyatif almasını beklemektedirler.

2. *Güç ve nüfuz ihtiyacı:* Lider kontrol etme, nüfuz kurma, etki etme arzusu ile cümlelerini kurmaktadır. Bu anlamda güç ihtiyacını gidermek için aktif davranmaktadır. Bu anlamda söylemlerinde, kuvvet kullanma tehdidi, sözlü saldırı içeren ifadeler kullanmaktadır. Başkalarının davranışlarını düzenleme güdüsü ile hareket eden lider tavsiyelerde de bulunmaya eğilimlidir. Liderler olayları kendi algılarındaki gibi yorumlayarak başkalarının görüş ve ihtiyaçlarını göz ardı etmektedir. Liderin amaç ve çıkarları değiştiğinde fikirleri de değişmeye eğilimlidir. Güç ihtiyacı düşük olan bir lider ise adalet duygusu ile hareket etmeye eğilimlidirler. Bu liderlerin amaçları sorumluluğu karşılıklı olarak paylaşabilmektir. Dolayısıyla onu takip eden grubun çıkarlarını koruma ihtiyacı ile hareket etmektedirler.
3. *Bilişsel Özellik:* Bilişsel özellik özgüven ve kavramsal karmaşa altında ikiye ayrılarak incelenmektedir. Kavramsal karmaşası özgüvenden yüksek puana sahip olan liderler pragmatik ve başkalarının taleplerine cevap veren bir özelliğe sahiptirler. Bu liderler dıştaki bilgiye açık bir yaklaşıma sahip olmaktadır. Başkalarının görüşleri onlar için önemli ve anlamlıdır. Bu anlamda bilgi arayışı içerisinde olan bu liderler başkalarının fikirlerini, görüşlerini önemserler ve kararlarını istişare ile alırlar. Bu liderler her olayı kendi özelinde değerlendirirler. Özgüveni bilişsel kapasitesinden yüksek olan liderler ise yeni fikirlere kapalıdır. Kendi bilgileri doğrultusunda hareket etmeye eğilimlidirler. Bu tarz liderler grup adına en iyisini tercih ettiği inancına sahiptirler. Bu bakış açısına sahip olan lider aynı zamanda karar alma sürecinde farklı görüşlere başvurma ihtiyacı duymayacaktır.
4. *Özgüven:* Özgüven bireylerin nesneler ve kişiler ile mücadele edebilme yetisini göstermektedir. Cümlelerinde olacaklar üzerinde kendisinin ne kadar önemli olduğunu anımsatmaktadır. “Ben” “benim” “kendim” zamirleri ile özgüvenin olduğunu görmek mümkündür. Bu liderler kendilerini değerlendirme ihtiyacı duymazlar. Özgüven sahibi olan liderler genellikle kendilerini değerlendirebilecek başka bir kaynağa başvurmayıp kendi bilgilerini, güçlerini tatmin edici bulmaktadırlar. Aksine, özgüveni olmayan liderler ise karşılaştığı durumla mücadele edebilmek için içinde bulunduğu duruma cevap üretebilmek

amacıyla etrafına danışarak konu hakkında bilgi toplama arayışında olmaktadır.

5. *Grup içi hassasiyet yerine sonuç odaklı/sorun çözücü olma:* Lider grup ilişkisinin korunmasına mı yoksa mevcut sorunu çözmeye mi odaklanıyor? Gruptaki birlikteliğin sağlanmasından çok sorunun çözümünü önemseyen karar alıcılar liderliğini de önemseyen bir davranışa sahiptir. Grubu ve grup ilişkilerini önemseyen liderler ise grubun ruhsal sağlığını korumaya odaklanırlar. Sorun çözme odaklı liderler ise grubu, sorunu çözmeye zorlamaktadırlar. Bu liderler grubu problemi çözme için bir araç olarak görürler. Grubun birlikteliğinin korunması amacıyla olan liderler, grubun moralinin yüksek tutulmasına ve gruba olan bağlılığa önem verirler. Sadakat ve özveri bu liderler için önemlidir. Grubun üyeleri kendilerini sorunların bir parçası olarak görürler.
6. *Liderin başkalarına dair şüpheliği ve güvensizliği:* Başkalarına dair güvensizliği yüksek olan liderler olaylara ‘komplo’ tuzak gibi yaklaşmaya eğilimlidirler. Kendisine karşı yöneltilen eleştirileri tehlike olarak görürler. Böyle bir yaklaşım daha ileri seviyede ise paranoya haline gelmektedir. Bu tarz liderler dünyayı tehdit ve sorunlar ile dolu olarak algılamaktadır. Diğer yandan grup-içi güvene önem veren lider ise dünyaya dair olumlu bir anlam yüklemekte sorunları fırsat olarak görebilmektedir. Bu anlamda sorunlara gerçekçi olarak yaklaşırlar.
7. *Grup- içi önyargı:* Grup içi önyargı puanı yüksek olan liderler; grubu şu sıfatlarla ifade ederler: “güçlü”, “yetenekli”, “büyük ilerlemeler gerçekleştirdi”, ya da “başarılı”, “zengin”, “ilerici”. Grup içi önyargısı yüksek olan liderler dünyayı “biz” ve “onlar” olmak üzere ikiye ayırırlar. Bu liderler grubun zaaflarını görmekten ziyade iyi taraflarını ön plana çıkarmaya eğilimlidirler. Bu tarz liderler aynı zamanda sorumluluğu başkalarına yükleyecek ‘günah keçisi’ bulmaya da eğilimlidirler. Çünkü grubun birlikteliğini dıştaki bir düşmandan gelen tehdit algısı sağlayabilecektir. Grup içi önyargısı düşük olan liderler ise dünyayı siyah ya da beyaz gibi ayırtırmak yerine etraflarında ne olup bittiğine odaklanırlar.

Liderlerin bu profillerinin ortaya çıkarılmasıyla siyasi liderlerin içerisinde bulundukları ortama nasıl uyum sağladıkları da ortaya çıkarılabilmektedir. Liderlerin

hangi davranışlarının birbirinden benzerlik ya da farklılık gösterdiğinin saptanması ise liderin davranışlarının değişimi hakkında fikir verebilecektir.

Liderlerin bu özellikleri analiz edilirken liderin söylemlerinin hangi bağlamda anlam bulduğunun da araştırılması önem taşımaktadır. Bu anlamda lider uluslararası kamuoyuna mı yoksa içteki kamuoyuna mı mesaj veriyor? Eğer seçimler yaklaşmışsa ve kriz tetiklenmişse lider bu krizi oy aracı olarak mı görüyor? Gibi bağlamsal soruların gündeme göre cevaplanması sağlıklı bir analizi de beraberinde getirecektir. Liderlik özelliklerine dair gerçekleştirilen bir analiz ise şu soruları cevaplandırmaya yardımcı olacaktır: Lider kısıtlara meydan mı okuyor yoksa kısıtları kabul ediyor mu? Lider çevreden gelen bilgiye açık mı kapalı mı, grubun birlikteliğini mi yoksa sorunun çözümünü mü önemsiyor? Böyle bir analiz bilgisayar yazılım programları üzerinden liderin söylemlerinin skorlanarak analiz edilebileceği gibi metinler üzerinden de bir çalışma gerçekleştirmeye uygundur.

2.2.2. Operasyonel Kod

Liderleri analiz birimi olarak almaya başlayan çalışmalar Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğunlaşsa da Operasyonel Kod yaklaşımı aslında Soğuk Savaşın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü blok liderleri arasındaki çatışma ortamı liderlerin ideolojilerinin de anlaşılabilir nasıl etkin bir strateji üretilebileceği ihtiyacının sonucudur. Bu anlamda ilk kez Leites, “The Operational Code of Politburo”¹⁰¹ çalışmasıyla Bolşevik ideolojinin siyasal stratejisini çalışmıştır. Bu çalışma ile Leites, Lenin’in önyargılarının güç ihtiyacından ve iktidarını kaybetme korkusundan kaynakladığı sonucuna ulaşmıştır. Dönem itibarı ile Sovyetler Birliği ve ABD arasında artan gerilim ABD’li akademisyenleri Sovyetler Birliği’nin davranışlarına uygun cevap verebilmek amacıyla çalışmalarda bulunmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda Leites eserinde Sovyetler Birliği’nin neden, nasıl davrandığını öngörmek amacıyla, tarihsel, kültürel, psikoloji alanından yararlanarak çok yönlü bir analizde bulunmuştur. Leites, bu çalışma ile politbüro üyelerinin aynı ideolojiye sahip olmalarına karşın farklı davranışlar sergilediklerini tespit etmiştir. Ancak sadece Bolşevik ideolojiyi analiz etmesi sebebi ile Leites, genellenebilir bir yaklaşım

¹⁰¹ Leites, **age**.

sunmaktan uzak kalmıştır. Alexander L. George, “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making”¹⁰² çalışmasında Leites’in operasyonel kod yaklaşımının yetersiz olduğunu düşünmüş ve bu yaklaşımı sadece politbüro üyelerinin davranışlarının incelenmesinden çıkararak başka siyasi elitler ve karar alıcılar için de uygulanabilirliğini öngörmüştür. George Leites’in çalışmasındaki felsefi ve araçsal inançları kodlayarak bunların bir inanç sistemi olduğunu ve dış dünyadan gelen bilgi ve karar alıcının araçlarının belirlenmesinde etkili olduğunu savunmuştur.¹⁰³

George inanç sistemlerini felsefi ve araçsal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Felsefi inançlar; liderlerin siyasi hayatın doğasına çatışmacı mı barışçıl mı olduğuna odaklanırken, araçsal inançlar ise liderlerin felsefi inançları doğrultusunda gerçekleştirdiği seçimlere odaklanmaktadır.¹⁰⁴

Felsefi İnançlar:

1. Siyasal hayatın ‘esas’ doğası nedir? Siyasal evren çatışma içinde mi yoksa uyum halinde mi? Siyasi rakibin öne çıkan en önemli özelliği nedir?
2. Kişinin temel siyasi değerlerini gerçekleştirmedeki beklentisi nedir? Siyasi değer ve hedeflerinin gerçekleştirilmesinde iyimser mi yoksa kötümser mi bir yaklaşıma sahiptir?
3. Gelecek öngörülebilir mi, eğer öyleyse ne dereceye kadar öngörülebilir?
4. Tarihsel gelişmeler üzerinde ne dereceye kadar kontrol sahibi olunabilir? Kişi tarihi istediği yönde şekillendirmedeki rolü nedir?
5. Tarihsel gelişmelerde ve insan ilişkilerinde ‘şansın’ rolü nedir?

Araçsal İnançlar:

1. Siyasi eylemin tercih edilmesinde en iyi yaklaşım nedir?
2. Amaçlara nasıl en etkin nasıl ulaşılabilir?

¹⁰² George, **The Operational Code**.

¹⁰³ Stephen G. Walker, Mark Schafer, “Belief Systems as Causal Mechanisms in World Politics: An Overview of Operational Code Analysis”, **Beliefs And Leadership In World Politics, Methods And Applications of Operational Code Analysis**, ed. Mark Schafer and Stephen G. Walker, (New York: Palgrave Macmillan, 2006): 7

¹⁰⁴ George, **The Operational Code**, 21-43.

3. Karara varılan siyasi eylemin riskleri nasıl hesaplanmakta, kontrol edilmekte ve kabul edilmektedir?
4. Çıkarın korunması için en iyi zamanlama nedir?
5. Kişinin çıkarlarını gerçekleştirmedeki farklı araçlar kullanılmasının faydası ve rolü nedir?

Operasyonel kod hem bireyin siyasal dünyayı algısını hem de siyasal dünyanın sınırları içerisinde ona yönelik tepkisini analiz etmektedir.¹⁰⁵ Askeri müdahaleler ya da topluma yönelen bir tehdit karşısında operasyonel kod “algılanan stratejik bağlam” içinde liderlerin algısı dâhilinde tepki gösterdiklerini ele alır. Bu anlamda rasyonel teorideki gibi belirsizlik durumları altında tüm karar alıcıların aynı şekilde davranacağı varsayımından ziyade farklı karar alıcıların ideolojik özelliklerini de vurgulamaktadır.¹⁰⁶

Walker ise Leites’in çalışmasından şu sonuçlara ulaşmıştır:¹⁰⁷

- Çocuklukta ve ergenlikteki aile ve toplum içerisindeki sosyalleşme tecrübeleri sonucu olarak birey kişiliğini etkileyen baskın özelliklerini kazanmaktadır.
- Bir birey güç, kabul görme ve başarı ihtiyacına göre siyasal inanç sistemini benimsemektedir.
- Bireyin sahip olduğu inanç sistemi tutarlılık göstermekle birlikte karar alma sürecinde farklı değişik dışsal etkenlerle de birlikte karar verdiği için inanç sistemine uygun olarak hareket etmeme ihtimali ortaya çıkabilmektedir.
- Bu davranışsal uyumsuzluk durumu çevreden bir uyarıcı nedeniyle ya da öğrenilen yeni bir bilgi ile gerçekleşebilir.
- Birey yaşamsal bir uyarıcı ile karşılaştığında ya da bir değişim karşısında, toplumsal öğrenme süreçleri yapısal uyum ya da bilişsel öğrenme şeklinde de değişebilir.

¹⁰⁵ Stephen Benedict Dyson, “Drawing Policy Implications From The 'Operational Code' of a 'New' Political Actor: Russian President Vladimir Putin”, **Policy Sciences**, c. 34, s. 3/4 (2001): 346.

¹⁰⁶ Stephen G. Walker, “The Evolution of Operational Code Analysis”, **Political Psychology**, c. 11, s. 2 (Jun., 1990): 407.

¹⁰⁷ Stephen G. Walker, “Quantum Politics And Operational Code Analysis”, **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Behavioral International Relations**, ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer, (New York: Routledge, 2011): 54-55.

Liderlerin operasyonel kodları manuel ya da bilgisayar yardımı ile (The Verbs in Contex Sytem) VICS yöntemi ile gerçekleştirilir.¹⁰⁸ Felsefi inançlar (philosophical believes) P ile kodlanırken araçsal inançlar ise (I) (instrumentel believes) olarak kodlanır. Buna göre özne konuşmacının kendisini ya da başkasını nitelendirmektedir. Fiilin zamanı olumlu (+), olumsuz (-) geçişsiz ya da olumlu fiil (+), geçişli negatif fiil olarak kategorileştirilmektedir. Eğer eylem geçişli ise yeniden işbirlikçi (+) ya da çatışmacı (-) olarak kategorilere ayrılarak davranış sözlü ya da eylem formuna bürünmektedir. Pozitif geçişli eylemler ödülleri (+3) olarak kodlanırken negatif geçişli eylemler cezalandırmalar (-3) olarak kodlanmaktadır. Geçişli pozitif sözler söz verme (+2) olarak ya da başvurma/destek (+1) iken tehdit etmek (-2), karşı gelmek /direnmek (-1) olarak kodlanmaktadır. Eğer bir amaç ya da siyasi bağlam yok ise de nötr (0) olarak kodlanmaktadır. Gerçekleştirilen böyle bir kodlama sistemi ile liderin davranışlarının yoğunluğu tespit edilebilmektedir. Aynı zamanda hükümetin davranışlarına yönelik olarak çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

VICS’de liderin konuşmaları, röportajları, temel alınarak gerçekleştirilen içerik analizi ile liderin operasyonel kodları tespit edilmektedir. Bu sistemde liderin kullandığı eylemler değerlendirilerek liderin işbirliğine mi yoksa çatışmaya mı yatkın olduğu tespit edilmektedir. Bu yöntemde analiz birimi olarak ele alınan öznenin kullandığı cümlelerdeki eylemleri üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Liderin günlükleri, yazıları, kitapları kişisel konuşmaları da operasyonel kodda yararlanılan kaynaklar arasındadır. Ancak daha çok kamuoyuna karşı gerçekleştirilen konuşmalar operasyonel kodda veri kaynağı olarak daha fazla temel alınmaktadır. Çünkü kamuoyu konuşmaları karar alma sürecinin şekillenmekte olduğu ifadelerdir.¹⁰⁹

Liderlerin kamuoyu önünde ya da basına verdiği demeçler kamuoyunu, çıkar gruplarını ikna etmeye yönelik olduğu için gerçekten liderin inançları ile örtüşüp örtüşmediği konusunda tereddüt oluşturmaktadır. Renshson, operasyonel kodun liderin konuşmalarından yararlanmasının güvenilir olup olmadığını Başkan Kennedy’nin kamuoyu konuşmaları ve danışmanları ile birlikte gerçekleştirdiği gizli görüşmelerin kayıtları üzerinden incelemiş, gerçekten liderin gerçekleştirdiği

¹⁰⁸ age, 57.

¹⁰⁹ age.

kamuoyu konuşmalarının güvenilir olduğu sonucuna ulaşmıştır.¹¹⁰ Nitekim aynı zaman diliminde akademisyenlerin doğrudan lider ile görüşmeleri kısıtlı olduğundan araştırmacılar yazılı ve sözlü iletişim araçlarından yararlanmak durumunda kalmaktadırlar. Liderin konuşmasında kullandığı, isimler, bağlaçlar, sıfatlar, zamirler, fiiller; duygusal, bilişsel güdüsel özelliklerini içermektedir.¹¹¹ Bu nedenle de metinler liderin kişiliğinin bir yansıması olarak lideri inanç sistemi, motivasyonunu anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır.

VICS metodu liderin kendisi ve diğeri arasındaki güç ilişkisine odaklanmaktadır.¹¹² Bu metotta kullanılan kelimelerin hangi yoğunluğa sahip olduğu üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Buna göre bireyin kendisi ve diğeri ile ilişkisi içerisinde üç ayrı yoğunluğa sahip operasyonel kod indeksleri belirlenmiştir: (1) tanımlayıcı eğilimler, (2) seçim eğilimleri (3) değişim eğilimleri. Bu kategoriler negatif/pozitif ayırımına tabi tutularak değerlendirme yapılmaktadır.¹¹³

Tanımlayıcı eğilimler: Siyasetin doğası ile ilgili olan bu soruya verilen cevap liderin siyasi rakibinin algısını yansıtmaktadır.

P-1 SİYASİ EVRENİN ESASI: Liderin ‘diğeri’ne karşı kullandığı olumsuz eylemlerin yüzdesinin olumlu eylemler yüzdesinden çıkarılması ile bulunmaktadır. Elde edilen sonuç ise $-1.0 = \text{Çatışmacı} \dots +1.0 \text{ İşbirliği}$ arasında bir değere sahiptir.

P-2 SİYASİ DEĞERLERİN GERÇEKLEŞTİRİLEBİLMESİ İNANCI: Diğerine karşı yöneltilen işbirliği/çatışma üzerinden değerlendirme gerçekleştirilir. Buna göre liderin kullandığı kelimelerin özelliklerine göre şu puanlar saptanmaktadır. Cezalandırma= -3, tehdit etmek= -2, karşı çıkmak/direnmek= -1, Nötr=0, başvurmak/desteklemek=+1, söz vermek=+2, ödüllendirme=+3, Endeks hesaplanırken 0 olan olaylar dahil

¹¹⁰ Jonathan Renshon, “When Public Statements Reveal Private Beliefs: Assessing Operational Codes At A Distance”, **Political Psychology**, c. 30, s. 4. (2009): 652.

¹¹¹ Stephen G. Walker, “Micropolitics and Foreign Policy Decisions: The Behavioral Model of IR”, **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Behavioral International Relations**, ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer, (New York: Routledge, 2011): 26.

¹¹² Stephen G. Walker, Mark Schafer, Michael D. Young, “Systematic Procedures for Operational Code Analysis: Measuring and Modeling Jimmy Carter's Operational Code”, **International Studies Quarterly**, c. 42, s. 1 (Mar., 1998): 178-181.

¹¹³ age.

edilmemekte ve iyimser ve kötümser arasında -1.0(kötümser)...+1.0(iyimser) bir değer bulunmaktadır.

P-3 SİYASİ GELECEK: .00-Düşük...1.0 Yüksek Öngörülebilirlik arasında yorumlama yapılmaktadır.

P-4 TARİHSEL GELİŞİM ÜZERİNDE KONTROL: Liderin toplumsal ilişkilerindeki güç algısına ilişkindir. Kendisine ait atıfların diğerine olan atıflarının toplamının bölünmesi ile bulunmaktadır. .00- diğerinin kontrolü 1.0 kendisinin kontrolü arasında endekse sahiptir.

P-5 ŞANSIN ROLÜ: Öngörülebilirlik endeksinin tarihsel gelişim endeksi ile çarpılması ve bunun 1'den çıkarılması sonucu elde edilmektedir. Endeks: 0-1 arasında yorumlanmaktadır.

Seçim Eğilimleri: liderlerin stratejik amaçlarına yaklaşımını ifade etmektedir. Pozitif ve negatif arasında bir değerlendirme yapılmaktadır.

I-1. STRATEJİ: Kendisine ait pozitif atfın yüzdesinin kendisine ait negatif atfın yüzdesinden çıkarılmasıyla bulunur. -1.0 çatışmacı strateji...+1.0 işbirliği stratejisi olarak endekslenir.

I-2 TAKTİKLERİN YOĞUNLUĞU: Cezalandırma=-3, Tehdit=-2, Karşı Çıkma/Direnme=-1, Nötr=0, Başvurma/Destek=+1, Söz Verme=+2, Ödüllendirme=+3 olarak skorlanmaktadır. Buna göre, kendisine atfedilen çatışmacı ve işbirliği fiilin yoğunluk derecelerinin toplamı kendisine atfedilen yoğunluk derecesine bölünür ve sonuç -1.0 Çatışmacı Taktikler...+1.0 İşbirliği taktikleri üzerinden yorumlanır. Burada da nötr olanlar hesaplama dahil edilmemektedir.

I-5: FARKLI ARAÇLARIN FAYDASI: Taktiklerin yoğunluğu farklı araçların faydası nedir sorusunu da cevaplandırmaktadır. Bu endeks; cezalandırma, tehdit, karşı çıkma/direnme, başvurma/destekleme, söz verme, ödüllendirme olarak kategorileştirilen fiilleri üzerinden değerlendirilmektedir. .00 Düşük Fayda...1.0 Yüksek Fayda arasında yorum gerçekleştirilir.

Risk Eğilimleri: Karar alıcının riske verdiği rol ve zamanlama üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirilir.

I-3 RİSK EĞİLİMİ: Risk eğilimi üzerinden değerlendirilen bu endeks taktiklerin yoğunluğu üzerinden değerlendirilmektedir. Risk almaya eğilimi yüksek olduğunda taktiksel yoğunluk düşükken risk almaktan kaçındığı durumlarda düşük taktiksel yoğunluk üzerinden 0-1 arasında bir değerlendirme yapılmaktadır.

I-4a ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİNİN ZAMANLAMASI: Değişim endeksi üzerinden gerçekleştirilen endeks kendine attığı olumlu atıfların yüzdesinden olumsuz atıfların çıkarılması ve 1’den de bunların toplamının çıkarılması ile bulunmaktadır. 0-1 arasında yüksek-düşük eğilim üzerinden yorumlama gerçekleştirilir.

I-4b SÖZLER VE EYLEMLERİN ZAMANLAMASI: Kelimelerin yüzdesinin eylemlerin yüzdesinden çıkarılarak çıkan değer 1’den de çıkarılması ile hesaplanır. Endeks 0 ve 1 arasında yüksek/düşük değişim olarak yorumlanır.

Aşağıdaki tabloda bir VICS kodlamasının nasıl gerçekleştirildiğini dair Carter’ın Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali örneği gösterilmektedir. Liderin ‘Sovyetler Birliği askerleri Afganistan’ı işgal etti’ cümlesi diğer aktörü hedef almakta ve olumsuz bir eylem olan ‘işgal’ etti’ kelimesi cezalandırma olarak yorumlanarak (-3) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: VICS Aşamaları

1. ÖZNEİN TANIMLANMASI		
KENDİSİ YA DA DİĞERİ		
2. GEÇİŞLİ EYLEMİN ZAMANI		
GEÇMİŞ	ŞİMDİ	GELECEK
EYLEMİN KATEGORİSİNİN TANIMLANMASI		
OLUMLU (+) YA DA OLUMSUZ (-)		
BAŞVURMA, DESTEK(+1)		KARŞI GELMEK, DİRENMEK (-1)
SÖZLER	YA DA	YA DA
SÖZ VERME(+2)		TEHDİT ETME(-2)
EYLEMLER	ÖDÜLLENDİRMEK (+3)	CEZALANDIRMAK (-3)
3. ETKİ ALANI		

İÇ YA DA DIŞ

4. AMAÇ VE BAĞLAMIN TANIMLANMASI

ÖRNEK

4 Ocak 1980 tarihinde, Carter’ın bir konuşmasından alınan :“Büyük bir bölüm Sovyet askeri güçleri, blok üyesi olmayan, küçük, egemen Afganistan ulusunu işgal etmiştir.” cümlesini şöyle kodlanmaktadır:

1.Konu: Özne “Büyük bir bölüm Sovyet askeri güçleri”dir. Konuşmacı kendisinden ya da kendi devletinden söz etmediği için ‘diğeri’ olarak kodlanmaktadır.

2. Zaman kategorisi: Fiil ‘işgal etmiştir’, geçmiş zaman olup negatif bir eylem olarak ifade edilmekte, bu nedenle de ‘cezalandırma’ olarak kodlanmaktadır.

3. Alan: Eylem bir aktörü içermektedir. (Büyük bir bölüm Sovyet askeri güçleri), yani kendi devletinin (ABD) dışındadır bu nedenle de alan ‘dış’ tır.

4. Amaç ve bağlam: Eylem Afganistan’ı hedef almaktadır. Bu nedenle amaç ‘Afganistan’ dır. Bağlam ise Sovyet-Afganistan çatışması,1979-1988.

Verinin tamamı: Sovyet-Afganistan çatışması, 1979-1988. Diğerine atıf -3 olarak yorumlanmaktadır.

Stephen G. Walker, Mark Schafer and Michael D. Young, “Systematic Procedures for Operational Code Analysis: Measuring and Modeling Jimmy Carter's Operational Code”, **International Studies Quarterly**, c. 42, s. 1 (Mar., 1998):178-181.

Tablo 4: Araçsal ve Felsefi İnançlar Endeksi

FELSEFİ İNANÇLAR		
Elementler	Endeks	Yorum
P-1 SİYASİ EVRENİN ESASI (Diğeri Algısı)	%Pozitif eksi Negatif Diğerine atıf	+1.0 dost -1.0 düşman
P-2 SİYASİ DEĞERLERİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ (İyimser/Kötümser) kötümser	Diğerine olan atıfların yoğunluğunun 3’e bölünmesi	+1.0 iyimser -1.0
P-3 SİYASİ GELECEK (Öngörülerbirlik) 0.0 belirsiz	Niteliksel değerlendirme endeksinin 1’den çıkarılması	1.0 öngörülebilir-
P-4 TARİHSEL GELİŞİM (Kontrol Edilebilirlik) kontrol	Kendine Atıfın Kendi ve Diğer Aatıfların toplama bölünmesi	1.0 yüksek-.0 düşük
P-5 ŞANSIN ROLÜ (Kontrol Eksikliği) düşük rol	Siyasi Gelecek ve Tarihsel Gelişimin çarpımının 1’den çıkarılması	1.0 yüksek -rol 0.0
ARAÇSAL İNANÇLAR		
Elementler	Endeks	Yorum
I-1 Hedeflere Yaklaşım(Stratejinin Yönü) yüksek çatışma	% Pozitif eksi Negaif kendisine atıf	+1.0 yüksek işbirliği—1.0
I-2. AMAÇLARIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ (Taktiklerin Yoğunluğu)	Taktiklerin yoğunluğunun 3’e bölünmesi	+1.0 y. işbirliği—1.-d. çatışma
I-3 RİSK EĞİLİMİ(Taktiklerin Öngörüsü)	1’den Niteliksel endeksin çıkarılması	1.0 risk alan-0.0 riskten kaçınan
I-4 ZAMANLAMA değişim eğilimi (Taktiklerin Yoğunluğu) a. İşbirliğiÇatışma b. SözlerxEylemler	1’den Temel Değerlerin çıkarılması X varsa İşbirliği varsa Çatışma X varsa Söz veya Y varsa Eylem	1.0 yüksek 0.0 düşük
I-5 ARAÇLARIN FAYDASI(Güç Kullanımı) a. Ödüllendirme b. Söz Vermek c. Başvurmak/Desteklemek d. Karşı Çıkma/Karşı Çıkma e. Tehdit Etmek f. Cezalandırmak	a’dan f’e Güç Kategorileri a’nın sıklığının toplama bölünmesi b’nin sıklığının toplama bölünmesi c’nin sıklığının toplama bölünmesi d’nin sıklığının toplama bölünmesi e’nin sıklığının toplama bölünmesi f’nin sıklığının toplama bölünmesi	+1.0 çok sık -0.0 az

Stephen G. Walker, “Anticipating Attacks From The Operational Codes Of Terrorist Groups, Dynamics Of Asymmetric Conflict: Pathways Toward Terrorism And Genocide”, **School of Politics & Global Studies**, 4:2, (2011): 137.

Operasyonel kod çerçevesinde liderlerin analizi araştırmacıya liderlerin neden o tercihte bulunup başka bir seçeneğe başvurmadığını göstermektedir.¹¹⁴ Aynı zamanda, operasyonel kod bize liderler tarafından kaynakların dağılımının nasıl yapıldığını, yönetimin olay üzerindeki etkinliğini sistemin gereklerine uyum sağlayıp sağlamadığını göstermektedir.¹¹⁵ Her ne kadar olay bazında liderler, sistem, kamuoyunun tepkisi gibi değişkenler farklılık gösterse de operasyonel kod ile yapılacak bir analiz gelecekteki iktidarların geçmişteki iktidarların hatalarının nerede olduğunu ya da kriz ile nasıl mücadele ederek başarılı olduğunu göstermek açısından önemli olmaktadır. Sorun üzerinde ne kadar kontrol sahibi olduğu ne kadar sistemin hatası olarak kabul edilebileceği konusunda bir çıkarım yapmak mümkün olmaktadır. Nitekim eğer bir lider sorumluluğunu alabileceği bir alandan daha fazlasını elde etmek istiyorsa bunun sonucu olarak sorumluluk sahibi olduğu alanı bile kontrol edemeyeceği bir durumla karşılaşabilir.

Dyson ve Parent, Putin'in operasyonel kodlarını incelediği çalışmalarında, Putin'in özel operasyonlarına ilişkin demeçlerinin gizli tutulması nedeni ile sadece kamuoyuna karşı gerçekleştirdiği konuşmalarını analiz edebilmiştir.¹¹⁶ Schafer ve Crichlow ise Clinton'ın resmi konuşmaları ile spontane konuşmaları arasındaki operasyonel kodlarını incelemiş spontane olarak gerçekleştirdiği konuşmaların daha fazla kesin ve gerçeğe yakın olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹¹⁷ Walker ve Schafer de benzer bulguyu ABD Başkanı Jonhson'ın Vietnam siyasasında tespit etmişlerdir.¹¹⁸

2.3. Dış Politikada Lider, Karar Alma ve Neoklasik Realizm

“Entelektüeller uluslararası sistemlerin çalışmasını analiz ederler; devlet adamları ise, bu sistemleri kuran kişilerdir. Bir analistin bakış açısı ile bir devlet adamının bakış açısı arasında büyük farklılık vardır. Analist hangi sorunu inceleyeceğini kendisi seçebilir; devlet adamı ise sorunları önünde bulur. Analist açık bir sonuca varmak için ne kadar zaman gerekiyorsa o kadar

¹¹⁴ Stephen G. Walker, Timothy G. Murphy, “The Utility of the Operational Code in Political Forecasting”, **Political Psychology**, c. 3, s. ½, (Spring, 1981 - Summer, 1982): 25-26.

¹¹⁵ Davis Bobrow, “Considerations For Effective Forecasting”, **Forecasting In International Relations**, ed. N. Choucri and T. Robinson, (San Francisco: W. H. Freeman, 1978): 38.

¹¹⁶ Stephen Benedict Dyson, Matthew J. Parent, “The Operational Code Approach To Profiling Political Leaders: Understanding Vladimir Putin”, **Intelligence and National Security**, c. 33 s. 1, (2018): 96.

¹¹⁷ Mark Schafer and Scott Crichlow, “Bill Clinton's Operational Code: Assessing Source Material Bias”, **Political Psychology**, c. 21, s. 3, (2000): 570.

¹¹⁸ Stephen G. Walker, Mark Schafer, “The Political Universe of Lyndon B. Johnson and His Advisors: Diagnostic and Strategic Propensities in Their Operational Codes”, **Political Psychology**, c. 21 s. 3, (2000): 542.

zaman kullanabilir; devlet adamı için asıl sorun zamanın darlığıdır. Analist üzerine risk almaz. Vardığı sonuçlar yanlış çıkarsa, başka bir inceleme yazabilir. Devlet adamı ise, bir tek tahmin yapma hakkına sahiptir; yaptığı yanlışlardan geri dönüş yoktur. Analistin elinde bütün bilgiler vardır ve bunlar analistin entelektüel gücüne göre değerlendirilir. Devlet adamı ise, doğruluğu henüz kanıtlanmamış tahminlere göre karar verir; kaçınılmaz değişimi ne derece akılcıca yönlendirdiğine ve her şeyden önce barışı ne kadar iyi koruduğuna göre tarih tarafından değerlendirilir. İşte bu yüzden devlet adamlarının dünya düzeni sorunu ile ne kadar başarılı veya başarısız bir şekilde ilgilendiklerini araştırmak, çağdaş diplomasiyi anlamanın sonu değil, belki de başlangıcıdır”¹¹⁹

Henry Kissinger’ın demeci uluslararası ilişkiler literatürü içerisinde devlet adamının ne kadar önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Liderlerin ‘zihinlerindeki algıları’ günümüzde ‘dünya olayları’ anlamına gelmektedir.¹²⁰ Onların izledikleri siyaset sadece kendi iç politikalarını değil uluslararası ilişkileri de etkilemektedir. Bu anlamda uluslararası sistemde verili olarak kabul edilen gücün kimin değerlendirdiği bir özne ihtiyacını da doğurmaktadır. Gideon Rose’un çalışması ile neorealizmin gücü önemseyen yaklaşımının liderlerin güç algısı ekseninde de değerlendirilmesi gerekliliği neoklasik realizmin başlangıcını oluşturmaktadır.¹²¹ Bu anlamda sistemsel baskıların analiz birimi tarafından nasıl yorumlandığı bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Gideon Rose’un çalışmasını Lobell, Ripsman, Taliaferro’nun, “Neoklasik Realizm, Devlet ve Dış Politika” çalışması takip etmiştir.¹²² Bu çalışma ile ise yazarlar neorealist ve neoliberal teorilerin yanıtsız bıraktığı; dış politika yürütücüleri ve sistem arasındaki ilişkiyi, göreceli güç kavramı ile iç politika dinamikleri arasındaki etkileşimi, dış politika seçimlerinin kim tarafından nasıl gerçekleştirildiği meselelerine cevap arama çabasında olmuşlardır. Yazarlar son çalışmaları olan “Uluslararası Politika Teorisi Olarak Neoklasik Realizm” isimli çalışmaları ile bütüncül bir uluslararası politikayı açıklayan teori geliştirmeyi hedeflemişlerdir.¹²³

¹¹⁹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H. Kurt, (Türkiye: İşbankası KültürYayınları, 2000): 22

¹²⁰ Walker, “Foreign Policy Analysis and Behavioral”, 6.

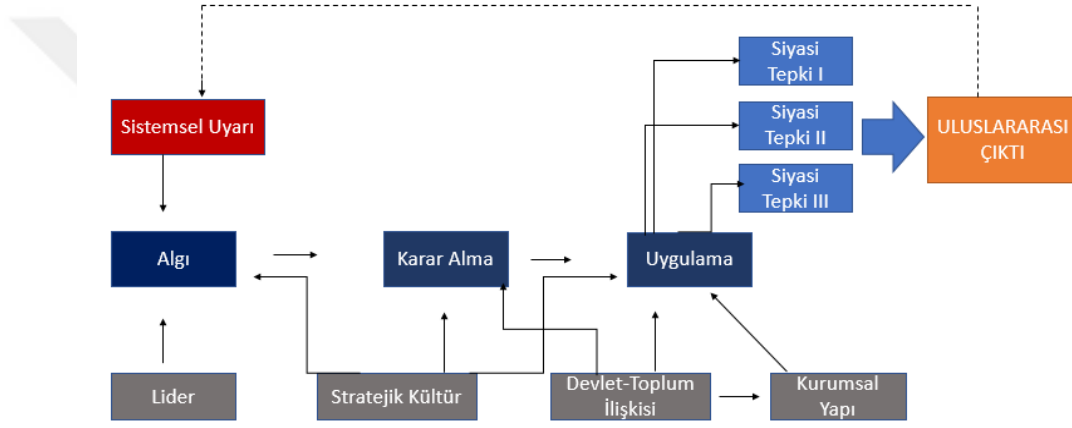
¹²¹ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, c. 51 s. 1, (1998): 144-172.

¹²² Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**, (Cambridge, Cambridge University Press, 2009)

¹²³ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, (Oxford: Oxford University Press, 2016):32.

Neoklasik realizm liderlerin güç dengesini ve maddi kaynaklarının milli güvenlik çıkarları ve öncelikleri için öznesel değerlendirmeleri sonucunda ele almaktadır.¹²⁴ Kendi iç politikasında kısıtlamalara tabi olan liderler ulusal çıkarlarını, uluslararası sistemdeki güç dağılımını kendi öznesel değerlendirmeleri ve algıları çerçevesinde değerlendirerek kararlarını alırlar.¹²⁵

Devlet yönetimi siyasi elitlerin dış çevreden gelen öncelik ve algılarından oluşur. Bu öncelik ve algılar kararlaştırma sürecinin birer meselesidirler. İçteki siyasi riskler siyasi elitlerin risk eğilimleri ve dış politika seçimleri ile ilişkilidir. Analiz biriminin girdileri olarak tanımlandığında bu veriler (devlet stratejileri ve öncelikleri); karar alma birimi ve sistem seviyesindeki ilişki sistem sonuçlarını da üretebilecektir.¹²⁶

Şekil 4: Neoklasik Realizm Perspektifinden Dış Politika Kararı

Norrin M.Ripsman, M., Jeffrey W.Taliaferro & Steven E.Lobell, **Neoclassical Realist Theory of International Politics**, (New York: Oxford University Press,2016): 34.

Neoklasik realizme göre dış politika yöneticilerinin amaçları üç temel amaç üzerine kuruludur:¹²⁷ (1) devletin fiziksel güvenliğinin ve siyasi birliğinin korunması (2) siyasi gücün devamlılığı (3) diğer sahip olunan ideolojik, dini, siyasi, toplumsal ve ekonomik

¹²⁴ Jewrey W. Taliaferro, "Realism And The Study Of Regional Order", **International Relations Theory and Regional Transformation**, ed. T. V. Paul, (New York: Cambridge University Press,2012): 77.

¹²⁵ Taliaferro, Lobell, Ripsman, **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**, 25.

¹²⁶ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, **Neoclassical Realist Theory**, 32-34.

¹²⁷ Davide Fiammenghi ve diğ., "Correspondence Neoclassical Realism and Its Critics", **International Security**, c. 43, s. 2 (Fall 2018): 198.

amaçların korunması Bu amaçlara sahip olan dış politika yürütücüsü bireyler üç şekilde devletlerinin dış politikasına etki etmektedirler:¹²⁸

1. Devletlerinin amaç ve önceliklerini saptarlar: Lider proaktif mi yoksa reaktif mi davranacak? Devletin önceliği ulusal güvenliğin sağlanması mı yoksa ideallerin ve değerlerin geliştirilmesi gayreti ile çatışmadan kaçınılması mı olacaktır?
2. Öncelikli değer ve amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılacak araçları belirlerler: Diplomasi ve askeri stratejisi arasındaki denge nasıl sağlanır? Amaçlar en iyi ittifaklar mı çok taraflı anlaşmalarla mı uluslararası kurumlarla mı yoksa tek başına mı gerçekleştirilir?
3. Bireyler karar alma sürecini şekillendirmektedirler: Karar alma süreci başka aktörlerin (muhalifetin/askerin/kurumların) desteği ile mi gerçekleştirilmektedir? Kararlar alınırken konsensüsüne önem verilmekte midir?

Bu anlamda neorealizmin sunduğu sistemsal yapıdan başka analiz birimi olarak bireysel siyasi karar alıcılar da vardır. Neorealizm devletlerin yarın ne yapacakları ile ilgilenmemektedir. Bu anlamda dış politikaya ilişkin bir çıkarımı olmadan teorinin yarattığı boşluğu neoklasik realizm doldurmaktadır.¹²⁹ Neoklasik realizm, realizm ve yapısalcılığın ele almadığı bilişsel mekanizmaları da önemsemektedir. Bu anlamda bir liderin karar alma sürecinin karmaşıklığı içerisinde liderlerin benzer hataları yapabileceklerini savunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin güç boşluğundan dolayı dengelenmediğinde tehdit altında kalacağı kaygısından ya da dengeleme davranışlarını daha az maliyetli ve en az riskli olduğu için seçtikleri iddia edilmektedir. Ancak tüm bu argümanlarda siyasi karar alıcının yaklaşımına ilişkin bir veri bulunmamaktadır.¹³⁰ Potansiyel siyasi maliyet ve belirsiz siyasi riskler taşıyan tüm bu dengeleme bu davranışları ortalama bir siyasi süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır. Neorealizmin öngörmüş olduğu dengeleme siyaseti, siyasi elitlerin arasındaki

¹²⁸ Stephen Benedict Dyson, **The Blair Identity Leadership And Foreign Policy**, (UK: Manchester University Press, 2009): 14-15.

¹²⁹ Brian Rathbun , “A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism”, **Security Studies**, c. 17 s. 2 (2008): 306.

¹³⁰ Randall L. Schweller, “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, **International Security**, c. 29 s. 2, (Fall, 2004): 117-145.

rekabetin ya da konsensüs inşa edilmesinin; böyle bir davranışın ulusun amaçlarına en iyi şekilde hizmet edeceği düşüncesinin bir sonucudur. Spkman'ın da belirttiği gibi:

“Siyasi eşitlik ne tanrıdan bahşedilen bir hediye ne de istikrarlı koşulların bir sonucudur. Bu durum bireyin siyasi güçlerin kullanımı ile aktif müdahalesi sonucunda oluşmaktadır. Devletler öylece durup onları sevindirecek barışı ve güvenliğini getirecek mucizevi bir gücün gelmesini bekleyemezler.”¹³¹

Devletlerin silahlı bir çatışmaya girme ya da savaş açma kararları siyasi bir iradenin kararın sonucu olup zaten kolektif bir girişimdir.

En nihayetinde siyasi elitler arasındaki uzlaşma ve birlik devletin dengeleme davranışı etkileyecektir. Bu anlamda dış politikadaki göreceli gücün değişimine karşı verilen dış politika değişim/devamlılığı kararı şu aşamalardan geçmektedir.

Şekil 5: Dengeleme Siyasetine Neoklasik Realist Bakış Açısı

Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing International Security*, c. 29, s. 2 (Fall, 2004):163

Stephan Walt'ın da belirttiği üzere devletler güce karşı değil algıladıkları tehdide karşı dengeleme davranışı gösterirler.¹³² Tehdit algısını değerlendirenler ise o devletin siyasasını belirleyen yönetim kadrosudur. Siyasi elitler konsensüsün sağlanabilmesinde ve dengeleme davranışında şu sorular önemli hale gelmektedir: Siyasi elitler dış tehdidin varlığında hem fikir mi? Gerçekten bir dış tehdit var mı? Tehdidin büyüklüğü ve yapısı hakkında görüş birliği var mı? Devletin stratejik çıkarlarının korunmasında siyasi elitler uygulanacak siyasetin etkinliği konusunda hem fikir midir? Siyasi elitler tehdidin dengelenmesi için ödeyecek siyasi maliyet ve risk konusunda hem fikir midir?¹³³

Bu anlamda neoklasik realizm sistemin dış politika yürütücülerinin davranışlarının şekillenmesinde etkili olduğunu söyler. Devlet başkanı, bakanları ile ulusal güvenlik

¹³¹ Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, (New York: Harcourt, Brace, 1942): 25.

¹³² Dyson, *The Blair Identity*, 14-15.

¹³³ Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical", 117

yönetim birimi olarak tanımlanan karar alıcılar uluslararası sistem ile devletin kesiştiği bir konumda yer almaktadırlar.¹³⁴ Dış politika yürütücüleri olarak bulundukları konum itibari ile toplumdan kopukmuş gibi gözükmesine rağmen seçilen siyasi kararın uygulamaya geçilmesi aşamasında kaynakların paylaşımını, organizasyonu onları, muhalefet, ekonomik birimler, parlamento ile müzakere ve pazarlık sürecine zorlamaktadır. Bu durum siyasal sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcıların içteki yapıyı da dikkate almak durumunda olduklarını göstermektedir.

Uluslararası ilişkilerin makro teorileri olarak sayılan realizm, liberalizm konstrüktivizm bireylerin bilişsel özellikleri ve onların harekete geçiren nedenlerin üzerinde pek durmamaktadır.¹³⁵ Realistler için devletler güç olarak ifade edilirken güvenliklerinin maksimize etmeye odaklanırlar. Klasik realizm devletlere tek boyutlu yaklaşmaktadır. Devletler ekonomik alanda işbirliği içindeyken güvenlik konusunda anlaşmazlık içerisinde olabilirler.¹³⁶ Oysa neoklasik realizm çok boyutlu bir açıklama olanağı sunmaktadır. Liderler tarafından normların, ekonomik araçların, stratejik olarak kullanımı daha geniş çaplı bir analizi gerektirmektedir.¹³⁷ Realizmin ulusal çıkar kavramı hala karar almada birincil önemini korumaya devam etmekle birlikte bu kavramın sürdürülebildiğinin askeri araçlar ile açıklanması günümüzde yeterince geçerli olmamaktadır.

Neoklasik realizm, neorealizmin ve klasik realizmin eleştirisi üzerinden geliştirilen bir teori olarak karşımıza çıkar. Neorealizmin savunduğu, uluslararası sistemdeki anarşi nedeniyle, uluslararası çatışmaların devam ettiği görüşü bu teori tarafından da kabul edilmektedir. Ancak, çatışmalar uluslararası sistemin yapısının bir sonucu olarak görülebilse de devletlerin sahip oldukları gücün nasıl algılandığı önemlidir. Çünkü liderler uluslararası sistemi, kendilerinin ve karşısındakinin sahip olduğu gücü algıları çerçevesinde değerlendirmektedir.¹³⁸ Bu anlamda çevresel ve içsel koşullar belirleyen

¹³⁴ Şihmantepe, “Türkiye’de Dış Politika”, 27.

¹³⁵ James M. Goldgeier, Philip E. Tetlock, “Psychology And International Relations Theory” **Annual Reviews**, c. 4, (2001): 67.

¹³⁶ Kai He, “Explaining United States–China Relations: Neoclassical Realism And The Nexus Of Threat–Interest Perceptions”, **The Pacific Review**, c. 30, s. 2 (2016): 1-19

¹³⁷ M.E. Becker, Matthew S. Cohen, Sidita Kushi, Ian P. McManus, “Reviving the Russian Empire: the Crimean Intervention Through A Neoclassical realist Lens”, **European Security**, c. 25, s. 1 (2016): 113.

¹³⁸ Rose, **age**.

değil koşullandıran bir özelliğe sahiptir. Neoklasik realizm liderlerin analizleri üzerinden uluslararası politikanın açıklanması gerekliliğini ortaya koyduğu için aynı zamanda bir dış politika teorisidir.¹³⁹ Aynı zamanda, neoklasik realizme göre liderler ulusal sınırlandırmalar içerisinde göreceli güç ve diğer devletlerin niyetleri üzerinden yürüttükleri dış politika bağlamında temsil ettikleri devletlerin “ulusal çıkarlarını” tanımlamaktadırlar.¹⁴⁰

Neorealizmin de önemli gördüğü sistem neoklasik realizmde de aynı öneme sahip olmakla birlikte devletlerin izledikleri siyasetler aynı koşullar altında aynı sonuçları vermeyeceklerdir. Çünkü her devletin kendi gücünü (toplumsal/ekonomik/siyasi) algılayışı birbirinden farklıdır. Bu anlamda liderler algısının ön plana çıktığı söylenebilir. Neoklasik realizm farklı devletlerin neden benzer davranışlarda bulundukları yerine benzer devletlerin neden farklı davranışlar izlediklerini incelemektedir. Örneğin neoklasik realist teori çerçevesinde bakıldığında, I. Dünya savaşı çıktığında Woodrow Wilson değil de Theodore Roosevelt başkan olsaydı Amerikan ve dünya tarihi bambaşka olabilirdi.”¹⁴¹

Liberaller için devlet refah demek olup fayda maksimizasyonunu sağlayabilmek onları motive etmektedir. Yapısalcılar için ise birey doğal olarak toplumsal yapının içinde var olduğu için sosyal bir varlık olup ulusal ve uluslararası aktörler tarafından şekillenmektedir. Bu anlamda liderlerin nasıl karar verdiği konusunda eksik kalmaktadırlar. Örneğin, bu teoriler neden bazı liderler bir kararı ahlaki değerlerine uygun olarak algılamazken neden bazılarının ise irrasyonel bulduğu için bir kararı seçmediği üzerinde durmamaktadır.¹⁴² Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde iç ve dış politika bağlantısına liberalizm ve konstrüktivizm tarafından da değinilmektedir. Liberalizm demokratik ve demokratik olmayan devletler ayrımıyla iç politikaların dış politika analizindeki önemini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kurumsal kısıtlamalar kamuoyu liderlerin saldırgan tutumlarda bulunmasını, savaşa varabilecek kararlar almasını engellemektedir. Otoriter liderler ise kamuoyunun ve çıkar gruplarının baskılarına maruz kalmadığı için savaşa girmekten

¹³⁹ Lobell, Ripsman, Taliaferro, **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**, 18.

¹⁴⁰ **age**, 25-26.

¹⁴¹ **age**, 11-13.

¹⁴² **age**.

sakınmamaktadırlar. Bu teori liderlerin deneyimlerinin dış politika kararlarına olan etkilerine yer vermemektedir. Liderlerin kişiliği, inançları, algıları onun kararlarına olan etkileri analiz edilmeyerek rejim ayrımı üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Diğer yandan günümüzde uluslararası ilişkiler literatüründe devletlerin demokratik ya da otokratik olup olmaması bir yana uygulanan iç politikaların o devleti nasıl istikrarlı ya da istikrarsız kıldığı, parçaladığı ya da birleştirdiği gibi iç politikanın dış politikada devletin belirleyiciliği ön plana çıkmaktadır.¹⁴³

Konstrüktivizm liderlerin söylemlerini nasıl kurdukları, iç ve dış politikadaki dilin yapıcı ve bozucu gücünü incelemektedirler. Ancak konstrüktivizmde özne yapı tarafından belirlenmektedir Kültürel ve toplumsal kuralların lider tarafından nasıl algılandığı değil liderlerin bu kurallara göre davranışlarını belirlediği savunulmaktadır. Bu bağlamda kimlik ve kültür verili olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁴

Liderlerin verdikleri cevaplar dışarıya karşı olduğu için içeriği ilgilendirmiyor olarak gözükebilir.¹⁴⁵ Ancak, uluslararası sistemsel sınırlandırmalar karşısında liderlerin karşılaşılabilecekleri tehditleri nasıl değerlendirdikleri, kullanacakları stratejileri nasıl tespit ettikleri, kullanılacak olan bu stratejilerin toplumsal ve ekonomik kaynaklarını nasıl mobilize ettikleri neoklasik realizme göre araştırılması gereken bağlantılardır. Bu nedenle de neoklasik realist teorisyenler, neden ve nasıl bazı koşullar altında devletin ulusal politikalarının, toplumsal aktörler ve çıkar gruplarının, siyasi-askeri kurumların kapasitesinin, toplum ile devlet arasındaki otorite bağının belirlenmesinde etkili olduğunu açıklamaya çalışır. Bu etkinin liderlerin uluslararası tehdit ve fırsatların değerlendirilmesinde ve izledikleri askeri, siyasi, ekonomik politikaların yürütülmesindeki payının analiz edilmesi gerekmektedir.

Neoklasik realizme Walt'ın eleştirisi, neorealizmin genellenebilir ve kesinlik içeren bir teori olmayı vaat ederken neoklasik realizmin tam tersi bir şekilde genellenebilir ve öngörülebilir bir teori olarak kendisini sunmamasıdır.¹⁴⁶ Neoklasik realizm, araştırmacıya uluslararası sistemin bileşenlerini de inceleyerek yapısal bir analiz sağlamaktadır. Ancak, neoklasik realizm, realizm ve neorealizm gibi sistemi devletler

¹⁴³ Hermann, Hagan, **age**, 125.

¹⁴⁴ Juliet Kaarbo, "A Foreign Policy Analysis", 17.

¹⁴⁵ Holsti, "Models of International Relations", 15-43.

¹⁴⁶ Stephen M. Walt, **Revolution and War**, (NY: Cornell University Press, 1996): 4.

arası iletişim üzerinden tanımlarken, her devletin bulunduğu yapı içerisinde kendine özgü karakteri olduğunu kabul etmektedir. Bu nedenle de neoklasik realizm genellenebilir bir teori olmayı vaat etmekten sakınır:

“Devletlerin ulusal ve uluslararası sınırlandırmalara tabi olup olmadıkları liderler tarafından tanımlanır. Liderler yorumlarına ve algılarına dayanarak beklentilerini oluştururlar, stratejilerini planlarlar, kendi bulundukları pozisyonlarını ve hükümetlerini koruyacak eylemlerde bulunurlar. Böyle algılar liderlerin hükümetlerinin uluslararası olaylar karşısında nasıl bir çerçeve çizilmesi gerektiği konusunda yardımcı olur. Liderlerin yorumları, tecrübelerinden, hedeflerinden, dünyaya olan inançlarından ve siyasal bağlamdaki hassasiyetlerinden ortaya çıkar.”¹⁴⁷

Nuri Yeşilyurt’a göre de neoklasik realistler yapısal realizmden bağımsız bir teori oluşturmaya çalışmalarına rağmen bunu başaramamaktadırlar.¹⁴⁸ Çünkü neoklasik bir teori ikinci adımını yapısal bir temele dayandırmakta ve bu nedenle de yapısal realizm neoklasik realizmin sabit bir ögesi haline gelmektedir. Bu anlamı ile de neoklasik realist teori yapısal realizmin devamı/tamamlayıcısı olmaya devam etmektedir. Yazarın getirdiği başka bir eleştirisi ise uluslararası sistemin belirsizliği karşısında sistemin karar vericiler kısıtlayıcı mı yoksa müsamahakâr mı olup olmadığının bilinemeyeceğidir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki karar verici kendi iç dinamiklerini de değerlendirerek uluslararası sistemin kendisine getirdiği durumlara karşı cevap üretebilmekte ve uluslararası sistem algısı onun uluslararası sistemi sınırlandırıcı mı yoksa esneklik tanıyan yapıya mı sahip olduğunu belirlemektedir.

2.4. Kriz Tanımı

Dış politikada çalışmalarında kriz tanımı 1962 Küba krizi ile devletler arasında oluşan askeri meselelerin sıcak çatışmaya dönüşebilme olasılığı çerçevesinde değerlendirilmiştir. İki süper güç nükleer çatışma olasılığı altında yaşamsal çıkarlarına tehdit algılamıştır. Tehdit algısı ve kriz arasındaki ilişki farklı şekillerde tanımlanabilmektedir.

Nuechterlein’a göre ulusal çıkar başka egemen devletlerle ilişkili olan egemen bir devletin algıladığı ihtiyaç ve isteklerinden oluşmakta ve bunlara karşı algıladığı bir

¹⁴⁷ Hermann ve Hagan, **age**, 124.

¹⁴⁸ Nuri Yeşilyurt, “Kitap İncelemesi: Neoclassical Realist Theory of International Politics” ed. Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, **Uluslararası İlişkiler**, c. 14 s. 55, (2017): 123-124.

tehdit krize sebep olabilmektedir. Yazar'a göre ulusal çıkarlar şunlardır:¹⁴⁹ i) Savunma çıkarları; devletin ve vatandaşlarının fiziksel güvenliğine ya da hükümet sisteminin devamlılığı ii) Ekonomik çıkarlar: egemen devlet olarak gerekli ekonomik kaynaklara sahip olunması iii) Dünya düzeni çıkarları: başka aktörlerle ilişkisinde istikrarlı devleti güvende hissettirecek uluslararası siyasi ve ekonomik sistemin korunması, iv) İdeolojik çıkarlar; ulus devletin inandığı değerlerin korunması. Bu çıkarlardan hangisine ne önemde tehdit algılandığı krizin tetiklenmesi için önemli hale gelmektedir. Bu anlamda yazar, yaşamsal (survival) temel (vital), önemli (major), ikincil (peripheral) olmak üzere dört seviyede konularına göre şiddet derecesi belirtmektedir. Yazar, oluşturduğu bu matriks içerisinde Eden'in Süveyş krizini tetikleme örneğini vermektedir. Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirme kararı Eden hükümeti tarafından Britanya'nın 'yaşamsal temel ekonomik çıkarlarına' tehdit olarak algılanmıştır. Bu nedenle Nasır ile uzlaşmak mümkün olmayacağından lider güce başvurma kararı ile krizin tetiklenmesine neden olmaktadır. Bu çıkarların yanı sıra Eden hükümetince Nasır; Ortadoğu'daki batılı hükümetlere karşı 'dünya düzeni çıkarları'na tehdit ve Sovyetler Birliği ile olan yaklaşması neden ile 'ideolojik çıkarlarına'a tehdit olarak algılanmıştır. Bu anlamda gerçekleştirdiği analiz ile yazar hangi psikolojik, siyasi, toplumsal, kültürel faktörlerin karar alıcıları harekete geçirdiğini, onların motivasyonlarını diğer devletlerden farklı kılan nedenlerin ne olduğunun analiz edilmesini oluşturduğu kriz ve ulusal çıkar arasındaki ilişki ve şiddet seviyesi aracılığı ile göstermektedir.¹⁵⁰ Genovese' ye göre bir kriz; her an için çatışma olasılığını içinde barındırmakta, gerginliği tırmandırabilmektedir. Kriz sırasında yaşamsal çıkarlara olan tehdit en üst seviyede olmakta karar verebilmek için zaman kısıtlı olmakta ve karar vericiler düşmandan gelebilecek eyleme karşı kendilerini belirsizlik ortamında baskı altında hissetmektedirler.¹⁵¹

¹⁴⁹ Donald E. Nuechterlein, "National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making", **British Journal of International Studies**, c. 2, s. 3 (Oct., 1976): 247-255.

¹⁵⁰ **age**, 263.

¹⁵¹ Michael A. Genovese, "Presidential Leadership and Crisis Management", **Presidential Studies Quarterly**, c. 16 s. 2, (Spring, 1986): 301.

Wilkenfeld'e göre krizi tetikleyen karar alıcının temel değerlere tehdit algısı olmaktadır.¹⁵² Sınırlı zaman altında kaygı duyan karar alıcı temel değerlerine tehdit hissetmektedir.

Charles Hermann ise bir dış politika krizini şöyle tanımlar:¹⁵³

- Karar alma biriminin öncelikli hedef ve değerlerini tehdit eder,
- Karara varılmadan önce cevap verilebilecek yeterli zaman bulunmamaktadır,
- Ortaya çıkması ile birlikte karar alma birimini beklemediği bir durum ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Hermann'ın bu tanımında zaman faktörünün bireyi stres altına sokan sınırlılığı oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Karar alıcının önemini koyan Hermann'a göre ulusun temel değer ve önceliklerine yönelik bir tehdit üst düzeyde bulunan karar alıcılar için bireysel bir tehdit olarak yorumlanmaya ise açıktır. Çünkü;¹⁵⁴

- Karar alıcıların başarmak, ulaşmak istedikleri bir amaç için tehlike altında girmiştir.
- Sahip oldukları güçlü kimliklerini ulusun bütünlüğü ile özdeşleştirmektedirler.
- Görevlerine devam edebilmeleri krizin başarılı bir şekilde yönetilmesine bağlı olmaktadır.

Brecher ve Wilkenfeld'in öncülüğündeki ICB Proje ekibi ise Charles Hermann'ın bu tanımı yerine bir krizde beş temel olamaması gereken noktaları şöyle ifade etmektedirler;¹⁵⁵

- Öncelikle bir 'sürpriz' durumu yoktur,
- Rakibe verilecek yanıt karşısında kriz sürecinin karmaşıklığı ve belirsizliği nedeniyle zaman 'kısa' olmayıp 'sınırlı'dır. Dolayısıyla zaman baskısı da oluşmaktadır.

¹⁵² Jonathan Wilkenfeld, "Trigger-Response Transitions in Foreign Policy Crises, 1929-1985", **The Journal of Conflict Resolution**, c. 35, s. 1 (Mar., 1991):143-169.

¹⁵³ Charles F. Hermann, **Crisis in Foreign Policy a Simulation Analysis**, (Princeton: Princeton University, 1969).

¹⁵⁴ Margaret G. Hermann, "Indicators of Stress in Policymakers during Foreign Policy Crises", **Political Psychology**, c. 1, s. 1 (Spring, 1979): 27-28.

¹⁵⁵ Michael Brecher, Jonathan Wilkenfeld, **A Study of Crisis**, (USA: University of Michigan, 1997): 3.

- Krizi başlatan durumsal değişiklik, aktörlerin dış çevresinden kaynaklanabileceği gibi iç çevresinden dolayı da ortaya çıkabilir,
- Algılanan tehdit durumu söz konusu olduğu için ‘yüksek öncelikli amaçlar’ın yerine ‘temel değerler’ e yönelik bir tehdit söz konusudur,
- Bir kriz içerisinde, sıcak çatışma ve savaş riski nedeniyle ‘askeri bir çatışma’ya müdahil olma algısı da ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada ise yine karar alıcının algısına önem veren ‘Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri’¹⁵⁶ başlıklı araştırma projesi tarafından oluşturulan kriz tanımı temel olarak alınacaktır. Bu projenin tanımına göre kriz:

- Herhangi bir dış ya da iç tehdit olasılığından değil karar alıcının gündemini meşgul eden bir konuda ortaya çıkar,
- Zamansal açıdan aniden ortaya çıkabileceği gibi süreç içerisinde gelişerek de ortaya çıkabilir,
- Karar alıcı tarafından algılanan risk, tehdit, tehlike ya da saldırı durumu söz konusu olup,
- Bu durum, karar alıcının algısında ya da gerçekliğinde temel değer ve önceliklerinin değişimi konusunda onu zorlar,
- Algılanan bu durum karşısında karar alıcı karşı karşıya kaldığı mevcut seçenekler arasından tercih yapmak ve karar almak durumundadır,
- Karar alacağı tercih dolayısıyla sıcak çatışma ya da savaşa müdahil olma olasılığı ortaya çıkarken bu durumun her zaman ortaya çıkması gerekmemektedir.

Bu tanımdan anlaşılacağı üzere liderlerin algısında ya da gerçekliğinde gerçekleşen durumsal değişiklik krizi tanımlayan etmenler arasındadır. Karar alıcı algıladığı tehdit ya da risk karşısında bir tanımda bulunarak içinde bulunduğu durumu ‘kriz’ olarak adlandırmaktadır. Krizler, tarafların taleplerinden vazgeçmelerini, tavizlerde bulunmalarını gerektirmekte olup taraflar istemlerinde ısrar ettiklerinde savaşa yol

¹⁵⁶ Kriz tanımı için bkz.: “Türkiye’de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi”, TÜBİTAK /SOBAG 1001 Projesi/ Proje No. 112K172, <http://www.tfpcrises.org/> [12.03.2018].

açan durumlardır. Her bir taraf, algıladığı tehdit karşısında ya karşısındakinin taleplerine razı olur ya da kriz devam eder.¹⁵⁷

2.4.1. Kriz Yönetimi

Lord'a göre kriz yönetimi bilgi toplama ve analizi, uygun seçeneklerin gözden geçirilmesi, düşmana karşı hassasiyetin olduğu belirsizlik ve stres altında doğru ve yerinde karar verilmesi gerektiren bir süreçtir.¹⁵⁸ Krizler objektif olarak tehdidin algılanması, subjektif olarak liderlerin ulusal değer ve amaçlarına yöneldiği için liderlerin algıları tarafından kurgulanmaktadır. Klasik Yunanca'da kriz, 'crisis' 'yargı' ya da 'karar' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gelişen olaylar karşısında bir karar verilmesi gerekmektedir. Öyleyse siyasi düzlemde karar alma sürecinden krizi farklı kılan nedir? Çünkü olayların karmaşıklığı ülke öneminin üst düzey temsilcilerinin durma müdahalesini gerektirmekte ve karar alma süreci konsensüsü beraberinde getirmektedir. Kriz yönetimi diplomasi ve güç kullanma olasılığı karşısında taraflar arasındaki olası bir çatışmanın ortaya çıkabileceği endişesinden çok daha fazlasını içermektedir. İstihbarat, ulusal ve uluslararası kamuoyu, ekonomik etki, kurumların yönetimi gibi faktörler kriz yönetim sürecini etkilemektedir. Bu anlamda kriz yönetimi stratejik amacın gerçekleştirilmesi ve olası riskin azaltılmasından çok daha fazla anlama gelmektedir.¹⁵⁹

Kriz yönetimi Genevese'ya göre herhangi bir öneri mekanizması değil sadece liderlerin sıcak çatışmaya girmelerini engelleyebilecek yeterliliklere sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶⁰ Bu anlamda kriz yönetimi tarafların aralarındaki gerilimi azaltacak birbirlerinin davranışlarını değerlendirecek düşünecek zamanı tanımaktadır. Kriz yönetimi her iki tarafa da anlaşmaya varmaları için gereken fırsatı verirken krizin yarattığı belirsizlik ortamının giderilmesi için önemli bir yönetim süreci olmaktadır.¹⁶¹ Yazar kriz yönetimin zorluklarını şöyle tanımlar: i) Zaman; çok fazla bilgi ve yanlış bilginin fazlalığı karşısında karar alıcılar kısıtlı zaman ile yarışmaktadırlar. Bilgiyi

¹⁵⁷ James D. Morrow, "Capabilities, Uncertainty, and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining", *American Journal of Political Science*, c. 33, s. 4 (Nov., 1989): 941.

¹⁵⁸ Carnes Lord, *The Modern Prince: What Leaders Need to Know Now*, (London: Yale University Press, 2003): 200–206.

¹⁵⁹ *age*.

¹⁶⁰ Genovese, *age*, 302.

¹⁶¹ *age*.

değerlendirme zamanı olmadığında karar alıcı yanlış yargılamalarda bulunabilecektir. ii)Yüksek çıkarlar: Karar alıcılar hangi çıkarlarının yaşamsal olduğunu tanımlamakla yükümlüdürler. Çünkü bu tanımlama doğrultusunda güce başvurma kararına varacaklardır. iii) Bilgi: rasyonel karar alma güvenilir bilgiyi de zorunlu kılmaktadır. Güvenilir bilgiye sahip olma bu süreçte karar vericiler için yaşamsal öneme sahip olmaktadır. iv) Psikolojik önyargı: algı ve yanlış algı ile hareket eden liderler siyasi rakibine karşı stratejisini saptarken önceki tecrübelerinden yararlanmaya eğilimlidirler. Ancak her kriz kendisine münhasır olup liderlerin sahip oldukları önyargılar kendisine fazla güvenme gelen yeni bilgiye güvensizlik gibi faktörler kriz yönetimini zorlaştıracaktır. v) Belirsizlik ve iletişim: karar alıcıların karşılaştığı belirsizlik durumunda ulusal çıkarlarına yönelen tehdidin neden önemli olduğunun tanımlanması içinde bulunulan durumu belirsizlikten çıkarmaya yarayacaktır. Her iki tarafın liderlerinin diyaloga devam etmesi krizin belirsizliğini azaltmada rol oynayacaktır. vi) Stres ve yorgunluk: Stres karşısında karar vericiler daha fazla hata yapmaya eğilimli olmaktadır. vii) Bürokrasi: karar verildikten sonraki aşamada liderler kararın uygulanmasında bürokratik zorluklarla karşılaşabilmektedirler.

Kriz yönetimi kimi yazarlara göre kazanma pratiğidir. Siyasi rakibine karşı arzu edilen sonucun elde edilmesi için kriz yönetimi bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre tehditler ile düşmanın başarısı engellenmeye çalışılırken aktörler kendi çıkarlarını elde edebileceği fırsatı elde etmektedir. Bu anlamda böyle bir kriz yönetimi oyun teorisindeki sıfır toplamlı duruma dönüşmektedir. Bir taraf kazanırken diğer taraf kaybedecek, düşman teslimiyete zorlanarak aktörler kendi kazançlarını yükseltmeyi hedeflenmektedir. Başka bir bakış açısına göre ise kriz yönetiminin amacı krizi etkisiz hale getirmektir. Bu yaklaşımda krizin herhangi bir fayda getirmeyeceği düşünülmekte ve yönetilmediği takdirde savaşa yol açacağı düşünülmektedir. Kriz sırasındaki çatışma patolojik bir vaka olarak görülmekte sonlandırılmadığı takdirde daha tehlikeli hale geleceği düşünülerek krizin bir an evvel sonlandırılması amaçlanmaktadır. Bu anlamda krizin başarılı bir şekilde yönetilmesi savaş olasılığından sakınarak krizin sonlandırılmasıdır. Hem uzlaşmacı hem de çatışmacı yaklaşımın birleştirildiği kriz yönetim yaklaşımı ise kriz yönetiminin amacının çatışma konularının ve ortak çıkarlarının uyumlaştırılması olduğunu savunur. Çünkü kriz yönetiminde; tarafların sadece kazanma ya da teslimiyet ile her şeyini kaybettikleri tavizlerde bulunan

yaklaşım karar vericiler için zararlıdır. Her kriz kendi içerisinde kayıplara sahip olduğu gibi kazançları da içerisinde barındırmaktadır.

Kriz yönetiminin zorluğu ‘krizler yönetilebilir midir?’ sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunun yanıtı Gilbert ve Lauren’e göre; krizler bazen yönetilebilir bazen de yönetilemezdir.¹⁶² 1914 Temmuz krizinde tüm taraflar savaşı istememelerine rağmen kriz savaş ile sonuçlanmıştır. Avusturya- Macaristan Sırbistan’ı zorlayacak kadar bir çatışma istemiş ancak Rusya Sırbistan’ın Avusturya Macaristan tarafından yok edilmesine izin vermemiştir. Rusya’nın müdahalesi karşısında ise Almanya da Avusturya-Macaristan’dan vazgeçmeyecektir. Diğer taraftan bir tarafın savaşı arzu etmesi durumunda da kriz yönetilemeyebilir. 1935-1936 Etiyopya ve İtalya arasındaki krizde İngiltere ve Fransa’nın tüm tehditlerine, diplomatik girişimlerine rağmen Mussolini’nin şiddet kullanarak krizi çözebileceği düşüncesi krizin savaşa varmadan çözümünde yetersiz kalmıştır.¹⁶³

Lebow’a göre iyi bir kriz yönetimi şu koşullar altında gerçekleştirilebilir. 1) Karar alma ortamı açık bir şekilde sağlanmalı, temel değerlere yönelik tehdidin değerlendirilirken kullanılacak araçlar saptanırken siyasi elitler arasında konsensüs oluşturulmalıdır. 2) Liderleri riskli dış politika davranışları almaya iten içsel baskıya izin verilmelidir. 3) Siyasi liderler askeri planlar ve operasyonlar hakkında detaylı bilgiye sahip olmalıdırlar.¹⁶⁴ İyi bir kriz yönetimi bilgisayar yazılım programlarından özel eylem gruplarından üretilemez bu anlamda kullanılacak gücün yapısında, doktrinlerde temel bir değişim gerçekleştirilmelidir. Philip Williams’a göre krizler var olan eğilimleri güçlendirirler. Bu bağlamda; krize dahil olan tarafların birbirleri üzerindeki algılarının yanı sıra gelecekteki davranış ve tutumlarını başka devletler ile olan ilişkilerini de etkilemektedir. Bu bağlamda kriz dönemlerinde ortaya çıkan algıların ileride değiştirilmesi krizlerin taraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözemediği sürece zordur.¹⁶⁵

¹⁶² Arthur N. Gilbert, Paul Gordon Lauren, “Crisis Management: An Assessment and Critique”, **The Journal of Conflict Resolution**, c. 24, s. 4 (1980): 650.

¹⁶³ **age**, 652.

¹⁶⁴ Richard Ned Lebow, “Is Crisis Management Always Possible?”, **Political Science Quarterly**, c. 102, s. 2, (1987): 181–192.

¹⁶⁵ Philip Williams, **Crisis Management: Confrontation and Diplomacy in the Nuclear Age**, (New York: Wiley, 1972): 13.

2.4.2. Karar Alma Yaklaşımları

Kriz yönetimi literatüründe bir krizin analizi için kullanılan çok sayıda karar alma yaklaşımı bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan Akılcı Tercih Kuramı¹⁶⁶, Beklenti Teorisi¹⁶⁷ ve ‘Poliheuristic Theory’(PH)¹⁶⁸ bu başlık altında incelenecektir.

Akılcı tercih kuramına liderler önceliklerine göre bir sıralama yaparak kendisine maksimum faydayı sağlayacak olan kararı tercih eder. Bu teoride karar alıcı oldukça ekonomik hareket etmektedir. Karar alıcı en az maliyet ile daha fazla fayda sağlama hedefine ulaşmak istemektedir.¹⁶⁹ Oysa aktörler karşılaştıkları belirsiz durumlar karşısında yeterli ve tam bilgi düzeyine sahip değildirler.¹⁷⁰ Kaldı ki liderlerin inançları, bilişsel önyargıları karar verme sürecinde rol oynayan önemli faktörlerdir.

Bu teorinin önemli eksikliği bireyin risk alma yaklaşımının neden farklı motivasyonlar ile tercih edildiğinin açıklanamamasıdır. Risk alma davranışı düşman ile iletişim aracıdır. Bu nedenle karar alıcının risk alma ya da riskten kaçınma motivasyonlarının açıklanması daha gerçekçi bir yaklaşım sunacaktır. Bu nedenle Vertzberger üç risk tipolojisi sunar:¹⁷¹ 1) Bilinçli (nedensel) risk alma, risk alma davranışı varılan değerlendirme sonucunda ya da eldeki bilgiye göre karar verilmektedir. Alınan risk alındığına değer olmalıdır çünkü diğer alternatifler kötü olsa bile yanlış bir değerlendirme gerçek riskin azımsanmasına yol açabilecektir. 2) Risk almaya eğilimli karakter yapısı, bu durumda karar vericinin özellikleri ya da temel değer ve inançları

¹⁶⁶ Akılcı tercih kuramı kapsamındaki kriz çalışmaları için bkz., Ben D. Mor, “Nasser's Decision-Making in the 1967 Middle East Crisis: A Rational-Choice Explanation”, **Journal of Peace Research**, c. 28, s. 4 (Nov., 1991): 359-375, Wang, Kevin H., “Presidential Responses to Foreign Policy Crises: Rational Choice and Domestic Politics”, **The Journal of Conflict Resolution** c. 40, s. 1 (1996): 68-97.

¹⁶⁷ Mark L. Haas, “Prospect Theory and the Cuban Missile Crisis”, **International Studies Quarterly**, c. 45, s. 2 (Jun., 2001):241-270., Barbara Farnham, “Roosevelt and the Munich Crisis: Insights from Prospect Theory”, **Political Psychology**, c. 13, s. 2, Special Issue: Prospect Theory and Political Psychology (Jun., 1992): 205-235, Rose McDermott, “Prospect Theory in International Relations: The Iranian Hostage Rescue Mission”, **Political Psychology**, c. 13, s. 2, Special Issue: Prospect Theory and Political Psychology, (Jun., 1992):237-263.

¹⁶⁸ David J. Brulé, “Explaining and Forecasting Leaders' Decisions: A Poliheuristic Analysis of the Iran Hostage Rescue Decision”, **International Studies Perspectives**, c. 6, s. 1 (2005): 99-113., Özdamar and Erciyas, “Turkey and Cyprus”, **age**.

¹⁶⁹ Alex Mintz, Karl DeRouen, **Understanding Foreign Decision Making**, (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 7.

¹⁷⁰ Kristen Renwick Monroe, “Paradigm Shift: From Rational Choice to Perspective”, **International Political Science Review/Revue Internationale De Science Politique**, c. 22, s. 2 (Apr., 2001): 155.

¹⁷¹ Yaacov Y. I. Vertzberger, “Rethinking and Reconceptualizing Risk in Foreign Policy Decision-Making: A Sociocognitive Approach”, **Political Psychology**, c. 16, s. 2 (1995): 347

rol oynamaktadır. 3) Toplumsal etkiler, toplumsal maliyetin kaldırılamayacağı inancı inandırıcılığını kaybedeceği düşüncesi, taahhütlerine uyma davranışına baskın gelebilmektedir.

Kriz sırasında liderlerin verdikleri kararları inceleyen başka bir çalışma ise ‘Beklenti Teorisi’ olmaktadır. Beklenti teorisi, Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından 1979 yılında beklenen fayda teorisine (expected utility theory) karşı bir cevap ve alternatif olarak ekonomi alanında geliştirilmiş olup çıkarların maksimizasyonuna dayanır.¹⁷² Bu anlamda beklenen fayda teorisinde riske yönelik davranışların ölçülmesinden çok çıkarlar ön plana çıkmakta risk ikinci planda kalmaktadır. Beklenti teorisinde çıkarlar ya da kazanımlar riski tersine çevrilebilir kılma üzerinden kayıplara ağırlık verilerek tanımlanmaktadır.¹⁷³ Karar alma mekanizmasının merkezinde bulunan temel karar alıcının eğilimlerinde bu teoriye göre kazanç varsa riskli bir davranışa girmeye gerek yoktur. Kayıplar istenmeyen bir durum yaratacağından bu durum daha fazla hasarlı olacaktır. Böyle olunca da lider, kayıpları karşısında riske girme davranışı gösterebilecektir. McDermott’a göre her ne kadar liderlerin özellikleri, etkileri bu teori kapsamında ele alınmıyor olsa da “kimse kaybetmeyi sevmez bu yüzden kayıptan kaçınılmaktadır” anlayışı ile pozitif bir değerlendirme yapılmış olmaktadır.¹⁷⁴

Bu teori bireysel farklılıklara yer vermeyip koşullara dikkatini yoğunlaştırmaktadır. Bu anlamda liderlerin karakterleri, açık görüşlü olup olmadıkları, danışmanlarının görüşlerini dikkate alıp almadıkları gibi özelliklere yer verilmemektedir. Nitekim bu anlamda risk değerlendirilmesinde liderlerin etkisinin olaylara yönelik değerlendirmede beklenti teorisi eksik kalmaktadır. Olaylara her ne kadar kayıp olduğunda riskli davranışlarda bulunma olarak bakılsa da bireylerin olayları yorumlayışı dış politika analizlerinde önemli bir faktör olmaktadır. Risk alma sadece

¹⁷² Daniel Kahneman, Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk”, **Econometrica**, c. 47 s. 2 ,(1979): 264.

¹⁷³ Jack S. Levy, “An Introduction to Prospect Theory”, **Avoiding Losses/Taking Risks: Prospect Theory and International Conflict**, ed. Barbara Farnham, (The University of Michigan Press, 1994): 7.

¹⁷⁴ Rose McDermott, **Risk Taking in International Relations Prospect Theory in American Foreign Policy**, (USA: The University Of Michigan Press, 1998): 18.

sorunun nasıl şekillendiği ile ilgili değil aynı zamanda riskin bilincinde olma stres ve endişe ile de ilgili olmaktadır.¹⁷⁵

Alex Mintz tarafından geliştirilen ‘Poliheuristic Theory’ (PH) liderlerin dış politika kararlarını nasıl seçtiklerini araştırmaktadır.¹⁷⁶ İki aşamalı bu teoriye göre önce kabul edilemeyen seçenekler çıkartılarak kabul edilebilir seçenekler belirlenir. Daha sonra belirlenen bu seçenekler arasından fayda-maliyet analizi gerçekleştirilerek rasyonel kararlara varılır. Bu anlamda karar alıcılar için en uygun seçenek nedir? Karar alıcılar bu seçenekleri tespit ederken hangi seçenek diğerinden neden farklıydı ki tercih edildi? Karar alıcılar nihai seçenekleri nasıl belirlediler? Sorularıyla ilgilenmektedir.

PH teoriye getirilen genel eleştiriler şöyledir:¹⁷⁷ i) Gerçek düzlemde karar alma biriminin nasıl oluştuğu karar alıcının nasıl hareket ettiği, hakkında fikir vermez. ii) sorunlar belirli bir çerçeveye oturtulmasına rağmen kurumsal değişkenler ve iç siyasi kısıtlara vurgu yapılmamaktadır. iii) dış politika kararlarında karar alıcıları kısıtlayan başka sınırlandırıcı faktörlere yer verilmemektedir.

Karar alma sürecinin analiz edilmesi, karşılaşılan krizler karşısında hangi değer ve önceliklerin nasıl belirlendiği, rakibe karşı verilecek yanıtta tecrübelerin etkisi de kararları etkileyen değişkenler olarak o kararın neden tercih edildiği konusunda açıklayıcı olmaktadır. Krizlerin tetiklenmesinden bitiş sürecine kadar liderlerin aldıkları kararlar krizlerin tırmanmasında ya da yumuşamasında etkili olmaktadır.¹⁷⁸

Bir devletin eylemlerinin arkasındaki ‘neden’ sorusu karar alma süreci analiz edilmeden cevaplanamaz.¹⁷⁹ Sistemin analiz birimi olarak incelenmesi sadece belirli tarihsel eğilimleri ortaya çıkartırken hiçbir kriz ya da savaş bireysel karar alıcıların

¹⁷⁵ Paul A. Kowert, Margaret G. Hermann, “Who Takes Risks? Daring and Caution in Foreign Policy Making”, **The Journal of Conflict Resolution**, c. 41, s. 5 (Oct., 1997): 628.

¹⁷⁶ A. Mintz, ‘The Decision to Attack Iraq: A Noncompensatory Theory of Decision Making,’ **Journal of Conflict Resolution**, c. 37, s. 4 (December 1993):595-698, A. Mintz “How Do Leaders Make Decisions? A Poliheuristic Perspective”, **Journal of Conflict Resolution**, c. 48, s. 1 (February 2004):3–13

¹⁷⁷ Eric Stern, “Contextualizing and Critiquing the Poliheuristic Theory”, **The Journal of Conflict Resolution**, c. 48, s. 1 (2004):110-111.

¹⁷⁸ Stuart Robinson, **The Politics of International Crisis Escalation: Decision-Making Under Pressure**, (New York: Tauris Academic Studies, 1996):11.

¹⁷⁹ Richard Snyder, H.W. Bruck, Burton Sapin, “Decision Making as an Approach to the Study of International Politics, **Foreign Policy Decision Making**, (New York: New York Free Press: 1962): 33.

karar alma süreçlerine odaklanmadan açıklanamaz.¹⁸⁰ Kriz yönetiminde karar alma süreci sadece devletler arasında gerçekleşen uzlaşmadan, müzakere ve pazarlıktan ibaret değildir.¹⁸¹ Devletler arasındaki müzakere ve pazarlığın başlangıcından önce bir karar birimi devreye girmektedir. Karar biriminin üyeleri arasındaki tehdidin ortak yorumlanması bile devletin kendi içerisinde karar biriminin nasıl oluştuğunun analiz edilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda devam eden başlık ile kriz yönetiminde karar alma biriminin nasıl tespit edildiği açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4.3. Kriz Yönetimi ve Karar Alma Birimi

Dış politika kararları genel olarak yürütme erkinin görev ve yetki alanına girmektedir. Karar alma birimleri arasında ise devlet başkanları başbakanlar, koalisyonlar, cunta yönetimleri, parlamentolar vs. sayılabilir. Karar alma birimleri konusuna ve konjonktüre göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu anlamda bir dış politika krizi karşısında karar birimini içeren çok sayıda aktör yerine konuya müdahil olmayı seçen aktör(ler)den oluşan ‘nihahi karar birimi’ almaktadır.¹⁸² Karar alma birimi sorunun doğasına göre değişiklik gösterebilmektedir. Eğer karşılaşılan sorun yaşamsal bir öneme sahipse genellikle üst düzey siyasi katılımcılardan oluşabilecektir. Aciliyet gerektirmeyen rutin işleyen bir durumda ise karar alma birimi daha düşük seviyedeki yetkililerden oluşabilecektir. Böyle düşük seviyedeki dış politika meselelerinde aciliyet gerektiren durum olmadığı için önceden kararlaştırılmış davranışlar devam ettirilmektedir.¹⁸³ Oysa kriz durumlarında nihai karar biriminin meseleye ilişkin gerçekleştireceği açıklamalar devletin resmi görüşünü temsil etmektedir.

Diğer yandan, geçici hükümetlerden oluşan bir yapı içerisinde ise karar alma birimi farklı gruplar arasında değişkenlik gösterebileceği gibi yasama ve yürütme erki arasında da geçişkenlik gösterebilecektir. En nihayetinde en basit şekliyle karar alma birimi karşılaşılan dış politika meselesi durumunda milli kaynakların kullanımını üstlenen karar alıcı, karar alma birimi olmaktadır.¹⁸⁴ Bu anlamda Charles Hermann ve

¹⁸⁰ Jonathan Renshon, Stanley A. Renshon, “The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making”, **Political Psychology**, c. 29, s. 4, (2008): 511.

¹⁸¹ Gilbert, Lauren, **age**, 653.

¹⁸² Hermann, Hermann, **age**, 362.

¹⁸³ Aksu, “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler”, 69.

¹⁸⁴ Hermann, Hermann, **age**, 362-363.

Margaret Hermann'ın karar alma birimi analizi sonucunda üç çeşit karar alma biriminden bahsedilebilir:¹⁸⁵

Baskın Lider (Predominant Leader): Hükümet adına karar alan tek bir kişi ise karar alma birimi sadece bu liderden oluşur. Bu karar alma biriminde liderin özellikleri önemli hale gelmektedir. Danışmalarının tavsiyesini dikkate alıp almadığı, siyasal riskleri değerlendirışı önemlidir. Ayrıca liderin tek karar alıcı olması dolayısı ile siyasal çevresindeki bilgiye karşı hassas olup olmamasına bakılması gerekmektedir. Lider hassas değilse, bu durumda liderin karakteri ön plana çıkmakta ve hükümetin dış politika seçimlerinde belirleyici olmaktadır. Eğer lider hassas ise bu durumda liderin karakterinin yanı sıra, siyasal sistem ile olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır.

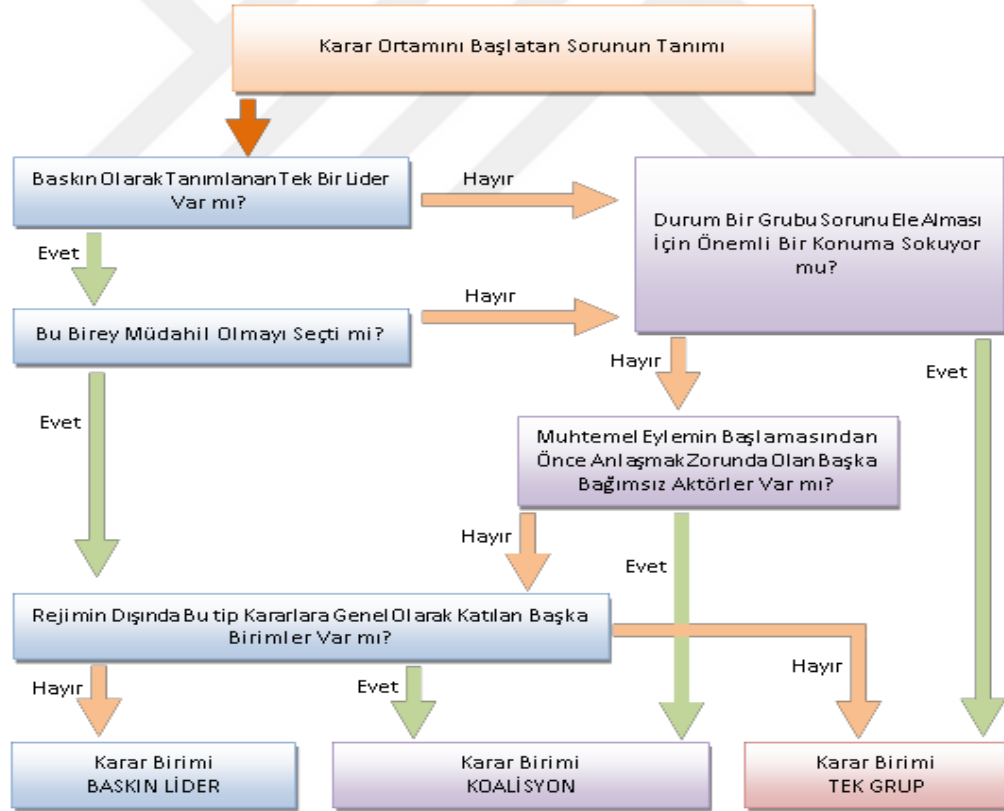
Tek Grup (Single Group): Tek bir karar alıcı olmadığında onun yerini alternatif karar alma birimleri almaktadır. Bu durumda tek bir grup karar birimi olabilmektedir. ABD'de Ulusal Güvenlik Konseyi, Sovyetler Birliği'ndeki Politburo bu karar alma birimleri arasında örnek gösterilebilir. Bu grubun siyasal karar alma birimi olması için resmi bir şekilde kurulmasına gerek yoktur. Bu grup içerisinde herkes kararların alınmasında eşit seviyede olmayabilir. Bu durumda önemli olan grup içerisindeki konsensüsün nasıl sağlandığının analiz edilmesi gerekmektedir. Eğer grup üyeleri benzer ideolojiye görüşe sahipse dışardan gelen bilgiyi de benzer şekilde yorumlayarak konsensüs sağlanabilir. Ancak grup üyeleri farklı kurumların üyeleriye, gelen bilgi grup üyeleri tarafından benzer şekilde yorumlanmıyorsa bu durumda grup üyeleri arasında konsensüsün sağlanması daha zor olacaktır. Kısacası, karar alma birimi tek bir grup olduğunda bu grubun dinamiklerinin, karar alma sürecine etkilerinin analiz edilmesi gerekli olmaktadır.

Çoklu Otonom Aktörler: (Multiple Autonomous Actors)

Karar alma birimi, tek bir grup ya da bireysel karar alıcının karar alma biriminde yer almaması durumunda iki ya da daha fazla birbirinden ayrı birimlerden oluşabilir. Karar alma birimi olan bir aktör başka aktörlerin girişimlerini ondan desteğini çekerek bloke edebilir. Bloke edilme yöntemleri; yasal olarak veto edilme gücünün kullanılması, yönetimdeki koalisyonun güç tehdidi ile sona erdirilmek üzere tehdit edilmesi, ihtiyacı

¹⁸⁵ age, 363-364.

olan kaynakları olarak ya da diğer aktörlerin amaçlarına zarar verecek önlemlerdir. Bu tür karar alma birimlerine parlamentolardaki koalisyonlar örnek olarak gösterilebilir. Parlamenter rejimlerin dışında otonom aktörler aynı zamanda otokratik rejimlerde de görülebilir. Örneğin hükümetin yanı sıra hükümeti destekleyen bir örgüt, kurum ya da askeri yönetim de karar alma biriminde yer alabilir. Genellikle üçüncü dünya ülkelerinde darbe teşebbüsü altındaki istikrarsız koalisyonlar bu karar birimini oluşturmaktadır. Karar alma sürecinde her bir birim birbirine bağlı olarak hareket etmek durumunda kaldığından taraflar anlaşmaya varamayınca çıkmaza girerler. Hermann, otonom aktörler arasındaki siyasal ilişkinin çeşidini sıfır toplam ve sıfır toplam olmayan olmak üzere iki açıdan ele almıştır. Buna göre sıfır toplam bir siyasal ilişki içerisinde, buna göre aktörler, başkalarının gücünü görmezden gelerek başkalarının zararını kendi yararına uygun görmektedirler. Bu nedenle de birbirleri arasında çatışma içine girdiklerinden dolayı dış politika krizlerine karşı hiçbir şey yapamaz hale gelmektedirler.

Şekil 6: Karar Birimi Belirleme Süreci

Margaret G. Hermann and Charles F. Hermann, "Who Makes Decisions and How: An Empirical Inquiry", *International Studies Quarterly*, c. 33, s. 4 (Dec., 1989):371-372.

2.5. Krizlerde Lider Davranışları: Seçmen Maliyeti (Audience Cost) Tartışması

Liderlerin söylemlerinde kullandıkları ‘ulusal güvenlik’, ‘milli çıkar’, ‘milli hedef ve bütünlük’, ‘milli menfaat’ kavramları iç politikaya ilişkin olduğu kadar dış politikayı da anlatan kavramlardır. Özellikle bir dış politika krizi durumunda karar alıcıların ‘dış’tan ‘iç’e yönelen tehdit algılamaları karar vericilerin koru(n)ma güdülerıyla hareket etmelerinde önemli rol oynamaktadır. Bu koruma duygusu liderin ülkesinin milli birlik ve bütünlüğünün için olabileceği gibi kendi pozisyonu/siyasi statüsü için de geçerli olabilmektedir.

2.5.1. Seçmen Maliyeti Yaklaşımı

Krizler sırasında liderler kendi algılarına ve yorumlarına dayanarak beklenti içine girerler, stratejilerini geliştirirler ve hükümet içerisinde kendi pozisyonlarını koruyacak stratejik girişimlere başvururlar.¹⁸⁶ Thomas Schelling stratejinin tanımını açıklarken bilinçli olarak gerçekleştirilen davranışlarda eylemlerin kontrol edilebilirliğinin önemini vurgulamaktadır.¹⁸⁷ Bu anlamda karşılaşılan çatışmalarda rasyonel bir birey elde edilecek avantajlar ile dezavantajlar arasındaki dengeyi sağlama gereksinimi duyar. Ancak bu denge liderin önceliklerine ve değerlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bir tehdidin etkili olabilmesi ve istenen mesajı karşı tarafa verebilmesi için inandırıcı olması gerekmektedir. Çünkü bu tehdit ulusal prestijin korunması için verilen bir taahhüt yerine geçmektedir. Bu nedenle bir liderin tehditte bulunması demek hem dış politikada hem de ulusal politikada sorumluluk alması anlamına gelmektedir. Düşmana/rakibe karşı verilen mesaj; en nihayetinde kamuoyu tarafından da okunmaktadır.

Liderler kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmekte bu nedenle kendilerine siyasi olarak yararlı olacak eylemleri seçmektedirler. Liderler kendi siyasi geleceklerini garantilemek amacıyla onları destekleyenlerin ne istediklerini bilmek durumundadırlar.¹⁸⁸ Diğer yandan, dış politika krizlerinde bir liderin savaş riski ile karşılaşma durumunda topluma yönelen tehdidi engelleyememesi ya da krizi

¹⁸⁶ Hermann, Hagan, **age**, 126.

¹⁸⁷ Thomas C. Schelling, **The Strategy of Conflict**, (Cambridge: Harvard University Press, 1980): 4

¹⁸⁸ Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, James D. Morrow, **The Logic of Political Survival**, (Cambridge: The MIT Press, 2003):15.

yönetebilme kapasitesi kamuoyu tarafından sınanmaktadır. Uluslararası ilişkiler literatüründe bu durum karşımıza seçmen maliyeti ‘audience cost’ olarak tanımlanmaktadır.

Seçmen maliyeti yaklaşımı nükleer caydırıcılık üzerine yapılan çalışmalardan ortaya çıkmıştır. Nükleer bir savaş demek tüm dünyanın etkileneceği bir yıkım anlamına gelmektedir. İki taraf arasında ortaya çıkabilecek olan karşılıklı yok edici savaşın engellenmesi gerekliliği birçok çalışmaya yön vermiş olup bu çalışmalardan biri de Schelling’in ‘Strategy of Conflict’ başlıklı kitabıdır.¹⁸⁹ Bu çalışma ile Schelling uluslararası ilişkiler literatüründe seçmen maliyeti yaklaşımının ilham kaynağı olmuştur.

Liderlerin kendi çıkarlarından tavizde bulunmadan önce bir şekilde içinde bulundukları krizleri çözme arzusu vardır. Bu çözüm de Schelling’e göre öncelikle tehdit aracılığı ile gerçekleşmektedir. Liderler tehdit etmekten başka bir seçeneğe sahip değildir. Çünkü tehditler aracılığı ile lider ne yapabileceği konusunda inandırıcılığını arttırmaktadır.¹⁹⁰ Kendini yok edebilecek bir tehditte bulunulması zaten hem liderin siyasal hayatına ve ulusal çıkara zarar verebilecektir. Bu nedenle kuvvete başvurma tehdidi hem lideri hem de toplumu yok edici olabilmektedir. Schelling’in bu analizini geliştiren James Fearon, uluslararası çatışmalarda kamuoyu tepkisini inceleyen araştırması ile literatüre seçmen maliyeti kavramını kazandırmıştır.¹⁹¹

Toplumsal olarak mücadele içinde olan lider ulusal çıkarlardan taviz vermemenin yollarını araştırır. Bu da topluma karşı verilen sözler ile rakibe karşı hiçbir tavizin verilemeyeceğini içerir. Topluma yönelik bir tehdit ile ender rastlanan bir durum olup bu tehdit liderin pozisyonuna yönelik bir riski de içinde barındırmaktadır. Seçmen maliyeti yaklaşımında, liderlerin kriz sırasında izlediği politikalar kamuoyunun kendi istemleri ile uyuşmaması durumunda ya da liderlerin onların isteklerine/önceliklerine aykırı davranması karşısında kamuoyu liderleri cezalandırmaktadır.¹⁹²

¹⁸⁹ Schelling, **age**.

¹⁹⁰ Schelling, **age**, 28.

¹⁹¹ Fearon, “Domestic Political Audiences”, 577-592.

¹⁹² Erik Gartzke, Yonatan Lupu, “Still Looking for Audience Costs”, **Security Studies**, c. 21, s. 3 (2012): 391-397.

Devletler her zaman için güce sahip olmakla beraber ona başvurmayıp kuvvet kullanma tehdidi amacıyla güçlerinin varlığını ifade etmektedirler.¹⁹³ Ancak devletlerin karşı taraf için gerçekten blöf yapmadıklarına dair rakibini inandırması gerekmektedir. Fearon'a göre bu çelişki ile devletler en fazla; büyük (grand) strateji, uluslararası anlaşmazlık ya da kriz durumlarında karşılaşmaktadırlar.¹⁹⁴ Çünkü devletlerin büyük stratejilerinde, kendi yaşamsal çıkarlarının tehdit edilmesi karşısında meydan okuyan tarafa karşı mücadele edeceğini göstermektedir. Bu da devletlerin yaşamsal çıkarlarını güce başvurarak desteklemesi gereken bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Ancak devletlerin güce başvurmadan söz konusu çelişkili durumdan çıkabilmelerinin yolu karşı tarafa maliyetli uyarılarda (costly signals) bulunması ile mümkün olabilecektir. Bu nedenle de tehdidin istenen mesajı iletebilmesi yani bu uyarıların gönderen devletin gerektiğinde güce başvurmaktan sakınmayacağı algısını yaratması ile tehdidin inandırıcılığı sağlanmış olmaktadır. Bu bağlamda Fearon liderlerin tehditlerini inandırıcı kılmalarını maliyetli uyarılarda bulunmalarına bağlarken bu maliyetli uyarıların nasıl gerçekleştirileceği sorusunun cevabını 'seçmen maliyeti' olarak vermektedir.

Krizler tarafların itidalli davranışlarını sınavan her an için bir tarafı meydan okumaya yönlendirebilecek toplumsal olaylardır. Kriz sırasında birbiri ile anlaşmazlık içinde olan taraflar, birbirlerine karşı olan davranışlarını ulusal kamuoyunun gözleri önünde gerçekleştirirler. Onları izleyen sanki bir seyirci topluluğu var gibidir. Bu seyirci topluluğu liderlerini izleyerek davranışlarını gözlemleyerek liderlerinin performanslarını değerlendirmektedirler. Böylece, Fearon seçmen maliyeti yaklaşımı ile krizlerin toplumsal açıdan bir bakış açısı ile incelenmesini sağlamaktadır: "Krizler ulusal kamuoyunun gözleri önünde gerçekleşen toplumsal olaylar olup krizleri çözmek neden tetiklendiğini ortaya koymak oldukça önemlidir."¹⁹⁵

Yazar, seçmen maliyeti ile krizlere yaklaşmanın üç önemli faydasından söz eder.¹⁹⁶ İlk olarak, bu bakış açısı; savaşların neden ortaya çıktığı sorusunun da yanıtlarından biridir. Çünkü rasyonel bir lider, risk ya da bedel içeren mücadelede içerisinde

¹⁹³James D. Fearon, "Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs", **The Journal of Conflict Resolution**, c. 41, s. 1 (Feb., 1997): 68.

¹⁹⁴ Fearon, **age**, 68-70.

¹⁹⁵ Fearon, "Domestic Political Audiences", 577.

¹⁹⁶ **age**, 577-578.

minimum zarar ile diplomatik zeminde uzlaşmaya varıldığı takdirde savaşmayı tercih etmeyecektir. İkinci olarak, böyle bir analiz uluslararası anlaşmazlıkların dinamiklerini de kavramaya yardımcı olmaktadır. Genellikle, içsel koşullar ne olursa olsun, ulusal kamuoyunda seçmen maliyetini dikkate alan liderler, krizleri tırmandırmaktan sakınılmaktadırlar. Bu nedenle de seçmen maliyetine karşı hassas olan liderler yani demokratik liderler askeri araçlardan çok siyasi/diplomatik araçları kullanmaya eğilimlidirler. Dolayısıyla böyle bir bedel ödeme mekanizması krizlerde uzlaşabilmek için nelerin etkili olabileceğini göstermesi açısından çeşitli hipotezlerin üretimine katkıda bulunmaktadır. Üçüncü olarak ise bu yaklaşım ile gerçekleştirilen analiz klasik savaş anlatımlarından farklılaşmaktadır. Klasik yaklaşımlarda bir savaş içerisinde mücadele içerisinde olan taraflardan biri savaştan yenilip çıkana savaş devam ederken ancak taraflardan biri çıkınca savaş sona ermektedir. Ele alınan olayın seçmen maliyeti açısından incelenmesi sonucu; çatışma saldırmayı tercih eden kişi istediği sürece her zaman devam eder. Çünkü krizler taraflardan birinin vazgeçmesi ile sonlanmamaktadır. Nitekim taraflar arasında çözülemeyen uyuşmazlıklar zaman zaman yeni krizleri tetikleyebilmektedirler.

Liderlerin aldıkları kararları nasıl meşrulaştırdıkları kararların kamuoyu tarafından benimsenmesine bağlıdır. Böylece lider seçmen maliyetini önemli oranda bertaraf edebilecektir. Bu nedenle liderlerin aldıkları kararlarda kamuoyunu ne kadar göz önünde bulundurduğunun araştırılması lider ve kamuoyu arasındaki ilişki hakkında önemli veriler ortaya koyabilecektir. Nitekim kriz sırasında yeni bir bilgi ile karşılaşan liderler krizi tırmandırmaktan ulusal çıkar yararına vazgeçtiğini kamuoyuna anlatabiliyorsa seçmen tercihlerinden çok fazla etkilenmeyecektir.¹⁹⁷ Kamuoyunun liderin onların çıkarına hareket ettiğini düşünmeleri ise lideri onların gözünde ne yapması gerektiğini bilen kişi olarak görmelerini sağlamakta dolayısıyla onu cezalandırmaktan vazgeçmektedirler.

Fearon'un argümanına göre:¹⁹⁸

“Bir kriz durumunda liderin maliyetli uyarılarda bulunmasının temel yolu ‘seçmen maliyeti’ yaratmasıdır. Böylece lider kendi iktidarını koruma mücadelesi içindeyken ya kendisi iktidardan ayrılacak ya da topluma karşı yöneltilecek tehdit ya da krizi yaratan nedenler yok edilecektir.”

¹⁹⁷Matthew S. Levendusky, Michael C. Horowitz, “When Backing Down Is the Right Decision: Partisanship, New Information, and Audience Costs”, *The Journal of Politics*, c. 74, s. 2 (Mar. 28, 2012): 324.

¹⁹⁸ Fearon, “Signaling Foreign Policy”, 69.

Bu bağlamda Fearon liderlerin toplum karşısında kendilerini zorladıklarını (tying hands) savunmaktadır.¹⁹⁹ Liderler karşılaştıkları tehdide karşı meydan okuyarak eyleme geçerek bir krizi tırmandırmaktadırlar. Böylece liderlerin kendi iktidarlarını riskli bir konuma sokmalarının sonucu olarak liderler seçmen maliyetini üstlenmektedirler.

Smith'e göre krizlerde sağlam bir duruş sergileyebilen yetenekli liderler, toplum tarafından başarılı olarak nitelendirilirken krizlerin yönetimi sırasında başarısız olan liderler görevlerini kaybetme riski ile karşılaşabilmektedirler.²⁰⁰ Bu bağlamda kriz yönetiminde önemli olan sadece dış politika krizinin rakibe karşı yürütülmesi değil iç siyasetteki dengenin de korunabilmesidir. Liderlerin kriz yönetim davranışları, krizleri yönetebilme yetileri halkları tarafından değerlendirilerek liderin sürekliliği ya da yetersizliği üzerine bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu anlamda liderler dış politika seçimlerinde rakibin davranışlarının yanı sıra söz konusu dış politika seçimlerinin kendi toplumu tarafından nasıl algılandığına dikkat etmek durumundadır.

Liderin taahhütlerini yerine getirmemesi kendi yetersizliğini göstermekte olup liderin bu yetersizliği seçimler sırasında seçmenlerde tarafından cezalandırılacağına bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰¹ Verilen mesajların eylemsel olarak uygulanabilirliği liderin ne dereceye kadar kendi siyasal geleceğini ipotek almasına bağlı olarak değişebilmektedir. Liderler kendi yararına işleyebilecek her türlü mesajı karşı tarafa iletebilmektedir. Ancak savaş olasılığı liderlerin verdikleri taahhütleri sınırlandırmakta bu nedenle de sözlerini eylemleri ile destekleyebilecek şekilde onları dürüst olmaya davet etmektedir. Liderlerin uluslararası siyasetteki rolü ile ulusal politikadaki davranışları birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkiye bağlı olarak liderler savaş yanlısı stratejileri tercih etmektedirler. Bu nedenle de ulusal siyasette toplum tarafından yetenekli liderler kabul görmekte iken yeteneksiz olan liderler reddedilmektedirler. Çünkü yetenekli liderler uluslararası anlaşmazlıklara müdahale edebilme kapasitesine sahip ulusal çıkarları koruma konusunda hassastırlar. Liderler blöf yaptıklarında ve bu blöfe rakipleri tarafından karşılık verildiğinde ulusal politikada liderler kendi siyasal hayatlarını da riske atmış olmaktadır. Eğer lider

¹⁹⁹ **age.**

²⁰⁰ Smith, "International Crises and Domestic", 623-638.

²⁰¹ **age**, 623-624.

yetenekli olup kriz yönetimi stratejisini ülkenin ulusal çıkarlarını savunma üzerine kurabiliyorsa dolayısıyla müdahalede bulunmak ona avantaj sağlayacaktır. Yeteneksiz liderler ise her hâlükârda müdahale etmekten sakınarak yetersiz performans gösterdiklerinde verdikleri kararlar her şekilde onları ulusal politikada siyasi yaşamlarında olumsuz yönde etkileyebilecektir. Ancak, seçmenlerin tercihleri liderlerin kapasitesinin değerlendirilmesinde fazla etkili değilse liderlerin saldırgan davranışlarda bulunma olasılıkları da azalmaktadır.

Liderler arasında seçmen maliyeti yaklaşımı içerisinde yetenekli/yeteneksiz ayrımına giden bir diğer yazar ise Joe Clare'dır.²⁰² Yazar, yetenekli ve yeteneksiz liderler ayrımı yaparak, yetenekli liderlerin görevlerine devam ederken yeteneksiz olanların toplum tarafından cezalandırıldığını savunmaktadır. Liderin yetenekli ya da yeteneksiz olmasının yanı sıra kendi öncelikleri ile toplumun önceliklerinin birbiri ile de uyumlu olması önemlidir. Yazarın argümanları şöyle özetlenebilir:²⁰³

- Liderler, dış politika seçimlerini öncelikle kendi iktidarını koruma amaçlı gerçekleştirdiler.
- Toplum yeteneksiz liderler yerine yetenekli olanları tercih eder. Bu nedenle krizler liderlerin kapasitesinin değerlendirildiği durumlardır.
- Liderler, kendi iktidarlarını düşünerek kriz hakkındaki bir bilgiyi kamuoyundan saklayabilirler.

Demokratik bir rejime sahip olan ülkelerin liderleri kamuoyuna karşı hassas olduğu için bu liderler her zaman için başarılı olacakları bir krize girebilecekleri algısını yaratmaktadır. Taraflar arasındaki bir uyuşmazlığın krize dönüşmesinde krizi tetikleyen taraf, rakibinin toplumu tarafından cezalandırılacağını ve krizi kendi lehine kullanabileceğini düşündüğü için kasıtlı olarak krizi başlatabilmektedir. Böylece seçmen maliyetinden yararlanan lider, hem ülkesinin hem de kendi çıkarını gerçekleştirebilecek ortamı hazırlayabilmektedir. Seçmen maliyeti her zaman için liderin istifası ya da yapılan seçim ile görevini kaybetmesi yani liderin cezalandırılması sonucunu doğurmamaktadır. Aynı zamanda liderin görevi ile

²⁰² Joe Clare, "Domestic Audiences and Strategic Interests", *The Journal Of Politics*, c. 69, s. 3. (August 2007): 732-745.

²⁰³ *age*, 735.

cezalandırılmasının yanı sıra söylemleri ile eylemlerini desteklememesi sonucu toplumun gözünde itibar kaybına da uğraması gibi cezalandırılma şekilleri de söz konusu olabilmektedir. Toplum, kriz karşısında ülkesinin onurlu bir şekilde temsil edilmesini ister. Bunu başaramayan yetersiz liderler, kendisini savunamayan bir lideri istemeyen toplum tarafından cezalandırılırlar.

Gelpi ve Grieco da seçmen maliyeti yerine liderin yeterliliği üzerinden araştırmacıların analiz yapmaları gerektiğini savunmaktadır.²⁰⁴ Böylece bu yazarlara göre toplumun dış politika davranışları algısı liderlerin iç politikadaki amaçlarının yeterliliği açısından değerlendirilecektir. Liderleri sadece görevlerini kaybetmeleri üzerinden seçmen davranışını incelemek demokratik siyasal sistem ile yönetilen ülkeler için oldukça sınırlıdır. Çünkü liderin yeterliliğinin değerlendirildiği seçimlerde onun o krize ilişkin olarak değerlendirilmesi seçmenin oyunun sadece bir kısmını içermektedir. Seçmen oy verirken sadece kriz özelinde değil siyasal, ekonomik, toplumsal yeterlilik açısından lideri değerlendirmekte ve seçimde bulunmaktadır. Toplumda oluşan liderin yetersizlik algısı, liderin dış politika krizlerinde daha az tavizlerde bulunmalarını sağlayacaktır. Bu anlamda, lider kendi iktidarını sürdürmek amacıyla ulusal çıkardan dolayısıyla kendi stratejik çıkarlarından daha az tavizde bulunarak gücünü artıracak girişimlerde bulunmaya eğilimli olacaktır. Aynı zamanda liderin yetersizliğinin algılandığı bir dış politika olayında lider kendi siyasal meşruluğunun sorgulanmasından korktuğu için, toplumun hassasiyetlerine öncelik verecektir. Seçmen maliyetinin oluşmaması için liderlerin kendi siyasal geleceklerini güven altında tutması gerekmektedir.

Liderin seçmen maliyeti ile karşılaşmaması için tehdidin inandırıcılığının topluma kanıtlanması gerekmektedir.²⁰⁵ Bu nedenle de doğru bilginin kamuoyu ile paylaşılması önemlidir. Ancak krizler toplumsal olaylar olmalarına karşın her zaman topluma açık bir şekilde yürütülmemektir. Gizli diplomasi de devletler arası ilişkilerde iletişimi sağlayan bir mekanizma olarak kullanılabilmekte ve böylece liderler seçmen maliyetinin etkilerini en aza indirebilmektedirler. Ancak böyle kamuoyunun desteği

²⁰⁴ Christopher Gelpi, Joseph M. Grieco, “Competency Costs in Foreign Affairs: Presidential Performance in International Conflict and Domestic Legislative Success 1953–2001”, **American Journal of Political Science**, c. 59, s. 2 (April, 2015): 440.

²⁰⁵ Shuhei Kurizaki, “Efficient Secrecy: Public versus Private Threats in Crisis Diplomacy”, **The American Political Science Review**, c. 101, s. 3 (2007):544

alınmadan yürütülen siyasanın da ne kadar başarılı olabileceği sorgulanabilmektedir. Kurizaki'ye göre, kamuoyu önünde devletin itibarını zedeleyebilecek girişimler algısı ve maliyetli olabilecek güç seçeneğine başvurma olasılığı yaratılmadığı için kamuoyuna kapalı olarak gerçekleştirilen kriz yönetim süreci de oldukça etkilidir.²⁰⁶

Leventoğlu ve Tarar liderleri seçmen maliyeti çerçevesinde topluma verdikleri taahhütlere göre değerlendirmişlerdir.²⁰⁷ Bu bağlamda Morgenthau ve Tocqueville'nin 'başarılı bir dış politika için diplomasinin ulusal sınırlandırmalardan bağımsız olarak gizli bir şekilde yürütülmesi gerektiği' savını, toplumsal iletişimin de kimi zaman faydalı olabileceğini ortaya koyarak geçersiz kılmışlardır. Bu yazarlar, seçmen maliyeti yaklaşımını yüksek, düşük ve normal olmak üzere 3 seviyede ele almışlardır.²⁰⁸ Buna göre eğer bir lider, siyasi seçimler yakınsa ve ulusal politikada güvenden yoksunsa bu durumda liderlerin seçmen tepkisini sınama isteği yüksek olacaktır. Eğer seçim yoksa ve lider siyasal olarak güvende ise seçmen maliyeti düşüktür. Seçimler varsa ve lider siyasal olarak güvendeyse ya da siyasal olarak hassas konumda olup seçimler yoksa seçmen tepkisi normal düzeydedir.

Michael Tomsz, seçmen maliyetini liderlerin taahhütlerini yerine getirmediğinde toplum tarafından nasıl değerlendirildiği üzerinden analiz eder.²⁰⁹ Buna göre liderin tutarsız olmaması vatandaşlar için oldukça önemlidir. Çünkü bir liderin bir şey söyleyip başka bir şey yapması ülkenin itibarını ve inandırıcılığını sarsmaktadır. Nitekim eğer bir ülkede, seçmen maliyeti mekanizması işlevselse o ülke liderleri krizler karşısında boş tehditlerde ve vaatlerde bulunmaktan sakınacaklardır.

Eğer lider tutarsızlığı yüzünden cezalandırılabiliriyorsa sadece sözünden caydığı için değil aynı zamanda verdiği sözlerin eylemleri ile desteklenmemesi durumunda da cezalandırılabilir.²¹⁰ Levy ve diğer yazarların savunduğu bu hipoteze göre eylemler ile verilen sözlerin desteklenmediği durumlarda, liderler sözlerinden

²⁰⁶ **age**, 544.

²⁰⁷ Bahar Leventoğlu, Ahmer Tarar, "Prenegotiation Public Commitment in Domestic and International Bargaining", **The American Political Science Review**, c. 99, s. 3 (Aug., 2005): 419-433.

²⁰⁸ **age**, 420.

²⁰⁹ Michael Tomsz, "Domestic Audience Costs in International Relations: An Experimental Approach", **International Organization**, c. 61, s. 4 (Fall, 2007): 821.

²¹⁰ Jack S. Levy, Michael K. McKoy, Paul Poast, Geoffrey P.R. Wallace, "Backing Out or Backing In? Commitment and Consistency in Audience Costs Theory", **American Journal of Political Science**, c. 59, s. 4 (October 2015): 988-1001.

caydıkları durumlara göre daha fazla toplum gözünde önemini yitirmektedir. Bu yazarlar çalışmalarında şu üç sonuca ulaşmışlardır;²¹¹

1. Çatışma dışında kalacağına dair söz verdiği halde çatışmaya müdahil olan lider cezalandırılmaktadır.

2. Topluma yöneltilen tehdide karşı askeri müdahalesi başarısız olan lider, askeri müdahalede bulunmayacağına dair söz veren lidere göre daha fazla cezalandırılmaktadır.

3. Yeni bir bilgi karşısında sözünden caymak durumunda kalan lider için seçmen maliyeti fazla olmayacaktır.

Bu bağlamda Levy ve diğer yazarlar, seçmen maliyetini kriz sırasında gücün nasıl kullanıldığı ve bu güç kullanımına bağlı olarak seçmen tepkisinin artıp artmadığı üzerinden değerlendirilmektedir.²¹² Buna göre; güç tehdidi, güç gösterisi, gücün insani ya da ekonomik kayba yol açmadan kullanılması ve gücün insani ve ekonomik kayba yol açacak şekilde kullanılmasında doğru yapılan bir sınıflandırmada; yazarlar güç kullanımı arttıkça seçmen maliyetinin de arttığı ya da azaldığına dair bir korelasyon kurulamamıştır. Çünkü güç gösterisinde bulunan bir lider güç tehdidinde bulunan bir lidere göre daha fazla bedel ödeyebilmektedir.

2.5.2. Rejim Tipi ve Seçmen Maliyeti Yaklaşımı

Seçmen maliyeti liderlerin dış politika davranışlarının, demokratik devletler ile demokratik olmayan devletler arasında nasıl bir farklılık olduğunu analiz etmeye yarayan bir yaklaşımdır.²¹³ Otokratik rejimlerinde liderler krizlerde kazanan taraf olduklarında çok fazla ödüllendirilmemekle birlikte, kaybeden taraf olmaları durumunda cezalandırılma olasılıkları yüksektir. Karma rejimlerde ise yenilginin sonucu iktidarın kaybedilmesi olasılığını etkilemektedir. Demokratik liderlerde ise zafer ya da yenilgi iktidarın kaybedilme tehlikesini içermemektedir.

²¹¹ age, 999-1000.

²¹² age.

²¹³ Aaron M. Hoffman, Christopher R. Agnew, Justin J. Lehmiller ve Natasha T. Duncan, "Satisfaction, Alternatives, Investments, and the Microfoundations of Audience Cost Models", **International Interactions**, c. 35, s. 4, (2009): 366.

Brown ve Macrum'a göre demokratik liderlerin aksine otokratik liderler seçmen maliyeti açısından daha fazla kamuoyunu dikkate alarak sorumlu davranmaktadırlar.²¹⁴ Çünkü lider çevresindeki küçük bir koalisyon tarafından izlenmekte ve denetlenmektedir. Bu koalisyon liderin davranışları konusunda kesin bilgi edinme kapasitesine sahip olduğundan, liderin davranışlarının sonuçlarına da zamanında müdahale edebilme yetisini kendi içinde barındırmaktadır. Küçük bir koalisyon etrafında örgütlenen otokratik rejim içerisinde lider yeteneksiz olsa bile koalisyon içerisindeki işbirliği ve koalisyon üyelerinin kendi çıkarları doğrultusunda liderin yetersizliğini giderici girişimlerde bulunurlar. Bu koalisyon üyeleri aynı zamanda liderin yakın çevresinden oluştuğu için ona bağlı olmaktadır. Bu nedenle de kendi çıkarlarından çok liderin tatmin olacağı şekilde davranmayı tercih etmektedirler. Bu anlamda, sadece küçük koalisyonlardan oluşan otokratik rejimler yapısal dinamikleri sonucu lideri daha kolay denetleyebilme yeterliliğine sahiptirler.

Jessica L. Weeks ise otokratik rejimlerin de demokratik rejimler gibi kendi içersindeki elitlerin desteğine ihtiyacı olduğunu savunmaktadır.²¹⁵ Otokratik rejimlerde, elitlerin toplumsal çıkarları demokratik rejim içerisindeki elitlerden farklılık göstermektedir. Otokratik rejimlerde, toplum rejim tarafından rejimin istemediği yönde davrandığında cezalandırılrsa da rejim içerisindeki elitler, liderin performansını değerlendirerek 'kamuoyu' rolünü üstlenmektedirler. Bu anlamda, rejim içindeki elitler, liderin iktidarı sonlandırabilecek koordinasyonu kendi aralarında sağlayabilmektedirler. Liderin elitler üzerinde kontrolü ile onları cezalandırması, elitler arasındaki ilişkinin kesilmesine yol açarak seçmen maliyetinin oluşumu liderler tarafından engellenmektedir. Diğer yandan Weeks'e göre, seçmen maliyetine yol açan neden lider ve toplum arasındaki uyumsuzluk değil liderin inandırıcılığının ve kapasitesinin toplum tarafından sorgulamasıdır. Buna göre Weeks, seçmen maliyeti için siyasal muhalefetin serbestçe hareket edebileceği bir ortam ve özgür basına gerek olmayıp rejim istikrarının öncelikli olarak belirleyici olduğunu iddia etmektedir.

²¹⁴ Jonathan N. Brown, Anthony S. Marcum, "Avoiding Audience Costs: Domestic Political Accountability and Concessions in Crisis Diplomacy", **Security Studies**, c. 20, s. 2, (2011): 142-143.

²¹⁵ Jessica L. Weeks, "Autocratic Audience Costs: Regime Type and Signaling", **International Organization**, c. 62, s. 1 (Winter, 2008): 36.

Demokratik devletler genelde topraksal/ulusal bütünlük açısından bir tehdit ile karşılaşmamakta ve bu nedenle de krizlere karşı açık değildirler. Aslında rejim çeşidine bakılmaksızın ulusal bütünlük söz konusu olduğunda liderler hassas davranmakta ve krizlere karşı tırmandırıcı davranışlarda bulunabilmektedirler.²¹⁶ Demokratik rejime sahip devletlerin hem kurumsal olarak denetim mekanizmasına sahip olması nedeniyle hem de vatandaşların kontrol araçları ile lideri kontrol edebilmeleri dolayısıyla demokratik rejimler diğer rejimlere göre avantajlı bir konuma sahiptirler. Bu anlamda, demokratik rejime sahip devletler, seçmen maliyeti konusunda daha dikkatli davranmakta ve ancak yüksek tehdit algısı söz konusu olduğunda krizlere girmektedirler. Demokratik rejimlerde bu rejimin vatandaşları kendi ekonomik ve bireysel refahı doğrultusunda kendisini temsil eden hükümetin dış siyasetteki davranışları ile ilgilenmektedir. Ulusal/topraksal bütünlüğe yönelik tehditler hem toplumsal barışı hem bireysel hayatları etkileyeceği için kamuoyu bu tür konularda ortaya çıkan krizlere karşı hassas davranmaktadır. Bu anlamda demokratik devletler ulusal kamuoyunu göz önünde bulundurarak kendisini takip eden/gözlemleyen vatandaşlarının hassasiyetleri doğrultusunda karşılaştığı tehditlere karşı kriz yönetim stratejilerini belirleyebilmektedir. Nitekim Gibler ve Hutchison, 1993'ten 2001 yılına kadar inceledikleri olaylarda demokratik rejimlerin sadece topraksal/ulusal bütünlük konularında diğer rejimlerden daha fazla karşılaştıkları krizleri tırmandırmaya yönelik davrandıklarını tespit etmişlerdir.²¹⁷

Potter ve Baum'a göre, seçmen maliyeti sadece liderin iktidarı kaybetmesi ile sınırlandırılabilir bir teori değildir.²¹⁸ Bu yazarlara göre özgür basın oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü bağımsız bir medya olmayınca toplumun liderlerinin blöf mü yaptığı ya da kriz sırasındaki başarısızlığı konusunda bir değerlendirme yapması söz konusu olmamaktadır. Liderlerin davranışlarının şeffaf bir şekilde toplum tarafından izlenmesi nihayetinde toplum ile lider arasında iletişimi sağlayan medya aracılığı ile olmaktadır. Buna göre, bağımsız medyanın kurumsal olarak gelişmesine izin verilmesi ve seçmen maliyetine başvurulması liderlerin iktidarını kriz öncesi dönemde sınan

²¹⁶ Douglas M. Gibler, Marc L. Hutchison, "Territorial Issues, Audience Costs, and the Democratic Peace: The Importance of Issue Salience", **The Journal of Politics**, c. 75, s. 4 (Sep. 9, 2013): 888.

²¹⁷ **age**, 888.

²¹⁸ Philip B. K. Potter, Matthew A. Baum, "Democratic Peace, Domestic Audience Costs, and Political Communication", **Political Communication**, c. 27, s. 4 (2010): 453.

faktörlerdir. Bu bağlamda, liderlerin topluma karşı şeffaf davranması toplumun liderlerin sözlerine dair inancını arttırmasında oldukça önemlidir.²¹⁹

2.5.3. Seçmen Maliyeti Yaklaşımına Eleştiriler

Mesquita, Smith, Siverson ve Morrow iktidarlarını kaybeden liderler üzerine gerçekleştirdikleri analizde, iç koşullar nedeniyle, dış tehditten daha fazla liderlerin iktidarlarını kaybettiklerini gözlemlemişlerdir.²²⁰ Yazarların inceledikleri 831 olay içerisinde; dışarıdaki rakipleri nedeniyle iktidarın kaybedilmesi 37 kez (yüzde 4) gerçekleşmişken içerideki güçler tarafından 295 (yüzde 36) olayda liderler iktidarlarını kaybetmişlerdir.²²¹

Trachtenberg'e, göre seçmen maliyeti doğrudan test edilebilir bir mekanizma olarak işlememektedir bu nedenle yazar tarihsel bir inceleme yaparak bu yaklaşımın başarısız olduğunu savunmuştur.²²² Trachtenberg, çalışmasında, bir tarafın demokratik, bir tarafın büyük güç olduğu savaşa tırmanabilecek krizleri incelemiştir. Bu kapsamda, 1875 Krizini (War-Insight), 1877-78 Doğu Krizini, Faşoda ve Fas krizlerini, 1936 Rhineland Krizini, 1938 Çek Krizini, 1946 Türkiye-İran Krizini, 1948 Berlin Ablukası Krizini ve 1958-1962 Berlin ve Küba Krizlerini incelemiştir. Bu krizler üzerinden gerçekleştirdiği analiz ile demokrasinin geçerli olduğu ülkelerde seçmen maliyeti yaklaşımının fazla önemli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yazar'a göre Fearon, teorik aşamada kaldığı için empirik olarak tarihsel veriler dahilinde analizini geliştirmemiş, soyut olarak çalışmayı incelediği için çok fazla önemli görmüştür. Ancak yine de yazara göre, seçmen maliyeti üzerinden bu krizlerin incelenmesi diplomatik bir yenilgi karşısında liderlerin ne kadar bedel ödeyebileceği konusunda ipucu vermektedir. Öyle ki 1938 Çek Krizi sırasında İngiliz Başbakanı Chamberlain ve Fransız Başbakanı

²¹⁹ J. Lawrence Broz, "Political System Transparency and Monetary Commitment Regimes", **International Organization**, c. 56, s. 4 (2002): 861-887.

²²⁰ Mesquita, Smith, Siverson, Morrow, **age**, 282.

²²¹ Yazarlar, aynı zamanda Franco-Mussolini'yi inceleyerek içerideki düşmanın dışarıdakinden daha tehlikeli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Almanya'nın çöküşü geçmesi ile birlikte İtalya da savaş alanında dönmüş ve Mussolini İtalyan komünist partizanlarının elinde can vererek cesedi Milano'da sergilenmiştir. Fransico Franco ise İkinci Dünya Savaşı sırasında İspanya'yı savaş dışında bırakarak 1976 yılına kadar iktidarını devam ettirmiştir. Franco'nun ölümü ile birlikte ise İspanya demokratik bir ülke haline gelmiştir. Mussolini'nin aksine Franco Nazi Almanya'sının yarattığı savaşa dahil olmamıştır. **age**, 405.

²²² Marc Trachtenberg, "Audience Costs: An Historical Analysis", **Security Studies**, c. 21, s. 1, (2012):3-42.

Daladier Hitler'in Çekoslavya'nın bütünlüğünü kabul ettiği Münih Anlaşmasını kabul etmeleri sonrasında Hitler'in sözünü tutmamasını rağmen görevlerinde kalmaya devam etmişlerdir. Aslında bu durum daha çok liderin öncelikleri ile kamuoyunun önceliklerinin birbiri ile tutarlı olması ile ilgilidir. Chamberlain ve Daladier cezalandırılmamışlar çünkü her ülkenin kamuoyu da savaş tehdidinden sakınmıştır. Bu nedenle de her iki ülkenin toplumu tarafından liderlerinin de benimsedikleri yatıştırma siyaseti toplumları tarafından desteklenmiştir. Böylece bu liderler aldıkları destek ile kendi siyasi hareket alanını genişletmişlerdir.

Liderler stratejik olarak kendi amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek istedikleri için seçmen maliyetine odaklanmazlar.²²³ Bu anlamda, liderler kendi stratejik çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri için de kamuoyuna kendi ihtiyaçları çerçevesinde bakmaktadırlar. Mercer'e göre stratejik davranış şekli birinin karşısındakinin ne yapıp yapamayacağını ön görerek davranış şekli geliştirilmesini içerir.²²⁴ Stratejik olarak davranabilme, karşı tarafın nasıl algılandığına bağlı olabilmektedir. Bu algı doğrultusunda hangi araçların kullanılacağı kriz yönetim sürecinde tercih edilmektedir. Mercer seçmen maliyeti yaklaşımının neden başarısız bir teori olduğuna şu tespitlerde bulunmuştur:²²⁵

- Eğer kamuoyu kendisine biçilen role karşı ilgisizse, isteksizse o zaman seçmenin de bir önemi kalmayacaktır.
- Seçmen maliyeti için rakibin davranışı belirleyicidir. Rakip seçmen maliyetine yol açabilecek şekilde davranmayabilmektedir.

Ülkelerin kamuoylarının hangi rasyonalite ve kaygı içinde liderlerini cezalandırdıkları değişebilmektedir.²²⁶ Farklı kamuoyları, farklı nedenler ile liderlerini cezalandırabilmektedirler. Bazı toplumların liderleri, tehditlere karşı verdikleri tepkiden dolayı ya da liderlerinin tutarsızlığından dolayı liderlerini cezalandırmaktadırlar.

²²³ Branislav L. Slantchev, "Audience Cost Theory and Its Audiences", **Security Studies**, c. 21 s.1 (2012): 378.

²²⁴ Jonathan Mercer, "Audience Costs Are Toys", **Security Studies**, c. 21, s. 3 (2012): 399.

²²⁵ **age**, 399.

²²⁶ Joshua D. Kertzer, Ryan Brutger, "Decomposing Audience Costs: Bringing the Audience Back Into Audience Cost Theory", **American Journal of Political Science**, c. 60, s. 1 (2016): 245.

Kertzer ve Brutger'e göre, seçmen maliyetini oluşturan kitle homojen bir yapıya sahip değildir. Lideri takip edenler onu tutarsız olduğu için ya da güç kullanma tehdidinden yararlandığı için onu cezalandırabilmektedir.²²⁷ Bu anlamda, muhafazakâr kesim lideri daha çok tutarsızlığı yüzünden cezalandırmayı tercih ederken liberaller ise güç kullanma tehdidinden yararlandığı için liderin cezalandırılması gerektiğini düşünmektedirler.

Seçimler liderlerin yaptıklarının değerlendirildiği, sorgulandığı liderin hesap verdiği zamanlardır. Ancak her seçim her zaman doğru sonucu yansıtmayabilir ve seçimlerde hile yapılması bile söz konusu olabilir. Bu durumda yapılan sahtekârlık karşısında liderin inandırıcılığı, toplumun ona olan sadakati, toplum içinde iktidara karşı gerçekleştirilen isyanlar ile sorgulanabilmektedir.²²⁸ Bu durum ise 'self-enforcing democracy' yani demokrasinin vatandaşlar ve elitler aracılığı ile uygulanmasıdır. Gerçekleştirilen seçimler sonucu eğer seçimlerde sahtekârlık gerçekleştirilmişse bunları zaten uluslararası kuruluşlar, AGİT, BM, AIHM gibi denetlemekte ve seçimlerin doğruluğu hakkında kamuoyunu bilgilendirmektedir. Bunun karşılığında lider hala iktidarda kalmaya devam ediyorsa, toplumu tarafından cezalandırıldığı aleni bir şekilde anlaşılmakta olup bu durum toplum içindeki huzursuzlukla açığa çıkmaktadır.

Liderlerin verdikleri sözleri tutmaması ya da boş tehditlerde bulunmaları, kendi uluslarının prestijine ve güvenilirliğine zarar vermektedir. Bu bozulan prestijin kazanılması ise toplumun artık o liderin iktidarına son vermesi ya da liderin görevinden ayrılması ile gerçekleşir.²²⁹ Lider hastalık gibi ya kişisel sebepler nedeniyle ya da ekonomik başarısızlığı nedeniyle görevinden istifa etmek durumunda kaldığında seçmen maliyeti liderin parlamento kararlarına bakılarak değerlendirilebilir.²³⁰

Bir tehdidin inandırıcı olması oldukça önemlidir çünkü hiçbir ülke kendisine fayda getirmeyecek olan bir kriz ya da savaş içinde olmak istemez. Guisinger ve Smith'e

²²⁷ age, 245

²²⁸ James D. Fearon, "Self-Enforcing Democracy", *The Quarterly Journal of Economics*, c. 126, s. 4 (November, 2011): 1682.

²²⁹ Albert B. Wolf, "Rethinking the Audience Costs Argument", 2011. <http://www.internationalstudies.socsci.uci.edu/files/docs/grofman2011.pdf>, [22.08.2019]

²³⁰ age, 18.

göre Fearon'un argümanında, başlangıçta lider, verdiği taahhütlerin yerine getirmemesi sonucu toplumu tarafından cezalandırılmakta ve bu durumda toplumsal davranışın devletin gerçek çıkarlarına bir tepki olarak yansımamaktadır.²³¹ Bu nedenle de Fearon'un argümanı liderin toplumu tarafından cezalandırılma davranışını rasyonel bir açıklamadan yoksun bırakmaktadır. Yazarlar, Fearon'nun teorisinin eksikliği üzerine tbir liderin ülkesinin itibarını zedelediği ve kriz sırasındaki iletişimsel becerilerini tehlikeye attığı için cezalandırıldığını savunmuşlardır.²³² Çünkü devletin deneyimlerine bağlı olarak kazandığı prestijin tehlike altında olması o ülke vatandaşlarının kişisel onurunu da etkileyen bir sonuç doğurmaktadır. Liderlerin blöf yapması ile eylemlerini sözleri ile desteklemeyen ifadelerde bulunmaları ülkenin kendi ulusal çıkarlarını savunurken diğer ülkeler bazındaki iletişimini de zora sokmaktadır. Sözde savunulan tehditler ülkenin itibarına zarar vererek diğer ülkelerin de bu ülke ile olan ilişkilerinde güvensizlik yaratıcı bir etki doğurabilmektedir. Liderlerin blöfleri bu anlamda liderlerin kişisel çıkarlarından çok ülkenin gelecekteki krizlerde diğer ülkeler tarafından nasıl algılanacağını etkileyebilmektedir.

Liderlerin kriz sırasındaki söylemleri, edimleri, mesajları devletlerin ajandalarının yaratılması sürecinin bir parçasıdır.²³³ Topluma yönelik olarak gerçekleştirilen tüm bu edimler, doğrudan bir kazanım gibi gözükme de seçimlerin kazanılmasına, kamuoyunun desteğine, ilerideki görüşmeler için itibar kazanımına olası rakiplerin engellenmesini ve gelecekteki krizlerin önlenmesini sağlayabilecektir. Bu nedenle liderler daha sert politikalar izlemeye devam ederek uluslar ve uluslararası kamuoyunun ikna ederek kendi ajandasının başarılı bir şekilde oluşturması için gerekli koşulları sağlamış olacaktır.

Slantchev'e göre seçmen maliyeti yaklaşımı ne onu destekleyenlerin düşündüğü kadar önemli olduğunu ne de ona karşı yöneltilen eleştiriler kadar yetersiz olduğunu savunmaktadır.²³⁴ Slantchev'e göre bu yaklaşım bir bakıma liderleri zorlarken onları kamuoyunu dikkate almaları gerektiğine işaret eder ama kamuoyunun yanı sıra başka zorlayıcı faktörlerden de söz edilebilir. Diğer taraftan, seçmen maliyeti ulusal

²³¹ Alexandra Guisinger, Alastair Smith, "Honest Threats The Interaction Of Reputation and Political Institutions In International Crises", **Journal Of Conflict Resolution**, c. 46, s. 2, (April 2002): 178.

²³² **age**, 179-180.

²³³ **age**, 180.

²³⁴ Slantchev, **age**, 378.

politika ve lider davranışları açısından bir bağlantı kurduğu için önemli bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Aynı zamanda liderlerin verdikleri boş taahhütlerin, dışarıdaki düşman anlayışı çerçevesinde gösterilen tehditlerin yerine, kriz davranışları sırasında karşı karşıya kalınan gerçek durum içerisinde lider davranışları analiz edildiği için bu yaklaşım dikkate değer bir öneme sahiptir.

Fearon'un belirmiş olduğu üzere, seçmen maliyeti yaklaşımı liderlerin ne dereceye kadar blöfte bulunabileceklerini ya da kendi sözleriyle kendi iktidarlarını ne dereceye kaybetmeyi göze alabileceklerini göstermesi açısından yol gösterici bir yaklaşımdır.²³⁵ Seçmen maliyeti ulusal politikanın dış politikayı nasıl belirlediğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Böyle bir yaklaşım dış politikanın ulusal politikayı nasıl belirlediğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Smith'in de ifade ettiği üzere;

“Liderler tehditlerde bulunduklarında tehditlerinin bir anlam ifade ettiği düşünülür. Ancak liderlerin tehditlerinin bir resmi, yasal ya da ahlaki olarak bir bağlayıcılığı yoktur. Tehditler “ucuz konuşmalardır”. Eğer verdikleri sözlerin bir bağlayıcılığı yoksa neden başka uluslar ona inansın ki? Özellikle demokratik sistemlerde, vaatlerini yerine getiremeyen liderlerin başarısızlığının nedeni ‘seçmen maliyeti’ olarak açıklanabilir.”²³⁶

Liderlerin tehditleri onların kamuoyu maliyeti ile karşılaşma olasılığını doğurmaktadır. Diğer yandan liderlerin karşı tarafa verdikleri tehdit mesajları ile kamuoyu tarafından değerlendirilirken dış politikada liderin gerekli müdahaleyi yapabileceğini göstermektedir. Liderlerin tehditleri rakipleri tarafından sadece bir tehdit olarak yorumlanmayıp aynı zamanda liderlerin kapasitesini de gösterici rol oynamaktadır. Bu durum yalnız rakip tarafından değil ulusal politikada da toplum tarafından liderin kapasitesini göstermektedir.

²³⁵ Fearon, “Signaling Foreign Policy”, 87.

²³⁶ Alastair Smith, “International Crises and Domestic Politics”, *The American Political Science Review*, c. 92, s. 3 (Sep., 1998): 623.

3. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN ARASINDAKİ KRİZLERDE LİDER ALGILAMALARI

3.1. Dış Politika Krizlerinde Lider Dağılımı

Türkiye ve Yunanistan arasında 14 dış politika krizi yaşanmıştır. 14 krizden üçünde Yunanistan ile Türkiye dolaylı olarak krizin taraflarıdır. 1997 S-300 Füzeleri Krizi Kıbrıs Rum Yönetimi ile yaşanmış olmasına rağmen Yunanistan bu krizde Rum Yönetimi ile imzalamış olduğu Ortak Savunma Doktrini ve Garantör ülke olması nedeni ile krizin dolaylı tarafıdır.²³⁷ 1998 Suriye Öcalan krizinde ise Türkiye ile Suriye doğrudan krizin tarafları olurken Yunanistan dolaylı taraftır.²³⁸ 2003 yılında, KRY'nin münhasır ekonomik bölge anlaşmaları yapma eylemi sonucu doğrudan KRY ve Türkiye krizin taraflarıdır. Türkiye ve Yunanistan arasında ulusal deniz sınırlarının belirlenmemiş olması tarafların yetki ve sorumluluk alanlarının çakışan sınır belirsizlikleri, Ege'deki gibi tarafları olası bir kriz ile baş başa bırakmaktadır.²³⁹

14 kriz olmakla beraber siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı dışında siyasi sorumsuz olarak sayabileceğimiz lider de bulunmaktadır. Bu liderlerden hepsi çalışma kapsamında incelenmemiştir. Çünkü her siyasal karar alıcı kendi önceliği çerçevesinde krize müdahil olmayı tercih etmiştir. Araştırma konusu karar alıcıların belirlenmesinde ise Margaret ve Charles Hermann'ın, "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry"²⁴⁰, karar alıcıların baskın lider, grup ve birbirinden bağımsız aktörler olarak sınıflandırıldığı çalışmasından faydalanılmıştır.

²³⁷ Aksu, "Uyuşmazlık Kriz Sarmalından", 64.

²³⁸ **age**.

²³⁹ Fuat Aksu, "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye - AB İlişkileri", **Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset**, der. Sertaç Hami Başeren , (Ankara: A.Ü. SBF Yay., 2013): 159-196.

²⁴⁰ Hermann, Hermann, **age**, 361-387.

Tablo 5: Krizler ve Siyasi Liderler (1955-2018)

Yıllar	Taraflar Arasındaki Dış Politika Krizleri	LİDERLER	
		TÜRKİYE	YUNANİSTAN
1955	6-7 Eylül Olayları Krizi	Adnan Menderes Çoğunluk Hükümeti	Aleksandros Papagos (1952-1955-Eylül) Çoğunluk Hükümeti Konstantinos Karamanlis (1955 Eylül-1956) Geçici Hükümet
1963-1964	Kıbrıs Krizi	İsmet İnönü Koalisyon	Yorgo Papandreou Çoğunluk
1967	Kıbrıs Krizi	Süleyman Demirel Çoğunluk Hükümeti	Cunta Yönetimi, Askeri Hükümet
1974	Kıbrıs (Enosis) Krizi	Bülent Ecevit Koalisyon	K. Karamanlis Çoğunluk Hükümeti
1974-1980	NOTAM-FIR	Süleyman Demirel Koalisyon	K. Karamanlis Çoğunluk Hükümeti
1974-1976	Kıta Sahanlığı	Süleyman Demirel Koalisyon	K. Karamanlis Çoğunluk Hükümeti
1984	Limni Krizi	Turgut Özal Çoğunluk Hükümeti	A. Papandreou Çoğunluk Hükümeti
1984-1990	Batı Trakya Olayları Krizi	Turgut Özal (Başbakan 1984-1989- Cumhurbaşkanı) Çoğunluk Hükümeti	A. Papandreou Çoğunluk Hükümeti
		Yıldırım Akbulut Çoğunluk Hükümeti Mesut Yılmaz (Dışişleri Bakanı)	Ksenefon Zolotas Koalisyon Hükümeti Andonis Samaras (Dışişleri Bakanı)
1987	Ege Denizi (Kıta Sahanlığı) Krizi	Turgut Özal Çoğunluk Hükümeti	A. Papandreou Çoğunluk Hükümeti
1994	Ege Denizi (casus belli) Krizi	Süleyman Demirel (Cumhurbaşkanı) Tansu Çiller Koalisyon	A. Papandreou Çoğunluk Hükümeti
1996	Ege Denizi (Kardak/İmia) Krizi	Süleyman Demirel (Cumhurbaşkanı) Tansu Çiller Koalisyon	A. Papandreou Çoğunluk Hükümeti
1997	Kıbrıs (S300 Füzeleri) Krizi	Süleyman Demirel (Cumhurbaşkanı) Necmettin Erbakan Koalisyon	Kostas Simitis Çoğunluk Hükümeti
1998	Suriye (Öcalan) Krizi	Süleyman Demirel (Cumhurbaşkanı) Mesut Yılmaz Koalisyon	Kostas Simitis Çoğunluk Hükümeti
		Bülent Ecevit Koalisyon	
2003	Doğu Akdeniz MEB	Abdullah Gül Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Binali Yıldırım Recep Tayyip Erdoğan,	Kostas Simitis Kostas Karamanlis Aleksis Çipras (Koalisyon) Kiryakos Miçotakis (Çoğunluk Hükümeti)

Tarafımızca Hazırlanmıştır.

Türkiye özelinde siyasi sorumlu haricinde siyasi sorumsuz (2018 cumhurbaşkanlığı seçimine kadar) karar alıcı olarak tespit edilmiştir. Her iki ülkede istisnai olarak Batı Trakya krizinde dışişleri bakanlarının ön plana ortaya çıkışı tespit edilmiştir. Tablo 5’de görüleceği üzere çok sayıda karar verici olmasına rağmen bu bölümde neden hangi karar birimlerinin krizler bazında tercih edildiği açıklanacaktır.

6-7 Eylül olaylarının karar alma birimi olarak başbakan, cumhurbaşkanı ve dışişleri bakanı ön plana çıkmaktadır. Bu kriz kasıtsız/kaza krizi olması özelliği taşımaktadır. Kriz sırasında yaşanan olayların sorumlusu olarak devleti temsil eden birimlerin birbirinden bağımsız hareket etmemişlerdir. Nitekim Başbakan Menderes'in ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile olan ilişkisinin tarafsız olması düşünülürken Başbakan ve Cumhurbaşkanı ilişkisinden çok yine DP'nin idarecileri gibi davranmaları bu iki liderin kriz sırasında birlikte karar verdiklerini göstermektedir. Bu anlamda asıl krizi tasarlayan Celal Bayar mı yoksa Adnan Menderes olduğu konusunda tereddüt yaşanması söz konusu olsa da bu aktörlerin krizi başlatmadan önce birbiri ile anlaşmaları gerektiği söylenebilir. Bu anlaşma sürecinde ise Menderes'in özelliklerinin belirleyici olduğu tespit edildiğinden karar alma birimi 'Baskın Lider' olarak analiz edilmiştir. Çünkü Hermann'ın şemasından hareket ile baktığımızda; kriz sırasında baskın lider var ve krize müdahil olmayı seçmiştir. Buradan hareketle dış politika kararını başka bir aktör ile paylaşmayan Menderes'in baskın lider olarak karar birimi olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda cumhurbaşkanı ve dışişleri bakanı diğer aktörler olarak kriz sürecinde onu destekleyen aktörler olmuşlardır.

Aydemir'e göre her ne kadar Menderes baskın gözükse de onun arkasında kendisini göstermeyen bir cumhurbaşkanı vardır: "Adnan Menderes kendini partiye ve memlekete hakim farz ediyordu. Celal Bayar ise Menderes üzerindeki hakimiyetinin açık olarak görünmemenin büyük ehemmiyeti olduğuna inanır hal almıştı. Ama Menderes nereden tutulur bunu iyi biliyordu."²⁴¹ Yine Aydemir'e göre Menderes'in kültürel kapasitesi siyasi kişiliği ile uygun olmadığından Menderes, Celal Bayar tarafından yönlendirilmekteydi:

"Menderes bir piyonda onunla Bayar oynardı. Menderese ya emredilirdi ya da telkin edilirdi. Telkinlere emirlerden çok daha yatkındı. Hatta denebilir ki, etrafının telkinleriyle hareket eden bir adamdı. Formasyonu, genel kültürü, dünya görüşü yoktu. Yahut kendini heyecan ve ihtiraslarına kaptırarak sahneye atılırdı. Hulasa aslında basit ve biraz da benlik gururuna kapılmış, şımarık bir eşraf çocuğuydu."²⁴²

Cihad Baban'a göre ise tam tersine Menderes, Bayar'a istediğini yaptırabiliyordu çünkü Celal Bayar için, Atatürk zamanında öğrendiği gibi, devlet başkanı tüm imkanları ile Başbakan'a hizmet emek ile yükümlüydü.²⁴³ Celal Bayar'ın bu

²⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderesin Dramı**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993): 314.

²⁴² **age**, 163.

²⁴³ Baban, **age**, 52.

özelliğinin Menderes'i etkin kılmasının yanı sıra aslında gerçekten de Menderes isteği gibi davranabileceği düşüncesine sahipti. Menderes karşısındaki ile aynı düşüncede olmamasına rağmen onu dinlerken içten içe de düşüncelerini değiştirmeye çalışırdı.²⁴⁴ Diğer yandan kriz özelliği itibari ile Menderes'in kişiliğini yansıtmıştır. Aniden alınan, eleştiri süzgecinden geçirilmeyen bir karar sonucu telafisi zor sonuçlara maruz kalınmıştır. Ama bu sonuçların sorumluluğunu almaktan sakınma gibi davranışlar en nihayetinde Menderes'in baskın liderliğini öne çıkarmıştır. Türkiye'nin Yunanistan'ın Kıbrıs'a self-determinasyon istemi karşısında en kısa yoldan oldu-bitti yaratarak krizi tırmandırarak karşı tarafta yaratılan korku ile caydırma stratejisi Menderes'in bireysel özelliğini göstermiştir.

Dışişleri Bakanı Zorlu ise, hükümetin Kıbrıs politikasını analiz etmede önemli bir diplomat olarak karşımıza çıkmıştır. Londra Konferansı sırasında savunduğu üzere; ona göre: "Kıbrıs davası her şeyden önce beynelmilel akitlere sadakat ve hür dünyanın emniyet muvazene davasıdır..."²⁴⁵ Bu bağlamda adada İngiliz hakimiyeti özgür dünyanın güvencesi olduğundan batıyı takip eden Demokrat Parti liderleri için Türkiye mevcut statükoyu desteklemektedir. Ama bu statükonun Yunanistan tarafından bozulmak istenmesi durumunda Türkiye açısından Kıbrıs'taki Türklerin İstanbul'da ve İzmir'de yaşayan Rum azınlık kadar önemsendiği mevcut iktidar tarafından gösterilmelidir.²⁴⁶ Bu anlamda genel olarak Fatin Rüştü Zorlu'nun karar alıcılar içerisinde daha çok Türk hükümetinin görüşlerini temsil eden bir kişilik olduğunu, katıldığı müzakereler ile Türk tezini net ve kararlı bir şekilde göstermesi ile temsilin ötesinde Başbakan Menderes ile uyumlu, onun kararlarını şekillendiren karar verici olduğunu söylemek mümkündür.

Yunanistan tarafında ise krizin başlangıç ve tırmanma evrelerinde siyasal sorumlu olarak Başbakan Aleksandros Papagos bulunmaktadır. Asker olması dolayısı ile Yunanistan'ın iç ve dış siyasetinde baskın bir karaktere sahip olan karar alıcı Kıbrıs meselesinin Yunanistan'ın gündemine de alınmasında etkili olmuştur. Bu anlamda lider önce İngiltere ile sorunun ikili görüşmeler ile çözümlemek istemiştir. Meselenin

²⁴⁴ age, 134.

²⁴⁵ "Fatin Rüştü Zorlu'nun Dünkü Mühim Beyanatı", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1955, 7.

²⁴⁶ Hubert Faustmann, "The UN and the Internationalization of the Cyprus Conflict, 1949-58", *The Work of the UN in Cyprus Promoting Peace and Development*, ed. Oliver P. Richmond James Ker-Lindsay, (UK: Palgrave Macmillan): 5.

İngiltere açısından sorun olarak algılanmaması karşısında karar alıcı BM'ye başvuruda bulunmuştur. Krizin Türkiye tarafından tırmandırıldığı evrede ise Yunanistan'ın Papagos'un hastalığı nedeni ile siyasi bir boşluk içerisinde olduğu görülmüştür. 6-7 Eylül olaylarından tam bir ay sonra karar alıcı hayatını kaybetmiştir. Kral tarafından Papagos'un yerine atanan Konstantinos Karamanlis ise krizin yönetim sürecinde baskın lider rolünü üstlenmiştir. Krizin tırmandırılmadan ancak uluslararasılaştırılarak çözümü geleneksel Karamanlis siyasetinin bir yansımasıdır. İkili ilişkiler tamamen koparılmadan ama Yunanistan'ın uluslararası itibarını da gözeterek izlenen dış politika siyasası Yunanistan lideri Karamanlis'in siyasi evren ile uyumlu çatışma araçları yerine diplomasiyi önceleyen karakterinin bir yansıması olmuştur.

Londra ve Zürih anlaşmalarının oluşturulduğu statünün Makarios'un fiili durum yaratma girişimleri ile bozulmak istendiği 1964 Kıbrıs krizinde ise Türkiye hükümet kurma çabaları ile meşguldür. Bu kriz, İnönü gibi bir lideri siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı olarak gerekli kılmıştır.²⁴⁷ 22 günlük hükümet bunalımı Kıbrıs krizinin tetiklenmesi ile birlikte sonlanırken İsmet İnönü meclis konuşmasında hükümetin önceliğinin Kıbrıs meselesi olduğunu ve meclisi her olaydan bilgilendireceğini açıklamıştır.²⁴⁸ İnönü'nün Türkiye siyasi tarihinde tarihsel bir kişilik olması dolayısı ile baskın bir karaktere sahip olmasının yanı sıra muhalefetin eleştirilerine rağmen diplomasiyi önceleyen iç siyasetteki eleştirileri göğüsleyebilen, olabildiğince siyasi evren ile uyumluluğu yakalamaya çalışan bakış açısının kriz stratejisine de yansıdığı görülmektedir. Bu anlamda sınırlı kuvvet kullanımından yararlanılarak başvurduğu uluslararası ve ulusal kısıtları yerinde okuyan algısı ile lider baskın özelliğini göstermiştir. Yunanistan'da ise iç savaştan sonra yenik düşen ilk kez sol bir parti iktidardadır. Makarios'un anti-emperyalist mücadelesi dolayısı ile Merkez Birliği partisi lideri Başbakan Yorgo Papandreou tarafından desteklenmektedir. Eski dışişleri bakanlarından Averof'a göre de Papandreou Londra ve Zürih anlaşmalarının sağladığı statüyü bozan kişidir: "Biz iktidarda iken Enosis ve taksim olmayacak diyebilmiştik... Zürih ve Londra Anlaşmalarının bozulmasına sebep olan kişi Papandreou'dur. O bu anlaşmaları vatan hıyaneti ilan etti. Bunları denonse edecek

²⁴⁷ Melek M. Fırat, "Kıbrıs Sorunu ve İnönü", <http://www.ismetinonu.org.tr/kibris-sorunu-ve-inonu/> [05.04.2020].

²⁴⁸ "Ankara'daki Temaslar", **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963, 7.

olursa yardım edeceğini Makarios'a bildirdi o durumda Makarios da başka türlü hareket edemezdi.”²⁴⁹

Bu anlamda askeri ve lojistik desteğin Makarios'a sağlayarak izlediği siyasetin yanı sıra çatışmacı kriz stratejisini tercih etmesi ile Papandreou karar alma birimi olmuştur. 1967 Kıbrıs Krizi bu kez yine çatışmacı başka bir aktör olan Yunanistan cunta yönetimi tarafından tetiklenmektedir. Hermann'ın şemasında 'tek grup' olarak nitelendirilen cunta yöneticileri de 1967 Nisan ayında gerçekleştirdikleri darbe ile sivil yönetime son vermişlerdir. Cunta yöneticilerinden George Papadopoulos, Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı etki ve görevlerini üstlenirken; Stylianos Pattakos ve Nicholas Makazeros Başbakan yardımcılığını, diğer üyeler ise şehirlere göre sekreterlik görev ve yetkilerini üstlenmişlerdir.²⁵⁰ Başbakan Kolias ise kralın isteği doğrultusunda atanmış olmak ile birlikte işlevsel bir yetkiye sahip değildir. Başbakanlık sadece kral ve cunta yönetimi arasında Yunanistan'ın 'ileride' demokrasiye geçeceği varsayımı altında oluşturulmuş bir mekanizmadır. Nitekim Yunan kralının başarısız olduğu darbe girişiminden hemen sonra cunta yönetiminin bir yılı bile dolmadan Başbakan Kolias görevinden ayrılmış yerine General Papadopoulos gelmiştir. Bu anlamda her ne kadar Türkiye ile yaşanan Keşan-Dedeğaç görüşmelerini gerçekleştiren şahsiyet olarak Kolias olsa da kriz cunta yönetiminin bir ürünüdür.

Ordunun Nisan ayında iktidara gelmesinden sonra karar birimi iç siyasetle bir süre meşgul olduktan sonra dış politikaya yönelmiştir. Bu anlamda Kıbrıs krizinin tetiklenmesi Yunanlı liderler için yaklaşık 7 aylık bir süreci almıştır. Krizin başlangıcından 3 ay önce yönetim 11 Temmuz 1967 yılında gerçekleştirmiş olduğu basın toplantısında: “Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirme gayesinin tüm komünist ve diğer gericilere rağmen hükümet kutsal gayesini gerçekleştirmek için bütün kudretini kullanacak ve muvaffak olacaktır.”²⁵¹ Açıklamasında bulunmuştur. Bu anlamda albaylar cuntası önce Keşan-Dedeğaç görüşmeleri ile 'taviz' vererek enosisi gerçekleştirme amacında olmuşlar ancak bu 'barışçıl' siyasetten bir sonuç alamayınca

²⁴⁹ Kamuran Gürün, **Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994): 178.

²⁵⁰ Robert McDonald, “A Profile of the Greek Junta”, **The World Today**, v. 28, n. 5 (1972): 229-34.

²⁵¹ “Atina: Enosis İçin Her Şeyi Yapacağız”, **Milliyet**, 12 Temmuz 1967, 1.

Kıbrıs'ta şiddet araçlarına başvurarak mevcut statükoyu kendi lehlerine değiştirmek istemişlerdir. Aynı şekilde 1974 krizinde kamusal alanın üzerinde etkisini giderek yitirmeye başlayan cunta yönetimi yine enosis başvurarak içte kaybettiği itibarını telafi etme girişiminde bulunmuştur. Kendi içlerinde iç siyasi rekabet ile yöneticilerin değiştiği görünse de cunta üyelerinin enosis amacı etrafında bütünsel oldukları ve bu anlamda karar alma birimini tek grup olarak oluşturdukları söylenebilir. Dolayısıyla siyaseti savaş olarak gören askerler siyasi sorum(suz)luğu da devralınca çatışmacı siyaset izleme eğiliminde olmuşlardır.

1967 krizi sırasında Türkiye'de ise Adalet Partisi lideri Başbakan Süleyman Demirel siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcıdır. Lider siyasi sorumluluğunun yanı sıra krizde oynadığı rol ile aynı zamanda baskın liderdir. Liderin 'çözumsuzlüğün çözümü' vardır anlayışı, işbirliğine ve müzakereye açık tutumu 1967 krizi özelinde de kendisini göstermektedir. Nitekim lider Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinden herhangi bir sonuç alınamayacağını sezdiği halde görüşmekten sakınan taraf olmayı istememiştir. Krizin tırmandığı noktada ise iç siyasette yine işbirliğine açık tutumunu devam ettirerek muhalefetin desteği ile Kıbrıs'a sınırlı müdahale kararını meşrulaştırmıştır. Bölükbaşı'nın da belirttiği üzere:²⁵²

"Demirel'in ordu ve İnönü'yle yaptığı konsültasyonlar ve kendi kişisel tercihleri askeri harekâtın Türkiye'ye maliyetinin büyük olacağı fikrini benimsemesine sebep oldu. Bu yüzden Demirel, Kıbrıs'a çıkarma sonucu elde edilecek bir çözümün, görüşmelerle de elde edilebileceği fikrini vurgulayarak, müzakereler yoluyla çözüm arayışına çıktı."

1974 krizi yine Yunanistan'daki cunta yönetiminin 1967 başarısızlığının bir sonucu olarak çıkmaktadır. Krizi tetikleyen cunta yönetiminin enosis ile oldu-bitti yaratma girişimi olmak ile beraber Türkiye'nin müdahalesi ile birlikte Yunanistan'da demokratik yaşama geri dönmüştür. 1974 yılında cunta yönetimi iktidarı Karamanlis'e devrettiğinde Karamanlis ülkeyi darbe yönetiminden kurtaran lider olarak görülmektedir. Liderin 'baskın lider' olarak krizleri yönetmektedir.

Alman Şansölyesi Helmut Schmidt Karamanlis hakkında:

"Karamanlis soğuk savaş sonrası Avrupa tarihinin en etkiyici nadir şahsiyetlerinden biridir. Neyin siyasi olarak gerekli ve pratik olarak ulaşılabilir olduğunun net algısı ile hareket eden lider bir devlet damının istisnai olarak sahip olduğu cesaret, kendine güven ve öngörüye sahip olmuştur. Konuşmalarımızda Karamanlis beni karakteri ile oldukça etkilemiştir. Populist siyasi rakiplerine karşı her zaman azim ve kararlılıkla Yunanistan'ın batıdan uzaklaşamayacağını

²⁵² Bölükbaşı, **Barışçıl Çözumsuzlük**, 203.

vurgulamıştır.... Eğer bugün Yunanistan demokratik Avrupa ailesinin bir üyesiyse bu Karamanlis'in sayesinde”²⁵³

demektedir. Helmut Schmidt'in Karamanlis'in karakterini anlatan yorumu liderin 1974 Kıbrıs ve bu krizle birlikte tetiklenen 1974-1976 Ege Kıta Sahanlığı ve 1974-1980 NOTAM-FIR krizlerindeki baskın liderliği hakkında da fikir vermektedir. 1974 krizinde Türkiye'nin adaya ikinci harekâtı karşısında NATO'dan ayrılarak tepkisini ortaya koysa da çok geçmeden bu davranışın bir hata olduğu sonucuna ulaşılmış ve kısa zamanda örgüte geri dönme girişimlerine başlanmıştır. Zamanın koşullarında Karamanlis'in karşı karşıya kaldığı sınırlı seçeneklerden biri olarak ortaya çıkan bu karar aslında liderin çatışmadan sakınan ama kamuoyunun ABD'ye ve NATO'ya Türkiye'yi engellemediği gerekçesi ile antipatisini okuyan yaklaşımını ortaya koymaktadır. Zaten Yunanistan'da albaylar cuntasını ABD'nin getirdiği algısı yaygındır. Liderin önceliği de ülkenin bir an evvel demokrasiyi özümsemesi olmuştur. 1976 yılındaki Ege kıta sahanlığı krizinde Karamanlis'in doğrudan UAD'ye başvurma kararı Türkiye'den hissettiği tehdit karşısında meseleleri uluslararasılaştırma stratejisinin bir parçasını oluşturmaktadır. Diğer yandan AT Yunanistan'ın bu amacının gerçekleştirilmesi için oldukça önemli olmuştur. Yunanistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdit karşısında Yunanistan'ın ittifaklar aracılığı ile korunma amacı liderin temel önceliğini oluşturmuştur. Bu minvalde Birand'ın Karamanlis'in bakış açısını gösteren bakış açısı dikkate değerdir:

“Karamanlis'in Yunanistan'a en büyük katkısı, 1970'lerde ülkesini Avrupa Birliğine taşımasıdır. O dönemleri çok iyi anımsarım. Yunan kamuoyu ayağa kalkmış, muhalefet “vatanın satıldığı” teziyle ortaya atılmıştı. Karamanlis Elen halkına ihanet etmekle suçlanıyordu. O ise hiç oralı olmadı. Müzakereler başladı ve Karamanlis'in Yunan bürokrasisine verdiği direktif ‘Zorluk çıkartmayın. Ayrıntılarla zaman harcamayın Yunanistan'ı bir an önce Avrupa üyesi yapın idi’ Karamanlis vizyon sahibiydi. Önünü görmüştü. Yunanistan'ın güçlü Türkiye kompleksinden kurtulmasının tek yolu Avrupa'ya katılması ve Avrupa şemsiyesinden yararlanmasıydı.”²⁵⁴

1980 yılında Türkiye'nin NOTAM'ı kaldırması ile Yunanistan'ın da bu karara olumlu tepkisi, kendi sahasındaki Yunanistan'ın çıkarlarına hizmet etmeyen uygulamayı kaldırması, Karamanlis'in işbirliğine açık yaklaşımını göstermiştir.

1971 askeri muhtırasından sonra gerçekleştirilen 1973 seçimleri birlikte Türkiye'de koalisyon hükümetleri, geçici hükümetler gibi siyasi yapılara geçilmiştir. 1973 yılında

²⁵³ **Contantine Karamanlis In Thought And Action**, ed. E. Kartakis, (Athens: Roes Publications, 1991): 179

²⁵⁴ Mehmet Ali Birand, “Bizim Karamanlis ve Simitis'imiz Yok”, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-birand/bizim-karamanlis-ve-simitis-imiz-yok-5222432>, [04.06.2020].

1976 Ege Kıta sahanlığı krizinin başlangıç evresinde yine cunta yönetimi karar alma mekanizmasını elinde bulundurmaktadır. Türkiye’de ise geçici Talu hükümeti uyuşmazlığın başlangıç karar alıcısı rolünü üstlenmiştir. 26 Ocak 1974 tarihinde Başbakan Ecevit’in iktidara gelmesi ile cunta yönetimi arasında daha çok tarafların yazılı beyanları üzerinden diplomatik ve siyasi zeminde görüş ayrılıkları devam etmiş en nihayetinde Demirel hükümeti krizi yönetmiştir. 1974-1976 kıta sahanlığı krizinde Türk karar alıcıların hedefi “fiili durum yaratarak” Yunanistan’ı Ege Denizi kıta sahanlığının paylaşımı için müzakere masasına çekmek olmuştur. Bu anlamda Demirel, Başbakan Ecevit hükümeti döneminde tetiklenen krizlerle muhatap olmak durumunda kalmıştır. Siyasi sorumluluğu elinde bulunduran başbakan olarak liderin ‘devlette devamlılık’ ve ‘devlet politikasına’ önem veren üslubu liderin kriz sırasında baskın aktör olarak öne çıktığını göstermektedir.²⁵⁵ 1974-1980 NOTAM-FIR krizi 1974 krizi sırasında olası bir kazayı engellemek amacı ile Türkiye tarafından önleyici tedbir olarak alınan sivil uçuşları durduran bir karardır. Ancak, Yunanistan’ın bu alanı egemenlik hakkı olarak yorumlaması ve Türkiye’ye tepki olarak başka bir NOTAM ilan etmesi tarafları yeni bir krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye’nin bu önlemini 1980 yılında 714 sayılı NOTAM’ın artık Türkiye’nin çıkarlarına hizmet etmediği gerekçesi ile kaldırması sonucu krizin sonlanma evresine geçmiştir.

Tablo 6: 1969-1980 Dönemi Türkiye’de Hükümetler

Hükümet Şekli	Başlangıç	Bitiş	Hükümet-Başbakan	Partisi	Koalisyon Partileri		
					1	2	3
Tek Parti (Çoğunluk)	3 Kasım 1969	6 Mart 1970	Süleyman Demirel	AP			
Tek Parti (Çoğunluk)	6 Mart 1970	26 Mart 1971	Süleyman Demirel	AP			
Partiler Üstü	26 Mart 1971	11 Aralık 1971	Nihat Erim	Partiler Üstü			
Partiler Üstü	11 Aralık 1971	22 Mayıs 1972	Nihat Erim	Partiler Üstü			
Koalisyon-Geçici	22 Mayıs 1972	15 Nisan 1973	Ferit Melen	AP	CHP	MGP	
Koalisyon-Geçici	15 Nisan 1973	26 Ocak 1974	M. Naim Talu	AP	CGP		
Koalisyon	26 Ocak 1974	17 Kasım 1974	Bülent Ecevit	CHP	MSP		
Azınlık-Geçici	17 Kasım 1974	31 Mart 1975	Sadi İrmak	CGP			
Koalisyon	31 Mart 1975	21 Haziran 1977	Süleyman Demirel	AP	MSP	MHP	CGP
Azınlık	21 Haziran 1977	21 Temmuz 1977	Bülent Ecevit	CHP			
Koalisyon	21 Temmuz 1977	5 Ocak 1978	Süleyman Demirel	AP	MSP	MHP	

²⁵⁵ Şihmantepe, “Türkiye’de Dış Politika”, 123.

Azınlık	5 Ocak 1978	12 Kasım 1979	Bülent Ecevit	CHP	Bağımsızlar		
Azınlık	12 Kasım 1979	12 Eylül 1980	Süleyman Demirel	AP	MSP	MHP	

Tarafımızca hazırlanmıştır.

Diğer yandan bu kararın alınmasında askerin rolünün de olduğu söylenmektedir.²⁵⁶ Kararın MGK içerisinde alınması bu kararın siyasi sorumlu Başbakan Demirel tarafından onaylandığını göstermektedir.²⁵⁷ Bu karar Demirel'in 'devlet politikası' anlayışını, alınan kararların asker tarafından da desteklendiğini göstermiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere, krizin tetiklendiği tarihte karar alıcıların saptanması bu durumda çalışmada bir güçlük olarak ortaya çıksa da aslında devlet politikası olarak dış politika kararlarının süreklilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan nitekim 1974 Kıbrıs krizi sonrası ABD'nin ambargo kararı Kıbrıs konusunda tarafları çözümsüzlüğe sokmuş, Başbakan Demirel'i de siyasal sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı olarak krizin kontrol edilebilmesinde baskın liderliği önemli rol oynamıştır.

1974 Kıbrıs krizi sırasında Kıbrıs cumhurbaşkanı Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbe ile Yunanistan'ın enosisi gerçekleştirme hedefi dönemin başbakanı Bülent Ecevit için kabul edilemezdir.²⁵⁸ Bir liderin koalisyon hükümeti içerisindeki müzakere ve pazarlık gücü aynı zamanda onun baskın lider olup olmadığı konusunda da ipucu vermektedir. Bu anlamda siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Bülent Ecevit'in harekâtın ilk aşamasında önemli rolü olduğu söylenebilir. 1973 yılında kurulan CHP-MSP koalisyonu içerisinde Kıbrıs Barış Harekâtına kadar geline süreç içerisinde artan uyumsuzluklara rağmen harekât kararının başarılı bir şekilde alındığı gözlemlenmektedir. Ülman'ın belirttiği üzere bu karar Bülent Ecevit ve çevresindeki

²⁵⁶ Genelkurmay Başkanı Kenan Evren Rogers ile görüşükten sonra toplanan MGK'da başbakanın onayını dışişleri bakanlığının haberi olmaksızın alarak karar kaldırılmıştır. Mehmet Ali Birand, **12 Eylül 1980 Saat 04.00**, (İstanbul: Karacan Yayınları, 1985): 171-172.

²⁵⁷ Şihmantepe, "Türkiye'de Dış Politika", 126.

²⁵⁸ Kararda Başbakan Bülent Ecevit'in baskın rolünü Haluk Ülman şöyle ifade eder: "Neden verildi o karar? İşte bu çok önemli. Sayın Bülent Ecevit ile yakın çalışanlar bilir: Sayın Bülent Ecevit'in tabiatı kendisine böyle 'challenge' i hiç kaldırmaz. Yani Kıbrıs'ta batacağını bilse, gider o harekâtı yapar. Sayın Bülent Ecevit böyle bir adamdı." A. Haluk Ülman, "1974 Müdahalesi ve Cenevre Konferansı", Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'i Anma Günü Çerçevesinde 'Kıbrıs Sorunu' Paneli, (Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 30 Nisan 2009):30. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41794/KIBRIS%20SORUNU%20PANEL.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [30.05.2020]

4-5 kişi tarafından Erbakan'ın dışında alınmıştır.²⁵⁹ Diğer yandan harekâtın gerek gizlilik ve titizlik ile yürütölmesinde, kriz sırasında dış politikadaki muhatapları ile eşit işi ki kurabilmesinde, devlet siyasasına uyumluluğu ve cesareti ile Bülent Ecevit'i baskın lider olarak tanımlamak mümkündür. Ateşkes kararında ise karar alıcının koalisyonu ikna edebilmesi lideri oldukça zorlamıştır. Harekâtın birinci evresinde ateşkes için bakanlar kurulunda bir oylama yapılmasına gerek olmamasına rağmen oylama geręekleřtirilmiř bu sonuçtan da memnun olmayan MSP lideri Erbakan ve Ecevit, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'dan aldıkları brifing ile uzlaşabilmişlerdir.²⁶⁰ Krizin ikinci müdahale evresinden sonraki tırmanma evresinin ardından ise MSP-CHP koalisyonu bozulmuştur. Bülent Ecevit, 1977 yılında yeniden iktidara geldiğinde ise yine Kıbrıs, ve NOTAM-FIR krizleri ile muhatap olurken krizde başbakan baskın liderlik özelliği göstermiştir. Özellikle 1978 yılında Türkiye'ye Kıbrıs nedeni ile uygulanan ambargo kararının kaldırılması için liderin gösterdiği çabanın dikkate eğer olduğu söylenebilir. Bu anlamda lider müdahale kararı ile ve ambargoya karşı tavrı ile kısıtlara meydan okuyan bir tavır sergilemiş olsa da Yunanistan ile her zaman için diyalogu önceleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. 1978 Montreux görüşmeleri ile lider Yunanistan'ın algıladığı gibi Türkiye'nin 'işgalci' devlet olmadığını göstermesinde önemli bir başarı elde etmiştir.

1977-1980 dönemi Türkiye'de toplumsal ve siyasi anarşının yaşandığı bir dönemdir. Türkiye'de günde 25 kişinin öldüğü siyasi ortamda istikrarlı bir hükümetin de kurulabilmesi mümkün olmamıştır.²⁶¹ Tablo-6'dan da anlaşılacağı üzere hükümet liderleri olarak Başbakan olma sorumluluğu siyasi liderler Ecevit ve Demirel arasında gelgitlere sahne olmuştur. 5 Haziran 1977 tarihinde geręekleřtirilen seçimler sonucu Ecevit, Başbakan olsa da iktidarı sadece 1 ay sürmüş güvenoyu alamaması sonucu 21 Temmuz 1977 tarihinde II. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet ise bir gensoru önergesi ile 1977'nin sonunda düşürölmüştür. Bunun üzerine 5 Ocak 1978

²⁵⁹ Ülman kararın alınış öyküsünü şöyle aktarır: "Çıkarma kararı Sayın Necmettin Erbakan'ın dışında verildi, haberi bile yoktu. Sayın Necmettin Erbakan bu kararı duyunca hemen içeri gitti, namaz kılmaya başladı. Ciddi söylüyorum. Bu lâtife değil yani. 'Bismillâhirrahmanirrahim' dedi. 'Cihat ilan edilmiştir' dedi. 'Ben gideyim iki rekât namaz kılayım' dedi. Kamuoyunda yanlış intiba yaratmaya çalışıyor Milli Selamet Partisi (MSP), 'Kıbrıs Barış Harekatı'nı Sayın Necmettin Erbakan hazırladı' diye.", Ülman, "1974 Cenevre Müdahalesi", *age*.

²⁶⁰ Aksu, "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler", 85.

²⁶¹ Mehmet Gönlöbol, Ömer Kürçüoğlu, "1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası ", **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**, ed. Mehmet Gönlöbol ve diğ., (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993): 547-548.

tarihinde yine Ecevit'in başbakanlığında koalisyon hükümeti kurulmuştur. 14 Ekim 1979 tarihindeki ara seçimler sonrasında ise Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti 12 Eylül askeri darbesine kadar 10 ay iktidarda kalabilmiştir. Süleyman Demirel'in iktidarı döneminde alınan 714 sayılı NOTAM'ın kaldırılması kararı NOTAM-FIR krizinin çözümünde etkili olmuştur.

12 Eylül 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in öncülüğünde gerçekleştirilen darbe ile askeri yönetim ülke yönetimine el koymuştur. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı olarak Devlet Başkanı sıfatıyla Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren 6 Kasım 1983 seçimlerine kadar ülke ülkeyi yönetmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ile parlamento askıya alınmış, hükümet feshedilerek siyasi partiler kapatılırken parti liderleri de tutuklanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi yürütme görevi ile yetkilendirilirken eski bir asker olan Bülend Ulusu başbakan olarak atanmıştır.²⁶² Kenan Evren göreve gelir gelmez Türkiye'nin önünde engel olarak algıladığı²⁶³ ileriki dönemlerde Türkiye'yi yeni krizlerin doğumu ile uğraştıracak olan Yunanistan'ın NATO'ya dönüşüne Rogers Planı ile onay vermiştir.

Yunanistan'ın NATO'ya dönüş kararının onaylanmasının dönemin lideri Kenan Evren tarafından kabul edilmesi Türkiye'nin dış politikasında ve siyasi tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu karar sonucunda Türkiye'nin Yunanistan karşısındaki avantajı dezavantaja dönüştüğü ve Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı dış politika krizlerinde siyasi manevra alanının kısıtlandığı söylenebilir.²⁶⁴ Her ne kadar bu karar bir kriz sırasında ortaya çıkmamış olsa da Türkiye'nin Yunanistan ile ittifak eksenli olarak yaşadığı krizlerde diplomatik pazarlık gücünü yitirmesine yol açmıştır. Yunanistan'ın taraflar arasındaki sorunları ittifak eksenine kaydırmasıyla Türkiye'nin kriz yönetim süreci bu karar sonucu negatif yönde etkilenmiştir. Yunanistan'ın NATO'ya dönmesi sonrasında Yunanistan tarafından silahlandırılan Limni adasının NATO tatbikatında yer aldırma girişimleri bu karar sonrasında ort aya çıkmıştır.

²⁶² Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995): 258.

²⁶³ Yasemin Çongar, "14 Yıllık Tutanaklar İlk Kez Milliyet'te", **Milliyet**, 25 Aralık 1994, 5.

²⁶⁴ "Kriz yönetim sürecinde askeri hareketlilik, sembol ve eylemlerin aşırı görünürlüğü hasmın üzerinde baskı yaratsa da diplomatik-siyasi manevra alanını kısıtlayabilir." Aksu, "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler", 78.

18 Ekim 1981’de yapılan seçimlerde oyların yaklaşık yüzde 48’ini alarak PASOK lideri Andreas Papandreou başbakan olmuştur.²⁶⁵ Papandreou Türkiye’nin tehdidi karşısında NATO’dan güvence istemiş, Rogers Planını reddettiğini resmi olarak açıklamış²⁶⁶ ancak bunların hiçbiri o dönemde tehdit olarak algılanarak Türkiye’nin de karşı bir tavır geliştirmesi ile herhangi bir krizi tetiklememiştir. Ancak Limni’nin NATO ittifakı çerçevesinde Yunanistan tarafından silahlandırılmak istenmesi Türkiye karar alıcılarının kırmızı çizgisini oluşturmuştur. Başbakan Özal’ın askeri rejimin lideri Kenan Evren’in yürütmeden sorumlu olduğu cumhurbaşkanlığı görevinde, siyasi sistemin bir sonucu olarak daha çok ekonomi, ticari işbirliği gibi yumuşak konularda görevini yürütmek üzere konumlandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda siyasi sorumlu olarak karar birimi Başbakan Özal olmasına rağmen siyasi sorumluluğu bulunmayan askeri liderin kriz sırasında etkili olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan savunma ve güvenlik içerikli bir dış politika krizi olarak askeri liderlerin öne çıktığı gözlemlenirken dışişleri bakanlığının kriz süresince etkin rolü olduğu söylenememektedir. Bu anlamda kriz süresince Milli Savunma Bakanı Zeki Yavuztürk ve Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Nejdett Ürüg ön plana çıkmaktadır. Milli Savunma Bakanı Zeki Yavuztürk NATO’nun ilgili toplantılarında Türkiye’nin görüşlerini ifade eden yetkili iken Genelkurmay Başkanı Nejdett Ürüg ise Türkiye’ye gelen NATO yetkilileri ile istişarelerde bulunan karar alıcı konumundadır. Örneğin Genelkurmay Başkanı Nejdett Ürüg ile Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı Oramiral Small (Oramiral Small, Napoli Karargâhının yani Limni krizini tetikleyen kuvvetlerin bulunduğu karargâhın komutanıdır.) ile yapılan görüşmeden Dışişleri Bakanlığı haberdar edilmemiştir.²⁶⁷

Karar alma sorumluluğunu bulunduran Başbakan Özal’ın kriz süresince müzakereye açık yaklaşımı krizin yönetim sürecinde etkili olmuştur. Örneğin Yunanlı bir gazetecinin: “iki ülke politikacıları arasında hala bir diyalog kurulamadı” sorusuna Başbakan Özal: “Ama savaş da çıkmadı”²⁶⁸ şeklinde cevap vermiştir. Bu anlamda Başbakan Özal’ın askeri liderler ile yetki çatışmasına girmeyen uyumlu davranış

²⁶⁵ “Papandreou Seçimi Kazandı”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1981, 7

²⁶⁶ “Papandreou ile Bayülken NATO Toplantısında Tartıştı”, **Milliyet**, 09 Aralık 1987, 3.

²⁶⁷ “Oramiral Small’a Görüşümüzü Anlattık”, **Milliyet**, 1 Aralık 1984, 6.

²⁶⁸ “Yunanistan’la Diyalog Kurmak İstiyoruz”, **Milliyet**, 7 Aralık 1984, 5.

gösterdiği görülmektedir. 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizinde liderin daha baskın bir rol aldığı görülmektedir. Lider kalp ameliyatı için ABD'ye gitmiş ve dönerken uğradığı Londra'dan krizi yönetmektedir. İki ülke savaşın eşiğine geldiği anda lider krize müdahil olarak İngiliz televizyonlarından gerçekleştirdiği canlı yayında krizi çözecek açıklamayı yapmıştır.²⁶⁹

Yunanistan tarafında ise Başbakan Papandreou'nun baskın lider olduğu gözlemlenmektedir. 1983 yılında KKTC'nin ilanı ile Başbakan Papandreou Türkiye ile tüm diyalog kapısını kapatmıştır. Papandreou taraflar arasındaki kurulan statükoyu ihlal eden davranışları ile 1984 Limni adasının silahlandırılması krizinde karar alıcı olmuştur. Bu arada Yunanistan'da ise yürütme erkinin içerisindeki cumhurbaşkanı; Konstantinos Karamanlis'tir. Bu anlamda Başbakan Papandreou karşısında sorumlu olmayan Karamanlis'in Başbakan Papandreou'nun Türkiye'ye olan hasmane tutumu karşısında dengeleyici olduğu söylenebilir. Nitekim Karamanlis Cumhurbaşkanlığı yetkisinden Papandreou ile uyumlu olmayan ilişkisi nedeniyle istifa etmiştir. Başbakan Papandreou kriz sırasında her zamanki gibi Türk düşmanlığı söylemlerinin aksine 'sessiz' tavrı ile aslında sorunu bir NATO-Türkiye sorununa dönüştürmeyi tercih etmiştir. Liderlerin çatışmacı söylemleri çatışmacı araçlara başvurabileceği anlamına gelmemektedir. Özellikle Andreas Papandreou gibi popülist liderler çatışmacı söylemlerden oldukça yararlanmalarına rağmen tehdit algıları gerçeklikte tehlide dönüştüğünde krizleri risk alarak çatışma araçlarına başvurmaktan ziyade siyasi rakibini karar almaya zorlayan riskli kararlar ile baş başa bırakmaktadır. 1984 yılında Limni adasının silahlandırılarak NATO planlarına dahil edilmek istenmesi aslında o an için Türkiye'ye karşı silahlı çatışmayı gerektirecek bir durum oluşturmamaktadır. Benzer şekilde 1994 yılında Yunanistan'ın karasularını 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin yürürlüğe gireceği tarihte 12 mile çıkarabileceği söylemleri yine Türkiye'yi algısal güvenlik krizi ile baş başa bırakmıştır. O dönemde Yunanlı üst düzey temsilciler Yunanistan'ın 12 mil hakkını her zaman için saklı tuttuğunu söyleyerek net bir tarih vermemelerine rağmen Türkiye'deki askeri ve siyasi karar alıcılar kendilerini anlaşmanın yürürlüğe gireceği 16 Kasım 1994 tarihine

²⁶⁹ Aksu, "Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler", 82.

odaklamışlar ve düzenledikleri tatbikat ile gerektiği takdirde şiddet araçlarına başvurmadan sakınmayacaklarını göstermişlerdir.

1985 yılındaki seçimlerle iktidarını pekiştiren, Papandreou Başbakan Özal'ın 'zeytin dalı' politikası karşısında iktidara geldiği zamandaki gibi 1987 krizine kadar olan dönemde 'tehdidin doğudan geldiği' söylemini korumaktadır. Lider için Türkiye hala Kıbrıs'ta işgalci ve Ege denizi Yunanistan'a ait olduğu için Türkiye ile istişare edilebilecek bir mesele söz konusu değildir. Ancak 1987 krizi ile 1984'ten farklı olarak silahlı bir çatışmaya geçme olasılığı Papandreou'da algısal bir değişiklik yaratmış ve lider krizi tırmandırmaktan sakınmıştır. Bu anlamda liderin Türk tehdidi söyleminden "Kriz yoktur. Bundan sonra ya da bundan böyle barışçı yöndeki çabalarımızı sürdüreceğiz"²⁷⁰ söylemine geçişi liderin 6 yıllık iktidarı süresince Türk dış politikasındaki krizlerde baskın liderliğinin ön plana çıktığını göstermektedir.

Batı Trakya krizi Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerde cumhurbaşkanı ya da başbakanı bulunduran diğer krizlerin aksine ülkelerin dışişleri bakanlığı düzeyindeki liderlerin algı ve tepkileri ile öne çıkan kriz örneğidir. Bu durumun ortaya çıkmasında karar alma sorumluluğunu elinde bulunduran dışişleri bakanlarının ülkelerinin yönetimindeki idari yapının tam olarak oluşmadığı için öne çıkan aktörler oldukları gözlemlenmektedir.

Türkiye'de Başbakan Özal'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi sonucu ANAP güçlü bir liderini kaybetmiştir. Oluşan lider boşluğu Mesut Yılmaz ve Yıldırım Akbulut tarafından tamamlanmak istenmiş ve bu iki lider arasındaki siyasi rekabet başbakanlık makamının dolayısıyla siyasi yönetimin istikrarsız bir yapıda olmasına yol açmıştır. Turgut Özal'ın Yıldırım Akbulut'u genel başkan olarak desteklemesi ve dolayısıyla Akbulut'un başbakan olması Mesut Yılmaz tarafından benimsenememiştir. Dolayısıyla lider siyasi sorumlu olarak bulunduğu dışişleri bakanlığının gücünden yararlanarak dışişlerinin görev ve yetki alanı itibarıyla aktif bir rol oynamayı tercih etmiştir. Kriz sırasında Başbakan Yıldırım Akbulut, karşılaşılan olaylar karşısında bakanları koordine edemediği için yetersizlikle suçlanmıştır.²⁷¹ Lider eleştirilere: "Ne yapayım benim elimde sihirli değnek yok ki", "Ben bakanlara koordinasyonsuz

²⁷⁰ "Papandreu Barışçı Çabalarımızı Sürdüreceğiz", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1987, 13.

²⁷¹ "Akbulut Yetersizlikle Suçlandı", **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1990, 11.

beyanat vermeyin diyorum ama maalesef istenmeyen durumlar olabiliyor” demiştir.²⁷² Cumhurbaşkanı Özal ise cumhurbaşkanlığının getirmiş olduğu hukuki sorumluluğun aksine dış politika konularına müdahale eden bir yaklaşıma sahip olmuşsa da Batı Trakya krizi özelinde liderin çekimser bir yaklaşıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Özal da kriz sırasında “Beni olayların ayrıntılarından haberdar etmiyorlar” diye sitemde bulunmuştur.²⁷³

Yunanistan’da ise 18 Haziran 1989 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. 1 Temmuz 1989 tarihinde Tzannis Tzannetakis başbakanlığında Yeni Demokrasi ve sol parti Sinaspismos birleşerek geçici hükümet kurulmuştur. 3 aylığına görevlendirilen Tzannetakis hükümetinin öncelikli görevi ise Papandreou yönetiminin de sorgulandığı/karıştığı skandalların soruşturulması olmuştur.²⁷⁴ Bu hükümet 5 Kasım 1989 seçimlerine kadar görevini devam ettirmiştir. 5 Kasım seçimlerinden yine hiçbir parti tek başına iktidar olamamış ve partiler hükümet kurulmasında anlaşamamışlardır. Bunu üzerine Yunan siyasi parti liderleri Xenophon Zolotas’ın başbakanlığında 16 günlük bir hükümet krizi sonrasında ulusal birlik hükümeti kurma konusunda anlaşmışlardır. Muhafazakârların, sosyalistlerin ve komünistlerin birleşerek oluşturduğu hükümetin Nisan ayına kadar görevde kalması kararlaştırılmıştır. Geçici hükümet için ekonominin iyileştirilmesi öncelikli amaç olarak benimsenmiştir. Amerikan üsleri gibi önemli konuların ise ertelenmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁵ Koalisyon hükümeti içerisinde ön plana çıkan aktör ise Başkonsolos Kemal Gür’ü sınır dışı etme kararı ile Andonis Samaras olmuştur. Bu anlamda Batı Trakya krizi tarafların 1990’larda kurdukları geçici hükümet dönemlerinde dahi kriz çıkartabilecek potansiyele sahip olduklarını göstermektedir. Batı Trakya özelinde en nihayetinde Papandreou ve Özal’ın siyasi sorumlulukları dahilinde krizi gündemlerine almamaları geçici hükümet dönemlerinde dışişleri bakanlarının krize etki eden aktörler olarak ön plana çıkarmıştır.

²⁷² age.

²⁷³ Ahmet Tan, “Çorba Paylaşmak”, *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1990, 1.

²⁷⁴ “Greece's Strange Bedfellows Take Power To Carry Out Purge”, *The Jerusalem Post*, 3 July 1989, 1.

²⁷⁵ “Unity Government in Greece”, *South China Morning Post* Nov 22, 1989; ProQuest Historical Newspapers: International Collection, 7.

Yunanistan özelinde ise Papandreou, Karamanlis yönetiminden sonra başarısız koalisyon hükümetleri sonrası 1993 Ekim seçimlerinde yeniden iktidar olabilmeyi başaramamıştır. Lider, 1988 ‘Davos Ruhu’ olarak nitelendiren ikili ilişkilerin iyileştirilmesinden yana yaklaşımına karşılık yeniden ‘Türk tehdidi’ söylemine geri dönmüştür. Belirtmek gerekir ki lider iktidarının son dönemlerinde yaşanan skandalların da etkisiyle artık 1980’lerdeki toplumu etkileyebilme gücüne sahip değildir. Ancak Türkiye tehdidi liderin kendisi ve kamuoyu tarafından hala güçlendirici /birleştirici olarak görülmektedir. Bu anlamda Yunanistan’ın her zaman için karasularını 12 mile çıkarabileceği hakkının saklı tutulduğu söylemi karar alıcının sürekli olarak Türk tehdidinden beslenen söylemleri ile uyumlu olmaktadır.

1994 Casus Belli, 1996 Kardak krizi, 1998-99 S-300 Füze krizi ve Suriye-Öcalan krizinde Türkiye’de siyasal sorumsuz yürütme erkinin başı olarak Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel koalisyon hükümetleri içerisinde ön plana çıkan baskın aktördür. 1994 Ege krizinde dış politikayı yürütmekle sorumlu siyasal karar alıcı olarak Başbakan’ın yanı sıra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in, Savunma Bakanlığı görevini yürütmekle sorumlu Mehmet Gölhan’ın ve Dışişleri Bakanlığı özelinde Mümtaz Soysal’ın ön plana çıkışı gözlemlenmektedir. Kriz özelinde değerlendirildiğinde tüm bu liderlerin açıklamalarının Yunanistan’a karşı tutarlı olduğu söylenebilir. Başbakan Çiller’in ise Yunanistan’ın karasularını 12 mile çıkaracağı söylentileri karşısında ani bir tavır ile ‘öyle bir şey olursa 24 saat içerisinde adalara çıkarım’ gibi söylemleri karşısında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Başbakan Çiller’in ani/hızlı tepkileri karşısında uyarıcı bir role sahip olmuştur. 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesinin yürürlüğe girmesine yakın Türkiye’nin gerçekleştirdiği tatbikat sırasında da askerlerin ‘teyakkuzdayız’ söylemlerine karşı ‘her an bir kaza riski’ nin olduğu söylemi ile siyasi rakibe karşı verilen mesajda asker de desteklenmektedir. Bu anlamda hem siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Başbakan’ın aşırı tepkisel tutumu hem de ordunun her an saldırıya geçme potansiyeli karşısında siyasi sorumsuz Cumhurbaşkanı Demirel’in aradaki uyumu yakalayabilen dengede kalan tutumu kriz sırasında belirleyici olmaktadır.

1996 Kardak Krizi’nde Cumhurbaşkanı’nın yanı sıra Türkiye’de Başbakan Tansu Çiller’in Dışişleri Bakanlığı’nın Genelkurmay Başkanlığı’nın da rol oynadığı gözlemlenmektedir. DYP ve CHP’nin kurduğu 50 inci hükümet 20 Eylül 1995

tarihinde dağılmış, Başbakan Tansu Çiller güvenoyu alamadığı için 51 inci hükümet kurulamamıştır. En nihayetinde krizde iktidarda DYP-CHP koalisyonundan oluşan 52 inci hükümet vardır. Kriz sırasında hükümet kurulmuş olmasına karşın hali hazırda Çiller hükümeti dağılma riskini taşımaktadır. Bu kriz özelinde Başbakan Çiller söylemleri ile ön plana çıksa da karar alma birimi içerisinde baskın aktörün siyasal sorumsuz Cumhurbaşkanı olduğu görülmektedir.

ABD Başkanı Clinton, Başbakan ve Cumhurbaşkanı nezdinde telefon görüşmesi yapmış krizin çözümünde her iki lideri de muhatap almıştır. Ancak Başbakan Çiller'in "Bu bayrak inecektir. Bu asker gidecektir"²⁷⁶ yaklaşımı karşısında Cumhurbaşkanı Demirel'in karşı tarafın da endişelerini anlayarak yaklaşan ancak kendi ulusal çıkarlarından taviz vermeyen diplomatik üslubunun²⁷⁷ krizin savaşa tırmandırılmadan çözümünde rol oynamıştır. Diğer yandan liderin krizi yönlendiren ve kontrol eden müdahalesini kendi anılarından da okumak mümkündür.²⁷⁸

"30 Ocak saat 12.00'da Sayın Çiller bana geldi ve Kardak'la ilgili bilgi verdi. Ben kendisine aynen bu bir sınır olayıdır. Sınır olayında asker kullanmak gerekirse kullanabilirsiniz, hükümetin Meclis'ten yetki alması zorunlu aksi halde Anayasa ihlali olur bunu da söyledim. Şunu da ekledim, müdahale edebilirsiniz ama çatışmaya dönüştürmeden sonuna kadar diplomatik yolları deneyin dedim...Bana haber vermemişler...Ben buna girmem!... Ama eğer benim haberim olmadan bir şey yaparlarsa bu hükümet başkanını güç durumda bırakır. Çünkü anayasaya göre başkomutan benim..."

Bu anlamda Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in her zor duruma karşı çözüm bulunulabileceği algısı kriz sırasında ön plana çıkmış siyasi evreni uyum olarak algılayan lider çatışma araçlarından sakınan bir tutum benimsemiştir. Yunanistan'da ise Başbakan Simitis Papandreou'nun ölümünden hemen sonra iktidara gelmiştir. Liderin Yunanistan'ın modern bir devlet olmasına verdiği öncelikler 1996 Kardak, S-300 ve Suriye-Öcalan krizlerinde de okunmaktadır. Her ne kadar lider Türkiye karşıtı algıya sahip olsa da liderin çatışmadan sakınan tutumu muhalefeti de bastırmasında etkili olmuştur. Karar alıcının Kardak'tan geri çekilmesi muhalefet tarafından eleştirilse de Başbakan Simitis'in kriz sonrasında *'bugün de olsa aynısını yaparım'* açıklaması liderin temkinli davranışını ortaya koymuştur.²⁷⁹

²⁷⁶ "Türkiye: Sınır İhlali Savaş Nedenidir: Ordu Alarında", **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1996, 1 ve 19

²⁷⁷ "Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ABD Başkanı Clinton ile Yaptığı Telefon Görüşmesi" için bkz. Nur Batur, **Yürekten Gülerektten Yürüdüm**, (İstanbul: Doğan Kitap): 2004, 30.

²⁷⁸ **age**, 31. Ayrıca bkz. Yalçın Doğan, "Demirel: Başkomutan Benim!", **Milliyet**, 7 Şubat 1996, 13.

²⁷⁹ Özgen Acar, "Simitis Altın Fırsatı Yakaladı", **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1996, 10.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya'dan S-300 füzelerini Kıbrıs'a yerleştirmek istemesi sonucu krizin tetiklendiği tarihte iktidarda REFAH-DYP koalisyonundan oluşan 54 üncü hükümet görevdedir. Bu hükümette Necmettin Erbakan başbakanlık görevini yürütürken Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı ise Tansu Çiller'dir. Başbakan Erbakan daha çok dış gezileriyle İran ve Libya gibi İslam ülkeleri ile işbirliğine odaklanırken ülke içerisinde ise toplumsal-dini meselelerle meşgul olmaktadır. Dışişleri Bakanı Çiller'in ve Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın krize olan tepkisi ise oldukça sert olmuştur. Çiller ve Tayan füzeleri 'gerekirse vururuz'²⁸⁰ söylemi uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiş liderler diplomasi seçeneğini devre dışı bırakan bir yaklaşım sergilemiştir.

Kriz devam ederken, Başbakan Erbakan'ın 18 Haziran 1997'de istifa etmesi sonucu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ANAP lideri Mesut Yılmaz'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Mesut Yılmaz başbakanlığında ANAP-DSP-DTP koalisyonu, CHP ve MHP'nin dışarıdan verdiği katkının yanı sıra değişik tabanların da desteği ile kurulmuştur.²⁸¹ Mesut Yılmaz tarafından 54 üncü hükümetin önceliği rejim ve devlet bunalımından ülkeyi çıkarmak olduğu belirtilmiştir.²⁸²

Başbakan Yılmaz ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit kriz sırasında Türkiye'nin çıkar ve öncelikleri ile uyumlu davranarak krizde atılacak adımların belirlenmesinde genelkurmay başkanlığı ile birlikte çalışmışlardır. Mesut Yılmaz genelkurmay başkanlığından alınan brifing sonrası kendisine yöneltilen füzelerin adaya yerleştirilmesinin savaş nedeni sayılıp sayılmayacağı sorusuna: "Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın ortak değerlendirmesi doğrultusunda Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak her türlü tedbire başvurulabilir."²⁸³ açıklamasıyla Türkiye'nin kararlılığını göstermiştir.

Ancak tüm bu süreç içerisinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in üst düzey karar alıcı olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Krizin zamansal açıdan iki yıllık kapsayacağı

²⁸⁰ ABD dışişleri bakanlığı sözcüsü Niclolas Burn tarafından Başbakan Çiller'in yumruğu ile masaya vurarak "bu silahlar oraya ya konmayacak ya konmayacak" açıklaması akılsızlık ile nitelendirilmiştir. Ergun Balcı, "Çiller Türkiye İçin Tehlikedir", **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1997, 9.

²⁸¹ "Geniş Tabanlı 55. Hükümet Onaylandı: ANAP Lideri Yılmaz 3. Kez Başbakan, Uzlaşma Hükümeti", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1997, 1

²⁸² "Hedef Gerginliği Ortadan Kaldırmak", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1997, 1.

²⁸³ "Askere 'S-300'leri Vur Yetkisi", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/askere-s-300-leri-vur-yetkisi-39265124>, [20.09.2019]

füzelerin teslim tarihi nedeni ile başından itibaren bellidir. Cumhurbaşkanı da buna uygun olarak zamana yayılan kriz süreci içerisinde KKTC ile bütünleşmeyi öngören ve böylelikle Türkiye'nin kararlılığını gösteren söylem ve eylemleriyle yönlendirici rol oynamıştır. Lider Kuzey Kıbrıs'ta ve bölgede barışın, istikrarın korunması çerçevesinde gerekli her türlü tedbirin alınacağına dair beyanları ile Türkiye'nin inandırıcılığını vurgulamıştır. Krizin başından itibaren genelkurmay başkanlığından aldığı bilgi ile konuyu öncelikli olarak gündemine taşıdığını göstermiştir.²⁸⁴ Demirel KKTC ziyareti sırasında: "Dünya iyi bilmelidir ki, KKTC ile burada yaşayan Türkler ile Türkiye'nin münasebetleri fevkalade derin ve anlamlı her türlü tehdidin ve tesirin üstündedir..."²⁸⁵ diyerek uluslararası kamuoyuna Türkiye'nin kararlılığını açık bir şekilde göstermiştir.

S-300 füze krizi Yunanistan ile yaşanan dolaylı krizlerden biri olmasına rağmen Yunanistan ve Güney Kıbrıs arasındaki ilişki doğal olarak Yunanistan'ı da Türkiye'nin karşısında rol oynayan bir aktör olarak çıkarmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangolos kriz sırasında Türkiye karşıtı söylemleri ile öne çıksa da aslında krizi kontrol eden liderin Başbakan Kostas Simitis olduğunu söylemek mümkündür. Klerides'in, S-300'lerin satın alınması kararını Güney Kıbrıs'ın savunma ihtiyacı olarak tanımlayan Başbakan Simitis böylece Güney Kıbrıs'ı desteklediğini göstermiştir. Ancak bu karar Türkiye ile sıcak çatışma olasılığını barındırmaktadır. Başbakan Simitis'in önceliği ise Yunanistan'ın ortak para birimine girmesi olduğundan lider bu önceliği erteleyecek olası bir çatışmadan sakınmayı tercih etmiştir.²⁸⁶ Bu anlamda Başbakan Simitis GKRY'nin füzeleri adaya konuşlandırma kararı sonrasında Yunanistan'ın sorumluluğunun bulunmayacağını belirterek Klerides'in bu karardan vazgeçmesini sağlamıştır.

1998 Suriye-Öcalan krizinin, Öcalan'ın Atina'nın Kenya Büyükelçiliği'nde yakalandığı 16 Şubat 1999'a kadar olan ilk evresi doğrudan Suriye ile yaşanmıştır. Ancak Atina'nın PKK'yı destekleyen eylemlerini sonlandırması nedeniyle kriz taraflar arasında uyuşmazlık olarak yaşanmıştır.

²⁸⁴ Şihmantepe, "Türkiye'de Dış Politika", 157.

²⁸⁵ "Cumhurbaşkanından Avrupa'ya Mesaj", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1998, 19.

²⁸⁶ Taki Berberakis, "Kabihat Klerides'te", **Milliyet**, 27 Temmuz 1998, 17.

Krizin doğrudan Suriye ile yaşanan evresinde Mesut Yılmaz başbakan iken Bülent Ecevit başbakan yardımcısıdır. Krizin ikinci aşamasında FP, DYP ve CHP Başbakan Yılmaz'ın istifası için gensoru önergesi vermişlerdir. Nitekim 25 Kasım 1998 tarihinde Mesut Yılmaz'ın başbakanlığındaki azınlık hükümeti, ihaleye fesat ve çete bağlantıları nedeniyle 314 milletvekilinin güvensizlik oyu ile düşürülmüştür.²⁸⁷ DSP lideri Ecevit'in 56 ıncı hükümeti kurması 50 gün sürse de bu süre içerisinde Başbakan Mesut Yılmaz ve Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit krizi titizlikle yönetme, Türkiye'nin kararlılığını gösterme çabası içerisinde olmuşlardır. Krizin başından itibaren ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in bir bilen rolü ile yönlendirici/etkili olduğu söylenebilir.

Öcalan'ın Kenya'da Yunanistan Büyükelçiliği'nde ortaya çıkması üzerine ise Yunanistan'a karşı Türkiye'nin önce bekleme safhasına girdiği görülmektedir. 17 Şubat 1999 tarihinde Dışişleri Bakanlığı sözcülüğünden de yapılan açıklamada Yunanistan'a karşı öngörülen tedbirlerin Yunanistan'ın davranışları paralelinde uygulanacağı belirtilmiştir.²⁸⁸ Dolayısıyla gelinen aşamada Türkiye'nin bekle-gör stratejisi izleyeceği kararlaştırılmıştır. Yunanistan'a verilecek tepkinin gecikmesi de Yunanistan'ın terör siyasetine Türkiye'nin sessiz kaldığı kanısına yol açabilecektir. Nitekim Cumhurbaşkanı Demirel Başbakan ve Genelkurmay Başkanlığı ile görüşerek Suriye'ye uygulandığı gibi krizi tırmandırma kararı almıştır.²⁸⁹

Bu anlamda Süleyman Demirel, Yunanistan'ı rouge/haydut devlet olarak nitelendiren 22 Şubat 1999 tarihli demecinde²⁹⁰ Yunanistan'ın teröre destek veren eylemlerine devam etmesi halinde Türkiye'nin meşru müdafaa hakkını kullanacağını belirterek dışarıya dönük bir mesaj vermiştir. Lider'e göre Türkiye'nin ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik herhangi bir tehdit komşu bir ülkeden kaynaklanmamalıdır.²⁹¹

²⁸⁷ "Hükümet 314 Oyla Düşürüldü; Yılmaz Demirel'e İstifasını Sundu: Gözler Çankaya'da", **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1998, 1.

²⁸⁸ "Dışişleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı Sermet Atacanlı'nın Haftalık Olağan Basın Toplantısı", **Dışişleri Güncesi**, (Ankara, Şubat 1999): 91-92.

²⁸⁹ Taha Akyol, "Yunanistan'a İhtar", **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 17.

²⁹⁰ "Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Filipin Televizyonunun Yunanistan İle İlgili Bir Sorusuna Verdiği Cevap", **Dışişleri Güncesi**, (Şubat, 1999): 163.

²⁹¹ Fuat Aksu, "1998 Abdullah Öcalan ve PKK Bunalımı" <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/diger-uyusmazliklar/item/40-1998-abdullah-oecalan-ve-pkk-bunal-m>, [01.08.2020]

Başbakan Bülent Ecevit ise ilk açıklamanın Cumhurbaşkanı Demirel tarafından gerçekleştirilmesi karşısında şöyle demektedir:²⁹²

“Sayın Cumhurbaşkanı’nın sözleri ile ilgili benim yorum yapmam gerekmez. Kendisinin terörizm konusundaki duyarlılığı devletimiz için güvencedir. Yunanistan’ın terör örgütü PKK’ye verdiği destek artık bütün dünyaca bilinir duruma gelmiştir. Buna gereken tepkiyi tabii devletin her düzeyinde göstermemiz doğaldır.”

Bu anlamda taraflara arasındaki uyuşmazlığa en üst düzeyde tepki verilmesi gerekliliği karar alma birimince alınan konsensüsün bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Türk istihbaratı Öcalan’ın Yunanistan’a geldiğinden haberdar olmuş ve Yunanistan’a uyarıda bulunmuştur. Bunun üzerine Yunan istihbarat teşkilatı EYP’nin Başkanı Stavarakis durumu Başbakan Simitis’e iletmış ve Simitis Öcalan’ın Yunanistan’dan çıkarılması için Dışişleri Bakanı Pangolos’u görevlendirmiştir. Pangolos, ABD Atina büyükelçisi ile gerçekleştirdiği görüşme sonrası ABD’nin istemi doğrultusunda Öcalan’ı Kenya’ya göndermiştir.²⁹³ Nitekim Öcalan Kenya’ya gönderilmesinden önce de iki kez Yunanistan’a gelmiş, Yunanistan parlamentosu tarafından Öcalan’ın Yunanistan’da daveti için imza kampanyası başlatılmıştır. Başbakan Simitis her ne kadar sorunu Yunanistan’dan uzaklaştırmaya çalışmışsa da Yunanistan’daki aşırı milliyetçiler ve Kürtlere sempati duyan kamuoyu karşısında ikilemde kalmıştır.²⁹⁴ Bu nedenle de Öcalan’ın Türkiye’ye iadesi gibi bir seçeneğin sıcak çatışmayı barındırması Simitis’in Öcalan’ı gizleme siyaseti takip etmesine yol açmıştır. Öcalan’ın Yunanistan tarafından saklandığı ortaya çıktığında ise Simitis sorumluluğu üç bakanına devrederek onların istifası ile sorumsuzluğunu ispat etme çabası içerisinde olmuştur. Örneğin Emekli Amiral Andonis Naksakis açıklamasında: “Öcalan’ı ben getirdim ancak vicdan azabı çekiyorum, tutuklanmasına istemedim neden oldum... Öcalan’ın tutuklanmasına neden olan operasyonu gerçekleştiren hükümet şimdi, sorumluluğu alt düzeyde yetkililere yüklemek istiyor” demiştir.²⁹⁵ Diğer yandan Simitis’in olaylar açığa çıktıktan sonra Türk yargısına eleştirel tutumu liderin baskınlığını göstermektedir.

²⁹² “Atina Terör Destekçisi”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1999, 1.

²⁹³ Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün...(15)”, <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-15-720211/>, [15.12.2019].

²⁹⁴ Batur, **Yürekten Gülerekten Yürüdüm**, 354-355.

²⁹⁵ “Yunanistan’ın Eli Kanlı”, **Milliyet**, 24 Şubat 1999, 20.

Doğu Akdeniz Krizi doğrudan GKRY ve Türkiye arasında başlayan Yunanistan'ın da krizden etkilenen taraf olması sebebiyle dolaylı olarak muhatap olduğu bir krizdir. GKRY'nin 2003 yılında Mısır ile MEB anlaşması yapması ile tetiklenen kriz doğrudan tarafların tek taraflı eylemleri ile zaman dilimi açısından gelişen kriz niteliği göstermektedir. Bu kriz süresince birçok karar alıcı rol oynamaktadır. Karar alıcılardan kimisi GKRY ile kriz tırmanırken krizi Türkiye ile uyuşmazlık ya da çatışma aşamasında yürütmüştür. Bu nedenle GKRY'nin statükoyu değiştirmeye yönelik davranışlarının Türkiye tarafından tehdit olarak algılandığı ve cevap verilme ihtiyacı hissedildiği çatışma ya da uyuşmazlığın tırmandığı evrede Yunanistan'da hangi aktörün karar alıcı olduğunun saptanması gerekmektedir. Böylece karar alıcı olarak bulunan aktörün karşı taraf algısını incelemek mümkün olabilecektir. Ya da krize müdahil olmayı tercih etmiyorsa bunun nedenleri ortaya konulabilecektir.

Türkiye açısından yaklaşık 20 yıllık süre içerisinde kriz süresince AKP yönetimi iktidardadır. Krizin tetiklendiği zaman başbakan olarak görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi olarak statüsünde değişiklik olsa da kriz süresince liderin 'baskın lider' olduğu görülmektedir. GKRY 2003 yılında Mısır ile MEB anlaşması imzalayarak krizi tetiklemiştir. Ancak Türk karar alıcıların bu dönemde 1 Mart tezkeresine odaklandıkları ve Yunanistan ile gelişen siyasi ilişkilerin bozulmaması için krizi tırmandırmamayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. AKP hükümeti henüz iktidara gelmiş ve Türkiye'nin bölgesel olarak güçlendirilmesine oyun kurucu rolünün artırılmasını arzulamaktadır. Bu nedenle de 2003 yılında Avrupa Birliği'nden tam üyelik tarihinin de alınması hükümetin öncelikleri arasındadır.²⁹⁶ Diğer yandan Annan Planı Türkiye hükümetince oldukça önemsenmekte Türk karar alıcılar çözümsüz taraf algısını kırma çabası içerisindeyler. 2004 yılında oylamaya sunulacak olan Annan Planı'nın Türkiye'nin hak ve menfaatlerini sorgulayan yönleri bulunmasına rağmen²⁹⁷ bu planın uygulanmasını zora sokacak herhangi bir gelişmeden imtina etmektedir.

²⁹⁶“Kopenhag'da Soluk Kesen Diplomasi”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kopenhagda-soluk-kesen-diplomasi-38437799> ,[15.12.2019].

²⁹⁷ “Denктаş 'Hayır' Gerekçelerini Açıkladı”, **BBC**, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/04/printable/040415_denktas_meclis.shtml, [15.12.2019].

Bu dönemde Yunanistan'ın önceliği ise Kıbrıs'ın AB üyeliğidir. Başbakan Simitis GKRY'nin AB üyeliği ile birlikte Kıbrıs meselesinin doğal olarak Avrupa Birliği'nin sorunu olacağını düşünmektedir.²⁹⁸ Dolayısıyla lider AB'yi araçsallaştırarak Türkiye üzerinde baskı oluşturabileceği kanaatindedir. Bu nedenle de liderin doğrudan Yunanistan adına bir girişimde bulunma ihtiyacı duymadığı söylenebilir.

Genel olarak 2003 yılında meselenin GKRY ile BM üzerinden yürütülen görüşmeler ile takip edildiği görülmektedir. Türkiye GKRY'nin gerçekleştirdiği anlaşmanın uluslararası hukuka uygun olmadığını, anlaşmayı tanımadığını, adayı temsil eden bir tek otorite bulunmadığını belirtmiştir.²⁹⁹ Yunanistan ise Türkiye'ye 25 Şubat 2005 tarihli notası ile itiraz ederek, karşılıklı kıyıları bulunan devletlerin uluslararası hukukun öngördüğü şekilde ortay hat esasına dayanarak MEB sınırlandırmasının yapılması gerektiğini, GKRY ve Mısır arasındaki anlaşmanın devletlerin geleneksel uygulamalarının bir parçası olduğunu söylemiştir.³⁰⁰

GKRY'nin fiili durum yaratma girişimleri 2007 yılında artmaya başladığında doğal olarak Türkiye ve GKRY arasında kriz tırmanmaya başlamıştır. Peki, Yunanistan'ın GKRY ve Türkiye arasındaki kriz ilişkisinde rolü nedir? Yunanistan'da başbakan statüsünde 2004 yılında iktidara gelen Yeni Demokrasi Partisi lideri Kostas Karamanlis bulunmaktadır. Kostas Karamanlis'in Başbakan Erdoğan ile aynı zamanda kişisel dostluk ilişkisi bulunmasının yanı sıra Türkiye-Yunanistan dostluğunun geliştirilmesine önem veren bir lider olduğu görülmektedir. Karamanlis 2008 yılında Türkiye ziyareti ile 49 yıl sonra Türkiye'ye resmi olarak gelen ilk Başbakan olmuştur.³⁰¹ Ziyareti sırasında Anıtkabir'in not defterine yazmış olduğu: “Kemal

²⁹⁸ “Ya Kıbrıs Ya AB”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ya-kibris-ya-ab-38454162> , [15.12.2019].

²⁹⁹“Information Note By Turkey Concerning Its Objection To The Agreement Between The Republic of Cyprus and The Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone”, 17 February 2003, **Law of the Sea Bulletin**, c. 54, (2004): 127, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf [20.05.2020].

³⁰⁰ “Note Verbale Dated 2004 February From The Permanent Mission Of Greece To The United Nations Addressed To The Secretary- General Of The United Nations Concerning Turkey's Objection To The Agreement Between The Republic Of Cyprus And the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone”, 17 February c. 57, (2003): 129, **UN**, https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin57e.pdf [20.05.2020].

³⁰¹ “Karamanlis Erdoğan Ortak Basın Toplantısı”, <https://www.haberler.com/karamanlis-erdogan-ortak-basin-toplantisi-haberi/>, [20.05.2020].

Atatürk ve Elefterios Venizelos, geçmişin çatışma ve trajedilerinin, iki halkın yararına olacak daha iyi bir barış ve işbirliği geleceğinin inşası çabalarına engel olmasına izin vermeyecek siyasi cesaret, irade ve ileri görüşe sahiptiler”³⁰² yazı liderin iki taraf arasındaki karar alıcılara attığı önemi ortaya koyar niteliktedir. Bu anlamda Yunanistan’ın GKRY ve Türkiye arasındaki krizde Türkiye’ye karşı bir davranış değişikliğine gitmediği, taraflar arasındaki ticari, siyasi, ekonomik işbirliğinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde işbirliğine önem veren politikasının bir yansıması olarak Türkiye, Yunanistan’ın Mısır ile MEB anlaşması yapma çalışmalarına karşı herhangi bir tepki geliştirmemekle birlikte Yunanistan’ın GKRY’ye de desteğinin sınırlı olduğu düşünülmüş olabilir.³⁰³

Ekim 2009 yılında Dışişleri Bakanlığı döneminde Türkiye ilişkilerin geliştirilmesine önem veren Yorgo Papandreou Başbakan olarak seçilmiştir. Lider tarafından Başbakan Erdoğan’ın Türk dış politikasındaki açılımları ikili ilişkilerin gelişiminde cesaret verici olarak nitelendirilmiştir.³⁰⁴ 2010 yılında Yunanistan ise ekonomik kriz ile mücadele etmektedir. Başbakan Erdoğan 2010 Mayıs ayında Yunanistan’a 10 bakanı ve ekonomistler ile ziyaret gerçekleştirerek AB tarafından borçları nedeni ile eleştiriye uğrayan ülke ile dayanışma örneği göstermiştir.³⁰⁵

2011 yılında GKRY’nin Doğu Akdeniz’de sondaj çalışmalarına başlaması ile kriz tırmanmaktadır. GKRY’nin statükoyu ihlal eden tutumu karşısında Türkiye ise KKTC ile Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması imzalarken, TPAO ve KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı arasında KKTC’nin sahip olduğu ruhsat alanlarını içeren petrol paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. GKRY ve Türkiye arasında krizin tırmandığı bu evrede ise Yunanistan’daki ekonomik kriz nedeni ile Papandreou hükümeti oldukça

³⁰² “Karamanlis Anıtkabir’i Ziyaret Etti”, **CNN**,

<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/01/24/karamanlis.anitkabiri.ziyaret.etti/422384.0/index.html> , [20.05.2020].

³⁰³ Sertaç Hami Başeren, “Akdeniz Türkiye’ye Kapanıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, c. 3 s. 150, (14 Mayıs, 2007): 12.

³⁰⁴“Yorgo Papandreou’dan Türkiye’ye Sıcak Mesaj”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yorgo-papandreudan-turkiyeye-sicak-mesaj-14726991>, [03.05.2020], “Papandreou Yeni Bir Başlangıç İçin Geldi”, **Sabah**, https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/10/papandreou_yeni_bir_baslangic_icin_geldi, [03.05.2020].

³⁰⁵“Erdoğan, 10 Bakanla Yunanistan’da”, **BBC**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100514_turkey_greece, [03.05.2020].

güç durumdadır. Nitekim basına yansıyan haberlere göre Papandreou Başbakan Erdoğan'ı arayarak: “krize müdahale edemeyecek kadar zor durumdayız yardımcı olup germeyin” anlamında bir telefon edildiği söylenmektedir.³⁰⁶ Bu anlamda lider kendi içsel koşulları nedeniyle Türkiye'ye karşı doğrudan baskı oluşturabilecek araçlarını kullanabilecek kapasiteye sahip değildir.

Yunanistan'ın içinde bulunduğu zor duruma rağmen krize temkinli yaklaştığı söylenebilir. Yunan basınında çıkan haberlere göre Başbakan Papandreou ve İsrail Başbakanı Netanyahu 'kontrollü sıcak savaş' değerlendirmesi yaparak tedbir amacıyla taraflar arasında koordinasyon kurulu oluşturulmasına karar vermişlerdir.³⁰⁷ Bu kapsamda Yunanistan ve İsrail ortak çalışmalara başlamış Yunanistan tarihinde ilk kez uçaklarını İsrail'e tatbikata göndermiştir.³⁰⁸ Ancak Türkiye ve Yunanistan arasında liderlerin kriz sırasında birbirlerine karşı herhangi bir davranış değişikliğine gitmediği söylenebilir.

Papandreou hükümeti, 2011 Kasım ayında ekonomik krizin getirdiği baskı nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştır. Papandreou'nun istifasında sonra ise ülke 6 Mayıs 2012'de erken seçimlere gitmiş hiçbir parti tek başına iktidar olamamış ve Andonis Samaras'ın başbakanlığında koalisyon hükümeti kurulmuştur. 2014 yılında krizin tırmandığı süreçte ise Yunanistan'da Andonis Samaras başbakanlık görevine devam etmektedir.

Türkiye tarafında ise 10 Ağustos 2014 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı olarak halk oylaması ile seçilmiştir. AK Parti genel başkanlığına seçilen Ahmet Davutoğlu, 6 Eylül 2014'te mecliste gerçekleştirilen güvenoyu sonrası başbakan olarak görevine başlamıştır. Bu arada Doğu Akdeniz Krizi tetiklenirken Türkiye hali hazırda IŞİD rehine krizini cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde yürütmektedir. Kobani olayları da hükümetin gündemine işgal eden başka bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

GKRY'nın Doğu Akdeniz'de doğalgaz araştırma faaliyetlerine 2014 yılında başlaması krizin yeniden tırmanmasına yol açmış Türkiye tepki olarak Barboros Hayrettin sismik

³⁰⁶ Murat İlem, “Papandreou’dan İtidal Çağrısı”, **Cumhuriyet** , 27 Eylül 2011, 12.

³⁰⁷ Murat İlem, “Kontrollü Savaş Hazırlığı”, **Cumhuriyet** , 20 Eylül 2011, 12.

³⁰⁸ Murat İlem “Akdeniz Gerilimi”, **Cumhuriyet** , 17 Kasım 2011, 8.

gemisini araştırma yapmak üzere bölgeye göndermiştir.³⁰⁹ GKRY ise Türkiye'nin bu davranışı üzerine Kıbrıs meselesinin çözümü için başlatılan görüşmelerden çekilme kararı almış³¹⁰ Türkiye'nin bölgedeki eylemlerinin Kıbrıs'taki diyalogu engellediğini iddia etmiştir.³¹¹

Yunanistan Başbakanı Samaras ise GKRY ve Mısır ile Türkiye'ye karşı Doğu Akdeniz'de ittifak oluşturmayı tercih etmiştir. Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Yunanistan Başbakanı Samaras ve GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiadis Kahire'de bir araya gelerek Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki girişimlerini durdurmasını istemişlerdir.³¹² Aynı zamanda GKRY ve Yunanistan sorunu AP'ye taşıyarak, AP'nin aldığı ilke kararı ile taleplerini bu kurum üzerinden iletmışlerdir.³¹³ Diğer yandan Yunanistan Başkanı Samaras ise Türkiye'ye karşı “Provokasyonlar ne görmezlikten gelinebilir ne de ödüllendirilebilir”³¹⁴ söyleminde bulunarak Türkiye'yi uyarmıştır.

Türkiye'nin Yunanistan'a yaklaşımı ise krizin tırmandırılmaması, kaynakların barışçıl ortak kullanımı yönündedir. Başbakan Davutoğlu taraflar arasında kaynakların ortak paylaşımına yönelik bir komite oluşturulması önerisinde bulunurken bunun haricinde Türkiye'nin hak ve çıkarlarını engelleyecek herhangi bir girişime müsaade edilmeyeceğini söylemiştir.³¹⁵

Taraflar birbirlerinin tutumlarını değiştirecek daha fazla girişimde bulunmamış krizde tırmanan bir evreye geçilmemiştir. Nitekim Türkiye ve Yunanistan başbakanları 5-6 Aralık 2014 tarihlerinde Atina'da Yüksek Düzeyli İşbirliği Konsey Toplantısında bir araya gelerek Türkiye ve Yunanistan arasında işbirliğinin önemini vurgulamışlardır.

³⁰⁹“Barbaros Kıbrıs'ta Kriz Sularında”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/barbaros-kibris-ta-kriz-sularinda-27422006>, [20.05.2020].

³¹⁰“Kıbrıs'ta Rumlar Müzakereden Çekildi”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1sta-rumlar-m%C3%BCzakereden-%C3%A7ekildi/a-17981851>, [20.05.2020].

³¹¹ “Barbaros Kıbrıs'ta Kriz”

³¹² “Mısır, Yunanistan, Rum Yönetimi Zirvesi”, **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-yunanistan-rum-yonetimi-zirvesi>, [20.05.2020].

³¹³ “European Parliament Resolution of 13 November 2014 on Turkish Actions Creating Tensions In The Exclusive Economic Zone of Cyprus”, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2014-0052_EN.html?redirect, [20.05.2020].

³¹⁴ “Yunanistan Başbakanı Samaras: Türkiye Rumları Taciz Etmekten Vazgeçmeli”, **Diken**, <http://www.diken.com.tr/yunanistan-basbakani-samaras-turkiye-rumlari-taciz-etmekten-vazgecmeli/>, [20.05.2020].

³¹⁵ “Davutoğlu: Türkiye ve KKTC'ye Doğu Akdeniz Kapatılamaz”, **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-turkiye-ve-kktcy-e-dogu-akdeniz-kapatilamaz>, [20.05.2020].

Davutoğlu'nun taraflar arasındaki çatışmanın yumuşatılmasına ilişkin söylemler söylemleri şöyledir:

- “Görüş ayrılıklarımızı olduğu zaman paranteze alıp yolumuza devam edebiliriz.”³¹⁶
- “Kıbrıs etrafındaki doğalgaz kaynakları Kıbrıslıların bütüne aittir ve bu aynı zamanda, bir anlamda Kıbrıs'taki kapsamlı çözüm sürecine de katkı sağlayacak bir imkândır.”³¹⁷

Samaras ise: “Komşumuzun AB üyesi olması, bizim için çok yararlıdır. Türkiye AB üyesi olursa bir takım sorunları da çözmüş olacaktır” açıklamasında bulunmuştur.³¹⁸

2014 yılında Türkiye ve GKRY arasında kriz tırmanırken Türkiye ve Yunanistan arasında uyuşmazlık evresinden çatışma evresine geçilmektedir. Uyuşmazlık evresinde halihazırda taraflar arasında mevcut olan görüş ayrılığı bu kez Yunanistan tarafından eylemleri ile desteklenmektedir. Türkiye'ye karşı ittifak oluşturma, AP'den karar çıkartma çabaları ile Yunanistan'da siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Samaras sözsel alandaki görüş ayrılıklarını bu eylemleri ile desteklemiş ve böylece Yunanistan ile çatışma evresine geçilmiştir. Yunanistan bu aşamada kendi haklı gördüğü siyasasını meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Her ne kadar uyuşmazlığın eylemsel alana taşınması ile çatışma sürecine geçilse de taraflar arasında işbirliği sürecine geçilmiştir.

Başbakan Davutoğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başbakanlık dönemindeki görüşlerini taşımaktadır. 2013 yılında Erdoğan Başbakan iken Samaras ile görüştüğünde şu açıklamaları yapmaktadır: ‘Kıbrıs sorununu tarihe gömelim’, ‘Burada da kazan-kazan esasına dayalı olarak bu adımları Doğu Akdeniz’de atılmasının gereğini aramızda paylaştık’.³¹⁹ Bu anlamda Başbakan Davutoğlu'nun

³¹⁶ “Davutoğlu Yunanistan’da Konuştu”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2014/12/06/davutoglu-yunanistan-da-konustu-kibris-sorununun-cozulmesi-tum-taraflara-fayda->, [20.05.2020].

³¹⁷ “Başbakan Yunanistan’da Basın Açıklaması Yaptı”, **Akşam**, <https://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakan-yunanistanda-basin-aciklamasi-yapti/haber-360646>, [03.05.2020].

³¹⁸ “Yunanistan Başbakanından Türkiye’nin AB Üyelğine Açık Destek”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakanindan-turkiyenin-ab-uyeligine-acik-destek-27721911>, [03.05.2020].

³¹⁹ “Kıbrıs Sorununu Tarihe Gömelim”, **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/kibris-sorununu-tarihe-gomelim/268827>, [03.05.2020].

yürütme yetkisini elinde bulunduran Cumhurbaşkanı ile kriz özelinde benzer algıya sahip olduğu söylenebilir. Diğer yandan 2014 yılının halkoyu ile seçilmesi Erdoğan'ın ön planda olmasını pekiştirmektedir.³²⁰

2015 yılının Yunanistan için seçim yılı olduğu söylenebilir. Yunanistan anayasasına göre üçüncü turda cumhurbaşkanı seçilememesi durumunda parlamentonun feshedilerek seçimlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.³²¹ 20 Eylül 2015 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde ise SYRIZA birinci parti olarak çıkmayı başarmış Aleksis Çipras ANEL ile birlikte koalisyon hükümeti ile başbakanlık görevine devam etmiştir.³²²

2015 yılı da Yunanistan gibi Türkiye için de seçim yılı olmuştur. 7 Haziran 2015 seçimleri sonrasında AK Parti tek başına iktidar olmaya yetebilecek oya sahip olamamış ve ülke 2 Kasım 2015 yılında tekrar seçimlere gitmiştir. Yeniden seçim tartışmaları kamuoyunu işgal ederken Türkiye iç karışıklığa sürüklenmiş sivilleri de hedef alan şehir merkezlerindeki bombalı saldırılar günlük yaşamı etkiler hale gelmiştir. Suriye'de Kürt oluşumlarının önüne geçilmesi hükümetin temel önceliği olmaya başlamıştır. Bu anlamda 2015 yılında her iki ülkenin de kendi siyasal istikrarsızlıkları nedeni ile aralarındaki gerginlikleri gündeme taşımaktan uzak olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Mayıs 2016'da Başbakan Davutoğlu görevinden ayrılmayı tercih etmiş Başbakanın istifasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın baskın liderliği önemli bir paya sahip olmuştur.³²³ 22 Mayıs 2016 AKP Genel Kongresinde gerçekleştirilen seçimlerde ise Binali Yıldırım AKP genel başkanlığına seçilerek 24 Mayıs 2016 tarihinde başbakanlık görevine başlamıştır. Ancak Binali Yıldırım'ın ikili ilişkilerde Davutoğlu'nun başbakanlığındaki kadar inisiyatif almadığı Cumhurbaşkanı

³²⁰ Mehmet Ali Birand, "Başbakan Erdoğan, Nasıl Bir Devlet Başkanı Olacak", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/amp/basbakan-erdogan-nasil-bir-devlet-baskani-olacak-22280552>, [03.05.2020].

³²¹ "Yunanistan'da Erken Seçim", **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/yunanistanda-erken-secim>, [03.05.2020].

³²² "Yunanistan'da Hükümet Güvenoyu Aldı", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/yunanistanda-hukümet-guvenoyu-aldi-30261996>, [03.05.2020].

³²³ "Economist: Erdoğan, Davutoğlu'nun Altındaki Halıyı Çekti", **BBC**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160506_economist_davutoglu, [03.05.2020].

"Davutoğlu'nun İstifası: Şimdi Ne Olacak?", **BBC**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160505_davutoglu_analiz_arslan, [03.05.2020].

Erdoğan'ın ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim 16 Nisan 2017 referandumu ile Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin halk tarafından onaylanması ile birlikte Binali Yıldırım bir yıllık bir süre için geçici olarak görevini sürdürmüştür.

2016 yılındaki 15 Temmuz darbesi Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir uyuşmazlığa yol açmaktadır. Yunanistan'ın FETÖ mensuplarını ülkesinde barındırması, bu kişilerin Türkiye'ye iade edilmemesi taraflar arasındaki gerilimi arttıran başka bir gündem konusu oluşturmaya başlamıştır.³²⁴ Çipras'a göre 15 Temmuz 2016 darbesi Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde dönüm noktasını oluşturmaktadır.³²⁵ 2016 öncesinde lidere göre Ege'de gerginliğin azaltılması ve Kıbrıs konusunda taraflar meselelerin güvenlik boyutunu tartışır hale gelmiş ancak bu dönemden sonra Türkiye, Ege üzerinde agresif bir tutum takınırken iki Yunan askerinin Türkiye'de tutuklanması ilişkileri gerginleştirmiştir.³²⁶

2017 Aralık ayına değin genel olarak ilişkilerin gergin olmadığı söylenebilir. Hatta Çipras bu dönemde Türkiye ziyaretinde Erdoğan için: "Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilişkim saygı, samimiyet ve açık sözlülüğe dayanıyor. Bu, 21. yüzyılda ülkelerimizin sahip olması gereken, halklarımızın tarihiyle ve aralarında gelişen dostluğa uyumlu ilişkiyi inşa etmek için sürekli çabaya dayanıyor"³²⁷ açıklamasında bulunmuştur. 2017 Aralık ayında GKRY ve Türkiye arasında kriz yeniden tetiklenmiştir. GKRY'nin tek taraflı olarak hidrokarbon arama çalışmaları üzerine Türkiye Dışışleri Bakanlığı, KKTC Dışışleri Bakanlığının açıklamasını desteklendiğini belirten bir bildiri

³²⁴ "Erdoğan ve Tsipras'tan Ortak Basın Toplantısı", **DW**, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-tsiprastan-ortak-bas%C4%B1n-toplant%C4%B1s%C4%B1/a-47376015>, [03.05.2020].

³²⁵ "Yunanistan Başbakanı Çipras Türkiye Ziyareti Öncesi Konuştu", **Evrensel**, <https://www.evrensel.net/haber/372762/yunanistan-basbakani-cipras-turkiye-ziyareti-oncesi-konustu>, [03.05.2020].

³²⁶ **age**.

³²⁷ "Çipras'tan Türkiye Ziyaret Öncesi Erdoğan Açıklaması", <https://www.acikgazete.com/ciprastan-turkiye-ziyaret-oncesi-erdogan-aciklamasi/>, [03.05.2020].

yayımlanmıştır.³²⁸ Rum tarafının eylemlerine devam etmesi üzerine ise tekrar 11 Şubat 2018 tarihinde Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından yeni bir açıklama yapılmıştır.³²⁹

13 Şubat 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın: "Sanılmasın ki Kıbrıs açıklarındaki doğal gaz arama ve Ege'deki kayalıklarla ilgili fırsatçı girişimler dikkatimizden kaçıyor. Türkiye'nin, güneyindeki gelişmelere yoğunlaşmasını fırsat bilerek, Kıbrıs'ta ve Ege'de haddini aşanları yanlış hesap yapmamaları konusunda uyarıyoruz."³³⁰ demeci Türkiye Dışışleri Bakanlığının açıklamalarını/uyarılarını doğrular niteliktedir. 2003 yılından itibaren gelişen kriz süresince Başbakan Erdoğan'ın Yunanistan'a doğrudan bir mesaj verdiği dönemin basınına bakıldığında görülmemektedir. 13 Şubat tarihli mesajı ile lider ilk kez algısal değişikliklerini söylemlerine yansıtmıştır.

GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki eylemlerine devam etmesi üzerine Türkiye, uyarılarından sonuç alamayınca eyleme geçmektedir. GKRY'nin 3 numaralı parselde araştırma çalışmalarına başlaması üzerine çalışma gerçekleştiren İtalyan Eni şirketine ait 'Saipem 12000' Türkiye savaş gemileri tarafından engellenmiştir.³³¹ Ayrıca Türkiye 22 Şubat 2018'de bitmesi öngörülen bölgedeki tatbikatını 10 Mart 2018 tarihine kadar uzatma kararı almıştır.³³²

Türkiye'nin kararlılığı üzerine GKRY lideri Anastasiadis, bakanlar kurulunu acil toplantıya çağırması, Çıpras ise Türkiye'yi uluslararası platformlara şikâyet etme kararı almıştır.³³³ Nitekim Avrupa Birliği'nin 22-23 Mart tarihinde gerçekleştirdiği AB

³²⁸ "No: 400, 29 Aralık 2017, GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-400_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa, [03.05.2020].

³²⁹ "No: 43, 11 Şubat 2018, GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk.", http://www.mfa.gov.tr/no_-43_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa, [03.05.2020].

³³⁰ "Doğu Akdeniz - Kıbrıs'taki Doğalgaz Gerginliği Hakkında Bilinmesi Gerekenler", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43061162>, [03.05.2020].

³³¹ "Akdeniz'deki Sondaj Geriliminde Çarpışmaya Ramak Kalmış", **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201802231032373115-akdeniz-sondaj-gerilim-carpisma/, [03.05.2020].

³³² "Doğu Akdeniz'de Sular Isınıyor", **Aydınlık**, <https://www.aydinlik.com.tr/dogu-akdeniz-de-sular-isiniyor-tsk-tatbikati-uzatti-rum-yonetimi-acil-toplandi-turkiye-subat-2018-2>, [03.05.2020].

³³³ **age**.

liderler zirvesi karar bildirgesinde; AB, Türkiye’yi kınamış Kıbrıs ve Yunanistan ile dayanışma halinde olduğunu vurgulamıştır.³³⁴

Bu arada Türkiye 20 Ocak 2018 tarihinde Afrin’de ‘Zeytin Dalı’ operasyonunu başlatmıştır. Türkiye Doğu Akdeniz’de krizi yönetirken Afrin operasyonu nedeni ile uluslararası toplumun baskısı ile karşılaşmaktadır. 16 Mart 2018 tarihinde AP’de alınan kararla Türkiye’nin Suriye’den çekilmesi talep edilmiş³³⁵, İran Türkiye’nin Afrin’in kontrolünün Suriye ordusunun kontrolüne bırakılmasını istemiş³³⁶, ABD Türkiye’nin Afrin operasyonu ile Suriye’deki ateşkes kararını ihlal ettiğinin savunmuştur.³³⁷ 2018 yılı, ABD ile ilişkiler açısından Türkiye için oldukça kritiktir. FETÖ ve PKK adına hareket ettiği gerekçesiyle Türkiye’de tutuklu bulunan ABD’li pastör Andrew Brunson, ABD ile Türkiye arasında gerilimli ilişkilere neden olmuştur. ABD Başkanı Trump, Türkiye’ye yaptırım uygulanacağını söylerken diğer taraftan da Adalet Bakanı Abdülhamit Gül ve İçişleri Bakanı Süleyman soylunun ABD’ye girişi yasaklanmış ve Türkiye’ye kimi ürünlerin ithalatında ilave gümrük vergisi konulmuştur. En nihayetinde 2018 Ekim ayında (Doğu Akdeniz krizinin 2018’in ikinci yarısında tetiklendiği zaman) Brunson’un tahliyesi ile gergin ilişkiler çözümlenmiştir.³³⁸

Nisan ayının ortalarından itibaren Türkiye’nin içteki gündemini ise seçim tartışmaları işgal etmeye başlamıştır. 15 Nisan 2018 tarihinde, 24 Haziran 2018’de seçimlerin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.³³⁹ Seçimlerden sonra ise Türkiye bölgede aktif olarak GKRY’nin eylemlerine bir tepki olarak değil de kendi istemi ile yer almaya başlamıştır. Bu anlamda Barbaros Hayrettin Paşa adlı sismik gemisi 17 Ekim 2018 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Gemi faaliyetlerine başlar başlamaz Yunanistan deniz kuvvetlerinin tacizine uğramış bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı

³³⁴ “European Council Conclusions On The Western Balkans And Actions By Turkey in The Eastern Mediterranean and the Aegean Sea”, 22 March 2018, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/03/22/european-council-conclusions-on-the-western-balkans-and-actions-by-turkey-in-the-eastern-mediterranean-and-the-aegean-sea-22-march-2018/>, [03.05.2020].

³³⁵ “AP: Suriye’den Çekil”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 2018, 6.

³³⁶ “İnce Mesajlar”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 2018, 7.

³³⁷ “ABD İle Afrin Gerilimi”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 2018, 6

³³⁸ Hüseyin Vatansever, “ABD ile Kriz Yılı”, **Cumhuriyet**, 1 Ocak 2019, 9.

³³⁹ “OHAL’de Baskın Seçim”, **Cumhuriyet**, 19 Nisan 2018, 1

Türkiye'nin uluslararası hukuka dayanarak faaliyetlerini gerçekleştirdiğini söylemiş, Yunanistan'ın tırmanmaya yol açacak eylemlerden sakınmasını istemiştir.³⁴⁰

Yunanistan tarafında ise hükümet içerisinde siyasi anlaşmazlıklar su üstüne çıkmıştır. 16 Ekim 2018 tarihinde Dışişleri Bakanı Nikos Kocyas ve Savunma Bakanı Panos Kammenos arasındaki görüş ayrılıkları sonucunda Dışişleri Bakanı Nikos Kocyas istifa ederken bu görevi Başbakan Çıpras üstlenmiştir.³⁴¹

Yunanistan Başbakanı, ülke içerisindeki milliyetçi söylemlerin dış politika meselesi haline getirilmesine hassasiyet ile yaklaşarak Türkiye ile diyalogun önemli olduğunu söylemektedir.³⁴²“Bizi kaygan yola sokacak ve komşumuz (Türkiye) ile diyalogu torpilleyecek milliyetçi söylemlerden etkilenmeyeceğiz, özellikle bu dönemde, Türkiye ile diyalog önemli.” Ancak Başbakan Çıpras'ın olumlu yaklaşımına rağmen Yunanistan Dışişleri Bakanının 21 Ekim 2018 tarihinde görevini bırakırken İyon denizindeki bir takım adaların karasularının 12 mile çıkaracağı açıklaması ilişkileri giderek gerginleştirmiştir.³⁴³ Yunanistan hükümet sözcüsü de Yunanistan'ın egemenlik haklarının tartışma konusu yapılamayacağı söylemi ile bakanın ifadelerini desteklenmiştir.³⁴⁴ Yunanistan'ın bu açıklamalarına Türk hükümet sözcüsü Hamit Aksoy tarafından Türkiye'nin ‘casus belli’ kararının hala geçerliliğini koruduğu şeklinde cevap verilmiştir.³⁴⁵ Dışişleri Bakanlığının yazılı açıklamasında aynı zamanda konunun Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisine de iletiliği belirtilmiştir.³⁴⁶ Anlaşılacağı üzere Türkiye bu zaman diliminde hak ve çıkarlarına sahip çıkma

³⁴⁰ “No: 277, 18 Ekim 2018, ‘Barbaros Hayreddin Paşa’ Gemisinin Akdeniz’deki Sismik Araştırma Faaliyeti Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-277_-barbaros-hayreddin-pasa-gemisi-nin-akdeniz-deki-sismik-arastirma-faaliyeti-hk.tr.mfa, [03.05.2020].

³⁴¹ Stelyo Berberakis, “Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kocyas İstifa Etti”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45876078>, [03.05.2020].

³⁴² Yorgo Kirbaki, “Yunan Başbakanı Taciz Hakkında Konuştu”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunan-basbakani-taciz-hakkinda-konustu-40992609>, [04.05.2020]

³⁴³ “Yunanistan 12 Mil Çıkışı İle Türkiye'nin Sinir Uçlarına Dokunuyor”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2018/11/27/yunanistan-12-mil-cikisi-ile-turkiye-nin-sinir-ucarina-dokunuyor-gorus>, [04.05.2020].

³⁴⁴ “Yunanistan’dan Karasuları İle İlgili Skandal Açıklama”, <https://www.yenicag.com.tr/yunanistandan-karasulari-ile-ilgili-skandal-aciklama-209786h.htm>, [04.05.2020].

³⁴⁵ “SC-67, 23 Ekim 2018, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Yunanistan Hükümetinin ‘Yunan Karasularını’ Kademeli Olarak 12 Deniz Miline Genişletme Planına Dair Bir Soruya Cevabı”, http://www.mfa.gov.tr/sc_-67_-yunanistanin-karasularini-kademeli-olarak-12-deniz-miline-genisletme-plani-hk-sc.tr.mfa, [04.05.2020].

³⁴⁶ **age**.

davranışı ile kararlılığını göstermektedir. Nitekim Doğu Akdeniz krizinin tırmanmasında Türkiye'nin menfaatlerini koruyacak araçlara başvurması önemli rol oynamaktadır.

2019 başında ise Yunanistan hükümeti giderek istikrarını kaybetmektedir. Yunanistan hükümeti yıla hükümet krizi ile girmiştir. Makedonya konusunda koalisyon ortağı ile anlaşamayan SYRIZA güven oylamasına gitmiş ve sadece bir oy fark ile Ekim 2019'a kadar görevini sürdürebilme yetkisini kazanmıştır.³⁴⁷ 10 Haziran 2019'da (Türkiye ile krizin tırmandığı evrede) başbakan istifa etmiş ve 7 Temmuz 2019 seçimlerine kadar geçici olarak görevini yürütmüştür.

24 Haziran 2018'de gerçekleştirilen seçimler sonucu Erdoğan, 'Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ilk Cumhurbaşkanı' olarak 9 Temmuz 2018'de görevine başlamıştır.³⁴⁸ Böylece Türk siyasi hayatında başbakanlık sistemi ortadan kaldırılırken yürütmeye ait sorumlulukları cumhurbaşkanı üstlenmektedir.³⁴⁹ Cumhurbaşkanı Anayasa kapsamında dış politika siyasasını da belirleyen aşağıdaki yetkilere sahiptir:³⁵⁰

- Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.
- Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise mesaj verir.
- Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır.

Dışişleri Bakanlığı ise: "Bakanlığın görev alanına giren Avrupa Birliği müktesebatına uyum ile ilgili konularda Bakanlık birimleri arasında koordinasyonu sağlamak, inceleme ve araştırmalar yapmak, Dışişleri Bakanlığı ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının koordinasyon çalışmalarına yardımcı olmak, bu alanda

³⁴⁷ "Çipras Bir Oyla Kurtardı", CNN, <https://www.cnnturk.com/dunya/cipras-bir-oyla-kurtardi> , [04.05.2020]

³⁴⁸ "Biyografi", <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> , [04.05.2020].

³⁴⁹ "Erdoğan Yemin Ederek Görevine Başladı", DW, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-yemin-ederek-g%C3%B6revine-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-44588067> , [04.05.2020].

³⁵⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> , [04.05.2020].

Cumhurbaşkanının genel politikasını uygulamaya yönelik tedbirler almak, uyum ve uygulama çalışmaları ile ilgili işleri yürütmek ” ile görevlendirilmektedir.³⁵¹

Bu anlamda kriz süresince Dışişleri Bakanlığının Türkiye’nin görüşlerini açıklayan bildirileri Cumhurbaşkanının siyasasını yansıtmaktadır. Nitekim krizin tırmandığı bir evrede; Türkiye’ye ABD senatosunda S-400 konusunda yaptırım kararı alındığında “Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın gerekli tedbirleri alırız” açıklamasına Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Dışişleri Bakanlığımızın yapmış olduğu açıklama bizim açıklamamızdır” cevabını vermiştir.³⁵²

Bu anlamda kriz sürecinde Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun, Hükümet Sözcüsü Hamit Aksoy’un Enerji Bakanı Fatih Dönmez’in açıklamaları Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın karar alıcı olarak saptadığı kararların bir yansıması olmaktadır. 2019’da krizin yeniden tetiklediği zaman dilimine geçmeden önce Türkiye’nin içinde bulunduğu konjonktürü değerlendirmekte fayda vardır.

2019 Nisan ayında Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler Türkiye’nin Rusya’dan S-400 hava savunma sistemlerini satın alma çalışmalarını sürdürmesi nedeni ile gergin durumdadır. Hatta dönemin basınında, Türkiye’nin S-400’leri Doğu Akdeniz’deki stratejik, teknolojik üstünlüğünü artırmak üzere ülkenin güneyine yerleştireceği iddiaları yer almıştır.³⁵³ S-400 nedeni ile Rusya ile işbirliği anlaşması yapması sonucu Türkiye aynı zamanda ABD’nin CCATSA ‘ABD’nin Hasımlarıyla Mücadele Etme Yasası’ kapsamında yaptırım tehdidi ile karşı karşıyadır.³⁵⁴ Diğer yandan Türkiye’nin ABD yerine Rusya’yı tercih eden yaklaşımı müttefiklik ilişkisinin sorgulanmasına yol

³⁵¹“Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, <http://www.mfa.gov.tr/data/cbsk-teskilati-hk-1-nolu-khk.pdf>, [04.05.2020].

³⁵²“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim De Yaptırımlarımız Olacaktır”, AA, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-de-yaptirimlarimiz-olacaktir/1679274> , [04.05.2020].

³⁵³“Türkiye S-400’leri Akdeniz’de Konuşlandıracak”, Sözcü, <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/turkiye-s-400leri-akdenizde-konuslandiracak-4997170/>, [04.05.2020]. Belirtmek gerekir ki, S-400’ler gerçekten Türkiye’ye askeri üstünlük sağlayacak önemli bir mekanizmaya sahiptir. Bu sistem 400 km öteden ucan bir cismi bloke etmekte cisim 250 km kadar yaklaştığında ise imha etme kapasitesine sahiptir. Bu sistemler Türkiye’nin batısına konuşlandırıldığında ise Yunanistan’ın bütün hava sahasını tarayabilecektir. R.Onur Erim ve Walid Mohammed, “S-400 Bir Askeri Alımdan Daha Fazlası”, **Cumhuriyet** , 25 Mart 2019, 2.

³⁵⁴ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Savaşa Hazırlanmıyoruz, S-400 Almak Zorunluluk”, BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48982800> , [04.05.2020]

açmaktadır.³⁵⁵ En nihayetinde S-400'ler Yunanistan için de bir tehdit kaynağıdır. Türkiye'nin silahlanması bölgesel barış ve istikrarı bozmaktadır.³⁵⁶

4 Mayıs 2019 tarihinde Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu'nun Fatih sondaj gemisinin Kıbrıs'ın batısında doğal gaz arama çalışmalarına başladığını açıklaması³⁵⁷ ile birlikte kriz yeni bir tırmanma sürecine girmektedir. Türkiye bu aşamada uluslararası baskı ile karşı karşıyadır. Yunanistan artık krizden 'etkilenen' dolaylı değil 'etki eden' doğrudan taraf haline gelmektedir. Krizin çözümüne ilişkin kullanılan araç yine krizin uluslararasılaştırılması olsa da bu kez uluslararası destek çabaları da daha etkin ve kurumsal bir şekilde yürütülmektedir.

Türkiye'nin krizi tırmanmasını yeniden tetikleyen eylemi karşısında; ABD Türkiye'nin GKRY'nin MEB'sine saygı duymasını isterken³⁵⁸ ABD'nin bu istemlerini aynı zamanda BM Genel Sekreterliği³⁵⁹, AB³⁶⁰, İngiltere³⁶¹, Mısır³⁶² ve Fransa dile getirmişlerdir.³⁶³ Yunanistan ise cumhurbaşkanlığı seviyesinde bir açıklama yaparak Türkiye'nin uluslararası hukuka aykırı davrandığını ileri

³⁵⁵ "Doğu Akdeniz'de Sondaj Faaliyetleri: 6 Başlıkta Bilmeniz Gereken Her Şey", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/07/19/dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetleri-bilmeniz-gereken-her-sey-dogal-krizi-turkiye-kibris-ab>, [04.05.2020].

³⁵⁶ "Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias: Türkiye'nin S-400 Almasından Rahatsız", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/07/19/yunanistan-disisleri-bakani-dendias-turkiyenin-s-400-almasindan-rahatsiziz>, [04.05.2020].

³⁵⁷ "Fatih Kıbrıs'ın Batısında Sondaj Çalışmalarına Başladı", **NTV**, <https://www.ntv.com.tr/dunya/fatih-kibrisin-batisinda-sondaj-calismalarina-basladi,huzBSurLrkmx4rwgsQyYBg>, [04.05.2020].

³⁵⁸ "ABD Dışişlerinden Kıbrıs Açıklaması", **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-disislerinden-kibris-aciklamasi-/1471266>, [04.05.2020] "ABD'nin Doğu Akdeniz'de Sondaj Açıklamasına Türkiye'den Tepki", **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/abd-nin-dogu-akdenizde-sondaj-aciklamasina-turkiyeden-tepki/1471579>, [04.05.2020].

³⁵⁹ "BM: Kıbrıs'taki Doğal Kaynaklardan Her İki Toplum Da Faydalanmalı", **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201905071038972252-bm-kibristaki-dogal-kaynaklardan-her-iki-toplum-da-faydalanmalı/, [04.05.2020].

³⁶⁰ "AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Mogherini'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de Sondaj Tepkisi", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/05/04/ab-ds-iliskiler-yuksek-temsilcisi-mogherini-den-turkiye-ye-dogu-akdeniz-de-sondaj-tepkisi>, [04.05.2020].

³⁶¹ "ABD'nin Ardından İngiltere'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Sondajı Tepkisi", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/05/09/abd-nin-ardindan-ingiltere-den-turkiye-ye-dogu-akdeniz-de-hidrokarbon-sondaj-tepkisi>, [04.05.2020].

³⁶² "Mısır'dan Türkiye'ye Doğu Akdeniz Uyarısı", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/05/05/misirdan-turkiye-ye-dogu-akdeniz-uyarisi>, [04.05.2020].

³⁶³ "Macron: Türkiye Kıbrıs'ta Yasa Dışı Faaliyetlerini Sonlandırmalı", **DW**, <https://www.dw.com/tr/macron-t%C3%BCrkiye-k%C4%B1br%C4%B1sta-yasa-d%C4%B1C5%9F%C4%B1-faaliyetlerini-sonland%C4%B1mal%C4%B1/a-49213952>, [04.05.2020].

sürmüştür.³⁶⁴ ‘Güney Avrupa Ülkeleri Zirvesi’ (MED 7) sonrası yayımlanan bildiride Türkiye uyarılırken, Yunanistan Başbakanı Çipras ve Fransa Cumhurbaşkanı Macron Türkiye’yi kınayan ifadelerde bulunmuşlardır.³⁶⁵ Ayrıca 17 Haziran 2019 tarihinde Başbakan Çipras Yunanistan’ın AB’den yaptırım talebinde bulunacağını açıklamıştır.³⁶⁶ Nitekim Yunanistan Dışişleri Bakanı Giorgos Katrougalos 26 Haziran 2019 tarihinde AB parti temsilcilerine yaptırım uygulanması talebini iletmıştır.³⁶⁷

Ancak yaptırım kararlarının alınması yeni Başbakan Kiriakos Miçotakis döneminde gerçekleşmiştir. 7 Temmuz 2019 tarihinde Yunanistan’da gerçekleştirilen erken seçimlerde Yeni Demokrasi Partisi lideri olarak Miçotakis Başbakanlık görevini üstlenmiştir.³⁶⁸ Türkiye’nin sondaj eylemleri karşısında, sözlü uyarılar ve taraflar arasındaki ortak toplantılar, Türkiye’ye karşı oluşturulan Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır ittifak ile verilen mesajlar aracılığı ile Türkiye’nin caydırılması öngörülürken bu kez 15 Temmuz 2019 tarihinde Avrupa Dış İlişkiler Konseyi yaptırım kararı almıştır.³⁶⁹ Bu karar ile;

- Avrupa Konseyi önceki uyarılarını hatırlatarak Türkiye’nin uluslararası hukuka uygun davranmasını talep etmiş,
- Türkiye ile üst düzeyde gerçekleştirilen Hava Taşımacılık Anlaşması müzakerelerinin ve üst düzeyde gerçekleştirilen diyalogun askıya alınmasını istemiş,

³⁶⁴ “Yunanistan Cumhurbaşkanı Pavlopoulos: Türkiye Doğu Akdeniz’de Uluslararası Hukuku İhlal ediyor”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/05/08/yunanistan-cumhurbaskan-pavlopoulos-turkiye-dogu-akdeniz-de-uluslararası-hukuku-ihlal-ediyó>, [04.05.2020].

³⁶⁵ “Macron: Sondaj Gemisi Çekilmeli”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/macron-sondaj-gemisi-cekilmeli-41245450>, [04.05.2020].

³⁶⁶ “Yunanistan Lideri Çipras: Türkiye’nin Doğal Gaz Aramalarına İlişkin Yaptırım Talebinde Bulunacağız”, **T24**, <https://t24.com.tr/haber/yunanistan-lideri-cipras-turkiye-nin-dogal-gaz-aramalarına-iliskin-yaptirim-talebinde-bulunacagiz826231>, [04.05.2020].

³⁶⁷ “Yunanistan’dan Türkiye’ye Yaptırım Açıklaması: AB İlk Kez Söylemlerden Somut Adımlara Geçti Ve Önlem Alacağını Duyurdu”, **T24**, <https://t24.com.tr/haber/yunanistan-dan-turkiye-ye-yaptirim-aciklamasi-ab-ilk-kez-soylemlerden-somut-adimlara-gecti-ve-onlem-alacagini-duyurdu,827847>, [04.05.2020].

³⁶⁸ Helena Simith, “Greek Elections: Landslide Victory For Centre-Right New Democracy party”, **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/07/greeks-choose-between-beach-and-ballot-in-first-post-debt-bailout-poll>, [04.05.2020].

³⁶⁹ “Turkish Drilling Activities In The Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions/> [04.05.2020].

- Türkiye'nin AB'den 2020'de alacağı fonların azaltılmasını önermiş,
- Avrupa Yatırım Bankası'nın Türkiye'ye verilmesi planlanan kredinin gözden geçirilmesi öngörülmüştür.³⁷⁰

Türk Dışışleri Bakanlığı karşılaştığı uluslararası baskı karşısında her ülkenin açıklamasına yazılı cevap vermiştir.³⁷¹ Çavuşoğlu açıklamasında, bölgede garantör ülkeler dışındaki ülkelerin açıklamalarının yersiz olduğunu söylemiştir.³⁷² AB Dış İlişkiler Konseyi'nin yaptırım kararına, TBMM'de grubu bulunan dört parti, CHP, MHP, İYİ Parti ve AK Parti tarafından yayımlanan bildiri ile Türkiye'nin eylemlerinin uluslararası hukuka uygun olarak yürütüldüğü belirtilmiştir.³⁷³ Dışışleri Bakanlığınca yayımlanan bildiri ile de Türkiye'nin eylemlerinin devam edeceği söylenerek Türkiye'nin kararlılığı vurgulanmıştır.³⁷⁴ Çavuşoğlu'na göre AB'nin almış olduğu bu kararların, sivil havacılık görüşmelerinin önceden Rum tarafının girişimleri nedeni ile kesilmiş olduğundan bir anlamı yoktur.³⁷⁵ Türkiye tarafından kararlar önemsenmemektedir. Çavuşoğlu'nun alınan kararları önemsememesi³⁷⁶ AB'nin baskılarının Türkiye tarafından bir anlam ifade etmediği şeklinde okunabilir.

Türkiye karşılaştığı uluslararası baskılar karşısında kararlılığını gösteren eylemlere başvurmayı tercih etmektedir. Türkiye'ye AB tarafından alınan 15 Temmuz

³⁷⁰ age.

³⁷¹ “No: 124, 4 Mayıs 2019, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Tarafından Yapılan Açıklama Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_124_-ab-dis-iliskiler-ve-guvenlik-politikasi-ytemsilcisinin-aciklamasi-hk.tr.mfa, [04.05.2020]. “No: 128, 6 Mayıs 2019, ABD Dışışleri Bakanlığı'nın 5 Mayıs 2019 Tarihli Açıklaması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_128_-abd-disisleri-bakanligi-nin-5-mayis-tarihli-aciklamasi-hk.tr.mfa, [04.05.2020]., “No: 132, 7 Mayıs 2019, Fransa Avrupa ve Dışışleri Bakanlığı Tarafından Yapılan Açıklama Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_132_-fransa-avrupa-ve-disisleri-bakanliginin-aciklamalari-hk.tr.mfa, [04.05.2020]., “No: 170, 15 Haziran 2019, Altıncı MED7 Zirvesinde Kabul Edilen Ortak Bildiri Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_170_-altinci-med7-zirvesinde-kabul-edilen-ortak-bildiri-hk.tr.mfa, [04.05.2020].

³⁷² “Çavuşoğlu'ndan Doğu Akdeniz Açıklaması: AB'nin Bize Yönelik Attığı Adımın Faydası Olmaz, Ters Teper”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/48932193>, [04.05.2020].

³⁷³ Kubilay Çelik ve Sinan Uslu, “TBMM'den AB'nin Yaptırım Kararına Tepki”, **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-den-ab-nin-yaptirim-kararina-tepki/1535493>, [04.05.2020].

³⁷⁴ “No: 206, 16 Temmuz 2019, AB Dış İlişkiler Konseyi'nin Aldığı Kararlar Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_206_-ab-disiliskiler-konseyi-nin-aldigi-kararlar-hk.tr.mfa, [04.05.2020].

³⁷⁵ “Çavuşoğlu: AB Kıyırktan Kararlar Aldı”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-ab-k%C4%B1yt%C4%B1r%C4%B1ktan-kararlar-ald%C4%B1/a-49605039>, [04.05.2020].

³⁷⁶ age.

2019 tarihli kararlardan, Libya ile anlaşmanın imzalandığı 29 Kasım 2019 tarihine kadar Türkiye'nin kararlılık taşıyan şu eylemlere başvurduğu gözlemlenmektedir:³⁷⁷

- Dördüncü geminin Doğu Akdeniz'e gönderilmesi,
- Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve TSK komuta kademesinin KKTC'yi ziyareti,
- KKTC Başbakanın Türkiye ziyareti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mesajları,
- Rusya ve Çin merkezli firmalar ile işbirliği araştırmaları,
- Bölgede başka ülkelerin de katılımı ile tatbikatlar düzenlenmesi.

Libya ile gerçekleştirilen mutabakat aracılığı ile Doğu Akdeniz'in birbiri ile ilişkilendirilmesi kararı Erdoğan'ın liderlik özelliklerini yansıtır niteliktedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan siyasi rakipleri karşısında uyuşmazlıkları meydan okuyarak çözümlemektedir. Bu anlamda meydan okuma kararı çatışmacı araçlara da başvurulabileceği algısını taşımaktadır. Liderin risk almaya eğilimli, olayları kontrol etme ihtiyacının yüksek olması, Türkiye'nin bölgesel liderliğinin tartışmasız üstünlüğüne verilen önem, güç ihtiyacı, bölgesel çatışmalara karşı sessiz kalmama, proaktif davranma gerekliliği bu kararda liderin baskın karakterini gösterir niteliktedir. Peki, başlangıçta Türkiye neden sessizdi, 2003 yılında daha başından itibaren neden bir tepki ortaya çıkmadı? Bu durum liderin bölgesel ve iç koşulları değerlendirmesi ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü Erdoğan 2003 yılında iktidara geldiğinde mesela 1 Mart tezkeresi ile liderin bölgesinde aktif bir tutum benimseme isteği, yasama organı tarafından engellenmektedir. Lider başlangıçta karşılaşmış olduğu iç kısıtlamalara uyumlu davranmak durumunda kalmıştır. Yunanistan ile kronikleşmiş sorunlara çözüm bulunması ihtiyacı AB üyeliğinin bir gerekliliği olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan 2001 ve 2011 arası dönem Erdoğan'ın var olma mücadelesidir.³⁷⁸ Bu dönemde lider geleneksel güçlerle uyumlu davranarak kendisini kabul ettirme çabası içerisinde olmuştur. 2011 seçimleri ile üçüncü kez yüksek bir oy çoğunluğu ile iktidar

³⁷⁷ Dönemin basını için bkz. "Milli Savunma Bakanı Akar ve TSK Komuta Kademesi KKTC'de", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/08/10/milli-savunma-bakani-akar-ve-tsk-komuta-kademesi-kktc-de-kibris>, "Doğu Akdeniz'de 32 Gemiyle Çıkarma", **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/dogu-akdenize-32-gemiyle-cikarma-6075197>, [04.05.2020].

³⁷⁸ Birand, "Başbakan Erdoğan, Nasıl", **age**.

olmayı başarınca ise bu kez siyasi olarak mücadele edebilecek güce sahip olmuştur. Nitekim 2011 Arap Baharı artık lider, Türkiye'nin etrafında olan bitene karşı bölgesel aktörlük rolü üstlenmesi algısı ile hareket etmeye başlamaktadır. Bu anlamda 2011'de başlayan bölgesel aktör olma güdüsü 2019 yılında Libya kararı ile de kendisini göstermektedir.

Yunanistan lideri Miçotakis'in ise Türkiye'nin Libya kararı karşısında partisinin kurucusu Karamanlis'in siyasasını devam ettirdiği söylenebilir. Türkiye'nin Libya ile anlaşması lider tarafından geçersiz olarak sayılmasına rağmen bu geçersizliği şiddet eylemleri ile destekleyecek girişimler yerine sorunun uluslararasılaştırıldığı gözlemlenmektedir. Lider, Türkiye'ye karşı algıladığı tehdit karşısında büyük gücün Türkiye üzerine kurabileceği baskı aracılığı ile Yunanistan'ın ve GKRY'nin hak ve çıkarlarını koruma amacını taşımaktadır. Bu anlamda liderin, olayları kontrol etme ihtiyacının ittifaklar ve uluslararası örgütler aracılığı ile tatmin etmesi krizde baskın rolünü göstermektedir.

3.2. Dış Politika Krizlerinde Karar Birimi Olan Liderlerin Operasyonel Kodları

Bu bölümde yukarıda değinilen analiz birimi olarak incelenmesi tercih edilen karar alıcılar, Türkiye ve Yunanistan'ın dış politikalarında yaşadıkları krizler çerçevesinde incelenecektir. Karar alıcıların algıları en nihayetinde dış politika davranışlarını şekillendiren soyut düşüncelerdir. Algı ve davranış arasındaki ilişkinin operasyonel kod analizi ile çözümlenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Krizlerin tarihsel arka planı sonrasında taraflar arasında 14 krizdeki liderlerin operasyonel kodlarının incelenmesi ile lider faktörünün Türkiye-Yunanistan arasındaki krizlerdeki etkisi ölçülmeye çalışılmaktadır. Aşağıda analiz edilecek olan liderlerin birden fazla krizde rol oynayan karar alıcıların operasyonel kodları tekrara düşmemek amacıyla mevcut kriz bağlamında bir analiz yapılmasından ziyade söylemlerinin önceki krizlerle tutarlı olup olmadığı, devamlılık ya da farklılık bağlamında liderin operasyonel kodları analiz edilmektedir. Diğer yandan, operasyonel kod analizinden yararlanırken elbette ki söz konusu farklılık ya da devamlılığın etkisinde ulusal/uluslararası sistemin de bir değişken olarak etkisi neoklasik realizm çerçevesinde göz önünde bulundurulmaktadır.

3.2.1. 6-7 Eylül Olayları Krizi ve Liderler (Menderes-Papagos/Karamanlis)

6-7 Eylül Olayları Krizi, 1949 yılının sonlarına doğru Kıbrıslı Rumların ‘Enosis’ yani Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesi amacıyla yürüttükleri siyasi ve şiddete kullanma eylemleri ile süreç içerisinde başlayan ancak Türkiye’deki karar alıcıların krizi kontrol edebilme yetilerini kaybetmeleri ile oluşan ani bir krizdir.

Krizin uyuşmazlıktan tırmanmaya geçtiği evrede Türkiye’de iktidarda 27 yıl süren CHP yönetiminden sonra serbest seçimle iktidara gelen Demokrat Parti bulunmaktadır. 1954 seçimleri ile % 57.50 oy oranı ve 305 milletvekili ile Demokrat Parti iktidarını pekiştirmiş, Adnan Menderes başbakanlık görevine devam etmiştir. Ancak Menderes hükümeti, 1950 seçimlerindeki gibi yükseldiği bir döneme değil 1955’ten itibaren daha çok itibarını yitirdiği bir döneme girmiştir.³⁷⁹ Hükümetin ekonomik kalkınma programları ile liberal ekonomik ticaret faaliyetleri sekteye uğrarken³⁸⁰ toplumsal hayatta da yüksek enflasyon oranları ile ‘yoklar dönemi’ başlamıştır.³⁸¹

Yunanistan’da ise 16 Kasım 1952 tarihli seçimlerinde Büyük Birlik (Greek Rally) partisi lideri Alexandros Papagos oyların % 49.2’sini alarak başbakan olmuştur. İç savaşın ardından 1950-1951 yılları arasında Yunanistan hükümet kurabilmekte başarısız olmuştur. Bu siyasi koşullar içerisinde Yunanistan halkı için Papagos Yunanistan’daki siyasal istikrarsızlığı sona erdirecek bir çare olarak görülmüştür. Bu durum hatta toplumsal ve siyasal çevreler açısından Papagos çözümü olarak nitelendirilmiştir.³⁸² Her ne kadar Papagos, başarısız koalisyon hükümetleri sonrası

³⁷⁹ Nitekim İsmet İnönü öyle bir muhalefet gerçekleştirmiştir ki CMP ile birleşerek yerel seçimleri boykot etmişlerdir: “Yerel seçimlere katılmama eğilimi de aslında bu tarz bir düşüncenin ürünü oldu. Adnan Menderes DP içinde süratle itibar kaybediyordu ve zayıflıyordu. Kendisine, kuvvet şurubu yerine geçecek bir zafer lazımdı. İsmet Paşa, yerel seçimleri, hele artık resmi hal almış olan metotlar da kullanılırsa DP’nin kazanacağını biliyordu. Bu galibiyet Menderes’in yayına ok sağlayacak, onun partisi içindeki egemenliğini biraz daha arttıracaktı. Muhalefet kendisine bu fırsatı niçin versindi? O takdirde yapılacak olan şey yerel seçimleri boykotetmek ve Menderes’i sandık başında tek başına bırakmaktı. Ancak bu davranışın, iki parti ortak davranırsa bir anlamı olacaktı. Nitekim davrandılar.”

Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1966): 116

³⁸⁰ Murat Kasapsaraçoğlu, “Harmonization of Turkey’s Political, Economic and Military Interests in the 1950s: Reflections on Turkey’s Middle East Policy”, **Turkish Studies**, c. 16 s. 3, (2005): 336.

³⁸¹ “1955 yazı, Türkiye’de “yoklar devresi”nin başlıca konulduğu yıldır. Halk her tarafta kuyruklar oluşturuyordu ve iktidar, kendi taraftarlarını bile çileden çıkaran bir vurdumduymazlıkla bunlara “refah kuyruğu” diyordu.” Toker, **DP Yokuş Aşağı**, 124.

³⁸² “The Greek Elections”, Memorandum for Director of Central Agency Office of International Estimates, (31 August 1951), **CIA**, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R00904A000100020026-3.pdf>, [03.05.2019].

siyasal istikrar umudu ile başbakan seçilmiş olsa da Papagos'un hastalığı nedeniyle Yunanistan'da başarılı bir hükümet yapısı mümkün olmamıştır. Siyasi hayattaki başarısızlığın aksine ekonomik alanda ise uygulanan sıkı para politikaları ile ekonomiyi canlandıracak önemli gelişmeler yaşanmıştır.³⁸³

1952 yılında Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olması ile bu iki ülke NATO ittifakı içerisinde Ortadoğu'nun güvenliği için Sovyet tehdidine karşı caydırıcı rol üstlenmişlerdir. NATO'ya üyelik ile birlikte gerçekleştirilen karşılıklı ziyaret sonrası taraflar arasındaki dostluk pekiştirilmiş bu ziyaretler sırasında taraflar Ege'de belirli bölgelerde ortaklaşa balıkçılık yapılması gibi küçük anlaşmalara varmışlardır.³⁸⁴

Bu gibi küçük işbirliklerinden sonra taraflar arasında daha büyük adımlar atılmaya başlanmıştır. 1953 yılında Balkan coğrafyasındaki barış ve güvenliğinin tesisi için Yugoslavya'nın da katılımı ile Balkan Paketi imzalanmıştır. Balkan Paketi'nin bir ittifaka dönüştürülmesi çabası içerisinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamışsa da taraflar bu sorunları ikili ilişkilerden ayrı tutmaya gayret etmişlerdir.

Yunanistan'ın enosise destek eylemleri basında yer bulmaya başlamışsa da Türk karar alıcılar oluşturulan dostluk ilişkilerinin bozulmaması için konuyu gündemden uzak tutmaya gayret etmişlerdir. Örneğin, Başbakan Menderes, 1954 Haziran ayındaki Yunanistan ziyaretinde, ziyareti öncesinde Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini gündeme getireceğini öğrenmesi üzerine: "Kıbrıs konusunu Yunan hükümetinin bana açmasına izin vermem. Bu niyetle iseler Atina ziyaretimi iptal ederek derhal Türkiye'ye dönerim" diyerek konuyu kapatmıştır.³⁸⁵

Bu arada Yunanistan Başbakanı Papagos Kıbrıs sorununu İngiltere'nin gündemine sokmaya çalışmış ancak İngiltere tarafından Yunanistan'ın istemi kesin bir dille reddedilmiştir. Başbakan Papagos İngiltere nezdinde sorunu çözemeyeceğini anlayınca, 16 Ağustos 1954 tarihinde "Kıbrıs halkının Birleşmiş Milletler'in kendi

³⁸³ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. Dilek Şendil, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997): 181.

³⁸⁴ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt I, 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 586-587.

³⁸⁵ Onur Öymen, **Silahlı Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003): 416.

kaderini tayin ve eşit haklara sahip olabilmesi ilkesi çerçevesinde” BM’ye başvuruda bulunmuştur.³⁸⁶ BM tarafından ise Yunanistan’ın başvurusu 17 Aralık 1954 tarihinde değerlendirilmiş ancak örgüt tarafından Yunanistan’ın talebi ‘şimdilik’ uygun bulunmamıştır.³⁸⁷ Bu başvuru sonrasında hükümetin sözcüsü niteliğindeki Mesanger De’athens gazetesinin yorumuna göre: “Yunanistan dün muharebeyi kaybetti, ama herkese karşı ne yapabilirdi ki, müttefikler Kıbrıs üssünü ellerinde tutmuşlardı fakat bundan böyle onu her gün korumak zorunda kalacaklardır.”³⁸⁸

Ancak Başbakan Adnan Menderes’e göre: “Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiştir.”³⁸⁹ Olaylar, Türk karar alıcıların beklentisinin aksi yönünde gitmiştir. 1 Nisan 1955 tarihinde EOKA, İngiltere’nin Kıbrıs yönetimini sona erdirmek ve enosisin gerçekleştirilmesi amacı ile silahlı eylemlerine başlamıştır.³⁹⁰ Bu tarih ile birlikte Yunanistan ve EOKA strateji değişikliğine giderek diplomatik araçların yanı sıra şiddet araçlarına başvurmuştur.

Bu arada Kıbrıs’ta hemen hemen her gün İngiliz karşıtı bir gösteri düzenlenmiş, Başpiskopos Makarios ve General Grivas liderliğinde İngilizlerin malvarlıklarına yönelik bombalama olayları gerçekleştirilmiştir. Yunanistan, Kıbrıs’taki faaliyetlere silahlı yardımda bulunmuş ve bu faaliyetleri basın aracılığı ile de desteklemiştir. Bu aşamada Kıbrıs meselesi Yunanistan açısından Atina ve İngiltere arasındaki uyuşmazlığın bir parçasıdır. Nitekim Atina radyosunun Kıbrıs halkını ayaklanmaya teşvik eden yayınları İngiltere’yi Yunanistan hükümetine yönelik protestolarda bulunmaya sevk etmiştir.³⁹¹

Diğer yandan Yunanistan’ın kayıtsız tavrının yanı sıra Kıbrıs’taki olayların Türkiye’yi etkiler hale gelişi Türk hükümetinin de inisiyatif almasını gerekli kılmıştır. 21 Haziran 1955 tarihinde Nicosia’da polis istasyonunda gerçekleştirilen patlamalarda ise 14 Türk yaralanmış ve yaşanan olaylar Türk kamuoyunda Yunanistan karşıtı duyguların daha

³⁸⁶ UN Yearbook, (New York, 1954), 94.

³⁸⁷ A/RES/814(IX), UN Documents, 17 December 1954.

³⁸⁸ “Nümayişler Men Edildi”, Milliyet, 18 Aralık 1954, 7.

³⁸⁹ “Kıbrıs Meselesi Kapanmıştır”, 7.

³⁹⁰ Faustmann, “The UN and the Internationalization”, 17.

³⁹¹ Ayın Tarihi, Haziran 1955.

da şiddetlenmesine sebep olmuştur.³⁹² Nitekim 27 Temmuz'da Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişleri bakanlığı görevini devralması ile birlikte Türk hükümeti konuyu dış politika önceliği arasına taşımıştır.³⁹³

1955 yılında Kıbrıs'ta hat safhaya varan istikrarsızlık en nihayetinde İngiltere hükümetini tarafları bir araya getirecek bir konferans düzenlemeye sevk etmiştir. Bu kapsamda İngiltere, 30 Haziran 1955 tarihinde sorunu müzakere etmek üzere Yunanistan, Türkiye ve İngiltere arasında 29 Ağustos-7 Eylül 1955 tarihlerinde Londra'da düzenlenecek üçlü konferans çağrısında bulunmuştur.

Kriz öncesi evrede basın krizin tetiklenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu anlamda özellikle Hürriyet gazetesi din unsurunu da kullanarak Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı tavrı almıştır.³⁹⁴ Türkiye'de Fener Rum Patrikhanesi'nin Kıbrıs'a Yunanistan ile görüşerek gizli yardımda bulunduğu dair haberler dolaşırken³⁹⁵ basın Kıbrıs meselesinde İstanbul Rumlarına yönelik tahrik edici yayımlarda bulunmuştur:

“Yunanistan gibi eski bir düşmanı karşımızda görmenin kimi şoven çevrelerde yarattığı tepki hükümetin ılımlı hareket emesini zorlaştırıyordu. Birtakım tatlı su kahramanları “ya Kıbrıs ya ölüm”, “savaş isteriz”, “yeşil ada kıvılcı olamaz gibi ucuz sloganlar ortaya koyarak Kıbrıs işinin daha o günlerde kanlı olaylara gebe olduğunu gösteriyorlardı.”³⁹⁶

Başka bir taraftan ise Kıbrıs'taki kamuoyu baskısı Türk hükümetini harekete geçirmeye zorlamaktadır. Kıbrıs Türk'tür Derneği Genel Başkanı Fazıl Küçük derneğine:

“Sizden ricam en erken bir zamanda vaziyetten bütün şubeleri haberdar ederek harekete geçmelerini temin etmemizdir. Bana öyle geliyor ki, anavatandaki mitinglerin büyük faydası olacaktır. Çünkü bunlar 28 Ağustos'ta umumî bir toplantı yapacaklar. Ya o gün veya üçler toplantısı bittikten sonra bize saldırmak isteyeceklerdir. Malûm, onlar silâhlı bizde ise hiçbir şey yok”

³⁹² Dodd, *age*, 20.

³⁹³ Bu kapsamda Zorlu'nun liderliğinde Kıbrıs konusunda çalışmak ile görevlendirilen bir komisyon kurulmuştur. *age*, 20.

³⁹⁴ Fahir H. Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1963): 47. Erim'e göre de Kıbrıs'ın milli bir dava haline gelmesinde Hürriyet gazetesinin kurucusu Sedat Simavi oldukça önemli rol oynamıştır: “Yunanlılar Kıbrıs meselesini bu şekilde yeniden ortaya attıklarında bizim o zamanki hükümetimiz ve muhalefetimiz konuyla pek ilgilenmediler. Çünkü Lozan Antlaşması'nda biz Kıbrıs'la egemenlik bakımından ilgimizi kesin olarak sona erdirmiştik. Kıbrıs Milli Misak prensibi içinde de değildi. Bizim bu davada bir istediğimiz olamaz düşüncesindeydiler. Bu davayı Türkiye'ye yeniden mal eden rahmetli Sedat Simavi olmuştur...Öyle ki gerek hükümet gerek siyasi partiler muhalefet bu akımın karşısına çıkmak şöyle dursun, bu akımın içinde görünmek üzere yarışa girdiler. Bir süre sonra hükümet işi resmen ele aldı. Muhalefet de konuyu dava halinde işlemeye başladı.” Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm...**, 5.

³⁹⁵ Ömer Sami Coşar, “Papaz Kundağı mı?”, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1955, 3.

³⁹⁶ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğuda Devrim Yılları**, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990): 127.

diyerek uyarıda bulunmuştur.³⁹⁷ Aynı zamanda Atina basınında da 28 Ağustos 1955 tarihinde büyük bir grev yapılacağı, Londra görüşmelerinin toplumun taleplerini karşılamadığı takdirde büyük bir ayaklanmanın baş göstereceği haberleri, Türk hükümetini de eylemde bulunması gerektiği konusunda tetiklemiştir. Nitekim bu durum Türkiye'nin, İngiltere'ye 'Kıbrıslı Türklerin Rum tedhişçilere karşı can ve mal emniyetinin sağlanmasını' talep eden bir nota göndermesine sebep olmuştur.³⁹⁸ 26 Ağustos tarihli liman lokantası konuşmasında Başbakan Menderes gerekli önlemler alınmadığı takdirde Türkiye'nin tepkisiz kalamayacağını açıkça vurgulamıştır:

“...Son zamanda milletçe bizi teessür içinde bırakan müessif hâdiseler zuhur etti. Bunu da fırsat addettiler. Memleketin dış politikasını muzlim gibi göstermeğe yeltendiler ve yelteniyorlar. Hâlbuki dış politikamız ve münasebetlerimiz, bütün emniyetini ve binaenaleyh bütün kuvvetini muhafaza etmektedir. NATO'nun, bu teşkilâtı daima takviyeye çalışan itibarlı bir azası olarak mevkîimiz asla sarsılmış değildir. Diğer taraftan cereyan eden müessif hâdiseler ne olursa olsun, Balkan Paktını bir zarara uğramaması ve Yunanlılarla dostluğumuzun ve ittifakımızın, tekrar eski samimiyet ve kuvvete irca olunması hususundaki gayretlerimiz, bütün sulhsever milletlerce takdir olunmaktadır... Şayet herhangi bir hareket ve hâdisce dolayısı ile ve memleketimizle alâkadar olmak üzere şereflerinin kırılmış olduğu hissi altında bulunuyorlarsa, bunun manen telafi edilmiş olmasından, kendi şerefimizin kırılması takdirinde bir telâfi ve tatmin bizi ne kadar memnun edecekse onları da tatmin etmekten o derece memnunluk duyacağız. Hatta şu sözlerim o maksada matuftur.”³⁹⁹

Fatin Rüştü Zorlu da Londra Konferansı'nda Türkiye'nin mevcut tezini resmi olarak açıklamıştır. Buna göre Kıbrıs; coğrafi, etnik ve tarihsel olarak Türkiye Cumhuriyeti' ile doğrudan bağlantılıdır. Tarihsel olarak ada hiçbir zaman Yunanistan'ın egemenliğinde olmamıştır. Kaldı ki, I. Dünya savaşına kadar Türkler adada çoğunluğu oluşturmaktadır. Coğrafi olarak, ada Türkiye'ye Yunanistan'dan daha yakın bir konumdadır. Eğer adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa adanın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmelidir.⁴⁰⁰ Stratejik olarak ada Türkiye için oldukça önemlidir; Kıbrıs'a sahip olan bir devlet Türkiye'nin batısında bulunan adaları da bulundurduğu için böylece çevrelenmiş olacaktır. Bu anlamda Yunanistan'ın müttefik ya da düşman olmasının Türkiye için bir anlamı kalmayacaktır çünkü Türkiye'nin kendi güvenliği başka bir devletin (Yunanistan'ın) eline geçecektir.⁴⁰¹

³⁹⁷ **Ayın Tarihi**, Şubat 1956.

³⁹⁸ **age**.

³⁹⁹ **Ayın Tarihi**, Eylül 1955. Menderes yemek sonrasında ise basına verdiği demeç ile 'Yunanlılar Polatlı önlerinde ne arıyorlardı?. Tarihten ders almadılar mı gerekirse derslerini veririz' gibi sözleri ile Dikerdem'in tabiri ile yangına körükle gitmiş Londra'daki Türk heyetinin işlerini daha da zora sokmuştur. Nitekim Dikerdem'in de Zorlu'dan aktardığı üzere 6-7 Eylül Olayları ile Londra'da elde edilen siyasi başarı bir gecede heba olup gitmiştir. Dikerdem, **age**, 128-136.

⁴⁰⁰ “Türk Heyeti Sözcüsünün AP Ajansına Beyanâtı”, **Milliyet**, 3 Eylül 1955, 7.

⁴⁰¹ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, 601-602.

6 Eylül 1955 günü “Atamızın evine bomba ile saldırıldı” haberi saat 13.00 da devlet radyosunda yayımlanmış ardından İstanbul Ekspres gazetesi tarafından bu haber “Atamızın Evi Bomba İle Saldırıya Uğradı” başlığı altında yayımlanmıştır. Olaylar, 6 Eylül 1955 akşamı Atatürk’ün evine bomba atılması nedeni ile açık hava toplantısı düzenleyen Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti üyelerinin; birbirine benzeyen sopaları bulunduran bir kalabalığın katılımı ile başlamıştır.⁴⁰²

Cemiyetin talimatında, mitingi hazırlayanların sadece Yunanistan aleyhine sloganlar atarak mağaza camlarını taşlamaları istenilmiştir.⁴⁰³ Ancak olaylar öngörülenin aksine kontrolün dışına çıkarak yağmaya dönüşmüş; caddeler kumaşlar ve vitrinlerden çıkarılıp atılmış eşyalar ile dolmuş, buzdolapları, radyolar, çamaşır makineleri kırılıp ortaya saçılmış, kiliseler yakılmış, Rum vatandaşların evlerine tecavüz edilmiştir.

İzmir’de ise; göstericiler önce İzmir fuarındaki Yunan bayraklarını yırtmışlar ardından Yunanistan konsoloslukuna yönelerek konsolosluğu ateşe vermişlerdir.⁴⁰⁴ Hükümetçe yayımlanan Başbakanlık tebliği ile; “vatandaşların birbirlerine olan tahriklerinin engellenmesi ve ülke menfaatlerinin korunması amacı ile toplu eylemlerde bulunulması yağma ya da yangın çıkarma girişimlerinin önlenmesi amacı ile geçici olarak” 7 Eylül gecesi olağanüstü hal ilan edilmiştir.⁴⁰⁵ Olağanüstü halin ilan edilmesi ile askeri birlikler şehri kontrol altına almaya başlamışlardır. Ancak hükümetin kararsızlığı nedeni ile 7 Eylül sabahı olağanüstü hal kaldırılmış ve 15.00 da tekrar ilan edilmiştir. 7 Eylül tarihinde Yunanistan havayollarına ait üç adet uçak İzmir’e giderek konsolosluk çalışanlarını Yunanistan’a götürmüştür.⁴⁰⁶ Yunanistan hükümeti, 7 Eylül tarihinde General Alfred M.Grunther’e, Avrupa İttifak Güçlerine, NATO genel sekreteri Lord Ismay ‘a protesto mesajları göndermiştir. Yunanistan hükümeti kendi ülkesi içerisinde, yaşanan olayların intikamını alma düşüncesi ile hareket etme

⁴⁰² Hulusi Dosdoğru, **6-7 Eylül Olayları**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1955): 23. Bülent Ecevit köşe yazısında İskenderun Olayı ve 6-7 Eylül Olaylarını karşılaştırarak, İskenderun’daki miting sırasında da halkın Atatürk heykeline yapılan saldırıyı protesto ettiklerini ancak miting sırasında toplumun ‘milli heyecanı’nın kimseye zarar vermediğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda 6-7 Eylül Olaylarının karar alıcının krize yüklediği anlam çerçevesinde bir mahiyete büründüğünü söylelenebilir. Bülent Ecevit, 6-7 Eylül Lekesini Silen Davranış”, <http://ecevityazilari.org/items/show/1297> , [10.05.2019]

⁴⁰³ “Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: 6-7 Eylül Olayları Davası”, (Esas No:1960/3): 139. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2661> [10.05.2019].

⁴⁰⁴ “İzmir’de Yunan Konsolosluğu Yakıldı”, **Milliyet** , 7 Eylül 1955, 2.

⁴⁰⁵ “Örfi İdare İlan Edildi”, **Milliyet** , 7 Eylül 1955, 1.

⁴⁰⁶ “İzmir’de Sükun Avdet Etti”, **Cumhuriyet** , 8 Eylül 1955, 5.

potansiyeline sahip toplumun tepkisini engellemek amacı ile asayişî sağlama ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle de ülke içerisinde futbol maçları ertelenmiş, Türklerin İngilizlerin ve Amerikalıların mal varlıklarının bulundukları yerlerde polis koridorları kurulmuştur. Türklerin çoğunlukta bulunduğu Girit, Rodos, Batı Trakya gibi yerlerde yine ülkenin güvenlik güçleri asayişî sağlamak ile görevlendirilmiştir.

Hükümet olaylardan komünistleri ve Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti üyelerini sorumlu tutmuş 8 Eylül tarihinde Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti kapatılmış ve bu derneğin mallarına el konularak aynı zamanda dernek üyelerinden 97 kişi gözaltına alınmıştır.⁴⁰⁷ Türk hükümeti bir yandan cezalandırıcı yollara başvururken diğer yandan telafi edici önlemlerde de bulunmuştur. Bu kapsamda, 8 Eylül tarihinde zararların maddi telafisi amacı ile; zarar görenlerin tespit edilerek kredi kolaylıklarının sağlanması, banka borçlarının ertelenmesi ve hükümet tarafından yardım kampanyası başlatılması öngörülmüştür. Diğer yandan olayların hükümetin bir tasarısı olmadığı gösterilmek amacı ile 9 Eylül tarihinde Korgeneral Vedat Garan ve Fazıl Bilge ile Tuğgeneral Nedim Erensoy görevlerinden alınmış⁴⁰⁸ İçişleri Bakanı Namık Gedik görevinden istifa etmiştir.⁴⁰⁹

Yunanistan ise Papagos'un hastalığından dolayı hükümetin zayıf olduğu görülmektedir. Yunanistan mesajlarını Türkiye'ye Başbakanın temsilcisi M. Kanellopoulos tarafından iletmektedir.⁴¹⁰ 9 Eylül tarihinde Kanellopoulos Türkiye'ye çektiği oldukça sert bir protesto ile Türk hükümetini olaylardan sorumlu tutmuş, olayların hükümet tarafından organize edildiğini söylemiştir. Yunanistan hükümeti Ekim'e kadar olan tüm NATO tatbikatlarını iptal etmiştir. Yunanistan, Türkiye'yi Yunanistan hükümetine bilgi vermediği için suçlamış, Dünya Bankası'nın toplantısına katılmayacağını açıklamış, İstanbul'a gerçekleştirilen tüm uçuşları ertelemiştir. Bu arada Papagos hükümeti olaylar karşısında 'onursuz ve aşağılanmayı kabul eden' davranışları nedeni ile suçlanmış, hükümetin istifa etmesi talep edilmiştir. 16 Eylül tarihinde Kral Paul, Yunanistan'ın Kıbrıs'ın bağımsızlığı için çalışmaya devam edeceğini söylemiştir. ABD Dışişleri Bakanı Foster Dulles'in her iki tarafın da bir an

⁴⁰⁷“Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Kapatıldı”, **Milliyet** , 9 Eylül 1955, 1, 3.

⁴⁰⁸ “Son Hadiselerle İlgili Olarak 3 Generale Dün İşten El Çektirildi”, **Milliyet** , 10 Eylül 1955, 1.

⁴⁰⁹ “Dâhiliye Vekili Dün İstifa Etti”, **Milliyet** , 11 Eylül 1955,1.

⁴¹⁰ Chronology, 1-21 September 1955, **Chronology of International Events**, c. 11, s. 18 (1955): 603-604.

evvel uzlaşma çağrısına Papagos, Türkiye'nin davranışları karşında bu talebin gerçeklikle uyuşmadığını söylemiştir.

Papagos 4 Ekim tarihinde ölmüş ve 5 Ekim'de yerine Karamanlis Başbakan olarak atanmıştır.⁴¹¹ 19 Ekim tarihinde Yunanistan, NATO'daki çalışma ziyaretine Yunanistan'ın Türk askerleri ile aynı grupta yer almayacağını Türk hükümetinin Yunanistan'ın maddi ve manevi zararlarını tazmin edene kadar bu durumun sürdürüleceği bildirmiştir.⁴¹²

Ancak, 24 Ekim 1955 tarihinde Türkiye, her iki ülkenin milli marşları çalınarak Yunan konsolosluğunun yeni binasına Yunan bayrağının tekrar asılması için bir tören gerçekleştirmiş ve bu tören Yunanistan makamlarınca Menderes'in verdiği sözleri yerine getirip getirmeyeceği konusundaki kuşkularını bastırılmasında etkili olmuştur.⁴¹³ Her ne kadar taraflar arasında bayrak çekme töreni ile bir bakıma yumuşama evresine geçilmiş olsa da ilişkiler hiçbir zaman eskisi gibi olmamıştır. Özellikle Makarios'un eylemleri taraflar arasındaki krizin tekrar canlanmasına yol açmıştır.

Bu aşamada tarihsel olay akışı sonrasında lider analizine geçilecektir. Başbakan Adnan Menderes'in felsefi inançlarının uyumdan ziyade mücadele üzerine kurulduğu söylenebilir. Lider, siyasi evreni mücadele alanı olarak görmektedir. Örneğin Kore Savaşı'nda Türkiye'nin neden yer aldığı sorgulanırken Başbakan: "Bir avuç kan verdik ama, büyük devletler arasına katıldık..." ifadesinde bulunmaktadır.⁴¹⁴ Lider, çatışmacı siyasi evrende istenileni elde edebilmek için bedel ödenmesi gerektiği algısına sahiptir. Bedel ödeme, ödetme, hak ettiğini düşünme davranışı liderin siyasi rakibine karşı çatışmacı olarak yansımaktadır.

Lider siyasal sorumluluğu eline almasını sağlayan seçimleri kazandığını öğrendiğinde Başbakan Menderes karşısındakine şunları söylemiştir:

"... 27 yıllık Halk Partisi iktidarı devrildi. İsmet Paşa düştü. Hem de yıkılırcasına. Ama unutma, bu hem bir son, hem bir başlangıçtır. Muhalefetin sonunda ve iktidar yolunun başındayız. Bu yol, kolay bir yol değildir. Eğer yürüyüşümüzü ayarlamazsak, halka hayal kırıklığı vermek de

⁴¹¹ Chronology, 22 September-5 October 1955, **Chronology of International Events**, c. 11, s. 19 (1955): 654-655.

⁴¹² **age**, 688.

⁴¹³ Chronology, 20 October - 2 November 1955, **Chronology of International Events**, c. 11, s. 21 (1955): 730.

⁴¹⁴ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 230

var. Sana gelince, artık mebusun. Ama bir tavsiyem var. Tecrübelerimden gelen bir tavsiye: Kendini hazırla! Evet, kendini hazırla! Kendini hazırlamadan Meclis kürsüsüne çıkayım deme! Çünkü hazırlıksız olanlar için Meclis kürsüsü, bir katildir. Hazırlıksız olarak oraya çıkanları, daha ilk çıkışta yener, siler, süpürür. Öldürür, gider...”⁴¹⁵

Başbakan Menderes, meclisi sorumluluk alanını icra edeceği bir alandan çok, rakipleri ile alakadar olacağı sahne olarak algılamaktadır. Böyle olunca da doğal olarak lider siyasal evren ile uyum arayışında olmayıp çatışma halindedir. Diğer yandan *devlet geleneğini yok sayan* anlayışın da lidere hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda örnek gösterilen ‘Kore Savaşı’ olayında lider Meclise danışmaksızın asker gönderme kararını alabilmiştir.

Lider krizin başlangıcına dair emareler mevcut olduğunda *gerçekçi olmayan iyimserlik* içerisinde olmuştur:

“Birleşmiş Milletler’in almış olduğu bu karar, bu husustaki müzakereye devam olunmasının caiz görülmediğini sarahaten ifade etmekle bu işe son vermektedir... Esasen ilk günden beri itidalini muhafaza etmiş ve dostluk hisleriyle ittifakımızın manevi vecibelerine riayette asla kusur etmemiş bulunan Türk hükümeti bu görüş ve inançla iki memleket münasebetlerinin yeni yeni inkişafına mazhar olması yolundaki gayretlerine samimiyet ve azimle devam edecektir.”⁴¹⁶

Birleşmiş Milletler’in Yunanistan’ın başvurusu üzerine Kıbrıs’ın bağımsızlığını inceleme kararını reddetmesi ile Başbakan Menderes geleceğe yönelik umutlu ifadelerde bulunmuştur. 24 Ağustos 1955 tarihinde Adnan Menderes’in ünlü ‘liman lokantası’ konuşması da olayları nasıl algıladığını ortaya koymaktadır. Menderes bu konuşmasında, kendi gücünü gösterme ve mevcut statükoyu kabul ettirme ihtiyacına cevap bulma anlayışı içinde hareket etmektedir. Öncelikle Başbakan Menderes konuşmasına Yunanistan’ın statükoyu değiştirme isteği karşısında mevcut statükoyu koruma arzusu yani Yunanistan hükümetinin *davranışlarını düzeltme* isteği ile başlamaktadır:

“İşler hiçbir tedbirin tesis etmeyeceği bir sahaya götürülmeden önce belki makul bir hal yoluna gidilir ümidiyle huzurunuzda konuşmaktayım... Yunanlı dostlarımız yalnız kendileri için değil, fakat aynı zamanda bizim için ve bütün dünya için de ortaya bir dert atmış bulunuyorlar... Hakikati halde, farzımuhal böyle bir hal vuku bulursa dahi Yunanistan’ın ne iktisaden ne siyaseten ne de askerlikçe zerre kadar kuvvetlenmesi şöyle dursun, hem kendisini hem de kendisinin mensup bulunduğu hür milletler camiasını zaafa uğratmaktan başka bir şey elde etmeyeceği bir hakikattir...”⁴¹⁷

Diğer yandan Başbakan Menderes, Türkiye’nin mevcut statükonun bozulması durumunda kayıtsız kalmayacağını sözlü tehdit olarak ifade etmektedir:

⁴¹⁵ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967):133

⁴¹⁶ “Kıbrıs Meselesi Kapanmıştır”, **Milliyet**, 19 Aralık 1954,1.

⁴¹⁷ “Kıbrıs Türktür”, **Milliyet**, 25 Ağustos 1955, 1 ve 7.

“...İzmir’de Aydın’da, Denizli’de Eskişehir’de işleri ne idi? Acaba oralarda “Self - Determinasyon” milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi için ilahi bir misyonları mı vardı? ... Mevcudiyetimize mal olacak derecelerde tehlikelerle karşı karşıya bırakmış olan hadiseleri Atatürk’ün ve Venizelos’un realist görüşlerine uyarak unutmak ve kaale almak istemiyoruz...Memleketimizin sükûnetini bugüne kadar muhafaza etmiş olması, diğer taraftan tahrikçilerin velveleyi ayyuka çıkarmış bulunması, meselenin halli üzerinde hiçbir tesir icra etmez. Bugüne kadar olanları, biz sadece bir hevesten ve iç politikalarında prestij kazanmak davasından ibaret telakki edegeldik. Bu ne biçim bir hükümdür ki, bir kasaba papazına devlet muamelesi yapacak kadar eğilip bükülmektedir...”⁴¹⁸

Lider konuşmasında;

- ‘sözsel tehdit algısı’ yaratarak rakibin eylemlerini *değiştirme/yönlendirme* amacını taşımaktadır.
- Rakibine karşı kriz ile ilgili olmayan tarihsel düşmanlığa atıfta bulunarak söylemlerinin *açıklığının kaybetmesine* yol açmaktadır.
- Rakibinin iç meselelerine karışarak *meydan okurken* kendi kontrol sahasını genişletmek istemektedir.
- Türkiye’nin üzerine düşeni yaptığını ifade eden söylemleri ile *müzakere seçeneğini* göz ardı ederken *sorumluluğu* da *karşı tarafa yüklemektedir*.
- İstemini dile getirirken hedefin isteme uygun davranmasını gerektirecek *ödül/teşvik* söz konusu değildir.

Menderes’in bu konuşmasından anlaşılacağı üzere liderin güç gereksinimi ile hareket ederek söylemlerinde tehdit, suçlama, karşısındakinin davranışlarını yönlendirme, tavsiyede bulunma kelimeleri ile kendi gücünü sürdürebilme anlayışı ön plana çıkmaktadır. Liderin eylemsizliği ile kaybettiği gücünü yeniden kazanma arzusu belirgindir. Bu anlamda tehdidin caydırıcılığının orantısızlığı karşısında önlem olarak tedbirden kriz sürecine geçilmiştir. Başbakan Menderes, bahse konu nutku Londra konferansı öncesi o dönemin havasına uygun bir şekilde söylemiş olsa da aslında ‘yangına körükle gidilmiştir’.⁴¹⁹

Menderes kriz özelinde *iç-dış bağlantısını kendi çıkarlarına göre kurgulamaktadır*. Liderin iç politikaya olan *çatışmacı* bakış açısını uluslararası politikada da görmek mümkündür. Bu bağlamda; Sovyetler Birliği’nin her zaman için düşman olarak tanımladığı dış politika içerisinde 1955 krizi de Başbakan Adnan Menderes tarafından

⁴¹⁸ age, 7.

⁴¹⁹ Dikerdem, age, 128.

komünistlerin bir tasarısı olarak algılanmış ulusal ve uluslararası kamuoyuna da bu şekilde aktarılmıştır:

“Kıbrıs meselesi etrafında son bir sene zarfında gittikçe ağırlaşan sinirlilik havası son dereceye varmış ve bunu bir daha ele geçmez bir fırsat sayan gizli komünist teşkilâtı ve solcu unsurların itibariyle daima teessür ve teessüfle hatırlayacağımız 6 Eylül hâdiseleri meydana gelmiştir.”⁴²⁰

Bu anlamda uluslararası sistemde var olan ayrım karşısında Başbakan Menderes, bu ayrımın gerektirdiği üzere, battı ittifakı içerisinde *iç dengeleri gözetememiş* Sovyetler Birliği’ne karşı savaş halinde olmuştur. Krizin başlangıcında bu davranış kalıpları ile herhangi bir risk hesabında bulunmadan hareket eden lider, kriz tırmandığı evrede de kontrolü eline alamamıştır. Bu anlamda, hükümet sorunu komünizmin bir oyunu olarak meşrulaştırmayı tercih etmiştir.⁴²¹

Liderlerin karakterleri, araştırmacılara siyasi hedeflerini nasıl başardıkları ya da başaramadıkları konusunda açıklayıcı olmaktadır. Bu anlamda, Baban’ın ifade ettiği üzere, Menderes sorunlara anlık çözümler bulma arayışında olan bir kişiliğe sahiptir:

“Onun için dış politika konularında tarihe, jeopolitik verilere, uluslardaki ekonomik potansiyele göre kendi arabasının uzun lambalarını yakan değil, burnunun dibindeki olaylara çare aramak için kısa lambalarını yakan ve gene dış politikayı bir milletin kuvvetlerinin toplamının akıl yoluyla yönetilmesi şeklinde değil, gününü kurnazlıkla gün etme anlamında yorumlardı.”⁴²²

Kriz özelinde Başbakan Menderes, Yunanistan’ın enosis amacına yönelik olarak olduğu bitti yaratarak sorundan kurtulmayı istemiştir. Meselelere uzun vadeli çözümler aramak yerine o an için sorun ortadan kaldırılarak, Yunanistan’da tehdit ve korku yaratılarak, sorunun çözümlenebileceği, tamamen ortadan kaldırılabileceği düşünülmüştür. Oysa lider, olayların sorumluluğunu üstlenebilmekte başarısız olmuş *sorunu sahiplenememiştir*. Başbakan olayların kontrol altına alınabilmesinin mümkün olmadığını bir psikoz örneği ile ifade etmektedir:

“...Hâdisе, başladığında, tamamıyla nezih bir talebe ve gençlik topluluğu şeklinde cereyan etti. Haberimiz yok mu idi? Vardı. Neden önlemediniz, diyeceksiniz. Önlemek için kâfi kuvvetlerimiz mevcuttu. Fakat hâdisе bir anda öylesine imbisat etti ve yaratılmış olan psikoz o derece müessir bir şekilde bütün zabıta kuvvetlerini ilk anda hareketsiz bıraktı ki, milletçe millî bir felâkete maruz kalındığını, hakikaten baskına uğranıldığını kabul etmek lâzımdır.”⁴²³

⁴²⁰ “Türk-Yunan Münasebetine Dair Dulles’in Mesajı ve Başvekilimizin Cevabı”, **Ayın Tarihi**, Eylül 1955.

⁴²¹ “Hükümet sorumluluktan kurtulmak için suçu, kuruluşunda yardımcı ve ilişkili olduğu Kıbrıs Türk’tür Derneğine atmak için her yola başvurur. Tabii yine vefasız bir Menderes ile karşı karşıyayız. Yardım istediği ve de yardım eden kimseleri, hep yaptığı gibi, harcamakta tereddüt etmez”, Şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2007): 711.

⁴²² Baban, **age**, 234.

⁴²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Sekseninci İnikat, Devre X, İçtima 1., 12.IX.1955: 699. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c007/tbmm10007080.pdf>, [9.03.2019].

6-7 Eylül Olayları krizinde Türk hükümeti Yunanistan tarafından bir saldırıyı öngörmüş ve buna göre önlem alınması gerekliliği çerçevesinde hareket etmiştir. Oysa *siyasal geleceğin öngörülebilirliği ve olayları kontrol etme ihtiyacı yüksek olan lider için tam tersine Türkiye’de Rum azınlığa yöneltilen saldırı hiç beklenmedik bir şekilde krize dönüşmüştür. Bu durumu liderin şaşkınlığı şu sözleri üzerinden okunabilir:*

“... hâdise hakikaten misli görülmemiş denecek kadar mühimdir. Şurasını da arz edeyim ki, mahiyeti itibariyle başka olmakla beraber, 31 Mart hadisesiyle boy ölçüşecek bir seviye ve vahamette bir hâdise karşısında bulunduğumuzu kabul etmek lâzım gelir.”⁴²⁴

6-7 Eylül olayları krizi, karar alıcı Menderes’in siyasal geleceği açısından beklenmeyen sonuçlara yol açmıştır. 6- 7 Eylül olayları sonrasında Demokrat Parti grubu daha da gerginleşmeye başlamış ve Menderes o gün için tarihi yönlendirme şansına “Sizden hükümetim için değil, şahsım için, reisiniz olarak itimat istiyorum” diyerek sahip olmuştur.⁴²⁵ Ağaoğlu Menderes’in içinde bulunduğu güç durum ile baş etme şeklini şöyle anlatır:

Fotoğraf 1: “Başvekil Adnan Menderes İstanbul’da Müessif Nümayişlerin Vuku Geldiği Mahalde Tetkiklerde Bulunurken”, Zafer, 8 Eylül 1955, 1.

“...Menderes o gece de zor anlarında kapıldığı ruh haleti içindeydi. Gözleri önünde birer birer yıkılan bakanları imdadına koşamıyor kâh meclisteki odasında, kâh Koraltan’ın yanında Meclis salonundan gelen kızgın sesleri işitmeye çalışarak “ne olacak, ne olacak” diye başı eğik, saçları karışık dolaşıp duruyordu. Sonunda çekilmeye karar verdi, hatta istifasını yazarak Koraltan’a bıraktı. İşte bu anda Sarol’un aklına yine bir toprak adamının güçlükler önünde başvurduğu son çare geldi: ‘Kuraktan taşkından veya yangından hiç değilse tohumları kurtarmak’!”⁴²⁶

Başbakan Menderes’in ‘toprak adamı’ olma özelliği kriz özelinde kendisini göstermiştir. Anlık değişen durumlara göre karar vermesi dolayısıyla kriz sırasında gerekli tedbirlerin alınmaması istenmeyen sonuçlara yol açmıştır.

⁴²⁴ “12 Eylül 1955 Pazartesi İstanbul, İzmir ve Ankara Vilâyetlerinde Örfi İdarenin İlânına Dair Başvekâlet Tezkeresi Münasebetiyle”, **TBMM Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 4 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)**, der. Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, (Ankara: TBMM Basımevi, 2014): 541.

⁴²⁵ Ağaoğlu, **age**, 119

⁴²⁶ **age**.

Başbakan Menderes bu olaydan sonra meclise ispat hakkı konusunu getireni, DP'yi sorgulayanı partiden ihraç etmeye başlamıştır.⁴²⁷ Bu anlamda, Menderes'in kriz yönetim sürecindeki baskın rolü, parti içindeki farklı görüşlere ve eleştiriye kapalı oluşu onu kriz süresince hükümetin istifasına yol açacak gelişmelere kadar götürmüştür.⁴²⁸

Menderes'in *ülke içi siyasi dengeleri anlamakta zorlandığı* söylenebilir. Olaylardan sonra çekilen fotoğrafta da nitekim liderin şaşkınlığı, tedirginliği net bir şekilde anlaşılmaktadır.

“Menderes'te iki şahsiyetlilik, açık olarak göze çarpar. Bazen romantik, bazen aşırı realist, bazen kendini bütünüyle veren, bazen hercai, bazen sözünün eri, bazen sözüne güvenilmeyen insan... Ama ne var ki Menderes, kendini veren, kendini bütünüyle veren insandı. Ne kadar hercai olsa da bu veriş, onun asli vasıflarından biridir. Kendini vermek ve kendini verdiği duygulara, heveslere, işlere inanmak, onun hiçbir zaman değişmeyen çocuğumsu ruhunda bir halidir. Ama bu kesintisiz devam eder mi? Bu ne kadar sürer? İşte o ayrı bir soru işaretidir... Zaten bu karakter çelişmeleri, bu iki veya daha ziyade şahsiyetlilik, onun biraz da, bu daima zinde kalan çocukluğunun bir belirtisi değil midir? Hulasa, Menderes, bilhassa ruh yapısı bakımından, hem bir fenomen, hem bir problemdir.”⁴²⁹

Başbakan Menderes'in kişiliğini özetleyen bu yazıdan da anlaşılacağı üzere, olayların tarihsel akışı içerisinde Başbakan Menderes'in *şansa önemli rol verdiği* söylenebilir. 6-7 Eylül olaylarının beklenmeyen bir şekilde krize dönüşmesi olayların kontrolünü akışa bırakan Menderes hükümetinin seçimlerinin bir sonucudur. İstanbul'un çevresinden toplanan kişilerin Rumlara saldırıları, polise müdahale yetkisi verilmemesi, olayların başladığı sırada Başbakan Menderes ve ekibinin Ankara'ya dönmek üzere yola çıkmaları liderin şansın rolüne verdiği önemi göstermektedir. Bu anlamda konuyu oldu-bittiye getirerek kapatma hevesi karşısında Başbakan'ın sonuçları öngöremeyen davranışı Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getiren insani kriz ile sonuçlanmıştır.

Şansa verilen rol ise lideri serüvenci bir dış politika izlemeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda ise lider olayları kontrol edebilmekte zorlanmıştır. Samet Ağaoğlu'nun

⁴²⁷ Baban, **age**,199.

⁴²⁸ Menderes döneminde istifa eden bakanlar istifasının kabul edildiğini radyodan öğrenmektedirler. Gazeteciler bakanlara telefon ettiklerinde ‘istifa mı etmişim’ diye cevap verirlmiş. Adnan Menderes bir milletvekilini bakan olarak atamadan önce milletvekillerine boş bir istifa dilekçesi imzalatırmış yeri geldiğinde de bu dilekçeleri kullanırmış. Mehmed Kemal, “Bakanların Yakınması”, **Cumhuriyet Siyaset Eki**, 3 Eylül 1984, 14.

⁴²⁹ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 240.

olayların ertesinde *kontrolü kaybetmiş olan* Menderes'in içinde bulunduğu durumu aktaran yazısı liderin çaresizliğini ortaya koymaktadır:

“Menderes’in tarihin birçok büyük adamları gibi zorluklar karşısında ilk tepkisi biraz ümitsizlik, biraz kederlenme oluyordu. Sonra birden silkiniyor bir an için kaybettiği irade ve enerjisini toplayarak duruma göre isabetli, isabetsiz kesin kararlarını alıyordu. Onun böyle zor günlerde görüşünü mesela Napolyon’un Rusya dönüşünü gösteren tablolarındaki resimlerine benzetirdi. Aynı çökmüş omuzlar, aynı eğik baş, aynı dağınık saçlar, aynı bakışlar. 6-7 Eylül olaylarının ertesinde İstanbul’da valinin odasına girdiğim zaman Adnan Bey ayakta duruyordu. Saçları karmakarışık yüzü tıraşsızdı...”⁴³⁰

Lider, istemlerini dile getirirken savaş/çatışma korkusu yaratarak hedef ülkeyi zor durumda bırakacak bir seçim ile karşı karşıya bırakmamıştır. Aksine, kısıtlara meydan okuyan davranışı ile ‘Liman Lokantası Nutku’ ile verdiği mesajdaki gibi odak noktası; *hedefi kendi misyonu etrafında razı etmek* olmuştur.

Diğer yandan siyasal karar alma sorumluluğunu elinde bulunduran Başbakan Menderes *bilgeye kapalı* davranış kalıbı ile hareket ederek; kendi ideolojisine karşıt olan görüşleri hiçbir zaman için değerlendirmeye almamış eleştirel bir süzgeçten geçirmemiştir. Muhalefet, Londra Konferansı öncesi ulusal birlik çağrısı yaparak bütün olmayı/toplumsal birlikteliği hedeflemiş ancak 6-7 Eylül olaylarının sorumlusu Başbakan Menderes’e göre yine muhalefet olmuştur:

“Muhterem arkadaşlar, bütün mitinglerde, bütün miting konuşmalarında - gazetelerden çıkarabilirsiniz- bir sene mütemadiyen haykırdılar: Bu Hükümet âcizdir, millî menfaatleri koruyamıyor, hükümeti aşarak millî menfaatleri korumak lâzımdır, teranesini bir ufuktan öbür ufka, bütün vatan sathına yaymak için hiçbir gayreti esirgemediler. Bu suretle pek şiddetli olan heyecanı azami şekilde tahrik ettiler.”⁴³¹

Bu anlamda Başbakan Menderes, muhalefete olan güvensizliği ile hareket etmiş ve krizin kontrol edilebilmesinde zorlanmış. Kontrolde çıkan olaylar karşısında işbirliğine yakın bir tutumun izlenmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Başbakan Menderes Yunanistan ile ilişkilerin yeniden düzeltilmesini; Batı ittifakının bir gerekliliği olarak okumaktadır. Karar alıcı Menderes’in Amerika Dışişleri Bakanı Foster Dulles’un ikili ilişkilerin düzeltilmesi talebine verdiği cevap şöyledir:

⁴³⁰ Ağaoğlu, age, 44.

⁴³¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Sekseninci İnikat, Devre 10, İçtima 2, c. 9 13.1.1956:81, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c009/tbmm10009023.pdf> [09.03.2019], Oysa Muhalefet lideri İnönü, dış politikanın gündemi gibi iç politikanın da gündeminin Kıbrıs olması gerektiğini söyleyerek Adnan Menderes’in 24 Ağustos 1955 tarihli beyanatını desteklemiştir. “Muhalefet, Menderes’in Demecini Tam Bir Tasvib İle Karşıladı”, **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1955, 1.

“... Görülüyor ki dünyanın bu nazik ve tehlikelerle dolu kısmında bizim de sizin gibi sulh ve emniyetin bir kalesi addetmekte olduğumuz Türk-Yunan dostluğunun ve Balkan ittifakının bütün gelmiş geçmiş hadiselerle rağmen idamesine ve hatta daha da takviyesine hala büyük ehemmiyet vermekteyiz... Müşterek emniyet fikrinin tatbika konulmuş en ileri ve güzel eseri olan NATO teşkilatına ve onun sulhçu ve insani politikaya samimi olarak inanmış bulunan Türk hükümeti her şeye rağmen bu yoldan asla ayrılmak niyetinde değildir. Bu itibarla Türkiye’nin Türk Yunan dostluğunun haleldar olması için sarf ettiği gayretler ve aldığı tedbirlerle uhdesine düşeni yerine getirmeğe çalışmakta olduğu hususunda teminat verebilmekle bahtiyarım.”⁴³²

Başbakan Menderes her ne kadar Yunanistan’a Rum azınlığın kayıplarının karşılanacağı konusunda teminat vermişse de Yunanistan’ın gerek tazminat taleplerinin karşılanmaması karşısındaki tepkisi gerekse de Balkan ittifakı ile ilişkisini koparması karşısında gerginleşen ilişkiler karşısında Başbakan Menderes şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Biz Türk Yunan dostluğunun ihya edilebilmesinin mümkün olduğu kanaatiyle hareket ediyoruz. Bu dostluk fecaatlerle dolu kanlı bir harbe rağmen akliselim ve realizm kuvvetleriyle kurulmuştur. Senelerce devam ve inkişaf etmiştir. Şimdiki şartlar, bu dostluğun kurulduğu zamanki şartlara nispetle çok daha müsaittir. ... Bütün bu hakikatler göz önünde bulundurulacak olursa bu dostluğun bugün geçirmekte olduğu buhranın hala izale edilememesinin hem hayret verici bir hadise hem de feci bir hata teşkil edeceği anlaşılır... Türk Yunan münasebetlerini daima kötüye götürmek için birçok fırsat ve sebepler bulmak mevcuttur. Bu itibarla mesele bir arzu ve hüsniyet meselesinden ibaret kalır. Kötü fırsat ve imkânları kafi derecede faal olan düşmanlarımıza bırakalım ve biz iyi fırsat ve imkanlar üzerinde çalışalım. Eğer Atatürk ve Venizelos’un kurduğu Türk-Yunan dostluğuna takaddüm eden feci boğuşmaya sebebiyet vermiş olan haleti ruhiyenin emellerin ve tasavvurların hortlamasına meydan verilirse işte o zaman vaziyet hakikaten müşkülleşir.”⁴³³

Liderin üslubu analiz edilecek olursa;

- Lider dolaylı ifadeler kullanarak; isteminin *anlaşılması zor/kapalı* hale gelmesine yol açmaktadır. Oysa liderin tek söylemek istediği, Kıbrıs’ta Yunanistan tarafından desteklenen çatışmaların son bulmaması halinde Türkiye’nin zorlayıcı tedbirlere başvuracağıdır.
- Dostluk ve işbirliğini lider siyasi rakibini *kontrol/yönlendirme* çabası içerisinde temenni etmektedir. Böylece rakibin uyum sağlayacağı müzakere seçeneği de kapalı hale getirilmektedir.

⁴³² Dulles’in mesajı: “Türk-Yunan münasebetlerinin Kıbrıs meselesinden mütevellid olarak tehlikeli şekilde bozulmasını endişe ile takip ettim. Bu anlaşmazlığın mudil ve müteaddid sebepleri bir tarafa bırakılarak, müşterek emniyetimizin temelini teşkil eden şimali Atlantik camiası vahdetinin gecikmeden tekrar eski haline getirilmesi lüzumuna kanniyim. Komünist genişlemesinin hür dünya için tehlike arz etmeğe başladığı on seneye yaklaşan bir zamandan beri Türkiye ile Yunanistan arasındaki sıkı ve dostça işbirlik komünizminin Doğu Akdeniz’deki ihtiraslarına kuvvetli bir set çekmiştir. Kore’de Türk ve Yunan askerleri komünist mütecavizleri püskürtmek için yanyana çarpmışlardır. Kaydedilen bu müşterek başarılar müvaceherisinde herhangi bir meselenin Türk-Yunan dostluğunun seyrine uzun müddet için engel olacağına inanmıyorum...” , “Menderes ve Dulles Arasında Teati Eden Mesajlar”, **Cumhuriyet** , 21 Eylül 1955, 1, 5.

⁴³³ “Menderes’in To Vima ne Beyanatı”, **Milliyet** , 8 Ocak 1956, 1, 7.

Liderin aynı üslubunu 1956 Temmuz ayında yabancı basına verdiği demeçten de okumak mümkündür:

“...Şayet bugün İngiltere’den adayı bize iade etmesini istemiyorsak bunun sebebi Lozan muahedesi’nin gayet nazik bir muvazene kurmuş olmasındadır. Zira onunla oynamağa kalkışacak olursa, peşinden mühim hadiseler ortaya çıkacaktır. Kıbrıs Yunanistan’dan yüzlerce mil uzaktır. Tarih boyunca da hiçbir zaman Yunanlıların olmamıştır... Kıbrıs’a dair self-determinasyon ve anti-koloniyalizm ileri sürülecek çok laf edildi. Biz Türkler de kendi durumunu kendinin tayin etmesi ve kolonelliğe karşı gelmeğe inanmışızdır fakat bu hadisenin kolonicilikle hiçbir ilgisi yoktur. Self determinasyona gelince bütün beynelmilel otoriteler bunun her yerde gözü kapalı tatbik edilemeyeceğinde müttefiktir. Mesela Batı Trakya ahalisinin büyük kısmı Türk’tür. Buna rağmen 1923’te burasını Yunanlılara bıraktık. Çünkü Yunanlılar self determinasyonun her yerde tatbik edilemeyeceğini söylüyorlardı. Manhattan’da yaşayan İtalyanlar adanın bir kısmının İtalya’ya bağlanmasını isteseler ne dersiniz? Bu bakımdan düşünceli davranmak gerekir. Kıbrıs meselesi de tamamen suni bir şekilde yaratılmıştır.”⁴³⁴

Liderin demecinde görüldüğü üzere karar alıcı konu kapsamının dışına çıkarak Batı Trakya’dan İtalya’ya kadar verilen örneklerle vermek istediği mesajdan uzaklaşmaktadır. Aynı zamanda lider rakibini suçlayarak sorumluluğun kendisine ait olmadığını vurgulamaktadır:

“Davamızın haklı olduğuna eminiz Yunanlılar ne yapmak istiyorlar 120 bin kişiyi esaret altına almak mı? Adada Türklerin self determinasyon hakkı yok mu? ...Kıbrıs meselesinin dostane bir tarzda halledilebileceğini hala ümit ediyoruz. Biz elimizden gelen her şeyi yaptık şimdi sıra Yunanistan’dadır.”⁴³⁵

Lider, kendisini rakibi karşısında sorumluluk alma davranışını reddetmektedir. Lider kendi kontrol sahasını genişletebilecek bir alan arayışı içerisinde. Nitekim Kıbrıs’taki Türk tezinin; İngiltere’nin Kıbrıs’ı terk etmesi durumunda Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesinden ‘taksim’ tezine dönüşmesi Türkiye’nin meşruluğunu savunabileceği, kendi iktidarını sürdürebileceği meşru bir tezdur. Lider, şartların değişmesi ile gerçekleştirilmesi mümkün olabilecek teze geçiş yapmıştır:

“...Muhterem vatandaşlarım filhakika biz Kıbrıs’ta statüko değiştiği takdirde Kıbrıs’ın Yunanistan’a değil Türkiye’ye avdet etmesi lazım geldiği prensibini bilhakkını müdafaa ettik. O günden bugüne beynelmilel siyasi hadiseler o derece vahim inkişaf gösterdi ki hükümet esasta ve esas gayede bir fedakarlık yapmadan yine Kıbrıs meselesinde mümkün olabilecek en büyük fedakarlığı yapmayı bütün dünya uğruna dünyanın sulh ve emniyeti bakımından ve dünyada sulh sever milletler camiasının hayrı için lüzumlu bir fedakarlık telakki etti. Şimdi bu fedakârlığı yaparken Londra konferansına gittiğimiz zamanki tezimizle bugünkü tezimiz arasında değişiklik olmadığını şu suretle izah edeceğim: Biz Kıbrıs’ın Türkiye’ye avdetini Yunanistan’a asla geçmemesini müdafaa ederken bu prensibi adadaki Türk soydaşlarımızın kendi iradelerince bir iradeye kavuşmalarını temin etmek için ondan sonra güzel Anadolu’muzun emniyetini mahfuz bulundurmak için işte bu iki gaye için ortaya atmıştık... Bu iki nokta mahfuz bulundurulduğu içindir ki dünyanın sulh ve emniyeti namına ve büyük ve vahim ihtilaflara mani olmak için Türk milletinin ve hükümetinin yapabileceği son fedakârlık olarak Kıbrıs’ın taksimine rıza gösterdik. Eminim ki bu suretle hareket ettiğimizden dolayı aklı başında olan dünya efkarı nazarında sulhu

⁴³⁴ “Kıbrıs Hakkındaki Türk Görüşü Dün Amerikalılara Anlatıldı”, **Cumhuriyet** , 2 Temmuz 1956, 5.

⁴³⁵ “Başvekilin Kıbrıs’a Dair Yeni Beyanatı”, **Milliyet** , 7 Şubat 1957,1.

seven ve milletlerin ve hükümetlerin seviyelerini ölçmesini bilen dünya efkarının huzurunda Türk milleti şeref ve haysiyet kazanmıştır.”⁴³⁶

Tarihe ‘Bursa Nutku’ olarak geçen Menderes’in konuşması Bursa’da halka hitaben gerçekleştirilmiştir. Lider taksim tezini meclise getirerek muhalefet ile müzakere sürecini işletmemiş Baban’ın ifadesiyle “Menderes tek başına Kıbrıs’ın yarısına razı olmuştur.”⁴³⁷ Lider, kendisini barışsın sorumlusu olarak algılayarak Yunanistan’ın kışkırtıcı eylemlerine esneklik tanıyan aktörlerin de sorumluluğunu göz ardı etmiştir.⁴³⁸ Lider, adanın Türkiye’ye verilmesinin mümkün olmadığını kabul etmekten çok bu gerçekliği fedakârlık olarak yansıtmaktadır. Böylece, ‘barışın kurucusu’ rolünü üstlenen lider kendinden üstün gördüğü büyük güçler karşısında ‘saygınlık kazanma’ beklentisini vurgulamaktadır. Liderin temel ve değerlerinin önceliği Kıbrıs’taki Türk toplumunun hak ve çıkarlarının korunmasıdır. Bu hedef ya İngiltere’nin egemenliği altında sağlanacaktır ya da ‘taksim’ ile mümkün olabilecektir. İngiltere’nin ada üzerindeki egemenliğini sürdürmeme tavrı ise Türkiye’yi taksim tezine yönlendirmektedir. Aslında liderin dış aktörlerin davranışlarını şekillendirememe algısı/uluslararası ortamı yeniden okuma ihtiyacı lideri yeni bir tez üretmesine sevk etmektedir.

Lider üslubundaki kelimeler; “dünyanın sulh ve emniyeti namına, dünyada sulh sever milletler camiasının hayrı için, vahim ihtilaflara mani olmak için Türk milletinin ve hükümetinin yapabileceği son fedakârlık, rıza gösterdik” ile *barışçıl* söylem kurgularken verilen taksim kararını ‘taviz’ olarak göstererek rakibine ‘iyilik’ olarak göstermekte böylece onun üzerinde kendi *gücünü* vurgulamaktadır. Liderin bu anlamda *kararlılığını sürdürmekte başarısız* söylemleri *kapalı ve dolaylı* ifadelerdir.

⁴³⁶ “Kıbrıs’ın Taksimi Son Fedakârlığımızdır”, **Milliyet**, 4 Mayıs 1957, 1, 3.

⁴³⁷ “Muhalefet Başbakan’ın Konuşmasını İyi Karşılamadı”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1957, 5.

⁴³⁸ Peyami Safa, “Başvekilin Nutku”, **Milliyet**, 5 Mayıs 1957, 2.

Tablo 7: Adnan Menderes’in Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	MENDERES
Siyasi Evrenin Esası	Menderes’e göre siyasal hayat çatışma ve mücadeledir. Lider elde etmiş olduğu siyasi kazanımları rakibi karşısında zafer olarak tanımlarken rakibini yenilgiye uğratmak üzerinden söylemlerini kurgulamaktadır. Başbakan Menderes’in uluslararası sistemi algılayışına baktığımızda dünyayı beyaz ve siyah, batı ya da doğu olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Batıda olmak dünya barışının kesin garantisi iken doğu bloğunda yer almak tam tersine dünya barış ve bütünlüğüne tehdit oluşturmaktadır. Böylece, dış politikada esnek bir yapıdan söz edilememektedir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin değerlerini gerçekleştirebilmesinde zor durumda kaldığı söylenebilir. İç ve dış politikada kararlarını alırken kararlar danışma süzgecinden geçirilmeden, kararlara dair risk hesaplanması gerçekleştirilmediğinden lider sorunlara anlık çözümler bulma arayışındadır. Bu nedenle lider değerlerinin tehdit aracılığı ile gerçekleştirilebileceği algısını taşımaktadır.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörebilir olarak algıladığını söylemek mümkündür. Bu nedenle de rakibinin davranışlarını şekillendirme ve kendi istemlerini kabul ettirme anlayışı içerisinde.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Menderes’in olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini inandığını söylemek mümkündür. Liderin bu inancı doğrultusunda hareket ederek hem ulusal politikada hem de dış politikada uyumsuzluk içinde olduğu aktörlere karşı çatışan onların davranışlarını kontrol altına almayı amaçlayan bir tutum benimsediği söylenebilir.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sorumluluğunu taşımasında yetersiz olduğu dolayısı ile şansa önemli rol verdiği söylenebilir.

Tarafımızca hazırlanmıştır.⁴³⁹

Tablo 8: Adnan Menderes’in Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	MENDERES
Stratejinin Yönü	Liderin, ani karar vermesi gerektiği durumlarda üçüncü aktör desteği, şiddet içermeyen çözüm, arabulucu gibi işbirliğine yönelik araçlara başvurmadan çok doğrudan şiddet araçlarına başvurmaya eğilimli olduğu söylenebilir. Olağan durumlarda ise liderin işbirliğini önemseyen davranış kalıbı ön plana çıkmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider güvenlik kaygısı taşımaktadır. Güvenliğin korunmasında başvurduğu araçlar ise konjonktüre göre değişiklik gösterebilmektedir.
Risk Eğilimi	Lider mevcut statükonun korunabilmesi arzusu içerisinde cesurca adımlar atmaya eğilimlidir. Dış politika kararları sağlam temellere oturulmaksızın alınabilmektedir. Bu anlamda siyasi meseleler güvenlikleştirerek şiddet araçlarına uygulanabilir hale getirilebilmektedir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider söylemlerini tehdit ederek dile getirmekte sonrasında herhangi bir diplomatik girişimde bulunmaksızın uyumsuzluğun oldu-bitti yaratılarak zamanla unutulması/unutturulması eğilimindedir.

⁴³⁹ Operasyonel Kod tabloları tarafımızca hazırlanışından bundan sonraki operasyonel kod tablolarında ‘Tarafımızca hazırlanmıştır’ ibaresine yer verilmeyecektir.

Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek- Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek- Cezalandırmak)	Lider eylemlerini önce sözlü ‘tehdit’ üzerinden kurgulamakta eğer istemleri gerçekleştirilmezse rakibinin cezalandırılacağına dair algı yaratma arayışı içerisindedir. Sonrasında, cezalandırma davranışını diplomatik araçlara başvurarak değil şiddet araçları ile gerçekleştirme eğilimindedir.
---	--

Genel olarak liderin profilini incelediğimizde, liderin mevcut statükonun korunması amacı ile kontrolcü davranış kodu nedeniyle siyasi eylem ve hedeflerinin gerçekleştirilmesinde zorlandığı söylenebilir. Liderin karakterinin; ‘söylem-eylem arasındaki farklılık’, ‘olayları kurgulayarak gerçek varsayan yaklaşımı’, 1955 krizinin tetiklenmesinde ve zaman zaman krizin tırmanmasında önemli rolü olduğu görülmektedir. Lider kendi karakterinin de etkisi ile rakibinin davranışlarını öngörememekte ve onu saldırgan olarak algılayarak savunmaya geçmektedir. Böylece liderin ‘git-gel’ler içeren davranışları onu ne yapacağını bilemediği ikilemli bir durumun içerisine itmiştir. Barış arzusunu dile getirirken Yunanistan’ın davranışları karşısında lider kendini güvensiz hissettiği anda saldırıya geçmiştir. Oysa, bilindiği üzere uluslararası siyasi ortamda ikili ilişkiler arasında mutlak barış ya da savaştan söz edilmesi mümkün değildir.

Tablo 9: Başbakan Papagos ve Karamanlis’in Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	PAPAGOS	KARAMANLİS
Siyasi Evrenin Esası	Lider yıllarca savaşın içerisinde bulunmuş, barışa mücadele ile varılabileceği düşüncesine sahip olmuştur. Papagos’un siyasal hayata bakış açısı öncelikle uyum olmuş ancak uyumun mümkün olmaması durumunda çatışma bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.	Lider Yunanistan’da demokrasinin kurucusu olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda demokrasinin getirdiği bir arada mevcut uyumsuzluklarla yaşayabilme anlayışının Karamanlis’de hakim olduğu söylenebilir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Lider olaylara nötr yaklaşmaktadır. İstemlerinin karşı tarafta bir karşılık bulmaması durumunda eylemlerine başka yollardan devam edebileceğine inanmaktadır. Bu anlamda lider gerektiğinde çatışma araçlarına başvurmadan sakinleşmektedir.	Lider Yunanistan’ın modernleşmesine, uluslararası alanda rekabet edebilir hale gelmesine, ilerlemesine büyük önem atfetmektedir. Bu anlamda çatışma alanlarından mümkün olduğunca sakınarak temel değerlerinin gerçekleştirilebilmesine odaklanmakta ve değerlerini gerçekleştirebileceği inancını taşımaktadır.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Siyasal geleceğin öngörülebilirliği lider profilinde düşüktür. Bu nedenle bir taraftan diplomatik girişimlerle eylemlerini desteklerken askeri araçlarla da gerekli tedbirleri almaktadır.	Lider için öngörülebilirliği düşük/yüksek tanımlaması yapmak güçtür. Liderin eylemleri genel olarak işbirliğine yatkın olduğundan beklenmedik durumlar karşısında lider temkinli tavrını sürdürebilmektedir.

Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Lider kendine güveni yüksek bir profile sahiptir. İç siyasetteki ülkeyi 'kurtarıcı' misyonu onun bir çok şeyi başarabileceğine dair güven sahibi olmasında etkilidir. Ancak bu güven içerisi boş olmayıp neyin ne zaman yapılması gerektiğinin bilincinde olarak işlevini gerçekleştirmektedir. Bu anlamda lider gerektiğinde büyük devletler ile çatışmayı göze alabilmektedir.	Liderde ihtiyatlı davranma ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda liderin tarihsel gelişim üzerinde kontrol sağlanabileceğine dair inancının düşük olduğu söylenebilir.
Şansın Rolü	Liderin askerlikten gelmesi onun adımlarını planlı bir şekilde atmasında etkilidir. Dış politika tercihlerini yaparken gerçekçi davranmaya eğilimli olduğu söylenebilir.	Lider ihtiyatlı ve temkinli davranışları, kızgınlığını ifade eden ölçülü söylemleriyle şansa pek yer vermemektedir.

Tablo 10: Başbakan Papagos ve Karamanlis'in Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	PAPAGOS	KARAMANLİS
Stratejinin Yönü	Lider savaşın getireceği sonuçları tecrübe etmiştir. Bu tecrübe onu önce diplomasi araçlarını tüketmeye yönlendirirken askeri araçlara başvurulması hedefe ulaşılmadığında alternatif bir çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.	Lider, Yunanistan'ın ulusal ve uluslararası alanda siyasi/ekonomik/hukuki başarısını önemseydiğinden bunun barış ve işbirliğine yönelik strateji geliştirme eğiliminde olmuştur. Nitekim Kıbrıs'ın statükosunun belirlendiği Londra ve Zürih anlaşmaları onun başbakanlığı döneminde gerçekleşmiştir.
Taktiklerin Yoğunluğu	Liderin ne tam olarak işbirliğine yatkın olduğu ne de çatışmacı olduğu söylenebilir. Ancak, lider soruna muhatap ülke ve aktör nezdinde diplomasi ve hukuki araçlara başvurduktan sonra şiddet araçlarına başvurmayı tercih etmektedir.	Lider mümkün olduğunca Yunanistan'ı yeni krizlerle karşı karşıya getirmeme anlayışı içerisinde olduğundan liderin işbirliğine yönelik olduğu söylenebilir.
Risk Eğilimi	Lider, mevcut statükoyu değiştirme eğiliminde ve bunun için de risk alabilmektedir. Liderin değiştirme/dönüştürme arzusu risk almasını kaçınılmaz kılmaktadır.	Lider temkinli davranarak maceracı bir siyaset izlemekten oldukça uzaktır. Statükoyu kabul eden işbirliğine yönelik davranışları ile liderin risk eğilimi düşük bir profil göstermektedir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider daha çok uluslararası kurumlar üzerinden eylemlerini gerçekleştirmekte doğrudan krize muhatap aktörlerle işbirliği/çatışma durumuna girmekten sakınmaktadır.	Lider işbirliğine açık söylemleri üzerinden taleplerini dile getirmektedir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek)	Enosis özelinde lider BM'e başvurma ve enosisi destekleme üzerinden söylemlerini kurgulamaktadır. Lider üçüncü	Lider müzakere ve işbirliğine vurgu yapmaktadır. Krizleri tırmandırmadan siyasi değerlerin öncelikli olarak diplomatik

Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	aktör üzerinden girişimde bulunmayı tercih ettiğinden karşıt söylemlerde bulunmamaktadır.	araçlarla korunması liderin önceliğidir.
--	---	--

Yunanistan'ın BM'ye başvurusu sırasında krizin tetiklendiği evrede siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı olarak karşımıza Başbakan Papagos çıkmaktadır.⁴⁴⁰ Krizin tetiklenmesinde karar alıcının operasyonel kodları etkili olurken krizin tırmandığı evrede karar alıcı hastalığı nedeni ile etkin olamamış ardılı Başbakan Karamanlis ise krizin tırmandığı evrede krizin yumuşamasına yönelik 'barışçıl' tutumu ile krizin tırmanmasından sakınmıştır.

Başbakan Papagos savaş tecrübesine sahip bir asker olarak savaşın ve yıkımın bir millet için ne anlama geldiğini idrak etmiştir. Bu nedenle Papagos öncelikle enosis siyasetini takip ederken konunun diplomatik araçlarla çözülmesi girişimlerinde bulunmuştur. Başbakan Papagos, siyasi evren ile mümkün olabildiğince uyumlu olabilme anlayışı içerisinde. Başbakan Papagos, hem II. Dünya Savaşı sırasında hem de savaş sonrasında yaşanan iç savaşta Yunanistan'ın birlik ve bütünlüğünün korunmasında oldukça önemli role sahip olmuştur. Zaten 1952 seçimlerinde Yunanistan halkının barış, istikrar ve ahlak umudu ile Başbakan seçilmiştir.⁴⁴¹ Papagos, Yunanistan'da önemli görevlerde bulunan bir askerdir. Başbakan Papagos bu anlamda Yunanistan'ın geleceği için mücadele eden bir liderdir. Liderin siyasete geçişi de kendi siyasi bekası için değil bir türlü hükümet kurmakta başarısız olan Yunanistan'a siyasi istikrarın getirilmesidir. Onun için söylenen bu sözler durumu net bir şekilde anlatmaktadır: "Mareşal, milleti tarafından çok sevilmiş bir şahsiyetti. Siyasete atılması da, kendi şahsî ihtiraslarından ziyade, üzerine almakta tereddüt etmediği bir millî vazife duygusundan ileri gelmiştir."⁴⁴² Bu anlamda Başbakan Papagos, Yunanistan için kurtarıcı olarak görülmüştür.

Sahada bir asker olarak yer alan Papagos siyasi hayatı da iyi tanıdığından bağımsızlık mücadelesi veren bir siyasetçi olduğunu göstermekte bu nedenle de Yunanistan'ın BM başvurusunu son çare olarak algılamaktadır:

"Yunanistan hükümeti Yunanistan ile aynı kaderi paylaşan 400,000 Kıbrıs'taki Yunanlının

⁴⁴⁰ Yunanistan basını tarafından da Papagos'un Kıbrıs ile bizzat ilgilendiği hasta olduğunda ise diplomatları evine çağırarak siyasetini yürüttüğü belirtilmektedir. "Yunan Gazeteleri: 'Kıbrıs İşini Bizzat Papagos Ele Aldı' Diyorlar", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1955, 3.

⁴⁴¹ Nadir Nadi, "Yunanistan Seçimi", *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1952, 1.

⁴⁴² Doğan Nadi, "Mareşal Papagos'un Ölümü", *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1955, 1.

talebini göz ardı edemez. Yunan halkı içerisinde İngiltere'ye karşı başlatılan düşmanlık Atlantik savunması için (her ne kadar Yunanistan kendi gerekliliklerini yerine getiriyor olsa da) de risk oluşturmaktadır. Eğer İngiltere negatif tutumunu devam ettirecekse Yunanistan'ın BM'ye başvurmadan başka bir çaresi kalmayacaktır..."⁴⁴³

Böylece lider BM başvurusu ile Yunanistan'ın siyasetini *meşrulaştırmayı* çalıştığını ifade etmektedir.

- Lider "Kıbrıslı Yunanlıların talepleri"ni *vurgularken hassasiyet ve görev odaklı* yaklaşımını ortaya koyarken,
- Mevcut uluslararası ortamda Kıbrıslı Yunanlıların İngiltere'ye karşı düşmanlığı *tehdit* unsuru olarak kullanılmaktadır.
- Sorunun uluslararası ortama taşınması ise liderin *meşrulaştırmaya* verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Karar alıcı Papagos İngiltere'nin sorunu Birleşmiş Milletler düzeyinde tartışılmasından korktuğunu bildiği için öncelikle ikili görüşmeler aracılığı ile sorunu İngiltere'nin gündemine sokmaya çalışmıştır. Bu nedenle de Birleşmiş Milletler'e başvuru yapılması son çare olarak düşünülmüştür.

Başbakan Papagos Türkiye'yi Kıbrıs sorununda taraf olarak görmemektedir. Ankara ziyaretinde yaptığı bir konuşmada bu durumu ifade etmektedir :

"... denizaşırı cömert yardımlardan faydalanan iki memleketliniz, müdafaalarıyla devamlı surette meşgul olurken, gayretlerini milletlerinin hayat şartlarını düzeltmeğe hasretmek ve birleştirmek vaziyetinde de bulunuyorlar. Bu çok çetin bir iştir. Çünkü, eldeki bütün kaynakları milletin bugünkü refahına tahsis etmek, onun istikbalde felâketi demek olabilir. Münhasıran güvenliğin korunmasını takip etmek ise, bugün gerçeklerini umumî mahiyetteki mülâhazalara feda ederek insanî vecibeleri unutmak olur. Hükümetlerimizin programları bu iki kaygıyı gösterir. Daha iyi bir yaşama yolundaki mücadeleye hiçbir şey mâni olamayacaktır. Ancak, teyakkuzumuzu da hiçbir şey gevşetmeyecek ve müdafaamızı teşkilâtlandırmak hususundaki mesaimizin hızını da hiçbir şey kesemeyecek. Filhakika, bizi devamlı olarak şu veya bu suretle tehdit eden tehlikeleri her an izaleye âmede bulunacağız. ...İki milletin siyasî olgunluğunun bir delilini teşkil eden bugünün birbirine bağladığı Yunanistan ve Türkiye, sizin de dediğiniz gibi, çizilmiş bulunan yolda, dostluk, müşterek çalışma ve kuvvetlerinin birleştirilmesi yolunda, refah ve sulhun yegâne teminatı olan bu yolda ilerleyebilirler."⁴⁴⁴

Coğrafi olarak benzer tehditlere maruz kalan iki ülkenin *işbirliği* lidere göre önem arz etmektedir. Ancak, kriz öncesi dönemde liderin Türkiye'ye bu *iyi niyet* yaklaşımını kriz sonrasında liderin ölümü sebebiyle analiz etmek mümkün olmamaktadır.

⁴⁴³ Michalis Katsigeras, "Papagos-Cyprus", *Ekathimerini*, May 5, 1954, <https://www.ekathimerini.com/22622/article/ekathimerini/comment/may-5-1954>, [10.02.2019]. ⁴⁴⁴ *Aydın Tarihi*, Haziran 1953.

Kriz özelinde Başbakan Papagos'un enosis hedefini gerçekleştirmesi o dönemki koşullara bağlı olarak pek mümkün olmamıştır. Lider hedeflerini gerçekleştirme potansiyeline sahip olsa da Yunanistan'ın Kıbrıs siyaseti İngiltere'nin izlediği siyasete bağlı olarak gelişmiştir. Başbakan Papagos tarafından sorun İngiltere nezdinde birkaç kez gündeme getirilmiş fakat İngiltere tarafından Yunanistan'ın istemi reddedilmiştir. Siyasal karar alıcının öncelikli hedefi enosisin aşamalı olarak gerçekleştirilmesidir. Başvurduğu metod ise;

- İngiltere ile gizli müzakere,
- İngiltere'nin rızası olmayınca; BM'e başvurulmasıdır.

Papagos BM'ye başvuru nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Yunanistan hükümeti, Yunanistan ile aynı kaderi paylaşmak isteyen Kıbrıs'taki 400 bin Yunanlının taleplerini görmezden gelemiz. Yunanistan halkının İngiltere'ye karşı büyüyen düşmanlık hissi Atlantik savunma paktına karşı risk oluştururken Yunanistan hükümeti yükümlülüklerinin bilincinde hareket etmektedir. Eğer İngiltere hükümeti bu olumsuz duruşunu devam ettirecek olursa Yunanistan hükümetine BM başvurmadan başka bir seçenek kalmamaktadır...”⁴⁴⁵

Genel olarak söylenebilir ki, Başbakan Papagos, Yunanistan'ın 'enosis' amacını Türkiye'yi karşısına almayacak şekilde gerçekleştirmeye çalışmış bu bağlamda İngiltere ile doğrudan muhatap olarak amacına nasıl ulaşabileceğini tasarlamıştır. Bu anlamda lider dış *bilgiye açık* bir şekilde krizi yönetme çabası içinde olmuştur. Başbakan Papagos grup birlikteliğine önem veren bir kişiliğe sahiptir. Asker olma duygusu ile liderliği ön plana çıksa da başkalarının görüşlerine önem vermektedir. Bu nedenle de hükümet içerisinde Papagos bir uzlaşma zemini yaratmaya çalışmışsa da 1954 Nisan ayında Papagos'un BM'ye başvurma kararı hükümet içerisinde benimsenen bir karar olmamıştır. Çünkü bu başvuru diğer grup üyelerine göre, Batı ittifakının pekiştirildiği günlerde bu ittifaka yönelik bir tehdit oluşturabilecektir.⁴⁴⁶

Bu anlamda lider Papagos adım adım Kıbrıs politikasını izlerken Türkiye'ye karşı suçlayıcı ifadelerde bulunmaktan sakınmıştır. Yunanistan'ın enosis siyasetini üstü kapalı olarak silah göndererek, adaya yardımda bulunarak gerçekleştirmeye çalışmış

⁴⁴⁵ Katsigeras, “Papagos-Cyprus”.

⁴⁴⁶ Evanthis Hatzivassiliou, **Greece and the Cold War: Frontline State, 1952–1967**, (New York, Routledge, 2006): 50.

dolayısı ile gerçekleştirdiği eylemlerin sonucunda Türkiye ile karşı karşıya gelebileceğini düşünmediğinden doğrudan risk hesabı içerisinde olmamıştır.

Başbakan Papagos, Kıbrıs sorununa çok yönlü olarak bakabildiğinden Kıbrıs siyasetine alternatif çözüm yolları üretme eğiliminde olmuştur. Nitekim bu bakış açısıyla Papagos’a göre Kıbrıs meselesi bir devletin kendi iç sorunu olarak değil BM anlaşmasının birinci maddesinde olduğu üzere kendi kaderini tayin hakkı üzerinden değerlendirilmelidir.⁴⁴⁷ Böylece, karar alıcı Papagos sorunu uluslararası gündeme taşıırken bu siyasetini enosis olarak değil bağımsız ve anti-sömürgecilik olarak göstermiştir.

Diğer yandan siyasi karar alma sorumluluğunu elinde bulunduran lider, İngiltere ile siyasi mücadelesini sürdürürken de soruna temkinli yaklaşmayı tercih etmektedir. Örneğin İngiltere’ye karşı şiddet araçları ile gösteri yapan gençlere karşı uyarıları liderin temkinli yaklaşımını ortaya koymaktadır: “Bu gençler bilmelidirler ki, milli duygular doğru bir şekilde ifade edilmediğinde saygı görmezler, ancak medeni araçlar aracılığı bu duygu duyguların karşılık bulması mümkün olur.”⁴⁴⁸

Başbakan Papagos ülke genelinde miting düzenlenmesine izin verdiğinde de aynı temkinli tavrını sürdürmektedir:

“Hükümet ülke genelinde Yunanlıların ada ile birleşme talepleri doğrultusunda toplanmalarına izin verme kararı almıştır. İzin verilen ilk mitingin ruhuna uygun olarak Yunan toplumundan sorunun ağırlığını göz önünde bulundurarak birlik ve düzeni koruyacak Yunan halkına yakışır şekilde davranmalarını istiyorum. Yoksa kitleleri başka amaçlarına alet etmek isteyenlere karşı polis gerekli tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir... Ülke genelindeki gösterilerden alınacak sonuç sadece kitlelerin heyecanına bağlı olmayıp bütünlük ve ciddiyetin de gösterilmesine bağlıdır.”⁴⁴⁹

Başbakan Papagos aynı zamanda bir asker olması dolayısı ile ani koşullarda geçmişteki tecrübelerinden yararlanarak olayları kontrol edebilecek yeterliliğe sahiptir. Onun için hatta şu benzetme yapılmaktadır:

“Yunanistan’daki rolü birçok bakımlardan 1936 Fransa’sında eski Cumhurreisi Doumergue’nin başarısına benzer. O zaman Paris’te meclis binasını basmağa kadar varan halk ayaklanması Tournefeuilles kasabasındaki evinden alelacele getirilen Doumergue’nin şahsiyeti durdurmuştu. Mareşal Papagos da Yunanistan’ı aşağı yukarı böyle bir vaziyetten kurtarmıştır.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ H. Faustmann, “Clientelism in the Greek Cypriot Community of Cyprus under British Rule”, **The Cyprus View**, c. 10 s. 2, (1998): 13.

⁴⁴⁸ Michalis Katsigeras, “Anti-Government Protests”, **Ekathimerini**, March 20, 1954, <http://www.ekathimerini.com/21626/article/ekathimerini/comment/march-20-1954> [09.04.2019].

⁴⁴⁹ Katsigeras, “Papagos-Cyprus”.

⁴⁵⁰ Nadi, “Mareşal Papagos’un Ölümü”

Başbakan Papagos'un güçlü liderliği, olayları kontrol edebilme yetisi kriz özelinde daha önce de değinildiği üzere liderin hastalığı nedeni ile etkili olamamıştır. Liderin barışçıl öngörülerini gerçekleştirmemiş tam tersine Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler çatışma ve krizlere gebe yeni bir döneme girmiştir. 6-7 Eylül Olayları krizi sonucunda taraflar; işbirliğinden çok düşmanca bir tutum izler olmuştur. Nitekim bu kriz ile birlikte, Balkan Paktı nihayete ererken, NATO üyesi iki ülke ittifak içerisinde savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmaya başlamışlardır.

Öte yandan örneğin Gürün'a göre Papagos'un siyasi evren ile uyumlu bir siyasa izlemesinin ardında kendi ülkesinin ulusal çıkarları mevcuttur.⁴⁵¹ Çünkü Yunanistan'ın Kıbrıs'taki hak mücadelesi Kıbrıs'taki Türkleri korkutabilirdir. Bu nedenle de Yunanistan'daki Türk azınlığı en iyi dönemini Papagos liderliğinde yaşamış hatta o dönemde ilk kez azınlık ilk okullarında 'Türk' sıfatı kullanılmıştır.

Tarihsel gelişim içerisinde Yunanistan liderleri Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme arzusunu içlerinde barındırmışlar ve bu amaç için gerekli süreci başlatmışlardır. Başbakan Papagos'un bu anlamda enosis siyaseti ister istemez Türkiye'nin tepkisini toplamış ve taraflar arasındaki uyuşmazlık kriz ile sonuçlanmıştır. Dönemin krizlerinin uluslararası sistem içerisinde ne anlama geldiği bu kriz özelinde de oldukça net bir şekilde görülmektedir. Mısır ve İngiltere arasında gerçekleştirilen anlaşma sonucu İngiltere buradaki üslerini çekmek zorunda kalmış ve Ortadoğu'da küresel aktör rolünü düdürebileceği alan sadece Kıbrıs olmuştur.⁴⁵² Bu anlamda, İngiltere krize varan gelişmelerde oldukça önemli bir paya sahip olmuştur. İngiltere'nin sömürgelerini ve bir anlamda gücünü kaybetmesinden istifade etmek isteyen Yunanistan liderleri enosisin de mümkün olabileceği düşüncesiyle siyasi ve askeri araçlara başvurmayı tercih etmişlerdir.

⁴⁵¹ Gürün, **Bükreş-Paris-Atina**, 210.

⁴⁵² Tabitha Morgan, **Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus**, (New York: I.B.Tauris ve Co Ltd, 2015): 208. İngiltere, 1954 yılında Mısır'la anlaşarak Süveyş'ten çekilme kararı aldığı anda parlemontada büyük tepki oluşmuş ve İngiltere'nin bu kararına karşı olarak hatta parlamento içerisinde muhalif Süveyş grubu oluşturulmuştur. İngiltere'nin bu çaresizliği karşısında ise; bölgesel ittifaklar aracılığı ile güvenliğin temini rolü Türkiye'ye biçilmiştir. Öyle ki, 1 Nisan 1955'de başlayan çatışmaların vuku bulduğu tarih İngiltere'nin ve Ankara'nın gündemi açısından tesadüf değildir ki İngiltere aynı tarihte Türkiye ve Irak arasında gerçekleştirilen Bağdat Paktı'na katılacağını ilan ettiği tarihe denk düşmektedir.

Olaylar aynı zamanda İngiltere'nin Kıbrıs sorununu görüşmek üzere düzenlediği Londra konferansı sırasında meydana gelmiştir. Bu anlamda her iki ülkenin kamuoyu hassasiyetlerini şiddete dökebilecek gelişmelere zaten açık bir haldedir.

Papagos'un ölümünden sonra kral tarafından re'sen atanan Başbakan Karamanlis'in temkinli tavrı ise taraflar arasındaki uyuşmazlığın yeni bir krize tırmandırılmamasında etkili olmuştur. Yunanistan lideri Karamanlis, 6-7 Eylül Olaylarından sonra Türkiye'deki Rum vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacı ile temkinli davranmış bu nedenle de Makarios'u desteklemeye cesaret edememiştir.⁴⁵³ Yunanistan hükümetinin Makarios'a destek vermesi beklenirken Yunanistan'ın 6 -7 Eylül Olayları sonrası yaşadığı korku onu bu destekten ister istemez mahrum etmiştir.⁴⁵⁴

Olaylardan sonra Yunanistan kamuoyunda Türkiye'den çok ABD'ye bir tepki oluşmuştur. Nitekim Kıbrıs'ın bağımsızlığı meselesinin BM tarafından reddedilmesi ile Yunanistan'da Amerika karşıtı gösteriler artmış ve toplumda Amerika düşmanlığı üst seviyelere ulaşmıştır.⁴⁵⁵ 21 Eylül tarihinde Yunanistan BM'ye tekrar başvuruda bulunmuş ancak Yunanistan'ın başvurusu reddedilmiş, NATO'nun güvenlik mi ya da tehdit mi olduğu sorgulanmaya başlanmıştır.⁴⁵⁶ Genel olarak Yunan kamuoyu, enosisi ve Makarios'un yürüttüğü siyaseti desteklemiş, Yunan hükümeti bu konudan saptığı anda onu eleştiren bir eğilim sergilemiştir. Nitekim Karamanlis'in iktidara gelmesi, onun ABD'ye olan ılımlı yaklaşımı, Yunan kamuoyunun bazı kesimlerince vatan hainliği olarak değerlendirilmiştir. Amerikan'ın desteği ile iktidara gelmiş olduğu iddia edilen Şubat 1956'da yaklaşan seçimler nedeni ile Karamanlis kendi bekasını koruma düşüncesi ile hareket etmiştir. Bu kapsamda Yunanistan hükümeti, Türkiye'ye karşı daha çok sessiz kalmayı tercih ederken doğrudan Amerika'ya baskı yaparak İngiltere'nin önermiş olduğu formüllerin kabul edilebilir bir çözüme dönüştürülmesini talep etmiştir.⁴⁵⁷ Karamanlis'e göre, BM'nin gündemine sorunu

⁴⁵³ D. W. Markides, "Britain's "New Look" Policy for Cyprus and the Makarios-Harding Talks, January 1955-March 1956", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, c. 23, s. 8, (1995), 449-502.

⁴⁵⁴ *age*, 500.

⁴⁵⁵ "Developing Political Crisis In Greece", 18 December 1954, **CIA**, <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R00890A000400040042-3.pdf>, [9.04.2019].

⁴⁵⁶ Hatzivassiliou, **Greece and the Cold**, 52

⁴⁵⁷ Markides, *age*, 492.

taşıyabilmek için yeterince hazırlıklı olunmalıdır. Bu nedenle de Karamanlis BM'ye başvuru sürecini erteleyen bir tutum benimsemiştir.⁴⁵⁸

Başbakan Karamanlis olaylardan sonra geçen 3 ay içerisinde Türkiye'nin tazminat sözünü yerine getirmemesinden rahatsızlığını dile getirmektedir: "Yunan hükümeti Türk hükümetinin hüsnü niyetinden şüphe etmemektedir. Bununla beraber Yunan hükümeti tazminat işinin makul bir müddet içinde tesviyesi gerektiğine kanidir."⁴⁵⁹

6- 7 Eylül olayları krizinde Karamanlis'in temel amacı/hedefi zarar gören Rumların maddi tazminatlarının ödenmesidir. Bu kapsamda Karamanlis Türk hükümetinden;

- 1- Tüm zararların hızla tazmin edilmesini,
- 2- Türkiye'de yaşayan Rum azınlığın varlığının korunması için teminat verilmesini,
- 3- Olayların suçlularının cezalandırılmasını,
- 4- Balık avlama konusunda önceden varılan işbirliğinin yeniden düzenlenmesini istemiştir.

Karamanlis bu istemleri yerine getirilmediği sürece Balkan Paktı'nın toplantılarına iştirak etmemek ile Türkiye'yi tehdit etmiştir:

"Kıbrıs meselesi muallakta kaldığı müddetçe, Balkan Paktı'nın idamesi faydasız olacaktır. Hâlihazır vaziyetine rağmen Paktı tekrar tesis etmeğe çalışacak olursak, belki bu yüzden Paktın, tamiri kabil olmayan bir şekilde feshedilmesini intaç etmiş olacağız."⁴⁶⁰

Tehdidin inandırıcılığı liderin amaçlarını gerçekleştirmesi için oldukça önemlidir. Ancak Karamanlis'in istemleri ve Balkan Paktı arasında zaten bir illiyet bağı olmadığı için Yunanistan'ın tehdidi inandırıcılıktan yoksundur. Karamanlis bunun bilincindedir, bu anlamda liderin *pragmatik* olduğu söylenebilir. Sorunun uluslararasılaştırılması hem maliyetli bir seçenek değildir hem de Yunanistan'ın prestijine katkı sağlayabilmektedir.

Karamanlis'e göre 6-7 Eylül Olayları Yunanistan'ın saygınlığını hedef almıştır: "Yunanistan'ın en kutsal duyguları Türkiye'de vuku bulan misli görülmemiş şiddet hareketleri rencide olmuştur"⁴⁶¹ Liderlerin ulusal onuru zedeleyen dış politika krizlerinde şiddet eğilimine başvurma olasılığı her zaman olmakla birlikte Karamanlis

⁴⁵⁸ Faustmann, "Clientelism in the Greek", 20.

⁴⁵⁹ "Yunanistan Notamıza Cevap Verdi", *Milliyet*, 25 Aralık 1955, 7.

⁴⁶⁰ *Ayın Tarihi*, Aralık 1956.

⁴⁶¹ "Türk-Yunan Münasebetleri", *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1956, 3.

gibi mevcut statükoyu kabul eden siyasi evreni uyum esasına dayanan lider için bu savın geçerli olmadığı görülmüştür. Lider kendisine yöneltilen düşmanca tavrı ne olduğundan fazla algılamış ne de az görmüştür. Liderin bu anlamda *gerçekçi* olduğu söylenebilir. Yunanistan'ın ekonomik gelişimine odaklanan lider için şiddet araçlarına başvurmak demek maliyet anlamına gelmektedir. Bu anlamda büyük güç desteği liderin önceliği olmuştur: “İngiltere’nin Kıbrıs’a dair siyaseti Yunanistan’ı batı aleminden uzaklaştırabilir. Birleşik Amerika süratle müdahalede bulunmalıdır.”⁴⁶²

Başbakan Karamanlis aslında Kıbrıs sorunun bir an evvel çözümlenmesi taraftarı olmuştur. Bu nedenle de Kıbrıs'ın hak ve çıkarlarını koruyacak makul bir anayasanın oluşumunu Makarios'a göndermiş olduğu mesajda yeterli bulmuştur:

“EOKA teşkilâtı tarafından Kıbrıs'ta, ilân olunan mütareke ancak bir başlangıçtır. İngilizlerin teklif edeceği herhangi bir anayasa tasarısını kabul etmelisiniz. Yeter ki, Kıbrıslı Rumlara, kendi mukadderatını tayin imkânı, merhalelerden geçmek şartıyla, dahi olsa, sağlanmakta olsun.”⁴⁶³

EOKA'nın şiddet eylemlerini durdurarak İngiliz hükümeti ile müzakereye başlaması istemi liderin *barışçıl* yaklaşımını ortaya koymaktadır. Lider Kıbrıs sorununun çözümü için *kararlılığı* vurgulamaktadır. Lider, sorununun zaman alacağının farkındalığı ile hareket ederek Kıbrıs Rum toplumunun hak ve çıkarlarını koruyacak her türlü teklife *açık* olduğunu vurgulamıştır. Yunanistan için kabul edilebilir bir çözüm mevcut olmadığında ise siyasal sorumlu Karamanlis İngiltere'yi suçlayan bir tutum benimsemiştir:

“İngiltere’nin ve diğer müttefiklerimizin Kıbrıs meselesinin mânasını kavramadıklarını büyük bir esefle müşahede ediyoruz. Bu memleketler, hür dünyanın müdafaası için kuvvet topladığı prensiplere sadık kaldığını ispat etmezlerse, kızıl totalitarizmine karşı müessir bir cephe teşkil edemeyeceğini anlamamaktadırlar... İngiltere hukuk ve Batı ahlâkının prensiplerini ihlâl eden ve hür dünyanın birliği ve müdafaası için ‘gayet tehlikeli’ bir durum yaratan dahilî bir muhtariyet tasarısı sunmaktadır...”⁴⁶⁴

Başbakan Karamanlis İngiltere’nin demokrasi anlayışını eleştirerek Kıbrıs meselesi ile bağlantı kurmaktadır. Lider Kıbrıs'ın bağımsızlığına yönelik istemini *dolaylı* olarak karşısındaki ülkenin prensiplerine sahip çıkması gerekliliği üzerinden dile getirmektedir. Diğer taraftan liderin *dış kısıtları* günün koşullarına göre değerlendirdiği söylenebilir. Karamanlis sorunun bir an evvel çözümlenmesi amacı ile Kıbrıs sorununun halledilerek Yunanistan'da demokrasiyi geliştirme çabası içerisinde

⁴⁶² Ömer Sami Coşar, “Çirkin Bir Oyun”, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1956, 3.

⁴⁶³ *Ayın Tarihi*, Ağustos 1956.

⁴⁶⁴ *Ayın Tarihi*, Mart 1956.

olmuştur.⁴⁶⁵ Liderin Kıbrıs sorununun belirsiz bir statüde bulunmasından rahatsız olduğu ve sorunun çözümüne ilişkin *kararlı* olduğu söylenebilir.

Lider daha çok İstanbul'daki azınlıkların yaşam haklarını garanti altına alma ve Ankara ile iyi/barışçıl ilişkiler geliştirme arzusu ile hareket etmiştir. Yine de liderin iyimser tutumuna rağmen zaman geçtikçe tazminatın Türk hükümeti tarafından verilmemesi liderin tutumunu sertleştirmektedir: “İstanbul'daki ve İzmir'deki hadiseler dolayısıyla Türkiye'den maddi ve manevi olarak ileri sürdüğümüz istekler tatmin edilince Türk-Yunan münasebetleri de düzelebilir.”⁴⁶⁶

Lider İngiltere ve Türkiye arasında gidip gelen suçlayıcı ifadeler kullanmayı tercih ederken:

“Kıbrıs meselesinde İngiltere ve Türkiye'nin menfi durumları Balkan Paktını bozmuş ve NATO'yu zayıflatmıştır. Münasebetlerimizin istikbali İngiliz ve Türklerin Kıbrıs meselesinde haklı ve adalete uygun bir hal çaresi bulunmasını kabul etmelerine bağlıdır.”⁴⁶⁷

yine de Başbakan Karamanlis ise sorunun çözümü konusunda daha çok İngiltere'den yine bir çözüm beklemek arayışındadır. Ona göre:

“Kıbrıs, Yunanistan gibi küçük bir devlet tarafından işgal edilmiş olsaydı bu meşale Birleşmiş Milletlere getirilmezdi... İngiltere, Kıbrıs hakkında bir karışıklık ve anlaşmazlık havası yaratmıştır. Hâlbuki Yunanistan, Kıbrıslıların mukadderatıyla ilgilenirken hiç bir menfaat gütmemektedir. Yunanistan için Kıbrıs bir «mesele» değil dair vazifedir. Biz sadece Kıbrıslılar için hürriyet istiyoruz ve onların serbestçe alacakları her tedbire boyun eğmeye hazırız.”⁴⁶⁸

Lider meselenin çözümünden başka bir çıkarı olmadığını ifade ederken *görev bilinci* ile hareket etmektedir. Bu anlamda Başbakan Karamanlis Rum azınlığa yönelik olası bir tehdidi önleme gayesini Türkiye ile çatışarak değil İngiltere'nin kararları doğrultusunda çözümlenmesi için çaba göstermiştir. Bu anlamda, Başbakan Karamanlis Türkiye'ye karşı tehlikeli bir davranış izlemekten imtina etmiştir.

1955 olaylarından sonra uyuşmazlığın yeniden tırmandığı evre Yunanistan'ın Makarios'un Kıbrıs'a yeniden dönüşünü kutladığı törende gözlemlenmektedir. Bu törene Başbakan Menderes oldukça eleştirirsel bir söylem ile tepki göstermiş, Başbakan Menderes'in tepkisine ise Yunanistan'ın cevabı Başbakan Menderes'in söylemleri ile orantılı olmuştur:

“Sultanlara mahsus bir eda ile tamamıyla iç işlerimizi tensip etmek hakkına sahip olduğu zehabına kapılmıştır. İngiliz hükümetini de Menderes, bir iç mesele mevzuunda aynı sultani

⁴⁶⁵ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 199.

⁴⁶⁶ “Karamanlis Israr Ediyor”, **Milliyet**, 23 Ocak 1956, 7.

⁴⁶⁷ “Karamanlis Türkiye'yi İtham Ediyor”, **Milliyet**, 14 Kasım 1956, 1, 5.

⁴⁶⁸ **Aydın Tarihi**, Kasım 1956.

edası ile tenkit etmiştir. Ama bu husus bizi ilgilendirmez. Dış siyaset meselelerinde tam bir hakim tavrı ile kati neticelere vasil olmuş ve dünyamıza hakim olan iyi komşuluk münasebetlerine hizmet etmeyen sert bir tonla ve objektiviten mahrum olarak fikirlerini umumi efkara duyurmuştur. Müstakil bir Ortodoks kilisesinin mensubu olan Yunanistan’da sureti mahsus ada tebcil edilen bir din adamına hakaret etmiştir. Biz tahkikkar tavır ve hareketleriyle vaktiyle de tahripkâr bir yol takip eden Türkiye başvekilini takip etmeyeceğiz. Her şeye rağmen biz derin bir şekilde sarsılmasına sebep olmadığımız Türk-Yunan münasebetlerinin tekâmülünü endişesiz ve soğukkanlı bir şekilde takip ediyoruz.”⁴⁶⁹

Bu demeçten hükümetin algısı şöyle yorumlanabilir:

- Yunanistan’ın Başpsikopos Makarios ile olan ilişkisi kendi içişlerini ilgilendirmektedir. Dolayısı ile Yunanistan hükümeti kendi içişlerine karışılmasından rahatsızlık duymaktadır. (İç işlerine karışıldığı algısı)
- Başbakan Menderes’in uluslararası kamuoyunda söylemlerini meşrulaştırmaya çalışması ikili ilişkilere zarar vermektedir. (Rakip liderin kendi söylemlerini uluslararası kamuoyunda haklı çıkarmaya çalıştığı algısı)
- Rakip liderin üslubuna rağmen Yunanistan iyi niyetini korumaya çalışmaktadır. (Liderin üslubunun tehdit olarak algılanması)

Başbakan Karamanlis de nitekim Makarios’u taraf olarak benimsediğini açıkça söylemektedir:

“İngilizler her şeye rağmen Kıbrıs halkı ile müzakere yolunda hiçbir teşebbüse geçmemektedir. Şunu da açıkça belirtmek isteriz ki, BM kararı gereğince yapılacak müzakerelerde Kıbrıs halkını temsil edecek yegane şahsiyet Makarios’tur. Makarios ve İngiltere arasında yapılacak müzakereler bizce muteberdir. Bunun dışında yapılacak hiçbir müzakereyi veya görüşmeyi kabul etmek niyetinde değiliz.”⁴⁷⁰

Karamanlis hükümetinin istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmaması da liderin davranışlarını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1956 yılında Dışişleri Bakanı Teotokis muhalefetin baskısı sonucunda istifa etmek durumunda kalırken onun yerine Kıbrıs konusunda daha sert bir tutum izleyeceği düşünülen Averoff getirilmiştir.⁴⁷¹ Karamanlis’in Yunanistan’ın dış politikasını etkilemesi Yunanistan iç politikasını zorlamıştır. Bakanın Kıbrıs sorununda ‘Türkiye’nin de endişelerini anlayan bir çözüme varılması’ söylemi Türk basını tarafından da şaşkınlıkla karşılanmıştır.⁴⁷²

Karamanlis izlediği siyasayı BM’ye başvurarak *meşrulaştırma* amacı taşımıştır:

“EOKA’yı kuvvetlendiren ve bugünkü hale getiren şimdiki hükümettir. Şimdiye kadar gerek

⁴⁶⁹ “Yunanlılar Küstahlaştı”, **Milliyet**, 20 Nisan 1957, 1, 3.

⁴⁷⁰ “Atina Kıbrıs İçin Görüşme İstemiyor”, **Milliyet**, 14 Mart 1957, 1.

⁴⁷¹ “Yunanistan’da Siyasi Buhran Başgösterdi”, **Milliyet**, 30 Mayıs 1956, 1.

⁴⁷² “Yunanistan Dışişleri Bakanı’nın Hayret Veren Sözleri”, **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1956, 5.

Kıbrıs'taki gerekse Birleşmiş Milletler'deki faaliyetimiz atıl kalmıştı. Bizim hükümetimiz Kıbrıs meselesini bugünkü beynelmilel hale sokmuş ve Birleşmiş Milletler'de de bu meselenin müzakeresini sağlamıştır. Kıbrıs'taki EOKA faaliyetlerine karşı büyük başarı elde ettik. EOKA bugün her zamankinden daha kuvvetlidir ve bunda Yunan hükümetinin payı büyüktür. Yunan meclisi hükümetimizin bu başarıları karşısında güven oyu vermelidir.”⁴⁷³

Lider bu mesajında EOKA'yı desteklediğini belirtirken 11 Kasım 1957 tarihinde ise Yunanistan hükümeti yayımlamış olduğu tebliğde EOKA örgütünü Türkiye ve Yunanistan arasındaki dosthane ilişkileri bozduğunu Yunanistan'ın bu durumdan zarar gördüğünü belirtmiştir: “Türkiye ve Yunanistan dost olup aralarında hiçbir zaman silahlı çatışma mümkün olmayacaktır.”⁴⁷⁴ Ancak sonrasında Dışişleri Bakanı Averoff tebliğin yanlış anlaşılmalara yol açtığını kamuoyuna duyurmuştur: “EOKA'yı Kıbrıs halkının istiklali uğruna açtığı savaş dolayısıyla takdir ettiğini belirtmiştir.”⁴⁷⁵

Bu anlamda hükümetin yapısının içerisinde kurumsal dengesizliğin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu durum aynı zamanda Başbakan Karamanlis'in Makarios'un Yunanistan'ın iç siyasasını belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Lider *iç dengeleri* gözetmeye çalışırken *dış denge* açısından Türkiye ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde ikilemde kalmaktadır.

Aslında siyasal sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı Başbakan Karamanlis'in 1955 krizine bakış açısını ve Türkiye'ye yönelik algısını şu demeci ile özetlemek mümkündür:

“Kıbrıslıların arzularını tatmin edecek İngilizlerin menfaatlerini koruyacak ve adadaki Türk cemaatinin menfaatlerini kanun himayesine alacak ve Türkiye'nin stratejik endişelerini anayasa ve iç nizamlarla garanti altına alacak esaslar dahilinde her türlü görüşmeye hazırdır... Yunanistan Kıbrıslıların self determinasyon isteklerini desteklemekle bu adanın Yunanistan'a ilhakını hedef tutmamaktadır. Bu bakımdan adanın istikbalini tayin edecekler Kıbrıslılarla İngiltere Krallığıdır. Zira Lozan Antlaşması ile bütün haklar doğrudan doğruya taraflara tanınmış bulunmaktadır. Türkiye bu meselelerle ilgili bir taraf değildir çünkü haklarını mezkur anlaşma ile terk etmiş bulunuyor.”⁴⁷⁶

Bu anlamda Başbakan Karamanlis'e göre;

- Kıbrıs sorununun çözüm koşullarını sağlayacak taraf İngiltere'dir.
- Türkiye Kıbrıs'ın bağımsızlığında herhangi bir söz hakkına sahip değildir.

Türk toplumunun yaşamsal hakları garanti altına alınarak Türkiye'nin endişelerini sonlandırmak mümkündür. Bu anlamda Karamanlis'e göre Türkiye, Lozan Antlaşması

⁴⁷³ “Yunan Hükümeti E.O.K.A.'ya Yardımı İtiraf Etti”, **Milliyet**, 16 Mart 1957, 1.

⁴⁷⁴ “EOKA'yı Tekdir İyi Karşılandı”, **Milliyet**, 12 Kasım 1957, 1, 5.

⁴⁷⁵ “Meğer EOKA Tekdir Edilmemiş”, **Milliyet**, 14 Kasım 1957, 1.

⁴⁷⁶ “Yunanistan'ın Yeni Şirretliği”, **Milliyet**, 23 Haziran 1958, 1, 5.

ile Kıbrıs üzerinde bütün egemenlik haklarından feragat ettiği için Türkiye ile Kıbrıs meselesi üzerinde hukuki olarak müzakere edilebilecek bir konu bulunmamaktadır. Liderin mevcut statüko içerisinde Türkiye'yi taraf olarak görmeme davranışı en nihayetinde değişime uğramak durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'ta Türk toplumunun hak ve çıkarlarını korumadaki kararlılığı Yunanistan tarafından kabul edilmiştir. Diğer yandan uluslararası sistem algısı lideri bir barış anlaşmasına zorlamaktadır. Soğuk savaş koşulları içerisinde Londra ve Zürih anlaşmaları ile tarafların uzlaşma kararı almasında, liderlerin sistemi kendi hedeflerini sınırlandıran bir yapı olarak algılaması önemlidir. Liderlerin taksim ya da enosis seçeneğini tercih etmeleri taraflar arasında savaş anlamına gelmektedir.⁴⁷⁷ Türkiye açısından enosis, kabul edilebilir olmadığı gibi Yunanistan'a göre de taksim kabul edilebilir değildir. Bu anlamda Londra ve Zürih anlaşmaları ile iktidarın paylaşımı o zaman için en doğru seçenek olarak belirmiştir.⁴⁷⁸

Bu anlaşmalar ile her iki taraf da yeterince tatmin olmamak ile beraber kazanan ya da kaybeden olmadığı için taraflara en makul gelen seçenek olmuştur.⁴⁷⁹ Karamanlis Makarios'un anlaşmayı reddetmesi karşısında hemen bir kabine toplantısı düzenleyerek Londra'da Yunanistan'ın büyükelçiliğinden Makarios ile bir görüşme hazırlanmasını emretmiştir. Londra'ya ulaştığında Karamanlis, Yunanistan Makarios'a: "Atina'da o kadar tartıştıktan sonra nasıl anlaştığımızı unuttun mu şimdi neden fikir değiştirdin? Kıbrıslılara sunulan bağımsızlık teklifi ile Kıbrıslıların tarihi bir şans elde ettiğinin farkında değil misin?" demiştir.⁴⁸⁰ Karamanlis'e göre Kıbrıslılar bu anlaşma ile ilk kez tarihi boyunca bağımsızlıklarını elde etmektedirler. Anlaşmalar tüm olasılıklar değerlendirildikten sonra ortaya çıkmıştır. Eğer Kıbrıslılar böyle bir anlaşmayı reddederse nasıl büyük bir şansı kaçıracağının farkında olmalıdır. Lider psikolojik olarak da uzlaşmaya varılamayan ucu açık görüşmelerden yorulmuştur. Kabul edilebilir bir anlaşmaya varılması Yunanistan'ın kendi iç ve dış siyasetinde önüne bakabilmesi açısından önem arz etmektedir: "Ben Yunanistan'ın gururunu korumak zorundayım. Bu anlaşmalarla benim hükümetim Kıbrıs politikasına son

⁴⁷⁷ David Hannay, **Cyprus Search For A Solution**, (London: I.B.Tauris, 2005):3.

⁴⁷⁸ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çev. Petek Demir, (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003): 133

⁴⁷⁹ Stephen G. Xydis, **Cyprus: Reluctant Republic**, (Netherlands: Mouton, 1973):431.

⁴⁸⁰ **age**, 438.

vermektedir. Dilediğin gibi tek başına hareket etmekte özgürsün...”⁴⁸¹ Makarios’a uyarısı liderin Kıbrıs’a çözüm odaklı yaklaştığını göstermektedir.

ABD ve Sovyetler Birliği hâlihazırda Ortadoğu coğrafyasında uyguladıkları politikalarla savaş halindedirler. ABD tarafından iki müttefik ülke arasında bir savaşa izin verilemeyeceği açıktır. Nitekim Kıbrıs sorununda NATO’nun da arabuluculuğu ile çözüm bulma girişimleri her iki ülke tarafından da kabul edilmiştir.

Liderlerin zaman zaman sertleşen tutumuna rağmen Karamanlis’in iktidarı döneminde Londra ve Zürih anlaşmaları imzalanmış Karamanlis’e göre bu anlaşmalar: “...milletlerarası ihtilafların müzakere yolu ile nasıl halledilebileceğine misal teşkil etmiştir.”⁴⁸² Bu anlamda Başbakan Karamanlis, Türkiye’ye karşı siyasi mücadele içerisinde olmaktan sakınmış aksine barış ve işbirliğinin geliştirilebileceği düzenli bir ilişkinin inşasından yana olmuştur.

Başbakan Karamanlis’in İstanbul’daki Rum azınlığı korunması yönündeki ihtiyatlı yaklaşımı Papandreou’nun iktidarı devralması ile ortaya çıkan 1964 krizi ile devam ettirilememiş ve Rum azınlık Türk hükümetinin 1930 tarihli “Seyrisefain Anlaşmasını” feshetmesi ile sınır dışı edilmiştir. Bu anlamda liderlerin izlemiş oldukları geleceği garanti altına alma çabaları, onları tasvip etmeyen liderler tarafından bozulmuş, siyasal karar alıcıların farklı bakış açıları *öngörülemeyen/istenmeyen* sonuçlara yol açmıştır.

3.2.2. 1964 Kıbrıs Krizi ve Liderler (İnönü-Papandreou)

1964 Kıbrıs Krizine yol açan olayların tetiklenmesinden hemen önce Türkiye’de hükümet kurma çabaları ulusal gündemi işgal etmektedir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’ye vermesine rağmen parti genel kurulunun hükümet dışı kalma talebi nedeni ile diğer partiler kabineyi kurmaya çalışmışsa da başarısız olmuş Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 14 Aralık 1963 tarihinde hükümeti kurma yetkisini yeniden İsmet İnönü’ye vermiştir.⁴⁸³

⁴⁸¹ age, 439.

⁴⁸² “Anlaşma İmzalandı”, **Milliyet**, 20 Şubat 1959,1.

⁴⁸³ “İnönü Hükümeti Kuracağından Ümitli”, **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1963, 1.

Yunanistan'da ise Merkez Birliği partisi, Karamanlis yönetimine karşı muhalefeti ile büyük bir başarı kazanmış yüzde 53 oy oranı ile Yorgo Papandreou başbakan seçilmiştir.⁴⁸⁴ Ancak Papandreou'nun Makarios'u destekleyen yaklaşımı ile iç siyasete dış siyaset hakim olmuş Papandreou, bu nedenle seçim vaatlerini yerine getirememiştir.

Cumhurbaşkanı Makarios, 30 Kasım 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı yardımcısı Fazıl Küçük'e Lefkoşa Türkiye ve Yunanistan Büyükelçiliklerine ve İngiltere Yüksek Komiserine verdiği muhtıralar ile Kıbrıs Anayasasında bazı maddelerin kaldırılması suretiyle değişiklik teklifinde bulunmuştur.⁴⁸⁵ 6 Aralık tarihinde Türk hükümeti yayımlamış olduğu bildiri ile:

“Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın muhtırası Zürih ve Londra Anlaşmalarının ve Kıbrıs Anayasası'nın tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs'taki Türklerin hayati hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkan olmadığından reddine karar verilmiştir.”⁴⁸⁶

Makarios'un anayasayı değiştirme teklifini reddetmiştir. Türkiye'nin teklifi reddetmesi ile birlikte Makarios tarafından Kıbrıs toplumunun yok edilmesi ile enosisin gerçekleştirilebileceği Akritas Planı devreye sokulmuştur. Bu plan çerçevesinde 20 Aralık tarihinde Lefkoşa'da evlerine gitmekte olan Türklerin arabaları yoklama adı altında durdurulmuş ve üzerlerine ateş açılmıştır.⁴⁸⁷ Kanlı Noel olarak adlandırılan bu olaylardan sonra taraflar arasındaki şiddet olayları giderek artmış ve toplumlararası çatışmaya evrilmiştir. Diğer taraftan Kıbrıs Rum silahlı kuvvetleri Türklerin yaşadığı yerleri denetim altına alarak Türklerin dışarıdan yardım almasını engellerken Türk birlikleri ise Lefkoşa Gönyeli bölgesini denetim altına alarak Rum tarafının bu bölgeye girişini engellemiş ve en nihayetinde yeşil hat ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁸

Bu aşamada Türkiye giderek artan çatışmaların durdurulması çabası içerisinde Kıbrıs adası üzerinde 25 Aralık tarihinde ihtar uçuşu yapmış ancak verimli bir sonuç elde

⁴⁸⁴ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 194.

⁴⁸⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 8, 18. Birleşim, c. 28, 24.12.1963: 510., https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d01/c023/mm_01023018.pdf, [08.08.2019].

⁴⁸⁶ A. Suat Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, der. Mehmet Gönlübol ve diğ., (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993): 376.

⁴⁸⁷ Vehbi Zeki Serter, **Kıbrısta Rum ve Yunan Saldırıları**, (Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Enstitüsü Başkanlığı 2008): 181.

⁴⁸⁸ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, 723.

edememiştir.⁴⁸⁹ Aynı zamanda adada İngiltere, Türkiye ve Yunanistan duruma müdahale amacı ile barış gücü kurmuş ancak tarafların anayasal düzeni sağlama girişimleri başarısızlık ile sonuçlanmıştır.⁴⁹⁰

Adada giderek artan çatışmalar Türkiye'yi diplomatik tedbirlerin yanı sıra askeri tedbirleri de almaya sevk etmiş ve Londra ve Zürih anlaşmalarının verdiği yetkiye dayanarak 16 Nisan 1964 tarihinde Türk silahlı kuvvetlerinin Kıbrıs'a gönderilmesine onay veren tezkere mecliste kabul edilmiştir.⁴⁹¹ Böylece Türk hükümeti Kıbrıs'a müdahale izni ile birlikte krizin ani olarak tırmanması durumunda müdahale edebilme yetkisini meşru bir çerçeveye oturtmuştur.

Türk karar alıcılar Makarios'un eylemleri karşısında Kıbrıs'ın statüsünün ve Türk toplumunun güvenliğinin tesisinde kaygılıdır. Nitekim Makarios yönetimi mecburi askerlik kanunu kabul etmesinin yanı sıra silah satın alma girişimlerinde bulunurken⁴⁹² Türk topluma yönelik baskıları arttırmış Türk toplumuna gönderilen yardım malzemelerinin ithaline yasak getirmiştir.⁴⁹³

Diğer yandan Papandreou yönetimi de askeri teçhizat desteği sağlayarak Makarios'un faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. 4. ilke gereği, Türkiye'nin ani bir saldırı karşısında Kıbrıs Rum yönetimi savunmasız kalacağından Başbakan Papandreou ve Makarios olası bir saldırı karşısında savunmaya hazırlıklı olabilmek adına Kıbrıs Rum yönetimine silah ve asker desteği ile Türkiye'nin müdahalesini engellemek için uzlaşmışlardır.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ “Tepeden tırnağa kadar silahlandırılmış ve evvelce hazırlanmış bir plan dahilinde hareket ettikleri anlaşılan gözleri dönmüş Kıbrıslı Rum çetelerinin günlerdenberi Kıbrıs Türklerine karşı giriştikleri imha hareketlerini durdurmak için hükümetimizin yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müsbet bir netice vermemesi üzerine Garanti Andlaşmasının münferiden harekete geçmek hususunda bize verdiği hakka dayanarak, Türk Hava Kuvvetlerine mensup jet uçaklarına dün (25 Aralık 1963) saat ondörtten itibaren Lefkoşe üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri verilmiştir. Aynı saatte de Kıbrıs'daki Türk alayı, Kıbrıs'lı kardeşlerimizi korumak amacıyla garnizonundan hareketle münasip savunma mevzilerine intikal etmiştir.” Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve”, 377.

⁴⁹⁰ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt, **Kıbrıs Sorunu**, (İstanbul Üniversitesi: Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975): 55.

⁴⁹¹ **T.B.M.M., Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 7. Birleşim, c. 3, 16.03.1964: 118-119.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t03/c003/tbmm03003007.pdf> , [08.08.2019].

⁴⁹² Sarıca, Teziç, Eskiyyurt, **age**, 72.

⁴⁹³ Bölükbaşı, **Barışçıl Çözüm**, 130.

⁴⁹⁴ Andreas Papandreou anılarında Kıbrıs'a ardımı şöyle açıklar: “Babam Makarios'a bu teklifi yaptı; o da kabul etti. Geniş çapta bir yardım harekâtı başladı. Bu yardım gizlice iletiliyordu. Silah ve asker dolu gemiler geceleri adaya yanaşıyor; sivil elbiseler giymiş ‘gönüllüler’ Kıbrıs'a çıkarılıyor ve Kıbrıs

Nitekim Ağustos ayı başlarında barış gücüne rağmen Türklere yönelik “kontrollü soykırım” başlamıştır.⁴⁹⁵ Türklere yönelik yok etme girişimleri giderek artmış İngiltere’nin adadaki askerleri de güvenliği sağlamakta yetersiz kalmıştır. Çünkü askerler ateş açma yetkisine sahip değildir.⁴⁹⁶

Haziran ayında Başbakan İnönü’nün olayların sertleşmeden önceki müdahale kararı Johnson mektubu ile engellenmiş sonrasında Başbakan İnönü, Amerika ziyareti ile uluslararası kamuoyunu yoklamış, Yunanistan ile görüşmelerde bulunmaya çalışmış fakat Yunanistan sorunun siyasi araçlarla çözülmesinden sakınmıştır.

Son çare olarak siyasi ve askeri bir tehdit ile karşı karşıya kalan karar alıcılar zorlayıcı diplomasi stratejisi ile kuvvet kullanma tehdidinden yararlanarak uzlaşi zemine varmayı hedeflemişlerdir. Bu nedenle 7 ve 10 Ağustos tarihleri arasında Türk jetleri gösteri uçuşları yapmışlar, Rum saldırılarının durdurulmaması üzerine saldırının kesilmediği Erenköy ve Mansura bölgesinde Rum birliklerini bombalamışlardır. Çünkü: “Katliam derhal durdurulmadığı takdirde bu jetler ‘konuşacaklar’”dı.⁴⁹⁷ İsmet İnönü’nün önceliği Türk toplumunun güvenliğinin ivedilikle sağlanması olmuştur. Türk toplumuna yönelik saldırıların durdurulması ile “ülkenin yaşamsal çıkarları gereği hiç rahatsızlık duymadan kenara çekilebilmiştir.”⁴⁹⁸

Sorunun BM’ye intikali ve Makarios’un Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısına uyarak ablukayı kaldırmasıyla kriz yumuşama aşamasına geçmiştir.⁴⁹⁹ Başbakan, Papandreou Türkiye’nin adaya müdahale tehdidi altında Türkiye ile anlaşabilmenin mümkün olmadığını savunurken Amerika’nın soğuk savaş endişelerine karşı kayıtsız kalamamıştır.⁵⁰⁰ Taraflar sözsel ve eylemsel olarak uzlaşi sağlamışlarsa da 1964 krizi

birliklerine katılıyorlardı. Yardım harekâtı yazın ortalarına dek sürdürüldü. 20 bin kadar tam teçhizatlı subay ve er Kıbrıs’a çıkarıldı. Bunlar Türklerin Kıbrıs’ı ziyaret etmelerini önleyebilecek kararlı bir savunma kuvveti oluştırırlardı. Bir yandan da Yunan hükümetinin Washington ve New York’ta pazarlık gücünü yükseltiyorlardı.” Andreas Papandreou, **Namlunun Uzunaki Demokrasi**, çev. Mehmet Emin Yıldırım ve Semih Koray, (İstanbul: Üçüncü Dünya Yayınları, 1977): 170.

⁴⁹⁵ Sarıca, Teziç, Eskiyyurt, **age**, 81.

⁴⁹⁶ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State”, **Foreign Relations of The United States, 1964–1968**, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey. Document 10, (Ankara, February 11, 1964).

⁴⁹⁷ Metin Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992): 191.

⁴⁹⁸ Metin Heper, **İsmet İnönü Yeni bir Yorum Denemesi**, çev. Sermet Yalçın, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999): 11.

⁴⁹⁹ Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler”, 729.

⁵⁰⁰ Yellice, **age**, 395.

ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler daha da karmaşık hale gelmiştir. Çünkü her iki taraf da güvensizlik ilişkisi içerisinde ancak büyük gücün girişimleri/baskısı ile birbirlerini dinleyebilmektedir. Başbakan İnönü Türkiye'nin tam olarak hükümet krizi geçirdiği döneme denk gelmiş ama sorumluluk alarak Kıbrıs krizi sırasında Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirirken haklarını da savunmuştur. New York Times'ın İnönü hakkındaki yorumu onun kendi siyasal bekasını değil milli bekanın önemini kavrayan bir siyasetçi olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Türkiye Başbakanı İnönü'nün işbaşından uzaklaşmama kararı tehlikeli bir konu olan Kıbrıs anlaşmazlığının feci bir hale gelmesi ihtimalini önlemiştir. Mutedil politikasının parlamentoda zayıf bir şekilde desteklenmesine rağmen Kıbrıs meselesine bir çözüm yolu aramak için Başkan Johnson ile görüşmeye gelecektir. Bu akıllıca ve devlet adamına yakışır bir karardır. İnönü'nün istifası ve kabine buhranına yol açması Türkiye'yi lidersiz bırakırdı. Bu da devam eden anlaşmazlık karşısında uzun zamandır sabırsızlık gösteren ve Türkiye'nin Kıbrıs'a tek taraflı müdahalesine mütemayil olan aşırı Türk unsurlarına kapıyı açmak olacaktı. Böyle bir durum karşısında da Yunanlıların mukabil harekette bulunmaları kaçınılmaz olacak hatta iki NATO müttefiki arasında bir savaş ihtimali dahiline girecek, Rusya da pasif kalmakta güçlük çekecekti...”⁵⁰¹

Siyasi lider İnönü, siyasal hayatı bir güç mücadelesi olarak gören ama ona karşı daha çok güç elde etme amacıyla olmayıp siyasal hayatın getirmiş olduğu çatışmalara karşı uyum içinde mücadele yürüten bir liderdir. Diplomasi hakkındaki görüşleri onun bu özelliğini net bir şekilde göstermektedir:

“Ben, Lozan'a gitmeden önce diplomatlara sık, değişik elbiseler içinde dolaşmaktan fazla bir şey yapmayan, her şeyden çok gösterişe önem veren insanlar diye bakardım. O elbiseleri de gözümde büyüttürdüm İlk defa Lozan'da askeri elbiselerimi çıkartıp Avrupai kıyafetler giymeye başladım. O zaman ve orada gördüm ki elbiseler işin en önemsiz tarafı imiş. Diplomasi, meğer sürekli bir mücadele imiş. Tıpkı muharebede olduğu gibi, her gün yeni bir sınava hazır olmak gerekiyormuş...”⁵⁰²

Tablo 11: İsmet İnönü'nün Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	İNÖNÜ
Siyasi Evrenin Esası	İnönü, siyasal hayatı bir güç mücadelesi olarak gören ama ona karşı daha çok güç elde etme amacıyla olmayıp siyasal hayatın getirmiş olduğu çatışmalara karşı mücadele içinde olan bir liderdir. Başbakan İnönü iki dünya savaşının tecrübelerine sahip savaşın anlamını yaşayarak görmüş bir şahsiyettir. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa girmemek için 'denge' siyaseti izlemiş Türkiye'yi savaş dışı bırakabilmeyi başarabilmiştir. Bu anlamda Başbakan İnönü mümkün olduğunca çatışmadan/savaştan imtina eden bir yapıya sahiptir. Ona göre iyi niyet çerçevesinde çatışmalara çözüm bulunabilmektedir.

⁵⁰¹ “New-York Times İnönü'yu Övüyor”, **Milliyet**, 21 Haziran 1964, 1.

⁵⁰² Erdal İnönü, **Anılar ve Düşünceler**, (İstanbul: İdea, 1996): 25.

Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesinde özenli davrandığı söylenebilir. Lider, kararlarını danışma süzgecinden geçirerek, risk hesabında bulunarak eylemlerini seçmekte sorunlara taraflarca kabul edilebilir/kalıcı çözümler bulma arayışındadır. Bu nedenle lider değerlerinin hangi araçlarla gerçekleştirilebileceğini hesaplayarak zorlayıcı diplomasi ya da işbirliği araçlarına başvurabilmektedir.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörebilir olarak algıladığını söylemek mümkün olmamaktadır. Lider, rakibinin davranışlarını şekillendirme girişiminde bulunmamaksızın rakibin davranışları karşısında kendi eylemlerine nasıl yön verebileceğine, sınırlarını nasıl çizebileceğine odaklanmaktadır.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini inandığını söylemek mümkün değildir. Lider, hem ulusal politikada hem de dış politikada işbirliğine yatkındır. Bu anlamda, İnönü mümkün olduğunca çatışmalardan sakınan bir siyaset izlemektedir.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunarak dış politika tercihlerini saptamaktadır. Şansa rol verdiği söylenemez.

Başbakan İnönü iki dünya savaşının tecrübelerine sahip savaşın anlamını yaşayarak görmüş bir şahsiyettir. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa girmemek için ‘denge’ siyaseti izlemiş Türkiye’yi savaş dışı bırakabilmeyi başarabilmiştir. Bu anlamda Başbakan İnönü mümkün olduğunca çatışmadan/savaştan sakınan bir yapıya sahiptir. Ona göre iyi niyet çerçevesinde çatışmalara çözüm bulunabilmektir:

“Bugün için çare olarak bizim iyi niyetle bulduğumuz coğrafi şartları da temin ederek iki cemaatin yanyana yaşamasını sağlayacak bir federal idaredir. Böyle bir sistem kurulur ve idarecileri iyi niyetli olursa 20 sene sonra bu acı olayların hepsini unuturlar. İki cemaat sulh içinde yaşarlar ve Türk-Yunan münasebetleri haysiyetlerinden bir şey kaybetmeksizin devam eder.”⁵⁰³

Bu anlamda hükümetlerin geçici olduğu algısına sahip lider, geleceği görmüş olduğu bu konuşmasıyla izlediği siyasanın devlet politikasına yansımamasına hassasiyet göstermiş Türk-Yunan dostluğunu koruma gayreti içerisinde olmuştur. Lider, ikili münasebetleri menfi olarak etkileyebilecek gelişmelerden imtina etmiştir.

Tablo 12: İsmet İnönü’nün Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	İNÖNÜ
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Krizlerin işbirliği ve diplomasi araçları ile çözümlenmesi mümkün olmadığı durumlarda sınırlı kuvvet kullanma tehdidi ile askeri araçlara son çare olarak başvurulabilmektedir
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider işbirliğine yönelik taktiklerini yoğunlaştırmaktadır. Kuvvet kullanma tehdidi müzakereye açık bir şekilde kurgulanmaktadır.

⁵⁰³ İsmet İnönü, “Bugün İçin Tek Çare Federal Bir İdaredir”, **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**, der. Nevzat Karagil, (İstanbul: Anıl Matbaası,1964): 7

Risk Eğilimi	Lider serüvenci bir dış politika izlemekten imtina etmektedir. Risk alması gerektiren durumlarda ise rasyonel seçimlerde bulunarak tercihlerini belirlemektedir. Bu anlamda öncelikli tercihi krizlerin diplomatik araçlarla yumuşatılması bu mümkün değilse askeri araçlara belirlenen sınırlılık içerisinde başvurulmasıdır.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider rakibine karşı uyarılarını söylemlerinde dile getirmekte bu arada gerek doğrudan krize muhatap gerekse büyük devletler nezdinde müzakere zemini bulmaya çalışmaktadır. Müzakere koşulları mümkün olmadığına askeri eylemler tercih edilebilmektedir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider söylemlerinde ‘bir hal çaresi bulmak’, ‘iyi niyetle çözmek’ ifadelerine en çok yer vermektedir. Cezalandırma davranışını diplomatik araçlara başvurarak sağlamaya arayışında ama ortaklaşa bir zemin bulunamadığı takdirde askeri araçlara başvurabilmektedir.

Başbakan İnönü Yunanistan’a karşı güvensizlik ile değil Yunanistan’ın değişmeyen saldırgan politikası karşısında Türkiye’nin menfaatlerini nasıl koruyacağı üzerinden Kıbrıs krizini yönetmiştir. Bu anlamda her iki ülkenin çıkarına uygun olan çatışmadan olabildiğince kaçınılmasıdır. Ancak bir hak tecavüzü ortaya çıkıyorsa bu durum kabul edilmezdir.

İnönü’nün Kıbrıs krizi özelinde temel siyasi hedefi:

- Erenköy’de köylere tecavüz eden Rum kuvvetlerinin bölgeden geri çekilmesi,
- Adanın bütününde Türklere yönelik gerçekleştirilen ateşin kesilmesi,
- Türk toplumuna yönelik ekonomik ablukanın kaldırılmasıdır.⁵⁰⁴

Başbakanın kendi deyimi ile Türkiye’nin siyasi hedefi şudur:

“...Kıbrıs patlamasının sekiz aydan beri devamı esnasında, bizim, politikamızın hedefi, Kıbrıs'ta emniyet ve sükûnun tesisi için tedbir aramak, ve daimî bir hal şekli bulmak için gayret sarfı olmuştur. Kıbrıs'ın istiklali aleyhinde sabit bir fikir sahibi olduğumuz sanılmaması için ilk günden, biz federasyon fikrini ortaya koyduk.... Karşısında bulunduğumuz ödev, muahedeleri tanımayan ve onların tahribini zorla emrivaki haline getirmek isteyen bir Kıbrıs idaresi elinden Türk cemaatinin hayat ve emniyetini kurtarmak... daimî bir hal şeklini bulmaya çalışmaktır. Biz egemenliğimiz altında askeri ve idari ihtiyaçlara cevap verecek bir bölgenin ilhak olunmasını ve cemaatin yaşama haklarına riayet edilmesini müzakere zemini yapmayı bu sebeple kabul ettik. Bunu temin edersek, Yunanistan'ın Enosis isteğine karşı bir nevi Türkiye'ye iltihak fikri ile bir anlaşma zemini bulmuş olacağız ...”⁵⁰⁵

- *Kıbrıs'ta emniyet ve sükûnun tesisi*, ifadesiyle barış ve güvenlik arzusunu,

⁵⁰⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 130. Birleşim, c. 32, 03.09.1964, :276.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d01/c032/mm_01032130.pdf, [9.04.2019].

⁵⁰⁵ **age**, 279.

- *Türk cemaatinin hayat ve emniyetini kurtarmak*, deyimi ile lider soruna olan hassasiyetini,
- *Müzakere zemini yapmayı, anlaşma zemini*, vurgusuyla bilgiye ve tekliflere olan açıklığını ortaya koymaktadır.

İnönü'ye göre: “Mesele ne kadar çetin olursa olsun hal şekli bulunabilir.”⁵⁰⁶ Ona göre, eğer bir savaş durumu zorunluluğu ortaya çıkmışsa söz konusu savaş meşru, haklı ve savunulabilir olmalıdır.⁵⁰⁷ Peki, lider ‘barışçıl’ yollarla siyasal değerlerini ve hedeflerini gerçekleştirebilecek midir? Başbakan İsmet İnönü’nün siyasal değerlerini ve hedeflerini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği konusunda karakterinin analizi oldukça önemlidir. Baban, İnönü’nün karşılaştığı kısıtlara/zorluklara karşı davranışlarını şöyle anlatmaktadır:⁵⁰⁸

“İnönü alevlenmeye müsait meseleler karşısında, soğukkanlılığını muhafaza eder, o meselelerin üzerine yürümez, memleketin huzur ve sükûnunun bozulmamasına çok dikkat ederdi... İnönü bir meselenin tümünü dikkate alır, o meselenin çözülmesi gereken düğüm noktasını arar bulur ve bir kere de düğümü çözünce rahat ederdi...”

İnönü, Türk toplumunun hak ve çıkarlarının korunması temelinde söz konusu bu siyasi hedeflerine ulaşabilmek maksadıyla Baban’ın ifade ettiği gibi soğukkanlılığını koruyarak hareket etmiş Erdal İnönü’nün tespitindeki gibi ince eleyip sık dokuyarak başka ülkelerin görüşlerini alarak Türkiye’nin müdahale kararını vermesi gerektiği kanaatine ulaşmıştır.

Liderin hedeflerinin gerçekleşmesinde siyasi geleceği öngörüp/öngöremediği ne ile karşılaşacağının bilincinde olması lider davranışlarını etkilemektedir. İnönü muhalefet lideri olarak anlaşmaların tasvip edildiği tarihte o günkü hükümeti uyarı bu sözleri ile adeta geleceğin habercisi olmuştur:

“...Bir Enosis hareketine karşı Yunanistan’ın bizimle beraber olması az muhtemeldir. İngiltere müdahale için kati bir taahhülle bağlanmamıştır. İngiltere, Anayasanın ihlal edildiğini ve müdahale lüzumunu teslim etse bile, bu maksatla yapılacak askeri harekâta iştirak edip etmemek kendi takdirine kalmıştır. ...İhtilaf, bütün dünya teşkilatının ve hususiyle Güvenlik Konseyi’nin müşterek meselesidir. Bu vaziyette, Türkiye, eğer süratle hakkını kullanarak müdahale imkânına malik olursa, yapacağı haklı bir emir vakiyle kazanabilir. Hâlbuki, şartlar, tarafımızdan süratli bir askeri hareket yapmaya müsait olduğu ve her zaman olacağı da iddia edilemez. Bu sebeple, Anayasa dışı teşebbüs edilecek enosis hareketini, işbu Andlaşma hukuken bertaraf etmiş görünse de, fiilen bertaraf etmemektedir.... Neticeye bağlıyorum: Yunanistan’a iltihak kapısını fiilen açık bırakmakta olan Andlaşmanın eksikliği tamamlanmadıkça, bunu kabul etmekte mazur

⁵⁰⁶ “Başbakan Amerika’da”, *Milliyet*, 22 Haziran 1964, 1.

⁵⁰⁷ Aksu, *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı*, 92.

⁵⁰⁸ Baban, *age*, 237.

olduğumuzu beyan ederiz.”⁵⁰⁹

Anlaşmaların yetersizliği karşısında İnönü’nün tahmin ettiği gibi Türkiye tek başına müdahale etmek durumunda kalmış Türkiye’nin müdahalesi Johnson mektubu ile engellenmiştir. İnönü geleceği okuyan bir lider olarak bu durum karşısında anlaşmaların ihlalini engellemek amacıyla zamanında meclise önerge vermiş ancak önerge meclis tarafından usulen reddedilmiştir. Bu anlamda İnönü siyasal gelişmeler üzerinde muhalefette iken aktif olamamasına rağmen Başbakan olarak 1964 krizinde Türkiye’nin mevcut hak ve çıkarlarından taviz verilmeksizin olaylar üzerindeki kontrolünü titizlikle yürütmüştür.

Bu anlamda Başbakan’ın sorumluluk alarak Kıbrıs krizini kontrollü bir şekilde yönetmesi onun liderlik yetilerine bağlı olmuştur. Her ne kadar Başbakan: “Amerika’nın mesuliyetine inanıyordum, bunun cezasını görüyorum”⁵¹⁰ diyerek hayal kırıklığına uğramışsa da bu durum kendisinin de ifade ettiği gibi bireylere, ülkelere olan itimadından kaynaklanmıştır. Amerika’dan beklediği desteği alamayan karar alıcı İnönü nitekim geçmişteki tecrübelerine dayanarak ABD’nin kesin desteğine güven ile hareket etmemiştir. Ona göre, “yeni bir dünya kurulur Türkiye de bu dünyada yerini alır.”⁵¹¹ Nitekim siyasi lider İnönü, Johnson mektubundan hemen sonra Moskova’ya hitaben yaptığı konuşmasında güven ihtiyacını vurgulamıştır:

“...Fakat, onlardan istediğimiz bir şey var: yürüttüğümüz davalarda güvene olan ihtiyacımızı bilmelidirler. Bu koşullarda [Rusya’nın Türkiye’nin savunma ihtiyacını takdir etmesi ve NATO üyeliğini kabul etmesi] komşularımızla iyi ve açık ilişkiler politikasını her zaman destekleriz.”⁵¹²

İnönü meselenin uluslararasılaştırmasına oldukça önem vermektedir. Bu durum onun krizin meşruiyet taşıması algısı ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Lider, uluslararası örgütler nezdindeki girişimlerini şöyle aktarmaktadır:

“NATO taahhütlerine ve hükümlerine göre iki müttefikin münasebetlerini işlemez bir hale getirecek tehlikeleri NATO tetkik ve müzakere etmeye mecburdur...Yine, bütün ilgililerin üye olduğu Avrupa Konseyi’nde de, Kıbrıs dâvası görüşülmüş ve Türk cemaatinin gördüğü haksız muamele belirtilmiştir...Kıbrıs dâvasını Milletlerarası Adalet Divanı’na götürmeyişimizin sebebi, Kıbrıs’ın bu Divanın mecburi kaza yetkisini şimdiye kadar kabul etmemiş olmasıdır...Birleşmiş Milletler devrinin ne netice vereceğini tahmin edemiyorum. Her şeyin başı olan sükûnet ve güven teessüs edecek mi, bunu bilmiyoruz. Çünkü dört aydan beri her ümit devri hayal kırıklığı ile neticelendi. Arabulucunun çalışmasının nasıl bir amelî neticeye varacağını kestirmek mümkün değildir. Temaslarımızdan arabulucunun henüz teklif haline gelecek bir

⁵⁰⁹ Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve”, 370.

⁵¹⁰ “İnönü TİME Dergisine Verdiği Demeçte, Müttefiklerin Tutumunu Değiştirmesini İstedi: ‘Batı İttifakı Yıkılır’”, **Milliyet**, 16 Nisan 1964, 1.

⁵¹¹ **age**.

⁵¹² “Ankara Radyosu 5 Haziran 1964”ten aktaran, Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde TÜRKİYE, (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, (İstanbul: Hil Yayınları, 1992): 525.

kanaat sahibi olmadığını gördük. Bu vesileyle şunu belirteyim ki, Kıbrıs'taki Rum tedhişçilerin kendi zihinlerinde plânladıkları şiddet usullerinin arabulucunun çalışmasına ne kadar elverişli olacağını tahmin etmek müşküldür.”⁵¹³

Lider, Millet Meclisi'nde uluslararası arenada gerçekleştirdiği dış politika adımlarını ayrıntısı ile açıklamaktadır. Krizin çözümünde her iki tarafın üyesi olduğu NATO ittifakının sorumluluğunu hatırlatarak NATO içerisinde de *bilgi* ve tartışmaya açıklığını vurgulamıştır. BM'ye olan güven algısı olumsuz olsa da sorun olabildiğince her zeminde *uluslararasılaştırılmaktadır*. Türkiye, Kıbrıs krizi sırasında uluslararası desteğe sahip olamamış, Makarios'un NATO çözümünü kabul etmemesi üzerine BM'ye başvurulmuş ve örgüt içerisinde taksim fikrinde ne NATO ne de CENTO üyesi devletlerin desteği alınabilmiştir. Üstelik Amerika'nın kendisini krizin tarafı olarak tanımlamaması ülke içinde kızgınlığa sebep olmuştur.⁵¹⁴ Türkiye'nin gerçekleştirebileceği bir müdahale İngiltere ve ABD'nin de müdahalesine yol açabilecek bu durumda ise hem ülke itibar kaybı yaşayabileceği gibi hem de Kıbrıs Türklerinin yalnız kalmasına yol açabilecektir.⁵¹⁵ Bu nedenle krizin getirdiği belirsizlik liderin temkinli hareket etmesini gerektirmektedir: “Biz müdahaleye mecbur olduğumuz vakit sebebin ve haklı durumumuzun meşru müdafaa mahiyetinde olmasına ehemmiyet veriyoruz... Bütün bu kayıtlarla beraber Amerika ve Rusya'nın bir savaş halinde ne yapacaklarını kesin olarak söylemek mümkün değildir.”⁵¹⁶

Bu anlamda lideri kriz sırasında kaygılandıran en fazla durum iki müttefik üyesi arasında savaş çıkma olasılığıdır. Bu nedenle lider iki müttefik arasındaki ilişkilere NATO'nun hassas davranması talebinde olmuştur:

“NATO içinde Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı tutumu çok mahzurlu hattâ tehlikeli bir durum yaratmıştır. Türkiye, Kıbrıs anlaşmalarının kendisine tanıdığı haklardan ve bu anlaşmaları tatbik edeceğinden bahsettiği vakit, Yunanistan, Türkiye'yi mutearrız addedeceğini söylemektedir. Tatbikat saati geldiğinde, bunun bizim için umursanacak değeri yoktur. Ama NATO vecibeleriyle birbirimizin yanında, omuz omuza müşterek bir dâvayı savunma imkânı nasıl kalacaktır? NATO'nun bunu mütalâa etmesi lâzımdır. ‘Kıbrıs meselesi NATO'yu ilgilendirmez’ sözü bugün manasız kalmıştır. NATO taahhütlerine ve hükümlerine göre iki müttefikin münasebetlerini işlemez bir hale getirecek tehlikeleri NATO tetkik ve müzakere etmeye mecburdur.”⁵¹⁷

⁵¹³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 97. Birleşim, c. 30, 05.05.1964:210. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d01/c030/mm_01030097.pdf, [03.03.2019].

⁵¹⁴ “Le Monde, ‘Türkiye ve Batı’”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1964, 3.

⁵¹⁵ Abdi İpekçi, “Çıkartma Ne Zaman Yapılmalıdır”, **Milliyet**, 1 Ocak 1964, 1.

⁵¹⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 8 133. Birleşim, c. 32, 08.09.1964: 389., https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d01/c032/mm_01032133.pdf, [03.03.2019].

⁵¹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 197. Birleşim, c. 30, 5 Mayıs 1964, **age**, 209.

Lider ikili ilişkilerin gelişmesine önem vermektedir. Özellikle savaş geçirmiş iki ülkenin yeniden çatışma olasılığı lideri sorumluluk olarak NATO'yu uyarma ihtiyacına sevk etmektedir. Liderin *tehdit* algısı onu bir uyarıcı olarak olayların gerginleşmesini engelleme çabasına itmektedir. Karar alıcı, aynı zamanda sorunu uluslararası alanda *meşrulaştırarak* takip edilecek dış politika kararlarını *güç dengelerini* gözeterek almaktadır. Lider, ittifak ilişkileri içerisinde savaşa varmadan sınırlı kuvvet kullanımından yararlanarak eylem ve hedeflerini gerçekleştirmektedir. 1963 yılında uluslararası sistemde soğuk savaş hakim olsa da ABD-SSCB arasındaki ilişkilerde özellikle Küba Krizi sonrası yumuşamadan bahsedilebilir. Nitekim NATO bu dönemde nükleer caydırıcılığın etkilerini de baz alarak kitlesel karşılık stratejisinden esnek karşılık stratejisine geçiş yapmıştır. Bu anlamda her ne kadar iki kutup arasında savaş olasılığı kendisini hissettirse de taraflar savunmacı bir siyaset izlemektedirler. Böyle bir siyasi ortamda ABD'nin öncelikli amacı iki müttefiki arasındaki çatışmaya yol açacak herhangi bir teşebbüsün engellenmesidir. Çünkü iki taraf arasındaki mücadeleye Sovyetler Birliği kayıtsız kalmayacağından taraflar arasındaki çatışma iki blok arasındaki çatışmaya dönüşebilecektir. Bu koşullar altında Makarios'un komünizmi destekleyen eylemleri karşısında Türkiye'nin temkinli olması gerekmiştir. Bu çerçevede Başbakan İsmet İnönü, Sovyetler Birliği lideri Kruşçev'den Makarios üzerindeki nüfuzunu kullanarak dünya barışının korunmasını istemiş⁵¹⁸ bunun yanı sıra Amerika, İngiltere ve Fransa nezdinde de görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Başbakan İsmet İnönü kriz sırasında danışan, yorumlayan, başkalarının fikirlerini önemseyen bir liderdir. Bu nedenle de zaten kriz sırasında birçok ülke ve örgüt nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Amaçlarının seçiminde her görüşü dinleyerek anlamlandırarak karar vermesi, aşağıdaki konuşmasında da belirtmiş olduğu üzere, etkili olmuştur:

“Garp Cephesi kumandanı iken, maiyetimdeki kumandanlardan bazılarının şöyle şikâyetlerini duyardım: ‘İsmet Bey nasıl kumandan; bizim sözlerimizi hiç dinlemiyor; hep kendi bildiğini yapıyor.’ Ben de bu yakınmalara cevap verirdim. ‘Ben herkese fikrini soruyorum, astımın görüşlerini hep alıyorum. Ama kararımı kendim, kendi anlayışıma göre veriyorum. Eğer başkalarını dinledikten sonra muhakkak onların önerdiği şekilde karar verirsem, o zaman kumandan ben değil, onlar olurlar.’”⁵¹⁹

⁵¹⁸ “Kruşçev’den Makarios’a Baskı Yapmasını İstedik”, **Milliyet**, 14 Ağustos 1964,1.

⁵¹⁹ İnönü, **Anılar ve Düşünceler**, 20.

İsmet İnönü'nün kişiliği onun karşılaştığı güçlüklerle baş etme şekli risk hesabı hakkında fikir vericidir. Kendine güven bir sahibi lider olarak başkalarının görüşlerini önemsemeyen bir davranış kalıbına sahip değildir. Konuyu tüm ayrıntısı ile tartıştıktan, analiz ettikten sonra kararını vermektedir. Onun kendine güveni başka bilgi kanallarını engelleyici yapıda değildir. Nitekim kendisi bu özelliğini şöyle ifade etmektedir:

“Kulağıma geliyor, Atatürk olsaydı böyle yapmazdı, diyorsunuz. Anlıyorum, hakkınız var; belki Atatürk böyle karar vermezdi. Ama Atatürk şimdi yok. Bakın ben size söyleyeyim. Atatürk sağ iken, ben başbakanken, yeni bir girişim yapacağını öğrenirdim. Derhal köşke giderdim; Atatürk'e çıkardım. Akşamdan başlayıp sabaha kadar bütün gece tartışırdık. Sonunda Atatürk beni ikna ederdi; içim rahat olarak ayrılırdım. Şimdi ne yapacağım. Atatürk yok. Kendi başımayım. Düşünüyorum, arkadaşlarıma danışıyorum, tartışıyorum ve bir karara varıyorum. Bu kararı kabul etmek zorundasınız.”⁵²⁰

Liderin kriz sırasındaki bilgiye açık, eleştirileri dikkate alan rasyonel yaklaşımını kendi sözlerinden de okumak mümkündür:

“Ehemmiyetli konulardan birisi iktidar ile muhalefet arasında haberleşme ve dayanışma meselesidir. İnsaf ile düşünülürse dış politika konusunda iktidar ile muhalefet arasında haberleşme ve görüşme işlemiştir. Bu ölçüde şimdiye kadar Türkiye'de böyle bir beraber çalışma görülmemiştir. Parti liderleri ile şahsan yaptığım birçok temaslardan başka, Meclis huzurunda, her gün konuşulduğu devirler olmuş, genel görüşme ve gizli oturumlarda Devletin mahrem vesikaları milletvekillerine arz olunmuştur. Liderlerle toplandığım zaman, verdiğim haberlerin gazete haberleri mahiyetinde olduğu zikredilmiştir. Basın bugün her memlekette, hükümetlerin her meselesini hemen haber alıp yazacak durumdadır. Bununla beraber mesul ağızdan söylenen havadis kısımları, resmiyete büründüğü zaman önemle tetkik edilme kıymetini kazanırlar. Bunun yanında pekâlâ hatırlamak mümkündür ki, gazetelerde bulunmayan bilgiler de verilmişti”⁵²¹

Böylece lider kriz sırasındaki risk analizi içerisinde bilgiyi paylaşarak hata yapma olasılığını azaltma hedefi içerisinde olmuştur. Diğer yandan dışişleri bakanlığı kriz süresince 24 saatlik çalışma düzeni içerisine geçmiş, hatta bakanlığın bir odası neredeyse askeri karargâh haline dönüştürülmüştür.⁵²² Karar alıcı, sorumluluk sahibi bir lider olarak Amerika'da iken ziyareti sırasında dahi Türk kamuoyuna neler olup bittiğini açıklama ihtiyacı duymuştur:

“Sevgili vatandaşlarım sizi habersiz bırakmamak için ilk günümünden konuşmaya çalışıyorum. Size Washington'daki Büyükelçiliğimizden hitap ediyorum...Amerika'da idare makamlarından ve halktan ilgi gördüm. Temaslarımda Türkiye aleyhine herhangi bir duyguya rastlamadım. Aksine yakınlık samimi iyi niyet sezdim. Böyle bir hava içerisinde karşılıklı görüşmelerde bizim duygularımızı görüşümüzü ve fikirlerimizi kâfi açıklıkla anlatmaya çalışıyoruz...”⁵²³

⁵²⁰ age, 49.

⁵²¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1 Toplantı 8, c. 32, 133. Birleşim, 08.09.1964, age, 387.

⁵²² “Kıbrıs Olayları”, **Akis**, c. 497, s. XXVIII Yıl: 10, 1964: 8.

⁵²³ “İnönü'nün Mesajı”, **Milliyet**, 24 Haziran 1964, 1.

Nitekim Kıbrıs krizi sırasında toplumun geneline hitap ederek onların desteğini alma amacıyla olmuştur:

“Bizim bildiğimiz bir şey var, onu Türk milletine açıkça söylemek isteriz: Kıbrıs dâvası milleti için her evi, her insanı her gün meşgul eden acı olduğu kadar aziz bir dâva olmuştur. Haklıyız, bu dâvayı haklı bir neticeye vardırmak için kararlıyız. Bu uzun sürecektir. Milletten çok fedakârlık isteyecektir. Milletimiz bu fedakârlığı yapmak için kararlıdır.”⁵²⁴

Böylece lider, ulusun bütününün desteğini alma hassasiyeti içerisinde hareket etmiştir.

Heper’e göre de İnönü toplumun çıkarlarına hizmet eden bir devlet adamıdır:

“...siyaseti, tek hedefi toplumun genel çıkarlarını geliştirmek olan bir etkinlik olarak ele alıyordu. ‘çıkâr grubu’ kavramı İnönü’ye yabancıydı; o, diğer insanlar pahasına özel bir grubun çıkarlarına cevap veren politikalara karşıydı”.⁵²⁵

Bu anlamda kriz sırasında lider görev ve sorumluluk bilinci ile hareket etmektedir.

Başbakanın kendi ifadesi ile ise Kıbrıs meselesi bir milli davadır, bir vazifedir:

“Kıbrıs bizim bir millî davamızdır ve bu dâva milletimizin şeref ve haysiyetinin gerektirdiği şekilde neticelendirilecektir. Bunun aksi bir hal çaresine bizi razı etmeye hiç kimsenin gücü yetmeyecektir. Topraklarına bağlılıklarını kanlarıyla ispat etmiş olan Kıbrıslı Türkler vatanları olan yerlerinde bütün haklarına sahip olarak hür ve güven içinde yaşayacaklardır. Bunu temin etmek Türkiye için bir şeref görevidir”⁵²⁶

İnönü’ye göre Türkiye iç siyasette çatışmacı karaktere sahip olsa da zor zamanlarda bir olabilmeyi başarabilen bir ülkedir: “Bizim iç meselelerimizde partilerimiz arasında ihtilâflarımız çoktur. Ama çok şükür Türk milleti, dış politikada beraberdır. Bir tek kişi gibidir.”⁵²⁷ Lider, iktidarı döneminde ‘1930 İkamet Ticaret ve Seyrisefin Anlaşması’nın feshi sonrası iç politikada Türkiye’deki Rumlara karşı ortaya çıkan kamuoyu baskısı⁵²⁸ karşısında taraf almayan yaklaşım sergilemiştir. Bu durum toplumsal bir çatışma ortamını destekler gibi gözüküyor olsa da liderin, Yunanistan ile Türkiye arasında fiziksel şiddete varabilecek sıcak bir çatışmadan sakınması çalışma kapsamında siyasi evrenle uyumlu/müzakereci olarak tanımlanmasında etkili olmuştur.

Bu anlamda Başbakan İnönü kriz yönetim sürecinde diplomatik yollardan *uluslararası desteği* almaya çalışırken *ulusal destek* ile de vereceği kararları meşrulaştırmıştır. Bu anlamda lider askeri kuvvete başvururken diplomatik araçlarla da gücünü

⁵²⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, c. 30, 97. Birleşim, 05.05.1964, **age**, 210.

⁵²⁵ Heper, **İsmet İnönü Yeni**, 224.

⁵²⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 97. Birleşim, c. 30, 05.05.1964, **age**, 206.

⁵²⁷ “Kıbrıs Konusu”, <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1961-1965.htm> [12.03.2019].

⁵²⁸ Konuyla ilgili çalışma için bkz. Aytül Altan Özel, “Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Krizi ve Yunan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmeleri”, (Doktora Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

destekleyebilmiş böylece kontrollü kriz yönetim süreci ile taraflar savaşa varmadan kriz çözümlenebilmiştir. Bu noktada, sivil liderin askeri liderlerle arasındaki dengeyi koruyabilmesi önemli rol oynamıştır.

Genelkurmay Başkanının “sabrımız tükendi artık bundan sonrasını dostlar düşünsün”⁵²⁹ açıklaması gibi askerin hassasiyetinin yüksek olduğu krizde sivil ve askeri birimler arasındaki dengeyi sağlamak kolay olmamıştır. Nitekim Ağustos ayındaki hava bombardımanı hükümetim emri beklenilmeden başlatılmıştır.⁵³⁰ Müdahale hukuka uygun son çare olarak düşünülmüştür:

“...Kıbrıs idaresi zorla emrivaki yapmak istiyor. Türk Cemaatini yaşama imkânından zorla mahrum etmek istiyor. Yunanistan Kıbrıs'ın bu politikasını destekliyor. ...Kıbrıs idaresi bütün bu çareleri iptal etmek yolunda yürüdükçe her an askerî müdahaleyi tatbik etmek 'hakkımız vardır.’”⁵³¹

Müdahale kararı aşamasında ise; adaya çıkarma harekâtının yapılabilmesinin zorluğu gözetilmiştir. Böylece havadan gerçekleştirilecek bombardıman seçeneği göz önünde bulundurulmuştur. Bu anlamda önce uyarı mahiyetinde uçuş gerçekleştirilmiş bu eylem istenen sonucu vermeyince Rum mevzileri bombalanmıştır. Diğer yandan çıkarma yapılmasında askeri teçhizatın yetersizliği gibi teknik engellerin yanında Türkiye’deki siyasi konjonktür de etkilidir. Ordu içerisinde Talat Aydemir’in darbe girişimleri gibi istikrarsızlık yaratan koşulların içerisinde çıkarma yapılabilmesi oldukça güçtür.⁵³² En nihayetinde, İsmet İnönü müdahaleyi zamanında durdurabilmiş ‘tadında’ bırakmıştır.⁵³³ Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel, Kıbrıs sorununu çözümü için İsmet İnönü’ye Makarios’un evinin bombalanması teklifinde bulunmuş ve İsmet İnönü’nün cevabı: “Haydi bakayım sen daha çocuksun... bombardımanı keseceğiz” olmuştur.⁵³⁴ Böylece, Başbakan İnönü neredeyse bir Türk-Yunan savaşını başlatmaya heves eden kimi askerleri ve sivilleri durdurmayı başarabilmiştir.

Başbakan İnönü ‘*bekle ve gör*’ politikasını izlerken kamuoyu tarafından reaksiyon da yükselmektedir. Buna rağmen İnönü kontrolü elinde tutmayı başarmıştır. Kıbrıs’a

⁵²⁹ “Amerika’ya Giden Sunay Kıbrıs Hakkında Konuştu”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1964, 1.

⁵³⁰ Bölükbaşı, **Barışçıl Çözumsuzlük**, 131.

⁵³¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 130. Birleşim, c. 32, 03.09.1964, **age**, 267.

⁵³² “Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu, **Bildiriler**, haz., Duygu Türker Çelik, Ankara 2016, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/KIBRIS-MESELESI-BILDIRILER.pdf>, [22.08.2020]

⁵³³ Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı**, 213.

⁵³⁴ **age**, 214.

müdahale için Başbakan'a "Paşam, herkes çizmenizi çekmenizi istiyor" denildiğinde onun cevabı: "Benim çizmem yok, aklım var" demek olmuştur.⁵³⁵ Ağustos ayının başlarında Türk toplumunun çoğunlukta olduğu yerlere saldırılar başlamış ve taraflar arasındaki kriz tırmanmaya geçmiştir. 6 Ağustos'ta Rum birliklerin Erenköy'de gerçekleştirdikleri saldırılara Türk birliklerince yanıt verilmesi ile bölgesel çatışmaya geçilmiştir. Rum birliklerinin saldırıları karşısında 8 Ağustos tarihinde başlatılan jetlerin havadan gerçekleştireceği askeri müdahale Erenköy'de sıkışan Türklerin kurtarılması için son çare olarak düşünülmüştür. Bu anlamda Türklerin canları koruyamayacağı noktaya gelinceye kadar Başbakan İnönü tüm diplomatik girişimleri tükettikten sonra müdahale zamanı ayarlamıştır.

Müdahale kararına gelinceye kadar ise yine Başbakan'ın kişiliği ön plana çıkmıştır. İsmet İnönü, hem bir asker olarak hem de sivil bir lider olarak kendi siyasal bekasını değil sahip olduğu mevkiin gerekliliklerine uyumlu davranarak en iyisini yapma eğilimde olmuştur. İnönü'nün satranç oynar gibi her hamlede bir sonraki hamleyi hesaplayan kişilik yapısı Kıbrıs krizi özelinde de kendini göstermiş ve nerede, ne zaman, nasıl davranacağını bilerek krizi kontrol altında tutmayı başaramıştır. Bu anlamda Başbakan İnönü; gerektiğinde krizi tırmandırırken gerektiğinde de geri çekilebilmiştir.

"İnönü karşısındaki hücumla geçtiği zaman beklemesini, tahammül göstermesini bilir, karşısındakinin attığı adımlarla geri dönmesi ihtimali ortadan kalkınca onu fikri ile muhasara eder, muarızını zor duruma düşürürdü. İlk kurşunu atmamaya, ilk tecavüzü karşıdan beklemeye alıştı. Bir karar vermeden evvel bir satranç oyuncusu gibi uzun uzun düşünür, tahammülle tepkileri hesaplar, taş sürdüğü zaman karşısındakinin ne yapabileceğini, kaç ihtimal içinde hareket edeceğini bir ortaya koymaya çalışırdı. Onun için zor karar verir, fakat bir kere de karar verdi mi o karardan dönmez ve o kararın sorumluluğunu omuzlarına almaktan çekinmezdi."⁵³⁶

Özetle Başbakan İnönü amaçlarının seçimine şöyle yaklaşmaktadır:

- İyi niyet; ahde vefaya bağlılık ve hukuksal düzlemde Türk azınlığın hak ve çıkarlarının sağlanması,⁵³⁷
- Ulusal ve uluslararası istişare ile sorunun çözümü.

⁵³⁵ Hikmet Çetinkaya, "Akrep Misin Köstebek Mi?", **Cumhuriyet** , 22 Ağustos 2014, 5.

⁵³⁶ Baban, **age**, 234.

⁵³⁷ Başbakan İnönü için yazılı metinler meselelerin meşruiyetini sağlayan araçlardır. Örneğin kriz sırasında Acheson'un Erim'e Türkiye'ye ayrılan bir bölgeyi işgal etmesi karşısında Amerika'nın Türkiye'nin karşısına çıkmayacağı sözü üzerine İnönü: "ben laflarla iş görmem...Amerika Büyükelçisi gelir resmen söylerse o zaman ciddiye alır, durumu incelerim..." şeklinde tutumunu belirtmektedir. Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm...**, **age**.

İnönü liderliğinde, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin güç gereksiniminden değil ihtiyaçtan dolayı ortaya çıktığı net bir şekilde söylenebilir. Makarios'un şiddet eylemlerine devam etmesi karşısında gerçekleştirilen ikinci bombardımandan sonrasında Güvenlik Konseyi'nin kararı doğrultusunda ateşkes kabul edilerek Konsey'e, NATO'ya ve Yunanistan'a Türkiye'nin müzakerelere açık olduğuna dair bilgilendirme yapılmıştır.

Kriz sırasında liderin Türkiye'nin gücünü yetersiz algılaması 1964 Kıbrıs krizinde zorlayıcı diplomasi seçeneğinin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu anlamda Yunanistan'ın adada hem siyasi olarak hem de stratejik olarak üstün algılandığı görülmektedir:

“Adaya kuvvet gönderme meselesinde Türkiye ile Yunanistan'ın durumları birbirinden tamamıyla farklı olmuştur. Türkiye'den adaya gidebilen hususi mücahitler en mübalâğalı tahminlere göre 1000 kişiyi bulmaz. Bu mahdut neticeyi tabii görmek lâzımdır. Hesapsız güçlükler ve tehlikeler bu imkânı kapamaktadır. Yunanistan'dan adaya gönderilen kuvvetler açıktan limanlara, hava meydanlarına inmekte, bütün dünyanın gözü önünde nakliyat yapılmaktadır. Bu sebeple Yunanlıların gönderdikleri kuvvet, muntazam teşkilât olarak 10000 civarındadır deniliyor. Keza, Kıbrıs Rumlarının askerî teşkilât olarak Yunanlılar tarafından kurulması ve silahlandırılması açıktan mümkün olmuştur. Vaziyetler arasındaki fark bunun sebebidir.”⁵³⁸

Bu anlamda Türkiye ve Yunanistan arasındaki olası bir savaş lideri endişelendirmektedir:

“...Kıbrıs'ta -askerî müdahale mecburiyetini ortaya çıkarmakla kalmıyor, en geç ilk çatışımaya anından itibaren Yunanistan ile aramızda bir harp çıkmasına doğru ilerliyor. Yunanistan'ın gürültülü ve gösterişli askerî hazırlıkları bunun delilidir. ...Türkiye ile Yunanistan arasında böyle bir harp çıkarsa Kıbrıs meselesi o harbin içinde ancak ferî kalacaktır. Vaziyet acıklı haliyle fakat bütün açıklığı ile budur.”⁵³⁹

Ancak bu endişe liderin ulusal hak ve çıkarların korunmasına engel teşkil etmemektedir:

“...Adada Türk cemaatine yapılacak tecavüzlere her şekilde ve her vasıta ile mutlaka cevap verilecektir. Yunanistan'ın Kıbrıs idarecilerine göstereceği tesanüt, Türkiye ile Yunanistan arasında, yalnız Kıbrıs'ta değil, bütün cephede savaş hali meydana getirecektir. Böyle bir hale mahal vermemek için elimizden gelen bütün gayreti sarf edeceğiz. Fakat savaş bir emrivaki olarak patlarsa bunun hazırlayıcısı olan Yunanistan, bütün sorumluluğu taşımaya mecbur olacaktır. Bu hale göre, kapımızın eşiğine gelmiş olan harp tehlikesini, milletçe sükûnetle beklemeye mecburuz. Bir taraftan Yunanistan, harp patlamasına sebep olacak hâdiseleri adada durdururken, öbür taraftan da müzakere yoluyla, iki memleket arasında bir hal şekli bulunabilirse, memleketimiz arasında felâket önlenmiş olur.”⁵⁴⁰

⁵³⁸ “Başbakan İsmet İnönü'nün Millet Meclisindeki Genel Görüşme Sırasında Kıbrıs'la İlgili Konuşması”, **Dışişleri Belleteni**, (Ankara, Temmuz 1964): 62-63.

⁵³⁹ “Başbakan İsmet İnönü'nün Konuşması”, **Dışişleri Belleteni**, (Ankara, Temmuz 1964): 57-58.

⁵⁴⁰ “Başbakan İsmet İnönü'nün Millet Meclisindeki”, **age**, 74.

İnönü'nün savaş kaygısı ile hareket eden temkinli yaklaşımı ile Türkiye'nin adaya çıkarma kararı almaması kamuoyunda tepki uyandırmış, Başbakan İnönü müdahalenin sınırlı olması gerektiğini ve hükümetin haksız eleştirilere maruz kaldığını meclis konuşmasında açıklamıştır:

“...Ancak tecavüz eden zalimlerin vicdanlarda uğradığı mahkûmiyet iki günlük bombardımanı hazmettirebilmiştir. Ve ondan sonra da NATO maksatları için verilen silâhların başka hedeflerde kullanılmış olması münakaşası hâlâ bitmemiştir. Uluslararası alanda birçok devletlerle yakın münasebetlerde bulunuyoruz. Harp ve sulh meselelerinde temaslarımız ve rabitalarımız bütün kararlarımızda elbette ki tesirini gösterecektir.”⁵⁴¹

Adaya gerçekleştirilen müdahale sonrası liderin öncelikli hedefi sahadaki kuvvet kullanma siyasasının müzakere masasında devam ettirilmesidir. Liderin önceliği Türk cemaatine yönelik şiddetin sonlandırılmasıdır. Bu aşamada da bombardıman yeterli görülmüş, çıkarma kararına süreç içerisinde varılması kararlaştırılmıştır. Bu anlamda liderin hedefini sınırlandırarak bombardımanı yeterli kabul ederek *güç ihtiyacının* karşıladığı; BM'nin kararına uyulması ile liderin *hukuka uygun* hareket ettiği gözlemlenmiştir. Lider, içteki tenkitlere karşı verilen dış politika kararını *kararlılıkla* savunmuştur. Bu durumda lider *gerçekçi* tutumunu açıklamaktadır. Kriz sırasında sınırlı ve ibret verici bir güç kullanımı lider için yeterli kabul edilmiştir. Karar alıcı İnönü, hedefini gerçekleştirmek amacı ile tüm olanakları o hedef için seferber ederken diğer yandan hedefine ulaşmak için karşılaştığı zor durum karşısında iradesinin zayıflamasına izin vermeyen kişilik yapısına sahip olmuştur. Bu anlamda müdahalenin gerçekleştirilmesi Türkiye'nin iyi niyeti paralelinde gerçekleşmiş müdahale sınırları belirlenmiş bir şekilde caydırıcı olarak kullanılmıştır. Başbakan İnönü güç gereksinimi ile hareket etseydi diğer ülkeler ile müzakere etme anlayışında olmazdı. Bu kapsamda, lider Amerika'da ziyarette arkasından Londra ile girişimlerde bulunmuş, Londra'dan sonra ise Paris'e giderek müzakereler gerçekleştirmiştir. İnönü'nün tüm bu girişimlerinin amacı destekten çok Türkiye'nin hukuken anlaşmaların yürürlükte olduğunun garantisini alma isteğidir. Bu kapsamda İnönü, ne İngiltere'nin Makarios'a bir yaptırım uygulamasını beklemiş ne de müdahale sırasında Amerika'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Onların davranışlarını değiştirme girişimi olmaksızın takındıkları

⁵⁴¹ “Başbakan İsmet İnönü'nün Konuşması”, **age**, 61. Erim, İnönü'nün müdahale etmeme kararına başlangıçtaki itirazını anılarında şöyle anlatır: “İnönü ile görüşmeden önce yani 1963 sonlarında Kıbrıs'a askeri müdahalenin 23 Aralık 1963'de veya ertesi gün yapılmamış olmasını eleştirmiştin. Ancak İnönü bana denizaşırı bir sefer, bir çıkarma yapabilecek hazırlığımızın olmadığını anlatınca acı gerçeği kabul ettim. Bundan sonra İnönü'nün politikasına canla, başla katıldım.” Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm...**, 259.

tavri kabul ederek kendisinin ülkesi adına ne yapması gerektiğini çözümlemiş ve buna göre de davranışlarını şekillendirmiştir.

İnönü'nün karakter özellikleri bu anlamda kriz sırasında belirleyici olmuştur:

“İnönü bir denge uzman idi, ama bu uzmanlık onun gücü olduğu kadar da zaafiydi. Belki de bu nedenle gücünü olduğundan az hesaplardı. Uzun süreli büyük amaçlar uğruna da olsa kısa süreli kısıntılı durumlara, risklere katlanmak istemezdi. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde bu nedenle bütün kozlarını ortaya attığı söylenemez. Çağdaş bir devlet adamıydı şu anlamdaki olayları duygular açısından değil akıl ve karşılıklı çıkarlar açısından ele alıp çözüm arardı. Geniş bir bilgi edinme merakı olduğundan her türlü otoritelik suçlamalarına rağmen her konuşanı dinlerdi. Meclis konuşmalarını en yakından izleyen milletvekili kendisi olduğu gibi Yüksek Planlama Kurulu toplantılarını da geniş bir dinlenme süresini esas alarak yönetirdi. Yüksek Planlama Kurulu raporuna bu Kurulun üyesi olan uzmanlar karşı oy yazısı yazarlardı. Ondan sonra böyle bir uygulamaya rastlanmaz. Kuruldaki teknisyen-bakan eşitliği ilkesi İsmet Paşa'nın Başbakanlığı ile birlikte sona ermiştir...”⁵⁴²

Liderin bilgiye açıklığı meseleyi en ayrıntısı ile olabildiğince aktör ile paylaşması, kendi gücünü olduğundan az hesaplayarak risk almaktan sakınan yaklaşımı, müzakereye önem vermesi, negatif eleştirileri dikkate alması kriz özelinde de kendisini göstermiştir. En önemlisi liderin adaya müdahale etmemesi kararı karşısında Türkiye'nin ulusal hak ve çıkarlarından tavizde bulunduğu ve yenilgiyi kabul ettiği eleştirileri karşısında liderin iyimser bakış açısının önemli olduğu söylenebilir. Bu durumu Aydemir'in dizelerinden okumak mümkündür:

“...Çilelerine ıstıraplarına hatta bazen hayal kırıklıklarına gelince? Bunlar söz konusu olduğu zaman cevabı, her zaman şuydu: ‘Benim en büyük yenilğim en büyük zaferimdir’...”⁵⁴³

Tablo 13: Papandreou'nun Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	PAPANDREOU
Siyasi Evrenin Esası	Papandreou, mevcut statükoya karşı çıkan siyasi bir liderdir. Karamanlis ve Menderes'in işbirliği içerisinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelini oluşturduğu anlaşmalar Papandreou'ya göre başından itibaren zaten tehdit olarak algılanmaktadır. Bu açıdan lider, siyasal hayatı bir güç mücadelesi olarak görmektedir. Bu anlamda lider, iyi niyet çerçevesinde çatışmalara çözüm bulma anlayışı ile hareket eden iki siyasi liderin yaklaşımlarını eleştirerek kendi çatışmacı bakış açısını ortaya koymaktadır.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancı yüksek olmakla birlikte real hayatta liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesinde özenli davrandığı söylenemez. Lider, sorunlara taraflarca kabul edilebilir/kalıcı çözümler bulma arayışında olmayıp aksine kendi istemlerini karşı tarafa kabul ettirme anlayışı içerisinde. İki taraflı bir uzlaşma mümkün olmayınca da liderin hedeflerini gerçekleştirmesi güçleşmektedir.

⁵⁴² Arslan Başer Kafaoğlu, “İnönü ve Planlama”, **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1973, 2.

⁵⁴³ Şevket Süreyya Aydemir, “İkinci Adam'ın Ölümü”, **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1973, 2.

Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörülebilir bakış açısıyla krizi algıladığı söylenebilir. Bu nedenle lider, rakibinin davranışlarını şekillendirme girişimindedir.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini inandığını için krizi tetikleyen yaklaşım içinde bulunduğu söylenebilir.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunduğunu söylemek güçtür. Bu anlamda liderin dış politika tercihlerini saptarken şansa rol verdiği söylenebilir.

Tablo 15. Papandreou’nun Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	PAPANDREOU
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı kendi istemlerini kabul ettirme yönündedir. Lider dolaylı olarak kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider çatışma yanlısı taktiklerini yoğunlaştırmaktadır.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken ani karar veren bir yapıda olduğu bu nedenle de serüvenci bir dış politika izlediği söylenebilir. Bu anlamda öncelikli tercihi askeri araçlara verdiği söylenebilir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider rakibine karşı mevcut statükoyu kabul etmeyen söylemlerde bulunmaktadır. Müzakere dili taviz anlamında kullanılmakta rakibin hassasiyeti önemsenmemektedir. Dolayısıyla askeri eylemler tercih edilebilir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider söylemlerinde ‘helenizm, “enosis” ifadelerine en çok yer vermektedir. Bu anlamda direnmek, cezalandırmak en fazla başvurulmuş söylemlerdir.

Bir liderin davranışları bir krizde farklı başka bir krizde farklı bir özellik gösterebilmektedir. Bu nedenle Papandreou’yu da tek bir kalıba sığdırarak değerlendirmek mümkün olmamaktadır.

1950 yılında Kıbrıs konusu henüz gündeme gelmeye başladığında Papandreou: “Bugün Yunanistan biri İngiltere diğeri, ABD olan iki ciğerle nefes almaktadır. Bu nedenle, Kıbrıs konusu yüzünden nefessiz kalarak boğulmaya dayanamaz” açıklamasında bulunmuştur.⁵⁴⁴ Bir röportajında ise liderin büyük güç algısı ile Türkiye algısı şöyle okunmaktadır.⁵⁴⁵

“Amerikalı ve İngilizlerin hudutlarınızı muhafaza etmelerini ister misiniz?
G.P.-Bunu istemesek hangi şık kalır?

⁵⁴⁴ Pantazis Terlexis, *Greece’s Policy and Attitue Towards the Problem of Cyprus*, (New York: NY University, 1968): 91’ den aktaran, Fuat Aksu, “Kıbrıs Sorunu”, <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/kibris-sorunu> [10.05.2019]

⁵⁴⁵ Nazlı Tlabar, “Yunan Liderlerle Mülakatlar: Papandreu’nun Neşredilmemek Kaydile Sorulan Suallere Verdiği Cevaplar”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1947, 2.

Yani evet mi diyorsunuz?

G.P.- Yalnız bir defa değil bin defa evet derim. Kendisini pek ağır fedakârlıkla mevcudiyetini pek derin ıstıraplarla koruyan bu memleket, bütün hürriyet sever milletlerin yardımını ister ve onların da vazifelerini yapmalarını bekler.

Böyle bir vaziyet karşısında Türkiye'nin rolü ne olmalıdır?

Türk Yunan dostluğu için ruhumu veririm... Tarih bizi birleştiriyor.”

1947 Yılında gerçekleştirilen bu mülakat lider algısında uluslararası sistemin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya ve Almanya'nın işgalinden sonra bir de ülke içerisinde iç savaşın başlaması ülkenin varlığı için tehdit oluşturmuştur. 1947 yılındaki Truman yardımı ise ülkenin birliğinin sağlanmasında bu anlamda 'kurtarıcı' rol oynamıştır.

Ancak muhalefette iken daha güçlü bir pozisyona geldiğinde Papandreou, Londra ve Zürih anlaşmalarının Karamanlis tarafından kabul edilmesini Yunanistan'ın ulusal çıkarlarına ihanet olarak nitelendirmiştir.⁵⁴⁶ Bu anlamda siyasal sorumluluğu elinde bulunduran Papandreou, Zürih ve Londra Anlaşmaları ile kurulan statükoya başından itibaren karşı çıkan bir tutum sergilemektedir.⁵⁴⁷

“Hükümetimiz bir Kıbrıs buhranı ile karşı karşıyadır. Zürih ve Londra Antlaşmalarının kötü sonuçları kendisini belli etmeye başlamıştır. Bu antlaşmaların uygulanması artık mümkün değildir. Adada barış ve demokrasinin tehlikeye düşmemesi komşumuz Türkiye ile ittifaka bağlı dostluğumuzun korunması bakımından bu iki antlaşmanın devletler hukuku prensipleri dahilinde tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yunan hükümetinin Kıbrıs'ı Rumları kayıtsız şartsız desteklediğini de belirtmek isterim”⁵⁴⁸

“Kıbrıs devletini kuran Zürih ve Londra Antlaşmalarının tatbik edilmediği ortaya çıkmıştır. Barış ve ittifakımızın menfaatine bu antlaşmaları yeniden gözden geçirmek ve hür dünya ilkelerine uygun bir çözüm bulmak lazımdır...”⁵⁴⁹

Bu anlamda Makarios'un Londra ve Zürih anlaşmalarını feshi Papandreou hükümeti tarafından da desteklenmiş tarafların ahdi hukuk ihlali 1964 Kıbrıs Krizini tetiklemiştir.⁵⁵⁰ Oluşturulan siyasi-hukuki statünün Papandreou ve Makarios tarafından farklı yorumlandığı ve bilinçli bir şekilde ihlal edildiği söylenebilir. Papandreou'ya göre Londra ve Zürih anlaşmaları ortaya çıkan mevcut krizin temel suçlularıdır.⁵⁵¹ Nitekim Papandreou'nun bu yaklaşımı nedeni ile Makarios Yunanistan

⁵⁴⁶ Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı**, 190.

⁵⁴⁷ **age.**

⁵⁴⁸ “Papandreou Londra ve Zürih Anlaşmalarının Yeniden Gözden Geçirilmesini Talep Etti”, **Cumhuriyet**, 1 Mart 1964, 1, 7.

⁵⁴⁹ “Papandreou da Zürih ve Londra Anlaşmalarının Tadilini İstiyor”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1964 1.

⁵⁵⁰ Fuat Aksu ve Yunus Çolak, “Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”, **Bilig**, s. 88, (2019): 28.

⁵⁵¹ Yellice, **age.**

hükümetinden aldığı destek ile Zürih ve Londra anlaşmalarının kurmuş olduğu statükoyu bozma cesaretini göstermiştir.⁵⁵²

Liderin statükoyu bozmasında Yunanistan'da kraliyet boşluğunun da etkili olduğu söylenebilir. Yunanistan'da kraliyet rejimi siyasi istikrarı önemsemiştir. Başbakan Papandreou'nun davranışları ise aksi yönde gelişmiştir. Bu anlamda Yunan Kralı Paul'un vefatı ile liderin kralın denetim yetkisi altında olmadığı söylenebilir.⁵⁵³ Diğer taraftan Papandreou aslında Makarios'u da etkisiz hale getirerek 'adayı' 'ana karaya' bağlayarak kendi siyasi bekasını da garantileyebilecektir.⁵⁵⁴ George Ball da anılarında Papandreou'nun uyumsuzluğunu şöyle ifade eder:⁵⁵⁵

"Yunanistan'da 19 Şubat 1964 günü yapılan seçimleri 76 yaşındaki George Papandreou açık bir farkla kazanınca Yunanistan iç politikası olumsuz bir yöne döndü. Papandreou Merkez Birliği Partisi'nin Başkanı olarak yarım yüzyıldır muhalefetteydi. Karşı çıkmasını çok iyi biliyor, ama olumlu iş yapmasını ne seviyor ne de becerebiliyordu. İnsanı umutsuzluğa düşürecek kadar zayıf bir lider olduğundan Makarios'un ve Enosis yanlılarının suyunu gitmeyi en uygun yol olarak görüyordu..."

Bu anlamda Papandreou'nun siyasi evrenin esasını çatışma olarak gördüğü söylenebilir. Kısıtlara meydan okuyan lider, ahdi hukukun ihlali ile risk almayı tercih etmektedir. Türkiye'ye anlaşmaların değiştirilmesi talebi ise liderin siyasi rakibinin davranışlarını *kontrol* etmeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu hedefini gerçekleştirmek için stratejik ve siyasi desteği ile de Makarios'a yardım etmektedir. Papandreou'nun 10 maddelik bildirisinde temel siyasi değer ve hedeflerini şöyle ortaya koymaktadır:⁵⁵⁶

- 1-Yunanistan hükümeti, Helenizm'in Kıbrıs'taki halk mücadelesini her zaman destekleyecektir.
- 2- Yunanistan hükümetinin siyaseti: Barış fakat taarruz halinde savunmadır.
- 3-Adadaki arabuluculuk sistemi, Londra ve Zürih Antlaşmalarının fiiliyatta yürümediğini göstermektedir.
- 4-Makarios'un İttifak Antlaşmasını feshetmesi bu durumun gerçekliğini doğrular niteliktedir.
- 5-Uluslararası askeri güce güvenimiz tamdır ve adadaki Yunan birliğini uluslararası kuvvet kumandanlığının emrine vermeyi kendi rızamız ile kabul etmekteyiz.
- 6-Kıbrıs'a arabulucu yeni bir siyasi çözüm aramak ile yetkilendirilmiştir. Bu amaç ile arabulucuya iyi niyetle yardım etmeye hazırız.
- 7- Tek çözü yolu uluslararası adalet ve demokrasi ilkelerinin Kıbrıs'ta uygulanmasıdır: Yüzde on sekiz oranında küçük bir azınlığın, yüzde seksen oranındaki büyük çoğunluğa iradesini kabul

⁵⁵² Fuat Aksu, "Kıbrıs Sorunu", <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/kibris/item/3-kibris> [22.04.2019]

⁵⁵³ "Yunan Kralı Paul Dün Öldü", **Cumhuriyet**, 7 Mart 1964, 1.

⁵⁵⁴ John Miller, **The United States and Making Modern Greece History and Power 1950-1974**, (United States of America: The University of North Carolina Press, 2009): 97-98.

⁵⁵⁵ Haluk Şahin, **Gece Gelen Mektup Türk Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası**, (İstanbul: Cep Yayınevi), 1987, 70-71.

⁵⁵⁶ Sarıca, Teziç, Eskiurt, **age**, 61. "Papandreou Dün Kıbrıs Politikasını 10 Madde İçinde Açıkladı", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1964, 1, 7.

ettirmesi çağımız anlayışına aykırı düşmektedir. Bu demokrasi değil, fetihtir ve başka bir çağa aittir.

8-Tek çözüm yolu Kıbrıs halkına egemenlik haklarını tam olarak kullanabileceği ve geleceği hakkında karar verebilme imkanı sağlayacak tam ve kayıtsız bağımsızlıktır.

9-Arabulucu ile sorun çözülmemezse Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na başvurulacaktır. En büyük arzumuz komşumuz Türkiye ile münasebetlerin idamesini sağlamaktır. İki büyük lider tarafından kurulan dostluğun dayandığı karşılıklı yüksek menfaatler olmuştur. Bu yüksek menfaatler halen mevcuttur.

10-Bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs'ın bir gün Akdeniz'in Küba'sı yani komünistler için sıçrama tahtası olabileceği korkusuna enosis son verecektir.”

Bu anlamda söz konusu bildiriden de anlaşılacağı üzere Kıbrıs sorunun çözüm şekli olarak Papandreou, Zürih ve Londra anlaşmalarını geçersiz kılmayı kendisine bir amaç edinmiştir. Makarios NATO kuvvetlerinin adaya çıkmasını reddettiğinde Yunanistan'ın açıklaması, “Kıbrıs hükümeti karar vermekte serbesttir, fakat Yunan hükümetinin görüşüne göre Kıbrıs'a düzeni korumakla görevli uluslararası bir kuvvetin gönderilmesi Kıbrıs hükümetinin açık rızası olmaksızın kararlaştırılamaz...”⁵⁵⁷

Lider mevcut statükoya *karşı çıkan* bir tavır benimsemektedir. Tarafların siyasi iradelerini ortaya koyarak henüz dört yıl önce imzalanmış bulunan anlaşma liderin kendi siyasi arzusu ile *statükoyu ihlal etme* amacını taşımaktadır. Mevcut statükonun ihlal edilmesinde de uluslararası zeminde Birleşmiş Milletler'in adadaki varlığı lidere bu gücü vermektedir. Krizin Genel Kurul'a getirilerek BM çerçevesinde çözümlenmek istemesi krize 'kendi kaderini tayin' hakkı anlamını yüklerken böylelikle Genel Kurul'da üçüncü dünya ülkelerinin desteği alınabilecektir.⁵⁵⁸

“Birleşmiş Milletler barış kuvveti iç barışı sağlamak için gerekirse Kıbrıs'ta üç veya dört yıl kalmalıdır. Bu süre içinde Kıbrıslı Türkler için milletlerce teminat altına alınacak bir azınlık statüsü kurulabilir. Yunanistan Türk hükümetinin Türkiye'deki Yunanlılara karşı aldığı tedbirlere misilleme olarak Yunanistan'daki Türklere karşı herhangi bir tedbir almayacaktır. İstedğim şey Ankara'ya ne pahasına olursa olsun bir anlaşmaya varma arzusunda olduğumuzu göstermektir.”⁵⁵⁹

Diğer yandan liderin anlaşmaların fiiliyatta yürümediğini söylerken Türkiye ile menfaatlerin geliştirilmesi isteği gerçekçi olmayan bir temenni olarak karşımıza

⁵⁵⁷ Kayhan Sağlamer, “Makarios'un Yeni Planı Reddetmesi Muhtemel”, **Cumhuriyet** , 3 Şubat 1964, 1

⁵⁵⁸ Sönmezoğlu, **Türkiye- Yunanistan İlişkileri**, 65.

⁵⁵⁹ “Papandreou Tek Çözüm Enosis Dedi”, **Cumhuriyet** , 10 Mayıs 1964, 7.

çıkılmaktadır. Liderin ‘helenizm’, ‘enosis’, söylemleri siyasi rakibin temel değer ve öncelikleri ile uyuşmamaktadır. Lider kendi temel değer ve önceliklerini bu kavramlar üzerine kurgularken siyasi rakibi ile empati kuramamıştır. Dolayısı ile liderin algısı ile gerçekte olanın birbirinden farklı anlamlara sahip olması liderin gerçekliği kendi algısına göre uyarlamak istemesi sorunlara gerçekçi bir şekilde yaklaşmasını engellemektedir.

Bu bağlamda Papandreou’ya göre: “Türkiye adaya yasal müdahale hakkına sahip değildir. Kıbrıs’ın bağımsızlığı ya da adanın Yunanistan’a bağlanması Türkiye açısından tehdit algılayacak bir durumu oluşturmamaktadır.”⁵⁶⁰ Ancak tam da Papandreou’nun söylemlerinin aksine Kıbrıs’ta mevcut statükonun bozulması risk ve tehdit olarak algılanmış ve krize yol açan gelişmeler yaşanmıştır. Bu anlamda Papandreou kendisinin de öngöremediği olayların gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim lidere göre: “ikili görüşmeler sadece felakete açabilecek neticeler doğurabilir”dir.⁵⁶¹

Ancak, Türk karar alıcılarının kriz karşısındaki kararlı tutumları Başbakan Papandreou’da endişe uyandırmıştır. Bu anlamda Papandreou NATO içerisinde üye devletlerin birbirine karşı savaş açamayacağına dair bir düzenlemeye gidilmesi yönünde öneride bulunmuştur.⁵⁶² Onun bu önerisi tam anlamı ile Türkiye’nin *davranışlarını düzenleme* güdüsünü ve dolayısı ile *güç gereksinimi* ile hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Papandreou’ya göre sorunun çözümü konusunda Türkiye’nin taksim ya da federasyon teklifi Türkiye’nin kendi çıkarına dahi olmayacaktır. Türkiye’nin savunmuş olduğu taksim tezi adanın Türk olmayan tarafının başka bir Küba olmasına yol açacakken federasyon ise sivil savaşa yol açacaktır. Bu nedenle adaya tam bağımsızlığının verilerek plesibit ya da enosis aracılığı ile sorun özgür dünyanın çıkarına olacak şekilde çözümlenecektir. Türkiye de böylece hiçbir şey kaybetmemiş aksine güvenlik kazanmış olacaktır. Sorunun bu şekilde çözülmesi durumunda Papandreou Türk azınlığın da haklarının garanti altına alınacağını iddia etmektedir. Çünkü Papandreou’ya göre adadaki Türkler, Batı Trakya Türkleri gibi

⁵⁶⁰ Papandreou, *age*, 171.

⁵⁶¹ “Papandreou İnönü’nün İkili Müzakere Teklifini Reddetti”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1964, 1

⁵⁶² “75. Memorandum of Conversation”, Washington, June 24, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d75>, [20.04.2019].

korunacak hatta buradaki Türklerin yaşam hakları uluslararası garanti altına alınacaktır. Bu nedenle de lider hemen her konuşmasında Genel Kurul’u araştırmaktadır:

“Kıbrıs meselesinde yegane çözüm yolu enosistir. Sadece enosinin şekli meselesi ortada bulunmaktadır. Biz bu konuda izlediğimiz tutumu tekrarlamak isteriz. Kıbrıs meselesinde çözüm yolu sadece barışçı vasıtalarla aranmalıdır. Bunun için de Genel Kurul’a başvurulmasını uygun görmekteyiz. Self-determinasyon hakkı ile tam bir bağımsızlığın tanınması istenecek azınlık haklarının garanti altına alınması sağlanacaktır. Tuttuğumuz yol budur. Bu arada Cenevre’deki görüşmelere de katılmak bizim için bir borçtu. Güvenlik Konseyi ilgili taraflar arasında anlaşılabilir bir çözüm yolu bulunması için arabulucu tayin etmişti. Herkes tarafından kabul edilebilecek bir çözüm yolunun bulunması gerçekten mesut bir olay olacaktır. Maalesef kabul edilen bir çözüm yolu bulunamadı. Türk talepleri mantıksız olmuştur. Böylelikle yegane yol olarak BM Genel Kurulu kalmaktadır. O zaman kadar adada tam bir barış sağlanarak Türk azınlığın hakları tamamen korunacaktır. Türkiye maalesef devamlı olarak harp tehditlerinde bulunuyor. Aksine olarak Yunanistan ne hasmane bir harekete başvurmuş ne de bir tahrikte bulunmuştur. Türkiye başbakanını Yunanistan’ın bir tek dahi olsa kışkırtıcı hareketini göstermeye davet ediyoruz. Yunanistan, Kıbrıs helenizmine barış yolu ile yardımlarda bulunuyorsa bu bir tahrik değil bir hak ve vazifesidir. Türkiye başbakanı önceki gün konuşmasında kesin beyanlarda bulunmuştur. Kıbrıs ve Yunanistan’ı açıkça harp ile tehdit etmiştir. Şayet bu harp tehditleri ile Yunanistan’ı korkutacağını sanıyorsa aldanıyor. Fakat açık bir tecavüze karşı savunmak sadece bize düşen vazife değildir. Bu daha genel anlamdadır. İlk başta da NATO’nun vazifesidir.”⁵⁶³

Anlaşılabileceği üzere Başbakan Papandreou rakibi Türkiye’yi savaş yanlısı olarak görmekte hatta ondan kendisini korumak için NATO içerisinde savunma önlemi dahi istemektedir.

Liderin dış dünyayı amaçlarına uygun hale getirmesinde güçlük net bir şekilde gözlemlenmektedir. Yunanistan’ın soğuk savaş koşulları içerisinde enosis amacını gerçekleştirmesi demek Türkiye ile arasında savaşın söz konusu olması anlamına gelecektir. NATO ittifakı içerisinde Amerika ve İngiltere gibi aktörlerin müdahalesi ile Sovyet tehdidi karşısında bu duruma izin verilemeyeceği tarafların arabuluculuk girişimlerinden de net bir şekilde anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Türkiye’nin 8 Ağustos’ta hemen bombardımana başlamadan önce Yunanistan’ın iç istikrarsızlık içerisinde olduğu ülke içerisinde yönetime karşı darbe söylentilerinin/beklentilerinin olduğu görülmektedir.⁵⁶⁴ Papandreou, Makarios ve Grivas arasında bir denge kuramamış bağımsız hareket etme davranışları gösteren liderler üzerinde kontrol sağlamakta zorlanmıştır.⁵⁶⁵

⁵⁶³ “Papandreou Türkiye İle Harb Edilecek Olursa Yunanistan’ı NATO’nun Korumasını İstedi”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1964, 1, 7.

⁵⁶⁴ “Papandreou Devamlı Göz Hapsinde Tutuluyor, Telefonları Dinleniyor”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz, 1964, 1.

⁵⁶⁵ Miller, **age**, 105.

Kriz sırasında kamuoyu ise Makarios yanlısı bir tutum benimsemiştir. Nitekim Papandreou da muhalefette iken Londra ve Zürih anlaşmalarının geçersizliğini ileri sürerek Batı ittifakını sorgulayarak kamuoyunun desteğini kazanmıştır. Ancak, Makarios’un siyasasının Kıbrıs’ı Sovyet etkisine açık hale getirmesi karşısında Papandreou Batı karşıtı söylemini içinde bulunduğu gerçekliğe uyarlayamamıştır.

Diğer yandan Papandreou rakibin/düşmanın siyasal hedefleri ile bir uyum gözetmemiştir. Tam tersine rakibin temel değerlerine dokunan bu arzular kişinin temel değerlerini gerçekleştirme konusunda onu zorlayabilmiştir. Başbakan Papandreou kriz sırasında işbirliği içinde olduğu Makarios ile bile birlikteliğini yürütmekte başarısız olmuştur. Başlangıçta, göndermiş olduğu bir mektup ile Yunanistan’ın Helenizm’in merkezi olduğunu vurgulamış ve Kıbrıs Rum liderinin kendisi ile iletişim halinde ortak görüş içerisinde hareket etmesini istemiştir.⁵⁶⁶ Ancak, Türkiye’nin müdahalesinden sonra Makarios ve Papandreou arasında ‘enosis’ konusunda uzlaşmazlık giderek artmıştır. Her ne kadar Papandreou, Makarios gibi enosis güdüsü ile hareket etse de adada yaşayan Türklere ait bölge verilmesi için bir sakınca görmemiştir.

Kızılyürek bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Papandreou’ya göre birine bir apartman bağışlasalar bir dairesi başkasına verebilir ancak Makarios bir daire vermekten yana olmadığı için apartmanın tapusu Yunanistan’a devredilemiyordu.”⁵⁶⁷ Nitekim Türkiye’nin müdahalesi karşısında bu işbirliği uzun soluklu olmamıştır. Başbakan Papandreou, 8 Ağustos tarihinde Makarios’a gönderdiği mesajında: “Birlikte aldığımız kararlara uygun olarak sizi adada barışın sağlanmasını temine çağırıyorum. Çarpışmaya derhal son verilmelidir. Kıbrıs meselesi barışçı yollarla çözümlenmeye çalışılmalıdır”⁵⁶⁸ demiştir.

Papandreou kriz sırasında kendi toplumunun ihtiyaçlarını gözetmemektedir. Yürütmüş olduğu politika ile kendi iktidarını sarsmıştır, Yunanistan’daki bir gazete Papandreou’nun ve ülkenin durumu konusunda ř  yorumu yapmaktadır:

“Papandreou Kıbrıs meselesinde büyük bir başarısızlığa uğramıştır. Papandreou tarafından bizzat idare edilen Yunan diplomasisi Yunanistan’a büyük felaketler hazırlayacak şekilde iflas etmiştir. ř  anda Yunanistan’a herkesin düşman kesilmesine ve NATO içinde tek bir dosta sahip olmamasına sebebiyet vermektedir. Papandreou istifa etmelidir. Çünkü diplomatik başarısızlığını milletin ve şahsi talihsizliğini partisinin takip etmesi doğru ve mantıklı değildir.

⁵⁶⁶ Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016): 118-119.

⁵⁶⁷ **age**, 119.

⁵⁶⁸ “Atina’da Hükümet ve Halk Telaşa Kapıldı”, **Milliyet** , 9 Ağustos 1964, 1, 7.

Papandreou talihsizliğe uğradığı için Yunanistan'ı da talihsizliğe uğratmamalıdır.”⁵⁶⁹ Papandreou hükümeti Türkiye'nin adaya müdahalesi sonrasında şaşkınlık içerisindeydi. Başbakan Papandreou başlangıçta Makarios'un Sovyetler Birliği'nden destek talebini olumlu karşılarken diğer yandan adanın SSCB'nin nüfuzu altına girmesinden endişe duymuştur. Bu nedenle de Başkan Johnson'a eğer Kıbrıs Yunanistan ile birleşirse' Küba' olmak yerine Girit gibi bir NATO üssü olabileceğini böylelikle komünizmin Ortadoğu coğrafyasında kolaylıkla kontrol edilebileceğini söylemiştir.⁵⁷⁰ Ancak Başkan Johnson'ın önceliği taraflar arasındaki ittifaka zarar verebilecek olası bir çatışmanın önlenmesi olmuştur. Bu nedenle de Yunan tarafı Acheson planını kabul etmediğinde, Yunan Büyükelçisi Matsas Makarios'un kendi iradesi olup Yunanistan'ın buna müdahale edemeyeceğini söylediğinde, Başkan Johnson: “Amerika bir fildir. Yunanistan ve Kıbrıs bu fil üzerindeki pirelerdir. Eğer pireler fili kaşımaya devam ederse filin bir hortumu ile ezilip giderler.”⁵⁷¹ Demiştir.

Başbakan Papandreou sadece enosis amacını gerçekleştirmeye odaklanmış Türkiye'nin hassasiyetini ve ciddiyetini algılamakta ve anlamakta gecikmiştir. Çünkü lider Amerika'nın Türkiye üzerindeki baskısının Türkiye'yi müdahaleden caydıracağı algısını taşıyarak krizi görüşmeden sakınan taraf olmuştur.⁵⁷² Türkiye'nin müdahalesinden sonra ise olayların kontrolü Yunanistan tarafından değil Amerika'nın aracılığı ile sağlanmıştır. Özellikle başkanlık seçimlerinin yaklaştığı bir ortamda Başkan Johnson aynı zamanda Vietnam'daki savaş ile de uğraşmaktadır. Böylesi bir konjonktür içerisinde iki ittifak üyesi devletin ABD'nin gündemini meşgul eder hale gelmesi hele ki olası bir savaş ABD için kabul edilemezdir.⁵⁷³ Ancak, Türkiye'nin adaya gerçekleştirdiği bombardıman sonrasında Papandreou yine ABD'den Yunanistan'ın güvenliğini sağlama beklentisi içerisinde olmuştur.⁵⁷⁴

“...Müttefiklerin savunma silahlarını başka bir müttefike karşı kullanılmasına razı olacaklar mıydı? Bu ne büyük çılgınlık teşkil edecektir. Atlantik ittifakı önünde Türk hükümetini barışın

⁵⁶⁹ “Papandreu'nun İstifası İçin Kampanya Açıldı”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1964, 7.

⁵⁷⁰ Άγγελος Σ. Βλάχος, *Μια Φορά Κι Έναν Καιρό, Ένας Διπλωμάτης*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1986): 511-512'den aktaran Gürhan Yellice, “The American Intervention In The 1964 Cyprus Crisis And The Greek Political Reaction (February-August 1964)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish History Studies*, c. XVII, s. 35 (2017-Güz/Autumn): 386.

⁵⁷¹ Miller, *age*, 18.

⁵⁷² Yellice, *age*, 385.

⁵⁷³ Şahin, *Gece Gelen Mektup*, 18.

⁵⁷⁴ Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm...*, 414

kundakçısı olarak protesto ederim. Atlantik ittifakını da savaşçı tehditleri önlemeye davet ediyorum. Bu savaş saldırısına cüret edilmesi halinde NATO'nun Yunanistan'ın savunmasına yardımcı olmasını talep ediyorum. Atlantik ittifakı sadece bu suretle savunma vazifesini haklı gösterecek ve adına şeref verecektir.”

Lider bu konuşması sırasında Türkiye'nin adadaki eylemlerinin savaşçı olduğunu BM yükümlülüklerine aykırı olduğunu eğer, “Türkler tımarhaneye girecek olurlarsa peşlerinden biz de gireriz, zira savunma yüksek ve en kutsal bir görevdir”⁵⁷⁵ diyerek aslında sorumluluğu karşı tarafa yükleyen çatışmacı tavrını ortaya koymaktadır.

Son olarak kriz sırasında Papandreou'nun bilgiye kapalı ani karar veren yaklaşımının yanı sıra kararlarını koruyabilecek enerjiye de sahip olmadığı görülmektedir:

“Konukların her ikisi de yaşlı insanlardı. İnönü 82, Papandreou 77 yaşındaydı. Ama İnönü parlak geçmişiyle daha genç gösteriyordu. Papandreou'nun kendisini bırakmış bir hali vardı. Yorgun ve yarı şaşkın bir ihtiyar iktidara gelirken miras aldığı sloganları tekrarlamaktan öteye gidemiyor, daha büyük sorunları anlamaktan aciz görünüyordu.”⁵⁷⁶

3.2.3. 1967 Kıbrıs Krizi ve Liderler (Demirel-Cunta)

18 Aralık 1965 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen oylama Türkiye'nin uluslararası ilişkilerindeki durumunu özetlemektedir.⁵⁷⁷ Bu oylama ile Kıbrıs'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik tüm yabancı müdahalelerin engellenmesi kabul edilmiştir.⁵⁷⁸ Böylece 1960 Garanti Antlaşması uyarınca müdahale hakkına sahip olan Türkiye'nin bu hakkı; 6 devletin red oyu, 54 çekimser ve 47 olumlu oy ile kabul edilerek Batı ittifakının bir parçası olan devletlerce de göz ardı edilmiştir.⁵⁷⁹

Nitekim uluslararası kamuoyunun Kıbrıs'a olan bu yaklaşımı paralelinde Kıbrıs Rum kesimi lideri Makarios Kıbrıs'ta Türk azınlığa olan baskılarını giderek arttırmıştır. Aynı zamanda Makarios Çekoslovakya'dan silah satın alınması gibi Yunanistan'dan bağımsızlaşan siyaset de izlemeye başlamıştır.⁵⁸⁰

Yunanistan'da ise 28 Mayıs'ta gerçekleştirilecek seçimlerde solun kazanacağı ve böylece komünist rejimin de ülkede kurulacağı endişesiyle ordu 21 Nisan 1967

⁵⁷⁵ Age, 414-415.

⁵⁷⁶ “Johnson-İnönü Mektuplaşmasının İç Yüzü, Başkan Johnson'un Özel Temsilcisi George Ball'un Anıları”, çev. Haluk Şahin, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1982, 12.

⁵⁷⁷ Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve”, 493.

⁵⁷⁸ “U.N. General Assembly Resolution On Cyprus 2077 (XX)”, http://www.hri.org/Cyprus/Cyprus_Problem/UNdocs/gad2077.html, [20.04.2019].

⁵⁷⁹ Gönübol, Kürkçüoğlu, “1973-1983 Dönemi”, 493.

⁵⁸⁰ Marilena Varnava, *Cyprus Before 1974: Prelude to Crisis*, (Great Britain: I.B. TAURIS, 2020): 70.

tarhinde yönetime el koymuştur. Böylece, Yunanistan'da kral ve Papandreou hükümeti arasındaki çelişkilerden sonra sivil istikrarsızlık yerini askeri yönetime bırakmıştır. Yunanistan'da birçok kez darbe yaşanmış ancak 1967 darbesi ile cunta yönetimi doğrudan iktidara egemen olarak ülkeyi yönetmiştir.⁵⁸¹ Yeni rejim hiçbir partinin bulunmadığı otoriter bir rejimdir. Zaten cunta yönetimin kendisi tarafından "tek bir liderin olmadığı kolektif bir yönetimin varlığı" açıklanmıştır.⁵⁸² ülke, darbeyi gerçekleştiren Papadopoulos, Patoos ve Makazeros'un yönetimi altında girmiştir.⁵⁸³

Darbe sonrası cunta yönetimi, parlamentoyu ve seçim sonucu oluşturulan kurulları dağıtarak ülke'deki siyasetçilerin ve aydınların büyük bir bölümünü sürgüne göndermiştir. Diğer yandan Yunanistan'ın iç siyasetinde 'baskıcı' rejimin prestij kazanabilmesi amacıyla enosisin gerçekleştirilmesi darbe rejimi için önemli hale gelmiştir. Bu anlamda cunta liderlerinin amacı ihtilalin ilk anından beri kayıtsız şartsız tam bir enosisin barışçı yollardan sağlanması olmuştur.⁵⁸⁴ Bu anlamda her türlü mücadele kabul edilebilir olmuştur: "Kıbrıs ihtilalin yarattığı yeni ve güçlü Yunanistan'la birleşecektir. Bunu engellemeye çalışan az sayıdaki kimse Helen ulusunun ebedi hainleri pişman olacaklardır..."⁵⁸⁵

Türkiye'de ise 1965 seçimleri ile Süleyman Demirel liderliğinde Adalet Partisi iktidar olmuş Türkiye kısmen de olsa siyasi istikrarın olduğu bir döneme girmiştir. Başbakan Demirel'in nceliği Türkiye'nin siyasi sorunlarının ekonomik kalkınmasına zarar vermeden çözümlenmesi olmuştur.

Bu anlamda barışı sağlayacak her türlü girişim Başbakan tarafından kabul edilebilirdir. Nitekim cunta yönetiminin kendince tanımlamış olduğu 'barışçıl yollardan enosisin gerçekleştirilmesi' daveti Başbakan tarafından kabul edilmiş taraflar 9-10 Eylül tarihlerinde Keşan ve Dedeağaç'ta meseleyi görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir. Böylece Arcayürek'in ifade ettiği gibi: "Türk Başbakanı Yunanlıların, Yunan

⁵⁸¹ Theodore A. Couloumbis, "The Greek Junta Phenomenon", **Polity**, c. 6, s. 3 (Spring, 1974): 345-346.

⁵⁸² "Yunan Cuntasının İlk 100 Günü", **Milliyet**, 11 Ağustos 1967, 5.

⁵⁸³ **age**.

⁵⁸⁴ "Kollias: Kayıtsız şartsız Enosis", **Milliyet**, 17 Ağustos 1967, 7.

⁵⁸⁵ A. Pavlidis, **Makarios Apo tin Aneksartisia mehri ton Thanato tu**, (Lefkoşa, 1981):108'den aktaran, Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016): 125.

Başbakanı da Türklerin ayağına gitmemiş oluyordu.”⁵⁸⁶ Görüşmelerde her ne kadar Başbakan Kolias ön planda olsa da Yunanistan’ın görüşlerinin temelini General Papadopoulos oluşturmuştur. Yunanistan tarafından enosis karşılığında; bir takım tavizler verilmesi öngörülmüş fakat Başbakan Demirel kesin bir dille enosis’e yönelik tüm teklifleri reddetmiştir. Taraflar 10 Eylül tarihinde yayınladıkları ortak bildiride görüşme arzularını yinelemiş olsalar da olaylar bu minvalde gelişmemiştir.⁵⁸⁷ Bu arada, Ekim ayının sonuna gelindiğinde Yunanistan hem Batı Trakya’da Türklere baskısını artırırken hem de Denktaş’ın adaya gizlice girmesi sonucu taraflar arasında diplomatik gerginlik yaşanmaktadır. En nihayetinde Grivas’ın öncülüğünde, Rum Milli Muhafız Birliği’nin 15 Kasım 1967’de Boğaziçi ve Geçitkale köylerine saldırması ve Türkleri öldürme girişimleri ile fiili çatışma sürecine girilmiştir.⁵⁸⁸

Bu gelişmeler üzerine Türk hükümeti Bakanlar Kurulu’nda 1964 yılında alınan adaya müdahale kararını teyit ederek uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Aynı zamanda Yunanistan’a verilen nota ile adadan birliklerini geri çekmesi talep edilmiştir. Bu arada ada üzerinde keşif uçuşları gerçekleştirilirken Türk donanması da Girne açıklarına sevk edilmiştir.⁵⁸⁹ Başlangıçta, Yunanistan hükümeti Türkiye’den gelen ‘savaş tehdidi’ karşısında Türkiye ile anlaşamayacağını belirtse de taraflar Amerikan temsilcisi Cyrus Vance’ın mekik diplomasisi aracılığı ile uzlaşabilmişlerdir.⁵⁹⁰

Dönemin lideri Başbakan Süleyman Demirel’in siyasal evreni algılayışında kişiliği önemli bir role sahip olmuştur. Üniversite arkadaşı Hasan Vardar, Başbakan’ın kişiliğini şöyle ifade eder: “...uyumludur, çok uyumludur. Bir şeye itiraz eden kavgacı durumu yoktur. Bu yapısını belli eden bir cümlesi var. O cümle şöyle: “daima barış ve rıza yolu ile insani münasebetler kurmak isterim...”⁵⁹¹ Vardar, Süleyman Demirel’e uyumlu ilişkisini ayrıca şu örnekle ifade etmektedir: “...spora gidelim desek spora giderdi sinemaya gidelim desek sinemaya uyaroğlu, hem de size yardımcı uyaroğlu

⁵⁸⁶ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, (Ankara: Bilgi Yayınevi):115-116.

⁵⁸⁷ “Türk-Yunan Ortak Bildirisi”, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1967, 1.

⁵⁸⁸ “Rumlar İki Köyü İşgal Etti”, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1967, 1.

⁵⁸⁹ “Donanmamız Girne Açıklarında”, **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1967, 1.

⁵⁹⁰ “Vance, Makarios’u İkna Etti”, **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1967, 1.

⁵⁹¹ Hulusi Turgut, **Demirel’in Dünyası**, (İstanbul: ABC Yayınları, 1992): 86.

yanınızda daima güvenli hissedeceğiniz bir kimse... Süleyman yanınızda iken bir sükûnet bulursunuz. Rahattır Süleyman ..”⁵⁹²

Başbakan Demirel’in dönemin koşullarını yorumlayan bakış açısı da siyasal evrene çatışmacı gözle bakmadığını yansıtmaktadır. Demirel’e göre Türkiye’nin batı bloğunda yer alması 1960’ların başındaki gibi Sovyetler Birliği’ne düşman olması anlamına gelmemektedir:

“Bir ittifaka veya bir ideolojiye bağlı olmak, başka bir ittifaka veya ideolojiye mensup olan veya bugün ekseriyeti teşkil eden tarafsız memleketlerle münasebetlerin geliştirilmesine mâni değildir. Bilâkis, bütün memleketler arasında münasebetlerin ve işbirliğinin artması, gerginliğin azalmasına ve barışı takviye edecek karşılıklı bir itimat havasının doğmasına yardım etmektedir. Bu zihniyetle, Türkiye’nin bütün devletlerle âzami ölçüde ilişkilerini artırmasının her bakımdan faydalı olacağına inanmaktayız ve bu inanç bu alandaki icraatımızda bize rehber olacaktır...”⁵⁹³

Demirel sadece uluslararası ilişkilerde ve de dış politikada uyumu arayan bir siyaset adamı değildir. Onun için iç politika da farklılıkların bir arada olabilmesi mümkündür:

“32 milyonluk memlekette sükût olamaz arkadaşlar. Alışmadığımız acayip sesler olacaktır... İktidarsanız müsamahalı olmaya mecbursunuz. Herkes eline geçirdiğini size atacak. Bunun çaresi yoktur. Başka türlü dayanamazsınız iktidar olmaya...”⁵⁹⁴

Liderlerin tanımladıkları hedeflere ulaşmalarında sahip oldukları sorumluluk duygusu, söylemleri ve eylemleri arasındaki tutarlılık, kendine güven, güç gereksinimi ihtiyacı, liderlerin karşılaştıkları zorluklarla baş edebilme yetileri gibi kimi özellikler hedeflerini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Demirel’in karakter özelliklerine bakmakta fayda vardır. Demirel’in özellikle sahip olduğu sorumluluk bilincinin altında ise içerisinde bulunduğu toplumsal koşullar yatmaktadır. Kendisi bu koşulları:

“...devlet uzaktaydı. Emeklilik yoktu. İşsizlik sigortası yoktu. Organize değildi. Tınazını savurmazsan, hamurunu yoğurmazsan ekmeğin yoktu. Dağdan odun gezmezsen yakacağın

⁵⁹² age.

⁵⁹³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Toplantı 1, Birleşim 5, c. 1, 3. 11. 1965: 94. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c001/mm_02001005.pdf , [04.05.2019]. Başbakan Demirel çok yönlü politikasını aynı zamanda şöyle aktarmaktadır: “...ben balans falan aramadım. Türkiye’nin menfaatlerini aradım. Eğer biz iddia edildiği gibi Amerikancı falan olsak; sadece Amerika’nın dümen suyunda politika takip ederiz. Sovyetler Birliği ile yakınlaşmamızdan da rahatsız olunmuştur. Binaenalyh bizim protürk yani Amerikancı falan değil Türk milliyetçisi olduğumuzu Amerika söylemiyor da kendi içimizden bir takım adamlar söylüyor. Amerika ise Amerikancı olmadığımızdan şikayetçi. Hadisenin aslı budur. Ve iyi komşuluk münasebetlerini geliştirmek etrafımızda bir sulh çemberi meydana getirmek bizim siyasetimiz hedefi olmuştur. Söylediğim gibi Türk politikası ondan sonra zorlaşmıştır, çok yönlü politikada. Tek yönlü politika takip ediyorsanız; kimi takip ediyorsanız o düşünür taşınır, siz de onun istikametinde gidirsiniz. Ne zaman ki çok yönlü politika takibine girişmişti ve 1965 dönemi sonrası odur; orada Türkiye her defasında her mesele karşısında kendi durumunu kendisi tayin etmek vaziyetinde olmuştur. Bu da zor bir iştir.” Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 325.

⁵⁹⁴ Tanıl Bora, **Cereyanlar: Türkiyede Siyasi İdeolojiler**, (İstanbul: İletişim Yayınları): 544-545.

yoktu... Koyundan keçinden etin de çıkardı, giyeceğin de, Haşhaş ekerdin yağın çıkardı, dağın vardı; yakacağın çıkardı... Devlete asker verirdin arazi verirdi, ağmam vergisi yol vergisi. İşleyen tek yol da yoktu. Veremediğin bazı vergiler için devlete amelelik yapar, yol için toprak kazardın. Fakat tabiat bu kazdığını savururdu. Netice sıfırdı... Veremezsen haciz gelirdi. Çul çuval kapacak haczedilirdi.”⁵⁹⁵

şeklinde aktarıırken Hulusi Turgut’un tabiri ile Demirel, “bu memleketin dağında taşında yaşayan insanların sefaletini doya doya içerek” yetişmişti.⁵⁹⁶ Yatılı okula burslu bir öğrenci olarak giden Demirel sorumluluk duygularını şöyle ifade etmektedir: “Köyüme başarısız dönemezdim. Ailem, tırnağı ile sağladığını bana harçlık yapıyordu. Sorumluluk duygum çoktu. Koy ver gitsin diyebilen bir adam değildim. Hiç demedim...”⁵⁹⁷ Örneğin Demirel, iktidara geldiği andaki konuşmasında sorumluluk bilincini şöyle ifade eder:

“... Hükümeti kurma görevini bana tevdi eden Cumhurbaşkanının mektubunu çıkardım. Arkadaşlara gösterdim. Bu zarf 50 gramdır. Bunun yüklediği sorumluluk fevkalade ağırdır. Bu 50 gramlık zarfı elde edebilmek için hepiniz dağ bayır koşunuz. Şimdi daha ağır bir sorumlulukla karşı karşıyasınız. Bunun gereğini yerine getireceksiniz, dedim. Bu sorumluluğun idrakine size davet ediyorum şeklinde konuştum.”⁵⁹⁸

Lider, Kıbrıs meselesinde de barışçıl araçlardan yararlanma gayesi ile hareket etmektedir. Siyasi rakibi Yunanistan’ı düşmanı olarak algılamamaktadır. Yunanistan da eylemlerine bağlı olarak anlaşılabilir, tartışılabilir, uzlaşılabilir. Bu anlamda Süleyman Demirel, Kıbrıs meselesine Yunanistan’ın yaklaşımına bağlı olarak Türkiye’nin uyum sağlayabileceği sınırlarını çizmektedir:

“Müstemlekecilğin sona erdiği bir devrede Türkiye’nin Kıbrıs’taki Türk cemaatinin tekrar kolonize edilmesine göz yumması hiçbir zaman düşünülemez. Zürih ve Londra Andlaşmalarının tesis ettiği statü malumdur. Kıbrıs meselesinin aynı zamanda Lozan Antlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz’de tahakkuk etmiş olan muvazenenin bir unsuru olduğu ve muvazenenin ihlâl edilmemesi gerektiği de bir vakıdır... Biz Kıbrıs meselesinin barış yolu ile halledilebilmesi için her iki memleketin de bu yapıcı ve realitelere uygun tutuma tam değerini vermelerinin bizzat kendilerinin ve Ada’daki iki millî cemaatin hakiki menfaatlerinin iktizası olduğuna samimiyetle kaniyiz. Diğer taraftan, bütün hakikatler çiğnenerek Türkiye’ye karşı son zamanlarda girilmiş olan tezvir ve kötüleme kampanyasını yalnız teessüfe şayan değil, aynı zamanda tehlikeli bir hareket tarzı olarak da mütalâa etmekteyiz...”⁵⁹⁹

Yunanistan’da 21 Nisan 1967’de cunta yönetiminin darbe ile iktidarı ele geçirmesiyle birçok ülkeden tepki gelirken Demirel’in yorumu ise şudur: “Rejim her ülkenin kendi işidir. Devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaması birbirlerinin istiklal ve toprak

⁵⁹⁵ Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 65.

⁵⁹⁶ **age.**

⁵⁹⁷ **age.**

⁵⁹⁸ Hulusi Turgut, **Güniz Sokağı**, (İstanbul: ABC Ajansı Yayınları, 1987): 75.

⁵⁹⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Toplantı 1, 5. Birleşim, c. 1, 3. 11. 1965, **age.**

bütünlüğüne saygılı olması şartıyla, iyi komşuluk münasebetlerinin geliştirilmesinde karşılıklı menfaatler vardır...”⁶⁰⁰

Uluslararası kamuoyunun artan tepkisine ve cunta yönetiminin baskıcı yönetimine rağmen Demirel bu durumu her devletin kendi rejimsel sorunu olarak görmeye devam etmektedir: “...en yakın komşumuzda geçen olayları çok derin bir dikkat ile takip ediyoruz. Son olaylar Yunanistan’ın bir iç meselesidir ve Türkiye’nin bu konuda herhangi bir şekilde baskı yapmasından bahsedilemez.”⁶⁰¹

Yunanistan tarafından ise Yunan hükümetinin resmi sözcüsü Milliyet gazetesi ile gerçekleştirdiği röportajında; Yunanlı liderlerin dostluk ifadelerini sunmaktadır:

“Darbeyi hazırlayan subaylar, Türkiye’nin 27 Mayıs devriminden⁶⁰² ilham alarak hareket etmişlerdir. Türk kamuoyuna açıklamanızı isterim ki, başa geçen askerlerin Türkiye’ye ve Türk halkına sempatisi eskilerinden çok daha kuvvetlidir. Biz size dostluk hisleri ile doluyuz.”⁶⁰³

Her ne kadar cunta yönetimi söylemlerini barış ve dostluk üzerine kurgulamışsa da söylemleri ve eylemleri tutarlı olmamış nitekim 67 Kıbrıs krizinin sorumlusu cunta yöneticileri olmuştur. Bu anlamda cunta liderleri Türkiye ile olan ilişkisini ‘enosıs’ amacı çerçevesinde kurgulamış kendi hedeflerinin Türkiye’nin hak ve çıkarları ile uyumlu olmaması dolayısı ile taraflar arasında uyuşmazlık yaratmıştır.

Aslında, cunta yönetiminin kendisini tanımlama şekli aynı zamanda siyasi rakibini nasıl gördüğü hakkında da ipucu vermektedir. Cunta liderleri kendilerini diğer toplumsal gruplardan farklı olarak görmektedirler. Yunanlı siyasetçiler milli gururu kaybettiği için cunta liderleri kendini gerçekleştirme, kendinden fedakârlık ihtiyacı içerisinde olmuşlardır. Bu anlamda 21 Nisan darbesi aynı zamanda aslında ulusal gururu kaybeden Yunanistan’ın toplumsal krizidir. Askerlerin biricik görevi Yunanistan’ın yeniden saflaştırılması, kaybolan saygınlığın ve güvenin yerine getirilmesidir. Bu durumda doğal olarak onların gerek Yunanistan toplumu ile gerekse de uluslararası ilişkilerinde çatışmacı olmalarına yol açmıştır. Liderlerin, savaş,

⁶⁰⁰ Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 306.

⁶⁰¹ “Demirel Bonn’da Yunan Dışişleri Bakanı ile Görüştü”, **Milliyet**, 27 Nisan 1967, 1.

⁶⁰² “27 Mayıs darbesi ile Türkiye’de öğrenciler gazeteciler hapisten çıkarılırken Yunanistan’da ise gazeteciler ve sol eğilimi aydınlar tutuklanmıştır. Anayasa mahkemesi derhal işlevini yerine getirmeye başlarken anaysal düzenin yerine getirilmesi konusunda herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. 27 Mayıs ile sosyal devlet anlayışı paralelinde hareket edilirken Yunanistan’da otoriter bir rejim hakim olmuştur.” “Atina’daki Darbe Bir 27 Mayıs Değildir”, **Milliyet**, 8 Mayıs 1967, 7.

⁶⁰³ “27 Mayıs Bize İlham Verdi”, **Milliyet**, 25 Nisan 1967, 1, 7.

çatışma, mücadele içinde olmaları, sahip oldukları kötü gidişatın engellenmesi gerektiği düşüncesi müdahaleci yönlerini ortaya koymaktadır. Nitekim liderlerin söylemlerinde bu mücadelecî tavrı net bir şekilde görebilmek mümkündür:

“Yapılan askeri darbe Yunan kanının akıtılmasını önlemiş, aranılan düzenin gerçekleşmesini temin etmiştir. Kurulan askeri düzen ne sağın ne solundur. Yunan halkıdır. Darbe ayağa düşen demokrasiyi kurtarmak içindir. Düzen yerleşinceye kadar görevimizi yapacağız. Ondan sonra da mecliste sağlam kurulmuş bir hükümete emaneti teslim edeceğiz.”⁶⁰⁴

Cunta liderleri hükümeti geçici olarak devraldıklarını iddia etmişler ancak 7 yıl iktidarda kalmışlardır. Bu durum aslında cunta yönetiminin Türkiye ile ilişkisinde de mevcuttur. Az önce de değinildiği üzere cuntanın söylemleri ve eylemleri birbiri ile uyumlu değildir. Kendi içinde uyumlu, tutarlı olmayan liderler ulusal/uluslararası toplumla da uyumlu olmamışlardır. Siyasal evreni çatışmacı olarak algıladıkları için eylemlerini de çatışmacı yöntemlerle çözme üzerine kurgulamışlardır.

Başbakan Demirel, bireylerin siyasi alanda hedeflerinin gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini şöyle ifade eder: “...siyasette umduğunuz hiçbir zaman bulamazsınız. Sadece size tatmin edecek olan; o koyduğunuz hedefe, ortaya koyduğunuz davaya, ortaya koyduğunuz yöntemle yürüyebiliyor musunuz?”⁶⁰⁵ Seçim sonrası iktidara geldikten sonra yapılan konuşmada, Başbakan Demirel:

“Dış politika alanında Hükümetimizin gerçekleştirmeye çalışılacağı başlıca hedefler, memleketimizin güvenliğini sağlam esaslara dayandırmak, Türkiye'nin barışı koruma gayretlerine ve milletlerarası iş birliğine faal bir şekilde katılmasını sağlamak ve itibar edilen, iş birliği aranan bir Devlet olarak milletlerarası ilişkilerinin çerçevesini daha da genişletme,... ve nihayet millî dâvamız olan Kıbrıs meselesini bütün ilgili tarafların meşru hak ve menfaatlerini ihlâl etmeden Türkiye'nin hak ve menfaatlerini de behemehâl koruyacak bir çözüm şekline bağlamak olacaktır...”⁶⁰⁶

diyerek Türkiye'nin hedeflerini ve bu hedefleri nasıl gerçekleştireceğini aktarmıştır.

Türkiye, 17 Kasım tarihinde Yunanistan'a gönderdiği notasında krize ilişkin taleplerini/hedeflerini şöyle sıralamaktadır:⁶⁰⁷

- Boğaziçi ve Geçitkale köylerine yapılan saldırıların derhal sona erdirilmesi,
- Saldırıya uğramış Türklerin zararlarının tazmin edilmesi,

⁶⁰⁴ “Yunanistan’da Darbe”, **Milliyet**, 22 Nisan 1967, 1, 7.

⁶⁰⁵ Turgut, **Güniz Sokağı**, 76.

⁶⁰⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Toplantı 1, 5. Birleşim, c. 1, 3. 11. 1965, age, 92.

⁶⁰⁷ “Yunan Askerlerinin Kıbrıs’tan Çıkmasını İstedik”, **Milliyet**, 19 Kasım 1967, 1, 7.

- Kurucu antlaşmalara aykırı olarak Kıbrıs'a gizlice gönderilmiş olan Yunan askerleriyle bunların teçhizatlarının ve General Grivas'ın Kıbrıs'tan çıkarılmasını,
- Rum Milli Muhafız Ordusu'nun dağıtılması,
- BM Barış Gücü askerlerinin sayısının artırılması.

Söz konusu talepler doğrultusunda Başbakan Demirel askeri müdahale kararını müzakere ve pazarlık gücü ile destekleyerek siyasi kazanımlar elde etmeyi başaramıştır. Bu talepler tamamen krizin konusu ile ilişkilidir. Cunta yönetimi, Batı Trakya Türklerine baskı yapmasına karşın, siyasal karar alıcı başka uyuşmazlık konularını devreye sokmadan krizin açık bir şekilde çözümüne katkıda bulunmuştur. Cunta yönetimi Kıbrıs meselesi konusunda ki hedefleri özetle şu cümle ile ifade etmektedir: “...inancımız şudur ki, Kıbrıs halkının emelleri ve aynı zamanda Yunanistan’ın ve Türkiye’nin gerçek menfaatleri barışçı yollardan Enosis çözüm şekline yönelmeyi gerektirmektedir.”⁶⁰⁸

Kişilerin hedeflerini gerçekleştirmede sahip oldukları özellikleri ve yetiştikleri koşullar önemlidir. Bu anlamda cunta yönetiminin de genel olarak özelliklerinden bahsetmek gerekmektedir. Cunta liderlerinin çoğunluğu istihbarat hizmetinde bulunmuşlar ya da Amerika’da eğitim almış kişilerdir. Bireysel eğitimleri ise sadece harp okulunda olmuş toplumsal/siyasal bir çalışma içinde bulunmamışlardır. Diğer yandan, Yunan cuntası tarafından kurulan yeni hükümet yöneticileri yargıtay başsavcısı Konstantin Koliaş dışında halkın alışkın olduğu ve toplum tarafından tanınan kişiler değildir.⁶⁰⁹ Clogg’a göre:

“Pek çoğu taşralı, köylü ya da orta tabakadan geldiğinden, kendileri taşra kasabalarındaki karargâhların yalnızlığında ülkenin sınırlarını ulusun düşmanlarından, komünistlerden ve Slavlardan korurken, Atina’nın şehre özgü bolluğunda siyasi dolaplar çevirmekten başka bir şey yapmadıklarını düşündükleri geleneksel siyasi elitlerin sürdürdükleri ayrıcalıklı hayat standardına öfke duyuyorlardı.”⁶¹⁰

Cunta liderleri, iktidarı devraldıklarında ne tutarlı bir ideolojileri ne hedefi belirlenmiş bir siyaset planı ne de rejimin ne olacağı konusunda bir fikir birliği vardır. Liderlik

⁶⁰⁸ “Atina Barışçı Enosis İstiyor”, **Milliyet**, 6 Mayıs 1967, 7.

⁶⁰⁹ “Dünyada Olup Bitenler, Yunanistan”, **Akis**, c.,XXXVIII, s. 671, Yıl: 13, 15.

⁶¹⁰ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 199.

niteliklerinden yoksun, tüm varlıkları tehdit baskı ve korkutma üzerine kuruludur.⁶¹¹ Cunta yöneticileri askerlik için geleneksel değerler olan cesaret, teslimiyet, disiplin ve toplum hizmetine adanmışlık temelinde ülkeyi yönetme kapasitelerini sınırlandırmışlardır.⁶¹² Oysa siyaset emir-komuta ilişkisinden çok sabır ve kararlılığa dayanmaktadır. Dolayısıyla askeri algılamaların, normların uygulamaların siyaset alanına aktarılması tutarsızlıklar ve başarısızlıklara yol açan sonuçlar doğurmaktadır.⁶¹³

Cunta liderlerinin sahip oldukları bu özellikler göz önünde bulundurulacak olursa, her ne kadar Yunanistan'ın ulusal çıkarı yararına hareket ettiklerini iddia etseler de ülkeyi kendi kaynakları ile yönetebilecek kapasiteden yoksun oldukları görülmektedir. Aynı zamanda asker olma güdüsü ile siyasetçi olduklarından dolayı, siyasette esnek değillerdir. Kırılgan ulusal ve uluslararası politikadaki davranışlar ise liderlerin hedeflerinin altyapısının olmamasından da kaynaklı olarak saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Cunta yönetimi krizi tırmandırmaktan yana davranış kalıpları geliştirse de uluslararası sistemin sınırlılıkları cuntanın siyasi değerlerini gerçekleştirilmesine izin vermemektedir.

Bu anlamda, cunta yönetimin içinde bulundukları konjonktür ve bu konjonktörü şekillendirme yöntemleri de hedeflerinin gerçekleştirilmesinin zorluğunu ortaya koymaktadır. Nitekim cuntanın iktidara gelmesiyle tüm siyasi kuruluşlar işlevsiz hale getirilmiş, ülkedeki tüm siyasi partiler yasadışı ilan edilmiş ve parti liderleri ya sürgüne gönderilmişler ya da tutuklanmışlardır. Siyasi parti liderlerinin yanı sıra ülkenin gazetecileri, öğrencileri de içine alan yaklaşık 8 bin kişi tutuklanmıştır.⁶¹⁴ Uluslararası alanda ise, darbe İspanya ve Portekiz haricinde tüm Avrupa'dan tepki almış, kınanmış Avrupalı siyasetçiler NATO'ya Yunanistan'ın NATO'dan çıkarılması için çağrıda bulunmuşlardır.⁶¹⁵

⁶¹¹ Constantine P. Danopoulos, "Military Professionalism and Regime Legitimacy in Greece 1967-1974", *Political Science Quarterly*, c. 98, s. 3 (Autumn, 1983): 489.

⁶¹² *age*, 505.

⁶¹³ *age*, 491.

⁶¹⁴ Jon V. Kofkas, *Under The Eagle's Claw Exceptionalism in Postwar U.S.-Greek Relations*, (London: Praeger, 2003): 88.

⁶¹⁵ *age*.

Ulusal alanda ise, kral ve albaylar cuntası arasında iktidar kavgası devam etmektedir. Kral Yunanistan’da albayların hakim olduğu diktatörlük rejimini değil kendi yetkilerinin ağır bastığı sağcı demokrasinin kurulmasını istemiştir. Albaylar cuntası ise başlangıçta görünürde demokrasiyi uygun bulmuşlarsa da giderek tam bir diktatörlük kurulması gerekliliğini benimsemişlerdir.⁶¹⁶ Nitekim cunta liderleri iktidarı devraldıklarından Aralık 1967’ye kadar ülkeyi zaten uygulamadığı taslak bir anayasa ile yönetmiştir.⁶¹⁷ Başbakan Koliyas ise cuntayı kontrol etmek yerine tam tersine cunta yönetimi tarafından kontrol edilmektedir.⁶¹⁸

Yunanistan’da askeri yönetimin iktidarına karşı pek çok muhalif ses yükselmeye başlamıştır. Örneğin eski Başbakan, Karamanlis tam da Kıbrıs krizi sırasında ‘le Monde’ gazetesine verdiği demeçte cuntanın yönetimden ayrılması gerektiğini söylemiştir.⁶¹⁹

Sonuç olarak, cuntanın ulusal koşullara tepki olarak doğan varlığı dış politikada bu yönetim için Kıbrıs Krizi büyük bir başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Bu kriz ile birlikte Yunanistan Papandreou hükümeti döneminde yaşanan 64 krizinde adaya göndermiş olduğu 8 bin askeri geri çekmek durumunda kalmıştır.⁶²⁰ Yani Yunanistan sahip olduğu kazanımları 1967 Kıbrıs krizi ile kaybetmiştir.

Demirel henüz iktidara gelmeden evvel seçim kampanyaları sırasında:

“Kıbrıs önümüzdeki günlerin en önemli meselesi olacak. Tutumumuz açıktır. Muahedelerle tespit edilmiş haklarımızdan vazgeçmeyeceğiz. Hiç şüphe edilmesin bu haklar korumak için silahlı müdahale dahil her çareye başvuracağız. Önemli bir karar alınmak durumunda kalındığı zaman tek başımıza hareket etmeyeceğiz. Parlamentodaki bütün partilerle birlikte hareket edeceğiz ve alacağımız kararlar milletçe alınmış kararlar olacaktır.”⁶²¹

Demiştir. Nitekim Başbakan Demirel’in öngörmüş olduğu üzere, 1967 Kıbrıs krizinde hükümet müdahale kararı alıp alınmaması konusunda zor durumda kalmış ve Demirel

⁶¹⁶ “Kral Gitti Kavga Bitti”, **Akis**, s.10, (Aralık 1967): 15.

⁶¹⁷ John S. Koliopoulos, Thanos Veremis, **Modern Greece: A History Since 1821**, (New Jersey: Wiley-Blackwell, 2009):144.

⁶¹⁸ “Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State”, **Foreign Relations of the United States, 1964–1968**, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, Document 299, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d299>, [28.05.2019].

⁶¹⁹ “Kral Gitti Kavga Bitti”, 16.

⁶²⁰ Stephen G. Xydis, “Coups and Countercoups in Greece, 1967-1973”, **Political Science Quarterly**, c. 89, s. 3 (Autumn, 1974):507-53.

⁶²¹ “Korkusuz Yaşayan Ülke Olacağız”, **Milliyet**, 18 Ekim 1965, 1.

söylemi ile tutarlı bir şekilde hareket ederek muhalefet partisi ile *karar alma gücünü* paylaşmış/ desteklemiştir.

Cuntanın hükümet programında ise ekonomik gelişme öncelenmiştir. Liderlerin amacı Yunan toplumunun teknolojik ve ekonomik olarak ilerlemesi, modern, esnek, üretken, hizmet odaklı anti-bürokratik yönetim aygıtlarının geliştirilmesi, eğitimin yeniden reformu ve Yunanistan'ın etik, siyasi değerlerinin toplumsal sınıfların sinerjisi içerisinde uyumlu bir topluluk yaratılabilmesi amacıyla çelişkilerin ve dengesizliklerin azaltılarak sağlıklı bir siyasal hayatın geliştirilmesidir. Toplumsal adalet vaatlerinin yanı sıra ise cunta yönetimine göre Kıbrıs meselesi çabucak ve daimi olarak sonlandırılacaktır.⁶²²

Yine yönetim 11 Temmuz 1967 yılında gerçekleştirmiş olduğu basın toplantısında şu açıklamada bulunmuştur: “Tüm komünist ve diğer gericilere rağmen hükümet Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirme gayesini gerçekleştirmek için bütün kudretini kullanacak ve muvaffak olacaktır.”⁶²³ Anlaşılabacağı üzere cuntanın toplumsal vaatleri zaten cunta yönetiminin kendi otoriter varlığı ile çelişmektedir. Yeni siyasi rejim bu söylemlerinin tam tersi yönünde hareket ederek zaten kendi amaçları ile çelişir hale gelmiştir.⁶²⁴ Kıbrıs meselesinde de öngörüldüğünün aksine cunta yönetimi büyük bir hezime uğramıştır. Hatta Kıbrıslı Rumlar tarafından askeri darbe yönetimine karşı büyük bir nefret başlamıştır. Kıbrıslı Rumlar “hainler evlerinize dönün” şeklinde gösteriler düzenlerken enosisten bağımsızlığa geçen siyaset anlayışı, Kıbrıslı Rumlara hakim olmuştur.⁶²⁵

Cunta yöneticileri, Dulles'un Kıbrıs'ta yürüttükleri politikaya nefret, kırgınlık içinde olurken aynı zamanda Nasır'ın Süveyş krizinde batıya karşı direnişinden Imre Nagy'in Macaristan'da Sovyetlere karşı ayaklanmasından ilham almışlardır.⁶²⁶ Cuntanın Kıbrıs'ta kazanabileceği başarı onun ülke içerisinde köklenmesine yardım edecektir.⁶²⁷ Kıbrıs'ta savaş ve intikam güdüsüyle amacını gerçekleştirme peşinde

⁶²² Danopoulos, “Military Professionalism and”, 491.

⁶²³ “Atina: Enosis İçin Her Şeyi Yapacağız”, *Milliyet*, 12 Temmuz 1967,1.

⁶²⁴ Robert McDonald, “Greece: April 21, 1967”, *The Massachusetts Review*, c. 9, s. 1 (Winter, 1968):76-77.

⁶²⁵ Papandreou, *age*, 351.

⁶²⁶ Xydis, “Coups and Countercoups”, 510.

⁶²⁷ Niyazi Kızılyürek, *Daha Önceleri Nerelerdediniz? Düünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 28-29.

hareket eden liderler Dedeâğaç görüşmelerinde: "...Bak, Sovyetler şurada, biz burada. Gemileri geçiyor, gidiyor Ege'ye. Oysa, biz, Rodos'ta, öteki adalarda işbirliği yapmalıyız, komünizme karşı"⁶²⁸ diyerek işbirliği teklifinde bulunmalarına karşın hedefleri 'enosis' in gerçekleştirilmesidir.

Cunta yönetimi 1967 yılına gelindiğinde anlaşılacağı üzere uluslararası konjonktürü okuyamamaktadır. Ya da hala komünizm tehdidini iç siyasetin bir aracı olarak görmeye devam etmektedir. Ancak askeri rejime geçilmesi ile ABD ülkeye silah desteğini durdurmaktadır.⁶²⁹

Başbakan Demirel ise gündemin koşullarına göre *öngörü* ile geçmiş ve geleceği analiz edebilmektedir.

"1950 - 60 arası Türkiye' si, dünya şartlarının gereği bir yanda NATO'nun, öte yanda Bağdat Paktı'nın üyesidir. Böylece ABD'nin inisiyatifiyle, Sovyetler karşısında bir paktlar manzumesinin üyesidir. Soğuk Savaşın bir gereği. Ama 1960'tan sonra, yeni faktörler ortaya çıkmıştır. On beş yıl karşı karşıya duran ABD ve Batı devletleriyle, Sovyetler ve peykleri artık, bir noktada savaş silahlarının gelişmesiyle uzun menzilli, kısa menzilli füzelerin gelişmesiyle bir yeni savaşın insanlığı tahrip edeceği yargısına varmışlardır. Kendi icat ettikleri silahlar, kendilerini, korkutmuştur. Bu durumda topyekûn sistemler savaşı yerine, barış içinde beraber yaşamaya gidilmiştir. Soğuk Savaş yerini, yumuşamaya bırakmıştır... Biz kendimizi bundan ayıramazdık. Detant -yumuşama- Kıbrıs'taki 1963 ihtilafı ve 1964'te Johnson mektubuyla bir noktaya gelen yeni siyasal durum, Türkiye açısından bir dalgalanmaya sebep olmuştur. Bu, bir itimat sarsıntısıdır. Bu kadar sadıkane bağlı olduğu ABD'nin, Kıbrıs gibi milli bir davadaki tavrı, Türkiye için şaşırtıcı, adeta şok tesirinde olmuştur. İşte o zaman Türkiye yeniden ileri ufuklara bakmak ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır."⁶³⁰

Demirel'in bu sözleri bize uluslararası sistemi liderin nasıl algıladığını ve okuduğunu göstermektedir. Soğuk savaşın şartlarında Türkiye tehdit algısı ile tek yönlü politika izlemek durumunda kalmış ama bu politikayı izlerken sonrasında müttefiki tarafından bile desteklenmediğini anlayınca uluslararası sistemde tek yönlü politikanın zararlı olabileceğini görmüştür:

"Tek yönlü politikadan çok yönlü politikaya geçiş zordur. Rahatsızlık yapar. Tek yönlü politika kolaydır. Çok yönlü politikada itibar muhafaza edebilmenin tek şartı, herkesle nereye kadar gidilebileceğinin iyi tespit edilmesidir. Çok yönlü politika mavi boncuk politikası haline

⁶²⁸ Arcayürek, **Demirel Dönemi** 12, 119.

⁶²⁹ "Nato'ya Ait Silah", **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1967, 7.

⁶³⁰ Tek yönlü politika izlenmesi Demirel'e göre zorunluluktan ileri gelmiştir: "Türkiye'nin ABD'ye karşı bu ölçüde 'sadık dost' olması yanlış bir tutum değil miydi? - Hayır. Sadık dosttan kasıt teslimiyet değil, ahdevefadır. Ahde vefa dostlar arasında güvenliğin şartıdır. O zamanlar Türkiye'nin elinde başka alternatif yoktu. Dünyada bir kaynaşma vardı. Savaşa girmemiştik, ancak savaşı kazanan -Sovyetler-bizi yemeye gelmişti kapımıza. 1964 yılına kadar tek yanlı politikayla ABD'nin sadık dostu olmak doğru idi, geçerli idi. O günün şartları öyle gerektiriyordu..." Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984): 307-308

getirilirse itibar kaybederiz. Çok yönlü politika lafta kalmamış icra edilmiştir.”⁶³¹

Nitekim Demirel’in de ifade ettiği üzere kendisi tek yönlü politikan çok yönlü politikanın icra edilmesinde önemli rol oynamıştır. Kıbrıs sorununda Türkiye’nin uluslararası kamuoyunun desteğini alabilmesi noktasında Demirel ülkenin dış politikasını şekillendirmede aktif bir tutum benimsemiştir:

“O dönemlerde hemen her devlet Sovyetlerle iyi ilişkiler kurarken Türkiye'nin -kendi deyişiyle- topun ağzındaki Türkiye'nin- sesi çıkmamıştır. Türkiye müttefiklerinin bu tutumu üzerinde hiçbir şey söylememiştir....Fakat 1964'te biz, Sovyetlerle iyi ilişkilere girişince müttefiklerimiz, başta ABD olmak üzere hepsi, bu ilişkiyi yadırgamışlardır İngiltere, Fransa gibi ülkelerin Sovyetlerle ilişkisine ses çıkarmayan Amerikan basını, acaba Türkiye 'aks mı değiştiriyor?' diye yayına başlamışlardır.”⁶³²

Görüldüğü üzere, Demirel Türkiye’nin çok yönlü siyasetinin müttefiki Amerika açısından yarattığı sonuçları değerlendirerek tarihi istenen yönde şekillendirmede gerçekten önemli bir paya sahip olmuştur.

Zaten kendisinin de ifade ettiği üzere onun işi yapmaktır:

“...siyasete atılmadım siyasete sürüklendim. Aslında benim için siyaset heves ettiğim bir şey değildir. Bir mücadeleye; bir emr-i vaki, bir emir zaruri olarak girdim. Ben mühendisim. Benim işim yapmaktır. Ve Türkiye’nin kalınması ilerlemesi, yücelmesi, büyümesi imar ve inşası ve Türk insanının medeni nimetlere kavuşması refahı, saadeti benim başlıca kaygım olmuştur. Ben yarım kalmış bir kalkınma hareketinin ülkeye neler kaybettiğini gördüm. Gerek milletin arzusu kursağında kalmıştı gerekse bu büyük kalkınma hareketi yarıda kalmıştı. Buna vicdanım razı olması ileride yapacağım vicdan muhasebesi, beni rahatsız ederdi. Bu yarıda kalmışlığın karşısına dikilmeliydim...”⁶³³

Demirel’in yapıcılığı/şekillendiriciliği Kıbrıs özelinde de kendisini göstermiştir. Başbakan Demirel barış üreten, çözümsüzlüğü dışarıda bırakan bir siyaset izleyerek Yunanistan ile Türkiye’nin hak ve menfaatlerinin korunması zemininde karşı karşıya gelmemeyi tercih etmiş böylece bölgesel barışın devamlılığına katkıda bulunmuştur:

“Halen Balkanlar’da Kıbrıs dışında köklü bir ihtilaf yoktur. Türkiye bu konunun da barışçı yollarla çözümlenmesini istemektedir. Ancak bu isteğin mesele ile doğrudan doğruya ilgili çevrelerde de aynı karşılığı görmesi şarttır. Kıbrıs’taki Türk varlığının meşru hak ve menfaatlerinin korunması hususunda azimlidir.”⁶³⁴

Geleceğin enosis çerçevesinde şekillendirilmesi ise Cunta yöneticilerinin liderlik kapasitesinin yanı sıra rakibin yani Türkiye’nin de tutumuna bağlı olmuştur. Demirel’in bu anlamda açık tavrı ise aşağıdaki gibidir:

“...Başbakan Kostas Karamanlis cebinden bir kâğıt çıkardı, okudu ve dedi ki: Türkiye ile Yunanistan iyi

⁶³¹ age, 308.

⁶³² age, 301-302.

⁶³³ Turgut, **Güniz Sokağı**, 73.

⁶³⁴ “Demirel Dün Bükreş’e Gitti”, **Milliyet** , 14 Eylül 1967, 7.

geçinmelidir, dostluğu bozan sadece Kıbrıs var. Kıbrıs Yunan idaresine geçerse bu pürüz ortadan kalkar ben de kendisine anında cevap verdim. Hakikaten Türk-Yunan münasebetlerini bozan Kıbrıs'tır. Kıbrıs, Türkiye'ye 40 mildir. Yunanistan'a 650 mildir. Münasibi adanın Türk idaresine geçmesidir. Ada Türk idaresine geçerse Türk-Yunan münasebetleri düzelir. Çünkü pürüz kalkar orta yerden..."⁶³⁵

Demirel'in bu düşünceleri cunta yöneticilerinin geleceği istedikleri yönde şekillendirilebilmelerinde aşılması güç bir engel oluşturmuştur. Öncelikle diplomatik girişimler aracılığı ile cunta yönetiminin enosisi gerçekleştirmek istemiştir: "NATO'nun sembolik iştiraki ile Dikelya üssünde Türkiye'ye hükümrancılık hakkı tanırса ENOSİS'i kabul eder misiniz? Dikelya üssünün Kıbrıs'a karşı kullanılmayacağına dair Türkiye ne gibi bir teminat verebilir?"⁶³⁶ Ancak cuntanın bu önerisi, Türkiye tarafından reddedilmiştir. Böylece enosisin toprak tavizinde bulunulsa bile gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmıştır.⁶³⁷

Türkiye'nin başvurduğu savunma araçlarının kontrolü tek başına Yunanistan'ın enosis siyasetinin gerçekleştirilememesinde etkili değildir. Cunta yöneticileri arasındaki iletişimsizlik de krizin istenmeyen şekilde sonuçlanmasına yol açmıştır. Kriz Papadopoulos'un istemi ile Başbakan Kolias'ın haberi dahi olmaksızın tasarlanmıştır. Çünkü Başbakan Kolias Türkiye'nin adada kuvvet kullanma tehdidine başvurması karşısında adanın bombalanmasını engellemek maksadıyla Makarios'a telgraf göndermiştir. Papadopoulos da "bu hadise bizim muvafakatımız veya direktifimizle olmamıştır. Durumu öğrenir öğrenmez, Lefkoşe nezdinde gerekli bütün ikaz teşebbüsleri yaptık açıklamasında bulunmuştur."⁶³⁸ Ancak Makarios, iki köyün işgali emrinin Grivas'a Yunan hükümeti tarafından sonuçlarının öngörülerek verildiğini söylemiştir.⁶³⁹ Yunan kralı Türkiye'nin müdahale kararı üzerine Makarios'u arayarak köylerin tahliye edilmesini istemiş İngiltere, ABD büyükelçileri de Yunan elçileri üzerinden saldırıların durdurulmasını ayrıca iletmişlerdir.⁶⁴⁰ Ancak Yunanistan dışişleri bakanı Türkiye'nin istemlerini dile getirdiği notasını *'Türkiye'nin askeri tehdit ve basısı altında kabul edilemeyeceği'* gerekçesi ile reddetmiştir.⁶⁴¹

⁶³⁵ Turgut, **Demirel'in Dünyası**, 291.

⁶³⁶ Tülümen, **age**, 118

⁶³⁷ Miller, **age**, 177.

⁶³⁸ "Grivas, Makarios ve Atina'ya Danışmadan Saldırmış", **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1967, 7.

⁶³⁹ Papandreou, **age**, 345.

⁶⁴⁰ "Atı Alan", **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1967, 1.

⁶⁴¹ "Yunanistan İsteklerimizi Reddetti", **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1967, 7.

Yunanistan Savunma Bakanı Sipandidakis:

“Bildığınız gibi Türkiye’de bir isteri havası esmektedir. Buna karşı Yunanistan savaşı önlemek için Türk-Yunan münasebetlerini normalleştirecek bir siyaset izliyor. Zira bu savaş NATO’nun prensipleri ile bağdaşamaz. Tabiatıyla Yunanistan bir savaşa girmeye zorlanırsa hareketsiz kalmayacaktır...”⁶⁴²

Kriz istenen yönde sonuçlandırılmamış olmakla birlikte daha önce de değinildiği üzere Yunanistan için oldukça vahim sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim Papadopoulos 1987 yılında yaptığı bir açıklamada 1967’deki olayları ‘cinnet hareketi’ olarak nitelendirmiştir.⁶⁴³

Krizin Türkiye açısından cunta yönetiminin kurumsal kapasiteden yoksun oluşunun yarattığı alternatif kadar Başbakan Demirel’in krizi kontrol etme kapasitesi de etkili olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil Demirel’in karar alma tarzını gösteren şu ifadelerde bulunmaktadır:

“...Demirel ise kızdığını belli etmeyen, reaksiyonları yok sayılan, son söyleyeceğini evvela söylemeyen, hiçbir işe anında karar vermeyen, ölçüp biçen bir satranç ustası gibi hamlesini yapmadan husule gelecek vaziyetleri evvelden tespit eden ihtiyatlı, planlı bir insan. Bir matematisyen.”⁶⁴⁴

Tanıl Bora’ya göre Demirel:

“... Onu ilkin pragmatist lehçenin ustası olarak ele almak gerekir. Bu lehçeyi geliştirirken öncelikle bir köylü çocuğu olmasından faydalandı. Bu Demirel’e Cumhuriyet elitinin bir mensubu olan Menderes’ten farklı olarak “içinizden biriyi” popülizmi yapma imkânı vermekle kalmıyor; yer yer başvurduğu halk deyişleriyle anekdotlarla zaman zaman Isparta şivesine kayarak, bir çarıklı erkânı harblığı, bir halk bilgelliğini sahneleme fırsatı veriyordu. Demirel istikrarlı bir biçimde sergilediği bu popülist Pratik zekâ temsili etrafında zamana-zemine uyum sağlayarak her durumda gemisini yürütmeye bakan bir tavrın pragmatik söylemini kurmuştur. Demirel’in pragmatizminin diğer dayanağı, mühendisliktir. 1994’te cumhurbaşkanı olarak bir konuşmasında ben mühendisim benim işim yapmaktır,” demişti. Buradaki teknokratı meydan okuma “sadece konuşup duranlara” karşı yapmanın eyleminin moral üstünlüğüyle beraber, her durumda uygulanabilir çözüm arayan politik iştahı dile getiri pragmatizmin iştahı... Demirel’in ünlü özdeyişlerinden olan ‘demokrasilerde çare tükenmez’ tipik pragmatist iyimserliğin ifadesi de. Belki en ünlü özdeyişi olan dün dündür bugün bugündür ise pragmatizmin sahil liberal anlamından pejoratif anlamına oportünizme kaymasının timsalidir.”⁶⁴⁵

Demirel 1967 Kıbrıs krizinde Çağlayangil’in ifade ettiği gibi her adımı bir satranç oyuncusu gibi hesaplamıştır. Hangi araçlara başvurursa bunun sonuçlarının ne olacağını düşünerek hareket etmiş ani/dönülmez bir karar almaktan sakınmıştır. Karşılaşılan zor durum karşısında temkinli/soğukkanlı tavrını sürdürmüştür.

⁶⁴² Kosta Daponte, “Pipinellis: ‘Yunan Birliklerinin Ada’dan Geri Çekilmesini Ele Almadık’”, **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1967, 7.

⁶⁴³ “Bir Üs Verin Kıbrıs’ı Alın”, **Milliyet**, 6 Mayıs 1987.,5.

⁶⁴⁴ İhsan Sabri Çağlayangil, **Anılarım**, (Ankara: Yılmaz Yayınları, 1990): 100.

⁶⁴⁵ Bora, **age**, 546-547.

Yunanistan tarafının Türkiye için çözümsüzlüğü sunduğunu bildiği halde yine de Yunanistan'ın görüşme istemini reddetmemiştir. Yani Bora'nın da tespit ettiği gibi uygulanabilir bir çözüm arayışını hiçbir zaman için kaybetmemiştir.

Demirel'in Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinden sonra yaptığı açıklamada Yunanistan ile gerçekleştirilen ilişkinin çatışmaya evrilebileceği oldukça net bir şekilde anlaşılmaktadır:

“Türk milleti şeref ve haysiyeti için her türlü fedakârlığı göze alabileceğini tarih boyunca ispat etmiştir. Bu itibarla şerefimize uymayan bir çözüm yolunu bir hareket ya da emrivakiyi hiçbir zaman kabul etmeyeceğimiz muhakkaktır. Biz Yunan başbakanının son davetini de bu maksatlarla ve iyi niyetlerle kabul ettik. On dört senedir devam eden Kıbrıs meselesinin bir mülakat ile derhal çözülmesi elbette beklenemez. Fakat bu buluşma göstermiştir ki dünyanın ve bhusus bölgemizin çok nazik problemlerle karşı karşıya bulunduğu bugünkü devirde bu ihtilafçı yollarla ve mümkün olan en kısa zamanda çözmek arzusunda her iki hükümette mutabıktır. Türk ve Yunan halkının barışçı bir çözüm yolunu ne kadar arzu ettiği açıkça görülmüştür. Barış isteyen milletlerimizin dileğine uymak en iyi yoldur. Ada'da barış ve sükûneti muhafazaya imkân veren bir ortam mevcut olduğu müddetçe anlaşma kapıları daima açık kalabilecektir. Bu noktanın daima göz önünde bulundurulması ilgili taraflara ağır bir sorumluluk Türkiye esasları belirtilmiş siyasetinde devam edecektir. Türkiye bu siyasetin icabı olarak Ada'nın Yunanistan'la ilhakına hiçbir zaman rıza göstermeyecektir. Gerek ahdi gerek manevi vecibelerimiz bizim cemaatimizin güvenliği ve hakları üzerinde büyük bir titizlik ve hassasiyetle durmamızı amirdir. Barış ve güvenliğin ihlali hareketleri Türkiye'yi elbette ki daima karşısında bulacaktır.”⁶⁴⁶

Lider Türk milletinin şeref ve haysiyetine yaptığı vurgu ile toplumun isteklerine sahip çıkan *sorumluluk bilincini* yansıtırken, görüşme arzusunu da bu minvalde gerçekleştirdiğini ifade eden sözleriyle *müzakereye açık* olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan kuvvet kullanımına ilişkin sınırlarının ifadesinde algıladığı tehdit karşısında lider; *açık ve anlaşılır* bir şekilde şiddet kullanımını içeren çözüm yöntemine başvuracağını söylemektedir.

Nitekim Başbakan Demirel'in tespit etmiş olduğu üzere Yunanistan'ın Türkiye'nin hassas olduğu mesele üzerine gitmesi noktasında Yunanistan liderleri Türkiye'nin katı tutumu ile karşılaşmıştır. Bu anlamda Demirel'in sorumluluk alan, sorumluluğu gerektiğinde paylaşan, bilgiye ve istişareye açık, pragmatik yaklaşımı; krizin Türkiye açısından tesadüfi bir şekilde sonuçlanmamasında ve rakibin Türkiye'nin taleplerini kabul etmesinde önemli rol oynamıştır.

Yunanistan ise Türkiye'deki Demirel hükümetinin aksine vizyondan yoksun liderlerin yönetimi altında saf ve temiz, modern ve zengin yenilikçi bir ülkeye dönüştürülmeyi

⁶⁴⁶“Demirel: Tek Formülde Direnme Çözüm Sağlamaz”, *Milliyet*, 13 Eylül 1967, 7.

vaat ediyordu.⁶⁴⁷ Cuntanın kaç kişiden oluştuğu konusunda kendi aralarında dahi bir birliktelik yoktur. Bir cunta üyesi ile yapılan mülakatta yaklaşık 12-14 kişiden oluştuğunu söylerken bir başkası ise 13 kişiden oluştuğunu söylemektedir.⁶⁴⁸ Liderlik kapasitelerinin yoksunluğu dolayısıyla plansız, kendi aralarında dahi iletişim olmayan, siyasetlerini baskı ve kabul ettirme üzerine kurgulayan cuntanın eylemleri kendi sorumsuzluklarının bir sonucu olarak 1967 Kıbrıs krizi tesadüf olmayacaktır.

Halkın desteğini taleplerini almadan kendi dikteleri ile vaat ettikleri yenilenme ve saflaşma politikaları toplumun ihtiyaçlarına cevap vermiyordu ama uygulanan bu siyasete Yunan toplumu da teslim olmuştu çünkü halk iç savaştan, çatışmadan, kargaşadan yorulmuştu.⁶⁴⁹ Yunanistan kralı bile: “*Cunta hükümetinin kendi hükümeti olmadığını*”⁶⁵⁰ söylemiştir. Eski Başbakan Kannellopus da cuntanın iktidardan çekilmesini istemiştir.⁶⁵¹

Kıbrıs siyasetinde Demirel halkın barış arzusuna cevaben görüşmelere katıldığını vurgularken cunta yönetimi ise tam tersine Türkiye ile görüşmeyi enosisin barışçıl bir şekilde çözme hedefinin bir parçası olarak görmektedir.

Başbakan Demirel 14 yıldır çözilemeyen bir meselenin zorluğunun farkındadır. Liderin günlük hayattaki zorluklar mücadele etme biçimi Kıbrıs özelinde de kendisini göstermektedir, kararlı, barışçıl, sabırlı bir şekilde çözümüne yaklaşmaktadır. Başbakan Demirel siyasette karşılaştığı zorluklara bakış açısını bu sözlerle aktarır:

“Zorluklarla karşılaşan kişi ne yapacak? Bu iş olmuyor deyip tuttuğu yoldan vaz mı geçecek? Yoksa inat edecek, kararlılık içinde olacak, sebat gösterecek, o zorluğu aşacak. Yoldan dönmek en kolay iştir. Ama bir yere varmazsınız. Çünkü ancak o yolun devamı size bir yere götürür. Ne gibi? Merdiven çıkıyorsunuz. Kırkayaklı bir merdiven. Kırkinci basamağa çıkarsanız; bu sahanlıktır. Oradaki ufuk, merdivenin tabanındaki ufuktan farklıdır. Ve önemli olan oraya erişebilmektir. Oraya sıçrayıp çıkamazsınız mutlaka basamak basamağa çıkacaksınız. Derken... mesela yirminci basamağa geldiniz.. Birisi halk oldu (ortaya çıktı) sizi aşağıya itti. Beş basamak düştünüz aşağıya Ne yapacaksınız? Kalkıp; bu merdiven çıkılmaz deyip çıktığınız basamakları inerek başladığınız yere mi geleceksiniz, yoksa; üstünüzü başınızı düzelterip toprağı silkip yeni baştan o merdivenleri tırmanmağa devam mı edeceksiniz? Merdiveni çıkmağa devam etmezseniz tepesine tırmanamazsınız. Binaenaleyh karşılaştığınız zorluk ne olursa olsun belki biraz zaman alır ama inat edin merdivenleri çıkın. Bu benim arkadaşlarıma söylediğim sözdür:

⁶⁴⁷ Theodore A. Coulombis, “Greece: Ballots or Bayonets?”, **World Affairs**, c. 30, s. 4 (January, February, March, 1968): 241.

⁶⁴⁸ McDonald, “A Profile of the Greek”, 229-234

⁶⁴⁹ Danopoulos, “Military Professionalism and ”, 485-506.

⁶⁵⁰ “Konstantin: ‘Cunta Benim Hükümetim Değil’”, **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1967, 1.

⁶⁵¹ “Kannelopus Junta’nın Çekilmesini İstedi”, **Cumhuriyet**, 28 Mart 1967, 1.

Müşküllerden yılmayınız!”⁶⁵²

Karar alıcı, Demirel karşılaştığı zorluklar karşısında iyimser bir bakış açısına sahiptir. Ona göre, amaçlara ulaşmanın yolu denemektir. Nitekim Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinde sonucun olumsuz olduğunu bilse bile Başbakan görüşmeyi reddeden taraf olmak istememiştir:

“...Anlaşmıyoruz. Bunu bildiğim için toplantıya tereddütlerle geldim. Size pozisyonumuzu anlattım. Bundan bir adım geri veya ileri gidemeyiz. Kıbrıs işi Türklerin milli davasıdır. Sizden ricam maceraya girişilmemesidir. Bir emrivakiye tepkimiz sert olur. Bunu belirtmek isterim.”⁶⁵³

Elbette ki, Başbakan Demirel’in iyimser tavrını sürdürebileceği bir sınırı vardır. Türkiye’nin meşru hak ve çıkarlarının oldu-bitti ile çiğnenmek istenmesi durumunda gerekli siyasi ya da askeri araçlara başvurulacaktır:

“...Kıbrıs’ta barış ve güvenliğin muhafaza edilmesi de gerekmektedir. Gerginlik ve karışıklık birçok tehlikeler doğuracaktır. Karışıklık yaratmakta menfaati olanların bertaraf edilmesi elzemdir...”⁶⁵⁴

Liderin, meşru bir zeminde sorunun çözülebileceğine dair inancı ve etrafındaki aktörleri de bu yaklaşım içerisinde yönlendirebilme becerisi krizin çözümüne ilişkin koşulların yaratılmasında etkili olmuştur.

Kendi varlığını steril bir anti- komünist ideoloji ve milli ‘yeniden doğuş’ temelinde Hristiyan-Elen ideoloji üzerinde konumlandıran yönetim⁶⁵⁵ ise Kıbrıs sorununa da sadece bu ideoloji üzerinden yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, cunta liderleri Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasını istemezken aynı zamanda enosis amaçlarının da gerçekleştirilmesini istemektedirler. Bu nedenle de Türkiye’ye enosisi amacını gerçekleştirebileceğini umduğu tekliflerde bulunmuştur. Buna göre Türkiye’nin enosisi kabul etmesi durumunda; adada Türkiye’ye üs verilmesi, öngörülen bir toprak parçasının verilmesi, Türk azınlığın haklarının korunması gibi kimi ödünler verilmesini teklif etmişlerdir.

Yunanistan liderleri: “kısa ya da uzun vadede Enosis’i kabul ettirme” ‘rasyonalitesi’ içerisinde önce müzakere masasını tercih etmişlerdir.⁶⁵⁶ Liderlerin söylemlerinden

⁶⁵² Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 68.

⁶⁵³ Çağlayağıl, **age**, 382.

⁶⁵⁴ “Başbakan Romanya’da”, **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1967, 7.

⁶⁵⁵ Efie G.H. Pedaliu, “‘A Discordant Note’: NATO and the Greek Junta, 1967–1974” **Diplomacy&Statecraft**, c. 22, s. 1 (2011): 101-129

⁶⁵⁶ Tülümen, **age**, 120.

anlaşılacağı üzere Yunanistan, Kıbrıs meselesine ortak çıkarların korunması temelinde değil bireysel çıkarların gerçekleştirilmesi çabası içerisinde yaklaşmıştır.⁶⁵⁷

Oysa Demirel'e göre:

“...katı ve değişmez bir formül üzerinde direnip kalmak meseleyi barışçı yollarla çözmeği zorlaştırır. Adeta imkânsız kılar...”⁶⁵⁸“...Meselelere sulh yoluyla çare bulunması zannediyorum ki memleketimizin hem de bu ihtilafa taraf olan Yunanistan'ın menfaati icabıdır. Sulh yoluyla çare ararken her türlü metodlara başvurulması gereklidir. Meselelere sulh yoluyla çare aramak kolay bir iş değildir. Zaman alan sabır alan bir iştir...”⁶⁵⁹

Demirel'in bu net, tutarlı, kendinden emin yaklaşımı karşısında cunta yönetimi, siyasi eylemini askeri eyleme çevirme ihtiyacı içerisinde olmuştur. Bu nedenle de enosis için oldu-bitti yaratılarak şiddet araçlarına başvurulabilir.

Cunta yönetiminin bir oldu-bitti yaratması tehlikesine karşı Başbakan Demirel temkinli davranmaktadır. Keşan-Dedeoğlu görüşmelerinden sonra Sovyetler Birliği'ni resmen ziyaret etmiş, ülkenin Kıbrıs siyasetinde desteğini almaya çalışmıştır.⁶⁶⁰

Başbakan Demirel Yunanistan ile uzlaşmanın mümkün olmadığına bir kere daha kanaat getirdiğinde olası bir oldu-bitti karşısında alternatif bölgesel güvenlik ihtiyacını karşılayacak arayışlar içerisinde olmuştur. Kıbrıs'taki tehdit algısı karşısında karar alıcı öncelikli olarak siyasi araçlar ile sorunun çözülmesini sağlamaya çalışmıştır:

“Demirel, görevi ağırlaştıkça dayanmasını yetkisi çoğaldıkça kullanmasını iyi bildi. Güçlüklerden yılmayan ve gerçekleri gözden uzak tutmayan mizacı onu hiç yalnız bırakmamıştır. Kendisine güveni tamdır. Ama hiçbir şeyi tek başına yapmak istemez. İstişareye onun kadar değer veren zor bulunur. Neyi kiminle istişare edeceğini en iyi bilendir... Üslubu muhataplarına göre değişir konularını açık ve herkesin anlayabileceği şekilde ortaya koymada eşsiz bir hüner sahibidir.”⁶⁶¹

Lider, karşılaştığı kriz karşısında krizi en etkin şekilde hem uluslararası alanda hem de dış politikada ‘kiminle neyi istişare edeceğini bilerek’ yönetmiştir. Bu anlamda krizi nasıl etkin bir şekilde yönetildiğine şöyle cevap vermek mümkündür:

- Krizin çözümüne yarayacak olası bir uzlaşmanın değerlendirilmesi,
- Sıcak çatışma olasılığı karşısında öncelikli olarak siyasi araçlara başvurulması,

⁶⁵⁷ Kriz sırasında Yunanistan basını ve radyosunda herhangi bir habere yer verilmemiştir. “Yunan Basını”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1967, 7.

⁶⁵⁸ “Demirel: Tek Formülde”, 1.

⁶⁵⁹ “Demirel'in Basın Toplantısı”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1967, 1.

⁶⁶⁰ “Demirel: Türk Rus Dostluğu Gelişiyor”, **Milliyet**, 20 Eylül 1967, 7.

⁶⁶¹ Fuat Süreyya Oral, **Süleyman Demirel'in Kişiliği**, (İhsan Sabri Çağlayangil ile yapılan mülakat), (Ankara: Cihan Matbaası, 1973): 69.

- Siyasi ya da askeri caydırıcılığın artırılması,
- Müdahale kararı karşısında olası risklerin hesaplanması,
- Müzakere araçlarına açık olunması.

Cunta liderlerinin sahip oldukları özellikleri, onları aktif siyaset araçlarının kullanımından mahrum bırakmıştır. Bu anlamda enosisi eyleminin gerçekleştirilmesi için Cunta liderleri:

- Türkiye ile görüşmelerde bulunarak ödün karşılığında barışçıl yollarla enosisin gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışmış,
- Türkiye'nin kararlı tutum ve davranışları karşısında askeri kuvvetlere başvurmuş,
- Askeri kuvvetlere başvurma aşamasında enosisin savunucularından Makarios ile yaşanan gerginlik nedeni ile Grivas'a rol verilmiş,
- ABD'nin arabuluculuğu ile askeri çatışmadan vazgeçmiştir.

Bu anlamda cunta enosisi tek aşamalı olarak bir görüşme ile çözülmek istemiş ancak hedefin rızası alınamayınca şiddet araçlarına başvurmayı tercih etmiştir. Bunun için cuntanın zamanlaması *tasarlanmış bir kriz* olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de 6. filonun bulunuşu nedeniyle anti-Amerikancı gösterilerin, protestoların arttığı dönemde Kıbrıs Türk kesimi liderinin Rauf Denктаş'ın tutuklatması taraflar arasındaki siyasi gerginliği artırırken Türkiye içinde ise 'Ordu Kıbrıs'a' şeklinde sloganların atıldığı mitinglere gergin ortama yol açmıştır. Türk hükümeti bir yandan Rauf Denктаş'ın serbest bırakılması için gerekli çalışmalarla meşgul olmak durumunda kalmıştır. Anlaşılacağı üzere kasıtlı bir şekilde Türkiye, Atina yönetimi tarafından siyasi olarak meşgul edilen bir konu ile baş başa bırakılmıştır.

Uluslararası alanda ise; Ortadoğu'da Mısır ve İsrail arasında Haziran ayında 6 gün savaşı yaşanırken Ekim ayına gelindiğinde taraflar arasında hala savaş olasılığı mevcuttur. Bu nedenle de Batılı devletler dikkatlerini Ortadoğu'ya yönlendirmek durumunda kalmışlardır. Diğer yandan Ortadoğu'nun güvenliği ile yakından ilgilenen ABD aynı zamanda Vietnam'da savaş halindedir. ABD-Sovyetler arasındaki ilişkiler esnemeye bırakılmış olsa da, Anti-komünist ideolojik görüşe sahip askeri liderler Sovyetler Birliği'nin bölge üzerinde Makarios'un aracılığı ile nüfuzunu arttırmasından endişe duymaktadırlar.

Ancak uluslararası sistemde NATO'ya entegre edilmiş askeri yardımlara bağımlı Yunanistan dış politikası doğal olarak Amerika ve NATO ile zaten çok da iyi olmayan ilişkilerinin kopmasını göze alamamıştır.⁶⁶² Bu anlamda Yunanistan liderleri etkin bir politikadan çok plansız, düşünülmemiş, sonuçları hesaplanmamış bir siyaset izlemeyi tercih etmişlerdir. Zaten 'enosis' olarak Türkiye'ye getirilen diplomatik öneri, rakibin temel çıkarları ile uyumlu değildir. Oysa Yunanistan'ın sadece kendi çıkarları ekseninde tutumunu devam ettirebilmesi mümkün değildir. Yunanistan iç destekten yoksun bir şekilde sadece askeri liderlerin rızası ile krizin tetikleyicisi olurken Türkiye'de Başbakan Demirel halkın milli duygularına karşı duyarlı davranmak durumundadır. Liderin, başvuracağı ya da başvurmamayı tercih edeceği siyasi eylemin kamuoyuna yansıyacak sonuçları olacaktır:

"Kıbrıs meselesi milletimizin, meclislerimizin ve hükümetlerimizin üzerinde fevkalade hassasiyetle durduğu bir konudur. Bu meselenin Kıbrıs'taki ırkdaşlarımızın ve memleketimizin aleyhine bir hal şekline bağlanması mümkün değildir. Kıbrıs meselesi ciddi bir konudur. ...Hükümetimiz iktidarı devraldığından bugüne kadar meseleyi her safhası ile büyük bir dikkat ve titizlikle takip etmiştir. Bu meselenin halli için düşünceler hükümet programında yer almıştır. Hal böyle iken bu husus birçok kere ifade edilmişken bütün bunları görmemezlikten gelmeye anlamamaya imkân yoktur. Meclislerin en çok konuştuğu mevzu Kıbrıs konusu olmuştur. Büyük millete her şey olduğu gibi ifade olunmuştur. Kıbrıs konusunun nasıl çıktığı hangi safhaları geçtiği orta yerdedir. Zaman zaman enosis arzularını beyan edenlere karşı Türkiye'nin hiçbir zaman enosis'e rıza göstermeyeceğini beyan ettik. Kıbrıs davasının milletimizin hak ve menfaatlerine uygun şekilde halli için gayret eden hükümete mesuliyet hissi olan herkesin yardımcı olması lazımdır. Kıbrıs davasını Ankara'nın sokaklarında halletmenin imkânı yoktur. Türkiye bir hukuk ve kanun devletidir. Kanunları tatbik etmeme yetkisi iktidarların elinde değildir... Kanunları tatbik eden iktidardan şikâyet olmaz. Etmeyenlerden olunur. Kanunsuzluğu alkışlamak hukuk devletinin temelinde dinamit koymaktır. ..Kanunsuz hareketleri alkışlamak kanunsuzluğu teşvikten başka bir şey değildir.... Nizamı bozucu hareketlerin siyasi istismar vesilesi yapılmasının izahına imkân yoktur."⁶⁶³

Demeci ile Demirel Kıbrıs gibi oldukça hassas bir konuda toplumu yatıştırmakta, onların sabırlarını zorlayan sorunların kesip biçme ile halledilemeyeceği hukuk devletine yakışanın yerine getirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda kamuoyunun öfkesini algıladığı anda lider sorunun zorluğunun, karmaşıklığının farkındalığına vatandaşların dikkatini çekmektedir.

Bu anlamda müdahale kararının alınmaması da toplum içerisinde huzursuzluk yaratırken Başbakan Demirel, iç politikada halkın desteğine ihtiyacını vurgulayarak kışkırtılmaya müsait milliyetçi duyguları farkındalıkla yönetilebilmiştir. Demirel'in

⁶⁶² George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-71**, (Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972): 123.

⁶⁶³ "Kıbrıs Davası Türkiye Aleyhine Çözümленemez", **Milliyet**, 30 Ağustos 1967, 1, 7.

ifadelerinden anlaşılacağı üzere konu zaten birçok kere dillendirilmiş tartışılmıştır. Eğer siyasi eyleme geçilmesi gerekiyorsa bu siyasi eylem hukuki meşru bir çerçevede işletilebilmelidir.

Başbakan Demirel siyasi eylemin risklerini birçok kere mecliste dile getirmesinin yanı sıra konu askerle de istişare ederek hesaplamıştır. Kendisi karar aşamasını şöyle aktarmaktadır:

“67 müdahale kararına gelinceye kadar pek çok kere senede 3-4 defa Kıbrıs’ta bir hadise çıkarsa buraya nasıl el konulacağı Genelkurmay’a sorulmuş ve çeşitli brifingler tarafımızdan alınmıştır. O günü gayet iyi hatırlıyorum. Bakanlar Kurulu meseleyi müzakere edip, müdahaleye karar verince; Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını çağırttım... Üç kuvvet komutanı ve Genelkurmay başkanı geldiler. Ben kendilerine Bakanlar Kurulunun kararını tebliğ ettim. Merhum Tuğral kalktı, Bakanlar Kurulunu selamladı, ‘emriniz icra edilecektir’ dedi. Fakat Refik Yılmaz da çok iyi bir askerdirdi. Bir de kabadayı yürekli bir askerdirdi. Pek fazla onun yanında kimse konuşamazdı Bakanlar Kurulunun huzurunda ‘Hareket icra edilecek ama ne yapacağız dedi. O zaman ben ayıldım. Hâlbuki daha evvel bize izah edilen birtakım planlar vardı. Şimdi ne yapacağız, harekâta nereden başlayacağız?’ Deyince ‘sizin planlarınız vardı. Bize izah ettiniz birçok kere onları icra edersiniz.’ Baktım, Bakanlar Kurulunun önünde bu tartışmanın yapılmasının anlamı yoktu. Tamamen teknik bir şeydi. Hadisenin tekniği idi yani ama tabii ki siyasi irtibat ve iltisakları olacaktı. Ben dedim toplantı bitmiştir. Siz gidin şimdi Genelkurmay’a ben de geçelim dedim gittik... Orada kendilerini konuşur buldum:

Komutanlar: İşte çıkarmayı yapacağız nereden yapacağız Girne’den yapsak orada altı vurur, taşlar vardır’ Şeklinde tartışıyorlardı.

Başbakan Demirel: Peki siz Girne’deki su derinliğini bilmiyor musunuz?

Komutanlar: Acaba, Limasol’dan mı yapsak bütün çıkartmalar Limasol’dan yapılmış.

Demirel... ‘Bunda geri dönemeyiz. Bunda geri dönmemiz Kıbrıs’ı değil Türkiye’yi batırır. Onun için bu yapılacak..ok yaydan çıkmıştır ne pahasına olursa olsun bunu yapacağız...’”⁶⁶⁴

Bakanlar Kurulunca müdahale kararı alınmış bu kararın komutanlara tebliği aşamasında da kararın nasıl tatbik edileceği hatta tatbik edilemeyeceği dahi istişare edilmiştir çünkü Türkiye müdahale kararını gerçekleştirebilecek teknik altyapıya sahip değildi:

“...Sonra baktık ki, gemimiz yok! Tank çıkaracaksınız. Ne ile çıkaracaksınız?-Tank çıkarmadan bu işin yapılamayacağını daha sonraki askerler de söyledi. Tank çıkaracak gemi lazım. Yok! Paraşütle asker indireceksiniz paraşüt yok! Nakliye tayyaresi yok! Helikopteri Yok!”⁶⁶⁵

Görüldüğü üzere Demirel hükümeti, Meclis’te danışarak müdahale kararını almış⁶⁶⁶ bu kararın tatbik edilmesinin mümkün olup olmadığını da askerle tartışmıştır. Karar

⁶⁶⁴ Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 295.

⁶⁶⁵ Turgut, **Güniz Sokağı**, 90.

⁶⁶⁶ Başbakan Süleyman Demirel’in TSK’nın yurtdışına gönderilmesi için yaptığı konuşma: “TBMM’ce alınan 16 Mart 1964 tarih ve 93 sayılı karar muvacehesinde devletin dolayısıyla Meclis ve hükümetlerin temadiyeti esasına binaen bu mevzuda yeniden bir karar alınmasına gerek olmamakla beraber ... Anayasanın 66. Maddesi gereğince izin verilmesine karar ittihazını arz ve teklif ederim...”, “Yetki Verildi”, **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1967,7. Ayrıca Türk dış politikasındaki krizlerdeki yasama-yürütme ilişkisi için bkz. Tuğçe Kafdağlı Kuru, “Türk Dış Politikasında Krizlerde Yasama-Yürütme İlişkisi”, (Doktora Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020)

alıcı Demirel olaylara tek yanlı olarak bir lider değildir verdiği kararların getireceği yükü bilerek risk hesabında bulunmuştur. Nitekim tercih edilen dış politika kararı muhalefet partisi ile de tartışılarak verilmiştir. Bu anlamda muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'nün 1964 tecrübesi Demirel yönetimi için son derece önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Başbakanlık görüşmesi sırasında İnönü kaygılarını dile getirmiş, hükümeti uyarmıştır.⁶⁶⁷ Çünkü İnönü'ye göre; adada savaş verilebilmesi için 25-30 bin askere ihtiyaç olup diğer yandan Türk ordusu denizaşırı bir tecrübeye sahip değildi. Bu koşullar içerisinde Türkiye'nin adaya çıkarma yapması felaket ile sonuçlanabilirdi.⁶⁶⁸ Demirel böylece ince eleyip sık dokuyarak verilecek kararın sorumluluğunu paylaşarak krizin tırmandırılmasından vazgeçmesi ile siyasi değerlerin askeri çatışma ile kaybedilmesinin önüne geçmiştir.

Risk hesaplanmasında siyasi değer ve önceliklerin askeri kuvvet ile desteklenip desteklenemeyeceği, müdahale kararı bir dış politika tercihi olarak hesaplanmış ise askeri kuvvetler üzerindeki kontrolün sağlanabilmesi, kuvvet kullanımı seçeneği devreye girildiğinde diplomatik mesajların akışına izin verilmesi oldukça önemli faktörlerdir. Siyasal karar alıcı olarak Demirel kriz sırasında tüm bu faktörleri göz önünde bulundurabilmiştir. Çatışmaların başladığı evrede Türk uçakları, şiddet içermeyecek şekilde uyarı mahiyetinde uçuş gerçekleştirmiş bu arada mecliste müdahale kararı teyit edilmiş, askeri hazırlıklara başlanılmıştır. Bu aşamada, uluslararası aktörlerin krize olan dikkati ile arabuluculuk sistemi işlemiş Türkiye'nin talepleri Yunanlı liderlerce kabul edilmiştir.

Kıbrıs'ta çatışmalar karşısında Çağlayangil Yunan büyükelçisini Bakanlık'a çağırarak askerlerin ve General Grivas'ın geri çekilmelerini istemiş büyükelçi: "Hiçbir şey bilmediğini; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ayrı bir devlet olduğunu, Yunanistan'ın önerisine uyup uymayacağını bilemediğini" söylemiştir.⁶⁶⁹ Çünkü Cunta yönetimine göre: "Kuvvetlerin bando ve mızıkla ile geri çekilmesi imkânsızdır."⁶⁷⁰

Türkiye'nin notası üzerine Yunanistan askeri birliklerini her an savaşa hazır durumuna geçirmiş, sınırda savaş tedbirlerine başlanılmıştır. Ancak krizin tam tırmandığı evrede

⁶⁶⁷ Arcayürek, **Yeni Demokraside Yeni**, 281.

⁶⁶⁸ **age**.

⁶⁶⁹ Çağlayangil, **age**, 388.

⁶⁷⁰ M. Ali Birand, "Yunansitan Kabul Ediyor", **Milliyet**, 27 Kasım1967, 1, 7.

Yunanistan Dışışleri Bakanı değişmiştir. Sivil idareci olan, yeni bakan Türkiye’nin notasına Yunanistan’ın tedbirli yaklaşmak amacı ile düşüneneğini iletmiş en nihayetinde; Türkiye’nin Grivas’ın geri çekilmesi ve tazminat taleplerini kabul ettiğini, adadaki askerlerin durumunun ise görüşülebileceğini bildirmiştir:

“İki müttefik arasında bir savaşın kabili tasavvur olamaz. Kıbrıs’taki iki cemaatin menfaatlerini korumak için Türkiye ve Yunanistan müzakere masasına oturmalıdır. Bunun mukabil olabilmesi için yaratılmış olan gergin havanın sükûnete kavuşturulması gerekmektedir.”⁶⁷¹

Ancak Türk hükümeti kararlı tutumunda ısrarcı olmuş herhangi bir görüşmenin mümkün olamayacağını net bir dille reddetmiştir.

Daha önce de değinildiği üzere, Başbakan Koliyas olmasına rağmen arka planda George Papadopoulos krizi tetikleyen kararların alınmasında etkili olmuştur. Nitekim kralın darbe karşıtı eyleminden sonra Papadopoulos başbakan ve savunma bakanlığı görevlerine atanmıştır.⁶⁷² Krizi tetikleyen lider olan Papadopoulos aslında başbakanlık görevini yönetir gibi eylemlerini tasarlamaktadır. Papadopoulos daha önce de darbeyi oluşturan liderlerin bulunduğu EENA örgütünün kurucusu olmasına rağmen liderliğini arka planda sürdürmüştür:

“... Açık nedenler yüzünden liderliği Dimitros Yoannidis, Yoannis Ladas, Antonios Meksis, Lekas ve Lambropulos gibi başkalarına devretmişti; örgüt üzerindeki denetimini güvendiği arkadaşları ve özellikle de Dimitrios Yoannidis aracılığıyla sağlıyordu. Amerika’da CIA’in denetiminde komplo yöntemleri konusunda uzmanlaşmış olan Papadopoulos CIA’in Yunanistan’da en önde gelen ajanı haline geldi. General Natsinas’ın en yakın arkadaşıydı ama daima KYP içinde Amerikan grubunun merkezi olarak kaldı... Papadopoulos’un baştan beri amacı diktatörlük kurmaktı. Ama tabii ki, planlarının açığa vurulmasının birçok üyenin keyfini kaçıracağını çok iyi bildiğinden, bu amacını gizlemeye çalışıyordu. Fakat bunu tam anlamıyla başaramadığı için, sonunda Nasır olarak anılmaya başlandı.”⁶⁷³

Cunta liderlerinden, Papadopoulos Kıbrıs özelinde de bu anlamda diktatörlük özelliklerini göstermiş Başbakan Koliyas’ın haberi bile olmaksızın Kıbrıs krizini tetiklemiştir. Nitekim Makarios’da bu anlamda cunta ile işbirliği içinde olan Grivas’ı suçlamıştır:

“Grivas’ın gönüllü alayları kurarak iki cemaat arasında tahriklere gitmesi hatadır. Üstelik Türkiye ve Yunanistan iki cemaati kaderiyle baş başa bırakmamaktadır. Demokratik prensiplere riayet edilir ve iki memleket Kıbrıs’a karışmaktan vazgeçerlerse Kıbrıs sükûnete kavuşacaktır.”⁶⁷⁴

⁶⁷¹ “Atina Cevap Yerine Görüşme Teklif Etti”, **Milliyet** , 22 Kasım 1967, 1, 7.

⁶⁷² Donal C. Munn, “Military Dictatorship in Greece (1967-1974): The Genesis of Greek Anti-Americanism”, (Master of Arts in National Security Affairs, Naval Postgraduate School, California, June 1980): 54-55.

⁶⁷³ Papandreou, **age**, 351.

⁶⁷⁴ “Makarios Grivas’ı Suçladı”, **Milliyet** , 28 Kasım 1967, 1, 7.

Kendi iç politikasında, dışışleri bakanlığını, toplumu, anayasayı dışlayan liderler; Amerika'nın rolü konusunda herhangi bir risk hesabında bulunmamışlardır. Nitekim Amerikan temsilcisi Vance, Yunanistan'a kamuoyunun zaten Yunanistan'ın kendi kontrolü altında olduğu için geri adım atması gerektiğini belirterek Türkiye'nin savunması karşısında Yunanistan'ın eylemlerinin sınırlı olabileceği konusunda ikna etmeye çalışmış, Yunanistan'ın geri çekilmesi konusunda baskı yapmıştır.⁶⁷⁵ Askeri karar alıcılar, kriz sırasında savaşıma/çatışma iradesini koruyamamış liderlerin meydan okuma davranışı uluslararası/bölgesel sistem içerisinde sınırlandırılmıştır.

Krizin Yunanistan yönetimi tarafından tetiklenmesi ile Türkiye'de karar alma sürecine geçilmiş, kriz karşısında Türkiye'nin kararlı tavrı görünür bir hal almıştır:

“Başkentteki hava, tam bir savaş öncesi havasıydı. Kent karartılmıştı. Otomobillerin farlarına mavi kâğıtlar yapıştırılmıştı, evlerin pencerelerinden ışık sızılmıyordu. Türkiye'yi yatıştırmak için acele Ankara'ya gelen NATO Genel Sekreteri, Büyük Ankara Otelinde mum ışığında yemek yiyordu. Bütün bu devinimler, Türkiye'nin kararlılığını gösteriyordu.”⁶⁷⁶

Türkiye krizi tırmandırmaya tam da tehdit algısının tehlide dönüştüğü aşamada gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin hareketsiz kalmasını muhalefet, basın eleştirmiş ancak karar alıcı Demirel doğru zamanı beklemeyi tercih etmiştir:

“...Tabii biz onlara hem sözle hem tavırla bunu düşünebilmenin çılgınlık olabileceğini anlattık Türkiye 40 mil mesafede olan adadan üzerinde Türk milletinin bir parçası olan 150 bin kişinin yaşadığı bir yerdeki haklarından vazgeçer mi? Akıllarından bunu çıkarmalarını söyledim ben gayet kesin. Fakat onlar daha iki aya falan geçmeden olup-bittiye getirmek istediler. Orada Boğazköy ve Geçitkale diye köyler var. O köyleri bastılar. 29 kişinin ölümüne sebep oldular. Şehit ettiler oradaki Türkleri. Çocuk demediler, kadın demediler, ihtiyar demediler; masum ve korumasız insanları öldürdüler ve yaktılar.”⁶⁷⁷

Yunanistan tarafından askeri araçlara başvurulması, Türklerin can ve mal haklarından mahrum kalması üzerine Başbakan Demirel ‘statüko-ante’ ye dönülmesi amacındadır. Oysa muhalefet Türkiye’den daha fazlasını istemektedir. Muhalefet; Patrikhane, Batı Trakya gibi var olan sorunların da hâlihazırdaki Kıbrıs problemi ile birlikte halledilmesi gerektiğini savunmuş fakat Adalet Partisi iktidarının öncelikli amacı dışışleri bakanı Çağlayangil’in milletvekili Alparslan Türkeş’in tabirine atıf ile “Kıbrıslı soydaşlarımızın imdadına koşularak onları canavarın ağsından kurtarmak” yani savaş tehdidinin bertaraf edilerek yaşamsal haklarının sağlanması ve korunması

⁶⁷⁵ “Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece”, **Foreign Relations of the United States 1964–1968**, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, Document 327, Washington, November 27, 1967. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d327> [08.06. 2019]

⁶⁷⁶ Arcayürek, **Demirel Dönemi** 12,122.

⁶⁷⁷ Turgut, **Güniz Sokağı**, 83.

olmuştur.⁶⁷⁸ Türklerin yaşamsal hak ve çıkarlarının acil olarak korunması ihtiyacı Türkiye'nin müdahale sınırlarını çizmiştir. Alparslan Türkeş'in Kıbrıs politikası üzerine eleştirisi karşısında AP grubu adına konuşan Milletvekili Aydın Yalçın'ın ifade ettiği gibi Adalet Partisi barışın sürdürülebilirliğinden yana olmuştur: "... Bizim inancımız odur ki, en büyük kazancımız barış olmuştur. Barış tıpkı atmosfer gibi ancak yok olduğu zaman değeri ve mevcudiyeti daha iyi fark edilebilen bir haldir."⁶⁷⁹

Başbakan Demirel hükümetinin Kıbrıs siyasetini Dışişleri Bakanı Çağlayangil, uluslararası müzakereler dışında şöyle özetlemektedir:

- Kıbrıs uzun ve kısa vadeli tedbirler manzumesinden oluşmaktadır,
- Türk cemaatinin kendisini savunabilme gücünü/yeterliliğini sağlamak,
- Ekonomik imkânlarını arttırmak,
- Ani bir müdahale karşısında, emrivakiye kalınma riski karşısında, uluslararası alanda sağlanacak destek ile birlikte üzerlerindeki baskıyı azaltmak.⁶⁸⁰

Aslında Kıbrıs özelinde takip edilen bu siyaset Demirel hükümetinin Türkiye'nin dış politikasında izlemiş olduğu siyaset ile neredeyse paraleldir. Demirel kendi hükümetinin izlediği dış siyasanın temellerini şöyle açıklamaktadır:⁶⁸¹

"...Açıklıkla, ifade edeyim ki, 1965'lerde ve sonra Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesi zaruret idi. Bu politikanın yıllarca fevkalade dost olduğumuz ülkeler tarafından çok doğru değerlendirildiğine kani değilim. Dünyanın bu nazik bölgesinde olan Türkiye dostları ve müttefikleri üzerinde bir yük değil, güç ve kuvvet sahibi olmuş bir ülke olmak iddiasında idi. Dış politikamızı dört esasa oturtmak zorundaydık. 1 - Diplomasi yoluyla savunmasını güçlendirmeliydi. 2 - Ekonomisi için ek kaynaklar sağlamalıydı. 3 - Etrafında bulunan devletlerin rejimleri ne olursa olsun, iç işlerine karıştırmamak kaydıyla dostluklar çemberi kurarak ilk hedefte topun ağzında olmaktan çıkmalıydı. Dost ve müttefikleri için bir problem sahası olmaktan kurtulmalıydı. 4- Türkiye, beynelmilel zeminlerde Kıbrıs'la başlayan meselelerini anlayışla karşılayacak, yeni dostlara muhtaçtı."

⁶⁷⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Toplantı 3, 12. Birleşim, c. 22, 04.12.1967: 343, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM /d02/c022/mm 02022012.pdf>, [09.06.2019].

⁶⁷⁹ Yalçın sözlerine şöyle devam etmektedir: "Harbin maliyeti nedir? Harbin maliyeti her şeyden evvel maliyet unsurunu ortadan kaldıran bir sosyal hâdise olmasıdır. Harbte maliyet denen, normal hayatta normal rasyonel insan hayatını düzenliyen hayat kaideleri içerisinde ehepimize yön veren maliyet unsuru, hesap unsuru o zaman kalkmaktadır. Harb tehlikesinin ortadan kalkması, harb ihtimalinin ortadan kalkması her şeyden evvel Cumhuriyet devrinde millî muhasebeye, «rasyonel davranışlar için bu atacağım adımın maliyeti nedir, bunun sonuçları nedir?» tarzında daha rasyonel bir düşünceye imkân veren bir devrede ve bilhassa ikinci Dünya Harbinden sonra ve nihayet ikinci plânı tatbika başladığımız bu devrede maliyet gibi, hesap gibi unsurları tamamen ortadankaldıran bir hâdisenin içerisinde millî hayatımızı sürüklememiş olmamız bize seçmiş olduğumuz alternatifin kıymetini telkin eden en mühim hâdisedir.", **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 12. Birleşim, Dönem 2, c. 22, 04.12.1967: 322.

⁶⁸⁰ "Kıbrıs İçin Yalnız Atina İle Görüşülmez", **Milliyet**, 15 Temmuz 1967, 7.

⁶⁸¹ Arcayürek, **Yeni Demokraside Yeni**, 304-305.

Nitekim Başbakan Demirel'in çok yönlü dış politika hedefi Kıbrıs özelinde sonuçlarını verimli bir şekilde göstermiştir. Uluslararası alanda dost edinme siyaseti Türkiye'nin savaş tehdidini güçlendiren önemli bir unsur olmuştur. Krizin tırmandığı evrede, Türkiye savaş hazırlıkları içerisindeyken Başbakan Demirel, Sovyetler Birliği ile de temaslarını sürdürmüştür. Demirel ile görüşmesinden sonra, Sovyet Büyükelçisi: *"Masum Kıbrıs Türklerini kayba uğratma sebebi Yunan Cuntasının hareketleridir. Yunan Cuntasının giriştiği bu hareket Sovyet kamuoyunda tepki yaratmıştır."* Açıklamasında bulunmuştur.⁶⁸²

Böylece siyasal karar alıcı Demirel'in ittifak kazanma siyaseti krizin tırmandırılmasında caydırıcılığını arttıracak önemli bir araçtır. Nitekim bu yöntem sayesinde siyasal karar alıcı, uluslararası-bölgesel sistemin sınırlılıklarını genişletebilmiştir.

Tablo 13: Demirel'in Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	DEMİREL
Siyasi Evrenin Esası	Demirel'in siyasi hayatı mücadele olarak görmesine rağmen siyasi evrenin esasının uyum ve müzakere esasına dayandığı söylenebilir. Ancak liderin daha çok içeriye dönük mesajlarında uyum söz konusuken dışarısının çatışma üzerine kurulu olduğunu söylemektedir. Bu nedenle siyasi evrenin esas çatışma üzerine kurulu olsa da liderin temel önceliğinin uyumu yakalamak olduğu söylenebilir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancının ortalama olduğu söylenebilir. Liderin duruma göre, pragmatik bakış açısının daha çok gerçekçiliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörülemez balış açısına krizi algıladığı gözlemlenmektedir. Olası bir tehdide karşı hazırlık olmayı tercih eden lider müzakereyi de dışlamayan bir yaklaşıma sahip olmuştur. Bu nedenle de alternatifleri göz önünde bulunduran bir siyasa izlemiştir.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceği düşüncesi düşüktür. Lider görüş alışverişinde bulunarak, bilgiye açık yaklaşımı ile olası riskleri azaltmayı amaçlamaktadır.
Şansın Rolü	Lider verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunarak hareket etmekte ihtiyatlı davranmaktadır. Liderin dış politika tercihlerini saptarken şansa rol verdiği söylenemez..

Tablo 14: Demirel'in Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	DEMİREL
-----------------	---------

⁶⁸² "Siyasi Çabalar Sonuç Vermiyor.", *Milliyet*, 24 Kasım 1967, 7.

Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı ile hareket etmektedir. Stratejilerini diplomatik önceliklere yoğunlaştıran lider olası tehditlere de hazırlıklı bir yaklaşıma sahip olmuştur.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider diplomasi yanlısı taktiklerini yoğunlaştırmaktadır.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken olabildiğince risk hesabında bulunduğu ani karar vermekten sakındığı görülmektedir. Lider maceracı bir dış politikadan sakınmaktadır. Liderin risk eğiliminin düşük olduğu söylenebilir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider rakibine karşı işbirliğini önemseyen bir dil kullanmaktadır. Askeri eylemler son seçenek olarak tercih edilebilir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider söylemlerinde ‘barışçıl yollarla çözmek’ kelimesini en fazla kullanmaktadır. Lider, krizlerin barışçıl yollar ile çözümlenemediği durumlarda hak ve menfaatlerin korunmasında ‘gerekeni yaparız’ yaklaşımına sahiptir.

Başbakan Demirel kararlı bir şekilde Yunanistan’a istemlerini iletirken bu istemlerinden ödün vermeden ABD’nin arabuluculuğunu kabul etmiştir. Kendisi, ABD temsilcisi, Vance ile geçen diyalogu şöyle aktarmaktadır:

“Başbakan Demirel: Görüyorsunuz bu vahşeti bize niye geliyorunuz? İşte vahşet! Bu dökülen kanlar bizim kardeşlerimizin kanları. Çiğnenen hukuk da, bizim milletimizin hukuku. Başka yere gidin!

Vance: Ne yapacaksınız?

Demirel: Biz bu işi halledeceğiz Bizim müdahale hakkımız doğmuştur. Bu hakkı kullanıp halledeceğiz.

Vance: Yani bu hakkınızı kullandığınız zaman neyi sağlamış olacaksınız?

Demirel: Orada 15 bin tane Grivas askeri var Yunanlıların resmi askeridir. Bunları çıkaracağız oradan ve Türk köylerini Türk yerleşim yerlerini bu çeşit tasallutlardan korunmuş hale getireceğiz.

Vance: Biz bunları sulhen sağlasak yani,

Demirel: Sağlayamazsınız.

Vance: Yani harp ettiğiniz zaman, veya çıkarma yaptığınız zaman neyi elde edeceksiniz? Biz bu meseleyi harbe dökmekten ve barışçı yollardan giderek halledersek hala çıkarma yapacağız, biz bunu kuvvetle halledeceğiz, diye ısrar eder misiniz?

Demirel: Sen bunu sulhen halledebilirsen o zaman illa çıkarma yapacağız demeyiz ama halledemezsin!

... Hakikaten 8-10 gün zarfında oradan 15 bin Yunan askeri çıktı, silahlar da çıktı. Yıkılan köyler yapıldı. Tazminat da alındı. Bu çeşit şeylerin yapılmayacağına dair teminat da alındı. O öyle bir meseledir. Türkiye’nin caydırıcılık gücüyle ve hükümetin meclislerinin milletin topyekûn hareketleriyle kararlılığıyla o, öyle müspet bir neticeye bağlanmıştır.”⁶⁸³

En nihayetinde, ABD temsilcisi Vance’ın arabuluculuğu olumlu sonuç vermiştir. Ancak Demirel Hükümeti Vance’ın arabuluculuğu ile Atina hükümeti ile uzlaşırken barış kararını diğer siyasi partilere danışarak almıştır. Bu anlamda adaya müdahale edilmesini isteyen savaş mitingleri düzenleyen kesimin muhalefeti de bastırılmıştır.

⁶⁸³ Turgut, **Güniz Sokağı**, 93.

Çağlayangil'in anılarından Türkiye'nin müdahaleden vazgeçiş kararını okumak mümkündür:

“...Ona rağmen muhalif partilerin bazıları direniyor, bu kadar masraf edilmiş ve hazırlıklar tamamlanmışken harekete geçilmesini istiyorlardı. Bu durum karşısında Sayın Demirel tüm muhalefet partilerinin katılacağı bir toplantının çağrısını yaptı. Parti liderlerinden Osman Bölükbaşı, Ekrem Alican ve Ahmet Oğuz da bu toplantıya partilerini temsilen katıldılar. Ana muhalefet partisini de rahmetli İnönü temsil ediyordu. Başbakan durumu ve gelişmeleri anlattı. En küçüğünden başlayarak muhalif partilerin fikrini sordu. İnönü'ye gelene kadar diğer partilerin liderlerin tümü ‘verilen karar uygulanmalı’ fikrinde birleştiler. O gün rahmetli İnönü'nün bir jestine tanık oldum. İnönü bu olaya şöyle yaklaşıyordu: ‘Ben askeri amfibi harekâtının, girişen için ne kadar zor olduğunu bilirim. Zayıyatımız fazla olacaktır. Devlet istediğini elde etmiştir. Kararda ısrara lüzum yoktur.’ Her zaman söylerim. Sayın İnönü gündemde konu devlet olunca partici değildi. Cumhuriyet Halk Partisi'ni de arkasına alınca hükümet başkanı müdahaleden vazgeçti. Grivas Ada'dan çıktı. Yunan askerleri Kıbrıs'tan geri çekildiler. Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmeler başladı. Fakat anlaşmazlık çözülemedi”⁶⁸⁴

Siyasal karar alıcı dış politika tercihini saptarken tüm siyasi partilerin görüşlerine önem vererek hareket etmiş böylece ortaya çıkan “müdahaleden vazgeçme kararı” *meşru* bir zemine oturtulmuştur. Krizin tırmandırılması/askersizleştirilmesi siyasi karar alıcının *maddi güç* kapasitesi kapsamında değerlendirilmiş ve arabuluculuk seçeneği ile yine *siyasi değer ve önceliklerinin korunması* mümkün olduğu anlaşıldığından müdahale kararı o dönemin konjonktüründe karar alıcı tarafından tercih edilmemiştir.

Türkiye müdahale kararından vazgeçmesine rağmen, Başbakan Demirel Kıbrıs'ın geleceğini görerek hareket etmiş, onun talimatının da etkisi ile 74 krizinde Türkiye kendi kaynaklarını kullanacak teçhizata/kapasiteye yeter hale gelmiştir. Bu anlamda 67 krizi Türkiye için hazır olması gerektiğini hatırlatan öğretici/ders alınan bir kriz niteliğini taşımaktadır:

“Bu sefer helikoptersiz çıkarıma yapacağız. Fakat bu devletin çıkartma gemisi olmalıdır. Elde bulunsun. Derhal işe başlayalım. Yüz tane çıkartma gemisini kendi tersanelerimizde, yarından itibaren tezgâha koyalım. Peyderpey yapılsın. Gerekli tahsilatı ben bulacağım... Fransa'dan mı olur, İtalya'dan mı olur, hangi devlette bulursanız helikopter satın alınsın. Siz de yardımcı olunuz. Ordu ne kadar çabuk helikopterle teçhiz edilirse, caydırıcılığımız o ölçüde artırılabilecektir...”⁶⁸⁵

Bu anlamda o an için müdahale kararı uygun bir dış politika kararı olmamasına rağmen, askeri gücün doğru değerlendirilmesi ne dereceye kadar kullanılabileceği karar alıcı tarafından doğru olarak değerlendirilmiştir. Askeri gücün o dönem

⁶⁸⁴ Çağlayangil, *age*, 395.

⁶⁸⁵ *age*, 392.

içerisindeki yetersizliğinin anlaşılması ise olası bir krize karşı alınması gereken yeni tedbirlerin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Alternatifleri yok saymadan farklı araçlara imkân tanıyan siyasal karar alıcı Demirel aslında en büyük desteği müdahale kararı aşamasında TBMM’yi arkasına alarak kazanmıştır:

“Kıbrıs dâvası gibi bütün milletimizin üstünde titrediği bir mevzuda Kıbrıs’taki soydaşlarımızın haklarının korunması, Türkiye’nin haklarının korunmasını içine alan bu mevzuda Türkiye Büyük Millet Meclisi ittifak içinde hareket etmiş olmakla ve böyle bir kararı almış olmakla bize güç vermiştir. İtimadınıza lâyık olarak hareket edeceğimizden emin olmanızı ve Türk devletinin Türkiye’nin haklarını her zaman korumaya muktedir olduğunu göstereceğimizi ifade etmek isterim ve bu hususta itimadınızı rica ederim.”⁶⁸⁶

Bu anlamda siyasal karar alıcı krize ilişkin kararlarını verirken konsensüs yaratarak verilen kararın sorumluluğunu paylaşmayı tercih etmiştir. Böylece ortaklaşa alınan karar meşrulaştırılma derecesi de arttırılmıştır.

Kriz sonlandıktan sonraki evrede Yunanistan Dışişleri Bakanı Pippilenis Dışişleri Bakanı Çağlayangil’e şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Siz demokratik bir devletin dışişleri bakanısınız. Manevra sahanız geniştir. Ben bir askeri cuntanın dışişleri bakanıyım. Benimkiler ne kadar olsa asker. O kadar hazımlı değiller. Benim nazarımda asker askerlikten başka bir şey biliyorsa eli öpülesi adamdır. Meslek olarak ölmeyi ve öldürmeyi seçmiştir. Karşılığı ‘can’ olan askerlikten başka hiçbir meslek yok. Bizimkiler askerlikle birlikte bir de siyaseti biliyorlarsa veya bildiklerini zannediyorlarsa çekilmez olurlar.”⁶⁸⁷

Cunta yönetimine ilişkin bu verileri değerlendirecek olursak, cunta liderlerinin 1967 krizinde de askeri bakış açıları çerçevesinde hareket ettiklerini görmekteyiz. Türkiye’nin kararlı, kendinden emin tavrı karşısında yine de savaş hazırlıklarını devam ettirmişlerdir. Hatta Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizin tam da tırmandığı evrede, Silahlı Kuvvetler Radyosu tarafından Yunanistan’ın sınırlarının Kafkaslarda olduğu iddia edilmiştir.⁶⁸⁸

Cunta yönetimi, krizi askerileştirmeyi tercih etmektedir. Ancak bu tercihi destekleyecek unsurlara sahip değildirler. Ülke çıkarlarını “enosis”in gerçekleştirilmesi olarak benimseyen liderler, bir önceki liderlerinin aksine BM

⁶⁸⁶ **TBMM Tutanak Dergisi** , Toplantı 7, 2 . Birleşim, c. 7, 17. 11. 1967: 4-5.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t07/c007/tbmm07007002.pdf> , [09.06.2019].

⁶⁸⁷ Çağlayangil, **age**, 381.

⁶⁸⁸ Jean Siotsis, “Some Notes On The Military in Greek Politics”, **Seventh World Congress of Varna**, September 1970, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7141/6860.pdf> [09.06.2019].

nezdinde herhangi hukuki bir girişimde bulunmaksızın oldu-bitti yaratarak krizi sonlandırabileceklerini düşünmüşlerdir. Karar alma sorumluluğunu elinde bulunduran liderler, Yunanistan-Türkiye sınırına asker konuşlandırarak krizin daha da tırmandırılmasına yol açmışlardır. Kuvvet kullanımını şantaj unsuru olarak ortaya koyan askeri liderler, Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi stratejisi karşısında geri adım atmak durumunda kalmışlardır.

Liderler içinde bulundukları konjonktürü değerlendirememişler; komünizm ile mücadele ettikleri dönemdeki gibi davranmaya devam etmişlerdir. Ancak, Amerika iki müttefikini savaş durumu ile karşı karşıya bırakmamıştır. Nitekim, Yunanistan'ın Amerikan'ın silah/ekonomik yardımlarına muhtaç olduğunu düşünecek olursak Amerikan'ın baskısı karşısında Yunanistan'a geri adım atmaktan başka bir seçenek kalmamıştır. Nitekim Yunanlı liderler için Eski Başbakan Papandreou şu tespitte bulunur: "Askeri hükümet, kitle temeli olmayan askeri bir hükümeti, yani yalnızca NATO'nun Pentagon'un ve CIA'in desteklediği bir hükümeti temsil ediyorlardı."⁶⁸⁹

Amerika'ya bağımlı bir ilişki askeri liderlerin mevcut seçenekler arasındaki kuvvet kullanımı seçeneğini tüketmektedir. Bu anlamda kuvvet kullanma tehdidinden yararlanılarak Türkiye'nin geri adım atmasını sağlama seçeneği mümkün olamamıştır.

Tablo 15: Cunta Yönetiminin Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNANÇLAR	CUNTA
Siyasi Evrenin Esası	Liderler için siyasal hayat bir güç mücadelesidir. Asker olma özelliklerini davranışlarını siyasi iktidarı ele geçirince de sahadaki gibi göstermektedirler. Çatışmalara yine çatışma aracılığı ile çözüm bulunabileceği algısına sahiptirler.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderlerin temel değerlerini gerçekleştirebilmesinde inançlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu nedenle fazla bilgi arayışına girmeden riskli kararlar alabilmektedirler.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderlerin siyasal geleceği öngörebilir olarak algıladığını söylemek mümkündür. Enosis amacı ile Yunanistan'ın siyasi yaşamını değiştirme çabası içerisinde öngörülebilir olarak hareket etmektedirler.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderler olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini algısına sahiptirler. Lider, hem ulusal politikada hem de dış politikada çatışmacıdır.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunmaksızın dış politika tercihlerini saptamaktadır. Şansa verilen önem yüksektir.

⁶⁸⁹ Papandreou, age, 344.

Tablo 16: Cunta Yönetiminin Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	CUNTA
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde çatışma yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Krizlerin oldu-bitti yaratılarak çatışma araçları ile çözümü amaçlanmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Liderler çatışmaya yönelik taktiklerini yoğunlaştırmaktadır.
Risk Eğilimi	Liderler serüvenci bir dış politika izlemektedirler. Bu anlamda risk eğilimlerinin yüksek olduğu söylenebilir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Liderler müzakereyi çatışmanın ön koşulu olarak görmektedirler. Uyuşmazlıktan işbirliğine geçiş büyük güç algısı ile mümkün olabilmektedir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek- Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek- Cezalandırmak)	Liderler alternatif çözüm araçlarına başvurmamaktadırlar. Karşı tarafı cezalandırmak tek seçenek olarak belirlemektedir. Çatışma araçlarına başvurmaları dolayısı ile tarafların tehdit söylemlerine başvurmasına yol açmaktadır.

Aslında, cunta liderlerinin tam da korktukları şey başlarına gelmiştir. Makarios'un Yunanistan'daki prestijinden endişe duyan onu "Akdeniz'in Kastro'su" olarak gören liderler Grivas'ı Makarios karşısında enosisi gerçekleştirecek lider olarak seçmişler ancak başarısız olunca Kıbrıs Rum toplumunun gözünde itibarlarını kaybetmişlerdir.⁶⁹⁰

Bu anlamda Makarios ve cunta yönetimi arasındaki anlaşmazlık cuntanın alternatif bir strateji üretmesini de zorlaştırmıştır. AKEL ve Makarios'a göre: "Kıbrıs'ın bir bütün olarak bölünmeden ve toprak tavizi verilmeden Yunanistan'la bütünleşmesi"⁶⁹¹ gerekirken cunta yönetimi Keşan-Dedeoğaç görüşmelerinde olduğu gibi Türkiye'ye bir takım tavizler verilerek enosisin gerçekleştirilmesi amacını taşımışlardır. Bu nedenle de tarafların (Atina-Lefkoşa) enosisinden ne anladıkları sorun teşkil etmiştir. Makarios'un enosisinden çok bağımsızlığa doğru yönelen yaklaşımı cunta yönetiminin alternatif stratejiler üretebilmesinde de engel oluşturmuştur. Zaman içerisinde 1967 krizi sonrasında enosisin mevcut şartlar içerisinde gerçekleştirilmesinin zorluğu

⁶⁹⁰ Danopoulos, "The Greek Military", 269.

⁶⁹¹ age.

Yunanistan cunta yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Diğer taraftan, 1967 krizi sonrası Kral Konstantin, cunta yönetimine karşı darbe girişiminde bulunmuş, kralın başarısız darbe girişimi neticesinde Başbakan Koliyas görevinden azledilirken kral ise Roma'ya sığınmak durumunda kalmıştır. Bu açıdan, darbenin gerçekleştirilmesinden sonra kralın darbeyi destekleyen söylemlerinin aksine Kıbrıs krizi ile kral ve cunta arasındaki çatışma kamuoyuna yansımış, cuntanın gerçekten kamuoyunu önemsemeyen tavrı ortaya çıkmıştır.

Cunta liderleri, farklı araçlara başvurma seçeneğini sadece Türkiye ile gerçekleştirilen müzakerelerde değerlendirmiş sonrasında ise kuvvet kullanma tehdidini öncelikli amaç olarak görmüştür. Ancak karar alma sorumluluğunu bulunduran liderlerin karar alma birimi içerisinde zaten asker olmalarından dolayı kamuoyunu dışlayan yapıları ve de kral ile olan çatışmaları karar mekanizmasının zayıflamasına yol açan nedenler arasında olmuştur.

3.2.4. 1974-1976 Kıta Sahanlığı Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel-Karamanlis)

1974-1976 kıta sahanlığı krizi Türkiye'de dört farklı hükümetin rol aldığı zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiştir. Karar alıcıların bu anlamda saptanması zor gibi gözükse de krizin tırmandığı evrelerde Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel baskın aktörler olarak krizi yöneten liderler olmuşlardır. Özellikle krizin tırmanışa geçtiği evrede Süleyman Demirel karar alıcı/krizi yönlendiren aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yunanistan tarafında ise krizin tetiklendiği evrede 1967 yılında yönetimi devralmış olan cunta yönetimi bulunurken Kıbrıs krizinin tetiklenmesi ile Konstantinos Karamanlis cunta yönetiminden görevi geçici olarak geri almaktadır. Ancak Başbakan Karamanlis bir an evvel Yunanistan'da demokrasiye geçilmesi arzusu ile hareket ederek ülkede seçimlerin gerçekleştirilmesi gerekliliğine odaklanmış ve Karamanlis kazandığı seçimler sonucu Başbakan olarak 1974-1976 kıta sahanlığı krizinde baskın aktör olarak rol oynamıştır.

Bu çerçevede, genel olarak iki ülke arasındaki siyasi konjonktür değerlendirilecek olursa Türkiye'de istikrarsız değişen hükümetlerin varlığından bahsetmek mümkünken

Yunanistan'da aksine 1980 yılına kadar iktidarda kalmayı başarabilen tek lider söz konusu olmaktadır.⁶⁹²

Uluslararası konjonktür açısından ise 1973 yılında dünyada petrol krizinin baş göstermiş olması ülkelerin petrol kaynaklarına yönelmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Yunan adası Taşoz'da petrol bulunması da Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki münhasır haklarını kullanmaya yönelten nedenlerden biri olduğu söylenebilir.⁶⁹³

Yunanistan'ın Ege'deki petrol arama faaliyetleri Türkiye'nin de Ege Denizi'nde hak ve çıkarlarını koruma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Nitekim taraflar arasındaki uyuşmazlık Türkiye'nin TPAO'ya petrol arama ruhsatı vermesi sonucu başlamıştır.⁶⁹⁴

Böylece Türkiye arama ruhsatı eylemi ile krizi tetiklemiştir. Yunanistan 7 Şubat 1974 tarihinde Türkiye'ye vermiş olduğu nota⁶⁹⁵ ile 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin 1 inci maddesinin b) fıkrası ile 2 inci maddesine atıfta bulunarak Türkiye'nin arama yapılmasını öngördüğü bölgelerin Yunanistan'ın egemenlik alanına girdiğini iddia etmiştir. Aynı zamanda bu notada Yunanistan Türkiye'nin arama ruhsatı verdiği bölgede 1961 yılından beri araştırma yaptığını vurgulamıştır. Yunanistan bu notasında; Türkiye'nin arama ruhsatı vermiş olduğu bölgede 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin ilgili maddeleri uyarınca egemen haklara sahip olduğunu iddia etmiştir.

Türkiye, Yunanistan'ın 7 Şubat tarihli notasına 27 Şubat tarihinde yanıt vermiştir.⁶⁹⁶

Bu notasında Türkiye; Yunanistan'ın egemenlik hakkını iddia ettiği bölgenin aynı zamanda Anadolu'nun da doğal bir uzantısı olduğu için bu adaların Yunanistan'ın iddia ettiği gibi kendilerine özgü kıta sahanlığı olamayacağını ifade etmiştir. Türkiye'ye göre bu bölgede yapılacak herhangi bir araştırma Anadolu'nun uzantısı olan Türkiye kıyılarını ve denizaltını etkileyecektir. Yunanistan'ın uluslararası hukuka dayandırmış olduğu ortay hat kuralının eşit olarak paylaşılması konusunda ise Türkiye eşit uzaklık ilkesinin değil taraflar arasındaki anlaşmanın geçerli olabileceğini iddia etmiştir. Çünkü Türkiye'ye göre; Türkiye ve Yunanistan'ın kıyıları karşılıklı

⁶⁹² Aydın Şihmantepe, “1974-1976 Ege Denizi Kıta Sahanlığı Krizi”, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/1974-1976-ege-denizi-krizi> [27.05.2019].

⁶⁹³ Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, 204.

⁶⁹⁴ *Resmi Gazete*, 18 Ekim 1973; *Resmi Gazete*, 18 Temmuz 1974.

⁶⁹⁵ *International Court Of Justice Pleadings*, Oral Arguments, Documents, Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey): 21-22.

⁶⁹⁶ *age*, 24-25.

olduğundan kıta sahanlığı anlaşması ancak iki taraf arasındaki uzlaşma ile sağlanabilecektir. Taraflar aralarında herhangi bir anlaşma sağlayamazlarsa Cenevre Sözleşmesi'ne göre eşit uzaklık kuralına başvurulabileceklerdir. Türkiye'ye göre adalar ve Ege denizi kendilerine özgü bir statüye sahip olduğundan kıta sahanlığına ilişkin herhangi bir sınırlandırma taraflar arasında gerçekleştirilecek bir sözleşme ile mümkün olabilecektir.

Yunanistan 24 Mayıs, Türkiye 5 Haziran tarihli notasıyla⁶⁹⁷ müzakereye açık tutumlarını vurgulamışlarsa da taraflar arasındaki uyuşmazlık süregiden bir durum halini almıştır. Bu süre zarfında kamuoyunda çıkan asılsız haberler tarafların 'anlaşma' arzusunu zedeleyen girişimler olurken diğer yandan tarafların hak iddiasında bulunduğu nota değişimleri devam etmekteydi. Nitekim Türkiye'nin 29 Mayıs 1974 tarihinde Çandarlı askeri araştırma gemisine vermiş olduğu araştırma izni Yunanistan'ın protestosuna neden olmuştur. Yunanistan Türkiye'nin bu eylemini 14 Haziran 1974 tarihinde vermiş olduğu nota ile protesto etmiştir.⁶⁹⁸ Bu notasında Yunanistan hükümeti; Türkiye'nin 1958 Cenevre Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. paragrafı ve 5 inci maddesinin 8. paragrafına aykırı davranışta bulunduğunu ve yine Türkiye'nin araştırma izni vermiş olduğu alanda Yunanistan'ın egemenlik haklarının bulunduğunu iddia etmiş, Çandarlı gemisinin söz konusu araştırma eylemlerinin Yunanistan'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğini savunmuştur.

Bu arada 18 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye araştırma sahasını TPAO'ya vermiş olduğu yeni izinler ile genişletmiştir.⁶⁹⁹ İki ülkenin gündemini Kıbrıs meselesi meşgul ettiği için Yunanistan ancak 22 Ağustos 1974 tarihinde verdiği nota ile Türkiye'nin araştırma sahasını genişleten iznini protesto etmiştir.⁷⁰⁰ Türkiye Yunanistan'ın bu notasına 16 Eylül 1974 tarihinde yanıt vermiştir.⁷⁰¹ Bu notasında Türkiye;

- Yunanistan'ın Türkiye'nin arama izni vermiş olduğu bölgede egemenlik haklarının olmadığını,

⁶⁹⁷ age, 25.

⁶⁹⁸ age, 26-27.

⁶⁹⁹ Resmi Gazete, 18 Temmuz 1974.

⁷⁰⁰ IJC Pleadings, Oral Arguments, 28.

⁷⁰¹ age, 29.

- Ege denizindeki kıta sahanlığının sınırlandırılması meselesinin taraflar arası müzakereler aracılığı ile saptanabileceğini,

vurgulamıştır.

TPAO'ya arama izni vererek fiili durum yaratma girişimi Yunanistan karar alıcıları tarafından tehdit olarak algılanmış ve Yunanistan diplomatik araçlarla Türkiye'nin eylemlerini sınırlandırma çabası içerisinde olmuştur. Taraflar arasında kesin olarak söylenebilecek şey ise iki tarafın da birbirinden farklı görüşlere sahip olmasıdır. Bu nedenle de Yunanistan, Türkiye'ye mevcut görüş farklılıklarının Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi önerisinde bulunmuştur. Yunanistan, Uluslararası Adalet Divanı'na başvurunun yanı sıra Türkiye ve Yunanistan arasında bir anlaşma yapılabileceğini ifade ederken Yunanistan'ın müzakereye açık tutumunu ortaya koymuştur. 6 Şubat 1975 tarihli notasında⁷⁰² Türkiye, Yunanistan'ın sorunu barışçıl araçlarla çözme anlayışından duyduğu memnuniyetini dile getirirken Ege Denizi'ndeki esaslı sorunların varlığını koruduğunu ve Türkiye'nin bu sorunları barışçıl araçlarla çözülebilmesinden yana olduğunu vurgulamıştır. Türkiye sorunun UAD'ye götürülmesinde bir sakınca görmediğini ve taraflar arasında da üst düzey, en az dışişleri bakanları seviyesinde olmak şartıyla, görüşmelerin başlayabileceğini söylemiştir. 10 Şubat 1975 tarihinde Yunanistan notasında Türkiye'nin tarafların UAD'ye ortak başvuru önerisini kabul etmesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiş Türkiye'nin dışişleri bakanları seviyesindeki görüşme önerisine herhangi bir itirazının olmadığını belirtmiştir.

Nitekim tarafların görüşmelerin sağlanması yönündeki niyeti çerçevesinde 17-19 Mayıs 1975 tarihinde dışişleri bakanları Roma'da bir araya gelmişlerdir. Yunanistan bu görüşmeler sırasında doğrudan UAD divanı aracılığı ile sorunu çözüm yanlısı bir tutum alarak Türkiye'ye tarafların UAD'ye ortak başvurusunu içeren bir tahkimname taslağı sunmuşlardır.⁷⁰³ Ancak Yunanistan'ın bu önerisi Türkiye tarafından henüz görüşme aşamasının deneme niteliği olduğu gerekçesi ile reddedilmiştir. Görüşme sonrasında gerçekleştirilen ortak açıklamada taraflar arasındaki görüşmelerin devam edeceği yine başbakanlarının Brüksel'de bir araya geleceği açıklanmıştır.

⁷⁰² age, 30.

⁷⁰³ age, 35-36.

Başbakan Karamanlis ve Başbakan Demirel 31 Mayıs 1975 tarihinde planlandığı üzere bir araya gelmişler ve görüşme sonrasında yayımlamış oldukları bildirge ile taraflar arasındaki görüşmelerin teknik düzeyde devam edeceğini açıklamışlardır. Ancak sonrasında Brüksel Bildirgesi, taraflarca farklı algılanmış ve yorumlanmıştır. Türkiye'ye göre Brüksel Bildirgesi ile taraflar aralarındaki sorunların çözümü için zemin yoklaması yapacaklarını kararlaştırılmıştır. Eğer taraflar müzakere yöntemi ile sorunlarını çözemezlerse Uluslararası Adalet Divanı'na başvurabilecektir. Yunanistan'a göre ise taraflar UAD'ye sorunu götürmek üzere Brüksel Bildirgesi üzerinde uzlaşmışlardır.⁷⁰⁴

Brüksel Bildirgesi'nde öngörülen uzmanlar düzeyinde planlanan görüşme 31 Ocak 1976'te Bern'de gerçekleşmiş ancak taraflar arasında uzlaşma sağlanması mümkün olmamıştır. Görüşmeler yine 19-20 Haziran 1976 tarihinde tarafların temsilcileri aracılığı ile devam etmiştir. Bern görüşmelerinden kısa bir süre sonra ise Türkiye'nin Sismik- I araştırma gemisinin Ege Denizi'nde araştırma yapacağı haberleri basında yayımlanmıştır.⁷⁰⁵ Bu olayın üzerine Yunanistan giderek alarm durumuna geçmeye başlamıştır. Yunanistan Büyükelçisi ve Türk Dışişleri Bakanı 21-23 Temmuz tarihlerinde bir araya gelmişler ve yapılan görüşmelerde Yunanistan, kendisinin izni olmadan Türkiye'nin Ege Denizi'nde araştırma yapmasının Yunanistan'ın hukuki haklarını ihlal ettiğini, Türkiye'nin eylemlerinin iki taraf arasındaki ilişkileri gerginleştireceğini söylemiştir.⁷⁰⁶ Türkiye ise araştırmanın herhangi siyasi ya da hukuki bir nitelik değil bilimsel olduğunu bu nedenle de tarafların hak ve çıkarlarını etkilemediğini savunmuştur.

Kriz tırmanma aşamasına gelene kadar anlaşılacağı üzere Türkiye sorunu çözme girişimleri ile kurgulamıştır. Krize neden olan kıta sahanlığının sınırlandırılması meselesi taraflar arasında önceden müzakere edilmemiş bir meseledir. Türkiye bu anlamda öncelikle Yunanistan'ın mevcut pozisyonun ne olduğunu saptamış gerçekleştirilen görüşmeler aracılığı ile barışçıl tavrını ortaya koyarken atması gereken adımları da kurguladığı gibi eyleme koymuştur. Nitekim Türkiye'yi eyleme geçiren temel faktör Yunanistan'ın halihazırda tek taraflı olarak petrol arama iznini veriyor

⁷⁰⁴ age, 35-36.

⁷⁰⁵ age, 50.

⁷⁰⁶ age, 8.

olmasıdır.⁷⁰⁷ Bu anlamda krizin tetikleyicisi Türkiye gibi gözükse de arka planda tetikleyicinin Yunanistan'ın olduğu görülmektedir.

Ağustos ayının başında Türkiye'nin fiili durum yaratma stratejisi çerçevesinde eyleme geçmesiyle krizi tırmanmaya başlamıştır. Krizin tırmandığı ve Bern Deklarasyonu ile yumuşamaya geçtiği evredeki olayların kronolojisini aşağıdaki tablodan okumak mümkündür. 11 Kasım 1976 tarihinde ise taraflar Ege kıta sahanlığının sınırlandırmasına yönelik ilkeler anlaşması imzalamışlar, Bern Anlaşması'nda görüşme sürecinin devamlılığı konusunda uzlaşmışlardır.⁷⁰⁸

Tablo 17: 1975-1976 Kıta Sahanlığı Krizi Kronolojisi

OLAY	AÇIKLAMA
6 Ağu. 1976	MTA Sismik-I Geminin Ege Denizi'ne Gönderilmesi MTA Sismik-I gemisi 19.45 itibari ile sismik araştırmalarına başlamış ve geminin çalışmaları 7 Ağustos 00.30'da durdurulmuştur. Gemi tartışmalı bölgeden ayrılmıştır.
7 Ağu. 1976	Yunanistan'ın Protesto Notası Türkiye tarafından MTA Sismik-I gemisinin Ege Denizi'ne gönderilmesi Yunanistan'ın şiddetli tepkisine neden olmuştur. Yunanistan verdiği nota ile Türkiye'nin uluslararası hukuku tanımayan eylemlerini protesto ettiğini bildirmiş ve Türkiye'nin bir daha söz konusu eylemlerini tekrarlamaması için gereken tüm önlemleri alması gerektiğini söylemiştir.
8 Ağu. 1976	Taraflar Arasındaki Savaş Tehlikesi Karamanlis ülke askeri liderleri ile gerçekleştirdiği toplantıda Türkiye'nin araştırma gemisinin üzerine Yunanistan'ın jetlerinin gönderilmesini kararlaştırmış ve jetler gemiyi sıyrarak geçmiştir. Bunun üzerine Türkiye'de jetlerini Yunanistan'a karşılık vermek amacı ile Ege Denizi'ne göndermiştir. Böylece taraflar savaş tehlikesi içerisine girmişlerdir. Türkiye'nin Notası Taraflar arasında henüz kıta sahanlığı saptanmamış olduğundan Yunanistan'ın Türkiye'nin araştırma yaptığı sahayı Yunanistan'ın kıta sahanlığı olarak görmesini uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirmiştir. Yunanistan'ın tek taraflı iddiaları ya da bildirimleri taraflar arasında yürütülen ikili görüşmeler aracılığı ile üzerinde uzlaşılammış olan kıta sahanlığının saptanmış olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye yine taraflar arasındaki ikili görüşmelerin devam ettirilmesi arzusunu yinelerken, Yunanistan'ın Türkiye'den araştırmaların durdurulması talebinin karşılanmasının mümkün olmadığı belirlenen program dâhilinde Türkiye'nin araştırmalarına devam edeceğini açıklamıştır.
9 Ağu. 1976	Karamanlis Krizi yumuşatma girişi UAD'ye başvuru yapılacağını kamuoyuna açıklamıştır.
10 Ağu. 1976	Yunanistan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne ve Uluslararası Adalet Divanı'na Başvurusu Yunanistan BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırmıştır. Yunanistan Güvenlik Konseyi'nden Türkiye'nin Yunanistan'ın egemenlik haklarını sürekli olarak ihlal ettiğini ve bu kışkırtıcı davranışlarının durdurulmasını dile getirirken diğer taraftan da sorunun çözülmesi için Türkiye'nin UAD'ye ortak başvuru için ikna edilmesini istemiştir. Aynı Gün Yunanistan Uluslararası Adalet Divanı'na da başvuru yaparak Divan'dan; • Diğer devletin izni ve Divan'ın kararı olmaksızın Türkiye'nin arama ruhsatı vermiş olduğu bölgede ve anlaşmazlığın devam ettiği kıta sahanlığı bölgesinde her türlü bilimsel araştırma, arama ve inceleme eylemlerinden sakınması • Taraflar arasında şiddet kullanımını içerecek askeri eylemlere başvurulmasını engelleyecek ihtiyati tedbir kararı alınmasını istemiştir. İhtiyati Tedbir kararının yanı sıra Yunanistan Divan'dan; • Uluslararası hukukun uygulanabilir ilke ve kurallarına uygun olarak Yunan adalarının kendi kıta sahanlıklarının olduğunu, • Uluslararası hukukun uygulanabilir ilke ve kurallarına uygun olarak Ege Denizi'nde ilgili bölgelerde Türkiye ve Yunanistan arasındaki kıta sahanlığının sınırlarının ne olacağının, • Yunanistan'ın kıta sahanlığı üzerinde araştırma ve işletme konusunda münhasır egemen haklara sahip olduğunun,

⁷⁰⁷ Şihmantepe, "1974-1976 Ege Denizi"

⁷⁰⁸ Deniz Bölükbaşı, **Turkey and Greece: The Aegean Disputes**, (London: Cavendish Publishing, 2004): 285-286.

	• Yunanistan'ın izni olmadan Türkiye'nin Yunan kıta sahanlığında herhangi bir araştırma, işletme faaliyetleri yürütme hakkına sahip olmadığını, • Türkiye'nin söz konusu eylemlerinin Yunanistan'ın kıta sahanlığı üzerindeki arama işletme haklarını tehdit ettiğinin, • Divanın karar vereceği Yunanistan'a ait kıta sahanlığı üzerinde Türkiye'nin araştırma, işletme faaliyetleri yürütmesinin engellenmesine yönelik tespitlerde bulunmasını istemiştir.
12 Agu. 1976	BM Güvenlik Konseyi'nde Sorunun Tartışılması Yunanistan Güvenlik Konseyi'nden; Türkiye'nin Yunanistan'ın kıta sahanlığı üzerinde araştırma çalışmalarına son vermesini, Ege sorununun Adalet Divanı aracılığı ile barışçıl yöntemlerle çözülmesi için öneride bulunmasını istemiştir. Türkiye ise; araştırma yaptığı bölgede Yunanistan'ın egemenlik haklarını ihlal etmediğini açıklamış, Yunanistan hava ve deniz kuvvetleri tarafından araştırma gemisinin taciz edildiğini ve Yunanistan'ı aynı zamanda Ege Adalarını silahlandırmakla suçlamıştır.
25 Agu 1976	Güvenlik Konseyi Karar Tasarısı ⁷⁰⁹ Güvenlik Konseyi taraflar arasındaki anlaşmazlığın iyi niyet çerçevesinde çözülmesi için karar tasarısı kabul etmiştir. Bu karar tasarısında Güvenlik konseyi; Türkiye ve Yunanistan'ın olabildiğince gerilimin azaltılması ve görüşme sürecine geçilmesi için uyarılmış, Taraflar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve görüşmeler sonucunda ortak kabul edilebilir bir çözüme varılması için çağrıda bulunmuş, Tarafların aralarındaki çözüme ulaşması yargı araçlarını özellikle için UAD gibi yargı organlarını da dikkate almalarını önermiştir.
11 Eylül 1976	UAD'nın İhtiyati Tedbirlere İlişkin Kararı ⁷¹⁰ Türkiye'nin gerçekleştirdiği sismik araştırmalarının deniz yatağı ve doğal kaynaklara zarar verebilecek nitelikte değil geçici olduğuna, Türkiye araştırma faaliyetleri için bölgede bir tesis kurmamış ya da doğal kaynakların kullanımını kendisine tahsis edecek bir girişimde bulunmadığından statünün 41. Maddesi çerçevesindeki haklara bir tehlike oluşturmadığına karar vermiştir.
28 Eylül 1976	Taraflar Arası Görüşmelere Başlanması-New York Tarafların Dışişleri Bakanları BM Genel Kurul Görüşmelerinin yapıldığı New York'ta görüşmelerde bulunmuşlardır. Taraflar Bern'de görüşmek üzere anlaşmışlardır

Tarafımızca Hazırlanmıştır.

Kronolojiden de okunacağı üzere Türkiye kriz sırasında *sınırlı tırmandırma* stratejisini uygulamıştır. Bu stratejisini uygularken mevcut durumu değiştirme amacı ile değil kendi egemenlik haklarını koruma güdüsü ile hareket etmiştir. Bu *anlamda şiddet içermeyen çözüm* ile krizin sonucuna yönelik eylemlerini yürüten Türkiye, Sismik-I gemisi ile oldukça hassas davranarak tanımladığı Yunanistan'ın egemenlik alanına girmeyen koordinatlar üzerinden çalışmalarını yürütmüştür. Ancak geminin bulunduğu alanı, kıta sahanlığı saptanmamış olmasına rağmen Yunanistan'ın kendi egemenlik alanı olarak görmesi Ege Denizi'nde krizi savaşa tırmandırabilecek gelişmelere sebep olmuştur. Yunanistan, Türkiye'nin arama yaptığı bölgeleri kendi bölgesi olarak varsayması dolayısıyla Türkiye'nin eylemlerini, ülkesinin ekonomik çıkarlarına ve saygınlığına tehdit olarak algılanmıştır.⁷¹¹ Tehdit algısı karşısında;

⁷⁰⁹ "Complaint By Greece Against Turkey", **Resolution 395**, [https://undocs.org/S/RES/395\(1976\)](https://undocs.org/S/RES/395(1976)) [9.05.2019].

⁷¹⁰ **Reports of Judgments**, Advisory Opinions And Orders Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece V. Turkey) Request For The Indication Of Interim Measures Of Protection, Order Of 11 September 1976.

⁷¹¹ Şihmantepe, "1974-1976 Ege Denizi".

taraf lar şiddet araç larını sadece uyarı mahiyetinde kullanmış lar dır. Bu noktada Yunanistan yönetimi savaşı tercih eden bir tavır sergilememiş, Türkiye'nin arama ve araştırma faaliyetlerinden sonra Türkiye'ye karşı gösterdiği diplomatik ve sözlü tepkisinden üçüncü aktörlerin krize müdahil olacağı *kriz tekniği* olarak yargı seçeneğine başvurmuştur. Yunanistan krizin başında Türkiye'ye iletmış olduğu notalar ile kendi görüşünü benimsetme düşüncesi ile *dene gör* stratejisine başvurmuş krizin tırmandığı evrede ise ulusal çıkarlarının ve güvenliğinin korunması amacıyla zorlayıcı diplomasi ile kuvvet kullanma tehdidinden yararlanmayı tercih etmiştir. Bu anlamda Yunanistan karar alıcıları doğrudan şiddet kullanımından sakınmış lar dır. Yunanistan, Türkiye'ye kendi istemlerini üçüncü aktörler olan BM ve UAD'den yararlanarak kabul ettirmeyi tercih etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'ni acil olarak toplantıya çağır mış Türkiye'nin Yunanistan'ın egemenlik hak ve çıkarlarını tehdit eden eylemlerinden sakınmasını istemiştir. Güvenlik Konseyi taraf lar arasındaki uyuşmazlıkta tarafsız bir tutum sergilemiş taraf ları yeniden görüşmelere baş lanması için tavsiyede bulunmuştur.

Taraf lar Bern'de gerçekleştirdikleri görüşmeler aracılığı ile müzakereye başlayabilmiş lerdir. Böylece kriz yumuşama evresine geçmiştir. Bern Deklarasyonu taraf ların karş ılıklı hak ve çıkarlarını teyit etmesi anlamında krizin çözümünü kolaylaştıracı bir anlaş ma olmuştur.⁷¹² Deklarasyonun 'caydırma ve müzakere'⁷¹³ özelliği taraf ları ortaya çıkabilecek anlaş mazlıklarda kışkırtıcı eylemlerden sakınmaya yöneltmekle yeni krizlerin çıkmasını engelleme amacını taş ımıştır.

Türkiye'nin 18 Ekim 1973 tarihinde resmi gazetede yayımlayarak Ege Denizi'nde arama ruhsatını verdiği tarih aynı zamanda Türkiye'de hükümet bunalımının yaş andığı bir döneme denk düşmektedir. Ecevit koalisyon hükümet lideri olarak iktidarı devraldığında krizin baş langıcına ilişkin emarelerden bahsetmek mümkündür. Bu dönemde ise halihazırda Türkiye, Yunanistan'ın sivil hayatına geçişine kadar yine cunta ile uyuşmazlık halindedir.

Genel olarak 1969'dan 1973 seçimlerine kadar Türkiye siyasi istikrarsızlıklar dönemine girmiş bu dönemde dış politikadan çok iç politika gündemin belirleyicisi

⁷¹² Fuat Aksu, "Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri", http://www.sbu.yildiz.edu.tr/~faksu/Fuatyayinlar/egesorunTr.htm#_ftn19, [29.05.2019].

⁷¹³ age.

haline gelmiştir.1973 yılında petrol krizi ile birlikte Türk hükümetleri de yaşanan ekonomik kaynak sıkıntısının da etkisi ile teknolojik gelişmelerin takip edilmesi gerekliliğini hissetmiş ve Türkiye'nin Ege Denizi'nde petrol araştırma çalışmaları Yunanistan ile krizi tetiklemiştir. Kaynakların arttırılması ihtiyacı özellikle Türkiye'nin aynı zamanda enerji kaynağı bulmasındaki sıkıntılar karar alıcıları harekete geçirmeye zorlamamıştır. Özellikle Avrupalıların petrol krizi karşısında ABD başkanı Nixon'un Avrupalılara “sizi donmaktan kurtardım”⁷¹⁴ söylemi ile konunun bir ülkenin yaşamsal varlığını tehdit ettiği düşünülecek olursa bu koşullar altında Türkiye'nin kaynak arayışına girmesi doğal bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. 1973 Kasım ayında değinildiği üzere Türkiye'de hâlihazırda hükümet kurma çalışmaları devam ettiğinden bu aşamada Türkiye karar alıcılarının operasyonel kodları açısından bir değerlendirme yapılması mümkün olmamaktadır. 1973 Kasım ayından 1974 Temmuz ayındaki Kıbrıs müdahalesine kadar geçen sürede kriz taraflar arasında uyuşmazlık olarak karşılıklı nota alışverişi çerçevesinde sürmüştür.⁷¹⁵ Bu aşamada 1974-1976 kıta sahanlığı krizi aynı zamanda Kıbrıs krizi dolayısıyla Ecevit ve cunta arasında uyuşmazlık aşamasında kaldığından ve Kıbrıs krizinin de ilişkilere yeni bir boyut kazandırması nedeniyle liderlerin söylemleri doğrultusunda diğer krizler ile bir bütün halinde incelenecektir.

Konjonktürel açıdan 1971 askeri darbesine kadar Türkiye Batı'ya göreceli yaklaşımı çerçevesinde Ortadoğu ve Üçüncü Dünya ülkelerinin desteğini alarak çok yönlü dış politika hedefini sağlama arayışı içerisinde olmuştur.

Türkiye'de 14 Ekim 1973 tarihinde seçimler gerçekleştirilmiş olsa da hiçbir parti hükümeti kuracak çoğunlukta tek başına oy kazanamamış ancak 24 Ocak 1974 tarihinde Başbakan Ecevit'in liderliğinde CHP-MSP ittifakı kurulabilmiştir. İki partinin farklılıklarına rağmen birleşme kararı Başbakan Ecevit tarafından şöyle aktarılmaktadır:

“Karma Hükümetimizi meydana getiren iki parti Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi Hükümet görevini birlikte üstlenme kararını vermeden önce aralarında her konu ile ilgili genişliğine ve derinliğine görüşmeler yapmışlardır. Her alanda izleyecekleri politikaların ilkelerinde ve doğrultusunda tam bir anlaşmaya varmışlardır. Bir karma Hükümet içinde temel konularda hatta bazı önemli ayrıntılarda ortaya çıkabilecek tartışmaları geride Hükümet

⁷¹⁴ “Türkiye Petrolsüz Kalabilirdi”, **Milliyet**, 10 Kasım 1973, 9.

⁷¹⁵ Kriz hakkında bkz; “1974-1976 Kıta Sahanlığı Krizi”, <http://tdpkrizleri.org/index.php/1974-1976-ege-denizi-krizi>, [09.06.2019].

kuruluşundan önceki aşamada bırakmışlardır. Neleri yapacaklarında birleştikleri gibi neleri yapmayacaklarında da birleşmişlerdir.”⁷¹⁶

En nihayetinde CHP-MSP ortaklığı ile Ecevit'e göre, “... Uzun süre milli bütünlüğümüzü zedelemiş, kalkınma hamlelerimizi güçleştirmiş 'bazı tarihi yanlışlıkların doğurduğu yapay ayrılıklara son veren, bir yeni dönem açmaktaydı ülkemizde...”⁷¹⁷

Tarafların farklılıklarını kabul ederek ülke idaresini devralmaları kolay olmamış kırılğan bir zemin üzerine oturtulan 37. Hükümet Başbakan Ecevit'in iyimser algısının aksine ikinci Kıbrıs müdahalesinin hemen ardından çökmüştür. Bu anlamda koalisyon hükümeti yapısının liderlerin kriz kararlarını etkileyen bağımlı değişken olarak göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Krizin analizinde Başbakan Ecevit'in kısaca karakterine değinmekte fayda vardır:

“Yalın ve doğrudan stili seçmenin nabzını yakaladı ve gittiği her yerde büyük kalabalıklar tarafından “Halkçı Ecevit” sloganlarıyla karşılandı. Kitlelerin Ecevit'e yakıştırdığı Karaoğlan benzetmesi, halkın onu bir politikacıdan çok popüler bir yıldız gibi gördüğünü gösteriyordu. Çok az politikacının yapabileceğini başardı ve dinleyiciyle, onları oylarından fazla bir şey aradığına inandıran bir iletişim kurdu. Yaratığı güven nedeniyle Ecevit, CHP'nin seçim programını, kendi fotoğraflarını ve diğer parti amblemlerini satarak doğrudan halktan seçim kampanyası için para bile toplayabildi. ... Bu şekilde para toplamak Türk siyasetinde yeniydi. Ve bu durum Ecevit'in “Sadece halka borçlu olarak iktidara geleceğiz” iddiasını güçlendirdi. ... Aynı zamanda “bir politikacı gibi davranmayı” reddetti; konuşmaları idealizmle dolu olmakla birlikte doğrudandı ve diğer pek çok politikacının yaptığı gibi ne siyasi oyunlar oynadı ne de laf kalabalığı yaptı.”⁷¹⁸

Ecevit'in lider özelliklerini bu paragraftan çıkarmak mümkün olabilmektedir. Bu anlamda liderin toplumsal *duyarlılık* ve *sorumluluk* sahibi, *inisiyatif* alabilme yetisini elinde bulunduran, *özgüveni* tam, *kararlı*, *toplumsal ilişkilerde başarılı*, *değişime açık* olduğundan bahsetmek mümkündür. Ecevit'in bu karakter özelliklerinin etkisini kendi tarihsel öyküsünden de okumak mümkündür. CHP'nin 1972'deki kurultayında İnönü CHP genel başkanlığından istifa etmiş Ecevit, CHP'nin yeni lideri seçilmiştir. Böylece Ecevit “Ulusal savaş kahramanlarından, Lozan Barış Antlaşması'nı yapan, Türkiye'ye demokrasiyi getiren İsmet Paşa'yı, partisinin kongresinde yenilgiye uğratan genç bir politikacı olmuştur.”⁷¹⁹

⁷¹⁶ Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. 1 haz.. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukümetleri/koalisyon_hukümetleri_cilt_birlestirilmis.pdf [09.06.2019].

⁷¹⁷ Cüneyt Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Ecevit*, (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2006): 81.

⁷¹⁸ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 402-403.

⁷¹⁹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, (Ankara: Bilgi Yayınevi): 114-115.

Başbakan Ecevit'in değişime dönük yapısının onu maceraya sürükleyici bir tarafının da olduğunu söylemek de mümkün olabilmektedir. Bu konuda İsmet İnönü'nün sözlerine kulak vermek gerekmektedir:⁷²⁰

“...Bir macera başarılı sonuç verebilir. Bu, onu ancak başarıya ulaştırmış bir macera yapar. Ondaki macera, tabiatını ortadan kaldırmaz. Hele bir ilk başarıdan sonra maceraya devam etmek, tam sergüzeştçiliktir . . . “

Karpat'a göre ise:⁷²¹

“Ecevit -kendisini şahsen iyi tanıdım- hakikaten demokrat ruhlu bir kimseydi. Partisinin eski tutucu kadrolarının bir yana itilmesini, tek parti zihniyetine ve alışkanlıklarına son verilmesini istiyordu. Ecevit'in İnönü'ye karşı çıkması –esasen İnönü'ye derin saygı ve sevgisi vardı- ve nihayet CHP Genel Başkanı olması, partiyi değiştirme ve günün şartlarına uyarlama arzusunun sonucudur. Fakat Ecevit, dürüst ve idealist olduğu nispette siyasi gerçekleri doğru değerlendiremeyen, pratik yanı çok zayıf bir insandı. Bir ara halk arasında "Karaoğlan" olarak çok nam salmışsa da kanımca ne halkla yakın olabilmiş ne de halk ruhunu benimseyebilmişti”

Ecevit hakkındaki bu eleştirilerin de göz önünde bulundurulması önemlidir. Gerçekten de olumlu özelliklerinin yanı sıra değişimin sınırlarını saptayabilmesinde liderin gerçeklik algısının farklı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Başbakan Ecevit seçimlere gidileceği ve seçimi tek başına kazanabileceği algısı ile istifa kararını vermiş ancak kendi öngörüsünün aksine Türkiye, hükümet bunalımlarının olduğu bir süreç girmiştir. Bu anlamda liderin geleceği kontrol altına alma düşüncesi çerçevesinde davranışlarını oluşturması öngörülü kararlar almasına engel oluşturmuştur.

Bülent Ecevit Türk-Yunan kültürünün birbirine yakınlığından etkilenmiş olsa da liderin dış politika konularında duygusallığa yer verilmemesi anlayışı onun ulusal çıkarlardan taviz vermeyen duruşunu ve *kararlılığını* göstermektedir:

“1950'den önce yurt dışında görevli bulunduğum yıllarda, gerçekten Türk-Yunan dostluğuna verdiğim önemi belirten bir şiir yazmıştım. 1950'den sonra da Türkiye'de bir dergide bu şiir yayınlanmıştı. Yurtdışına gidenler, zannederim, itiraf etmeseler bile, benim o şiirde belirttiğim duyguları içlerinde duyarlar. Yabancılık duygusunun yalnızlığı içinde bulunduğunuz sırada, bu bölgenin milletlerinden bir fertle karşılaşsınız; söylediğiniz ve zevk aldığınız türküler aynı türkülerdir, yediğiniz yemek aynı yemektir, içtiğiniz içki aynı içkidir. Acınızı, sevincinizi aynı sözcüklerle dile getirirsiniz ve o sırada devletler arasında gerginlik bulunsaydı bile, o bölgenin insanları olarak birbirinizi gördüğünüz vakit, içinizde ister istemez bir yakınlık duyarsınız [...] Eğer barış içinde yaşayabilmek istiyorsak bu dünyada, hepimizin yüreğinde bu duyguyu daima duyabilmemiz gereklidir; ama hiçbir zaman, dış politikayı yürütürken ve milletimizin menfaatlerini düşünürken de duygularımıza kapılmamayı bilmemiz gerekir [...]”⁷²²

⁷²⁰ age, 114.

⁷²¹ Kemal H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010):62.

⁷²² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 4, Toplantı 1, 97. Birleşim, c. 6, 18.06.1974:220.<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM /d04/c006/mm 04006097.p df>, [09.06.2019].

CHP iktidarının ve Ecevit'in dış politika tercihlerini yansıtan duygusallıktan uzak, ülkenin ulusal menfaatlerini baz alan bu açıklamalar Hükümet Programında da yerini almıştır:

“...Denizlere ve deniz yataklarına ilişkin sorunların zamanımız ihtiyaçları uyarınca çözülmesi amacı ile yapılmakta olan uluslararası deniz hukuku çalışmalarında Türkiye'nin güvenliğine ve her türlü hak ve yararına değinen konular üzerinde hassasiyetle durulacaktır. Bu alanda gelişmekte olan Devletler Hukuku kurulları ve uygulamalar çerçevesinde ulusal hak ve çıkarlarımızı dikkatle izlemek korumak ve değerlendirmek kararındayız.”⁷²³

Lideri Türkiye'nin ulusal hak ve çıkarlarına olan vurgusu Ege krizinin yaklaşmaya başladığı durumda da yapılmaktadır:

“...Meşruluğuna inandığımız haklarımızı sonuna kadar kullanacağız. O arada, Ege'de, bizim olduğuna inandığımız kıta sahanlığı bölgesi içinde petrol aramamızı nasıl programlamış idi isek Brüksel buluşmasından önce, aynen devam, ettireceğiz. Ama bütün bunları kışkırtıcı olmadan yapacağız, dünya gözünde haklılığımızı, barışçılığımızı koruyarak yapacağız ve kendi meşru saydığımız haklarımızı sonuna kadar kullanırken, iki ülke arasında yakın dostluk ve işbirliği kurulabilmesi kapılarını açık tutmak için üzerimize geleni de, düşeni de yapmaya devam edeceğiz.”⁷²⁴

Bu anlamda liderin meşru haklarını kullanma ihtiyacının *müzakereye ve işbirliğine açık ama* kararlılıkla kullanılacağını görmek mümkündür. Lider Çandarlı gemisini Ege denizine göndererek söylemlerini eylemleri ile desteklemiştir. Bu anlamda Ecevit 'bekle-gör'siyasetinin aksine risk alan ülkenin hak ve çıkarlarına yönelik bir tehdit ortaya çıktığında oldu-bitti yaratabilen strateji izlemiştir.⁷²⁵ Haklı olunan bir konuda fiili durum yaratılarak müzakere seçeneği Ecevit hükümetinin dış politika önceliği olmuştur.⁷²⁶

Taraflar arasındaki kıta sahanlığı krizi tırmanmaya doğru giderken Kıbrıs Krizi ile kriz tırmanma aşamasına geçmemiştir. Yunanistan'ın Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin arama ruhsatı verilmesi eylemini üzerinden 6-7 ay geçtikten sonra Türkiye'yi protesto etmiştir.⁷²⁷

Bu anlamda, Yunanistan tarafındaki gelişmelere bakacak olursak, 1967 krizinden sonra Yunanistan'ın enosis istemi 74 krizine kadar yönetim tarafından askıya alınmış taraflar arasındaki görüşmeler 1968 yılında yeniden başlamıştır. Bu süre içerisinde

⁷²³ age.

⁷²⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 4, Toplantı 1, 105. Birleşim, , c. 6, 3.7.1974: 375.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d04/c006/mm_04006105.pdf [09.06.2019].

⁷²⁵ Foreign Broadcast Information Service, Middle East, 23 Mayıs 1974'den aktaran Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzlük**, 217.

⁷²⁶ Mehmet Ali Birand, **30 Sıcak Gün**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986): 36.

⁷²⁷ Gürün, **Bükreş-Paris-Atina**, 252.

Kıbrıs Rum Yönetimi, darbe yönetiminin Yunanistan'ı baskı rejimi ile ayakta tutuma çabası içerisinde artan uluslararası/ulusal prestij kaybı ile bağımsız bir politika izler hale gelmiştir.⁷²⁸ Yunanistan tarafında ise cunta yönetimi siyasi istikrarsızlık içerisinde. Enflasyon, öğrenci ayaklanmaları, özellikle yönetimde bulunan cuntanın içindeki yolsuzluk Başbakan Papadopoulos'u zor durumda bırakmıştır.⁷²⁹ Nitekim Başbakan Papadopoulos, öğrenci ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynayan Askeri Polis Teşkilatı'nın lideri Dimitros Ionnidis tarafından 25 Kasım 1973 tarihinde devrilmiştir. Ioannidis bir önceki Papadopoulos hükümetinden daha milliyetçi bir görüşe sahip olmuştur. Cunta 1960'ların sonlarından itibaren Ege adalarını silahlandırma girişimleri sonrasında Ege'de Türkiye'nin hak ve çıkarlarını tanımayan çatışmacı davranışlarını devam ettirmiştir. Yeni hükümetin silahlanmaya bu kadar önem vermesi Türkiye karar alıcıları için saldırı hazırlığı olarak algılanmıştır. Özellikle yeni gelen hükümetin yapsına bakacak olursak Ionnidis her an bir darbe ile karşılaşma potansiyeline sahip bir lider olmuştur.⁷³⁰ Ülke ekonomisinin giderek kötüleştiği bir ortamda hükümete karşı darbe hazırlıklarından da bahsedilmektedir. Ordu içerisinde 1948 olarak adlandırılan 'Kaddafi' bir sınıf başlangıçta hükümeti desteklemiş giderek kötüleşen koşullar altında Ionnidis'in zengin sınıfa geçmesi, kendilerinin ise zayıflaması nedeniyle darbe girişiminde bulunma olasılıkları mevzu bahis olmuştur. Bu koşullar altında cuntanın Ege Denizi'nde yeni bir krize yaklaşımlarını yine iç politikadaki zorlukların bir dış politika meselesi ile milli dava yaratma siyasetleri üzerinden okumak mümkündür.

1974 Haziran ayında Başbakanlar düzeyinde Brüksel'de gerçekleştirilen toplantı da Yunanistan Başbakanı Androusfopoulos: "...Yunanistan durumunu açıkça ortaya koymuştur. Kıta sahanlığı 1958 Cenevre Anlaşması ile tedvin edilmiş olan yürürlükteki milletler arası hukuk prensiplerine dayanarak hudutlandırılabilir. Bu pozisyon Yunan hükümetinin iyi niyetini açıkça ispat eder"⁷³¹ demektedir. Bu anlamda Yunanistan'daki cunta yönetiminin adaların da kendi kıta sahanlığı olduğu

⁷²⁸ Aksu, "Kıbrıs Sorunu".

⁷²⁹ "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State", **Foreign Relations of the United States, 1969-1976**, Greece; Cyprus; Turkey, 1973-1976, <https://static.history.state.gov/frus/frus1969-76v30/pdf/frus1969-76v30.pdf>, [09.06.2019].

⁷³⁰ Gürün, **Bükreş-Paris- Atina**, 251-253.

⁷³¹ **age**, 301.

görüşünü teyit eden dolayısıyla Ege’de siyasi rakibinin haklarını, hassasiyetini göz ardı eden saldırgan, güç ihtiyacı ile hareket eden bir çatışmacı tutuma sahip olduğu söylenebilir. Oysa Brüksel zirvesi öncesinde dışişleri bakanları düzeyinde (Tetenes-Güneş) arasında gerçekleştirilen Ottawa’daki toplantıda taraflar müzakerede uzlaşmışlardır. Ancak Kıbrıs darbesi öncesinde dışişleri bakanı ve bir kaç üst düzey yetkili istifa etmişler hatta Siyasi Genel Müdür Tzunis Gürün’e “artık çalışma imkanımız kalmamıştı” demiştir.⁷³² Bu anlamda cuntanın kendi içerisinde de görüş alışverişine, bilgiye kapalı bir yapısı taraflar arasındaki işbirliğini engelleyen başka bir neden olmuştur. Kriz Ecevit-Cunta arasında uyuşmazlık aşamasında kalırken krizin 1976 yılında tırmanma evresinden sonra hala Ecevit ve Karamanlis arasında uyuşmazlık meselesi olarak ele alındığı görülmektedir. Ecevit’in 1977 yılında ikinci kez iktidar olduğu dönemde Türkiye’deki hükümetlerin sürekli bir yapı kazanamaması sonucu Başbakan Karamanlis’e göre Türkiye’de sorunları müzakere edebilecek karar birimleri mevcut değildir. Nitekim Başbakan Ecevit 1977 yılında yeniden iktidara geldiğinde Karamanlis şu mesajı vermektedir:

“Sık sık söylediğim gibi Yunanistan Türk-Yunan dostluğunun kurulmasını zorunlu olduğuna inanmaktadır. Bundan ötürü yeni Türk hükümetinin aramızdaki anlaşmazlıkların dürüst biçimde çözümlenmesi için görüşme yapabilecek güç ve cesaretle olacağını umut ederim.”⁷³³

Ancak Türkiye’nin siyasi koşulları temenni edilen müzakerelerin gerçekleşebilmesine olanak tanımamıştır. 19 Aralık 1978 tarihinde UAD Ege kıta sahanlığı konusunda yetkisizlik kararı verdikten iki gün sonra Türkiye’de Kahramanmaraş olayları baş göstermiştir. Başbakan Karamanlis ise aynı dönemde önceliğini AT üyeliğine çevirmiştir.

Konu ile ilgili olarak Ecevit’in Türkiye’nin hak ve çıkarlarını gözetten bir bakış açısıyla yaklaştığını aşağıdaki mülakattan okumak mümkündür:

“- Hükümeti Ege ile ilgili politikanızda kendinize bağlı sayıyor musunuz? İktidara gelince hükümetin şimdi izlediği politikayı da kendinize bağlı sayacak mısınız?
Biz ve Hükümet Ege’de Türkiye Cumhuriyeti’nin hakları açısından aynı düşüncedeyiz.

⁷³² age, 304. Gürün, Başbakan’ı ve dışişleri bakanını toplantıda şöyle betimler: “Dün Yunan Başbakanı ile yapılan toplantıdan ve Yunan Başbakanının kendisine teklif ettiğimiz her konuda hatta fikir beyan edemeyecek ölçüde çekingenlik göstermesinden sonra, Türkiye ile Yunanistan arasında bir dostluk ve işbirliği kurmak yolunda, geldim geleli sarf ettiğim gayretlerin hiçbir karşılık görmediğini müşahade etmek bahtsızlığımı yaşadım. Yunan Başbakanı evet demek kendisine yasak edilmiş bir robot gibiydi. Dışişleri Bakanına cidden acıdım. Ottawa’da söylediklerini bile tekrar edemiyor. İnsanların hür olmalarının, serbestçe konuşabilmelerinin ifade ettiği geniş ve mutlu manayı anlamak için dünkü toplantıda bulunmak gerekti...”

⁷³³ “Karamanlis Ecevit’in Başarısını Kutladı”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1977,1

Ayrıldığıımız nokta konuya yaklaşım ve konuyla ilgili deyimlerin kavramların kullanılmasıdır.⁷³⁴ Genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını dünyaya anlatabilmek istiyoruz. Hükümetin bunu başarmasını istiyoruz. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Ege'deki kıta sahanlığı ile ilgili haklarını coğrafi yönden kesin bir şekilde belirlemesi gerekir.”⁷³⁵

1976 yılında kıta sahanlığı krizi tırmanışa geçtiğinde Ecevit muhalefet rolü ile hükümeti bilgilendirmektedir. Başbakan Demirel'in Hora'nın araştırmasını bir balıkçı gemisi ile eş tutmasını Ecevit eleştirmiştir.⁷³⁶ Ecevit'e göre Hora'nın Ege'deki faaliyetleri bir balıkçı gemisinin ya da şilebin faaliyetlerine indirgenemezdir. Hükümetin Ege'deki manevralar ile uluslararası kamuoyunun dikkatini çekerken gemiyi balıkçı teknesi ile özdeşleştirmesi birbiri ile çatışan yaklaşımlar olmuştur. Ecevit krizin başlangıcındaki tutumunu kriz sırasında da devam ettirmiştir. Lidere göre: “Yunanistan ne kadar fiili durum yaratmışsa bizim de o kadar fiili durum yaratmak hakkımızdır...”⁷³⁷ Bu anlamda Ecevit'in Türkiye'nin hak ve çıkarlarını korurken *kararlılığını* görmek mümkündür. Mevcut statükonun devam etmesi Yunanistan'ın lehine bir durum oluşturmuştur. Bu anlamda Türkiye'nin fiili-durum yaratması Ege'de kendi varlık nedeninin vazgeçilmez bir koşulu *meşru hakkı* olmuştur. Karar birimi fiil-durum yaratma siyasasıyla kısıtlara meydan okusa da işbirliğine her zaman için açık olmuştur. Ecevit Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere iyimser bakış açısıyla yaklaşmıştır:

“Türkiye ile Yunanistan'ın ve dünya barışının iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğinden yararlacağı mutlakdır... Umutluyum zira sayın Karamanlis'in de iki ülke arasında dostluk ve

⁷³⁴ Muhalefetteyken Ecevit Başbakan Demirel'i şöyle eleştirir: “Hükümet yetkililerinin kıta sahanlığı bakımından hak iddia etmemiz gereken alanlar için ‘açık deniz’ veya ‘uluslararası sular gibi’ deyimleri kullanmaları ve başka devletlerin de isterlerse bu alanlarda deniz yatağı araştırmaları yapabileceklerinden söz etmeleri çok yanlış ve sakıncalıdır. Gemilerin seyri bakımından bu tanımlar doğru olsa bile Ege'nin deniz yatağı bakımından doğru değildir. Uluslararası deniz hukuku çalışmalarında Ege durumundaki denizler için ‘özellikli bulunan’ veya ‘yarı kapalı deniz’ gibi deyimler kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumdaki denizlerde ise kıyı devletlerinin deniz yatakları bakımından bazı ayrıcalıkları özel hakları bulundukları anlayışı dünyada yaygındır. Ona rağmen Türk hükümetinin aşırı bir çömertlikle Ege'yi açık denizlerle bir gibi göstermesi ileride başka devletlerin de hak iddia etmelerine yol açabilir ve Türkiye'yi çok güç durumda bırakabilir.”

“Ecevit Hükümeti Ege'de Hak İddia Edebilmediğimiz Alanları Derhal Açıklamaya Çağırır”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1976, 9.

⁷³⁵ **age**.

⁷³⁶ “Ecevit: Başbakan Hora'yı Balıkçı Teknesi'nin Ege'ye Çıkışı ile Bir Gösteriyor”, **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1976, 1 ve 9 Ecevit'in yorumuna Başbakan Demirel şöyle yanıt vermektedir: “Hora gemisi balıkçı gemisi değildir ki balıkçı gemisine benzetsem balıkçı gemisi mi olur? Hora ne yapacaktır? Araştırma yapacaktır. Balık mı tutacaktır? Araştırma yapacak bir gemiyi balıkçı gemisine benzetti diye yapacağı işi küçültmeye kalkışmak aslında kendilerinin yapamadığını bizim yapmamış olmamızdan dolayı duyulan hasetten başka bir şey değildir...” , “Demirel Ecevit'in Sözlerini Kıskaçlık Olarak Niteledi”, **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1976, 1.

⁷³⁷ “Ecevit'e göre Hükümet Yunanistan Karşısında Hak İddia Eder Duruma Girmekten Sakınıyor”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1976, 1.

karşılıklı güvenin değerine inandığını biliyorum. Sorunlarımız çözülemeyecek sorunlar değildir...”⁷³⁸

Karar biriminin iyi niyet ile her sorunun üstesinden gelinebileceğine inandığı söylenebilir. Bu anlamda Montreux zirvesi ile Türkiye’de gündemin ekonomik sıkıntılar ile dolu olduğu bir zamanda lider Türkiye’nin Yunanistan ile diyalog kurması için adım atması gerektiği inancı ile girişimde bulunmuştur.⁷³⁹ Başbakan Ecevit barış için bir adım atılacaksa bunun öncüsü olmaktan sakınmayan bir karaktere sahiptir. Ecevit İnönü’nün ve Atatürk’ün barış anlayışına özenen onları örnek alan bir liderdir:

“Atatürk’ün ve İnönü’nün Kurtuluş savaşı sırasındaki davranışları ve tutumları daima bana örnek olmuştur dış politikada. Atatürk’ün Kurtuluş savaşı sırasındaki söylev ve demeçlerini sık sık okudum, birkaç kere okudum... Yunanlılarla savaşırken Yunanlılar aleyhine, diğer devletlerle savaşırken onlar aleyhine tek bir çiğ sözü, tek bir incitici sözü yoktur...”⁷⁴⁰

Montreux zirvesiyle Karamanlis ve Ecevit sorunu müzakere etme olanağını elde etmişlerse de bu görüşme Başbakan Ecevit’e göre daha çok tarafların birbirlerini tanımaya çalıştığı öngörüşme niteliğinde geçmiştir:

“...Montreux görüşmemizde ağırlığı Ege sorunu taşıyordu. Sayın Karamanlis görüşmemizin bağlayıcı nitelik taşımasını istemiyordu... Görüşmede Ege sorununa çözüm aramaktan çok tarafların birbirini tanımaya ve birbirlerinin görüşlerini iyi anlamaya çalışmalarını istemişti.. Montrö görüşmesinde Ege sorununa somut çözümler ortaya çıkması söz konusu olmamakla birlikte yine benim değerlendirmeme göre gerek o görüşmede gerek görüşmeyi izleyen diyalog sırasında iki tarafı da tatmin edici hakça bir çözümün ipuçları ortaya çıkmaya başlamıştı. Taraflar birbirlerinin amaçlarını kaygılarını ve neleri kabul edip edemeyeceklerini daha iyi anlayabildikleri bir ortama girmişlerdi. Bu bence önemli bir gelişmeydi. Ege sorununun iki ülke arasında görüşmeler yoluyla çözüm aranması gerektiğinin kabul edilmesi ve öyle bir sürecin başlatılması bile başlı başına olumlu bir şeydi.”⁷⁴¹

Montreux liderin söylemlerinden de anlaşılacağı üzere Ecevit’in algısında önemli bir yere sahip olmuştur. Böylelikle Yunanistan Ege’yi sahibi gibi gören bir anlayıştan Türkiye ile müzakerede aynı fikri paylaşmaya başlamıştır. Montreux görüşmesinde taraflar arasında krizin çözümüne ilişkin açık bir görüşme olmaması görüşmelere ilişkin bir gündemin saptanmamış olması, krizin uyuşmazlık olarak devam etmesine neden olmuştur.⁷⁴²

⁷³⁸ Birand, **Diyet**, 359.

⁷³⁹ **age**.

⁷⁴⁰ “Bülent Ecevit ile Mehmet Barlas’ın TRT Programı”’ndan aktaran Gökçen Kesgin, “Bülent Ecevit”, der. Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikasında Liderler**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006): 269.

⁷⁴¹ “Ecevit: Karamanlis ile Özel Görüşmenin Tutanakları Var”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1986, 10.

⁷⁴² Muhalefet lideri Demirel’e göre Montreux zirvesi taraflar arası uyuşmazlıkların çözümünde önemli bir yere sahip değildir: “Hükümet başkanları (hele buluşalım) diye bir araya gelip buluştuktan sonra da (tekrar görüşelim) diye ayrılırlarsa bu çeşit zirve toplantılarına bağlanan ümitler sönmüş olur... Ve zirve toplantıları ihlilafli meseleleri çözmede bir vasıta olmaktan çıkar.”, “Demirel Montrö’de Elde Edilen Sonucun Büyük Bir Hiç Olduğunu Savundu”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1978, 5.

Diğer yandan Başbakan Karamanlis siyas rakibi Ecevit'in aksine Montreux zirvesine katılırken görüşmelerden pek bir beklenti içerisinde değildir. Bu görüşme ile amaçlanan daha çok Yunanistan'ın barıştan sakınan taraf olmadığına gösterilmek istenmesidir. Ayrıca Yunanistan basını Montreux Zirvesi'ni oldukça eleştirmiştir. Türkiye'nin zirveyi ABD ambargosunu kaldırmak için gerçekleştirdiği, Türkiye'nin barışçıl görünme amacı taşıdığı ama iyi niyetli olmadığı eleştirileri altında gerçekleşen zirve dolayısıyla iyi niyet temennisinden öteye gidememiştir. Diğer yandan 1975 yılındaki Brüksel açıklamasında tarafların uyuşmazlığın çözümü için Adalet Divanı'na gideceğinin belirtilmesi ne karşın Türkiye'nin bu sözden cayması Başbakan Karamanlis'e göre Türkiye'ye güvenilemeyeceği algısını uyandırmıştır.⁷⁴³

Karamanlis'in önyargı ile Türkiye'ye yaklaşımının değişiminde yine de Ecevit'in müzakere ve işbirliğine olan samimi inancının etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda Elekdağ'a göre Montreux zirvesiyle Yunanistan ile Türkiye arasında Ege sorunları için 'ön şartsız etkin bir müzakere mekanizması' kurulmuştur.⁷⁴⁴

Yukarıda Ecevit'in siyasi sorumluluğu altında zamansal olarak tetiklenen ve ikinci kez iktidar olduğu dönemde Ecevit'in Karamanlis ile birlikte liderlik davranışları analiz edilmiştir. Oysa kriz Demirel'in iktidarında tırmanma aşamasına geçmiştir. Bu nedenle krizin ikinci evresi olan tırmanma aşamasında Demirel ve Karamanlis'in lider davranışları analiz edilecektir.

Ege Denizi'nde Karamanlis'in amacı uluslararası kamuoyunda Yunanistan'ın 'barış yanlısı ve sorunlarını hakemlere götüren taraf' olarak algılanmasını sağlamaktır.⁷⁴⁵ Birand'ın tabiriyle "Karamanlis'in gönlünde yatan ikinci bir Venizelos olabilmek, Türk tehdidinden ülkesini kurtaran ve barışı getiren kişi olarak tarihe geçebilmektir. Ancak Ege pahasına değil"⁷⁴⁶ Bu anlamda Kıbrıs krizinden sonra Ege'yi temel değer ve önceliği olarak benimseyen lider ambargo baskısı altında kalan Türkiye'nin

⁷⁴³ Birand, **Diyet**, 185.

⁷⁴⁴ Elekdağ'a göre oluşturulan mekanizma oldukça işlevseldir. Böylelikle bir taraftan adaların silahlandırılması meselesinden FIR sorunlarına kadar alt komitelerde her türlü mesele tartışılıyorken bunların raporlarını Yunanistan'daki Dışişleri Bakanı Müsteşarı Byron Theodoropoulos Başbakan Ecevit ile iletiyorken Elekdağ ise Karamanlis'e rapor etmektedir. Uğur Dündar, "Yunan Politikacılar Atatürk'ün Büyük Zaferi İle Kıbrıs Barış Harekatı'nın Ezikliğini Yaşıyorlar", **Sözcü**, <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/ugur-dundar/yunan-politikacilar-ataturkun-buyuk-zaferi-ile-kibris-baris-harekatinin-ezikligini-yasiyorlar-6039787/>, [15.10.2020].

⁷⁴⁵ Birand, **Diyet**, 113.

⁷⁴⁶ **age**, 145.

hareketsizliği karşında Ege’de mevcut statükonun devamlılığının korunması amacını taşımıştır. Türkiye’nin Kıbrıs ve ambargo ile kaybettiği prestij eksikliğinden yararlanarak Ege’de Yunanistan’ın hak ve çıkarlarını korumayı hedeflemiştir. Krizin tırmanmaya başladığı evrede Yunanistan hükümeti Türkiye’nin davranışlarını anlamlandırma çabası içerisinde olmuş ve vereceği tepkinin Hora’nın tahriklerine bağlı olacağını belirtmiştir.⁷⁴⁷ Ancak her hâlükârda Yunanistan tarafından Hora’nın Yunanistan’ın kıta sahanlığında araştırma yaptığını iddia etmesi ile kriz tırmanmıştır:

“Durum, Yunanistan’ı istemediği bir savaşa sürükleyebilir. Savaş istemiyoruz ama mecbur kalırsak gereken şekilde tepki göstereceğiz”⁷⁴⁸

“Yunan Türk ilişkileri iki yıldan beri Kıbrıs’ta olduğu gibi Ege’de de “haklarını” zorla kabul ettirmeye çalışan Türkiye’nin tutumu yüzünden tehlikeli demesek bile hoş olmayan bir döneme girmiştir...”⁷⁴⁹

Karamanlis kuvvet kullanma tehdidi ile Ege’de Türkiye’nin fiili durum yaratma siyasetini durdurma amacı taşımıştır. Bunu yaparken lider savaşı son seçenek olarak görüş çatışmadan olabildiğince sakınmış ama Yunanistan’ın hak ve çıkarlarını da sahiplenici davranmıştır.

Yunanistan lideri sorunu yine uluslararasılaştırarak Türkiye’yi saldırgan göstermiş böylelikle aslında Yunanistan bir taraftan adaları silahlandırırken kendi savunmasını güçlendirmeyi amaçlamıştır:

“Yunanistan Türk halkını maceraya sürüklemek isteyen Ankara’daki bazı çevrelerin cesaretini kırmak için savunma yeteneğini en üst düzeye çıkarmak zorundadır. Sismik-1 gemisinin görevi Türk Yunan ilişkilerinde tehlikeli bir gerginlik yaratmıştır. Ancak Ege denizindeki son olaylar aynı zamanda iki ülke arasında bir diyaloga da yol açmıştır. Yunanistan böyle bir diyaloga iyi niyetle katılacaktır, çünkü biz Türk Yunan dostluğunun yeniden sağlanması zorunluluğuna da anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümü olacağına da inanıyoruz. Türkiye’nin kendi iç siyasal sorunlarından etkilenmeyeceğini ve bu diyaloga bizimkine uygun düşen bir anlayışla katılacağı ummaktayız. Ancak şunu da belirtmek zorundayım ki, Türkiye’nin şu ana kadar ki tutumu böyle bir diyalogun sonucu konusunda fazla iyimserliğe yer bırakmamaktadır. Yunanistan Türk halkını tehlikeli bir maceraya sürüklemek isteyen Ankara’daki bazı çevrelerin cesaretini kırmak için savunma yeteneğini en üst düzeye çıkarmalıdır.”⁷⁵⁰

Türkiye’ye karşı silahlanma siyaseti kamuoyuna bu anlamda ‘Milli birlik ve beraberliğin sağlanması’ söylemi ile pekiştirilmektedir. Bu anlamda liderin *pragmatikliğinin* ön plana çıktığı söylenebilir. İçte yeni toparlanan gelişime odaklanan bir ülkenin dış saldırı olasılığına karşı hazırlıklı olması gerektiği böylece savunma

⁷⁴⁷ Orhan Apaydın, “Hora’nın Tarihsel Görevi”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1976, 1.

⁷⁴⁸ “Karamanlis: Türkiye Ege ve Kıbrıs’da Kışkırtıcılık Yapıyor”, **Milliyet**, 12 Mayıs 1975, 6.

⁷⁴⁹ “Yunanistan Başbakanı Karamanlis: Türkiye’nin Tutumu Yüzünden İki Ülke Arasındaki İlişkiler Hoş Olmayan Dönemdi”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1976, 1, 9.

⁷⁵⁰ “Ege Sorunu”, **Milliyet**, 5 Eylül 1976, 7.

harcamalarının meşrulaştırıldığı bir ortam yaratılmış olmaktadır. Mesela lider bir sonraki gün Ta Nea gazetesine verdiği demeçte Küba'nın Amerika ile savaş ve sıcak çatışma olasılığının her zaman olduğunu böylesi sürekli bir tehdidin Küba'nın kamuyunu bir araya getirdiğini, ülkede siyasi ve kurumsal bir yapının oluştuğunu, toplumsal ve ekonomik olarak bu tehdidin ülkenin kalkınmasına katkıda bulunduğunu söylemiştir.⁷⁵¹ Liderin bu pragmatikliğini bir taraftan *barışçıl ve işbirliğine açık* söylemlerde bulunurken diğer yandan Türkiye'nin iç meselelerinin taraflar arasındaki diyalogu kapadığı vurgusunda görmek mümkündür. Bu anlamda krizin barışçıl çözümü meselenin *uluslararasılaştırmasından* geçmektedir. Kaldı ki, Karamanlis'in krizi tırmandırmasının Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin New York'ta görüşüldüğü sırada tırmandırması manidardır.⁷⁵² Belirtmek gerekir ki Andreas Papandreou muhalefeti lideri olarak Yunanistan'ı Türkiye'ye neden savaş açmadığı gerekçesiyle suçlamaktadır. Bu anlamda Güvenlik Konseyi'ne ve UAD'ye başvurulması kararı savaştan Türkiye ile mücadele etme stratejisinin bir parçasını oluşturmuştur. Türkiye'nin uluslararası bir platforma kınanmasıyla Yunanistan prestij elde edebilecektir.

Krizin tetiklediği konjonktür itibarıyla Türkiye ise Kıbrıs müdahalesi sonrası ABD ambargosu ile birlikte ekonomik zorluklarla baş etmek durumunda kalmıştır. Yunanistan'ın Ege'de mevcut statükoyu sürdürmesi bir anlamda ekonomik kayba da yol açan bir durum oluşturmuştur. Bu anlamda Ege'de saldırgan olmadan Türkiye'nin hak ve çıkarlarının korunması önem taşımıştır. Kriz sırasında Demirel'in basit ve anlaşılır dili Hora'nın sadece araştırma yapacağını ama Yunanistan'dan olası bir saldırı durumunda gerekli cevabın verileceği söylemleri krizin savaşa tırmandırılmadan çözümünde önemli rol oynamıştır.

MC hükümetinin Hora'nın sürekli Ege'ye açılacak algılamaları kamuoyunda hükümetin tereddüdü/çekincesi olarak yorumlanmıştır. Oysa Hora'nın teknik olarak denize çıkması kolay olamamıştır. Türkiye'nin Hora'nın araştırması ile yarattığı fiili

⁷⁵¹ Dimitri Kitsikis, "Greek Communists and the Karamanlis Government", **Problems of Communism**, c. XXVI, (1977): 56.

⁷⁵² Ali Sirmen, "Atina Durmak Bilmiyor", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1976, 3.

durum karşısında ise lider uzlaşmacı ve yatıştırıcı bir dille söylemlerini kurgulamıştır.⁷⁵³

“...Türkiye kendi haklarından hiçbir sebeple taviz veremez...Neticede ne yaparsanız karşılıklı görüşerek nihai solüsyonu bulacaksınız.. Deniz de bizim dibi de bizim demek manasına gelen neyi görüşeceğiz diyorlardı... Bugün umuyorum ki aklıselim galip gelirse sağduyu galip gelirse yapılacak iş karşılıklı görüşmekten ibarettir... Türkiye araştırmasını yapar aynı zaman da görüşmeler devam eder varılacak yer budur.”⁷⁵⁴

Demirel’e göre taraflar arasında kıta sahanlığı üzerinde bir anlaşma olmadığından Yunanistan’ın hak iddiasında bulunması doğru değildir:

“...Hora gemisinin bu faaliyeti bu sınırları tespit etmeyi zorlaştırmaz, kolaylaştırır. Çünkü tabanda ne var ne yok... Taban için uzlaşmanın sınırları ne olacaktır? Bunu bilebilmek için tabanda ne varı ne yoğun bizim de sıhhatli bilmemiz lazımdır. Bizim tabanda ne varı ne yoğun sıhhatli bilmemiz uzlaştırmayı zorlaştırmaz, uzlaştırmayı kolaylaştır. Yunanlılar ne yaptıklarının farkında değiller bana göre Yunanlılar aslında kendi kamuoyuna angajedirler. Yani bu deniz bizim diye angajedirler. Yunanlıların yaptığı bu gürültü “hani bu deniz bizimdi bu gemi nereden girdi” diyen kamuoylarına karşı kendilerini korumaktan ibarettir. Deniz Yunanlıların olamaz dibi de Yunanlıların olamaz. Ne deniz ne dibi Yunanlıların olamaz. Ama Yunanlılar bunları kendilerinin sanmışlardır. Sanmasın efendim yani birisi bir şey kendisinin sanmış olmakla onun mülkiyetine hak kazanmaz ki Türkiye buradaki hakları üzerinde fevkalade hassastır. Ve bu haklarını sulhen tespiti çalışıyor...”⁷⁵⁵

Demirel’in söylemi oldukça basit ve anlaşılırdır. Ege’de sadece Yunanistan yoktur ve Türkiye burada en doğal haklarını kullanmaktadır. Kaldı ki lider Türkiye’nin araştırmalarının Yunanistan’dan tehdit algılanması karşısında Türkiye’nin eylemlerinin barışçıl olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda lider Ege’de Türkiye’nin hak ve çıkarlarını sahiplenici tutumunu devam ettirmektedir.

Diğer taraftan Yunanistan hükümeti Adalet Divanı’na ve Güvenlik Konseyi’ne başvurduktan sonra Türkiye ile ikili görüşmelere açık olduğunu bildirmiştir.⁷⁵⁶

Demirel’e göre böyle bir yaklaşım iyi niyetten uzaktır:

“Aslında Türkiye milletlerarası hukuku ihlal etmemiştir, sismik araştırmalar yapmak suretiyle.. Aslında Türkiye’nin Güvenlik Konseyi’ne şikâyet edilememesi gerekirdi. Ettiler ne diyor Güvenlik Konseyi? Gerginliği artırmayınız iki taraf meseleleri sulh yoluyla barış yoluyla çözsün oturunuz konuşunuz ve barış yoluyla meselelerinizi çözünüz diyor, hangi meseleyi? Hora meselesini değil. Yani Yunanistan’la Türkiye arasındaki meselelerin sulh yoluyla çözülmesini birbirleriyle görüşerek çözülmesini tavsiye ediyor. Güvenlik Kurulu’nun kararındaki tepe nokta budur. Kararın yoruma tabi olacak bir yönü yoktur. Bizim ifademiz açıktır. Biz milletlerarası hukuku ihlal etmedik Hora gemisinin Ege’de yapmış olduğu araştırmalarla... Bu bir şikâyet konusu olamaz. Bunun hakkında karar alınamaz... Ege Denizi’nde araştırma yapmak

⁷⁵³ Ali Sirmen, “Operasyon Hora”, **Cumhuriyet** , 8 Ağustos 1976, 3.

⁷⁵⁴ Abdi İpekçi, “Demirel’in Milliyet’e Ege Sorunlarıyla İlgili Özel Demeci”, **Milliyet** , 23 Ağustos 1976, 1, 7.

⁷⁵⁵ **age**, 7.

⁷⁵⁶ “Atina’nın İkili Görüşmeye”, **Cumhuriyet** , 15 Ağustos 1976, 9.

hakkımızdır. Bu araştırmalara devam edeceğimiz Hora meselesi bu.”⁷⁵⁷

Böylelikle Türkiye’nin fiili durum yaratma eylemi sonucunda Türkiye Yunanistan’ı müzakereye ikna etme başarısını elde etmiştir. Bülent Ecevit’in krizi tetikleyen eylemlerinin Demirel tarafından da sürdürülmesi liderin devlette devamlılığa verdiği önemi gösterir niteliktedir.

Karamanlis’in ise Türkiye’yi denetlenmesi gereken bir güç algısı paralelinde değerlendirmesi sorununun uluslararasılaştırması anlamına gelmiştir. Bu anlamda liderin AT önceliği, Türkiye ile sorunların çözümünde AT’nin koşullu yaklaşımı liderin taraflar arasındaki meselelerin çözülmesi için gündemine almasında etkili olmuştur. Alman lider Schmidt’in, Yunanistan’ın Türkiye ile sorunlarını çözmeden AT adaylığını koymasını istememiş aynı şekilde ABD tarafından da tarafların görüşmesi desteklenmiştir.⁷⁵⁸ Bu anlamda Yunanistan’ın sorunu uluslararasılaştırma stratejisi AT adaylığının ön gördüğü bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır:

“Birleşmiş Milletler Anayasası’na sadık kalan Yunanistan kaba kuvvete başvurmadan kaçınmıştır, anlaşmazlığın barış yolları içerisinde halledilebileceğini ummaktadır.”⁷⁵⁹

“Yunanistan barışçı yöntemlerin uygulanmasına bağlılığını tekrar etmekte ve Türkiye’nin de aynı şekilde davranacağını ummaktadır.”⁷⁶⁰

En nihayetinde Demirel kriz sırasında soğukkanlılığını korumuş ve böylelikle isteminin kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır:

“...Hora gemisinin Çanakkale boğazından dışarı çıkması Yunan karasuları dışında araştırma yapması ile bir başka memleketin gelip oralarda araştırma yapması arasında fark yoktur yani Türkiye karasuları dışında araştırma yapması arasında fark yoktur. Onun içindir ki meseleye sükûnetle bakmak lazımdır meseleye herkes sükûnetle bakmak mecburiyetindedir. Biz bir mesele çıkartıyor değiliz karşı taraf mesele çıkarmadığı sürece her şey makul ölçüler içerisinde yürür anı Hora kendisine verilen görevi yapar.”⁷⁶¹

Liderin araştırma yapılan alanı Türkiye’nin egemenlik alanı olarak saydığı kıta sahanlığı değil de açık deniz gibi gösteriyor olması dönemin basınında oldukça eleştirilmiştir. Oysa bu yaklaşım Demirel’in pragmatizminin bir sonucudur. Çünkü Yunanistan’ın krizi uluslararasılaştırması karşısında liderin ‘bizim egemenliğimiz’ yerine kendisi de bir bakıma ‘başka memleketler’e atıf ile sorunu tek taraflı ele

⁷⁵⁷ “Ege Sorunu”, **Milliyet**, 28 Ağustos 1976, 6.

⁷⁵⁸ Birand, **Diyet**, 147.

⁷⁵⁹ “Türk-Yunan”, **Milliyet**, 10 Ağustos 1976, 7.

⁷⁶⁰ “Karamanlis Ege’de Petrol Araştırma Konusunun Lahey Adalet Divanına Götürülmesini Önerdi”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1975, 1.

⁷⁶¹ “Demirel Hora Konusuna Dün Değindi: Türkiye Çanakkale Dışına Çıkamayacak Mı?”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1976, 9.

almaktan sakınmaktadır. Ancak en nihayetinde lidere göre kıta sahanlığı sorunu iki taraf arasında üçüncü bir aktör yerine doğrudan uzlaşılması gereken bir meseledir:

“Ege’de çözüm isteniyorsa herkes aradan çekilmelidir...Türkiye ile Yunanistan bundan önce de çok büyük meselelerini çözmüşler yine çözerler...Biz sabırla vakarla hareket etmişiz ve hareket edeceğiz...”⁷⁶²

Taraflar arasında ABD’nin arabuluculuğu olası bir savaşın NATO için tehlike oluşturacağından önemli rol oynamış taraflar üçüncü aktörün istemlerine uygun davranmışlardır. Sovyetler Birliği ise meselenin ikili görüşmeler yolu ile çözümlenmesi gerektiğini söylemiştir. Yunanistan’ın Ege’de etkinliğinin arttırması Karadeniz’e sahili bulunan ülkelerin boğazlardan zararsız geçiş hakkını etkisiz kılabilir. Bu anlamda Ege’de dengenin korunması önem arz etmiştir.⁷⁶³

Bern görüşmelerinde Türkiye’nin amacı meseleyi müzakere ile çözümlmek olurken Yunanistan’ın amacı ise Adalet Divanı’na gitmek üzere Türkiye’nin tahkimname hazırlanması için ikna edilmesi olmuştur.⁷⁶⁴

3.2.5. 1974 Kıbrıs Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel-Karamanlis)

1971-1973 ara rejimi 1973 seçimleri ile sona ermiş ve bu seçimler Türkiye’nin içe dönük, gündemin iç sorunlarla meşgul olduğu dönemi de sona erdirmiştir.⁷⁶⁵ 1973 seçimlerinde CHP oyların çoğunluğunu alarak seçimlerden galip çıkan birinci parti olmuştur.⁷⁶⁶ Ancak meclisteki sandalye sayısı yeterli olmayınca CHP ve MSP, 24 Ocak 1974 tarihinde seçimlerden yaklaşık 3 ay sonra koalisyon hükümeti kurmuşlardır. Bu seçimler aynı zamanda Türkiye’nin dış politikasının da değişeceğine dair bir işaret olmuştur.⁷⁶⁷

Ancak 1974 Ağustos Kıbrıs müdahalesinden sonra CHP-MSP koalisyonu arasındaki dış politika anlaşmazlıkları iç politika ile birleşmiş ve taraflar arasındaki uyumsuzluk koalisyonun çözülmesi ile sonuçlanmıştır.⁷⁶⁸ 1974 Eylül ayında İskandinavya gezisine

⁷⁶² “Demirel: Lockheed İle İlgili Gelmiş Bir Liste Yok”, **Cumhuriyet** , 25 Ağustos 1976, 9.

⁷⁶³ Ali Sirmen, “Ege-Yunanistan-Türkiye-SSCB”, **Cumhuriyet** , 16 Ağustos 1976, 3.

⁷⁶⁴ Yüksel Söylemez, “1976 Türk-Yunan Ege Kıta Sahanlığı Müzakereleri”, **Dış Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, ed. Turhan Fırat, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005): 86.

⁷⁶⁵ İç siyasetteki belirsizlik dış politikayı ister istemez etkilemiş ve dış politika geri planda kalmıştır.

Bilge, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve”, 548.

⁷⁶⁶ “CHP Seçimi Kazanmış Durumda”, **Cumhuriyet** , 16 Ekim 1973, 1.

⁷⁶⁷ Gönlübol, Kürkçüoğlu, **age**, 549.

⁷⁶⁸ **age**, 552.

çıkacak olan Başbakan Ecevit vekâletnamesini ortağı Erbakan'a güvenmediği için vermemiştir. Bunun üzerine Erbakan da Başbakan Ecevit'in gezi kararnamesini imzalamamış ve Ecevit 18 Eylül 1974'te Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. 18 Eylül'den 12 Kasım'a kadar hükümet kurma krizi yaşanmış 12 Kasım'da kurulan 101 günlük Sadi Irmak hükümeti mevcut statükoyu koruma gayreti içinde hareket ederek Kıbrıs meselesi üzerinde sorumluluk almamayı tercih etmiştir.⁷⁶⁹

Seçim beklentisi ile istifa eden Başbakan Ecevit'in öngördüğü gibi seçim yenilenmemiş Türkiye'de siyasi istikrarsızlıklar dönemi başlamıştır. Ecevit'in istifasının üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Cumhurbaşkanı Senatörü Sadi Irmak'tan partiler üstü hükümet kurarak seçimlere kadar ülkeyi yönetmesini istemiştir.⁷⁷⁰ Sadi Irmak 12 Kasım 1974'te başbakan olarak görevine başlamıştır. Ancak öngörüldüğü üzere seçimlere gidilmemiş Cumhurbaşkanı Korutürk Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel hükümeti kurma görevini vermiş ve Demirel de CHP'yi dışarıya alıp meclisteki sağ partilerle birlikte Başbakanlığında Milliyetçi Cephe hükümetini kurmuştur.⁷⁷¹ Böyle olunca Kıbrıs uyuşmazlığını karar alıcı lider olarak Başbakan Süleyman Demirel devralmıştır.

1974 krizinin tırmandığı evrede Türkiye'de karar alıcı olarak Bülent Ecevit rol oynarken krizdeki tehdit algısının yumuşadığı evrede siyasi liderler olarak Sadi Irmak ve Süleyman Demirel karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle lider analizi kapsamında kriz sırasında başrol aktörü olarak Bülent Ecevit incelenirken, Demirel'in krize yaklaşımı, uyuşmazlık evresinde değerlendirilecektir. Bu çalışmada, Sadi Irmak hükümeti döneminde Yunanistan ile yeni bir kriz evresine girilmediği için karar alıcı olarak Sadi Irmak analiz edilmemektedir.

Yunanistan'da ise 1974 Kıbrıs Krizi'nde 1967 yılında rejimi devralmış olan askeri hükümet bulunmaktadır. 1970'li yıllara gelindiğinde Yunanistan cunta yönetimi siyasi istikrarsızlık içerisindedir. Enflasyon ve öğrenci ayaklanmaları, özellikle yönetimde bulunan cuntanın içerisindeki yolsuzluk askeri/siyasi lider Papadopoulos'u zor

⁷⁶⁹ Haydar Sükan, "Asker Gözüyle Kıbrıs'ta Durum", **Milliyet**, 20 Temmuz 1975, 7.

⁷⁷⁰ Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 231.

⁷⁷¹ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin Sonbaharı**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985): 16.

durumda bırakmıştır.⁷⁷² 1973 Kasım ayında politeknik okulun ayaklanması cunta yönetiminin meşruluğunu yitirmesine yol açmıştır.⁷⁷³ Nitekim öğrenci ayaklanmalarının bastırılmasında önemli rol oynayan Yunanistan Askeri Polis Teşkilatı'nın lideri Dimitros Ionnidis, cunta içerisine darbe yaparak Papadopoulos'u devirmiştir.⁷⁷⁴

Ordunun Kıbrıs krizini yönetememesi üzerine iktidar olan Karamanlis'in başbakanlığındaki geçici hükümet; 1967 öncesindeki muhafazakâr ve merkez partilerin (Radikal Ulusal Birlik ve Merkezi Birlik) bakanlarından oluşmuştur.⁷⁷⁵ Karamanlis seçimlere kadar geçici hükümetin başbakanlığında kalmak üzere mevcut başbakanlık görevinden 8 Ekim tarihinde istifa etmiştir.⁷⁷⁶

Devlet dışı aktör olan EOKA'nın eylemleri krizin tetiklenmesinde etkili olsa da Türkiye'yi temel olarak harekete geçiren Yunanistan cunta yönetiminin Makarios'a darbe kararı olmuştur. Bu anlamda devlet dışı bir aktör kriz tetikleyicisi gibi gözüксе de asıl tetikleyicinin Yunanistan devleti olduğu görülmektedir. 1967 krizinden sonra Yunanistan'ın enosis istemi 1974 krizine kadar cunta yönetimi tarafından askıya alınmış taraflar arasındaki görüşmeler 1968 yılında yeniden başlamıştır. Bu süre içerisinde Kıbrıs Rum Yönetimi darbe yönetiminin Yunanistan'ı baskı rejimi ile ayakta tutma çabası içerisinde artan uluslararası/ulusal prestij kaybı ile bağımsız bir politika (Makarios'un enosisinden çok Kıbrıs'ın bağımsızlığına yönelik eylemlerde bulunması) izler hale gelmiştir.⁷⁷⁷ Bu anlamda Yunanistan cunta yönetimi “Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'in Küba'sı” kendisini de ‘F. Castro’⁷⁷⁸ olarak gören Makarios'tan kurtulma siyasetini temel amaç haline getirmiştir.⁷⁷⁹ Başlangıçta siyasi yöntemlerle Makarios'u devirme girişimleri gerçekleştirilmiş ancak bir başarı sağlanamamıştır. Sonrasında helikopter ile saldırı halinde üç suikast düzenlenmiş ancak yine bir sonuç alınamamıştır. Bu yöntemlerden sonuç alamayan Atina yöneticileri 1971'de adaya

⁷⁷²“Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State”, **Foreign Relations of the United States, 1969–1976**, age.

⁷⁷³ Dimitri A. Sotiropoulos, “The Authoritarian Past and Contemporary Greek Democracy”, **South European Society and Politics**, c. 15, s. 3, (2010): 451.

⁷⁷⁴ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 204.

⁷⁷⁵ Sotiropoulos, **age**, 451.

⁷⁷⁶ “Yunanistan'da Hükümet İstifa Etti”, **Milliyet**, 9 Ekim 1974, 7.

⁷⁷⁷ Aksu, “Kıbrıs Sorunu”.

⁷⁷⁸ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, **age**, 572.

⁷⁷⁹ Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, 739.

dönen Grivas aracılığı ile Rum Milli Muhafız Ordusu subayları EOKA-B silahlı örgütünü kurmuşlar ve Makarios'a yönelik şiddet eylemlerine başlamışlardır. Ancak, 1974 Ocak ayında Grivas'ın ölmesiyle Makarios bu örgütü yasadışı ilan etmiş ve örgütün üyelerini tutuklatmış, 26 Haziran 1974 tarihinde ise Rum Milli Muhafız Ordusu'nun Kıbrıs Rum Yönetimi'ne bağlanacağını ilan etmiştir.⁷⁸⁰ Makarios'un Yunanistan Devlet Başkanı Gizikis'e 2 Temmuz 1974 tarihinde yazdığı mektup ise Yunanistan karar alıcılarının sınırlarını zorlayan son gelişme olmuş ve bu mektuptan sonra karar alıcılar adaya müdahale kararı almışlardır. Makarios mektubunda, Yunanistan hükümetinin mesuliyeti altında gerçekleştirilen kendisine yönelik şiddet olaylarına şu ana kadar sessiz kaldığını bundan sonra artık bu tutumunu devam ettirmeyeceğini söylemiştir.⁷⁸¹ Böylece cunta yönetimine karşı savaş açtığını ifade etmiştir. Makarios'un Yunanistan yönetiminden bağımsız davranan bu tutumu Yunanistan liderlerini harekete geçirmiş ve 15 Temmuz 1974 günü EOKA tedhişçisi ve Türk düşmanı olarak nitelendirilen Nikos Sampson Rum Milli Muhafız Ordusu ile birlikte Makarios'u devirerek Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir.⁷⁸² 15 Temmuz günü olay hakkında Türk karar alıcılar değerlendirme yapılmasında zorlanmıştır. 17 Temmuz 1974'te Başbakan Ecevit beraberindeki bir heyet ile İngiltere Başbakanı ile müzakerelerde bulunmak üzere Londra'ya gitmiştir.⁷⁸³ Burada Başbakan Wilson ile görüşen Ecevit adaya birlikte müdahale etmek için garantör devlet İngiltere'yi ikna etmekte başarısız olmuştur. Amerikan temsilcisi Dışişleri Bakanı Yardımcısı Sisco Başbakan Ecevit'i müdahaleden vazgeçirmek amacıyla Londra'ya gelmiş fakat taraflar arasındaki görüşmeler herhangi bir neticeye varmadan sonuçlanmıştır.⁷⁸⁴ İngiltere üç garantör devletin bir araya gelerek müzakerelerde bulunmasını istemiş fakat bu öneri Başbakan Ecevit tarafından darbeyi gerçekleştiren bir hükümet ile anlaşılamayacağı algısı ile reddedilmiştir.⁷⁸⁵ Amerika'nın da Yunanistan'ın fiili durum

⁷⁸⁰ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977): 261.

⁷⁸¹ Laurence Stern, "Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus", **Foreign Policy**, c. 19 (Summer, 1975): 55.

⁷⁸² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983): 802.

⁷⁸³ Birand, **30 Sıcak Gün**, 15.

⁷⁸⁴ Arcayürek, **Bir Özgürlük Tutukunu**, 84-85.

⁷⁸⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Toplantı 13, 4. Birleşim, c. 13, 23.07.1974: 35, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t13/c013/tbmm13013004.pdf> [12.12.2019].

yaratma girişimini durdurabilecek somut bir önerisinin olmaması üzerine Türkiye müdahale kararından vazgeçmemiştir.

Yunanistan'ın fiili durum yaratma girişimi;

- Kıbrıs'ta Zürih ve Londra anlaşmaları ile kurulan anayasal düzenin bozulması,
- Kıbrıs'ta gayrimeşru bir yönetimin ilan edilmesi,
- Türk azınlığın hak ve çıkarların ihlal edilmesi olasılığı,
- Bölgedeki güç dengesinin bozulması,

Türkiye tarafından yüksek tehdit olarak algılanmış ve 20 Temmuz 1974 sabahında Türk silahlı kuvvetlerinin adaya müdahalesi başlamıştır.⁷⁸⁶ Aynı tarihte Güvenlik Konseyi; 353 sayılı kararı ile tarafları ateşkese, adadan yabancı kuvvetlerin çekilmesine, Kıbrıs'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunmasına davet etmiştir.⁷⁸⁷ Yunanistan tarafından ateşkes çağrısı derhal kabul edilirken Türkiye adada Türk azınlığın hak ve çıkarlarının sağlanacağı asgari koşullar oluşunca ateşkese kabul edeceğini BM'ye bildirmiş ve 22 Temmuz 17.00 saati itibarıyla ateşkes kararına uyacağını açıklamıştır.⁷⁸⁸

23 Temmuz tarihindeki Meclis konuşmasında başbakan Bülent Ecevit, Türkiye'nin kontrolü altında bulunan bölgeyi şöyle ifade eder:

“Bugün Girne Limanı batıya ve doğuya doğru Türklerin kontrolü altında olan alan bakımından

⁷⁸⁶ age, 15.

⁷⁸⁷ BM 353 Sayılı Kararı: “Güvenlik Konseyi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası anlaşmalarla kurulan ve garanti altına alınan anayasal yapısının eski haline iadesi konusundaki endişesi ile Birleşmiş Milletler'in 24 üncü maddesinin gereğince uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla;

1- Bütün devletleri Kıbrıs'ın egemenliğine bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağırır.

2- Tarafları öncelikle ateş-kese çağırır ve tüm devletlerden son derece ölçülü davranarak durumun kötüleşmesine yol açacak her türlü davranıştan sakınmalarını rica eder.

3- Kıbrıs'ta yabancı askeri müdahalenin birinci madde uyarınca derhal son verilmesini ister.

4- Uluslararası anlaşmalar haricinde adada bulunan bütün askeri personelin, Kıbrıs Cumhuriyeti Başbakanı Makarios'un 2 Temmuz 1974 tarihli mektubunda belirttiği gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nden geri çekilmesini istemektedir.

5- Yunanistan Büyük Britanya Türkiye ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nı bölgede barışın ve Kıbrıs'ta anayasal hükümetin yeniden tesisi için hemen görüşmeye başlamaya ve bundan Genel Sekreteri haberdar etmeye çağırır.

6- Tarafları Bölgedeki Birleşmiş Milletler gücü ile işbirliğine çağırır ve görevini yerine getirmesinde yardımcı olmalarını istemektedir.

7- Durumun inceleme altında tutulması gerektiğine karar verirken barış şartlarının yeniden oluşturulması için genel sekreterden gerekli diğer tedbirlerin alınmasını ister.”,

“The Crisis Over Cyprus, UN Security Council Resolution 353”, **Survival Global Politics and Strategy** c. 16, s. 6 (20 July 1974): 299-300.

⁷⁸⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, 4. Birleşim, c. 13, 23.07.1974, age, 16

tam bir güvenliğe kavuşmuş haldedir. Aşağı yukarı kıyıda Türklerin elinde bulunan bölgenin ortasında yer almaktadır. Girne Limanı ile Lefkoşe arasındaki yol kesinlikle Türk Birliklerinin, Türklerin kontrolü altına geçmiş bulunmaktadır. Kıbrıs Türklerinin denize emin bir kapı, güvenilir bir kapı, bir liman elde etmiş olmalarının büyük anlamı vardır. Bu, çok daha fazla güvenlik demektir Kıbrıs Türkleri için. Bu, Kıbrıs Türkleri için coğrafi ve ekonomik özgürlük demektir. Şimdiye kadar içinde bulundukları rehin durumundan kurtulmak demektir.”⁷⁸⁹

Böylece Türkiye’nin krizi tırmandırmasıyla birlikte adada yeni bir statü ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin şiddet içeren kriz yönetim tekniği ile karar alıcılar tarafından saptanan hedeflere ulaşılmıştır. Yüksek tehdit algısı ile hareket eden Türk hükümeti, askeri şiddet kullanmayı ve askeri şiddet kullanım tehdidinden yararlanarak stratejilerini uygulamışlardır.

Türkiye’nin müdahalesiyle ortaya çıkan savaş olasılığı Yunanistan’da panik ortamı yaratmıştır. 23 Temmuz tarihinde Yunanistan’da yönetim değişikliği yaşanmış cunta yönetimi istifa ederek eski başbakan Konstantin Karamanlis Cumhurbaşkanı Gizikis tarafından başbakanlık görevine davet edilmiştir.⁷⁹⁰ Böylece Yunanistan yeniden sivil yönetime geçerken aynı şekilde Kıbrıs’ta da Sampson görevinden alınarak yerine Glafkos Klerides geçmiştir.

Bu arada tarafların Güvenlik Konseyi’nin 353 sayılı kararı gereğince derhal görüşmelere başlanması öngörülmüş ve İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın dışişleri bakanları 25 Temmuzda Cenevre’de bir araya gelmişlerdir. Taraflar arası müzakere sonucunda 30 Temmuz 1974 tarihinde Cenevre Deklarasyonu imzalanmıştır.⁷⁹¹ Bu deklarasyonla birlikte 30 Temmuz ateşkes çizgisi sınır olarak belirlenerek tarafların bu çizgiden itibaren alanlarını genişlememeleri kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda bu deklarasyona göre taraflar arası görüşmeler 8 Ağustos tarihinde yeniden başlayacaktır. Taraflar deklarasyona bağlı kalmamış, taraflar arasındaki şiddet olayları devam etmiş dolayısıyla deklarasyonda öngörülen ateşkes hattı da taraflarca tanınmamıştır. Taraflar arasında durmayan şiddet ortamı diplomasi sahasına da yansiyarak ikinci Cenevre görüşmeleri 8 Ağustos tarihinde gergin bir havada başlamıştır.⁷⁹² Ayrıca bu süre zarfında Cenevre görüşmeleri sonrasında Karamanlis’i istemeyen sol yönetim ve ülke içerisindeki cuntadan kalan askerler lideri ‘Kıbrıs’ı satmakla’ suçlamış Yunan

⁷⁸⁹ age.

⁷⁹⁰ Birand, 30 Sıcak Gün, 252.

⁷⁹¹ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi, 805.

⁷⁹² age, 806.

kulislerinde ‘ordu kaynıyor’ haberleri dolaşmaya başlamıştır.⁷⁹³ Ayrıca Türkiye’nin Rum birliklerinin saldırısı karşısında kendisini güvende tutuma ihtiyacı ile hareket etmesi Yunanistan tarafından Türkiye’nin I. Cenevre anlaşmasını tanımadığı algısına yol açmış ve II. Cenevre görüşmeleri aslında ölü doğmak üzere başlamıştır.⁷⁹⁴

Diplomatik alanda taraflar arası tartışmalar sürerken konferans süresince Yunanistan’ın Kıbrıs’taki Türk birliklerinin bulunduğu sahaya mayın döşemeye başlaması, alana asker yığması Türk karar alıcıları ve askeri kadronun tehdit algısını arttırmıştır. Özellikle Türk birliklerinin böylesine sıkışık bir konumda olması karar alıcıları eyleme geçmeye zorlamıştır. Yine son olarak diplomasiden yana şansını kullanmak isteyen Türkiye Yunanistan’ın da kabul edebileceğini öngördüğü “kantanol çözüm” olarak nitelendirilen bir öneri sunmuştur.⁷⁹⁵ Ancak bu öneri için Yunanlı temsilciler 13 Ağustos görüşmelerinde Türkiye’den kendi hükümetlerine danışmak üzere 48 saatlik veya 36 saatlik bir süre istemiş Türkiye tarafından kabul edilmemiş ve 13 Ağustos’u 14 Ağustos’a bağlayan sabah Türkiye’nin ikinci harekâtı başlamıştır. Türkiye’nin ikinci harekâtı ile birinci harekâtıyla kazanmış olduğu darbe yönetimine karşı haklarını koruyan ülke statüsünü kaybederek uluslararası kamuoyunun gözünde saldırgan ülke konumuna düşmüştür.

1974 Kıbrıs krizi Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Yunanistan’ın ve Türkiye’nin silahlı kuvvetlerinin ilk kez karşı karşıya geldiği tek örnek olarak tarihe geçmiştir.⁷⁹⁶ 1974 Kıbrıs krizi ile birlikte taraflar arasındaki krizler, 1973’te başlayan kıta sahanlığı krizi haricinde, Kıbrıs özelinden çıkarak çalışmada da yer verileceği üzere, Ege denizinden azınlıklara kadar uyuşmazlıktan krize dönüşen bir sürece girilmiştir.⁷⁹⁷ Bu süreç içerisinde taraflar güven artırıcı önlemlere zaman zaman başvurabilme yetisine sahip olsalar da liderler savaşa varan krizler ile mücadele etmek durumunda kalmışlardır.

1974 krizi sonucu karar alıcı Karamanlis ve Ecevit kendi inisiyatiflerini ele alarak iç politikadaki karşılaştıkları siyasi bunalımların ve dolayısıyla ulusal duyarlılıklarının da etkisiyle iki ülke arasındaki barış sürecin gerçekleştirebilmekte inisiyatif

⁷⁹³ M.Ali Birand, “80 Saat Süren Tartışmalardan Sonra Hazırlanan Belge Cenevre Anlaşması”, **Milliyet**, 1 Ağustos 1975, 6.

⁷⁹⁴ **age**.

⁷⁹⁵ Birand, **30 Sıcak Gün**, 423.

⁷⁹⁶ Aksu, “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından”, 55-56.

⁷⁹⁷ Ayrıca bkz: Aksu, **age**, 55-90.

alamamışlardır. Karamanlis'in cunta yönetiminin artıkları ile mücadele etmesi Yunanistan'da demokrasinin yeniden geliştirilmesi Türkiye ile artan gerilimli ilişkiler karşısında Yunanistan'ın savunma ihtiyacına odaklanması Türkiye ile müzakere sürecinin önceliğini erteleyen nedenler olmasına yol açmıştır. Türkiye tarafında da Ecevit'in istifası sonrasında yaşanan hükümet krizi sonrası gelen hükümetler, Kıbrıs sorununa ilişkin kararsızlığın ve belirsizliğin korunması yönünde eğilim göstermişlerdir.

Harekâtın ilk aşamasında karar alıcı olarak Başbakan Ecevit'in belirleyici oluşu söylenebilir.⁷⁹⁸ Karar birimi darbeyi enosis olarak tanımlamış ve müdahaleden başka bir seçenek görememiştir. Askeri müdahale kararının alınmasına kimse itiraz etmemiş olmakla birlikte hükümet ortağı MSP tarafından kararı kendilerinin aldığı iddia edilmiştir.⁷⁹⁹ Hatta o dönemde MSP lideri Erbakan MGK ve Bakanlar Kurulu zabıtlarına bakılmasını tavsiye etmiş ama bu kurullarda zabıt tutulması gibi bir uygulama mevcut olmamıştır. Bu anlamda Ecevit'in kararlılığı müdahale kararında belirleyici olmuştur:

“...Karar alınması gereken noktada tereddüde kapılmıyordu. Eğer tartışma zaman yitirilmesine sebebiyet verecekse, tüm sorumluluğu üstlenerek tek başına en isabetli kararları alabiliyordu. Diplomatik ve askeri alanlardaki Kıbrıs savaşı Ecevit'in bir tür 'one man show'uydu”⁸⁰⁰

Bu bağlamda dış politika krizlerinin anlamlandırılmasında karar alıcı rolünü üstlenen CHP lideri Bülent Ecevit'in dış politika anlayışına değinilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, seçim programında CHP'nin dış politika ve Kıbrıs özelindeki hedeflerini Bülent Ecevit şöyle ortaya koymaktadır:

“CHP iktidarı, cihanda barışı olduğu kadar, Türkiye'nin bağımsızlığını da gözetken, kışkırtıcı olmayan, Türkiye'yi bir dünya savaşının ilk hedefleri arasına sokmayacak ve oldu bittilerle karşı karşıya bırakmayacak bir dış politika izleyecektir... CHP iktidarının izleyeceği bu dış politikada şu kurallara da uyulacaktır:

Dış politikada duygusal olunmayacaktır.

Dış politikada ideolojik yaklaşıma yer verilmeyecektir.

Dış politikada, ülkemizin ekonomik çıkarlarına ulusal güvenliğimizden daha az önem vermemeğe dikkat edilecektir.

CHP, özgür ve insanca yaşama umudunu Türkiye'ye bağlamış olan Kıbrıs Türk halkının her türlü baskıdan, tehlikeden ve yabancı egemenliğinden korunmasını Türkiye için vazgeçilmez bir ödev sayar.

CHP, Kıbrıs sorunu için, Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin yararına ve bölge barışına en uygun çözümün Kıbrıs'ı bağımsız federatif devlet statüsüne kavuşturmak olduğuna inanır. Bu federatif

⁷⁹⁸ Bu çalışmada ilgili bölüm için bkz.: “Dış Politika Krizlerinde Lider Dağılımı”.

⁷⁹⁹ Kayhan Sağlamer, **Kıbrıs Harekâtı Bir Başbakanın Doğuşu, Ecevit Olayı 3**, (İstanbul: Belge Yayınları, 1975): 37.

⁸⁰⁰ **age**, 138.

devlette Türkler devlet yönetimine eşit egemenlik haklarıyla katılmalıdırlar. Kıbrıs Türklerinin toprak mülkiyetleri ve ekonomik gelişme olanakları güvence altına alınmalıdır. CHP böyle bir federatif devlet yapısının bugünkü yerleşim düzeninde halkı tedirgin edici büyük değişiklikle yapılmadan sağlanabileceğine inanır. CHP, Türkiye için vazgeçilmez saydığı özgürlükçü demokrasinin Kıbrıs Türk halkı için de bir hak olduğuna inanır. Aynı zamanda Kıbrıs Türk topluluğu için de özgürlükçü demokrasi kurallarına tam olarak uyulmasını topluluğun birliğini ve gücünü pekiştirici bir etken sayar. CHP iktidarı Türkiye'nin Kıbrıs Türk yönetimiyle ilişkilerinde bu yönetimin özgürlükçü demokrasi kurallarına her bakımdan uygun biçimde işlemesine teşvikçi ve yardımcı olacaktır.”⁸⁰¹

Ecevit'in demokrasiye ve özgürlüğe inancı, insana değer veren yaklaşımı bu anlamda müdahale kararında etkili olmuştur. Bu anlamda lider kısıtlara meydan okuyabilmektedir. Ecevit'in mücadeleciliği Sağlamer'in belirttiği üzere görev bilincinden ileri gelmektedir.⁸⁰² Hümanist bir liderin savaş kararı alabilme özelliğini Sağlamer şöyle aktarır:

“Gerçekten de askeri müdahale kararı almak hiç kolay olmamıştı Ecevit için. Hümanistliğin yanı sıra bir Yunan dostuydu. Daha fıkra yazarlığından itibaren iki ulus arasındaki yakınlaşmayı savunmuş, hedefe varılması için çaba sarf etmişti. Ama her şeyden önce Türktü ve ateşli bir milliyetçiydi. Çetin kararı almasında bir Hint klasiğinin destanının “Bhagavad Gita”nın rolünü aramak lazımdı. Tıpkı çok sevdiği saydığı İnönü ile mücadele etmek kararını vermesindeki gibi. “Bhagavad Gita”nın kahramanı bir komutan olarak belirlidir savaşı yapmak zorundadır. Fakat olaylar öyle getirmiştir ki karşısında yer alan komutanlardan, prenslerden bazıları dostları, en saydığı sevdiği kimselerdir. İçlerinde aile büyükleri de vardır. Onlarla savaşmayı içine sindiremez. Silahını bırakmak ve muharebe alanını terk etme ister. Fakat akıl hocalığını yapan Tanrısı, eğer görevi ve sorumluluğu gerektiriyorsa yapmak zorunda olduğu savaşı bırakamayacağını söyler ve onu ikna eder. Ne zaman sevdiği, saydığı ve dost bildiği kimselerle mücadele etmek zorunda kalsa güç almak için “Bhagavad Gita”yı yeniden karıştırırdı Ecevit”⁸⁰³

Tablo 18: Ecevit'in Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	ECEVİT
Siyasi Evrenin Esası	Siyasi evrenin esası lider için öncelikli olarak uyumdur. Ancak yaşamsal çıkarlar mevzu bahis olduğunda çatışma nihai seçenek olarak belirebilmektedir. Liderin kısıtlara meydan okuyan karakteri çatışmadan ziyade yeni bir uyumlu düzeni kurmak üzerinedir. Bu anlamda siyasi iktidar olmak için İnönü'ye karşı gerçekleştirdiği mücadele de değişim içerirken uyumu da içerisinde barındırmaktadır.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesinde inançlarının iyimser olduğunu söylemek mümkündür. Realist kararlar alabilmesine karşın kimi zaman da oldukça iyimser bir algıya sahip olmuştur.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörebilir olarak algıladığını pek söylemek mümkün değildir. Bu nedenle de oldukça bilgi alışverişine yatkındır.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini algısına düşüktür. Lider ihtiyatlı davranmayı tercih etmektedir.

⁸⁰¹ “Akgünlere, CHP 1973 Seçim Bildirgesi”, (Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1973), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/751>, [12.01.2019]

⁸⁰² Sağlamer, **Kıbrıs Harekatı Bir**, 115-116.

⁸⁰³ age.

Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunarak dış politika tercihlerini saptamaktadır. Şansa verilen önem düşüktür.
-------------	--

Tablo 19: Ecevit'in Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	Ecevit
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde barış yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Krizlerin diplomasi araçları ile çözümü amaçlanmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider işbirliğine yönelik taktiklerini kullanmaktadır. Çatışma araçlarının kullanımı ise barışı sağlamak amacıyla.
Risk Eğilimi	Lider oldukça titiz bir analiz gerçekleştirdikten sonra riskli karar almaktadır. Risk eğiliminin orta düzeyde olduğu söylenebilir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider müzakereyi öncelikli olarak benimsemektedir. İşbirliğine açık bir yaklaşıma sahip olup bu durumu da eylemleri ile desteklemektedir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek- Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek- Cezalandırmak)	Lider alternatif araçlara başvurmayı her zaman için göz önünde bulundurmaktadır. Karşı tarafı cezalandırmak yerine işbirliğine açık davranışları ile ödüllendirme mekanizmasını belirlemektedir.

Lider demokrat bir rol model çizmeye çalışsa da ortamın koşulları buna pek müsait olmamıştır. Siyasi partiler arasındaki görüş ayrılıklarının hükümet kurulmasını bile mümkün kılmadığı bir ortamda özgürlükçü demokrasi de bir ideal olarak kalmıştır. Ancak lider iyimser tavrını korumuştur. Aslında liderin iyimser tavrı gazeteci kişiliği de yakından ilişkilidir.⁸⁰⁴ Bir yaşam şekli olarak gazeteciliğin getirdikleri ile lider yaşamın mücadele olduğunu kendi kuralları ile dıştaki dünyanın kurallarının birbirinden farklı olduğunu bilinci içerisinde. Ancak buna rağmen bir mücadele içerisinde. Ulusal güvenliğin barış araçları ile sağlanması liderin temel değer ve önceliklerini göstermektedir. Kıbrıs halkının yaşamsal hak ve çıkarlarına sahip çıkışı da bu öncelik ekseninde belirlenmektedir. Bu yönüyle olası bir savaş ulusal davanın korunması adına gerçekleştirilebilir.

Türkiye müdahalesine başladığı sırada ise Yunanistan hükümeti oldukça parçalanmıştır. Bir önceki lider Papadopoulos ve diğer askerler hapis ile

⁸⁰⁴ Orhan Erinc, "Ecevit'i Uğurlarken", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 2006, 7.

cezalandırılmışlardır. Kıbrıs'ta gerçekleştirilecek darbe ile Yunanistan yönetimi ulusal ve uluslararası prestij kazanmayı hedeflemiş,⁸⁰⁵ ancak 15 Temmuz 1974'te cuntanın Kıbrıs'a da darbe girişimi halihazırda mevcut uyuşmazlığın yeniden yeni bir krize evrilmesini tetiklemiştir. Özellikle, Kıbrıs'ta Cumhurbaşkanı ilan edilen Nikos Sampson'un karakteri Türkiye'deki karar alıcıları tehdit algısı ile karşı karşıya bırakmıştır.⁸⁰⁶

“...Yeni yönetimin başına getirilen kimse, koyu bir Türk düşmanı ve koyu bir ENOSİS'ci olduğu halde, ENOSİS iddiası gütmeyen gibi görünüyordu. Hatta zaman, zaman ENOSİS ilan etmeyeceklerini, kendilerini etkilemeye çalışan yabancı devlet liderlerine ifade ediyorlardı. Aslında ENOSİS ilanını bile anlamsız kılacak bir durum yaratmışlardı. Aslında resmen ENOSİS'i ilan etmeleri, hiç ilan etmemelerine kıyasla kendileri için o kadar faydalı değildi...”

Cunta yönetiminin enosisi ilan etmeyeceği açıklaması Türkiye'deki karar alıcıların kaygılarını yatıştırmaya yeterli olmamıştır. Çünkü cunta yönetimi tam da enosis hedefi için mücadele eden bir şahsiyeti Kıbrıs yönetimine lider olarak atamıştır. Bu anlamda cunta yönetiminin 67 Kıbrıs krizindeki gibi söylem ve eylemleri arasındaki uyumsuzluğun bu kriz özelinde de devam ettiği gözlemlenmektedir.

Sampson'un bir röportajında söylediği gibi: “*Eğer Türkler müdahale etmeseydi sadece enosisi ilan etmekle kalmayıp Kıbrıs'taki Türkleri de yok edecektim.*”⁸⁰⁷ Bu anlamda Kıbrıs'taki darbe Başbakan Ecevit'te Türkiye'nin uzlaşılması mümkün olmayan aktörlerle karşı karşıya bırakıldığı algısı yaratmıştır:

“...Şimdiye kadar Kıbrıs'ta Türk Toplumuna birçok tecavüzler olmuştu. Türk toplumunun anayasal hakları Rumlar veya Yunanlılar tarafından fırsat bulundukça kısılmıştı fakat, son olayda bazı bakımlardan bunları çok aşan tehlikeli bir durum ortaya çıkmış oluyordu. Görünüşte son olay Rumların Rumlara karşı bir hareketi gibi yorumlanabilirdi. Nitekim kendileri bunu o şekilde takdim ediyorlardı. Türk toplumunu ve Devletin bütünlüğünü ilgilendirmeyen bir olay gibi yorumlayabilirdi; fakat gerçekte ise, son olay bir hükümet darbesi niteliğini çok aşıyor, doğrudan doğruya Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına, anayasal düzenine bir saldırı niteliğini alıyordu. Kıbrıs Devletinin hukukî temelini teşkil eden anlaşmaların, o anlaşmalara taraf olan milletlerden, üyelere biri tarafından açıkça ihlali anlamına geliyordu... Başlangıçta, bildiğiniz gibi, Türklere karşı bir yumuşak hava, Türklere taarruz etmeme havası açıkça görülüyordu. Bu belki daha bir süre devam edecekti. Fakat Kıbrıs'ın yeni durumu bir kere kökleştikten, oldu-bitti haline geldikten sonra Kıbrıs üzerindeki Türk hakları bir daha geri alınamayacak, bir daha yeniden tesis edilemeyecek ölçüde ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya getirilmiş oluyordu.”⁸⁰⁸

Algılanan tehdit algısı ile Başbakan Ecevit'in izlemiş olduğu davranış kalıbı, darbenin mevcut anlaşmaları ihlal etmesi dolayısıyla *meşrulaştırma, tavizsiz, müdahaleci*

⁸⁰⁵ Ivar-André Slengesol, “A Bad Show? The United States and the 1974 Cyprus Crisis”, *Mediterranean Quarterly*, c. 11, s. 2, (Spring 2000): 96-129.

⁸⁰⁶ **TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)**, Toplantı 13, c. 1 3/1, 20.7.1974: 43. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d13/c013/gcz13013003.pdf>, [09.06.2019].

⁸⁰⁷ John Hughes Wilson, “The Forgotten War”, *The RUSI Journal*, c. 156, s. 5, (2011): 84-93.

⁸⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)**, Toplantı 13, c.13/1, 20.7.1974:20

özellik göstermektedir. Lider algıları üzerinden yorumlarda bulunarak Türkiye'nin karşı karşıya kalabileceği durumları bir analiz etmektedir:

“Aslında resmen ENOSİS'i ilan etmeleri, hiç ilan etmemelerine kıyasla kendileri için o kadar faydalı değildi; ENOSİS ilan etmeyebilirlerdi. Ortada fiilen iki Yunan Hükümeti olacaktı; Birleşmiş Milletler'de Yunanlıların iki oyu bulunacaktı; Yunanlıların bir ayağı NATO'da, bir ayağı NATO'nun dışında Üçüncü Dünya'ya uzanmış olacaktı ve bu şekilde görünüşte ENOSİS ilan etmemiş olarak Yunanistan çok daha geniş avantajlar elde etmiş olacaktı.

Üstelik, Ege Denizi'nde hakkı olandan çok daha fazlasını almak ve elinde tutmak iddiasında bulunan Yunanistan, bu kez Akdeniz'de de bir fiilî durum olarak, aynı imkânları elde etmiş olacaktı... Yunanistan, Ege'de Türkiye'ye nefes sahası bırakmadığı gibi, Akdeniz'de de hiç şüphesiz aynı durumu yaratacaktı.

...Adadaki Rum idaresiyle ilişki kurmak bizim için çok ağır olacaktı. Çünkü bizim de garantörü bulunduğumuz bir devletin bağımsızlığı ve hukukî statüsü bir darbe ile, dışarıdan bir darbe ile ihlal edilmiş olarak kurulan bir hükümetle karşı karşıya idik. O hükümeti tanıdığımız veya Kıbrıs'taki Türk toplumu tanıdığı vakit bu gayrimeşru hareketi tanımış olacaktık. Fakat bu hükümeti tanımaması halinde Türkiye'nin ve Türk toplumunun, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın yaşaması olanağı büyük ölçüde daralmış olacaktı; yiyeceği için, ilacı için, en basit ihtiyaçları için bu hükümetin insafına ve takdirine bağlı bulunacaklardı. Yurt dışına çıkarken, bu hükümetten pasaport istemek, izin istemek durumunda kalacaklardı.”⁸⁰⁹

Liderin istemi sadece darbe yönetiminin ortadan kaldırılması değildir. Ortaya çıkan yeni statüko Türk azınlığın yanı sıra Türkiye'nin de ulusal çıkarlarını tehdit etmektedir. Bu nedenle de liderin istemi doğal bir nitelik taşımaktadır. Lider tarafından ortaya konan bu analiz liderin Türkiye'nin Yunanistan tarafından kuşatılacağı algısı ile çok geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle de harekâtın sınırlarının ne olacağı konusunda *belirsizlikten* bahsetmek mümkün olabilmektedir. Bu belirsizlik algısının aynı zamanda darbenin sonuçlarının ne olabileceğine dair lideri endişelendirdiği gözlemlenmektedir. Nitekim süreci değerlendiren lider “darbenin Enosis olduğuna kararımı vermiştim. Müdahalemizin gerektiği kanısındaydım. En büyük kaygım gereksiz vakit kaybına uğramaktı”⁸¹⁰ diyerek bu duruma işaret etmektedir.

Türkiye'nin olası bir oldu-bitti durumu ile karşılaacağı algısı ile Başbakan tarafından açıklanan ortaya çıkan senaryolar Türkiye'nin tehdit algısının ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Yunanistan'ın fiili durum yaratarak Kıbrıs'ta mevcut statükoyu kendi lehine değişmesi hem Ege de hem de Akdeniz'de bölgesel ve stratejik olarak Türkiye'yi zor durumda bırakabilecektir. Kıbrıs'ta ise Türk toplumu yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamakta dahi zorlanabilecektir. Tüm bu nedenlerden dolayı Başbakan Ecevit'e göre:

“... Yeni rejim büsbütün kökleşmeden, gayrimeşru olarak uluslararası anlaşmalara aykırı olarak

⁸⁰⁹ age.

⁸¹⁰ Birand, 30 Sıcak Gün, 30.

Adada yığılan Yunan askerî kuvvetinin üstünlüğü büsbütün artmadan önce, bu fiilî duruma kesin bir çare bulmak gerekiyordu.”⁸¹¹

Bu koşullar altında şiddet araçlarına başvurulmadan Yunanistan ile uzlaşılmasının imkânı kalmamaktadır. Çünkü statüko-anteye dönebilecek koşulların siyasi, diplomatik ve ekonomik araçlarla sağlanması mümkün değildir:

“Akıl, mantık yolu ile karşımızdakilerle bir diyalog kurmanın, bir müzakere yapmanın olanağı yoktur. Dünyadan kendi üzerlerine ne kadar baskı gelirse gelsin, artık Yunan idaresi buna alışmış, bunu kanıksamıştır. Ne Birleşmiş Milletler’in, ne NATO’nun, ne Avrupa Konseyi’nin, ne Ortak Pazar’ın, ne de uzak yakın, büyük küçük devletlerin kendisini takbih etmelerine aldırış etmemektedir. Ekonomik abluka gibi tedbirler bir ölçünün ötesinde alınmadığı gibi, bundan da fazla endişe duymamaktadır. Çünkü zaten bir tüccar ve deniz ticaretçisi millet olarak Yunanlılar, muhtelif bayraklar altında yaşayabilen bir millet sayılabilir. Bir yerden yitirdiği olanağı, başka bir yerden alabilir. Onun için kendisine uygulanabilecek müeyyidelerin moral tarafına aldırış etmedikten sonra, diğer taraflarını kolaylıkla halledebilme imkânını bulmaktadırlar. O halde Yunanistan’la akıl ve mantık yolu ile beraber geçinmemiz, şu tehlikeli bölgede yanyana iki iyi komşu ülke olmamızın kaçınılmaz gereğidir, yollu tez ve iddialarla imkân yoktu. Özellikle Yunanistan’da bugünkü rejim bulunduğu sürece buna imkân olmayacağı görülmüştü.”⁸¹²

Krizin tetikleyicisi ‘darbe eylemi’nin Başbakan Ecevit’te yaratmış olduğu tehdit algısı ve bu tehdidin caydırıcılığının şiddet araçlarına başvurulmaksızın ortadan kaldırılamayacağı inancı lideri müdahale kararı almaya zorlamıştır. Müdahale kararını alırken lider aynı zamanda *uluslararası sistemi ve iç dengeyi* de gözeterek dış politika tercihinde bulunmuştur:

“Elbette ki, bize Kıbrıs’a çıkarma yapmamız için yeşil ışık yakmış değillerdi; ama ortada kırmızı ışık da pek görünmüyordu; fakat her halele Türkiye’nin bu dostlarımızla anlaşmış, mutabakata varılmış olarak böyle bir harekette bulundukları izleniminin dünyada yaratılabilmesi olasılığı kendilerini çok endişelendiriyordu, ürkütüyordu. Bunu da normal karşılıyorduk. Yapacağımız haklı bir hareketin bütün sorumluluğunu, şerefiyle birlikte sorumluluğunu da üzerimize alabilecek kadar kendimizi Devlet olarak ve ordumuz bakımından, haklılığımız bakımından güçlü görüyorduk.) Onun için, büyük devletlerin bazı özelliklerini de bildiğimiz için bu davranışlarını anlayışla karşılamaya çalışıyorduk.”⁸¹³

Bu anlamda ABD’nin Sampson darbesini kınamamış olması, darbeye belirsizlikle yaklaşması Ecevit’te Amerika’nın enosisi destekleyen bir tutuma sahip olduğu algısına yol açmış bu durumun kabul edilmezliği liderin müdahale kararına varmasını kolaylaştırmıştır.⁸¹⁴

Kriz sırasında üçüncü aktörlerin davranışlarının lider tarafından nasıl algılandığı önemlidir. Ecevit’e göre Sovyetler Birliği Kıbrıs’taki darbeye karşıydı çünkü adada NATO üssü konumunu üstlenecek bir yönetimi Moskova kabul edemezdi.⁸¹⁵ ABD ile

⁸¹¹ TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), Toplantı 13, c. 13/1, 20.7.1974:21.

⁸¹² age, 22

⁸¹³ age, 23.

⁸¹⁴ Bölükbaşı, *Barışçıl Çözumsuzlük*, 237.

⁸¹⁵ Birand, *30 Sıcak Gün*, 50.

ise tam da darbe öncesinde haşhaş krizi nedeni ile taraflar arasında güvensizlik ortamı mevzu bahistir.⁸¹⁶ Diğer taraftan darbenin Makarios'un Sovyet ittifakına kayma endişesinden dolayı Amerika tarafından gerçekleştirildiği söylentileri de vardır. Bu nedenle ABD'den doğrudan izin alınmamıştır. Çünkü Ülman'a göre Ecevit haşhaş yasağının kaldırıldığı gün darbe kararının alınmasını kendisine karşı yöneltilmiş bir darbe olarak algılamıştır.⁸¹⁷ İngiltere'nin de Garantör ülke olarak görüşünün alınması Ecevit'e göre önemlidir. Lider harekâtın meşruluğuna son derece önem vermektedir. İngiltere'den olumlu bir cevabın gelmemesi ise Türkiye'nin tek başına adaya müdahale kararını pekiştirmiştir.⁸¹⁸ Ecevit Sisco ile gerçekleştirdiği görüşmede ABD'nin görüşünü de almıştır. Bu kez ABD müdahaleye karşı olmakla birlikte Türkiye'yi tehdit etmemekteydi.⁸¹⁹

Fouskas'a göre ise Yom Kipur savaşı ABD'nin Kıbrıs'ta bir darbeyi gerçekleştirmesine yol açmaktadır.⁸²⁰ ABD'nin Orta Akdeniz'deki önceliği İsrail'in güvenliği ve Sovyetler Birliği'nin de bölgedeki kaynaklardan yararlanma olasılığını engellemek olmuştur. Yom Kippur savaşında Portekiz dışında hiçbir ülke NATO'nun alan dışı bölge olması nedeni ile müdahalesine izin vermemiştir. Ekonomik açıdan ise 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle Avrupa kendi kendi para bloğunu oluşturmaya başlamıştır.⁸²¹ Kriz sırasında Dışişleri Bakanı Kissinger'ın Arap-İsrail görüşmelerine ile meşgul olması Başkan Nixon'un da Watergate skandalına karışması ABD'nin krizde bekle-gör politikası izlemesinde etkili olmuştur.⁸²² Nitekim 9 Ağustos 1974 Nixon başkanlıktan istifa etmiş ve Gerald Ford ABD başkanı olmuştur.⁸²³ Bülent Ecevit Londra'ya giderek müzakerelerde bulunmuş ABD temsilcisi Sisco Türkiye'yi müdahale kararından vazgeçirmeye çalışmış ancak Türkiye'nin müdahale kararından vazgeçmesini sağlayacak *somut gerekçelerin/alternatiflerin* Başbakan Ecevit tarafından algılanmamış olası müdahale kararını pekiştirmiştir:

⁸¹⁶ Bölükbaşı, **Barışçı Çözumsuzlük**, 223.

⁸¹⁷ Ülman, "1974 Müdahalesi ve Cenevre"

⁸¹⁸ Birand, **30 Sıcak Gün**, 66.

⁸¹⁹ **age**, 88.

⁸²⁰ Vassilis K. Fouskas, "Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974", **Contemporary European History**, c. 14, s. 1 (Feb., 2005): 52

⁸²¹ **age**, 53

⁸²² Hale, **age**, 161.

⁸²³ Thomas Robb, **A Strained Partnership?: US-UK Relations In The Era of Détente, 1969-77**, (Manchester: Manchester University Press): 134

“Bu darbe, Yunan cuntası tarafından düzenlenmiş ve ileride açıkça Enosis'i hedef alan bir harekettir. Durum son derece ciddidir ve hafife alındığı takdirde Türkiye bundan çok zararlı çıkar. Enerjik hareket etmekten başka çıkar yolumuz yoktur. Ben Türk ordusunun yeteneklerine inanıyorum. Derhal gerekli hazırlıklara başlamamız, hem de vakit kaybetmeden yürütmemiz şarttır.”⁸²⁴

Bu karar varılmasında İngiltere'nin müdahaledeki isteksizliği de önemli rol oynamıştır. Bu anlamda Ecevit ve İngiliz liderler arasındaki diyalog dikkate değerdir.⁸²⁵

“Callaghan: Askeri hareketle gayeniz nedir?

Ecevit: Türk cemaatinin emniyetini sağlamak ve müştereken varacağımız esasa göre Kıbrıs devletini yeniden ayakları üzerine oturtmaktır. Bir iki gün içinde netice alamazsak üslerden harekete geçeriz. Eğer alırsak mesele ok. Türk askerlerini kullanmayız.

Wilson: Anlıyorum ama üslerin amacı bu değildir. Askeri bir harekette akacak kan vicdanınız sızlatmayacak mı?

Ecevit: Bugün parlamentonuzda Callaghan Yunanistan'ı mütecaviz olarak ilan etti. Mütecaviz devletle teminatçı devletler bir araya gelemmez. Yunanlılarla konuşun ama biz buna katılamayız. Biz bize düşeni yaptık. Yunaistan ile istişare yapamayacağımızı halkımıza ilan ettik....Üslerin amacına gelince bunlar kullanılabilir mi kullanılamaz mı bunun hukuki şeklini tayin edecek değilim. Bu size aittir. Bize düşen şudur. Biz barışçıl bir hal arıyoruz. Biz sizden farklıyız. Sizin Kıbrıs'ta cemaatiniz yok. Tecavüz ve esaret tehlikesi ile karşı karşıya olan bir cemaatiniz yok. Konuyu halletmek içinse imkanlarınız var. Türk cemaatinin maruz kalacağı tecavüz ve katliam İngiltere'nin vicdanını sızlatmayacak mı?

Wilson: Mesajınızı anladım. Türk cemaati ızdırap çekerse kaygınızı anlıyorum. Ama üsleri bu iş için kullanamayız.

Ecevit: Tabii bu konuda ısrar edemem Bizim için Türk cemaatine denize iltisakı olan bir yer kazandırmak zorunlu olmaktadır.

Callaghan: Denize iltisakın anlamı nedir?

Ecevit: Biz yapacağımızla Rumlara şimdiye kadar yaptıklarını ödetmek istemiyoruz. Türk cemaatinin bundan sonra güven içinde yaşayabilmesi denizle itribatını lüzumlu kılmaktadır.

Callaghan: Yani siz barışı sağlamak için kıyıya kansız geçmek istiyorsunuz.

Ecevit: Amacımız Garanti Anlaşması ile getirilen düzeni ihya etmektir.

Callaghan: İkimiz beraber Yunanistan'ı çağıralım diyoruz neden istemiyorsunuz?

Wilson: Yunanistan'ın takviye asker göndermesini isteriz.

Ecevit: Yapabilir misiniz bunu? Etkin bir kontrol tesis edebilir misiniz?

Callaghan: Biz sizin hesabınıza Yunanlılarla görüşemeyiz ki!

Ecevit: Yunan büyükelçisini çağırdık Ankara'da. Resmi bilgim yok dedi. Bugün geldi Yunanistan'ın Kıbrıs'ta olup bitenle hiçbir alakası yoktur dedi.

Callaghan: Gelmezlerse mahcup olurlar.

Ecevit: Şimdiye kadar çok mahcup oldular ama gene bildiklerini okuyorlar.

Callaghan: Yunanistan'da demokratik rejimi ihya edin. Kıbrıs'ta 1960 statüsünü yaratmak için askerlerinizi çekin deriz onlara.

Ecevit: Siz bunu temin ederseniz müteşekkik oluruz. Kendimle uyum halinde olursam risk alabilirim. Ama onlara mütecaviz diyoruz. Garantör kabul edemeyiz artık Yunanistan'ı...

Wilson: Asker göndermeyi istemekle insanların hayatlarıyla oynuyorsunuz.

Ecevit: İnsan hayatı ile oynamamak için yapıyoruz.

Wilson: Beni ikna edemediniz.”

Başbakan Ecevit'in İngiltere nezdinde gerçekleştirdiği görüşme sürecinin bir sonuç vermemesi Türkiye'nin tek başına müdahale kararında etkili olmuştur. Diyalogtan da

⁸²⁴ Birand, 30 Sıcak Gün, 34.

⁸²⁵ Ecmel Barutçu, *Hariciye Koridoru*, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1999): 62-65.

anlaşılacağı üzere İngiltere de Yunanistan üzerinde baskı kurabilecek bir çözüm önermemiştir. Dış kısıtların yanı sıra en nihayetinde Türkiye'nin tek başına müdahale edebilecek kapasitesinin yeterliliği karar biriminin müdahale kararını pekiştirmiştir. Nitekim askeri liderler ordunun yeterli donanımına sahip olduğu konusunda hem fikirdirler.⁸²⁶

“Genelkurmay Başkanı Semih Sancar:

- Biz hazırız, ancak acaba siz hazır mısınız? Onu Deniz Kuvvetleri Komutanı Kayacan takip etti.
- Beyler, ben kayıkla dahi olsa çıkarım. Önemli olan işin bu tarafı değil. Siz siyasi olarak Türkiye'nin haklılığını anlatabilecek ve bizi destekleyebilecek misiniz?”

Amerika'nın yardım kapsamında Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu çıkarma gemilerini vermemesi aksine Yunanistan'a çıkarma gemisinin verilmesi, Türkiye'ye deniz üstü silahlar yerine mayın arama, elbise gibi eşyanın verilmesi Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılama ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.⁸²⁷ Bu kapsamda Cumhuriyet gazetesinin önceliğinde Türkiye'nin askeri donanım ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile “Millet Yapar” kampanyası başlatılmış ve dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık tarafından da bu girişim “millî dava” olarak desteklenmiştir.⁸²⁸

Bülent Ecevit müdahale kararında *kararlılığını* göstermiş ve *zamansal sınırlılık* hissettiği için eyleme bir an önce geçilmesi gerektiğini düşünmüştür. Kısıtlı zaman ve tehdidin üstesinden gelinebilmesi için savaş olasılığı da karar alıcıyı zorlamıştır. Dolayısıyla krizin askerileştirme derecesinin saptanması önemlidir. Bu anlamda Başbakan Ecevit müdahale kararını muhalefet ile müzakere ihtiyacı hissetmiş 18 Temmuz 1974 sabahı muhalefet liderleri ile bir araya gelmiştir.⁸²⁹ Aynı gün

⁸²⁶ age, 40. Teknik donanıma sahip olmanın önemini hareket sırasında yaşanan bir olayı Güven Erkaya şöyle anlatır: “Denizde giderken birden civarımızda bir denizaltının olduğu söylendi. Bunun mümkün olmayacağı elimizdeki bilgilerden anlaşılıyor. Ama tedbirli olmak gerekir. Gözcü sancak baş omuzda 500 m'den bir denizaltı rapor ediyor. Hemen gerekli savunma önlemini aldım. Sonradan denizaltı olmadığını anladık. Şimdi biz Girne sahillerine kara bombardımanı yapıyoruz. Mermilerin bakır ve pirinç kovanları güverteye düşüyor. Oradan da denize. Gemi personelinin görüp denizaltı periskopu sandığı işte bu kovanlardan biri. Boş kovan batmayıp suyun üstünde yüzüyor. Aşağısı ağır. Yukarısı hafif olduğu için de periskop gibi görünüyor. Ancak işi bilen bir bakışta anlayabileceği bir fark var. Bu cisim denizdeki dalgayla birlikte bir sağa bir sola yatıyor. Halbuki deniz periskopu dimdik durur ve denizi yarar gider. Ama daha önce harp görmemiş personel tatbikatlarda ve eğitimde öğretilen bu inceliği göremiyor.” Güven Erkaya, Taner Baytok, **Bir Asker Bir Diplomat**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2001):114-115

⁸²⁷ Yılmaz Çetiner, “Atina Ankara'ya Tercih Edildi”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1965, 1, 7.

⁸²⁸ D. Keçecioglu, “Bu Bir Milli Davadır”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1965, 1 Ayrıca Kampanya için bkz., “Cumhuriyet'in Büyük Teşebbüsü”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1965, 1

⁸²⁹ Birand, **30 Sıcak Gün**, 54.

Genelkurmay'da yapılan toplantı ile de karadan ve havadan indirme kararı alınmıştır.⁸³⁰

20 Temmuz 1974 tarihinde Başbakan Ecevit dünya kamuoyuna Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahaleye başladığını ilan etmektedir:

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a indirme ve çıkarma hareketi başlamış bulunuyor. Allah milletimize, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı etsin. Bu şekilde insanlığa ve barışa büyük hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz. Öyle umarım ki, kuvvetlerimize ateş açılmaz ve kanlı bir çatışma olmaz. Biz aslında savaş için değil, barış için yalnız Türklere değil, Rumlara da barışı getirmek için Ada'ya gidiyoruz. Bu karara ancak tüm politik ve diplomatik yollar denedikten sonra mecbur kalarak vardık. Bütün dost ülkelere, bu arada son zamanlarda yakın istişarelerde bulunduğumuz dost ve müttefiklerimiz Birleşik Amerika'ya ve İngiltere'ye meselenin müdahalesiz halledilebilmesi, diplomatik yollardan halledilebilmesi için gösterdikleri iyi niyetli çabalar için şükranlarımı belirtmeyi borç bilirim. Eğer bu çabalar sonuç vermediyse, elbette sorumlusu, bu iyi niyetli gayretleri gösteren devletler değildir. Tekrar bu hareketin insanlığa, milletimize ve tüm Kıbrıslılara hayırlı olmasını dilerim. Allah'ın milletimizi ve bütün insanlığı felaketlerden korumasını dilerim.”⁸³¹

Lider insanlık ve barış adına yapılan müdahale vurgusu ile *iyi niyet* yaklaşımını ortaya koyarken *dış dengeleri* de gözeterek müdahale kararının zorunluluk olarak doğduğunu açıklama ihtiyacı duymaktadır. Nitekim Amerika dışişleri bakanı yardımcısı Sisco Başbakanın hümanist bir insan olduğunu savaş kararının ona yakışmadığını söylediğinde Başbakan verdiği cevap ile de iyi niyetini göstermektedir: “savaşta insanlar ölür ama savaş yapılmazsa daha fazla insan ölür.”⁸³² Nitekim Başbakan Ecevit müdahale kararı ile birlikte askerlere ‘karşı taraf ateş açmadıkça ateş edilmeyecektir’ mesajı göndermektedir.⁸³³

Başbakan İonnides Ege'de Türkiye ile bir savaş yerine Kıbrıs'ta bir macerayı tercih etmiştir.⁸³⁴ 20 Temmuz'da Türkiye'nin adaya müdahalesi karşısında genel yönetimden sorumlu şef Gregory Bonanos'un dediği gibi “Türkiye Kıbrıs'a saldırıyor ama biz Yunanistan'ız.” Nitekim Türkiye'nin müdahale kararı Yunanistan yönetimini alarm durumuna geçirmeyi başarmıştır. Müdahalenin başlamasıyla panik haline geçen cunta yöneticileri arasında savaşa başvurulması noktasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

⁸³⁰ age, 58.

⁸³¹ age, 128.

⁸³² Sağlamer, **Kıbrıs Harekatı Bir**, 116.

⁸³³ Güven Erkaya bir asker olarak bu talimatın sakıncalarını şöyle aktarır: “Emir, bütün askeri bilgilerime okuduğum stratejilere, mantığa ters düşmekle kalmayıp bir ülkenin savaşta enilgisine ve büyük prestij kayıplarına uğramasına sebep olabilecek kadar tehlikeliydi de. Yunan hücumbotu torpidosunu atacak, çıkarma gemisini içindekilerle birlikte havaya uçurup denize gömecek, sen bundan sonra hücumkota ateş açmamışsın ne fark eder?”, Erkaya, Baytok, **age**, 115.

⁸³⁴ Fouskas, **age**, 53

Ionnides başkanlığında gerçekleştirilen toplantıda savaş kararı alınmış ancak askeri liderler Yunanistan'ın gerekli teknik donanımının yetersiz olması nedeni ile bu kararın uygulanabilirliğini sorgulamışlardır.⁸³⁵ Sahada bulunan General Davos, Ionnidis'in bu istemini reddetmiş Yunanistan'ın savaş kararı Cumhurbaşkanı General Gizikis ile kuvvet komutanları tarafından da desteklenmemiştir. Diğer yandan siyasi/kurumsal kapasiteleri açısından da liderler gerekli donanıma sahip değildirler. ABD temsilci Sisco iki taraf arasında savaşın önlenmesi çabasını yürütürken Yunanistan için: "Hükümet yok. Ateş-kes konusunda sadece Deniz Kuvvetleri Komutanı birkaç söz söyleyebiliyor" demiştir.⁸³⁶ Kissinger'a göre cunta kendi yetersizliği nedeni ile düşmüş ve böylece Yunanistan savaş tehdidi gücünden yararlanmayı kaybetmiştir. Eğer ordu inandırıcılığını kaybetmemiş olsaydı sivil yönetime geçilmemiş olurdu.⁸³⁷ Ordunun sivil yönetime geçme kararı içerisinde de bölünmeler olmuş en nihayetinde Ionnidis geçici olacağı düşüncesi ile 'Kıbrıs'ı yine sattıkları için' suçlayabilecekleri sivil yönetime geçilmesinde hemfikir olmuştur.⁸³⁸

Diğer taraftan cunta Türkiye'nin müdahalesini beklememiş krize hazırlıksız yakalanmıştır. Özellikle Türkiye'nin iki kez müdahale girişiminde bulunup müdahale edememiş olması karar vericilerin algısında Türkiye'nin yine geçici bir önleme başvurduğu algısını yaratmıştır. Ionnides "Neden çekiniyorsunuz? Göreceksiniz müdahale edemeyecekler ve biz karşı çıkacağız" açıklamasında bulunurken Yunanistan "...Türkler birkaç yılda bir böyle açılırlar ve Akdeniz havası alıp geri dönerler..." algısına sahiptir.⁸³⁹

Yunanistan'ın hükümet krizi yaşadığı 20 Temmuz'dan 22 Temmuz'a kadar geçen sürede Türk Silahlı Kuvvetleri planlandığı gibi Ecevit'in belirttiği üzere Türk azınlığın haklarını koruyabilecek konuma gelmiştir:

"Artık, Türkiye'nin gerektiğinde garantör devlet olarak, adadaki varlığını güvence altına alması sağlanmış olmaktadır. Bu olanağa daha önce Yunanistan sahipti; çünkü anlaşmaları hiçe sayarak, anayasayı hiçe sayarak kontrolü altındaki deniz ve hava limanlar yoluyla Kıbrıs'a dilediği gibi asker, araç - gereç, ağır top, tank sevk edebiliyordu. Bunlardan yığınaklar yapabiliyordu. Bu, artık, geçenlerde zor kullanılarak devrilen Kıbrıs Rum toplumunun lideri durumundaki

⁸³⁵ Birand, **30 Sıcak Gün**, 180-181.

⁸³⁶ **age**, 182.

⁸³⁷ Andreas Constandinos, **America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy of 1974**, (UK: Author House, 2009): 300

⁸³⁸ Birand, **30 Sıcak Gün**, 250-251.

⁸³⁹ **age**, 109.

Makarios'un bile şikâyetlerine, protestolarına yol açacak ölçüye varmıştı. Yalnız tümüyle Kıbrıs Devletinin bütünlüğünü değil, Kıbrıs Rum toplumunun haklarını, özgürlüğünü ve güvenliğini tehdit edecek ölçüye varmıştı; amaçları da zaten gayrimeşru olduğu için. Demek ki, garantör devlet olarak haklarını, görevlerini yerine getirebilmek için gerekli somut olanaklara Yunanistan sahipti, İngiltere sahipti (Biliyorsunuz Kıbrıs üzerinde üsleri vardır, kuvvetleri vardır.) üç garantör devletten yalnız Türkiye bu olanağa sahip değildi. Şimdi Türkiye de bu olanağa kavuşmuştur. .

Uluslararası âlem, bütün dünya bu gerçeği görmüştür, takdirle karşılamıştır ve aynı zamanda Türklerin ancak çok haklı ve meşru bir dava uğrunda ve tam bir meşruluk zemini üzerinde, ama mutlaka harekete geçmeye kararlı bir Devlet olduğunu görmüştür. Bu, Türkiye'nin dünyadaki gücünü ve itibarını artırmıştır. .

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin askerî harekât alanında sağladığı başarıyı şimdi müzakere alanında, diplomasi alanında başarmak görevi ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu görevde de başarıya ulaşabileceğimiz kanısını, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bize sağladığı sonuçtan aldığımız güce borçluyuz. Ve aynı zamanda bütün Türk Milletinin birliğine ve milletimiz adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sağladığı birlik halindeki desteğe güvenmekteyiz”⁸⁴⁰

Başbakan Ecevit'in ateşkes kararını uygulamasında koalisyon ortağı ile pazarlık süreci lideri zorlamıştır. MSP lideri Erbakan'ın fetih anlayışı çerçevesinde ateşkesi kabul etmemesi Ecevit'in de uluslararası anlaşmalara/yükümlülüklerle uygun olarak harekâtı yürütme isteği birbiri ile çelişmekteydi. Aynı zamanda Ecevit'e göre gerekli askeri ikmalin aktarılması için zamana da ihtiyaç vardır.⁸⁴¹ En nihayetinde taraflar Genelkurmay'dan bilgi aldıktan sonra ateşkes kararında uzlaşabilmişlerdir.

İlk müdahalenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi liderde *saygınlık ve güven* algısı kazandırmıştır. Türkiye bu müdahale ile birlikte Türk azınlığın haklarını, özgürlüğünü ve güvenliğini koruyabilecek konuma gelmiştir. Liderin krizin tetiklenmesiyle algıladığı tehdit algısı müdahale eylemi ile bertaraf edilmiştir. Böylece lider kazandığı başarı ile Türkiye'nin *meşru hak ve çıkarlarını* koruyabilme davranışını ulusal ve uluslararası kamuoyu karşısında *kararlılıkla* göstermiştir. Diğer yandan lider askerin başarısına yaptığı vurgu ile *grup birlikteliğine* verdiği önemi ortaya koymuştur. Bu arada Ecevit'in teknik bilgilere müdahil olmaması, askere olan güveni, asker ile ilişkisini saygı ve iletişim üzerine yürütmesi harekâtın başarısında önemli bir yere sahip olmuştur.⁸⁴² Ancak, liderin iletişim, bilgi alışverişi yetilerinin krizi yönetim

⁸⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Toplantı 13, 4. Birleşim, c. 13, 23.7.1974: 17-20.

⁸⁴¹ Orhan Birgit, *Kalbur Saman İçinde Olaylar, Anılar, Portreler*, (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2012): 124.

⁸⁴² Birand, *30 Sıcak Gün*, 238.

sürecini kolaylaştırmasının yanı sıra alınan yanlış istihbaratın da Kocatepe olayında yaşandığı üzere kriz yönetiminin zorluklarını ortaya koyar niteliktedir.⁸⁴³

23 Temmuz 1974 tarihine gelindiğinde artık liderde algısal değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Başbakan temel değer ve önceliklerini korumayı başarmıştır. Özellikle savaş tehlikesinin ortadan kalkmasının liderin stresini azaltarak hareket alanını genişlettiği söylenebilir. Bu durumu Başbakan Ecevit'in sözlerinden de okumak mümkündür:

“Son derece uykusuzdum. Günlerin verdiği yorgunluğa vücudum dayanamaz hale gelmişti. Buna rağmen, Başbakanlık odasının yanındaki odada bulunan yatağa uzandığımda uyuyamadım. Saat 00.30'a gelmişti ki uykudan umudumu kestim ve çalışma odasına döndüm. Can çekişmekte olan Cunta'nın son bir kurtuluş çaresi diye Türkiye'ye savaş açma deliliği yapabiliyordu. En kuşkulu gecemdi diyebilirim. Devamlı sigara içerek odada dolaştım.. Ta ki günün ilk ışıkları atana kadar. 23 Temmuz Salı'dan sonrası kolaydı. Orduya güvenim büyüktü artık. Sürpriz bir tehlike atlatılmış sayılırdı...”⁸⁴⁴

Artık Başbakan'ın hedeflediği diplomatik başarı Yunanistan'ın tutumuna bağlı olmuştur. Krizi kontrol almakta zorlanan cunta yönetimi 23 Temmuz tarihinde eski Başbakan Karamanlis'e devretmiş böylece Yunanistan yedi yıllık bir aradan sonra demokratik rejime geçmeyi başarmıştır.

Karamanlis Paris'ten döndüğünde; hükümetin yapısı:

- Küçük ve zayıf büro tarzına sahip,
- Kabine sistemi olabildiğince sınırlandırılmış, hükümet ile koordinasyonu ve kontrol işlevi için yeterli alanı bulunmamakta,
- Hükümetin kurumsal koordinasyon ve kontrol araçları sınırlandırılmıştı.⁸⁴⁵

Yeni kurulan hükümetin adı “ulusal birlik” hükümetiydi. Bu isimle hükümet Yunanistan'ın kriz durumlarında birlik olduğunu göstermekteydi.⁸⁴⁶ Artık 1974 krizi ile birlikte Türkiye, Sovyetler Birliği tehdidinin yerini alarak Yunanistan'ın tehdit

⁸⁴³ Kocatepe olayı, Erkaya'nın belirttiği üzere kriz yönetimi sırasında verilen emirlerin açık ve net olması, istihbaratın teyidi, kuvvet içi koordinasyon; hareketin yerinde izlenmesi gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Erkaya, Baytok, **age**, 114-115.

⁸⁴⁴ **age**, 248-249.

⁸⁴⁵ Featherstone and Papadimitriou, **age**, 55-77.

⁸⁴⁶ Christos Kassimeris, “Greek Response to the Cyprus Invasion”, **Small Wars ve Insurgencies** , c. 19, s. 2, (2008): 259.

sıralamasında birinci olmaktadır.⁸⁴⁷ Karamanlis başbakan olarak ilk kez 1922'den itibaren Türkiye ile savaş tehlikesi ile karşılaşmaktaydı.⁸⁴⁸

Bu koşullar altında lider, “Orduya büyük rol vermeme, ülkeyi askerlerden daha iyi koruduklarını gösterme çabası” içerisinde şiddet araçlarına başvurmayı tercih etmemiştir.⁸⁴⁹

“Enosis bütün Yunan halkının manevi birleşmesidir. Sadece bu birlik Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yeniden kavuşmasını sağlayabilir. Kıbrıs elenizmine karşı vazifesini tam olarak yerine getireceğine dair sizlere söz veriyorum. Bu kutsal vazifesinin tamamlanması kolay değildir. Çeşitli cephelerden işlenen büyük hatalar büyük adayı dramatik bir duruma getirmiştir. On beş Temmuz'da gerçekleştirilen darbe dramı milli felaketi getirmiştir. Milli felaket diyorum çünkü düşmanlarımıza Kıbrıs'a müdahale fırsatını vermiştir. Yeni demokratik hükümetimiz elleri bağlı bir şekilde meseleyi uluslararası boyutlar içinde çözmeye çalıştı. Fakat şimdi münakaşa ve sorumlular hakkında hesap sorma saati değildir. Şimdi mücadele yani milli mücadele saatidir. Bu mücadeleye bütün Yunanistan tüm imkânlarını ayırmıştır. Kıbrıs elenizminden kaynaşma güven sabır temkinli ve ümitli olmasını istiyorum. Bir felaketten birçok defa yeniden bir milletin doğması mümkündür. Bu sebepten dolayı ben bugünkü ortamın bahsettiğim duruma benzediği inancındayım. Bizleri tehdit eden çok yönlü tehlikelerin giderilmesi için bu kötü saatleri kararlılıkla karşılama inancındayız ve mecburuz. Bize bir kelime yeniden kalbimize ve ruhumuza güç kazandıracak bu kelimenin anlamı ENOSIS tir. Kıbrıs devletinin acıları ancak bu şekilde dinecektir.”

Enosisi artık lider tarafından ‘manevi birlik’ anlamında kullanılmaktadır.⁸⁵⁰ Kıbrıs'ta artık olanları değiştirmek mümkün değildir. Lider bilinçli bir şekilde izlenecek politikada içerisinin desteğini alma anlayışını taşımaktadır. Bu anlamda milli mücadele söylemi ile lider *grup birlikteliğine* vurgu yapmaktadır. Lider kendi ülke çıkarlarını gözetirken sorunu *uluslararasılaştırmasıyla* bir yandan da *tedbirli* davranmaktadır. Lider karşılaştığı *ulusal kısıtlar* karşısında tekrar Yunanistan'ın darbe rejimine dönmesinden kaygı duymaktadır. Bu nedenle de lider uluslararası ve ulusal kamuoyu ile işbirliği halinde hareket ederek kısıtları kabul ederek Yunanistan'ın kaybettiği *itibar ve prestijini* sağlama inancı taşımaktadır. Lider bu prestiji askeri araçlara başvurmadan sağlamayı tercih etmektedir. Bu anlamda Karamanlis'in kamuoyu tepkisine rağmen açıkça askeri müdahale seçeneğini devre dışı bırakması liderin *sağduyusunu* ve *barış* arzusunu ortaya koymaktadır.

⁸⁴⁷ Van Coufoudakis, “Greek Turkish Relations 1973-1983: The View from Athens”, **International Security**, c. 9, s. 4 (Spring 1985): 185

⁸⁴⁸ *age*, 197.

⁸⁴⁹ “Karamanlis: ‘Amacımız Enosis’tir’”, **Milliyet**, 26 Ağustos 1974, 1.

⁸⁵⁰ Karamanlis'in konuşmasından sonra hükümet sözcüsü Başbakanın enosis kelimesiyle Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını kastetmediğini kelimenin manevi birlik anlamında kullanıldığını bildirmiştir. *age*.

Karamanlis'in yakın arkadaşı Sulzberger lider hakkında şöyle demektedir:

“Karamanlis son derece akıllı ve mantıklı bir devlet adamıdır. 11 yıldan beri yaşadığı Paris'te birlikte golf oynarken bana daima Türkiye ile dostluğun şart olduğunu anlatmış Yunanistan'a dönerse cuntanın çılgınlıklarına son verip Türkiye ile Atatürk zamanındaki dostluğu kurmaya çalışacağını söylemiştir.”⁸⁵¹

1967 yılında Le Monde dergisine verdiği demeçte de lider Kıbrıs'ın kurucu anlaşmalarına duyduğu saygıyı ifade etmektedir:

“Benim imzaladığım anlaşmada elbette bazı boşluklar vardı. Fakat o zaman bu anlaşmanın imzalanmaması diye bir şey söz konusu olamazdı. Çünkü o gün iki taraflı düşmanlık ve güvensizlik had safhada idi. Sözünü ettiğiniz anlaşma ile aslında önemli avantajlar sağlanmıştır. Her şeyden önce savaş tehlikesi ortadan kalkmıştır. Kölelik diyebileceğimiz uzun yıllardan sonra Kıbrıs bağımsız bir ülke olmuştur. Nihayet anlaşma Türkiye ile Yunanistan arasında yeniden dostluk döneminin başlamasına yardımcı olmuş ve kendi iç politikalarının sorunları ile daha yoğun ve sürekli ilgilenme olanağını bulmuşlardır.”⁸⁵²

Nitekim Başbakan Karamanlis'in Yunanistan'da iktidarı devralması Türk karar alıcılarını savaş tehlikesinin azaltılması açısından rahatlatan bir gelişme olmuştur:

“Yunanistan bundan daha iyi bir seçim yapamazdı. Sivil idarenin gelişi ve başına da Karamanlis'in getirilişi bizim için bir ümit ışığı idi. Kişiliği ve halka dayanmak sorumluluğu ile Karamanlis'i maceraya sürüklenmeyecek bir insan olarak tanıyorduk. Çok sevindik. Cunta ile konuşmanın dahi imkânsızlığını artık görmüştük. Yeni lider ile sağlam bir diyalog kurabileceğimize inanıyorduk. Bu şekilde iki ülke arasında bir çatışma ihtimali de kalkmış oluyordu.”⁸⁵³

Başbakan Ecevit Karamanlis'in Başbakan atanmasıyla memnuniyetini bir mektupla kendisine iletmış; Yunanistan ile işbirliği umudunu dile getirmiştir:⁸⁵⁴

“Sayın Başbakan,
Yunanistan'ın Başbakanlığını deruhte edişiniz vesilesiyle en hararetle hislerle sizi kutlarım. Bu tayinin, bölgemizde hürriyet ve demokrasi için yeni bir dönemin başlangıcını tebşir ettiğine inanıyorum. Göreve başladığınız günden beri komşumuz ve müttefikimiz Yunanistan ile dostane bir diyalogu ve her sahada işbirliğini başlatacak hükümetimin samimi arzusu olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sıkı ve sıhhatli ilişkilerin iki ülke ve dünya barışı için ifade ettiği ehemmiyeti takdir edecek tecrübeli bir devlet adamı olarak bu arzuya müspet karşılık vereceğinize kuvvetle ümit etmekteyim. Bundan evvelki görev devreniz sırasında iki ülke arasında iyi münasebetlerin yerleşmesi için sarf etmiş olduğunuz unutulmaz gayretler ümitlerimi teyit etmektedir. İki millet için parlak bir istikbalin yolunu açarak, mazinin acı hatıralarını gömebileceğimize eminim. Ülkenizin refahı için gayretlerinizde size devamlı başarılar dilerim. Derin saygılarımla”

Karamanlis de aynı işbirliği arzusunu Başbakan Ecevit'e iletmektedir:

“Yunanistan başbakanlığı görevini yüklenmem münasebetiyle göndermiş olduğunuz nazık ve anlamlı mesajınız için en içten teşekkürlerimi sunarım. Bölgemizde demokrasi ve özgürlüğün güçlendirilesinin çok büyük bir önem taşıdığına ben de inanıyorum. Ülkelerimizin gerçek çıkarları burada yatmaktadır. Zira ülkelerimiz arasında devamlı ve yararlı iş birliği yolları

⁸⁵¹ “Ecevit Tanıdığım Devlet Adamları İçinde En Akıllılarından Biridir”, **Milliyet** , 18 Ağustos 1974, 3.

⁸⁵² “Karamanlis: Sorunun En Doğal Çözümünün Enosis Olduğunu Türkiye de Bilmektedir”, **Cumhuriyet** , 1 Ağustos 1974, 8.

⁸⁵³ Birand, **30 Sıcak Gün**, 253-254.

⁸⁵⁴ “Ecevit'in Kutlama Mesajı Karamanlis'i Duygulandırdı”, **Milliyet** , 25 Temmuz 1974, 8.

yalnızca demokratik rejimler ve halklarımızın rıza ve desteği sayesinde bulunabilir. İki komşu ve müttefik ülkenin gerçek çıkarlarını geliştirme ve uluslararası alanda durumlarını güçlendirmenin bir aracı olarak samimi iş birliğinin gerekli olduğu yolundaki görüşlerinizi tamamen paylaşıyorum. Uluslararası üne sahip bir devlet adamı ve aydın olarak ortak amaçlara katkıda bulunmada hiçbir gayreti esirgemeyeceğinize inanıyorum. Uluslarımıza parlak bir geleceğin koşullarını hazırlamak yolunda etkin iş birliği ve anlayışınızdan muhakkak ki destek alacağım. İyi dileklerinize aynen katılır tekrar teşekkürlerimi sunarım.”⁸⁵⁵

Ancak tarafların birbirlerine olan *iyi niyet* yaklaşımları ikili ilişkilerin geliştirilmesinde tek başına yeterli olmamıştır. Başbakan Ecevit Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile doğrudan görüşmek istemiş ancak Karamanlis mevcut şartlar altında görüşemeyeceğini söylemiştir.⁸⁵⁶ Karamanlis bu kararı Dışişleri Bakanı ve çevresi ile tartıştıktan sonra almaktadır. Yunanistan idarecilerinin ortaya vardığı kanı Karamanlis’in ülkeyi ala askeri darbe beklentisi nedeni ile bırakmaması olmuştur. Çünkü cunta yeniden Karamanlis’i ‘Kıbrıs’ı satmaya gitti’ diyerek yönetime el koyabilirdi. Nitekim Karamanlis içte atamaların cumhurbaşkanından alınıp savunma bakanına verilmesi gibi iç değişikliklere giderken, askeri liderlerin tutuklamalarının akıbetinin ne olacağı da Yunanistan’ın gündemini oluşturmuştur. Karamanlis iktidara geldiğinde ülke yönetiminin yüzde 35’ine hakimdir böyle bir konjonktür içerisinde Ecevit’in talepleri de doğal olarak lider tarafından duyulmamaktadır.⁸⁵⁷

Kaldı ki kamuoyu da Türkiye’yi işgalci bir ülke olarak görmektedir. İkinci Cenevre Konferansı’na gidilirken Yunan temsilciler hiçbir anlaşma imzalamama şartı ile konferansa katılmaktaydı.⁸⁵⁸ Yunanistan lideri içeride oldukça güç durumdadır. Makarios Karamanlis’i kendi onayı olmadan imzalanacak bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini, lideri vatan haini olarak ilan edeceğini bildirmektedir. Nitekim konferans sırasında Dışişleri Bakanı Mavros Güneş’e şöyle demektedir: “Bizi neden anlamıyorsunuz? Hükümetimiz yeni kuruldu. Sorunlarımız dağ gibi ve bütün gözler üzerimizde. Cenevre’den Atina’ya döndüğümüz zaman (bizi sattınız) teraneleriyle karşılaşmak istemiyoruz.”⁸⁵⁹

Türkiye’de de hükümet ortakları arasındaki görüş ayrılıkları sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Nitekim adaya müdahale kararı dahi alınırken Başbakan Ecevit Türkiye’nin güney kanadını garanti altına alacak sınırlı bir harekâtı savunurken

⁸⁵⁵ “Karamanlis: Türk-Yunan İşbirliğine İnanıyorum”, **Milliyet**, 26 Temmuz 1974, 10.

⁸⁵⁶ Birand, **30 Sıcak Gün**, 322.

⁸⁵⁷ **age**, 398-299.

⁸⁵⁸ **age**, 369-370.

⁸⁵⁹ Sağlamer, **Kıbrıs Harekatı Bir**, 214.

Başbakan yardımcısı Erbakan ise adanın tamamının alınması gerektiğini düşünmekteydi.⁸⁶⁰ Erbakan: “Biz Kıbrıs’ta taviz vermeyiz. İyi niyet jesti yapmaya mecbur insan, kendisine de bir kusur ithaf edilen kabahatli insandır. Biz iyi niyet jestini adaya çıkmakla yaptık. İnsanlık dünya sulhu için en güzel iyi niyet jesti adada yaptığımız hareketlerin bizatihi kendisidir.”⁸⁶¹ diyerek Başbakan Ecevit’in federasyon tezinden farklı düşündüğünü ortaya koymaktadır. Oysa Başbakan Ecevit’e göre sorunların barışçıl bir şekilde çözüme ulaştırılması için tavizler verilmesi mümkündür. Nitekim İkinci Cenevre Konferansı’nda Türkiye’nin uzlaşmayan taraf olmadığını kanıtlayan kantonlardan oluşan bir öneri sunmuştur. Türkiye bu öneriyi Kissinger’ın tavsiyesi üzerine Yunanistan’ın da kabul edebileceği taraflar arasında uzlaşma sağlayabileceğini düşündüğü için Yunanistan’a iletmiştir.⁸⁶² Kantonlu planı Türkiye’ Dışişleri Bakanlığı bile zorla kabul etmişti. Ancak konferans sırasında planı iletebilecek muhatabı bile Türkiye bulmakta zorlanmış plan Yunanistan diplomatına imza karşılığı verilmiştir.⁸⁶³ Nitekim böyle bir öneriden Karamanlis haberdar edilmemiştir.⁸⁶⁴ Bu noktada tarafların iyi niyet algıları tek başına yeterli olmadığının tecrübe edildiği bürokratik mekanizmaların taraflar arasındaki iletişimi sağlamada son derece önemli olduğu gözlemlenmektedir.

İkinci harekâtın gerekçesini ise Başbakan Ecevit şöyle açıklar:⁸⁶⁵

“Cenevre Konferansından bir sonuç alınamayacağı BM Güvenlik Konseyi’nce bu konferansa çizilen amaçların Yunan Hükümeti ve Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engellendiği ve engelleneceği anlaşılmıştır. Ve bu sabah Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs’ta kendilerine düşen görevi yerine getirmeye başlamışlardır. Yunanlılar ve Rumlar bugüne kadar Kıbrıs Devletinin anayasal statüsü konusunda ciddi bir görüşmeye yanaşmamışlardır...Gene Cenevre Deklarasyonunun açık hükümlerine rağmen Yunan Hükümeti dün yayınladığı bildiride garantör devlet yetkisiyle Adada bulundurulmuş Türk Silahlı Kuvvetlerini işgal gibi göstermiştir ve bu kuvvetlerin tahliyesini atılması gereken ilk adım olarak ileri sürmüştür. Gayrimeşru durumları ve bir oldu-bitti ile Kıbrıs’ı Yunanistan’a ilhak etme çabaları bütün dünyaca bilinen Yunan birliklerini ve subaylarını ise ancak ondan sonra çekebileceğini bildirmiştir... Bu durumda garantör devlet olarak Türkiye’nin ateşkese uyma yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır. Kararları tek taraflı olarak çiğnenen ve çalışması kasıtlı olarak engellenen bir konferans sürdürür görünmenin yaradan çok zarar getirdiğini gören Türkiye garantör devlet niteliği üstlenmiş olduğu yetki ve görevleri gerek Kıbrıs devletinin bağımsızlığı gerek Kıbrıs Türk halkının hakları ve güvenliği konusunda taşıdığı sorumluluğu tek başına yerine getirme zorunluluğu duymaktadır... Çünkü 20 Temmuz 1974 Türk harekâtı ne kadar meşru idiye onun zorunlu

⁸⁶⁰ Gönlübol ve Kürkçüoğlu, **age**, 552-553.

⁸⁶¹ Abdullah Lelik, **Erbakan mı? Ecevit mi? Çözilemeyen Buhranın Bilinmeyen Yönleri**, (Ankara: Gerçek Yayınevi, 1974): 153.

⁸⁶² Birand, **30 Sıcak Gün**, 425.

⁸⁶³ **age**, 436.

⁸⁶⁴ Birand, **Diyet**, 31.

⁸⁶⁵ “Ecevit: Amacımız Kıbrıs Türküne Özgürce ve İnsanca Yaşama Olanağı Sağlamaktır”, **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1974, 7.

devamı olan şimdiki Türk harekâtı da o kadar meşrudur... Bu harekâtın amacı Kıbrıs'ı istila değildir. Kıbrıs'ı kurtarmaktır. Bağımsızlığını korumaktır. Bu harekâtın amacı Kıbrıs'ı yıkmak değildir. Yıkılan Kıbrıs devletini daha sağlam temelleri üzerinde yeniden kurmağa yardımcı olmak ve toprak bütünlüğünü gerçek güvenceye kavuşturmak. Bu harekâtın amacı Kıbrıs'a barış getirmektir, Özgürlük getirmektir. Güvenlik getirmektir... Bu harekât Yunanistan'a karşı değildir. Rum toplumuna karşı değildir. Amacımız Ada'da kuracağımız dengeyi gene Yunanistan'la Rumlarla eşit altında işbirliği yaparak beraberce sürdürmek güçlendirmektir..."

Bülent Ecevit kriz sırasında kontrollü bir tırmandırma stratejisi izlemiştir. Bu anlamda harekâtın iki aşamalı olarak düzenlenmesi ile Türkiye'nin askeri kapasitesi karar birimince dikkate alınmaktadır. Türkiye'nin bütün kuvvetleri Kıbrıs'a konuşlandırılmamış Genelkurmay'a göre Ege'de de olası bir Yunanistan saldırısına hazırlıklı olunması gerekmiştir.⁸⁶⁶ Bu durumda ise yeterli askerin Kıbrıs'ta olmaması Türkiye'nin ilerleyişini yavaşlatmıştır. İkinci harekâta başlamadan önce ise Ecevit, diplomatik olarak Karamanlis ile anlaşabileceği inancını taşımıştır. Ancak İkinci Cenevre konferansında Yunanistan'ın çözümsüzlüğü çözüm olarak gören anlayışı adada da Türk birliklerinin içinde bulunduğu sıkışık durum ikinci müdahaleyi bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır. Ecevit ikinci harekât öncesi şu seçeneklerle karşı karşıyadır.⁸⁶⁷

- Türk birliklerinin belirsiz bir süre zarfında bulundukları yerde kalmaları tehdit oluşturmaktadır.
- Birliklerin bir sonuca varmadan çekilmesi kazanımların kaybedilmesi anlamına gelmektedir.
- Birliklerin yeni bir operasyon ile bulundukları yerden çıkmaları en makul seçenektir.

BM'nin ikinci harekât sonrası Türkiye'nin ateşkes çağrısına uyması bu örgüte duyduğu saygıdan ötürü ileri gelmektedir. İkinci harekâta Türkiye'nin hedefine ulaşması ile BM'nin çağrısına uyması Başbakan Ecevit'e göre eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.⁸⁶⁸

"Bir kere hedefe varmadan zaten ölçülü olan ve bize göre çok haklı olan hedefimize varmadan ateşkese uymamızın adada güvenliği sağlamak söyle dursun ateşkesin uygulanabilmesi olanağını bile sağlamaya yetmediğini dünyada herkes görmüş oldu. Ama bu demek değildir ki ateşkese uyduğumuzdan dolayı pişmanlık duymalıyız. Biz o zaman da BM kararının üçüncü gününde Güvenlik Konseyi'nin ateşkesine uymuştuk. Bu kez de üçüncü gününde ateşkese uyduk. Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki hiçbir devlet BM de ne oluyor diyemez. Dünya benim ne işime

⁸⁶⁶ Birand, **Diyet**, 28.

⁸⁶⁷ Sağlamer, **Kıbrıs Harekatı Bir**, 216.

⁸⁶⁸ "Sürekli Barış Tohumları Ekme Çabasındayız", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1974, 6.

karşıyor diyemez. Nasıl Kıbrıs'ı dünyadan soyutlayamazsak Türkiye'yi de dünyadan ve dünya koşullarından soyutlayamayız...”

“Çizdiğimiz amaç neyse ordumuzun hızlı harekâtı sırasında bile buna bağlı kaldık. Belliydi ki ordumuz çok daha fazlasını yapabilirdi, yapmadık. Biz nerede durulacağını nerede durması gerektiğini bilen bir milletiz. Durulacak yeri bilmek Atatürk'ün bize bıraktığı önemli erdemlerden biridir.”⁸⁶⁹

Ecevit, harekât sırasında nerede durulması gerektiğinin bilinciyle hareket etmiştir. Türkiye'nin ikinci harakat sırasında Magosa kalesine geldidiğinde MSP kanadı Magosa'nın tamamının alınmasını isterken Başbakan Ecevit ise Girne'nin oldukça dalgalı sonbahardan sonra gemilerin yanaşamadığını öğrendiğinde Magosa'nın alınmasını emretmektedir.⁸⁷⁰

Ancak Ecevit'in koalisyon ortağı birlikte ateşkes kararını uygulaması oldukça güç olmuştur. MSP lideri Erbakan'ın duyguları ile yaklaşan ‘ateşkesi kesmeyelim Kıbrıs'ı fethedelim’ yaklaşımı karşısında akıl ve mantıkla hareket etmekteydi.⁸⁷¹ Erbakan'a göre Kıbrıs'ın tamamının alınmasıyla adanın yarısının Yunanistan'a verilmesi için gerçekleştirilecek bir pazarlık sonrasında Türkiye taksimi gerçekleştirebilecektir. Ancak Ecevit'e göre böyle bir yaklaşımı dünya kamuoyuna kabul ettirmek mümkün olamazdı. Ecevit'e göre Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğinin sağlanamaması yeterli olmaktadır.

Karamanlis Türkiye'nin ikinci harekâtı karşısında askeri çözüm yolunu aramış ancak ne İngiltere ne de Amerika'dan destek alamamıştır. İngiltere ikinci bir Süveyş krizi yaşamaktan korkarken, ABD ise Yunanistan'daki demokrasinin çökmesinin sorumluluğunu taşımayacağını söylemektedir.⁸⁷²

Başbakan Ecevit, Karamanlis ile gerek Cenevre müzakereleri sırasında gerekse de Türkiye'nin adaya ikinci kez müdahalesinden sonra görüşme arzusunu karşılıklı müzakere istemini defalarca dile getirmişse de taraflar arasında doğrudan bir görüşme sağlanamamıştır.

Başbakan Ecevit'in aktardığına göre Karamanlis görüşme koşullarının oluşmadığı kanaatini taşımaktadır:

“İki ülkenin de dışında bir yerde örneğin Malta adası yakınında Yunanistan yetkilileriyle görüşerek sorunlarımızı daha geniş bir çerçeve içinde tartışma olanağı bulabilirdik. Karşılıklı

⁸⁶⁹ “Ecevit: Kıbrıs'ta Fütühat İçin Gitmedik”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1974, 1.

⁸⁷⁰ Sağlamer, **Kıbrıs Harekatı Bir**, 228-229.

⁸⁷¹ **age**, 228-229.

⁸⁷² Birand, **Diyet**, 30.

olarak gemilerimizde ziyaretle bu iş olabilirdi. Ancak Sayın Karamanlis bana verdiği cevapta böyle bir görüşme için koşulların olgunlaşmasını beklemekte yarar olduğunu belirtti.”⁸⁷³ Başbakan Karamanlis’in ordunun hala yönetimi tehdit ettiği dönemde yurtdışı ziyaretine çıkabilmesi pek mümkün olamamıştır. Nitekim Başbakan Karamanlis için Yunanistan’ın sivil hayata geçişi daha önemli hala gelmiştir. Lider ülkesinde demokrasinin geliştirilebilmesi için karşıt görüşte olduğu komünist partisinin bile faaliyete geçmesine izin vermiştir. Aynı zamanda ülkedeki seçimlerin de bir an evvel gerçekleştirilmesine odaklanan lider, yeniden seçildiğinde hükümet programında öncelikli olarak “Demokrasinin güçlendirilmesi ve kuruluşların modernleştirilmesi” ni tercih ederken lider için Kıbrıs sorunu ikincil bir öneme sahip olmuştur.⁸⁷⁴ Türkiye ikinci harekâtı sonrası dünya kamuoyunda olduğu gibi Başbakan Karamanlis tarafından da işgal olarak tanımlanmıştır.⁸⁷⁵

“Cunta yönetimi darbe ile Kıbrıs’ta Makarios’u devirerek yönetimi devralmak istemiştir. Türkler garantör devlet olarak Türklerin haklarını koruma iddiası ile hareket ederek Londra ve Zürih Antlaşmalarının verdiği haklardan yararlanarak adanın toprak bütünlüğünü korumak amacı ile adaya müdahalede bulunmuşlardır. Türkiye’nin müdahalesinden ben Yunanistan’da yönetimi devralırken Klerides de Nikosya’da yönetimi devralmıştır. Bunun sonrasında ise artık Kıbrıs’ta kalmanın hiçbir anlamı kalmamıştır. Garantinin gereği yerine getirilmiştir. Ancak onlar hala oradalar. Birkaç hafta sonrasında adanın yüzde 40’ını işgal etmişlerdir. Bu günleri çok iyi anımsıyorum çünkü dışişleri bakanlığı beni sabah 4’te uyandırmıştı. Türkiye’nin ikinci harekâtının hiçbir anlamı yoktu. Adanın yüzde 40’ının işgali Attila olarak bilinen askeri planın uygulanmasını içermektedir. Bu harekâtla 200 bin mülteci ortaya çıkmıştır. Bu rakam az gözükabilir ancak adanın tamamı yarım milyon olunca bu fazla bir rakamdır. Aynı zamanda kaynakların bulunduğu yüzde 40’lık bir alanı da işgal etmişlerdir. 14 Ağustos’ta orduda ve toplumda büyük bir kızgınlık ile karşılaştım. Generallerle herkesin harekete geçmemi beklediği bir toplantı yaptım. Savaş ilanı için baskı vardı. Herkesten sakin olmasını ve bana güvenmelerini istediğim için doğal olarak aşağılandıklarını hissettiler. Arkadaşlarımızdan yardım isteyebileceğimizi söyledim. Bu dramatik durum içerisinde üç seçeneğim vardı: savaşa gitmek, siyasetten tekrar çekilmek, NATO’nun askeri kanadından geri çekilmek. Üçüncü alternatif en az zarar veren seçenektir. Bu Kıbrıs’ın hikâyesidir her şeyin kendiliğinden olduğunu söylemek güçtür ...”

Türkiye’nin adaya ikinci kez müdahalesi Karamanlis’i savaş açmaya zorlamaktadır. Ancak liderin bu istemi Yunan Genelkurmayı tarafından uygulanabilir bulunmamış Yunanistan’ın ortak müdahale önerisi de İngiltere tarafından reddedilmiştir.⁸⁷⁶ Bu durumda Yunanistan tepkisini NATO’ya göstermiştir. Başbakan Ecevit’e göre Yunanistan’ın NATO’dan ayrılması iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirecek bir sorun olarak görülmemektedir:

“Yunanistan’sız NATO’nun elbette ki büyük güçlükleri olur. Yalnız ortada bir gerçek var ki o

⁸⁷³ “Ecevit: Karamanlis’e Denizde Buluşalım Dedi”, **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1974, 8.

⁸⁷⁴ “Atina’da İlk Sorun Demokrasi, 2. Kıbrıs ve Türkiye”, **Milliyet**, 24 Kasım 1975, 3.

⁸⁷⁵ “National Archives And Records Administration Presidential Libraries Withdrawal Sheet”, <https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0314/1553093.pdf>, [10.06.2019].

⁸⁷⁶ Aksu, “Kıbrıs Sorunu”

da NATO'nun güney kanadında zaten bir güçlüğü bulunduğudur. Güney kanatta zaten bir güçlük vardı. Ortak savunma için Türkiye ve Yunanistan'ın sıkı bir işbirliği gerekiyordu. Ancak iki ülke ortak savunma yerine adeta son yıllarda birbirlerine karşı silahlanmaya başlamışlardı. Bu NATO manevralarında bile açıkça belli oluyordu.”⁸⁷⁷

Söylemlerinde gösterdiği üzere Karamanlis'in sorunu *uluslararasılaştırmayı* seçmesi Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini değiştiren bir karar olmuştur. Kendisinin de ifade ettiği üzere Kıbrıs meselesi artık Yunanistan için uluslararası alanda *saygınlık* sorunudur:

“15 Temmuz'da diktatörlük rejimini Kıbrıs'ta çılgınca bir hükümet darbesi teşebbüsüne atıldı. Bu aradan yararlanan Türkler 20 Temmuz'da adaya büyük kuvvet çıkardılar, Atina'daki rejim bu feci durumu kabullenmek ve Cenevre'deki Kıbrıs barış görüşlerine katılmak durumunda kaldı. 24 Temmuz'da ant içerek görevine başlayan hükümetimiz daha başlangıçta bu olayların tutsağı olmuştu. Bu hükümetin diplomatik cephede bir savaş vermekten başka çaresi yoktu. Bu savaşı cesaretle ve etkinlikle verdi. Dünya kamuoyunu kendi lehine döndürmeyi başardı. Türkiye bu kötü davranışlara kendisini önlemesi gereken ve önleyebilecek olanların hoşgörüsüyle girişti. Türkiye bir ultimatoma vererek Kıbrıs sorunun çözümü için bir planın kabulünü istedi. Fakat bu plan mantık ahlak ve milli açılardan kabul edilemez nitelikteydi. Türkiye Cenevre'de bu planın görüşülmesini istediğini iddia ederken uzun süredir çile çeken Kıbrıs'a durup dururken saldırıya geçti. ..Yunanistan şiddete şiddet hileye hileyle mi karşılık vermeliydi? Yunanistan da orman kanununa mı başvurmalıydı? Benim izlediğim siyaset karakterimle de tarihimle de bağdaşmaz ama bu siyaset ulusal bir zorunluluktan doğmuştur. Bu tarihi anın gerektirdiğini yapacak cesareti göstermem gerekiyordu. Kıbrıs'ta Yunanistan'ın savunmasını zayıflatmadan savaşa giremezdik... İhtiyatlılık birlik ve kararlılık sayesinde ulusun bu güç saatleri de yenecektir. Günahkâr geçmişin bize miras bıraktığı hatalardan ve zayıflıktan arınacağımıza güvenebilirsiniz. Yunanistan'ın uğradığı haksızlığı düzelterek duruma getireceğiz daha önemlisi bütün Yunanlılara mutluluk ve umut getirecek yeni bir ulusla hayatın temelini atacağız.”⁸⁷⁸

Lider söyleminden de anlaşılacağı üzere stratejisini diplomasi ve siyaset üzerinden kurgulamış ülkesinin itibarını arttıracak eylemler üzerinden kendi statüsünün kabul edilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda *uluslararası kısıtları kabul eden* bir davranış kalıbı sergilemektedir. Kamuoyunun baskısı karşısında savaş tehlikesinin ortadan kaldırılması Yunanistan'ın mağdur konumundan çıkarılması ancak uluslararası itibarının geri kazanılması ile mümkündür.⁸⁷⁹

⁸⁷⁷ “Ecevit: Kıbrıs’a Fütihat İçin”, **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1974, 7.

⁸⁷⁸ “Karamanlis: Kıbrıs'da Türkiye ile Savaş Olanaksızdır”, **Milliyet**, 16 Ağustos 1974, 4.

⁸⁷⁹ Kosta Daponte'nin tespiti Yunanistan'ın siyasal koşullarını ortaya koyarken aslında Başbakan Karamanlis'in de neden krizi savaşa tırmandırmaktan sakındığını göstermektedir: “Gazeteler bugün yedibuçuk yıllık bu ayıptan sonra Yaros adası Yunanistan için yüz karasıdır. Bombardıman edelim imha edelim, diyebiliyorlar. Bunca eziyet, işkence ve acı ile düşük rejimin baskına boyun eğenler bugün özgür Yunanistan'dan uzakta olanlar da döndü. Yeni bir yaşam başladı, bu insanlar için yeni umutlar belirdi. Yeniden doğdular sanki “Hiç bir şey eskisi gibi olamaz” diyorlar buna inanmak istiyorlar. İşte şimdi bu insanların özellikle bunların şu anda Kıbrıs'ta veya Kıbrıs için Türkiye'de veya Türklerle bir savaşı istemelerine olanak var mı? Bu insanların ne darbe öncesi ne de darbe sonrası Kıbrıs'taki durumu düşünmeleri mümkün mü? ‘Ulusal dava’, ‘dış tehlikeler’ gibi ‘gerçekler’ onları inandırabilir mi? İster içte ister dışta olsun yedibuçuk yıl içinde büyük devletlerin yüksek çıkar politikaları hakkında adamakıllı bilinçlenmiş olan aydınlar göz göre göre büyük çapta bir savaşın felaketini ne diye göze alsınlar?”

Lider ikinci müdahale karşısında da savaşa başvurmama *kararlılığını* devam ettirmektedir. Nitekim Başbakan Karamanlis'e göre Yunanistan çok yönlü barışçıl araçlarla verdiği mücadelenin sonuçlarını elde etmektedir.⁸⁸⁰

“Kıbrıs bugün korkulu anlar yaşamaktadır. Türk saldırganların topraklarından attığı 200 bin göçmen tamamen yıkılmış ekonomisi ile yarını belli olmayan bir karanlığa gömülmüştür. Kıbrıs'ın bugünkü stratejik durumundan iki unsur sorumludur. Bu Yunanistan'ı kötü bir duruma getiren diktatörlük ve sonra Türkiye'dir. Türkler ve onları destekleyenler baskı isteklerini kabul ettireceklerini sanıyorlarsa aldaniyorlar Kıbrıs için verdiğimiz çok cepheli mücadeleden bahsederken siyasi ve ahlaki yönden önceki gün BM'de kazandığımız başarıyı da hatırlatmak isterim.”

Diğer taraftan ABD ikinci harekât sonrasında “Türkiye ve Yunanistan savaşa girerlerse her ikisine de derhal silah ambargosu uygulayacağı açıklaması” taraflar arası savaşı engellemede etkili olmuştur.⁸⁸¹ 2 Kasım 1974 tarihinde BM Genel Kurulu'nda adanın toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması, Kıbrıs Türk ve Rum toplumları arasındaki görüşmelerin devamlılığı ve adadan tüm yabancı güçlerin boşaltılması kararı kabul edilmiş, Karamanlis'in değindiği üzere bu karar Yunanistan için bir başarı olarak algılanmıştır. Ancak Ecevit'e göre Başbakan Karamanlis'in Kıbrıs'ı uluslararasılaştırma politikası Türkiye'yi zor durumda bırakabilecek bir nitelik arz etmemektedir. Abdi İpekçi ile gerçekleştirilen mülakatta Ecevit'in Yunanistan'ın müdahale sonrası siyasetine bakış açısı okunabilir.⁸⁸²

“Abdi İpekçi:-... Yunanistan'ın bu isteksizliği belki duygusal nedenlerle yorumlanabilir fakat onun dışında başka bir ihtimal de akla gelebiliyor. Örneğin sorunu uluslararası platformlara sokmak BM çerçevesine oturtmak. BM çerçevesine oturtmanın kendi lehlerine olabileceğine Güvenlik Konseyi'ndeki uzayan görüşmeler ve bir ölçüde çıkan karar sureti ortaya koymuş bulunuyor. O karar sureti de bir an önce birliklerimizin adadan çekilmesini öngördüğüne göre acaba böyle bir şeye mi güveniyorlar? Onun için işi uzatıp uluslararası ortamda Türkiye'ye yapılacak baskılarla bu işi kendi lehlerine düzeltme yolunda bir emelleri olabilir mi olursa bu bize gerçekten etkili olur mu?”

Ecevit:-Diplomatik alanda sağlayabilecekleri üstünlük ki bu geçici bir üstünlük olacaktır kendileri için daha doğrusu Kıbrıs Rumları için somut sonuçlar kolay kolay sağlamayacaktır. Buna fazla ağırlık veriyorlar ve bir de kendi iç politika kaygılarına fazla ağırlık veriyorlar ama bu arada Kıbrıs'ı Kıbrıs Rumlarını ihmal ediyorlar gibi geliyor bana gerçekte büyük riskler yüklenmiş oluyorlar. Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin bugün Kıbrıs'ta erişmiş oldukları durum herhalde kolay kolay geriye itilemez geriye çevrilemez. Bunu gerçekçi olarak meseleye bakan hiç kimse bekleyemez sanırım.”

Kosta Daponte, “Faşist Dönemin Sorumluları Savaşı Kurtuluş Sayıyorlar”, **Cumhuriyet** , 25 Ağustos 1974, 8.

⁸⁸⁰ “Karamanlis: Türkiye İsteklerini İlle Kabul Ettireceklerini Sanıyorsa Aldaniyor”, **Milliyet** , 7 Kasım 1974, 6.

⁸⁸¹ Birand, **Diyet**, 39.

⁸⁸² Abdi İpekçi, “Ecevit Son Gelişmeleri İpekçi'ye Anlattı”, **Milliyet** , 21 Ağustos 1974, 8.

BM bu karar tasarısını onayladığı dönemde Türkiye’de hâlihazırda hükümet krizi yaşanmaktadır. Yunanistan’da ise Karamanlis seçim hazırlıklarına odaklanmış ancak uluslararası platformlarda da Kıbrıs konusunu gündem konusu eden siyasetine devam etmektedir. Ecevit’in mevcut durumu değerlendirme şekli aslında liderin zaman zaman öngörü yeteneğinin sınırlılığını ortaya koymaktadır. Karamanlis’in Kıbrıs sorununu uluslararasılaştırma politikası Ecevit’in değerlendirmesinin aksine tam da Kıbrıslı Rumları düşündüğü içindir. Yunanistan siyasi liderlerinin devam ettiği bu siyaset sayesinde Kıbrıs meselesinin Türkiye ile gerçekleştirilecek görüşmeler aracılığı ile değil BM Genel Kurulu’nda özel bir oturum ile ele alınması 99 ülkenin oybirliği ile kabul edilmiş tek ret oyu kullanan ülke ise Türkiye olmuştur.⁸⁸³ Bu durum nitekim Kıbrıs siyasetinde Türkiye’nin yalnız kaldığını net bir şekilde göstermektedir. Aradan 3 yıl geçtikten sonra 1977 yılında Başbakan Ecevit iktidara geldiğinde; Kıbrıs meselesinin bir an evvel çözümlenmesi gerektiği fikrini taşımaktadır.⁸⁸⁴

“Bence Türkiye ve Yunanistan konuyla yakından ilgilenmeli ve Kıbrıs’ta her iki tarafa diyalogun sürdürülmesi ve somut konuların ele alınması için cesaret vermelidirler. Kıbrıs sorununun daha uzun bir süre çözümsüz kalması hem Kıbrıs’taki her iki toplumun hem Türkiye ile Yunanistan’ın aleyhinedir. Çünkü, Türkiye ve Yunanistan’ın uluslararası ilişkileri askıda tutulan Kıbrıs sorununa takılı kalmaktadır. Bu sorunu aşmamız gerekmektedir. Bu Türkiye ile Yunanistan’ın ve özellikle Kıbrıs’taki her iki toplumun yararına olacaktır. Çünkü onların da zihinlerinde canlandırabilecekleri bir geleceğe bakabilmek haklarıdır...”

5 Şubat 1975 tarihinde konulan ABD ambargosu ile Ecevit de mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ambargonun konulma aşamasında Türkiye’de ‘tarafsız-geçici’ Sadi Irmak hükümeti bulunmaktadır. Hükümetin siyasi bir tabanının bulunmaması dolayısıyla etkisiz ve kararsız olması, Dışişleri Bakanlığı’nın ise nasılsa ertelenir düşüncesi ile meseleye yaklaşması Türkiye’nin meselenin önemini kavrayamadığını göstermektedir.⁸⁸⁵ Aslında Kıbrıs müdahalesinden sonra Başbakan Ecevit’in istifası sonrası yeni bir hükümetin kurulamaması Türkiye’nin ambargo kararı sürecinde aktif bir tutum geliştirememesinde etkili olmuştur.⁸⁸⁶ Irmak hükümetinin başka bir zaafı ise Ege krizinde ortaya çıkmaktadır. Yunanistan Başbakanı Karamanlis’in Lahey’e gitme önerisi hükümet tarafından kabul edilirken bu kararı eleştiren tek kişi ise meselenin

⁸⁸³ “Birleşmiş Milletler’de İlk Yenilgiyi Aldık”, *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1975, 1, 9.

⁸⁸⁴ “Kıbrıs Sorunu: Başbakan Ecevit Akropolis’e Demeç Verdi: ‘Ecevit Deniz Yatağı Konusu İle Adaların Statüsü Birbirinden Ayrılmalıdır’”, *Milliyet*, 27 Haziran 1977, 11.

⁸⁸⁵ Birand, *Diyet*, 88-89.

⁸⁸⁶ Bölükbaşı, *Barışçı Çözümsüzlük*, 105.

önce ikili müzakere aracılığı ile çözümlenmesi gerektiğini savunan Ecevit olmaktaydı.⁸⁸⁷

Başbakan Ecevit'in ambargo sorununa yaklaşım açısı Yunanistan'dan bağımsızdır. Lider ABD'yi suçlarken Amerika'ya Yunanistan'ın baskı yapabileceği varsayımını göz ardı etmektedir.⁸⁸⁸ Bu durumu liderin söylemlerinden okumak mümkündür:

“Ben her zaman Yunanistan’la olan sorunlarımızı Birleşik Amerika ile aramızdaki sorunlardan ayrı tuttum. Birleşik Amerika’da bu iki sorunu da birbirinden ayrı tutsaydı, Türkiye ile Yunanistan çoktan iki dost ülke olurdu.”⁸⁸⁹

“Kıbrıs sorunu bizim sorunumuzdur. Bu sorunu Amerikalılar istediği için değil kendimiz istediğimiz için çözmeye çalışıyoruz. Ben Montreux’de sokakta kardeşimle dolaşırken yanıma bazı kişiler geldi. Ben Türk vatandaşları zannettim. Meğer Yunanlı işçilermiş ellerime sarıldılar demek ki tahrik edilmediğimiz vakit pekâlâ dost olabiliyoruz. Maalesef ben Montreux’de Sayın Karamanlis ile bulduğum zaman bile başkaları gölgelerini üzerimizden çekmediler. Ona rağmen anlaşabildik. Amerika’dan tek bir şey istiyoruz, onlardan ve başka ülkelerden istediğim tek şey var: onu da geçmişteki bir Yunan filozofunun dili ile söyleyeyim, gölge etmesinler başka ihsan istemem.”⁸⁹⁰

“...Sayın Karamanlis’in tavrında bende kaygı uyandıran bir belirti görmedim ama Kıbrıs Rumlarının ambargonun kalkmaması için ellerinden gelen her şeyi yaptıkları bir gerçek. Amerikan yönetiminin bu tavrı Kıbrıs toplumlararası görüşmelerinin engellenmesi sonucu doğurabilir diye kaygı duyuyorum.”⁸⁹¹

Aslında Başbakan Ecevit Montreux görüşmesi öncesi verdiği bu demeçlerinde Yunanistan’ı suçlamaktan sakınırken Montreux sonrası ABD’nin kararında bir değişiklik olmaması karşısında söylemlerinde değişikliğe gitmiştir:

“...biz kendimizi ambargonun kalkma olasılığına göre değil ambargonun kalkmayabileceği olasılığına göre hazırlıyoruz. Üç yılı aşkın bir süredir süren Amerikan silah ambargosunun kalkmaması yolundaki Senato kararını bu sabah öğrendim gerçeği söylemem gerekirse bu bizim için bir sürpriz olmadı. Gerçi bu konuda son söz söylenmiş değildir ama biz kendimizi ambargonun kalkması değil kalkmaması olasılığına göre hazırlıyorduk. Yalnız hemen şunu da ekleyim ki bu sadece bizi değil en az bizim kadar hatta bizden de çok NATO’yu ilgilendiren bir sorundur. Bu bakımdan bunu kendi bağımsızlığımız açısından tasa ediyor değiliz. Bu sorun bizler için Kıbrıs ve Yunanistan’la aramızdaki sorunların çözümlenmesi açısından önemliydi. Ambargo sürdükçe yani başka bir devletin üzerimizdeki baskısı bize belirli bir işi yaptırmak üzere sürdükçe Kıbrıs sorunun çözülemeyeceği bellidir. Çözülemeyecektir. Oysa Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi bu tür baskılardan medet umarak aramızdaki sorunların çözümlenmesi

⁸⁸⁷ Birand, **Diyet**, 113.

⁸⁸⁸ Kamran İnan Ecevit’in ambargo sorununa bakış açısını şöyle eleştirmektedir: “Yunanistan 1827’den bugüne kadar hiç bir zaman Türkiye’ye karşı yalnız başına, hiçbir dış kuvvete başvurmadan çıkmış değildir. Bütün tarih boyunca muayyen kaynaklara başvurarak gelmiştir. Sayın Başbakanın Montreux’de şikâyet ettiği gölge dahi Yunanistan’ın üzerimize sürdüğü bir gölge değil midir? Amerikan Kongresinde, Rossides’in başkanlığında Yunan lobisini organize ederek 24 Eylül 1974’te altı defa oylattırmak suretiyle çıkarılan ambargo ve 5 Şubat 1975’ten beri üstümüzde bulunan ambargo bir Yunan Hükümetinin ve Yunan lobisinin kararı değil midir?”

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Toplantı 17, 40. Birleşim, c. 37, 21 Mart 1978: 112. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t17/c037/cs_17037040.pdf , [22.06.2019].

⁸⁸⁹ “Zirve Bugün Başlıyor”, **Cumhuriyet** , 10 Mart 1978, 9.

⁸⁹⁰ “Ecevit ‘ABD Gölge Etmesin Başka İhsan İstemem’ Dedi”, **Cumhuriyet** , 13 Mart 1978, 5.

⁸⁹¹ “İki Lider Tekrar Buluşmak Üzere Anlaştı”, **Cumhuriyet** , 12 Mart 1978, 4.

konusunda ayaklarını sürmeye devam etmektedirler. Öte yandan Türkiye'nin bağımsızlık ve savunma sorunları yabancı bir ülkenin hele denizaşırı bir ülkenin Senatosu'nda alınacak karara bağlı olamaz. Vaktiyle Amerika Birleşik Devletleri Lozan Antlaşması'nı tasdik etmedi diye de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi önemsizlenmemiştir. Bu gün de önemsizlenmeyecektir. Çünkü Türk ulusu tarihinin her döneminde bağımsızlığını korumayı ve savunmayı bilmiştir.”⁸⁹²

Lider demecinde ABD'ye yönelik yakınmalarını arttırmış olsa da Yunanistan'ın da ABD'ye baskı yapan bir taraf olduğunu kabul etmektedir. Her ne kadar aralarında illiyet bağı bulunmayan iki sorunu bağdaştırmaya çalışsa da bu sözleri ile ABD'ye yönelik öfkesini ortaya koyduğu görülmektedir.

“... Paris'te büyükelçiler düzeyinde Ege sorunu ile ilgili olarak görüşme yapılırken umut verici bir hava ortaya çıkmıştı ve Yunanistan'ın eskisinden farklı olarak Ege sorunlarına çözüm aramada hareketlilik gösterdiği izlenimi edinmiştik fakat birkaç hafta sonra bu tavırlarını değiştirdiğini gördük... Paris toplantısı yapıldığı sırada AET'de Yunanistan'ın tam üyeliği yolunda çözmesi gereken bazı düğümler vardı bu düğümleri çözmeye çalışıyorlardı muhtemelen bu düğümleri çözebilmek için batıda olumlu bir izlenim yaratmak istemiş olacaktır. 'İşte görüyorsunuz Ege sorununda iyi gelişmeler var Yunanistan da daha yapıcı bir tavır içine girdi' izlenimi yaratmak istemiş olabilir fakat bu düğümler çözüldükten sonra hele Türkiye'ye Batıda ekonomik sorunlarını aşabilmesi için gerekli yardımları sağlama yolunda belirgin işaretler ortaya çıkmaya başladıktan sonra Yunanistan'ın tavrını değiştirdiği izlenimi edindik. Bunda amacı muhtemelen Türkiye'ye askeri veya ekonomik alanlarda gelecek yardımları bir engelleme çabası içerisinde yorumlanır. Edindiğimiz bu izlenimin yanlış olmasını içtenlikle diliyorum. Biz aramızdaki sorunları kuvvete dayanarak değil uzlaşmacı zihniyetle her iki ülkenin ve bölgenin yararına düşünerek yapıcı bir anlayış içinde ancak çözümlenemeyebiliriz Başka türlü çözüm yollarının düşünmenin bile doğru olmayacağına ve iki ülke arasındaki gerilimi arttıracığına kuşku yoktur.”⁸⁹³

Anlaşılaacağı üzere Başbakan Ecevit'in Karamanlis'e karşı iyimser yaklaşımı; Karamanlis'in taraflar arasındaki sorunları çözmeye eğilimli bir lider olduğu algısı gerçeklik ile uyuşmamaktadır. Türkiye'ye yapılacak yardımlar Yunanistan tarafından bir tehdit algısı olarak yorumlanmaktadır. Türkiye ne kadar gözetim ve denetim altında tutulursa bu Yunanistan'ın çıkarıdır. Söz konusu demekten anlaşılaacağı üzere en nihayetinde Karamanlis'in uluslararası ortama uyum sağlam anlayışı lider Ecevit tarafından da okunabilmiştir. Başbakan Karamanlis çatışmacı bir yaklaşıma sahip değilse de Yunanistan'ın ulusal çıkarlarını da son derece göz önünde bulunduran bir liderdir. Uluslararası çevreyi uyum ile algılamak uygulaması olduğu ulusal çıkarların korunması siyasası onun her zaman önceliğini oluşturmaktadır. Örneğin Montreux öncesi lider ambargo konusunda tarafsız bir tutum gösterirken: “... Bildiğiniz gibi ambargo Kıbrıs sorununa bağlıdır ve Kıbrıs sorunu beni değil Kıbrıs Rum hükümetini

⁸⁹² “Başbakan Ecevit: Karar Bizim İçin Sürpriz Olmadı”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1978, 5

⁸⁹³ “Başbakan Ecevit: 'Atina'nın Tutumu Türkiye'ye Yardımı Engelleme Çabası Diye Nitelenebilir’”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1979, 7.

ilgilendirir”⁸⁹⁴ demektir. Ambargonun kaldırılması sonrası Yunanistan hükümetinin açıklaması sorunun Kıbrıs Rum tarafına ait olmadığını ortaya koymaktadır:

“Senato ve Temsilciler Meclisi’nin Türkiye’ye uygulanmakta olan silah ambargosunu kaldırma kararından sonra Amerikan hükümetinin yükleneceği sorumluluklar çok ağırlaşmıştır. Yunan hükümeti Helenizm’i korumak için kendisine düşen her şeyi yapacaktır. Konmasına neden olan sebepler ortadan kalkmadan ambargonun kaldırılması sadece Amerikan politikasında bir sebep sonuç kavramının bulunmadığını göstermekle kalmamakta bölge sorularının çözümünün kendisine bağlı bulunduğu Türkiye’nin uzlaşmaz tutumunu arttıracak olmasıdır. Amerikan hükümeti, ambargonun kaldırılmasını işlemesine yol açan nedenleri kanıtlamalıdır. Yunan hükümeti, Amerikan hükümetinin girişiminin sonuçlarının ne olacağını beklemektedir.”⁸⁹⁵

Nitekim Karamanlis’e göre de Türkiye’nin askeri güç kapasitesinin güçlendirilmesi Yunanistan için endişe oluşturmaktadır. Bu nedenle de lider üçüncü aktörler aracılığı ile Türkiye üzerinde baskı stratejisi izlemektedir:

“Türkiye’nin İran’daki son durum nedeniyle artan stratejik önemine rağmen Ege’deki güçler dengesinin korunması için elimizden gelen her şeyi yapacağız hatta ABD bu dengeyi korumak için verdiği sözü tutmasa bile... Bu durumda özgür dünyanın çıkarlarını iyi değerlendirerek ve Doğu Akdeniz bölgesinde durumun kötüleşmesini engellemek NATO’ya düşmektedir.”⁸⁹⁶

Bülent Ecevit Gazeteci Cüneyt Arcayürek ile gerçekleştirdiği röportajında neden ambargo ve Yunanistan arasında bağ kurmadığını açıklamaktadır:⁸⁹⁷

“Arcayürek:...Bir yandan döviz ve para bulmak konusu, bir yandan da dış konular üstüste gelmiş Kıbrıs’ta çözüm için durmadan baskılar yapılıyor. Amerikan silah ambargosu sürüyor. Ege sorunları canlılığını koruyor. Siz Karamanlis’le bir görüşme yapıp sunuz. Bir diyalog başlamış oluyor iki ülke arasında. ‘Amerika’da tereddütler var mı yok mu?’ tartışmaları oluyor. Siz bastırıyorsunuz. Ama ana politika, zannediyorum ki, ambargodan önce Kıbrıs sorununa eğilmek ... Ambargo konusunda da, ‘Amerika kendisi kaldırsın’ gibi bir görüntü var hükümetinizin tutumunda ... O sırada Amerika ile ilişkileriniz nedir?

Ecevit: Ambargo ve Kıbrıs konusundaki tavrımızla ilgili teşhisiniz doğru... Amerika Kıbrıs konusuyla silah ambargosu arasında bağlantı kuruyor diye, biz de kendimizi öyle bir bağlantı kurmaya mecbur saymıyorduk. Biz Kıbrıs konusunda bir uzlaşmayı ve kesin çözümü, Amerika baskı yaptığı için, ‘Kıbrıs sorunu çözülmezse ambargoyu kaldırmam’ dediği için değil, kendimiz gerekli gördüğümüz için istiyorduk. Bu konuda komplekse kapılmaktan sakınıyorduk. Amerikan baskısı olduğu sürece Kıbrıs’ta uzlaşmaya gitmeyiz, gibi bir tavır almıyorduk. Amerika ne yaparsa yapsın, ister baskı yapsın ister yapmasın, ister çözüm istesin, ister istemesin; biz, Kıbrıs sorununu çözmeye çalışacağız, diyorduk. Yani, Kıbrıs sorununu Amerika yardımcı olmasa bile, Amerika ile ilişkilerimizden soyutlamaya uğraşıyorduk...”

Montreux görüşmesi sonrası; silah ambargosunun Kongre’ye değil ABD yönetimine ait bir tutum olduğu görüşü ortaya çıkmış olduğu Başbakan Ecevit tarafından kabul

⁸⁹⁴ “Zirve Bugün Başlıyor”, **age**.

⁸⁹⁵ “Atina: ABD Türkiye’ye Silah Verirse Sorumluluğu Ağır Olur”, **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1978, 5.

⁸⁹⁶ “Karamanlis: Türk-Yunan Sorunları Çözülmediği Sürece ABD Üslerine Nihai Statü Verilmeyecek”, **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1979, 5.

⁸⁹⁷ Cüneyt Arcayürek, **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986): 364.

edilmiş olsa da aslında ambargo Yunanistan’la doğrudan ilişkilidir. Bu durumu en açık bir şekilde okuyan lider ise Demirel olmaktadır.

Sadi Irmak geçici hükümetinden sonra nihayet hükümet kurulabilmiş siyasal sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı olarak Demirel başbakanlık görevini üstlenmiştir. Demirel hükümet programında Türkiye’nin Yunanistan ile ilişkilerini şöyle aktarmaktadır:⁸⁹⁸

“Komşumuz Yunanistan ile aramızdaki bütün ilişkilerin her iki ülkenin uzun vadeli menfaatlerine uygun bir düzeye çıkarılmasını arzu etmekteyiz. Yunan Hükümetince de paylaşılacağını ümit ve temenni ettiğimiz bu düşüncemizin desteklendiğini gösteren fiilî tezahürlere şahit olduğumuz takdirde, iki ülke arasındaki ilişkileri bozan ve acil çözüm bekleyen sorunların yapıcı ve iyi niyetli bir yaklaşımla ele alınarak barışçı şekilde sonuçlandırılmasını mümkün görmekteyiz. Millî bir dava olan Kıbrıs konusunda Türkiye ve Türk Milleti olarak elde edilmek istenen sonuç üzerinde, dışta ve içte hiçbir tereddüt doğurmayacak bir siyaset izlemek baş amacımızdır. Kıbrıs Türk Toplumunun ekonomik kalkınmasında ve bütün organları ile teşkilatlanması tamamlanmakta olan Kıbrıs Türk Federe Devletinin ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli yardım ve destek yapılacaktır. Kıbrıs Türk Toplumuna yapılan haksızlıkların ve Kıbrıs’ın bağımsızlığına son verme gayretlerinin kaçınılmaz kıldığı müdahale sonunda fiilen iki bölgeye ayrılmış bulunan Ada’da, Türk toplumunun geleceğini sağlam bir teminata bağlayacak ve Ada’daki gerçeklere dayanan hukukî bir çerçeve içinde, Kıbrıs’ın bağımsız Federal Devlet olarak varlığını koruyacak bir çözüm şekline varılması Hükümetimizin amacıdır. İki millî toplumun iç içe ve bir arada yaşayamayacakları ve ancak yan yana yaşayabilecekleri, geçmiş yılların acı tecrübeleriyle ortaya çıkmış bir gerçektir. Bu durum karşısında iki bölge federal sistemin adilane bir çözüm şeklini sağlayabilecek yegâne yol olduğu inancındayız... Türk - Yunan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen diğer bir konu, Ege Denizi sorunlarıdır. Ege Denizi’nde mevcut karasuları rejiminin komşumuz tarafından tek taraflı ve sorumsuz bir karara değiştirilmesine kalkışıldığı takdirde, bu davranışın kesinlikle karşısında yer almak zorunluluğu doğar. Devletler hukuku ilkelerine aykırı böyle bir hareketi Türkiye’nin herhangi bir şekilde tanınması mümkün değildir. Ayrıca Ege Denizi hava sahalarının kontrolü konusunda ve 12 Adalarda gittikçe yoğunlaştığı bilinen silahlandırma faaliyetleri karşısında da Türkiye, kendi yararlarına en uygun teşebbüslerde bulunmaya devam edecektir. Ege kıta sahanlığı üzerindeki haklardan Türkiye’nin feragat etmesi hiçbir şekilde düşünülemez. Ancak, Hükümetimizin Ege’deki kıta sahanlığı sınırının Türkiye ile Yunanistan arasında müzakereler yoluyla ve hakkaniyet esasına dayanarak-, anlaşma yoluyla tespiti gerekliliğine inanmaktadır.”

Başbakan Demirel’in de belirtmiş olduğu üzere Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar artık sadece Kıbrıs’tan ve Kıbrıs’la birlikte gelen ambargo sorunundan ibaret değildir:

- Ege Denizi,
- Hava sahasının belirlenmesi,
- Adaların silahlandırılması

⁸⁹⁸ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Toplantı 14, , 47. Birleşim, c. 21, 6.4.1975: 395.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t14/c021/cs_14021047.pdf ,[10.06.2019].

Sorunları da artık tarafların gündemlerini işgal eden nitekim krizlere gebe olan meseleler olmuştur. Ecevit-Karamanlis ikilisi arasında her iki ülkenin iç siyasi gündemleri dolayısıyla doğrudan bir görüşme olanağı olmamış böyle bir görüşme Demirel ve Karamanlis arasında 31 Mayıs 1975 tarihinde gerçekleşmiştir. Görüşme sonrasında somut bir sonuca varılamamışsa da taraflar iyi niyetlerini yayımladıkları bildirge ile ifade etmişlerdir:

“İki başbakan ülkelerinin ilişkilerini bugünkü hale getiren sorunların tespitini gözden geçirme fırsatı bulmuşlardır. Bütün sorunların barışçı müzakere yolları ile çözümlenmesine karar vermişlerdir. Kıta sahanlığı konusunun da Lahey Adalet Divanı vasıtasıyla hallini karar bağlamışlardır. İki hükümetin temsilcilerinin hangi esaslar üzerinde temasta bulunacaklarının ana hatlarını çizmişlerdir. Bu maksatla Ege kıta sahanlığı konusu ile ilgili uzmanların buluşmalarının çabuklaştırılmasına karar vermişler aynı zamanda hava sahası ile ilgili uzmanların da bir araya gelmelerine karar vermişlerdir. İki başbakan Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerde iyi bir havanın yaratılması ve devam ettirilmesi için karşılıklı gayret sarf edilmesinde mutabık kalmışlardır. Buna göre mevcut problemler halledilecek ve iki ülke arasındaki işbirliğinin karşılıklı çıkarlara uygun şekilde yeniden kurulması sağlanmış olacaktır. Son olarak iki başbakan Viyana’da cereyan etmekte olan toplumlararası görüşmelere yardımcı olma hususunda karara bağlamışlardır.”⁸⁹⁹

Söz konusu bildirge ile her iki lider de işbirliğine açık ve barışçıl söylemlerde bulunmuşsa da tarafların dış politika davranışları aksi yönde gelişmiştir. Tarafların kaygıları Brüksel zirvesinin oluşumunda etkili olmuştur. Türkiye açısından bu zirve ABD’nin ambargo için Türkiye’ye baskısının azaltılması amacını taşıırken Karamanlis yönetimi içinse Yunanistan’daki hala devam eden savaş atmosferinin sonlandırılması olmaktadır.

23 Mayıs 1975 tarihindeki Kissinger, Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil arasında geçen toplantıda MC hükümeti Kıbrıs’ta esnek bir siyaset yerine tavizsiz tavrını göstermiştir.⁹⁰⁰ Kissinger, Kongre’nin ambargo ve Kıbrıs arasında bağ kurduğunu söylerken Türkiye’nin vereceği tavizler karşısında sorunun çözümlenebileceği teklifine, Demirel kesin çizgileri ile yaklaşmıştır. Demirel bu yaklaşımı ile “Ecevit’in aldığını Amerikalılara veren kişi” olmak istemiyordu. Bu anlamda Demirel’in tavizsiz kesin kararlı tavrını söylemlerinden okumak mümkündür:

“...Tabii Karamanlis bu meseleleri dünya kamuoyu ile halletmekten vazgeçtiği anda bu meseleler çözüme yaklaşır. Kıbrıs meselesinin hallolamamasının sebebi Yunanistan’ın batı ülkelerinden ve milletler arası organlardan Türkiye üzerinde baskı koydurmaya kalkmasıdır. Türkiye baskı ile hiçbir meseleyi halletmez. ... Bizim dediğimiz şey bırakın bir kenara karşılıklı bunları halledelim. Ambargo odur. Ambargo olmasaydı Kıbrıs meselesinde şimdiye kadar bir neticeye varmak mümkün olabilirdi. Ama gittiler Amerika’ya Türkiye’yi silahsız bırakalım

⁸⁹⁹ “İki Başbakan Barışçı Çözüm Kararına Vardı”, **Milliyet**, 1 Haziran 1975, 1, 7.

⁹⁰⁰ Birand, **Diyet**, 121.

istediler. Ne yapalım Amerikan Kongresine silah ambargosu koyduralım koydurdular. Halloldu mu Kıbrıs meselesi olmadı...”⁹⁰¹

Demirel’e göre Amerika’nın Kıbrıs ve ambargo arasında ilişki kurması Türkiye’nin komünizm ile mücadelede Türkiye’yi destekleyen tavrı birbiri ile çelişmektedir.

“Ambargo niçin konulmuştur? Amerika Birleşik Devletleri adeta Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesinden hemen sonra Türkiye’ye ya dediğimi yaparsınız yahut da ben size dediğimi yaptırmasını bilirim demiş ve dediğini yaptırmak için bu yola başvurmuştur... Senato ve Temsilciler meclisinin çoğunluğu Amerika ile doğrudan doğruya ilişkisi olmayan konuları kendi konuları yapmaktadırlar. Neyi sağladıklarını bilmiyoruz bundan ne menfaatleri var bunu da anlamıyoruz. Netice budur hala Kıbrıs meselesi ile ilişkilidir... Bunun anlamı ABD ilişkilerini Kıbrıs meselesi ile karıştırmaya devam etmektedir.”⁹⁰²

ABD’de kongrede alınan ambargo kararının devamı üzerine MC hükümeti 25 Temmuz 1975 tarihinde Türkiye’de bulunan Amerikan ortak tesislerinin TSK’nın yetkisine verilmesini kabul etmiştir.⁹⁰³

Demirel Kıbrıs sorunun çözümünden ziyade ambargonun kaldırılmasını öncelik olarak belirlemektedir. Artık Kıbrıs meselesi toplumlar arası sorun olduğundan kendi aralarında çözülmeli Türkiye ise desteğini vermekle yetinmelidir.⁹⁰⁴ Bu anlamda lidere göre: “Biz siyasi çözüm arıyoruz onun dışında Kıbrıs meselesi çözülmüştür...”⁹⁰⁵ Başbakan’ın ambargo söylemleri bu duruma işret etmektedir:

“Sayın Başbakan Kıbrıs’ın ne şekilde bir mesele haline geldiğini en iyi bilen devlet adamlarından biri ekselanslarıdır. Kıbrıs meselesi 1974 yılında ortaya çıkmamıştır ve Türkiye adada sulh sükun ve iyilik hüküm sürdüğü için müdahalede bulunmak zorunda kalmamıştır.”⁹⁰⁶

“Türkiye ve Kıbrıs’ta milli Türk toplumu her zaman olduğu gibi bundan sonra da Kıbrıs sorununun müzakere yolu ile tatmin edici bir siyasi sonuca bağlanması için iyi niyet ve anlayış içinde her türlü gayreti serf etmeye devam edecektir.”⁹⁰⁷

“Kıbrıs nedeni ile Türkiye’ye ambargo konulmasının yanı sıra Türkiye ekonomik olarak da oldukça güç durumdadır. 1975 yılında AGİK zirvesi ile Avrupa kıtasında soğuk savaşa son verme eğilimleri başlarken Türkiye ise iç karışıklıkları nedeni ile gündeme uyum sağlamamakta aksine ambargo baskısı altında Helsinki Konferansına katılmış ve Demirel’in yönetimi altındaki ekip Makarios konuşmaya başlayınca konferanstan çekilerek Türkiye Kıbrıs’ta Makarios’un tek temsilci olarak tanımadığını göstermiştir.”⁹⁰⁸

“Batının Makarios yönetimine kredi desteği ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi zenginleşirken KTFD ise ekonomik ve siyasi bunalımın, istikrarsızlığın içinde olan Türkiye’den yardım bekler durumdadır.”⁹⁰⁹

⁹⁰¹ İpekçi, “Demirel’in Milliyet’e Ege”, 7.

⁹⁰² “Demirel: Ambargo Şartlı Kalktı Demek Devam Ediyor Demektir”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1978, 5.

⁹⁰³ Birand, *Diyet*, 175.

⁹⁰⁴ *age*, 149.

⁹⁰⁵ “Demirel Ege Adaları Deyiminde Israr Ediyor”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1976, 9.

⁹⁰⁶ “Demirel’in Karamanlis’e Mesajı Dün Açıklandı”, *Milliyet*, 21 Mayıs 1976, 1, 7.

⁹⁰⁷ “Demirel: Ambargo Kalkmadan İşbirliği Yapılamaz”, *Milliyet*, 3 Ağustos 1975, 7.

⁹⁰⁸ Birand, *Diyet*, 184.

⁹⁰⁹ *age*, 277.

Nitekim Karamanlis böyle bir ortamda Türkiye'yi müzakereden sakınan taraf olarak göstermektedir:

“Ambargonun Türk hükümetinin hareket kabiliyetini azalttığını anlayışla karşılıyor. Koalisyonunuzdaki durumu da anlayışla karşılıyor. Ancak bu durum halledilmiş olsa dahi Türkiye'nin bugünkü statükoyu devam ettirme niyetlerinden şüpheleniyor. Ortaya atılan demeçler bunu doğruluyor. Ambargo ve hükümetin iç zorluklarından dolayı aylarca beklemek bizim kendi kamuoyumuz bakımından da son derece güç”⁹¹⁰

“Türkiye ile diyalog Türklerin uzlaşmaz tutumunun yanı sıra iç politikalarında ortaya çıkan olağandışı durumun yarattığı güçlükler yüzünden durdu.”⁹¹¹

“Türkiye ile ilişkilerimiz hala tehlikeli safhadadır. Kıbrıs trajedisi devam etmekte ve hatta en ciddi safhasını yaşamaktadır. Bizi tehdit eden tehlikelere karşı gerektiği şekilde mücadele edebilmemiz için fedakârlık etmemiz şarttır.”⁹¹²

“Türkiye Yunanistan'da askeri hükümetin istediği hataları sömürdü hala da sömürüyor. Bununla birlikte Yunanistan'da demokrasinin yeniden kuruluşundan sonra uluslararası durumumuzdaki düzelme Türkiye ile tehlikeli bir gerginlik doğduğu sırada çok büyük bir önem kazanmaktadır.”⁹¹³

Başbakan Karamanlis, Türkiye'nin iç siyaseti nedeniyle krizlerin çözümüne ulaştıracak görüşmelerin sağlanamamasını Türkiye'nin sorumluluğuna yüklemiştir. Ama bu çözümsüzlük halini liderin tasarladığı bir sonuç olarak gördüğü söylenebilir. Çünkü lider krizlerin çözüm makamını genel olarak uluslararası kuruluşlar olarak görmüştür. Türkiye iç siyaseti nedeniyle anarşik bir dönemden geçse de söz konusu krizlerde hak ve çıkarlarına yönelik dış tehdit hissettiğinde buna cevap geliştirebilmiştir. Ancak, Karamanlis Türkiye karşısındaki asimetrik gücünü uluslararası kuruluşların baskı aracı olarak kullanılması ile dengelemeye çalışmıştır. Karamanlis'in ambargoyu Türkiye üzerinde baskı aracı olarak gördüğü Demirel tarafından kabul edilmektedir. Ecevit'in aksine lider ambargo ve Yunanistan ilişkisini ambargonun başlamasından itibaren birbiri ile ilişkilendirmektedir. Böylece söylemlerini lider hem ABD'ye hem Yunanistan'ı sorumlu görerek söylemlerini kurgulamaktadır. Bu anlamda Başbakan Karamanlis'in Türkiye'ye karşı saldırmazlık paktı önerisi rasyonel bir öngörü değildir. Nitekim Demirel Türkiye'nin her zaman barış yanlısı olduğunu hemen hemen tüm söylemlerinde dile getirmektedir:

“Türk hükümeti iki ülke arasındaki sorunların akılcı serinkanlı ve dürüst bir zihniyetle ele alınması arzusunun muhafaza etmekte ve geçmişte Türk Yunan ilişkilerine yapıcı katkıları bulunmuş olan Başbakan Karamanlis'in yine böyle bir politikayı benimseyeceğini ümit etmek

⁹¹⁰ M.Ali Birand, “M. Ali Birand Avrupa Konferansı'ndan Bildiriyor: Karamanlis: Türkiye ile İşbirliği ve Anlaşma İstiyoruz”, **Milliyet**, 2 Ağustos 1975, 7.

⁹¹¹ “Karamanlis: Güçlük Türkiye'nin İç Politikasından Çıkıyor”, **Milliyet**, 31 Ağustos 1975, 1

⁹¹² “Kıbrıs Trajedisi Sürüyor Diyen Karamanlis Türk-Yunan İlişkisinin Tehlikeli Dönemde Olduğunu Söyledi”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1975, 9.

⁹¹³ “Türkiye'deki Siyasal Durumun Anormal Olduğunu Öne Süren Karamanlis Yunanlı Subayların Uyanık Olmasını İstedi”, **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1975, 1, 9.

istemektedir.”⁹¹⁴

Kanada Başbakanı Trudeau ile gerçekleştirdiği görüşmede Demirel bu durumu şöyle aktarır:

“Kıbrıs meselesini biz çıkarmadık. Müdahalemiz meşru müdafaa hakkımızı kullanmaktan ibarettir. Kıbrıs devletini doğuran anlaşmaları Makarios ihlal etmiştir. İngilizler ilgilenmediler. Durumu biz düzeltmek durumunda kaldık... ‘Önce Kıbrıs meselesini halledin sonra anlaşmayı onaylalım’ diyorlar. Biz de ‘Siz aradan çıkarsanız Kıbrıs konusunda ilerleme olur’ yanıtını veriyoruz”

Demirel’in bu söylemlerinden özellikle ‘biz’ vurgusundan bir önceki hükümetin müdahalesini sahiplenici olduğunu okumak mümkündür. Diğer yandan Demirel ambargo konusundaki açık, anlaşır ifadelerini ABD Başkanı Carter ile gerçekleştirdiği görüşmede de yenilemektedir: ⁹¹⁵

“Demirel: Kıbrıs bir Türk Amerikan sorunu değildir.
Carter: Ben ülkenin tutumunu değiştiremem.
Demirel: Ağırılıklarınızı Yunanistan’a vermekle sorun çözülmez.
Carter: Ağırılığımızı Yunanistan’a vermeyi gaye edinmedik.
Demirel: Öyle gözüküyor. Kıbrıs sorununu biz yaratmadık.
Carter: Biz de yaratmadık.
Demirel: Konu Türk-Amerikan ilişkileriyle birleştirilmesin.
Carter: Ben bu olda beyanda bulunmadım. Bir adım atılmalı.
Demirel: İki konu birleşince, bir yerine iki sorunumuz olur.
Carter: Çözüm üzerinde dursak iyi olacak. Barış istiyoruz.
Demirel: Bölgede barış mevcuttur.”

Demirel ve Ecevit iktidarları süresince ambargonun kaldırılması için mücadele etmişler. Türkiye’nin Kıbrıs siyasetinden tavizsiz/ödünsüz bir siyaset izlemişlerdir. Karamanlis ise ambargo meselesini Kıbrıs’ın kendi sorunu olarak kurguladığı söylemleriyle Yunanistan’ı barışı arzu eden ülke olarak göstermiştir.

3.2.6 1974-1980 NOTAM – FIR Krizi ve Liderler (Ecevit/Demirel- Karamanlis)

Uluslararası hukuk kurallarına göre bir ülkenin hava sahası karasularının genişliği kadar olmalıdır. Bu durumda Ege adalarının üzerindeki Yunanistan milli hava sahasının genişliği de karasuları kadar olması gerekmektedir.⁹¹⁶ Ancak Yunanistan’ın 1974 krizinden sonra Ege adalarının karasularını 6 milden 12 mile çıkarma istemi doğal olarak hava sahasında da geçerli olmuştur. Bu dönemde de Türkiye’nin gerek TPAO’ya petrol arama izni vermesi gerekse de Kıbrıs harekâtı nedeniyle ikili ilişkiler hali hazırda gergindir.

⁹¹⁴ “Demirel; Bunalımı Karamanlis Arttırıyor, Dedi”, **Milliyet**, 15 Nisan 1975, 10.

⁹¹⁵ Tülümen, **age**, 190.

⁹¹⁶ Gönübol, Kürkçüoğlu, **age**, 583.

Sivil havacılığın gelişmesi uluslararası hava yollarının da belirlenmesi ve sağlanması gerekliliğini doğurmuş bu doğrultuda 1944 yılında Chicago Sözleşmesi ile Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) kurulmuştur. Sözleşme kapsamında ise kabul edilen Uçuş Bildirim Bölgeleri (FIR-Flight Information Region) uçuşların emniyetli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, hava trafiğinin akışının devamlılığının sağlanabilmesi, olası bir kazanın engellenmesi için uçuş bilgilerinin verildiği bir mekanizma olarak oluşturulmuştur. ICAO'nun 1952 yılında düzenlediği toplantısında Türkiye'nin karasularına kadar olan bölgede uçakların uçuş bilgilerinin Atina'ya bildirilmesi kabul edilmiştir. Türkiye'nin karasularına giren uçakların bilgilerinin ise İstanbul'a bildirilmesi öngörülmüştür. Taraflar arasında kabul edilen bu statü 1974 yılına kadar varlığını sürdürürken 1974 yılında taraflar arasında uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. NOTAM sorunu ise Atina FIR içerisinde bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.⁹¹⁷ Devletlerin hava faaliyetlerinin uluslararası hava sahasında tatbikat yapma hakları saklı olup tehlike oluşturabilecek durumları devletler NOTAM ile bildirmektedirler.

Bu kapsamda, Türkiye 1974 Kıbrıs müdahalesi sırasında Ege Denizi'nde olası bir savaş tehlikesine karşı 685 sayılı NOTAM ile Ege ve Akdeniz'i tedbirli olmak adına tehlikeli bölge ilan etmiş birinci harekâtın bitiminde 1 Ağustos 1974 tarihinde ise bu NOTAM kaldırmıştır.⁹¹⁸ 6 Ağustos tarihinde Türkiye aynı zamanda 714 sayılı NOTAM ile Türkiye'nin sınırına 50 mil varken uçaklardan bilgi verilmesini talep etmiştir.⁹¹⁹ Bunun üzerine ise, Yunanistan 13 Eylül 1974 tarihinde yayımladığı 1152 sayılı Ege hava sahasını NOTAM ile uçuşlara kapatmıştır.⁹²⁰

Yunanistan, 1931 tarihli "Sivil Havacılık ve Kontrolü Amacıyla Karasularının Genişliğinin Belirlenmesine Dair Kararname" ile hava sahasının Sivil Havacılık Yasası'na dayanarak 10 mil olduğunu açıklamıştır.⁹²¹ Yunanistan 1931 tarihinde 10

⁹¹⁷ Sertaç H. Başeren, **Ege Sorunları**, (Ankara: TÜDAV Yayınları, 2006): 189.

⁹¹⁸ **age**, 203.

⁹¹⁹ Organ Duru, "Ege'de Durum: Türkiye Ege'de Askeri Eğitim Sahaları Kurdu", **Milliyet**, 28 Nisan 1976,7.

⁹²⁰ Fuat Aksu, "Ege Denizi'ne İlişkin Sorunlar Hava Sahası ve FIR Sorunu", <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/hava-sahas-ve-fir-sorunu> ,[29.05.2019]

⁹²¹ Başeren, **Ege Sorunları**, 172.

mil ilan ettiği hava sahasını ise 1974 yılında ICAO'ya bildirmiştir.⁹²² Türkiye Yunanistan'ın bu kararını tanımadığını 1975 Nisan ayında ICAO'ya, 1975 Mayıs ayında ise Yunanistan'a gönderdiği, teleks mesajı ile bildirmiştir.

Böylece taraflar arasındaki uyuşmazlık tarafların tehdit algısını harekete geçirecek savaş tehdidi ile karşı karşıya bırakan bir krize evrilmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'ın 10 mil olarak tanımladığı hava sahasını kabul etmediğini göstermek amacıyla Yunanistan'ın iddia ettiği 10 millik hava sahası içerisinde uçaklarını uçurması Yunanistan'ın egemenlik haklarının ihlali nedeni ile Yunanistan'ın Türkiye'yi protestosuna yol açmış Türkiye tarafından da bu protestolar her defasında geri çevrilmiştir.⁹²³

Ancak 1980 yılında Türkiye 714 sayılı NOTAM'ı geri çektiğini açıklamıştır:

“6 Ağustos 1974 tarihinde ilan edilen 714 sayılı NOTAM'ı 22 Şubat 1980 tarihinde saat 13.00'dan itibaren yürürlükten kaldırmıştır. 6 Ağustos 1974 tarihinde o günün koşullar içinde güvenlik ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla Ege Denizi ve Akdeniz'de 714 sayılı NOTAM ile bir rapor hattı ilan edilmişti. Bugün değişen şartlar altında bu rapor hattının idamesine gerek kalmadığından konu Milli Güvenlik Kurulu'nda müzakere edilerek Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü beklemeksizin kaldırılmasına karar verilmiştir. İyi niyetimizi bir kere daha kanıtlayan bu kararın Ege hava sahasındaki sivil hava ulaştırmasının normal koşullara dönmesini sağlayacağına ayrıca devlet uçaklarının uçuşlarını kolaylaştıracağına inanılmaktadır...”⁹²⁴

Böylece, Yunanistan'ın da kendi NOTAM'ını kaldırması ile 1974'te başlayan kriz sonlanmıştır. Kriz sonlanmasına rağmen uyuşmazlık noktasında devam etmektedir. Dolayısıyla taraflar arasında önceden kabul edilen FIR hattının Yunanistan'ın kendi ulusal hava sahası olarak tanımlaması, 1944 Chicago Sözleşmesi ile kabul edilen statünün taraflarca farklı yorumlanması ve taraflar arasındaki ahdin tek yanlı olarak bozulması olarak okunması rakibin saldırgan görülmesine yol açmakta bu durum da mevcut uyuşmazlığı krizlere tırmandıran gelişmelere yol açmaktadır.

Krizin kronolojik akışından da anlaşılacağı üzere kriz Ecevit'in başkanlığı döneminde Türkiye'nin Kıbrıs'a ikinci harekâtı sırasında tetiklenmektedir. Ancak Türkiye'de yine istikarsız hükümetler dönemi nedeniyle Ecevit döneminde tetiklenen bir kriz ile Demirel de muhatap olmak durumunda kalmaktadır.

⁹²² Başeren, **Ege Sorunları**, 173.

⁹²³ Aksu, “Ege Denizi'ne İlişkin”

⁹²⁴ “Türkiye Ege Hava Sahasındaki Kısıtlamayı Kaldırdı”, **Milliyet**, 23 Şubat 1980, 3.

FIR krizi teknik ayrıntısı sebebi ile özellikle Türkiye’de askeri liderleri zorlayan bir kriz olmaktadır. 1975 yılının sonunda, o zaman ikinci Başkan statüsünde olan Kenan Evren 1980 yılındaki görüşlerini korumaktadır: “...bugünkü durumda hiçbir şey kazanmıyor olduğumuz doğrudur, hava sahasının açılması isabet olur...”⁹²⁵ Ancak o dönemde teknik olarak görüşmeler başlamasına rağmen herhangi bir ilerleme kaydedilmemiş 1980’deki gibi tek tarafın eylemi karşı tarafın da benzer cevap vermesi ile kriz çözümlenmiştir. Yunanistan’ın krize prestij ve egemenlik sembollerini yüklemesi sebebi ile bir ilerleme kaydedilememiştir.

Demirel’in belirttiği üzere Yunanistan FIR sahasını yani uçuşların güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için uygulanması gereken kontrol sahasını kendi egemenlik alanı olarak algılamaktadır:

“Sırf milletler arası trafiği güvenliğinin sağlanması amacıyla uluslararası kaidelere uygun olarak kendisine tevdi edilen FIR mesuliyetini Yunanistan senelerce Türkiye’nin çıkarları aleyhine kullanmaktan çekinmemiş ve FIR bölgesinin adeta bir milli hakimiyet alanını şeklinde telakki edildiği görüşünden hareketle yeni yeni sorunlar doğmasına yol açmıştır...”⁹²⁶

“Yunanistan ne karayı kapatabilir ne havayı kapatabilir... Kapattım demiş olması hiçbir mana taşımaz...”⁹²⁷

“Milletlerarası sivil havacılıkla ilgili antlaşma askeri anlaşmazlıkların çıkması halinde sivil havacılığın güvenliği için hava yollarının uçuşlara kapatılabileceğini belirtmektedir. Açıktır ki, milletlerarası sivil havacılıkta esas olan bütün ülkelerin uçaklarının hareket serbestisidir. Sadece ciddi ve acil durumlarda ve bu da sınırlı süreler olmak üzere milletlerarası hava yollarının bir ülke tarafından tek taraflı bir kararla kapatılması söz konusu olabilir. Buna rağmen Yunanistan bu imkanı istismar etmek suretiyle Ege Denizi üzerindeki tüm hava sahasını bütün ülkelerin uçaklarına aşağı yuları iki yıldır kapatmıştır.”⁹²⁸

Başbakan Demirel, Türkiye’nin ulusal egemenlik hak ve çıkarlarının korunmasında kararlılığını sürdürerek bu arada müzakere seçeneğini de açık bırakarak gerektiği takdirde Türkiye’nin güce başvurabileceğini söylemektedir. Demirel Hükümeti döneminde Genelkurmay Başkanlığının açıklamasıyla 714 sayılı NOTAM’ın kaldırılması Demirel’in ülkenin milli menfaatlerinden ödün verdiği algısına yol açsa da açıklamada belirtildiği gibi Ege’de Türkiye hak ve çıkarlarını korumaktan vazgeçmemektedir:

“İyi niyetimizi bir kere daha kanıtlayan bu kararın Ege hava sahasındaki sivil hava ulaştırmasının normal koşullara dönmesini sağlayacağı ayrıca devlet uçaklarının uçuşlarını kolaylaştıracağına inanılmaktadır. Bu karar Türkiye’nin Ege ile ilgili hak ve menfaatlerini muhafaza konusundaki kararlı tutumunda bir değişme anlamına alınmamalıdır. Ege’nin uluslararası sularını ve hava sahasını serbestçe kullanma prensibimizde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir ve

⁹²⁵ Gürün, **Bükreş-Paris-Atina**, 439.

⁹²⁶ “Demirel’in Karamanlis’e Mesajı”, 7.

⁹²⁷ “Demirel: Yunanistan’ın Ege’yi Kapattım Demesi Mana Taşımaz”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1976, 1.

⁹²⁸ “Ege Adaları”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1976, 9.

olamaz.”⁹²⁹

Kararın olumlu ve olumsuz sonuçlarının olabileceğine dair eleştiriler gündemi meşgul etmiştir. Demirel’in geleneksel Türk dış politikasından saptığı gibi bir öngörü söz konusu olsa da kararın Milli Güvenlik Kurulu’nda alınması Demirel’in *meşruluk* inancını ortaya koymaktadır.⁹³⁰ Gündemin başında kararla ilgili Demirel’in herhangi bir söylemine rastlanmasa da bu kararın aynı zamanda liderin *devlet politikası* anlayışını yansıttığı söylenebilir.⁹³¹

NOTAM-FIR krizi Kıbrıs harekâtı sırasında sadece önlem olarak Türkiye tarafından kapatılan hava sahasına karşılık Karamanlis’in doğrudan Ege hava sahasını kapatması ile Ecevit ve Karamanlis arasında tetiklenen bir kriz olmakla birlikte krizin tetiklendiği anda tarafların daha çok Kıbrıs krizine odaklandıkları görülmektedir. Bu anlamda Ecevit’in iktidardan ayrılması sonucu krizin uzayan bir zaman dilimine dağılan yapısı içerisinde muhalefette söylemlerine rastlamak mümkündür. Ecevit’e göre:⁹³²

“...Türk hükümetinin son zamanlarda kayıtsızlığı yüzünden Yunanistan, Ege’nin denizine de, deniz yatağına da hatta havasına da sahip çıkma olanağı bulduğu için uçağımızın Ege’den geçerek Ankara’ya gelmesine izin vermedi. Ege’ye yaklaştığımız sırada yolunu değiştirtti ve bizi Bulgaristan ve İstanbul üzerinden dolaşarak 1,5 gecikmeyle Ankara’ya gelmek zorunda bıraktı”

Ecevit muhalefette hükümeti uyaran rolü ile hareket etmiş Ege krizlerinde Yunanistan’ın mevcut statükoyu kabul ettiren yaklaşımına karşı hükümetin fiili durum yaratması gerektiğini savunmuştur.

NOTAM’ların kaldırılmasına karşılık ise Ecevit’in yaklaşımı hükümetin ani bir kararla Yunanistan’dan taahhüt almaksızın krizi sonlandırma girişimini başlatan aktör olması ve hükümetin muhalafete danışmadan böyle bir kararı kendi içinde almasıdır:

“Hükümet’in konuyla ilgili olarak sorulan sorulara karşı edindiğim izlenim şudur: Susmak suretiyle işi geçiştirebileceklerini sanıyorlar. Türkiye’de olumsuz olaylar birbirini izliyor ki hükümet sanırım şöyle bir beklenti içinde bu da unutulur, bundan daha kötü gelişmeler olur bu da unutulur. Hayır unutulmayacaktır. Yıllarca Ege unutulmuştu. Yıllarca Türkiye’nin Ege’deki hakları ihmal edilmişti. Türkiye ancak 1974’de CHP iktidara gelince Ege’deki meşru ve ulusal haklarına sahip çıkmaya başlamıştı”⁹³³

Oysa Karamanlis hükümeti de Türkiye’nin olumlu girişimine olumlu yanıt vermiştir. Kamuran Gürün gerçekleştirdiği görüşmelerde, Mavros’un yanı sıra olaylara mantık

⁹²⁹ “Ege Hava Sahası Türkiye’nin Girişimiyle Uluslararası Trafığa Açıldı”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1980, 1

⁹³⁰ Şihmantepe, “Türkiye’de Dış Politika”, 126.

⁹³¹ **age.**

⁹³² “Ecevit: Hükümetin Ege Konusunda Muhatabı Türk Ulusudur”, **Milliyet**, 28 Şubat.1980,3.

⁹³³ “Uçağımızın Ege’den Geçmesini Atina Engelledi”, **Milliyet**, 6 Nisan 1976, 10

çerçevesinde bakabilen Averoff, Tzunis gibi kişiler olduğunu böylelikle Ege'deki meselelerin çözülmesi gerektiği kanaatine sahip kişilikler ile tarafların krizi sonlandırabileceklerini öğrenmiştir.⁹³⁴ Oysa Averoff konjonktürün de etkisi ile Ege'de kıta sahanlığı krizinin ortaya çıkması ile “...Bizim denizimiz olan Ege söz konusu olunca işler tamamıyla başka bir özellik kazanmaktadır. Orada lüzum hissedildiğinde tutumumuz hem saldırgan olacak hem de zafer mutlak olacak” demektedir.⁹³⁵

Gürün'un da ifade ettiği gibi Karamanlis, FIR krizini bir prestij sorunu olarak algılamıştır. İsteddiği takdirde Yunanistan NOTAM'ını kaldırarak uçuşların normal hale gelmesini sağlayabilir ve Türkiye ile müzakere etme ihtiyacı duymazdı.⁹³⁶ Bu anlamda Karamanlis aslında mevcut statükoyu kabul ettirmek üzere Türkiye ile müzakere etme davranışı göstermektedir:

“Yunanistan hiçbir tarihte “Ege Yunan Gölüdür” gibi bir ifade kullanmamıştır. Oysa Türkiye bizim böyle bir iddiada bulunduğumuzu ısrarla öne sürüyor. Üstelik Yunanistan hiçbir zaman Türkiye'nin bir kıyı ülkesi olarak Ege'de kıyı hakları bulunmadığını iddia etmiş değildir. Bu günler he iki ülke için de çok kritik dönemlerdir. Ve bir dönüm noktası sayılabilir. Bu dönemde ya iki ülke barış içinde bir arada yaşama ve verimli işbirliğine gitme yolunda adımlar atacaklar ya da olanaksız tahribata yol açacaklardır. Ciddi ve adil bir diyalogun başlayabilmesi için Türkiye'nin bu kararlara uyacağını umuyorum. Yunanistan böyle görüşmelere her düzeyde hazırdır...”⁹³⁷

Lider işbirliğine açık yaklaşımının yanı sıra Türkiye'yi suçlayan bir yaklaşımda da bulunmaktadır:

“...anlaşmazlıklara çözüm bulamamamızın nedeni Türkiye'nin mantık ve ılımlılıktan yoksun olmasıdır. Türk siyasi partileri aşırı bir şovenizm havası yaratmışlardır. Ege'de statükoyu bozan Yunanistan değil Türkiye'dir. Statüko yıllarca önce uluslararası anlaşmayla kurulmuştu. Türkiye'den biz bir şey istemiyoruz istekler Ankara'dan geliyor”⁹³⁸
“Ege sorununu çıkaran Türklerdir. Biz bu konuda tamamen haklıyız.”⁹³⁹

Türkiye'nin 1980 yılında NOTAM'ını kaldırmasını Yunanistan da takip etmiştir. Karamanlis ise kararın alındığı sırada cumhurbaşkanlığı ile başbakanlık arasında bir seçim yapma arifesindedir. Siyasal sorumluluğunu kaybettiği anda NOTAM'ın kaldırılması kararını bir daha veremeyecektir.⁹⁴⁰ Nitekim Karamanlis işbirliği yaklaşımını tercih ederek NOTAM'ı kaldırmıştır. NOTAM kararında da liderin

⁹³⁴ age, 355.

⁹³⁵ age, 371.

⁹³⁶ age, 446.

⁹³⁷ “Bitsios: ‘Konsey’in Kararı Haklı Olduğumuzu Gösterdi’”, **Milliyet**, 27 Ağustos 1976, 6.

⁹³⁸ “Karamanlis: ‘Türk Partileri Yaratıkları Şovenizmin Esiri Oldu’”, **Milliyet**, 9 Mayıs 1977, 11.

⁹³⁹ “Karamanlis: ‘Ege Sorununu Çıkaran Türklerdir’”, **Milliyet**, 13 Eylül 1976, 6.

⁹⁴⁰ “Intelligence Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency”, **Foreign Relations of the United States 1977-1980: Cyprus, Turkey, Greece**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v21/d198>, [21.06.2020]

işbirliği yaklaşımı bir krizin çözümüne ilişkin koşulları kolaylaştırmıştır. Bu anlamda liderin Papandreou'nun Türkiye ile diyalogu kesme önerisini karşındaki sözleri oldukça kıymetlidir:

“Her bir tartışma seninle aynı fikri paylaşmayan biri ile yapılır, senin doğrularına karşı çıkar, meydan okur ve sana bu adaletsiz gelir. Artık bu sorum ortaya çıktığında onu göz ardı edemezsin onunla mücadele etmek durumundasın. Senin mücadele şeklin ise tamamen bambaşka bir şeydir.”⁹⁴¹

Liderler bir şekilde kendi algılarını söylemleri ile karşılarına aktarırlar. Karşısındakinin söylemlerini saldırgan olarak algılaması biraz da söyleniş yöntemine göre değişiklik gösterir. Karamanlis genel olarak Türkiye ile diyalogu kesmeyi hiçbir zaman düşünmemiştir. Taraflar arasındaki görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmayacağına inandığında bile görüşmeyi ret eden taraf olmaktan imtina emiştir. Brüksel ve Montreux görüşmeleriyle müzakerelerde bulunan lider rakibini gerçekte nasıl ne düşündüğünü anlama anlamlandırma olanağı vermiştir.

Aynı ittifak içerisinde iken ayrıca yeni bir sözleşmeyle Karamanlis'in karşı tarafın bağlayıcılığını talep etmesi ise liderin güvensizlik algısının somut bir kanıtını oluşturmaktadır. Güvensizlik algısının yanı sıra ise liderin amacı nitekim olası bir kriz anında Ege'de mevcut statükonun devamlılığı Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruyacağı fiili durum girişimlerinin engellenmesidir.⁹⁴² Liderin söylemlerinden de anlaşılabilceği üzere Ege'de tarafların sorunlarını çözemeyişinin nedeni başlı başına Türkiye'nin anlaşmadan sakınması olarak gösterilmektedir. Yunanistan'ın işbirliğine açık tutumunu yansıtırken lider Türkiye'yi anlaşmadan sakınan sadece kendi taleplerini kabul ettirmeye çalışan bir taraf olarak görmektedir. Lider Ege'de Türkiye'yi tehdit olarak algılamaktadır. Bu nedenle de Yunanistan'ın askeri kapasitesinin güçlendirilmesi liderin önceliğini oluşturmuştur.

Karamanlis başlı başına Papandreou gibi siyasetini Türk düşmanlığı üzerinden besleyen bir lider değildir. Bern Anlaşmasının öngördüğü şekilde üst düzeyde değilse

⁹⁴¹ **Constantinos Karamanlis: Archeio, Gekonota Kai Keimena (Constantinos Karamanlis: Archive, Events And Texts) c. 1**, ed. C. Svolopoulos, (Athens: C.G. Karamanlis Foundation and Ekdodite Atheneon, 1992):145-147'dan aktaran Panayotis Tsakonas, **The Incomplete Breakthrough in Greek-Turkish Relations: Grasping Greece's, Socialization Strategy**, (London: Palgrave McMillan, 2010): 190.

⁹⁴² Fuat Aksu, “Saldırmazlık Paketi Önerisi Ve Fiili Durumlar Yaratma Politikası”, <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/statuekonun-sorgulanmas-ve-niyetlere-iliskin-kayg-lar/sald-rmazl-k-pakt-oenerisi-ve-fiili-durumlar-yaratma-politikas>, [21.10.2019]

bile teknik düzeyde taraflar arasındaki müzakereler Papandreou iktidara gelinceye kadar devam etmiştir. Gerek Bern Anlaşması gerekse de Montreux görüşmeleri ile taraflar birbirlerinin korkularını ve sınırlarını anlayıp anlamlandırmışlardır. Her ne kadar taraflar arasındaki müzakereler “anlaşmazlıkta anlaşıldı” gibi ifade edilse de neden Sovyetler Birliği ve İsveç arasındaki 20 yıldır süren Baltık Denizi’nin kıta sahanlığı görüşmeleri gibi devam etmesindi?⁹⁴³

3.2.7. 1981-1984 Limni Krizi ve Liderler (Özal-Papandreou)

Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına 1981 yılında geri dönmesi ile Yunanistan, Yunan adalarının NATO’nun planları dahilinde ele alınması talebini sürekli tekrarlamaya başlamıştır. Ancak Türkiye tarafından Yunanistan’ın isteminin Lozan Barış Antlaşması ile oluşturulan dengeye ters düştüğü savunulmuştur.

Antlaşmanın 12. Maddesinde: “Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda... 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar... Doğrulanmıştır” denmiştir. Böylece açıkça sayılan adalar dışında Yunanistan’ın 1912-1913’te işgal ettiği öteki Ege adalarının 1914 kararının askerden arındırma hükümlerinin etkisi altına sokulduğunu söylenebilir.⁹⁴⁴

Anlaşma uyarıcı; bu adalarda hiçbir deniz üssü kurulmaması ve hiçbir tahkimat yapılmaması gerekmektedir. Askerden arındırma önlemi ise, bu adalardaki askeri kuvvetlerle güvenlik kuvvetlerinin sayısının mantıksal bir ölçüyü geçmemesine ilişkindir. Lozan Antlaşması’nın 13 üncü maddesinde Yunanistan Hükümeti’nin Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında;

- Bu adalarda hiçbir deniz üssünün kurulmaması ve istihkâm yapılmaması,
- Yunanistan askeri kuvvetlerinin olabildiğince makul düzeyde tutulması

Kararlaştırılmıştır.⁹⁴⁵

⁹⁴³ Asteris C. Huliaras, “The Foreign Policy of the Greek Socialists (1981–1986): Forces of Continuity and Change”, (Doctoral Dissertation, University of Hull, 1989):80.

⁹⁴⁴ Hüseyin Pazarcı, **Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları**, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015): 119.

⁹⁴⁵ **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, <http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/50-yil-lozan-1922-1923.pdf>, [06.11.2020].

Limni'nin silahlandırılıp silahlandırılmayacağı konusunda taraflar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Yunanistan, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine Montreux Anlaşması'nın geçtiğini iddia etmektedir. Montreux Anlaşması'nda ise boğazların silahlandırılma kararı ile adalara da silahlandırma izni verilmiştir.⁹⁴⁶ Bu iddiayı pekiştirmek için ise Yunanistan, Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın meclis konuşmasını örnek olarak göstermektedir.⁹⁴⁷

Türkiye'ye göre ise Montreux Anlaşması, sadece boğazlara özgü bir düzenlemeye haizdir. Nitekim hem Montreux hem Lozan adaların silahsızlandırılmasını öngören metinlerdir. Ayrıca Lozan'da batı Ege adaları Yunanistan'ın egemenliğine verilirken Türkiye'nin güvenliği üzerinde hassasiyetle durulmuş iki taraf arasındaki denge gözetilmiştir. Tefik Rüşti Aras'ın o dönemki konuşmasının ise herhangi bir bağlayıcılığı bulunmayıp iyi niyet göstergesinden ibarettir.⁹⁴⁸

Yunanistan Limni'nin NATO'nun askeri tatbikatına katılacağını açıklamıştır.⁹⁴⁹ Bunun üzerine Türkiye NATO'dan açıklama talep etmiştir. NATO, Limni'nin tatbikata dahil edilmediğini Yunanistan'ın hangi kanaldan böyle bir açıklama yaptığının tespit edilemediğini açıklamıştır.⁹⁵⁰ Yunanistan 4 Ekim 1983 tarihinde, Limni'nin NATO tatbikatına dâhil edilmemesi üzerine NATO 'Kararlılık-83' tatbikatından çekildiğini açıklamış ve kendisi Ege'de hücum botları ve deniz altılılarıyla bir deniz tatbikatı düzenlemiştir.⁹⁵¹ Ayrıca Papandreou, Limni'nin NATO tatbikatına alınmadığı sürece NATO'nun Ege tatbikatlarına katılmayacağını açıklamıştır.⁹⁵² 1 Eylül 1984 tarihinde Limni'nin yine Yunanistan'ın ulusal tatbikatına dahil edildiği açıklanmıştır. Yunanistan gerçekleştireceği bu tatbikat nedeni ile 8 Eylül 1984 tarihinde Ege hava sahasını trafiğe kapadığını açıklamış, kapatılan sahaya girecek olan uçaklarınsa havva kuvvetlerince engelleneceğini duyurmuştur.⁹⁵³ Bu

⁹⁴⁶ M. Ali Birand, "Yunanlılar NATO Tatbikatında Çıkarttıkları Anlaşmazlığı Sürdürüyor", **Milliyet**, 16 Ocak 1983, 8.

⁹⁴⁷ Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras Montreux'un Meclis'teki onay görüşmesinde Limni ve Semadirek adalarının silahtan arındırılmış statüsünün Montrö ile iptal edildiğinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Özgen Acar, "Papandreou NATO Ülkelerine Gizli Rapor Dağıttı", **Milliyet**, 10 Ekim 1983, 5.

⁹⁴⁸ **age**.

⁹⁴⁹ "Limni Adası'nda İlk Kez Bir Nato Tatbikatı Yapılacak", **Milliyet**, 14 Eylül 1983, 10

⁹⁵⁰ "Limni Tatbikat Dışında Kaldı", **Milliyet**, 17 Haziran 1983, 3.

⁹⁵¹ "Kısa..Kısa..", **Milliyet**, 5 Ekim 1983, 5.

⁹⁵² M. Ali Birand, "Atina NATO'yu Emellerine Alet Ediyor", **Milliyet**, 8 Aralık 1983, 3.

⁹⁵³ "Bela Arıyorlar", **Milliyet**, 9 Ekim 1984, 1.

arada Yunanistan adadaki faaliyetlerine devam etmiş, adaya askeri havalimanı yapılmış ve adada askeri birlik bulundurulmuştur..

En nihayetinde taraflara arasındaki kriz 17 Kasım 1984 tarihinde tırmanmıştır. Bu tarihte Yunanistan, Limni'deki kuvvetlerini NATO'ya verme kararı vermiştir. Bu karar Türk karar alıcıları tarafından Lozan Antlaşması'nın ihlal edildiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu karar üzerine Türkiye'deki karar alıcılar alarm durumuna geçmişler, krize ilişkin algısal değişiklik ile davranışlarını şekillendirmeye başlamışlardır. Türkiye öncelikle diplomatik araçlara başvurmayı tercih etmiştir. Bu kapsamda;

- NATO'dan Yunanistan'ın teklifini reddetmesi istenmiş,
- Limni'deki kuvvetlerin NATO'ya tahsis edildiğini belirten Yunanistan'ın belgelerine veto edilmek üzere rezerv konmuştur.⁹⁵⁴

Yunanistan'ın davranış değişikliklerine gitmemesi durumunda ise Türkiye'nin NATO tatbikatlarına katılmaması, NATO'ya tahsisi edilen uçak filolarının azaltılması NATO'nun savunma planlarının engellenmesi gibi önlemlere başvurulması düşünülmüştür.⁹⁵⁵ Bu anlamda Türkiye, Yunanistan'ın krize yol açan fiili ihlal girişimlerini sona erdirmek amacıyla siyasi ve hukuki argümanları paralelinde hareket etmiştir.

18 Kasım 1984 tarihinde taraflar arasındaki krize üçüncü aktör NATO müdahil olmuştur. NATO taraflar arasında her iki tarafın kabul edeceği çekince konulması gibi alternatif formüller bulmaya çalışmış ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. NATO Yunanistan'ın Limni'deki kuvvetlerini örgüt kapsamında tanıdığını kabul eden bir görüş belirtmemiş aksine bu konunun tartışmalı olması nedeniyle Limni'deki kuvvetlerin NATO belgesine alınmadığı belirtilmiştir.⁹⁵⁶ Böylece aslında Türkiye açısından adanın silahlandırıldığı da ortaya konmuştur. NATO aslında krizi uyutmayı tercih etmiştir. Taraflar arasında taraf olmamayı seçmiştir. Bu anlamda NATO'nun yıllık kuvvet planlamasına Türkiye ve Yunanistan'ın tahsis edeceği birliklerin

⁹⁵⁴ "Büyük Kriz", **Milliyet**, 18 Kasım 1984, 1

⁹⁵⁵ "NATO'ya Veto", **Milliyet**, 21 Kasım 1984,1

⁹⁵⁶ M.Ali Birand, "NATO'daki Limni Olayı Bitti Ancak Lozan Delindi", **Milliyet**, 4 Aralık 1984, 7.

alınmaması kararlaştırılmıştır.⁹⁵⁷ Böylece kriz uyuyan bir niteliğe sahip olarak günümüzde de her an ortaya çıkabilecektir.

Türkiye’de siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Başbakan Turgut Özal ve Yunanistan’daki siyasi rakibi Başbakan Andreas Papandreou Limni krizinin doğrudan taraflarıdır.

1980’lere gelindiğinde Yunanistan’da askeri darbeden sonra sivil yönetim giderek yerine otururken Türkiye ise tam tersine 1980 darbesi ile geri adım atmaktadır. Yunanistan 1981 yılında AT üyesi olurken Türkiye bu dönemde insan hakları, demokratikleşme, azınlık sorunları, askeri rejimin iç siyasaya etkisi gibi birçok sorun ile mücadele etmektedir. 1979-1980 yılları arasında siyasi şiddet giderek artmış sağcı ve solcu çatıma adı altında toplum ikiye bölünmüştür.⁹⁵⁸ Bu anlamda Yunanistan’da Andreas Papandreou’nun içeride sahip olduğu esnekliğe karşın Türkiye’de sivil yönetimin özerkliği asker bir cumhurbaşkanının liderliği de göz önünde bulundurulacak olursa daha sınırlıdır.

Uluslararası sitem özelinde ise 1979 yılında Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a müdahalesi ikinci soğuk savaşın başlangıcını oluşturmaktaydı.⁹⁵⁹ İran’daki İslam devrimi ve İran-İrak savaşı (1980-1988) ve İsrail’in Lübnan’ı işgali (1982-1985) bölgeyi daha fazla istikrarsızlaştırırken, ABD tarafından komünizme karşı İslam’ın kullanılması yaklaşımı Türkiye’yi önemli hale getirmekteydi. Diğer taraftan Türkiye’nin Yunanistan dışında algıladığı tehditlere Ermeni ve Kürt sorunu gibi yeni tehditler eklenmekteydi. Ancak ‘seçilmiş cumhurbaşkanı’ Kenan Evren’in liderliğinde Başbakan Özal, Evren ile uyumlu bir ilişki içerisinde olmuştur.⁹⁶⁰ Bu anlamda taraflar arasındaki uyuşmazlık çıkabilecek noktalarda Özal esnek bir tutum benimsemiş ciddi

⁹⁵⁷ “Limni Sorunu Bir Yıl Askıya Alındı”, *Milliyet*, 2 Aralık 1984, 7.

⁹⁵⁸ Hüner Tuncer, *Özal’ın Dış Politikası (1983-1989)*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015): 14.

⁹⁵⁹ *age*, 15.

⁹⁶⁰ Turgut Özal seçimlerin ertesi günü iktidar olduktan sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren’iöpme davranışında bulunur. Daha sonra neden böyle davrandığını bir söyleşide şöyle açıklar: “Münasebetlerimizi iyi kurmak için iki yanağımdan öptüm. İki gün önce televizyonda söylediğini, iki gün sonra kendisine hatırlatabilirdim. Öyle Başardık; kavgayla. Egomuzu tatmin ederdik ama bize zararlı olurdu.”, Hasan Cemal, *Özal Hikayesi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989), 21

bir tepki olasılığı karşısında meseleyi ertelemekten ve geri adım atmaktan sakınmamıştır.⁹⁶¹ Ama yeri geldiğinde de kendi ağırlığını hissettirebilmiştir.⁹⁶²

15 Kasım 1983 tarihinde KKTC'nin ilanı ile birlikte Papandreou, Karamanlis hükümeti ile gerçekleştirilen tüm teknik görüşmeleri durdurmanın yanı sıra Türkiye'yi 'doğudan gelen tehdit' olarak ilan etmekteydi. Gerek 1984 Limni adasının silahlandırılması krizinde gerekse de 1987 Ege kıta sahanlığı krizinde lider çıkan krizleri ya Türkiye'nin Ege'de işgalci olması üzerinden ya da Kıbrıs müdahalesi üzerinden bağlantılandırmıştır:

"Türkiye ile işbirliği yapmanın yararına ben de inanıyorum yani ekonomik işbirliğinin yararına inanıyorum. Hatta bir ara siyasi ilişkiler bile başlamıştı... Ne var ki Bülent Ulusu döneminde hatta onun son zamanlarında ortaya birden bire Kıbrıs sorunu ortaya çıkarıldı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet ilan edildi. Ulusu hükümetinin KKTC'yi ilan etmesi üzerine her türlü diyalog kesilmiş oldu."⁹⁶³

KKTC'nin kurulması Başbakan Özal'ın henüz başbakan olduğu zamana denk gelmesi karar alıcıyı durumda bırakmıştır. Yavuzalp'e göre Özal:

"...Başbakan olur olmaz kucağında bulduğu bir sorundan hayli rahatsızdı... Her temasımızda yeni bir hükümetin iktidarı devralmak üzere olduğu bir dönemde kendisinin bir olup bitti ile karşı karşıya bırakıldığından, kendisine danışılmak lüzumu duyulmadan alınmış olan böyle önemli bir kararın uluslararası alanda yarattığı kaçınılmaz sorunların göğüslenmesi sorumluluğunun üzerine yıkılmış olduğundan duyduğu sıkıntılı acı bir şekilde dile getiriyordu."⁹⁶⁴

1984 yılında KKTC'nin ilanı lideri Türkiye ile diyalogu kesen bir tutuma yönetmiş ve her krizde de Kıbrıs herhangi bir gerekçe olarak gösterilmiştir. Bu nedenle de krizlere yol açan sorunlar lider tarafından açık bir şekilde ifade edilememiştir. Papandreou'nun diyalogdan uzak davranışları karşısında ise Kenan Evren iktidarı sessiz kalmayı tercih etmiştir. Turgut Özal'ın başbakan olması ile askeri rejimden 'arızalı demokrasi'ye geçişte Papandreou'nun söylemleri ve eylemleri karşısında Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruyan bir tutum almaya başladığı görülmektedir.⁹⁶⁵

⁹⁶¹ Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, (İstanbul: Bilgi Yayınevi,1996): 227. Aynı zaman da Yavuzalp'e göre Kenan Evren de kendi yetkisini aşan bir adımda bulunmamış taraflar arasında yetki aşımı nedeni ile bir sorun görülmemiştir.

⁹⁶² Liderin askeri vesayet altında ağırlığını koybilmesi kolay olmamıştır. Dönemim gazetelerinde lider 'ekonominin başbakanı'olarak nitelendirirken 'askerlerin kuklası' olup olmadığı soruları da lideri o dönemde rahatsız eden meseleler olmuştur. Cemal, **Özal Hikayesi**, 67-68.

⁹⁶³ "Papandreu Önce Kıbrıs", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1986, 1

⁹⁶⁴ Yavuzalp, **age**, 230.

⁹⁶⁵ Milliyet tarafından isim verilmeksizin hükümetin Limni krizi karşısındaki tutumu aşağıdaki gibi ortaya konmaktadır:

"Hükümetin en yetkili kişilerinin Ankara'ya gelen NATO Genel Sekreteri Başyardımcısı Da Rin'e: Türk hükümeti bundan böyle Yunanistan'ın oyununa dur demek gerektiği kanısına varmıştır. Ve bu dur

Papandreou siyasal söylemlerini tarihsel mitler üzerinden kamuoyuna çekici gelecek şekilde kurgulamıştır.⁹⁶⁶ Liderin, Yunanistan’da Osmanlı yönetimi altında kendilerini küçümsenmiş hisseden yunan halkının bu yönetim ile mücadele etme arzusu sonucu ortaya çıkan yabancı düşmanlığı (xhenophia) uluslararası politikadaki duruşunu belirleyen siyasal kültürün bir parçası olmuştur.⁹⁶⁷ Bunun sonucunda ise sürekli olarak tehdit altında güvensiz bir uluslararası ortamda hissedilen savunmacı siyasete dayanan genel bir siyasi kültürün ortaya çıkmıştır. Yunanistan’daki batı karşıtlığı kendiliğinden boşlukta ortada çıkmış değil tam tersine Yunan siyasetçilerin eylemleri ya da eylemsizlikleri sonucu üretilmiştir.⁹⁶⁸ Türkiye’nin tehdit olarak gösterilmesinin nedeni Yunanistan’ın sistemde meydana gelen yumuşama ile birlikte stratejisini yenilemesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁶⁹ Papandreou bizlerden ya da onlardansın söylemi ile ülkesini böl ve yönet anlayışı çerçevesinde yöneten bir liderdir.⁹⁷⁰ Ülkeyi siyasi bir otorite olarak yönetmekten çok her zaman için bir mücadele, kazanma çabası

deyişin Limni adasındaki hukuk dışı anlaşmalara aykırı askeri gücünü NATO’ya tahsis oyunundan başlaması gerektiği kanısındadır.

Papandreou’nun bugüne kadar NATO politikasına meydan okuyan ittifakı Türkiye aleyhtarı tutumuna alet etmekten başka bir anlam taşımayan davranışlarına karşı Ankara’dan sürekli bir iyi niyet jesti beklenemez.

Limni adası bunalımını Türkiye çıkarmamıştır. Şu halde çözüm yollarının bulunmasını bizden beklemezsiniz. Çözüm aranıyorsa; bu NATO ile Atina arasında bir sorundur.

Şayet Limni de Lozan ve Montrö anlaşmalarına aykırı olarak kurulmuş bulunan askeri gücün NATO’ya kabulüyle Yunanistan’ı ittifaka daha sıkı bağlamak gibi bir düşünce varsa bu Türkiye’nin sırtından sağlanamaz.

Papandreou’nun iddia ettiği gibi Yunanistan’a tehlike kuzeyden yani NATO ittifakının varlığını teşkil eden Sovyet tehdidinden değil Türkiye’den geliyorsa Limni’deki Yunan gücünü NATO’ya tahsisi etmek en basit mantığa dahi ters düşmektedir.

Papandreou’nun birkaç yıldır dikkatle tezgâhladığı bu oyun aslında uluslararası anlaşmaların askerden arınmış şekilde kalmalarını emrettiği Ege’deki Yunan adalarının silahlandırılması politikasına NATO’yu alet etmek amacını gütmektedir. NATO sırf usule dayalı bir tutumla ve “NATO’ya tahsis edilen bir gücü reddetmek olmaz” gibi bir mantıkla hareket etmeye karar verirse Türkiye’nin buna nasıl bir tepki gösterebileceğini de dikkate almalıdır. Türkiye’nin NATO içinde alabileceği önlemler olduğu kuşkusuzdur ve Türkiye bugüne kadar batılı kurumlarla olan ilişkilerinde hiçbir zaman blöfe başvurmamıştır.

NATO Genel Sekreterliği Türkiye ile Yunanistan arasında bir dengeli tutum sağlamak çabasıdaysa bunu yaparken Türkiye’yi kırmamaya çok özen göstermelidir.

Türkiye bu bunalımın çözümünde formül bulmakla yükümlü olamaz bizden bunu beklemeyin...”

Nilüfer Yalçın, “Da Rin Eli Boş Kafası Dolu Gitti”, **Milliyet**, 27 Kasım 1984, 7.

⁹⁶⁶ Takis S. Pappas, **Populism and Crisis Politics in Greece**, (UK: Palgrave Macmillan, 2014): 23

⁹⁶⁷ P. Nikiforos Diamandouros, “Politics and Culture in Greece, 1974-91: An Interpretation”, **Greece, The 1981-89 The Populist Decade**, ed. Richard Clogg, (London: The Macmillan Press Ltd, 1993):1-4.

⁹⁶⁸ John J. Loulis, “Papandreou's Foreign Policy”, **Foreign Affairs**, c. 63, s. 2, Winter (1984): 390

⁹⁶⁹ Lykourgos Kourkouvelas, “Détente As A Strategy: Greece And The Communist World, 1974-9”, **The International History Review**, c. 35, s. 5, (2013): 1052-1067

⁹⁷⁰ Featherstone, Papadimitriou, **age**, 83

içerisinde olan bir figür olmuştur.⁹⁷¹ Papandreou'nun söylemlerindeki çelişkiyi kendi kariyer öyküsünde de görmek mümkündür. Liderin iki kişiliği olduğu söylenebilir: “Amerika’da başarı kazanmış bir Yunan Göçmeni, Yunanistan’da ise başarı kazanmış anti-Amerikancı bir politikacı.”⁹⁷²

Tablo 20: Papandreou’nun Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	PAPANDREOU
Siyasi Evrenin Esası	Andreas Papandreou’nun siyasi yaşamı mücadele içerisinde geçmiştir. Liderin ülke içerisinde gelenekselleşmiş sağ bir parti sonrası iktidar olması kolay olmamıştır. Lider siyasi evreni çatışma ve mücadele üzerinden okumaktadır. İşbirliği ancak kendi istemlerini kabul ettirmek için mümkün olabilmektedir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancının ortalamanın üzerinde olduğu söylenebilir. Lider, sorunlara kendi özelinde pragmatik bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Türkiye ile olası diyalog liderin öncelikleri arasında değildir.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal gelecek kısmen öngörülebilirdir. Bu nedenle de çatışmacı söylemleri ile siyasi rakibini yalnızlaştırma siyasası izlemektedir.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle de daha çok çatışmacı söylemleriyle rakibinin davranışlarını şekillendirmeyi amaçlamaktadır.
Şansın Rolü	Papandreou pragmatik bir liderdir. Pragmatikliğinin yanı sıra çatışmacı söylemleri, işbirliğinden sakınan taktiksel yaklaşımı liderin kısmen şansa rol verdiği söylenebilir.

Tablo 21: Papandreou’nun Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	PAPANDREOU
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde oldu-biti yaratma stratejisine en çok başvurmuştur. Müzakereden sakınarak siyasi rakibini baş etmesi gereken durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider müzakereden uzak bir şekilde söylemleri üzerinden taktiklerini yoğunlaştırmaktadır.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken ihtiyatlı bir dış politika izlediği söylenemez. Ama buna rağmen sıcak bir çatışma için liderin risk eğilimi düşük yoğunlukludur.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider için askeri eylemlerin tercih edilebilirliği kuvvet kullanma tehdidinin işlemediği bir durumda geçerli olacaktır.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider işbirliğinden çok çatışmaya yol açıcı söylem ve eylemlerde bulunmaktadır. Söylemsel düzeyde çatışmacı olan lider müzakereye de öncelik vermemektedir.

⁹⁷¹ age, 86.

⁹⁷² Şahin, Gece Gelen Mektup, 70.

Papandreou ideolojik, popülist, oportünist gibi sıfatları ile nitelendirilmesinde rağmen ona yakıştırılan bu sıfatları reddetmektedir. Zaman zaman Papandreou bu sıfatlara uygun davranışlarda bulunmasına karşılık siyasi yaşamı kısa stratejiler ile uzun vadeli stratejiler belirlemek olduğu için onun siyasi yaşamı bu sıfatlardan daha fazlasını ifade etmektedir.⁹⁷³ Bu değişken ifadelerin yanı sıra onun tam anlamıyla güçlü, karizmatik ve 1981 sonrası iktidara gelişi sonrasında artan radikal tutuma sahip olduğu net bir şekilde söylenebilir.

Papandreou zamanı geldiğinde hükümetin yürüttüğü politikaları eleştirerek toplumun milliyetçi duygularını cezbederek daha da benimsenir hale gelmiştir. 1976 krizi sırasında hükümetten daha fazla milliyetçi söylemlerde bulunmuştur.⁹⁷⁴ Bu kriz sırasında Papandreou Türkiye'nin Yunanistan'ın karasularını ihlal etmesi durumunda bir Türk gemisinin batırılmasını önermiştir. Böylece Yunanistan, Türkiye karşısında sembolik olarak gerçekleştirilecek bir eylem ile kararlılığını göstermiş olacaktır.

Papandreou iktidara gelir gelmez Türkiye karşıtı söylemlerine başlamaktadır:

“NATO’da kalıp kalmama sorunu Yunanistan için çok önemlidir. Çünkü Doğudaki NATO müttefikimiz Türkiye’den tehdit geldiğini hissediyoruz. Türkiye havada denizde ve kıta sahanlığında Ege Denizi’nin yarısı üzerinde hak iddia ediyor...Son 7 yıl içinde Yunanistan’ın tek hazırlığı savunma için olmuştur. Yunanistan bir müttefiki tarafından tehdit altında olan tek NATO üyesidir... İttifak’ın doğu sınırlarımıza ilişkin garanti vermemeyi reddetmesi şaşırtıcı ve gariptir. İttifak sadece kuzey sınırlarımıza ilişkin korumaktadır. Oysa kuzeyden hiçbir tehdit görünmemektedir. Buna karşılık son 7 yıldır Türkiye ile ciddi sorunlarımız vardır. Türkler hava sahamızı, kıta sahanlığımızı, ihlal etmişlerdir ve Ecevit, Demirel, Korutürk ve Evren (daha az ölçüde olmak üzere) bizim ulusal topraklarımız olarak kabul ettiğimiz yerler üzerinde hak iddiasında bulunmuşlardır...”⁹⁷⁵

Türkiye’yi saldırgan göstermek eğilimi ile hareket eden lider Türkiye ile diyalogu iktidarının başından itibaren gereksiz, önemsiz görme algısı ile harekete etmiştir. Nitekim Türkiye ile diyalog mümkün değilse o zaman uluslararası mahkemeler hak ve çıkarların korunmasında liderin başvurabileceği barışçıl alternatif olarak ön plana çıkmıştır:

“Türkiye Ege’deki Yunan adalarının kendi kıta sahanlıkları olduğunu ve orta çizgi prensibini kabul etmiyorsa meseleyi Lahey Uluslararası Adalet Divanı’na götürsün. Bizim bu konuda herhangi bir işleme girişmemize gerek yoktur... Bu durum karşısında Yunanistan NATO’nun askeri kanadından çıkmıştır daha sonra bu kanada yeniden dönmek istediği zaman ise Türkiye Ege’deki komuta ve kontrol düzenlemelerini kendi istikametinde değiştirmek istemiştir oysa Ege

⁹⁷³ Alexander Kitroeff, “A Brief Political Biography Journal of Hellenic Diaspora”, **Journal of the Hellenic Diaspora**, c. 23. s.1, (1997):7.

⁹⁷⁴ **age**, 19

⁹⁷⁵ “Yunanistan Türkiye’ye Karşı Korunmak Zorunda”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1981, 1, 6.

üzerinde tek sorumlu ülke Yunanistan'dır. Ege tabii olarak bizim kontrol sorumluluğumuz altındadır ve bu aynı zamanda NATO'nun çıkarınadır. Türkler şimdi de Ege Denizi'nde tahrikçi manevralar yapmaktadırlar bunlar bize Kıbrıs'ın işgalini hatırlatmaktadır. Biz Yunanistan'ın askeri kanada dönüşünde ortaya çıkan durumu kabul etmiyoruz. Türkiye'ye ittifak ülkelerinin yaptığı ekonomi ve askeri yardımlar dengeyi zaten büyük ölçüde bozmuştur. Yunan halkı bütün bu gerçekleri görerek Yunanistan'ın güvenliği için gerekli tedbirleri almak üzere bizi görevlendirmiştir son seçimlerden önce söylediklerimizden yana olduğunu göstermiş ve bizi seçmiştir. Biz de bu görevin gereğini yapacağız"⁹⁷⁶

Başbakan Papandreou'nun algısında Türkiye, Yunanistan'ın güvenliği için tehdit oluşturmıştır. Bu nedenle de Ege'de ve Kıbrıs'ta Türkiye 'saldırgan' olarak nitelendirilmiştir. Liderin temel değerlerini gerçekleştirme beklentisi bu anlamda çatışmacı olmaktan geçmiştir. Lider sorumluluk almama yaklaşımı ile suçlayıcı davranmıştır. Liderin *güç isteği* ile hareket ettiğini siyasi rakibinin davranışlarını kontrol etme arzusunu taşıdığını söylemek mümkündür. Papandreou hükümet programında da Türkiye ile diyalogdan sakınan bir tutum benimsemiştir: "Yunanistan'ın kara hava ve deniz sınırları ile Ege'deki kıta sahanlığının müzakere konusu olmadığına komşularımıza ve Atlantik ittifakına bildirilmesi şarttır."⁹⁷⁷ Yunanistan Savunma Bakanlığına vekâlet eden Antonios Drosoannis'in görüşleri Papandreou hükümetinin Limni'nin tasarlanmış bir kriz olduğunu gösterir niteliktedir:

"NATO'nun askeri kanadına döndükten sonra başlıca handikaplarımızdan birisi, Türklerin NATO çerçevesinde Ege hakimiyetlerini sağlayacak 7. Müttefik Hava Taktik Komutanlığı'nı almalarının önüne geçmekti. Eğer Yunanistan Rogers Planı'nda öngörülmesi gibi koşulsuz NATO'ya dönmeseydi bunu sağlayamazdık. Türkiye eğer komutanlığı alsaydı Ege'deki Yunan adalarında yaşayan 500 bin Yunanlı Türklerin komuta ettiği bir birliğin sorumluluğu altında olacaktı. Buna razı olmamız elbette mümkün değildi. Bu arada NATO'da Türk-Yunan anlaşmazlığına zemin hazırlamış olmamak için ittifak açısından son derece önem taşıyan Limni Adası'nın stratejik konumunu göz önüne almayı erteliyordu. Gerekçemiz şöyleydi: Limni Adası stratejik konumu itibarıyla gerek İzmir-Çiğli gerekse Yunanistan-Krissopolis havaalanlarından daha stratejiktir...."⁹⁷⁸

Böylece mevcut soğuk savaş dengesi içerisinde Papandreou hükümetinin Türkiye'ye karşı oldu-bitti stratejisi planladığı söylenebilir.⁹⁷⁹ Bu anlamda Papandreou kriz sırasında Limni'ye ilişkin söylemlerden kaçınmıştır. Liderin temel hedefi 'Limni'nin tam anlamıyla bir NATO-Türkiye anlaşmazlığı' olarak göstermek olmuştur.⁹⁸⁰ Papandreou, dış politikayı bir süreç olarak değil de kazanılması gereken sıfır toplamı

⁹⁷⁶ "Nato'da Türk Yunan Çekişmesi", **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1981, 9.

⁹⁷⁷ Vasil Danilof, "Atina Katı Tutumunu Sürdürme Eğiliminde", **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1981, 6.

⁹⁷⁸ Ufuk Güldemir, **Kanat Operasyonu**, (Ankara: Tekin Yayınevi, 1985): 107-108.

⁹⁷⁹ Uğur Mumcu, "Limni Sorunu....", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1984, 8.

⁹⁸⁰ Stelyo Berberakis, "Papandreou NATO'ya Son Fırsatı Tanıyacağım", **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1984, 1.

bir oyun olarak algılamaktadır.⁹⁸¹ Liderin Bizans yönetimi davranış kalıpları ve öngörülemez davranışları ön plana çıkmaktadır. Ancak bu Papandreou'nun kendine münhasır çelişkili olarak gözüken çok taraflı siyasetinin bir parçasını oluşturmaktadır.⁹⁸²

Zaman içerisinde Papandreou hükümetinin Türkiye'yi tehdit olarak gören açıklamaları ayrıca basına yansıyan Ege'de ve Kıbrıs'ta mevcut statükoyu bozma girişimleri TBMM'yi harekete geçirmiş ve Parlamento uyarı mahiyetinde bir bildiri yayımlamıştır.⁹⁸³ Başbakan Özal siyasi rakibi Papandreou'nun tehdit söylemlerinin

⁹⁸¹ George Kassimeris, "Greek Everyman Andreas Papandreou at 100", *The Political Quarterly*, c. 90 s. 2 (April-June 2019): 308.

⁹⁸² Hasan Cemal, "Papandreou'nun Limni Oyunu", *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1984, 1, 8.

⁹⁸³ "TBMM, Atina'yı Uyardı", *Cumhuriyet*, 8 Mart 1984, 1. Meclis kararı şöyledir: "Yunanistan'ın Ege'de ahdî dengeyi, Kıbrıs'taki mevcut statükoyu bozarak Türkiye ve bölgenin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir girişimine karşı Yunan Hükümeti ve milletiyle dünya kamuoyunun uyarılmasına dair siyasi parti grup başkan vekillerinin önergesi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Son zamanlarda Yunanistan'ın Ege'de emrivakilere başvurabileceği veya Güney Kıbrıs'ta mevcut Yunan askeri mevcudiyetini dengeyi bozacak ölçüde takviye edebileceği yolunda haberler çıkmaktadır. Komşu ve Kuzey Atlantik ittifakı içinde müttefikimiz bulunan ve kendileriyle iyi ilişkiler, mümkünse işbirliği içinde yaşamak istediğimiz Yunanistan'ın böyle bir maceraya girişeceğini beklememekle beraber, Yunan Milletinin arzusuna rağmen, bazı idarecilerin akıl dışı yollara başvurabilecekleri ihtimalini göz önünde tutan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Büyük Türk Milleti adına Yunanistan'ı uyarmayı vazife bilir. Herhangi bir haksız davranış bütün Türk Milletini tek vücut olarak karşısında bulacaktır. Türk Hükümetlerinin Yunanistan'a her zaman uzattığı dostluk elini Türk Parlamentosu, parti farkı gözetmeksizin destekler. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti Ege Denizinde haklarımızı çiğneyecek, ahdî dengeleri bozacak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devletinin güvenliğini tehlikeye sokacak her türlü hareketin karşısında olacaktır. Kıbrıs'ta iki halk arasında doğrudan ve ön şartsız müzakereler dışında çözüm arayışlar, çözümü ancak geciktirmektedirler. Kıbrıs'ta iki eşit halkın barış içinde yanyana yaşamasını sağlayacak adil ve devamlı bir çözüm, ancak Adanın iki halkının karşılıklı iradesinin mahsulü olabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ege'deki statükoyu bozacak, Kıbrıs'ta Türk Halkının güvenliğini, Adada dengeyi ve dolayısıyla Türkiye ve bölgenin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir girişime karşı gerekli bütün tedbirleri almak hususunda karardır. Barışın korunmasını sağlamak ve bölgede esasen mevcut acı ihtilaflara yenilerini ekleyebilecek maceralara girişilmesini önlemek amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yunan Hükümetine millete ve dünya kamuoyuna bu açıklama ve uyarıyı yapmayı ittifakla kararlaştırır." Anavatan Partisi Grubu Adına H. Pertev Aşçıoğlu –Zonguldak ve Fethi Çelikbaş- Burdur, Halkçı Parti Grubu Adına Cahit Tutum –Balıkesir, Bağımsızlar Adına Ü. Halûk Bayülken- Antalya, MDP Grubu Adına Turgut Sunalp- İzmir, Kâmuran İnan –Bitlis. Kamran İnan'ın önergeye ilişkin konuşması ise şöyledir:

"— ...Değerli milletvekilleri, söz alışımın sebebi, son zamanlarda yaygın bir hal alan Ege Denizinde Yunanistan'ın emrivakilere girişebileceği veya Güney Kıbrıs'a mevcut askeri birliklerinin ilave birlikler göndermek suretiyle Ada'da yeniden ihtilaflara yol açabileceği şeklinde yoğun halberlerin yer almasıdır. Yine, Ege Denizi'nde kıta sahanlığı, Ege Denizi'nde karasularının 6 milten 12 mile çıkarılması gibi Devletler Hukukuna ve tabiat kanunlarına aykırı düşen iddialar, Ege Denizinde Yunanistan'ın elinde bulunan 3042 adanın etrafındaki hava sahasının 10'ar mil genişletilerek hava sahasının kapalı hale getirilmesi yolunda komşumuz Yunanistan'ın senelerden beri yürüttüğü ve eminim ki, milletçe kendilerinin de inanıp benimsemedikleri bir olayın, bir emrivaki şekline; Türkiye'nin kendi demokrasisini yerleştirme ve ilerleme merhalesini yürütüp ve dahildeki mahallî seçimlere hazırlanırken ve belki de Yüksek Meclisin bu maksatla da tatile girmesi tarihinin yaklaştığı bir sırada karşı tarafta bir nevi olupbitti eğilimlerinin bulunması karşısında, böyle bir olupbittide hiç kimsenin menfaati bulunmayacağı

aksine Türkiye'nin Yunanistan'ı tehdit etmediğini kanıtlama çabası içerisinde olmuştur:

“Komşumuz Yunanistan’ın başında çok fazla rol yapan bir insan var: Papandreou. Biliyorsunuz önceki gün TBMM Yunanistan’a bir ikazda bulundu. İleri gitme, yanlış yapma biz dostluğa devam etmek istiyoruz sen dostluğu bozmaya çalışıyorsun bu kadar ileri gitme! Hepinizin de çok iyi bildiği gibi bunlar Türkiye’den korkuyorlar. Bizim bunlara bir şey yapacağımız yok yapmak da istemiyoruz. Ama daha bir şey yapmadan hani bir söz vardır (anne beni dövüyor) diye bağırlarlar işte o usulde bağırlıyorlar... Olur mu böyle bir şey bizim kimsenin toprağında gözümüz yok. Yalnız haklarımızdan da hiçbir şekilde vazgeçmeyeceğimizi bir kere daha söylüyorum...”⁹⁸⁴

Her ne kadar zaman zaman Başbakan Özal’ın bürokrasiyi dışlayan davranışları olsa da Parlamento kararı ile Papandreou’nun dikkatini çekmesi dış politikada liderin meşruluğa önem verdiğini göstermektedir.⁹⁸⁵ Başbakan Özal için siyasi sorumluluğunu elinde bulundurduğu süre içerisinde Yunanistan ile siyasi sorunların bir yana bırakarak ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, liderin temel değer ve önceliğini oluşturmuştur. Nitekim liderin iktidar olduğunda Dışişleri Bakanlığına verdiği ilk talimat: “Bana 10 yıllık bir barış sağlayın! Çevreyle kavga etmeyelim. Ekonomiye güçlendirmek için buna ihtiyacımız var” olmuştur.⁹⁸⁶

Askeri yönetimin ağırlığını koruduğu dönemde güvenlik ve dış politika konularında askeri yöneticiler söz sahibi olurken Özal’a ekonomik ve dış ticaret konularında esneklik tanınmaktaydı. Ancak güvenlik ve bir dış politika meseleleri olan Limni krizi özelinde sivil karar alıcının baskın olmadığı gibi gözüke de liderin Yunanistan ile diyaloga önem veren yaklaşımının, kriz sırasındaki soğukkanlılığının etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda lider siyasi evreni uyum esasına dayandırmakta ve her zaman için Yunanistan’a işbirliği söylemi ile yaklaşmaktadır:

“Biz Yunanistan’la beraber yaşamayı amaçlıyoruz. İki ülke arasında kurulacak iyi ilişkinin her ikisinin çıkarına olduğu kanaatindeyiz. Önümüzde Fransa ve Almanya örneği vardır. Bu iki millet geçmişte birçok defa harp etmiş bugün uyumlu birer müttefik ve ortak olmuşlardır. Türkiye ve Yunanistan’ın ortak tarihlerinde yer alan savaşlar da gelecekteki dostluk ve

ve Yunan Milletinin menfaatine rağmen bazı idarecilerin akıldışı yollara başvurusu tehlikesi karşısında, burada söz almak ve 3 siyasi grubun birleştiği bir metni tasviplerinize sunmakta fayda görürüm.”

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17, Yasama Yılı 1, 43. Birleşim, c. 3, 07.03.1984: 63. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c003/tbmm17003043.pdf> [10.09.2019].

⁹⁸⁴ “Özal: Önemi Yok Rol Yapıyorlar”, **Cumhuriyet**, 10 Mart 1984, 11.

⁹⁸⁵ İç politikada Özal parlamentoyu yok sayan söylem ve eylemlerde bulunmaktadır. Bir konuşmasında milletvekillerini şöyle tanımlar: “Milletvekillerinin tek yapmaları gereken, Meclise gelip haftada üç gün on iki saat parmak kaldırmak. Hatta, üç günü biz iki güne indirdik ama yine haftada on iki saat parmak kaldırmak şartıyla...”, Cemal, **Özal Hikayesi**, 128.

⁹⁸⁶ Cemal, **Özal Hikayesi**, 288.

Tablo 22: Özal’ın Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNANÇLAR	ÖZAL
Siyasi Evrenin Esası	Özal’ın siyasi evrenin esasını uyum olarak algıladığı olabildiğince çatışmadan sakınan bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Statükoya uyumlu ilişkisi içerisinde kazandığı güç ile değişimi öngören liderin çatışmayı maliyetli bir seçenek olarak görmektedir. Bu anlamda lider işbirliğine, konuşabilmeye ve uzlaşmaya önem vermektedir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancının belirgin olduğu ancak bu inançlarının bir dayatma üzerinden değil uzlaşma üzerinden kurguladığı görülmektedir. Lider, sorunlara taraflarca kabul edilebilir çözümler bulma arayışında olmuştur.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceğikısmen öngörebilir bakış açısıyla krizi algıladığı söylenebilir. Bu nedenle rakibinin davranışlarının değişmesini arzulamaktadır.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceği inancı düşüktür. Bu nedenle de daha çok güç sembolleri yerine ekonomik ve ticaret gibi işbirliği, ortak çıkar sembolleri ile hareket etmektedir.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunduğunu görülmektedir. Mühendis altyapısına sahip olan lider hesaplarla hareket ederken şansa rol vermemektedir.

Özal’ın dış politikaya ekonomik öncelikleri ile bakış açısı Yunanistan ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Akademisyen Ludwak’ın Türkiye’nin stratejesi ne olmalıdır sorusunun cevabı Özal’ın dış politika anlayışını ortaya koyar niteliktedir. Ludwak’a göre artık Türkiye, Yunanistan ile olan sorunlara saplanmaktan çıkmalıdır.⁹⁸⁸ Ekonomik kalkınma ve entegrasyon Türkiye’nin temel önceliği olmalıdır çünkü askeri olan ne varsa Türkiye’ye zarar verirken ekonomik olan ise kazanç sağlamaktadır. Tıpkı Kore gibi ekonomik bir öncelik ile güvenliğin ABD’ye teslim edilmesi neticesinde modern savunmaya sahip olmak mümkündür. Bu anlamda Türkiye’nin amacı ‘muhteşem yalnızlık değil hesaplı ilgisizlik’ olmalıdır. Nitekim Özal’ın da Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere ‘hesaplı ilgisizlik’ olarak yaklaştığı söylenebilir:

“Belirtmek isterim ki Yunanistan ile sorunlarımız var. Bu sorunların çözümü kolay değildir. Ki çoğunun kökü son 20-30 yıla dayanır. Şu sonuca vardık ki Türkiye ile Yunanistan arasında sorunlar varken bu sorunları çözmek gerilim yaratıyor. Bu yüzden ben bu sorunları uzun zamandır çözmeye çalıştık ama olmadı. ‘O halde bir süre için donduralım ve ilişkileri geliştirmeye çalışalım. Daha sonra bu dondurulmuş sorunları çözme şansımız olabilir dedim’ Daha iyi anlaşma sağlayabileceğimiz konular nedir? Ekonomik turistik ilişkilerdir. Hatta 1964’teki Kıbrıs bunalımı sonrasında Yunan yurttaşlarına konan vize zorunluluğunu kaldırdık

⁹⁸⁷ “Özal’dan Atina’ya Bir Zeytin Dalı Daha”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1984, 11.

⁹⁸⁸ Ufuk Güldemir, **Texas Malatya**, (İstanbul Tekin Yayınevi, 1992): 383-384.

ne oldu Yunan vatandaşı vize olmadan kolayca Türkiye'ye geldi Yunanlı turist sayısı attı...''⁹⁸⁹

Tablo 23: Özal'ın Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	ÖZAL
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Lider olabildiğince çatışmadan sakınan bir yaklaşıma sahiptir.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider işbirliği yanlısı taktiklerini yoğunlaştırmaktadır. İşbirliğinden sonuç alınmadığı takdirde alternatif araçlar göz önünde bulundurulabilir.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken serüvenci bir dış politika izlediği söylenemez. Risk eğilimi düşük yoğunluktadır. Liderin ihtiyatlı olduğu söylenebilir.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider siyasi rakibinin mevcut statükoyu kabul etmeyen söylemleri karşısında kuvvet kullanma tehdidini kullanmaktadır. Öncesinde işbirliği her zaman için önceliklidir. Dolayısıyla askeri eylemler tercih edilebilirliği kuvvet kullanma tehdidinin işlemediği bir durumda geçerli olacaktır.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnmek Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider işbirliğini destekleyici söylem ve eylemlerde bulunmaktadır. Barışçıl çözüm liderin önceliğini oluşturmaktadır.

Özal tabuları yıkma arayışında, yeniliklere açık, meraklı bir kişiliktir.⁹⁹⁰ Liderin siyasi evren algısı uyuma dayanmaktadır.⁹⁹¹ Diğer taraftan lider zıtlıkları içerisinde barındıran bir karaktere sahiptir. Tarikat eğitimi görmüş muhafazakar kişiliğinin yanı sıra meraklı oluşu ve dünya görüşü onu açık bir lider olmaya da teşvik etmektedir. Güldemir'e göre liderin büyük güç algısı onu Yunanistan ile işbirliğine yöneltmektedir.⁹⁹² Bu anlamda Türkiye, Ege sorununu çözmesi ile birlikte Ortadoğu'da bölgesel rol oynayabilecektir.

Papandreou yönetimi bu dönemde Türkiye üzerinde tedirginlik yaratmak amacını taşımıştır. Çıkarılmış olduğu yapay krizler ile gündemi meşgul etmeyi tercih etmiştir. Türkiye'deki karara alıcılar siyasi değer ve öncelikleri tehdit edilmediği sürece Papandreou'ya bir yanıt vermeye gerek duymamışlar dolayısıyla taraflar gündemi

⁹⁸⁹ "BBC İki Başbakanı Radyo Programında bir Araya Getirdi", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1984, 1, 11.

⁹⁹⁰ Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın, **The Özal: Bir Davanın Öyküsü**, (İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2001): 25.

⁹⁹¹ Hasan Cemal Amerikalı bir diplomat ile konuşmasında diplomatın Özal'ı şöyle ifade ettiğini aktarır: "Turgut Özal çok iyi bir taktisyen. Çok iyi bir siyasal pazarlamacı. Hayranlık verici bir politikacılığı var. Nabza göre şerbet vermeyi çok iyi biliyor. Herkese hoşlanacağı şeyin nasıl söyleneceğinin gayet iyi farkında...ayrıca bir konunun henüz sırası değilse zamanı gelince indirilmek üzere dosyalayıp rafa kaldırmasını iyi biliyor. Sabırlı... Özal gerçekten çok iyi bir takıyyeci..Takıyye; zarar gelmesin diye gerçek inancın görüşün karşısındakinden gizlenmesidir." Cemal, **Özal Hikayesi**, 18-19.

⁹⁹² Güldemir, **Kanat Operasyonu**, 111.

meşgul eden iki kriz ile karşı karşıya gelmişlerdir. Mumcu'nun yorumuna göre ise Papandreou'nun bu tür tehditkâr davranışlarının arkasında bölgesel liderlik rolünün Türkiye tarafından oynanma olasılığıdır.⁹⁹³ Bu nedenle de NATO ittifakı içerisine Limni'nin dahil edilerek Yunanistan'ın bölgesel bir öneme sahip olunması arzusu ön plana çıkmıştır. Türkiye bu durumda NATO ile karşı karşıya kalmış Papandreou yönetimi, Limni krizini Türkiye ve NATO arasında bir kriz olarak göstermiştir. Türkiye tarafından Limni'nin NATO tatbikatlarına katılması ahdi hukukun ihlali anlamına gelirken Yunanistan ise Limni'nin NATO'nun askeri tatbikatlarına katılmaması ile Türkiye'nin Yunanistan'ın savunmasını zayıflatmayı amaçlamıştır.⁹⁹⁴

Bu anlamda NATO'nun taraflar arasında gerginliği tırmandırmaktan sakınma stratejisi ile bölgesel güvenliğin önceliği ikilemi Türk karar alıcılarının siyasi değer ve önceliklerini tehdit edebilecek bir duruma gelmiştir.⁹⁹⁵ Özal'ın sözlerinden bu durumu okumak mümkündür:

“...hadise uzlaşma meselesi değil... Hadise Yunanistan'ın açgözlülüğüdür. Konsey meselesinde de onların hafif bir parmağı var zaten o yüzden ortaya çıktı....Şimdi bunu bir nevi NATO dokümanları vasıtasıyla tescil ettirmek istiyorlar. Türkiye sorunun Ege sistemi içinde çözülmesini istemiştir. Yoksa Limni'ymiş şuymuş buymuş gibi parça parça çözümünü düşünemeyiz. Bu anlamda bir uzlaşma düşünülemez. Nasıl bir formül bulunur onu bilemiyorum. Bizim görüşümüz NATO bu konuya girmemelidir. İster lehimize ister aleyhimize NATO girse gerginliği daha da arttırır. Ege ihtilafını çözmeye şansımız vardır ama NATO girse bu şansımız kalmaz sorunun çözümü için Türkiye'nin ne düşündüğünü şimdi söyleyemem, mümkün değil. Üzerinde şu anda da fazla düşündüğümüz bir konu değil. Ben meselenin prensibini söylüyorum Kıta sahanlığı FIR hattı karasuları hep bir arada görüşülmesi lazım...”⁹⁹⁶

⁹⁹³ “İran -Irak savaşı dolayısı ile ABD' nin Türkiye'den bölgede etkin bir rol üstlenmesini talep etme olasılığı Papandreou'nun suni kriz yaratma stratejisini pekiştirmektedir”, Uğur Mumcu, “Bir Bardak Suda...”, **Cumhuriyet**, 10 Mart 1984, 11.

⁹⁹⁴ “Ege'de Limni Tartışması”, **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1984, 1.

⁹⁹⁵ NATO General Rogers'ın konuşmasından da anlaşılacağı üzere NATO ikilem ile karşı karşıya kalmıştır: “Bu bir NATO sorunu değildir. İkili bir sorundur. Türkiye ve Yunanistan Lozan Antlaşması'nın yorumlanmasında hem fikir değildirlere. Bu sorunu NATO manevraları düzenleyerek çözümlenmek imkânsızdır. Yunanistan Limni adası manevralara sokulmadığı sürece NATO tatbikatlarına katılmayacağı yönünde hükümet kararı alınmıştır. Bu çok kötü bir durumdur. Biz Yunanistan'ın manevralara katılmasını istiyoruz. Bizim görevimiz bütün müttefik ülkelerin topraklarının her santiminin savunulmasıdır. Ve bu benim sorumluluğum altındadır. Bu durum Limni adası için de geçerlidir.”, “NATO Limni'de Yunanistan'a Yanaşıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1984, 1, 8.

1986 yılında kriz tekrar ettiğinde benzer satırları yine General Rogers'tan okumak mümkündür: “Barış dönemi için Türk isteklerine riayet ediyoruz. Manevralara Limni'yi dahil etmiyoruz. Resmi NATO planlarına Limni'yi sokmuyoruz ancak ben ittifakın güvenliğinden sorumlu bir başkomutan olarak elime verilen bütün imkânlardan yararlanmak ve savaş anında da Limni'yi kullanmak zorundayım.

Hadi Uluengin, “Limni Sorunu Bugün Yine NATO Gündeminde”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1986, 1.

⁹⁹⁶ “Özal: NATO'da Veto Olabilir”, **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1984, 1, 8.

Turgut Özal da Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerin doğrudan görüşmeler yolu ile çözümlenebileceği inancını taşımaktadır. Bu anlamda liderlerin devlette devamlılık ilkesini sürdürdüğü söylenebilir. Ancak Papandreou iktidara gelir gelmez ‘Ege’de Yunanistan’ın Türkiye ile konuşabileceği bir mesele yoktur’ söylemleri ile Türkiye’ye karşı izlediği tehdit sayesinde içeride birliği sağlama inancını taşımıştır. Nitekim Yunanistan’daki 1985 seçimlerine henüz 1 yıl kalmıştır. Bu anlamda liderin kamuoyunda “ulusal çıkarları savunan haysiyetli lider” algısı yaratma çabası içerisinde olduğu düşünülebilir.⁹⁹⁷ Lider krizi, NATO ve Türkiye arasında bir krize dönüştürme çabası içerisinde olurken Avrupa Konseyi ile başka bir taraftan Türkiye’yi uluslararası alanda zorlamıştır. Papandreou, AK dönem başkanlığı sırası Türkiye’de olduğu halde Türkiye’nin başkanlığına karşı kamuoyu oluşturma çabası içerisinde olmuştur.⁹⁹⁸ ABD’nin gündeminde ise ‘Ermeni Soykırımı’ nın 24 Nisan’da anılma günü sayılması için Temsilciler Meclisi’nde yasa tasarı görüşmeleri vardır.⁹⁹⁹ Başbakan Özal, bu mesele nedeni ile ABD’yi uyarmaktadır.¹⁰⁰⁰ Diğer yandan ise Türkiye’ye verilecek yardım Türkiye’nin Kıbrıs’ta verebileceği tavizlere bağlanmaktadır.¹⁰⁰¹

Nitekim Papandreou kriz sırasında Fransa Başkanı Mitterrand ve Mısır lideri Kaddafi’yi bir araya getirerek arabulucu rolü oynayarak bölgesel liderliğe verdiği önemi göstermiştir. Başbakan Özal tarafından ise Papandreou’nun işbirliği davranışı şöyle değerlendirilmiştir:

“Aslında Papandreou’nun Mitterrand’la Kaddafi’yi buluşturması bu konuda iki memleketin arasını bulmak iyi bir iştir. Yani kötü bir iş diye hiçbir zaman adlandırılmaz ihtilafları halletmeyi kabul etmek lazım. Gönül ister ki bizimle Yunanistan arasındaki ihtilaflar bu şekilde halledilsin. Yunanistan başkalarının ihtilaflarına gösterdiği kolaylığı bizimle olan ihtilaflarına da gösterirse iki memleket bundan fayda sağlar... Kendi problemleri var. Seçim yaklaşıyor. Onun

⁹⁹⁷ Cengiz Çandar, “NATO ve ABD’ye Yeni Şantaj”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1984, 8.

⁹⁹⁸ “Özal Avrupa’ya Karşı Çıktı”, **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1984, 1.

⁹⁹⁹ Hasan Cemal, “Amerika’yı Yeniden Keşfetmek”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1984, 1. Nitekim Uğur Mumcu da Papandreou’nun Türkiye’nin içinde bulunduğu konjoktürden yararlanma arzusunun şöyle aktarır: “‘Kurt dumanlı havayı sever’ derler. Dumanlı hava önceden aratıldı. Papandreou da bu dumanlı havada Amerika’daki eğitiminde öğrendiği ince oyunlar ve sirtolu kıvraklık içinde Ege’nin sularını dalgalandırmaya kalktı: Önce Ermeni sorunu ardından askeri yardımın Kıbrıs konusunda verilecek yardıma bağlayan Amerikan kararları, ardından ayrımcı güçlerin eylemleri, aynı günlerde de Papandreou’nun kuşatma taktikleri. Bunların hepsinin bir araya gelmesi ve aynı zaman dilimi içinde art arda sergilenmesi elbette düşündürücü olaylardır. Önce bütün olayları tek tek saptamak gerekir. Amerika’da Rum ve Ermeni lobileri Amerikan yasama organları içinde önemli köşe başlarını tutmuştur. Ege’nin öteki yakasından gelen çırpıntılar ile Atlantik ötesi dalgaların birbirine karışarak köpüklenmeleri pek raslantı sayılmaz”, Uğur Mumcu, “Ege’deki Sirta”, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1984, 8.

¹⁰⁰⁰ “Çirkin Politika”, **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1984, 1.

¹⁰⁰¹ “Güvenceli Yardım”, **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1984, 1

politikası tahminimize göre, Türkiye ile gerginlik politikası olarak gözüküyor. Ben Yunan halkının bunu anladığı kanaatindeyim. Papandreou zannediyor ki Türkiye ile gerginlik politikası uygularsam seçimleri kazanırım, iyi netice alırım. Ben aksi kanaatteyim. Türkiye ile münasebetleri daha iyi hala getirirse seçimi kazanması daha garanti olur.”¹⁰⁰²

Bu anlamda liderin siyasi rakibinin iç dengelerini gözetebildiği ve Papandreou’nun aslında bir anlamda tam da Limni krizi sırasında bölgesel aktörlük rolüne bürünen, kendisini işbirlikçi olarak gösteren tavrını Türkiye’ye de göstermesini istemektedir. Bu anlamda liderin oldukça pozitif bir yaklaşımla sorunları ele almak istediği açıktır.

Özal Limni krizini diplomatik yollardan çözmeye çalışmıştır. Lider duruma göre bir tavır alacağını olayların dinamik olduğu vurgusuyla aktarmaktadır. Bunu Özal ile gerçekleştirilen röportajdan okumak mümkündür:

“Muhabir: Yunanistan fiili bir durum yaratmak istiyor mu Türkiye nasıl bir tepki gösterecek?
-Biz buna karşıyız NATO içinde gerekli tavrımızı koyarız. Bunun belli usulleri var zamanı geldiğinde ortaya koyarız. Gerekliyorsa veto da yaparız. Bunun sonuçları da hoş bir şey olmaz.
Muhabir: Şu an bir fiili durum doğdu. Bu nasıl ortadan kalkacak? Biz ne yapacağız?
-Hadiseler statik değil dinamiktir. Zaman içinde hadiselerin gelişmesine göre bunlar bugün düşündüğümüzden farklı olabilir ama bu konuda kararlı olduğumuzu herkes biliyor...”¹⁰⁰³

Başbakan Özal Limni meselesine Yunanistan ile her hâlükârda diyalog kuracağı bakış açısı ile yaklaşmıştır. Brüksel’deki NATO konferansına giden Büyükelçi Osman Olcay’a, “Yakın Papandreou ile görüşeceğini bu sorunları halledeceğini” demiştir.¹⁰⁰⁴ Ancak Olcay görüşmeler sırasında son derece kararlı davranarak Türkiye’nin ulusal çıkarlarından taviz vermeyen bir siyaset izlemiştir. Bu anlamda Başbakan Özal’ın kararlarını danışma süzgecinden geçirmeyen yaklaşımının sadece kendi görüşüne uygun olan bir kararı ön plana çıkardığı söylenebilir.

“Yunanlı Limni Adası falan pek önemli işler değil. Onlar 9 milyon nüfusa sahip biz 50 milyon nüfusa sahibiz. Arada dağlar kadar fark var. Bugün o bizden korkuyor. Ben onu biliyorum. Korkmasına da sebep yok. Biz onu ufak bir devlet olarak örüyoruz. Komşularımızla da kötü geçinmek istemiyoruz, ne zorumuz var. Geldi iki defa dersini alıp gitti.”¹⁰⁰⁵
“Türkiye’nin temel istemi Yunanistan’ın Limni’deki askeri güçlerinin NATO kapsamında yer almamasıdır ancak Türkiye’nin bu istemi iki taraf arasında temel mesele olan Yunanistan’ın adaları silahlandırmasını çözümleyememektedir.”¹⁰⁰⁶

Papandreou’nun Türkiye’yi bir oldu-bitti ile karşı karşıya bırakma stratejisinin riskli olduğu söylenebilir. Limni adasının NATO’nun emrine verilmesi ile Bulgaristan’ın hissedeceği tehdit karşısında Sovyetler Birliği de krize müdahil olabileceğinden kriz

¹⁰⁰² “Özal: NATO Karışmasın”, **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1984, 7.

¹⁰⁰³ “Başbakan Özal İskemle Üzerinden Seslendi: Yunanistan Korkuyor”, **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1984, 1.

¹⁰⁰⁴ Güldemir, **Texas-Malatya**, 110.

¹⁰⁰⁵ “Başbakan Özal İskemle Üzerinden ”, **age**.

¹⁰⁰⁶ Yalçın Doğan, “Limni Sorunu; Hükümet Ne Yapmak İstiyor”, **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1984, 8

bloklar arası bir çatışma riskini de içerisinde barındırmaktadır.¹⁰⁰⁷ Oysa Papandreou, Türkiye'nin Kıbrıs'ı bölmesi nedeni ile Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerden destek alabilirken Ege'de Türkiye de Sovyetler Birliği de Limni'nin silahlandırılmasına ve NATO tatbikatlarına dahil olmasına karşıydılar.¹⁰⁰⁸ Çünkü Limni'nin stratejik komunu itibari ile Ege'den geçebilecek bir Sovyet donanması zor durumda kalabilecektir. NATO açısından ise NATO'nun askeri kapasitesinin arttırılması önemli olmakla birlikte siyasi planlamacılar için Limni'nin NATO savunma planlarına dahil edilmesi, Yunanistan ve Türkiye arasında uyuşmazlığın tarafı olunması anlamına gelmektedir.¹⁰⁰⁹

Savunma Bakanı Drossoyannis'e göre "Yunanistan'ın önerisinin onaylanması halinde bu bir NATO kararı olacaktır."¹⁰¹⁰ Oysa Özal'a göre sorun Türkiye ve Yunanistan'a aittir:

"Limni ile ilgili bir durum var. Yunanistan buradaki kuvvetlerini NATO'ya tahsis ediyor. Aslında bizim görüşümüz bu adaların silahlandırılmaması yönünde NATO'yu maksatlarına alet etmek istiyorlar. Bu senelerdir devam eden bir mücadeledir. Yani buradaki statüye NATO'nun herhangi bir şekilde şu veya bu şekilde taraf veya karşı taraf olması kanaatimizce doğru değildir. NATO içerisinde de düşünülemez bu Yunanistan'la ikili bir meselemizdir. Bütün Ege sistemi içinde halledilmesi gereken bir konudur. Yoksa bu şekilde bu safhada bu nevi tırmanmalara bizim müsaade etmemiz mümkün değildir..."¹⁰¹¹

"NATO tarafından askeri gücün kabul edilmesi başlı başına fiili durum yaratmaktadır. Ayrıca uluslararası amaçlara da aykırıdır. NATO'nun Limni'deki gücü kabul ederek bunun hukuki sonuç yaratmayacağını beklemesi Türkiye'yi asla tatmin etmez. Buna da bir tek çözüm vardır. Limni'nin askeri güçten arındırılması ve NATO emrine verdiği güçleri geri çekmesidir. Kaldı ki NATO'nun bu konuda bizimle müzakere etmesini kabul etmiyoruz. Konu Yunanistan'la bizim aramızda ele alınmalıdır. NATO'ya düşen Limni'deki askeri kuvvetleri kabul etmemek ve bu durumu Yunanistan'a bildirmektir."¹⁰¹²

"Limni konusunda bizim görüşümüz ortadır. Bir defa daha ifade etmek istiyorum NATO ilgililerine de ifade ediyorum. Yunanistan'la aramızda problemler var. Bu problemleri araya girerek artırma yoluna gitmeyin zaten problemlerimiz oldukça fazladır. NATO güneydeki iki müttefikinin problemlerinin artmasını istemiyorsa bu gibi konulara hiç karışmaz. Bunlar iki memleket arasında çözülmesi gereken konulardır. Başkalarının karışmasını biz arzu emeyiz. Hatta ne gerekçe ile olursa olsun."¹⁰¹³

Bu anlamda Özal'ın devlette *devamlılığı* sürdürdüğü görülmektedir. Yunanistan'ın meseleleri uluslararasılaştırması karşısında Türkiye'nin ikili görüşmeler aracılığıyla

¹⁰⁰⁷ Mumcu, "Limni Sorunu...", *age*, 8.

¹⁰⁰⁸ Ergun Balcı, "Limni, Türkiye ve Sovyetler Birliği", *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1984, 3.

¹⁰⁰⁹ Ersin Onulduran, "Limni İçin Taviz Olamaz", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1984, 8.

¹⁰¹⁰ Stelyo Berberakis, "Yunanistan'da Limni Umudu", *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1984, 8.

¹⁰¹¹ "Özal: NATO Karışmasın", 7.

¹⁰¹² "Nato ile Pazarlığı Reddettik", *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1984, 1, 8.

¹⁰¹³ "ABD' ye Uyarılar", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1986, 1.

sorunun çözümünü lider devam ettirmektedir. Diğer taraftan liderin siyasi rakibine eşit yaklaşmadığı söylenebilir:

“Yunanistan gerginliği tırmandırırsa hata eder. Şunu kabul etmek lazım Türkiye 52 milyon nüfuslu bir ülke ekonomik gelişmesi ve kalkınması her gün artıyor. Yunanistan 8 -9 milyon nüfuslu bir ülke sonra dağınık adaları var. Türkiye ile arasında bir çatışma çıkmasını biz arzu etmeyiz ama çıkarsa onlar dezavantajlı olurlar onu kendileri de bilir.”¹⁰¹⁴

Papandreou ise kriz sırasında bilinen görüşlerini tekrarlamıştır:¹⁰¹⁵

“Yunanistan ile Türkiye arasındaki gerginlik yalnız Balkan Yarımadası’nı değil Avrupa ve Avrupa ötesini de yakından ilgilendirmektedir. Bu gerginliğin giderilmesini içtenlikle arzu ediyoruz. Böyle bir yumuşama devresi Venizelos ve Atatürk’ün el sıkıştıkları tarihten 1973-1974 yıllarına kadar yaşandı. Ancak 1973-1974 yıllarında Türkiye yön değiştirmeyi yeğledi. Ege’deki hukuki statüden şüphe etmeye başladı. Kıta sahanlığı ve hava sahamızın içinde hak iddia etti ve bu iddiaları gerek sözlerle gerekse ihlal olayları ile göstermeye başladı. Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye zeytin dalı uzatmaya hazır olduğumuz halde ne yazık ki toprak bütünlüğümüzün günlük tehditler altında olması ile karşı karşıya kaldığımız durumlar vardır. Bu nedenlerle Türkiye’nin bize karşı müdahale planlarını önlemek amacıyla ulusal gelirimizin yüzde 17’sini harcıyoruz. Bu sayı Avrupa ülkeleri arasında savunma için harcanan en yüksek sayıdır. Bu arada bizim adalar üzerinden sızarak Türkiye’nin bir bölümünü işgal etmemiz doğrultusundaki düşünceler doğal olarak mantık dışı, hatta düşünebilecek en çirkin şeydir.”

Limni krizi ise lidere göre: “Bu konunun uluslararası boyutlar kazanmasının doğrudur çünkü NATO’nun Yunanistan’ın ulusal hakkı olan ulusal sahasını koruması yolundaki uğraşlarını görmemezlikten gelmektedir”¹⁰¹⁶ Lider krizi NATO çatısı altında meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Lider taraflar arasındaki tüm meseleleri *uluslararasılaştırarak* Türkiye’ye karşı Yunanistan’ın geleneksel siyasasını sürdürmektedir.

NATO kriz sırasında tarafsız davranmış, NATO’nun her iki ülkenin de savunma planlarını kuvvet planı belgesinden çıkarması ile de kriz çözümlenmiştir. Papandreou’nun NATO zirvesinde krizi tırmandıracağı beklenirken sonuç öyle olmamış lider NATO’da krizi tırmandıran taraf olmak yerine ikili görüşmelere aracılığı ile yürütmeyi alternatif olarak belirlemiştir.¹⁰¹⁷

Başbakan Özal’ın önceliği Limni’nin silahlandırılmasının NATO çerçevesinde meşruiyet kazandırılmasının engellenmesidir. Limni’nin silahlandırılması nitekim Papandreou hükümetleri öncesinde gerçekleştirilen hâlihazırda genişleyen bir

¹⁰¹⁴ “Yunanistanın Protestosu Reddedildi”, **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1986, 1.

¹⁰¹⁵ “Papandreou: ‘Zeytin Dalı Uzatmaya Hazırız, Ama...’ Dedi”, **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1984, 10.

¹⁰¹⁶ **age.**

¹⁰¹⁷ “Papandreou NATO’da Neden Şov Yapmadı”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1984, 8.

konudur.¹⁰¹⁸ Başbakan Özal Türkiye'nin gelişimine öncelik veren bir lider olarak Türkiye'nin gündemini çatışmadan çıkarma amacını taşımaktadır. Ona göre: “Kıbrıs ve Ege sorunu Türkiye'nin dış politikasını ipotek altına almamalıdır. Sadece bununla uğraşıyoruz Türkiye'nin gözü başka bir şey görmüyor esprisinden kendimiz kurtarmamız çıkmamız lazımdır.”¹⁰¹⁹

1986 yılında kriz tekrarladığında ise bu kez Yunanistan ABD ile imzalamış olduğu ikili savunma anlaşmasında “Ev sahibi Ülke Destek Düzenlemeri” kapsamında Limni'nin olası bir kriz durumunda NATO savunma planları kapsamında kullanılması öngörülmüştür.¹⁰²⁰ Türkiye'nin tepkisi üzerine ise bu kez Yunanistan, ABD'nin kimyasal silah üretiminin NATO kapsamında ele alınmasını ön gören projesine rezerv koymuştur. Böylece Papandreou yönetimi ABD'nin kimyasal silah üretimi projesi ve Limni arasında kurduğu bağ aracılığı ile şantaj stratejisi uygulamıştır.¹⁰²¹ Bu kez Papandreou'nun krizi ABD ve Yunanistan arasında ele almasına Türkiye kamuoyu, Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünü öngören Planı hazırlayan Rogers'a, tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanı Halefoğlu, “En doğrusu General Rogers'a benim değil münasip şekilde basının yanıt vermesidir” derken, eski Dışişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ise Rogers'ın Lozan'ı ihlal ederek askeri bir değerlendirmede bulunduğunu söylemiştir.¹⁰²² Bu baskılar karşısında ise Genel Rogers, “Cumhurbaşkanı Evren Arkadaşımdır. Eğer benim şahsıma yönetilen bu kampanyadan haberi olsa mutlaka durdurdu” açıklamasında bulunmuştur.¹⁰²³ Böylece Rogers kişisel diyalogu ulusal çıkarlardan üstün görerek bir ülkenin iç işlerine karışma hakkına sahip olabileceğini düşünmüştür.

Böyle bir durumda Özal soğukkanlılıkla hareket etmiş ABD sözcüğünün anılmasından bile sakınan bir tavır izlemiştir.¹⁰²⁴ Bu aşamada ise Başbakan'ın Rogers'a karşı ‘koridor’un uyguladığı baskıya rol verildiği söylenebilir. Karar alıcılar, dışişlerinin

¹⁰¹⁸ Yalçın Doğan, “Dışişleri Bakanı ile Bir Söyleşi: ‘Ege Bir Barış Denizi Olmalıdır’”, **Cumhuriyet** , 9 Aralık 1984, 14. Türk kamuoyu açısından sorun Lozan delindi mi delinmedi mi meselesi olarak da yorumlanmıştır.

¹⁰¹⁹ “Özal: Ege Ve Kıbrıs İpotek Koymamalı”, **Cumhuriyet** , 14 Nisan 1986, 1.

¹⁰²⁰ “Limni Krizi”, **Cumhuriyet** , 20 Kasım 1986, 1.

¹⁰²¹ “Limni İçin ABD”, **Cumhuriyet** , 21 Mayıs 1986, 1.

¹⁰²² “Rogers Çekilsin”, **Cumhuriyet** , 25 Mayıs 1986, 10.

¹⁰²³ **age.**

¹⁰²⁴ Guldemir, **Texas Malatya**,133.

desteğinden yararlanarak dışışlerini devreye sokarak kendi başına karar vermekten sakınmış böylece Rogers’a karşı kolektif bir baskı üretilmiştir. Özal, muhalefeti ve parlamentoyu görmezden gelen bir tutum sergilese de askeri-sivil bürokrasiyi dikkate almak durumunda kalmıştır.¹⁰²⁵ Diğer taraftan asker de krize müdahalede bulunarak eski Başbakan Bülend Ulusu’ya konuşma yaptırmışlardır.¹⁰²⁶

“Ege Denizi Türkiye'nin nefes borusudur. Bir insan nasıl nefes almadan yaşayamazsa, Türkiye de Ege'siz yaşayamaz. Yunanistan gerçekleri kabul etmediği ve Türkiye'yi Ege Denizi'nin bir köşesine sıkıştırma politikasını uygulamaya devam ettiği takdirde, Türkiye, kendisini kuşatmış, deniz yollarını tehdit eden, Türkiye'yi nefes alamaz duruma sokan ve Anadoluya karşı bir sıçrama tahtası haline getiren adalar çemberini er veya geç parçalamak mecburiyetiyle karşı karşıya kalır.”

Krizin zamanlama açısından iki yıl sonra tekrar gündeme geldiği görülse de bu kez meselenin Yunanistan ve ABD arasındaki ilişki nedeniyle Türkiye'nin müdahale edemediği görülmektedir. Ancak zamanlama oldukça manidar olmuş Türk basını ve bürokrasisi Rogers üzerinde muazzam bir baskı yaratmışlardır.

3.2.8. 1987 Ege Kıta Sahanlığı Krizi ve Liderler (Özal-Papandreou)

1987 Ege kıta sahanlığı krizi 1976 kıta sahanlığı krizinin devamı niteliğinde olmuştur. Bu anlamda kriz tekrarlayan nitelik göstermiştir. 1973 yılında Türkiye'nin TPAO'ya Ege Denizi'nde petrol arama ruhsatı vermesi ile 1976 krizi tetiklenmiş en nihayetinde Bern Deklarasyonu ile kriz dondurulmuş ve taraflar kıta sahanlığı görüşmeleri sonuçlandırılincaya kadar tek taraflı eylemlerde ve kriz tetikleyici davranışlarda bulunmamaya karar vermişlerdir.

1977-1981 yılları arasında taraflar arasındaki görüşmeler 1981 yılına kadar devam etmiş, 1981 yılında Papandreou'nun iktidara gelmesi ile görüşmeler kesintiye uğramıştır. Bu haliyle Bern Deklarasyonu ile kararlaştırılan mevcut statü hâlihazırda korunmaktadır. 1976 Bern Deklarasyonu'ndan sonra Türkiye'de üç farklı hükümet görev yapmış, bir askeri darbe olmuş ve sonrasında yine demokrasiye geçilmiştir.¹⁰²⁷ Yunanistan'da ise Karamanlis'ten sonra Başbakan seçilen Papandreou ikinci kez iktidara gelmiştir.

¹⁰²⁵ “Davos ve Ankara”, *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1988, 10.

¹⁰²⁶ Güldemir, *Texas Malatya*, 133., “ABD’ye Uyarılar...”, *age*.

¹⁰²⁷ Aydın Şihmantepe, “1987 Ege Denizi Kıta Sahanlığı Krizi”, <http://www.tdpkrizleri.org/index.php/1987-aegean-continental-shelf-crisis>, [31.05.2019]

Kriz, Yunanistan'ın Bern Anlaşmasından doğan yükümlülüklerini ihlal etmesi ile başlamış 29 gün sürmüştür. Kriz, Yunanistan ortağı olduğu Kuzey Ege Petrol şirketi aracılığı ile Taşoz Adası'nın 10 mil doğusundaki bir bölgede arama ve sondaj planlaması tetiklenmiştir. Yunanistan Hükümeti 6 Mart 1987, tarihinde Kuzey Ege Denizi Petrol Şirketi hisselerinin alınmasına dair kanunu meclise sunmuştur.¹⁰²⁸ Yunanistan'ın bu davranışı, Türk karar alıcılar tarafından, mevcut statükonun ihlali olarak yorumlanmıştır.

26 Mart 1987 tarihinde Türkiye, Yunanistan'ın oldu-bitti yaratma stratejisine karşılık Ege Denizi'nde tartışmalı bölgelerde TPAO'ya arama izni vermesi ile Yunanistan'a karşı zorlayıcı diplomasi stratejisini uygulamayı tercih etmiştir. Böylece Türkiye araştırma gemisinin Ege'de faaliyetlerde bulunacağını ve geminin Türk silahlı kuvvetleri tarafından korunacağını belirten açıklamaları ile Yunanistan'a zımni bir ultimatom vermiştir.¹⁰²⁹ Türkiye'nin bu eylemi Yunanistan'ın daha sert bir tutum sergilemesine yol açmış, Yunanistan Başbakanı tarafından Türkiye'nin bu sulara araştırma yapması durumunda araştırmanın fiili olarak engelleneceği açıklanmıştır.¹⁰³⁰ 27 Mart tarihinde Başbakan Özal, BBC kanalına yaptığı açıklamada; Yunanistan'ın sondaj eyleminde bulunmadığı sürece Türkiye'nin de kendi karasularında kalacağını belirtmiş böylece taraflar arasındaki gerginlik düzeyi düşmeye başlamıştır.¹⁰³¹

Türkiye'nin açıklaması karşısında Yunanistan karar alıcıları Türkiye'nin istemini kabul etmişler ve krizi tırmandırmaktan vazgeçmişlerdir. ABD'nin aracılığı ile Yunanistan'ın sondaj faaliyetlerinden vazgeçtiği Türkiye'ye diplomatik kanallardan iletilmiş ve Yunanistan'ın planlarını askıya aldığını açıklaması ile yumuşamanın devamı sağlanmıştır.¹⁰³²

Böylece tarafların Bern sürecine dönmeyi tercih ettikleri bu anlamda taraflar arasında zımni bir uzlaşının sağlandığını söylenebilir. Ancak 1987 yılına gelindiğinde de Papandreou Türkiye ile diyalog kurmaktan sakınan tutumunu devam ettirmiştir:

“Diyaloga hazırım ama diyalog nedir? Kıbrıs'ın ne kadarının Türkiye'nin egemenliğine

¹⁰²⁸ Bölükbaşı, **Barışçıl Çözünsüzlük**, 288-289.

¹⁰²⁹ Şihmantepe, “1987 Ege Denizi”

¹⁰³⁰ “Greece And Turkey Alert Forces As Tension Builds On Oil Search”, **NY Times**, 28 Mart 1987, 1001001.

¹⁰³¹ Turhan Fırat, “Yunanistan'la Yaşanan 1987 Mart Krizi”, **Dış Politikamızın Perde Arkası**, 23 **Büyükkelçinin Olaylara Bakışı**, ed. Turhan Fırat, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995): 79-80.

¹⁰³² Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 153.

görüşmek için masaya oturmak diyalog değildir; bu ancak monolog olur. İki taraf arasında diyalog olacaksa son tahlilde ikisi de kazançlı çıkmalıdır. Kazanç eğer tek taraflı kalır diğer taraf da kaybederse bunun adı diyalog değil monolog olur. Kıbrıs'ın yüzde 37'si Türk işgali alayında 35 bin Türk askeri var adada. Kıbrıs ne Yunandır ne Türk'tür; orası Kıbrıs'tır. Türk askeri Kıbrıs'tan çekilmeden ve Türkiye Ege'deki taleplerinden vazgeçmeden diyalog olamaz. Şimdilik böyle bir hava da göremiyorum.”¹⁰³³

1980 yılındaki Rogers Anlaşmasını yok hükmünde sayan lider kıta sahanlığı krizinde de Bern Anlaşmasını tanımamaktadır. Çünkü lidere göre: “Pasok imzalamadığı bir anlaşmaya bağlı kalamaz”¹⁰³⁴ Kriz sırasında Papandreou'nun bu söylemini Büyükelçi Nazmi Akıman ile gerçekleştirdiği görüşmeden okumak mümkündür:¹⁰³⁵

“...Son gelişmeler gerçekten üzücü oldu. Bu gelişmelerin bizi bir çatışmaya götürmesi Yunanistan için bir felaket teşkil ederdi. Bu ülkede gördüğünüz ekonomik yapıyı kolay kurmadık. Böyle bir yapının yok olmasının ülkem için ne denli bir felaket teşkil edeceğini takdir edersiniz. Tabiatıyla böyle bir savaştan hiçbir taraf muzaffer çıkmayacaktı. Bu itibarla gerginliğin azaltılması çok iyi oldu. Ancak bu başarıyı bir kahramanlık meselesi olarak takdim etmemek gerekir... Yunanistan olarak bizim Bern Anlaşmasını tanımamız güçtür. Ama bu anlaşmada mündemiç ilkeye daima riayet etmek istedik. Bu son olayda da North Aegean Petroleum Company adlı konsorsiyumun Taşoz Adasının 10 mil doğusunda araştırma yapacağını duyar duymaz, bir Kanadalı şirketin ülkelerimiz arasında ciddi bir ihtilafa neden olmasını önlemek amacıyla işe bizzat müdahale ettim ve konsorsiyumun hisselerinin çoğunluğunu satın almak suretiyle faaliyetini de hükümet kontrolü altına almak için gerekli işlemleri başlattırdım. Sizi temin ederim ki -bunu Sayın Özal'a aynen nakledin-Kanada şirketinin Taşoz'un 10 mil doğusunda araştırma planladığını önceden bilmiyor idim ve durumu sonradan öğrendim.”

Papandreou'nun bu söylemi lider için kamuoyunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Lider kamuoyu nezdinde çatışmacı bir dil kullanırken ikili ilişkilerde uzlaşmacı bir üsluba sahiptir. Bu durum liderin *pragmatik* kişiliğinin bir yansıması olarak okunabilir. Lider içerideki sürekliliğini dış politika krizi üzerinden canlı tutmaktadır. Bu anlamda Yunanistan'ın : “Yunan kıta sahanlığında ne zaman ve nerede petrol aramaları yapacağına karar vermek hakkı Yunan Hükümeti'ne aittir”¹⁰³⁶ açıklaması Türkiye karar alıcıları tarafından ulusal değer ve önceliklere tehdit olarak algılanmıştır. Papandreou'nun şu demeci ile de kriz tırmanmaya evrilmektedir:

“...Yunanistan ne yazık ki doğudaki komşusu Türkiye'den sürekli tehdit edilmektedir. Dönemin liderleri Eleftherios Venizelos ile Kemal Atatürk'ün iyi komşuluk ve dostluğunu öngören siyasetini çoktan terk ettiler. Türkiye bugün Kıbrıs'ın yarısını işgal altında bulunduruyor, adanın tümünde emelleri vardır. Türkiye bu konuda BM'nin aldığı kararları da içe saymıştır. Aynı şekilde Yunan adaları karşısına büyük bir ordu yerleştirmiştir. Bu ordu sık sık egemenlik haklarımızı tehdit etmektedir. Ülkemiz bu tehdit nedeniyle ki zenginliklerinin büyük bir bölümünü savunmaya harcamaktadır... Bu haklarımız için savaşımaya hazırız.”¹⁰³⁷

¹⁰³³ Hasan Cemal, “AET'de Türkiye'ye Hayır”, **Cumhuriyet** , 1 Şubat 1987, 1, 13.

¹⁰³⁴ “Benden Önceki İmzaları Tanımam”, **Milliyet** , 8 Ekim 1985, 3.

¹⁰³⁵ Nazmi Akıman, “Türkiye-Yunanistan Arasında 1987 Mart Krizi ve Andreas Papandreou”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, ed. Turhan Fırat, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995): 60-61.

¹⁰³⁶ “Atina'ya Petrol Notası”, **Cumhuriyet** , 1 Mart 1987,19.

¹⁰³⁷ “Yunanistan'dan Savaş Tehdidi”, **Cumhuriyet** , 25 Mart 1987, 13.

“Sismik-1(Hora) gemisi Ege’ye açıldıktan sonra bir savaş durumu ortaya çıkarsa Balkanlar alt üst olacaktır. Bu yalnız Balkanlar’da kalmayıp NATO’nun da alt üst olmasına yol açacak kanısındayım...Bakınız biz bu faaliyeti özellikle engelleyeceğimizi söyledik ve ‘engelleyeceğiz’ derken bu tabii ki sözde kalmayacaktır. Çünkü engelleme sözlerle yapılmaz tamam mı?...Kysea’nın (Yunanistan Dış ilişkiler ve Savunma Konseyi) dün yaptığı toplantısında Sismik-I gemisinin Ege’deki sismik araştırmalarına izin vermeyeceğini kararlaştırdıydık. Ülkemizin sınırlarını korumaya ve egemenlik haklarımızı savunmaya borcumuz var. Kıta sahanlığı sınır değildir. Sınır ve egemenlik haklarımızdan söz ediyorum. Bu ikisine ihanet etmeyeceğiz”¹⁰³⁸

Papandreou bu sözleri ile;¹⁰³⁹

- Türkiye ve Yunanistan arasında olası bir çatışmanın bölgesel olmasından ziyade NATO’yu da etkileyebileceğini,
- Hora’nın Sismik araştırma faaliyetinde bulunmasına engel olunacağını ima etmiştir.

Lider kısıtlara meydan okuyan bir tutum benimserken aslında söyleminde esneklik içeren açık bir kapıda bırakmaktadır. Liderin kıta sahanlığının sınır olarak tanımlamaması siyasi rakibine esneklik tanıdığını göstermektedir. Yunanistan’ın sınırlarına yöneltilecek bir saldırı için askeri araçların kullanılması öngörülürken kıta sahanlığı gibi bir egemenlik alanına karşı tecavüze sıcak çatışma araçlarından başka alternatiflerin kullanılabileceği söylenebilir.¹⁰⁴⁰ Bu anlamda Türkiye ile diyalog ancak UAD’ye başvurmak içindir:

“Türkiye sürekli olarak bizimle diyalog çağırısında bulunuyor aramızda hukukten tartışılabilir tek husus kıta sahanlığıdır. Yani kıta sahanlığının sınırlandırılmasıdır, paylaşılması değil. Bu iki şeyin arasında büyük fark vardır. Bu sınırlama tayini tamamıyla hukuki bir meseledir. Biz defalarca Türkiye’ye konunun Lahey Uluslararası Divanına götürülmesi için şimdi olduğu gibi çağrıda bulunduk ancak bunun olabilmesi için de her iki tarafın imzalayacağı karşılıklı vadin ortada bulunması önkoşuldur. Bu anlamda karşılıklı vaatte bulunmak için bir diyalogu reddetmedik böyle bir diyalog mantıklıdır.”¹⁰⁴¹

Her ne kadar lider Türkiye’nin UAD’ye gitmek için bir görüşmeye rızası olmadığını bilse de Çandar’ın tabiri ile liderin ‘savaşın önünü alacak bir açık kapı bırakmaya niyetli olduğu’ söylenebilir.¹⁰⁴²

1987 krizi sırasında MGK hükümete danışma görevinin ötesinde krizin tırmanmasında belirleyici role sahip olmuştur. MGK, Papandreou hükümetinin araştırmayı yapacağı

¹⁰³⁸ “Papandreou: Balkanlar’ın Altı Üstüne Gelir”, **Cumhuriyet** , 28 Mart 1987,12.

¹⁰³⁹ Cengiz Çandar, “Yanlış Adım Ege’yi Tutuşturur”, **Cumhuriyet** , 28 Mart 1987, 10.

¹⁰⁴⁰ **age.**

¹⁰⁴¹ Stelyo Berberakis, “Papandreou: Balkanların Altı Üstüne Gelir”, **Cumhuriyet** , 28 Mart 1987, 12.

¹⁰⁴² Çandar, “Yanlış Adım Ege’yi.”

28 Mart tarihinin yaklaşması ve Yunanistan'ın açıklamaları nedeni ile algılanan yüksek tehdit üzerine 25 Mart tarihinde toplanmıştır:

“...Toplantıda görüş birliği vardı. Zaten görünen köy klavuz istemiyordu. Şayet Yunanistan Ege'de karasularının dışında yani Ege'nin tartışmalı yerlerinde kıta sahanlığına ilişkin araştırma başlarsa Türkiye'nin de aynı şekilde davranmasını sağlamak gerektiği ortak görüş olarak ortaya çıktı. Aynen Yunanistan'ın yaptığı gibi Türkiye'nin de karasuları dışında Ege'nin açık deniz alanlarının altındaki kıta sahanlığında belirlenmiş alanlarda TPAO'nun petrol araştırması yapması için ruhsat verilmesi MGK'da uygun görüldü.”¹⁰⁴³

MGK'nın bu kararı hükümete bildirilmiş hükümet de aynı görüşü benimseyerek Simik-I gemisinin Ege'ye açılacağını duyurmuştur.¹⁰⁴⁴ Krizi tırmandıran bu karar Başbakan Özal kalp ameliyatı için gittiği Amerika'dan Londra'ya geçmesi sonrasında karar alıcı Londra'da iken alınmıştır. Diğer taraftan krizin asli unsurları Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem ve Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu da Ankara'da değildirler.¹⁰⁴⁵ Çandar bu durumu şöyle ifade eder:

“Papandreou televizyonda ağırbaşlı, ciddi ve paniğe gerek bırakmayacak kararlı bir lider görüntüsü çizdi. Buna karşılık bu kadar ağır bir kriz esnasında Türkiye'nin Cumhurbaşkanı İstanbul'da Başbakanı Londra'da idi... Yunan en üst düzey yöneticileri Atina'dayken Türkiye'nin bir ve iki numaralı karar sahipleri başkentte değildi...”¹⁰⁴⁶

Alınan bu karar ile Başbakan Özal aynı fikirde olmadığı söylenebilir çünkü krizi tırmandırma kararı ile Türkiye uluslararası kamuoyunda suçlu konumuna düşebilecektir.¹⁰⁴⁷ Nitekim Özal iktidarı süresince uygulamış olduğu ‘zeytin dalı’ politikası ile Yunanistan ile diyalog kurmayı amaçlarken Yunanistan'ın da uzlaşmaz taraf olduğunu gösterme çabası içerisinde olmuştur.¹⁰⁴⁸ Bu anlamda Yunanistan'ın Ege'ye ilişkin taleplerine ‘sessizlik’ ile cevap verilmiştir. Ancak bu kriz ile birlikte Özal yarattığı zemin kaybını telafi ederek ilişkileri yeniden dengeye oturtabilmiştir.¹⁰⁴⁹

Diğer taraftan kriz sırasında Türkiye'nin iç gündeminde yurt dışındaki din görevlilerinin aylıklarının Müslüman ülkelerde şeriat düzeni kurma amacını taşıyan Rabıta örgütüne ödettirildiği konusu vardır.¹⁰⁵⁰ Ege gibi bir dış politika krizi ile iç politikanın da yönlendirilmek istenmesi bu anlamda muhtemel gözükmektedir.

¹⁰⁴³ Fırat, “Yunanistan’la Yaşanan 1987 Mart Krizi”, 77-78.

¹⁰⁴⁴ age.

¹⁰⁴⁵ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 173.

¹⁰⁴⁶ Cengiz Çandar, “Savaş Provası Bitti”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1987, 17.

¹⁰⁴⁷ Fırat, “Yunanistan’la Yaşanan 1987”, 80-81.

¹⁰⁴⁸ Sedat Ergin, “Zeytin Dalı’ndan Kriz Politikasına”, **Cumhuriyet**, 28 Mart 1987, 13.

¹⁰⁴⁹ Sedat Ergin, “Ankara Sonuçtan Memnun”, **Cumhuriyet**, 30 Mart 1987, 7.

¹⁰⁵⁰ “Rabıta Zincirinde Önemli Bir Gün’ Evren Yarın Açıklayacak”, **Cumhuriyet**, 26 Mart 1987, 1.

Yunanistan tarafında ise Papandreou'ya karşı kiliseye ait tarım arazilerini devletleştirmesi nedeni ile başlayan protestolar söz konusudur.¹⁰⁵¹

Bu anlamda karar alıcı Özal'ın Yunanistan'ın kendi karasuları dışına çıkmadığı taktirde Türkiye'nin de kendi karasuları dahilinde kalacağı açıklaması Türkiye'nin ne Yunanistan'ın tahriklerine sessiz kalacağını ne de olası bir fiili durum yaratma girişimini kabul edeceğini gösteren aynı zamanda olası sıcak bir çatışmanın sorumluluğunu da karşı tarafa yükleyen pragmatik bir yaklaşıma sahiptir:

“Tarih öyle gösteriyor ki devamlı olarak Türkiye'ye taarruz eden Türkiye'ye birtakım problemler çıkaran daima Yunanistan olmuştur. Bugünkü mesele Papandreou'nun bu sefer konuşmalar kesildiği için –ki kesilme sebebi de tamamen kendisindir- yani kendisi kesmiştir. Bern Anlaşması yükülden kalkmıştır. Ve “ben beynelmilel sularda petrol arama faaliyetine başlıyorum” diye bize haber göndermesi veya nota vermesidir. Bunun üzerine kendisine şu söylenmişti ‘sen aramaya başlarsan biz de aynı hakkımızı kullanacağız bu beynelmilele sularda biz de petrol arayacağız.’ Nitekim Bakanlar Kurulumuz bu konuda bir kararname çıkararak Türkiye petrollerine belirli sahalarda petrol arama ruhsatı vermiştir. Sismik arama gemisi şu an yoldadır. Bana verilen bilgiye göre kendi karasularımız içinde bekleyecektir. Yunan araştırmaları kendi karasuları dışına çıktığı takdirde biz de kendi karasularımız dışına çıkacağız, ama ilk hareketi onlardan bekliyoruz. Bir noktada Yunanistan herhangi bir şekilde gemimize müdahale ederse –ki Papandreou bunu söylemektedir- biz de aynı mukabeleyi kendisine yapacağız. Yani netice itibariyle bu bir harp sebebi olabilir ki hiç arzu etmediğimiz halde. Bu harp sebebi olabilir. Kendisine bu konu hatırlatılmıştır, söylenmiştir. İngiliz Amerikan büyükelçileri her iki tarafa da sükûnet tavsiye etmişlerdir. Araya Lord Carrington (Nato Genel Sekreteri) girmeye çalışmaktadır. Kendisine de muhtelif vesilelerle bu meselenin zor bir mesele olduğunu ve devamlı Yunanistan'ın problem yarattığı anlatılmasına rağmen şimdiye kadar çok yakından bu meselenin üzerine düşmediğini biz biliyoruz. Ama şunu da memnuniyetle müşahade ediyorum ki nihayet meselenin ciddiyetini Lord Carrington da kavramış bulunuyor. Bütün temennim Papandreou'nun şimdiye kadar yanlış hareketlerine rağmen bu defa hislerini eski şekilde ortaya koymaması yani Türkiye ile bir maceraya girişmemesini şiddetle tavsiye ediyorum. Bu tabiatıyla Yunanistan için büyük bir feaat olur. Bu konuda duygularımı açıkça ifade ediyorum.”¹⁰⁵²

Krizin tanıklandırından Londra'da Özal'ın yanında bulunan Can Pulak, Özal'ın Papandreou ile kurduğu iletişimi şöyle aktarır:

“Çok dostane bir konuşma yaptı. İnsanların kaderlerinin, milyonlarca insanın kaderlerinin bu görüşmeye bağlı olduğunu, alınacak olan yanlış bir kararla iki ülkenin harbe girebileceğini, bunun sonuçlarının her iki ülkeye de çok büyük zararlar dokunabileceğini, ama karşılıklı konuşarak krizi çözebileceklerini söyledi. Karşıdan da buna benzer ifadeler gelmiş. Nasıl sizin için ciddi bir sorunsu bu, bizim için de ciddi bir sorun. Elbette ki karşılıklı konuşarak halletmekte büyük fayda var. Şimdilik bunu dondurarak düşünebiliriz gibi. İkinci konuşma oldu aynı gün. Zannediyorum akşam vakiteriydi yine. O konuşma bölümünde hiç birimiz odada yoktuk. Beş dakika sonra bitti mi diye baktığımızda, içeri girdiğimizde Turgut Bey gülümsüyordu. ‘Kriz bitmiştir, geçmiş olsun arkadaşlar’ dedi ve gerçekten kriz bitti.”¹⁰⁵³

¹⁰⁵¹ “Papazlar Parlamento'ya Yürüdü”, *Cumhuriyet*, 27 Mart 1987, 3

¹⁰⁵² “Özal: BBC ve ZDF Televizyonlarına Ege Konusunda Demeç Verdi: ‘Görüşme Tek Yoldur’”, *Milliyet*, 29 Mart 1987, 9.

¹⁰⁵³ Birand, Yalçın, *age*, 281.

Bu anlamda liderin krizi sonlandırma dışında başka bir amaç taşımaması krizin konusunu odağına alması krizin sonlanmasında oldukça önemli olmuştur. Hasan Celal Güzel'e göre ise Türkiye'de olanlar Özal'ın kontrolü dışında gerçekleşmemiş Özal ameliyata gitmeden önce Güzel'e gerektiği yerde inisiyatif alması gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁵⁴ Yunanistan'ın blöfüne karşılık Güzel, MGK'yı toplantıya çağırmıştır.¹⁰⁵⁵

“Evren Paşa da benim görüşümdeydi. Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ Paşa'nın bazı tereddütleri vardı. Silahlı Kuvvetler'in hazır olmadığını, özellikle telsiz ve haberleşme sisteminde Ege'de boşluk bulunduğunu, bunları tamamlamamız gerektiğini söylüyordu. Toplantıya gitmeden evvel de Turgut Bey'i Arnerika'dan aramış ve böyle düşündüğümüzü kendisine iletmıştim. Tam Turgut Bey'in düşünce sistemine uygundu. Cesur ve atak bir politikaydı. O da bu görüşte olduğunu söyledi. Ve bizi destekledi. Bir kriz masası kuruldu Başbakanlık'ta.”

Ancak Dışişleri Özal'la iletişime geçmiş ve Güzel'e göre Özal fikrini değiştirmiştir. Bu arada Genelkurmay'ın bildirisi karşısında Özal'ın Güzel'e tepkisi oldukça sert olmuştur:

““O neydi o bildiri? O generalin bildirisi neydi? Siz niye generallere bildiri yayınlıyorsunuz? Dışişleri'nde hiç asker konuşur mu?” falan diye birtakım şeyler söyledi. ‘Efendim biz gereğini yaptık. Böyle bir hata oldu ben de çok üzgünüm.’ Fakat buna rağmen bizimle de danışmadan Londra'da bir açıklama yaptı ve Hora'yı geri çektiğini söyledi Turgut Bey”¹⁰⁵⁶

Bu anlamda karar biriminin sivil hükümet ve askeri yönetim arasındaki dengeyi ülke içerisinde bulunmamasına rağmen sağladığı görülmektedir.¹⁰⁵⁷

Kriz sırasında Papandreou'nun en çok dikkat çeken davranışı Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye mesaj vermesi olmuştur. Bu arada Türkiye, Bulgaristan ilişkileri tarafların yaşadığı insan hakları krizi nedeni ile gerilimlidir. Liderin bu davranışı uluslararası basın tarafından Yunanistan'ın Batı dünyası içerisinde yalnız kalması olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁵⁸ Nitekim Papandreou'nun Ortadoğu'da taraf tutma; -İsrail

¹⁰⁵⁴ age, 282.

¹⁰⁵⁵ age.

¹⁰⁵⁶ age, 284.

¹⁰⁵⁷ Kriz sırasında liderin kararlı açıklamasında eldeki verinin/istihbaratın da doğrulanması önemli rol oynamıştır. Erkaya'nın sözlerinden bu durum şöyle okunmaktadır. “Yunanistan'ın bu mutabakata aykırı olarak Norveç'ten kiraladığı bir gemiyle Saroz açıklarında uluslararası sularda petrol araştırmaları yapmaya kalkıştığına dair habere dayanılarak karşı harekete geçmeden önce haberin doğruluğunun, orada bir araştırma gemisi bulunup bulunmadığının bir şekilde teyit edilmesi gerekmekteydi. Ben o sırada Genelkurmay'da Eğitim Dairesi başkanıydım. Hemen yakınımızdaki bu bölgedeki durumun teyidinde ısrar ettim. Harekat Başkanı Sabri Yirmibeşoğlu Paşa bu hususta bana hak verdi. Geminin bulunduğu söylenen bölgeye bir uçak, bir gemi göndererek keşifte bulunduk. Burada bir araştırma gemisinin bulunmadığını gördük. Bunun üzerine o sırada Londra'da bulunan Başbakan Özal, bir açıklama yaparak gerginliği hafifletti.” Erkaya, Baytok, age, 129.

¹⁰⁵⁸ “Batı Basınında Ege Bunalımı”, Cumhuriyet, 29 Mart 1987, 17.

düşmanlığı FKÖ dostluğu- siyaseti Yunanistan'ın bölgede yalnızlaşmasında etkili olmuştur.¹⁰⁵⁹

Papandreou'nun dış politikası Türk tehdidi üzerine kuruludur.¹⁰⁶⁰ Bu nedenle de Türk tehdidi her zaman için bir mücadele sahasını oluşturmaktadır. Kriz klasik Papandreou dış politikasının yansıması olarak okunabilir. Batı ve Türkiye karşıtlığına rağmen Yunanistan yine Batı ittifakı aracılığı ile krizin tırmandırılmasından vazgeçerek Türkiye karşında kendi güvenliğini garanti altına almaktadır. Bu anlamda Papandreou izlemiş olduğu 'brinkmanship' stratejisi ile krizi sıcak bir çatışma riskini içerecek eşığe gelinceye kadar tırmandırmış ve bu eşikte durmayı tercih etmiştir.¹⁰⁶¹ Aynı şekilde liderin krizi sırasında ABD üssünü kapatması ama üzerinden 24 saat geçmeden üssü açma davranışı çatışmacı ve çabuk değişebilen halinin bir yansıması olarak okunabilir.¹⁰⁶² Bu nokta liderin üçüncü aktör algısının önemli olduğu söylenebilir. Kriz sırasında Almanya'nın Yunanistan'ın AET'den aldığı yardımı Türkiye ile sıcak bir çatışmayı göze alması halinde alamayacağını söylemesi, NATO Genel Sekreteri Carrington'un taraflar arasındaki arabuluculuğu dikkate değerdir.

Özal başkentte bulunmayışı sebebi ile eleştirilse de muhalefetin Yunanistan'ın Türkiye'nin hak ve çıkarlarını tehdidi karşısında Özal'ın tutumunu desteklediği söylenebilir. Papandreou'nun ani bir karar ile Ege'de araştırmadan vazgeçmesi muhalefet lideri Miçotakis tarafından Papandreou'nun taviz verdiği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁶³

Kriz sonlanırken her iki taraf da '6 milin dışına çıkmayacağı' garantisini vermemiş ABD'nin mekik diplomasisi aracılığı ile 'anlaşma sağlandı' denilerek taraflar eş zamanlı geri adım atmayı kabul etmişlerdir.¹⁰⁶⁴ Bu anlamda tarafların kamuoyu kaygısının önemli olduğu söylenebilir. Kamuoyuna 'geri çekilme' davranışı anlatılabilir değildir. Bu anlamda Papandreou'nun Yunan hükümet sözcüsü Yannis

¹⁰⁵⁹ Loulis, **age**, 388.

¹⁰⁶⁰ Constantine Melakopides, "The Logic of Papandreou's Foreign Policy", **International Journal**, c. 42, s. 3 (Summer, 1987): 561.

¹⁰⁶¹ Çandar, "Yanlış Adım Ege'yi"

¹⁰⁶² Ali Sirmen, "Ege'de Çözüm Gerek", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1987, 3.

¹⁰⁶³ Cengiz Çandar ve Stelyo Berberakis, "Papandreou: Barışçı Çabalar Sürecektir", **Cumhuriyet**, 31 Mart 1987, 13.

¹⁰⁶⁴ Yalçın Doğan, "Bunalım Ne Kadar Giderildi?", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1987, 15.

Rubatis ile liderin ‘ihtiyatlı iyimserlik’ içinde bulunduğunu iletmesi¹⁰⁶⁵ liderin bir taraftan savaş riskinin ortadan kalkması ile konfor alanına çekildiğini gösterirken diğer taraftan temkinli davrandığını göstermiştir.

1988 yılında Papandreou ve Özal arasında başbakanlar düzeyinde gerçekleştirilen zirve ile Özal en nihayetinde ‘zeytin dalı’ çağrısına cevap almıştır. Güldemir’e göre Özal için Davos’un önemi liderin ekonomik kaygılarından ileri gelmiştir.¹⁰⁶⁶ Yunanistan ile gerçekleştirilecek bir yumuşama atmosferi Türkiye’nin ABD tarafından daha fazla yardım almasında etkili olabilecektir. Diğer taraftan taraflar arasında oluşan bir barış ortamı savunma harcamalarını da azaltacağından yine ekonomiye bir katkı olarak geri dönecektir. Papandreou da zirveye ABD’nin Yunanistan’ı uzlaşmaz gören tutumunu bertaraf etmek amacı ile katılmıştır.

Yalçın Doğan’a göre ise Papandreou’nun NATO ve AT karşıtı sert tepkileri artık kamuoyunda karşılık bulmamaya başlamış diyalog yanlısı bir alternatif kendisine ‘yeni bir ün’ kazandırabilirdir.¹⁰⁶⁷ Davos’ta Özal, ekonomiye verdiği önemi önceleyen yaklaşıma sahip olmuş ve liderin iş adamları ile katıldığı bu zirvede ekonomik çıkarları belirleyici olmuştur.¹⁰⁶⁸ Süleyman Demirel’e göre ise Yunanistan’da seçim öncesi Papandreou, ‘Davos’ta hiçbir ödün vermedim’ diyerek Türkiye’yi seçim propagandası aracı olarak kullanmayı amaçlamıştır.¹⁰⁶⁹ Sazak’a göre ise Özal Davos’ta ‘kriz aşan lider’ sıfatıyla iç politikadaki ağırlığı arttırma amacı taşımıştır.¹⁰⁷⁰

3.2.9. 1984-1990 Batı Trakya Krizi ve Liderler (Yılmaz-Samaras)

1980 yılında Yunanistan parlamentosunda onayladığı yasa ile Türk vakıflarının yönetim kurullarının Türkler tarafından seçimini engellemiştir.¹⁰⁷¹ Bu durum karşısında Türkiye’de hükümet sessiz kalırken Batı Trakya Türkleri alınan kararı Atina’daki İslam ülkeleri büyükelçilerine mektup göndererek protesto etmektedirler. 1982 yılında Osmanlı’dan kalan Türklerin arazilerinin mahkeme kararı ile

¹⁰⁶⁵ Stelyo Berberakis, “Savaş Yerine Temkinli İyimserlik”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1987, 15.

¹⁰⁶⁶ Güldemir, **Texas Malatya**, 304.

¹⁰⁶⁷ Yalçın Doğan, “İleri Adım”, **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1988, 11

¹⁰⁶⁸ Yalçın Doğan, “Ekonomi Ön Planda”, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1988, 10.

¹⁰⁶⁹ “Demirel: Pratikte Sonuç Yok”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1988, 11.

¹⁰⁷⁰ Derya Sazak, “Hedef Yüksek Makam”, **Milliyet**, 1 Şubat 1988, 8.

¹⁰⁷¹ Ali Sirmen, “Neler Hissediyorlar Acaba?”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1980, 2.

devletleştirilmesi üzerine Batı Trakya Türkleri direnişe geçmişlerdir.¹⁰⁷² Bunun üzerine Türk hükümeti Yunanistan'ın Ankara büyükelçisini Dışişleri Bakanlığı'na çağırarak mahkeme kararının hak ve hukuka uygun olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁷³ Yunanistan ise Türkiye'nin bu uyarısına: “Batı Trakya’da ne Türk azınlığı ne de Türk nüfusu bulunmaktadır. Yalnızca eşit hakları olan Yunan vatandaşları vardır” şeklinde yanıt vermiştir.¹⁰⁷⁴ Taraflar arasındaki bu çekişme daha çok uyuşmazlık aşamasında kalmıştır.

1982 yılında tarihte İnhanlı direnişi olarak yerini alan Yunanistan’da Türk azınlığın arazilerine düzenlenen bir yasa tasarısı ile el konulması Türkiye ve Yunanistan’ı karşı karşıya getirmiş azınlığın yeniden arazilerine işlemeye başlaması ile kriz ötelenmiştir. 1984 yılında ‘Türk’ kelimesi taşıyan derneklerin Yunanistan tarafınan kapatılması kararı azınlığın hak ve çıkarlarını zedeleyen sistematik ve kurumsal girişimlerin başlangıcını oluşturmuştur. Batı Trakya krizi zaman içerisinde gelişen bir kriz örneğidir. Lozan’ın yanı sıra Yunanistan, dinsel toplulukların örgütlenmesini yasal olarak garanti altına alan 1913 tarihli Atina Antlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihli Yunan Sevr’i gibi yasal düzenlemelere uygun olmayan davranışlarda bulunmaktadır.¹⁰⁷⁵

Bu kapsamda Yunanistan’ın Türk kimliğini reddetmesinden kaynaklanan Yunanistan’ın azınlığın hak ve çıkarlarını süreç içerisinde ihlal eden eylemleri;¹⁰⁷⁶ Türkçe konuşulmasının yasaklanması, Türk vakıf ve derneklere ait mallara el konulması, Türk azınlığın yaşam standartlarını zorlayacak yüksek cezalar uygulanması, vatandaşlıktan çıkarma uygulamaları tarafları zaman zaman karşı karşıya getirmiştir. Bu anlamda Batı Trakya krizi diğer krizlerin aksine münhasır bir olay üzerin değil çeşitli sorunları içerisinde barındıran ancak genel olarak Yunanistan’ın Türk kimlik ve aidiyetini uluslararası anlaşmalara aykırı olarak kendi ülkesi içerisinde tanımamasının krizin temel nedeni olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁰⁷² “İskeçe Türkleri Direnişte”, **Cumhuriyet** , 4 Nisan 1982,1.

¹⁰⁷³ “İskeçe’deki Elkoyma Olayı Üzerine Yunan Hükümetinin Dikkatini Çektik”, **Cumhuriyet** , 8 Nisan 1982, 1.

¹⁰⁷⁴ “İskeçe Türklerine Müslüman Dayanışması Çağrısı Yapıldı”, **Cumhuriyet** , 9 Nisan 1982, 1.

¹⁰⁷⁵ Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde...**,111.

¹⁰⁷⁶ “Greece, The Turks of Western Thrace”, https://www.hrw.org/reports/1999/greece/Greec991-03.htm#P147_19255 , [09.06.2019].

Yunanistan'ın azınlığın hak ve statüsünü tanımayan davranışları karşısında Türkiye'deki karar alıcıların bakış açısı Lozan Antlaşması'na uygun davranışlarda bulunulması iken eylemsel olarak liderlerin pasif kaldığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda Yunanistan'ın fiili durum yaratma girişimlerine karşı Türk liderler diplomatik ve siyasi araçlara başvurmayı tercih etmişlerdir. Yunanistan'da ise ne zaman bir Kıbrıs krizi tetiklense o zaman Türk azınlığa baskının arttığı sölenebilir. Ancak 1974 yılından sonra her ne kadar taraflar arasında Kıbrıs'a dair herhangi bir kriz yaşanmamış olsa da 1983 yılında Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı sonrasında Yunanistan'ın azınlığa baskısı ve Batı Trakya azınlığının siyasal örgütlenme bilincinin artması, azınlığın Yunanistan'ın fiili durum yaratma eylemlerine karşı direnişi Türkiye ve Yunanistan'ı karşı karşıya getiren gerilimlere yol açmıştır.

Özellikle 1988'den itibaren Türk/Müslüman toplumu üzerindeki baskı ve saldırılar tarafları karşı karşıya getirmeye zorlamıştır.¹⁰⁷⁷ Yunanistan'ın davranışları mobilize olan Türk azınlığı özellikle Türk derneklerinin kapatılması kararını kendi kimliklerine yönelik bir tehdit olarak algılamışlardır. Derneklerin kesin kapatılma kararı Yunan mahkemeleri tarafından 4 Kasım 1987 tarihinde onaylanmıştır. Bunun üzerine Türk azınlık, 29 Ocak 1988 günü Gümölcine'de büyük bir miting düzenlemiştir. 30 Ocak 1988'de Başbakan Turgut Özal, Andreas Papandreu diyalog süreci aksamasın diye derneklerin kapatılması kararına karşı bir tepkide bulunmamıştır. Özal ve Papandreu bu dönemde hemfikir davranmışlar azınlığın davranışlarını provokasyon olarak nitelendirmişlerdir.¹⁰⁷⁸

Ancak azınlığın yine kendi varlığının tehdidini koruma hedefi tarafları 1990'lı yılların başında diplomatik bir kriz ile karşı karşıya getirmiştir. 1989 yılında seçim bildirgelerinde Batı Trakya'da Türk vardır", "Türklere baskı yapılmaktadır" gibi deyimlere yer vermeleri Yunanistan yargı birimlerince toplumsal barışın bozulması olarak değerlendirilmiş, toplumsal huzuru bozmaları nedeni ile azınlık temsilcilerinden milletvekili adayları Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif tutuklanmıştır.¹⁰⁷⁹ Türk azınlığı, 29 Ocak 1988 yılında Gümölcine olaylarının ikinci yılını anmak üzere

¹⁰⁷⁷ Fuat Aksu, "Azınlıklara İlişkin Sorunlar", <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/azinliklara-iliskin-sorunlar>, [09.06.2019]

¹⁰⁷⁸ Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde...**, 191.

¹⁰⁷⁹ "Destroying Ethnic Identity", <https://www.hrw.org/legacy/reports/pdfs/g/greece/greece908.pdf>, [09.06.2019].

miting düzenlemişlerdir. Türk azınlığı bu miting sırasında azınlık temsilcilerinin mahkûmiyet kararını da protesto etmişlerdir. Ancak azınlığın 29 Ocak 1990 tarihindeki protestosu sırasında, azınlığa ve azınlığın işyerlerine karşı saldırılar ikili ilişkileri daha da gergin hale getirmiştir. Tarihe ‘Gümülcine Olayları’ olarak geçen ikinci bir 6-7 Eylül vakası olarak adlandırılan bu olaylardan sonra Türkiye Yunanistan’dan azınlığın zararlarının tazmin edilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz sorunu uluslararasılaştırmak amacıyla batılı örgüt ve kuruluşlara gönderdiği mektup ile Yunanistan’ın olaylar karşısındaki tutumunu kınamıştır.¹⁰⁸⁰ Atina Türk Büyükelçisi ise istişarelerde bulunmak üzere Türkiye’ye çağırılmıştır.¹⁰⁸¹

Bu sırada Türkiye’nin Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür, Rodop Valiliği’nden saldırıya uğrayan yerleri ziyaret etmek istediğini belirten ve gerekli güvenlik önleminin sağlanmasını talep eden mektubunda ‘soydaş’ ve ‘Türk asıllı’ gibi kelimeleri kullandığı gerekçesiyle *persona non grata* ilan edilmiştir. Bunun üzerine Mesut Yılmaz da “Gümülcine’nin karşılığı Yunanistan’ın İstanbul Konsolosluğu’dur” açıklamasında bulunarak aynı karşılık ile yanıt vermiştir.¹⁰⁸² Böylece Türkiye İstanbul Başkonsolosu İlias Klis’i istenmeyen kişi ilan etmiştir.¹⁰⁸³ Türkiye’nin Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür yerine Atina Büyükelçiliği’nde müsteşar olan Deniz Bölükbaşı’nı, Yunanistan’ın Ankara’dan Dimitris Vasilopoulos’u yeniden temsilciliklerinde görevlendirmeleriyle kriz yumuşama aşamasına geçmiştir.¹⁰⁸⁴ Bu arada kriz sırasında Gümülcine olaylarından sonra 1600 kişinin Türkiye’ye gelmesi yeni bir ‘Bulgaristan Göç Krizi’ mi yaşanacak sorularını akıllara getirmiştir. Diğer yandan krizin tırmandırılmasından yaklaşık bir hafta sonra ise Yunanistan’daki Zolotas koalisyon hükümeti içerisindeki görüş ayrılıkları nedeni ile dağılırken¹⁰⁸⁵ 20 Şubat 1990 tarihinde de Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz istifa etmiştir.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁰ “Atina’ya Kınama”, **Cumhuriyet** , 1 Şubat 1990, 1.

¹⁰⁸¹ “Yunanistan ile Diplomatik Kriz”, **Cumhuriyet** , 2 Şubat 1990, 1.

¹⁰⁸² “Gümülcine Konsolos’u Gür’e Sınırdışı”, **Cumhuriyet** , 3 Şubat 1990, 17.

¹⁰⁸³ “Yunanistan’a ‘İstenmeyen Kişi’ Misillemesi”, **Cumhuriyet** , 4 Şubat 1990, 1.

¹⁰⁸⁴ “Tahliye Talebine Ret”, **Cumhuriyet** , 8 Şubat 1990, 3.

¹⁰⁸⁵ Stelyo Berberakis, “Zolotas Hükümeti Düştü”, **Cumhuriyet** , 13 Şubat 1990, 3.

¹⁰⁸⁶ “Hükümette Kriz”, **Cumhuriyet** , 21 Şubat 1990, 1.

Batı Trakya Türk azınlığına göre Yunanistan hem kendi azınlık haklarını hem de uluslararası anlaşmaları reddeden bir tutuma sahip olmuştur.¹⁰⁸⁷ Lozan Barış Antlaşması'nın 45 inci maddesine göre: “Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar Yunanistan tarafından da kendi ülkesinde yaşayan Müslüman azınlığa tanınmıştır.”¹⁰⁸⁸ Lozan Antlaşması'nın yanı sıra 1968 yılında Türkiye ve Yunanistan hükümetleri arasında imzalanan protokol gereği de her iki taraf kendi ülkelerindeki azınlıkların milli, dini, ve etnik değerlerine saygı duyacaklarını kabul etmişlerdir. Ancak Yunanistan tarafından bu madde tamamen Müslüman azınlık üzerinden okunmakta Yunanistan'da sadece Müslüman azınlığın olduğu Türk azınlığın bulunmadığı iddia etmektedir.¹⁰⁸⁹

Davos zirvesi öncesinde Gümülcine'de Türk derneklerinin kapatılmasını protesto eden Batı Trakyalı göstericiler Yunan polisinin şiddeti ile karşılaşırken Türkiye'de olayları protesto etmek isteyen göstericilerin yürüyüş izni iptal edilmiştir.¹⁰⁹⁰ Öyle ki, Başbakan Turgut Özal ‘olayların zirveyi etkilemeyeceği’ açıklamasında bulunmuştur.¹⁰⁹¹ Aynı zamanda hükümet, 5 Şubat 1988'de AT'de Yunanistan'ın Türkiye'nin üyelik başvurusunu engelleme olasılığı karşısında 2 Kasım 1964 tarihli Yunan vatandaşların Türkiye'deki taşınmaz mal varlıklarını kullanmalarını engelleyen kararı kaldırmıştır.¹⁰⁹² Bu anlamda Davos zirvesi Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin gelişimi için liderler tarafından yeni bir başlangıç olsa da, Batı Trakya için bu durum geçerli olmamıştır.¹⁰⁹³ Başbakan Özal Papandreou ile başlattığı diyalog fırsatını kaçırmaktan imtina etmiştir. Liderin ekonomik determinizm ile hareket etmesi, insan hakları sorunlarının bir ülkenin iç meselesi olduğu algısına sahip olması¹⁰⁹⁴ sebepleri ile lider Davos sırasında kriz üreten lider olmamıştır.

Batı Trakya krizinin ortaya çıkmış olduğu zaman, soğuk savaşın hemen sona ermesiyle etnik çatışmaların yaşandığı bir dönemdir. Krizin hemen evvelinde Sovyetler Birliği

¹⁰⁸⁷ Baskın Oran, “Batı Trakya'daki Müslüman Azınlığı”, **Türk Yunan Uyuşmazlığı**, ed. Semih Vaner, (İstanbul: Metis Yayınevi, 1990): 153.

¹⁰⁸⁸ **age**, 154.

¹⁰⁸⁹ Destroying Ethnic Identity”, **age**.

¹⁰⁹⁰ “Gümülcine'de Olaylar”, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1988, 1 ve 10.

¹⁰⁹¹ “Olaylardan Yunan Hükümeti Sorumlu”, **Milliyet**, 30 Ocak 1988, 7.

¹⁰⁹² Faruk Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikası**, (İstanbul: Der Yayınları, 2006): 439.

¹⁰⁹³ Nur Bartur, “Batı Trakyalılar Karamsar”, **Milliyet**, 2 Şubat 1988, 8.

¹⁰⁹⁴ Gülistan Gülbey, **Arızalı Demokrasilerde Dış Politika**, (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2010): 145.

Azerbaycan'daki ayaklanmaları bastırmak amacıyla bölgeye müdahalede bulunmuştur. Türkiye'de ise kamuoyunda Sovyetlerin müdahalesi karşısında Azerbaycan'daki Türk azınlığın korunması için birlik oluşmuştur. Dolayısıyla zamansal koşullar Türk karar alıcıların Sovyetler Birliği ve Türkiye arasındaki olası bir krize karşı oldukça hassas davranmalarını gerektirmiştir. Çünkü Türkiye'nin uyarıları Sovyetler Birliği'nin iç işlerine müdahale olarak yorumlanma olasılığını da içermektedir. Bu koşullar altında Batı Trakya krizinin Yunanistan geçici hükümetinin Yunanistan'ın geleneksel Türk tehdidinden beslenerek Türkiye'nin Yunanistan'ın içişlerine müdahalesine izin verilmeyecek şekilde tırmandırılması olasılık dahilindedir.

Diğer taraftan Türkiye, Avrupa tarafından kendi içerisindeki insan hakları sorunları nedeni ile oldukça eleştiriye tabi tutulmaktadır. 1980 darbesi ile birlikte Türkiye'deki insan hakları uygulamaları Avrupa'da Türkiye'nin itibarına zarar vermekteydi.¹⁰⁹⁵ Türkiye'den göç eden sığınmacılar da Avrupa'da oluşturdukları lobi faaliyetleri ile bu zararın artmasına yol açmışlardır. Bu anlamda 1989 yılında Avrupa'da sistemsel değişimle beraber insan hakları demokratikleşme gibi değerler önem kazanırken Türkiye, Avrupa'nın yaşadığı coşkudan oldukça uzak algıya sahip olmuştur. Batı'da yaşanan değişim karşısında Türkiye askeri olarak varlığını pekiştirme amacı taşımaktaydı.¹⁰⁹⁶ Bu anlamda Batı Trakya'daki Türk azınlığın sorunlarının bir güvenlik meselesi değil de insan hakları sorunu olarak algılanması taraflar arasındaki uyuşmazlığın krize dönüşmemesinde etkili olmaktadır. Diğer taraftan Batı Trakya'da yaşanan insan hakları ihlallerine karşı Türkiye'nin kendi içerisinde Kürt sorunu ile uğraşmak durumuna kalması 1980'lerde liderlerin dışarıya karşı hassas davranmalarını gerekli kılmaktaydı.

Kriz Yunanistan'ın Gümülcine kentinde azınlık tarafından "1988 Türklük direnişi" için gerçekleştirilmesi düşünülen anma günü sırasında azınlığın 150 kişilik bir grup tarafından saldırıya maruz kalması ile tetiklenmiştir.¹⁰⁹⁷ Olayların öncesinde ise hali hazırda seçimlerine aday olan Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in Yunanistan'da

¹⁰⁹⁵ Philip Robins, **Takım Elbiseliler ve Üniformalılar**, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009): 49.

¹⁰⁹⁶ **age**, 19.

¹⁰⁹⁷ Reha Muhtar, "Türklere Taşlı Sopalı Saldırı", **Milliyet**, 30 Ocak 1990, 9.

mahkeme tarafından seçim bildirgelerinde adayların ‘Türk’ kelimesini kullanmaları nedeni ile tutuklanma kararı nedeni ile iki ülke arasındaki ilişkiler gergindir.

Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz’ın lider olarak ön plana çıktığı bu krizde karar alıcının içerisinde bulunduğu statüyü başbakanlık statüsüne geçiş için bir aşama olarak gördüğü gözlemlenmektedir. Başka dış politika sorunlarında Başbakan Yıldırım Akbulut’un ve Cumhurbaşkanı Özal’ın yetkilerini aşan demeçlerde bulunmaları lideri oldukça rahatsız etmektedir.¹⁰⁹⁸ Bu nedenle de Batı Trakya krizi sırasında lider Başbakan Akbulut’tan yetki aşımı gerçekleştirilmeyeceğine dair söz almıştır.

Batı Trakya’da Yunanistan’da Türk milletvekillerinin tutuklanması üzerine Türkiye Dışışleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen açıklamada: “Gümölcine bidayet mahkemesindeki davanın cereyan tarzı ve verilen karar Türk Yunan ilişkilerinde bir yumuşama fırsatı vermek istemeyen çevrelerin maksatlı ve ağır tahriki olarak değerlendirilmektedir” denilirken Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz ise: “Sadık Ahmet’e isnat edilen suç Türk olduğunu ifade etmektir. Bu Yunan adaletinin değil Yunan devletinin bir kararıdır” açıklamasında bulunmuştur.¹⁰⁹⁹ Bu anlamda lider Yunanistan’da Türk azınlığın haklarına yöneltilen tehditlere karşı sahiplenici bir davranış benimsemiştir.

Yunanistan’da ise geçici hükümet olarak görev yapan kurumsal yapı içerisindeki Dışışleri Bakanı Andonis Samaras ise Mesut Yılmaz’ın bu sözlerine karşılık: “Ahmet ve İbrahim Şerif Yunan vatandaşdır. Yasaları çiğnedikleri için mahkum edildiler.” cevabını vermiştir.¹¹⁰⁰ Bu anlamda Yunanistan lideri Yunanistan’ın ahdi hukuk ihlalini meşrulaştırıcı bir söyleme başvurarak mevcut statükoyu koruma isteğini ortaya koymaktadır. Dönemsel olarak Batı Avrupa’da yaşanan değişim Batı Trakya Türklerini de etkilemektedir. Konjonktürel olarak Avrupa’da yaşanan demokrasi, refah, özgürlük ortamına doğal olarak Batı Trakya Türkleri de sahip olmayı istemektedirler. Ancak Yunanistan’ın kısıtlara meydan okuyan mevcut statükoyu koruma tavrı hem konjonktürle hem de azınlığın istemleri ile çelişmektedir.

¹⁰⁹⁸ Faruk Bildirici, **Hanedanın Son Prensi, Mesut Yılmaz ve ANAP’lı Yıllar**, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003): 181-182.

¹⁰⁹⁹ “Sadık Ahmet’e 1.5 Yıl”, **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1990, 3.

¹¹⁰⁰ “Yunanistan’a Protesto”, **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1990, 3.

26 Ocak tarihinde gerçekleştirilen tutuklamalardan 3 gün sonra ise yukarıda söz edilen Gümölcine olayları ile kriz tetiklenmiştir. Saldırıları üzerine Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz meslektaşları Samaras ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir.¹¹⁰¹ Bu görüşmede Mesut Yılmaz Yunanistan'dan daha fazla önleyici tedbir alınmasını talep etmiş ancak Samaras'ın cevabı: "Daha sert önlemler alırsak halkın tahrik olmasından korkuyoruz" olmuştur.¹¹⁰² Bu görüşme sonrası ise Mesut Yılmaz: "Yunanlı bakan bize olayların önleneyeceği teminatını verdi. Gelişmeleri izleyeceğiz. Eğer olumsuz yönde bir gidiş olursa yeni girişimler gündeme gelebilir." Açıklamasında bulunmuştur.¹¹⁰³ Taraflar arasında hâlihazırda iletişimin sürdüğü söylenebilir. Dışışleri Bakanı Mesut Yılmaz Yunanistan makamlarından aldığı bilgi ile krizi yürütmeyi tercih etmiştir. Mesut Yılmaz Bulgaristan krizi sırasında da Başbakan Özal'a Bulgaristan Türklerinin geleceği sayının 30-40 bin olacağını söylemiş ve lider buna göre açık kapı siyaseti izlemiş ancak izlenen siyaset karşısında Türk hükümeti 180 derece politika değişimine gitmiştir. Bu anlamda Batı Trakya özelinde de lider Yunan makamları ile görüşmeyi tercih ederek bekle-gör stratejisi izlemiştir.

Türkiye Dışışleri Bakanlığı açıklamasında ise şöyle denilmiştir:¹¹⁰⁴

"Gümölcine'de meydana gelen olaylar azınlık üzerinde nasıl bir terör estirildiğini yeterince ortaya koymaktadır. AT üyesi bir ülkede başvurulmuş bu kaba kuvvet yöntemlerini görmezlikten gelmeye ve bunları mazur görmeye olanak yoktur. Batı Trakya'da insan hakları ağır biçimde ihlal edilmektedir. Gerek Dr. Sadık Ahmet ile gerek İbrahim Şerif'in yargılanması, gerek bu duruşmayla azınlığa karşı başlatılan şiddet olayları bunun son kanıtıdır."

Bu anlamda Yılmaz liderliğindeki Dışışleri Bakanlığı'nın temel hedefi Yunanistan'ın meydan okuyan tavrı karşısında sorunun uluslararası boyutunun ön plana çıkarılması böylelikle Yunanistan'ın üye olduğu kuruluşlar nezdindeki uyumsuz davranışlarının ortaya konması olmuştur.

Olayların durdurulması için Dışışleri Bakanlığı'nın Yunanistan'a vermiş olduğu nota sonrasında ise Yunanistan Dışışleri Bakanlığı açıklamasında Türkiye'yi suçlayan ifadeler yer vermiştir.¹¹⁰⁵

"Ankara'yı bir kez daha sorumluluklarını düşünmeye davet ediyoruz. Lozan Antlaşması bu anlaşmayı imzalayan üye ülkelerdeki azınlıkların politik hakları ile ilgilenmemektedir. Ancak

¹¹⁰¹ "Ankara Önlem İstedi", **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1990, 17.

¹¹⁰² **age.**

¹¹⁰³ **age.**

¹¹⁰⁴ "Dışışleri Atina'yı Uyardı", **Milliyet**, 30 Ocak 1990, 9.

¹¹⁰⁵ "Karşılıklı Suçlama", **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1990, 17.

Yunanistan yine de demokratik rejimi sayesinde Müslüman azınlığın bu haklarını harfiyen korumaktadır. Lozan Antlaşması azınlıklara sadece dini hürriyet ve anadillerini kullanma hakkı vermektedir. Yunanistan'ın bu anlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini ne derece yerine getireceği de Batı Trakya'daki Müslüman ve İstanbul'daki Yunan azınlığın nüfusundan da anlaşılmaktadır.”

Bu anlamda Yunanistan geleneksel siyasetini devam ettirmiş, Türk azınlığını Yunan vatandaşı olarak göstererek ahdi hukukun ihlalini meşrulaştırmıştır.

Bu arada Gümülcine’de yaşanan olaylar sırasında güvenlik güçlerinin saldırganlara yol gösterici davranışlarda bulunması gibi kasıtlı davranışlar krizin tasarlandığına dair işaretler vermektedir.¹¹⁰⁶ Nitekim olayların Dışişleri Bakanı Samaras’ın Gümülcine ziyaretinden hemen sonra gerçekleşmesi, o dönemde saldırı eyleminin Samaras ve Metropolit Damaskinos arasında gerçekleştirilen bir toplantıda planlandığı söylemlerine yol açmıştır. Azınlığın kabul edilmemesi demek aynı zamanda Yunanistan’ın sorumluluk almasını gerektirecek bir sorun olmaması anlamına gelmektedir. Sorumluluk almamanın yolu ise var olanı kabul etmemek ile eşdeğerdir.

Yunanistan’ın kabul etmediği sorumluluk karşısında ise Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz uyuşmazlığı uluslararasılaştırma girişiminde bulunmuş BM Genel Sekreteri Avrupa Parlamentosu Başkanına, İKÖ genel sekreterine, AGİK üyesi ülkelerin dışişleri bakanlarına gönderdiği mektup aracılığı ile: “Batı Trakya’da yaşayan Müslüman Türk azınlığın haklarının açık bir biçimde ihlal edildiğini” bildirmiştir.¹¹⁰⁷

Yunanistan krizi tırmandırma eğiliminde olmuş ve Türkiye’nin Gümülcine Başkonsolos’u Kemal Gür’ün Gümülcine valisine yazmış olduğu mektupta Müslüman Türk azınlığından ‘soydaşlarım’ olarak bahsetmesi nedeni ile Türkiye’den geri çekilmesi talebinde bulunmuştur.¹¹⁰⁸ Ancak Türkiye Yunanistan’ın bu talebini kabul etmemiş bunun üzerine Yunanistan Başkonsolos Kemal Gür’ü sınır dışı etme kararı almıştır.¹¹⁰⁹

“Türk Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile Ankara Büyükelçimiz arasında yapılan görüşme ve ardından Türk Dışişleri Bakanlığının açıklaması Ankara’nın ülkemizdeki Müslüman azınlığı soydaş kelimesi ya da benzeri ifade ile Türk kökenli olarak tanımlamada ısrarlı olduğunu göstermiştir. Bu tutum Lozan Antlaşması’nın azınlığı Müslüman olarak kabul eden ve sadece dini kimliğini tanıyan hükmün bariz ihlalidir. Bu hareket Türkiye’nin ülkemizin içişlerine kabul edilmez karışmasının bir sonucudur. Bu yüzden Yunan hükümeti Türkiye’nin Gümülcine

¹¹⁰⁶ Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde...*, 193.

¹¹⁰⁷ “Ankara’ya Atina’dan Kınama”, *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1990, 18.

¹¹⁰⁸ “Gümülcine Konsolos’u Gür’e” Sınırdışı”, 17.

¹¹⁰⁹ age.

Başkonsolosunu sınır dışı etme kararı almaya zorlamıştır.”

Kriz ahdi hukukun farklı şekilde yorumlanmasından doğan bir kriz olsa da tarafların sadece diplomatik araçları tercih etmesi ile diplomatik kriz olma niteliği taşımaktadır. Bu kriz ile birlikte Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif’e karşı gerçekleştirilen fiziksel saldırılarda ve Gümölcine olaylarında tarafsız gibi bir izlenim uyandıran Yunanistan hükümeti mahkemenin tırmandırmış olduğu gerginliği siyasi olarak sahiplenerek krizi tırmandırmayı, ‘resmi bir tavır almayı’ tercih etmiştir.¹¹¹⁰ Ancak kriz sırasında hükümet içerisinde birlik yoktur. Sol ittifak mensubu milletvekilleri tarafından hazırlanan raporda olası bir karışıklığa karşı hükümetin dikkatli olması önerilmiştir.¹¹¹¹

Mesut Yılmaz: “Gümölcine’nin karşılığı İstanbul’dur” demiş Yunan hükümet sözcüsü Pavlopolus: “Türkiye’nin Yunanistan’da kurduğu konsolosluklardan ancak biri başkonsolosluk statüsündedir o da Atina’nın Pire başkonsolosluğudur.” açıklamasında bulunmuştur.¹¹¹² Böylece Türkiye’nin Dışişleri Bakanlığı da Yunanistan’a misilleme kararı almayı tercih etmiştir.¹¹¹³

“Taraflarımızdan arzulanmayan ve büyük üzüntüyle almak zorunda bırakıldığımız bu adımın tüm sorumluluğu Yunanistan’a ait bulunmaktadır... Bir yandan ilişkilerimize zarar verecek bu adımı atarken öte yandan Yunan hükümet sözcüsünün Türkiye ile iyiniyetli diyalogdan söz etmesi ise tam bir çelişki ve tutarsızlık örneği teşkil etmektedir. Gümölcine’de bir haftadır cereyan eden vahim olaylar ve Yunanistan hükümetinin gerginliği tırmandıran tutumu karşısında bu gibi beyanların inandırıcı olduğunu söylemek güçtür. İyi niyet göstermek bir yana Yunanistan’ın ilişkilerimize gerçek bakış açısı bakımından çok kötü bir sınav verdiğini söylemek gerekir... Yunanistan tırmandırmaya niyetli olduğu bugün daha iyi anlaşılan gerginlik politikasının kaynağında Türk kökenli Yunan vatandaşlarının azınlık ve anayasal haklarını kullanmalarına tahammül edilmediği gerçeğinin bulunduğunu ciddi olmayan gerekçelerle gözlerden kaçırılabilceğini ummaktadır. İki soydaşımızın bir an önce tahliye edilmelerini ve adaletsizliğin giderilmesini Gümölcine’de azınlığa saldıran bazıları ağır olmak üzere birçoğunun yaralanmalarına yol açan sırf azınlığa ait büro ve işyerlerini tahrip eden ve yağmalayan kişilerin tutuklanarak yasal kovuşturmayla tabi tutulmalarını bu saldırılara maruz kalan tüm azınlık mensuplarının zarar ve ziyanlarının tazmin edilmesini beklemekteyiz.”

Dışişleri Bakanlığı yaşanan kriz karşısında kararlılığını sürdürerek gerçekçi bir istemde bulunmaktadır. Yunan makamlarının azınlığı yok sayan yaklaşımı karşısında Türkiye’nin yapabileceği seçenek mevcut zararın giderilmesi olmuştur.

Yunan hükümeti tarafından gerçekleştirilen açıklamada: “Türkiye’nin geçmişte ve bugün işlediği suçlar ile ilgili sorumluluklarını örtbas edebilmek için başarısız bir şekilde

¹¹¹⁰ Altan Öymen, “Yeni Kriz”, **Milliyet**, 5 Şubat 1990,1.

¹¹¹¹ “Yunanistan’a İstenmeyen Kişi Misillemesi”, **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1990,1.

¹¹¹² “Gümölcine Konsolos’u Gür’e”, **age**.

¹¹¹³ “Yunanistan’a İstenmeyen Kişi”, 17.

tahakküm edici hareketler ve kelime oyunlarına başvurmaktadır” denilirken Hükümet sözcüsünün açıklamasında ise:

“Türkiye’nin azınlıkların tüm haklarına sahip olmaları konusunda Yunanistan’ın gösterdiği hassasiyeti takip edememesi de şaşırtıcı değildir... Türkiye Yunanistan’ın nasıl uluslararası yükümlülüklerini nasıl harfiyen yerine getirdiğini biliyorsa egemenlik ve diğer haklarına saygı gösterilmesinde kararlı olduğunu ve bunu gerçekleştirebilecek güçte olduğunu bilmelidir.”¹¹¹⁴

denilmiştir.

Andonis Samaras Türkiye’nin sahiplenici tutumunu kendi ülkesinin içişlerine karışılması üzerinden okumaktadır:

“Türk hükümeti İstanbul’daki Yunan Başkonsolosluğunun sınır dışı edilmesi kararının hiçbir uluslararası hukuk kaidesiyle bağdaşmadığından tahakküm edici bir tutum içinde politik bir tavır takındı... Türkiye’nin bu suçlu durumu ve kendisini Batı Trakya’daki Müslüman azınlığın velisi gibi göstermekteki ısrarı kendisini uluslararası alanda zor durumda bırakmaktadır. ..Türkiye’nin Yunanistan hükümetini yeni tedbirler almaya mecbur etmeyecek şekilde davranacağını ümit ediyoruz.”¹¹¹⁵

Samaras’ın söylemlerinden siyasi rakibinin davranışlarını yönlendirme güdüsüyle hareket ettiği söylenebilir. Türkiye’nin bu kararı üzerine Yunanistan koalisyon hükümeti rakibine karşı ortak karar almada zorlanmıştı. Dışişleri Bakanı Samaras krizi tırmandırma eğiliminde olurken hükümetteki sol partiler Samaras ile görüş ayrılığına sahip olmuştur. Nitekim Türkiye’nin misilleme kararı üzerine Samaras bir basın toplantısı düzenleyerek başka Türk diplomatlarını da istenmeyen kişi ilan etmeyi tasarlamıştır.¹¹¹⁶

Mesut Yılmaz: “Yunanistan’la aramızda son günlerde yaşanan gerginliklerin ortadan kalkması Yunanistan’ın Lozan Antlaşması’ndan doğan yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesiyle mümkündür”, açıklamasında bulunurken Samaras: “Uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri biz değil Türkiye çiğnemektedir” demiştir.¹¹¹⁷ Bu anlamda tarafların karşılıklı meydan okumaları krizin çözümünü zorlaştırmıştır. Aslında liderlerin başvurabilecekleri seçenekler de oldukça sınırlı olmuştur. Türkiye, Yunanistan’ın uluslararası anlaşmalara ve Lozan’a uygun davranmasını talep ederken Yunanistan ile Bulgaristan’a benzer bir göç krizi yaşamaktan endişe etmiştir.

¹¹¹⁴ “Atina’da Diplomatik Şok”, **Cumhuriyet** , 5 Şubat 1990, 3

¹¹¹⁵ **age.**

¹¹¹⁶ Stelyo Berberakis, “Konsolos Krizi Atina’yı Sardı: Yunanistan’da Koalisyon Ortağı Partiler Anlaşmazlığa Düştü”, **Cumhuriyet** , 6 Şubat 1990, 1 ve 14.

¹¹¹⁷ Berberakis, “Konsolos Krizi Atina’yı Sardı”, **age.**

Gümölcine'den 1600 Türk sınırı geçerek Türkiye'ye gelmiş bunun üzerine bir gazetecinin Bulgaristan'a benzer bir olay ile karşılaşp karşılaşmayacağı sorusuna Başbakan Akbulut: "Bulgaristan meselesindeki görüşümüzü tekrarlayım, tabii insanlar zor şartlar altında baskı altında kalıyorlarsa o baskıdan kurtulmak için sığınacakları bir yer ararlarsa, Bulgaristan'da olduğu gibi gelip çorbamızı paylaşmalarını isteriz"¹¹¹⁸ yanıtını vermiştir.

Oysa Mesut Yılmaz'ın liderliğindeki Dışışleri Bakanlığının önceliği krizin Yunanistan'ın sınırları dahilinde çözülmesi olmuştur. Bu durum sadece Yunanistan özelinde değil Sovyetler Birliği'nden dağılan Türki cumhuriyetler özelinde de dış Türkler meselesinin 'duygusallıktan uzak, akılcı ve gerçekçi' bir yaklaşımla ele alınması gerekliliğinin bir sonucudur.¹¹¹⁹ Bu anlamda Türk dış politikasının yürütülmesinden sorumlu olan kişi olarak Başbakanın açıklamaları Dışışleri Bakanlığının krizi sınırların aşmadan çözme siyasetini zor duruma düşürmüştür.¹¹²⁰

Kriz sırasında Mesut Yılmaz'ın siyasi evreni uyum olarak gördüğü ancak Yunanistan'ın mevcut statükoyu Türkiye aleyhine değıştirme girişimlerine karşı Yunanistan'a meydan okuduğu görölmektedir. Lider çatışmadan yana değil işbirliğinden yana bir tutum izlemiştir. Türkiye'nin söylemleri karşısında siyasi rakibin ikna edilememesi durumunda diplomatik bir krizde liderin seçenekleri oldukça sınırlı olmuştur. Kriz yönetimi süresince karar biriminin *gerçekçi* olduğu görölmektedir. Karar birimi olarak liderin bu anlamda *şansa rol vermediği* söylenebilir. Yunanistan'ın oldu-bitti yaratma stratejisi karşısında Mesut Yılmaz siyasi rakibi ile aynı yönde eylemde bulunarak kısasa kısas taktiğine başvurmuştur. Bu taktiğin zamansal olarak Yunanistan'ın eylemini takip etmesi liderin temel değer ve önceliklerini öncelikle *müzakere* ile çözme isteğinden ileri gelmiştir.

Türkiye Dışışleri Bakanlığı'nın istemleri:

- Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in serbest bırakılması,

¹¹¹⁸ "Akbulut'dan Gümölcineli Türklere: 'Gelin Çorbamızı Paylaşırız'", **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1990, 11.

¹¹¹⁹ Nilüfer Yalçın, "Dışışleri'nden Gizli Rapor", **Milliyet**, 3 Şubat 1990, 9.

¹¹²⁰ Tan, **age**. Yazara göre Cumhurbaşkanı da olaylardan haberdar olmadığını söyleyerek yetki aşımında bulunmaktadır. Oysa Dışışleri Bakanlığının görev ve yetki alanı içerisinde Cumhurbaşkanı ya da Başbakana bilgi sunmak gibi bir misyonu bulunmamaktadır. Hâlihazırda Dışışleri Bakanlığının danışmanları zaten bu görevi Köşk'te ya da Başbakanlıkta yerine getirmektedirler.

- Şiddet olaylarına yol açanların cezalandırılması,
- Zarar görenlerin zararlarının tazimi,
- Yeni olayların gelişmemesi için gerekli güvencenin verilmesidir.¹¹²¹

1990 Mart ayında Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in cezaları paraya çevrilerek serbest bırakılmışlardır. 1990 Nisan ayında gerçekleştirilen seçimler sonucu iktidar olan Miçotakis Başbakanlığında ise Batı Trakya azınlığının sorunları devam etse de Miçotakis'in Türkiye'ye iyimser yaklaşımı krizin yeniden tetiklenmemesinde etkili olmuştur.

Ancak krizin sonlanmasında her iki tarafın hükümet bunalımlarının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim, Zolotas hükümeti hükümet içerisindeki görüş ayrılıkları sonucu parti liderlerinin hükümetten bakanlarını çekmesi ile 12 Şubat 1989 tarihinde çökmüştür. 20 Şubat 1990 tarihinde de Mesut Yılmaz Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.

Andonis Samaras Yeni Demokrasi Partisi'nden ayrılarak Siyasi Bahar isimli yeni bir parti kurmuştur. Samaras kriz sırasında söylemleri ile çatışma davranışını kurgulamıştır. Samaras'ın diplomatik bir krizde izlediği stratejinin yönü; siyasi rakibinin davranışlarının diplomatik araçlarla yönlendirilmesi olmuştur. Karar birimi Konsolos Kemal Gür'ü sınır dışı ederek bu anlamda 'benim işlerime karışamazsın' mesajını diplomatik araçlar ile göstermek durumundadır. Samaras'ın bu davranışı ile bir anlamda şansa da rol verdiği sölenebilir. Diplomatik bir kriz üzerinden Türk tehdidi ile mücadele eden lider görüntüsü kamuoyunda kabul edilebilirdir.

En nihayetinde Samaras'ın çatışmacı yaklaşımına rağmen krizin diplomatik teması dışına çıkılması pek mümkün olmamış ve her ki liderin de statülerini kaybetmeleri ile kriz dondurulmuştur. Yunanistan, Türkiye ile Batı Trakya özelinde azınlık sorununun olmadığını gösterme çabası içerisinde krizin uyutulmasından yana bir tutumu benimsemiştir.

¹¹²¹ Yasemin Çongar, "Batı Trakya'da Sancı Dinmiyor", **Milliyet**, 14 Şubat 1990, 3.

3.2.10. 1995 Ege Denizi Krizi ve Liderler (Demirel-Papandreou)

7 Haziran 1994 tarihinde; Yunanistan'ın 16 Kasım 1994 tarihinde 1982 BM Deniz Hukuku'nun yürürlüğe girecek olması sebebi ile karasularını 12 mile çıkarma kararı alabileceğini söylemesi Türkiye'deki üst düzey karar alıcıların dikkatini çekmiştir. Başbakan Çiller, Yunanistan'ın bu davranışı karşısında: "Ege'de 12 mil Türkiye için bir savaş nedenidir. Yunanistan'ın bir çılgınlık yapıp karasularını 12 mile çıkarmaya ve Ege'yi bir Yunan denizi haline getirmeye kalkıştığı gün, 24 saat içinde adalara çıkarım" açıklamasında bulunmuştur.¹¹²²

9 Haziran tarihinde Çiller'in bu sözlerine karşılık olarak Yunanistan Dışişleri Bakanı Papulyas Yunanistan'ın 16 Kasım tarihinde karasularını 12 mile çıkarmayacağını ancak bu hakkını her zaman için saklı tuttuğunu söylemiştir.¹¹²³ 10 Haziran 1994 tarihinde Dışişleri Bakanları Hikmet Çetin ve Papulyas arasında gerçekleştirilen zirve sonucunda ise;¹¹²⁴

- Gerginliğe yol açacak beyanlardan kaçınılmasına,
- Yunanistan'ın PKK'dan desteğine çekeceğine,
- Taraflar arası güvenin artırılmasına karar verilmiştir.

Böylece taraflar arasındaki kriz yanlış anlaşılmanın bir ürünü olarak gösterilmiştir.¹¹²⁵

Yunanistan'ın bu tutumu Cumhurbaşkanı'nca da değerlendirilmiş ve MGK'nın önerisi doğrultusunda Demirel'in talimatı ile Gökçeada ve Selçuk havalimanlarının genişletilmesi kararı alınmıştır.¹¹²⁶

30 Ağustos 1994 tarihinde ise Yunanistan'ın Meis adasına GKRY ile gerçekleştirdiği ortak tatbikat ve Meis'in karasularının 12 mile çıkarılabileceği söylemleri¹¹²⁷ karar alıcıların sorunu yeniden gündemlerine almasına yol açmıştır. Bu anlamda MGK'nın Eylül ayı gündemini Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma olasılığına karşı bir 'savaş hali'nin ortaya çıkabileceği meselesi oluşturmuştur.¹¹²⁸

¹¹²² "Adalara Çıkarım", **Milliyet**, 8 Haziran 1994, 1.

¹¹²³ "Kasım'da 12 Mil'e Çıkmayız", **Milliyet**, 10 Haziran 1994, 1.

¹¹²⁴ "Ege'de Zirve Rüzgarları", **Milliyet**, 11 Haziran 1994, 1.

¹¹²⁵ Sami Kohen, "Sadece Lafta Kalmasın", **Milliyet**, 11 Haziran 1994, 16.

¹¹²⁶ Fikret Bila, "Yunan'a Gözdağı Verdik", **Milliyet**, 7 Haziran 1994, 17.

¹¹²⁷ "Atina'nın Akdeniz Hesapları", **Milliyet**, 31 Ağustos 1994, 1.

¹¹²⁸ Derya Sazak, "MGK'nın Eylül Gündemi, Soysal'ın Dış Politikası", **Milliyet**, 1 Eylül 1994, 1.

16 Kasım 1994 tarihine kadar Türkiye karar alıcıları savaş olasılığına karşı teyakkuz halinde olmuştur. Bu tarihe kadar olan kronoloji şöyle özetlenebilir:¹¹²⁹

2 Eylül: Mühimmat yüklemesi gerçekleştirilen donanma Ege'ye gönderildi. Karadeniz'de yapılması planlanan Deniz Kurdu tatbikatı kapsamı genişletilerek Ege'ye alındı. F-16'ların silahsız olarak gerçekleştirilen devriye uçuşlarının yeniden silahlı gerçekleştirilmesi kararı alındı.

3 Eylül: Türkiye mayın arama gemilerini Ege'ye gönderdi. Yunanistan Genelkurmay Başkanı: 'Türkiye'nin hazır ol durumuna karşı koyuyoruz açıklaması' yaptı.

4 Ekim: Yunanistan Ege Muhafızları isimli tatbikat başlattı.

18 Ekim: Yunanistan Türkiye yakınındaki Limni ve Syros adalarına füze yerleştirmeye başladı.

20 Ekim: Savunma Bakanı Mehmet Gölhan: 'Ege'de teyakkuz halindeyiz' açıklaması yaptı.

31 Ekim: Yunanistan 16 Kasım tarihinde Ege'deki karasularında hiçbir değişiklik olmayacağını açıkladı. Karasuları kararının Meclis'te onaylanması kararı 1995 yılına ertelendi.

12 Kasım: ABD Türkiye'den Demirel ve Çiller'e gönderdiği mektuplarla Ege'deki tatbikatını iptal etmesini istedi.

13 Kasım: Yunanistan ve Türkiye eş zamanlı olarak Ege'de tatbikata başladı. Başbakan Çiller: "Yunanistan çılgınlık yaparsa gereğini yaparız". Cumhurbaşkanı Demirel: "Çatışma ihtimali var tahrik olabilir"

16 Kasım: ABD Ege'ye savaş gemileri gönderdi.

20 Kasım: Tarafların donanmalarının birbirine yaklaşacağı iki saatlik kritik saat dilimi fırtına ve tarafların ılımlı yaklaşımı ile gerginlik gemilerin limanlarına dönmeleri ile sonlandı.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe girecek olması " taraflar arasında savaş çıkacağı" beklentisine neden olmuştur.¹¹³⁰

Özellikle yine Kasım ayında Türkiye'nin Ege Denizi'nde yapmış olduğu deniz tatbikatı, Yunanistan'ın tatbikatı hem savaş hem de hava araçları ile alarm halinde takip etmesi taraflar arasında savaş atmosferinin varlığını göstermiştir.¹¹³¹

Yunanistan'ın Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde ulusal karasuları sınırının en fazla 12 mil olarak ilan edilebileceğine ilişkin hükmüne dayanarak kendi ulusal karasularını günü ve zamanı geldiğinde 12 mile genişletebileceğine dair açıklaması, iki ülke arasında 1995 yılında konunun yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Yunanistan Parlamentosu'nda 1 Haziran 1995 tarihinde bu yönde bir açıklamanın kabul edilmesi Türkiye'deki karar alıcıların ve kamuoyunun gelişmeleri tehdit olarak değerlendirmesine yol açmıştır.

Buna karşılık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 8 Haziran 1995 tarihinde DYP Grup Başkan Vekili Turan Tayan, CHP Grup Başkan Vekili Abdülkadir Ateş, ANAP Grup Başkan Vekili Hasan Korkmazcan, RP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül'ün

¹¹²⁹ Dönemin basın haberlerinden derlenmiştir.

¹¹³⁰ Sema Emiroğlu, "Papulyas Savaşmaya Niyetimiz Yok", **Milliyet**, 28 Eylül 1994, 19.

¹¹³¹ "Ege'de Çözüm Arayışları", **Milliyet**, 16 Kasım 1994, 19.

imzası ile Yunanistan'ın BM Deniz Hukuku Sözleşmesini onaylamasına tepki olarak kamuoyu açıklaması niteliğinde bir önerge gündeme getirilmiş ve Meclis'te okunmuştur.¹¹³²

Böylece statükoyu bozacak olası bir eyleme karşı Türkiye siyaseti, Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruyacak uyarı niteliğinde bir mesaj göndermişlerdir. Dolayısıyla kriz özelinde şiddete başvurma/şiddet derecesi gibi olasılıklar sınırlı olmuş tarafların birbirlerine karşı meydan okumaları diplomatik/siyasi seviyede gerçekleşmiştir. Yunanistan kararın meşruluğunu parlamentosunda kabul etse de fiili durum yaratma eylemine başvurmamıştır. Bu nedenle de kriz, tarafların iddialarından vazgeçmemelerine rağmen bu iddialarını eyleme dökmedikleri için yeniden uyutulan ve 1976'nın devamı niteliğinde tekrarlayan bir kriz olmuştur. Bu boyutuyla değerlendirildiğinde TBMM'nin açıklaması Türkiye'nin 1976 yılında benimsemiş olduğu '12 mili savaş nedeni sayma kararı'nın caydırıcı etkisini teyit anlamını taşımıştır.

Krizi tetikleyen Yunanistan'ın karasularının 12 mil olarak belirlendiği Birleşmiş Milletler Deniz Hukukunun (UNCLOS) 1994 yürürlüğe girecek olmasıdır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölmesi ile Süleyman Demirel 7 yıl sürecek Cumhurbaşkanlığı görevine atanmıştır. Papandreou yönetimi ise 1993 yılına gelindiğinde yeniden iktidardadır. 1989'da iki kutuplu rejimin sona ermesi ile birlikte taraflar arasında Soğuk Savaştan duyulan bloklar arası bir savaş riski ortadan kalkmış olsa da ikili ilişkilere sistemdeki yumuşamanın yansımadığı görülmektedir. Soğuk Savaşın sonlanması NATO'nun geleceğinin de sorgulanmasına yol açan tartışmaları başlatmıştır. Bu tartışmalar içerisinde Avrupa'nın kendi savunma gücü önerisine karşılık Türkiye güçlü bir NATO'dan yana tavır almaktaydı.¹¹³³ Bu anlamda Türkiye Avrupa kıtasındaki demokrasi insan haklarını önceleyen bakış açısına karşılık güvenlik algısını korumuştur. Andreas Papandreou ve Süleyman Demirel'in liderliklerinde yaşanan 1994 UNCLOS Krizi tarafların güvenlik kaygılarının uluslararası sistemdeki yumuşamaya rağmen hat safhada olduğu koşullara sahiptir. Hatta kriz sırasında Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ: "Türkiye'nin savunma

¹¹³² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem 19, Yasama Yılı 4, 12. Birleşim, c. 88, 08.06.1995,136-137. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c088/tbmm19088121.pdf> ,[4.05.2020].

¹¹³³ Robins, age, 20.

planlamasını ‘iki buçuk savaşa’ yani Ege ve güney cephelerinde aynı anda iki topyekûn savaşı sürdürmeye ve bir de içerde körüklenecek ‘yarım savaşa göre hazır olacak şekilde’ yaparak” caydırıcılık için Türkiye’nin askeri gücünü arttırmasını önermiştir.¹¹³⁴ 1994 yılı Yunanistan için de kritik bir yıldır. 1992 yılında Makedonya Yugoslavya’dan ayrılmasıyla bağımsızlığını ilan etmiş ancak Makedonya ismi ve bayrağı ile (Yunan mitolojisine ait güneş figürü) Yunanistan’ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanmıştır.¹¹³⁵ Bu dönemde Yunanistan Makedonya’ya uyguladığı ambargo ile çok fazla ekonomik bir kaybı olmamakla birlikte Balkan pazarından yararlanma fırsatını elinden kaçırmıştır.¹¹³⁶

1991 yılında Körfez Krizi ile birlikte Türkiye’nin Ortadoğu’da stratejik ve siyasi olarak önemli hale gelmesi, Yunanistan karar alıcıları açısından Türkiye’nin bölgesel liderliğine verilen önem Yunanistan’ın hala Türkiye’yi düşman olarak algılamasında etkili olmuştur. Yugoslavya’nın dağılmasıyla Balkan coğrafyası içerisinde Türkiye’nin Balkan ülkeleri ile yakın ticari, ekonomik ilişkiler geliştirmesi ise bu düşmanlığı pekiştiren bir faktör olmuştur.

1990’ların ilk yarısı Yunanistan’ın Makedonya ile yaşadığı krizinin de etkisi ile Yunanistan’ın uluslararası alanda zorlandığı bir dönem olmuştur. Ayrıca Yunanistan’ın Sırbistan’ın çıkarları ile kendisini özdeşleştiren tutumu ülkeyi uluslararası ilişkilerinde zorda bırakmıştır. Bu anlamda Yunanistan bölgede uluslararası alanda ilişkilerinin barışçıl bir şekilde yeniden üretimine katkıda bulunamamıştır.¹¹³⁷ Ancak Yunanistan AB üyesi olarak Türkiye karşısında önemli bir avantaja sahipken Türkiye ise tam da kriz sırasında Batılı kurumlar tarafından Demokrasi Partisi’nin kapatılması ve parti üyesi milletvekillerinin idam ile yargılanmaları nedeni ile eleştirilmektedir.¹¹³⁸ Diğer yandan AT Maastricht Anlaşması ile bu dönemde Avrupa bütünleşme yolunda önemli bir adım atmaktadır. Tüm bu koşullar altında gerek ekonomik gerekse de demokratik olarak karşılaşılan dış politika

¹¹³⁴ Şükrü Elekdağ, “İki Buçuk Savaş Stratejisi”, **Milliyet**, 27 Kasım 1994, 19.

¹¹³⁵ “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anlaşması İmzalandı: 27 Yıllık Yunanistan-Makedonya İsim Krizi Hakkında Bilinmesi Gerekenler”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44477691>, [25.04.2020]

¹¹³⁶ Richard Read Dion, “Macedonia: Coming in from the Cold”, **World Affairs**, c. 160, s. 2 (1997): 97.

¹¹³⁷ Michalis Spourdalakis, “PASOK’S Second Chance”, **Mediterranean Politics**, c. 1, s. 3 (1996): 326-327.

¹¹³⁸ “Avrupa Heyeti Ankara’da”, **Milliyet**, 2 Eylül 1994, 19.

sıkıntılarına karşısında Başbakan'ın Yunanistan'ın 'istediği zaman 12 mil hakkını kullanabileceği' açıklamalarına rağmen savaşa hazır bir izlenim yaratması iç politikanın dış politika ile bastırıldığı algısını uyandırmaktadır.¹¹³⁹

Diğer yandan ABD'nin de anlaşmayı 'tasdik etme kararı' Yunan karar alıcılarının ABD'yi kendi eylemlerini meşrulaştıracak güç olarak algılamalarında önemli olmuştur.¹¹⁴⁰ Bu kararın Yunanistan tarafından da uygulanmak istenmesi Türkiye'deki karar alıcılar üzerinde uyaran etkisi yaratmıştır. Yunanistan'ın 12 mil kararı sonrası uygulamaya geçme olasılığı duyumları karşısında Cumhurbaşkanı Demirel:

“Şimdi Yunanistan 1970'lerde yaptığını burası benim denizimdir. Burası benimdir, gölümdür diyerek harekete geçerse tabi ki sıkıntılar çıkar. Ancak kendi karasuları içinde kalırsa sorun olmaz fakat bugün Türkiye'nin menfaatinin bulunduğu denizde birtakım şeyler yapmaya kalkarsa sorun olur.”¹¹⁴¹

açıklamasında bulunmuştur. Taraflar arasında 1990'lara gelindiğinde de Ege'de herhangi bir kıta sahanlığı anlaşması yapılmamış olması ve Yunanistan'ın 12 mil uygulaması ile karasularında egemenlik ilan etme olasılığı Türkiye tarafından kabul edilmezdir. Çiller tarafından bu kabul edilmezlik hali daha sert biçimde telaffuz edilirken Demirel rasyonel bir şekilde Türkiye'nin karşı koyma tavrını açıklamaktadır. Demirel'e göre siyasi evrenin esası olabildiğince uyumdur ancak ulusal egemenlik ve çıkarlar söz konusu olduğunda çatışma kabul edilebilirdir.

Türkiye'nin bu açıklamasına karşılık Papandreou Yunan adalarının kıta sahanlığının olduğunu savunmuştur: “Yunanistan da bu anlaşma (Cenevre) uyarınca sadece karasuları içinde kalmayarak Ege'de petrol arama çalışmaları yapabilir. Çünkü adaların kıta sahanlığı vardır.”¹¹⁴² Papandreou sorunu görüşme ile çözümlemekten ziyade daha hukuki argümanlarını sürdürmeye devam etmiştir.

Demirel'e göre ise kriz barışçıl yollar ile çözümlenmelidir:

“Bu yeni bir tartışma değildir 20 seneyi aşan bir tartışmadır. Türkiye 12 mil meselesine fevkalade hassastır. Çünkü Yunanistan karasularını 12 mile çıkarırsa yani böyle bir hareketin içine girse Türkiye Çanakkale boğazından şimdi bulunduğumuz yere kadar denize çıkamaz. Yani Türkiye aşağı yukarı denizden kopmaktadır. Yunanistan'ın bir takım emrivakilerle Türkiye'yi rahatsız edeceğini sanmıyorum etmemesi lazım ve nihayet Yunanistan ile Türkiye arasındaki komşuluktan doğan şartların getirdiği bir takım anlaşmazlıklar var zaman zaman bu anlaşmazlıklardan doğan tartışmalar sertleşebiliyor. Ama bu anlaşmazlıkların hepsini barışçı yollardan götürerek çözmemiz lazım.”¹¹⁴³

¹¹³⁹Yalçın Doğan Başbakan'ın bu davranışını 'amiral battı oynama'ya benzetmektedir. Yalçın Doğan, “Ege'de Amiral Battı Oynamak”, **Milliyet**, 4 Eylül 1994, 17.

¹¹⁴⁰Taki Berberakis, “Yunanistan'ın Güvencesi ABD”, **Milliyet**, 3 Eylül 1994, 15.

¹¹⁴¹“Yunanistan'a Çifte Uyarı”, **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1994, 17.

¹¹⁴²“Atina 6 Mile Aldırmıyor”, **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1994, 1.

¹¹⁴³“Demirel'den Atina'ya Ege Uyarısı”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1994, 11.

Cumhurbaşkanı Demirel Yunanistan'dan algıladığı tehdit karşısında krizi barış ile çözme taraftarıdır. Taraflar arasında anlaşmazlıkların mevcut olduğunu kabul eden lider krize gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır.

Kurumsal olarak SHP-DYP koalisyonu içerisinde iktidar mücadelesi devam ederken, Cumhurbaşkanı Demirel ve Başbakan Çiller arasında da başka bir uyuşmazlık bu dönemde dikkat çekmektedir. Cumhurbaşkanı Demirel Başbakan Çiller ile yaşadığı Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarının görev sürelerinin uzatılması anlaşmazlığında Çiller'in görev sürelerinin uzatılması istemini krizin 'savaş hali'ni içermesinden dolayı kabul etmiştir.¹¹⁴⁴

Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma kararına Cumhurbaşkanı Demirel Meclis konuşmasıyla ise şöyle cevap vermektedir:

“Tüm komşularımızla olduğu gibi Yunanistan ile de komşu kalmaya devam edeceğimiz hatırd tutulmalıdır. Mevcut sorunlara, tarihî perspektiflerden, önyargılardan ve geçmişin duygusal ortamından arınmış olarak, gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Ege, coğrafi özellikleriyle dünyada benzeri olmayan özel bir bölge olduğu cihetle, kıta sahanlığı sorununa siyâsî müzakerelerle, hakkaniyet esasına dayalı bir çözüm bulunması kaçınılmazdır. Karasuları konusu, Ege'de iki ülkenin hak ve çıkartan arasında kurulu dengenin temel unsurudur. Karasularının mevcut 6 milin ötesinde genişletilmesi, Türkiye için çok ciddiye kabul edilemez sonuçlar doğuracaktır.”¹¹⁴⁵

Bu anlamda Meclis konuşmasıyla karar biriminin Türkiye'nin hak ve çıkarlarını meşru bir zeminde savunduğu görülmektedir. Karar birimi işbirliğine, müzakere açık yaklaşımını savunurken 6 milin ötesi bir karar karşısında Türkiye'nin kararlılığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu kriz özelinde de karar alıcının *devlette devamlılığa* önem verdiği görülmektedir.

Papandreou ise karasuları meselesini Yunanistan'ın milli egemenlik hakkı olarak gördüğü için müzakere edilebilir bir seçenek olarak görmemektedir:

“Türkiye hiç şüphesiz orta ve uzun vadede Yunanistan için çok büyük bir sorundur. Doğudan bir tehdit hissetmekteyiz. Türklerin liderleri cumhurbaşkanları, başbakanları, silahlı kuvvet komutanları ve siyaset adamları ülkemiz için son derece saldırgan konuşmaktadırlar. Türkiye'de olanlar için ülkemizde şeytani güçlerden söz ediyor yani Türkiye'de olanlardan biz sorumluyuz ve bizim parmağımız varmış gibi konuşuyorlar aslında bir rekabet konusudur burada. Türk-Yunan meseleleri diye adlandırılan ve çözümlenmek istenen temel bir konu vardır. Bu meseleler Türkiye'nin milli sahamız aleyhine bir talep listesinden ibarettir. Bu liste bizim için diyalog konusu değildir. Yabancılar ve büyük güçler bakın bize 'bakın Türk-Yunan anlaşmazlıkları mevcuttur ve siz diyalog yoluyla durumu yumuşatmaya gayret edin' diyorlar. Bu

¹¹⁴⁴ Sazak, “MGK'nın Eylül Gündemi”, 16.

¹¹⁴⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 19, Yasama Yılı 4, 1. Birleşim, c. 65 1.9.1994: 21 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c065/tbmm19065001.pdf> ,[25.04.2020].

basit bir dille Türkiye ile dostluk olsun diye egemenlik haklarımızdan taviz vermeye hazır olmamız anlamına gelir. Elbette Türkiye ile dostça ilişkiler istiyoruz. Ancak herkes memnun olsun diye ne vereceğimiz görüşemeyiz. Türkiye ile ülkemizin egemenlik hakları ile ilgisi olmayan konularda diyalog imkânları vardır.”¹¹⁴⁶

Bu anlamda karar biriminin müzakereden ve işbirliğinden sakınan çatışmacı algısının ön plana çıktığı söylenebilir. Türkiye ile işbirliği ya da müzakere demek olası bir taviz olarak yorumlanmaktadır. Türkiye ile Yunanistan’ın egemenlik hakları dışında bir görüşme beyanı liderin taraflar arasındaki çatışmanın sürdürülmesinden yana olduğunu göstermektedir. Liderin büyük güçlere ve Türkiye’ye meydan okuyan yaklaşımı lider için milli dava haline gelmiştir. Böylece söylemleriyle karar birimi kamuoyuna karşı ‘milli davası’ ile krizi meşrulaştırmakta dışa karşı içte arattığı destek ile enerjisini güncellemektedir.

Kriz sırasında Milli Savunma Bakanı Mehmet Gölhan: ”Her şey yapılıyor unutmayın bizim de ona göre tedbirlerimiz var endişe etmeyin biz de gerekli önlemleri alıyoruz. Yalnız umarım ki 16 Kasım’da bir çılgınlık olmaz”¹¹⁴⁷ açıklamasında bulunurken Tatbikatın başlamasından hemen önce de Başbakan Çiller Yunanistan’ı caydırmaya yönelik Türkiye’nin kararlılığını gösteren bir açıklamada bulunmuştur: “Niyetimiz çatışma değil. Ama Yunanistan bir çılgınlık yaparsa gereğini yaparız. Atina’nın da krizi tırmandırmayacağı inancındayım. Türkiye’nin bölgede yayılmacı emelleri yok. Biz Osmanlı özlemi içinde değiliz.”¹¹⁴⁸

ABD Başkanı Clinton Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Çiller’e gönderdiği mektupta; Türkiye’nin gerçekleştirmesini planladığı tatbikat sırasında olası bir kazanın çıkmasından duyduğu endişeyi dile getirmiş ve Yunanistan’ın karasularını 12 mile çıkarması gibi bir durumun söz konusu olmadığını Türkiye’nin endişesinin yersiz olduğunu söylemiştir.¹¹⁴⁹ Aynı zamanda Başkan Clinton Yunanistan Cumhurbaşkanı Karamanlis ve Başbakanı Papandreou’ya gönderdiği mektupta; Yunanistan’ın gerginliği tırmandıran davranışlardan sakınmasını istemiştir. Lider her iki taraftan da tatbikatlarının iptalini istemiştir.

¹¹⁴⁶ “Türkler Saldırgan Konuşuyor: Papandreu Tek Adım Bile Geri Atmayız”, **Cumhuriyet** , 12 Eylül 1994, 7.

¹¹⁴⁷ “Yunanistan Gerginleştiriyor”, **Cumhuriyet** , 18 Ekim 1994, 1

¹¹⁴⁸ “‘Çılgınlık Yapma’ Çiller Atina’yı Son Kez Uyardı”, **Milliyet** , 14 Kasım 1994, 1.

¹¹⁴⁹ “Clinton’dan Ultimatom”, **Milliyet** , 13 Kasım 1994, 21

Türk karar alıcılar kararlılığını sürdürerek tatbikatları durdurmamışlardır. Bu arada Cumhurbaşkanı Demirel olası bir çatışmaya karşı uyarıcı rolünü ortaya koymuştur:

“Ege’de yalnız silahlı güçler bunlar. Silahlı güçler aynı yerde manevra yapıyorsa çatışma ihtimali tahrikten şundan bundan her zaman olabilir. Dikkat edilmesi lazım biz de zaten aynı kanaatteyiz. Biz de önceden karar verdik zaten. Bu manevralar yapılacak ama dikkat edilecek. Lüzumsuz birtakım işlerin içine devletleri sürüklemenin anlamı yok. Ama gayet tabi ki Türkiye’nin Ege meselesindeki tutumu gayet sarihtir. Ege denizinin bir Yunan gölü hali gelmesine Türkiye kesinlikle razı olamaz”¹¹⁵⁰

Genelkurmay Başkanlığınca yapılan açıklamada da her türlü olasılığın mümkün olduğu belirtilmiştir: “Biz bizim tatbikatın senaryosunu biliyoruz. Ancak karşı tarafın tatbikatının senaryosunu hiç bilmiyoruz. Bu bakımdan gemilerin karşılaşması konusunda bir tahminde bulunmak imkânsız.”¹¹⁵¹

Yunanistan Hükümet Sözcüsü Venizelos ve Dışişleri Bakanı Papulyas Yunanistan’ın görüşlerini şöyle belirtmişlerdir:

- Evangelos Venizelos: “... 16 Kasım’da karasuları sınırının 12 mil olması konusunda bizim açımızdan bir şey değişmeyecek. Çok yanlı uluslararası sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihi önemlidir...”¹¹⁵²
- Karolas Papulyas: “... Ege’de Yunan karasularının 6 milden 12 mile genişletilmesi hakkında vazgeçilmez. Bu hakkın ne zaman kullanılacağı Yunan hükümetinin takdir yetkisi içindedir.”¹¹⁵³

Yunan Savunma Bakanı Yerasimos Arsenis ise Türkiye’nin savunmacı her olasılığa hazırlıklı senaryosu karşısında: “12 mil bizim Yunan milletin hakkıdır. Bunun kullanılacağı uygun zamanı hükümet seçecektir.” demiştir.¹¹⁵⁴ Ayrıca Arsenis: “Benim görüşüm bu ihtilafın çok uzun süreceği şeklinde. Bu bir-iki günlük bir olay değil” açıklamasında bulunarak Yunanistan’ın yaklaşımını ortaya koymuştur.¹¹⁵⁵

20 Kasım tarihinde her iki taraf da tatbikatını gerçekleştirmek üzere Ege denizine açıldığında tarafları karşı karşıya getirecek herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak Yunanistan’da askeri yönetim Yunanistan’ın 12 mil kararını hemen uygulanmasını talep ederken sivil yönetim çatışmadan sakınan temkinli bir yaklaşıma sahip olmuştur. Dışişleri Bakanı Karolos Papulyas’ın 12 milin Türkiye’nin bir tuzağı olduğu düşüncesi Papandreou hükümeti tarafından da desteklenmiştir.¹¹⁵⁶ Aynı zamanda kriz sırasında

¹¹⁵⁰ “Clinton’un Mektubu Güvence”, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1994, 11

¹¹⁵¹ “Ege’de Tatbikat Bölgeleri Çatışmıyor”, **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1994, 1

¹¹⁵² “Ege Denizi Konusunda Söz Düellosu”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1994, 8

¹¹⁵³ **age.**

¹¹⁵⁴ “Atina Gerginliği Sürdürüyor”, **Milliyet**, 17 Kasım 1994, 19.

¹¹⁵⁵ “Gerginlik Sürecek”, **Milliyet**, 17 Kasım 1994, 1.

¹¹⁵⁶ “Ege’de Kriz Fırtınayla Bitti”, **Milliyet**, 21 Kasım 1994, 21.

ABD gemilerinin tarafların tatbikatlarını düzenlerken bölgeye göndermesi Papandreou'nun krizi yönetmede yetersiz olduğu kanısını uyandırmıştır.¹¹⁵⁷

Demirel ise kriz sırasında Yunanistan'ın fiili durum yaratma seçeneğine karşı caydırıcı söylemlerde bulunmuştur:

“Dünden itibaren yürürlüğe giren Deniz hukuku anlaşması devletlerin denizlerde karasularını 12 milden öteye çıkarmamalarını söylüyor. Yunanistan buradan 12 mile kadar çıkabilir kaydını ele alıp bu karasularını 12 mile kadar çıkarmaya kalkarsa ne olur diye Türkiye’de günlerdir çalkantı var. Ben başında da söyledim, öyle bir şey yaparsa yanlış yapar. Tehdit ediyor değilim, tehdit edecek olsam açıkça derim”¹¹⁵⁸

“Yunanistan Türkiye ile iç sorunlarını iç politikasında çok kullandı biz Yunanistan’la mesele çıkarmak istemiyoruz Bu biz zaaf içindeyiz demek de değildir. Biz bütün sorunları barışçı yollardan halletmek istiyoruz Yunanistan’da da akıllı adamlar vardır bizim mesajımızı doğru anlayacaklardır.”¹¹⁵⁹

Yunanistan 1 Haziran 1995 tarihinde parlamentosunda gerçekleştirilen oylama ile karasularını 12 mile çıkarma kararı almıştır. Türkiye’de ise 1994 Kasım ayındaki gibi bir çatışmayı gündeme taşıma yerine Yunanistan’ın parlamento kararına karşılık olarak TBMM kararı ile yanıt verilmiştir:

“Türkiye-Yunanistan arasında ortak deniz olan Ege'deki dengeler, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla kurulmuştur. O tarihte her iki ülkenin karasuları 3 deniz mili olarak belirlenmişti. Bu durumda, millî hükümler dışındaki açık deniz alanları Ege'nin yüzde 70'ini oluşturmaktaydı. Yunanistan, 8 Ekim 1936 tarihinde karasularını 6 deniz miline çıkararak Ege'nin yüzde 43,68'ini, yani yaklaşık yarısını egemenliği altına almıştır. Ancak, 1964 tarihinde 6 mile çıkarılan Ege'deki Türk karasuları ise, Ege'nin yaklaşık yüzde 7'lik bölümünü kapsamaktadır. Ege'nin yarısı halen açık deniz alanı statüsünde bulunmaktadır. Yunanistan, son olarak, Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin, esas itibarıyla açık denizler ve okyanuslar için belirlenmiş bazı hükümlerinden yararlanarak, karasularını 12 mile çıkarmak isteğini ortaya atmıştır. Bu durum gerçekleştiği takdirde, Yunanistan, Ege Denizi'nin yaklaşık yüzde 72'sini egemenliği altına sokmuş olacaktır. Bir yarımada olan Türkiye'nin, dünya denizlerine ve okyanuslarına Yunan karasularından geçerek ulaşmasına yol açacak böyle bir durumu kabul etmesi asla düşünülemez. Türkiye'nin, Ege'de hayatî menfaatleri vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yunanistan Hükümetinin Lozan'la kurulmuş dengeyi bozacak biçimde Ege'deki karasularını 6 milin ötesine çıkarma kararı almayacağını ümit etmekle birlikte, böyle bir olasılık durumunda, ülkemizin hayatî menfaatlerini muhafaza ve müdafaa için, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine, askeri bakımdan gerekli görülecek olanlar da dahil olmak üzere, tüm yetkilerin verilmesine ve bu durumun Yunan ve dünya kamuoyuna dostane duygularla duyurulmasına karar vermiştir.”¹¹⁶⁰

Aslında bu karar 1994 Eylül ayında krizin hemen tetiklenmesinden sonra alınmak istemişse de o dönemde çıkan haberlere göre Dışişleri Bakanı Soysal'ın ‘zamanı değil’ görüşü nedeni ile alınamamıştır.¹¹⁶¹ Aslında kararın o zaman alınmamış olmasının

¹¹⁵⁷ Taki Berberakis, “Papandreou Söz Geçiremez”, **Milliyet**, 14 Kasım 1994, 21.

¹¹⁵⁸ “Demirel: Türkiye Hakkını Yedirtmez”, **Milliyet**, 18 Kasım 1994, 19

¹¹⁵⁹ “Ege’de Tatbikat Bölgeleri”, **age**, 9.

¹¹⁶⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 19, Yasama Yılı 44, 121. Birleşim, c. 88, 8.6.1995: 136-137.

¹¹⁶¹ “Atina’ya Deklarasyon Engeli”, **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1994, 5.

Yunanistan'ın kararından sonra yani olasılık üzerinden değil de var olan bir gerçeklik üzerinden alınması Cumhurbaşkanı Demirel'in de liderlik özelliğini gösterir niteliktedir. Lider var olan gerçeklikler üzerinden bekleyip düşünüp karar vermektedir.

3.2.11. 1996 Kardak Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis)

Kardak Kayalıkları krizi Figen Akat bandralı kuru yük gemisinin 25 Aralık 1995 tarihinde karaya oturmasıyla başlamış ve 38 gün sürmüştür.¹¹⁶² Böylece yeni bir Ege krizi tarafların gündemlerini meşgul etmeye başlamıştır.

Kaza yerine ilk kez ulaşan Yunan sahil güvenlik botu kaptanı, geminin Yunanistan'ın karasuları içerisinde olduğunu bu nedenle yardımın Yunanistan tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini gemi kaptanına söylemiştir. Ancak gemi kaptanı geminin Türkiye'nin karasuları içerisinde olduğunu Türk Sahil Güvenlik Komutanlığı'ndan yardım istenildiğini belirtilerek yardım teklifini reddetmiştir.¹¹⁶³ Taraflar arasındaki olay sırasındaki anlaşmazlık geminin halatının koparak Türk karasuları içerisine girmesi ile sonlanmıştır. Bu aşamadan sonra olay hükümetler arası yazışmalar üzerinden yürümüştür. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 28 Aralık 1995 tarihindeki kayalıklarının Türkiye'nin sınırları içerisinde olduğunu vurgulayan notasına Yunanistan 9 Ocak 1996 tarihinde yanıt vermiştir. Yunanistan bu notasında kayalıkların İtalya'dan Yunanistan'a egemenliği devredilen adalar kapsamında olup dolayısıyla kayalıkların egemenliğinin Yunanistan'a ait olduğunu iddia etmiştir. Bu süre zarfında taraflar arasında diplomatik görüş alışverişi devam ederken egemenlik iddialarının fiili olarak uygulamaya konulması konunun iki ülke kamuoyu ve siyasileri tarafından "ulusal dava" olarak algılanmasına yol açmıştır.¹¹⁶⁴

Geminin adaya oturmasından 1 ay sonra 26 Ocak 1996 tarihinde Kardak Kayalıklarına Kalimnos Adası Belediye Başkanı adanın papazı ve ailelerinin Yunan kanalı Atenna'nın çekim ekibini de yanlarına alarak televizyon kameraları önünde

¹¹⁶² Aydın Şihmantepe, "Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri**, c. 9, s. 17 (2013):140.

¹¹⁶³ Aydın Şihmantepe, "Ege Denizi'nde Egemenliği Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıklar Sorunu: Kardak Bunalımı", <http://www.turkishgreek.org/yayinlar/makaleler/makaleler-1/item/124-aegean-sea-disputed-areas>, [30.05. 2019].

¹¹⁶⁴ Fuat Aksu, "Karşılıklı Algılamalar 1996 Kardak Bunalımı", <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/1996-kardak-bunal-m>, [30. 05.2019].

kayalıklara Yunan bayrağını dikmişlerdir.¹¹⁶⁵ Yunanistan tarafının egemenlik iddiasını fiili olarak gerçekleştirmesi Türkiye tarafını da etkileyerek krizin tırmanmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın bayrak çekme davranışı üzerine 27 Ocak tarihinde Hürriyet Gazetesi'nin iki muhabiri helikopter ile Kardak Kayalıkları'na giderek Yunan bayrağını indirmiş ve yerine Türk bayrağını dikmiştir. Türkiye'den gelen bu hamle üzerine Yunanistan karar alıcıları kamuoyu baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır.¹¹⁶⁶ Bunun üzerine 12 kişiden oluşan Yunan askeri timi bayrak çekerek 28 Ocak 1996 tarihinde Doğu Kardak'a konuşlanırken diğer yandan da Yunanistan Atina Türk Büyükelçisini Dışişleri Bakanlığına çağrarak kayalıkların Yunanistan'ın egemenliğinde olduğunu ve yaklaşılması karşılığında Yunanistan'ın ateşle karşılık vereceğini söylemiştir. 29 Ocak tarihinde ise Türkiye Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada: "Kayalıklar üzerinde Yunan egemenliği bulunduğunu ispata çalışan işaretlerin aynı şekilde ortadan kaldırılması" istenmiştir.¹¹⁶⁷ Aynı gün Simitis Bakanlar Kurulu konuşmasında ise; Yunanistan'ın "Türkiye'ye karşı tüm imkanlarını kullanmaktan tereddüt etmeyeceği"ni söylemiştir.¹¹⁶⁸

30 Ocak tarihinde ABD arabulucu rolünü üstlenmiş taraflara ilk vuruş hamlesini gerçekleştirecek olanın zor durumda kalacağı açıklamasını yapmıştır.¹¹⁶⁹ Yunanistan'ın krizi tırmandıran davranışı karşısında Türk karar alıcılar da aynı oranda Yunanistan'a tepki vermişlerdir. Türk karar alıcıları silahlı bir çatışmadan kaçınmak üzere kurguladıkları; adalarda asker bulunmayan küçük olana 31 Ocak 1996 tarihinde asker çıkarmışlardır.¹¹⁷⁰ Krizin tepe noktasına vardığı bu evrede ABD'nin aracılığı ile tarafların kuvvetlerini aynı anda Kardak kayalıklarından çekmesi ile statüko-anteye geri dönmüştür.¹¹⁷¹

Türkiye'de gerçekleştirilen 24 Aralık erken seçimleri sonrasında DYP-CHP koalisyonu geçici olarak yönetimde bulunmakta ve hükümet kurma çalışmaları devam

¹¹⁶⁵"Ankara Sıkışıyor", **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1996, 1.

¹¹⁶⁶ Aksu, "Karşılıklı Algılamalar 1996"

¹¹⁶⁷ "Ege Isınıyor", **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1996, 19.

¹¹⁶⁸ Murat İlem, "Yanıtımız Sert Olur", **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1996, 1.

¹¹⁶⁹ "Kriz'de Clinton Arabulucu", **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1996, 1.

¹¹⁷⁰ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 196.

¹¹⁷¹ Krateros Ioannou, "A Tale of Two Islets",

http://www.hri.org/MFA/thesis/spring97/two_islets.html, [01.06.2019]

etmektedir.¹¹⁷² Özellikle Başbakan Çiller'in seçimler sırasında oyunu artırma beklentisi karşısında ağır bir yenilgiye uğraması nedeniyle¹¹⁷³ kriz sırasında liderin iç politikadaki statüsünü bir dış politika krizi ile koruma isteğine dönüşmeye yatkın konjonktürün olduğu söylenebilir. Yunanistan'da ise Papandreou'nun ölümünden sonra PASOK lideri olan Kostas Simitis hükümeti Yunanistan'da seçimden henüz çıkmıştır. Hatta lider tarafından Yunanistan'ın böyle bir konjonktür içerisinde bulunması Türkiye'nin zayıf bir hükümet karşısında Ege'de kendi tezlerini kabul ettirmek için krizi tetiklediği algısına sahip olmasına yol açmaktadır.¹¹⁷⁴ Bu anlamda 1996 Kardak krizinde her iki ülke kamuoyları krizin tetiklenmesinde önemli bir yere sahip olmaktadır.

Türkiye 1996 yılına 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ile Gümrük Birliği içerisinde başlamaktadır. Suriye ile ise su ve terör sorunu önemli bir anlaşmazlık gündemidir. Yunanistan 1995 yılına gelindiğinde 1993 yılından oldukça farklı bir konjonktüre sahip olmuş Arnavutluk ile sorunlarını çözerken Balkanların Avrupalılaşması düşüncesi ile coğrafyasında hareket eder olmuştur.¹¹⁷⁵

Yunanistan'da Kalimnos Belediye Başkanının kayalıklara asker dikmesi sonrasında ıssız ada ve kayacıklar sorunu Türkiye karar alıcıları arasında kayalıkların kime ait olduğu tartışmaları gündeme gelmiştir. Dışişleri Bakanlığına göre Yunanistan'a 5.5 deniz mili Türkiye'ye 3.8 mil uzaklıkta olan kayalıklar üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı bulunmaktadır.¹¹⁷⁶ Başbakan Çiller ise Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına 'Bu toprak bizim mi?' diye sorarak bilgi arayışı içerisinde olduğunu gösterdikten sonra kayalıkların Türkiye'ye ait olduğunu ve Türkiye'nin Yunanistan'a karşı taviz vermeyeceğini belirtmektedir.¹¹⁷⁷ Cumhurbaşkanı Demirel'e göre ise: "...Hemen savaş davulları çalmanın alemi yok.. Böyle bir yığın ada var. Kime

¹¹⁷² "Senaryolar", **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1996, 1.

¹¹⁷³ Başbakan Tansu Çiller "162 gideceğiz 362 geleceğiz" söylemi ile erken seçim kararı almaktadır., Semih Günver, "Kurtlar ve Kuzular", **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1996, 1.

¹¹⁷⁴ İlhan Tahsin, "1996'daki İmia (Kardak) Sorunu Rastgele Olmadı", <http://birlik.org/1996daki-imia-kardak-sorunu-rastgele-olmadi/>, [30.05.2020]

¹¹⁷⁵ Thanos Veremis, "Uncertainty on the Aegean Fault Line", **The World Today**, c. 52, s. 3 (Mar., 1996): 67-68.

¹¹⁷⁶ "Anlaşmalar Farklı Yorumlanıyor", **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1996, 11.

¹¹⁷⁷ "Çiller'den Büyük Gaf", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1996, 1, 19.

ait olduğu bilinmiyor”¹¹⁷⁸ Genelkurmay’a göre ise Kayalıklar Türkiye’ye ait olduğundan bu yorum çerçevesinde Türkiye’nin topyekûn bir savaşa girmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.¹¹⁷⁹

Cumhurbaşkanı Demirel’in önceliği ise Yunanistan’ın askerini ve bayrağını kayalıklardan çekerek statüko-anteye dönülmesidir. Sorunun bu aşamada çözülmesi için tek çıkar yol öncelikle Kardak kayalıklarına çekilen Yunan bayrağının indirilmesi ve bölgedeki Yunan askeri birliklerinin hemen geri çekilmesidir¹¹⁸⁰ Yunanistan’ı statüko anteye döndürecek yöntem ise Başbakan Çiller’in sıcak çatışmayı göze alan yaklaşımın aksine, *barışçıl* olmalıdır:

“Gemiler kayalığı çevirmiş... Başbakan (Tansu Çiller) geldi. ‘Kayalığa asker çıkaralım, bayrak çıkaralım’ diyor. Askerler öyle diyor, başbakan öyle geliyor bana... Gidip bayrağı indirsek onlar müdahale eder. Onlar ederse biz ederiz. Hava kuvvetleri işin içine girer. Savaş olur. Savaş zaten böyle olur ‘Bu çok ağır bir sorumluluktur’ dedim. Bunu başka türlü çözmenin yolu yok mu? Peki, buradan savaş çıkarsa biz bunu dünyaya nasıl izah ederiz. Savaş çıkarsa kendi halkımıza nasıl izah ederiz.? Bize ‘Bir avuç kaya parçası için bu savaşı çıkarmasaydınız, başka türlü halletseydiniz’ demezler mi? Askeri tedbir alıncaya kadar biz yapılacak her şeyi yaptık mı Yapmadık henüz. Ben diyorum ki, çağırdım hepsini geldiler... Açıkça söyledim... Siz Genelkurmay başkanı olarak bunun sorumluluğunu taşıyamazsınız! Siz başbakan olarak taşıyamazsınız. Siz dışişleri bakanı olarak taşıyamazsınız. Bu sorumluluğu kimse taşıyamaz. Başka bir şey düşünün... Müdahale her zaman yapabilirsiniz ama o en son yapılacak iştir. İki saat sonra Genelkurmay başkanı tekrar geldi: ‘Efendim sizin söylediğiniz doğrudur’ dedi. ‘Orada ikinci kayalık var. İkizi. İkincisine de biz asker çıkaralım’ Gayet güzel. Bir taraftan da Amerikalılarla konuşuyoruz. Diğer taraftan ikinci kayalığa asker ve bayrak gönderme talimatı verdik. Biz sadece Clinton’ın lafına kanmadık. Kaldırın asker ve bayrağı hadise bitsin. İkinci kayalığa çıkmasaydık. Amerika’nın arabuluculuğu belki işe yaradı belki de yaramazdı. Diplomaside güçlü olmak için kuvvet lazım. Gücünü göstermek lazım. Biz de gücümüzü gösterdik.”¹¹⁸¹

Nitekim lider söylemlerinde her zaman barış vurgusunu yaparak *müzakereye açık* olduğunu belirtmektedir. Ancak rakibin müzakereden sakınan yaklaşımı karşısında Türkiye de kuvvet kullanmaksızın ikinci kayalığa çıkarak diplomatik pazarlık gücü elde etmeyi başarmıştır. Böylece Liderin uyguladığı zorlayıcı diplomasi stratejisi kuvvet kullanma tehdidinden yararlanarak rakibin caydırılması barışçıl bir çözüme kapı aralamaktadır:

“Gerginlik Tırmanıyor. Biz barıştan yanayız da karşı taraf hevesli değil. Savaş ortamından ziyade sıcak bir durum söz konusu. Burada barışçı yollardan çözüm aramak ve bulmak lazım. Yunanistan öncelikle Türkiye ile komşu olduğunu aklından çıkarmasın. Her mesele, çatışmayla halledilmez. Soğukkanlı olmalıyız. Mesele şudur: Yunanistan Kardak kayalıklarına asker

¹¹⁷⁸ Cüneyt Arcayürek, **28 Şubat’a İlk Adım Büyüklere Masallar Küçüklerle Gerçekler Dizisi**, (Ankara: Bilgi Yayınları, 2003): 316.

¹¹⁷⁹ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 201.

¹¹⁸⁰ “ABD Başkanı Demirel’i Aradı, Krizde Clinton Arabulucu”, **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1996, 7

¹¹⁸¹ Batur, **Yürekten Güleekten Yürüdüm**, 32.

çıkarmış, ‘Burası Bizimdir’ diyor. Peki şimdi demezler mi ‘50 yıldır aklınız neredeydi? Ama derlese ki oturup konuşalım. O zaman bakarız.’¹¹⁸²

Kriz sırasında lider kamuoyunun desteğini de almaktadır:

“Gerginlik bir bunalıma dönüşmek üzereyken sağduyu galip gelmiştir. Türkiye’nin barışı korumaya atfettiği önem ve bunun yanında haklarına sahiplikte gösterdiği titizlik de bir kez daha ortaya çıkmıştır. Gerginliğin başından sonuna kadar TBMM, Hükümet, Silahlı Kuvvetler ve diğer bütün görevlilerin ortaya koyduğu beraberlik, basın ve halkın gösterdiği hassasiyet de her türlü takdir ve övgünün üzerindedir. Böylece bir defa daha milli meseleler etrafında nasıl kenetlendiğimiz görülmüştür.”¹¹⁸³

Lider aslında kriz sırasın tüm aktörlerin yetki ve yükümlülüklerine uygun olarak yönlendirici olmuştur. Askeri kanat doğrudan müdahale seçeneğini ön plana koyarken lider *soğukkanlı* yaklaşımı ile ‘önce diplomatik yollar denemelidir müdahale her şekilde gerçekleşebilir’ anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir. Çünkü lidere göre; “Gerginlik barışçı yöntemlerle çözülür.”¹¹⁸⁴ Üçüncü aktörün destek olarak krizi sonlandırma talebi karşısında bu talebin caydırıcılığı da sorgulanarak Türkiye’nin kendinin başvurduğu eylem sonucu kriz sonlandırılabilmiştir: “Başlangıca dönelim orada ne bayrak vardı ne asker vardı. Buraya getiren onlar. Eğer bir şey yapabilirsiniz, hemen bayraklarını ve askerlerini çekerlerse bir sorun çıkacağını sanmıyorum” diyerek üçüncü aktörün krizi tırmandırmaması için desteği alınmaktadır.¹¹⁸⁵

Yunanistan tarafında ise karar birimi baskın lider Simitis olmaktadır. Simitis, PASOK içerisinde Papandreou’dan farklı olarak AB ve NATO gibi batılı örgütlere Yunanistan’ın yakın olması gerektiğini savunmuştur.¹¹⁸⁶ Simitis siyasi evreni uyum olarak algılayan yapısına rağmen aynı zamanda iç ve dış kısıtlara meydan okuyan bir liderdir de. Simitis, PASOK’un ilk zamanlarında Papandreou’nun ekonomi politikalarına karşı çıkmış ve iki kez kabineden istifa etmiştir.¹¹⁸⁷ Papandreou’nun aksine iktidara gelir gelmez ABD’ye ve Avrupa ülkelerine ziyaretler gerçekleştirmiştir. Simitis iktidarı devraldığında PASOK içerisindeki dengeleri gözeterek hükümeti oluşturmaktadır. Örneğin, 1999 yılına kadar Dışişleri Bakanı Pangalos ve Savunma Bakanı Tsochatzopoulos PASOK’un milliyetçi kanadını temsil

¹¹⁸² Derya Sazak, “ABD’nin Uyarısı”, **Milliyet**, 31 Ocak 1996, 14.

¹¹⁸³ “Ankara Rahat Nefes Aldı”, **Milliyet**, 1 Şubat 1996, 14.

¹¹⁸⁴ “Ege Isınıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1996, 1.

¹¹⁸⁵ Batur, **Yürekten Gülerekten Yürüdüm**, 30-31.

¹¹⁸⁶ Christina Pirovolakis, “New Leader Breaks Gently With Greece’s Socialist Past”, <https://www.csmonitor.com/1996/0711/071196.intl.intl.3.html> [12.09.2020]

¹¹⁸⁷ **age**.

etmektedir. Featherstone ve Papadimitriou, Simitis'i kendisini işine adanmış görev adamı bir lider olarak tanımlamaktadır.¹¹⁸⁸ Simitis kariyerinin başlarında sessiz sakin hatta hitabet yeteneği olmayan bir lider olarak görülmektedir. Papandreou'nun sansasyonel özel yaşamı öne çıkan karakterine karşılık Simitis eşi ile sinemaya gitiğinde bilet alıp kuyrukta bekleyen mütevazî bir karakterdir.¹¹⁸⁹ Simitis, alçakgönüllülüğüne rağmen güçlü bir kişiliktir. Özellikle ülkeyi modernleştirmek için kendine güven duygusuyla Yunanistan'ın yeni reformlar kabul etmesi gerektiğini savunmuş ve uygulamıştır. Çalışma hayatında lider fikir alışverişinde bulunmaya önem vermektedir. Hatta Simitis kendisine çeşitli entellektüellerden ve uzmanlardan oluşan bir danışma grubu oluşturmuştur.¹¹⁹⁰ Bu anlamda Simitis'in bilgiye açık başkalarının görüşlerine önem veren lider olduğu söylenebilir.

Simitis iktidara gelir gelmez krizi kucağında bulmaktadır. Liderin Papandreou'nun kriz siyasetinin aksine amacı Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının da aracılığı ile ticari ve siyasi ilişkileri geliştirme olmuştur.¹¹⁹¹ Ancak PASOK içerisindeki milliyetçi kesim liderin bu niyetinden rahatsız olmuş özellikle Başbakan olmak isteyen aşırı milliyetçi Savunma Bakanı Yerasimos Arsenis bu kriz ile Simitis'in iktidarını sarsabilecektir. Nitekim Savunma Bakanı Arsenis'in talimatıyla Yunanistan Kalimos Belediye başkanının kayalara bayrak diktirmesi krizin tetiklenmesinde etkili olmuştur. Kriz hükümetler arasında notalarla devam ederken ise Dışişleri Bakanı Pangolos'un krizi basına sızdırması kamuoyunun ve dolayısıyla karar alıcıların algı değişimine yol açmıştır.¹¹⁹²

Kriz tetiklenince de doğal olarak Başbakan Simitis meseleyi Yunanistan'ın egemenlik sorunu olarak algılamıştır:

“Türkiye’de iç siyasi durumun gerektirdiği her defasında Yunanistan ile ilişkilerde gerginlik yaratmak isteyen milliyetçi çevrelerin tutumu bilinmektedir. Bu olay (Kardak) bizatihi bu çerçeveye dahildir. Bu eylemin yarattığı ortam çok ciddi bir mesele teşkil etmektedir. Saldırgan bir milliyetçiliği göstermektedir. Bu veya herhangi başka bir saldırgan milliyetçiliğe Yunanistan’ın cevabının anında sert ve kararlı olacağını ilan ediyoruz. Elimizde imkânlar mevcuttur ve bunları tereddütsüz kullanacağız. Egemenlik haklarımız üzerinde hiçbir tartışma

¹¹⁸⁸ Featherstone, Papadimitriou, *age*, 140.

¹¹⁸⁹ *age*.

¹¹⁹⁰ Ayrıca sabahları rutin olarak yakın çalışma arkadaşları gündemi tartışan liderin oluşturduğu ekip ‘sabah kahvesi grubu’ olarak adlandırılmıştır. *age*, 151.

¹¹⁹¹ *age*, 33.

¹¹⁹² “Medyanın Bayrak Savaşı”, *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1996, 1.

kabul etmiyoruz. Kendilerini kandırmasınlar.”¹¹⁹³

“Türk bayrağının Kardak’a çekilmesin ilişkin tahkikkar eylem ve Türkiye’nin bunu izleyen hareketleri mevcut olmayan bir mesele için Yunanistan’ı müzakerelere zorlamayı amaçlamaktadır. Uluslararası antlaşmalar devletler hukuku kuralları ve bir dizi gerçekle olay Kardak’ta Yunan hükümlerinin bugüne kadar sürdüğünü göstermektedir. Kardak Yunandır. Türk iddiaları hiçbir temele dayanmamaktadır. Egemenliğimizi ilgilendiren mevcut olmayan meseleler üzerinde müzakereye yer yoktur. Yunan Hükümeti krizin atlatılması ve egemenliğimizi korunması için diplomatik ve askeri düzeyde tüm tedbirleri almıştır. Türkiye’yi kuvvetlerini buradan çekmeye davet ettik. Silahlı kuvvetlerimiz denge kuralına uyarak bu bölgede kalmaya devam etmektedir. Türk kuvvetleri uzaklaşmadıkları müddetçe Yunan kuvvetleri buradan çekilmeyecektir.”¹¹⁹⁴

Yunanistan tarafından Kardak kayalıkları on iki adanın bir parçası olarak kabul edilmektedir.¹¹⁹⁵ Bu nedenle de kendisine ait olarak nitelendirdiği kayalıkları egemenlik hakkı olarak algıladığı için Başbakan Simitis *müzakereye kapalı* davranış kalıbı sergilemektedir. Nitekim Yunanistan’ın kayalıklara asker çıkarma krizin çözümünde Türkiye’nin diplomatik yollar ile krizi çözme önerisini reddettiğini göstermektedir.¹¹⁹⁶ Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde Gökçeada, Bozacada, ve Tavşan adaları dışında Türkiye’ye 3 mil uzaklıkta olan adalar Türkiye’ye bırakılmış olması, Kardak kayalıklarının 3 milin dışında bulunması Yunanistan’ın uyuşmazlığı *meşrulaştırma* gerekçesini oluşturmaktadır.¹¹⁹⁷ Nitekim 1995 Kasım ayından itibaren Yunanistan’ın gayri meskun adaları iskana açmasıyla BMDHS’ne göre Ege Denizi’nde egemenliği tartışılmalı ada, adacık ve kaya parçalarını egemenlik alanı olarak görmesi söz konusu meşrulaştırma girişimlerini pekiştirir niteliktedir. 1996 yılına kadar Ege’deki ihtilaflı ada, adacık ve kayaların Türkiye tarafından 1996 Kardak Krizi’ne kadar sorgulanmayışı nedeniyle Yunanistan’ın egemenlik alanı olarak görmesi *statükocu* yaklaşımının sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanı Pangolos’un Türkiye’nin yıllardır Yunanistan’ın toprağında gözü olmadığını ifade ederken şu an Yunanistan’ın egemenlik haklarını ihlal eden söylemlerde bulunduğunu söyleyerek bu durumu vurgulamaktadır.¹¹⁹⁸ Böylelikle Yunanistan fiili durum yaratarak kayalıklardaki egemenliğini *oldu-bitti* stratejisi ile Türkiye’ye tescil ettirmek istemiştir. Ancak Yunanistan’ın oldu-bitti yaratma stratejisini şiddet araçları ile destekleyecek kapasitesi yoktur.

¹¹⁹³ İlem, “Yanıtımız Sert Olur”, 19.

¹¹⁹⁴ “Yunanistan’ın Kayalık Oyunu”, **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1996, 19.

¹¹⁹⁵ Sami Kohen, “Bir Kayalık İçin (Mi)...”, **Milliyet**, 30 Ocak 1996, 19.

¹¹⁹⁶ Şihmantepe, “Türkiye’de Dış Politika”, 149.

¹¹⁹⁷ Şihmantepe, “Ege Denizi’nde Egemenliği”

¹¹⁹⁸ “Pangalos: Kardak Bizimdir”, **Milliyet**, 27 Ocak 1996, 17.

Bunun yanı sıra krizin tırmandırılmamasında ABD'nin rolü oldukça önemlidir. ABD devletlerinin 'ilk kurşuna atan karşısında ABD'yi bulur' uyarısı iki taraf için de göz ardı edilemez üçüncü aktör müdahalesidir. Simitis kitabında bu durumu şöyle anlatır:

“30 Ocak günü. Saat 21.45'te ABD Başkanı Clinton aradı. Kardak krizinin sıcak savaşa dönüşeceğinden endişe duyduğunu söyledi. Olağanüstü bir toplantı düzenledik. Bunun başbakanlık binasında olmasını istedim. Çünkü Savunma Bakanlığı'nda olması, savaş hazırlığında olduğumuz izlenimi verecekti. Genelkurmay Başkanı Liberis bir Türk savaş gemisinin batırılması için onay bekliyordu. ABD'nin Atina Büyükelçisi Niles, müzakere masasına oturmamız baskı yapıyordu. Diyalog gerçek sorunları çözmeyeceğinden müzakerelerden zararlı çıkacağımız aşikârdı. ABD çatışmadan kaçınılmasında ısrar ederken AB şaşırtıcı biçimde yokluğunu hissettiriyordu. Kayalıkların geri alınması ihtimalini sorduğunda Liberis çok zayıf olduğunu söyledi. 2-3 saat içinde bölgedeki bütün kuvvetlerimizi harekete geçirmeyi düşündük. Ancak öğrendik kuvvetlerimiz 10 komandodan oluşuyordu. Kuvvetlerimizin bölgeye toplanması için 6 saat gerekiyordu. Bu olayın Yunan kuvvetleri tarafından 4 saatlik bir gecikmeyle anlaşılmış olmasından büyük şok altındaydık. Gözümüzü açanın ABD olmasından son derece rahatsızdık. Kardak krizi Yunanistan'ın zaafiyetlerini ortaya çıkardı.”¹¹⁹⁹

Simitis'in söyleminden anlaşılabacağı üzere lidere olan bilgi akışında bir sorun vardır. Simitis ABD'nin iki taraf arasındaki arabuluculuğunu istememektedir. ABD'nin arabuluculuğu ABD'nin Türkiye'yi desteklediği algısı liderin üçüncü aktörü kısıtlayıcı olarak algılamasına sebep olmaktadır.¹²⁰⁰

Krizin tırmandıktan sonra sıcak bir çatışmaya ya da topyekûn bir savaşa evrilmemesin Simitis'in kararı belirleyici olmaktadır. Bu durumu liderin Genelkurmay Başkanı Liberis ile gerçekleştirdiği diyalogdan okumak mümkündür.¹²⁰¹

“Saat 04.10'da Limberis'e bu kez kayalığın geri alınması için komando gönderilip gönderilemeyeceğini sordum. Limberis'e göre kayalığın geri alınması ihtimali çok zayıftı. Bölgede hazır olan komando güçlerinin iki-üç saat içinde tepki göstermesini düşündük. Şaşkınlık içinde hazır bekleyen komando sayısının sadece 10 olduğunu öğrendik. Limberis baklayı ağzından çıkardı: Bir müdahale planını uygulamak için en az altı saat lazım. Çünkü kuvvetlerimiz dağılmış durumda. Hatta bazıları hâlâ Pire Limanı'nda... Kendisine 'Herhalde günlük güneşlik bir havada Kardak'a komando harekâtı yapacak değil' deyince verebileceğimiz

¹¹⁹⁹ “Zaafiyetlerimizi Kardak Krizi Ortaya Çıkardı”, **Sabah**, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2005/11/09/_zafiyetimizi_kardak_krizi_ortaya_cikardi_ [05.05.2020].

¹²⁰⁰ Dışişleri Bakanı Theodoros ABD'nin kriz sırasındaki kararlılığını şöyle aktarır: “Yaklaşık 6 yıl sonra, New York'ta Holbrooke'la bir araya geldim. Beni öğle yemeğine götürdü. O dönem yaşananları konuşuyorduk. Ben de 'Türkler ve Yunanlılar için çok tehlikeli olan o gece, bir şeyden dolayı çok mutluyum, en azından o gece hiç kimse ölmedi' dedim. Sonra Holbrooke gülümsedi ve 'Yoo, Theodore, zaten hiç kimse ölmeyecekti' dedi. Ben de 'Nasıl olur, karşı karşıya gelmiştik' diye sorunca Holbrooke, 'Amerikan gemileri, Amerikan mühimmatları ve Amerikan istihbaratıyla karşı karşıya geliyorsunuz. Bizim Türkiye ve Yunanistan arasındaki iki küçük gemimiz sizin teknolojik ve elektronik görüşünüzü bozacak, dolayısıyla sizin fırlatacağınız füzeler, yalnızca balıkları öldürürdü başka bir şey değil' diye yanıtladı.” Çağrı Kasapoğlu, “Kardak Kayalıkları: Theodoros Pangalos ve Onur Öymen 1996 Krizini Anlattı”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38394643>, [05.05.2020].

¹²⁰¹ Yorgo Kirbaki, “Simitis'in Anıları: Kardak Tam Bir Fiyaskoydu”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/yorum/simitisin-anilari-kardak-tam-bir-fiyaskoydu-762268/>, [05.05.2020].

tek cevabın Kardak'ı bombalamak olduğunu söyledi. İkinci kayalığı bombalarsak, öteki kayalıktaki Yunan askerlerini de vuracağımız gibi Türkiye ile savaşa girmiş olacağımızı söyledim. Yunanistan'ın acil müdahalede bulunabilecek askeri gücü yoktu. Öfkeme hakim olamıyordum. Limberis, Türk komandolarının ikinci Kardak kayalığına çıktığını ancak saat 05.00'te doğruladı. Artık öfkeme hâkim olamıyordum. Türklerin Yunan deniz kuvvetlerinin burnunun dibinde işlerini yaptıklarını vurguladım. Üstelik gözümüzü açan ne silahlı kuvvetlerimiz ne de istihbarat birimlerimizdi. Amerikalılardı. Kısa sürede çözüm bulunmazsa ciddi bir başka kriz, bayrak krizi yaşayacağımızı tespit ettik. Biraz sonra gün ağaracak ve ay-yıldız Yunan toprağı üzerinde dalgalanacaktı. Yapılabilecek tek şey Kardak'ta kriz öncesine dönmekti..”

Bu anlamda Yunanistan başbakanı iktidar olur olmaz savaş riski ve diplomasi arasında ikilemde kalmıştır.¹²⁰² Lider çatışma riskinden sakınırken Türkiye'ye karşı krizin uluslararası örgütler aracılığı ile meşrulaştırılması yönündeki *geleneksel* Yunanistan siyasasından da imtina etmemektedir. Bu anlamda Türkiye Avrupa Parlamentosunda onaylanan karar tasarısı ile Yunanistan'ın sınırlarının AB sınırları olduğu dolayısıyla AB üyesi bir devletin egemenlik haklarının çiğnendiğı iddia edilmiştir.¹²⁰³

Böylece Türkiye'nin adalardan ikincisine çıkararak uygulamış olduğu zorlayıcı diplomasi seçeneğı ile çatışma sorumluluğunu Yunanistan'a devretmiştir. Başbakan Simitis çatışmadan sakınırken *güvenlikçi/sağduyulu* yaklaşımını ortaya koymaktadır. Güvenliğı önemserken ama aynı zamanda *işbirliğine kapalı* bir davranış izleyerek statüko-anteye dönme kararı almıştır: “Biz Imia adası adacığı çevresinde Türkiye ile bir savaşın önlenmesini ve ortadaki krizin atlatılma başarısını gösterdik. Türklerin tuzağına düşmedik onlarla masaya oturmadan krizden galip çıktık.”¹²⁰⁴

Simitis'in kayalıklardan Yunanistan'ın tüm sembolleri ile birlikte çekilme kararı muhalefet tarafından büyük bir yenilgi olarak okunsa da hatta lider dönemin basınında ABD'nin arabuluculuğına izin verdiği için korkak olarak betimlense de¹²⁰⁵ aslında bu durum Başbakan'ın sağduyulu yaklaşımını göstermektedir. Başbakan Simitis kriz sonrasında ‘Kardak bunalımı bugün de olsa aynısını yaparım’ diyerek temkinli davranışını ortaya koymaktadır.¹²⁰⁶

¹²⁰² Aksu, *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı*, 212.

¹²⁰³ Sedef Koray, “Avrupa Türkiye'yi Suçladı”, *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1996, 10.

¹²⁰⁴ “Yunanistan'ın Krizi Çözmedeki Başarısı”, *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1996, 10.

¹²⁰⁵ Michael Moran, “Wings of Greece's New Leader Singed After Flap With Turkey”, *Csmonitor*, <https://www.csmonitor.com/1996/0530/053096.intl.intl.5.html>, [20.10.2019]

¹²⁰⁶ Acar, “Simitis Altın Fırsatı”, 10.

3.2.12. S-300 Füze Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis)

S-300 krizi Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de aktör olarak yer aldığı üç taraflı bir krizdir. 1993 yılında Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi, olası bir Türk tehdidine karşı Ortak Savunma Alanı kurulması için anlaşmışlardır.¹²⁰⁷ Bu doktrin çerçevesinde Yunanistan garantör güç olarak Kıbrıs'a gerçekleşecek bir saldırıyı savaş nedeni olarak varsayacağını ilan etmiş ve taraflar arasında aynı zamanda ortak savunma alanına yönelik işbirliği yapılması planlanmıştır.¹²⁰⁸ Bu kapsamda Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya'dan S-300 füzelerini almak üzere anlaşma yaptığı haberleri 6 Ocak 1997 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın tepkisine yol açmıştır.¹²⁰⁹ Dışişleri Bakanlığı açıklamasıyla Kıbrıs'taki Türk yönetiminin varlığını tehdit eden, Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan dengesini bozan bu tür gelişmelere izin vermeyeceğini belirtmiştir. 8 Ocak 1997 tarihinde Savunma Bakanı Turhan Tayan: "1974 neyi gerektirdi ve ne yaptık, aynısını yaparız. Ayaklarımıza bastıkları an iki ayaklarına birden basarız" açıklamasında bulunmuştur.¹²¹⁰ Yunanistan Başbakan'ı Turhan'ın bu sözlerine 'olayları büyötmeye gerek yok' şeklinde cevap vermiştir.¹²¹¹ Aynı şekilde Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı görevindeki Tansu Çiller de 10 Ocak 1997 tarihinde KRY ve Yunanistan'ın Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bu eylemlerine seyirci kalmayacağını belirten bir açıklama yapmıştır.¹²¹² Bu arada ABD taraflar arasında mekik diplomasisine başlamıştır. Ancak Türkiye kararlılığını devam ettiren eylemlerde bulunmaya devam etmektedir. 13 Ocak 1997 tarihinde ise Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı KKTC'yi ziyaret etmiş GKRY silahlanma girişimlerine karşı 'bu duruma seyirci kalamayız' açıklamasında bulunmuştur.¹²¹³

¹²⁰⁷"The Strategic Framework of National Strategy", <https://www.resdal.org/Archivo/gre-cap2.htm>, [01.06.2019]

¹²⁰⁸Dionysios Chourchoulis, "Greece, Cyprus, Albania", **The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces**, ed. Hugo Meijer and Marco Wyss, (Oxford: Oxford University Press, 2018): 324.

¹²⁰⁹ "Press Release Regarding The S-300 Missiles", http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-ministry-of-foreign-affairs-_6-january-1997_.en.mfa ,[01.06.2019].

¹²¹⁰ "Gerekirse Vururuz", **Cumhuriyet** , 9 Ocak 1997, 8.

¹²¹¹ Murat İlem, "Atina Ses Tonunu Alçattı", **Cumhuriyet** , 10 Ocak 1997, 1.

¹²¹²"Statement by the Turkish Foreign Minister and Deputy Prime Minister Prof. Dr.Tansu Çiller", http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-foreign-minister-and-deputy-prime-minister-prof_-dr_tansu-ciller-_10-january1997_.en.mfa ,[06.06.2019], "Açıkça beyan ediyorum, bu saldırgan silahlar Kıbrıs'ın güneyine konmayacaktır ya konmayacaktır. Konursa eğer Türkiye gereğini yapacaktır... Eğer bunun içinde vurulması gereği varsa bunu da yapacaktır.", "Türkiye Resti Çekti", **Cumhuriyet** , 11 Ocak 1997, 17.

¹²¹³ "Karadayı Ada'da Sert Çıktı", **Cumhuriyet** , 14 Ocak 1997, 1.

Yunanistan ise Meis'e F-16 gönderme kararı alırken Savunma Bakanı Yardımcısı ise Türkiye'nin olası saldırısını savaş sebebi olarak nitelendirmiş Karadayı'nın ziyareti ise gayri meşru olduğu iddia edilmiştir.¹²¹⁴ Bu arada ABD, GKRY ile gerçekleştirdiği müzakereler sonucunda Türkiye'ye füze sistemlerinin adaya 16 aydan evvel getirilmeyeceği konusunda garanti vermiş ancak bu önlem Türkiye'nin kaygılarını giderici olamamıştır.¹²¹⁵ Öngörülen bu 16 aylık süre içerisinde ise Türkiye GKRY ve Yunanistan arasındaki ittifakı bölecek dengeyi dönüştürecek girişimlerde bulunmuştur.¹²¹⁶ Bu anlamda füzelerin konuşlandırılması halinde kuvvet kullanma tehdidi ile füzelerin vurulacağını dillendirirken boğazların kontrolü ve abluka seçeneklerini de göz önünde bulundurmıştır. Karar alıcıların söylemlerinin yanı sıra üst düzey dış politika yürütücülerinin gerek KKTC ziyaretleri gerekse de askeri donanım desteği ile Türkiye kararlılığını göstermiştir.¹²¹⁷

Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Ağustos 1998'de füze sistemlerinin adaya gelebileceği ve Kasım ayı sonuna kadar adaya konuşlandırabileceği söylemi karşısında Türkiye, şiddet içeren çözüm dahil olmak üzere her türlü tepkiyi göstereceğini belirtmiştir.¹²¹⁸

Taraflar arasındaki gerilim ABD ve diğer NATO üyelerinin dikkatini çekmiş ABD, krizin tırmandığı evrede taraflar arasındaki arabulucu aktör rolünü üstlenmiştir. Amerika'nın baskısı sonucu füzeler Yunanistan'ın Girit adasına yerleştirilmesine karar verilmiştir.¹²¹⁹ Bu karar KRY'nin tepkisine yol açmış ve KRY Savunma Bakanı Yannakis Omiru istifa etmiştir. Bakan yapmış olduğu açıklamada Yunanistan'ın krizin yumuşamasına yardım eden kararı kabul ettiğini belirten bir açıklamada bulunmuştur.¹²²⁰

¹²¹⁴ Murat İlem, "Ziyaret Atina'yı Kızdırdı", **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1997,8.

¹²¹⁵ "ABD: Çözüm İçin Zaman Kazandık", **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1997, 11.

¹²¹⁶ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 233.

¹²¹⁷ "Türk F-16'ları Kuzey Kıbrıs'ta", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turk-f-16-lari-kuzey-kibris-ta-39024559>[03.09.2019].

¹²¹⁸ Fuat Aksu, "1997 S-300 Füzelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı", <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/1997-s-300-fuezelerinin-k-br-s-a-yerlestirilmesi-bunal-m>, [6.06.2019].

¹²¹⁹ "Girit Halkının S-300 İsyanı", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/girit-halkinin-s-300-isyani-39071070>, [6.06.2019].

¹²²⁰ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 227.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis S-300 Füze krizinde krizin dolaylı taraflarıdır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel füzelerin zamansal olarak Kıbrıs'a yerleştirilme tarihi yaklaşık bir yıllık süreyi kapsadığından denetimli bir şekilde krizi kontrol etmektedir. Bu anlamda liderin söylemlerinin arka planda kaldığı görülse de aslında Kuzey Kıbrıs' a yönelik olası tehdit Türkiye'nin hak ve çıkarlarına yönelik bir tehdit ile eşdeğer olduğundan durumun kabul edilemez oluşu lideri ön plana çıkarmıştır.

Krizin tetiklendiği sırada Türkiye'deki 54 üncü hükümet lideri Başbakan Erbakan liderliğindeki DYP-Refah Partisi koalisyonu iç meselelere yoğunlaşmıştır. Faili meçhul cinayetler, Susurluk kazasıyla derin devlet tartışmaları, ekonomik sorunlar hükümetin gündemini meşgul etmiştir. Hatta kriz sırasında Türkiye'nin yaşadığı iç istikrarsızlık sebebiyle Genelkurmay yetkilileri, siyasilerin tepkilerinin Rusya tarafından ciddiye alınmadığı görüşünde olmuştur.¹²²¹ Simitis'in önceliği ise Yunanistan'ın ekonomik, siyasi ve hukuki olarak AB ile bütünleşmesi, modernleştirilmesi olmuştur. Bu dönemde GKRY'nin de AB üyeliği liderin temel değer ve önceliklerinden biridir. Papandreou'nun 'Yunanistan Yunanlılarındır' söyleminin aksine Simitis de Yunanlı olmak Avrupalı olmak anlamına gelmektedir.

Kriz sırasında ABD Doğu Akdeniz'de stratejik dengeyi etkileyecek, Rusya'nın bölgede etkinliğini arttıracak Rus füzelerine karşı çıkarken, ABD yönetiminin amacı Kıbrıs'taki müzakere sürecinin devam ettirilmesi olmuştur.¹²²² Rusya bir yandan 'ortadoks ittifakını' genişletirken kendi bünyesinde yaşadığı yüksek enflasyon nedeni ile krize ekonomik çıkarları çerçevesinde krize yaklaşmıştır.¹²²³ Aynı zamanda Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ile ilgilenmesi karşısında Türkiye'ye karşı bir mesaj gönderme isteği de olasılık dahilindedir.

Yunanistan ve Rusya arasındaki silah anlaşmasına ilk tepkiyi Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ömer Akbel dile getirmiştir. Akbel, Rusya'ya nota verilerek gerekli uyarının yapıldığını, Doğu Akdeniz'deki dengenin değişmesini amaçlayan GKRY'nin fiili durum yaratma eylemi karşısında Türkiye'nin de gerekli önlemlerini alacağını

¹²²¹ "Siyasi Tavrı Gecikti", **Cumhuriyet** , 12 Ocak 1997, 17.

¹²²² "ABD'den Savaş Uyarısı", **Cumhuriyet** , 9 Ocak 1997, 8.

¹²²³ Balci, "Kıbrıs'ta Füze Krizi".

söylemiştir.¹²²⁴ 7 Ocak 1997 tarihli MGK kararı ile diplomatik araçlar sonuç vermezse gerektiği takdirde askeri harekâta başvurma seçeneği belirirken Rusya'nın davranışının arkasında Türkiye'deki Kafkasların Çeçenistan'a verdiği destek nedeniyle misilleme stratejisine başvurduğu tespit edilmiştir.¹²²⁵ Diğer taraftan MGK tarafından gerekli olması durumunda güce başvurulması kararı alındığı belirtilmiş, Dışişleri Bakanlığı tarafından ise KKTC'ye Türkiye'nin misilleme siyaseti izleyeceği teminatı verilmiştir.¹²²⁶

Cumhurbaşkanının yanı sıra krize ilişkin açıklamaları ile yürütme kanadında Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanının beyanları yürütmeye çok başlılığı göstermiştir. MGK kararını Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ve Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın açıklamaları takip etmiştir Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan:

“1974 neyi gerektirdi ve ne yaptık aynısını yaparız. Gerekirse vururuz ayaklarımıza bastıkları an iki ayaklarına birden basarız. ...gerekirse vururuz... Biz bölgede huzur olsun istiyoruz. Ama bizim sükûnetimiz bizim bu ağırbaşlılığımız kesinlikle aczimize verilmemelidir. Eğer böyle bir hataya düşerse gerek komşumuz Yunanistan gerekse Kıbrıs Rum tarafı bizim aczimize yormaya kalkarlarsa yanlırlar hüsrana uğrarlar.”¹²²⁷

derken Dışişleri Bakanı Çiller ise Savunma bakanına benzer bir açıklamada bulunmuştur: “Açıkça beyan ediyorum, bu saldırgan silahlar Kıbrıs'ın Güneyine ya konmayacak ya konmayacaktır. Konursa eğer Türkiye gereğini yapacaktır. Ne gerekiyorsa o yapılacaktır. Eğer bunun içerisinde vurulması gereği varsa bu da yapılacaktır.”¹²²⁸ Demıştır.

Türk karar alıcılarının bu kadar katı bir tepki göstermesi füzelerin Türkiye'nin de toprak bütünlüğünü tehdit etmesinden ileri gelmiştir. Çünkü böyle bir sistem 200 km uzaklığa kadar vuruş donanımına sahiptir.¹²²⁹ Ancak diplomatik yollar denenmeksizin böyle sert bir tepki gösterilmesini ABD Dışişleri Bakanı Sözcüsü, “Türk hükümetinin bu görüşte olmadığını umduğunu” söyleyerek dile getirmiştir.¹²³⁰ Çiller ve Tayan'ın açıklamaları Türkiye'yi savaşa sürükleyebilecek niteliktedir. Böyle bir durumda ABD

¹²²⁴ “Moskova'ya Uyarı”, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1997, 16.

¹²²⁵ Lale Sarıbrahimoğlu, “Türkiye: Rumları Vururuz”, **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1997, 10.

¹²²⁶ **age.**

¹²²⁷ “Milli Savunma Bakanı Tayan: Gerekirse Vururuz”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1997, 8.

¹²²⁸ “Türkiye Rest Çekti”, **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1997, 17.

¹²²⁹ Balcı, “Kıbrıs'ta Füze Krizi”

¹²³⁰ “Türkiye Rest Çekti”, **age.**

ve Avrupa Birliği Türkiye'ye ambargo uygulayabilecek Rusya da Yunanistan'ın yanında yer alabilecektir.¹²³¹

Bu anlamda yürütmedeki çok başlılık nedeni ile kimin görüşünün resmi olduğu sorusunun sorgulanmasına yol açmaktadır.¹²³² Özellikle 28 Şubat sürecinden sonra Genelkurmay Başkanlığının dış politika üzerindeki kontrolü hükümetin 'ana muhalefet' pozisyonunu taşımasına yol açmıştır.¹²³³ Koalisyon yapısı ise eşitlikten çok 'rehin alan/rehin kalan' ilişki biçimine dönüşmüştür.¹²³⁴

Cumhurbaşkanı Demirel ise bu noktada krizi itidalli bir şekilde yönlendiren yaklaşımı ile daha çok eylemleri ile ön plana çıkmıştır. Lider kriz sırasındaki ilk açıklamasında KKTC ve Türkiye'yi bir gören bakış açısını yansıtmıştır:

“Kuzey Kıbrıs'a yapılan saldırı Türkiye ye yapılmış telakki edilecektir. Dünyaya söyleyeceğimiz sözler vardır iyi anlaşılmalıdır! Rum tarafı bu dönemi Yunanistan ile ilan ettikleri ortak savunma doktrinini ileri götürmeye çalışmakla geçirmiştir. Adaya ağır silahlar yığmış Yunanistan'a tahsis ettiği üslerin yapımını sürdürmüş gerilimi suni olarak artıran girişimlerin peşinde olmuştur. S-300 füzelerinin alınması da bir müddetten beri ısrarla sürdürülen bu gerilim politikasının yeni bir halkasıdır.”¹²³⁵

Yunanistan ve Kıbrıs'tan algılanan tehdit karşısında Türkiye, Kıbrıs ile bütünleşmesine öncelik vermiştir. Yunanistan'ın adada Türkiye aleyhine bozmaya çalıştığı denge karşısında *kararlılık* ile KKTC'nin desteklenmesine yüksek önem verilmiştir. Lider Türkiye'nin şiddet araçlarına başvurmaktan sakınmayacağını söylerken Türkiye'nin kırmızı çizgisini *açık* bir şekilde ortaya koymaktadır. Lider siyasi rakibinin karşısında ne iyimser ne de kötümser bir yaklaşıma sahiptir. Olabilecek bir çatışma karşısında *gerçekçi* davranarak gerekli görünen tedbirleri aşama aşama uygulamakta ve uygulatmaktadır. Bu anlamda liderin olayları kontrol etmesi rakibin davranışı çerçevesinde şekillenmektedir. GKRY'nde Baf üssüne Yunanistan'a ait F-16 savaş uçağının inmesi üzerine Türkiye'nin F-16 Savaş uçağı KKTC'nin Geçitkale askeri üssüne inmiştir.

¹²³¹ Balcı, “Çiller Türkiye İçin”, 9.

¹²³² Aksu, “Türkiye’de Dış Politika Krizlerinde Hükümetler”, 229.

¹²³³ Gencer Özcan, “Giriş”, **Onbir Aylık Saltanat Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refah Yol Dönemi**, haz. Gencer Özcan, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998): 15.

¹²³⁴ **age**, 13.

¹²³⁵ “Denkaş Ankara’da: Avrupa Cinayete Katılmasın, Demirel: KKTC’ye Saldırı Türkiye’ye Saldırıdır“, **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1997, 8.

Lider askeri güç gösterisini kullanarak hak ve çıkarlarını sahiplendiğini doğrudan bir çatışmaya girmeksizin olası tehditlere hazırlıklı olduğunu göstermiştir. Yunanistan'ın ve Rum Yönetimi'nin adadaki statükoyu Türkiye aleyhine bozma davranışlarına Süleyman Demirel; BM'nin adadaki silahlanma uyarısına dikkat çekerek sorunu *meşrulaştırmıştır*.¹²³⁶

“Türkiye gerek Kıbrıs Türk toplumunun gerek kendi topraklarına tehdit oluşturabilecek gelişmelere müsamaha etmeyecektir. Gerçekçi çözüm Kıbrıs Türk halkının 1960 anlaşmalarıyla garanti altına alınan hak ve çıkarlarının korunmasını sağlamaları, egemenlik haklarını siyasi eşitliği ve güvenliği teminat altına almalı ve 1960 anlaşmalarıyla Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan dengenin devamına imkan vermelidir. Bu çerçevede Türkiye'nin etkin ve fiili garantisi yaşamsal önem taşımaktadır ve mutlaka devam etmelidir. Türkiye gerek Kıbrıs Türk toplumuna gerek kendi topraklarına tehdit oluşturabilecek gelişmelere müsamaha etmeyecektir. Uluslararası toplumunda bu yönde dile getirdiğimiz endişeleri anlayışla karşıladığı ve paylaştığı gözlemlenmektedir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Aralık 1996 tarihinde kabul ettiği son kararında aşırı tüm silahlanmasından duyulan kaygıyı yansıtmıştır.”¹²³⁷

Nitekim lider KKTC lideri Denktaş'ın Ankara'yı ziyareti yukarıdaki demecinde ‘Dünyaya söyleyeceğimiz sözler vardır iyi anlaşılmalıdır’ diyerek *dışarıya* mesaj vermiştir. Bu anlamda lider öncelikle söylemleri ile krizin çözümü gayreti içerisinde. Sadece Yunanistan'a ya da GKRY'ne değil uluslararası dengeleri gözeterek mesajlarını karşı tarafa iletmektedir. Nitekim lider Rusya'ya verilmesi gerekli mesajı iletmiştir.

Denktaş ve Demirel 4 Temmuz 1997'de Kıbrıs ile bütünleşmeyi de öngören bildiride:

“Yunanistan ile mevcut askeri doktrin çerçevesinde Kıbrıs Rum tarafında sürdürülen ağır silahlanma ve Güney Kıbrıs'ta Yunan hava ve deniz üsleri kurulması Türkiye'yi tehdit alanı içine alabilecek silahların Kıbrıs'ta konuşlandırılma olasılığı ve terörist faaliyetlere verilen destek yalnız KKTC'nin ve bölgenin değil Türkiye'nin de güvenliğini tehdit eden hususlardır”¹²³⁸

açıklamasında bulunmuşlardır. Demirel'e göre mesele sadece KKTC'ye ait değil Türkiye'nin de bir meselesidir. Lider uluslararası gelişmelere değişen şartlara göre stratejilerini geliştirmektedir. Örneğin, 1997 Lüksemburg zirvesi ile AB'nin Rum kesimi ile üyelik görüşmelerine başlaması üzerine Türkiye tarafından KKTC ile bütünleşme sürecinin hızlandırılması kararlaştırılmıştır.¹²³⁹ Nitekim lidere göre

¹²³⁶“Resolution 1092 (1996)”, 23 December 1996, [http://unscr.com/en/resolutions/doc/1092,\[08.05.2020\]](http://unscr.com/en/resolutions/doc/1092,[08.05.2020])

¹²³⁷ “TSK Gerekirse Görevini Yapar”, **Cumhuriyet** , 4 Ocak 1997, 1 ve 11.

¹²³⁸ “Liderlerden Bildiri Kıbrıs'ta Yeni Strateji”, **Cumhuriyet** , 5 Temmuz 1997, 18.

¹²³⁹ “KKTC İle Bütünleşme Gündemde”, **Cumhuriyet** , 15 Aralık 1997, 1

Yunanistan AB'den aldığı cesaret ile hareket ederek Türkiye'nin hak ve çıkarlarını zedeleyebilecektir.¹²⁴⁰

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, 1998 yılı TBMM açılış konuşmasında Türkiye'nin baskıyı aşamalı olarak arttırma stratejisinin başarılı sonuçlarından bahsetmiştir.¹²⁴¹

“Yunan-Rum tarafının ağır silahlanma kampanyası ve gerginliği tırmandırmaya yönelik girişimleri Ada'da ve Doğu Akdeniz'de barış ve istikrarı tehdit etmeye devam etmektedir. Bu faaliyetlerin uluslararası alanda da artan ölçüde endişe ve tepkiye yol açtığını müşahade ediyoruz. Türkiye, Kıbrıs'a ilişkin olarak üstlenmiş bulunduğu ahdî ve tarihî sorumluluklar doğrultusunda Ada'da ve bölgede barış ve istikrarın bozulmasına müsaade etmeyeceğini tüm dünya kamuoyu önünde kararlı bir şekilde ortaya koymuştur. Silahlanma girişimlerini pazarlık kozu olarak kullanma çabalarına kesin bir tavırla karşı çıkmıştır. Kendi topraklarımızın ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin güvenliğini her koşulda sağlamak için gerekli önlemler alınmaya devam edilecektir.”

Böylelikle lider barış vurgusu hasmından gelebilecek oldu-bittiye karşı kararlılığını da vurgulamıştır.

Yunanistan Başbakanı Simitis'in Türkiye'nin askeri tedbirlere başvurma olasılığını içeren kararına ilk tepkisi: “Korku ve panik yaratmaya, olayları büyütmeye gerek yoktur” olmuştur.¹²⁴² Başlangıçta lider henüz bir kriz tanımlaması yapmaktan sakınmıştır:

“GKRY bağımsız bir devlet olarak savunma kararını kendi alır biz de destekleriz. S-300'leri müzakere kartlarını artırmak için alıyor olabilirler... Olayları abartmaya gerek yoktur. Ege ve Kıbrıs'ta şu anda öncekinden değişik bir durum da yoktur. Yani bir kriz söz konusu değildir.”¹²⁴³

S-300 füze krizine karşı Başbakan Simitis'in *ihtiyatlı* bir yaklaşım izlediği söylenebilir. Başbakan Çiller vururuz ve Milli Savunma Bakanı Tayan'ın ‘Kıbrıs’ı barut fıçısı haline getirmeyin’ söylemlerine karşı Hükümet sözcüsü Reppas, ‘Türkiye’ye karşı her türlü tedbirin alındığı açıklamasında bulunmuştur.’¹²⁴⁴ İlerleyen aşamalarda ise Simitis: “Türkiye S-300 füzelerini vurursa bu Yunanistan için savaş nedeni sayılır” açıklamasında bulunmuştur.¹²⁴⁵

Simitis füzelerin Girit'e konuşlandırma kararı ile *uluslararası dengeleri gözet*en bir karar almıştır. Simitis, Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin uluslararası

¹²⁴⁰ “Demirel: Cesareti AB'den Alıyorlar”, **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1998,1.

¹²⁴¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Yasama Yılı 4, c. 62, 1.10.1998: 43. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c062/tbmm20062001.pdf> ,[08.05.2020].

¹²⁴² Murat İlem, “Yunanistan Sesini Kısıt”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1997, 1.

¹²⁴³ Murat İlem, “Simitis: ‘Olayları Büyütmeye Gerek Yok’”, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1997, 9.

¹²⁴⁴ “Atina ‘Önlem Aldı’”, **Milliyet**, 10 Ocak 1997, 19.

¹²⁴⁵ “S-300 Gerginliği Tırmanıyor”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1997, 9.

prestijine önem vermektedir. Türkiye'ye karşı elde edilecek askeri avantaj uluslararası alanda Yunanistan'ın siyasi kayıplarına yol açabilecektir. GKRY'nin AB üyeliği S-300'lerin getireceği askeri üstünlükten daha fazla fayda sağlayacaktır. Bu anlamda liderin *pragmatik ve akılcı* olduğu söylenebilir.

Simitis ve Klerides arasında füzelerin kaldırılması tartışmasına ilişkin diyalogda Başbakan Simitis'in pragmatik ve akılcı yönünü okumak mümkündür.¹²⁴⁶

“Simitis: -Sayın Klerides, S-300'leri adaya getirmeyin. Bunun birçok nedeni var. Birincisi rampaları 100 metre olan füzeleri yerleştirmek istediğiniz Troodos dağlarının yolları müsait değil. İkincisi S-300 füzelerini koruyacak hava savunma şemsiyeniz yok. Üçüncüsü, uluslararası tepkiler büyük olacak. S-300'leri getirirseniz BM Güvenlik Konseyi adadaki BM barış gücünün teyidine onay vermeyecek. Kıbrıs'ın 2004 için öngörülen AB üyeliğini de kaybedeceksiniz.. Kaldı ki Türkiye'nin bu füzeleri jetleriyle vurmayacağına dair herhangi bir garanti yok. Biliyorsunuz, şu aralar Türkiye siyasi bir kriz içinde ve bunu kullanarak yeni bir maceraya atılabilir. Bunlardan hiçbirisi olmasa bile S-300'lerin adadaki varlığı gerginlik ortamını kalıcı kılacaktır.

Klerides: - Sayın Başbakan, Yunanistan Kıbrıs'ı iki kez satmıştır. Birincisi 1967 yılında Yunan cuntası, adadaki Yunan tümenini geri çekmekle bizi korumasız bıraktı. İkincisi 1974'te Türkiye'nin adaya ikinci çıkarmasını yapmasına izin verdi. Bir üçüncüsünün sizin tarafınızdan yapılacağına inanmak istemiyorum...

Simitis: -Sayın Cumhurbaşkanı siz ne söylediğinizin farkında mısınız? Beni şaşırtıyorsunuz. Söylediklerinizi kabul etmek mümkün değil. Benim hükümetim her zaman Kıbrıs'ın yanında olacaktır. Benim söylemek istediğim, S-300'leri adaya getirirseniz bunun sonuçlarının ne olacağı. Bu nedenle S-300'lerin gelişi ya tamamen iptal edilmeli ya da Yunanistan'ın Girit adasına getirilmeli...

Klerides: - Kararınızı önceden verdiğiniz belli oluyor.. S-300'leri almazsak, Türkiye karşısında geri adım atmış olacağız. Aynı zamanda Yunanistan ile Kıbrıs arasındaki 'Ortak Savunma Hattı Doktrini' de zarara uğrayacak ve inandırıcılığı kalmayacak.. Bence S-300'leri Kıbrıs'a getirelim ancak şimdilik konuşlandırmayalım... Füzelerin iptali ya da Girit'e gönderilmesi görüşünüze katılmıyorum..

Simitis: -Yani reddediyorsunuz. Peki, Türk jetleri Lefkoşa üzerinde uçarsa ne yapacaksınız?“

Klerides: -BM Güvenlik Konseyi'ne şikayet ederiz...

Simitis: -Yeni bir macera ortamında gelir kaynağınız turizmin çökeceğinden korkmuyormusunuz?

Klerides: -Ekonomimiz sağlam... Dayanırız.

Simitis: -Türkler küçük çapta bir kara operasyonu yaparsa ne olacak?

Klerides: -Savaş çıkar...”

Türkiye'nin askeri üstünlüğünü liderin kabul ettiği ve buna karşı akılcı davrandığı söylenebilir. Klerides'in Türkiye'nin adadan askerlerini çekmesi için pazarlık olarak kullanmak istediği füzeler karşısında Simitis, Türkiye'nin askeri üstünlüğünü kabul etmiştir. Türkiye'den algılanan tehdit karşısında lider kazançtan çok sahip olduklarını kaybetme kaygısı taşımıştır. Yunanistan'ın AB ortak para birimine dahil olabilmesi

¹²⁴⁶ “S-400'leri Beklerken S-300 Krizi Neydi Nasıl Sonuçlandı?”, **Diken**, <http://www.diken.com.tr/s-400leri-beklerken-s-300-krizi-neydi-nasil-sonuclandi/>, [07.05.2020].

ekonomisinin de güçlü olmasını gerektirmektedir. Olası sıcak bir çatışma Yunanistan'ın AB para birimine girmesini de ertelenmiş olabilecektir.¹²⁴⁷ Nitekim AB kriz sırasında çok fazla taraf olmamakla beraber izlemiş olduğu sessiz tavır ile Rum tarafının yanında yer almamıştır.¹²⁴⁸

Oysa olası bir çatışma maliyet anlamına geldiğinden lider *uzlaşmacı* dış politika davranışı izlemiştir. Diğer yandan kriz sırasında ABD'nin desteğinin zaman içerisinde alınmamış olması, büyük güç desteğinin eksikliği krizin sonlandırılmasında etkili olmuştur. Her ne kadar soğuk savaş sona ermiş olsa da bu dönemde Balkan coğrafyasında ABD ve Rusya arasındaki rekabetin devam ettiği söylenebilir. Balcı bu durumu şöyle aktarır:

“...NATO'nun genişleme kararından ciddi bir biçimde rahatsızlık duyan Rusya kendisine düşman olarak gördüğü Kuzey Atlantik İttifakı'na derin bir kuşkuyla bakıyor. Füze krizinin bir Türk-Yunan savaşı ile sonuçlanması NATO'nun güney kanadının çökmese örgütün çatlamasına yol açacaktır. Bu arada Rusya'da Rumların koruyucu meleş rolünde Kıbrıs'a yani NATO'nun çökmüş olan S-300'lerin NATO hava sahasındaki tüm uçakları denetleyebilecek olması, Rus teknisyenlerin adadaki varlığı Türk-Yunan çatışmasından fazla bir anlam da ifade etmektedir.”¹²⁴⁹

Kriz sırasında İngiltere'nin olası bir savaş durumunda adadan İngiliz halkını ve turistlerini çıkarmayı amaçlayan planları ortaya çıkmıştır. Bu durum GKRY için maddi kaybın bir göstergesi olurken diğer taraftan ABD, İngiltere ve Güvenlik Konseyi Rum yönetimini uyarmıştır.¹²⁵⁰ Ayrıca İngiltere fiili olarak da eyleme geçmiş Ada 'ya gelen Yunan bandıralı gemilerde ve füzelerin yerleştirilebileceği muhtemel yerlerde keşif uçuşları yapmaya başlamıştır.¹²⁵¹

Gerçekleştirilen uyarılar karşısında Yunanistan hükümeti füzelerin Kıbrıs'a konuşlandırılmamasıyla uluslararası hukuka uygun bir adım adım atmış böylelikle kamuoyuna karşı sorumluluğunu açıklayabilir meşru bir nedene dayandırmıştır.¹²⁵² Füzelerin Girit'e yerleştirilmesi kararı sonrasında ise Yunanistan lideri muhalefet

¹²⁴⁷ Berberakis, “Kabahat Klerides'te”, 19.

¹²⁴⁸ Erol Manisalı, “Füze Krizinin Arkasındaki Oyun”, **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1997, 9.

¹²⁴⁹ Ergun Balcı, “S-300'ler ve ABD”, **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1998, 9.

¹²⁵⁰ Güneri Civanoğlu, “Akıllı Olan Vazgeçer”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1998, 19.

¹²⁵¹ Murat İlem, “Rumlara İngiliz Ablukası”, **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1998, 9.

¹²⁵² Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 247.

partileri ve basın tarafından eleştirilmiştir.¹²⁵³ Yunanistan Genelkurmayı ise füzelerin ‘siyasi art niyetlere alet olmaması’ gerektiğini savunmuştur.¹²⁵⁴

Bu anlamda muhalefet karşısında Yunanistan’ın uzun vadeli çıkarlarını düşünen Simitis sıcak bir çatışmayı riskli olarak algılamıştır.

3.2.13. Suriye-Öcalan Krizi ve Liderler (Demirel-Simitis)

Türkiye PKK terör örgütüne yönelik siyasi ve askeri mücadele halinde bir ülke olarak bu mücadeleyi sadece Türkiye içerisinde değil örgütün dışsal bağlantıları dolayısı ile dış politikasında da devam ettirmiştir.

PKK’nın dış desteklerinden biri olan Yunanistan’ın PKK’ya sağladığı lojistik ve siyasi destek Türkiye’nin ulusal güvenliğine ve toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanmıştır.¹²⁵⁵ Abdullah Öcalan kendi ifadesinde Yunanistan’nın desteğini şöyle aktarmaktadır:¹²⁵⁶

“Yunanistan’la ilişkimiz 1988 yılında başladı. Bu tarihte Kostas Baduvas (Eski İçişleri Bakanı Girit Milletvekili) ve Naksakis (emekli albay) aslı kişilerle bağlantı kurdum. Bu ülkede kiliseden, belirli işadamları ve halktan, para yardımı alıyorduk. Ayrıca Fonita Kürdistan (Kürdistan’ın Sesi) adlı bir dergi çıkarıyorduk. Dergimiz bağış karşılığı satılıyordu ... Bu kampta ayrıca her türlü patlayıcı hakkında bomba eğitimi de veriliyordu.”

Lojistik desteğin ötesinde Yunanistan askeri alanda da PKK’nın önemli destekçisi olmuştur.¹²⁵⁷ Yunanistan Hükümeti’nin PKK’ya verdiği destek Türk karar alıcılara göre Yunanistan’ın düşman tavrı ile hareket ettiğini göstermiştir.¹²⁵⁸ Nitekim Türkiye’nin tüm uyarılarına rağmen Yunanistan’ın örgüte olan desteğini sürdürmesi Türkiye’nin toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olmuştur. Böylesi bir tehdit ister istemez savaş riskini de içinde barındırmıştır.

Her ne kadar Yunan yetkililer PKK’ya verilen desteği reddetmiş olsa da¹²⁵⁹ Öcalan’ın Kenya’da Yunanistan Büyükelçiliği’nde saklandığının açığa çıkması ile Yunanistan gerçeği kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu olayla birlikte Yunanistan kendi içinde

¹²⁵³ Taki Berberakis, Cemal Akay, “S-300’ler Başka Adaya”, **Milliyet**, 30 Aralık 1998, 21.

¹²⁵⁴ Taki Berberakis, “Simitis’e Asker Uyarısı”, **Milliyet**, 1 Ocak 1999, 18.

¹²⁵⁵ Aksu, “1998 Abdullah Öcalan”

¹²⁵⁶ “Bakın Şu Yunan’ın Yaptığına”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/bakin-su-yunanin-yaptigina-39066627>, [06.06.2019].

¹²⁵⁷ **age.**

¹²⁵⁸ Aksu, “1998 Abdullah Öcalan”

¹²⁵⁹ Konstantin Stefanopoulos, “Yunan Dış Politika Meseleleri”, **Yunan Paradoksu**, der. Graham T. Allison, Kalipso Nikolaydis, (İstanbul: Doğan Kitap, 1999):175.

bölünmeye gitmiştir. Ülke bu kriz ile saygınlık/prestij kaybına uğramış krizin sorumluluğunu üzerine almayı reddetmiştir.¹²⁶⁰ Bu anlamda krizi tırmandırmaktan sakınan bir siyaset izlemeyi tercih eden Yunanistan hükümeti üç bakanın istifa etmesi ile sorumluluğu bu kişilere yüklemeyi tercih ederek PKK desteğinin hükümet politikası olmadığı izlemine yaramak istemiştir. İstifa eden Dışişleri Bakanı Pangolos: “Kendimin ve ülkemin menfaatleri doğrultusunda Abdullah Öcalan’a yardım etmeye çalıştım. O dönemler bana karşı çıkmayan çalışan arkadaşlarım oldu maalesef çoğu zaman onları dinledim şimdi o dönemleri tekrar yaşasam o hataları bir daha yapmazdım.”¹²⁶¹ diyerek nitekim bunun Yunanistan’ın hükümet politikası olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan Yunanistan’daki PKK örgütü mensubu kişiler Yunanistan’ı Öcalan’ı teslim etmekle suçlayarak polisle çatışmaya girmişlerdir.¹²⁶² Bu anlamda Yunanistan hükümet krizinin yanı sıra iç çatışma ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Yunanistan’ın uluslararası alanda terör örgütüne destek veren haydut ülke konumuna düşmesi Türkiye tarafından yeterince cezalandırıcı bir durum olmuştur. Bu aşamada Türkiye, Yunanistan’ın da krizin çözümüne ilişkin koşullarda açık kapı siyaseti izleme davranışını algılaması üzerine müzakereye açık bir tutum benimsemeyi tercih etmiştir.

Demirel Yunanistan’ın PKK desteğini sürdürmesini Öcalan’ın yakalanmasından Yunanistan’ın pişmanlık duymamasını eleştirmiş ve Yunanistan’ın ‘yasadışı devlet’ olarak kabul edilmesi gerektiğini ve Türkiye’nin Yunanistan’ın yasadışı davranışlarını sürdürmeye devam etmesi halinde meşru müdafaa hakkını kullanacağını söylemiştir.¹²⁶³ Öcalan’ın yakalanması sonrasında Demirel’in Yunanistan’a PKK desteğin sürdürmesi halinde meşru savunma hakkını kullanacağı açıklaması zımni bir ultimatoom olarak değerlendirilmiş¹²⁶⁴ böylece Türkiye Yunanistan’da savaş tehdidi algısını yaratmayı, krizi tırmandırabileceği seçeneğinin göz önünde bulundurulmasını, tercih etmiştir.

¹²⁶⁰ Aksu, “1998 Abdullah Öcalan”

¹²⁶¹ “Yunan Bakandan Hadsiz Beyanat: ‘En İyi Türk Ölü Türk’tür’”, <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/yunan-bakandan-hadsiz-beyanat-quot-en-iyi-turk-olu-turk-tur-quot/166126/>, [06.06.2019].

¹²⁶² Murat İlem, “Öcalan Yunan Hükümetini Sarstı”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1999, 7.

¹²⁶³ “Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel’in Filipin”, 163.

¹²⁶⁴ “Ültimatoom”, **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 1.

Cumhurbaşkanı Demirel ayrıca Yunanistan'dan şu taleplerde bulunmuştur:¹²⁶⁵

- Kampların kapatılması,
- PKK militanlarının tutuklanarak Türkiye'ye iade edilmesi,
- Lojistik ve silah desteğine son verilmesi,
- Propaganda ve kara para aklama faaliyetlerini sonlandırması.

Demirel'in bu söylemleri karşısında ise Simitis hükümeti algıladığı tehdit karşısında krizi tırmandırmaktan sakınmaktadır:

“Yunan halkının duyarlılığından ve hoşgörüsünden yararlanıp kendi çıkarlarını düşünenler vardır. Bu düşüncesiz kişiler, Kürt sorununun Türk-Yunan gerginliğinin tırmanması ya da Yunanistan'ın, askeri faaliyetleri desteklemesi ile çözüleceğine inanmaktadır. Biz, hükümet ve Yunan halkı olarak, tarihi bilgi ve tecrübelerden yoksun bu kişilerin düşüncelerini kınıyoruz. Bu düşüncede olanlar tehlikeli amatörlerdir.”¹²⁶⁶

Simitis hükümeti Papandreou'dan geriye kalan ‘Türkiye düşmanlığı’ söylemleri ile Yunanistan'ın demokratik, ekonomik, toplumsal gelişim hedeflerine ulaşamayacağını bilincindedir. 1999 yılı milenyum olarak adlandırılan 2000 yılının hemen bir yıl öncesidir. Milliyetçilik hala bu dönemde önemini koruyor olsa da terör bu çağın felaketlerinden biri olarak kabul görmeye devam edecektir. Bu anlamda Yunanistan'ın ulus-devlet mantığı içerisinde uluslararası hukuka uygun davranması ulus-devlet olma gereğinin varoluşsal bir gereğidir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis Suriye-Öcalan krizinde dolaylı taraftırlar. Bu krizler sonucunda siyasal sorumsuzluğuna rağmen Cumhurbaşkanı Demirel'in Türkiye'nin ulusal çıkar ve önceliklerini koruma meselesi söz konusu olduğunda yönlendiren/yöneten rolünün ön plana çıktığı söylenebilir. Başbakan Simitis ise gerek Kardak gerekse de S-300 ve Suriye-Öcalan krizlerinde Türkiye'den tehdit algısına rağmen ulusal çıkarları Avrupa ile bütünleşme olduğundan Yunanistan'ın krizlerdeki başarısızlığını telafi edecek ulusal çıkar ve öncelikleri ile krizleri yöneten bir liderdir.

1 Ekim 1998'de Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in TBMM açılış konuşmasında S-300 füze krizinin yanı sıra cumhurbaşkanının gündemini Suriye-Öcalan krizi de

¹²⁶⁵ “Demirel'den Atina'ya 8 Uyarı”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/demirel-den-atinaya-8-uyari-39067203>, [12.02.2020].

¹²⁶⁶ Stelyo Berberakis, “Simitis Çark Etti”, **Sabah**, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/03/06/R03.html> , [06.06.2019].

işgal etmiştir. 20 Ekim 1998 Adana Protokolü ile Suriye ile yaşanan kriz sonlanırken Suriye'nin yerini Öcalan'ın saklandığı ya da saklatıldığı başka bir ülke yerini almaktaydı. Nitekim Türkiye karşısında bu ülke olarak Yunanistan'ı bulmaktadır.

Suriye-Öcalan krizi ise Türkiye ve Suriye arasında doğrudan bir kriz teşkil ederken PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Atina Büyükelçiliğinde yakalanması ve Yunanistan'ın teröre olan desteğinin açıkça ortaya çıkması boyutu ile Türkiye ve Yunanistan arasında çatışma seviyesinde kendisini göstermektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'in bu krizde tehdit algısı önemli bir paya sahiptir:

“Meseleyi Anayasa gereği asli görevim saydım. Halk perişandı. Devlet yönetimi sabırsızdı. Askere tepki vardı. Her şeye bakıldı. Mesela 94-95'te öğrendik ki, askeri yetkililerimiz ve sivil yetkililerimiz İspanya ve İrlanda örneklerini incelemiş. Öğrendik ki, milliyetçi, ırkçı terör diğerleri gibi kolaylıkla bitmiyor. Doğru adımları atmazsanız, gayesine ulaşana kadar devam ediyor. İrlanda-İspanya dersi İrlandalıların ve İspanyolların söylediklerinden biri, 'Komşulardan yardım gördüğü sürece, sonuçlandırmak zordur'. Ben Cumhurbaşkanlığına, hatta başbakanlığa gelmeden önce de takip ediyordum. Bu hadisenin küçümsenmesini, 'Bir avuçtur' filan denilmesini hep eleştirdik.”¹²⁶⁷

Bu anlamda liderin komşu ülkelerden algıladığı tehdit Yunanistan'a karşı geliştirdiği tepkide önemli bir yer bulmuştur.

1997 yılında asker ve sivil hükümet arasında kutuplaşmanın olduğu bir döneme girilmiştir. Özellikle Başbakan Erbakan'ın Libya ziyareti sırasında Libya lideri Kaddafi'nin 'Kürdistan kurulmalı' önerisi karşısında sessiz kalması askerin oldukça tepkisini çekmiştir.¹²⁶⁸ Kudüs gecesi ile şariat düzenini andıran görüntülerin ortaya çıkması, 28 Şubata giden süreci hazırlamış, 1997 Mayıs ayında Refah Partisine kapatma davası açılmış Başbakan Erbakan 18 Haziran 1997'de istifa etmiş, 20 Haziran tarihinde Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığında Anavatan Partisi, DSP ve DTP'den oluşan 55 inci azınlık hükümeti kurulmuş ancak bu hükümet 1998 Kasım ayında Başbakanın mafya bağlantıları nedeni ile gensoru önergesi ile görevden düşmüştür. En nihayetinde Suriye-Öcalan Krizini yönetecek olan Başbakan Bülent Ecevit liderliğindeki Bağımsızlarla birlikte oluşturulan 56 ıncı hükümet 11 Ocak 1999 tarihinde görevine başlamıştır.¹²⁶⁹ Kurumsal olarak zor bir süreçten geçen toplumda

¹²⁶⁷ Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün (7)...”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-7-719567/>, [12.05.2020].

¹²⁶⁸ Beklan Kulaksızoğlu, “Türkiye'nin Postmodern Darbesi: 28 Şubat”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye'nin-postmodern-darbesi-28-%C5%9Fubat/a-42761910>, [13.05.2020].

¹²⁶⁹ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006): 217.

da askere karşı bir tepki oluşmuştur. Böyle bir ortamda MİT'e verilen görevi Yetkin şöyle aktarır:

“Harekâtın bir MİT-Genelkurmay ortak harekâtı olup olmadığına karar vermek önem taşıyordu. Geçmişte ortak harekâtların yetki-sorumluk kargaşasından dolayı başarısızlığa uğradığı örnekler vardı. Ortak harekât güvenlik zaafı ve bilgi sızma ihtimalini de getiriyordu. Genelkurmay'ın belli çekinceleri vardı. Yurtdışına asker göndermek için Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca Meclis kararı da gerekiyordu. Sonuçta MİT sorumluluğu aldı. Genelkurmay sağlayacağı muharip olmayan sınıftan bir askeri doktor hariç, operasyon ekibi MİT elemanlarından seçilecekti. 5 Şubat'ın ilk saatlerinde Kıvrıkoğlu: ‘Tamam, yapalım’; Ecevit; ‘Başarılı olacağına inanıyorum’ dedi. Demirel, ‘Doğru bir proje’ dedi, ‘Hayırlı olsun.’”¹²⁷⁰

Bu kurumsal görev paylaşımı içerisinde ise Dışişleri Bakanlığı da Öcalan'ın herhangi bir ülkeden iltica almaması için uğraşmış, hangi ülkeye girip çıktığını takip etmiştir.¹²⁷¹

Yunanistan'ın PKK ile ilişkisinin açıkça Kenya'da Öcalan'ın yakalanması ile çıkması karşısında ise Türkiye'nin ilk tepkisi aslında tepkisizlik olmaktadır. Bu anlama Türkiye'deki karar alıcılar ‘taşların yerine oturmasını’ beklemişlerdir.¹²⁷² Verilecek ilk tepki karşısındakinin davranışlarını öngörmeden verilmiş olacaktır. Aynı zamanda iletilmek istenilen mesaj karşı tarafın içinde bulunduğu karmaşa nedeni ile anlaşılamayacaktır.

Cumhurbaşkanı Demirel Yunanistan'a karşı şu açıklamada bulunmuştur:

“Yunanistan sığınacak yer arayan PKK teröristlerine melce sağlamakta bunlara eğitim kolaylıkları ve lojistik destek vermektedir. Yunanistan PKK terör eylemlerini hiçbir zaman kınanamamıştır. Aksine kısa bir süre önce bir kez daha PKK terör örgütünü ve onun ele başısı Öcalan'ı terörist olarak görmediğini açıklamıştı Nihayet son olarak PKK terör örgütünün elebaşının Kenya'da ele geçirilmesinden önce Yunanistan tarafından kendisine sağlanan yardım ve bunun bizzat Yunanlı yetkililer tarafından itiraf edilmesi her şeyi açıkça gözler önüne sermiştir. Bu gelişmeyle birlikte Yunanistan ve suç ortağı Kıbrıs Rumları terörizmle ilişkilerinde

¹²⁷⁰ Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün...(15)”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-15-720211/>, [20.05.2020].

¹²⁷¹ Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün...(14)”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-9-719671/>, Yetkin Öcalan'ın kaçış mücadelesini şöyle aktarır: “Öcalan 29 Ocak'ta bir Rus jetiyle Baltık kıyısına, Saint Petersburg'a götürülür. Yakıt ikmali yapılır. Uçak, Naxakis de içinde olduğu halde yarım saat geçmeden St. Petersburg'dan havalanır: İstikamet Atina. Yunan Dışişleri Bakanı Pangalos'la Başbakan Kostas Simitis arasında Öcalan nedeniyle yaşanan görüş ayrılığı ise derinleşmektedir. Simitis, Yunan gizli servisi EYP'ye Öcalan'ın ülkeye sokulmaması talimatı vermiştir. EYP, Naxakis'in Öcalan'ı getirme çabası içinde olduğunu saptamış, kendisini sıkıştırmaya başlamıştır. Öcalan bu kez Atina, Ellinikon havaalanında karşılanmak bir yana, gizlice Atina'nın banliyölerinden Nea Makri'de yaşayan Naxakis'in arkadaşı yazar Vula Damyanako'nun evine götürülür. ...Ne PKK'lıların, ne de Yunanlıların tahmin ettiği bir şey olur. Beyaz Rus hükümeti, havaalanını trafiğe kapatır. Uçak Minsk'e inmeden rotayı Hollanda'ya, Rotterdam'a çevirir. Hollanda hükümeti de bir emrivakiyi önlemek amacıyla saat 21.1 itibarıyla bütün hava sahasını kapattığını ilan eder. Yunan uçağı çaresiz geri döner. Ancak hükümet artık uçağı Atina'ya indirmeyecektir. Uçak Ege Denizi'ndeki Korfu Adası'na iner. Gün 1 Şubat'a dönmüştür. Öcalan ve beraberindekiler Korfu Adası'nda EYP'nin kontrolündeki bir eve konur...”

¹²⁷² “Türkiye Atina'yı İzlemede”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1999, 1.

suçüstü yakalanmışlardır...daha da vahimi hala bir pişmanlık işaretinin ortada olmamasıdır. Aksine Yunanistan terörist Öcalan'ın adaletin eline geçmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü pişkinlikle sergilemektedir. Böyle bir ülke ancak 'yasadışı bir devlet' olarak tanımlanabilir. Yine de Yunanistan'a bir şans daha vermek istiyoruz bu çerçevede Yunanlı yetkilileri bir kere daha medeni ve hukuka saygılı her iki ülkenin yapması gerektiği gibi uluslararası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini uymaya davet ediyorum. Bununla birlikte şayet yasadışı davranışlarını sürdürmeyi tercih ederlerse Uluslararası hukuktan doğan meşru müdafaaya dönük gerekli tedbirleri alma hakkımızı saklı tutuyoruz.”¹²⁷³

Liderin bu açıklamasını gerçekleştirmeden önce Başbakan Ecevit ve askeri liderler ile görüşmüş ve konuşmasını Filipin TV'sinde gerçekleştirmiştir. Lider aslında bu konuşmayı Filipinler seyahati sonrasında da gerçekleştirebilirdir ancak Yunanistan'ın tutum ve davranışlarına uluslararası alanda bir tepki göstermektedir. Bu konuşma aynı zamanda tırmandırma siyasasının da başlangıcını oluşturmuştur.¹²⁷⁴

Lider Yunanistan'ın PKK'ya olan desteğini tehdit olarak algılamış ve bu destek karşısında Yunanistan'ın cezalandırılması Türkiye için önemli olmuştur. Bu anlamda Yunanistan'ın 'yasadışı devlet' olarak tanımlanması öngörülen ceza araçlarından biri olmuştur. Ancak bu tanımlamadan önce Yunanistan'ın PKK'ya olan her türlü desteğini sonlandırması ile taraflar statüko-anteye dönebileceklerdir. Bu noktada liderin şans verme vurgusu ile *barışçıl* yaklaşımı önem arz etmektedir. Yunanistan'ın meydan okuması karşısında ise liderin 'meşru müdafa' vurgusu her türlü riskli seçeneğin göz önünde bulundurarak kuvvet kullanma yöntemine başvurmaktan sakınmayacağını göstermektedir:

“Komşumuz Yunanistan'ın büyükelçiliğinde misafir çıktı. Dünyaya sesleniyorum Türkiye'nin 30 bin vatandaşı ölmüştür. Bu terör müdür değil midir? Terör değilse acaba kaç kişinin daha acaba hayatını yitirmesi gerekiyor? Bunun sınırı daha 20 bin kişinin ölmesi midir? Günahdır bu ölen insanların da bir yaşam hakkı var sadece öldürene merhamet göstererek bir yere varmazsınız. ...dünyaya sesleniyorum bunu ayıplamıyor musunuz?. Ey Yunanistan ne yapıyorsun demeyecek misin (BM, NATO, AGİT, AK) Türkiye nefsi müdahalesinin gereği neyse onu yapar bu en son söylenecek sözün söylenmesi lazımdı söyledim bunun ne içerde ne dışarda yadırganacak bir yeri yoktur... Terörün dış irtibatları içinde Yunanistan'ın teröre olan desteğini ortadan kaldırmaya çalışıyoruz ve kim destek veriyorsa ona diyoruz ki çek elini bunun içinden başka şekli yoktur, herkesin anlayacağı budur... Yunanistan terörü destekleyemez etmemelidir de. Yunanistan uygar ülkelerle aynı masaya oturacak hem de terör destekleyecektir ve bu sadece Türkiye'nin meselesi olacaktır bu anlaşılamaz. Yunanistan'ın terör örgütü tarafından kullanılan bütün kampları kapatması lazımdır hakkında tutuklama kararı çıkartılan teröristleri tutuklayarak adalete teslim etmesi veya Türkiye'ye iade etmesi lazım. PKK teröristlerine verilen eğitimin verilmemesi lazım. PKK teröristlerine silah verilmemesi lazım örgüte her türlü malzeme isteğine son verilmelidir. Terör örgütünün katliama teşvik eden propaganda faaliyetlerine izin verilmemelidir. Terör örgütünün kara para aklama operasyonlarına da aracılık etmemesi

¹²⁷³ Mustafa Balbay, “Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den Yunanistan'a Sert Uyarı: 'Atina Terör Destekçisi'”, **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1999, 1, 19.

¹²⁷⁴ Taha Akyol, “Apo'nun Sonu”, **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 17.

lazım.”¹²⁷⁵

Cumhurbaşkanı Demirel’in bu açıklamasını zamansal olarak bir hafta gecikmeli olarak gerçekleştirmesinin arka planında Yunanistan’ın kendi içinde geçirdiği siyasi krizin etkisi içerisinde Türkiye’nin söylemlerine karşı Yunan kamuoyunun birleşebileceği olasılığı rol oynamaktadır.¹²⁷⁶ Türkiye’nin Suriye ile geçirdiği kriz yönetim süreci sonrasında herhangi bir çatışma süreci yaşanmadan Öcalan’ın ele geçirilmesine karşılık bu konuşma Suriye ile yaşanan krizi tetikleyen 1 Ekim konuşması ile eş değer olarak nitelendirilmektedir.¹²⁷⁷ Çünkü Yunanistan’ın teröre destek veren düşmanca davranışları artık Türkiye tarafından kabul edilemez bir aşamaya ulaşmıştır. Demirel’in bu açıklamasını Dışişleri Bakanlığı da takip ederek Yunanistan’ın PKK’ya olan desteğinin kınanmasını talep etmiş başka ülkelerin de Yunanistan’ın terörü destekleyen eylemlerine devam etmesi halinde Yunanistan’a karşı tavır göstermelerini istemiştir.¹²⁷⁸ Nitekim Dışişleri Bakanı Sermet Atacanlı Demirel’in görüşünün Türkiye’nin görüşünü yansıttığını söylemiştir. Bu anlamda Demirel’in yürüttüğü dış politika krizi liderin baskın liderlik özelliğini doğrular niteliktedir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Yunanistan’ın terör olan desteğini Türkiye’nin hak ve çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak algılamıştır:

” Öz savunma her zaman savaş demek değildir. Ben savaş ilan etmiyorum. Ben öz savunma ilan ediyorum... Türkiye’de cereyan eden terördür. Türkiye bununla mücadele ederken haklı olarak uluslararası destek bekler. Haklı olarak uluslararası işbirliği bekler haklı olarak komşularından ve uluslararası uygar dünyanın diğer üyelerinden bu taahhütlere uymasını bekler. Türkiye bu ıstırabını birçok kez dile getirmiştir ve çağrısını yapmıştır. Ben bugün yine çağrıda bulunuyorum. Türkiye bu terörün ıstırabını daha fazla yaşamak istemiyor hiçbir devletin bölücü teröre destek vermesini istemiyor ..Teröre gerekçe verenler o terör suçuna iştirak etmiş olurlar herkes Türkiye’ye yönelik bu hareketin arkasından çekilmelidir. Kişiler kurumlar ve devletler destek vermemelidir ...4 ay zarfında gördü ki Yunanistan bu harekete destek vermiştir. Bizim buna iyi yapmıştır dememiz mümkün mü? Türkiye’de kan dökülürken Yunanistan’ın bu kan dökülmesine destek vermesi acaba neye sığar? Bizim uygar alemden ve Yunanistan’dan istediğimiz bu terör hadisesinin arkasından çekilmesidir. Yunanistan’da PKK kampları vardır. Bomba talimerli vardır. Türkiye’nin içine salınır bunlar. Türkiye’de eylemler yapılır bunları komşularımıza anlattık sonuç alamadık. Hadise üryandır bütün çıplaklığıyla ortadadır. Yunanistan’ın böyle bir hadisede kötülük olsun diye insanlık dramı olan terörde terörist bir ülke olarak yer alması kendi yararına değildir. Başka ülkeler Yunanistan’ı rouge devlet (haydut devlet) olarak saymazlarsa şu gündeme gelir, diğer rouge devlet saydığımız ülkeleri hangi kıstasla sayıyorsanız ve bunlar Yunanistan’da da varsa size sormazlar mı buna niye uygulamıyorsunuz diye. Bakınız terörü kim savunmaya kalkarsa batar, medeni alem burada sınavdadır. Herhalde Türkiye’nin Yunanistan’ın bu halini devam ettirmesi durumunda elini kolunu bağlayıp durmasını kimse beklemesin. Açık aleni bir düşmanlık bu. Normal olarak devam etmemesi lazım. Yunanistan yalnız bir ülke değil

¹²⁷⁵ “Apo Cinayetten Yargılanacak”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1999, 8.

¹²⁷⁶ Hasan Cemal, “Atina’ya Son Uyarı”, **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 19.

¹²⁷⁷ **age.**

¹²⁷⁸ “Dışişleri: Atina PKK’yı Kınasın”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1999, 1.

verdiği uluslararası taahhütlerini yerine getirmesi için uygar alemin de tavır almasını istiyoruz. Yunanistan’a şunları yap dedik: kampları kapat, hakkında tutuklama olan teröristleri adalete teslim et ve Türkiye’ye iade et PKK teröristlerine silah temin etme... Yunanistan’ın uluslararası kamuoyunun önünde kendini aklaması ve terörizmle irtibatını geçmesi için bir fırsat veriyoruz.”¹²⁷⁹

Demirel’in sözleri oldukça ağır bir nitelik taşımaktadır. Lider konuşmasının başında; “Öz savunma her zaman savaş demek değildir. Ben savaş ilan etmiyorum. Ben öz savunma ilan ediyorum” diyerek Türkiye’nin hak ve çıkarlarını koruma sorumluluğunu üstlenmekte ve ancak lider bu koruma görevinin savaş olmadığını belirterek *uzlaşmacı* tavrını göstermektedir. ¹²⁸⁰ “Hadise üryandır bütün çıplaklığıyla ortadadır” diyerek lider konuşmasında Yunanistan’ın teröre olan desteğinin açıkça ortada olduğunu ifade etmiştir. Yunanistan’ın bu desteği karşısında lider kendi istemini de *açık ve basit* bir şekilde dile getirerek Yunanistan’ın teröre olan desteğini (kampların kapatılmasını, propaganda faaliyetlerine son verilmesini, teröristlerin iadesini, silah ve lojistik desteğin bitirilmesini) çekmesini talep etmiştir. Türkiye’nin komşusundan gelen terör desteği Türkiye’nin içerisinde kolaylıkla genişlemektedir. Kaldı ki lidere göre Yunanistan’ın eylemleri demokratik devlet olma niteliğine uymamaktadır. Bu nedenle de lider Yunanistan’ın teröre destek veren eylemlerini devam ettirmesi halinde uluslararası ilişkilerde Yunanistan’ın haydut devlet olarak nitelendirilmesini istemiştir. Böylece Yunanistan’ın tekrarlayacak eylemleri karşısında lider Yunanistan’a sorunu *uluslararasılaştıracağı* mesajını iletmektedir. Lider Yunanistan’ın teröre vereceği destek karşısında sorunu uluslararasılaştırma seçeneğini caydırıcı olarak rakibine karşı kullanmayı tercih etmiştir. Bu anlamda lider *diplomasiyi* önceleyen bir yaklaşımı benimsemiştir. Lider *bekle ve gör* taktiği ile hareket ederek eylemlerini ona göre tasarlayacağını bu nedenle de nitekim Yunanistan’a fırsat verdiğini belirterek *görülmeye açık* bir tutum sergilemiştir.

Diğer yandan Demirel, Yunanistan’ın AB ve NATO ittifakının bir parçası olarak teröre destek veren ülkeler listesine alınması talebinin kabul görmeyeceğinin farkındadır.

¹²⁷⁹ “Yunanistan’dan 8 İstek”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1999, 1, 8.

¹²⁸⁰ Gazetecilerin Demirel’in açıklaması üzerine Türkiye’nin tanklarını sınıra kaydırma gibi bir girişimde bulunup bulunmayacağı, Yunanistan ile savaş çıkar mı sorusu üzerine Demirel: ‘Haziran’da Kırkpınar güreşleri olur’ demiştir. “Yunanistan’ın Eli Kanlı”, 20.

Burada önemli olan Cumhurbaşkanı Demirel'in uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek istemesidir.¹²⁸¹

Türkiye'nin İtalya'ya karşı gösterdiği kararlılığı Yunanistan'a karşı da gösterecek olması aynı ittifak üyesi devletleri karşı karşıya getirirken sıcak bir çatışma riskini içerisinde barındırmıştır. Bu anlamda PKK liderinin Türkiye'ye teslim edilme sürecinde ABD oldukça önemli bir role sahip olmuştur. Murat Yetkin bu durumu şöyle aktarır:

“Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Atasagun, 1 Şubat 1999'da Yunan istihbarat teşkilatı EYP'nin Başkanı Stavarakis'e bir faks çeker; özetle, 'Öcalan'ın yerini biliyoruz. Bu, iki ülke arasında çok sıkıntıya yol açacak' demektedir... Stavarakis, 'Bizde değil' der...Stavarakis, Başbakan Kostas Simitis'e durumu aktarır. Daha zor durumda kalmamak için bir çıkış bulmaları gerekmektedir. Simitis, Dışişleri Bakan Theodoros Pangalos'u arar ve artık bu işi bitirmesini ister. Bu sırada ABD'nin Atina büyükelçisi Nicholas Burns, Pangalos ile görüşür. Pangalos, Öcalan'ı göndermek istediklerini ama başaramadıklarını söyler. Burns kritik bir müdahalede bulunur: 'Öcalan'ı Kenya'ya gönderin, gerisini bize bırakın.' Pangalos anlam veremez, ama durumdan kurtulmak için yapacağı fazla bir şey yoktur. ABD bir süredir kararını vermişti. Türkiye'nin, içinde bulunduğu sıkıntılı duruma rağmen hiç geri adım atmaması ve Öcalan konusunda İtalya gibi NATO müttefikleriyle bile çatışmayı göze aldığını ortaya koyması tehlikeliydi. Ankara'nın bir müdahalesi çatışmalarına yol açabilirdi.”¹²⁸²

PKK desteği Papandreou döneminde başlamışsa da Simitis döneminde bu destek durdurulmamış aksine devam etmiştir. Öyle ki kriz esnasında PKK liderinin öldürülerek Türkiye içerisinde bir iç savaş çıkmasının planlandığı iddia edilmektedir.¹²⁸³ Diğer yandan bu destek de Yunanistan kamuoyu da etkilidir. Yunanistan kamuoyunun bir kısmı Kürt hareketini Yunanlıların Osmanlı'ya karşı mücadelesi ile özdeşleştirmekte özgürlük mücadelesi olarak algılamakta ve bu nedenle de PKK'yı desteklemektedirler.¹²⁸⁴

Ancak bu iddialara rağmen Simitis hükümetinin temkinli olduğu söylenebilir. Suriye'den çıktıktan sonra Yunanistan'a gelen PKK lideri Öcalan PASOK milletvekili Kamu Düzeni Bakanı ile iletişime geçmiş ve Simitis tarafından da Yunanistan'a girişine izin verilmemiştir.¹²⁸⁵ Hollanda'ya geçen lider tekrar Yunanistan'a gelmiş ve yine burada bir süre Yunanistan'da ikamet ettikten sonra Korfu üzerinden Kenya'ya

¹²⁸¹ Yasemin Çongar, “ABD'nin Kara Listesi”, **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 19., Doğan Hepar “Kararlı Ama Serinkanlı”, **Milliyet**, 27 Şubat 1999, 16.

¹²⁸² Murat Yetkin, “137 Fırtınalı Gün...(15)”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-15-720211/>, [20.05.2020]

¹²⁸³ “Öcalan'a Suikast Planı”, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1999, 1, 19.

¹²⁸⁴ Elaine Thomopoulos, **The History of Greece**, (Greenwood:ABC-CLIO, 2011): 174.

¹²⁸⁵ “Gün Gün Atina Desteği”, **Milliyet**, 21 Şubat 1999, 20.

gönderilmiştir. Kenya’da yakalanmasının ardından Başbakan Simitis yazılı açıklamada bulunmuştur:

“Yunanistan başından beri Öcalan’ın ülkemizden siyasi sığınma hakkı talebini yararlı ve amacına uygun kabul etmediğini açıklamıştır. Buna rağmen 15 gün önce Öcalan bizim insani yardımımıza ihtiyaç duymuştur. Yunan hükümeti ve kuruluşlarına itimat ettiği andan itibaren Öcalan’ın hayatını korumak için gerekli katkıda bulunduk. Öcalan’ın kendisini koruyacak ve siyasi sığınma talebini kabul edecek bir ülkeye gitmesini sağlamıştık. Yunanistan’ın Kürt konusuyla ilgili tezleri değişmemiştir. Türkiye Kürt konusunu bunalım stratejisi çerçevesinde kullanıyor. Ancak Kürt konusu Türkiye’nin bir iç sorunu olmasına rağmen uluslararası bir konuya dönüşmüştür. Kürt konusu bir Türk-Yunan sorunu değildir. Bunun maliyetini Yunanistan değil Türkiye ödeyecektir. Biz Yunanistan’a Yunan çıkarlarına, Kürt konusuna ve Öcalan’a karşı olan görevimizi en iyi şekilde yerine getirdik.”¹²⁸⁶

Öcalan’ın Yunanistan’ın Kenya Büyükelçiliği’nde yakalanması ile ise Simitis önce sessiz kalmış basında hasta olduğu söylenmiş sonrasında sorumluluğu istifasını talep ettiği üç bakanına ve Yunanistan’ın istihbarat teşkilatına yüklemiştir. Öcalan’ın yakalanmasının hemen ardından düzenlenen Bakanlar Kurulu sonrası Dışişleri Bakanı Pangolos, İçişleri Bakanı Aleksos Papadopoulos ve kamu düzeninden sorumlu bakan Philppos Pecalkinos görevlerinden ayrılmıştır.¹²⁸⁷ Bu istifalar, Yunanistan’ın sorumluluğunu kabul ettiğini ve Türkiye’ye karşı düşmanca bir tavırdan yana tutum benimsenmediğinin işareti olarak yorumlanabilir.¹²⁸⁸ Özellikle, Türkiye’ye karşı ‘medeniyetsiz ülke’ gibi ifadeler kullanan gerginlik siyaseti izleyen Dışişleri Bakanı Pangolos’un görevden alınması yerine ise ılımlı olarak nitelendirilen George Papandreou’nun getirilmiş olması liderin algı değişimini gösteren belirgin bir ipucu olmuştur.¹²⁸⁹ Bu arada Dışişleri Bakan Pangolos tarafından ABD’nin Simitis’e baskı yaptığı gerekçesi ile istifa ettiği iddia edilmektedir.¹²⁹⁰ Cumhurbaşkanı Demirel ise üç bakanın istifası hakkında: “Herhalde bu olaylarla ilgisi olması lazım. Sorumluluğun kabulü olarak yorumlamakta yanlış olacağını sanmıyorum”¹²⁹¹ demiştir.

Cumhurbaşkanı Demirel Başbakan Simitis’in Öcalan’ı Türkiye’ye vermekten başka bir çaresi kalmadığı görüşündedir:

“Türkiye’nin öfkesini biliyordu. Türkiye bu meselede kılıcı kınından çıkarmıştır... Ananeye göre kılıç kınından çıktı mı iş görülmeden sokulmaz kınına... Onu görmüştür Simitis. Türkiye kılıcı kullanacaktı... Nereye giderse peşinden gidecek Öcalan’ın 40 bin kişi hayatını kaybetmiş... Olur

¹²⁸⁶ age, 21.

¹²⁸⁷ “Atina’da Deprem”, **Milliyet**, 19 Şubat 1999, 1.

¹²⁸⁸ Umur Talu, “Gri Bir Alan”, **Milliyet**, 19 Şubat 1999, 4.

¹²⁸⁹ “Şahin Politikası Tutmadı”, **Milliyet**, 19 Şubat 1999, 22.

¹²⁹⁰ “Yunanistan Eski Dışişleri Bakanı Pangalos’tan ‘Öcalan’ Açıklaması”, <https://www.haberler.com/yunanistan-eski-disisleri-bakani-pangalos-tan-5959650-haberi/>, [12.05.2020]

¹²⁹¹ Serpil Çevikcan, “Barış ve Kardeşlik Çağrısı”, **Milliyet**, 19 Şubat 1999, 16.

mu böyle şey?... Savaşta bu kadar insan hayatını kaybetmiyor.”¹²⁹²

Yunanistan hükümeti olanlardan tek başına sorumlu değildir çünkü PKK desteği Yunanistan’da milliyetçi siyasetçileri sosyalist aydınları ile bir devlet politikasının sonucudur.¹²⁹³ Nitekim Öcalan’ın yakalanma sürecinde;¹²⁹⁴

- Yunanistan Parlamentosunda bir grup milletvekili PKK liderini Yunanistan’a davet etmiş,
- Yine Parlamentoda bulunan milletvekilleri İtalya’dan Öcalan için sığınma hakkı istemiş,
- Simitis sorunun bir konferans aracılığıyla AB’nin öncülüğünde çözümlenmesini talep etmiştir.

Diğer yandan Başbakan Simitis’in bilgisi dışında da gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Örneğin emekli asker Naksakis: “Öcalan’ın şu anda Türklerin eline geçmesinden dolayı kendimi suçlu hissediyorum. 29 Ocak’ta hiç kimseye bilgi vermeden Öcalan’ı ve yardımcısı Rozerin Laşer ile birlikte havaalanının VIP salonundan aldım”¹²⁹⁵ demiştir. Nitekim lider kendi kontrolü dışında gelişen olayları doğrulamıştır:

“Öcalan’ı Yunanistan’a getiren fanatik, aşırı milliyetçi çevreler hükümetin siyasi sığınma vermeme politikasını değiştirmeye fiilen teşebbüs ettiler. Hatta bizi devirme amaçları da vardı. Öcalan’a siyasi sığınma vermemekte kararlıydık. Çünkü bu çıkarlarımıza aykırı stratejik bir hata olurdu. Ancak maalesef Öcalan bunu anlamadı. İnsani açıdan yardım mecburiyetimiz vardı ancak oldubittiye getirildik. Öcalan Yunanistan’a yasal olmayan yollarla girdi akabinde biz çıkarlarımızı gözetmeğe çalıştık. Hatalar oldu elbette.”¹²⁹⁶

Ancak Öcalan’ın yakalandığı an Başbakan Simitis kamuoyunun arka planında kalmayı tercih etmiş ve ilk açıklamayı Dışişleri Bakanı Pangolos gerçekleştirmiştir:

“Evet Öcalan Yunanistan’a gelmiştir. Uçağının hiç benzini kalmadığı için kendisine benzin vererek Kenya’ya gidebileceğini söyledik. Öcalan 12 gün süre ile Kenya’da kaldı. Tabii ki bunu insan hakları çerçevesinde yaptık. Ancak Kenya’daki verdiğimiz yerden kendi sorumluluğu ve avukatının isteğiyle ayrıldı. Hollanda’ya gidecekti gidiş yolunda bir süre elçiliğimiz yetkilileri tarafından takip edildi ancak daha sonra bir anda yoldan ayrılarak ortadan kayboldu... Aldığımız bilgilere göre diplomatik temsilciliklerimiz nezdinde trajik olaylar gelişmektedir. El bombaları ile Yunan vatandaşlarını rehin tutan bu kişilere ve tüm işgalcilere Yunan hükümeti olarak en sert tepkiyi göstereceğiz olayların Türk- Yunan ilişkilerini etkilemesine izin vermeyeceğiz”¹²⁹⁷

¹²⁹² Batur, **Yürekten Gülerekten Yürüdüm**, 490.

¹²⁹³ Sami Kohen, “Yunan Raporunda ‘Son Fasıl’”, **Milliyet**, 20 Şubat 1999, 18.

¹²⁹⁴ “Gün Gün Atina Desteği”, **age**.

¹²⁹⁵ **age**.

¹²⁹⁶ Taki Berberakis, “Simitis: Oldu bittiye Getirildim”, **Milliyet**, 21 Şubat 1999, 21.

¹²⁹⁷ Murat İlem, “Yunansitan Dışişleri Bakanı Pangolos Olayı Doğruladı: ‘Atina Büyükelçiliklerindeki Eylemlerden Rahatsız, Öcalan 15 Gündür Nairobi’deydi’”, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1999, 7.

Lider bu aşamada hükümetinin düşme tehlikesine odaklanmıştır. Bu nedenle de hükümet içerisinde suçlu bulunması gerekmiş ve söz konusu suçluların yargılanması için ise Parlamento içerisinde bir komisyon kurulmuştur. Ancak lider Türkiye'nin hak ve çıkarlarına saygı duyulması talebi karşısında kendi içerisindeki gibi sorumluluğunu kabul etmeme davranışını devam ettirmiştir:

“Şiddet eylemlerine ve yasadışı hareketlere izin vermiyoruz. Bu tür eylemler Yunanistan tarafından desteklenmiyor ve desteklenmeyecek. Ayrıca Yunanistan siyasi anlaşmazlıkların çözümü için şiddet kullanılmasını desteklemiyor ve diğer ülkelere karşı silahlı eylemlere destek vermiyor... İnsan haklarını ihlal eden Türkiye'den de takındıkları pasif tutumla Yunanistan'ı zor bir durumda karşı karşıya getiren ortaklarımızdan da dayanışma gösterdiğimiz Kürtlerden de özür dilemeyeceğiz.”¹²⁹⁸

PKK üyelerinin Yunanistan'ın Öcalan'ı Türkiye'ye teslim ettiği suçlamaları karşısında Simitis: “Ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemek istiyorlar. Ancak dış politikamızı Kürtleştirmemeye kararlıyız.”¹²⁹⁹ Demiştir. Bu arada ülke içerisinde iç karışıklık da başlamıştır. PKK taraftarları Avrupa genelinde Yunanistan'ın diplomatik temsilciliklerine saldırılar düzenlenmiştir. Muhalefet de Başbakan'ın istifasını talep etmiştir.¹³⁰⁰ Karşılaştığı zor durum karşısında Yunanistan Başbakanı Simitis kamuoyuna sorunu uluslararasılaştıracaklarını söylemektedir:

“Öcalan'ı korumak ve Kürt sorununu çözmek için elimizden geleni yapmaya devam edeceğiz... AB hükümet başkanlarına mektup yazıp durumu anlatacağım. Öcalan'ın adil yargılanması için Türkiye'ye baskı yapılmasını isteyeceğim. Ayrıca sorunu hem Avrupa Parlamentosu'na hem de Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'ne götüreceğim.”¹³⁰¹

Bu anlamda liderin *iç ve dış dengeleri* gözetken bir karaktere sahip olduğu söylenebilir.

Başbakan Simitis Yunanistan'ın AB ile sağladığı avantajı kamuoyunun tepkisine karşı da kullanmıştır: “Yunanistan AB para birliğine girmeye hazırlanıyor. Türkiye ise AB'den uzak dolayısıyla bu süreci engellemek amacıyla istikrarsızlık gerginlik yaratmak istiyor ama boşuna.”¹³⁰²

Başbakan'ın açıklamalarına rağmen kamuoyunda oldukça büyük bir tepki vardır. Öcalan'ı kurtarma kampanyası adı altında ülkenin sanatçıları, aydınları örgütlenerek mitingler, konserler organize etmeye başlamışlardır.

¹²⁹⁸ “Simitis: ‘Her Türlü Terörizmi Kınıyoruz’”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1999, 3.

¹²⁹⁹ Taki Berberakis, “Atina Herkesle Kavgalı”, **Milliyet**, 1 Mart 1999, 21.

¹³⁰⁰ Batur, **Yürekten Gülerekten Yürüdüm**, 409-410.

¹³⁰¹ **age.** 412-413.

¹³⁰² Taki Berberakis, “Simitis, Kendini Sorguluyor”, **Milliyet**, 24 Şubat 1999, 20

Aynı zamanda liderin Türkiye'ye karşı AB içerisinde mali desteklere olan vetosunu kaldırmaması, Türkiye'nin henüz aday ülke olmamasının yanı sıra KRY'nin üyelik müzakerelerinin başlamış olması liderin kamuoyunda güçlü olduğunu gösteren argümanlar olarak gösterilmektedir.¹³⁰³

ABD Öcalan'ın yakalanma sürecinde oldukça önemli bir role sahiptir. Demirel'e göre Simitis Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye verileceğinin bilinciyle ABD ile anlaşmıştır:

“Adamlar bize her meselede destek olmuştur. Öcalan'ı da bize teslim eden Amerikalılardır. Biz kendimiz yakalamış değiliz. Ya da Yunanlılar bize doğrudan teslim etmiş değil. Bizim Yunanlılarla hiç münasebetimiz olmamıştır. Bize müracaat ettiler. Bir beklemeye girdik. “Hazır” denilince de gidip aldık geldik. Simitis neden Amerika'ya vermeye razı oldu? Amerika'ya verirken adamın Türkiye'ye verileceğini bilmiyor muydu? Biliyordu. Bilmemesi mümkün değildi.. Çünkü devletler birbirlerine oyun oynamaz. Devlet hilekarlık yapmaz. Söylemişlerdir ona Başka türlü olmaz.”¹³⁰⁴

Kriz sırasında ABD Türkiye lehine davranırken 5 Mart tarihinde yaptığı açıklamayla ABD hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a eşit mesafede yaklaşmıştır: “Biz Türk hükümetinin ve Yunan hükümetinin kamuoyuna yaptıkları açıklamalardaki tonu yumuşatmaları ve dikkatlerini, aralarındaki meseleleri özel diplomatik kanallardan halletmeye yoğunlaştırmaları gerektiğini düşünüyoruz.”¹³⁰⁵ Bu nedenledir ki Yunanistan'ın haydut devlet olarak tanınıp tanınmaması konusunda ABD ve Türkiye aynı algıya sahip değildir. ABD'ye göre bir terör örgütü mensubuna sığınma hakkı tanımayan devlet ile Suriye gibi onu barındıran bir ülke ile kıyaslanması doğru bir bakış açısı değildir.¹³⁰⁶

Yunanistan'ın terörü destekleyen eylemleri AB tarafından da onaylanmamış yayımlanan bir deklarasyonla terörün kınandığı açıklanmıştır.¹³⁰⁷ Kriz sırasında AB'nin tutumu Simitis tarafından da eleştirilmiştir:

“Maalesef gözler Öcalan olayının polisiye tarafına çevrilmiştir. Kesin olan bir şey varsa olay Yunanistan'ın kötü tarafını göstermektedir. Hem de gerçekleri değiştirmektedir. Öcalan olayında güvenli olarak hareket eden tek ülke Yunanistan'dır. Maalesef ne AB ne Avrupa'nın diğer ülkeleri ne de ilgililer bu konuda hiçbir girişimde bulunmadılar. Öcalan'a yardım etmek insani görevimizdi. Bu aynı zamanda Kürt sorununa çözüm bulunması için gereklidir... Öcalan kanundışı olarak Yunanistan'da bulundu. Büyük bir Türk propagandası ile karşı karşıya kalmak tehlikesindeydik. Bu bazı hataların yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Olabilir belki de hatalarımız olmuştur. Onun için Yunan halkına karşı mesuliyetimizi üstleniyoruz. Bazı

¹³⁰³ age.

¹³⁰⁴ Batur, **Yürekten Güleekten Yürüdüm**, 492.

¹³⁰⁵ Yasemin Çongar, “ABD Gidişattan Rahatsız”, **Milliyet**, 8 Mart 1999, 21.

¹³⁰⁶ age.

¹³⁰⁷ Güven Özalp, “Avrupa Yunanistan'a Çattı”, **Milliyet**, 23 Şubat 1999, 19.

kesimlerin Öcalan konusundaki tutumları ülkemize hiç yarar sağlamamaktadır.”¹³⁰⁸

AB’nin PKK’yı terör örgütü olarak gören açıklamalarına Yunanistan, Kenya’da kalan terör örgütü mensuplarını kurtarma operasyonuna odaklandığı için dikkat etmemiştir.¹³⁰⁹ Kenya’da kalan militanları kurtarmak için Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı, Başbakan oldukça çaba harcamış ancak Yunanistan’a getirilen PKK üyesi Şems Kılıç Yunanistan’a teşekkür etmek yerine Başbakan Simitis’i, EYP’yi, Öcalan’ı Türkiye’ye vermekle suçlayan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşma sonrasında Batur’a göre besteci Mikis Teodorakis’in Kılıç’ın açıklamalarının insafsızca olduğunu Yunanistan’ın mağdur olanların yanında olduğunu belirten açıklaması Yunanistan kamuoyundaki havayı tersine çevirmiştir.¹³¹⁰ Simitis’in aleyhine yazılan yazılar, televizyon haberleri, sanatçıların, entelektüellerin tutumları böylece Başbakan’ın lehine dönmüştür.

8 Mart 1999 tarihinde Dışişleri Bakanı George Papandreou, PKK’nın Yunanistan’da yasal bir örgüt olmadığını açıklamış ve iki ülke arasındaki gerilimin bir an evvel son bulması dileğini dile getirmiştir.¹³¹¹ Böylece iki ülke arasında ikili ilişkilerin gelişeceği yeni bir döneme girilmiştir.

3.2.14. Doğu Akdeniz Krizi ve Liderler (Erdoğan-Çipras/Miçotakis)

Doğu Akdeniz’de KRY’nin fiili durum yaratma stratejisi ve Yunanistan’ın da KRY’nin eylemlerini destekleyen aktör konumunda olması tarafları Ege Denizi’ndeki gibi olası krizler ile baş başa bırakmaktadır. Bu kriz özelinde her ne kadar krizin teteiklendiği evrede doğrudan Yunanistan ile Türkiye arasında kriz yaşanmamış olsa da Doğu Akdeniz de tıpkı Ege Denizi gibi tarafları çatışmaya sürükleyebilecek kriz olasılıklarını içerisinde barındırmaktadır. Türkiye’ye göre Doğu Akdeniz’in yarı kapalı bir deniz olması nedeni ile bu bölgede deniz yetki alanlarının sınırlandırılması taraf ülkelerin katılımı ile ortak bir mutabakata varılarak belirlenmelidir.¹³¹²

¹³⁰⁸ “Simitis Zor Durumda”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1999, 19.

¹³⁰⁹ Batur, **Yürekten Gülerekten Yürüdüm**, 419.

¹³¹⁰ **age**, 426. Batur’a göre Simitis’in iktidarda kalması Mikis Teodorakis’in açıklaması sayesinde olmuştur.

¹³¹¹ “PKK Yunanistan’da Yasadışı”, **Cumhuriyet**, 9 Mart 1999, 19.

¹³¹² “Bursa Milletvekili Sayın Onur Öymen’in Sayın Bakanımıza Yönelttiği 7/1190 Sayılı Yazılı Soru Önergesi”, <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-1190c.pdf>, [06.06.2019].

Tablo 24: Doğu Akdeniz MEB Krizi Kronolojisi

17 Şubat 2003: GKRY-Mısır MEB Anlaşması
17 Ocak 2007: GKRY-Lübnan MEB Anlaşması
21 Aralık 2010: GKRY-İsrail MEB Anlaşması
18 Eylül 2011: GKRY, İsrail ile GKRY arasında kalan 12. Parselde hidrokarbon arama çalışmalarına başladı.
20 Eylül 2011: KKTC ve Türkiye arasında MEB Anlaşması imzalandı.
23 Eylül 2011: Türkiye Piri Reis gemisini araştırma yapmak üzere Doğu Akdeniz'e gönderdi.
25 Eylül 2014: GKRY kendi arama sahası ilan ettiği 9.parselde (KKTC'nin anlaşmayla TPAO'ya arama ruhsatı verdiği G ve F sahalarıyla çakışmaktadır.) sondaja başladı.
04 Ekim 2014: Türkiye Dışişleri Bakanlığı Rum tarafının tek taraflı eylemlerinin sonlandırılması için uluslararası topluma çağrıda bulunmuştur.
7 Ekim 2014: GKRY müzakere sürecinden çekildi.
5-7 Aralık 2014: Başbakan Davutoğlu ve Başbakan Samaras Atina'da Yüksek Düzeyli İşbirliği Konsey Toplantısında bir araya geldiler.
29 Ekim 2014: Yunanistan, GKRY ve Mısır Doğu Akdeniz İşbirliği toplantısı gerçekleştirildi.
15 Mayıs 2015: KKTC ve GKRY arasında Kıbrıs müzakerelerine yeniden başlandı.
28 Ocak 2016: Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs zirvesi ile AB'ye doğalgaz taşıma projesinin temelleri atıldı.
12 Şubat 2018: Avrupa Komisyonu Türkiye'ye 'iyi komşuluk ilişkilerine zarar verecek eylemlerden kaçınması' uyarısında bulundu.
24 Şubat 2018: Türk savaş gemileri, Doğu Akdeniz GKRY arama çalışmaları için bölgeye gelen İtalyan Eni şirketine ait 'Saipem 12000' adlı sondaj platformunu engelledi.
14 Ocak 2019: Yunanistan, İsrail, GKRY, İtalya, Ürdün, Filistin'in katılımıyla "Doğu Akdeniz Gaz Forumu" gerçekleştirildi.
4 Mayıs 2019: Fatih Sondaj Gemisi doğalgaz arama çalışmalarına başladı. Bunun üzerine ABD, AB, İngiltere, Mısır, Fransa Türkiye'nin bölgedeki doğal gaz arama çalışmalarını durdurmalarını istemişlerdir.
13 Mayıs 2019: Türkiye Doğu Akdeniz'de 'Deniz Kurdu' tatbikatını başlattı.
15 Haziran 2019: 'Güney Avrupa Ülkeleri Zirvesi' (MED 7) sonrası yayımlanan bildiriye Türkiye uyarılmıştır.
15 Temmuz 2019: Avrupa Dış İlişkiler Konseyi Türkiye'ye karşı yaptırım kararı aldı.
27 Kasım 2019: Türkiye Libya ile Deniz Yetki Alanları Sınırlandırması Mutabakatı imzaladı. "Mutabakatı geçersiz kılma seferberliği" başlatan Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias bu amaçla Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Güney Kıbrıs'tan başka Halife Hafter'i de Bingazi'de ziyaret etti ve "General Hafter dahil, ziyaret ettiği tüm ülkelerin mutabakatın tam anlamıyla geçersiz olduğu görüşünde olduklarını" açıkladı.

Dönemin basın haberlerinden derlenmiştir.

Ancak KRY'nin 2003 yılında önce Mısır ile imzaladığı münhasır ekonomik bölge anlaşması Türkiye'nin tepkisine yol açmıştır. Bunun üzerine Türkiye, Kıbrıs adasının batı ucundan geçen 32° 16' 18" Doğu boylamının batısında kalan alanlarda Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklı meşru ve egemenlik hakları bulunduğunu BM nezdinde dağıtılan mektup ile teyit etmiştir.¹³¹³ Türkiye'nin BM nezdinde haritalarını onaylatmasına karşılık 2007 yılının başlarında KRY 13 adet arama sahası

¹³¹³ age.

ilan ederek büyük petrol şirketlerine ruhsat verme aşamasına geçmiştir.¹³¹⁴ 2010 yılında ise KRY İsrail ile MEB anlaşması imzalamıştır. GKRY'nin hâlihazırda devam eden tek taraflı fiili durum yaratma eylemleri Türkiye tarafından diplomatik ve siyasi düzeyde karşılığını bulmuştur. Türkiye açısından GKRY bu eylemleri tarafları; Kıbrıs Türklerinin hak ve çıkarlarını yok sayan Kıbrıs'ın rızası olmadan gerçekleştirilen Kıbrıs meselesini de içine alan taraflar arası müzakereleri tıkayan bir süreçte götürmektedir.¹³¹⁵

2003 yılından 2020 yılına kadar olan taraflar arasındaki çatışmanın seyri kronoloji tablosundan okunabilmektedir. 2011 yılında GKRY'nin Noble Enerji şirketi ile Doğu Akdeniz'de sondaj arama çalışmalarına başlaması Türk karar alıcılar açısından GKRY'nin adanın tamamı adına hareket ederek yarattığı fiili durum ihlali tehdit olarak algılanmıştır. Bu aşamada Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz karar alıcıların krize doğrudan taraf olmamalarında etkili olmuştur. Kronolojik olarak kriz Türkiye'nin savaş gemileri ile GKRY'nin fiili durum yaratma girişimlerini engelleme tepkisi ile bir kısır döngü içerisinde tekrarlayan çatışma olarak gözükmektedir. Ancak Doğu Akdeniz krizi daha fazla bir anlam ifade etmektedir. Gerek ABD, Fransa şirketlerinin Doğu Akdeniz'deki ekonomik çıkarları gerekse de AB'nin Rusya doğalgazına olan ihtiyacının azaltılması arzusu Doğu Akdeniz'in küresel güç mücadele alanı olarak varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim 27 Kasım 2019'da Türkiye'nin Libya'da Sarrac hükümeti ile gerçekleştirdiği mutabakat Doğu Akdeniz krizini bir dış politika krizinden uluslararası krize dönüştürme potansiyelini içinde barındırmıştır.

Diğer yandan hâlihazırda Yunanistan'ın ve KRY'nin Meis ve Rodos adasını baz alarak bu adaların da münhasır ekonomik bölgesi olduğu kanısı ile gerekli çalışmalarda bulunmaları ¹³¹⁶ Türkiye'nin Akdeniz'deki tehdit algısını canlı tutmaktadır. Çünkü Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın istemi doğrultusunda öngörülecek MEB Türkiye'nin

¹³¹⁴ “Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Krizi: Hangi Ülke Bölgede Neyi Amaçlıyor?”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246> ,[06.06.2019]

¹³¹⁵ “No: 288, 21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa , [06.06.2019].

¹³¹⁶ “Rumlar ve Yunanistan Antalya Açıklarını Parsellemeye Hazırlanıyor”, **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rumlar-ve-yunanistan-antalya-aciklarini-parsellemeye-hazirlaniyor-40711866>, [06.06.2019].

41.000 km kadar alana sahip olmasına yol açarken Türkiye'yi Antalya körfezine sıkıştıran bir durum oluşturmaktadır.¹³¹⁷

Libya ile Türkiye'nin gerçekleştirdiği anlaşma sonrası 2020 Ağustos ayında taraflar sıcak bir çatışmanın eşiğinden dönmüşlerdir. Bu süreci aşağıdaki kronolojiden okumak mümkündür.¹³¹⁸

- 19 Ocak 2020: Berlin Konferansı ile Libya'da barış planı hazırlandı.
- 9 Haziran: Yunanistan İtalya ile MEB anlaşması imzaladı.
- 14 Temmuz: Başbakan Miçotakis Türkiye'nin Ayasofya'yı camiye dönüştürmesi karşında Türkiye'yi bölgede sorun yaratan ülke olarak nitelendirmiş ve AB'den yaptırım listesi talep etmiştir.
- 21 Temmuz: Türkiye ilk kez NAVTEX ilan etti ve Oruç Reis gemisini sismik araştırma yapacağını duyurdu.
- 22 Temmuz: Almanya'nın her iki ülkenin liderleri ile görüşmesi sonrası taraflar diyalogda uzlaşmışlardır.
- 23 Temmuz: Macron AB'den Türkiye'nin Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'de deniz sahasını ihlal ettiği gerekçesi ile yaptırım çağrısında bulundu.
- 29 Temmuz: Türkiye Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin çalışmaları için yeni bir NAVTEX ilan etti.
- 6 Ağustos: Yunanistan ile Mısır deniz yetki alanları anlaşması imzaladı.
- 8 Ağustos: Türkiye atış eğitimleri için NAVTEX ilan etti.
- 10 Ağustos: Türkiye 23 Ağustos'a kadar bölgede araştırma yapmak üzere NAVTEX ilan etti. Yunanistan Türkiye'nin NAVTEX'in meşru olmadığını iddia etti.
- 11 Ağustos: Yunanistan AB'yi toplantıya çağırdı.
- 11 Ağustos: Fransa GKRY'ye iki savaş uçağını ve bir nakliye uçağını gönderdi.
- 12 Ağustos: Miçotakis acil kodu ile ulusa sesleniş konuşması yaptı.
- 13 Ağustos: Fransa ve Yunanistan Girit yakınlarında ortak tatbikat düzenledi.
- 13 Ağustos: Kıbrıs ve Girit adaları arasında Oruç Reis sismik araştırma gemisine eşlik eden Türk savaş gemilerinden Kemal Reis firkateyni ile Oruç Reis'i takip eden Yunan savaş gemilerinden Limnos firkateyni arasında çarpışma tehlikesi atlatıldı.
- 14 Ağustos: Dışişleri Bakanı Dendias ABD'den bölgedeki askeri varlığını arttırmasını talep etti.
- 15 Ağustos: Cumhurbaşkanı Erdoğan Oruç Reis'in faaliyetlerine 23 Ağustos'a kadar devam edeceğini açıkladı. Gemiye tacizde bulunulması durumunda Türkiye'nin cevapsız kalmayacağını belirtti.
- 16 Ağustos: Türkiye Yavuz sondaj gemisinin çalışmaları için NAVTEX yayınladı.
- 16 Ağustos: GKRY Türkiye'nin NAVTEX'ine karşı NAVTEX yayınladı.
- 19 Ağustos: Almanya Başbakanı Angela Merkel AB'nin Yunanistan'ın ve GKRY'nin yanında olduğunu söyledi.
- 20 Ağustos: Milli Savunma Bakanı Akar Türk Deniz Kuvvetlerine ait firkateyn ve korvetlerin Oruç Reis gemisine refakat ettiğini söyledi.
- 23 Ağustos: Türkiye Oruç Reis gemisinin çalışmaların 27 Ağustos'a kadar uzattı
- 23 Ağustos: Yunanistan Türkiye'yi BM'ye şikâyet etti.
- 24 Ağustos: Yunanistan Türkiye'nin NAVTEX'ine karşı NAVTEX ilan etti.
- 23 Ağustos Yunanistan Türkiye'yi bölge güvenliğini bozduğu gerekçesi ile BM'ye şikâyet etti.
- 25 Ağustos: Yunanistan ve BAE Girit adası etrafında askeri tatbikata başladı.
- 25 Ağustos Türkiye Doğu Akdeniz'de geçiş eğitimleri yapacağını duyurdu.
- 25 Ağustos: Almanya dış işleri bakanı Heiko Maas taraflar arasında arabuluculuk girişimlerine başladı

¹³¹⁷ Cihat Yaycı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-159-2014040713bs-2012-1-1-70.pdf>, [06.06.2019].

¹³¹⁸ Dönemin basın haberlerinden derlenmiştir.

- 27 Ağustos: Yunanistan, Fransa İtalya ve GKRY 3 günlük ortak tatbikat gerçekleştiren Türkiye de ABD ile tatbikat gerçekleştirdi.
- 27 Ağustos: Yunanistan Parlamentosunda Mısır ile gerçekleştirdiği MEB anlaşması onayladı.
- 31 Ağustos: Oruç Reis'in 12 Eylül'e kadar çalışması amacıyla NAVTEX ilan edildi.
- 31 Ağustos: Avrupa Komisyonu diyalog çağrısında bulundu
- 1 Eylül: Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Oruç Reis gemisi için aldığı NAVTEX kararına karşı Türkiye'nin bölgesel istikrarı bozduğunu iddia etti.
- 1 Eylül: ABD'nin Güney Kıbrıs'a silah ambargosunu kaldırma kararına karşı Dışişleri Bakanlığı yazılı açıklama yaptı.
- 3 Eylül: NATO teknik görüşmelerde mutabakata varıldığını açıkladı.
- 3 Eylül: Yunanistan NATO Genel Sekreterinin taraflar arası görüşmelerin başlayacağı kararının doğru olmadığını söyledi.
- 10 Eylül: MED-7 zirvesi gerçekleştirildi.
- 10 Eylül: GKRY, AB'nin Belarus'a yaptırım kararını reddetti.
- 10 Eylül: Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin bölgeden tüm savaş gemilerini çekmesini istedi.
- 10 Eylül: Yunanistan Başbakanı Miçotakis ve Fransa Cumhurbaşkanı Macron savunma konusunda işbirliğinde anlaştıklarını açıkladılar.
- 10 Eylül: Yunanistan NATO karargâhında teknik toplantı gerçekleştirildiğini reddetti.
- 11 Eylül: AB, Akdeniz ülkeleri sonuç bildirgesinde Türkiye'ye yaptırımların genişletilmesini önerdi.
- 11 Eylül: İtalya Başbakanı gerilimin düşürülmesi çağrısında bulundu.
- 12 Eylül: Oruç Reis'in görev süresinin sona ermesi sonrasında Antalya limanına çekildi.
- 13 Eylül: Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, KKTC'de gerçekleştirilen tatbikatın faaliyetlerini takip etti.
- 14 Eylül: Yunanistan Batı Trakya'da ABD ile ortak tatbikat yapmaya başladı.
- 15 Eylül: ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo tarafları diplomatik çözüme çağırdı.
- 15 Eylül: Türkiye Doğu Akdeniz'de çalışma yapan Yavuz sondaj gemisinin görev süresini 12 Ekim'e kadar uzattığını açıkladı.
- 17 Eylül: AP tavsiye kararı aldı.
- 17 Eylül: Türkiye ve Yunanistan askeri heyetleri arasında teknik toplantı gerçekleştirildi.
- 18 Eylül: Barbaros Hayrettin Paşa gemisinin sismik çalışmaları için Türkiye 18 Ekim'e kadar NAVTEX ilan etti.
- 22 Eylül: Cumhurbaşkanı Erdoğan krizin çözümü için bölgesel konferans çağrısında bulundu.
- 22 Eylül: Mısır, İsrail, Yunanistan GKRY, İtalya ve Ürdün Doğu Akdeniz Gaz Forumunun kuruluş anlaşmasını imzaladı.
- 22 Eylül: Türkiye 24 Eylül'e kadar geçerli NAVTEX ilan etti. Mesajda Limni'nin Lozan Antlaşması ile belirlenen gayri askeri statüsünün ihlal edildiği iletildi.
- 22 Eylül: Oruç Reis gemisi bakım için saha çalışmalarına ara verdi.
- 24 Eylül İsrail Doğu Akdeniz Gaz Forumuna BAE'nin de katılmasını teklif etti.
- 24 Eylül: NATO Genel Sekreteri Jens Soltenberg her iki tarafla da telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
- 24 Eylül: MGK toplantısı sonrasında yayımlanan bildiri ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de tavizsiz bir tutum benimseyeceği alacağı açıklandı.
- 25 Eylül: ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo Yunanistan'ı ziyaret etti.
- 29 Ağustos: Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Yunanistan'ın Ege'de karasularını 12 mile çıkarması durumunda bunun savaş nedeni olduğu söyledi. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı ise yazılı açıklamasında Yunanistan'ın 12 mil egemenliğini hayata geçirmesinin Türkiye'nin vetosuna bağlı olmadığını söyledi.
- 29 Ağustos: Türkiye Doğu Akdeniz için yeni NAVTEX ilan etti. 29 Ağustos-11 Eylül arasında atış eğitimi yapılacağı duyuruldu.
- 2-3 Ekim: AB liderleri zirvesi gerçekleştirildi. Yunanistan AB ortak bildiri taslağındaki Türkiye-AB ilişkileri bölümünü bloke etti.
- 5 Ekim: NATO Genel Sekreteri Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü. Solenberg taraflar arası iletişimi sağlamak üzere 7/24 çağrı hattı oluşturulduğunu açıkladı.
- 6 Ekim: NATO Genel Sekreteri Yunanistan'a giderek Başbakan Miçotakis ile görüştü. Taraflar arası çatışma önleyici mekanizma oluşturulduğunu açıkladı.
- 11 Ekim: Türkiye yeniden Oruç Reis gemisini Doğu Akdeniz'de göndereceğini açıkladı.

Türkiye'nin Libya ile gerçekleştirdiği anlaşma sonrasında Mart ayında gerçekleştirilen mutabakat ile Yunanistan'ın Libya tepkisi yatıştırılmıştır. Bu aşamada taraflar iletişim düzeyine gelebilmişlerdir. Ancak Yunanistan'ın sorunu AB'nin meselesi haline getirme çabaları devam etmiştir. Yunanistan bir taraftan İtalya ile MEB anlaşması imzalarken taraflar Almanya'nın arabuluculuğu ile diyalogda uzlaştıklarında Mısır ile MEB anlaşması imzalamıştır. Böylelikle Ağustos ayında yeniden tırmanışa geçen kriz süresince Türkiye'nin bölgeye Oruç Reis gemisini göndermesi sonrasında tarafların karşılıklı NAVTEX ilanları, Doğu Akdeniz'de savaş gemileri ve yeri geldiğinde savaş uçakları eşliğinde gerçekleştirilen araştırma faaliyetleri, Yunanistan'ın Fransa ve ardında BAE ile gerçekleştirdiği tatbikatlar yine Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği eğitim ve tatbikat eylemleri sıcak bir çatışma riskini ortaya çıkarmıştır. En nihayetinde Eylül ayının sonlarından itibaren taraflar NATO aracılığı ile şimdilik krizi tırmandırmamayı tercih etmişlerdir. Özellikle Ekim ayının başında gerçekleştirilen AB liderler zirvesi sonrasında Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı beklediği yaptırım kararını çıkartamamış oluşu ve Türkiye'nin de olası tepkisinin varsayıldığı düşünüldüğünde bölgede krizin seyrinin tırmanıştan yumuşamaya değil de şimdilik bekletilme aşamasına geçtiği görülmektedir.

Krizin zaman içerisinde Yunanistan'da iktidar değişikliğine göre seyrinin değiştiği görülmektedir. Siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Çıpras ve Miçotakis tarafından kriz yönetilmiş ve halihazırda Miçotakis tarafından yönetilmeye devam etmektedir.

SYRIZA seçimlerde yüzde üç oranında bile oy alamayan aşırı sağ parti ANEL ile hükümeti kurmuştur. Hükümet, sol koalisyon ve sağ kanat milliyetçi bir kanattan oluşan koalisyon yapısına sahiptir.¹³¹⁹ Hükümetin kuruluşundaki siyasi yapı iç ve dış politikasındaki karışıklığı da göstermektedir. Örneğin ANEL lideri Savunma Bakanının Türkiye karşıtı açıklamaları karşında Çıpras, Türkiye ile ilişkileri geliştirme hedefini engelleyen kendi içinden gelen bir kısıtlamaya sahip olmuştur.¹³²⁰

¹³¹⁹ age., 43.

¹³²⁰ Çıpras: “Bizi kaygan yola sokacak ve komşumuz (Türkiye) ile diyalogu torpilleyecek milliyetçi söylemlerden etkilenmeyeceğiz” demiştir. Kirbaki, “Yunan Başbakanı Taciz”, age.

SYRIZA ilk bakışta milliyetçiliğe karşı duruşu, uluslararası dayanışmaya ve evrensel değerlere önemi ile ön plana çıkan bir parti olmuştur.¹³²¹ Bu anlamda SYRIZA hükümeti lideri Çıpras başlangıçta *kısıtlara meydan okuyan* liderlik profili çizmiştir. Avrupa'nın Yunanistan'a kabul ettirmeye çalıştığı reformlar karşısında Çin ve Rusya ile Yunanistan'ın siyasi ve ilişkilerinin geliştirilmesi hükümetin ilk yılında önceliklerinden biri olmuştur. Çıpras, Başbakanlığının hemen ertesi günü Çin ve Rusya büyükelçileri ile yaptığı görüşmelerle bu yaklaşımını göstermiştir.¹³²² Ancak, seçimlerden bir yıl sonra lider Balkan coğrafyasında ve Doğu Akdeniz'de ABD'nin jeopolitik ve jeostratejik istemleri ile paralel bir şekilde hareket etmeye başlamıştır.¹³²³ Diğer yandan Avrupa karşıtlığının aksine, Yunanistan'ın karşılaştığı ekonomik kriz karşısında Çıpras, AB tarafından önceki hükümetlerden daha ağır önlemleri kabul etmek zorunda kalmıştır.¹³²⁴ Diğer yandan liderin seçim kampanyaları sırasında ve ilk yıllarında Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi Kıbrıs sorunun çözümü liderin söylemleri arasındadır.¹³²⁵

Çıpras'ın Yunanistan'ın Makedonya ile yaşadığı isim krizini sonlandırması Kıbrıs sorunun çözümünde de liderin önemli rol oynayabileceği umudunu doğmuştur.¹³²⁶ Lider rakibi Cumhurbaşkanı Erdoğan ile başlangıçta uyumlu bir ilişkiye sahiptir. Çıpras'ın bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkındaki sözleri önemlidir:

“Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ilişkim saygı, samimiyet ve açık sözlülüğe dayanıyor. Bu, 21. yüzyılda ülkelerimizin sahip olması gereken, halklarımızın tarihiyle ve aralarında gelişen dostluğa uyumlu ilişkiyi inşa etmek için sürekli çabaya dayanıyor.”¹³²⁷

Ancak, Çıpras, gerçekleştirdiği bir röportajda rakibi için şöyle demiştir:

“Erdoğan dünya siyaset sahnesinde güçlü, büyük tecrübesi olan siyasi bir şahsiyet. Ancak çoğu kez de ne yapacağı öngörülemez. Biz Türkiye, konusuna siz İngilizlerden farklı yaklaşıyoruz.

¹³²¹ Ioannis N. Grigoriadis, “The Foreign Policy Of Greece's Syriza-Anel Coalition Government: An Early Appraisal”, **CIDOB**, c. 119, (2015): 2.

¹³²² “Foreign Policy Of SYRIZA”, <https://www.geopolitica.ru/en/article/foreign-policy-syriza>, [03 05.2020].

¹³²³ “Solcu Çıpras Amerikancı Oldu”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/solcu-cipras-amerikanci-oldu-40621167>, [03 05.2020].

¹³²⁴ “Foreign Policy Of SYRIZA”, **age**.

¹³²⁵ “SYRIZA Victory Will Not Harm Turkey Greece Ties”, **Daily Sabah**, <https://www.dailysabah.com/politics/2015/01/26/syriza-victory-will-not-harm-turkeygreece-ties-experts-say>, [03 05.2020].

¹³²⁶ Stelyo Berberakis, “Tsıpras'ın Türkiye Ziyareti Atina İçin Neden Önemli?”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/tsıpras%C4%B1n-t%C3%BCrkiye-ziyareti-atina-i%C3%A7in-neden-%C3%B6nemli/a-47343519>, [03 05.2020].

¹³²⁷ Furkan Naci Top, “Yunanistan Başbakanı Çıpras, AA'ya Konuştu”, **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-basbakani-cipras-aaya-konustu/1382864>, [03 05.2020].

Biz. Fransa ve İrlanda ile komşu olmak şansına sahip değiliz. Türkiye ile sınırimız var. Pek çok kez öngörülemez durumlar ile karşı karşıya kalıyoruz.”¹³²⁸

Başlangıçta liderin net bir şekilde *işbirliğine açık, uyumlu* bir tutum benimsediği görülmüştür. Ancak rakibin davranışlarının değişkenliği liderin iyimser tutumunun da değişmesine yol açmıştır. Bu anlamda liderin rakibi hakkında *orta derecede bir iyimserliğe* sahip olduğu söylenebilir. Lider temel değerlerini gerçekleştirme beklentisinde de *iyimser* bir yaklaşıma sahiptir. Rakibin öngörülemez davranışları karşısında Yunanistan’ın rakibinin davranışlarını kontrol edilebileceği algısı liderin *tarihsel olaylar üzerindeki kontrolünün yüksek* olduğunu göstermektedir:

“Türklerin kazıları (Sondajı kastediyor) sonuç vermeyecek. Gerekli teknik imkanları yok. Propaganda için yapıyorlar. Yunan ve Rum egemenlik haklarında şüphe yaratmak amacıyla gerginlik çıkıyorlar. Bu hikâye devam ederse ekonomik tedbirler ve yaptırımlarla karşı karşıya kalacaklar...Yunanistan bugün, yakın tarihinde hiç olmadığı kadar AB gibi uluslararası güçlü desteğe ve İsrail ile Mısır gibi güçlü ittifaklara sahip. Türkiye’nin, tek taraflı olarak, Kıbrıs (Rum Kesimi) ve Yunanistan’ın egemenlik haklarından şüphe etmesine tolerans gösterilmeyecektir.”¹³²⁹

Lider, Türkiye’nin eylemlerinin Yunanistan’ın gerçekleştirdiği ittifaklar aracılığı ile kontrol edilebileceği beklentisinde olmuştur. Yunanistan’ın Avrupa Birliği içerisinde Türkiye’nin eylemleri karşısında kendini güvende hissetmesi liderin rakibinin eylemlerinin kontrol edilebileceği algısını destekleyen başka bir nedendir. AB aracılığı ile uygulanacak yaptırımlar sayesinde Türkiye eylemlerinden caydırılabilecektir. Bu anlamda tarihsel olaylar üzerindeki kontrol inancı yüksek olan liderin *şansa verdiği rolün düşük* olduğu söylenebilir.

Türkiye’nin kararlı bir şekilde sürdürdüğü eylemler karşısında ise lider öngördüğü caydırıcı tedbirleri tekrarlayarak Türkiye’yi uyarmaktadır:

“...Türkiye, uluslararası hukuka ve anlaşmalara saygı göstermeli, diyalog masasına oturmalı.”¹³³⁰
“Türkiye eğer tahrik edici tutumuna devam ederse AB gerekli adım ve önlemleri ele almalı. Türkiye, tek taraflı adımlar yerine diğer Akdeniz ülkeleri gibi masaya gelerek konuşmalı. AB Türkiye’ye karşı net bir mesaj yollamalı.”¹³³¹

¹³²⁸ Yorgo Kirbaki, “Çipras ‘Erdoğan’ Sorusuna Böyle Yanıt Verdi”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cipras-erdogan-sorusuna-boyle-yanit-verdi-40879848>, [03.05.2020].

¹³²⁹ Yorgo Kirbaki, “Çipras’tan Skandal Açıklama: Türkiye Israr Ederse Yaptırımlar Gelebilir”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ciprastan-skandal-aciklama-turkiye-israr-ederse-yaptirimlar-gelebilir-41214094>, [02.05.2020].

¹³³⁰ “Yunanistan’dan Çirkin Tehdit”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-dan-cirkin-tehdit-2874025>, [02.05.2020]

¹³³¹ “Yunan ve Rum Liderler Türkiye’yi AB’ye Şikayet Etti”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunan-ve-rum-liderler-turkiyeyi-abye-sikayet-etti-2871248>, [02.05.2020].

Liderin *işbirliği ve uyuma* yönelik olarak Türkiye'nin eylemleri karşısında meseleyi *uluslararasılaştırma* stratejisi benimsediği söylenebilir. Liderin diyalog çağrısı bu anlamda dikkate değerdir. Rakibin eylemleri karşısında izlemiş olduğu taktikler de sorunun uluslararasılaştırılması stratejisi temelinde yoğunlaşmıştır. Bu anlamda lider çatışmaya yönelik bir *risk* almaktan sakınmıştır. Liderin eylemlerinin zamanlaması açısından hâlihazırda Yunanistan'ın erken seçim dönemine gidileceği düşünülecek olursa liderin Yunanistan'ın hak ve çıkarlarını koruyan tavrının yanı sıra *güç isteğinin* de ön plana çıktığı söylenebilir.

Aynı zamanda lider Türkiye ile iletişimini açık tutmuş olsa da kullandığı araçlar rakibi ödüllendirmek değil de “başvurmak-karşı gelmek-tehdit etmek-cezalandırmak” üzerine kurulu olmuştur:

“Sayın Cumhurbaşkanı'na buradan sesleniyorum. Ben kendime göre değil; uluslararası hukuk adına, Avrupa Birliği adına ve hukuk kurallarına saygılı olan uluslararası toplumun adına, mantıklı ve gerçekçi bir dil kullanarak konuşuyorum. Yunanistan tek başına değildir. Bölgedeki istikrarın ve barışın sütun taşlarından biridir.”¹³³²

2018 Şubat ayında GKRY'nin talebi ile Doğu Akdeniz'de araştırma yapacak olan İtalyan Eni şirketi denize açıldığında Türkiye savaş gemileri ile bu gemiyi engellemiştir. O dönemde Başbakan Çıpras ve Başbakan Binali Yıldırım aralarındaki telefon görüşmesi yoluyla çatışmaya müdahale etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Doğu Akdeniz'i gündemine alan net açıklamayı ilk kez bu çatışma sırasında yapmıştır:

“Sanılmasın ki Kıbrıs açıklarındaki doğal gaz arama ve Ege'deki kayalıklarla ilgili fırsatçı girişimler dikkatimizden kaçıyor. Türkiye'nin, güneyindeki gelişmelere yoğunlaşmasını fırsat bilerek, Kıbrıs'ta ve Ege'de haddini aşanları yanlış hesap yapmamaları konusunda uyarıyoruz”¹³³³

Cumhurbaşkanı Erdoğan faaliyete bulunan yabancı firmalar için ise “Rum tarafına güvenerek hadlerini ve güçlerini aşan işlere alet olmamalarını tavsiye ediyoruz. Bunların efelikleri, bizim ordumuzu, gemilerimizi, uçaklarımızı görene kadardır”¹³³⁴ demiştir.

¹³³² Stelyo Berberakis ,“Doğu Akdeniz - Çıpras'tan Erdoğan'a Yanıt: Ben Uluslararası Hukuk Adına, AB Adına Konuşuyorum”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48756984>, [02.05.2020].

¹³³³ “Erdoğan'dan Yunanistan ve Güney Kıbrıs'a Uyarı”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-dan-yunanistan-ve-guney-kibris-a-uyari/4251736.html>, [02.05.2020].

¹³³⁴ **age**.

Kriz 2003 yılında başladığından itibaren Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2018 yılına kadar bu kadar açık bir demecine rastlanmamıştır. Karar alıcı bu tarihe kadar Doğu Akdeniz'i gündemine almamıştır. Her ne kadar yürütme görevi itibarı ile Başbakan Davutoğlu ve Binali Yıldırım krize taraf aktörler olsa da yukarıdaki demecinden de anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanı Erdoğan gelişmeleri 'izleyen' bir konumda olmuştur. Bu anlamda karar alıcının önceliklerinin ve güç kapasitesinin algılayışının önemli olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere Türkiye 1990'larda yaşamış olduğu Ege denizindeki kıta sahanlığı krizlerine Barbaros Hayrettin Paşa ve Piri Reis gemileri ile müdahale etmiştir. 2000'lere gelindiğinde artık bu gemilerin yeterliliği sorgulanabilir. Nitekim 2019 yılında, Fatih ve Oruç Reis gemilerinin eklenmesi ile 4 gemi ile aktif olarak faaliyetlerini arttırmıştır. Aynı zamanda sondaj faaliyetlerinin yüksek teknoloji ile beraber maliyetli girişimler olduğu göz önünde bulundurulacak olursa Türkiye'nin neden tepki vermekten çatışmayı tırmandıran aktör statüsüne geçtiği anlaşılabilir. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da söyleminde vurguladığı gibi Türkiye güneyi ile daha yoğun bir şekilde ilgilenmek durumundadır. 2011 yılından itibaren başlayan Suriye krizi, Türkiye'nin bölgeye askeri müdahaleleri, bu coğrafyada herhangi bir Kürt oluşumunun engellenmesi, IŞID ile mücadele, liderin konuyu 'takip' eder düzeyde gündemine almasına yol açmaktadır. Suriye krizinin her ne kadar oldukça dezavantajlı olsa da her krizin yeni bir öğrenme sürecini yarattığını göz önünde bulundurulursa Türkiye'nin bu kriz ile beraber göreceli olarak bağımsız kararlar alıp eyleme geçtiği söylenebilir. 2014'ten itibaren ise artık Türkiye NATO üyesi olması, ABD ile stratejik çıkarları gereği batı güvenlik sistemin bir parçası olmasına rağmen batı ile sorgulanabilir bir ilişki içerisindedir.¹³³⁵ Bu durumu ABD ile yaşanan S-400 füze krizi ile de okumak mümkündür. Türkiye ABD' nin yaptırım tehdidi söylemlerine ve girişimlerine karşın Rusya ile anlaşarak bu füzeleri satın almıştır. Bu anlamda da göreceli güç kapasitesinin farklı askeri stratejik araçlar ile destekleyen Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de de daha bağımsız davranabilme yeterliliğinin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan Erdoğan karakter olarak da bağımsız davranan bir liderdir. Keskin'e göre Davutoğlu'nun savunduğu 'komşularla sıfır sorun' ve stratejik

¹³³⁵ Ziya Öniş, "Turkey Under The Challenge Of State Capitalism: The Political Economy Of The Late AKP Era", *Southeast European and Blacksea Studies*, c. 19, s. 2, (2019): 16.

derinlik' doktrini de Erdoğan'ın Türkiye'nin bölgedeki statüsünü ve manevra kabiliyetini arttırma isteğini yansıtmaktadır.¹³³⁶

25 Haziran 2019 tarihinde Türkiye bölgede sondaj girişimlerini arttırmaya başladığında Çıpras'ın yaptırım tehdidine karşılık Cumhurbaşkanı Erdoğan şunları söylemektedir: "Yunanistan Başbakanı kendine göre bir şeyler söyleyip duruyor. Ne söylerse söylesin. Biz Doğu Akdeniz'deki haklarımızı korumaya kararlıyız."¹³³⁷ Bu anlamda Başbakan Çıpras'ın karar alıcı Erdoğan üzerinde söylemlerinin yaptırım tehdidi değişiklik yaratmamaktadır. Çıpras'ın rakibinin algısında onu uzlaşmaya yöneltebilecek bir değişim yaratması zordur. Liderin bağımsız davranabilme yetisi bu değişimi engelleyen önemli bir özelliktir. Nitekim 24 Temmuz 2019 tarihinde ABD senatosu S-400 ile ilgili olarak Kıbrıs'ı da içeren Türkiye'ye karşı yaptırım paketini açıkladığında Erdoğan aynı *kararlılığı* devam ettirmektedir:

"Doğu Akdeniz'de ve Suriye'nin kuzeyinde attığımız adımlar, milletimizin ve Kıbrıs Türklerinin hak, hukuk ve menfaatlerini koruma hususundaki hassasiyetimizi açıkça ortaya koymuştur. Örtülü veya açık hiçbir yaptırım tehdidi Türkiye'yi haklı davasından vazgeçiremeyecektir."¹³³⁸

Bu söylem aynı zamanda liderin *kısıtlara meydan okuyan* davranışını da göstermektedir. Gerek Çıpras'ın ve Miçotakis'in AB üzerinden yaptırım tehditleri gerekse de ABD'nin yaptırım tehditleri lider için bir anlam ifade etmemektedir. Liderin batı ittifakının sorgulanmasına yaşanan gelişmeler de algısının değişmemesinde etkilidir. 2015 yılında Rusya ile yaşanan krizde NATO ve ABD'nin çekimser kalması, ABD'nin Suriye'de YPG'ye verilen destek nedeni ile kendi çıkarlarına göre davranan bir politika benimsemesi Suriye krizinin bölgesel güç ve aktörler aracılığı ile çözümlenebileceği algısını yaratmıştır.¹³³⁹

Diğer taraftan liderin Doğu Akdeniz krizini gündemine almamasında davranış özellikleri de oldukça etkilidir. Erdoğan'ın önce meseleleri önemsemeyen ama o

¹³³⁶ Kesgin, "Leadership Traits of", 150.

¹³³⁷ "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Fransa Sen Konuşamazsın'", **TimeTürk**, <https://www.timeturk.com/cumhurbaskani-erdogan-fransa-sen-konusamazsin/haber-1106168>, [02.05.2020].

¹³³⁸ "Erdoğan: Örtülü veya Açık Hiçbir Yaptırım Tehdidi Türkiye'yi Haklı Davasından Vazgeçiremeyecek", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/07/24/erdogan-ortulu-veya-acik-hicbir-yaptirim-tehdidi-turkiye-yi-hakli-davasindan-vazgeciremez>, [02.05.2020].

¹³³⁹ Ragıp Soylu, "Tune Of Turkish Foreign Policy: Pragmatist Realism", **Daily Sabah**, <https://www.dailysabah.com/columns/ragip-soylu/2018/02/01/tune-of-turkish-foreign-policy-pragmatist-realism>, [02.05.2020].

mesale orada beklerken daha da karmaşık gale geldiğinde liderin ‘brinkmanship’ eşiğe dayandıran stratejisinin de etkili olduğu söylenebilir.¹³⁴⁰

2016 sonrası artık AKP dönemi Türk dış politikası geleneksel ittifakları korumaya çalışan Türkiye’nin ulusal çıkarlarına göre hareket eden geçici ortaklıklara dayanan *pragmatist ve realist* özelliklere sahiptir.¹³⁴¹

“Dün Kıbrıs Türklerinin kanını akıtarak adayı ele geçirmeye çalışanlar, bugün de siyasi ve ekonomik saldırılarla aynı amacın peşindedir. Kıbrıs Rum Kesimi, ancak samimi ve gerçekçi bir uzlaşma zeminine gelirse adada herkesin beklediği çözüm yolu açılır. Doğu Akdeniz’de ne Türkiye’yi ne de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni yok sayan hiçbir proje hayata geçirilemez. Şayet yaşananlardan hala ders almayanlar varsa onlara da gereken cevapları vermekten çekinmeyeceğimizin bilinmesini isterim.”¹³⁴²

Olayları kontrol etme inancı yüksek olan lider kendi istediği siyasi sonucu elde etmeyi istemektedir.¹³⁴³ Liderin olayları kontrol etme arzusu onun ani kararlar vermesine ve karşılaştığı kriz karşısında kararlı ancak ani bir şekilde mücadele etmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda bu özelliği nedeni ile lider kendi kararlarının merkezileştiği bir yapı içerisinde alınan dış politika kararlarının uygulanmasını tercih etmektedir. Bu nedenle de liderin *bilgiye ve eleştiriye kapalı* olduğu söylenebilir. Dolayısı ile *lider kısıtlara meydan okuyan* liderlik davranışı özelliği göstermektedir. Liderin kısıtlara meydan okuyan liderlik özelliği onun proaktif bir siyaset izlemesinde de etkilidir.¹³⁴⁴

Liderin Libya ile imzalamış olduğu anlaşma bu siyasetin bir göstergesidir. Lider Libya’da sorunlu bir hükümet ile imzalamış olduğu anlaşma ile Batı dünyasına karşı meydan okumaktadır. Türkiye’nin Libya ile anlaşma imzalaması kararı ani bir niteliğe sahiptir. GKRY, 2003’ten itibaren başlayarak 2003’te Mısır ile 2007’de Lübnan 2012’de İsrail ile imzalamış olduğu MEB anlaşmaları ile hâlihazırda bölgedeki egemenlik haklarını tehdit etmeye çalışan fiili durum ihlali yaratan davranışlarını devam ettirmektedir. Türkiye 2011’de KKTC dışında ilk kez bölgede başka bir ülke ile MEB anlaşması imzalamıştır. Bu anlamda GKRY’nin fiili durum ihlali yaratan adım adım izlediği siyaset karşısında Türkiye ani bir kararla proaktif davranmayı

¹³⁴⁰ Avni Özgürel, “Erdoğan’ın Sınırları”, **Radikal**, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/avni-ozgurel/erdoganin-sinirlari-783837/>, [03.05.2020]. s

¹³⁴¹ Soyulu, **age**.

¹³⁴² “Erdoğan: Doğu Akdeniz’de Ne Türkiye’yi Ne KKTC’yi Yok Sayan Hiçbir Proje Hayata Geçirilemez”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/08/22/erdogan-dogu-akdenizde-ne-turkiyeyi-ne-kktcyi-yok-sayan-hicbir-proje-hayata-gecirilemez>, [03.05.2020].

¹³⁴³ A.Ş. Görener, Meltem Ş. Ucal, “The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy”, **Turkish Studies**, c. 12, s. 3, (2011): 367.

¹³⁴⁴ **age**, 369.

tercih etmiştir. Bu niteliğiyle liderin subjektif olarak algıladığı ulusal ve uluslararası koşullar gerçeklikte karşılığını bulamamaktadır.¹³⁴⁵

Liderin güç isteği, kendi bekasını koruma ve devam ettirme arzusu aynı zamanda şansa da rol vermek istemediğini göstermektedir. Liderin güçlü hissetme isteği Türkiye'nin ulusal çıkarlarını savunmasını gerektirmektedir.¹³⁴⁶ Kıbrıs'ın stratejik ve sahip olabileceği kaynaklar nedeni ile de ekonomik önemi Türkiye'nin ekonomik kriz içerisinde bulunduğu dönemde özellikle liderin gücünü destekleyecektir: “Özellikle Kıbrıs Türklerinin, Doğu Akdeniz'de tespit edilen hidrokarbon kaynakları üzerindeki haklarının gasp edilmesine asla izin vermeyeceğiz....”¹³⁴⁷ Böylece bölgedeki ekonomik çıkarların korunması arzusunu vurgulamaktadır.

Siyasi evrenin esası uyumsuzluk olan lider, biz ve öteki ayrımı yapmaya eğilimlidir.

Lider için gri bölgeler yoktur. Onun algısında ya siyah ya da beyaz anlayışı vardır.¹³⁴⁸

Özellikle muhalefete olan tepkisinde liderin bu algısından söz edilebilir:

“Doğu Akdeniz'de Amerika varmış, Fransa varmış, İngiltere varmış, Katar varmış ama tek ülke yokmuş. Hangi ülke? Türkiye yokmuş. Eline diline dursun. Sen orada bizim Yavuz'umuzu, Barbaros Hayrettin'imizi görmüyor musun? ...Uçaklarımızla her şeyimizle oradayız. Tehditler sallamıyorlar mı? Batı tehdit sallıyor, biz tehdit mehdit dinlemeyiz. Burada Türkiye'nin haklarını sonuna kadar savunuyoruz, savunacağız.”¹³⁴⁹

Muhalefet'in yanı sıra liderin Avrupa Birliği'nin Türkiye karşı yaptırım karşısındaki söylemi de bu keskin öznel ayrışmayı ortaya koymaktadır:

“Ey **AB**, **Türkiye sizin** bugüne kadar tanıdığınız bir ülke değil. **Sizinle** müzakere masasında olan bir ülke bu da bizi bağlamaz. Bu müzakereler bir anda da bitebilir. 4 milyon mülteciyi ülkesinde ağırlayan bir **Türkiye'ye** karşı takındığınız tavır iyi bilin. **Türkiye'ye** Kıbrıs'taki gelişmelerle ilgili gözdağı vermeye de kalkmayın. **Biz** bunları da pek takmayız yolumuza devam ederiz.”¹³⁵⁰

Biz ve öteki ayrımı liderin meseleyi sahiplenici özelliğinin dışında bilgiye olan yaklaşımı hakkında da fikir vermektedir. ‘Ötekine’ karşı suçlayıcı söylem ve kendi eylemlerine güvenen yaklaşımı liderin bilgiye kapalı olduğunun da bir göstergesidir.

¹³⁴⁵ **age**.

¹³⁴⁶ Soner Çağatay, Deniz Yuksel and Matthew Hernandez, “Why Turkey Is Raising the Stakes in the East Mediterranean?”, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/why-turkey-is-raising-the-stakes-in-the-east-mediterranean>, [03.05.2020].

¹³⁴⁷“Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Kıbrıs Açıklaması”, **CNN**, <https://www.cnntrk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-kibris-aciklamasi141119>, [03.05.2020]

¹³⁴⁸ Görener, Uçal, **age**, 372.

¹³⁴⁹“Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Net Mesaj: Haklarımızı Yedirtmeyiz”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogandan-net-mesaj-haklarimizi-yedirtmeyiz-6021708>, [03.05.2020].

¹³⁵⁰“Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Doğu Akdeniz'de Sondaj Açıklaması”, <http://petroturk.com/akaryakit/cumhurbaskani-erdogandan-dogu-akdenizde-sondaj-aciklamasi>, [03.05.2020].

Bir liderin bilgiye açık ya da kapalı olması onun uygulayacağı stratejiye de yansımaktadır.¹³⁵¹ Bilgiye açık bir lider alternatif arayışında olurken bilgiye kapalı bir lider ise genellikle kendisi ile aynı görüşe sahip danışmanlarının fikirlerin alırken kendi kararlarını uygulamaya eğilimlidirler. Diğer yandan başkanlık sistemi ile birlikte bürokrasinin sahip olduğu alan oldukça daralmış başkan olarak Erdoğan'ın baskın liderliği daha da ön plana çıkmıştır.

Liderin siyaseti doğru ya da yanlış, adil adaletsiz, suçlu ve kurban gibi nitelendirmeleri üzerinden okuduğu görülmektedir.¹³⁵² Bu nedenle de lider ulusal çıkarını hangi aktör ile geliştirecekse onunla ittifak yapmaya hazırdır. Örneğin, Türkiye Avrupa ile iyi anlaşamadığında stratejik ortaklığı bulunan ABD'yi seçebilirken şimdi böyle bir alternatifi de yoktur.¹³⁵³ Bu nedenle de Avrupa-Amerika ittifakı karşısında Libya mutabakatı liderin algısında Türkiye'ye karşı oluşturulan ittifakı çözebilecek Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyabileceği bir çözüme sahiptir:

“Libya'daki meşru hükümetin ayakta kalması ve istikrarı sağlamak için bu ülkeye askerimizi gönderiyoruz. Türkiye'nin güvenliğinin sınırlarının dışında başladığı düşüncesiyle tüm imkânlarımızı seferber etmeyi sürdüreceğiz.”¹³⁵⁴

Liderin Doğu Akdeniz'de ittifak olarak seçebileceği aktörlerle ilişkisini nasıl algıladığı liderin algısında ve gerçeklikte olanın da incelenmesi açısından önemlidir. Bu nedenle Yunanistan'ın hali hazırda ittifak içerisinde olduğu İsrail, Mısır, ABD, Avrupa Birliği ve Rusya'nın nasıl algılandığının analiz edilmesi gerekmektedir.

İsrail: 1990'larda Türkiye İsrail ile gerçekleştirilecek bir ilişkinin Arap dünyasından çok da büyük bir tepkiye yol açmayacağını anlamıştır. Kaldı ki 1960'larda Nasır Kıbrıslı Rumlara Türk toplumuna karşı kullanılmak üzere silah desteğinde bulunmuştur. Müslüman bir devletin Müslümanları öldürmek üzere Hristiyanlara desteği Arap dünyasında Türkiye için hayal kırıklığı olmuştur.¹³⁵⁵ İsrail'i bölgede ilk tanıyan Müslüman ülke olan Türkiye, 1990'larda askeri ve stratejik işbirliği ile ikili

¹³⁵¹ Görener , Uçal, **age**, 372.

¹³⁵² **age**, 377.

¹³⁵³ Philip Gordon and Ömer Taspınar, “Turkey On The Brink”, **The Washington Quarterly**, c. 29, s. 3, (2006):58.

¹³⁵⁴ “Erdoğan: Libya'ya Askerimizi Gönderiyoruz, Tüm İmkanlarımızı Seferbey Etmeyi Sürdüreceğiz”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202001161041021156-erdogan-libyaya-askerimizi-gondermeye-basliyoruz/>, [03.05.2020]

¹³⁵⁵ Amikam Nachmani, “Turkish-Israeli Military Co-Operation: Changing Implications For Greece And Cyprus”, **Byzantine and Modern Greek Studies**, c. 22, s. 1, (1998): 139.

ilişkilerini oldukça geliştirmiştir. Fakat 2004 yılında İsrail'in Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'i öldürmesi ve Gazze'de gerçekleştirdiği operasyonlar sebebi ile ikili ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır.¹³⁵⁶ İsrail ile 2009'da Başbakan Erdoğan'ın 'one-minute' söylemi ile bozulan ilişkiler nitekim 2010 Mavi Marmara krizi ile giderek derinleşmiştir. 2011 yılında Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin bölgede Müslüman Kardeşleri destekleyen siyaseti Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerine de yansımıştır. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidarda olması demek Türkiye açısından İsrail ve Mısır arasındaki Camp David düzeninin sonlanması anlamına gelmektedir.¹³⁵⁷ Böylece İsrail'in bölgede yalnızlaşması ile Türkiye bölgesel lider olabilecektir. Bu nedenle bölgede Müslüman Kardeşlerin iktidar olacağı öngörüsü ile Türkiye'nin İsrail karşıtı söylemlerini arttırmıştır. Ancak 2016 yılında tavır değiştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan Mavi Marmara krizinin müsebbibini İsrail'i değil Filistin'e yardımda bulunmak isteyen kuruluş olarak göstermektedir.¹³⁵⁸ Rusya ile yaşanan uçak krizinden sonra Erdoğan, İsrail, Filistin ve tüm bölge için normalleşme süreci bizim yararımıza olacaktır açıklaması yapmış, 2016 yılında Erdoğan İsrail Enerji Bakanı ile ilk kez üst düzey gizli bir görüşme gerçekleştirmiştir.¹³⁵⁹ Her ne kadar liderin algısında İsrail ile ilişkilerin düzeltilmesi gerekliliği yerini alsada Türkiye'nin Filistin'de Müslümanların kendisini savunucusu olarak tanımlamasının bir gereği olarak İsrail'in işlemiş olduğu insani suçlara karşı liderin İsrail'e meydan okuyan davranışı günümüzde de hala Türkiye ve İsrail ilişkilerini etkiler niteliktedir.

Mısır: 2013 yılında gerçekleştirilen darbe ile Sisi'nin iktidar olması Erdoğan için kabul edilebilir değildir. Yıllardır askeri rejim ile yönetilen bir ülkede ilk kez demokrasi ile iktidar olan bir liderin kaybı Erdoğan için de olası bir ittifakın bir kaybıdır. Mursi ile birlikte Erdoğan'a göre bölgede Müslüman bir devletin demokrasiye sahip olamayacağı algısı da yıkılmış böylece 'Türk ve Arap halkları

¹³⁵⁶ Gencer Özcan, "The JDP's Changing Discursive Strategies Towards Israel", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 15, s. 57, (2018): 21

¹³⁵⁷ **age**, 21.

¹³⁵⁸ "Erdoğan'dan Mavi Marmara Çıkışı: Günün Başbakanına Mı Sordunuz?", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-mavi-marmara-cikisi-gunun-basbakanina-mi-sordunuz-40123952>, [03.05.2020]

¹³⁵⁹ Tolga Demiryol, "Between Security and Prosperity: Turkey And The Prospect Of Energy Cooperation in The Eastern Mediterranean", **Turkish Studies**, c. 20, s. 3, (2019): 14.

olarak, yeniden ortak geleceğe sahip çıkma zamanı gelmiştir.¹³⁶⁰ Böylece Sisi'nin iktidar olması Türkiye'nin sahiplendiği bölgesel liderlik ittifakının da kaybı anlamına gelmektedir. Diğer yandan Mısır örneği liderlerin ne kadar önemli olduğunu başka bir açıdan da göstermektedir. Sisi yönetimi İsrail ile yaşanan barış süreci nedeni ile ABD yardımlarına ihtiyaç duyan bir ülkedir. Cumhurbaşkanı Sisi, ülkenin ekonomik çıkarlarını önceleyen bir siyaset izlemekte bu da ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi anlamına gelmektedir.¹³⁶¹ ABD'nin de Mısır'daki stratejik çıkarları nedeni ile Sisi'nin insan hakları ile bağdaşmayan davranışlarının ön plana çıkarılmaması ikili ilişkilerin stratejik çıkar birliğine dayandığını göstermektedir. Benzer ilişkiyi İsrail ve Mısır üzerinden de okumak mümkündür. 2018 Şubat ayında taraflar arasında İsrail Enerji Bakanının '1979'dan sonra en önemli anlaşma olarak' adlandırdığı Mısırlı şirketin 15 trilyon dolar İsrail'den gaz alımını içeren bir anlaşma imzalamıştır.¹³⁶² Erdoğan tarafından 2019 yılına gelindiğinde dahi darbe eleştirisinin liderin gündemini işgal etmesi ve liderin Müslüman Kardeşleri desteklediği gibi tarihsel olaylar üzerindeki kontrolü sağlama arzusu karşısında iki ilişkilerin Doğu Akdeniz'de Sisi'nin iktidarı olduğu bir dönemde Mursi ile yaşanan bir siyasetin mümkün olamayacağı açıktır. Libya meselesinde de Hafter'i destekleyen Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah el Sisi "Libya'ya müdahale etmek için imkânlarımız var ancak henüz kullanmadık" diyerek Libya'da Türkiye karşıtı tavrını ortaya koymaktadır.¹³⁶³ ABD'nin stratejik bir ortağı olmasına rağmen Kahire, birincisi ve en önemlisi savunma alanı olmak üzere Moskova ile geniş bir yelpazede ilişkilerini tutarlı bir şekilde derinleştirmektedir.¹³⁶⁴

Avrupa Birliği: Yunanistan, Avrupa Birliği'ni krizi uluslararasılaştırma aracı olarak kullanmaktadır. Bu durumda, AB'ye karşı da bir meydan okumadan bahsedilebilir.

¹³⁶⁰ Sedat Ergin, "Mısır Darbesi ve Erdoğan-1", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/misir-darbesi-ve-erdogan-1-erdogan-bolgedeki-en-onemli-kazanimindan-oldu-23742192>, [03.05.2020]

¹³⁶¹ Örneğin Etiyopya ve Mısır arasındaki su paylaşımı meselesinde Etiyopya'nın Nil'den daha fazla su alma talebi karşısında ABD'nin aracılığı ile taraflar uzlaşabilmişlerdir. Diğer yandan ABD, Mısır'ın silah ithal ettiği önemli bir kaynaktır. Mısır ordusunun silahlarının çoğunluğu ABD menşelidir. ABD, Mısır-İsrail barış anlaşmasının kapsamında Mısır'a her yıl 1 milyar dolarlık askeri destek de vermeye devam etmektedir. Alexey Khlebnikov, "Rusya ve Mısır: İstikrarsız Bir Balayı", <https://research.sharqforum.org/2019/09/24/rusya-ve-misir-istikrarsiz-bir-balayi/?lang=tr>, [03.05.2020].

¹³⁶² Demiryol, **age**, 13.

¹³⁶³ Sandrine Amiel, Tuba Altunkaya, "Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Olasılığı ve 4 Başlıkta Muhtemel Sonuçları?", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/12/20/turkiye-nin-libya-asker-gonderme-olasiligi-ve-4-baslikta-muhtemel-sonuclar-trabls-hafter> [03.05.2020].

¹³⁶⁴ Khlebnikov, **age**.

Özellikle Annan Planı süreci sonrası Türk tarafının olumlu yaklaşımına rağmen cezalandırılmış gibi davranılması AB'nin çelişkili siyasası karşısında lider AB'nin kendi çıkarlarına göre hareket eden tutumuna karşılık¹³⁶⁵ 'Anavatan ve garantör ülke' olarak söylemlerini meşrulaştırmaktadır. Liderin özellikle garantör ülke vurgusu bölgede yabancı şirketleri ile birlikte bulunan Fransa gibi Yunanistan'ı destekleyen ülkeleri ötekileştirmektedir.¹³⁶⁶ Bu bölgedeki davranışlarını şekillendirirken diğer ülkelerin Yunanistan'ı destekleyen tutum ve davranışları liderin bölgede kendi stratejisini destekleyebilecek aktörlerden yoksun oluşu dolayısı ile karar alıcı Türkiye'yi garantör ülke olarak ön plana çıkarmaktadır:

"Türkiye, Kıbrıs meselesi ile Ada ile derin tarihi bağları yanında buradaki üç garantör ülkeden biridir. Üç garantör ülkeden biri olması hasebiyle de söz hakkı vardır. Hiç söz hakkı olmayanların kalkıp da burada tasarrufta bulunmaya yönelmesi bizi pek de ilgilendirmez."¹³⁶⁷

Diğer yandan Avrupa Birliği'nin bölge sorunları karşısında somut çözümler üretememesi İngiltere'nin Brexit ile birlikten ayrılması ve elbette ki Birliğin Kıbrıs siyaseti bu örgütün güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Nitekim kriz sırasında AB'nin önceliği Avrupa ülkelerinin iç istikrarının korunması olmuştur.¹³⁶⁸

Rusya: Bu ülke ile Türkiye 2015 yılında yaşanan krizden sonra, S-400'lerin satın alınması, Tük akım projesi ve Suriye konularında stratejik işbirliği içerisindeyler.¹³⁶⁹ Özellikle Türkiye'nin Suriye krizi nedeni ile daha güvenli sınır talebini karşılayacak ülke olarak Rusya'yı görmesi bu işbirliğinde önemli rol oynamaktadır.¹³⁷⁰ Günümüzde, ABD'nin ve Türkiye'nin bölgede çatışan öncelikleri karşısında Suriye'de

¹³⁶⁵“(Annan Planı döneminde) Verilen sözler yerine gelmedi. Buna rağmen AB Güney Kıbrıs'ı AB'ye üye yaptı, Kuzeyi yapmadı. Diyorum ya, samimi değiller. Biz samimiyetimizi gösterdik, onlar göstermediler”, “Erdoğan: AB Kıbrıs'ta Samimi Değil”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/erdogan-ab-kibrista-samimi-degil-2213700>, [03.05.2020].

¹³⁶⁶Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Fransa Cumhurbaşkanı Macron'a eleştirisi şöyledir:“Geçen Macron açıklama yapıyor, 'Türkiye oradan çekilsin', Sen kimsin de açıklama yapıyorsun? Sen kıyıdaş mısın? Türkiye bırak kıyıdaş olmayı Türkiye garantör ülkedir. Burada Yunanistan, İngiltere konuşabilir. Niye, garantör ülkedir. Senin şirketin varmış. Şirketin kadar konuş.”

“Sen Kimsin de Açıklama Yapıyorsun, Sen Kıyıdaş Mısın?”, <https://www.haberler.com/sen-kimsin-de-aciklama-yapiyorsun-sen-kiyidas-12158742-haberi/>, [03.05.2020].

¹³⁶⁷ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Doğu Akdeniz'de Arama Çalışmalarına Aynı Kararlılıkla Devam Edeceğiz”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-dogu-akdenizde-arama-calismalarina-ayni-kararlilikla-devam-edecegiz-6020927>, [03.05.2020].

¹³⁶⁸ Serhat Güvenç ile gerçekleştirilen röportaj için bkz. “Türkiye Doğu Akdeniz'deki İddiasından Geri Adım Attı”, **Evrensel**, <https://www.evrensel.net/haber/424589/turkiye-dogu-akdenizdeki-iddiasindan-geri-adim-atti>

¹³⁶⁹ Mehmet Cem Demirci, “Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sondaj Faaliyeti Rusya İle İlişkilerini Nasıl Etkiler?”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/05/10/turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-sondaj-faaliyeti-rusya-ile-iliskilerini-nasil-etkiler-kibris>, [03.05.2020].

¹³⁷⁰ Ajdin Đidić and Hasan Kösebalaban, “Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning”, **Italian Journal Of International Affairs**, c. 54, s. 3 (2019): 123-138.

PKK ve PYD'ye karşı kendi güvenliğini sağlama gereksinimi Türkiye'yi Rusya ile işbirliğine yöneltmiştir. Ancak, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel politikası Rusya'ya karşı kendi güvenliğini dengelemek üzerine kurulmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin konjonktürel önceliğinin Rusya tarafından karşılanıp karşılanmayacağı belirsizdir. Rusya PYD ya da PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmemekte her ikisi örgütle de ilişkisini sürdürmektedir.¹³⁷¹ Diğer taraftan Rusya, Türkiye'nin Ortadoğu'da çatışma halinde olduğu otoriter rejimleri; Suriye, Suudi Arabistan ve Sisi yönetimi ile de stratejik ilişkilerini devam ettirmektedir. Özellikle Suriye'de Erdoğan tarafından Esad rejimi kabul edilmiş olsa da tarafların çıkar çatışmaları bölgede hala devam etmektedir. Başka bir yönüyle, Putin Türkiye'nin Suriye ile üst düzey görüşmelerine başlaması gerektiği kanaatini taşımaktadır.¹³⁷² Aynı zamanda tarafların Libya'daki ateşkes çağrısı Doğu Akdeniz'deki güvenliğini gerçekleştirdiği anlaşma ile Libya ile ilişkilendiren Türkiye için ciddi riskler taşımaktadır. Libya'nın doğusundaki Hafter'in güçleri Mısır ve Suudi Arabistan'ın yanı sıra Rusya tarafından da desteklenmektedir.¹³⁷³ Bu anlamda Libya'da lider Rusya'nın Hafter'i durdurabilecek tek güç olduğunun farkındadır. Her ne kadar ateşkes çağrısı ile Türkiye Libya'ya asker gönderme kararı sorgulanır hale gelse de¹³⁷⁴ nitekim şu anki süreçte Türkiye Libya'ya tüm imkanları ile destek vereceğini açıklamıştır.¹³⁷⁵ Doğu Akdeniz Krizi'nde de Rusya'nın Türkiye'yi destekleyebileceği sorgulanabilir. Nitekim Türkiye 2019 Temmuz ayında ikinci

¹³⁷¹ Türkiye Barış Pınarı Harekatını Rusya ile görüşmesinden sonra sonlandırırken tarafların uzlaşma metnine göre YPG'nin tam olarak geri çekilmesi sağlanamış ayrıca bu süreçte Rusya PYD'nin Moskova ofisinin devamına izin vermiştir. Ece Göksedef, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Sorunlu Alanlar", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51389034>, [03.05.2020].

¹³⁷² **age.**

¹³⁷³ "Erdoğan: KKTC Ve Libya İle Başlattığımız Süreçlerden Vazgeçersek Bize Olta Atacak Sahil Bile Bırakmayacaklar", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50883997>, [03.05.2020]. Cumhurbaşkanı Erdoğan Hafter ve Rusya meselesindeki inancını şöyle ifade etmektedir: "Çünkü Hafter konusu aslında istiyorum ki Rusya ile münasebetlerde yeni bir Suriye doğurmasın ve ben inanıyorum ki Rusya da Hafter konusunda mevcut tezi gözden geçirecektir. Çünkü bunun legal bir yönü yok. İlegal birisi. Aynı şekilde yapılan destekler de zaten bu illegalite içerisinde sürdürülüyor. (Hafter) Şu anda durumu da zaten pek iyi değil.", "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Libya'yla Anlaşmada Türkiye Uluslararası Haklarını Kullandı", **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-libyayla-anlasmada-turkiye-uluslararasi-haklarini-kullandi/1668679>, [03.05.2020].

¹³⁷⁴ Murat Yetkin, "Libya'da Ateşkes Yine Putin Yine Erdoğan'la", <https://yetkinreport.com/2020/01/09/libyada-ateskes-yine-putin-yine-erdoganla/>, [03.05.2020].

¹³⁷⁵ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Normalleşme Planını Açıkladı", **TRT**, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-normallesme-planini-acikladi-481632.html>, [03.05.2020].

sondaj gemisini bölgeye gönderdiğinde Rusya Kıbrıs'ın egemenliğine saygı duyulması çağrısında bulunmuştur.¹³⁷⁶ Bu anlamda Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliğinin sınırları vardır ve Türkiye ve Rusya arasındaki stratejik işbirliğinin geçerliliği Türkiye'nin Doğu Akdeniz siyasetinde de kendisini göstermektedir.

ABD: Rol model olarak Arap Baharı sırasında Türkiye'ye önem verirken tarafların 2011 Suriye krizini farklı yorumlamaları ikili ilişkileri etkilemiştir. Türkiye krizin başlangıcında Esad rejiminin sonlanmasına göre davranışlarını kurgularken ABD için ise en büyük tehdit IŞID olmuştur. Özellikle, PYD IŞID ile mücadele ABD tarafından önemli bir araç görülmektedir. Ancak Türkiye'nin PYD ile mücadeleyi önceleyen bakış açısı Türkiye'nin Suriye'de terör ile mücadelede yetersiz kaldığı suçlamalarına maruz kalmasına yol açmaktadır. Başka bir terör meselesi de Türkiye'nin FETÖ üyelerini barındırması sebebi ile ABD'ye olan yaklaşımıdır. 2016 yılında 15 Temmuz darbesi sonrası Türkiye tarafından Andrew Brunson'a terör örgütünü destek nedeni ile hapis cezası vermesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye yaptırım kararları ikili ilişkileri giderek gerginleştirmiştir.¹³⁷⁷ Aynı zamanda ABD'nin uyarılarına rağmen Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füzelerini satın alması ikili ilişkileri giderek gerginleştirmiştir. ABD'nin Türkiye'nin bu kararını düşman olarak tanımladığı ülkelere karşı mücadele kapsamında değerlendirilmiş ve yine Türkiye'ye yaptırım uygulanmasına karar vermiştir. Yaptırım tasarısında ABD'nin GKRY'ne 1987 yılından beri uygulanan ambargo kararının kaldırılmasının yanı sıra Yunanistan, İsrail ve GKRY arasında oluşturulan ittifakı destekleyeceği de belirtilmiştir.¹³⁷⁸ Erdoğan'ın ABD'nin bu karara tepkisi ise ABD'nin bölgede söz hakkına sahip bir aktör olmadığı şeklindedir:

“Ama bu bölgede Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs'ın hakları var. Bu adı geçen ülkelerin nereye kadar hakları var. Hele hele Amerika'nın orada ne hakkı var? Amerika'nın Senatosu böyle bir kararı nasıl alıyor? Bunların hepsi soru işaretidir. Bakıyoruz son zamanlarda Senatonun önüne ne gelirse bunların kararını alıyor.”¹³⁷⁹

¹³⁷⁶“Doğu Akdeniz - Rusya: Kıbrıs'ın Egemenliği İhlâl Edilmemeli”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48917130>, [03.05.2020].

¹³⁷⁷ “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->, [03.05.2020].

¹³⁷⁸ Yorgo Kirbaki, “Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi Dışlayan Tasarıya İlk Onay”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dogu-akdenizde-turkiyeyi-dislayan-tasariya-ilk-onay-41256383>, [03.05.2020].

¹³⁷⁹ “Erdoğan: Doğu Akdeniz'de Prensibimiz ‘Win Win’ Esasına Dayalı, Kaynakları Paylaşmasını Biliriz”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/06/27/erdogan-dogu-akdeniz-de-prensibimiz-win-win-kaynaklari-paylasmasini-biliriz-kibris-sondaj>, [03.05.2020].

Liderin temel hedeflerini gerçekleştirebilmesi Yunanistan'ın ittifak içerisinde olduğu ilişkilerine bağlı olduğu söylenebilir. Liderin temel hedef ve siyasi değerlerini gerçekleştirebilmesinde siyasi hedeflerini kararlılıkla savunabilmesi de önemlidir. 2003 yılından beri süre gelen krizde lider kendi siyasasını 2018 yılında savunmaya başlamıştır. Nitekim lider kendi söyleminde de bu durumu belirtir:

“Bıçak gırtlığa dayanana kadar da sükûnetimizden asla taviz vermedik ancak geldiğimiz noktada artık bu suskun ve çekingen politikayı sürdürme lüksümüz yoktur. Şayet KKTC ve Libya ile başlattığımız süreçlerden vazgeçersek bırakınız ekonomik faaliyetleri, bize denize girecek kıyı, olta atacak sahil bile bırakmayacaklar. Karşımızdakilerin hak, hukuk, adalet, ahlak, insaf diye bir dertleri kesinlikle bulunmuyor.”¹³⁸⁰

Karar alıcı Türkiye'nin temel ve hedef ve değerlerine sahip çıkacağını ifade etmektedir. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi temel ve değer ve hedeflerini gerçekleştirirken liderin çatışmacı algısı işbirliğini de engellemektedir. Çatışma sürekli olarak mücadeleyi rekabeti beraberinde getirmektedir. Rekabet halinde olma hali ise sürekli güç arayışını gerekli kılmaktadır. Temel değerlerini gerçekleştirme beklentisinde liderin Türkiye'ye kazandırdığı materyal güç kapasitesini algılayışı da önemlidir. Doğu Akdeniz'de araştırma yapan gemilerin savaş gemileri ve insansız hava araçları ile desteklenmesi Türkiye'nin hak ve menfaatlerini koruyacağını göstermektedir. Lider çatışmanın sürekliliğe inanmaktadır bu anlamda şu ifadeleri liderin çatışmanın sürekliliği anlayışını yansıtmaktadır: “Türkiye'ye ve Türk milletine karşı öyle bir kinleri var ki ellerinden gelse bizi sadece Anadolu'dan söküp atmakla kalmayacak, dünyadan kökümüzü kazıyacaklar.”¹³⁸¹

Lider açısından siyasi evren öngörülebilirdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Libya mutabakatı ile kendisine karşı geliştirilen ittifakın çözüldüğünü öngörmektedir:

“... Bu adımdan başta Yunanistan olmak üzere Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail ciddi manada rahatsız oldu. ... Bugüne kadar uluslararası hukuku hiçe sayarak attıkları tek taraflı adımları bozulmuş oldu. Tek taraflı adımı atanlar aslında bunlar. Ama şimdi biz bu adımı atınca, bunların bu oyunları bozuldu.”¹³⁸²

Lider diplomatik bir çözüm aracılığı ile İsrail, Yunanistan, GKRY ve Mısır ittifakına yanıt verse de bu diplomatik çözüm Libya'da askeri desteği de beraberinde

¹³⁸⁰ “Erdoğan: KKTC ve Libya Süreçlerinden Vazgeçersek Denize Girecek Kıyı Bırakmayacaklar”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/12/22/erdogan-kktc-ve-libya-sureclerinden-vazgecersek-denize-girecek-kii-birakmayacaklar>, [04.05.2020].

¹³⁸¹ **age**.

¹³⁸² “Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘Libya Anlaşması İle Türkiye, Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Haklarını Korumadaki Kararlılığını Dünya Kamuoyu Nezdinde Açıkça Göstermiştir” <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/Haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-libya-anlasmasi-ile-turkiye-uluslararasi-hukuktan-kaynaklanan-haklarini-korumadaki-kararligini-dunya-kamuoyu-nezinde-acikca-gostermistir>, [04.05.2020].

getirmektedir. Bu anlamda sadece Libya ile gerçekleştirilen anlaşmadan başka bir alternatiflerin olmaması karar alıcıyı yeni tehditlere karşı açık bırakmaktadır. Siyasi evrenin öngörülebilir olarak nitelendirdiğimiz lider için dolayısıyla *olayları kontrol etme inancı da yüksek* olacaktır. Liderin meydan okuma davranışı nitekim tarihsel olaylar üzerindeki kontrolü de sağlama isteğini de ortaya koymaktadır. Bu anlamda lider: “Ülkemizin bu konudaki kararlılığını sınamak isteyenler, şu ana kadar gerekli dersleri almış olmalılar. Şayet yaşananlardan hala ders almayanlar varsa onlara da gereken cevapları vermekten çekinmeyeceğimizin bilinmesini isterim” söylemi ile olayları kontrol etme arzusunu ortaya koymaktadır.¹³⁸³

Lider kararlılığını gösterirken olayların kontrolü için çatışmaya başvurulacağını dolayısıyla risk aldığını göstermektedir. Bu anlamda olası *müdahaleci* dış politikanın izlenebileceği göz önünde bulundurulmaktadır:

“... Her ne kadar birileri hâlâ Suriye meselesini Suriyelilerin, Irak meselesini Iraklıların, Bosna meselesini Boşnakların, Doğu Akdeniz meselesini Kıbrıslıların, Kuzey Afrika meselesini Libyalıların, Tunusluların, Cezayirliğin meselesi sanıyor olsa da, biz işin esasının öyle olmadığını çok iyi biliyoruz”¹³⁸⁴

Karar alıcı Türkiye’nin dış politika çıkarlarını korumak için realist bir politika izlerken müdahaleci bir dış politikaya doğru yönelimden söz ederken bu anlamda *şansa da rol verildiği* söylenebilir. Liderin sondaj arama faaliyetleri ile karşı tarafa meydan okurken bir sonraki adımının ne olacağını öngörmek oldukça güçtür. Libya ile yapılan anlaşmanın Kaddafi dönemine kadar uzandığı ancak koşulların değişmesi nedeni ile bu anlaşmanın gerçekleştirilemediği açıklaması bu durumu doğrular niteliktedir.¹³⁸⁵ Libya’da her ne kadar Sarrac hükümeti BM tarafından meşru hükümet olarak kabul edilse de bu bölgede çok sayıda dış gücün bulunması nedeniyle bu hükümetin sürekliliğinin ve geçerliliğinin ne kadar olabileceği sorgulanabilir. Diğer taraftan sondaj çalışmalarının sonucu ve Doğu Akdeniz’deki gaz miktarı bile belirsizdir.¹³⁸⁶

¹³⁸³ “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Doğu Akdeniz Mesajı”, **NTV**, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakikacumhurbaskani-erdogandan-dogu-akdeniz-mesaji,-daUEVLdFUKmnF6I3X2QMQ>, [04.05.2020].

¹³⁸⁴ “İçeride ve Dışarıda Ülkemize Kurulan Tuzakları Bozuyor Daha Güçlü Bir Gelecek İçin Azmimizi Yeniliyoruz”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/105419/-iceride-ve-disarida-ulkemize-kurulan-tuzaklari-bozuyor-daha-guclu-bir-gelecek-icin-azmimizi-yeniliyoruz,->, [04.05.2020].

¹³⁸⁵ “Adım Adım Libya İle Mutabakat Süreci”, **TRT**, <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/adim-adim-libya-ile-mutabakat-sureci-449337.html>, [04.05.2020]. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye, Libya’da Barışın Anahtarıdır”, **CNN**, <https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-libyada-barisin-anahtaridir>, [04.05.2020].

¹³⁸⁶ ABD Jeolojik Araştırma Merkezi’nin raporunda, Doğu Akdeniz’de 120 trilon feetküp gaz olduğu beklentisi kamuoyuna 120 trilyon metreküp olarak yansıtılmıştır. Feetküpün yanlış hesaplanması bu

Cumhurbaşkanı Erdoğan ayrıca Fatih ve Yavuz sondaj gemilerinin 2019 yılında “İnşallah yakında bu çalışmalardan müjdeli haberler alacağımıza inanıyorum”¹³⁸⁷ söylemi ve Libya mutabakatı için de liderin temennilerini dile getirmesi liderin şansa verdiği önemi doğrular niteliktedir.¹³⁸⁸

Bu anlamda son zamanlarda pro-aktif bir tutum benimseyen Türkiye’nin Libya ile gerçekleştirilen MEB anlaşması ile misilleme ve baskıyı aşamalı arttırma stratejisine başvurduğu söylenebilir. Ancak bu stratejiler uygulanırken karar alıcının *risk eğiliminin de yüksek olduğu* söylenebilir. Gerçekleştirilen siyasi bir adım ekonomik ve askeri güç kullanımında beraberinde getirmektedir. Bu nedenle lider taraflar arasındaki iletişimin açık tutulması gerektiğinin bilinci ile hareket etmektedir:

“... Muhtıra, Rum-Yunan ikilisinin, Türkiye’yi Akdeniz’de çevreleme, yalnızlaştırma girişimlerine güçlü bir cevap niteliğindedir. Ülkemizin her zaman barışçı çözümden yana olduğu görülmüştür. Bu çerçevede istikşafı temaslar ve güven artırıcı önlemler dahil, Yunanistan ile diyalog kanallarını yeniden canlandırmaya hazırız.”¹³⁸⁹

Bu anlamda Libya ile gerçekleştirilen anlaşmanın aynı zamanda rakibi müzakereye çağırarak için de kullanılan taktiksel olasılığı içinde barındırdığı söylenebilir.

Liderin söylemlerinde rakibe karşı işbirliğinden ziyade rakibin ötekileştirildiği söylem kullanmaktadır:“Türkiye’yi adeta denize ayak basamayacak hale getirmeyi amaçlayan çabalara asla izin vermeyeceğiz.”¹³⁹⁰, “Kıbrıs’ta ve Ege’de haddini aşanları yanlış hesap

sonucu ortaya çıkarmaktadır. Oysa bölgede 3.4 trilyon metreküp gaz vardır ancak o da yine rapora göre İsrail ve Mısır’ın etki alanına giren bir bölgede bulunmaktadır. “Doğu Akdeniz’de Kaynak Bulanlar Kimler”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2019/12/21/dogu-akdenizde-kaynak-bulanlar-kimler/>, [04.05.2020].

¹³⁸⁷ “Erdoğan’dan Doğu Akdeniz Açıklaması: 2020’de Ruhsatlandırılacak”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-do%C4%9Fu-akdeniz-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-2020de-ruhsatland%C4%B1r%C4%B1lacak/a-52028139>, [04.05.2020].

¹³⁸⁸ “Yani bu Hafter’le birilerinin yaptığı anlaşmaya benzemez çünkü Sarraç BMGK’nın kabul ettiği, ben artık ona devlet diyorum devlettir. Öbürü ise darbecidir onun devlet kimliği yok. Burada ne yazık ki birileri Hafter üzerinden bir şey devşirmeye çalışıyor yaptıkları bu. Biz inşallah bu fırsatı vermeyeceğiz.”, “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Flaş Libya Açıklaması”, **Habertürk**, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-flas-libya-aciklamasi-2564917>, [04.05.2020].

¹³⁸⁹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan, TRT Özel Yayınına Katıldı” <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113863/cumhurbaskani-erdogan-trt-ozel-yayinina-katildi>, [04.05.2020].

¹³⁹⁰ “Erdoğan’dan Doğu Akdeniz ve Ege açıklaması: Denizlerdeki Haydutlara Meydanı Bırakmayacağız”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2018/11/04/erdogan-dan-dogu-akdeniz-ve-ege-aciklamasi-denizlerdeki-haydutlara-meydani-birakmayacagiz>, [04.05.2020].

yapmamaları konusunda ikaz ediyoruz”¹³⁹¹, “Doğu Akdeniz’de Kıbrıs Türklerinin takipçisi olmaktan bizi hiç kimse alıkoyamaz.”¹³⁹², “Uluslararası hukuku hiçe sayarak attıkları tek taraflı adımları bozulmuş oldu”.¹³⁹³ “Yunanistan’ın eli kolu bağlandı. Yunanistan’ı çıldırtan bu.”¹³⁹⁴ Bu anlamda her ne kadar lider işbirliğine açık olduğunu istisnai olarak belirtmiş olsa da daha çok söylemlerini meydan okuma, tehdit etme ve cezalandırma üzerinden kurguladığı için işbirliği sürecinde de liderin inandırıcılığı rakibin algısında soru işaretleri bırakmaya açıktır.

Parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmesiyle karar alma birimi Cumhurbaşkanının şahsına aktarılmıştır. Bunun sonucu olarak ise dış politikada kararlaştırma süreci de cumhurbaşkanı ve danışmanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Savunma Bakanı Hulusi Akar, MİT Başkanı Hakan Fidan, Cumhurbaşkanı Özel Danışmanı İbrahim Kalın, Milli Güvenlik Konseyi ve Dışişleri Bakanlığı ikinci planda kalmaktadır.¹³⁹⁵ Bürokrasinin yetkisi günlük rutin dış politikanın yürütülmesi ile sınırlandırılmaktadır. Kurumsal yapılanma ile birlikte, değerlere ve kurumlara önem veren dış politikadan daha çok çıkar odaklı geçişken bir dış politika izlenmektedir. Önceki krizlerde belirleyici rol oynayan MGK, sivil üyelerinin sayısının artırılması, haftalık görüşme sıklığının azaltılması ve daha çok hükümete istenilen tavsiyelerde bulunması ile danışma rolüne sahiptir. Bu anlamda sivil hükümetin kararlarının belirleyici olduğu söylenebilir.¹³⁹⁶ Böylelikle MGK

¹³⁹¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kıbrıs’ta ve Ege’de Haddini Aşanları İkaz Ediyoruz”, **NTV**, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/haddini-asanlari-ikaz-ediyoruz,CCs4mAxfFkuxQ8wPZXUGfQ>, [04.05.2020].

¹³⁹² “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Doğu Akdeniz’de Kıbrıs Türklerinin Takipçisi Olmaktan Bizi Hiç Kimse Alıkoyamaz”, **TRT**, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-dogu-akdenizde-kibris-turklerinin-takipcisi-olmaktan-bizi-hic-kimse-alikoyamaz-419848.html>, [04.05.2020].

¹³⁹³ “Erdoğan’dan Doğu Akdeniz Mesajı: Türkiye’nin Onayı Olmadan Arama Yapılamaz”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-dogu-akdeniz-mesaji-turkiyenin-onayi-olmadan-arama-yapilamaz-41393615>, [04.05.2020].

¹³⁹⁴ “Erdoğan Yunanistan’ın Eli Kolu Bağlandı Onları Çıldırtan Da Bu”, **Independent Turkish**, <https://www.independentturkish.com/node/101711/haber/erdo%C4%9Fan-yunanistan%E2%80%99%C4%B1n-eli-kolu-ba%C4%9Flan%C4%B1-onlar%C4%B1-%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1rtan-da-bu>, [04.05.2020].

¹³⁹⁵ Lars Haugom, “Turkish Foreign Policy Under Erdogan: A Change In International Orientation?” **Comparative Strategy**, c. 38, s. 3 (2019): 206–223.

¹³⁹⁶ Berk Esen and Sebnem Gumuscu, “Rising Competitive Authoritarianism in Turkey”, **Third World Quarterly**, c. 37, s. 9 (2016): 4

aracılığı ile Doğu Akdeniz konusunda yayımlanmış olan bildirilerde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kararlarının belirgin olduğu söylenebilir.

Libya Mutabakatı sonrası ve öncesinde krizin tırmandığı evrede AB liderlerine gönderdiği mektup Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın süreci nasıl algıladığını ortaya koymaktadır:

“Son dönemde, Doğu Akdeniz’de yaşanan gelişmeler nedeniyle ilişkilerimiz yeni bir sınamayla karşı karşıyadır. Bu mektupla sizlere, Türkiye’nin Doğu Akdeniz konusuna yaklaşımını ve sorunların çözümüne yönelik önerilerini aktarmak istiyorum...Kömür ve çeliğin AB’nin çıkış noktasını oluşturduğu gibi, hidrokarbonun Kıbrıs’ta çözüme ve büyük AB’nin oluşumuna temel oluşturmasını diliyoruz... Ayrıca, Doğu Akdeniz’de Kıbrıs Türkleri dahil tüm tarafları bir araya getirecek, kapsayıcı bir enerji iş birliği forumu kurulmasının son derece yararlı olacağına inanıyorum. Türkiye bu yönde atılacak adımlara her türlü desteği vermeye hazırdır. AB’nin bu düşüncelerimize destek vermesini, aday ülke Türkiye’ye karşı takındığı yanlı tutumu terk etmesini, Yunanistan’ın ve GKRY’nin maksimalist tezlerine koşulsuz, haksız yere destek vermemesini temenni ediyorum. AB’nin ülkeme karşı aldığı bu yanlı tutum, AB müktesebatına ve uluslararası hukuka aykırıdır. Bu yanlı tutum çözümü zorlaştırmakta, gerginliği arttırmakta ve Türkiye-AB ilişkilerine, birçok alandaki ortak menfaatlerimize zarar vermektedir. Bizim AB’den beklentimiz tarafsız kalması, herkese eşit davranması, diyalog ve iş birliğini desteklemesidir. Yukarıda bahsettiğim adımlar atılmadan Türkiye ve Kıbrıs Türklerinden Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon faaliyetlerini durdurmalarının istenmesi, haksız ve adaletsiz bir taleptir ... Hiçbir ülkenin hakkında gözümüz yok. Ancak hem kendi haklarımızı, hem de garantör ülke olarak, Kıbrıs Türklerinin haklarını koruduk ve korumaya devam edeceğiz. Doğu Akdeniz meselelerine adil ve barışçıl bir çözüm bulabilmek hepimizin ortak sorumluluğudur. Bunun için iş birliği ve diyalog desteklenmeli, mevcut krizi daha da ağırlaştıracak adım ve kararlardan kaçınılmalıdır. Bizim samimi arzumuz, 18 Mart Mutabakatı’nın günün koşulları da dikkate alarak güncellenmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinin tüm yönleriyle, ortak çıkarlarımız doğrultusunda aşama aşama ilerletilmesidir. Bunun yolunun ise yasa dışı göç, terörizm, ticaret, enerji gibi pek çok farklı alanda ilişkilerimizin müşterek çıkarlarımız için taşıdığı hayati önemin farkında olmaktan geçtiğine inanıyor, bu amaca yönelik değerli desteğinizi bekliyorum.”¹³⁹⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın AB liderlerine yazmış olduğu bu mektup süreci özetler niteliktedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın krize başlangıcından beri “win-win” esasına dayalı bir çözüm üzerinde durduğu bu anlamda liderin söylemlerinde tutarlılık olduğu görülmektedir. Ancak bu çözümü lider isterken siyasi rakibinin bölgeyi kendi egemenlik alanı olarak algılaması ve süreç içerisinde Türkiye’nin bölgede faaliyetlerini geciktirmiş olması nedeniyle Türkiye’nin hak ve çıkarlarını korumakta zorlandığı görülmektedir. Bu nedenle de kriz yönetim sürecinde askeri hareketlilik ile yaratılan sembol ve eylemlerin aşırı görünürlüğünü hasmın üzerinde baskı kuramamış üstelik Türkiye’nin kendi diplomatik-siyasi manevra alanını kısıtlamıştır. Bu

¹³⁹⁷ “Erdoğan’dan AB Liderlerine Mektup”, **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009301042940047-erdogandan-ab_liderlerine-mektup-gerginligin-musebbibi-turkiye-degil-yunanistan-ve-guney-kibris/, [10.10.2020].

bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan dene-gör siyaseti izlediği görülmektedir. Diplomasiye şans verdiği an lider, ittifak içerisindeki milliyetçi kesimi rahatsız etmiştir.¹³⁹⁸ Bu anlamda Oruç Reis'in zaman zaman geri çekilen zaman zaman da sahaya gönderilen rolde olduğu görülmektedir. Ancak Doğu Akdeniz'de tırmanan krizin kronolojisine bakacak olursak genel anlamda Türkiye'nin NAVTEX ilanı, bölgede tatbikat ve eğitim düzenlemesini, savaş araçlarının görüntülerinin paylaşımını yani sosyal medya kullanımına yoğunlaştığı görülmektedir. Yunanistan tarafına baktığımızda bir taraftan MED-7 zirvesi düzenlenirken diğer taraftan Doğu Akdeniz Gaz Forumu kurumsal yapılanmaya doğru gitmektedir. Almanya Yunanistan'ın yanında olduğunu söylerken Fransa keza eylemleri ile de Yunanistan'ın yanında olduğunu göstermektedir. Amerika Dışişleri Bakanı kriz sırasında iki defa Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin kriz sırasında diplomatik olarak manevra sahasının sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanı Erdoğan:

“Türkiye'nin artık sabrı sinanacak, kararlılığı, imkanları ve cesareti test edilecek bir ülke olmadığını herkesin görmesini istiyoruz. Yaparız diyorsak yaparız ve bedelini de öderiz. Varsa bedel ödeme pahasına karşımıza çıkmak isteyen buyursun gelsin. Yoksa çekilsinler önümüzden biz kendi işimize bakalım.”¹³⁹⁹

“Türkiye'nin kendisine dayatılan ahlaksız haritaları ve belgeleri yırtıp atacak siyasi, ekonomik ve askeri güce sahip olduğunu anlayacaklar. Ya siyasetin ve demokrasinin diliyle anlayacaklar ya da sahada yaşayacakları acı tecrübelerle anlayacaklar.”¹⁴⁰⁰

ve kriz sırasında ‘gemimize en ufak bir tacizde karşılığı alırsınız’ söylemlerinden ‘müzakereye hazırız’ söylemlerine geçiş yapmıştır.¹⁴⁰¹ Bu anlamda söylem ve eylem arasında ortaya çıkan uyumsuzluk liderin inandırıcılığını etkilemektedir. Dolayısıyla liderin şansa rol verdiği krizin tırmandığı aşamada da görülmektedir. Öte yandan Türkiye'nin NAVTEX yayımlayarak krizi tırmandırması ve Libya Mutabakat

¹³⁹⁸ İlhan Uzel ile gerçekleştirilen röportaj için bkz: “Doğu Akdeniz Politikası: Bir İleri Bir Geri”, <https://www.youtube.com/watch?v=cTrc8DHxOdM>, [18.10.2020].

¹³⁹⁹“Erdoğan: Türkiye Sabrı Sinanacak Ülke Değil”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202008261042725871-erdogan-turkiye-sabri-sinanacak-ulke-degil/> [15.10.2020]

¹⁴⁰⁰“Erdoğan Türkiye Ahlaksız Haritaları Yırtıp Atar”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009051042784972-erdogan-turkiye-harita-yirtip-atar-dogu-akdeniz-koronavirus/>, [15.10.2020]

¹⁴⁰¹Ceyda Karan; İlhan Uzel ile gerçekleştirilen röportaj, “Türkiye Dış Politikada Çok Sıkıştı. Herkes Bunun Farkında”, **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/202009041042786245-turkiye-dis-politikada-cok-sikisti-ve-herkes-bunun-farkinda/, [15.10.2020]

metninin BM’ye tescil ettirilmesi liderin uluslararası hukuka uygun hareket ettiğini göstermektedir.¹⁴⁰²

Tablo 25: Erdoğan’ın Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNAÇLAR	ERDOĞAN
Siyasi Evrenin Esası	Erdoğan Yunanistan’ın statükoya karşı çıkan tutumu karşısında başlangıçta uyumlu gibi olsa da son dönemde karşı duruşunu gösteren siyasi bir liderdir. Lider, siyasi hayatı bir güç mücadelesi olarak görmektedir. Bu güç mücadelesi ittifak kurulumuna engel değildir. Liderin Türkiye’nin hak ve çıkarlarını korurken daha çok güç sembolleri ile hareket etmesi, işbirliği ve müzakere vurgusunu etkilemektedir.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanc	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancının yüksek olduğu söylenebilir. Lider, sorunlara taraflarca kabul edilebilir/kalıcı çözümler bulma arayışında olmayıp aksine kendi istemlerini karşı tarafa kabul ettirme anlayışı içerisindedir.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasi geleceği öngörülebilir bakış açısıyla krizi algıladığı söylenebilir. Bu nedenle lider, rakibinin davranışlarını şekillendirme girişimindedir.
Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğini inanmaktadır. Bu nedenle de daha çok güç sembolleri ile rakibinin davranışlarını şekillendirmeyi amaçlamaktadır.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının ne olabileceğine dair çıkarımlarda bulunduğunu söylemek güçtür. Bu anlamda liderin dış politika tercihlerini saptarken şansa rol verdiği söylenebilir.

Diğer yandan Libya ve Doğu Akdeniz özelinde izlenen proaktif bir politikanın halihazırda ekonomik olarak zorlandığı bir dönemde Türkiye’nin bölgeye askeri ve ekonomik kaynak desteğinin de sağlanması ülke içi riskleri de içerisinde barındırmaktadır. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan söylemlerinde kazan-kazan esasına dayalı bir çözüme dayalı olarak müzakereye açık tavrını ortaya koysa da siyasi rakibin algısında herhangi bir değişiklik olmadığı söylenebilir. Türkiye’nin bölgedeki hak ve çıkarlarını korumasında yapıcı ittifakların kurulmasının, ittifak gerçekleştirdiği ülkeler ile işbirliğinde aktörlerin eylemlerini yönlendirmeye ve müdahale etmeye yönelik söylem ve eylemlerden kaçınması uzun vadede Türkiye’nin çıkarlarını koruyabilmesinde etkili olabilecektir. Bu anlamda Doğu Akdeniz krizi özelinde de siyasi evreni çatışma olarak gören liderin anlık/riskli kararlara eğilimli olduğu söylenebilir.

Tablo 26: Erdoğan’ın Operasyonel Kod Analizi II

¹⁴⁰² “Türkiye Kazandı AB’ye Pahalya Patladı”, <https://www.milatgazetesi.com/haber/turkiye-kazandi-abye-pahalya-patladi-9245/> [15.10.2020]

ARAÇSAL İNAÇLAR	ERDOĞAN
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı kendi istemlerini kabul ettirme yönündedir. Lider dolaylı olarak kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider çatışmacı algıya sahip olsa da diplomasiye alan açmakla birlikte güç sembollerinin diploması ile desteklenemediği bu nedenle de güç araçlarının ön plana çıktığı söylenebilir.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken ani kararlar verebilirken bu kararların sürekliliğinin korunmadığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla izlenen dene-gör stratejisi risk eğiliminin yüksekliğini de içinde barındırmaktadır.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider rakibinin mevcut statükoyu ihlal eden davranışlarını kabul etmeyen söylemlerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra işbirliğini vurgulasa da eylemleri rakibi tarafından tehdit olarak algılanmakta ve siyasi rakibini müzakere masasına çekmekte zorlanmaktadır. Bu durumda yine güç sembollerine geri döndüğü söylenebilir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnme Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider söylemlerinde ‘başvurmak’, ‘cezalandırmak’ ifadelerine en çok yer vermektedir. Bu anlamda siyasi rakip üzerinde işbirliğinden çok tehdit algısının var olduğu söylenebilir.

Kriz sırasında Türkiye'nin içsel koşulları da karar birimini etkilemektedir. Mevcut koşullar altında 2018 yılında kurumsallaşan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi henüz yeni bir düzenlemedir. Başkanlık sisteminin ön gördüğü merkezileşmiş güçlü liderlik mekanizmasının Cumhur-Millet ittifakı yönetiminde ön plana çıkması Türkiye'yi siyasi ve ekonomik alanda etkilemeye başlamıştır.¹⁴⁰³ Pandeminin de yol açtığı ekonomik kötüleşme, işsizlikle birlikte daha da zor koşullara evrilmiştir. Ekonomide giderek kötüleşen koşullar altında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AK Parti'nin kuruluşunda ve gelişiminde önemli rol oynayan çalışma arkadaşlarının muhalefete geçtikleri görülmektedir. Eski Dışişleri Bakanı ve AK partinin kurucularından Ali Babacan Demokrasi ve Atılım Partisini kurarken Eski Başbakan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise Gelecek Partisi'ni kurmaktadır. Bu anlamda AK parti içerisinde yeni bir yapılanmadan söz etmek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan bu partilerle birlikte CHP ve İYİ Parti yöneticileri de Türkiye'nin güçlendirilmiş katılımcı parlamenter sisteme geçilmesinden yanadırlar.¹⁴⁰⁴

¹⁴⁰³Fuat Keyman, “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Üzerine”, **Perspektif**, <https://www.perspektif.online/guclendirilmis-parlamenter-sistem-uzerine/>, [10.10.2020].

¹⁴⁰⁴age.

Türkiye’de 15 Temmuz darbesi sonrasında sivil-asker ilişkisi de önemli bir dönüşüm geçirmiştir.¹⁴⁰⁵ Bu anlamda önceki krizlerde siyasi rakibe net mesajı veren Genelkurmay Başkanı olarak beliren askeri liderin yerini Doğu Akdeniz krizinin son tetiklendiği evrede Milli Savunma Bakanı’nı Hulusi Akar almaktadır. Bu anlamda kriz sırasında da sivilleşmenin ön planda olduğu bir tablo ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁰⁶

Türkiye’nin Doğu Akdeniz siyaseti Keyman’a göre şöyledir:

“Kazanım sağlanıyor görüntüsü verirken, ardından ya geri adım atan ya da ileriye doğru adım atamayan bir Türkiye dış politikasıyla karşı karşıyayız. Dış politika sert güç, askeri kapasite, tek taraflı hareket ve stratejik otonomi unsurları içinde, önemli askeri ve diplomatik hamleler yaptıktan sonra ileriye dönük ve oyun kurucu adımları atamıyor. Yumuşak gücünü gereksiz yere kaybetmiş, ‘diplomatların olmadığı diplomasi’ yapmaya çalışan, çok taraflılık yerine tek taraflılığı tercih etmiş, Rusya ile asimetrik ve eşit olmayan ilişkiler içinde olan ve Batı ile kavgalı bir Türkiye dış politikasının ‘güvenlikçi dili’, Türkiye’nin ‘saha’da, ‘masa’da ve ‘algı’da hak etmediği bir yerde olmasına yol açıyor.”¹⁴⁰⁷

Yalçın’a göre ise Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki hak ve çıkarlarını koruma davranışı doğal olarak onun desteklenmediği bir alanı oluşturmaktadır :

“Yunanistan’ın Doğu Akdeniz’i bir Rum denizi yapma hayaline ses çıkarmasaydık, hem Yunanistan hem de Avrupalı destekçileriyle oldukça iyi ilişkilerimiz olurdu. Ama Türkiye güçlendikçe ve daha bağımsız bir dış politikayı tercih ettikçe tabii ki düşmanlarının sayısı da artacaktır. Çünkü diğer ülkeler Türkiye’nin gücünden ve daha da güçlenmesinden korkmaktadır.”¹⁴⁰⁸

Bu anlamda Türkiye’nin Doğu Akdeniz siyasetinin farklı yorumlara açık olduğu söylenebilir. Lider ülkenin meşru hak ve çıkarlarını koruma amacını gerçekleştirmek isterken zorlayıcı diplomasi seçeneğini kullanmaya eğilimli olduğu ancak bu seçeneği işletirken kullanılan araç ve yöntemlerin zorlayıcı diplomasi’nin başarısını etkilediği söylenebilir.

Yeniden Yunanistan tarafındaki liderlerin analizine geçecek olursak Çipras için de siyasi evrenin esasının çatışmadan oluştuğu söylenebilir. Nitekim lider sürekli bir meydan okuma hali ile iktidar olmayı başarmıştır. Liderin bu meydan okuma hali aslında onun siyasi temel değer ve hedeflerinin gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği hakkında da fikir vermektedir. Makedonya krizinde olduğu gibi Yunanistan’ın tarihsel siyasetine meydan okuma hali liderin iktidarını kaybetmesinde etkili olmuştur. Lider

¹⁴⁰⁵Ali Bayramoğlu, “15 Temmuz ve Asker-Sivil İlişkileri”, **Perspektif**, <https://www.perspektif.online/15-temmuz-ve-asker-sivil-iliskileri/> [10.10.2020].

¹⁴⁰⁶age.

¹⁴⁰⁷Keyman, age.

¹⁴⁰⁸Hasan B. Yalçın, “Dostların Sayısı Diplomaside Ölçü Birimi Değildir.”, <https://www.setav.org/dostlarin-sayisi-diplomaside-bir-olcu-birimi-degildir/> [10.10.2020].

‘barış’ ile iktidarını garantileyeceği inancı ile hareket etmiş olabilir ancak toplumun taleplerini liderin okuyamaması, liderin siyasi hedeflerini gerçekleştirmede ün ve tarihi istenen önde şekillendirmedeki rolünün yetersiz olduğunu göstermektedir. Lidere güç ihtiyacının fazla olduğu, kendi siyasi hedefleri için Yunanistan’ın ulusal çıkarlarından taviz verebileceği eleştirileri getirilmektedir.¹⁴⁰⁹ Doğu Akdeniz özeline de lider rakibi Türkiye’ye gerçekleştirdiği sondaj çalışmaları nedeniyle ‘uluslararası hukuka saygı’ çağrısında bulunurken Türkiye’yi dışlamadığını söylerken Yunanistan’ın kendi enerji ‘güvenlik haritasını oluşturduğu’ söylemi birbiri ile çelişkilidir.¹⁴¹⁰ Böylece Türkiye ile komşu olmanın getirdiği siyasi belirsizliği lider ittifaklar oluşturarak olayları kontrol etme arayışında olmuştur. Bu anlamda liderin siyasi hedeflerini gerçekleştirmede çatışma/şiddet araçlarına başvurmaktan çok Türkiye’yi Yunanistan’ın gerçekleştireceği ittifaklar aracılığı ile bölgede yalnızlaştırma siyasetine başvurduğu söylenebilir. Böylece Yunanistan için en az maliyetli ve risksiz olan fakat ülkesel çıkarların da korunmasını sağlayacak strateji ‘dost edinme’ siyasasıdır. Bu siyasetin yanı sıra lider AB gibi kurumsal bir desteği arkasına alarak Türkiye’nin eylemleri karşısında kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Zamanlama olarak ise liderin öncelikle Türkiye’yi eylemlerinden caydırmak için uyardırmayı tercih ettiği ve bu uyarma işleminde başarı sağlanamaması nedeni ile üçüncü aktörler üzerinde Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştığı en nihayetinde de siyasi rakibini caydırmayı önceleyen ekonomik yaptırımlara başvurma seçeneğinin işletildiği söylenebilir. Ancak yaptırım seçeneğine liderin siyasi iktidarı izin vermemiş ve kriz Miçotakis iktidarı döneminde de artan şiddeti ile devam etmektedir.

Miçotakis 2019 seçimleriyle iktidara geldiğinde Doğu Akdeniz krizinden evvel ülkenin ekonomik sorunlarını öncelikli olarak gündemine almayı tercih etmiş olsa da

¹⁴⁰⁹ “Alexis Tsipras Profile Of SYRIZA’s Leader”, <https://uk.news.yahoo.com/alexis-tsipras-profile-syrizas-leader-171056897.html>, [04.05.2020].

¹⁴¹⁰ “Türkiye, etkili ve kritik bir güç. Yunanistan, (Doğu Akdeniz) bölgede diğer ülkelerle birlikte bir enerji haritası yaratmak için şartları oluşturdu. Türkiye bir karar vermeli. Uluslararası hukuka saygı çerçevesinde kaldığı müddetçe biz Türkiye’yi dışlamıyoruz. Bunun yalnızca ikili bir mesele olmadığını anlaması gerekiyor”, “Yunanistan’dan Gerilimi Tırmandıracak Açıklama”, **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yunanistandan-gerilimi-tirmandiracak-aciklama-41013316>, [04.05.2020].

Doğu Akdeniz taraflar arasında güncelliğini koruyan bir konu olmaktadır.¹⁴¹¹ Nitekim seçim kampanyaları sırasında Türkiye'nin sondaj eylemleri karşısında lider AB'nin yaptırım uygulaması gerektiğini savunmuştur.¹⁴¹²

Miçotakis iktidar olduğunda ikili ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan bir açıklama yapmıştır: “Amacım Türk-Yunan ilişkilerinde cesur bir yeni başlangıç için yollar bulmak. Ama bu adımların kademe kademe gerçekleştirilmesi gerek. Zaman ve güven inşası lazım.”¹⁴¹³

Liderin krize yaklaşım açısının da krizi ve içinde bulunduğu siyasal evreni algılayışının genel olarak başlangıçta pozitif olduğu görülmektedir. Öte yandan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias da, Miçotakis hükümetinin dış politikasında karşılaştığı zorluklara karşı uzlaşma ve ulusal birlik çerçevesinde hareket etme üzerine kurulduğu belirtilmektedir.¹⁴¹⁴

Tablo 27: Miçotakis'in Operasyonel Kod Analizi I

FELSEFİ İNANÇLAR	MİÇOTAKİS
Siyasi Evrenin Esası	Krizin başlarında Miçotakis'in uyum içerisinde olacağı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Lider Türkiye ile işbirliği arzusunu vurgulayan bir yaklaşıma sahip olmuştur. Ancak Türkiye'nin bölgede varlığını gösteren eğilimleri karşısında bu uyumun yerini çatışmanın aldığı görülmektedir. Türkiye'yi siyasi evrende tehdit olarak algılayan lider bu tehdidi dengelemek için Türkiye haricinde aktörlerle işbirliğini geliştirirken Türkiye'ye karşı müzakereden sakınan bir yaklaşıma sahiptir. Bu açıdan liderin, siyasal hayatı bir güç mücadelesi olarak gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.
Temel Değerlerinin Gerçekleştirilebilmesine Dair İnanç	Liderin temel değerlerini gerçekleştirebilmesine dair inancı düşüktür. Bu nedenle de her türlü ittifak ve işbirliği ile pozisyonunu korumayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla krizi uluslararasılaştırma stratejisiyle liderin hedeflerini gerçekleştirmesi kolaylaşmaktadır.
Siyasal Geleceğin Öngörülebilirliği	Liderin siyasal geleceği öngörülemez bakış açısıyla krizi algıladığı söylenebilir. Bu nedenle lider, daha çok kendi davranışlarını şekillendirme girişimindedir.

¹⁴¹¹ “Greece and Turkey, From The Eastmed To Libya: Unity, Alliances, Preparedness”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/248103/opinion/ekathimerini/comment/greece-and-turkey-from-the-eastmed-to-libya-unity-alliances-preparedness>, [04.05.2020].

¹⁴¹² “İlk Tebrik Eden Erdoğan Oldu: Yunanistan'ın yeni Başbakanı Miçotakis Türkiye'ye Nasıl Bakıyor?”, **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/07/08/ilk-tebrik-eden-erdogan-oldu-yunanistanin-yeni-basbakani-micotakis-turkiyeye-nasil-bakiyor>, [04.05.2020].

¹⁴¹³ “Yunanistan'dan Türkiye ile Cesur Bir Başlangıç Mesajı”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201907291039795560-yunanistandan-turkiye-ile-cesur-bir-yeni-baslangic-mesaji/>, [04.05.2020].

¹⁴¹⁴ Vassilis Nedos, “Turkey Must Seize Opportunity to De-escalate Tension, Greek FM Says”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/248148/article/ekathimerini/comment/turkey-must-seize-opportunity-to-de-escalate-tension-greek-fm-says>, [04.05.2020].

Tarihsel Gelişim Üzerinde Kontrol	Liderin olaylar üzerinde kontrolü sağlayabileceğine dair inancının ortalama düzeyde olduğu görülmektedir. Bu nedenle de zaman zaman diyalogdan sakınarak krizi tırmandırmayı tercih eden lider zaman zaman da uzlaşmacı bir izlenim yaratmaktadır.
Şansın Rolü	Liderin verdiği kararların sonuçlarının düşünerek ve tasarlayarak hareket ettiği görülmektedir. Bu anlamda liderin dış politika tercihlerini saptarken şansa rol verdiği söylenemez.

Nitekim Miçotakis Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Eylül 2019’da bir araya geldiğinde: “Bu (başbakan olarak) ilk görüşme olacak. Türkiye ile konuşmak her zaman daha iyidir. Konuşmayı, ortak çözümlerle gerginliği azaltmayı her zaman tercih ederim.”¹⁴¹⁵ açıklamasında bulunmuştur.

Tablo 28: Miçotakis’in Operasyonel Kod Analizi II

ARAÇSAL İNAÇLAR	MİÇOTAKİS
Stratejinin Yönü	Liderin dış politika tercihlerinde işbirliği yaklaşımı kendi istemlerini kabul ettirme yönündedir. Lider dolaylı olarak kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktadır.
Taktiklerin Yoğunluğu	Lider çatışma yanlısı olmakla birlikte taktiklerini daha çok diplomasi üzerinden yoğunlaştırmaktadır.
Risk Eğilimi	Liderin dış politika tercihlerini saptarken ani karar vermekten ziyade zamana yayılan bir süreçte maceradan uzak bir dış politika izlediği söylenebilir. Bu anlamda öncelikli tercihi diplomatik araçlar olmaktadır.
Eylemlerin Zamanlamasının Önemi (Uyuşmazlık/İşbirliği/Sözler/Eylemler)	Lider rakibine karşı mevcut statükoyu kabul etmeyen söylemlerde bulunmaktadır. Müzakere dili taviz anlamında kullanılmakta rakibin hassasiyeti önemsenmemektedir. Bu çatışmacı yaklaşım askeri bir seçeneğin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.
Farklı Araçların Faydası (Ödüllendirmek-Söz Vermek-Başvurmak/Desteklemek Karşı Gelmek/Direnme Tehdit Etmek-Cezalandırmak)	Lider söylemlerinde ‘başvurmak’, ‘cezalandırmak’ ifadelerine en çok yer vermektedir. Bu anlamda AB’den gelecek bir yaptırım ile siyasi rakibinin cezalandırılması liderin temel değer ve önceliğini oluşturmaktadır.

Taraflar arasındaki gergin ortama rağmen Miçotakis yukarıda belirmiş olduğu gibi gerginliği tırmandırmaktan sakınan uyumlu bir davranış içerisinde. Liderin bu uyumlu yaklaşımına rağmen önceki karar alıcılarında algısında olduğu gibi Türkiye’nin Kıbrıs’ta işgalci sıfatının sürdürdüğünü yani çatışmacı algısını vurgulamak gerekmektedir. Miçotakis seçimlerden sonraki Kıbrıs ziyaretindeki konuşması bu anlamda önemlidir: “Kıbrıs sorununun çözümü, eskimiş garantörlük

¹⁴¹⁵“Yunanistan Başbakanı Miçotakis Türkiye ile Konuşmak Her Zaman İyidir”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakani-micotakis-turkiye-ile-konusmak-her-zaman-iyidir-6030021> [04.05.2020].

sistemlerinin devamı ve işgal kuvvetlerinin varlığı ile olmamalı. Türk işgalinin sona ermesi asıl amacımızdır.”¹⁴¹⁶

Miçotakis, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı daha çok ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen bir lider olarak tanımlamaktadır: “Erdoğan hangi gaz bulunursa bulunsun eninde sonunda Türkiye’ye akacağından emin olmak istiyor.”¹⁴¹⁷ Karar alıcı siyasi rakibinin temel karakterinin maddi çıkarlarını önemseyen karaktere sahip olduğu algısına sahipken aslında kendisinin de aynı arzuyu taşıdığını göstermektedir. Rakibinin davranışlarını Yunanistan’ın egemenlik haklarını ihlal eden girişimler olarak değerlendirmektedir. Lider siyasi rakibinin ne yapabileceğinden emin değildir. Türkiye’nin davranışları lidere göre öngörülemez niteliktedir. Örneğin Libya ile varılan mutabakat ani bir karardır. Türkiye’nin öngörülemeyen siyaseti karşısında Yunanistan lideri Miçotakis, ülkesinin istikrarlı bir müttefik olduğunu düşünmektedir: “Türkiye’nin saldırgan ve meşru olmayan davranışları Doğu Akdeniz’deki barış ve güvenliği tehlikeye atmakta ve bu durum Yunanistan’ın bölgede güvenilir ve öngörülebilir bir ittifak olduğunu doğrulamaktadır.”¹⁴¹⁸

Liderin temel hedefi Doğu Akdeniz’de Yunanistan’ın ve GKRY’nin egemenlik haklarının korunmasıdır. Liderin bu hedefini gerçekleştirmesine dair yaklaşımının da pozitif olduğu yani siyasi rakibinin davranışlarını düzenleme ihtiyacı ile hareket ettiği görülmektedir. Lider hedefini gerçekleştirmede başarılı mıdır? Bu sorunun cevabı daha çok liderin başvurduğu araçlara bağlı olmaktadır. Lider Yunanistan’ın ulusal sınırlarını AB’nin sınırları olarak tanımlamaktadır: Nitekim Miçotakis’e göre; Yunanistan’ın AB üyesi olması önemli bir avantajdır:

“Türkiye Doğu Akdeniz’in haritasını yeniden tasarladığında sadece Yunanistan’ı değil Avrupa’yı da provoke etmektedir. Tabi Avrupa da Yunanistan ile birlikte hareket edecektir. Erdoğan’ın hatırlaması gerekir ki bizim sınırlarımız değiştirilemez ve görüşme konusu edilemez. Bizim ülkemiz Doğu Akdeniz’deki güvenlik ve istikrarın değişmeyen köşe taşlarından

¹⁴¹⁶ “Yunanistan’ın Yeni Başbakanı Miçotakis: Kıbrıs Görüşmeleri İçin Çekimser Bir İyimserlik Besliyorum”, **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49154973> [04.05.2020].

¹⁴¹⁷ “Yunanistan Başbakanı Miçotakis Erdoğan’ın Güvenli Bölge Önerisini Eleştirdi: ABD ve Avrupa da İzin Vermez”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201909271040268672-yunanistan-basbakani-micotakis-erdoganin-guvenli-bolge-onerisini-elestirdi-abd-ve-avrupa-da-onay/>, [04.05.2020].

¹⁴¹⁸ “Mitsotakis To Meet With Trump, As US Official Hails Greece As ‘Pillar Of Stability’”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/248149/article/ekathimerini/news/mitsotakis-to-meet-with-trump-as-us-official-hails-greece-as-pillar-of-stability>, [04.05.2020].

birdir.”¹⁴¹⁹

Bu anlamda Yunanistan’ın AB’nin ve ABD’nin desteğini alma çabasının dikkate değer olduğu söylenebilir. Lider siyasi eylemlerini tasarlarken Türkiye ile krizin ilk aşamasında çatışma riskini düşünmemektedir. Lider siyasi eylemlerini gerçekleştirirken uluslararası dengeleri gözeterek hareket etmektedir. Karar alıcının Libya anlaşması sonrasında belirttiği gibi:

“Amerika, Avrupa, Rusya ve tüm Doğu Akdeniz devletleri -Fransa, Kıbrıs, Yunanistan,İsrail Türkiye’nin Libya’daki davranışlarını kınamıştır. Bu ülkelerin hepsi Türkiye’nin deniz alanlarındaki tek taraflı eylemlerine karşıdır. Bölgede istikrarsızlaştırma tehdidine karşılık olarak barış ve güvenlik ittifakı kurulmuştur.”¹⁴²⁰

Karar alıcı, Türkiye’nin belirsiz davranışları karşısında, kontrollü davranmayı tercih etmektedir: “Türkiye ile yaşamak zorundayız. Farklılıklarımız olacak, onları çözenin yolunu bulmalıyız.”¹⁴²¹, “Yunan halkını temin ederim ki Türkiye ile ilişkilerde zorluklar vardı, halen var ve var olacak. Ancak iki tarafta da iyi niyet olduğunda bunlar aşılabılır.”¹⁴²² Bu anlamda liderin siyasi rakibi üzerinde kontrol isteği krizin bir sonraki tırmanma aşamasında kendisini göstermektedir.

Lider çıkarlarını geliştirmede izlediği stratejilerle şansa rol vermemektedir. Lidere göre:

“Siyasetin ortaya çıkarmış olduğu sorunları yine siyaset çözecektir; ancak bizim bildiğimiz siyaset değil, doğruyu savunan sözünde duran çok çalışılan liyakati öne koyan siyaset. Yeni Demokrasi Partisi şeffaflık ve hesap verilebilirlik üzerine inşa edilecektir...”¹⁴²³

Liderin siyaseti sorunları çözme aracı olarak görmesi onun eylemlerini gerçekçi bir şekilde tasarladığını göstermektedir.

Lider siyasi hedeflerine ulaşmak için başlangıçta barışçıl araçlara başvurmayı tercih etmektedir. Türkiye’nin Libya ile gerçekleştirdiği anlaşmaya karşı oldukça tepkili olsa

¹⁴¹⁹Spiros Sideris, “Mitsotakis: Greece’s Problems With Turkey Are EU Problems”, <https://balkan.eu.com/mitsotakis-greeces-problems-with-turkey-are-eu-problems/>, [04.05.2020].

¹⁴²⁰ “Alliance of Peace and Security Being Raised against Turkey, PM Says During US Visit”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/248141/article/ekathimerini/news/alliance-of-peace-and-security-being-raised-against-turkey-pm-says-during-us-visit>, [04.05.2020].

¹⁴²¹ “Miçotakis: Türkiye İle Yaşamak Zorundayız, Farklılıklarımız Olacak, Onları Çözenin Yolunu Bulmalıyız”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202003171041616411-micotakis-turkiye-ile-yasamak-zorundayiz-farkliliklklarimiz-olacak-onlari-cozmenin-yolunu-bulmaliz/> [04.05.2020].

¹⁴²² “Yunanistan Başbakanı Miçotakis’ten ‘Türkiye’ Açıklaması”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakani-micotakis-turkiye-ile-iliskilerdeki-zorluklar-iyi-niyet-oldugunda-asilabilir-6094275>, [04.05.2020].

¹⁴²³ “How Family And Politics Shaped New Greek PM Kyriakos Mitsotakis”, **Aljazeera**, <https://www.aljazeera.com/news/2019/07/family-politics-shaped-greek-pm-kyriakos-mitsotakis-190709183036529.html>, [04.05.2020].

da sonrasında Türkiye ile görüşme gerçekleştirmiştir. Libya Mutabakatı krizin seyrinde Türkiye'nin aktif davrandığı önemli bir karar olmaktadır. Bu anlaşma Yunanistan tarafından sadece ki taraf arasında imzalandığı için bir geçerliliği yoktur.¹⁴²⁴ Diğer yandan Türkiye bu anlaşma ile bölgesel güvenliği de tehdit etmektedir: “Bu anlaşma tüm komşu devletlere karşı bir tehdit olduğu gibi uluslararası hukuku ve Libya'daki çözümü zorlaştırmaktadır.”¹⁴²⁵ Lidere göre Türkiye'nin eylemleri karşısında: “Yunanistan kendi egemenlik haklarını korumak için yapması gereken her şeyi yapacaktır.”¹⁴²⁶ Bu anlamda karar biriminin devlette devamlılık bilinci ile hareket ettiği gözlemlenmektedir.

Ancak Türkiye ile görüşme öncesinde lider sorunu uluslararasılaşmaktan sakınmamıştır. Miçotkis, Trump ile görüşmesinde Türkiye'nin Libya'da gerçekleştirmiş olduğu anlaşma ile Yunanistan'ın egemenlik haklarına tecavüz ettiğini ve ABD'nin desteğinin ülkesini için çok önemli olduğunu söylemiştir.¹⁴²⁷ Benzer şekilde Miçotakis Avrupa'yı da uluslararasılaştırma stratejisinin bir parçası olarak görmektedir:

“Libya ve Türkiye arasındaki sözde mutabakat geçerli değil. Ülkenin egemen haklarını kaba bir şekilde ihlal ediyor ve hiçbir yasal gücü yok. Avrupa, Türkiye'nin provokasyonuna karşı diplomatik ‘duvar’ örüyor. Ve tüm bu süreç boyunca ülkemiz yalnız değil, güçlü müttefikleri var.”¹⁴²⁸

Lider hedeflerini gerçekleştirirken bilgiye açık bir yaklaşıma da sahiptir. Lider muhalefetin önemini bilincindedir. Miçotakis'e göre hükümetler muhalefetteyken oluşurlar.¹⁴²⁹ Kendisi de muhalefete önem vermekte ve Miçotakis rakip parti SYRIZA ile diyalogunu devam ettirmektedir. Örneğin, East-Med projesine imza atılırken karar

¹⁴²⁴ “Greek PM Minister Says: Turkey Has No Legal Merit, Ankara Isolated”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/247532/article/ekathimerini/news/greek-pm-bolstered-by-eu-support-over-turkey-libya-deal>, [05.05.2020].

¹⁴²⁵ “Mitsotakis: Turkey-Libya Deal A ‘Threat’ To States in The Region”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/249952/article/ekathimerini/news/mitsotakis-turkey-libya-deal-a-threat-to-states-in-the-region>, [05.05.2020].

¹⁴²⁶ “Greece and Turkey, From the EastMed to Libya”, **age**.

¹⁴²⁷ “Trump, Mitsotakis Hail Close Ties, Eye Deeper Cooperation”, **Ekathimerini**, <http://www.ekathimerini.com/248189/article/ekathimerini/news/trump-mitsotakis-hail-close-ties-eye-deeper-cooperation> [05.05.2020].

¹⁴²⁸ “Yunan Lider, ‘Türkiye’nin Provokasyonuna’ Karşı AB’nin Desteğini Umuyor”, **Sputniknews**, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201912121040826823-yunan-lider-turkiyenin-provokasyonuna-karsi-abnin-destegini-umuyor/> [05.05.2020].

¹⁴²⁹ “How Family And Politics Shaped”, **age**.

alıcı aynı zamanda SYRIZA dönemindeki enerji bakanlığı yetkililerini de törene davet etmiştir.¹⁴³⁰

Herhangi bir işbirliği gerçekleşmemesi karşısında ise uluslararası hukuk başka bir alternatif olarak görülmektedir: “Türkiye dahil olmak üzere tüm komşularımızla konuşmaya hazırız. Eğer herhangi bir anlaşma sağlanamazsa uluslararası hukuka başvurmak için hazırız.”¹⁴³¹ Lider uluslararası hukuk vurgusuyla barışçılığını vurguasa da Doğu Akdeniz krizinin tırmandığı evrede liderin çatışmacı olduğu görülmektedir. Bu anlamda liderin izlediği siyasasının Andreas Papandreou ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Yunanistan’ı uzlaşmacı ilan eden lider Türkiye’yi diyalogdan sakınan taraf olarak betimlemektedir. Türkiye karşısında Yunanistan uzlaşmacı olarak nitelendirilirken diğer taraftan lider AB’den, Türkiye’ye yaptırım çağrısında bulunmakta, ABD’den bölgeye daha fazla savaş yatırımı yapmasını talep etmekte, BM’ye Türkiye’yi şikayet etmekte, bölgede kurduğu işbirlikleri BAE ile bile tatbikat düzenleyerek aslında Türkiye’nin güç sembolleri ile hareket etmesini pekiştirmektedir. Bu anlamda aslında liderin Türkiye ile uzlaşma amacı taşımadığı söylenebilir. Bu nedenle de taraflar arasında anlaşma sağlanamadığı takdirde uluslararası hukuk lider tarafından uzlaşma aracı olarak görülmektedir. Yani uzlaşma ancak Türkiye’yi liderin kendi hedeflerini gerçekleştirmesi için bir araç olarak düşünülmektedir: “Ama şunu açık ve net şekilde söylemeliyiz: Eğer çözüm bulamazsak Yunanistan’ın tespit ettiği anlaşmazlık hakkında Lahey’deki UAD gibi bir uluslararası organın hüküm vermesi gerektiği konusunda uzlaşmalıyız.”¹⁴³²

Liderin Doğu Akdeniz krizindeki operasyonel kodlarını aşağıda Times gazetesine yazdığı makale üzerinden de okumak mümkündür:¹⁴³³

“Siyaset bilimciler geleceği tahmin etmeye çalışırken çoğu kez geçmişe, paylaşılan tarihe bakar.

¹⁴³⁰ “Greece And Turkey, From The Eastmed To Libya”, **age**.

¹⁴³¹ “Greek PM Warns Turkey Against Crossing ‘Red Lines’”, **Ekathimerini** <http://www.ekathimerini.com/248089/article/ekathimerini/news/greek-pm-warns-turkey-against-crossing-red-line,s> [05.05.2020].

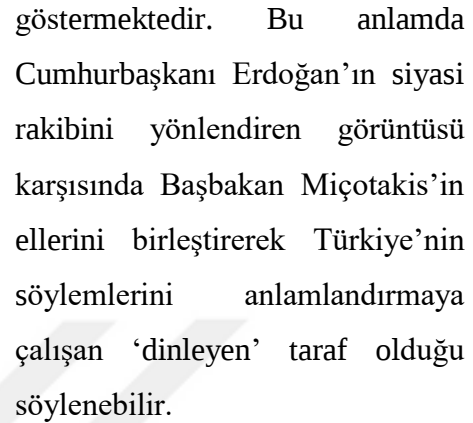
¹⁴³² “Yunan Başbakanı: Türkiye İle Akdeniz’de Yetki Sorununu Diyalogla Çözemezsek BM Mahkemesine Gideceğiz”, **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201912291040933232-yunan-basbakani-turkiye-ile-deniz-yetki-alani-sorununu-diyalogla-cozemezsek-uluslararasi-adalet/, [05.05.2020].

¹⁴³³ “Yunanistan Başbakanı Miçotakis The Times’a Yazdı: ‘Türkiye saldırganlığı Durdurmalı Ya Da AB Yaptırımlarıyla Yüzleşmeli’”, **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/202009101042814357-yunanistan-basbakani-micotakis-the-timesa-yazdi-turkiye-saldirganligi-durdurmali-ya-da-ab/ [10.10.2020].

Ülkem Yunanistan ve komşusu Türkiye arasındaki ilişkiler bir istisna değil. Tarih bize iyimserliğin nedenlerinin olduğunu ve derin endişe duyulan alanların olduğunu öğretir. Bugün geleceğin ne getireceği sorusu -çatışma ya da iş birliği- hiç bu kadar önemli olmamıştı. Geçen yıl temmuz ayında başbakan olduğumda ihtiyatlı bir iyimserdim. Hiçbir şey beni, Yunanistan ve Türkiye'nin dost olabileceğine inanmaktan alıkoymadı. En nihayetinde öncüllerimin çoğu aşılmaz gibi görünen engellerin üstesinden gelmeyi başarmıştı. Kemal Atatürk ile 1930 yılında barış ve dostluk anlaşması imzalayan büyük amcam Eleftherios Venizelos gibi liderler. Elbette o zamandan beri gerginlikler var ancak iyi günler kötü günlerden daha ağır bastı... Geçen yılın sonlarında Erdoğan, Libya iç savaşının bir tarafıyla yasa dışı bir denizcilik anlaşması imzaladı. Türkiye ve Libya'nın karşılıklı veya komşu kıyıları olmadığından, anlaşma uluslararası toplumun ve hukukçuların çoğunluğu tarafından hükümsüz ve Yunanistan dahil üçüncü ülkelerin egemenlik haklarının ihlali olarak ilan edildi... Ve bu yaz, Yunanistan ile Mısır arasında uzun süredir devam eden, yasal ve uluslararası kabul görmüş bir denizcilik anlaşmasının imzalanmasına yanıt olarak Erdoğan, hem Yunanistan hem de Türkiye'nin hak iddia ettiği ve hâlâ sınırlandırılmamış olan Doğu Akdeniz bölgesindeki doğal gaz yatakları arama girişimini desteklemek için donanmasını yolladı. BM Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca, bu uluslararası hukuku ihlal eden tek taraflı bir eylemdi. Yunanistan, provokasyon ne olursa olsun, asla ve asla bu gerilimleri tırmandırmaya çalışmadı ve çalışmayacak. Ancak çirkin siyasi tavır olarak başlayan şey, son haftalarda şüphesiz tehdit edici hale geldi. Türk hükümeti her geçen gün başka bir sahte iddia ortaya atıyor ya da başka bir yalanı yayıyor. Kavgacı dil, milliyetçi propaganda, Rusya'dan silah sistemlerinin satın alınması, dünya mirası anıtlarının camiye dönüştürülmesi, yasadışı denizcilik faaliyetleri ve savaş tehditleri. Türkiye'nin söylemi eski bir çağdan kalmadır. Düşmanlardan, şehitlerden, mücadeleden ve her türlü bedeli ödemeye istekli olmaktan bahsediyorlar. Bu, aday bir ülkenin yalnızca iki Avrupa Birliği üyesini, Yunanistan ve Kıbrıs'ı değil, AB'nin kendisini de tehdit eden dili ve tutumudur. Bu yeni jeopolitik manzarada Türkiye giderek daha izole görünmektedir. Yunanistan İsrail, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle güçlü ortaklıklar kurarken, Türkiye tek başına hareket etti; Doğu Akdeniz'de kasım kasım kasıldı, Suriye ve Libya'ya müdahale etti ve Hamas'ı açıkça destekledi. Akdeniz'de hayati ulusal çıkarları olan Fransa, yanımızda oldu ve bölgedeki askeri varlığını güçlendirdi. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin tek taraflı saldırganlığını açıkça kınadı... Diyaloga ihtiyacımız var ama silah zoruyla tutulduğumuzda değil. Ülkemin güvenliğini ve istikrarını tehdit eden şey, tüm AB üye devletlerinin refahını ve güvenliğini tehdit ediyor. NATO ittifakına zarar verme riski bulunuyor...Türkiye o zamana kadar mantıklı düşünmeyi reddederse, Avrupalı lider dostlarının anlamlı yaptırımlar uygulamasından başka seçenek görmüyorum... İhtilaflar baskı, hile veya manipülasyon yoluyla değil, barış içinde ve karşılıklı saygı ve anlayışla çözülür. Böyle olmak zorunda değil. Bunu çözmek basit. Otururuz. Farklılıklarımızı tartışırız. Ve bir anlaşmaya varmaya çalışırız. Olmazsa Uluslararası Mahkeme'nin kararına bırakacağız. Sonuçta Ankara'nın uluslararası hukuktan korkmasını gerektiren nedir?"

Liderin Türkiye'yi suçlama üzerinden bir dil kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'nin Libya ile gerçekleştirdiği anlaşmayı uluslararası hukuka aykırı, meşruluğu olmayan metin ve saldırganlık olarak nitelendirilirken Yunanistan'ın Mısır ile gerçekleştirdiği anlaşmayı meşru ve Yunanistan'ın Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını koruyan bir metin olarak nitelendirmektedir. Üstelik lider Türkiye'nin Libya ile karşılıklı kıyısı bulunmadığını belirterek bu anlaşmanın gayri meşruluğunu savunmaktadır. Oysa aynı şekilde Mısır ile Yunanistan'ın da karşılıklı kıyıları bulunmamaktadır. Miçotakis, AB yaptırımlarını Türkiye üzerinde önemli bir araç olarak görmektedir. Bu yaptırımlar üzerinden siyasi rakibinin davranışlarını yönlendirme, uslandırma amacı taşımaktadır. Diğer taraftan lider bölgede kurduğu ittifak oluşturma stratejisi ile Türkiye'yi yalnızlaştırmaktadır. Bu anlamda lider her ne kadar söylemlerinde diyalogdan

Liderin Times’a yazdığı makaleyi sol taraftaki resim özetlemektedir. Lider Türkiye’yi teröre destek veren, bölgesel istikrarı, NATO ittifakını bozan taraf olarak gösterirken Yunanistan’ın hak ve menfaatlerini makul bir şekilde koruyan taraf olarak

Miçotakis'ın tehdit altında Türkiye ile konuşacağı bir şey olmadığını söylemesi, Yunanistan ve GKRY'nin egemenlik haklarının AB'nin egemenlik hakları olarak göstermesi, Türkiye'nin provakasyonu gerçekleştiren taraf olduğuna dair söylemleri nedeniyle tarafların yapıcı bir şekilde krizi sonlandırma olasılıkları pek mümkün olmamaktadır. Böylelikle liderin bu söylemleri siyasi rakibine ders verme mesajından öteye gidememektedir. Diğer yandan taraflar arasında krizin tırmandığı evrede kamuoyunun Miçotakis iktidarından memnun olmadığı görülmektedir. Yunanistan'da ekonomik kriz devam ederken yabancı yatırımlar ülkeden çekilmektedir. Miçotakis izlemiş olduğu göç politikası ile de kamuoyunun antipatisine sebep olmuştur. AB'den yardım almak adına kapalı mülteci kampları inşa etme kararı alan Miçotakis hükümeti kamuoyu ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁴³⁴

¹⁴³⁴ Ioanna Kleftogianni, “Yunan Adalarında ‘Mini İç Savaş’: Miçotakis hükümetinin Mülteci Politikası Zorda”, <https://www.indyturk.com/node/138721/d%C3%BCnya/yunan-adalar%C4%B1nda-%E2%80%98mini-i%C3%A7-sava%C5%9F%E2%80%99-mi%C3%A7otakis-h%C3%BCK%C3%BCmetinin-m%C3%BClteci-politikas%C4%B1-zorda>, [05.10.2020].

etme seçeneğinin çalışmadığı durumda ise liderin ABD ile işbirliğini geliştirme ve böylece Türkiye'ye baskı kurma politikasının muhtemel olduğu söylenebilir. Miçotakis'in nazarında şiddet araçlarına başvurmak kaybetmek demektir. Bu anlamda olabildiğince rakip ile mücadelede diyalog kurulması seçeneğinden çatışmacı söyleme geçtiği görülmektedir. Hasmını ikna edemediği durumda ise Yunanistan'ın kurumsal ilişki içerisinde olduğu aktörler aracılığı ile Türkiye'ye karşı bir kuşak oluşturulması liderin siyasi temel değer ve önceliklerinin 'barışçıl' araçlar ile gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Nitekim Türkiye'nin Libya anlaşması lideri zorlamış ancak buna rağmen: "İlk defa fırtınalarla karşılaşmayan Yunanistan her seferinde zorlukları dirençle atlatıp, sakin denizlere geri dönmesini başarmıştır"¹⁴³⁵ Miçotakis bu başarısını Yunanistan karar alıcılarının tarihsel tecrübelerine dayanarak oluşturduğu ittifaklara borçludur. Bu itibarla Doğu Akdeniz'de rol oynayan; İsrail, Avrupa Birliği, ABD, Rusya ve Mısır ilişkisine bakmakta, taraflar arasındaki ilişkilerin sınırlarını açıklamakta fayda vardır.

İsrail¹⁴³⁶: 1940'ların sonlarında başlayan enosis, İsrail'e göre Yunan iç siyasetinin bir yansımasından ibaret olup gerçek bir temelden yoksundur. Soğuk Savaş süresince Yunanistan'ın Arap ülkelerindeki vatandaşlarının varlığı, özellikle Mısır, Kıbrıs siyasetindeki Arap desteği, Yunanistan'ın Arap petrolüne olan bağımlılığı, gemi endüstrisi ticareti, İsrail ile iyi ilişkilerin geliştirmesini engellemiştir. 1980'lerde Yunanistan lideri Papandreou tarafından ise İsrail, liderin tabiri ile 'Amerika'nın şımarık çocuğu' olarak nitelendirilmektedir. 1990'lara gelindiğinde ise Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik işbirliği Yunanistan'ın ilgi alanına girmeye başlamıştır. Türkiye'nin askeri uçak ve silahlarının modernizasyonu tarafların hava güçleri arasındaki teknolojik alışveriş Yunanistan'ın da dikkatini çekmiştir. İsrail ve Yunanistan arasında 1994'te imzalanan anlaşma o zaman için Yunanistan Arap dünyasından tepki toplayacağını düşündüğü için faaliyete geçirilememiştir. Kaldı ki Suriye lideri Assad, Papandreou'ya telefon ederek Yunanistan'ın İsrail'le

¹⁴³⁵ "Yunanistan Başbakanı Miçotakis: 'Pontus Soykırımını Uluslararası Kamuoyunun Gündemine Getireceğiz'", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/12/07/yunanistan-basbakan-micotakis-pontus-soykirimin-uluslararasi-kamuoyunun-gundemine-getireceg> [05.05.2020]

¹⁴³⁶ Yunanistan-israil ilişkileri için bkz. Ekavi Athanassopoulou, "Responding to a Challenge: Greece's New Policy Towards Israel", **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, c. 2, s. 3 (2002):108-125., Jacob Abadi, "Constraints and Adjustments in Greece's Policy Toward Israel", **Mediterranean Quarterly**, c. 11, s. 4, (2000): 40-70., Nachmani, "Turkish-Israeli Military", 136-153.

anlaşmasından üzüntü duyduğunu söylemiştir. 1996 yılında Papandreou'nun ölümü ile birlikte ABD ve Yunanistan arasındaki ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Aslında Papandreou döneminde İsrail'in Yunanistan için özellikle Yahudi lobisinin Kıbrıs siyasetine destek olacağı düşüncesi ile ilişkiler geliştirilmek istense de o dönemde hükümetteki Arap yanlısı siyaset tarzını benimseyenler bu ilişkiye karşı çıkmışlardır.

1990'larda Türkiye'nin İsrail ile geliştirdiği ilişki sonucu Amerikan lobisinin ABD'yi etkileyebileceği düşüncesi Yunanistan karar alıcılarında endişe yaratmaya başlamıştır. İsrail karar alıcıları açısından da Yunanistan Avrupa'da bir bağ olarak görülmüş 'tüm yumurtaları Türkiye'nin sepetine koymanın' doğru olmadığı düşünülmüştür. Türkiye'nin kendi içindeki istikrarsızlığı, siyasi İslam'ın yükselişi nedeniyle Yunanistan bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştır. 1996-1999 arasında en nihayetinde ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Böylece İsrail Türkiye'ye karşı dengeleyici bir aktör olarak algılanırken Yahudi lobisinin Kıbrıs ve Yunanistan'ın çıkarlarını ilgilendiren konularda etkili olabilecek ve Yunanistan'ın askeri araçlarının modernizasyonuna katkıda bulunabilecektir. Cumhurbaşkanı Stefenapolus'un İsrail'i 2000 yılında ziyareti Yunanistan'ın pro-arap siyasetinde bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Bu dönemden sonra Yunanistan dış politikasında pro-arap bir siyasetten İsrail ile ilişkilerin de geliştirilmesine öncelik tanıyan esnek bir siyasete geçildiği söylenebilir. İsrail'in de Arap dünyasında kabul gören bir pozisyona girdiği görülmektedir. Bu anlamda İsrail'in BAE'ye Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na katılma teklifi dikkate değerdir.

ABD: 1955'ten 2003 krizine kadar olan krizlerde ABD taraflar arasında nötr bir tavır sergileyerek taraflar arasındaki krizlerin sıcak bir çatışmaya varmadan yumuşatılmasında arabulucu rolünü oynamıştır. Ancak Doğu Akdeniz krizinde ABD, GKRY ve Yunanistan'ın yanında yer alan açıklamalar yaparken yaptırım kararları ile de söylemlerini destekleyecek girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu anlamda ABD Temsilciler Meclisi'nin GKRY'ne uygulanan ambargonun kaldırılması Yunanistan ve ABD ilişkilerinde oldukça önemli bir gelişmedir.¹⁴³⁷

¹⁴³⁷ “ABD, Güney Kıbrıs'a Silah Ambargosunu Kaldırıyor”, **DW**, <https://www.dw.com/tr/abd-g%C3%BCney-k%C4%B1br%C4%B1sa-silah-ambargosunu-kald%C4%B1r%C4%B1yor/a-49581273>, [05.05.2020].

Aynı zamanda East-Med projesi de ABD tarafından desteklenmektedir. Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltması potansiyeli nedeniyle Rusya'yı rahatsız eden bu anlaşma dolayısıyla ABD tarafından olumlu karşılanmaktadır.¹⁴³⁸ Diğer yandan Miçotakis hükümeti Amerika ile uyumlu bir siyaset izlemeyi tercih etmektedir. Miçotakis'in Kasım Süleymani'nin öldürülmesiyle ilgili ABD'yi destekleyen açıklamaları Fransa ve Almanya'nın sessiz tavrı ile çelişmektedir. Hatta Miçotakis'in bu yaklaşımı ABD ile uyumluluğun ön plana çıktığı askeri darbe yönetimini andırmaktadır.¹⁴³⁹

Öte yandan, Türkiye'nin Suriye krizi ile beraber giderek istikrarını kaybetmesi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 'üsleri kapatma tehditleri' dolayısıyla ABD'nin Yunanistan'ın jeostratejik konumunu kullanmak üzere bu iki ülkeyi birbirine daha fazla yakınlaştıracığı söylenebilir.¹⁴⁴⁰ Krizin tırmandığı evrede ABD yerine Almanya'nın bir sonraki aşamada ise NATO'nun arabulucuk girişimlerine başlaması ABD'nin Türkiye ve Yunanistan arasındaki geleneksel arabuluculuk rolünden farklılaştığını göstermektedir. Bu anlamda ABD'nin daha çok Yunanistan'ın yanında yer aldığı görülmektedir. Örneğin, GKRY'de ABD askerlerinin adada konuşlandırılmasına izin veren merkez kurulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁴¹ Bu anlamda Yunanistan'ın AB üzerinden gerçekleştiremediği askeri desteği ABD ile gerçekleştirmeyi tasarladığı düşünülebilir.¹⁴⁴²

Avrupa Birliği: Yunanistan ve GKRY'nin AB'ye dahil olması ile Ege Denizi ve Kıbrıs Birliğin sınırlarını oluşturmuş ve böylelikle Birliğin kurallarının geçerli olduğu egemenlik alanı tesis edilmiştir.¹⁴⁴³ Dolayısı ile AB tarafından Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki araştırma çalışmaları taraflar arasında herhangi bir MEB

¹⁴³⁸ William Mallinson, "Greece and Russia: Back to the Truman Doctrine?", <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/greece-and-russia-back-to-the-truman-doctrine/> [05.05.2020]

¹⁴³⁹ age.

¹⁴⁴⁰ "ABD-Yunanistan Yakınlaşması Türkiye'ye Mesaj Mı?", DW, <https://www.dw.com/tr/abd-yunanistan-yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1-t%C3%BCrkiye-mesaj-m%C4%B1/a-45820668>, [05.05.2020]

¹⁴⁴¹ Selami Kuran, "Doğu Akdeniz'deki Kriz Askeri Çatışmaya Dönüşebilir", **Perspektif**, <https://www.perspektif.online/dogu-akdenizdeki-kriz-askeri-catismaya-donusebilir/>, [10.10.2020].

¹⁴⁴² Kuran'a göre ABD Denizcilik Enstitüsü'nün yayımladığı 2018 yılındaki raporda Türkiye ve Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi olasılığı karşısında Türkiye'nin Limni, Kos gibi adaları işgal etmesi durumunda 6. Filonunun Yunanistan'ın yayında yer alarak Girit'in kuzeyinde Türkiye'nin Ege kıyılarındaki Çeşme, Bodrum Kuşadası gibi yerleşim yerlerini hedef aldığı belirtilmektedir. Bu anlamda ABD Türkiye'nin karşısında Yunanistan'ın yanında pozisyonunu belirlemiştir. Kuran, age.

¹⁴⁴³ Aksu, "Doğu Akdeniz Deniz", 159-196.

anlaşması gerçekleştirilmediği için egemenlik haklarının ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle de AB, Yunanistan ve GKRY'ni destekleyen Türkiye'yi uyaran açıklamalar ile Doğu Akdeniz siyasetindeki rolünü orta koymaktadır. Ancak AB'nin öncelikleri ile GKRY ve Yunanistan'ın öncelikleri East-Med projesi örneğindeki gibi her zaman için uyuşmayabilir. Proje, 10 milyar Euro civarında olup oldukça maliyetlidir. Tüm bu maliyetin karşılanabileceği, projenin hayata geçirileceği mümkün olsa bile AB'nin fosil yakıtlara doğa dostu enerji kullanımına yatırım önceliği düşünüldüğünde AB'nin mali destek verip vermeyeceği sorgulanmaya açıktır.¹⁴⁴⁴ Devlet desteği yerine ise boru hattı aracılığı özel sektör, maliyetli bir seçeneği tercih etmeyecektir. Çünkü doğalgaz sıvılaştırılmış bir şekilde deniz limanlarından zaten ithal edilebilmektedir.¹⁴⁴⁵ Avrupa Birliği içerisinde projeye yaklaşım açısından de tam bir birlik olduğu söylenemez. İtalya Dışişleri Bakanı Di Maio'nun belirttiği üzere: 'bu projenin ekonomik olarak sürdürülebilirliğinin kanıtlanması' gerekmektedir.¹⁴⁴⁶ Ayrıca bu proje Avrupa Birliği'nin Rusya doğal gazına bağımlılığını azaltacağından Rusya'nın da tepkisine yol açabilecektir. Diğer yandan AB, Brexit ile birlikte coğrafyasında bölgesel aktör olma rolünü giderek kaybetmektedir. Libya meselesi de AB'nin Akdeniz'de etkinliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. AB kendi içerisinde bütüncül bir siyasete sahip değildir. İtalya ve Almanya daha dengeli bir dış politika izlenmesinden yana olurken Fransa ise Hafter'i desteklemektedir.¹⁴⁴⁷ AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Borell'in açıklaması da AB'nin Libya'da etkin olamadığını, Rusya ve Türkiye'yi bölgenin belirleyici aktörleri konumuna getirdiğini ifade etmektedir: "Altı ay öncesine kadar bu iki aktör Orta Akdeniz'de yoklardı ama şimdi önderliği almış durumdalar. Bu Akdeniz havzasının jeopolitik yapısında büyük bir değişiklik."¹⁴⁴⁸ Fransa bölgeye daha çok ekonomik ve stratejik çıkarları ile imparatorluk perspektifinden bakarken Almanya ise daha çok olası bir göç meselesi üzerinden

¹⁴⁴⁴ "EastMed: Belirsizliklerle Dolu Boru Hattı Projesi", **DW**, <https://www.dw.com/tr/eastmed-belirsizliklerle-dolu-boru-hattı-projesi/a-51883677>, [05.05.2020].

¹⁴⁴⁵ **age**.

¹⁴⁴⁶ "Eastmed Orta Ve Uzun Vadeli Bir Seçenek Olamaz", <https://www.bik.gov.tr/eastmed-orta-ve-uzun-vadeli-bir-secenek-olamaz/>, [05.05.2020].

¹⁴⁴⁷ "Libya'da Kalıcı Ateşkes Önündeki Zorluklar Neler?", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51201669>, [05.05.2020].

¹⁴⁴⁸ **age**.

bakmaktadır. Bu anlamda Fransa'nın askeri eylemleri ile de Yunanistan'ı destekleyen yaklaşımı karşısında Almanya da AB'nin Yunanistan'ın yanında olduğu açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak Alman Dışişleri Bakanı Maas'ın 'en ufak bir kıvılcım büyük bir felaketle sonuçlanır' açıklaması ile Almanya bölgede çatışmayı istemediğini ortaya koymaktadır.¹⁴⁴⁹ En nihayetinde Almanya'nın her iki ülkenin de silah ticaretinin önemli bir kaynağı ve özellikle Türkiye ile önemli ticari ilişkilerinin olduğu düşünülecek olursa Fransa'nın aksine daha yapıcı bir tutum benimsediği görülmektedir.¹⁴⁵⁰ Bu anlamda, Türkiye'nin Libya ve Suriye operasyonları ile Akdeniz'deki etkinliğinden endişelenen Fransa, Yunanistan ve GKRY aracılığı ile bölgede etkin olma rolünü sergilemektedir.

Rusya: Dördüncü Moskova Konferansında Churchill ve Stalin'in 'yüzdeleler anlaşması'na göre Yunanistan'ın yüzde on Rus, yüzde doksan İngiliz hakimiyeti belirlendiği koşullar altında bugün de geçerliliğini korumaktadır.¹⁴⁵¹ Yunanistan İngiltere'nin sonrasında ise Amerika'nın Rusya'ya karşı bir dengeleme aracı olacaktır.¹⁴⁵² Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında Rusya'nın Yunanistan'a desteği Yunanistan'ın bağımsızlığında önemli bir yere sahiptir. Rusya'nın Yunanistan'ın bağımsızlık savaşı sırasında Yunanistan'a yardımı İngiltere'yi müdahaleye zorlamış böylelikle Yunanistan ve İngiltere arasındaki anlaşma ile Yunanistan'ın Osmanlı'dan bağımsızlığına giden yol açılmıştır. Rusya ve İngiltere arasında rekabet alanı olarak görülen Yunanistan için; 1841'de Lyon'un söylediği gibi: "Bağımsız bir Yunanistan'dan bahsetmek mantıksız olacaktır. Yunanistan ya İngilizlerindir ya da Rusların ama artık Rusların olmayacağına göre İngilizlere ait olduğu söylenebilir."¹⁴⁵³

Rusya, Yunanistan'ı ve GKRY Avrupa'da potansiyel stratejik ortaklar olarak görmektedir. Yunanistan açısından ise Yunanistan'ın Avrupa entegrasyonu ile

¹⁴⁴⁹ "Almanya, Doğu Akdeniz'de Arabuluculuğa Başladı: Hem Yunanistan'a Tam Dayanışma Garantisi Hem De Felaket Uyarısı", **Sputniknews**, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/202008251042719254-almanya-arabuluculuk-diplomasisine-basladi-yunanistandan-egemenlik-haklarimizi-savunacagiz/ [19.10.2020]

¹⁴⁵⁰ Kuran, **age**.

¹⁴⁵¹ William Mallinson, Pavel Kanevskiy, Aris Petasis, "Then Is Now, but the Colours are New: Greece, Cyprus and the Evolving Power Game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, c. 22, s. 3 (2020): 309.

¹⁴⁵² **age**, 311.

¹⁴⁵³ **age**.

ilişkisinin başarısızlığı karşısında Rusya, Yunanistan'ın Batı ile ilişkisinde Batı'ya karşı bir dengeleme aracı olarak görülmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği enerji sektöründe ekonomik alanda Rusya'nın stratejik bir ortağıdır. Rusya'nın Balkanlarda enerji güvenliğinin korunmasında ise Sırbistan, Bulgaristan ve 'Türk Akımı' projesi ile Türkiye sonra Yunanistan yerini almaktadır.

Kültür ve din; Rusya, Yunanistan ve Kıbrıs arasında askeri siyasi ve ekonomik ortaklık olabilmesi için yeterli değildir. Çıpras-Putin görüşmesi bu durumu örnekler niteliktedir. Aleksis Çıpras Avrupa Birliği tarafından dayatılan kemer sıkma politikaları karşısında Rusya'ya ziyarette bulunarak görüşmesi sırasında AB'nin Ukrayna krizi nedeni ile Rusya'ya uyguladığı yaptırımları sonlandırması çağrısında bulunmuş ancak aynı konuşmasında ülkesinin uluslararası taahhütlere uygun davranacağını da belirtmiştir. Bu ziyaret sırasında aslında Putin'in de Yunanistan'ı tam ve net bir şekilde destekleyerek Avrupa Birliği ile ilişkilerine zarar vermekten sakındığı söylenebilir. Putin, kendisini Yunanistan'ın ekonomik sorunlarını çözebilecek aktör olarak göstermemiştir.¹⁴⁵⁴ Kıbrıs, İsrail, Yunanistan arasındaki anlaşma/ittifak ise Rus gazına olan bağımlılığın azaltılması olarak düşünüldüğünden Rusya'yı rahatsız etmektedir.¹⁴⁵⁵ En nihayetinde Miçotakis ise oluşturduğu ittifaklarla bölgede Türkiye'yi yalnızlaştıran ama Yunanistan'ın 'gerçekçi' siyasetine uygun olarak davranmaktadır. Miçotakis bir gazetecinin kendinizi popülist olmayan, batı taraftarı, NATO taraftarı olarak tanımlar mısınız sorusuna 'bu oldukça makul bir tanımlama' diye cevap vermekte ve kendisinin ılımlı, sonuç odaklı, popülist olmayan bir hükümetin lideri olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir.¹⁴⁵⁶

Sonuç olarak Yunanistan Başbakanı seleflerinin izledikleri siyasaya uygun olarak Batı taraftarı bir siyaset izlerken krizi her zamanki gibi uluslararasılaştırarak çözme(me)yi arzulamaktadır. Türkiye ise Doğu Akdeniz'de güç politikasını uygulamaktadır. BM

¹⁴⁵⁴ "Putin: Greece Did Not Seek Financial Aid From Russia", **BBC**, <https://www.bbc.com/news/world-europe-32213161>, [05.05.2020].

¹⁴⁵⁵ William Mallinson, "Greece and Cyprus as Geopolitical Fodder, and the Russian Connexion", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, c. 22, s. 3, (2020): 1–10.

¹⁴⁵⁶ "Greece's New Prime Minister Wants To Turn The Country Around", **Washington Post**, https://www.washingtonpost.com/outlook/greeces-new-prime-minister-wants-to-turn-the-country-around/2019/09/25/0fac41e6-df42-11e9-be96-6adb81821e90_story.html, [05.05.2020].

Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörlerin aldıkları kararların moral değerlere göre değil de maddi çıkarlara göre yorumladıklarına inanmaktadır.¹⁴⁵⁷

3.3. Seçmen Maliyeti Yaklaşımının Türkiye ve Yunanistan Arasındaki Krizlerde Liderler Bazında Analizi

Bu bölümde seçmen maliyeti teorisinin Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri ne dereceye kadar açıklayabildiği analiz edilecektir. Liderlerin krizleri bekasının bir devam aracı olarak görüp kamuoyunu nazarında prestijini/saygınlığını doğal olarak iktidarını korumak için tırmandırıp tırmandırmadığı bu başlık altında tartışılacaktır. Liderin içteki kamuoyu algısının dışa yansımaları en çok kriz dönemlerinde kendisini göstermektedir.

Tablo 29: Türkiye’de Yunanistan İle Yaşanan Krizlerde Karar Alıcılar ve Seçim İlişkisi

Kriz Adı	Krizde Öne Çıkan Lider	Siyasal Sorumluluk Açısından Statüsü	Seçim Tarihi/Seçim Yoksa Liderin Değişim Nedeni
1955 6-7 Eylül Olayları Krizi	Adnan Menderes	Başbakan	27 Ekim 1957/ Askeri Darbe
1963-1964 Kıbrıs Krizi	İsmet İnönü	Başbakan	İstifa/ 10 Ekim 1965
1967 Kıbrıs Krizi	Süleyman Demirel	Başbakan	Askeri Muhtıra
1974 Kıbrıs (Enosis) Krizi	Bülent Ecevit	Başbakan	Koalisyon İçinde Uyuşmazlık
1974-1976 Ege Denizi (NOTAM-FIR) Krizi	Bülent Ecevit/	Başbakan	Koalisyon İçinde Uyuşmazlık
1974-1976 Ege Denizi (Kıta Sahanelığı) Krizi	Süleyman Demirel	Başbakan	Askeri Darbe
1984 Limni Krizi	Turgut Özal	Başbakan	Karar Alıcının Siyasi Sorumluluk Açısından Statüsünün Değişmesi
1987 Ege Denizi (Kıta Sahanelığı) Krizi			
1984-90 Batı Trakya	Mesut Yılmaz	Dışışleri Bakanı	Liderin Başbakanlık Statüsüne Geçmesi

¹⁴⁵⁷ Sami Kohen, “Güç Politikası”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/guc-politikasi-6102434>, [05.05.2020].

1994 Ege Denizi (Cassos Belli) Krizi	Süleyman Demirel	Cumhurbaşkanı	Seçim ile liderin siyasi statüsü belirlenmemektedir.
1996 Ege Denizi (Kardak/IMIA) Krizi			
S-300 Füze Krizi			
1998 Suriye (Öcalan) Krizi			
Doğu Akdeniz MEB Krizi	Recep Tayyip Erdoğan	Başbakan/Cumhurbaşkanı	22 Temmuz 2007 12 Haziran 2011 1 Kasım 2015 10 Ağustos 2014: Liderin cumhurbaşkanlığı statüsüne seçilmesi 24 Haziran 2018

Tarafımızca hazırlanmıştır.

Çoğu zaman içteki ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar karşısında dıştaki bir mesele birleştirici rol oynayarak iç meselelerin bastırılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerde liderin kriz algısına bir de kamuoyu üzerinden bakmakta fayda vardır. Böyle bir analiz liderin kendi bekası için mi yoksa ülkesinin ulusal çıkarı için mi krizleri tetiklediği ve tırmandırdığı sorusunu cevaplamaya yardımcı olmaktadır.

Tablo 30: Yunanistan’da Türkiye ile Yaşanan Krizlerde Karar Alıcı ve Seçim İlişkisi

Kriz Adı	Krizde Öne Çıkan Lider	Siyasal Sorumluluk Açısından Statüsü	Seçim Tarihi/Liderin Değişim Nedeni
1955 6-7 Eylül Olayları Krizi	Papagos/K. Karamanlis	Başbakan	19 Aralık 1956
1963-1964 Kıbrıs Krizi	Yorgo Papandreu	Başbakan	Monarşi tarafından görevden alınma
1967 Kıbrıs Krizi	Cunta Yönetimi	Askeri Rejim	Sivil Yönetime Geçiş
1974 Kıbrıs (Enosis) Krizi	K. Karamanlis	Başbakan	17 Kasım 1974
1974-1976 Ege Denizi (Kıta Sahaneliği) Krizi1974			20 Kasım 1977
-1976 Ege Denizi (NOTAM-FIR) Krizi			18 Ekim 1981

1984 Limni Krizi	Andreas Papandreou	Başbakan	2 Haziran 1985
1987 Ege Denizi (Kıta Sahanlığı) Krizi			5 Kasım 1989
1990 Batı Trakya	Andonis Samaras	Dışişleri Bakanı	Liderin ayrı bir siyasi parti kurması
1994 Ege Denizi (Casus Belli) Krizi	Andreas Papandreou	Başbakan	Liderin partisinden hastalığı nedeniyle ayrılması
1996 Ege Denizi (Kardak/IMIA) Krizi	Kostas Simitis	Başbakan	22 Eylül 1996
S-300 Füze Krizi			9 Nisan 2000
Suriye (Öcalan) Krizi			7 Mart 2004
Doğu Akdeniz MEB Krizi	Aleksis Tzipras Kiriakos Miçotakis	Başbakan	08 Temmuz 2019

Tarafımızca Oluşturulmuştur.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki kamuoyu davranışını inceleyen çalışmalar nadir olarak rastlanmaktadır. Bu anlamda Ali Çarkoğlu ve Kemal Kirişçi'nin Yunanistan ve Türkiye yakınlaşması özelinde iki ülke arasındaki ilişkilere Türkiye kamuoyu açısından bakan çalışması dikkate değerdir.¹⁴⁵⁸ Bu çalışma; Türkiye'deki seçmen davranışını inceleyen önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu çalışmada öncelikle kamuoyu tarafından düşman olarak görülebilecek toplumlar analiz edilmektedir. Buna göre Ermeniler birinci sırada yer alırken, Yunanlılar geleneksel düşmanlık kategorisi içerisinde üçüncü sırada yerini almaktadır. Yine bu çalışmadaki anket sonuçlarına göre 'uluslararası alanda Türkiye'nin en kötü dostu' ise yüzde 36'lık bir oran ile Yunanistan olmaktadır.

Çarkoğlu ve Kirişçi'nin de tespit etmiş olduğu üzere bir ülkede seçmen davranışının kamuoyu tepkisi yaratması için o ülkenin karar alıcının ve dolayısıyla kamuoyunun gündemini işgal etmesi oldukça önemlidir.¹⁴⁵⁹ Bu anlamda 1955'ten itibaren süregelen Kıbrıs krizleri ve sonrasında Ege krizleri ile iki ülke birbirlerinin kamuoylarını etkilemektedir. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu düzenin çözülmesi ile taraflar

¹⁴⁵⁸ Ali Çarkoğlu and Kemal Kirişçi, "The View from Turkey: Perceptions of Greeks and Greek-Turkish Rapprochement by the Turkish Public", **Turkish Studies**, c. 5, s. 1 (2004): 117-153.

¹⁴⁵⁹ **age**, 124.

arasındaki olası bloklar arası savaş tehdidi caydırıcılığı ortadan kalkmış ve bu kez taraflar yine ABD'nin aracılığı ile savaşın eşiğinden dönebilmişlerdir. 1990'larda Sovyetlerin dağılması ile Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile geliştirdiği yoğun ticari, ekonomik, kültürel işbirliği bu kez Yunanistan liderlerinde acaba 'Müslüman kuşağı tarafından mı çevreleniyorum' kaygısı uyandırmıştır.¹⁴⁶⁰ Nitekim 1990'lar tıpkı 1970'lerde olduğu gibi Yunanistan ile Türkiye arasında en sık yaşanan krizlerin oluşturduğu bir dönemi ifade etmektedir.

2000'lerden itibaren özellikle 1 Mart 2003 tezkeresi ile artık Türkiye'nin gündemini 'batısı' değil 'doğusu' işgal etmeye başlamıştır. Türkiye'nin 2000'lerden itibaren yaşadığı krizlere baktığımızda; Süleymaniye (Çuval Krizi), 2003 Doğu Akdeniz MEB Krizi, Süleyman Şah Türbesi Krizi, Mavi Marmara Krizi, Başika Krizi liderlerin gündemini oluşturmaktadır.¹⁴⁶¹ Bu anlamda tehditlerin belirsizleştiği devlet dışı terörün yanı sıra korona gibi bir virüsün dünya dengelerini, gündelik yaşamımızı 'anlık' değiştiren olayların arttığı bir çağda Yunanistan ve Türkiye karar alıcılarının da önceliklerinin değişiklik gösterdiği söylenebilir. Nitekim korona virüsü pandemisi halihazırda Çin'de gündelik yaşamı etkilerken önce Doğu Akdeniz krizi ardından Türkiye'nin Suriye'de yaşadığı saldırı sonrası göçmeleri Avrupa'ya göndermek üzere kapılarını açması ile taraflar arası ilişkiler gerginleşmişken korona virüsü ile her ülke kendi yaşam savaşını vermek durumunda kalmış birbirlerinin gündem maddesi olmaktan çıkmışlardır.

Bu anlamda taraflar arasındaki seçmen davranışının liderin bekasını etkileyebilecek bir tepkiye ulaşması ancak taraflar arasındaki ilişkilerin gündemini belirleyiciliği ile mümkün olabilmektedir. 1955'ten 2000'lerin başına kadar Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiyi bu kapsamda değerlendirebilmek mümkün olurken 2000'lerle beraber halihazırda 2003'ten itibaren başlayan ve süregiden 2018'den itibaren Türkiye'nin tepkisi ile tırmanmaya başlayan ve gelişmekte olan Doğu Akdeniz MEB krizine rağmen taraflar arasındaki ilişkiyi (günümüz için) bu çalışma kapsamında değerlendirmek güçtür. Çünkü Doğu Akdeniz krizi süregiden devam eden bir çatışma

¹⁴⁶⁰ F. Stephen Larrabee, "Instability and Change in the Balkans", **Survival: Global Politics and Strategy**, c. 34, s. 2, (1992): 31-49.

¹⁴⁶¹ "Türkiye'nin Taraf Olduğu Dış Politika Krizleri" için bkz. Aksu, "Türk Dış Politika Krizlerinde Hükümetler", 68.

olup liderin bekasının bu kriz dışında başka krizler ile de sınıandığı yukarıda bahsedildiği gibi görülmektedir. Her ne kadar 2018 seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın krizi tırmandıracadığı varsayımları  ne sürülse de¹⁴⁶² krizin tırmanışının tam olarak 2019'un ikinci yarısından itibaren başladığı görülmektedir.

Nitekim 2019 yılında Kadir Has  niversitesi tarafından düzenlenen 'Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması' çalışmada ise; Türk dış politikasının en önemli sorunu olarak 'ABD ile ilişkiler' birinci sırada yerini alırken 'Sınır  tesi Mücadele' ikinci sırada, 'Suriye Sorunu'    nc  sıradadır.¹⁴⁶³ 'Doğu Akdeniz'de enerji gerginliği' ise yüzde 2.6'lık bir oranla en son sırada yer almaktadır. Her ne kadar, 2019 yılının sonlarında Libya ile imzalanan anlaşma ile Doğu Akdeniz krizi liderin gündemini oluşturmuş olsa da belirtilmiş olduğu üzere hâlihazırda kriz devam ettiğinden liderlerin bekaları üzerinden bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bununla birlikte 20 yıllık kriz sürecinde gerçekleştirilen seçimler ve kriz arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı analiz edilecektir.

Yunanistan kamuoyu açısından ise Türkiye hala en önemli tehdit olarak gündemini korumaya devam etmektedir. 2018 yılında ise yüzde 64.5 ile Türkiye en büyük düşman olarak kabul edilirken 2019'da bu oran yüzde 89 olmaktadır.¹⁴⁶⁴ Ancak ifade etmek gerekir ki, Yunanistan karar alıcılarının gündemini Türkiye ile yaşadığı Doğu Akdeniz MEB krizi yanı sıra AB ile yaşadığı Avrupa Bölgesi'ne dahil olması ile yaşadığı 'Ekonomik Kriz' ve 'Makedonya Krizi' de oluşturmaktadır. Bu çalışmada 2003 yılında başlayan kriz analizinde karar alıcı olarak Çıpras ve Miçotakis seçilmiş olduğuundan kamuoyu ve seçmen ilişkisi, Miçotakis iktidarı hali hazırda yeni seçilmiş

¹⁴⁶² Costas Melakopides, "How Rational Is President Erdogan's Policy against Cyprus and Greece: a Case Study", <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/columns/military-and-security/how-rational-is-president-erdogan-s-policy-against-cyprus-and-greece-a-case-study/>, [24.04.2020].

¹⁴⁶³ Mustafa Aydın ve diğ., "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması", **Türkiye  alışmaları Merkezi**, (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, 4 Temmuz 2019), <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf>, [24.04.2020].

¹⁴⁶⁴ P.Tsakonas, "Greeks Feel Threatened by Turkey", **ELIAMEP**, <https://www.eliamap.gr/en/media/%ce%b5%ce%bd%ce%b9%cf%83%cf%87%cf%8d%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%b7-%ce%b1%ce%af%cf%83%ce%b8%ce%b7%cf%83%ce%b7-%ce%b1%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%bb%ce%ae%cf%82-%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b2%ce%b9%cf%8e%ce%bd/>, [24.04.2020].

bir lider olduğundan Doğu Akdeniz krizinde kamuoyunun tepkisi eski Başbakan Alekxis Çipras üzerinden değerlendirilecektir.

Çalışma kapsamında tekrara düşmemek maksadıyla ve bir krizde birden fazla karar alıcının rol oynaması dolayısıyla krizlerle ilişkili karar alıcılar özelinden bir değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Bu nedenle bir seçim sonucu başarısız olan liderin diğer liderden farkının ne olup olmadığı ve krize bakış açısı bu karar alıcıların; İsmet İnönü-Süleyman Demirel, Süleyman Demirel-Bülent Ecevit birlikte ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Diğer yandan Batı Trakya Krizi her iki ülkenin dışişleri bakanları arasında tetiklenen bir özelliğe sahip olması dolayısı ile bu krizin analizinde tarafların birlikte ele alınması uygun görülmüştür.

3.3.1. Başbakan Adnan Menderes

Demokrat Parti lideri Adnan Menderes, iktidarı öncesinde ülke içinde azınlıklara değer veren bir yaklaşıma sahiptir. CHP'nin uygulamaya koyduğu azınlıklardan alınan varlık vergisini eleştiren tutumu ve gayrimüslim milletvekili adaylarının seçim listesinde yer alması liderin gayrimüslim azınlık tarafından tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. 1954 yani 6-7 Eylül olaylarından evvel gerçekleştiren seçimler ile lider iktidarını bir kez daha pekiştirmektedir. Ancak, liderin bekası ve kamuoyu tepisi arasındaki ilişkinin değerlendirilebileceği 27 Ekim 1957 seçimleri 1955 6-7 Eylül olayları krizinden iki yıl sonra gerçekleştirilmiştir.

Seçimler sonucu olmasa da 6-7 olayları krizinin liderin bekası açısından önemli sonuçları olduğu görülmektedir. Öncelikle olayların sorumluluğunun kabul edildiği gerekçesi ile İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiş olsa da bakan aradan bir yıl sonra görevine geri getirilmektedir. Aynı zamanda 6-7 Eylül olaylarından komünist ideolojiye sahip olanlar tutuklanmış ancak tutuklananların birçoğu da olayların üzerinden bir yıl geçmeden serbest bırakılmışlardır. Bu anlamda liderin krizin sorumluluğu almama çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak kriz sonrası yaşanan gelişmeler liderin almadığı sorumluluğun bedelini ödetme olarak liderin bekasına yansıyacak şekilde geri dönmektedir.

Bu krizin sonucunda;

- Adnan Menderes muhalefet ve kendi parti grubunca istifa taleplerine maruz kalmış,

- Demokrat Parti'den ayrılan milletvekilleri Hürriyet Partisi'ni kurmuş,
- Yassıada duruşmalarında Menderes Hükümeti olayları tertiplemekle sorumlu tutulmuştur.

Bu anlamda kriz sonrası süreçte hükümete duyulan genel bir güvensizlikten bahsedilebilir. Nitekim Aydemir'e göre 29 Kasım 1955'te Demokrat Parti grup toplantısında güvenoyu isteyerek ayakta kalan Menderes'in iktidarı fiilen sona ermiştir.¹⁴⁶⁵

Her ne kadar Adnan Menderes 1957 seçimlerinde yüzde 47 oy oranı ile tekrar iktidar olsa da CHP ikinci parti olarak yüzde 41 oy almıştır.¹⁴⁶⁶ Bu seçimlerle lider bir önceki seçimlerinden yüzde 10 oranını kaybetmiştir. Giderek kötüleşen ekonomik koşulların yanı sıra daha çok DP'den ayrılan Hürriyet Partisi'nin CHP ile birlikte seçimlere katılması yani güçlü bir muhalefetin varlığı liderin oy kabında önemlidir.

Ancak, 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen seçimlerin hemen evvelinde, Suriye krizi Türkiye'nin Suriye sınırındaki güçlerini arttırması ile tırmanışa geçmiş seçimlerden hemen sonra 30 Ekim 1957 tarihinde ise kriz tarafların uzlaşması ile yumuşama evresine geçmiştir.¹⁴⁶⁷ 6-7 Eylül olayları krizin hemen ardından gerçekleştirilen güven oylaması ile hükümetini kurtaran lider maruz kaldığı siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkları daha çok seçimin hemen öncesinde tırmandırılan Suriye krizi ile bekasını sağlama arayışında olduğu söylenebilir.

Aynı zamanda liderin iktidarını korumasında hali hazırda iktidar mekanizmasına sahip olmasında önemlidir. 1957 seçimleri siyasi partiler için eşit ve şeffaf koşullarda gerçekleşmemiştir. 1957 seçimlerinde oy verme işlemi sırasında radyo yayını ile seçim sonuçları açıklanmaktadır.¹⁴⁶⁸

Bu anlamda lider ve kamuoyu tepkisi arasındaki ilişkinin seçimler bazında göreceli olarak değerlendirilebildiği görülürken 6-7 Eylül krizinin en nihayetinde liderin

¹⁴⁶⁵ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 235.

¹⁴⁶⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1957 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları",

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957, [24.04.2020].

¹⁴⁶⁷ Ümrhan Gürses, "1957 Suriye Krizi", <http://tdpkrizleri.org/index.php/1958-irak-krizi/item/259-ana-sayfa-1957-suriye-krizi>, [24.04.2020].

¹⁴⁶⁸ "Muhalefetin İstanbul Seçimine İtiraz Edeceği Anlaşıyor", **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1957, 1.

bekasının askeri darbe ile sonlandırılmasında etkili olduğu söylenebilir. Seçimler bazı olmasa da krizin sorumluluk almayan lider için bir bedel ödetme hikâyesine dönüştüğünü liderin siyasi bekası üzerinden okumak mümkündür.

3.3.2. Konstantinos Karamanlis

Konstantinos Karamanlis, 1955 6-7 Eylül olayları krizinde, 1974 Kıbrıs krizinde 1974-1976 Ege Denizi (NOTAM-FIR) krizinde, 1974-1976 Ege Denizi (Kıta Sahaneliği) krizinde öne çıkan lider olmaktadır. 6-7 Eylül olayları krizi sırasında Başbakan Papagos'un ölmesi ile Yunanistan kralı tarafından Başbakan olarak atanmış ve lider 19 Şubat 1956 yılındaki seçimlerle vekil statüsünü kaybederek Radikal Birlik Partisinin lideri olarak Başbakanlığa seçilmiştir. Bununla birlikte 1958 yılındaki seçimlerle liderin iktidarı 1963 yılına kadar devam etmiştir. 1974 Kıbrıs krizinde Türkiye'nin adaya müdahalesi ile Kıbrıs'ta Makarios'a darbe yapan cunta yönetimi krizi yönetememiş ve Yunanistan'da Konstantinos Karamanlis'in başbakanlık görevine çağırılması ile 24 Temmuz 1974'te sivil yönetime geçilmiştir. Lider hemen Kıbrıs krizinden sonra seçim hazırlıklarına başlamış ve kurmuş olduğu Yeni Demokrasi Partisi lideri olarak 17 Kasım 1974 tarihinde Başbakan seçilmiştir. 1977 yılındaki seçimlerle de lider iktidarını tekrar teyit ettirmektedir. 1974 yılından 1981 yılındaki seçimlere kadar ise liderin iktidarı sırasında Kıbrıs meselesi etrafında şekillenen krizlere Ege Denizi krizleri de eklenmiştir. Sonuç olarak lider ve kamuoyu arasındaki ilişki, Yunanistan'daki 19 Şubat 1956, 17 Kasım 1974, 20 Kasım 1977, 18 Ekim 1981 seçimleri bazında değerlendirilecektir.

Yunanistan Başbakanı Karamanlis seçim söylevlerinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ancak Türkiye'nin maddi ve manevi olarak Yunanistan'ın taleplerini karşıladığında düzelebileceğini belirtmektedir.¹⁴⁶⁹ Lider dış politikada ulusal çıkarları koruyan bir tutumdadır. Bu da toplumun önceliği ile uyumaktadır.

Ancak 1956 seçimlerinden evvel Karamanlis kendi lehine işleyecek olan yeni seçim yasası oluşturmuştur. Bu seçimlerde basit çoğunluk, çoğunluk ve nispi temsile dayalı

¹⁴⁶⁹ “Yunan Başvekil Yine Tazminattan Bahsediyor”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1956, 1.

üç oylama şekli kullanılmıştır.¹⁴⁷⁰ Seçimler sırasında ülke seçim bölgelerine ayrılmış sağın baskın olduğu kırsal kesimlerde çoğunluk sistemi kullanılırken muhalefetin oylarının fazla olduğu şehirlerde ise basit çoğunluk sistemi kullanılmıştır.¹⁴⁷¹ Bu seçim yasasıyla Karamanlis halktan aldığı oy sayısı muhalefetinkinden az olmasına rağmen iktidar olabilmeyi başaramamıştır.¹⁴⁷² Bir de bu seçimler de ilk kez Yunanistan'da kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Dolayısı ile kadın seçmenler kendilerine bu hakkı tanıyan hükümetten yana oy kullanmış olacaktadırlar.

Nazi ile işbirliği yapan komünistlerin oluşturacağı herhangi bir formasyona 1946 ve 1956 yılında arasında kraliyet tarafından karşı çıkılmaktadır. İç savaşın sorumlusu olarak komünizm suçlanmakta bu nedenle de komünizme karşı mücadelede sağ iktidarın varlığı demokrasiden öncelikli olmaktadır.¹⁴⁷³ Dolayısıyla ülkedeki komünizm karşıtlığı bir neden değil sağ ve saray arasındaki anlaşmanın bir sonucudur.¹⁴⁷⁴ Diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'ın batı bloğunda yer alması ve Batı'nın Yunanistan'ın istikrarına katkıda bulunması Yunanistan siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir.¹⁴⁷⁵ Bu nedenle de batı ideallerine sahip Karamanlis'in iktidarının devamlılığında kraliyet rejiminin etkisinin önemli olduğu söylenebilir.

Karamanlis'in partisinden ayrılan milletvekilleri nedeni ile meclisteki mutlak çoğunluğunu kaybetmesi üzerine 1958 yılında Kral Paul tarafından yeniden seçim yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁷⁶ 1958 seçimlerinde partilerin birleşmesi engellenirken az oy oranına sahip olan partilerin de meclise girmesi sınırlandırılmaktadır.¹⁴⁷⁷ Seçim yasası değişikliğine rağmen bu seçimlerde anti- Amerikancı söyleme sahip Eniaia Demokratiki Aristera (EDA) sol parti önemli yüzde 24.4 lük bir oranla muhalefet

¹⁴⁷⁰“Electoral System Change in Europe since 1945: Greece”, ESCE, http://www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_198/FILE/Greece_summary.pdf, [24.04.2020].

¹⁴⁷¹ Richard Clogg, **Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy**, (USA: Duke University Press, 1987): 32-33.

¹⁴⁷² Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 183-184.

¹⁴⁷³ Christos Kassimeris, “United States Intervention in Post-War Greek Elections: From Civil War to Dictatorship”, **Diplomacy ve Statecraft**, c. 20, s. 4 (2009): 692.

¹⁴⁷⁴ **age**, 690.

¹⁴⁷⁵ **age**, 691.

¹⁴⁷⁶ Clogg, **Parties and Elections**, 35.

¹⁴⁷⁷ Kassimeris, “United States Intervention”, 685.

partisi olmayı başarmıştır.¹⁴⁷⁸ Liderin iktidarı döneminde 14 Ekim 1961 tarihinde de bir seçim gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler Karamanlis'in 74'ten önce iktidar olduğu son seçimler olmuştur. Bu arada lider, Türkiye ile Londra ve Zürih Anlaşmaları çerçevesinde Kıbrıs meselesinde bir anlaşma zemin bulmuştur. Ayrıca 1981 yılındaki AET üyeliğinin temellerini lider 1961 yılında atmıştır.¹⁴⁷⁹ Yani liderin amacı Yunanistan'da istikrarı bozabilecek meselelerin çözülmesidir. 1955'ten itibaren Kıbrıs'ta yaşanan iç çatışma süreci liderin hedeflerini engellemektedir. Ancak liderin bu önceliklerinin toplumun öncelikleri ile uyuşup uyuşmadığı 1961 seçimleri için oldukça tartışmalıdır. 1958 yılında yeniden iktidar olmasına rağmen Karamanlis 1960 Londra ve Zürih Anlaşmaları ile helenizmin bütünlüğünü tehlikeye sokması ve Amerika taraftarı izlediği siyaset iddiaları nedeni ile lider muhalefetin büyük eleştirisine maruz kalmıştır.¹⁴⁸⁰ Diğer yandan seçim sonuçları Yunanistan siyasi tarihinde seçimlerin hileli olduğu iddiaları nedeni ile seçim darbesi olarak adlandırılmaktadır.¹⁴⁸¹

Liderin iktidarının sürmesinde krallık yönetiminin komünizme karşı sağ partileri destekleyen bir tutuma sahip olması oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim liderin kraliyet ile güç mücadelesine girmesi ile taraflar arasındaki üstü örtülü iktidar paylaşımı da bozulmuştur. Seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi ile Karamanlis 1963 yılına kadar geçici olarak görevinde bulunmaktadır. 1963 yılında Karamanlis kraliyetin ve ordunun hükümete tabi olmasına çalışmış ancak lider kraliyet yönetimi tarafından istifaya zorlanmıştır. Kraliyet ile Karamanlis'in arasındaki çekişmenin yanı sıra Karamanlis'in Lambrakis'in öldürülmesi ile de suçlanması liderin görevinden ayrılmasını hızlandırmıştır.¹⁴⁸² Lambrakis'in öldürülmesinde Karamanlis hükümeti suçlu bulunmuş ülkede yönetime karşı gösteriler başlamıştır.¹⁴⁸³ En nihayetinde lider istifa ederek görevinden ayrılmayı tercih etmiştir.

1974 yılında cunta yönetimi iktidarı Karamanlis'e devrettiğinde Karamanlis ülkeyi darbe yönetiminden kurtaran lider olarak görülmektedir. Bu anlamda 1974

¹⁴⁷⁸ age, 686

¹⁴⁷⁹ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 188-189.

¹⁴⁸⁰ age.

¹⁴⁸¹ John K.Campbell, Philip Sherrard, **Modern Greece**, (Newyork: Frederick A. Praeger, 1968): 265.

¹⁴⁸² Kassimeris, "United States Intervention", 687.

¹⁴⁸³ "Sarzetakis'i Ünlendiren Olay:Lambrakis Cinayeti", **Cumhuriyet**, 12 Mart 1985, 11.

seçimlerinde Karamanlis'in ülkeye demokrasiyi getiren karizmatik kişiliğin etkili olmuştur. Liderin kurmuş olduğu Yeni Demokrasi Partisi'nin seçim sloganı 'Karamanlis ya da tanklar'dır.¹⁴⁸⁴ Lider lkeadaki demokrasinin garantörü olarak kendisini sunmaktadır.¹⁴⁸⁵

Nitekim 1974 Kıbrıs Krizi ile birlikte ilk önceleri kamuoyunda Türkiye'ye karşı düşmanlık ortaya çıkmışken Karamanlis'in gelişi ile beraber kamuoyunda demokrasi coşkusu yaşanmaya başlamıştır. Dönemin gazetelerinde de bu durum net bir şekilde görülmektedir. Ülkenin gazeteleri Türkiye ile Kıbrıs krizinden çok Karamanlis'in demokrasi uygulamalarına yer vermeye başlamıştır.¹⁴⁸⁶

Lider iktidara gelir gelmez demokrasinin gereği neyse onu gerçekleştirmek için çaba harcamıştır. Bu anlamda cunta rejimi öncesinde 1947'den itibaren yasadışı olarak kabul edilen Komnrist Parti'yi yasal hale getirmiş, cunta yöneticileri cezalandırılmış ve 1974 Aralık ayında ise gerçekleştirilen referandumla monarşiye son verilmiştir.¹⁴⁸⁷ Bu nedenle liderin oy kabına rağmen 1977 seçimlerinde toplumda kabul edildiği sylenabilir.

Karamanlis, Kıbrıs sorunu nedeni ile gergin Türk-Yunan ilişkileri karşısında Yunanistan'ın güçlü olması gerektiği görüşüne sahip olarak erken seçimlere gidilmesine karar vermiştir.¹⁴⁸⁸ 20 Kasım 1977 seçimleri sonucuna göre Yeni Demokrasi Partisi 1974 seçimlerinden yüzde 11 oy kaybıyla oyların yüzde 43'n olarak iktidar olmuştur.¹⁴⁸⁹ Bu seçimlerle 30 yıllık aradan sonra ilk kez sol partiler yüzde 35 oy oranına sahip olmuşlardır. Andreas Papandreou yüzde 25 oy oranı ile büyük bir başarı elde etmiştir. Diğer yandan 1977 seçimlerinden hemen önce Ethniki Parataxis (National Front, EP) YDP'den ayrılmış ve Karamanlis'in reformist politikalarından rahatsızlık duyan bu parti oyların yüzde 6.8 ini almıştır.¹⁴⁹⁰ 1977

¹⁴⁸⁴ Christos Lyrantzis, "Political Parties in Post-Junta Greece: A Case of 'Bureaucratic Clientelism?'", **West European Politics**, c. 7, s. 2 (1984): 107.

¹⁴⁸⁵ **age.**

¹⁴⁸⁶ Dönemin basınına bkz.

¹⁴⁸⁷ George T. Mavrogordatos, "The Greek Party System: A Case Of "Limited But Polarised Pluralism?", **West European Politics**, c. 7, s. 4 (1984): 156–169.

¹⁴⁸⁸ Richard Clogg, "European Elections—Greece", **West European Politics**, c. 1, s. 2 (1978): 252.

¹⁴⁸⁹ "The Eastern Mediterranean", **Strategic Survey**, c. 78, s. 1 (1977): 77-78.

¹⁴⁹⁰ T.S.Pappas, E. Dinas, "From Opposition to Power: Greek Conservatism Reinvented", **South European Society and Politics**, c. 11, s. 3-4, (2006): 479.

seçimlerinde PASOK'un yükselişi Karamanlis'in oylarını kaybetmesinde etkili olmuştur. PASOK'un yükselmesinin ardında ise anti-Amerikancı, NATO karşıtı, NATO'nun Türkiye'yi destekleyen bir örgüt olduğu söylemlerinin giderek kabul görmeye başladığı söylenebilir. Ancak 1978 yılına kadar Yunanistan hükümeti Amerikan lobisi aracılığı ile 1975 yılında Türkiye'ye ambargo uygulanması kararı ile hükümet Türkiye düşmanlığı duyan kamuoyunun duygularını bastırmaktadır. Nitekim ambargo da 1978 yılında kaldırılacak ve 1981 seçimlerinde Papandeu'nun söylemleri toplumda daha fazla yer bulacaktır. Diğer yandan Karamanlis genel anlamda ABD aracılığı ile Türkiye'yi dengeleyebileceği inancını taşıtmaktadır.¹⁴⁹¹ Bu nedenle de liderin gündeminde anti-Amerikancı bir söylem söz konusu değildir. Kaldı ki, Karamanlis NATO'dan ayrıldıktan hemen sonra bu kararın Yunanistan'ın aleyhine işlediğini düşünmüş ve yeniden örgüte dönme girişimlerine başlamıştır. Ancak bu karar kamuoyunda oldukça eleştiri konusudur çünkü Yunanistan'ın NATO'dan ayrılmasını gerektiren koşullarda bir değişiklik elde edilmemiştir. Ne Kıbrıs'ta Rumların hak ve çıkarlarını koruyacak bir yapı kurulmuş ne de Ege'de Türkiye'nin yayılmacı davranışlarına karşı bir statüko oluşturulmamıştır.

1978 yılında Montreux'da Ecevit ve Karamanlis arasında gerçekleştirilen görüşmelere Yunanistan kamuoyu oldukça kuşku ile yaklaşmıştır. Yunanistan kamuoyundaki Türkiye düşmanlığı söylemlerine, Türkiye'nin Yunanistan'ı ambargonun kaldırılmasına ikna etmek için görüşme isteğinde bulunduğu Türkiye'nin iyi niyetli ve samimi olmadığı söylemlerine rağmen lider Monreux'de Ecevit ile bir araya gelmiştir. Lider kamuoyuna Yunanistan'ın görüşmeden sakınmayan barışçıl taraf olduğunu göstermek için Yunanistan'ın görüşmeye katılması gerektiğini anlatmak istemiştir. Aslında lider Ecevit'e karşı zaaf göstermekten endişelenmektedir: Karamanlis Ecevit hakkında: "Siyaha beyaz dedirtme sanatıdır propaganda. Bunu da Ecevit çok iyi yapıyor" algısına sahiptir. ¹⁴⁹² En nihayetinde liderin görüşmeye ikna olması Yunanistan'ın AET'ye katılması çabaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Lider Avrupa ziyareti sırasında görüştüğü her lidere Ecevit'in ambargoyu kaldırmak için görüşme istediğini savunmaktadır. Ancak Almanya, Belçika, İngiltere liderleri

¹⁴⁹¹ Sotiris Rizas, **Realism and Human Rights in US Policy toward Greece, Turkey, and Cyprus**, (Maryland: Lexington Books, 2018): 157.

¹⁴⁹² Birand, **Diyet**, 346.

Yunanistan'ın Türkiye ile sorunlarını AET'ye getirmemesini istemişler ve Ecevit ile görüşmenin önemli bir fırsat olduğunu söylemişlerdir.¹⁴⁹³

1974 Kıbrıs Krizi'nin ekonomik faturası ambargo kararı ile Türkiye'yi etkilediği kadar Yunanistan'ı da Türkiye'ye karşı savunma harcamalarının arttırılması ihtiyacı nedeni ile etkilemiştir. Diğer yandan Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısının istikrarsızlığı lider tarafından kamuoyuna Türkiye'de Yunanistan'ın meseleleri görüşebileceği bir hükümetin bulunmadığı da çoğu zaman vurgulanmıştır.¹⁴⁹⁴

1977-1981 arası ülkede ekonomik kriz yüksek enflasyon sorununa hükümetin çözüm üretememesi, Karamanlis'in, Yunanistan'ın Batı'ya ait olduğunu ve AET'ye üyeliği büyük bir başarı olarak savunurken PASOK tam tersine hükümetin yeniden NATO üyeliği girişimine karşı çıkışı toplum tarafından kabul görmektedir.¹⁴⁹⁵ Çünkü Yunanistan kamuoyuna göre ABD Türkiye'nin adaya müdahale etmesine engel olabilirdi.¹⁴⁹⁶ Diğer yandan 1967 Albaylar cuntasının sivil rejimi ele almasının ABD'nin bir planı olduğu görüşü de kamuoyuna hakimdir.¹⁴⁹⁷

En nihayetinde 1981 seçimlerine girerken Yeni Demokrasi Partisi karizmatik lideri Karamanlis'e sahip değildir. 1980 Mayıs ayında Karamanlis'in cumhurbaşkanı seçilmesi ile parti liderini kaybetmiştir. Onun yerine seçilen George Rallis, Karamanlis gibi karizmatik değildir.¹⁴⁹⁸

1981 seçimlerini YDP kaybederken, Karamanlis'in bekası açısından lider ve seçimler arasındaki ilişkiyi bu anlamda 1981 seçimleri açısından kurmak güçtür. Çünkü Cumhurbaşkanlığı seçimleri halk oylaması ile gerçekleştirilmemektedir. Seçimler arasında doğrudan ilişki kurulamazken liderin izlemiş olduğu siyasetin tamamen aksini savunan bir yönetimin 1981 seçimlerinde tercihi kamuoyunun bedel ödetme isteğinin bir yansıması olarak görülebilir.

¹⁴⁹³ age, 344.

¹⁴⁹⁵ Lyrantzis, "Political Parties in Post-Junta", 108.

¹⁴⁹⁶ "Anti- Americanism in Greece", CIA <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100080002-6.pdf>, [24.04.2020].

¹⁴⁹⁷ age.

¹⁴⁹⁸ Lyrantzis, "Political Parties in Post-Junta", 108.

3.3.3. Başbakan İsmet İnönü -Başbakan Süleyman Demirel; 1964 ve 1967 Kıbrıs Krizleri Üzerinden Karşılaştırma

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden 25 Ekim 1961 tarihinde gerçekleştirilen seçimlere kadar Türkiye askeri rejimin yönetimi altındadır. 1961 seçimlerinde CHP oyların yüzde 36.7 sini alırken Adalet Partisi ise oyların 34.7 sini almaktadır.¹⁴⁹⁹ Seçim sonucunda ise hiçbir parti tek başına iktidar olamamış ve 16 Şubat 1965 seçimlerine kadar İnönü koalisyon hükümetlerinin başbakanı olmuştur.

17 Kasım 1963 seçimleri sonrasında kurulan Başbakan İsmet İnönü liderliğindeki ikinci koalisyon hükümeti YTP ve CKMP partilerinin hükümetten çekilmesi üzerine İnönü'nün 2 Aralık 1963 tarihinde istifası ile sonlanmıştır.¹⁵⁰⁰ İki koalisyon hükümeti de başarısız olunca CHP muhalefette kalma kararı almıştır.

21 Aralık'ta Kıbrıs'ta Türklere başlayan ve giderek artan saldırılar üzerine 25 Aralık 1963 tarihinde İsmet İnönü Bağımsız milletvekilleri ile anlaşarak üçüncü koalisyon hükümetini kurmuştur.¹⁵⁰¹ Gerek askeri darbe girişimleri nedeniyle gerekse de farklı ideolojik görüşlere sahip partilerin istikrarlı bir koalisyon yapısı içerisinde birleşmesi nedeni ile iç koşullar İnönü gibi siyaset adamının lider olmasını gerekli kılmıştır.¹⁵⁰²

Kıbrıs meselesi sınırlı kuvvet kullanımı yolu ile İnönü'nün diplomasiye ağırlık veren yaklaşımı ile yürütülmüştür. Ancak, lider görevini Kıbrıs meselesinde başarısı göreceli olarak değerlendirilen Kıbrıs siyaseti nedeni ile kaybetmemiştir. Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel'in bütçe görüşmelerini hükümeti düşürme aracı olarak kullanması sonucu Süleyman Demirel'in başını çektiği muhalefet partilerinin 197'ye 225 oyla bütçeyi reddetmeleri ve bunun üzerine İsmet İnönü'nün istifa etmesi nedeni ile liderin iktidarı sonlanmıştır.¹⁵⁰³

Kamuoyunda Kıbrıs'a neden hala müdahale edilmediği, hükümetin yavaş davrandığı, enerjik bir siyaset takip etmediği, kararsız olduğu, Amerika'nın çizdiği yoldan

¹⁴⁹⁹ “TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1961 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları”, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961, [30.04.2020]

¹⁵⁰⁰ “Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1963, 1.

¹⁵⁰¹ “İnönü 3 üncü Koalisyon Hükümetini Kurdu”, *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1963, 1.

¹⁵⁰² Fırat, “Kıbrıs Sorunu ve İnönü”.

¹⁵⁰³ “İnönü İstifa Etti”, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1965, 1

çıkmadığı, Kıbrıs'ta uluslararası kamuoyuna Türkiye'nin haklılığının yeterince anlatılamadığı, Türk halkının sabrının zorlandığı kısacası hükümetin etkili bir siyaset yürütemediği eleştirileri hakimdir.¹⁵⁰⁴ Bu anlamda hükümet üzerinde kamuoyu baskısı olsa da liderin temkinli davrandığı görülmektedir. Lider Haziran ayında Johson Mektubu ile ülke içinde artan Amerikan karşıtlığına rağmen Amerika'ya giderek Türkiye'nin Kıbrıs'taki haklılığını anlatma ihtiyacı duymuştur.¹⁵⁰⁵ Türkiye'nin adaya hava saldırıları ile müdahalesinden ardından başlayan müzakere sürecinde Türkiye'de de mitingler baş göstermeye başlamıştır. Bu süreçte karar alıcı İnönü: “Emin olabilirsiniz ki, hiçbir Türk Hükümeti Büyük Meclis'in ve o vasıtasıyla Türk milletinin kabul edemeyeceği bir kararı benimsemeyecektir. Zaten benimsemek kudretine de sahip değildir...” demeci ile halkın endişelerine cevap vermektedir.¹⁵⁰⁶ Lider krizi tırmandırmaktan sakınmaktadır. Zaten beka ihtiyacı ile liderin hareket etmediği krizin başından beri belirgindir. Lider, muhalefeti susturabilmek amacıyla krizi tırmandırmayı tercih edebilirdi ama kriz sırasında İnönü'nün ifade etmiş olduğu üzere; “İktidar ve muhalefet arasında şimdiye kadar böyle bir beraber çalışma görülmemiştir.”¹⁵⁰⁷

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilecek seçimlerde CHP'nin seçim bildirgesinde Türkiye'nin Londra ve Zürih Anlaşmalarının oluşturduğu statüyü ortadan kaldırmak isteyen Rum yönetimine karşı Türk toplumunun hak ve çıkarlarının korunduğu ve kararlılıkla korunmaya devam edeceği belirtilmiştir. Diğer taraftan CHP seçim bildirgesinde; Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesine karşı tavır alması, adadaki Türk varlığını ayrı bir toplum olarak tanınması, artık Sovyet tehdidinin geçerli olmaması Kıbrıs siyasetinde önemli bir başarı olarak belirtmiştir.¹⁵⁰⁸

10 Ekim 1965 yılında gerçekleştirilen seçimlerle Süleyman Demirel AP lideri olarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır. AP'nin seçim bildirgesinde de Yunanistan ile

¹⁵⁰⁴ **TBMM Tutanak Degisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 130. Birleşim, c. 32, 8.9.1964: 371.

¹⁵⁰⁵ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı**, 207.

¹⁵⁰⁶ “Milletin İstemediği Karar Kabul Edilmeyecek”, **Milliyet**, 31 Ağustos 1964, 7.

¹⁵⁰⁷ **TBMM Tutanak Degisi**, Dönem 1, Toplantı 3, 130. Birleşim, c. 32, 8.9.1964, **age**, 387.

¹⁵⁰⁸ “CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi”, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/702/197600442_1965.pdf?sequence=1&isAllowed=y, [30.04.2020].

meselelerin barışçıl bir şekilde çözümleneceği ve herhangi bir oldu-bitti girişimine karşı kararlılık ile cevap verileceği yer almıştır.¹⁵⁰⁹

Bu anlamda seçim bildirgelerinde her iki liderin de Türkiye'nin hak ve çıkarlarından taviz vermeyeceği açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Kaldı ki her iki devletin de krize bakış açısı aynı yönde olmuştur.

Liderlerin Türkiye'nin askeri kapasitesini algı ve değerlendirişi aynı yöndedir. Hatta Süleyman Demirel İnönü'nün de görüşlerine dayanarak yine sınırlı bir müdahale ile krizin kontrol edilmesi gerektiği kanaati ile krizi kontrol etmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kriz sırasında Başbakanlığa çağrılmış ve burada gerçekleştirilen istişare sonrasında basına, 'hükümeti desteklediğini' bildirmiştir.¹⁵¹⁰

1967 ve 1964 krizlerinde her iki hükümet de Kıbrıs'a müdahalenin sınırlı olması gerektiği konusunda hem fikirdirler. Her iki lider de ülkenin Kıbrıs siyasetini beka aracı olarak görmemiş izledikleri politika ile Türkiye'nin hak ve çıkarlarını olabildiğince koruyabilme amacını taşımışlardır.

En nihayetinde 1965 seçimlerini kazanan Süleyman Demirel 12 Mart 1971 yılında askeri muhtıra ile iktidardan ayrılmıştır. Bu nedenle de seçmenin tepkisini değerlendirilebileceği mekanizma bulunmamaktadır.

3.3.4. Başbakan Yorgo Papandreou

Yunanistan'da 1961 yılında gerçekleştirilen seçimlere hile karıştığı gerekçesi ile muhalefet iktidara karşı birleşerek seçimlerin yinelenmesini talep etmiştir.¹⁵¹¹ Papandreou özellikle bu süreçte başlattığı 'bitmeyen mücadele' isimli kampanya ile seçimlerin yenilenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁵¹²

1963 yılında yenilenen seçimlerde Papandreou liderliğindeki Merkez Birliği oyların çoğunluğunu almasına rağmen tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip

¹⁵⁰⁹ “Adalet Partisi Seçim Beyannamesi-1965”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/662> [30.04.2020]

¹⁵¹⁰ Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni**, 282.

¹⁵¹¹ Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, 189

¹⁵¹² Clogg, **Parties and Elections**, 43

olamamış ve Papandreou istifa ederek yeniden seçimlere gidilmesini istemiş en nihayetinde lider 16 Şubat 1964 seçimlerinde iktidar olmayı başarmıştır.¹⁵¹³

Lider içerideki sorunları bastırmak için dışarıyı kullanma eğilimli bir kişiliğe sahiptir. Seçim kampanyası sırasında Londra ve Zürih anlaşmaları nedeni ile Karamanlis'i eleştirmektedir.¹⁵¹⁴

Kıbrıs krizi bir anlamda liderin popülaritesini arttırabileceği, kamuoyu desteğini alabileceği bir araç olmuştur. Lider iktidara geldiği 1963 Aralık ayında Makarios'un adada saldırıları giderek artmıştır. Papandreou'nun istifasından tekrar iktidara gelene kadar artan çatışmalar karşısında Türkiye geçici hükümet ile görüşmelerini sürdürmüştür. Papandreou'nun iktidara gelişi ile de Yunanistan Makarios'a askeri ve siyasi yardımları ile destek olmuş ve Kıbrıs meselesi daha girift hale gelmiştir. Lider, doğrudan desteğinin yanı sıra kamuoyunu da araç olarak kullanmıştır. Bu anlamda ülke içinde düzenlettirilen mitinglerle ve basın haberleri ile Amerika'nın Kıbrıs'ta Türkiye'yi desteklediği algısı yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁵¹⁵ Ancak liderin Kıbrıs siyaseti başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Özellikle Türkiye'deki Rumların sınır dışı edilme kararı Papandreou'nun prestiji açısından yıkıcı olmuştur. Yunanistan'a göç eden Yunan uyruklular göç nedeni olarak Papandreou'nun Kıbrıs politikasını suçlamışlardır.¹⁵¹⁶ Nitekim liderin kurumsal kapasitesinin krizi yönetimindeki yetersizliği de¹⁵¹⁷ krizin lider açısından başarısız bir şekilde sonlanmasında etkili olmaktadır. Öyle ki muhalefet Papandreou'nun Kıbrıs siyaseti ile Yunanistan'ın prestijine zarar verdiği ve Yunanistan'ı uluslararası politikada yalnızlaştırdığı gerekçesi ise liderin istifasını talep etmiştir.¹⁵¹⁸

Liderin Kıbrıs siyasetinin toplum tarafından benimsendiğini gösterecek seçim mekanizmasının yoksunluğu bu kriz özelinde lider-beka arasındaki ilişkinin açıklanmasını kısıtlamaktadır. En nihayetinde Papandreou'nun iktidarını kaybetmesi

¹⁵¹³ Christos Kassimeris, "Causes of the 1967 Greek Coup", **Democracy and Security**, c. 2, s. 1 (2006): 63

¹⁵¹⁴ George Kaloudis, "Cyprus: Enduring Conflict", **International Journal on World Peace**, c. 16, s. (1 March 1999): 5.

¹⁵¹⁵ "Greece Demands Revision of Pacts on Cyprus Rule", **New York Times**, 1 March 1964, 1.

¹⁵¹⁶ "Yurtdışı Edilen Yunan Uyruklu Rumlar Atina'da Dün Bir Nümayiş Yaptılar", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1964, 1 ve 7.

¹⁵¹⁷ Hatzivassiliou, **Greece and the Cold War**, 169.

¹⁵¹⁸ "Papandreou'nun İstifası İçin Kampanya", **age**.

monarşi ile arasındaki uyumsuzluktan dolayı kaynaklanmıştır. Liderin ülkenin savunma güçlerini hükümete bağlama çabası kral tarafından iktidarına müdahale olarak algılanmış ve monarşi hükümet çatışması, liderin görevinden daha alınmasına yol açmıştır.¹⁵¹⁹ Ancak Yunanistan siyasi hayatında ‘Aspida’ olarak adlandırılan bu olay liderin yine Kıbrıs siyasetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵²⁰

3.3.5. Cunta Yönetimi

Her ne kadar askeri bir rejimin siyasi bekasını sürdürebilmesi/koruyabilmesi için seçimlere ihtiyaç olmasa da askeri liderler için de kamuoyu özel bir öneme sahiptir. Kamuoyunun baskı araçları olan gözaltı, tutuklamalar ile söz hakkı, düşünce özgürlüğü elinden alınmış olsa bile kamuoyu kendisine karşı oluşturulan baskıya meydan okuyarak tepkisini gösterebilmektedir.

1967 yılında cunta liderleri daha ilk iktidara geldiklerinde oluşturdukları baskı karşısında helenizm idealini gerçekleştirerek toplumda prestij elde etmeyi hedeflerken benzer şekilde de 1974 yılına gelindiğinde liderler bu kez Kıbrıs’ta gerçekleştirdikleri darbe ile kaybettikleri prestijlerini onarmayı amaçlamışlardır.

Ancak Türkiye’nin müdahalesi karşısında askeri yeteneklerini siyasi alana aktarmaya başarmakta zorlanan liderler en nihayetinde yönetimi sivil karar alıcılara bırakmayı tercih etmişlerdir. Bu seçim ile liderler siyasi bekalarını kaybetmiş ve sivil idare tarafından hukuk mekanizması aracılığı ile cezalandırılmışlardır.

3.3.6. Başbakan Bülent Ecevit/ Başbakan-Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel

Bu başlık altında Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel’in incelenmesinin nedeni özellikle 1974 Kıbrıs Krizi’nden sonra Ege denizi krizlerinin Süleyman Demirel’in ve Bülent Ecevit’in lider olduğu dönemde süreklilik göstermesi nedeniyle; liderlerin kendi bekaları açısından krizle kurdukları ilişkinin iki liderin devam eden krizler sırasındaki rollerinin bir sonucu olarak birlikte ele alınması gerekliliğinden ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere Bülent Ecevit’in başlattığı krizleri

¹⁵¹⁹ George Kaloudis, **Modern Greece and the Diaspora Greeks in the United States**, (London: Lexington Books, 2018): 148.

¹⁵²⁰ Tülümen, **age**, 82-83.

Süleyman Demirel siyasi karar alma sorunluluğunu bulunduran lider olarak yürütmektedir.

Tablo 31: 1973-1977 Arası Siyasi Karar Alıcılar

14 Ekim 1973 Seçimleri							
Koalisyon	26 Ocak 1974	17 Kasım 1974	Bülent Ecevit	CHP	MSP		
Azınlık-Geçici	17 Kasım 1974	31 Mart 1975	Sadi Irmak	CGP			
Koalisyon	31 Mart 1975	21 Haziran 1977	Süleyman Demirel	AP	MSP	MHP	CGP

Tarafımızca hazırlanmıştır.

Kaldı ki taraflar, 1970-80 arası dönem haricinde 1998 Suriye-Abdullah Öcalan Krizi'nde de krizi yöneten liderler olmuşlardır. Bu kriz özelinde Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlık, Bülent Ecevit'in de Başbakanlık görevinde bulunduğu iki büyük siyasi rakibin yeniden bir araya gelmesi nedeniyle de liderlerin bu başlık altında incelenmesi uygun bulunmuştur.

1971 askeri ara rejimi sonrası Demirel iktidarının sonlandırılmasından sonra 14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonucunda yüzde 44 oy oranı ile CHP birinci parti olurken Adalet Partisi ikinci parti olmuştur. 1973 seçimlerinden 1977 seçimlerine kadar (bu seçimlerden sonra da), Türkiye'de sabit bir hükümet kurulması mümkün olmamıştır. Önce Bülent Ecevit koalisyon hükümeti ile Başbakanlık görevini üstlenirken hükümetin çözülmesi ile sonra Sadi Irmak geçici hükümeti kurulmuştur. Sonrasında ise Süleyman Demirel'in başbakanlığında yine bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Her ne kadar, 1974 krizi ile birlikte büyük bir başarı ve saygınlık kazanan Ecevit'in liderliğini kaybetmesinde ise CHP-MSP koalisyonunun çözülmesi sonuç olarak ortaya çıksa da hükümetin sonlanmasında liderlerin kendi bekası üzerinden Kıbrıs meselesi ile kurdukları ilişkiden bahsedilebilir.¹⁵²¹ Krizin askeri alandan diplomatik alana kayması ile kamuoyunun gündemini tekrar iç politika meseleleri meşgul etmeye başlamıştır. Kriz sonrası evrede koalisyon ortakları arasındaki uyuşmazlık giderek

¹⁵²¹ Fuat Aksu, "İç ve Dış Politika Kaygılarının Etkisi, 1974 ve Sonrası Dönem", <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/ic-ve-dis-politika-kaygilarinin-etkisi/tuerk-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-s/1974-ve-sonras-doenum>, [30.04.2020].

belirgin hale gelmiş ve yeni bir hükümetin kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylece yeni hükümetin nasıl kurulacağı tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu anlamda erken seçim aracılığı ile yeni bir hükümetin kurulmasına Ecevit'in Kıbrıs krizi ile elde ettiği siyasi saygınlığın oya dönüşeceği kaygısı ile muhalefet partileri karşı çıkmışlardır. Nitekim koalisyonun dağılmasından sonra Bülent Ecevit erken seçimlere gidilmesini istemiş ancak liderin bu talebi diğer partiler tarafından kabul görmemiştir. Bu anlamda liderin dış politika krizi ile elde ettiği saygınlık sayesinde kendi siyasi bekasını sağlayacağını düşündüğü söylenebilir. Ancak erken seçim gerçekten de CHP dışındaki partiler için mantıklı bir karar olmayacaktır.¹⁵²² En nihayetinde siyasi popülaritesini arttıran CHP daha fazla oy alacaktır.

Tablo 32: 1977-1980 Arası Siyasi Karar Alıcılar

5 HAZİRAN 1977 SEÇİMLERİ
21 Haziran- 21 Temmuz 1977
II. Ecevit Hükümeti
21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978
II. Milliyetçi Cephe Hükümeti /AP-MSP-MHP Koalisyonu/ Başbakan Süleyman Demirel
5 Ocak 1978-12 Kasım 1979
CHP ve Bağımsız Milletvekillerinden Oluşan III. Ecevit Hükümeti
12 Kasım 1979-12 Eylül 1980
Azınlık Hükümeti /Başbakan Demirel

Tarafımızca hazırlanmıştır.

Diğer yandan MSP 1977 seçim bildirgesinde de Kıbrıs'ı kendi başarısı olarak göstermektedir.¹⁵²³ MSP'ye göre, CHP ve AP 1963 ve 1967 krizlerinde Kıbrıs'ta sessiz kalmayı tercih etmiş MSP ile birlikte Kıbrıs'ta 13 yıl süren şiddete son verilmiştir: 'MSP yeniden Büyük Türkiye bayrağını açmış ve dört yıldır şahsiyetli bir dış politika' yürütmüştür.'¹⁵²⁴

Diğer yandan Ecevit tekrar çatışma aşamasına dönen Kıbrıs krizinin çözümlenmesinde güçlü bir hükümetin gerekliliğine de inanmıştır. Lidere göre Kıbrıs üzerinde

¹⁵²² age.

¹⁵²³ "MSP 5 Haziran 1977 Seçim Beyannamesi", https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/816/197600581_1977.pdf?sequence=1v eisAllowed=y [30.04.2020]

¹⁵²⁴ Aksu, "İç ve Dış Politika Kaygılarının."

gerçekleştirilecek görüşmeler sırasında, MSP ile birlikte oluşan bir koalisyon liderin hükümet içerisinde uzlaşmasını zorlaştıracığından güçlü bir hükümetin varlığı oldukça önemlidir.¹⁵²⁵ Bu düşünce ile hareket eden Bülent Ecevit Cumhurbaşkanı Korutürk'e azınlık hükümeti teklifi getirmiş ancak bu teklif Cumhurbaşkanı tarafından diğer partilerin muhtemel baskısı sebebiyle kabul edilmemiştir. Nitekim bu hükümet sırasında liderin Kıbrıs'ta elde edeceği olası bir başarı yine liderin kendi iktidarını koruyacağından diğer partiler tarafından kabul görmesi zor olmuştur. Bu anlamda dış politika üzerinden kendi içteki kaygıları ile hareket eden siyasi partilerin Türkiye'de yeni siyasi bunalımların önünü açtığı söylenebilir. Bir anlamda dış politikadaki başarı ile hareket eden liderler seçmen kitlesinin algısı dahilinde hareket ederek başarısız olmama isteği yine basarız olmuşlardır.

Ege sorunu da 1973 seçimleri sonrası hükümetin gündemini işgal etmiştir. Yunanistan'da hali hazırda askeri rejim ile süren uyuşmazlık Kıbrıs krizi ile birlikte bir süreliğine arka planda kalmıştır. Ecevit döneminde çatışma sürecinde olan krizin tırmandığı evrede Süleyman Demirel'in başbakanlığında kurulan milliyetçi cephe koalisyon hükümeti vardır.

Hükümet halihazırda Kıbrıs sorunu ile uğraşmaktadır. Bir de Ege sorunu ile muhatap olmak durumunda kalmaktadır. Bu dönemde kamuoyu, işçi grevleri enflasyon ekonomik sorunlar gibi iç sorunlara yoğunlaşmıştır. Dışişleri Bakanı Semih Akbil'in 'Hora Ege'de araştırma yapacak' açıklaması ile kamuoyunun dikkati Ege'ye çevrilmiştir. Oysa Hora henüz Ege Denizi'ne indirilebilecek bir durumda bile değildir. Birand'ın ifadesiyle: "Oysa demeçler birbirini izliyor ve çıkış gününü TRT'ye açıklamak bir bakanı kahraman yapmaya yetiyordu. Demirel de artık "ege fatihi" olmanın daha karlı bir iç politika yatırımı sayılacağını anlamış veryansın ediyordu: 'Hora'ya dokunana karşılık veririz. Yakında araştırma başlayacak'..."¹⁵²⁶

Nitekim AP, 1977 seçim beyannamesinde 1976 krizi ile Yunanistan'ın müzakere masasına çekildiği belirtilmektedir. Beynamede Ege'de Hora'nın araştırmasına devam edeceği, Hora'nın yerli ve milli olduğu Türkiye'nin kendi gemisi ile araştırma

¹⁵²⁵ age.
¹⁵²⁶ age, 251.

yaptığı ve Ege de Türkiye'nin hak ve menfaatlerinin korunmaya devam edeceği yer almıştır:

“1975 ve 1976 yıllarında denizlerde sismik araştırma yapacak bir gemi 60 milyon lira sarfiyle donatılmıştır. Kiralık gemi yerine, kendi gemimizle denizlerde araştırma yapmaya girişmişizdir. Her şeyi bizim olan Hora Gemisi Ege Denizi'nde 100 güne yaklaşan bir sismik araştırma yapmıştır. Bu araştırmalarına devam edecektir.”¹⁵²⁷

1977 yılında seçimlere anarşi ortamında girilmesi nedeni ile iktidar olacak siyasi partilerin ülkeye istikrar getirecekleri söylemi ön plana çıkmıştır. Ancak 5 Haziran 1977 seçimlerinde hiçbir parti yeniden tek başına iktidar olabilecek oy oranına sahip olamamıştır. CHP oyların çoğunluğunu almış olsa da yine tek başına iktidar olabilecek yeterliliğe sahip olamamış kısa süreliğine Ecevit'in azınlık hükümeti görev yaptıktan sonra yeniden Süleyman Demirel liderliğinde ikinci cephe hükümeti kurulmuştur. Yine Ecevit'in iktidarı döneminde Kıbrıs krizi ile tetiklenen NOTAM krizi Demirel'in iktidarının yönetmek durumunda olduğu bir kriz olmuştur.

714 sayılı NOTAM'ın kaldırılmasında Demirel hükümeti bu NOTAM'ın artık Türkiye'nin hak ve çıkarlarına hizmet etmediği ve Yunanistan ile ilişkilerin iyileştirilmesi düşüncesinden kaynaklandığını belirtmiştir.¹⁵²⁸ Bu karar ile birlikte muhalefet, Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya geri dönüşüne zemin hazırlayacak bir taviz vereceği kaygısı taşımaya başlamıştır.¹⁵²⁹ Dışişleri Bakanı Hayrettin Ekrem tarafından gerçekleştirilen açıklamada muhalefetin bu endişesi giderilmektedir:

“Bu adım tavizler zincirinin bir halkası değildir. Lüzumsuz hale gelmiş tedbirin kaldırılmasıdır. Hem bu istenirse yeniden konulabilir... Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi hem ittifakın hem de Türkiye'nin menfaatinedir. Ege'de 1974 öncesi düzene dönmek söz konusu değildir.”¹⁵³⁰

NOTAM'ın kaldırılmasına yönelik Demirel ve Dışişleri Bakanı tarafından açıklamalar yapılırken bu kararda sivil kanat dışında askeri bir liderin; genelkurmay başkanının da açıklamada bulunması, hükümetin asker etkisinde kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Birand'a göre de bu kararda askerin sivil liderler üzerine baskısı vardır.¹⁵³¹ Nitekim kararın alındığı konjonktürde Rogers Planı çerçevesinde Genelkurmay Başkanı Kenan

¹⁵²⁷“Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1977”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/610>, [30.04.2020].

¹⁵²⁸ “Demirel: Türkiye NOTAM'ın Kaldırılmasıyla Ne Kaybetmiştir Ki?”, **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1980, 9.

¹⁵²⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Toplantı 19. 32. Birleşim, c. 1, 26.4.1980: 317-318. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t19/c019/tbmm19019032.pdf>, [30.04.2020].

¹⁵³⁰ “Evren: NOTAM'ın Kaldırılması Yalnız Türkiye'nin Kararıdır”, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1980, 6.

¹⁵³¹ Birand, **12 Eylül Saat 4**, 171-172.

Evren ile NATO Başkomutanı General Rogers arasında Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü için görüşmeler devam etmektedir.

Genelkurmay Başkanı, Rogers ile görüşükten sonra toplanan MGK'da Başbakanın onayı ile Dışışleri Bakanlığının haberi olmaksızın karar kaldırılmıştır.¹⁵³² Her ne kadar hükümetin asker etkisi olmadan kendi iradesi ile kararı almış olduğı belirtilse de bu kararın kamuoyu etkisi üzerinden değerlendirilmesi zordur. Muhalefetin itirazları elbette önemli olmuştur ancak 12 Eylül darbesi ile nitekim sivil yönetime son verilmiştir.

Her ne kadar 1973'ten 1980 darbesine kadar Ecevit ve Demirel arasında değışen farklı hükümetler olsa da her iki karar alıcı da genel olarak krizleri yönetirken benzer dış politika davranışlarına sahip olmuşlardır. Süleyman Demirel, bölümün başında da belirtildiğı üzere Turgut Özal'ın ölümü üzerine 1993 Mayıs ayında Cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştır. Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile DYP genel başkanı olarak seçilen Tansu Çiller Başbakanlık görevine geçmiştir.

1994 Casus Belli ve 1996 Kardak ve S-300 krizlerinde siyasi sorumsuz Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel siyasi sorumluluğı elinde bulunduran Başbakan (S-300 krizinde Dışışleri Bakanı) Çiller üzerinde; Çiller'in aşırıya kaçmaya eğilimli tepkileri karşısında uyarıcı bir role sahip olmuştur.

1994 krizinde Çiller'in Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma tehdidi karşısında "hemen adalara çıkarım" tepkisi karşısında Cumhurbaşkanı Demirel Başbakana uyarısını şöyle dile getirmektedir: "Halkı galeyana getirmek, yanlış, önemli olan güçlü olmaktır. Güçlü olmanın da üç ögesi vardır; birincisi sağlam demokrasi, ikincisi istikrar içinde yürüyen ekonomi üçüncüsü de sağlam savunma gücü ama sivil idare emrindeki savunma gücüdür."¹⁵³³

Liderin iktidarı döneminde demokrasi, ekonomi ve sivil idarenin asker üzerindeki kontrolü sorgulanmaya açıktır. 1994 krizi sırasında demokratikleşme ve özelleştirme yasa tasarılarının önceliğı koalisyonu zorlamaktadır. Dışışleri Bakanı Mümtaz Soysal'ın demokratikleşme yasa tasarısının özelleştirme ile eş zamanlı olarak

¹⁵³² age.
¹⁵³³ "Fazla İleri Gitme...", **Milliyet**, 12 Haziran 1994, 1.

gelmediği takdirde özelleştirme yasa tasarını imzalamayacağı konusundaki ısrarı Başbakan Çiller'i oldukça gerginleştirmiş ve Çiller, Soysal'ı koalisyonun yürütülmesini zorlaştırmakla suçlamıştır.¹⁵³⁴ Soysal ve Çiller arasında başka bir uyuşmazlık konusu da Dışişleri Bakanlığına ataması gerçekleştirilemeyen müsteşar krizidir. Çiller'in kendi istediği büyükelçi Volkan Vural'ı müsteşar olarak atamak istemesi ancak Soysal'ın başkaları üzerinde durması tarafları bürokratik bir çekişme ile karşı karşıya bırakmıştır.¹⁵³⁵ Nitekim krizden yaklaşık 15 gün sonra Soysal Başbakan'a: "sorumluluğu taşıdığım bakanlıkta yapmak istediğim düzenlemeleri engelleyen tutumunuzu devlet yönetimi anlayışıyla bağdaşır bulmadığım için dışişleri bakanlığı görevimden ayrılıyorum" diyerek istifa etmiştir.¹⁵³⁶ Soysal, istifası sonrasında "hükümetin ciddiyetten yoksun olmasını, derin bilgiye sahip olmamasını, kuralları tanımamasını" eleştirmiştir.¹⁵³⁷ Bu anlamda Çiller'in koalisyonu ayakta tutmak isterken kendi isteklerini dayatması liderin demokratik açıdan zayıflığını göstermektedir. Aynı şeyi liderin ekonomi politikasında görmek mümkündür. Lider 5 Nisan 1994'te aldığı devalüasyon kararı ile Türk lirasının değer yitirmesine yol açarken vatandaş da yüksek vergilere maruz kalmıştır.

Liderin demokrasi ve ekonomi üzerindeki zayıflığı askeri bürokraside de kendisini göstermiştir. Bu dönemde kriz sırasında Dışişleri Bakanı Mümtaz Soysal'ın açıklamalarından sonra en fazla açıklamada bulunan aktör Genelkurmay Başkanlığı olmuştur. Milli Savunma Bakanı Gölhan'ın 'herkes teyakkuzda olsun', Genelkurmayın 'Ege'de kararlılık' açıklamaları ile kamuoyunu yönetme isteği de ön plana çıkmıştır.¹⁵³⁸ Diğer yandan Yunanistan'ın Batı Trakya'da gerçekleştirmeyi planladığı tatbikat karşısında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı'nın Foça'daki Amfibi Deniz Piyade Tugay'ını, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Ahmet Çörekçi'nin Kıbrıs'taki Türk Barış Gücünü ziyaret etme kararı¹⁵³⁹ askeri liderlerin sivil liderden önce inisiyatif alma eğilimde olduklarını göstermektedir.

¹⁵³⁴ "Çiller 24 Saat Süre Verdi", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1994, 5

¹⁵³⁵ "Çiller'in Gözü Dışişlerinde", **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1994, 6.

¹⁵³⁶ "Suçlayarak Ayrıldı", **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1994, 1.

¹⁵³⁷ "Çiller Ciddiyetsiz", **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1994, 19.

¹⁵³⁸ "Ankara, Ege'de Kararlı ve Sert", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1994, 1.

¹⁵³⁹ "Ege'de Teyakkuz", **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1994, 1

Bu anlamda Çiller'in Demirel'in saydığı ekonomi, demokrasi ve askeri idare üzerinde kontrol edebilme yetisine sahip olamaması dolayısıyla liderin içteki sorunları kapatmak amacıyla dış politika krizlerini bir araç olarak kullanmaya eğilimli olduğu söylenebilir.

1996 Kardak krizi sırasında Başbakan Çiller hâlihazırda kendi siyasi bekasının geleceğini temin etme arayışındadır. Mesut Yılmaz'dan güvenoyu talebine karşılık gelmemiş hatta hükümet krizi nedeni ile yaşanan çıkmaz durumlarda 'keşke Başbakanı halk seçse' söyleminde bulunmuştur.¹⁵⁴⁰ Bu anlamda kriz hükümette kalabilmek adına lider için 'can simidi' aracı olmaktadır.¹⁵⁴¹

S-300 krizi sırasında Dışişleri Bakanı Çiller oysa Başbakan olduğu 1994 yılında Rusya ve Yunanistan bir savunma anlaşması yaptığında taraflar arasındaki ilişkileri Türkiye'ye yönelik bir tehdit olarak tanımlamamıştır.¹⁵⁴² Çünkü o dönemde Başbakan Çiller'in önceliği Türkiye'nin gümrük birliğine dahil edilerek AB yolunda bir adım atıldığının göstergesi ile kamuoyu önünde prestij sağlamaktır. Lider Dışişleri bakanı rolünde iken 'gerekirse vururuz' söylemi ile ön plana çıkması o dönemde daha başbakan iken neden önlem alınmadığı sorularını gündeme getirmiştir. Bu anlamda liderin krizi yeniden bekasını sağlayacak bakış açısı ile yaklaşması olasıdır.

Krizin ikinci aşamasında 'devlet politikası' ile uyumlu hareket eden Başbakan Mesut Yılmaz'ın ise kamuoyu tarafından seçim ile değerlendirilme şansı olmamış hükümet nitekim yolsuzluk mafya bağlantıları gibi olaylar sebebi ile gensoru ile düşürülmüştür. Öcalan krizi sonrası cumhurbaşkanlığı seçimleri yenilenecek olsa da Cumhurbaşkanı Demirel kamuoyunun desteğini kazanmak için değil ülke çıkar ve menfaatleri ile hareket eden bir lider olmuştur. Nitekim lider söylemlerinde iktidar kaygısı ile değil ülkenin siyasal önceliklerini değerlendirerek tepki ya da tepkisizliği tercih etmiştir. Lidere göre devlet olmanın gereği başka bir devletin yaşamsal hakkına saygı duymaktan geçmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'nin bu hakkını ihlal etmesi ise Türkiye tarafından kabul edilemezdir. Bu niteliğiyle lider olgun bir devlet adamıdır.

¹⁵⁴⁰ Fikret Bila, "Çiller: Referanduma Gidelim", **Milliyet**, 29 Ocak 1996, 16.

¹⁵⁴¹ Yalçın Doğan, "Savaşa Koşar Adım...", **Milliyet**, 31 Ocak 1996, 13.

¹⁵⁴² Ergun Balci, "Kıbrıs'ta Füze Krizi", **Cumhuriyet**, 10 Ocak, 1997, 9. Ayrıca Çiller, ANAP lideri Mesut Yılmaz tarafından da hükümetin sessiz kalmasını eleştirmiş, D-8 hayalleri peşinde olduğunu söylemiştir. "Muhafazet'in Kıbrıs Suçlaması", **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1997, 17.

Demirel, kriz sırasında hükümet bunalımına girildiğinde geçmişte en büyük rakibi olan Bülent Ecevit'e hükümeti kurma görevi vermiştir. Nitekim lidere bir gazetecinin '20 yıl sonra siyasetteki en büyük rakibinize hükümeti kurma görevi verdiniz. Bu nasıl bir duygu', sorusuna Cumhurbaşkanı Demirel Şöyle yanıt verir: "Biz Türkiye için varız. Eğer Türkiye için varızın hakkını veremezsek bu görevi yapmamız lazım. Biz hislerimizle hareket edemeyiz Hislerimize mağlup olamayız ve nihayet yılların geçmiş olması sadece saçlarımız sakallarımızı ağartmış olmakla kalmaz kafanın da içi düzelir. Geçmiş geçmiştir şimdi geleceğe bakmak lazım."¹⁵⁴³

Başbakan Ecevit ise yürütmüş olduğu kriz sırasında kamuoyunu her daim bilinçlendiren açıklamalarıyla halk desteğini sağlamıştır. Öcalan'ın yakalanmasından sonraki açıklaması ise lider devlete güven vurgusunda bulunmaktadır:

"Saat 03.00'dan itibaren bölücü terör örgütü PKK'nın başı Abdullah Öcalan, Türkiye'dedir. Dünyanın neresinde olsa, **devletimizin onu ele geçireceğini** söylemiştik. Bu **devlet sözü**, yerine getirildi. Şehit analarına verilen söz, yerine getirildi. Bütün dünyada dışlanan Abdullah Öcalan, sonunda kendisini Türkiye'nin kucağında buldu. Yaptıklarının ve yaptırdıklarının hesabını bağımsız **Türk adaletine** verecektir. Bölücü terörle Türkiye'de bir yere varılamayacağını, **devletimizle baş edilemeyeceğini** artık herkes anlamalıdır."¹⁵⁴⁴

Bu durumu her ne kadar Ecevit devlet politikası olarak aktarsa da kamuoyu, hükümetin başarısı olarak görmüş ve 18 Nisan 1999 seçimlerinde DSP ve Milliyetçi Hareket Partisi oyların çoğunluğunu almıştır. Kriz özelinde seçim sonuçları, milliyetçi duyguların ön plana çıktığını gösterirken mafya, çete, yolsuzluk olayları yanında ekonomik zorlukların da arttığı DYP ve ANAP yönetimlerini halkın büyük oranda desteklemediğini göstermiştir.

3.3.7. Başbakan Andreas Papandreou

18 Ekim 1981 seçimleri Yunanistan için tarihsel bir öneme sahiptir. 1974'ten beri iktidarda olan YDP iktidarını kaybederken Andreas Papandreou liderliğinde PASOK iktidarı devralmıştır. Seçim sonuçlarına göre, PASOK oyların yüzde 48.1' ini alırken Rallis liderliğindeki YDP ise yüzde 35 oy oranı ile muhalefet partisi konumuna düşmüştür. ¹⁵⁴⁵ Böylece 1981 yılı ile birlikte 1989-1993 dönemi haricinde 2004 yılına

¹⁵⁴³ "Demirel: Maç Yeni Başladı", **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1998, 19.

¹⁵⁴⁴ "Ecevit'ten Tarihi Açıklama: İşte Devletin Sözü", **Sabah**, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/02/17/r03.html>, [01.05.2020]

¹⁵⁴⁵ I. Nicolacopoulos, "Elections and Voters, 1974–2004: Old Cleavages and New Issues", **West European Politics**, c. 28, s. 2, (2005): 263.

kadar sürecek PASOK iktidarı başlamıştır. Andreas Papandreou ise; 1984 Limni ve 1987 Kıta Sahanlığı krizlerinin yanı sıra yeniden iktidara gelmesiyle birlikte 1994'te Casus Belli krizinde baskın aktördür.

Andreas Papandreou'nun Türkiye'ye karşı izlemiş olduğu meydan okuma siyaseti Yunanistan'ın siyasi tarihi içerisinde de yerini bulmaktadır. Lider, Yunanistan askeri rejim altında, kendisi sürgünde iken PASOK'un temelini liberal hareket olarak atmıştır. 1974 kurulan PASOK içerisinde birçok farklı düşünceye sahip liberal aydına yer vermiştir.¹⁵⁴⁶ Lider eski komünist ideolojiyi benimseyen kesimden çok toplumsal tabana hitap etmiştir. Böylece Andreas Papandreou partisini belirli bir toplumsal sınıf ile sınırlandırmamıştır. Geniş bir kesimi hedef alan parti örgütlenme kapasitesi ile de hacmini arttırmıştır. Örneğin, PASOK 1977 yılında 27 bin üyeye sahipken 1980 yılında 60 bin üyeye sahip olmuştur.¹⁵⁴⁷ 1981 yılındaki seçimlerde YDP'ye karşı güçlü bir 'değişim' sloganı ile birlikte Papandreou toplumda ayrıcalıklı bir statü olmadığını savunmuştur.¹⁵⁴⁸

Aynı zamanda lider, NATO ve AET'ye meydan okuyuşu, üçüncü dünya ile entegrasyonu savunan görüşleri ile de Karamanlis'in 'amerikancı' siyasetine karşı olan kamuoyuna da hitap etmiştir. Lider iktidarının başlangıç evresinde söylemleri ile uyumlu bir davranış sergilemiştir. Papandreou 1982 yılında NATO'nun Avrupa'ya balistik füze sistemlerinin yerleştirilmesine karşı çıkmış, 1983 yılında Sovyetler tarafından Güney Kore'nin uçağı vurulduğunda Sovyetler Birliği'ni kınamayı reddetmiş, 1984 yılında Polonya'yı ziyaret etmiş, Balkanların nükleersizleştirilmesi gerektiği söylemlerinde bulunmuştur. Bu gibi küçük siyaset oyunları ile lider batı karşıtı, Yunanistan'ın milli çıkarlarını koruyan bir algı yaratmıştır.¹⁵⁴⁹

Başbakan Papandreou'nun Türkiye ile savaş tehdidi yaratarak kamuoyunun inandırıcılığını kazanmayı amaçlayan bir strateji izlediği söylenebilir. Seçim kampanyaları sırasında liderin beslendiği Türk tehdidi ve Amerika'nın NATO'nun

¹⁵⁴⁶ Kevin Featherstone, "The Greek Socialists in Power", **West European Politics**, c. 6, s. 3, (1983): 237- 238.

¹⁵⁴⁷ Lyrantzis, "Political Parties in Post-Junta", 111.

¹⁵⁴⁸ Mavrogordatos, **age**, 160.

¹⁵⁴⁹ Dionysios Chourchoulis and Lykourgos Kourkouvelas, "Greek Perceptions of NATO During The Cold War", **Southeast European and Black Sea Studies**, c. 12, s. 4 (2012): 497-514.

Türkiye'yi destekleyen aktör olduğu inancı liderin iktidar olmasına katkıda bulunmuştur. Karamanlis yönetimi Yunanistan'ı cuntanın geçmişinden temizleme hedefi doğrultusunda ulusal politikayı önceleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Dıştaki 'düşman' Türkiye ile bu nedenle savaş olasılığı ülkenin ajandasının dışında tutulmuştur. Oysa kamuoyunda 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye'ye karşı bir tepki doğmuştur. Her ne kadar bu harekât Yunanistan'ın demokratik rejime yeniden dönmesine yardımcı olmuşsa da kamuoyunda Türkiye'ye karşı biriken negatif duygulardan bahsedilebilir. Papandreou da kamuoyunun duygularından yararlanabilmeyi bilmiş bir kişilik olarak karşımıza çıkmıştır.

Lider yapay krizler çıkartarak çoğu defa Türk düşmanlığı izleyen bir siyasaya başvurmayı tercih etmiştir. Yunanistan hava sahasını 10 mil olarak göstererek Türk uçaklarının Yunan hava sahasını dolayısıyla Yunanistan'ın egemenliğini ihlal eden Türkiye'yi saldırgan olarak gösteren birçok örnek liderin iktidarı döneminde yaşanmıştır. Lider, yeri geldiğinde Davos buluşmaları gibi Türkiye ile uyumlu bir tavır da göstermiştir. Ama liderin bu davranışının geleneksel Türk tehdidi siyasetinden ödün vermeyecek şekilde yürüttüğü gözlemlenmektedir. Lider uluslararası aktörlerin baskısı nedeniyle Yunanistan'ın dış politikasının uyumlaştırılması gerektiği düşüncesiyle Türkiye ile uyumlu bir siyaset izlediğini savunmaktadır. Öte yandan her ne kadar taraflar, Brüksel Bildirgesi ile Ege'nin belli bir dönem hava trafiğine kapatıldığı konusunda anlaşmış olsalar da Yunanistan varılan anlaşmayı yine tanımayan görüşmelerden farklı bir tutum izlemiştir. Papandreou, kamuoyuna karşı yaptığı konuşmalarda 'Ege'den taviz vermedik' diyerek 1987 krizini araçsallaştırmıştır.

Lider güç kullanma tehdidinden yararlanarak güce başvurmaktan sakınmayacağı algısını kamuoyunda yaratarak ulusal siyasette kendi iktidarını güçlendirmiştir. Papandreou Başbakanlık görevinin yanı sıra savuma bakanlığı yetkisini de üstlenmiştir. Ordu iç tüzüğünde düzenlemeye gidilmiş askerlere darbe emrinin yerine getirilmemesi hakkı tanınmıştır.¹⁵⁵⁰ Liderin siyasi geleceğinin teminatını Türk tehdidi oluşturmuştur. Bu sayede lider Türk tehdidi aracılığı ile ordu içerisinde bulunan

¹⁵⁵⁰ Stelyo Berbarakis, "Cuntanın Katil Tankı Sürgünde Şimdi", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1988, 12.

“şoven akımları” kontrol altında tutarken gerçekleştirmiş olduğu tasfiyeler ile de Yunan silahlı kuvvetlerinin sivil idarenin denetimi altına almıştır.¹⁵⁵¹

Liderin henüz söylemleri ile eylemleri arasında çok fazla çelişkinin bulunmadığı, Amerika ve Türkiye karşıtlığını kısmen de olsa fiilen de yerine getirdiği dönemde gerçekleştirilen 1985 seçimlerinde lider yeniden iktidar olmaktadır. 1988 yılında Davos süreci ile birlikte liderin davranışlarında değişim olduğu görülse de aslında lider, çizgisini aynı şekilde ‘Türk düşmanlığı’ üzerinden devam ettirmektedir. Ancak liderin iç politikada karşılaştığı zorluklar daha baskın hale gelmiş ve lider 1989 yılındaki seçimleri kaybetmiştir.¹⁵⁵² Her ne kadar liderin hem Türkiye karşıtı söylemlerde bulunup hem de görüşme masasına oturması liderin çelişkili siyasetini kamuoyu nezdinde ortaya koyuyor olsa da liderin 1993 seçimlerinde eski gücünü kaybetmiş ve hasta olmasına rağmen yeniden iktidar olduğu görülmektedir.¹⁵⁵³

PASOK’un 1989 seçim bildirgesindeki amaçları 1981’in oldukça gerisinde kalmaktadır. Vizyoner bakış açısında değişim söylemlerinden bu kez partinin temel hedefi Yunanistan’ın gelişen ülke olmasıdır.¹⁵⁵⁴ Diğer yandan 1989 seçimlerini kaybetmesinde liderin karşısında Yeni Demokrasi Partisi lideri Miçotakis’in PASOK’un siyasi zayıflığını kullanan söylemleri etkili olmuştur. Parti birçok skandal raporlarına maruz kalmıştır. PASOK mevcut oylarını koruyabilme endişesi içerisine girmiştir. YDP de PASOK’un zayıflığından yararlanarak şeffaflaşma kampanyası başlatmıştır. Bu nedenle de Miçotakis’in iktidar olmasında PASOK’un maruz kaldığı iddialara karşı etkin bir cevap üretememesi etkili olmuştur.¹⁵⁵⁵

Miçotakis iktidarında, Sovyetlerin dağılması ile birlikte Yunanistan’daki liderlerin siyasi bekalarını etkileyecek olan Makedonya isim krizi de başlamıştır. Nitekim Miçotakis hükümeti bu krizi yönetmede başarısız olmuş artan ekonomik sorunlarla yüksek işsizlik oranları ile birlikte Papandreou, oluşturulan soruşturma komisyonları araştırmalarında suçsuz bulunmuş, 1993 seçimlerinde PASOK yeniden geri

¹⁵⁵¹ Uğur Mumcu “Davos”, *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1988, 13

¹⁵⁵² Liderin eşi dışındaki kendinden yaşça küçük bir ilişkisi, Koskotas olayı gibi yolsuzluk iddiaları liderin bekasını devam ettirememesinde etkili olmuştur.

¹⁵⁵³ Christos Lyrantzis, “The Changing Party System: Stable Democracy, Contested ‘Modernisation’”, *West European Politics*, c. 28, s. 2, (2005): 250.

¹⁵⁵⁴ Michalis Soupodakis and Chrisanthos Tassis, “Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK”, *South European Society and Politics*, c. 11, s. 3-4, (2006): 500.

¹⁵⁵⁵ Featherstone, “The Party-State in Greece”, 102.

dönmüştür.¹⁵⁵⁶ Böylece Papandreou 1989'daki siyasi yenilgisinden sonra 1993 yılında hastalığı nedeni ile görevinden ayrılacağı 1996 Ocak ayına kadar başbakan olarak görevine başlamıştır.¹⁵⁵⁷

1994 Casus Belli krizinde ise Papandreou daha temkinli bir yaklaşıma sahip olmuştur. Lider, Yunanistan'ın 16 Kasım'da 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesinin yürürlüğe girdiği tarihte karasularını 12 mile çıkarmayacağını vurgulamakla birlikte her zaman için 12 mil hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir. Bu anlamda Türkiye'ye karşı süreklilik arz eden karşıtlık oluşturma siyaseti Papandreou hükümeti siyasetinin bir parçasını oluşturmuştur. Ancak liderin bekasının korunmasına hastalığı izin vermemiş olmamakla birlikte PASOK'un gücünü koruduğu söylenebilir. Bu noktada yine lider etkisi önemli bir role sahip olmuştur. Papandreou'dan sonra iktidara gelecek olan Simitis ile birlikte PASOK, 2004 yılına kadar Yunanistan siyasi hayatına kaldığı yerden devam edebilecektir.

3.3.8. Başbakan Turgut Özal

6 Kasım 1983 tarihinde seçimler gerçekleştirilmeden önceki akşam Devlet Başkanı Kenan Evren gerçekleştirdiği konuşmasıyla seçimleri istediği yönde etkileyebilmeyi amaçlamıştır. Bu koşullar içerisinde, Anavatan Partisi (ANAP) lideri Turgut Özal yüzde 45 oy alarak tek başına iktidar olmuştur.¹⁵⁵⁸ Başbakan Turgut Özal, Yunanistan ile 1984 Limni ve 1987 Ege krizini yöneten liderdir.

Rakibi Papandreou'nun Türk tehdidi söylemlerine karşı Başbakan Özal 'zeytin dalı' uzatarak barışçıl, uzlaşmazlıkları görüşmeye açık bir siyasa izlemeyi tercih etmiştir. Türkiye ile diyalogu kapatan Papandreou'ya karşı Özal, Türkiye'yi minimum zarara uğratacak diplomatik araçlarla Yunanistan'la uzlaşmayı seçmiştir. Başbakan Özal, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde Türkiye'nin hak ve çıkarlarını gözeterek Yunanistan'ın Türkiye'nin kırmızı çizgisini aşma olasılığı karşısında krizi tırmandırma seviyesini saptamıştır. 1984 krizinde Yunanistan'ın Limni adasını silahlandırmasına karşılık hükümetin yapabileceği rakibin davranışlarını

¹⁵⁵⁶ Lyrantzis, "The Changing Party System", 249-250.

¹⁵⁵⁷ I. N. Grigoriadis, "For the People, Against the Elites: Left versus Right-Wing Populism in Greece and Turkey", *The Journal of the Middle East and Africa*, c.11, s.1 (2020): 5.

¹⁵⁵⁸ "ANAP Kazandı", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1983,1.

değiştirmesine yol açacak çok fazla seçeneği yoktur. Çünkü 1960'ların ortalarından itibaren bu adalar silahlandırmaya devam etmektedir. Bu durumda liderin önceliği Limni adasının NATO bünyesi içerisinde meşrulaştırılmaması olmuş ve sınırlandırılan bu hedef hükümet tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Diğer taraftan liderin meclis bildirgesini arkasına alarak Papandreou'ya karşı tepki vermesi genel olarak eleştiri konusu olan parlamentoyu dışarıda bırakarak karar alan tavrının aksine 'seçmen maliyeti'ni göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Ancak bu krizde askerin de etkili olduğu söylenebilir. Güldemir'e göre; Türkiye'nin karşılaştığı çaresizlik karşısında askeri yönetim devreye girerek mecliste Bülend Ulusu'ya Ege'de 'her ne koşulda olursa olsun haklarını savunacağını ifade eden bir konuşma' yaptırtmışlardır.¹⁵⁵⁹ Bu noktada sivil lider olarak Özal askeri liderle uyumlu davranışmıştır. Seçim henüz 1983 yılında gerçekleştirilmiş olduğundan ise seçmen maliyeti açısından bir analiz yapılması mümkün olmamaktadır.

1987'deki krizde, kriz tırmandırılırken rakibin caydırıcılığı temel alınarak lider söylemlerini kurgulamıştır. Bu anlamda lider meydan okurken düşmana karşı bir risk alırken cesaretini göstermekte ve böylece kamuoyunda ülkesinin değer ve çıkarlarını önemseydiğini göstermektedir. Özal Güldemir'e göre: "içeriye ve dışarıya verilecek mesajların farklı olmasının gerekebileceğine" dair bir inanca sahiptir.¹⁵⁶⁰ Bu niteliğiyle Özal'ın bu inancı onun pragmatik kişiliğinin bir sonucu olarak çıkmaktadır.

3.3.9. Dışişleri Bakanları Mesut Yılmaz ve Andonis Samaras'ın Beka Krizi: Batı Trakya

Batı Trakya krizi kendi siyasi geleceklerine odaklanan hükümet bunalımı yaşayan yönetimdeki Başbakanlık düzeyindeki liderlerin boşluğundan yararlanan; analiz birimi olarak dışişleri bakanlığının seçildiği bir örnektir. Dolayısıyla kriz sırasında yönetimdeki idari boşluk nedeni ile dışişleri bakanları kamuoyundan elde edecekleri prestijin getireceği avantaj ile hareket etmişlerdir.

¹⁵⁵⁹ Güldemir, **Teksas Malatya**, 135.

¹⁵⁶⁰ AT'nin Türkiye'nin üyeliğinin 1993 yılına kadar ertelenmesi gerektiğini belirten raporunda Türkiye'nin aynı zamanda AT'ye üye olamayacak yeterliliğe sahip olmadığı ekonomisi, toplumsal yapısı eleştiri konusu olmuş Özal bu rapor üzerine içeriye raporun müspet sonuçları olduğunu belirtirken Mitterrand ile gerçekleştirdiği görüşmede raporun düş kırıklığına yol açtığını 'iç kamuoyu ile dış kamuoyuna verilebilecek mesajların farklı olması gerekebileceğini'ne dair bir açıklama yapmıştır. Güldemir, **Texas-Malatya**, 115.

Türkiye’de Başbakan Özal’ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi hükümet içinde lider boşluğuna yol açmıştır. Kriz özelinde dış politikanın yürütülmesinde siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı Başbakan Yıldırım Akbulut olsa da Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ön plana çıkmıştır. Cumhurbaşkanı Özal’ın Akbulut’u Başbakan olarak ataması Mesut Yılmaz’ın ön plana çıkma arzusunu ortaya koymaktadır. Nitekim Mesut Yılmaz Dışişleri Bakanı olarak atandığında ilk konuşmasını Batı Trakya konusunda yapmıştır.¹⁵⁶¹ Yılmaz sonunda ise: “Ülke menfaatlerinin gerektiği biçimde korunması ve karşılaşılan sorunların aşılabilmesi uyumlu bir hükümet çalışmasını zorunlu kılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürebilmem için gerekli asgari şartların ortadan kalktığını düşünüyorum.”¹⁵⁶² Diyerek istifa etmiştir.

Liderin istifasından sonra ise aradan geçen süre içerisinde Yılmaz, seçim hükümetinin lideri olarak görev yapsa da bir sonraki dönemde Mesut Yılmaz’ın Başbakan olması ve krizde öne çıkan rolü liderin iktidar olma isteğini ortaya koymaktadır. Yunanistan’da ise krizi tetikleyen geçici bir hükmet olduğu görülmektedir.

Kriz sürecinde PASOK krizi tırmandırmaktan sakınırken Yeni Demokrasi Partisi’nden Dışişleri Bakanlığı rolünü üstlenen Andonis Samaras krizi tırmandırma eğiliminde olmuştur. ¹⁵⁶³ Nitekim Samaras’ın iktidar olma kamuoyu desteği ile prestij sağlama arzusu ile yeni bir parti kurmak üzere Yeni Demokrasi partisinden ayrılması bu durumu ortaya koyar niteliktedir. Diğer taraftan lider Yeni Demokrasi Partisine geri dönerek 2012 ve 2015 yılları arasında Başbakanlık görevi ile tekrar Yunanistan’da siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı olmaktadır.

¹⁵⁶¹ Konuşması şöyledir: “Sayın Başkan, değerli; milletvekillileri; Dışişleri Bakanı sıfatıyla yüce heyetimizin huzurunda yaptığım bu ilk konuşmada, önce, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler konusundaki bazı olumlu görüş ve temennilerimi dile getirmek istiyorum. Hepinizin çok yakından bildiğimiz gibi, altı yıldan beri süregelen bir diyalogsuzluk ve zaman zaman da tehlikeli boyutlara ulaşan gerginlik dönemimden sonra, Başbakanlar düzeyinde mesaj teatisinin başlaması ve iki Başbakanın buluşması ihtimalimin ortaya çıkması, Türk ve Yunan kamuoylarımda iyimserlik yaratmış ve gelecek içim umut verici beklentilere yol açmıştır. İşte tam bu sırada, Yunanistan Yargıtayının Batı Trakya’daki Türk dernekleriyle ilgili olarak aldığı karar, iyimserlik beklentilerimi zedelemiş ve Türk kamuoyunda haklı tepkilere yol açmıştır...”, **TBMM Tutanak Dergisi**, 18. Dönem, Birleşim 7, c. 1 , 12.1.1988: 386, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=386:

387vev_mecles=1vev_donem=18vev_yasama_yili=vev_cilt=1vev_birlesim=007, [01.05.2020].

¹⁵⁶² “Hükümet Darboğazda”, **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1990, 1.

¹⁵⁶³ Stelyo Berberakis, “Konsolos Krizi Atina’yı Sardı”, **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1990, 1 ve 14.

En nihayetinde kriz özelinde krizin güvenlik içeriğinin sınırlı oluşu kamuoyu algısını da etkilemektedir. Bu nedenle seçmen maliyeti özelinde bir değerlendirme yapılabilmesinin sınırlılığından bahsedilebilir.

3.3.10. Başbakan Kostas Simitis

Andreas Papandreou 1996 yılında hastalığı nedeni ile görevinden ayrılmış ve yerini karizmatik bir kişiliği olmayan ama gerçekleştirdiği reformlarla, teknokratik yönetim tarzı ile bilinen Kostas Simitis'e bırakmıştır.¹⁵⁶⁴

Kostas Simitis bu çalışma kapsamında, 1996 Kardak, 1997-1998 S-300 füze, 1998 Suriye-Öcalan krizlerinde baskın lider olarak analiz edilmiştir. Simitis Papandreou'nun aksine söylemlerinden çok eylemleri ile ön plana çıkan bir liderdir. Papandreou kadar Türkiye karşıtlığı söylemlerini dillendirmese de liderin dış politika davranışlarını özellikle 1999 yılına kadar olan ilk üç yılında 'Türkiye düşmanlığı' üzerinden kurguladığı söylenebilir. Her üç krizde de göreceli olarak liderin 'başarısı' sorgulanmaya açık olsa da liderin önceliğinin Yunanistan'ın ekonomik ve siyasi istikrarının korunması çerçevesinde düşünüldüğünde aslında liderin dönemine uygun bir siyaset benimsediği söylenebilir.

PASOK'un ilk on yılı popülist dönem olarak nitelendirilirken sonraki 1993-2004 yılları arasındaki dönem modernizasyon dönemi olarak adlandırılmaktadır.¹⁵⁶⁵ Aslında, Kostas Simitis'in liderliğinde PASOK realist çizgiye çekilmektedir.¹⁵⁶⁶ Devletin etkin bir şekilde yönetilmesi liderin temel hedef ve önceliğidir. Lider Yunanistan için öngördüğü modernizasyon projesi ile toplumsal rızayı sağlamaktadır. Çünkü Yunanistan'da toplum PASOK'un eski popülist söylemlerinden çok somut politikalar talep etmektedir. Toplum, hükümetten tutarlı ve kendi içinde uyumlu yönetim yapısını istemektedir. Simitis'in de temel hedefi Yunanistan'ı küresel olarak rekabet edebilir bir ülke haline getirmektir. Bu anlamda Simitis için modernizasyon demek neoliberal politikaların da kabul edilmesi anlamına gelmektedir. En nihayetinde lider, güçlü bir Yunanistan arzusu taşımaktadır. Liderin dilinde

¹⁵⁶⁴ Pappas and Dinas, "From Opposition to Power", 481.

¹⁵⁶⁵ M. Spourdalakis, "2007 Greek Elections: Signs of Major Political Realignment, Challenges and Hopes for the Left", *Studies in Political Economy*, c. 82, s. 1 (2008): 171.

¹⁵⁶⁶ *age*, 173.

modernleşme söylemi geçmişe bir sınır koyarken yeniden başlama anlamına gelirken diğer yandan yeni gelişmelere açıklığı da ifade etmektedir. Böylece Simitis iktidarı ile PASOK, ekonomik rasyonalite ve toplumsal ilerlemeyi hedef alan yeni evrimsel bir proje başlatmaktadır.¹⁵⁶⁷

Simitis iktidarının önceliği Maastricht kriterlerine göre ekonomik istikrarın sağlanması ve ülkenin Avrupa Para Birliği'ne girmesi olmuştur. Liderin diğer bir amacı da Kıbrıs'ın AB üyesi olmasıdır. Bu anlamda liderin Türkiye ile yaşadığı krizlerde ülke çıkar ve önceliklerini değerlendirirken Yunanistan'ın geleceği için reformist yanını göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

1996 yılında Kardak krizinde, Başbakan Simitis'in savaşa varmadan Yunanistan'ın askerlerini çekme kararı Yunanistan parlamentosunda Başbakan'ın istifa taleplerine kadar giden büyük eleştirilere yol açmıştır. Yeni Demokrasi Partisi lideri Miltiadis Evert: "Bizi rezil ettiniz. İlk kez bayrağımızı alıp gittik. Bu bir vatan hainliği" demiştir.¹⁵⁶⁸ Siyasi Bahar Partisi Başkanı Samaras: "Türkiye'nin karşısında ABD'nin baskısı sonucu yüzde doksan dokuz geriledik devamlı tokat yiyoruz bu davranışlar kabul edilemez. Güvenoyunda oyumuz Miltiadis Evert'in yanında olup ret vereceğiz"¹⁵⁶⁹ diyerek tepkisini koymuştur.

Simitis ise kararını şöyle savunmaktadır: "Kimse Türkiye ile boy ölçüşmekten korkmuyor. Vatan müdafaasında hepimiz varız. Savaşmakta da tereddüt etmeyiz. Kardak konusunda ülkenin çıkarlarını ön planda tutarak karar verdik."¹⁵⁷⁰

Nitekim kriz sonrası süreçte Başbakan Simitis döneminde yeni bir kriz yaşanmasa da Yunanistan dolaylı olarak 'Türk düşmanlığını' devam ettirmiştir. Dışişleri Pangolos'un açıklaması bu durumu göstermektedir:

"Türkiye'nin Yunanistan aleyhine tehdit ve şantajlarda bulunup toprak taleplerini sürdürdüğü sürece AB'den herhangi bir yardım görmesi söz konusu değildir. Ortaklarımız bu tezimizi paylaşmadıkları sürece AB içinde eşit olmayan ve daha önceki krizlerin boyutunu da aşan yeni bir kriz yaratacağız. Ankara'dan Kardak için Lahey Adalet Divanı'na başvurmasını bekliyoruz. Bu olmadığı müddetçe Türkiye AB'den tek ECU bile alamayacaktır."¹⁵⁷¹

¹⁵⁶⁷ Lyrantzis, "The Changing Party System", 252.

¹⁵⁶⁸ Taki Berberakis, "Atina'da Yuh Sesleri", **Milliyet**, 1 Şubat 1996, 16

¹⁵⁶⁹ "Atina'da Hükümet Bunalımı", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1996, 10.

¹⁵⁷⁰ Berberakis, "Atina'da Yuh Sesleri", **age**.

¹⁵⁷¹ "Theororos Pangolos'tan Kriz Tehdidi", **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1996, 10.

Simitis erken seçim kararı almış ve seçim kampanyaları sırasında yeniden seçilme gerekçesini; ‘AB’nin ekonomik reformlarına uyum sağlamak, Türkiye’ye karşı etkin diplomasi uygulayabilmek ve savunmayı kuvvetlendirmek’ olarak belirtmiştir.¹⁵⁷²

Başbakan Simitis kriz sonrası kaybettiği prestijini Türkiye’ye karşı uyguladığı gerginlik siyaseti ile pekiştirmiştir. 21 Eylül 1996 tarihinde gerçekleştirilecek seçimlerde Simitis Kardak’ın Türkiye’ye ait olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷³ Nitekim PASOK oyların yüzde 42.1 ini alarak yine iktidar olmayı başarmıştır.¹⁵⁷⁴

S-300 füze krizinde Başbakan Simits’in kendi ulusal değer ve çıkar algılamalarının GKRY’ninkine üstün geldiğini görmekteyiz. Yunanistan’ın milliyetçi kesimini tatmin etmeyecek olan S-300’lerin Girit’e konuşlandırılması kararı diğer GKRY’nin AB üyeliğini tehdit eden bir karar niteliğini de taşımaktadır. Avrupa değerleriyle uyumlu modern bir Yunanistan hedefini benimsemiş bir Başbakan’ın tercihi, seçmen maliyetine neden olacaksa bile Rum-Yunan milletin refahını sağlayacak uzun vadeli getirileri olan ‘vazgeçme’ kararından yana olmuştur. Bu durum kamuoyuna anlatılabilir.

Başbakan Simitis’in Öcalan siyasetinin başarısızlığı Yunanistan kamuoyunun oldukça büyük tepkisine yol açmıştır. Yunan halkı, Türkiye’ye karşı Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs’tan sonra üçüncü kez kendisini yenik düşmüş hissetmiştir.¹⁵⁷⁵ Cumhurbaşkanı Konstandinos Stefanopulos hükümeti kurtarma için müdahalede etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur.¹⁵⁷⁶

“ Öcalan’ı Yunanistan’ın Türkiye’ye teslim ettiği yolundaki iddiaları televizyonları dinlerken büyük üzüntü duydum. Yunanistan bu kadar büyük bir namussuzluğu yapacak kadar küçük bir ülke değildir. Onursuzluk yapmaz. Ama hatalar yapılabilir.”

Diğer yandan üç bakanın istifası da kamuoyundan gelen tepkileri bastırmakta yeterli olmamıştır. Örneğin YDP eski lideri ve eski Başbakan Miçotakis ‘üç bakan başbakanın haberi olmadan karar aldıysa bu Yunanistan’ın başbakanı olmadığını gösterir’ demiştir.¹⁵⁷⁷ Kamuoyunda hükümete karşı tepki sürerken bu arada hükümet, Kenya’da kalan PKK militanlarını kurtarma operasyonu başlatılmıştır. Ancak militanlardan

¹⁵⁷² Nazmi Akıman “Görüş: Yunanistan’da Erken Genel Seçim”, **Cumhuriyet** , 15 Eylül 1996, 10.

¹⁵⁷³ Murat İlem, “Yunan Halkı Türkiye’yi Oyluyor”, **Cumhuriyet** , 22 Eylül 1996, 10.

¹⁵⁷⁴ Murat İlem “Pasok Yine İktidarda”, **Cumhuriyet** , 23 Eylül 1996,10.

¹⁵⁷⁵ Batur, **Yürekten Güleekten Yürüdüm**, 403.

¹⁵⁷⁶ **age**, 404

¹⁵⁷⁷ **age**, 410.

Şems Kılıç'ın Yunanistan'a teşekkür etmesi beklenirken Kılıç Öcalan'ı teslim ettiği için Başbakan Simitis'i suçlamıştır. Bunun üzerine ünlü kompozitör Mikis Teodorakis'in Yunanistan'a haksızlık edildiğinin Yunanistan'ın ezilenlerin yanında olduğu demeci ülkedeki kamuoyunun PKK aleyhine çevrilmesinde etkili olmuştur.¹⁵⁷⁸ Simitis'in iktidarda kalabilmek için bir sonraki hamlesi ise Öcalan'ın yakalanmasında etkili olan Yunan istihbarat teşkilatına karşı düzenlenen operasyondur. Böylece krizin maliyeti bir de bu kuruma çıkarılmıştır.

Böylece Simitis'in siyasi sorumluluğunu kabul edip krizlerden sorumlu olanları cezalandırma ve hesaplaşma süreci liderin bekasında önemli bir rol oynamıştır. Nitekim, 2000 yılındaki seçimlerde PASOK oyların yüzde 43.8 ini alarak yeniden iktidar olmuştur.

2004 yılında ekonominin kötüleşmeye başlaması, artan yolsuzluk olayları, milletvekillerinin yaşadığı siyasi yorgunluk Yunanistan'da seçim anketlerinin PASOK'un aleyhine çıkması üzerine PASOK'ta iktidar değişikliğine gidilmiş ve George Papandreou parti lideri olarak seçilmiştir.

Ancak, 2004 yılında YDP, 11 yıl aradan sonra tekrar iktidar olmayı başarmıştır. YDP'nin güçlü bir liderden ve net bir ideolojiden yoksun oluşu ve tutarlı bir parti programına sahip olmaması partinin birçok seçimi kaybetmesine neden olmuştur.¹⁵⁷⁹ 2004 yılında YDP, PASOK'un un modernizasyon söylemine karşı alternatif bir siyasa üretebilmiştir. Ekonomide şeffaflaşma ve rasyonel yönetim ile birlikte devletin yeniden inşası YDP'nin söylemini oluşturmuştur.¹⁵⁸⁰ Bu anlamda, YDP'nin yeniden iktidara gelmesinde PASOK'un zayıflığı, kurumsal yapısını kısmen de olsa güçlendirmesi ve lider değişikliği etkili olmuştur. Bu anlamda 1996 ve 2004 yılları arası dönem yeni demokrasi partisinin iktidara gelmek üzere kendini güçlendirme evresi olmuştur.¹⁵⁸¹

2004 seçim söylemlerinde Simitis yine Türkiye'ye karşı yine katı bir tutum benimsemiştir:

“2004, milli konularımız için kritik bir yıldır. Türkiye'nin AB yolunu tutarlılık içerisinde izleyip

¹⁵⁷⁸ **age**, 425-430.

¹⁵⁷⁹ Lyrantzis, “The Changing Party System”, 254.

¹⁵⁸⁰ **age**.

¹⁵⁸¹ Pappas and Dinas, **age**, 480.

izlemeyeceği bu yıl belli olacaktır. 2004, Kıbrıs konusunun çözümü için de kritik bir yıldır. Türk tarafının, iki toplumun bütün bir Avrupa devleti içerisinde barış içinde yaşamaları için gerekli olgunluğu gösterip göstermeyeceği bu yıl ortaya çıkacak”¹⁵⁸²

Kostas Karamanlis, ise

“Yeni yılda Kıbrıs (Rum kesimi) AB üyesi olacaktır. Bu yeni oluşum Kıbrıs sorununa AB müktesebatı çerçevesinde kalıcı bir çözüm için olanak sağlayacaktır. Bunun yanı sıra Ankara’nın Avrupa perspektifi çerçevesinde Türk-Yunan ilişkilerinin düzeltilmesi için çalışacağız. Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik ve şüphe içeren bir dönemin ardından artık iki ülke halkları için karşılıklı güven, işbirliği ve refah içeren bir döneme girmeliyiz”

demmiştir.¹⁵⁸³

Tarafların söylemlerinden anlaşılacağı üzere Simitis, Türkiye’nin AB için iradesini gösteren ülke olması gerektiği kanaatini taşıırken Karamanlis daha ılımlı bir şekilde Yunanistan’ın da Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye gayret göstereceğini belirtmektedir. Bu anlamda Karamanlis doğrudan karşı tarafa davranış değişikliği gitmesi gerektiği çağrısından ziyade Yunanistan’ın da ikili ilişkileri geliştirmedeki isteğinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple Kostas Karamanlis’in başbakan olarak seçilmesinde dışarıyı düşman olarak göstermeme yaklaşımının etkili olmadığı söylenebilir.

2007 yılında Kostas Karamanlis tekrar başbakan olarak seçilmiş 2009 yılında Yunanistan’ın yaşadığı ekonomik kriz nedeni ile hükümet 2009 yılında tekrar erken seçimlere gitmiştir. Ancak bu kez 2009 yılında George Papandreou liderliğinde PASOK iktidar olmuştur. 2012 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucunda ise Andonis Samaras’ın başbakanlığında Yeni Demokrasi ve PASOK koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹⁵⁸⁴ En nihayetinde 2014 yılında cumhurbaşkanının seçilememesi nedeni ile seçimlere gidilmesi sonucu 2015 yılında Aleksis Çipras Başbakan olmuştur. Bu dönemde Türkiye ile GKRY arasında 2011 ve 2014 yılında krizin tırmandığı görülse de Yunanistan karar alıcılarının ülkenin içinde bulunduğu ağır ekonomik koşullar sebebi ile doğrudan krize taraf olmadıkları söylenebilir. Bu nedenle de Papandreou, Karamanlis ve Samaras çalışma kapsamında analiz edilmemiştir.

¹⁵⁸² “Simitis: 2004 Türk Yunan İlişkileri Açısından Kritik Bir Yıl”, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/simitis-2004-turk-yunan-iliskileri-acisindan-kritik-bir-yil-5130014>, [24.04.2020].

¹⁵⁸³ **age**.

¹⁵⁸⁴ “Yunanistan’da Koalisyon Hükümeti Kuruldu”, **BBC**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120620_greece_coalition_2, [23.04.2020].

3.3.11. Başbakan Aleksis Çipras

2015 yılı seçimleri Yunanistan'da giderek kötüleşen ekonomik koşullar altında gerçekleştirilmektedir:

“Beş yıldan beri devam eden ve orta sınıfı derinden etkileyen ekonomik kriz, insanları duygusallaştırdı. Kitleleri harekete geçirdi. Her seçim biraz duygulara hitap eder ama bu seçimde duygular gerçekten de ön plandaydı. Korku, endişe, aşağılanmış hissetme, umut ve çaresizlik, seçim kampanyalarının ana temasıydı.”¹⁵⁸⁵

Ülkenin içinde bulunduğu bu konjonktür altında gerçekleştirilen seçimlerde Aleksis Çipras, Yunanistan halkının ‘korkularına, endişelerine, çaresizlik ve aşağılanmışlık’ duygularına bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun endişelerine, umutsuzluğa yol açanlar Yunanistan’a kemer sıkma siyasasını dikte eden AB’nin kurumlarıdır. Bu nedenle lidere göre Yunanistan IMF, Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası gibi kreditorlerle ilişkisini sonlandırmalıydı.¹⁵⁸⁶ Çipras açısından Yunanistan’ı zor durumda bırakan kemer sıkma anlaşmalarına yol açan ekonomik kriz değil kemer sıkma politikalarını dayatan dış güçlerdir.¹⁵⁸⁷ Böylece Çipras’ın ‘artık kurtarma paketi olmayacak’, ‘kurtarma paketlerine son’ söylemleri liderin iktidar olmasında etkili olmuştur. SYRIZA Yunanistan’ın kemer sıkma politikalarına ve toplumun ihtiyaçlarına bir cevap olarak o dönemin koşullarına hitap etmektedir. Çipras da bir bakıma Papandreou gibi değişim vaat etmektedir. Bu niteliğiyle SYRIZA ve parti lideri Aleksis Çipras, Andreas Papandreu’nun radikal popülist siyaset tarzını benimsemiş ve uygulamıştır.¹⁵⁸⁸ Bu anlamda, SYRIZA PASOK’un modern bir versiyonudur. 1980’lerde NATO’nun yerini şimdi Avrupa almıştır. Yunanistan’da ülke sorunlarını dışa yansıtma ve suçlama yeniden bir liderin iktidar olmasını sağlamıştır. Lider aynı zamanda Yunanistan’ın biricikliği ve istisnai tarihi mirasını vurgulamıştır.¹⁵⁸⁹ Böylece Çipras, Papandreou’dan farklı olarak popülist olmak için yabancı düşmanlığı ya da milliyetçiliğe gerek olmadığını göstermiştir.¹⁵⁹⁰

¹⁵⁸⁵ “Yunanistan Seçimleri Siyasetin Dönüşü”, **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/yunanistan-secimleri-siyasetin-donusu>, [23.04.2020].

¹⁵⁸⁶ Grigoriadis, “For the People”, 1-14.

¹⁵⁸⁷ **age**, 6- 7.

¹⁵⁸⁸ Cas Mudde, **SYRIZA The Failure of the Populist Promise**, (London: Palgrave Macmillan, 2017):

4

¹⁵⁸⁹ **age**, vii.

¹⁵⁹⁰ **age**, 3.

Ancak Çıpras, iktidar olur olmaz başarısız bir siyaset izlemeye başlamıştır. İktidarın kuruluşundaki çelişki en başından itibaren Çıpras'ın gerçekçi yaklaşımını sorgulatmaktadır. Bu anlamda, SYRIZA'nın iktidar olabilmesi için aşırı sağ parti ANEL ile koalisyon oluşturması, partinin ideolojisinden bambaşka kanatta aşırı sağ bir parti ile hükümeti kurması hükümetin başından beri sağlıksız bir yönetimin habercisidir.¹⁵⁹¹

SYRIZA'nın Euro Bölgesinden çıkmaksızın kemer sıkma politikalarını ve AB'nin dayattığı reformları ret edeceğini ilan etmesi başından beri gerçekçi değildir.¹⁵⁹² Nitekim lider iktidar olur olmaz Troyka'nın kemer sıkma politikasını kabul ederek toplumu daha fazla vergi yüküne bağlamıştır.¹⁵⁹³ Lider iktidar olur olmaz Rusya'ya ziyarette bulunarak Avrupa'ya karşı bir meydan okuma davranışı sergilese de Çıpras döneminde ABD ile İsrail arasındaki ilişkiler daha da geliştirilmiştir.

2019 seçimlerine gelindiğinde ise liderin söylemleri ile eylemleri arasındaki uyumsuzluk toplum tarafından kabul görmemiştir. Liderin bekasının Türkiye ile yaşanan Doğu Akdeniz krizinden çok Makedonya isim krizi ile sınılandığı görülmektedir. Liderin iktidarını kaybetmesinde Makedonya isim krizi önemli rol oynamıştır. Çıpras'ın Makedonya ile 27 yıllık krizi sonlandırma çabası Avrupa Birliği tarafından takdire değer olarak görülmekte¹⁵⁹⁴ ve lider Nobel Barış Ödülüne aday gösterilmektedir.¹⁵⁹⁵ Ancak bu durum Yunan halkı için farklılık göstermektedir. İsim krizini sonlandıracak Prespa Anlaşması'nın imzalandığı tarihten onaylandığı tarihe

¹⁵⁹¹ SYRIZA'nın ANEL ile koalisyonla gitmesinde ANEL'in de kreditorlere karşı milliyetçi bir yaklaşıma sahip olması ekili olmuştur. ANEL de 2012 seçim propagandasında kreditorlere karşı savaş açmış ve önemli oranda seçmenin oyunu almıştır. Anti-kolonyel milliyetçi bir duruşunun ile birlikte parti yabancı düşmanı söylemleri ile ön plana çıkan aşırı sağ bir partidir. G. Katsambekis, Y. Stavrakakis, "Revisiting the Nationalism/Populism Nexus: Lessons from the Greek Case", **Javnost - The Public**, c. 24, s. 4 (2017): 11.

¹⁵⁹² Mudde, **age**, vii.

¹⁵⁹³ "Çıpras Yerine Getirmediği Sözler Yüzünden Kaybetti", **Birgün**, <https://www.birgun.net/haber/cipras-yerine-getirmedigi-sozler-yuzunden-kaybetti-261708>, [01.05.2020].

¹⁵⁹⁴ Die Welt'in yorumuna göre Avrupalı siyasetçiler Tsipras'a Makedonya isim krizinde; iktidarını kaybetmeyi göze alarak Avrupa'da denge ve barışı korumayı tercih ettiği için teşekkür etmelidirler. "Die Welt: Tsipras Bir Teşekkürü Hak Etti", **DW**, <https://www.dw.com/tr/die-welt-tsipras-bir-te%259Fekk%C3%BCr%C3%BC-hak-etti/a-47069663>, [30.04.2020].

¹⁵⁹⁵ Michael Goodyear, "North Macedonia And The Uncertain Future Of Syriza", <https://neweasterneurope.eu/2019/05/09/north-macedonia-and-the-uncertain-future-of-syriza/>, [30.04.2020].

kadar geçen yaklaşık 7 aylık süre içerisinde ülke içi kutuplaşma giderek artmıştır.¹⁵⁹⁶ Yunan halkı Çipras'ın bu dış politika davranışını Yunanistan'ın egemenlik haklarının ihlali olarak algılanmıştır. Çipras ise Yunanistan'da gösterilere katılan halkı aşırı sağcı olarak nitelendirerek göstericilerin tepkilerine kayıtsız kalmıştır.¹⁵⁹⁷ Hükümet ortağı ANEL de hükümetten Makedonya sorunu nedeni çekilmiştir.

Yunanistan'da seçim kampanyalarının başladığı dönemde Türkiye'nin yeniden Doğu Akdeniz'de arama çalışmalarına başlaması karşısında Çipras, AB'den Türkiye'ye karşı yaptırım uygulanmasını talep etmiştir. Bir taraftan da taraftan da seçim kampanyalarını yarım bırakarak ülkenin Milli Güvenlik Konseyini toplamıştır.¹⁵⁹⁸ Çipras'ın bu davranışı muhalefet tarafından dış politika krizlerini oya dönüştürme çabası olarak eleştirilmiştir. Ancak Çipras'ın Türkiye karşıtı söylemlerinin karşılığı, Miçotakis iktidarı döneminde karşılığını bulmaktadır. AB ülkelerinin Türkiye'ye yaptırım uygulanması kararı hemen seçimlerin arkasından alınmıştır. Bu anlamda liderin bekası ve Doğu Akdeniz krizi nedeniyle seçimleri kaybetmesi arasında ilişkinin kurulmasının zor olduğu söylenebilir. Özellikle halkı sokağa döken kamuoyu tepkisine yol açan krizin Makedonya meselesi nedeniyle olduğu belirgindir.

YDP lideri Miçotakis de Çipras ile Makedonya meselesinde aynı görüşleri paylaşmamaktadır. Lider seçim kampanyaları sırasında Makedonya'nın AB'ye katılmasını veto edeceğini söylemiştir.¹⁵⁹⁹

3.4.12. Başbakanlıktan Cumhurbaşkanlığına Recep Tayyip Erdoğan

Türkiye açısından ise hâlihazırda AKP iktidarı devam etmekte ve karar alıcı Erdoğan Başbakan statüsünden Cumhurbaşkanlığı statüsüne kadar krizi yöneten liderdir. 2002 yılından itibaren gerçekleştirilen seçimler ve değişen karar alıcılar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tabloya baktığımızda Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi statüsü

¹⁵⁹⁶ Lamprini Rori, "The 2019 Greek Parliamentary Election: Retour A La Normale", **West European Politics**, c. 43, s. 4 (2019): 2

¹⁵⁹⁷ "Yunanistan: Makedonya Sorununda Dayanıklılık Testi", <https://www.eurotopics.net/tr/213194/yunanistan-makedonya-sorununda-dayaniklilik-testi?zitat=213500#zitat213500>, [30.04.2020].

¹⁵⁹⁸ "Yunanistan'da Çipras'ın Koltuğu Sallanıyor", **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistanda-ciprasin-koltugu-sallaniyor/1523156#>, [30.04.2020].

¹⁵⁹⁹ Sertaç Aktan ve Gülsüm Alan, "Yunanistan Erken Genel Seçimleri İle İlgili Bilmeniz Gereken Her Şey", **Euronews**, <https://tr.euronews.com/2019/07/03/yunanistan-erken-genel-secime-gidiyor-anketlere-gore-merkez-sag-onde>, [30.04.2020].

değişmesine rağmen karar alıcının süreklilik gösterdiği görülmektedir. Liderin cumhurbaşkanlığı döneminde Ahmet Davutoğlu ve Binali Yıldırım Başbakan olarak siyasi sorumluluğunu bulundurmasına rağmen Recep Tayyip Erdoğan'ın baskın lider olduğu söylenebilir.

Tablo 33: 2002-2020 Arası Dönemde Siyasi Karar Alıcılar

3 Kasım 2002 Seçimi	
Cumhurbaşkanı	Başbakan
Ahmet Necdet Sezer	Abdullah Gül(18.11.2003-14 Mart 2003) Recep Tayyip Erdoğan (14.03.2003-22.07. 2007)
22 Temmuz 2007 Seçimi/12 Haziran 2011 Seçimi	
Cumhurbaşkanı	Başbakan
Abdullah Gül (28.08.2007-28.08.2014)	Recep Tayyip Erdoğan
10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi 7 Haziran/ 1 Kasım 2015 seçimi	
Cumhurbaşkanı	Başbakan
Recep Tayyip Erdoğan	Ahmet Davutoğlu (28.08.2014-24.05.2016) Binali Yıldırım (24.05.2016-9.07.2018)
24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçim	
Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan(09.07.18-)	

Tarafımızca Hazırlanmıştır.

Başbakan Davutoğlu görevinden ayrılırken şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu dönem güçlü cumhurbaşkanı güçlü başbakan dönemi idi. O gün Cumhurbaşkanımız emanetçi istemiyorum demişti. Ben emaneti üstlendim. Ama başbakanlık makamının da hakkını verdim.”¹⁶⁰⁰ Erdoğan'ın baskın lider özelliği Davutoğlu başbakanlığında da ön plana çıkmıştır. Her iki liderin de krizi tırmandırmadan ancak takipte kalarak izledikleri siyaset birbiri ile örtüşmektedir. Davutoğlu'nun yerine geçen Binali Yıldırım'ın da Cumhurbaşkanı Erdoğan ile uyumlu bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Nitekim Erdoğan, 21 Mayıs 2017 tarihinde cumhurbaşkanı sıfatıyla siyasi partinin de genel başkanı seçildiğinde, 2014'te cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmak üzere gidişini ‘sadece hukuki bir ayrılık’ olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁰¹

¹⁶⁰⁰ “Davutoğlu ile Güçlü Başbakan Dönemi Bitti Mi?”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/davutoglu-ile-guclu-basbakan-donemi-bitti-mi/3316621.html>, [30.04.2020].

¹⁶⁰¹ “Tek Adamlığa Tescil”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 2017, 1.

GKRY, Doğu Akdeniz’de ilk kez Mısır ile 17 Şubat 2003 tarihinde MEB anlaşması imzalamaktadır. Bu tarihte Türkiye’de Abdullah Gül Başbakan olmasına rağmen Recep Tayip Erdoğan arka planda eylemlerde bulunmaktadır. Ancak liderin gündemi ABD’nin Irak’a düzenleyeceği operasyon çerçevesinde Türk askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi için tezkerenin meclisten geçirilmesi olmuştur. 2004 yılında gerçekleştirilmesi gereken Annan Planı çerçevesinde Türkiye Yunanistan ile olabildiğince uyuşmazlıklarını gündeme getirmeme taraftarıdır. 2007 yılında taraflar arasında kriz gündem konusu olmaktan uzaktır. Türkiye, GKRY 2007 yılında Lübnan ile yaptığı anlaşmaya karşılık Dışişleri Bakanlığının yazılı açıklaması ile verilmektedir.¹⁶⁰² Kaldı ki bu dönemde Türkiye ulusal çıkarlarını AB’nin reformları ile eşleştirmektedir. Bu arada Yunanistan da Türkiye’nin AB üyeliğini desteklediğini zaman zaman vurgulamaktadır. 2011 yılında ise seçimler Türkiye’de 2011 Haziran ayında gerçekleştirilirken taraflar arasındaki çatışma Eylül ayında GKRY’nin Doğu Akdeniz’de petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri ile tırmanmaktadır. Her ne kadar GKRY, İsrail ile gerçekleştirdiği MEB ile 2010 yılında arama çalışmalarının hazırlığını oluşturmuş olsa da karşı tarafın (Türkiye’nin) aktif olarak eyleme geçmesi ile çatışmanın başladığı görülmektedir. Diğer yandan siyasi sorumluluğu elinde bulunduran karar alıcı Erdoğan için 2011 yılında seçim başarısını etkileyebilecek en en önemli dış politika olayı seçimlerden yaklaşık bir yıl önce tetiklenmiş ve İsrail ile devam etmekte olan Mavi Marmara krizidir. 2009 yılında İsrail ile başlayan Davos gerginliğinde lider Müslüman toplumun hem içte hem de dışta duygularına yanıt vermiş, 2010 yılında BM’de Brezilya birlikte İran’a yaptırımlara hayır diyerek uluslararası sistemin taleplerine meydan okumuş, bu çıkışı ile hem içte hem de dışarıda popülaritesini arttırmıştır.¹⁶⁰³

2014 yılında cumhurbaşkanı anayasa değişikliği ile ilk kez halk tarafından seçilmektedir. Bu seçimler sırasında Türkiye’ye başkanlık sistemi ile birlikte istikrarın

¹⁶⁰² “NO:18 - 30 Ocak 2007, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Doğu Akdeniz’deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini Hk.”, http://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz_deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_.tr.mfa, [1.05.2020].

¹⁶⁰³ Shibley Telhami, “2010 Annual Public Opinion Poll”, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0805_arabic_opinion_poll_telhami.pdf, [1.05.2020], L. G. Martin, “Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East”, **Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, c. 13, s. 2 (2015): 266

da gelebileceği söylemi liderin gündemini oluşturmaktadır.¹⁶⁰⁴ Diğer yandan 2014 yılı seçim kampanyaları sırasında hükümet IŞİD ile rehine krizini yönetmektedir. GKRY ile yaşanan kriz seçimler sonrasında tetiklenmektedir. Bu kriz sürecinde Başbakan Davutoğlu, ‘Türkiye ve KKTC’ye Doğu Akdeniz kapatılamaz’ diyerek Türkiye’nin hak ve çıkarlarını korumada kararlılığını göstermektedir. Türkiye’nin Doğu Akdeniz’de arama çalışmalarına başlayacağını bildirmesi üzerine GKRY’nin Kıbrıs’ta müzakerelerden çekilme kararı alması ile Yunanistan’ın Türkiye Dışişleri Bakanı’na göndermiş olduğu protesto notasıyla taraflar arasındaki ilişkiler gerginleşse de krizin tırmandırılmadığı, yani Türkiye açısından bir ‘oy meselesi’ olarak görülmediği söylenebilir.

2014 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda ise Erdoğan oyların yüzde 52’sini alarak Cumhurbaşkanı seçilmektedir. Gezi eylemlerine, 17 Aralık olaylarına rağmen bu seçimlerle Erdoğan’ın statüsünü genişlettiği söylenebilir. Ancak Recep Tayyip Erdoğan karşısında çok güçlü bir rakip olduğu söylenemez. CHP ve MHP Eklemaddin İhsanoğlu’nu aday olarak gösterdiğinde Erdoğan çoktan seçim kampanyalarına başlamıştır.¹⁶⁰⁵ Kaldı ki Eklemaddin İhsanoğlu akademik ve diplomat olarak oldukça önemli bir kariyeri olmasına rağmen profesyonel bir siyasetçinin sahip olması gereken iletişim ve demagoji yapabilme becerisine sahip değildir. Bu anlamda Erdoğan karşısında güçlü bir adayın/muhalefetin eksikliği liderin iktidarını pekiştiren önemli bir etmendir. Diğer yandan belirtildiği üzere 2014 yılında IŞİD’e karşı operasyonlara başlanmasıyla birlikte YPG ön plana çıkan aktör olmuş ve IŞİD’in kaybettiği alanlarda YPG’nin hakimiyet sağlaması ise Türkiye’nin Suriye’deki gelişmelere daha fazla müdahil olmasına sebep olmuştur.¹⁶⁰⁶

Bu durumu özellikle 2015 yılındaki iki seçim arası zaman diliminde açıkça görülmektedir. 7 Haziran 2015 seçimleri ile birlikte AKP 13 yıllık iktidarı sonrasında ilk kez koalisyon hükümeti olarak gündeme gelmektedir.¹⁶⁰⁷ 2015 yılındaki seçimlere

¹⁶⁰⁴ Grigoriadis, “For the People”, 13.

¹⁶⁰⁵ Ersin Kalaycıoğlu, “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change”, **South European Society and Politics**, c. 20, s. 2 (2015): 157-179.

¹⁶⁰⁶ Mehmet Turan Çağlar, “Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü”, (Doktora Tezi, YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019): 528.

¹⁶⁰⁷ “7 Haziran Sonrası Türkiye Politikası”, **Sputniknews**,

https://tr.sputniknews.com/trend/7_Haziran_sonrasi_Turkiye_politikasi/, [1.05.2020].

HDP' nin 2007 ve 2011 seçimlerinden farklı olarak parti bünyesi içerisinde katılması ve HDP nin seçim kampanyaları ile demokratik siyaseti ön plana sürerek farklı kesimlerin desteği bu partinin barajı aşamasında ve AKP'nin oy kaybında önemli bir role sahip olmaktadır.¹⁶⁰⁸ Diğer yandan 2011 yılından itibaren başlayan Suriye krizi ile birlikte Türkiye'nin Arap Baharı ile model olma söylemleri, ülkenin bölgesel bütünlüğünü koruma gerekliliğine ve Suriye önemli bir tehdit kaynağına dönüşmüştür.¹⁶⁰⁹ 1 Kasım 2015 genel seçimlerinde, PKK ile sonlanan barış süreci ve terör ortamına geri dönüş ve IŞID'in saldırıları nedeniyle giderek siyasi toplumsal istikrarın kaybedilmesinden duyulan endişe seçmen davranışında etkili olmuştur.

24 Haziran 2018 seçimlerinde ise erken seçim kararı daha çok hükümetin ekonomik kaygıları nedeni ile alınmıştır.¹⁶¹⁰ Ayrıca bu seçimler, 2016 darbesi sonrasında gerçekleştirilen ilk genel seçim olma niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla liderin gündeminde, FETÖ üyelerini barındıran ülkeler önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Türkiye'deki darbe sonrası, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde Yunanistan'ın terör örgütü mensubu kişileri barındırması sebebi ile gerginlik hakimdir. Başbakan Çipras'ın FETÖ örgüt üyesi askerleri iade edeceğine dair söz verip sonrasında takdirin Yunanistan yargısına ait olduğunu söylemesi karar alıcının bu ülkeye yönelik suçlayıcı söylemlerini arttırmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda Yunanistan'ın Ege'de Türkiye'nin hava uçuşlarını arttırmasıyla hava sahasını ihlal etmesi nedeni ile Yunanistan tedirgin olmaktadır.

Lider seçim öncesi 2018 Mayıs ayında gerçekleştirmiş olduğu bir röportajında; "Rum tarafı, Doğu Akdeniz'deki tek taraflı hidrokarbon faaliyetlerini sürdürmekte ısrar ederse, bölgedeki güvenlik ve istikrar sürekli tehlikede olacaktır. Bunu açık ve net söylüyorum" demektedir.¹⁶¹¹ Gerçekten de 2018'den itibaren Türkiye Doğu Akdeniz'de proaktif bir siyaset izlemeye başlamıştır. Özellikle 2019 yılında lider,

¹⁶⁰⁸ "7 Haziran Sonrası HDP ve Kandil", **Aljazeera**, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/7-haziran-sonrasi-hdp-ve-kandil>, [1.05.2020].

¹⁶⁰⁹ Sabri Sayarı, "Back to a Predominant Party System: The November 2015 Snap Election in Turkey", **South European Society and Politics**, c. 21, s. 2, (2016): 263–280.

¹⁶¹⁰ "İngiliz Basınında Türkiye'de Erken Seçim: 'Erdoğan U Dönüşü Yaptı'", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/43819044>, [1.05.2020].

¹⁶¹¹ "Erdoğan: 'Rum Tarafı, Doğu Akdeniz'deki Tek Taraflı Hidrokarbon Faaliyetlerini Sürdürmekte İsrar Ederse, Güvenlik ve İstikrar Sürekli Tehlikede Olacak'", <https://pio.mfa.gov.ct.tr/erdogan-rum-tarafi-dogu-akdenizdeki-tek-taraflı-hidrokarbon-faaliyetlerini-surdurmekte-ısrar-ederse-guvenlik-istikrar-surekli-tehlikede-olacak/>, [01.05.2020].

gerek bölge süreklilik gösteren arama çalışmalarıyla gerekse Libya ile ittifak arayışı ile kararlılığını göstermektedir. Ancak liderin bu krizi 2018 seçim öncesi tırmandırdığını ve böylelikle dışa verdiği mesaj ile içte kabul görmeyi amaçladığını söylemek zordur. Üstelik bu dönemde Erdoğan'ın ilk kez 'Yunanistan'ın Ege adalarını işgal ettiği gözümüzden kaçmıyor' şeklinde beyanatı karşısında Yunan Dışişleri Bakanı Kocias, Türkiye muhalefetine Adalar meselesini Erdoğan'ın gündemine getirmesi nedeni ile zayıf olmakla eleştirmektedir.¹⁶¹²

Çalışmanın başında da belirtildiği üzere 2018 yılında Türkiye'yi en fazla zorlayan Türkiye'nin ABD ile yaşadığı sorunlar olmuştur. Bu kapsamda da Rusya'dan S-400 füzelerinin ekonomik krize rağmen satın alınması ve ABD ile ilişkilerin gerginleşmesi liderin gündemini meşgul etmiştir.¹⁶¹³ Seçim bildirgesinde de lider: "ABD ile yaşanan sorunları aşmak istiyoruz. ABD'nin Suriye'de PYD/YPG'ye desteğini kesmesi, PKK ile mücadelemizde somut destek vermesi ve FETÖ'nün iadesi konularında somut adımlar atması işbirliğimiz temel unsurlarını oluşturmaktadır" demektedir.¹⁶¹⁴

Öniş'e göre belirli bir siyasi kimliğe bağlı toplumlar bireyler için önemli bir role sahiptir. Böyle bir toplumda lider eleştiriye tabi olmaktan çıkmaktadır. Aidiyet terimi, Erdoğan'ın iktidarını devam ettirmesinde iktidarını yürütürken karşılaştığı olumsuz iddialara rağmen liderin neden popülaritesini kaybetmediğini açıklayabilmektedir. Böyle bir toplumun üyeleri tüm grubun çıkarına uygun olduğu için lideri cezalandırmak istememektedirler. Bir grup içerisinde; birbirlerine karşı güven duygusu varken grup üyeleri diğerlerine karşı güvensizlik beslemektedirler. Grup üyeleri kendi içerisinde sahip olduğu materyal faydayı; ekonomik zenginliği, kültürel haklarını kaybetmekten korkarlar.¹⁶¹⁵ 2018 seçimlerinde de yükselen dolar kuru karşısında ekonomik statüsünü kaybetmekten korkan toplumun ve 'ekonomide istikrar vaat eden' Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önceliği uyusmaktadır.

¹⁶¹² "Yunan Bakan Erdoğan'ı Övdü Muhalefeti Eleştirdi: Erdoğan Tutarlı ve Karizmatik", **Cumhuriyet**, <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yunan-bakan-erdogani-ovdu-muhalefeti-elestirdi-erdogan-tutarli-ve-karizmatik-995492>, [01.05.2020].

¹⁶¹³ "24 Haziran: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Seçim Manifestosunda Neler Var?", **BBC**, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44021710>, [01.05.2020].

¹⁶¹⁴ Emine Kaplan "OHAL'i Vaat Etti", **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 2018, 4.

¹⁶¹⁵ Ziya Öniş, "Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy", **The International Spectator**, c. 50, s. 2 (2015): 36-37.

Sonuç olarak, bu teorinin geçerliliğinin sınanabilmesi için;

- Liderlerin bekalarını sağlayacak önceliklerinin ne olduğu; kriz konusunun liderin gündem konusu olarak tercih edilmesi,
 - Kamuoyunun önceliğinin liderin öncelikleri bağdaşması,
 - Askeri darbe gibi liderlerin istemleri dışında sisteme yönelik müdahalenin olmaması,
 - Siyasi sorumluluğu elinde bulunduran lider karşısında siyasi adayların nitelikleri,
 - Seçmenin siyasi oylamaya katılım oranı,
 - Seçimlerin rakip partiler arasında eşit koşullar içerisinde gerçekleştirilebilmesi
- zorunlu koşullar olarak belirlemektedir.

3.4 Çatışma-Barış İlişisine Lider Etkisi

Araştırmanın temel amacı iki ülke arasındaki uyuşmazlık-çatışma-kriz ilişkisi içerisindeki döngüde karar alma birimlerinin ne derece etkili olduğunun incelenmesinden oluşmaktadır. Bu nedenle eğer karar alıcılar iyi niyetleri ile hareket ederseler bu döngüden kurtulmaları mümkün olabilir miydi sorusuna çalışma boyunca cevap aranmıştır. Çalışma süresince neden Atatürk-Venizelos'un kurduğu ilişkiyi tarafların inşa edemeyişi sorgulanmıştır. Taraflar birçok kez müzakere masasına oturmuşlarsa da çatışma çözümü aşamasına gelememişler güven artırıcı önlemler kapsamında zaman zaman anlaşabilmişlerse de uyuşmazlıklarını tartışma-konuşabilme- birbirlerini suçlamadan dinleyebilme aşamasına gelemedikleri görülmektedir. Bu anlamda araştırmanın sonucunda neden Venizelos ve Atatürk ile kurulan ilişkinin diğeri liderler ile kurulamadığı sorusu ister istemez soru işareti olarak belirlemektedir.

Bir lider ne zaman davranış değişikliği gösterir? Çatışmadan tercihindan uzlaşma tercihinin gerçekleştirilmesini etkileyen faktörler nelerdir? Diye sorduğumuzda çalışma kapsamında bu sorunun temel cevabı liderlerin temel değer ve önceliklerine zarar verebilecek bir tehdit olmaktadır. Lider değiştiğinde dış politika değişmiyorsa (sonuç bölümünde bu soru cevaplanmaya çalışılmaktadır) liderdeki değişimle birlikte dış politikada değişme eğilimi söz konusuysa, peki lideri değiştirmeye zorlayan nedir? Türkiye ve Yunanistan arasında en uzun dönemli yakınlaşmanın 1930-1955 ve 1999-2020 (yazına kadar) arası zaman dilimi olduğu görülmektedir. Bu dönemde

çatışmadan uzlaşmaya geçişte birinci dönemin siyasi lideri Venizelos olurken ikincisi ise Simitis'tir. Aynı zaman dilimleri içerisinde Yunanistan özelinde çatışmadan uzlaşmayı tercih eden liderlerin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Liderlerin uluslararası sistemi ve içsel koşulları/yapıyı değerlendirmesi bu anlamda dikkate değer olmaktadır.

Bu noktada kısaca dönemin Yunanistan başbakanı Venizelos'un kişiliğinden, liderlik özelliklerinden de bahsetmekte fayda vardır.¹⁶¹⁶ Venizelos'un gençliğini, Girit'te Müslümanların ve Hristiyanların çatışma halinde olduğu bir ortamda geçirmiştir. Venizelos hem bir gazete yazarı hem de Giritli ünlü bir avukattır. Lider görev ve sorumluluk bilincine sahiptir. Mesela o dönemde Hristiyanlar ve Türkler arasında çatışmalar devam ederken üç Hristiyan tarafından öldürülen Tevfik Bey'in davasını kimse üstlenmek istemezken Hristiyan bir avukat olarak Venizelos davayı üstlenmiş ve suçluların idam ile cezalandırılmasını sağlamıştır. Venizelos aynı zamanda özerk Girit'in Yunanistan'a bağlanması için Osmanlı'ya karşı mücadele ederken diğer taraftan Girit içerisinde siyasi ve hukuki reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini hazırlıksız bir savaşın Yunan toplumun varlığını tehlikeye sokabileceğini savunmuştur. Özerk yönetim altında büyük güçlere karşı girişilecek bir savaş Yunan halkının yok olması anlamına geleceğinden Venizelos aynı zamanda bir süreliğine toplumun işgal altında yaşaması gerektiğini savunmuştur. Toplumlar arası kutuplaşma giderek artınca ise Venizelos reformlardan bir sonuç alınamayacağı düşüncesi ile enosisi savunmaya başlamıştır. Venizelos; Balkan savaşları ile Yunanistan topraklarını ikiye katlayan Yunanistan'ı 'Megali İdea'ya en fazla yaklaştıran lider olarak tarihe geçmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde ise Krallık yönetiminin aksine Yunanistan'ı ihtilaf devletlerinin doğal bir müttefiki olarak algılamış ve Bulgaristan'ın önce Sırbistan'a ve sonrasında Yunanistan'a saldıracağı inancına sahip olan lider Yunanistan'ın savaşa girmesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü Venizelos'a göre Türkiye'nin savaşa girmesi ve kazanması durumunda Küçük Asya'da Türkiye Helenizmi yok edebilir. Türkiye'nin yenilmesi durumunda ise Küçük Asya yabancıların egemenliği altına girecektir. Bu anlamda Yunanistan batı ittifakının

¹⁶¹⁶ A. Lilly Macrakis, "Venizelos' Early Life and Political Career in Crete, 1864–1910", **The Trials of Statesmanship**, ed. Paschalis M. Kitromilides, (Edinburg: Edinburgh University Press, 2006): 37-83.

yanında savaşa girmediği sürece kaybeden olacaktır.¹⁶¹⁷ Ancak 1920 yılında gerçekleştirilen seçimlerle Venizelos iktidarını kaybetmiş, Yunanistan'daki İhtilal Komitesi'nin isteği ile Lozan'da Yunanistan'ı temsil etmiş ve 1928 yılında yeniden Başbakan olmuştur. Liderin biyografisinden anlaşılabacağı üzere liderin siyasi evren algısı ve gerçekliği savaş/çatışma ve Türklere karşı mücadele üzerine kuruludur. Bu durumu Lozan'ın başlangıcında İsmet İnönü'nün "Mösyö Venizelos'u, bütün siyasi hayatında başlıca Türk düşmanı bir politikacı olarak tanıdım. Kendisine o gözle bakıp konuşuyorum... Onun için Mösyö Venizelos ile çok dikkatli temas ediyorum. Her sözünü, her halini manalandırmaya çalışıyorum"¹⁶¹⁸ algısı üzerinden de okumak mümkündür. Ancak Venizelos'un İnönü'ye her zaman sorduğu "Milletlerimize maziye unutturup, dost komşular münasebeti tesis edebilecek miyiz?" sorusuna Türk karar alıcılardan yanıt araması İnönü'de olumlu intiba yaratmıştır.¹⁶¹⁹

Anlaşılabacağı üzere Venizelos düzen/uyum-çatışma arasında çelişkili bir karakter yapısına sahiptir. Çatışmadan barışa dönüşen karakter yapısında, uluslararası sistem algısının yanı sıra liderin gerçekçi yaklaşımının ve pragmatikliğinin belirgin olduğu söylenebilir.

1928 yılında Venizelos yeniden iktidara geldiğinde, Yunanistan'ın büyük bir savaş altına girmesine yol açacak koşulları değiştirme çabası içerisinde ve Yunanistan'ın güvenliğini tehlike altına sokabilecek Balkanları yönetmeye çalışan tek bir gücün hakim olmasını engelleme gayreti içerisinde olmuştur. 1928 yılında İtalya ile dostluk paktı imzalamış ve sonrasında ise İngiltere ve Fransa'yı ziyaret ederek bu paktın kendilerine karşı olmadığını açıklamıştır. Ardındansa Yugoslavya ile dostluk anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki yumuşama güçlü bir Yugoslavya ve Bulgaristan'ın yeni toprak elde etme teşebbüsleri karşısında, Balkanlardaki güçlü bir devletin hegemonyasını bertaraf edebilecektir. Bu anlamda 1930 Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması ikili ilişkilerde dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu antlaşmaya eklenen 'Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılması'na İlişkin Protokol Venizelos'un gerçekçiliğini de ortaya

¹⁶¹⁷ George Kaloudis, "Greece And The Road To World War I: To What End?", **International Journal On World Peace**, c. 31, s. 4 (2014): 9-47

¹⁶¹⁸ İsmet İnönü, **İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması II**, (Ankara: Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, 1998): 26.

¹⁶¹⁹ **age**, 29.

koymaktadır. Hatzivasilliou'ya göre anlaşma taraflar arasındaki samimiyeti gösteren önemli gelişmelerden biri olma özelliğini taşımaktadır.¹⁶²⁰ Böylelikle, Venizelos yıllardır Yunanistan'ın dönemin koşullarının bir gereği olan silahlanma yarışına katılmama kararı aldığını göstermektedir. Protokol ile varılan süreç Yunanistan'ın iç koşulları; ekonomik öncelikleri ve 1923 Lozan Antlaşması'nın oluşturduğu yeni denge ile doğrudan bağlantılıdır. 1927'de güçlenen Sovyet donanmasına karşı dengelemek amacıyla Türkiye Yavuz isimli gemiyi restore etmeye başlamaktadır. Türkiye'nin savaş gemisinin yeniden ortaya çıkması Yunanistan karar alıcılarını endişelendirmeye başlamıştır. Bu anlamda Yunanistan 1927'den itibaren silahlanma yarışı potansiyeli ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Türkiye'nin donanmasını güçlendirmesi karşısında algıladığı tehdit nedeni ile endişeye kapılan dönemin karar alıcılarının yeni bir gemi alması oldukça maliyetli bir seçenek olacaktır. Diğer taraftan Lozan ile birlikte her iki devlet de statükoyu kabul ettikleri için taraflar arasındaki bir savaş imkânsız hale gelmiştir. Böylelikle Yavuz'u modernize etmesi karşısında Yunanistan'ın silahlanma seçeneğini tercih etmeyişi ve Türkiye'ye önerilen silahların sınırlandırılması protokolü ile statükonun kabul edilmesi taraflara çatışma çözümünde yardımcı olmanın yanı sıra ortak çıkar zemininde de buluşabilmelerinin kapısını aralamıştır.¹⁶²¹ Venizelos'un pragmatikliğini ve gerçekçiliğini gösteren başka bir örnek mübadeleyi yönetim şekli olmaktadır. Venizelos zorunlu göçün nasıl gerçekleşeceği fikrinde oldukça endişeli olmasına rağmen Yunanlıların Türkiye'den çıkarıldığı gerçeğini kabul ederek hareket etmektedir. Daha taraflar arasında mübadele kesinleşmeden Venizelos Milletler Cemiyeti'ne, Amerikan Kızıl Haç Derneği'ne başvurmuş ve onlardan destek alabileceği kanaatine varmıştır. Mübadele süresince Milletler Cemiyeti'nden bir komisyon Yunanistan'da göçün organizasyonunu yönetmiş, komisyona ayrılan giderler dışındaki para ise bölgenin kalkınması, yeni tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, fabrikaların kurulmasına ayrılmıştır. Böylelikle Venizelos göç sorununu dış ekonomik yardımı garantileyecek ekonomik kalkınma programına dönüştürmeyi başarmaktadır.¹⁶²²

¹⁶²⁰ Evanthis Hatzivassiliou, "The 1930 Greek-Turkish Naval Protocol", **DiplomacyveStatecraft**, c. 9, s. 1, (1998): 89-111.

¹⁶²¹ **age.**

¹⁶²² John A. Petropulos, "The Compulsory Exchange Of Populations : Greek-Turkish Peacemaking, 1922–1930", **Byzantine And Modern Greek Studies**, c. 2 s. 1 (1976): 150

Bu anlamda Yunanistan'ın temel önceliği önce kendi evini onarma düşüncesi olmaktadır. Venizelos'un Lozan Antlaşması üzerine görüşleri bu anlamda önemli veriler sunmaktadır:

“Bana barışın imzalanmasıyla ilgili düşüncelerimi soruyorsunuz. Sevr Antlaşması'nı tümüyle hükümsüz kılan Lozan Antlaşması'nı imzalarken duyduğum derin hüznü/melankoliyi sizden nasıl saklayayım. Bu antlaşmanın altına imzamı, ülkeme hizmet sunmanın bilinciyle attım. Yenildik ve diplomatik olarak yalnızdık, bizi yenilgiye sürükleyen bir siyasetin içine girdik, Yunanistan'ı tamamen yıkıma sürükleyen savaşın devam etmesi olanaksızdı. İhtilal, ordunun muhteşem bir şekilde yeniden örgütlenmesini başarırken, biz de savaş döneminin bitmesini ve ülke içinde yeniden örgütlenmeyi sağlayan barışı başardık. Eğer ülke içindeki acıları durdurarak ve yönetimin düzenli işleyişini geri getirerek, özgür seçimler vasıtasıyla ülkeye koşullara uygun yönetim sunabilen ulusal temsilciler oluşturmayı başarırsak, inanıyorum ki artık geleceğe güvenle bakabiliriz.”¹⁶²³

Bu anlamda Venizelos'un Yunanistan'ın Megali İdea düşüncesini sonlandırmaktan başka bir çaresi olmadığını algılaması ve Lozan ile kurulan statükoyu kabul etmesi taraflar arasındaki çatışmanın çözümü için başlangıcı oluşturmuştur. Her iki tarafın da yaşadıkları savaşla büyük bir kayba uğraması sonrasında birbirlerinin varlıklarını kabul etmeleri yeniden iyileşme sürecini beraberinde getirmiştir. Tarafların ilişkilerini daha yapıcı bir aşamaya getirmesinde ise sistemsal faktörler de etkili olmuştur. Tarafların revizyonist devletler Bulgaristan ve İtalya'dan algıladıkları tehdit karşısında ortak düşmana karşı birleşme ihtiyacı ilişkilerinin seyrinde etkili olmuştur. Ortak düşman algısı, karizmatik liderler ya da büyük bir savaş/yıkım o dönemin koşullarında yeni bir birlikteliği beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği'nden algılanan tehdit ve Amerika'nın NATO'nun güney kanadına verdiği ehemmiyet yine 1950'lerin ortalarına kadar tarafları arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamıştır.

Bu anlamda devletler arası barışçıl ilişkiler Kantçı yaklaşımların sunduğu gibi kurumsal yapıların kurulması, ekonomik işbirliği, kültürel değişim programları, toplumlararası yürütülen projeler ile değil uluslararası sistemin gerçekliğinin bir sonucu olarak devletler arasında başlamaktadır.

¹⁶²³ “Venizelos'un Lozan Barış Antlaşması'nı İmzaladıktan Sonraki Hisleri ve İzlenimleri Hakkında Yunan Basınına Verdiği 24 Temmuz 1923 Tarihli Demeci”, **Arxeio Eleftherios Venizelos**, Mouseio Benaki, Fakelos: 269-51, 173-269-51, (Eleftherios Venizelos Arşivi Benaki Müzesi-Yunanistan)'den aktaran Çağla D. Tağmat, “Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies**, c. XIV, s. 29 (2014-Güz/Autumn): 163.

Bu bağlamda Ripsman üç koşulun varlığının sürekli çatışma halini sonlandırabileceğini önerir.¹⁶²⁴ Birincisi yukarıdan (top-down) başlatılan barış sürecinde büyük bir güç tarafından tehdit algılandığında o tehdidin dengelenmesi amacıyla düşmanlıklar bir kenara bırakılabilecektir. İkinci olarak hegemonik istikrar teorisinin önerdiği şekilde bölgede hegemon bir devlet güvenliğin garanti altına alınması amacıyla sahip olduğu maddi ve askeri siyasi gücü bölgesel istikrarın sağlanması için kullanabilir. Üçüncü olarak ise liderlerin iktidarlarını kaybetme kaygısı, kendi statülerini koruma güdüsü onları barış için motive edici olabilmektedir. Örneğin Türkiye ve Yunanistan arasındaki düşmanlık ilişkisine benzer bir ilişkiyi İsrail ve Mısır üzerinden de okumak mümkündür. Eğer düşman devlet ile uzun süre süren çatışma maliyetli hale geliyorsa hükümet iktidarını kaybetme riskini alarak (seçim, darbe, devrim) hükümet çatışmayı sonlandırmak için adım atabilmektedir. Toplum çatışmayı sürdürmede istekli olsa bile Mısır-İsrail çatışmasında ABD'nin ekonomik yardım paketi, Mısır lideri Sedat'ın 1973 savaşında Sovyet silahlarının ve Sovyetlerin gücü ile Sina'nın güvenliğini sağlamayacağını anlaması, sadece ABD'nin İsrail üzerinde nüfuz sağlayabilecek tek güç olduğunu düşünmesi, Mısır'da ekonomik zorluklar nedeni ile ortaya çıkan halk isyanları liderin İsrail ile gerçekleştirdiği barış sürecinde etkili olmuştur.¹⁶²⁵ Oysa Kut'un da belirttiği gibi Türkiye ve Yunanistan arasında "Amerika Doğu Akdeniz'de barış ve istikrar istiyor diye" bir anlaşma sağlanması olası gözükmemektedir.¹⁶²⁶ Üçüncü bir gücün dayatması ve tarafların çatışmanın getireceği maliyetten ziyade taraflar barışın getireceği kazançları düşünebilecek aşamaya gelememektedirler. Sedat'ın Knessette'ki konuşmasındaki gibi uzun süren çatışmaların sonlandırılabilmesi için öncelikle psikolojik bariyerlerin aşılması gerekmektedir. Oysa Ecevit Sedat'tan çok daha önce çatışan taraflar arasındaki engellerin psikolojik olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶²⁷ Bu anlamda Volkan ve Itzkowitz taraflar arasındaki çatışmanın psikolojik nedenlerini şöyle açıklar:¹⁶²⁸

"...Helenizmin ve Megalo İdea'nın kışkırttığı irredentist emelleri tümüyle gerçekleştirmenin olanaksızlığı ortaya çıkınca, kayda değer başarılarına karşın Yunan milliyetçiliği

¹⁶²⁴ Ripsman, "Top-Down Peacemaking", 257.

¹⁶²⁵ age.

¹⁶²⁶ Şule Kut, "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 2004): 523.

¹⁶²⁷ Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz, **Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular**, çev. Banu Büyükkal, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2002): 226-227.

¹⁶²⁸ age.

tamamlanmamış, başarısız ve yarım kalmış oldu. Yunanlılar daima başarılarını kazandıklarıyla değil, arzuladıkları hedeflerle gerçek arasında algıladıkları uçurumla ölçer gibidirler. Bugünün dünyasında Helenizmin ‘nihai sınırlarına’ ulaşmak olanaksız olduğundan, görünürde Yunanlılar Yunanistan’ın şimdiki sınırlarına ilişkin sürekli bir engellenmişlik duygusuyla yaşamaya mahkûmdurlar. Hava sahası, kara suları ve kıta sahanlığının durumunun Yunanistan’la Türkiye arasında tartışmalı olması da bu engellenmişlik duygusunu körüklemektedir. Yunanistan’da yası tutulacak olayların çok sayıda olması, seçilmiş zaferlerden ziyade seçilmiş travmalarla daha çok uğraşıldığının bir göstergesidir. Kurbanlaştırılmış olmak aynı zamanda irredandist emelleri güçlendirir, Megalo İdea’yi canlı tutar ve engellenmişlik duygularına katkıda bulunur. Bir çatışmada genellikle daha büyük ve güçlü olan taraf daha atılımcı ve diğer taraf daha çekinik ve içe dönüktür. Türk-Yunan çatışmasında öyle görünüyor ki sıklıkla inisiyatif alan Yunanistan olmuştur; buna karşın Türkiye savunmada kalmıştır. Bu olağandışı durum Türkiye’nin Yunanistan’ı kışkırttığı izlenimi uyandırır. Daha küçük olan taraf olmasına karşın Yunanistan korkusunu üzerinden atıp bir kahramanlık yolunu seçmeye zorlanıyormuş gibi bir görünüm yaratmaktadır. Bu farklılıkların dışında iki ülke, ikisinin de geçmiş kayıpların yasını henüz tutamamış olmaları ve geçmişteki incinmelerini aşamamış olmaları açısından birbirine benzer.”

Bu anlamda Yunanistan ‘Konstatinopolis’in yasını tutamamış Türkiye ise kaybetmiş olduğu imparatorluğunun yasını tutamamış, yas tutma süreci gerçekleşmeyince ise sahip olunan suçlayıcı tavır barış için sorumluluk alamama duygusunu da beraberinde getirmiştir.

Tarafların ‘seçilmiş travmalar ve kazanılmış zaferler’ davranışı ile hareket etmelerinden başka asimetrik ilişkinin de varlığı tarafların uzlaşmaktan öte konuşamamalarında dahi etkili olmaktadır. Simetrik bir ilişki içerisinde taraflardan biri karşı tarafın refahına ya da kendi amaçlarına eşit bir şekilde ilgili duyuyorken eşit taraflar win-win esasına dayalı soru çözücü bir ilişki içerisine girebilmektedirler. Simetrik ilişki içerisinde her iki tarafı da tatmin edebilecek bir çözüme ulaşabiliyorken asimetrik bir ilişki içerisinde taraflardan biri kendi amaç ve hedeflerinden çok karşı tarafın refahı ve amaçlarına odaklanmaktadır. Dolayısı ile her iki tarafı da tatmin edebilecek bir çözüm bulmak zorlaşmaktadır. Çünkü karşı tarafın olası kazancı kendi kaybı anlamına geleceğinden taraflar, sıfır toplamlı bir ilişkiden çıkamamaktadırlar. Dolayısıyla asimetrik bir ilişki taktiksel sorun çözümüne yol açmaktadır.¹⁶²⁹ Asimetrik bir ilişki içerisinde güçlü olarak nitelendirilen taraf daha kolay müzakere seçeneğini tercih edebilen davranışlarda bulunabilmektedir. Güçsüz taraf ise algılamış olduğu güç kaygısı nedeni ile eğer bir müzakereye oturacaksa bu durumda ödün vereceği düşüncesi ile hareket etmektedir.

¹⁶²⁹ C.R. Mitchell, “Classifying Conflicts: Asymmetry and Resolution”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, c. 518, s. 1 (Nov., 1991): 23-38.

Asimetrik bir ilişki içerisinde Yunanistan, Türkiye'nin olası bir kazancını kendi kaybı olarak görmeye eğilimlidir. Bu anlamda Yunanistan Soğuk Savaş sırasında ABD- BM-NATO aracılığı ile izlediği dengeleme siyasasını Soğuk Savaş sonrası dönemde bir taraftan silahlanma yani iç dengeleme siyaseti diğer taraftan dış dengeleme siyaseti ile Avrupa Birliği ve ABD ile kurduğu ikili ilişkiler üzerinden yürütmeye başlamıştır. Örneğin Dokos, Yunanistan'ın karar birimlerinin “niyetler çabucak değişebilir ama askeri kapasite devam eder” anlayışına dayandırması gerektiğini söyler.¹⁶³⁰ Bu anlamda Yunanistan karar birimleri her zaman için Türkiye ile göreceli askeri güç dengesini korumak zorundadır çünkü ancak bu şekilde Türk tehdidi dengelenebilir. Bu sebeple de Yunanistan daha fazla silah satın almayı silahlarını modernize etmeli, ordusunu eğitmeli ve ortak operasyonlara katılmalıdır. Asimetrik ilişki içerisinde Avrupa Birliği ise Türkiye'nin hegemonyacı talepleri karşısında güvenlikleştirme aracı olarak görülmektedir.¹⁶³¹ Bu anlamda Türkiye'nin 1999 Helsinki Bildirisi ile AB üye adaylığı kabul edilirken diğer taraftan ‘garantör devletlerin rızası olmaksızın KRY'nin uluslararası bir birliğe girmesi’ sağlanmaktadır. Diğer taraftan 2004 yılına kadar Türkiye'nin tezindeki gibi ikili görüşmeler arasında taraflar arasındaki Ege anlaşmazlıklarının çözülmediği takdirde Yunanistan'ın tezindeki gibi UAD ile çözülmesi gerekmektedir.¹⁶³² Diğer yandan Yunanistan'ın Türkiye'nin daha fazla önemsendiği ve dolayısıyla Türkiye karşısında küçük olarak algılanacağı kaygısı taraflara arasındaki ilişkilerin iyi seyrettiği dönemde de devam etmiştir. Örneğin, 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama'nın Türkiye'yi ziyaret ederken Yunanistan'a ziyarette bulunmayışı muhalefet partileri tarafından ‘dış politikada acizlik’ olarak nitelendirilmektedir.¹⁶³³

Bölümün başına dönülecek olursa 1928 yılında Venizelos dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu şahsi mektubu ile dostluk/işbirliği arzusunu dile getirebilirken 1970'lerde Karamanlis parlamentodan gerçekleştirdiği hitabet ile üstelik

¹⁶³⁰ Thanos P. Dokos, “Greece in a Changing Strategic Setting”, **Greece in Twentieth Century**, ed. Theodore A. Couloumbis, Theodore Kariotis, Fotini Bellou, ELIAMEP, (2003): 53

¹⁶³¹ Charalambos Tsardanidis, Stelios Stavridis, “The Europeanisation Of Greek Foreign Policy: A Critical Appraisal”, **Journal Of European Integration**, c. 27, s. 2 2005: 217–239.

¹⁶³² Melek Fırat, “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c. 4, s. 1 (2004): 47-79.

¹⁶³³ Stelyo Berberakis, “Komşu Kıskançlık Nöbetine Tutuldu”, **Sabah**, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2009/03/10/komsu_kiskanclik_nobetine_tutuldu, [22.09.2020]

her iki ülkenin kolektif savunma örgütünün üyesi olmasına rağmen Türk hükümetine saldırmazlık paktı teklifinde bulunmaktadır. Bu anlamda Yunanistan'da en ılımlı/siyasi evren ile uyumlu karar alıcıların dahi stratejik/taktiksel davranışlarıyla Türkiye'yi kendi iç sorunlarıyla boğuşur göstermekten sakınmadıklarını söylemek yanıltıcı olmayacaktır.¹⁶³⁴ Öyleyse 'bir liderin algı değişimine yol açan kaybetme korkusu mu olmaktadır?' sorusuna çözüm önerileri başlığı altında değinilecektir.

3.4.1. Çözüm Önerileri

Aslında taraflar çatışma çözümünü nasıl gerçekleştirebileceklerinin bilincindedirler. Bu anlamda 1988 Davos Zirvesi, 1997 Madrid Deklarasyonu'nda çatışma çözümü, güven artırıcı önlemler oluşumuna yönelik irade beyanlarını görmek mümkündür. 1988 Davos görüşmelerinde siyasi karar birimleri yayımladıkları ortak bildiri ile:¹⁶³⁵

- Taraflar arasında birikmiş katılmış sorunların istismarının engellenmesi için iyi niyet ve çok çalışma gerektiğini vurgulamışlar,
- Okul kitaplarının da katılmış sorunları pekiştirdiği kanaatinde olmuşlar,
- Ekonomik işbirliğini sağlayacak komite ile güven ilişkisini kuracak görüş ayrılıklarını sonlandıracak başka bir komite kurulmasına karar vermişler,
- İş adamları ve askeri yetkililer arasında arasındaki temasın artırılmasında anlaşmışlar,
- Ülke başbakanlarının en az yılda bir kere olmak üzere ziyarette bulunmalarını ve başbakanlar arasında doğrudan telefon hattı kurulmasını kararlaştırmışlardır.

1997 Madrid Mutabakatında ise:¹⁶³⁶

- Barış, komşuluk, işbirliğinin geliştirilmesi için taahhüt,
- Birbirlerinin egemenliklerine ve uluslararası anlaşmalara saygı, Ege'de meşru, hayati çıkarlarına, endişelerine saygı,

¹⁶³⁴ Güliden Ayman, "Türk Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit", **Türk Dış Politikasının Analizi**, ed. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 2004): 503.

¹⁶³⁵ "Çözüm İçin Zaman Gerekıyor", **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1988, 11

¹⁶³⁶ "Ege'de Barışa Dev Adım", **Hürriyet**, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/egede-barisa-dev-adim-39254221>, [22.09.2020].

- Tek taraflı eylemlerden sakınılması,
- Anlaşmazlıkların ortak rıza paralelinde kuvvet kullanma ya da kuvvet kullanma tehdidi olmaksızın barışçıl araçlarla çözümü

çerçevesinde anlaşmaktadırlar.

Oysa, 1988 Davos görüşmelerine rağmen Papandreou “Yunanistan’ın Ege’deki karasularını hatta hava sahasını isterse 12 mile çıkarmaya hakkı vardır” açıklamasında bulunurken 1997 Madrid Deklarasyonu sonrasında Simitis: “12 mil konusu uluslararası kuruluşlarla Yunanistan’ı ilgilendiren bir konudur. Yunanistan istediği zaman 12 mile çıkacaktır” açıklamasında bulunmaktadır.¹⁶³⁷

Bu anlamda Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkinin; bir tarafın uzlaşmaya açık olması diğer tarafın taktiksel/stratejik olarak müzakereyi tercih ederken uzlaşmayan tavrını devam ettirmesi dolayısı ile işbirliğinin oldukça sınırlı oluşu, taraflar arasındaki güven eksikliği, sıcak bir çatışma olasılığı birbirlerinin temel değer ve önceliklerini tehdit edebilecek girişimleri ve bu faktörlerin uzun zamandır tekrarlaması nedenleri ile uzayıp giden çatışma (intractable conflict) olarak tanımlanması mümkündür. Azar, Jureidini ve McLaurin taraflar arası süre giden çatışmalarda şu faktörleri gerekli görmektedir: çatışmanın sürekliliği ve yoğunluğunun değişimi, tüm alanlara sıçrayabilir olması, tarafların normal ilişki düzeyinde kalabilmeleri için dengeleyici güçlerin varlığı, gerilimli düzeye vardıklarında gerilimden çıkışta zorluk, çatışmanın bitebileceğine dair bir beklentinin yoksunluğu.¹⁶³⁸ Diğer yandan taraflardan birinin statükoya bozmaya eğilimli olması fırsat elde etme/isteme seviyesinin yüksekliği çatışmayı sürekli kılan başka bir neden olmaktadır.

Bar-Tal, çatışmayı canlı tutan (ethos of conflict) 8 toplumsal inançtan bahsetmektedir.¹⁶³⁹ Buna göre, *bir tarafın kendi amaçlarının haklılığına dair toplumsal inançlar*; kendi amaçlarını rasyonelleştirme, *güvenliğe dair toplumsal*

¹⁶³⁷ Murat İlem, “Saldırmazlık Paketi İmzaladık”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1997, 9.

¹⁶³⁸ Edward Azar, Paul Jureidini and Ronald McLaurin, “Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East”, **Journal of Palestine Studies**, c. 8, s. 1, (1978): 41–60.

¹⁶³⁹ Daniel Bar-Tal, “From Intractable Conflict Through Conflict Resolution To Reconciliation: Psychological Analysis”, **Political Psychology**, c. 21, s. 2 (Jun., 2000): 351-365

inançlar; bireysel ve ulusal güvenliğe yapılan vurgu, *kendisinin prestijine verdiği öneme dair toplumsal inançlar*; kendi toplumunun biricikliğine üstünlüğüne değerlerine yönelik ilgi, *kendisini kurbanlaştırma*; düşmanın kötü davranışlarını hak etmediği düşüncesi, *hasmın gayri meşrulaştırılması*; rakibini negatif siyasi etiketleme, *vatanseverliğe dair toplumsal inançlar*; ülkenin ve toplum adına sadakat bağlılık fedakarlık propagandasının gerçekleştirilmesi, *birliğe dair toplumsal inançlar*; çatışma halinin dış tehdide karşı birleşme aracı olarak görülmesi, *barışa dair toplumsal inançlar*; toplumda istenen nihai arzusunun barış olduğu düşüncesidir. Tüm bu inançlar toplumun algısını, davranışını, eylemlerini belirlemekte bu inançların siyasi, askeri, ekonomik faktörlerle pekiştirilmesi ise çatışmaya neden olabilmektedir. Bu anlamda yazara göre sürekli bir çatışmanın sonlanabilmesi toplumsal inanç değişimine bağlı olmaktadır. Bu ise her iki ülke siyasi karar alıcılarının toplum içerisinde değişimi kabul edecek rıza üretebilmesi ile mümkün olmaktadır. Toplumsal inançların, eğitim, basın, medya ve kitaplar ile beslenen yönü, liderlerin konuşmaları, TV programları topluma yerleşmiş ve toplumda varlığını korunmaya devam etmektedir. Toplumda başka bir gerçekliği görmeyen neslin varlığı ile üretilen semboller, mitler aynı inançları yeniden üretmektedir. Ulus-devletin siyasi sınırları belirlenirken travmaları, düşmanlıkları, insani trajedileri de geleceğe aktarılmaktadır. Bu anlamda medya ve basının canlılığı, okullarda okutulan tarih kitapları önyargılı yaklaşımların pekiştirilmesine neden olmaktadır. Topluma yerleşen sosyo-psikolojik birikim, çatışmanın yapısının karmaşıklığını basite indirgeyerek sadece siyah ve beyaz çerçeveden gerçekliğe bakmaktadır. Toplumda seçilmiş önyargılar çarpıtılmış bilgiye yol açmaktadır. Toplumların hissettikleri negatif duygular düşmandan gelen pozitif bir bilginin reddine yol açabilmekte bu da görüşmelerin yenilenmesini uzlaşma sürecini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla sosyo-psikolojik birikimin yol açtığı katılımlığın esnekleştirilmesi çatışmaya dair anlatıların yeni bilgiye ışığında değerlendirilmesinin sağlanması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda nesil/özne değişikliğinden ziyade öznelerin nesneleri (basını, medyayı, kitapları) dönüştürmesi ikili ilişkilerin gelişimine yardımcı olabilecektir. Toplumsal değişimi beraberinde getirecek barış formasyonunun inşasında ise temel aktörler okullar, medya, sivil toplum

örgütleri, aydınlar ve liderler olmaktadır.¹⁶⁴⁰ Ortak tarih kitabı yazımı uzlaşma sürecinde önemli bir role sahiptir ancak böyle bir girişim uzlaşma sürecinin sonlarında ortaya çıkabilmektedir.¹⁶⁴¹

Brecher ise Azar'ın sunduğu çatışmanın sürekliliği teorisini geliştirerek çatışmaların köklerinin eskiye dayanması ve benzer konularda tekrarlayabilen niteliğe sahip olduğundan dolayı çatışmaların yeniden tetiklenebileceğini dolayısı ile çatışmaların süreçsel bütünlüğünü içerisinde barındırdığını söyler.¹⁶⁴² Krizlerin ayrıca tekrarlayan çatışma özelinde ortaya çıkması taraflar arasındaki yaşanan krizlerde şiddet seviyesinin artmasına neden olabilmektedir.¹⁶⁴³

Diğer taraftan liderlerin temel değerlerine olan tehdit ve risk arttıkça değerlerini korumak amacıyla çalışma özelindeki krizlerde de incelendiği üzere şiddet araçlarına başvurma olasılığı yükselmektedir. Her iki tarafın da varlıklarına, egemenliğine, bağımsızlığına ve bütünlüğüne olan tehditlerin artması krizlerin de şiddetini arttırmaktadır. Bu anlamda Ege ve Doğu Akdeniz'deki sınırların belirsizliğinin giderilmesi ve oluşturulacak yeni statükoya bağlılık iki devlet arasındaki sıcak bir çatışma olasılığını düşürebilecektir. Ancak böyle bir anlaşmaya varılabilmesi oldukça güçtür. Bilindiği üzere Yunanistan Türkiye'nin 'casus belli' kararı karşısında tehdit hissettiğini böyle bir tehdit altında ise Türkiye ile görüşemeyeceğini savunmaktadır. Türkiye ise Ege'de egemenlik haklarını ihlal edecek bu girişim karşısında önleyici-caydırıcı tedbir olarak yaklaşımını devam ettirme zorunluluğu hissetmektedir. Böyle bir durum ise tarafları güvenlik ikilemi ile başbaşa bırakmaktadır. Dolayısıyla egemenlik ve aidiyete ilişkin meselelerde bir tarafın mevcut statükoyu ihlal ederek elde edeceği kazanç diğer tarafın kaybı anlamına geleceğinden krizlerin askerileşme

¹⁶⁴⁰ Daniel Bar-Tal, Yigal Rosen, "Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models", **Review of Educational Research**, c. 79, s. 2 (Jun., 2009): 557-560.

¹⁶⁴¹ Daniel Bar-Tal, Neta Oren, Rafi Nets-Zehngut "Sociopsychological Analysis Of Conflict-Supporting Narratives: A General Framework", **Journal of Peace Research**, c. 51, s. 5, (September 2014):662-675.

¹⁶⁴² Michael Brecher, **The World of Protracted Conflicts**, (Maryland: Lexington Books, 2016): 145-146.

¹⁶⁴³ Türk dış politikasında tekrarlayan çatışmaları karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışma için bkz. Ayşe Küçük, "Türk Dış Politikası Açısından Tekrarlayan Çatışmalar: Algı, Söylem, Siyasa", (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000)

olasılığı da artmaktadır.¹⁶⁴⁴ Bu krizler toplumun duygularını, aidiyet algısını, küçük bir tahrik unsuru ile tıpkı 1996'da Kardak'ta Kilimlili bir papaz ve belediye başkan yardımcısının adaya çıkıp bayrak dikmesi gibi tetikleyerek krizlere yol açabilmektedir. Böyle olunca da akıl ve mantıktan ziyade duyguların ne kadar önemli olduğu ön plana çıkmaktadır. Zamana yayılan krizlerin Doğu Akdeniz gibi egemenlik meselelerine dair olanların ise uluslararası krize doğru evrilebilecek nitelikte olduğu günümüzde gözükmemektedir. Ancak üçüncü aktörlerin çatışmaları sonlandırıcı olmasından ziyade krizlerin tırmanmasını dizginleyici rollerinin geçerliliğini koruyan tarihsel bir gerçeklik olduğu söylenebilir. Kıbrıs meselesinde de üçüncü aktörler önemli bir role sahip olmuşsa da 1955'te Eden Planı ile başlayıp 2004'te Annan Planı'na gelinen süreçte çözümsüzlüğün çözüm olarak kabul edildiği görülmektedir. Makarios-Denktaş görüşmeleri, toplumlar arası görüşmeler olan Richard Holbrooke'un inisiyatifi ile başlatılan yakınlaşma görüşmeleri gibi birçok çatışma çözücü girişimler denenmiştir. Bunların dışında ise Burton (1966), Talbot (1963), Kelman (1979, 1984), Fisher (1990, 1991, 1993), gibi çatışma çözümünde önemli akademisyenlerin öncülüğünde workshoplar ve seminerler gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁴⁵ Diğer taraftan Bülent Ecevit'in de vurguladığı gibi adada 30 yıldır sıcak bir çatışma gerçekleşmemiştir. Bu anlamda mevcut statükoyu kabul edecek bir anlaşma sorunun çözümünde yeterli olabileceken tarafların 'seçilmiş travmaları ve kazanılmış zaferleri' ile hareket eden sorunun psikolojik ve adanın da üçüncü aktörlerin müdahalesine açık jeostratejik önemi böyle bir anlaşmanın oluşumunu engelleyebilmektedir.

Toprak ve egemenlik algılarının yanı sıra Kirbakı'ya göre Türkiye ve Yunanistan arasındaki çatışmanın sürekliliğinin değişmesi neslin değişimine bağlıdır:¹⁶⁴⁶

“...Meydana çıkıp akşamları kahve içiyorum. Bana 'Erdoğan savaş mı istiyor? Ne olacak?' diye soruyorlar. 'Türkiye'nin gündeminde Yunanistan yok' diyorum. Sorun, Yunan medyasında. Eğitimden kaynaklanan bir sorun var. İlişkilerin düzelebilmesi için, ben Kıbrıs için de buna inanıyorum, neslin değişmesi lazım. Kıbrıs'ta da çözülecekse, 1974 sonrası doğanların etkili olması lazım. Kıbrıs'ta birbirinin evine girip annesini babasını öldürmüşse ben bunu unutmam...”

¹⁶⁴⁴ Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı**, 73-74

¹⁶⁴⁵ Ronald J. Fisher, “Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse”, **Journal of Peace Research**, c. 38, s. 3, (May, 2001): 307-326.

¹⁶⁴⁶ “Türkiye Bizi Caretta Carettalar Gibi Koruyor”, **AA**, <https://www.aa.com.tr/tr/roportaj/turkiye-bizi-caretta-carettalar-gibi-koruyor/1275071>, [22.09.2020]

Yunanistan'da siyasi karar birimlerinin çoğunluğunun bir göç geçmişi olduğunu, göç/savaş neslinden geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Atatürk ve Venizelos gibi aynı imparatorluğun iki farklı velayetinde yetişen iki siyasi lider günü geldiğinde yan yana gelebilmeyi başaramışlardır. Menderes, Yunanistan'ın yaktığı Aydın'dan geriye kalan topraklarda yetişen bir siyasetçi olurken Karamanlis ise henüz Osmanlı'nın hakimiyetinde iken Serez'de doğmuş ve çocukluğunda Balkan harbine, gençliğinde 'Küçük Asya' felaketine tanıklık etmiştir. Eğer bu liderler bir araya gelebiliyorsa daha ileri neslin de konuşamaması için bir sebep yok gibidir. Ancak liderler düzeyindeki ilişkinin topluma aktarılması toplumsal inançlardaki değişim liderlerin tutarlılığını sürdürebilir barış arzusunu gerekli kılmaktadır.

Peki iki ülke arasındaki çatışma ilişkisi barışı ilişkisine nasıl dönüşebilir? Halperin ve Dal çalışmalarında beklenti teorisinin çatışma çözümünden önce algı değişikliğine katkıda bulunan yönünü ele almaktadır.¹⁶⁴⁷ Bu anlamda sosyo-psikolojik birikimler olası çözümlere engel olan en önemli psikolojik engelleri oluşturmaktadır. Kayıplara dair var olan bilgi kazançlara dair olan bilgiden daha etkilidir. İnsan doğası gereği sahip olacağı elde etmediği bir şeyi kazanmaktansa zaten elinde olan kazandığı bir şeyi kaybetmekten daha çok endişe eder. Bu anlamda kayıplara dair oluşabilecek harekete geçirici inançlar değerlendirme ve yargılama sürecinde önemli bir rol oynayabilecektir. Böylece mevcut çatışma halinin zaman içerisinde kazançtan ziyade kayıp getirdiğine dair bir inanç, geçmişin bedeline dair neler kaybedildiğinin ortaya çıkarılması ile çatışmanın yol açtığı zarara toplumsal ve ekonomik yoksunluğa dair bir çerçeve ortaya konabilir. Bu anlamda Venizelos ve Simitis ile başlayan geçici barış sürecinin benzerliği dikkat çekicidir. Venizelos kendi ekonomik/siyasi iç koşullarını iyileştirme düşüncesinde olmuş böylelikle mevcut statüko kabul edilerek Yunanistan'ın ulusal ve uluslararası refahına odaklanmıştır. Simitis de Papandreou'nun Yunanistan'ın Avrupa içerisinde sürekli zorluk çıkartan imajına zarar veren eylemlerden ziyade Türk tehdidini AB içerisinde izlediği dengeleme siyaseti ile Türkiye'den gelebilecek olası bir zararı güvence altına almış ve ulusal kalkınmaya

¹⁶⁴⁷ Daniel Bar Tal, Eran Halperin, "Societal Beliefs and Emotions as Socio-Psychological Barriers to Peaceful Conflict Resolution", **Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture**, c.19, s. 3 (2014), <https://pij.org/articles/1535/societal-beliefs-and-emotions-as-sociopsychological-barriers-to-peaceful-conflict--resolution>

odaklanmıştır. Bu durumda asimterik güç ilişkisi içerisindeki taraflardan kendisini ‘güçsüz’ olarak algılayan aktörün ne zamana kendi ulusal/uluslararası refahına odaklansa daha kolay bir ilişki kurulabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Peki barış ilişkisi böyle bir durumda nasıl kalıcı hale gelebilir?

Venizelos’un gerçekleştirdiği gibi en azından bir süreliğine ‘Türk tehdidi’ algısını yıkarak karar alıcılar savunma harcamaları kısıtlandığında elde edilen kazancın getirdiği refahı algılayabileceklerdir. Böylece aslında silah tüketim harcamalarının Türk tehdidi karşısında bir kazanç değil de kayıp olduğu düşüncesi karar vericilerin algı değişimine katkıda bulunabilecektir. Elbette ki bu durumun sadece savunma harcamalarının kısıtlanması ile değiştirilemeyecektir. Ancak en azından Türk tehdidi algısının değişmesine sağlayacağı katkı ile karar alıcıların artık Türkiye’nin tehdit olmadığına dair inançları topluma da aktarılabilecek ve böylelikle sosyo-psikolojik değişim sürecine başlanabilecek, insani, milli, duyguların kısıktırılması ile yeni krizler tetiklenmemesi için adım atılmış olacaktır.

4. SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin gerilimli doğası sebebiyle çalışmanın kapsamı dahilindeki 1955'ten 2020 yılına kadarki 45 yıllık zaman diliminde hemen her liderin döneminde çoğu zaman birden fazla kriz yaşanmıştır. Bu krizler içerisinde taraflar zaman zaman sıcak çatışmanın eşiğinden dönmüşler, sıcak çatışmaya girmişler, insanları göç etmiş, taraflar enerjilerini olası bir savaşa hazırlıklı olma çabası içinde harcamışlardır. Ayrıca iki taraf arasındaki krizler bugünün güncel konusu olan Doğu Akdeniz krizi gibi genellikle başka aktörlerin de dahil olmasıyla uluslararası bir niteliğe bürünmüştür. İki ülke arasında bu kadar yoğun ve her yönüyle çeşitlilik arz eden bu krizler tarihi; çalışmaya zengin bir girdi sağlayarak hem liderlerin hem de krizlerin çok yönlü analizi için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Bu zengin krizler tarihi bugüne kadar birçok araştırmaya konu olsa da genellikle bugüne kimlik, güvenlik ve güç gibi fenomenler zaviyesinden bakıldığı için liderler ile liderlerin algı ve söylemlerinin ana eksen olduğu bir inceleme yapılması bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılan bir unsur olmaktadır.

Özellikle 2000 yılı sonrası dönemde liderlerin karakterleri ve yaklaşımlarının dış politika süreçlerinde daha görünür hale geldiğini görmekteyiz. Bu bağlamda liderlerin karakterlerinin bir parçası olan algılarının da karar süreçlerindeki rolünün ve etkisinin ne olduğunun ortaya çıkarılması ihtiyacı doğmaktadır. Bunu tespit edebilmek için ise karar birimi olan liderlerin algı ve söylemlerinin krizlerdeki etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

Çalışmada incelenen örnek olaylarda liderlerin rolü operasyonel kodları üzerinden analiz edilirken liderlerin temel değer ve öncelikleri neoklasik realizmin öngördüğü üzere içinde bulundukları konjonktür, sistem ve iç yapı üzerinden değerlendirilmiştir.

Böylelikle çalışma kapsamında incelenen 14 dış politika krizinde liderlerin siyasi evren algıları ve izledikleri stratejilerin ancak içinde bulundukları uluslararası ve ulusal koşullar ile birlikte anlam kazandığı görülmüştür. Teorik yaklaşım olarak tercih edilen neoklasik realizmin ara değişken olarak ele aldığı karar biriminin ve içerisinde

bulunduğu stratejik kültür ile birlikte bağımsız değişkenler olan sistemsel koşulları analiz etmesi sonucunda bağımlı değişken olan dış politika çıktıları tanımlanmıştır.

Bu anlamda çalışmanın *birinci çıktısı*; ülkelerin kendi içerisindeki sağ-sol mücadelesinin Türkiye-Yunanistan ilişkilerine yansımaları olmaktadır. Böylelikle Türkiye’de sol bir parti iktidar iken Yunanistan’da sağ bir parti iktidar olduğunda taraflar arasında diyalogun daha kolay yürüyebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda taraflar arasında gerçekleştirilen önemli görüşmelerde farklı siyasi görüşe sahip olan liderlerin varlığı dikkat çekicidir. 1978 Montreux Zirvesi’nde Ecevit-Karamanlis’in iyi niyet beyanlarının, Davos görüşmelerinde Özal-Papandreou’nun, 1997 Madrid Mutakabati’na varılan süreçte Yılmaz- Simitis’in ön planda olduğu, Çıpras ve Erdoğan arasındaki Doğu Akdeniz krizinin ise tırmanma seviyesinin Yunanistan’da sağ iktidar lideri Miçotakis dönemine denk geldiği geldiği gözlemlenmektedir. Her ne kadar 1975 Brüksel görüşmeleri ile Demirel ve Karamanlis arasında tarafların uzlaşabildiği izlenimi sonucu ortaya çıksa da o dönemde Türkiye’nin Ada’ya müdahalesinin üzerinden henüz bir yıl geçmiş ve Yunanistan’ın hala Türkiye’den yeni bir saldırı beklentisi içerisinde olması dolayısıyla kamuoyunda oluşan savaş atmosferinin yatıştırılması nedeniyle müzakere isteğinin olduğu görülmektedir.

Nitekim çalışmanın *ikinci çıktısı* operasyonel kodları incelenen liderlerin siyasi evren algısının çatışmacı ya da uyum/müzakere olmasına rağmen ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda çatışmacı bir liderin şiddet araçlarına sakınabilirken siyasi evreni uyum/müzakere olarak gören karar birimlerinin şiddet araçlarına başvurusu olmuştur. Örneğin, Başbakan Menderes’in 6-7 Eylül Olayları Krizinde çatışmacı olmasına rağmen Ecevit’in müzakereci ama Kıbrıs Barış Harekâtı’nı gerçekleştiren lider olması bu durumu örnekler niteliktedir. 6-7 Eylül Olayları Krizi sırasında Başbakan olan çalışmada siyasi evren ile uyumlu tanımlanan Papagos’un Türkiye’yi karşısına alacak söylemlerden sakınığı gözlemlenirken bu dönemde Yunanistan’daki Türk azınlık insan hak ve özgürlükleri bağlamında en iyi dönemini yaşamaktadır. Diğer taraftan 1964 Kıbrıs Krizi sırasında bloklar arası savaş olasılığından sakınan Başbakan İsmet İnönü döneminde ise Türkiye’deki Yunan uyrukluların sınır dışı edilmesi kararı ile ortaya çıkan 1964 Sürgünleri ile Türkiye’nin azınlıkları araçsallaştırdığı; Rum azınlığın Türkiye’de en zor dönemlerden birini yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu noktada yine tarafların egemenlik hak ve çıkarlarını koruma güdüsünün ön plana

çıkılmaktadır. Papagos'un Kıbrıs'ta Türkiye'nin tepkisini çekmemek adına Yunanistan'ın Türk azınlığın müslüman kimliğini koruma siyasasının aksine Türk azınlığın haklarını kabul eden yaklaşıma sahip olmuştur. İsmet İnönü, Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneklerinin sınırlılığı karşısında Kıbrıs'taki Türk azınlığın haklarını korumak adına Türkiye'deki Rum azınlığı baskı unsuru olarak kullanmıştır. Böylece dış politikanın her alanında etkili fenomenlerden biri olan ulusal çıkar/menfaatleri kriz anında alınan kararlar konusunda da temel belirleyici olarak teşhis etmek yanlış olmayacaktır. Ulusal çıkarları korurken karar biriminin özellikleri ise belirleyici olmaktadır. Örneğin, 1955 krizinde Adnan Menderes'in kararlarını verirken dar bir kadrodan yararlanması, bilgi arayışında olmaması, ani karar verme özelliği nedeni ile riskli kararlar alabildiği söylenebilir. Liderlerin karşısındaki siyasi rakibi davranışlarını kontrol etmeye/değiştirmeye yönelik yaklaşımları ihtiyatlı davranmaktan ziyade liderleri maceracı yaklaşıma sevk edebilmektedir. Oysa siyasi tarihte lider Londra ve Zürih anlaşmalarını imzalayan tarihsel kişilik olarak yerini almaktadır. Böylelikle çalışma boyunca yapılan incelemelerin ortaya çıkardığı temel sonuç dış politika krizlerinde alınan kararlar üzerinde liderlerin siyasal evren algılarının temel belirleyici olmadığı ya da belirleyiciliğinin sınırlılığı olmuştur. Dolayısıyla taraflar arasındaki çatışma ve barış ilişkisi kendini karar vericilerden bağımsız olarak da yeniden üretebilmektedir.

Bu anlamda çalışmanın çıktılarında *üçüncüsü* analiz edilen karar birimlerinin devlet kültüründe ulusal çıkarlara bağlılığın ve devamlılığın, karar birimlerinin devlette devamlılığı sürdürebilecek kapasiteye sahip olmalarının ne kadar önemli olduğudur. Örneğin, Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi sonrasında Azınlık-Geçici Sadi Irmak hükümeti görevde bulunduğunda Amerikan Kongresi tarafından Türkiye'ye karşı ambargo kararının engellenmesi amacıyla hükümet bir şey yapamamıştır. Irmak Hükümetinin Yunanistan'ın kıta sahanlığı sorunun giderilmesi amacıyla Lahey'e gitme önerisine olumlu yaklaşımı karşında bir sonraki hükümeti kuracak olan karar birimi Süleyman Demirel'in meselenin diyalog ile çözülmesi gerektiği tezini savunurken zor durumda bırakmış Türkiye, Yunanistan tarafından tutarsızlıkla suçlanmıştır. Özellikle Türkiye bürokrasisinde asimetrik güç ilişkisi içerisinde kendisini zayıf olarak algılayan taraf olan Yunanistan'ın Türkiye'den ödün almak üzere müzakereyi tercih edebilen karar birimlerine sahip olduğu algısı Türkiye karar vericilerini ulusal çıkarlarda verilecek bir tavizin sonuçlarının iyi hesaplanması

gerekliliğine yönlendirmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başbakanlığı sırasında Kıbrıs meselesinin çözümü ile başlattığı barışçıl pro-aktif siyasetin geçersizliği karşısında ise liderin günümüzde izlediği pro-aktif siyasanın güç sembolleri ile desteklemesini etkilemiştir. Elbette ki o dönemde uluslararası sistemde AB'nin Avrupa'da bütünleşme stratejisi ile kendisini yenileyen geliştiren bir kurum olma özelliği Türkiye için cazip gelmiştir. Genel anlamda her iki taraf karar alıcılarının Avrupa ve Amerika ile ilişkilerine dair söylemleri incelendiğinde dış politikada ilişkinin menfaat üzerine kurulu olduğunu okumak mümkündür. Bu anlamda dış politikada aktörlerin görüş ayrılıklarından ziyade kendi çıkar ve ihtiyaçları neyi gerektiriyorsa ona göre hareket ettiği söylenebilir. Örneğin, 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrası Yunanistan'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'nü desteklerken günümüzde ise İsrail ile bir bakıma Türkiye'ye karşı dengeleme stratejisi olarak kurduğu ilişki bu durumun en belirgin kanıtlarından birini oluşturmaktadır.

Çalışmanın *dördüncü* çıktısı ise her iki tarafın da iç politika kaygılarının taraflar arasındaki çatışma-barış ilişkisine etkisi olmuştur. Liderlerin temel değer ve öncelikleri 'ulusal dava' gündemindeki yerini belirlemektedir. Örneğin, Yunanistan'ın enosis siyaseti liderleri için ulusal bir dava olarak görülmektedir. Karamanlis için 1960 anlaşmalarına varılan süreçte Yunanistan'ın siyasi ve ekonomik önceliği ağır basmıştır. Var olana sahip çıkma elindekini kaybetmeme isteği statüko taraftarı Karamanlis'in en belirgin özelliklerinden biridir. Makarios'a karşı anlaşmaların imzalanması için büyük bir çaba gösteren liderin iktidarını kaybetmesi ile Yorgo Papandreou iktidara gelir gelmez Kıbrıs'ı ajandasına almıştır. Liderin Kıbrıs siyaseti üzerinden prestij kazanma hedefi önceliklerinden birini oluşturmuştur. Yunanistan'ın siyasi tarihi içerisinde sosyalist bir partinin iktidar olabilmesi iç savaştan ve 8 yıllık sağ iktidardan sonra kolay elde edilebilir değildir. Bu nedenle liderin siyasi bekasının sürekliliğinde lider Kıbrıs krizini prestij ve iktidar mücadelesi üzerine de kurmaktadır. 1974 Kıbrıs krizi sonrasında yeniden iktidar olan Karamanlis için ise Kıbrıs meselesi askeri rejim sonrası Yunanistan iç koşullarında toplumsal bütünleştirme aracı olmuştur. 1974 Kıbrıs krizinin Türkiye karar alıcıları açısından en önemli sonucu ise Başbakan Bülent Ecevit'in Kıbrıs krizini oya dönüştürebilme ve de güçlü bir hükümet ile iktidar olarak Kıbrıs Krizini çözümüleme isteği sonucunda istifası olmuştur. Böylece Türkiye siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir döneme girmiş iç politika kaygıları ile hareket eden taraflar için diyalog kurulabilmesi mümkün olmamıştır. Hatta o dönemde

Karamanlis Türkiye’yi siyasi istikrarsızlıkları nedeni suçlayan söylemlerde bulunabilmektedir. İç politika kaygılarının belirleyiciliğine öne çıkan örneklerden biri de Andreas Papandreou’nun izlediği çatışmacı söylem ve siyasa olmaktadır. Andreas Papandreou tarafından Yunanistan’ın batıya olan bağımlılığı eleştirilse de Batı Yunanistan’ın siyasasında Türkiye’ye karşı kullanacağı önemli bir uluslararasılaştırma aracı olmuştur. Nitekim Papandreou çatışmacı söylem ve davranışları ile uluslararası örgütleri kendi siyasasını meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır. Bu anlamda NATO’nun güney kanadının işlerliğini kaybetmesi liderin izlemiş olduğu ‘aktif’ ama saldırgan olarak değerlendirilebilecek politikanın bir parçasıdır. Bu anlamda 1984 Limni krizinin 1985 seçimleri öncesinde tetiklenmesi dikkate değerdir. Liderin Karamanlis iktidarı döneminde kurulan Bern’in oluşturduğu statüyü ihlal girişimleri ile 1987 yılında tarafların yeniden savaşın eşiğine gelmeleri Yunanistan’da yaklaşan seçimlerle beraber liderin kamuoyunun duygularını ‘milli dava’ ya yöneltmesinin bir nedeni olarak okunabilir.

Çalışmanın *beşinci* çıktısı ise çalışmada operasyonel kodun sunmuş olduğu karar birimlerinin kriz sırasındaki ‘en temel çıkalarını ne zaman gerçekleştirebilir’ sorusunun cevabı olarak zaman algısının önemi olmaktadır. Örneğin 1994 yılında Yunanistan’ın karasularını BM Deniz Hukuku sözleşmesinin yürürlüğe gireceği 16 Kasım tarihinde henüz Haziran ayında karasularını 12 mile çıkaracağı açıklamaları Türk karar alıcıların tepkisine sebep olmaktadır. Siyasi sorumluluğu elinde bulunduran Başbakan Çiller Yunanistan’ın böyle bir eylemde bulunması durumunda ‘24 saat içinde adalara çıkarım’ söyleminde bulunurken o dönemde Cumhurbaşkanı Demirel ihtiyatlı/zamanını bekleyen lider olarak krizi yönetmektedir. Nitekim krizin ilk aşamasında taraflar düzenledikleri karşılıklı tatbikatlar ile sıcak bir çatışma yaşanmaksızın birbirlerine kararlılıklarını göstermişlerdir. Siyasi sorumsuz Demirel tatbikat sırasında her an sıcak bir çatışma olabilir mesajı ile karşı tarafa bir anlamda uyarıda bulunurken o dönemde parlamentodan Yunanistan’ın karasularını 12 mile çıkarması kararı henüz alınmadığı için Türkiye’nin bu durumu savaş nedeni sayabileceği kararından vazgeçilmiştir. Yunanistan karasularının 12 mile çıkarılmasının savaş nedeni olacağı kararı Yunanistan’ın parlamentosunda karar verildikten sonra TBMM’ce eşgüdümlü olarak gösterilmiştir. Örneğin, 1981’de PASOK iktidarının milliyetçi söylemleri azınlığın temel hak ve hürriyetlerini tehdit ettiğinde Türkiye kendi içerisinde demokrasi, hak ve özgürlükleri ile oldukça sorunlu

koşullara sahiptir. İnsan hakları söz konusu olduğunda bir devletin başka bir devletin işlerine karışması olarak algılanmakta ve rakip devlet tarafından söz konusu ülkenin sicilini sorgulayan söylemlere maruz kalılabilmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin 1980'lerle birlikte Kürt ve Ermeni meseleleri ile demokrasi ve insan haklarının sorgulanmaya başlaması Yunanistan'a da Türkiye'nin söylemlerini haksız kılan gücü kendisinde hissetmesine yol açabilmektedir. 1989 yılı ise Avrupa'nın demokrasi insan hakları düşünce özgürlüğünün ön plana çıktığı bir yıl olurken Türkiye ise tam tersine hala soğuk savaşın güvenlik algısına sahiptir. Bu koşullar altında Yunanistan'ın da azınlığı güvenlik sorunu olarak algılayan bakış açısı tarafları karşı karşıya bırakmaktadır. Avrupa'daki çözülmenin taraflara yansımaları, kurumsal olarak zayıf olan hükümet yapısı içerisinde dışişleri bakanlarının sorunu sahiplenmesi Batı Trakya uyuşmazlığını kriz olarak tetiklemiştir.

Böylelikle karar birimlerinin algısının krizlerin tetiklenmesinde önemli olduğunu ortaya koyan araştırma temel olarak şu sorular etrafında şekillenmiştir; Lider değiştiğinde dış politika değişiyor mu? Taraflar arasında çatışma ilişkisinin barış ilişkisine dönüşmesinde liderlerin rolü nedir? Değişen liderler arasında tarafların dış politikalarında değişim ya da sürekliliğin sınırları nelerdir?

Araştırmanın sonucunda siyasi iktidara gelen liderlerin değişmesinin değil liderlerin kendi inançlarının, algılarının, eylemlerinin ve davranışlarında meydana gelen değişimin dış politika davranışlarını değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin Venizelos'ta meydana gelen çatışmacı algının uyum algısına dönüşmesinde karar alıcının ulusal ve uluslararası sistemin sınırlılıklarını ve siyasi rakibinin statükoya bağlılığını algılaması ile büyük bir savaşın ardından tarafların dostluk ilişkisi kurabilmeleri mümkün olabilmektedir. 1955 yılında Kıbrıs sorunu nedeni ile bozulmaya başlayan ilişkilerin 1960 yılında Londra ve Zürih anlaşmaları ile onarılmış olmasına rağmen bu ilişkinin çatışmaya evrilmesinde diğer toplumsal ekonomik siyasi faktörlerin dışında dönemin karar alıcısı Yorgo Papandreou'nun enosisi devam ettirme isteği önemli olmaktadır. Oysa 1949 yılında Yorgo Papandreou Kıbrıs'ın Yunanistan'ın temel değer ve önceliklerine zarar verebileceği endişesi ile Kıbrıs'ın Yunanistan'ın gündeminde yer almaması gerektiği algısını taşımaktadır. 1960'lara gelindiğinde ise lider Karamanlis'i gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalar nedeni ile Yunanistan'ın ulusal çıkarlarına zarar verdiğini iddia etmiş ve 1964 krizinin tetiklenmesinde liderin çatışmacı algısı önemli olmuştur. Mesela, 1980'lere

gelindiğinde Andreas Papandreou'nun şiddet algısı yaratan müzakereden uzak dili, Türk tehdidi gerekçesiyle başvurduğu 'kabaca' söylem ve taktikler nedeni ile iki ülke arasında doğrudan bir diyalog kurulabilmesi mümkün olmamıştır. 1987 krizi sonrasında ise tüm bu çatışmacı söylemlerine rağmen 1988 Davos Zirvesi ile liderin taktiksel de olsa barışa doğru bir adım atmış olduğu bu anlamda liderdeki değişimin önemli olduğu söylenebilir. Dönemin karar birimi Turgut Özal iktidar olmadan önce AT'yi Hristiyanların oluşturduğu bir topluluk olarak tanımlamakta ve Türkiye'nin bu kuruma üyeliğini çıkarlarına aykırı olduğunu savunmaktadır. Oysa 1987 yılında AT'ye üyelik başvurusunda bulunan karar alıcı Özal olmaktadır. Türkiye'ye karşı Papandreou'ya nazaran uyumlu söylemlerde bulunan 1990 yılında ilk ve son kez iktidar olan Miçotakis dahi başbakanlığı döneminde Ege'de güç dengesinin korunması için ABD'den destek istemektedir. Keza 1999 Suriye-Öcalan krizi sonrasında PASOK'un Avrupa içerisinde Yunanistan'ı uzlaşmaz olarak gösteren imajın terk edilmesi gerekliliği pragmatik lider Simitis'in PASOK içerisindeki gerçekleştirdiği bürokratik tasfiye sonrasında Türkiye ile sorunların Avrupalılaştırılması aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. 1996 Kardak krizi sonrasında Türkiye'den algıladığı tehdit karşısında Başbakan Simitis, savunma harcamalarını arttıran karar alıcı da olmaktadır. Diğer taraftan 1974 krizinde barış söylemini dilinden eksik etmeyen Bülent Ecevit ise bu kriz sırasında dönemin başbakanına Kardak'ın gerekirse askeri güce başvurularak alınması tavsiyesinde bulunmaktadır. 1999 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile oluşturduğu dostluk ile Türk-Yunan ilişkileri tarihinde önemli bir yer edinen George Papandreou'nun da aslında iyimser olmasına rağmen bir yönüyle de Türkiye'den sakınan tavır içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda karar alıcının Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı Mavi Marmara krizinin hemen sonrasında İsrail'i ziyareti Türkiye'ye karşı da dengelemeyi içermektedir.

Çalışma kapsamında genel anlamda liderlerin sürekliliğe önem verdikleri görülmüştür. Örneğin 1976 kıta sahanlığı krizinde 1973 yılında Ecevit hükümeti 'kıtaların doğal uzantısı' prensibi çerçevesinde değerlendirirken Yunanistan'ın Türkiye'nin kıta sahanlığını ihlal ettiğini savunurken Demirel hükümeti ise kıta sahanlığında her ülkenin hakkı olabileceğini Türkiye ve Yunanistan arasında bir uzlaşma sağlanmadığından ihtilafli bir konuda Yunanistan'ın hak iddia edemeyeceğini savunmuştur. Ecevit ve Demirel hükümetleri birbirlerini iktidar-muhalefet ilişkisi içerisinde eleştirmişlerdir. Örneğin Ecevit, Türkiye'nin hak ve çıkarlarını iktidara gelir

gelmez 1973 yılında savunduğunu söylerken Demirel 1967’de iktidara geldiğinde o dönemde Yunanistan araştırma yaparken neden bir girişimde bulunmadığını savunmaktadır. 1987 krizinde ise krizin yumuşamasından sonra Başbakan Özal’ın ‘tüm barışçıl yollar denenmelidir adalet divanına da gidilebilir’ söylemi muhalefet tarafından yoğun eleştiriye tabi olsa da Başbakan Özal’ın temel hedefinin Papandreou ile diyalog masasına oturma isteğinin ağır bastığı bu nedenle de net bir söylemde bulunmaktan sakındığı söylenebilir.

Böylelikle taraflar arasındaki çatışma çözümünde ulusal çıkarların korunması gerekliliğinin liderden lidere aktarıldığı görülmektedir. Bu durum elbette ki tarafların kimlik algıları ile bağlantılıdır. Yunanistan’ın ulusal kimliğinde Osmanlı İmparatorluğu’na başkaldırı rol oynarken Türkiye Cumhuriyeti de Kurtuluş Savaşı ile Yunanistan’a karşı savaş vermektedir. Türkiye için Kurtuluş Savaşı bir anlamda kendisini varlık mücadelesi iken Yunanistan için ise ‘Büyük Felaket’ (Katastrof) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu iki ülkenin kültürel olarak paylaştığı birçok benzerlik bütünleştirici olmaktan ziyade liderlerin çatışmacı söylem/eylemleri ile ayrıştırıcı olabilmektedir. Bu anlamda liderler değişse de kronikleşmiş karşılıklı tehdit ve kimlik algısı yeni nesillere de aktarılmaktadır. Bu çelişkinin sonlanmasında ise ekonomi, işsizlik, göç iç çatışma karşısında bir dış politika krizi ile başarı sağlama olanağını ortadan kaldıracak demokratik ulusal yapı/kurumsallaşma, basın ve eğitim oldukça önemli olmaktadır.

Dolayısıyla çalışma sırasında *karar birimlerinin iyi niyet algılarının-uyumlu/işbirliğine çık/müzakereci yaklaşımlarının krizlerin çözümünde yeterli olmadığı* hipotezi doğrulanmıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin çözümsüzlüğe girmesinde liderler önemli rol oynamakla beraber taraflar arasındaki sorunların giriftliği karşısında liderlerin iyi niyetlerinin kriz döngülerini aşamadıkları görülmektedir. Bu anlamda birbirlerine karşı varlık mücadelesi vermiş olan liderlerin yeniden dostça ilişki kurabilme yetisi sonrasında bu durumun devamlığını korumadığı görülmektedir. Çoğu zaman liderlerin kendi zihinlerine olayları kurguladıkları gerçekliğin algıda başladığı öngörülse de algıları pekiştiren en nihayetinde korku ve duygular olmaktadır. Eğer bir karar verici statükoyu bozan taraf olmakta ısrar ediyorsa onun davranışları statükoyu korumadan yana olan taraf için tehdit algısına neden olmaktadır. Bu durumda ise taraflar iyi niyetlerinden ziyade ulusal çıkarları ile hareket etmektedir. Diğer taraftan çalışma kapsamında liderlerin iyi niyetlerini zorlamalarına

rağmen asimetrik güç ilişkisi içerisinde iyi niyetlerin ya iletişimsizlik nedeni ile karşı tarafa ulaşmadığı ya da kamuoyuna karşı kullanılmaya çalışıldığı, karar birimlerin bir şekilde uzlaşmadan sakınan taraf oldukları görülmüştür. Örneğin 1964 krizinde İsmet İnönü iyimserliğini koruyarak Yunanistan'a şiddet araçları ile tepkisini göstermemek için üçüncü aktörlerin krizin çözümüne katkıda bulunacağı beklentisi içerisinde olmuştur. Oysa Johnson mektubuna varılan süreçte nitekim lider 'Amerika'nın güveniyordum şimdi bunun pişmanlığını çekiyorum' diyerek iyi niyetinin realist çıkarlar dünyası ile bağdaşmadığını ortaya koymaktadır. 1978 Montreux görüşmelerinde Karamanlis ve Ecevit bir araya geldiklerinde Bülent Ecevit ikinci harekât öncesinde Cenevre görüşmeleri sırasında Yunanistan'a iletilen çok kantonlu bölgesel federasyon tezinin lidere ulaşmadığını anlamıştır. Oysa böyle bir öneri Türkiye için oldukça risklidir. Kriz sonrası süreçte ise hali hazırda krizin etkisi devam ediyorken Kissinger taraflar arasındaki uzlaşmanın devamlılığından yana olmuş ve arabuluculuk çalışmalarını devam ettirmiştir. Başbakan Bülent Ecevit'e sunmuş olduğu öneriyi Başbakan Ecevit koalisyon ortağı Erbakan'ı ikna edememiştir. Bu anlamda koalisyondan oluşan hükümet yapısı içerisinde hükümet ortakları arasındaki pazarlık sürecinin krizin çözümünde oldukça önemli olduğu söylenebilir. Diğer taraftan yine Cenevre görüşmeleri sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı Callaghan'ın Yunanistan karar alıcıları üzerinde Yunanistan'ın savaşı tercih etmesi durumunda İngiltere'nin de Yunanistan'ı destekleyeceği algısı yaratmış olması Yunanistan'ın uzlaşmadan sakınan tutumunda etkili olmuştur. Bu anlamda tarafların üçüncü aktör algısının iyi niyet algısının önüne geçtiği söylenebilir. Turgut Özal'ın Yunanistan ile izlemiş olduğu 'zeytin dalı' politikasına rağmen Papandreou Türkiye'yi tehdit olarak gören algısından vazgeçmemiştir. Özal'a göre her iki ülkenin de tehdit algısı ile hareket ederek savunma harcamalarına gitmesi iki tarafın da yararına değildir. Özal'ın gündeminde çatışmaya öncelik yoktur. Lidere göre bu gibi savunma giderlerinin ülkelerin kalkınmalarına harcanması gerekmektedir. O dönemde Başbakan Özal'ın güven telkin edici söylemleri Papandreou tarafından Amerika'nın oyunu olarak algılanmaktadır. Papandreou o dönemde Türk tehdidi söylemlerinden vazgeçmemiş bu tehdidi ABD'den daha fazla yardım almak amacıyla meşrulaştırma çabası içerisinde olmuştur.

2003 yılında ise Başbakan Erdoğan Annan Planı ile Türk karar alıcılar çözümsüz taraf algısını kırma çabası içerisinde olmuştur. O dönemde Kıbrıs meselesinde önemli rol

oynayan Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Rauf Denktaş gibi liderlerin Şükrü Sina Gürel, Mümtaz Soysal gibi deneyimli siyaset adamlarının Annan Planı'nın Türkiye için ne kadar sakıncalı olduğuna dair eleştirilerine rağmen hükümet tarafından plan adada barış için fırsat olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Gerçekleştirilen referandumda yüzde 75 gibi büyük bir oranla Rum tarafı hayır oyu verirken Türk tarafı evet oyu vermektedir. Üstelik, GKRY Annan Planı'nı reddetmesine karşılık AB üyeliği ile ödüllendirilmektedir. Bu anlamda adadaki Türk toplumunun çözümü isteyen taraf olmasına rağmen cezalandırılan taraf olması adadaki iyi niyetin yeterli olmadığını göstermektedir. Yunanistan tarafında ise iyi niyet girişimi olarak 1976 yılında Karamanlis'in NATO müttefiki olan iki ülke arasında silahlanma yarışının sonlandırılması ve saldırmazlık paktı imzalanması önerisi dikkate değerdir. Ancak bu öneri o dönemde Türk karar alıcıları tarafından Yunanistan'ın 'iyi niyet' girişimlerinin stratejik ve taktiksel amaçların bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu anlamda Türkiye açısından Karamanlis bu öneri ile Türkiye'ye karşı iyi niyetini ortaya koyduğunu söylerken liderin asıl amacı Ege'de mevcut statükonun korunması olmaktadır. Türkiye'deki yönetime göre Türkiye'nin Ege Denizi'nde fiili durum yaratma stratejisi Yunanlı karar alıcıları endişelendirmiş ve sonunda Yunanlı karar alıcılar böyle bir öneride bulunmuşlardır. Diğer yandan bu öneri dönemin karar alıcıları açısından Yunanistan'ın uzlaşmacı olduğunu gösterirken Türkiye'nin öneriyi reddetmesi ise kamuoyuna Türkiye'nin düşman olduğu algısı korunabilecek ve algılanan Türk tehdidi karşısında Yunanlı liderler yine savunma harcamalarına karşı meşrulaştırıcı söylemlerde bulunabileceklerdir.

Liderlerin dış politikada devamlılığa verdiği önemin yanı sıra çalışma kapsamında sınan hipotezlerden biri ise; *sistemsel değişimin önemli olduğu ama tek başına yeterli olmadığıdır. Bu anlamda bir liderin sistemi ve maddi güç kapasitesini birlikte algılayışı/değerlendirişi ve buna göre geliştirdiği davranış ile sistem, taraflar arasındaki dış politika krizlerinde anlam taşımaktadır.* Bu hipotezi en belirgin şekilde doğrulayan Kıbrıs krizleridir. 1964'ten 1974'e sistemsel değişim olmamasına karşılık yumuşama olmasına rağmen bloklar arası savaş riski varlığını korumaktadır. 1964 krizinde karar birimi İsmet İnönü Ada'da sınırlı bir müdahaleyi o zaman için en uygun seçenek olarak görmektedir. İnönü'nün SSCB'nin desteğini Makarios'tan yana algılamasının yanı sıra blok liderlerinin adadaki şiddet olaylarına tepki göstermekten çok Johnson Mektubu ile Türkiye'nin eylemlerini engeller bir davranış göstermesi

Türkiye'nin sınırlı müdahale kararını desteklemektedir. Çünkü İsmet İnönü krizin ilk başladığı evrede Makarios'un şiddet eylemlerinin ABD tarafından desteklenmeyeceği görüşüne hakimdir. Diğer taraftan Türkiye'nin çıkarma yapması için maddi gücü o dönemde yeterli değildir. Ancak bombardıman kararında uluslararası aktörlerden tepki gelinceye kadar bombardımanın devam ettirilmesi aracılığı ile rakip üzerinde tırmanma korkusunun yaratılması Türkiye'nin istemlerinin kabul edilmesinde yeterli olmuştur. Böylece karar biriminin gerçekleştirilecek bir saldırının meşru olması gerektiğine dair inancı dahilinde Türkiye gerçekleştirdiği müdahalenin meşruiyetini de korumuştur. 1964 Johnson Mektubu krizi sonrasında Türkiye'deki karar alıcılar ABD merkezli bir dış politikadan çok yönlü esnek bir dış politikaya yönelmişlerdir. Türkiye'nin kendi açmış olduğu alan içerisinde her hâlükârda Türkiye ve Yunanistan arasındaki çatışma bloklar arası savaş riskini devam ettirmektedir. Nitekim Kıbrıs'ta artan çatışmalar karşısında ABD arabuluculuğunu devreye sokmaktadır. ABD'nin arabuluculuğuna rol veren Demirel yine de temkinli olmayı tercih etmiş gerekli hazırlıklar gerçekleştirilmiş askeri müdahale kararı dahi alınmıştır. O dönemde gerçekleştirilecek olası bir müdahale karşısında Türkiye'nin kaybının telafisinin zor olacağı kanaatine varan Demirel için ABD'nin arabuluculuğu önemli rol oynamıştır. İçeride halihazırda kendi ekonomik kalkınma programı da devam ediyorken karar alıcının önce diplomasi seçeneği varken bunun işletilmemesi pragmatik bir lider için mantıklı olmamıştır. Kaldı ki krizin sonunda Türkiye istemlerini kabul ettirebilmiş Yunanistan'ın adadan birliklerini çekmesi ile 1974 krizinde maddi güç kapasitesine avantaj sağlamıştır. 1974 Kıbrıs krizinde ise bloklar arası çatışma riski devam etmesine rağmen karar biriminin adaya müdahale kararı aldığı görülmektedir. Ancak uluslararası sistemdeki değişimin bu dönemde Türkiye lehine olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1973 yılında Avrupa'da yaşanan ambargo krizi, 1974 Kıbrıs krizi sırasında ABD'nin Watergate skandalı ile meşgul olması üstelik Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbenin SSCB'nin çıkarlarına ters düşmesi gibi gelişmeler Türkiye'nin lehine olmuştur. Karar birimi Bülent Ecevit'in iç ve dış siyasi dengeleri gözetken, eleştirel görüşlere önem veren lider olarak Türkiye'nin maddi güç kapasitesinin çıkarma yapmaya yeterli olduğu kanaati müdahalede kararında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Diğer yandan Kıbrıs'ın Türkiye siyasi tarihinde ulusal bir dava olduğu göz önünde bulundurulması gereken önemli bir detaydır. Peki, böyle bir durumda ulusal davanın

her hâlükârda gerçekleştirilmesi gerekliliği düşünüldüğünde karar birimi önemsiz hale mi gelmektedir? Aksine içinde bulunulan koşullar altında ulusal ve uluslararası kısıtları değerlendiren, alınacak riskleri en aza indirgeyecek alternatifleri düşünerek kısıtlara meydan okuyan ve ulusal davaya sahip çıkabilen sorumluluk bilincine sahip lider her bir krizde liderlerin neden önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Yunanistan tarafında ise Makarios'un şiddet eylemlerinin desteklenerek Papandreou'nun enosisi gerçekleştirme çabası karşısında özellikle BM gücünün adaya konuşlandırılması Sovyetler Birliği'nin de soruna dahil olmasına yol açmaktadır. Bu anlamda adanın NATO açısından stratejik dengesini bozan girişim ABD'nin müdahalesini gerekli kılmaktadır. Taraflar arasındaki krizin iki blok arasındaki sıcak bir çatışmaya dönüşme olasılığı Papandreou tarafından fayda olarak algılanmaktadır. Bu anlamda ABD'nin Türkiye'nin olası müdahalesini engelleyeceği inancı ile Papandreou sistemi kendi lehine okumaktadır. Papandreou'nun Kıbrıs Milli Muhafız Birliklerini kurarak Makarios'a desteğinin arkasında adanın Sovyetler Birliği'nin nüfuzundan koruduğu iddası vardır. Adaya gönüllü adı altında sevk edilen askerler, Milli Muhafız Birlikleri ve ağır silahlar liderin maddi güç kapasitesine duyduğu güveni göstermektedir. Yaklaşık 20 bin kişilik Yunanistan'ın askeri birliği karşında Türkiye'nin yetersiz askeri gücü dolayısı ile Papandreou güç kapasitesine duyduğu güven ile hareket etmektedir. 1967 krizinde cunta yöneticilerinin adada saldırı başlatmalarının arkasında Makarios'un adayı komünizm tehlikesi altına sokmasından endişe etmelerinin yanı sıra yönetimin anti-demokratik yapısından dolayı dışta politikada elde edeceği bir başarı sayesinde içteki iktidarını pekiştirme arzusu olmaktadır. Yunanistan'ın maddi güç kapasitesinin Türkiye karşısında göreceli olarak üstün olmasına karşılık ABD'nin arabuluculuğunda Türkiye'nin müdahalede kararlı olduğunu bu durumda olası bir savaşın sorumluluğunun Yunanistan'a ait olacağı vurgusu Yunanistan üzerinde etkili olmuştur. 1974 krizine varılan süreçte ise Yunanistan'da yönetim değişmiş yeni gelen iktidar daha fazla anti-komünist ve Makarios karşıtı liderlerden oluşmaktaydı. Makarios'un adada Yunanistan'dan bağımsız davranması enosisi artık daha çok bağımsızlık üzerinden okuması ve en nihayetinde anti-demokratik rejimin karşılaştığı iç istikrarsızlık Makarios'a darbe girişimde etkili olmuştur. Aynı zamanda Makarios'un SSCB ve Bağlantısızlarla yakın ilişkiler içinde olması dolayısı ile cunta liderleri ABD'den tepki gelmeyeceği düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Ancak SSCB açısından bu darbe adanın NATO

ittifakı içerisinde girmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda askeri liderlerin maddi güç kapasitesinden ziyade daha çok hedefe odaklandıkları söylenebilir. Türkiye'nin müdahalesinin risk hesaplarının dışında olduğu Türkiye'nin tutumu blöf olarak okudukları görülmektedir. Nitekim Yunanlı karar alıcılar Türkiye'nin müdahalesine hazırlıksız yakalanmışlar ve çareyi sivil yönetime devretmekte bulmuşlardır. İktidarı devralan Karamanlis için rejimin korunması liderin temel ve önceliği olmaktadır. Yunanistan, Türkiye'nin adada ilerleyen güçleri karşısında İngiltere'den güç desteği talebinde bulunmuş ancak bu talebi kabul görmemiştir. Diğer taraftan Sovyetler Birliği tarafından sorunun uluslararası platformlara götürülmesi halinde Yunanistan'ın destekleneceğini bildirmesi üzerine Yunanistan'ın maddi destek arayışından çok meselenin uluslararasılaştırılması stratejisinde etkili olmuştur. Kaldı ki Karamanlis Türkiye'nin ikinci müdahalesi karşısında NATO'ya tepkisini ortaya koyarak ittifakın askeri kanadından çıkmayı tercih etmiştir. Bu anlamda hem toplumda Amerika'ya karşı oluşan öfkenin haklılığı desteklenirken hem de olası bir müdahale ile yine ordunun inisiyatif alma seçeneği bertaraf edilmiştir.

1987 Ege kıta sahanlığı ve 1996 Kardak krizleri arasında sistemsal değişim olmakla birlikte karar alıcıların farklı olmasına rağmen benzer davranışlara sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda 1987 krizinde taraflar arası sıcak bir çatışmanın bloklar arası çatışma riskine dönme olasılığı blok liderince önemsenmektedir. 1990'lara gelindiğinde iki kutuplu sistemin sona ermesi Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilere yansımamış aksine bu dönem en fazla krizin yaşandığı zaman dilimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyleyse sistemdeki yumuşamanın ikili ilişkiler bazında etkisini göstermediği koşullarda sistem etkisi nasıl açıklanabilir? Belirtmekte fayda var ki her ne kadar Sovyetler Birliği dağılmış olsa da Rusya bölgede nüfuzunu devam ettirme arayışı içerisinde. Özellikle Türkiye'nin Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölge ülkeleri ile kurduğu ticari ve ekonomik ilişki karşısında Yunanistan Rusya ile kurduğu ilişki üzerinden Türkiye'yi dengeleme çabası içerisinde. Her iki ülkenin de bölgede çatışma riski ise ABD'nin bölgesel çıkarlarını etkiler niteliktedir. En nihayetinde taraflar arasında çıkabilecek sıcak bir çatışma kimsenin yararına olmayacak aksine bölgesel güvenliğin bozulması zarara neden olacaktır.

2020 yılında Doğu Akdeniz'de siyasi karar biriminin meydana okuyan bir davranış değişikliği göstermesi ve böylelikle Yunanistan'ın statükoyu ihlal eden eylemlerine

karşı kuvvet kullanma tehdidine başvurulmasının ardında liderin güç kapasitesi algısı söylemlerinde de vurgulanmaktadır. Doğu Akdeniz krizi tarafların ekonomik çıkarlarını etkiler niteliktedir. AKP lideri Erdoğan'ın ekonomiyi önceleyen değerleri soruna win-win üzerinden yaklaşmasında etkili olmaktadır. Diğer taraftan yaklaşık 2019 yılına kadar liderin önceliğini Suriye krizi oluşturmuştur. Uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı içerisinde kriz evrilen bir niteliğe bürünmüştür. Yunanistan krize GKRY ile uyuşmazlık aşamasında dahil olurken günümüzde ise doğrudan krizin tarafı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Yunanistan'ın kendi sorunları ile boğuşur bir niteliğe sahip olmasının krize taraf olup olmamasını etkilediği söylenebilir.

Çalışmada liderlerin neden önemli olduğunu ön plana çıkaran hipotez ise; *sivil ve askeri bürokrasi arasındaki uyuşmazlıkların ortak bir çözüme dönüştürülmesinde krizi yönlendirme/yönetme sorumluluğunu üstlenen karar alıcının oynadığı rol olmuştur.*

Bu açıdan bakıldığında askeri liderler ve sivil liderler arasındaki uyumun krizlerin sıcak bir çatışmaya dönmeden yumuşatılmasında oldukça önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Örneğin 1964 krizi sırasında siyasi karar biriminin emri olmaksızın bombardıman başlatan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, Başbakan İnönü ile gerçekleştirilen münakaşalarda sınırlı bir müdahaleye karşı çıkmıştır. Ateşkes kararının uygulanması ise ancak hükümetin genelkurmay yazılı olarak çağrısı sonrası mümkün olabilmiştir. Karar alma sorumluluğunu bulunduran İnönü'nün krizin her aşamasında kamuoyunu bilgilendiren yaklaşımı muhalefetin desteğinin sağlanmasında dolayısıyla müdahalenin sınırlılığında uzlaşma yaratabilmesinde önemli rol oynamıştır.

Yunanistan'ın 1964 krizinde Yunanistan'ın askeri karar alıcıları kontrol edebilmesi oldukça güç olmuştur. Acheson planı çerçevesinde Papandreou General Grivas'tan enosisin siyasi müzakere ile gerçekleştirileceği düşüncesi ile adada bir süreliğine sükûnetin sağlanmasını talep etmiş ancak Grivas Yunanistan hükümetinin emirlerinden bağımsız davranarak hükümete haber vermeksizin saldırıya geçmiştir. Türkiye'nin hava saldırısının altında kalarak büyük bir kayba uğrayan Yunanistan tarafında sıcak çatışmanın tırmandığı evrede Grivas istifa etmektedir. Üstelik Grivas'ın Yunanistan hükümetinden bağımsız davranışı başlattığı saldırının başarısızlığını Yunanistan Savunma Bakanı Garufalyas'a yüklemektedir. Bu anlamda Yunanistan'da askeri karar alıcıların sivil karar alıcıları kontrol edebilir seviyeye geldiği söylenebilir.

1987 krizi sırasında ise Andreas Papandreou'nun Bern ile Ege'de oluşturulan statünün ihlaline ilişkin söylemleri karşısında Türkiye'nin askeri karar alıcıları tarafından Yunanistan'a karşı büyük bir tepki oluşmuştur. Başbakan Özal, kriz sonrasında BBC'ye verdiği demeç ile krizin seyrini etkileyecek döngüde basın öneminin vurgulayan bir konuşma yapmıştır. Oysa Genelkurmay başkanlığı Başbakan Özal'dan farklı olarak basın ve kamuoyunu destek olarak gören bir araçtan ziyade ne yapacağını aktardığı bir amaç olarak görmektedir. Sivil bir lider basın ve kamuoyu aracılığı ile esneklik alanını genişletebilirken askeri bir lider katı tutumuyla manevra alanını daraltabilmektedir. Bu anlamda sivil-askeri lider ilişkisinde askeri liderlerin sivil liderlerin alanına girdiğinde krize ilişkin kararların sağlıklı olmadığı söylenebilmektedir. 1996 Kardak krizinde siyasi sorumlu Başbakan Simitis ise Türkiye'nin ikinci kayalığa çıkması karşısında şaşkınlık içerisindeydi. Bu aşamada emir-komuta zinciri içerisinde iletişimsizlik önemli rol oynamış Genelkurmay Başkanı Limberis kayalıkların tam korunduğu konusunda Başbakan'a teminat vermiştir. Oysa Yunanistan Türkiye'nin ikinci kayalığa çıktığını ABD istihbaratı aracılığı ile öğrenmiştir. Bu aşamada Yunanistan hazırlıksız yakalanmış kayalığa gönderilecek yeterli kapasiteye sahip olamadığı kanaatine ulaşmıştır. Bunun üzerine adayı bombalamaktan başka çare olmadığını söyleyen Genelkurmay Başkanı'nın teklifi karşısında Başbakan Simitis statüko-anteye dönme kararı almıştır.

Doğu Akdeniz krizi özelinde ise karargah olarak adlandırılan Genelkurmay Başkanlığı bürokrasinin yerine Milli Savunma Bakanlığının ön plana çıktığı görülmektedir. Kriz sırasında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu açıklamaları ile Yunanistan'ı uyaran yardımcı bir fonksiyona sahipken diğer ülkeler bazında diplomatik girişimlerden ziyade Türkiye'nin bölgede araştırma faaliyetleri, araştırma gemilerine eşlik eden askeri gemiler ile kendi kaynaklarına yöneldiği gözlemlenmektedir. Siyasi sorumlu Cumhurbaşkanı Erdoğan ise kriz sırasında Türkiye'nin haklarına sahip çıkan sorumlu bir devlet adamı olmaktadır. Kriz sırasında önceki krizlerden farklı olarak genelkurmay başkanlığının yerini savunma bakanlığı almış böylelikle sivil-asker ilişkisi içerisinde sivil idare baskın rol üstlenmiştir. Sivil idarenin krize geç ama sert üslubu ile müdahale eden yaklaşımı ise kriz sırasında Türkiye'nin dış destek bulmasını zorlaştırmıştır. Ancak yine de karar biriminin Yunanistan'ın fiili durum yaratarak değiştirmeye çalıştığı statüko karşısında Türkiye'nin hak ve çıkarlarını korumada ısrarlı olduğunu belirten açıklamaları karar alıcının krizi sahiplenici özelliğini

göstermektedir. Bunun yanı sıra liderin kullandığı kuvvet kullanma tehdidinin süreklilik göstermemesi ise siyasi rakibi tarafından Türkiye'nin inandırıcı olmadığı algısına yol açabilmektedir. Diğer taraftan diplomasiden ziyade askeri sembollerin öne çıkmasında Dışişleri Bakanlığı'nın kurumsal yapılanmasının etkisinden bahsedilebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın diplomatik personelden ziyade danışmanlarına verdiği öncelik karar biriminin davranışlarını etkiler niteliktedir.

Çalışma sırasında doğrulanan diğer bir hipotez ise *sivil yönetimin yerine geçen askeri rejim yönetim liderlerinin ulusal çıkar dengesini korumakta zorlanabildiği* olmuştur. Askeri bir liderin karar alma sorumluluğunu elinde bulunduran bir siyasi karar birimi pozisyonuna girdiğinde ulusal çıkarları koruma noktasında sivil liderlerden daha esnek bir tutum alabileceği gözlemlenmektedir. Özellikle yeni karar biriminin dışarıda kaybettiği prestiji bir dış politika başarısı ile telafi etme girişimleri bu karar birimlerinin esneyen davranışlarında etkili olduğu görülmektedir.

1967 krizi sonrasında cunta yönetimi adadan askeri birliklerini çekmek durumunda kalırken 1974 krizine varan süreçte EOKA mensuplarından Nikos Sampson'ın cumhurbaşkanı olarak tercih edilmesi büyük bir hata olmaktadır. Nikos Sampson'un Türk karar alıcılar tarafından saldırgan kişiliği ile tanınması Türkiye'nin darbe eylemini enosis olarak tanımlamasını kolaylaştıran bir faktör olmaktadır. Diğer taraftan askeri liderlerin Türkiye'nin olası bir müdahalesine karşı hazırlıksız olmadan gerçekleştirdikleri darbe kendi bekalarının sonlanmasında etkili olmaktadır.

1980 darbesinin hemen ardından ise Yunanistan'ın NATO'ya dönüş kararının onaylanmasının dönemin lideri Kenan Evren tarafından kabul edilmesi Türkiye'nin dış politikasında ve siyasi tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu karar sonucunda Türkiye'nin Yunanistan karşısındaki avantajı dezavantaja dönüştüğü ve Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı dış politika krizlerinde siyasi manevra alanının kısıtlandığı söylenebilir. Ancak Yunanistan'ın askeri kanadına dönüşüne demokratik yönetim ile lider seçilmiş olan ne Bülent Ecevit ne de Süleyman Demirel tarafından izin verilmiştir. Dönemin karar alıcıları için Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünde; 1974 öncesi koşullardan farklı olmalı, Ege denizindeki NATO deniz ve hava komuta kontrol bölgelerinin belirlenmesi ön şart olarak ortaya konulmalıydı. Oysa Kenan Evren, sivil liderlerin aksine uluslararası kısıtlamaları kabul eden bir davranış sergilemiştir. Liderin dış politika kararlarını kişiselleştirmesi, ülke siyasetinde dair herhangi bir deneyiminin olmayışı karar verme tarzını etkilemiştir. Karar alma birimi olarak baskın

lider Kenan Evren bilinçli bir kontrol seviyesine sahip olmamıştır. Lider Yunanistan ile doğrudan bir iletişim kurmamış General Rogers aracılığı ile taraflar istemlerini birbirlerine iletmışlerdir. Bu süreç içerisinde ise ani bir karar ile Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü hiçbir kazanım elde edilmeden onaylanmıştır. Türkiye için kabul edilebilir bir seviyede görülen Rogers Anlaşması böylece askeri yönetim tarafından herhangi bir koordinasyon gerektirmeden kabul edilmiştir.

Çalışmada; *tarafların üçüncü aktör algısı krizlerin sıcak çatışmaya varmadan çözümlenmesinde etkili olmaktadır*, hipotezi de doğrulanmaktadır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki krizlerde gerek kriz dönemlerinde gerekse de müzakere süreçlerinde üçüncü aktörler önemli role sahip olmuşlardır. Çatışma çözümü sürecinde her iki aktörün de kendi çıkarlarından taviz vermeksizin uzlaşmaya varamadıkları görülse de kriz dönemlerinde krizin sıcak bir çatışmaya evrilme eşiğinde üçüncü aktörlerin dinlenebildiği görülmektedir. Bu anlamda 1964 Kıbrıs krizinde her ne kadar Johnson Mektubu ile ABD-Türkiye arasında güven ilişkisi zedelenmiş olsa da Türkiye'nin müdahale kararlılığının Yunanistan'a iletilmesinde önemli rol oynamıştır. 1967 Kıbrıs Krizinde ise Cyrus Vance'ın arabuluculuğu ile Türkiye'nin kararlılığı aktarılırken Yunanistan'ın eş zamanlı olarak askerlerin geri çekilmesini kabulü ile Yunan kamuoyunda oluşacak tepki göz önünde bulundurulmaktadır. Özellikle 1996 krizinde Başkan Clinton'ın 'ilk kurşunu sıkan karşısında bizi bulur' açıklaması krizin savaş eşiğine geldiği evrede tansiyonun düşmesinde etkili olmuştur. Bu durumun istisnası olarak 1974 Kıbrıs krizini görmek mümkündür. Ancak 1974 Kıbrıs'ta özellikle karar biriminin garantör ülkeler bazında eylemlerini tasarladığı görülmektedir. Bu anlamda Garanti Anlaşmasını çiğneyen taraf olarak zaten Yunanistan 'saldırgan' olurken İngiltere'ye ortak müdahale fikri getirilmiş ve bu öneri İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Kaldı ki Kıbrıs'ta gerçekleştirilen askeri darbenin ABD tarafından önlenmeyişi akıllarda soru işareti bırakır niteliktedir.

Diğer yandan ABD, BM, AB, NATO gibi üçüncü aktörler taraflar arasındaki krizlerin yumuşama aşamasına geçmesinde, taraflar arasındaki kuvvet kullanma tehlikesinin azaltılmasında önemli bir role sahip olurken taraflar arasındaki çatışma ilişkisini olumsuz yönde etkileyebilmektedirler. S-300 füze krizi sırasında AB ülkelerinin, ABD'nin Yunanistan aleyhine açıklamaları karar birimi Simitis'in füzelerin Girit'e konuşlandırılmasında etkili olmaktadır. Doğu Akdeniz krizinde ise bu aktörlerin daha çok Yunanistan'ın lehine olan açıklamaları daha çok krizin girift hale gelmesini

etkilemiştir. Özellikle Yunanistan'ın üçüncü aktörler aracılığı ile krizi uluslararasılaştırma eylemi Türkiye'nin meydan okuyan davranışlarını tetiklemiştir. Yunanistan'ın doğrudan Türkiye ile konuşmadan sakınarak üçüncü aktörler üzerinden kendisini koruma güdüsüyle hareket etmesi üçüncü aktörlerin uzlaşmacı rollerini bertaraf edebilmektedir. Bu anlamda taraflar arasındaki krizin sıcak bir çatışma riski karşısında önemli rol onayan aktörler çatışma çözümünde yetersiz kalabilmektedirler. Bu noktada ise Türkiye ve Yunanistan'ın sorunlarını doğrudan konuşarak çözmesi gerektiği tezi hala geçerliliğini korur niteliktedir.

Taraflar arasındaki diyalogu da en nihayetinde gerçekleştirecek olanlar karar birimleri olduğundan; *krizler sırasında karar birimleri temel değer ve öncelikleri ile hareket ederler. Lider özellikleri temel değer ve önceliklerin belirlenmesinde etkilidir*, hipotezi çalışmada sınanmaktadır. İyi niyet algısı taraflar arasında karşılık bulmamasına rağmen her iki ülkenin de siyasi karar birimlerinin özelliklerinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. 1955 krizinde Adnan Menderes ani karar vermiş sorunları tırmandırarak tartışma sürecinden geçirilmeyen kararlarla ülke prestijini etkileyen dış politika davranışında bulunmuştur. Oysa o dönemde Bağdat Paktı ile bölgesel rol oynamak isteyen karar birimi için Kıbrıs meselesi liderin önceliğini öteleyen bir faktör olmuştur. Karamanlis'in ise Yunanistan'ın iç siyasette bütünleşmesi liderin temel değer ve önceliğini oluşturmuş 1960 anlaşmaları ile Kıbrıs'ın Yunanistan'ın iç ve dış siyasetini belirleyen unsur olmaktan çıkarılması gerekmiştir. Karamanlis'in ani karar vermekten ziyade kendi Yunanistan'ın zayıf yönlerini güçlendirerek savunma stratejisi izleyen bir karaktere sahiptir. Karamanlis'in Yunanistan'ın ekonomisine, uluslararası prestijine önem verdiği bu nedenle de örneğin Kıbrıs'ta savaş yerine Kongre'den çıkacak bir ambargo kararı ile ekonomisi zayıflamış ve iç meseleleri ile yorgun bir Türkiye daha kabul edilebilir bir seçenek olmaktadır. 1964 yılında Yorgo Papandreou'nun Makarios'u destekleyerek en nihayetinde Karamanlis'in oluşturduğu barışçıl statükoyu bozan eylemleri Yunanistan'ın prestijine zarar verirken Türkiye'nin Yunan vatandaşlarını çıkarma kararı alması ile de iç siyasasında da zor durumda bırakmaktadır. Kaldı ki Papandreou'nun özellikle Kıbrıs'ta izlemiş olduğu başarısız siyasa sonrası Yunanistan askeri rejimin otoritesi altına girmektedir. 1964 krizinde İsmet İnönü'nün muhalefetten gelen tüm eleştirilere rağmen sınırlı bir müdahale kararlarında kararlı oluşu akıl ve mantık yolu ile meselelere çözüm üretme siyasası krizin yönetiminde etkilidir. 1967 krizinde Demirel'in ülkenin kalkınmasına verdiği

önem ile çatışmadan sakınma önceliği çerçevesinde karar alıcının gerçeklikle uyumlu istemlerde bulunması muhalefetin desteğini alarak müdahale kararından vazgeçilmesinin herkes tarafından benimsenebilir bir seçenek haline dönüştürülmesi liderin pragmatikliğinin bir sonucudur. Yunanistan askeri liderlerinin ise siyasi deneyimden yoksun oluşları diplomasiyi savaşa giden araç olarak görmeleri 1967 ve 1974 krizlerine giden süreçte önemli rol oynamaktadır. 1974 krizini barış harekâtı olarak tanımlayan Bülent Ecevit'in siyasi rakibinin uzlaşmadan sakınan tutumuna rağmen barışı zorlaması, adadaki Türk vatandaşlarının can güvenliğinin garanti altına alınana kadar askeri harekâtın kararlılıkla devam ettirilmesi, harekâtın gizliliğinin korunmasında karar vericinin detaycılığı kriz yönetim süreçlerini etkilemiştir. 1984 ve 1987 krizlerinde Turgut Özal'ın askeri karar alıcılar ve diplomasi arasındaki dengeyi kurabilmesinde liderin ekonomik determinizm üzerine kurulu önceliklerini zedeleyebilecek girişimin engellenmesi önem taşımaktadır. Papandreou'nun ise Türkiye'yi krizlerle baş başa bırakan oldu-biti yaratma stratejisi ile Türkiye'nin yalnızlaştırma stratejisi tersine dönmüş liderin batıdan uzaklaşan söylemleri karşısında batıyla işbirliği Yunanistan'ın tutarsız olduğu izlenimi yaratmıştır. 1990'larda bu kez cumhurbaşkanı statüsü ile Süleyman Demirel 1994, 1996 ve 1997 ve 1998 krizlerinde dönemin siyasi istikrarsızlıklarına, siyasi sorumlu başbakanın başarısız ekonomi politikalarına, askeri yönetimin sivil siyasete yön verme isteğine rağmen dışarıda bir bütün olarak barışı ve Türkiye'nin çıkarları arasında denge kurabilen siyasası ile ön plana çıkmaktadır. Simitis'in pragmatik yaklaşımı Türkiye ile sorunlarını Avrupa Birliği mekanizması içerisinde çözme yaklaşımı liderin uzun vadeli temel değer ve önceliğini oluşturmuştur. 1999 depremi sonrasında dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Avrupa Birliği'ni önceleyen yaklaşımı karşısında Türkiye'nin güvenlik tüketen ülkeden güvenlik üreten ülkeye dönüşüm çabası olarak düşünülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma ile Türkiye ve Yunanistan arasında analiz edilen karar birimleri aracılığıyla taraflar arasındaki girift sorunların çözümü için liderlerin iyi niyet algılarının, işbirliği davranışlarının yeterli olmadığı ancak karar birimi olarak liderlerin taraflar arasındaki krizleri yönetirken bilişsel kapasitelerinin, sorumluluk duygularının, siyasi tecrübelerden yararlanma şekillerinin, gerektiği takdirde inisiyatif alma becerilerinin önemli olduğu görülmüştür. Bu anlamda araştırma mevcut literatürde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri liderler üzerinden inceleyen bakış açısıyla uluslararası ilişkilerin temel prensibi olan ulusal çıkarların her daim

devletlerin temel önceliği olduğu sonucuna varırken aslında literatürü bir kere daha tekrar ederken karar birimlerinin ulusal bütünlük ve egemenlik kaygılarının iyi niyet/müzakere algılarının önüne geçtiği sonucuna varılmıştır. Örneğin 1996 Kardak Krizi sırasında siyasi sorumlu Başbakan Tansu Çiller, Türkiye'nin kayalıklardaki egemenliğini koruması için sıcak bir çatışmayı kabul eden açıklamalarda bulunurken siyasi sorumsuz Süleyman Demirel'in o dönemde dillendirdiği gibi Türkiye iki kayalık için olası bir savaşı 'dünyaya izah edemezdi' açıklamasına paralel şekilde yürütülen kriz süreci egemenlik alanının ihlaline yönelik kaygıların lider algılarına yansımaları ortaya koyar niteliktedir. Nitekim Yunanistan'da siyasi sorumlu karar birimi ancak Türkiye'nin ikinci kayalığa çıkma davranışı sonrasında mevcut eşit koşullar karşısında savaşın ya da sıcak bir çatışmanın sorumluluğunun altına girmekten sakınan bir dış politika davranışı geliştirmiştir. Suriye-Öcalan krizi sırasında karar biriminin yine Yunanistan'ın PKK'yı destekleyen eylemlerine devam etmesi halinde savaş riskini alabileceğine dair söylemleri, Türkiye'nin Yunanistan'ın terör örgütüne desteğini Türkiye'nin toprak bütünlüğüne tehdit olarak algıladığını göstermektedir. 1974 Kıbrıs Krizi sonrasında Yunanistan'ın her an bir 'Türk' işgaline uğrayacağı kaygısı yine egemenlik ve ulusal bütünlüğe yönelik tehdit algılarının taraflar arasındaki uyuşmazlık-çatışma-kriz ilişkisini etkilediği göstermektedir.

Son olarak Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin Almanya-Fransa ya da İsrail-Mısır gibi işbirliğine dönüşebilmesi için tarafların çatışma-işbirliği içerisinde diğer aktörlerle ilişkisine bakılması bu çalışmanın eksik yönünü oluşturmaktadır. Çalışmada krizler üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirildiği için tarafların üçüncü aktörlerle ilişkileri üçüncü aktörlerin krizlere müdahil olup olmamaları dahilinde ele alınmıştır. Bu anlamda Lozan'da Bulgaristan'ı revizyonsit olarak algılayan Yunanistan'ın 1980'lerin ortalarında Türkiye'ye karşı işbirliğinin gerçekleştirildiği bir aktör olması gibi Yunanistan'ın ne zaman işbirliğini tercih edebilir yönlerinin araştırılması başka bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ya da Türkiye'nin Ermenistan ile dönemsel olarak yaşadığı işbirliği ortamı paralelinde gerçekleştirilecek karşılaştırmalı bir analiz bu çalışmada yer almamıştır.

Egemenlik/toprak bütünlüğüne yönelik olası bir tehdit tarafların ulusal çıkarlarını zedeleyebileceği algısına yol açmaktadır. Çalışmada görüldüğü üzere liderlerin söylemlerinde içerik açısından çok fazla değişim yoktur. Algıdaki değişimin söylem ve davranışlara yansıtılması için özne-yapı uyumu ikili ilişkilerde bir zorunluluk

olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ulus-devletlerin baskın rol üstlendiği yapı içerisinde ikili ilişkilerin çatışma-(geçici) barış döngüsünü tekrar edeceği belirgindir. İklim krizlerinin, depremlerin, insani göçlerin, savaşların ve teknolojinin ulus devletlerin sınırlarını yeniden kurgulayacak köklü bir değişimin elbette ki iki toplum/ülke arasında da karşılığını bulması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmad, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.
- _____. **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes**. İstanbul: Baha Matbaası, 1967.
- Aksu, Fuat. **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008.
- _____. **Türk-Yunan İlişkileri, İkili İlişkilerin Yönelimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**. Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Araştırma Projeleri Dizisi 2/2001.
- _____. **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri, 2017.
- Arcayürek, Cüneyt. **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1984.
- _____. **Demokrasinin Sonbaharı**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- _____. **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- _____. **Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- _____. **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
- _____. **28 Şubat'a İlk Adım Büyüklere Masallar Küçüklere Gerçekler Dizisi**. Ankara: Bilgi Yayınları, 2003.
- _____. **Bir Özgürlük Tutukunu Ecevit**. İstanbul: Detay Yayıncılık, 2006.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Aydemir, Şevket Süreyya. **Menderesin Dramı**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Ayman, Güliden. **Neo-Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar**. Ankara: SAEMK, 2001.
- Baban, Cihad. **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970.
- Başeren, Sertaç H.. **Ege Sorunları**. Ankara: TÜDAV Yayınları, 2006.
- Barutçu, Ecmel. **Hariciye Koridoru**. Ankara: 21 Yüzyıl Yayınları, 1999
- Batur, Nur .**Yürekten Gülerekten Yürüdüm**. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.

- Bildirici, Faruk. **Hanedanın Son Prensi, Mesut Yılmaz ve ANAP'lı Yıllar.** Ankara:Ümit Yayıncılık, 2003.
- Birand Mehmet Ali, Soner Yalçın. **The Özal: Bir Davanın Öyküsü.** İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2001
- Birand, Mehmet Ali. **Diyet.** İstanbul: Milliyet Yayınevi, 1986.
- _____. **30 Sıcak Gün.** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1986.
- _____. **12 Eylül 1980 Saat 04.00.** İstanbul: Karacan Yayınları, 1985.
- Brecher, Michael. **The Foreign Policy System of Israel: Setting, Images, Process.** New Haven: Yale University Press, 1972.
- _____. **The World of Protracted Conflicts.** (Maryland: Lexington Books, 2016): 145-146.
- Brecher, Michael, Jonathan Wilkenfeld. **A Study of Crisis.** USA: University of Michigan,1997.
- Bora, Tanıl .**Cereyanlar: Türkiyede Siyasi İdeolojiler.** İstanbul: İletişim Yayınları,2016.
- Boulding, Kenneth. **Stable Peace.** Texas: University of Texas Press, 1978.
- Breuning, Marijke. **Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction.** London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Birgit, Orhan. **Kalbur Saman İçinde Olaylar, Anılar, Portreler.** İstanbul:Doğan Egmont Yayıncılık, 2012.
- Bölükbaşı, Süha. **Barişçi Çözumsuzlük.** İstanbul: İmge Yayınevi, 2001.
- Bölükbaşı, Deniz. **Turkey and Greece: The Aegean Disputes.** London: Cavendish Publishing, 2004.
- Lord, Carnes . **The Modern Prince: What Leaders Need to Know Now.** (London: Yale University Press, 2003.
- Campbell, John K., Philip Sherrard. **Modern Greece.** Newyork: Frederick A. Praeger, 1968.
- Cemal, Hasan. **Özal Hikayesi.** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.
- Clogg, Richard. **Parties and Elections in Greece: The Search for Legitimacy.** USA: Duke University Press, 1987.
- _____. **Modern Yunanistan Tarihi.** çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Constandinos, Andreas. **America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy of 1974: Calculated Conspiracy or 1974.** UK: Author House, 2009.
- Çağlayangil, İhsan Sabri. **Anılarım.** Ankara: Yılmaz Yayınları, 1990.
- Çizmeli, Şevket . **Menderes Demokrasi Yıldızı?.** Ankara: Arkadaş Yayınları, 2007.
- Denk, Erdem. **Egemenliği Tartışmalı Adalar: Karşılaştırmalı Bir Çalışma.** Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1999.
- Dikerdem, Mahmut. **Ortadoğuda Devrim Yılları.** İstanbul: Cem Yayınevi,1990.

- Dodd, Clement. **The History and Politics of the Cyprus Conflict**. UK: Palgrave Macmillan, 2010.
- Dosdoğru, Hulusi. **6-7 Eylül Olayları**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1955.
- Dyson, Stephen Benedict. **The Blair Identity Leadership And Foreign Policy**. UK: Manchester University Press, 2009.
- Erim, Nihat. **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1975.
- Featherstone, Kevin, Dimitris Papadimitriou. **Prime Ministers in Greece: The Paradox of Power**. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Feldman, Lily Gardner. **Germany's Foreign Policy of Reconciliation Germany's Foreign Policy of Reconciliation: From Enmity to Amity**. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.
- Fırat, Melek F.. **1960-1970 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu**. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- George, Alexander L. & Juliette L. George. **Woodrow Wilson And Colonel House: A Personality Study**. New York: The John Day Company, 1956.
- _____. **Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy**. United States: Institute of Peace Press, 1993.
- Güldemir, Ufuk. **Texas- Malatya**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992.
- _____. **Kanat Operasyonu**. Ankara: Tekin Yayınevi, 1985.
- Gülbey, Gülistan. **Arızalı Demokrasilerde Dış Politika**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2010.
- Gürün, Kamuran. **Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.
- Hale, William. **Türk Dış Politikası 1774-2000**. çev. Petek Demir. İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.
- Hannay, David. **Cyprus Search For A Solution**. London: I.B.Tauris, 2005.
- Harris, George S. **Troubled Alliance Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-71**. USA: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1972.
- Hatzivassiliou, Evanthis. **Greece and the Cold War Frontline State, 1952-1967**. New York: Routledge, 2006.
- Hermann, Charles F. . **Crisis in Foreign Policy a Simulation Analysis**. Princeton: Princeton University, 1969.
- Heper, Metin. **İsmet İnönü Yeni bir Yorum Denemesi**. çev. Sermet Yalçın, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Hobbes, Thomas. **Leviathan**. çev. Semih Lin. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 1993.
- Hoslti., Karl. J. . **International Politics: A Framework For Analysis**. New Jersey: Prentice-Hall International Inc, 1995.
- Hudson, Valerie M.. **Foreign Policy Analysis Classic and Contemporary Theory Second Edition**. United Kingdom: Rowman & Littlefield, 2014.

- İnönü, İsmet. **İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması II**. Ankara: Yeni Gün Basın ve Yayıncılık, 1998.
- İnönü, Erdal. **Anılar ve Düşünceler**. İstanbul: İdea, 1996.
- İşyar, Ömer Göksel. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**. Bursa: Dora Yayınevi, 2003.
- Jervis, Robert. **Perception and Misperception in International Politics**. Princeton: Princeton University Press, 1976.
- Kaloudis, George. **Modern Greece and the Diaspora Greeks in the United States**. London: Lexington Books, 2018.
- Karpat, Kemal H.. **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kızılyürek, Niyazi. **Daha Önceleri Nerelerdediniz? Dünden Bugüne Kıbrıs Müzakereleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- _____. **Milliyetçilik Kısılacında Kıbrıs**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Kissinger, Henry. **Diplomasi**. çev. İbrahim H. Kurt. Türkiye: İş Bankası KültürYayınları, 2000.
- Kofkas, Jon V. . **Under The Eagle's Claw Exceptionalism in Postwar U.S.-Greek Relations**. London: Praeger, 2003.
- Koliopoulos, John S., Thanos Veremis. **Modern Greece: A History Since 1821**. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2009.
- Leites, Nathan. **The Operational Code Of Politburo**. New York: The RAND Corporation, 1951.
- Lelik, Abdullah. **Erbakan mı? Ecevit mi? Çözölemeyen Buhranın Bilinmeyen Yönleri**. Ankara: Gerçek Yayınevi, 1974.
- Macar, Elçin. **Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi**. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012
- Machiavelli, Niccolo. **Prens**. Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 2018.
- Mearsheimer, John J.. **Liderler Neden Yalan Söyler: Uluslararası Politikada Yalan Gerçeği**. çev. Nejdet Özberk. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- McDermott, Rose. **Risk Taking in International Relations Prospect Theory in American Foreign Policy**. USA: The University Of Michigan Press, 1998.
- Miller, John. **The United States and Making Modern Greece History and Power 1950-1974**. United States of America: The University of North Carolina Press, 2009.
- Mintz, Alex, Karl DeRouen. **Understanding Foreign Decision Making**. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Mudde, Cas. **SYRIZA The Failure of the Populist Promise**. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Morgan, Tabitha. **Sweet and Bitter Island: A History of the British in Cyprus**, New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2015.
- Oral, Fuat Süreyya. **Süleyman Demirel'in Kişiliği**. Ankara: Cihan Matbaası, 1973.
- Oran, Baskın. **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1986.

- Öymen, Onur. **Silahsız Savaş Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Papandreou, Andreas. **Namlunun Ucunaki Demokrasi**. çev. Mehmet Emin Yılıdırın ve Semih Koray. İstanbul: Üçüncü Dünya Yayınları, 1977.
- Pappas, Takis S.. **Populism and Crisis Politics in Greece**. UK: Palgrave Macmillan, 2014.
- Pazarcı, Hüseyin. **Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları**. Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.
- Rizas, Sotiris. **Realism and Human Rights in US Policy toward Greece, Turkey, and Cyprus**. Maryland: Lexington Books, 2018.
- Robins, Philip. **Takım Elbiseliler ve Üniformalılar**. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009.
- Robb, Thomas. **A Strained Partnership?: US-UK Relations In The Era Of Détente, 1969-77**. Manchester: Manchester University Press, 2013.
- Rosenau, James N. . **The Study of World Politics**. New York: Routledge, 2006.
- Sağlam, Kayhan. **Kıbrıs Harekatı Bir Başbakanın Doğuşu, Ecevit Olayı 3**, İstanbul: Belge Yayınları, 1975
- Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyyurt. **Kıbrıs Sorunu**. İstanbul Üniversitesi: Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.
- Schelling, Thomas C. . **The Strategy of Conflict**. Cambridge: Harvard University Press, 1980.
- Serter, Vehbi Zeki. **Kıbrısta Rum ve Yunan Saldırıları**. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Enstitüsü Başkanlığı 2008.
- Sönmezoglu, Faruk. **Türkiye-Yunanistan İlişkileri&Büyük Güçler**. İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- _____. **Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları,2006.
- Spykman, Nicholas John. **America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power**. New York: Harcourt, Brace, 1942.
- Stoessinger, John G. .**Why Nations Go to War**. US: Thomson Wadsworth, 2008.
- Şahin, Haluk. **Gece Gelen Mektup Türk Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası**. İstanbul: Cep Yayınevi, 1987.
- Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane**, der. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013
- Thomopoulos, Elaine. **The History of Greece**. (USA: Greenwood Press,2011).
- Toker, Metin. **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**. Ankara: Bilgi Yayınevi,1966.
- _____. **İnönü'nün Son Başbakanlığı**. Ankara: Bilgi Yayınevi, Temmuz 1992.
- Toluner, Sevin. **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.
- Tuncer, Hüner. **Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Turgut, Hulusi. **Güniz Sokağı**. İstanbul: ABC Ajansı Yayınları, 1987.

- _____. **Demirel'in Dünyası**. İstanbul: ABC Ajansı Yayınları, 1992.
- Tülümen, Turgut. **Hayat Boyu Kıbrıs**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.
- Tziampiris, Aristotle. **The Emergence of Israeli-Greek Cooperation**. Switzerland : Springer International Publishing, 2015.
- Varnava, Marilena. **Cyprus Before 1974: Prelude to Crisis**. Great Britain: I.B. TAURIS, 2020.
- Volkan, Vamik, Norman Itzkowitz. **Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular**. çev. Banu Büyükkal. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2002
- Walt, Stephen M.. **Revolution and War**. NY: Cornell University Press, 1996.
- Williams, Philip. **Crisis Management: Confrontation and Diplomacy in the Nuclear Age**. New York: Wiley, 1972.
- Wohlstetter, Roberta. **Pearl Harbor: Warning and Decision**. Standford: Stanford University Press. 1962.
- Xydis, Stephen G. . **Cyprus: Reluctant Republic**. Netherlands: Mouton, 1973.
- Yavuzalp, Ercüment. **Liderlerimiz ve Dış Politika**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1996.

Derleme Kitap-Makale

- Abadi, Jacob. “Constraints and Adjustments in Greece’s Policy Toward Israil”. **Mediterranean Quarterly**. c. 11, s. 4 (2000): 40-70.
- Athanassopoulou, Ekavi. ”Responding to a Challenge: Greece's New Policy Towards Israel”. **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**. c. 2, s. 3, (2002): 108-125.
- Akıman, Nazmi. “Ankara Atınayı Görüşmeye Zorlamalı” . **Akiller Tartışıyor**. der. Leyla Emeç Tavşanoğlu, İstanbul: Çağdaş Yayınları, (1998)
- _____. “Türkiye-Yunanistan Arasında 1987 Mart Krizi ve Andreas Papandreou”, **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**, ed. Turhan Fırat, (Ankara: Ümit Yayıncılık), 1995
- Aksu, Fuat .“Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu ve Türkiye - AB İlişkileri”. **Doğu Akdeniz'de Hukuk ve Siyaset**. haz. Sertaç Hami Başeren, Ankara: A.Ü. SBF Yay., (2013): 159-196.
- _____. “Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri”. **Rodos ve İstanköy Türklüğü**. ed. Mustafa Kaymakçı ve Cihan Özgün, İzmir: RİOTKDD Yay., 2014: 55-90.
- _____. “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar”. **Uluslararası İlişkiler**. c.15, s. 59 (2018): 65-87.
- Aksu, Fuat, Yunus Çolak, “Türkiye’nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri”. **Bilgi** .Sayı 88, (2019): 19-54.
- Aydın, Mustafa. “Crypto-Optimism in Turkish-Greek Relations. What Is Next?”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, c. 5 s. 2, (2003): 223-240.
- Ayman, Gülden. “Türkiye’nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık,”. **En Uzun On Yıl**. der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul: Boyut, 1998.

- _____. **Türk Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit**, Türk Dış Politikasının Analizi, ed. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, (2004): 493-499.
- Azar, Edward. Paul Jureidini and Ronald McLaurin, "Protracted Social Conflict; Theory and Practice in the Middle East". **Journal of Palestine Studies**. c. 8, s.1, (1978): 41-60.
- Bar-Tal, Daniel. "From Intractable Conflict Through Conflict Resolution To Reconciliation: Psychological Analysis". **Political Psychology**. c. 21, s. 2 (Jun., 2000): 351-365
- Bar-Tal Daniel, Yigal Rosen. "Peace Education in Societies Involved in Intractable Conflicts: Direct and Indirect Models". **Review of Educational Research**. c. 79, s. 2 (Jun., 2009): 557-560.
- Bar-Tal, Daniel. Neta Oren and Rafi Nets-Zehngut "Sociopsychological Analysis Of Conflict-Supporting Narratives: A General Framework". **Journal of Peace Research**. c. 51, s. 5 (September 2014): 662-675.
- Branislav, Slantchev, L.. "Audience Cost Theory and Its Audiences". **Security Studies**. c.21, s.1 (2012): 376-382.
- Becker, M.E., Matthew S. Cohen, Sidita Kushi ve Ian P. McManus. "Reviving the Russian Empire: the Crimean Intervention Through A Neoclassical Realist Lens". **European Security**. c. 25, s. 1 (2016): 112-133.
- Bilge, Suat A.. "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye-Sovyetler Birliği Münasebetleri", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, haz. Mehmet Gönlübol ve diğ., Ankara: Siyasal Kitabevi, (1993): 337-427.
- Blanton, Shannon Lindsey. "Images in Conflict: The Case of Ronald Reagan and El Salvador". **International Studies Quarterly**. c. 40, s. 1 (Mar., 1996):23-44.
- Brulé, David J. "Explaining and Forecasting Leaders' Decisions: A Poliheuristic Analysis of the Iran Hostage Rescue Decision". **International Studies Perspectives**. c. 6, s. 1 (2005): 99-113.
- Bobrow, Davis. "Considerations For Effective Forecasting". **Forecasting In International Relations**. ed. N. Choucri and T. Robinson, (San Francisco: W. H. Freeman, 1978): 37-51.
- Borou, Christina. "The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative 'Other'?" **Journal of Muslim Minority Affairs**. c. 29, s.1, (2009): 5-26.
- Brown, Jonathan N. & Anthony S. Marcum. "Avoiding Audience Costs: Domestic Political Accountability and Concessions in Crisis Diplomacy". **Security Studies**.c. 20, s. 2, (2011): 141-170.
- Boulding, Kenneth E. "National Images and International System". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 3, s. 2 (Jun., 1959): 120-131.
- Broz, J. Lawrence "Political System Transparency and Monetary Commitment Regimes". **International Organization**. c. 56, s. 4 (Autumn 2002): 861-887.
- Brulé, David and Alex Mintz. "Blank Check Or Marching Orders? Public Opinion And The Presidential Use Of Force". **Approaches, Levels, and Methods of Analysis in International Politics**. ed. H. Starr, (2006): 157- 172.

- Contantine Karamanlis In Thought And Action.** ed. Dr. E. Kartakis, Athens: Roes Publications, 1991.
- Clare, Joe .“Domestic Audiences and Strategic Interests”. **The Journal Of Politics.** c. 69, s. 3 (August 2007): 732-745.
- Chakrabarti, Nitai. “Beliefs, Perceptions And Foreign Policy: The Need For A Perspective”. **The Indian Journal of Political Science.** c. 49, s. 3 (July - Sept. 1988): 328-342.
- Chourchoulis, Dionysios .“Greece, Cyprus, Albania”. **The Handbook of European Defence Policies and Armed Forces.** ed. Hugo Meijer and Marco Wyss, Oxford: Oxford University Press, 2018): 313-329.
- Chourchoulis, Dionysios, Lykourgos Kourkouvelas. “Greek Perceptions of NATO During The Cold War”. **Southeast European and Black Sea Studies.** c.12, s. 4, (2012): 497-514.
- Clogg, Richard. “European Elections—Greece”. **West European Politics.** c. 1, s. 2 (1978): 252-254.
- Cottam, Martha L. .“The Impact of Psychological Images on International Bargaining: The Case of Mexican Natural Gas”. **Political Psychology.** c. 6, s. 3 (1985): 413-440.
- Coufoudakis, Van. “Greek Turkish Relations 1973-1983: The View from Athens”. **International Security.** c. 9, s. 4 (Spring 1985):185-217
- Couloumbis, Theodore A. and Alexander. E. Kentikelenis. “Greek–Turkish Relations and the Kantian Democratic Peace Theory”. **Southeast European and Black Sea Studies.** c.7, s. 4 (2007): 517–532.
- Couloumbis, Theodore A. . “Greece: Ballots or Bayonets?”.**World Affairs.** c. 130, s. 4 (January, February, March, 1968): 231-246.
- _. “The Greek Junta Phenomenon”. **Polity.** c. 6, s. 3 (Spring, 1974): 345-374.
- Çarkoğlu Ali, Kemal Kirişci. “The View from Turkey: Perceptions of Greeks and Greek-Turkish Rapprochement by the Turkish Public”. **Turkish Studies .** c. 5, s. 1, (2004): 117-153.
- Çuhadar, Esra, Juliet Kaarbo, Barış Kesgin, Binnur Özkeçeci Taner. “Turkish Leaders And Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative And Multi-Method Perspective”. **Turkish Studies.** (2020), DOI: 10.1080/14683849.2020.1724511,[04.05.2020]
- Danopoulos, Constantine P. . “Military Professionalism and Regime Legitimacy in Greece 1967-1974”.**Political Science Quarterly.** c. 98, s. 3 (Autumn, 1983): 485-506.
- Danopoulos, Constantine P., “The Greek Military Regime (1967-1974) and the Cyprus Question — Origins and Goals”. **Journal of Political and Military Sociology.** (1982): 257-273.
- Demiryol, Tolga. “Between Security and Prosperity: Turkey And The Prospect Of Energy Cooperation in The Eastern Mediterranean”. **Turkish Studies.** c. 20, s. 3 (2019): 442-464.

- Diamandouros, P. Nikiforos. "Politics and Culture in Greece, 1974-91: An Interpretation", **Greece, The 1981-89 The Populist Decade**. ed. Richard Clogg. London: The Macmillan Press Ltd, 1993: 1-26.
- Đidić, Ajdin and Hasan Kösebalaban. "Turkey's Rapprochement with Russia: Assertive Bandwagoning" .**Italian Journal Of International Affairs**. c. 54, s. 3 (2019): 123-138.
- Dion, Richard Read . "Macedonia: Coming in from the Cold". **World Affairs**. c. 160, s. 2 (1997): 96-103.
- Dokos, Thanos P.. "Greece in a Changing Strategic Setting". **Greece in Twentieth Century**. ed. Theodore A. Couloubis. Theodore Kariotis, Fotini Bellou, ELIAMEP, (2003): 42-69.
- Dyson, Stephen Benedict. "Drawing Policy Implications From The 'Operational Code' of a 'New' Political Actor: Russian President Vladimir Putin". **Policy Sciences**. c. 34, s. 3/4 (2001): 329-346.
- Dyson, Stephen Benedict & Matthew J. Parent. " The Operational Code Approach To Profiling Political Leaders: Understanding Vladimir Putin". **Intelligence And National Security**. c. 33, s. 1 (2018): 84-100.
- Erişen, Cengiz, Barış Kesgin. "Dış Politika ve Psikolojik Unsurlar: Türk Yunan İlişkilerinin Analizi". **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**. ed. Ertan Efeğil ve Rıdvan Kalaycı, (Ankara: Nobel Yayıncılık): 553-580.
- Esen, Berk, Sebnem Gumuscu. "Rising Competitive Authoritarianism in Turkey". **Third World Quarterly**, c. 37, s. 9, (2016): 1581-1606
- Evin, Ahmet O.. "The Future Of Greek-Turkish Relations". **Southeast European and Black Sea Studies**. c. 5, s. 3 (2005): 395-404.
- Farnham, Barbara. "Roosevelt and the Munich Crisis: Insights from Prospect Theory". **Political Psychology**. c. 13, s. 2, Special Issue: Prospect Theory and Political Psychology (Jun., 1992): 205-235.
- Faustmann, Hubert. "The UN and the Internationalization of the Cyprus Conflict, 1949-58". **The Work of the UN in Cyprus Promoting Peace and Development**. ed. Oliver P. Richmond and James Ker-Lindsay. Palgrave, 2001: 3-49.
- _____. "Clientelism in the Greek Cypriot Community of Cyprus under British Rule". **The Cyprus View**. c. 10, s. 2, (1998): 41-77.
- Fearon, James D.. "Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes". **The American Political Science Review**. c. 88, s. 3 (Sep., 1994): 577-592.
- _____. "Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 41, s. 1 (Feb., 1997): 68-90.
- _____. "Self-Enforcing Democracy". **The Quarterly Journal of Economics**. c. 126, s. 4 (November 2011): 1661-1708.
- Featherstone. Kevin . "The Greek Socialists in Power". **West European Politics**, c. 6, s. 3 (1983): 237- 238.

- _____. "The 'Party-State' in Greece and the Fall of Papandreou". **West European Politics**. c. 13, s. 1 (1990):101-115.
- Fırat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler". **Türk Dış Politikası**. Cilt I, ed. Baskın Oran, 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 576-585
- _____. Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri. **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. c. 4 s.1, (2004):47-79.
- Fırat, Turhan. "Yunanistan'la Yaşanan 1987 Mart Krizi". **Dış Politikamızın Perde Arkası, 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**. der. Turhan Fırat, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995: 79-80.
- Fiammenghi, Davide ve diğ.. "Correspondence Neoclassical Realism and Its Critics". **International Security**. c. 43, s. 2 (Fall 2018): 193-203.
- Fisher, Ronald J.. "Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse". **Journal of Peace Research**. c. 38, s. 3, (May, 2001): 307-326.
- Fouskas, Vassilis K.. "Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974". **Contemporary European History**.Feb., 2005, c. 14, s. 1 (Feb., 2005): 45-63.
- Gartzke, Erik, Yonatan Lupu. "Still Looking for Audience Costs". **Security Studies**. c. 21, s. 3 (2012): 391-397.
- Gelpi, Christopher and Joseph M. Grieco. "Competency Costs in Foreign Affairs: Presidential Performance in International Conflict sand Domestic Legislative Success 1953–2001". **American Journal of Political Science**. c. 59, s. 2 (April 2015): 440-456.
- Genovese, Michael A.. "Presidential Leadership and Crisis Management". **Presidential Studies Quarterly**. c. 16, s. 2, (Spring, 1986): 300-309.
- George, Alexander L.. "Crisis Management: The Interaction Of Political and Military Considerations". **Survival**. c. 26, s. 5 (1984): 223–234.
- Gibler, M. Douglas and Marc L. Hutchison. "Territorial Issues, Audience Costs, and the Democratic Peace: The Importance of Issue Salience". **The Journal of Politics**. c. 75, s. 4 (Sep. 9, 2013): 879-893.
- Gilbert, Arthur N. and Paul Gordon Lauren. "Crisis Management: An Assessment and Critique". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 24, s. 4 (dec., 1980): 641-664.
- Greenstein, Fred I.. "Personality and Politics: Problems of Evidence, Inference, and Conceptualization". **American Behavioral Scientist**. c. 11, s. 2 (1967): 38-53.
- Grigoriadis, Ioannis N.. "For the People, Against the Elites: Left versus Right-Wing Populism in Greece and Turkey". **The Journal of the Middle East and Africa**. c. 11, s. 1 (2020): 1–14.
- Goldgeier, James M. and Philip E. Tetlock. "Psychology And International Relations Theory". **Annual Reviews**. c. 4, (2001): 67-92.
- Gordon Philip and Omer Taspınar. "Turkey On The Brink". **The Washington Quarterly**. c. 29, s. 3, (2006): 57-70.

- Gönlübol, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu. "1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası". **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995**. ed. Mehmet Gönlübol ve diğ., Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993: 491-608.
- Görener, Aylin .Ş., Meltem.Ş. Ucal. "The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy". **Turkish Studies**. c.12, s. 3, (2011): 357-381.
- Guisinger, Alexandra and Alastair Smith. "Honest Threats: The Interaction of Reputation and Political Institutions in International Crises". **Journal of Conflict Resolution**. c. 46 s. 2 (2002): 175-200.
- Haas, Mark L.. "Prospect Theory and the Cuban Missile Crisis". **International Studies Quarterly**. c. 45, s. 2 (Jun., 2001):241-270.
- Hatzivassiliou, Evanthis. "The 1930 Greek-Turkish Naval Protocol". **Diplomacy&Statecraft**. c. 9, s. 1, (1998): 89-111.
- Haugom, Lars. "Turkish Foreign Policy Under Erdogan: A Change In International Orientation?". **Comparative Strategy**. c. 38, s. 3 (2019): 206–223.
- Hamburg, David A. & Alexander L. George. "Nuclear Crisis Management". **Bulletin of the Atomic Scientists**. c. 40, s. 6 (1984): 24-28.
- He, Kai. "Explaining United States–China Relations: Neoclassical Realism And The Nexus Ofthreat–Interest Perceptions". **The Pacific Review**. c. 30, s. 2 (2016): 1-19
- Heraclides, Alexis. "'What Will Become Of Us Without Barbarians?' The Enduring Greek–Turkish Rivalry as An Identity-Based Conflict". **Southeast European and Black Sea Studies**. c. 12, s. 1 (2012): 115-134.
- Hermann, Margaret G.. "Indicators of Stress in Policymakers during Foreign Policy Crises". **Political Psychology**. c. 1, s. 1 (Spring, 1979): 27-28.
- Hermann, Margaret G.. "Political Psychology". **The Oxford Handbook of Political Leadership**. ed. R. A. W. Rhodes and Paul 't Hart (2014). DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.007.
- Hermann, Margaret G., Charles F. Hermann. "Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry". **International Studies Quarterly**. c. 33, s. 4 (Dec., 1989): 361-387.
- Hermann, Margaret G.. and Joe D. Hagan. "International Decision Making: Leadership Matters". **Foreign Policy**. c. 110, (Spring, 1998): 124-137.
- Holsti. Ole R.. "Models of International Relations And Foreign Policy". **Diplomatic History**. c. 13, s. 1 (1989): 17-20.
- _____. "Introduction: Beliefs, Perceptions, and Opinions in Policy Making, Making American Policy". **Making American Foreign Policy**. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
- Hoffman, Aaron M., Christopher R. Agnew, Justin J. Lehmiller & Natasha T. Duncan. "Satisfaction, Alternatives, Investments, and the Microfoundations of Audience Cost Models". **International Interactions**. c. 35, s. 4 (2009): 365-89.
- Hudson, Valerie M.. "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relation. **Foreign Policy Analysis**. c. 1, s. 1 (2005): 1-30.

- Ifantis, Kostas. "Greece's Turkish Dilemmas: There Are Back Again". **South East European Studies**, c. 5, s. 3 (2005): 379-394.
- İnönü, İsmet . "Bugün İçin Tek Çare Federal Bir İdaredir". **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**. der. Nevzat Karagil, (İstanbul: Anıl Matbaası, 1964: 5-7.
- Jervis, Robert. "War and Misperception". **The Origin and Prevention of Major Wars**, ed. Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb. Cambridge: Cambridge Universit Press, (1989): 104-120.
- Jost, John T., Jim Sidanius. "Political Psychology: An Intoduction-1". **Political Pschology Key Regarding**. ed. John T. Jost and Jim Sidanius, New York: Psychology Press, 2004.
- Kertzer, Joshua D. and Ryan Brutgery. "Decomposing Audience Costs: Bringing the Audience Back Into Audience Cost Theory". **American Journal of Political Science**. c. 60, s. 1 (2016): 234-249.
- Kahneman, Daniel and Amos Tversky."Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk". **Econometrica**. c. 47, s. 2 (1979): 264.
- Kalaitzidis, Akis. "The Odd Duck: Why Greece's Foreign Policy Will Not Turn Out to Be a Swan!".**Foreign Policy Under Austerity**. ed. Spridon N.Litsas and Arisotle Tziampiris, (London: Palgrave Macmillan): 29-48.
- Kalaycıoğlu, Ersin . "Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change". **South European Society and Politics**. c. 20, s. 2, (2015): 157-179.
- Kaloudis, George. "Cyprus: Enduring Conflict". **International Journal on World Peace**. c. 16, s. 1 (March 1999): 3-18.
- _____. "Greece And The Road To World War I: To What End?". **International Journal On World Peace**. c. 31, s. 4 (2014): 9-47
- Kassimeris, Christos. "Causes of the 1967 Greek Coup". **Democracy and Security**. c.2, s. 1 (2006): 61-72.
- _____. "Greek Response to the Cyprus Invasion". **Small Wars & Insurgencies** . c.19, s. 2 (2008): 256-273.
- _____. "Greek Everyman Andreas Papandreou at 100". **The Political Quarterly**. c.90, s. 2 (April-June 2019): 304-309.
- _____. United States Intervention in Post-War Greek Elections: From Civil War to Dictatorship". **Diplomacy & Statecraft**. c. 20, s. 4, (2009): 679-696.
- Katsambekis, Giorgos and Yannis Stavrakakis. "Revisiting the Nationalism/Populism Nexus: Lessons from the Greek Case". **Javnost - The Public**. c. 24, s. 4 (2017): 391-408.
- Kasapsaraçoğlu, Murat. "Harmonization of Turkey's Political, Economic and Military Interests in the 1950s: Reflections on Turkey's Middle East Policy". **Turkish Studies**. c.16, s.3 (2005):332-348.
- Kaarbo, Juliet . "A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory". **International Studies Review**. c 17, s. 2 (2015): 1-28.

- Keller, W. Jonathan. "Constraint Respecters, Constraint Challengers, and Crisis Decision Making in Democracies: A Case Study Analysis of Kennedy versus Reagan". **Political Psychology**. c. 26, s. 6 (2005): 835-867.
- Kesgin, Barış . "Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers". **Turkish Studies**. c. 14, s. 1 (2013): 136-157.
- _____. "Turkey's Erdoğan: Leadership Style And Foreign Policy Audiences". **Turkish Studies**. c. 21 s. 1 (2020): 56-82.
- Kitroeff, Alexander. "A Brief Political Biography Journal of Hellenic Diaspora". **Journal of the Hellenic Diaspora**. c. 23, s. 1 (1997): 7-32.
- Kitsikis, Dimitri . "Greek Communists and the Karamanlis Government". **Problems of Communism**. c. XXVI, (1977): 42-56.
- Kollias, Christos, Suzanna-Maria Paleologou. "Is There A Greek-Turkish Arms Race? Some Further Empirical Results From Causality Tests". **Defence and Peace Economics**. c. 13, s. 4 (2010): 321-328.
- Kourkouvelas. Lykourgos. "Détente As A Strategy: Greece and The Communist World, 1974-9". **The International History Review**. c. 35, s. 5 (2013): 1052-1067.
- Kurizaki, Shuhei. "Efficient Secrecy: Public versus Private Threats in Crisis Diplomacy". **The American Political Science Review**. c. 101, s. 3 (Aug., 2007): 543-558.
- Kowert ,Paul A., Margaret G. Hermann. "Who Takes Risks? Daring and Caution in Foreign Policy Making". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 41, s. 5 (Oct., 1997), 611-637.
- Kut, Şule. "Türk Dış Politikasında Ege Sorunu", ed. Faruk Sönmezoğlu. **Türk Dış Politikasının Analizi**. İstanbul: Der Yayınları, (2004): 507-521.
- Lake, David A. and Robert Powell. "International Relations: A Strategic-Choice Approach". **Strategic Choice and International Relations**. ed. David A. Lake and Powell, Princeton: The Princeton University Press, 1999: 3-38.
- Larrabee, Stephen F.. "Instability and Change in the Balkans". **Survival: Global Politics and Strategy**, c. 34, s. 2 (1992): 31-49.
- Lake, David. "Two Cheers For Bargaining Theory: Assessing Rationalist Explanations Of The Iraq War". **International Security**. c. 35, s. 3 (2011): 7-52.
- Lebow, Richard Ned. "Is Crisis Management Always Possible?". **Political Science Quarterly**. c. 102, s. 2, (1987): 181-192.
- Leventoğlu, Bahar, Ahmer Tarar. "Prenegotiation Public Commitment in Domestic and International Bargaining". **The American Political Science Review**. c. 99, s. 3 (Aug., 2005): 419-433.
- Levendusky, Matthew S. and Michael C. Horowitz . "When Backing Down Is the Right Decision: Partisanship, New Information, and Audience Costs". **The Journal of Politics**. c. 74, s. 2 (Mar. 28, 2012): 323-338.
- Levy, Jack S. . "Misperception and the Causes of War: Theoretical Linkages and Analytical Problems". **World Politics**. c. 36, s.1 (1983): 76-99

- _____. "An Introduction to Prospect Theory". **Avoiding Losses/Taking Risks: Prospect Theory and International Conflict**. ed. Barbara Farnham, The University of Michigan Press, 1994.
- Levy, Jack S. Michael K. McKoy, Paul Poast and Geoffrey P.R. Wallace. "Backing Out or Backing In? Commitment and Consistency in Audience Costs Theory". **American Journal of Political Science**. c. 59, s. 4 (October 2015): 988-1001.
- Lobell, Steven E. ,Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro ed. **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**. Cambridge, Cambridge University Press, 2009.
- Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro. **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Loulis. John J. . "Papandreu's Foreign Policy". **Foreign Affairs**. c. 63, s. 2 (1984): 375-391.
- Lyrintzis, Christos. "The Changing Party System: Stable Democracy, Contested "Modernisation". **West European Politics**. c. 28, s. 2 (2005): 242-259.
- _____. "Political Parties in Post-Junta Greece: A Case of "Bureaucratic Clientelism?" . **West European Politics**. c. 7, s. 2 (1984): 99-118.
- Macrakis . A. Lilly. "Venizelos' Early Life and Political Career in Crete, 1864–1910". **The Trials of Statesmanship**. ed. Paschalis M. Kitromilides, Edinburg: Edinburgh University Press, 2006: 37-83.
- Mallinson, William Pavel Kanevskiy, Aris Petasis. "Then Is Now, but the Colours are New: Greece, Cyprus and the Evolving Power Game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, c. 22, s. 3 (2020): 306-332.
- Mallinson, William. "Greece and Cyprus as Geopolitical Fodder, and the Russian Connexion". **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**. c. 22, s. 3, (2020): 1–10.
- Matthews, Ron. "Greek-Turkish Tensions Fuel Defence Industrialization". **The RUSI Journal**. c. 144, s. 1 (1999): 52-58.
- Markides, D. W. "Britain's "New Look" Policy for Cyprus and the Makarios-Harding Talks, January 1955-March 1956". **The Journal of Imperial and Commonwealth History**. c.23, s. 3 (1995): 479–502.
- Martin, Lenore. G. . "Analysing a Tumultuous Relationship: Turkey and the US in the Middle East". **Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**. c. 13, s. 2 (2019): 262-277.
- Mavrogordatos, George.T.. "The Greek Party System: A Case Of Limited But Polarised Pluralism?". **West European Politics**. c. 7, s. 4, (1984): 156–169.
- Melakopides, Constantine. "The Logic of Papandreou's Foreign Policy". **International Journal**, c. 42, s. 3 (Summer, 1987): 559-584.
- Mesquita, Bruce Bueno de , Alastair Smith, Randolph M. Siverson and James D. Morrow. **The Logic of Political Survival**. Cambridge: The MIT Press, 2003.

- Mercer, Jonathan .“Audience Costs Are Toys”. **Security Studies**. c. 21, s. 3, (2012): 398-404.
- Mintz, A. . “The Decision to Attack Iraq: A Noncompensatory Theory of Decision Making” **Journal of Conflict Resolution**, c. 37, s, 4 (December, 1993): 595-618.
- Mintz, A. “How Do Leaders Make Decisions? A Poliheuristic Perspective”. **Journal of Conflict Resolution**. c. 48, s. 1 (February 2004): 3–13.
- McDermott, Rose. “Prospect Theory in International Relations: The Iranian Hostage Rescue Mission”. **Political Psychology**. c. 13, s. 2, Special Issue: Prospect Theory and Political Psychology, (Jun., 1992): 237-263.
- McDonald, Robert .“A Profile of the Greek Junta”. **The World Today**. c. 28, s. 5 (May, 1972): 229-234 .
- McDonald, Robert. “Greece: April 21, 1967”. **The Massachusetts Review**. c. 9, s. 1, (Winter, 1968): 59-78.
- Mitchell, C.R.. “Classifying Conflicts: Asymmetry and Resolution”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**. c. 518, s. 1 (Nov., 1991): 23-38.
- Mor, Ben D.. “Nasser's Decision-Making in the 1967 Middle East Crisis: A Rational-Choice Explanation”. **Journal of Peace Research**. c. 28, s. 4 (Nov., 1991): 359-375.
- Morrow, James D. .“Capabilities, Uncertainty, and Resolve: A Limited Information Model of Crisis Bargaining”.**American Journal of Political Science**. c. 33, s. 4 (Nov., 1989): 941-972.
- Nachmani, Amikam. “Turkish-Israeli Military Co-Operation: Changing Implications For Greece And Cyprus”. **Byzantine and Modern Greek Studies**. c. 22, s. 1, (1998): 136-153.
- Neack, Laura, Jeanne A. K. Hey, Patrick J. Haney, “Generational Change in Foreign Policy Analysis”. **Foreign Policy Analysis**. ed. Laura Neack, Jeanne A. K. Hey, Patrick J. Haney. New Jersey: Prentice Hall, 1995: 1-16.
- Nicolacopoulos, Illias. “Elections and Voters, 1974–2004: Old Cleavages and New Issues”. **West European Politics**. c. 28, s. 2, (2005): 260-278.
- Nuechterlein., Donald E.. “National Interests and Foreign Policy: A Conceptual Framework for Analysis and Decision-Making”. **British Journal of International Studies**. c. 2, s. 3 (Oct., 1976): 247-255.
- Oğuzlu, H. Tarık. “Is The Latest Turkish–Greek Détente Promising For The Future?”. **European Security**. c. 12, s. 2 (2003): 45-62,
 ———. “The Latest Turkish–Greek Détente: Instrumentalist Play For EU Membership, Or Long-Term Institutional Cooperation?”. **Cambridge Review of International Affairs**. c. 17, s. 2 (2004): 337-354.
- . “The Promise of NATO in the Construction of Cooperative Turkish-Greek Relations”. **The Review of International Affairs**, c. 3, s. 3 (2004):458-478.
- Oran, Baskın. “Batı Trakya’daki Müslüman Azınlığı”. Ed. Semih Vaner, **Türk Yunan Uyuşmazlığı**, İstanbul: Metis Yayınevi,1990.

- Öcal, Nadir, Jülide Yıldırım. "Arms Race Between Turkey And Greece: A Threshold Cointegration Analysis". **Defence and Peace Economics**. c. 20, s. 2 (2009): 123-129
- Öniş, Ziya, Şuhnaz Yılmaz. "Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?". **Political Science Quarterly**. c. 123, s. 1 (2008): 123-149.
- _____. "Monopolising the Centre: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy". **The International Spectator**. c. 50, s. 2, (2015): 22-41.
- _____. "Turkey Under The Challenge Of State Capitalism: The Political Economy Of The Late AKP Era". **Southeast European and Blacksea Studies**. c. 19 , s. 2, (2019): 201-225.
- Özdamar, Özgür, Okhan Erciyas. "Turkey and Cyprus: A Poliheuristic Analysis of Decisions during the Crises of 1964, 1967, and 1974". **Foreign Policy Analysis**. c. 16, s. 3, (2019): 1-21.
- Özcan, Gencer."Giriş". **Onbir Aylık Saltanat Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refah Yol Dönemi**. haz. Gencer Özcan, İstanbul: Boyut Kitapları. 1998.
- _____. "The JDP's Changing Discursive Strategies Towards Israel". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. c.15, s. 57 (2018):19-32.
- Pappas, Takis. S., E. Dinas. "From Opposition to Power: Greek Conservatism Reinvented". **South European Society and Politics**. c. 11, s. 3-4,(2006): 477-495.
- Papadopoulos, Yannis. "Parties The State And Society in Greece: Continuity Within Change". **West European Politics**. c. 12, s. 2 (1989): 55-71.
- Pedaliu, Efi G. H. . " 'A Discordant Note': NATO and the Greek Junta, 1967-1974". **Diplomacy&Statecraft**.c. 22, s. 1 (2011):101-120.
- Petropoulos. John A.. "The Compulsory Exchange Of Populations: Greek-Turkish Peacemaking, 1922-1930". **Byzantine And Modern Greek Studies**. c. 2, s. 1, (1976):135-160.
- Potter, Philip B. K. , Matthew A. Baum."Democratic Peace, Domestic Audience Costs, and Political Communication". **Political Communication**. c. 27, s. 4, (2010):453-470.
- Rathbun, Brian. "A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism. **Security Studies**. c. 17, s. 2 (2008):394-301.
- Renshon, Jonathan ."When Public Statements Reveal Private Beliefs: Assessing Operational Codes At A Distance". **Political Pschology**. c. 30, s. 4. August, (2009): 649-661.
- Renshon, Jonathan and Stanley A. Renshon."The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making". **Political Psychology**. c. 29, s. 4 (2008): 509-536.
- Renwick, Kristen Monroe. "Paradigm Shift: From Rational Choice to Perspective". **.International Political Science Review/Revue Internationale De Science Politique**. c. 22, s. 2 (Apr., 2001): 51-172.
- Ripsman, Norrin M. "Top-Down Peacemaking: Why Peace Begins With States And Not Societies". **International Relations Theory and Regional**

- Transformation**, ed. T. V. Paul, New York: Cambridge University Press, 2012: 255-280.
- Ripsman, Norrin ,M., Jeffrey W.Taliaferro & Steven E.Lobell. **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. New York: Oxford University Press, 2016.
- Rori, Lamprini .“The 2019 Greek Parliamentary Election: Retour A La Normale”.**West European Politics**. c. 43, s. 4 (2020): 1023-1037.
- Robinson, Stuart. **The Politics of International Crisis Escalation: Decision-Making Under Pressure**. New York: Tauris Academic Studies, 1996.
- Rose, Gideon. “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”.**World Politics**, c. 51, s. 1 (October 1998):144–77.
- Rosenau, James N.. “Comparative Foreign Policy: Fad, Fantasy or Field?”. **International Studies Quaterly**. c. 12, s. 3 (September, 1968): 296-329.
- Sayarı, Sabri .“Back to a Predominant Party System: The November 2015 Snap Election in Turkey”. **South European Society and Politics**. c. 21, s. 2 , (2016): 263–280.
- Sotiropoulos, Dimitri A.. “The Authoritarian Past and Contemporary Greek Democracy”. **South European Society and Politics**, c. 15, s. 3, (2010): 449-465.
- Söylemez, Yüksel. “1976 Türk-Yunan Ege Kıta Sahanlığı Müzakereleri”. **Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı**. ed. Turhan Fırat ,Ankara: Ümit Yayıncılık, 2005.
- Smith, Alastair. “International Crises and Domestic Politics”. **The American Political Science Review**. c. 92, s. 3 (Sep., 1998): 623-638.
- Snyder, Richard. H.W. Bruck and Burton Sapin. “Decision Making as an Approach to the Study of International Politics. **Foreign Policy Decision Making**. New York: New York Free Press, 1962.
- Schafer, Mark and Scott Crichlow .“Bill Clinton’s Operational Code: Assessing Source Material Bias”. **Political Psychology**. c. 21, s. 3, (2000): 559-571.
- Schweller, Randall L. . “Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing” .**International Security**. c. 29, s. 2 (Fall, 2004): 117-145.
- Slengesol, Ivar-André. “A Bad Show? The United States and the 1974 Cyprus Crisis”.**Mediterranean Quarterly**. c. 11, s. 2, (Spring, 2000): 96-129.
- Stein, Janice Gross. “Building Politics into Psychology: The Misperception of Threat”. **Political Psychology**. c. 9, s. 2 (Jun., 1988): 245-271.
- _____. “Threat Perception in International Relations”. **The Oxford Handbook of Political Psychology**. ed. Leonie Huddy, David O. Sears, and Jack S. Levy, Oxford: Oxford Handbooks Online, 2013. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0012
- Stern, Eric. “Contextualizing and Critiquing the Poliheuristic Theory”. **The Journal of Conflict Resolution**. c. 48, s. 1 (2004): 105-126.
- Stern, Laurence .“Bitter Lessons: How We Failed in Cyprus”. **Foreign Policy**. c. 19 (Summer, 1975): 34-78.

- Spourdalakis, Michalis. "PASOK's Second Chance". **Mediterranean Politics**, c.1, s. 3 (1996): 326-327.
- _____. "2007 Greek Elections: Signs of Major Political Realignment, Challenges and Hopes for the Left". **Studies in Political Economy**. c. 82, s.1, (2008): 171–186.
- Soupordakis, Michalis and Chrisanthos Tassis. "Party Change in Greece and the Vanguard Role of PASOK". **South European Society and Politics**. c. 11, s. 3-4, (2006): 597-512.
- Stefanopoulos, Konstantin. "Yunan Dış Politika Meseleleri". **Yunan Paradoksu**. der. Graham T. Allison-Kalipso Nikolaydis, İstanbul: Doğan Kitap, 1999: 167-176.
- Şıhmantepe, Aydın. "Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi". **Güvenlik Stratejileri**. c. 9, s. 17, (2013): 127-155.
- Taliaferro, Jewrey W.. "Realism And The Study Of Regional Order". **International Relations Theory and Regional Transformation**. ed. T. V. Paul, New York: Cambridge University Press, 2012.
- Taylor, A. Kendall, Erica Frantz, Joseph Wright, "The Global Rise of Personalized Politics: It's Not Just Dictators Anymore". **The Washington Quarterly**. c. 40, s.1, (2017): 7-19.
- Tomsz, Michael. "Domestic Audience Costs in International Relations: An Experimental Approach". **International Organization**. c. 6, s. 4 (Fall 2007): 821-40.
- Trachtenberg, Marc.. "Audience Costs: An Historical Analysis". **Security Studies**. c.21, s. 1, (2012): 3-42.
- Tsarouhas, Dimitris. "The Political Economy Of Greek–Turkish Relations". **Southeast European and Black Sea Studies**. c. 9, s. 1-2 (2009): 39-57.
- Tsardanidis, C. & Stelios Stavridis . "The Europeanisation Of Greek Foreign Policy: A Critical Appraisal". **Journal Of European Integration**, c. 27, s. 2,(2005): 217–239.
- Türk Dış Politikasında Liderler**. der. Ali Faik Demir, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.
- Ulunian, Artiom. A. "Soviet Cold War Perceptions of Turkey and Greece, 1945-58". **Cold War History**. c. 3, s. 2, (2003): 35-52.
- Walker, Stephen G and Timothy G. Murphy. "The Utility of the Operational Code in Political Forecasting". **Political Psychology**. c. 3, s. 1/2 (Spring, 1981 - Summer, 1982): 24-60.
- Walker, Stephen G., Mark Schafer and Michael D. Young. "Systematic Procedures for Operational Code Analysis: Measuring and Modeling Jimmy Carter's Operational Code". **International Studies Quarterly**. c. 42, s. 1 (Mar., 1998): 178-181.
- Walker, Stephen G. . "The Evolution of Operational Code Analysis". **Political Psychology**. c. 11, s. 2 (Jun., 1990): 403-418.
- _____. "Quantum Politics And Operational Code Analysis". **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Behavioral International**

- Relations**, ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer, New York: Routledge, (2011): 62-80.
- _____. "Macropolitics and Foreign Policy Decisions: The Behavioral Model of IR". **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Behavioral International Relations**. ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer, New York: Routledge, 2011: 21-43.
- Walker, Stephen G., Mark Schafer. "The Political Universe of Lyndon B. Johnson and His Advisors: Diagnostic and Strategic Propensities in Their Operational Codes". **Political Psychology**. c. 21, s. 3 (2000): 529-543.
- Walker, Stephen, Mark Schafer. "Belief Systems as Causal Mechanisms in World Politics: An Overview of Operational Code Analysis". **Beliefs And Leadership In World Politics, Methods And Applications Of Operational Code Analysis**. ed. Mark Schafer and Stephen G. Walker, New York: Palgrave Macmillan, 2006: 3-20.
- Walker, Stephen G. "Foreign Policy Analysis and Behavioral International Relations". **Rethinking Foreign Policy Analysis: States, Leaders, and the Behavioral International Relations**, ed. Stephen G. Walker, Akan Malici, Mark Schafer. New York: Routledge, (2011): 3-20.
- Wang, Kevin H. "Presidential Responses to Foreign Policy Crises: Rational Choice and Domestic Politics". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 40, s. 1 (1996): 68-97.
- Weeks, Jessica L.. "Autocratic Audience Costs: Regime Type and Signaling". **International Organization**, c. 62, s. 1 (Winter, 2008): 35-64.
- Wilkenfeld, Jonathan. "Trigger-Response Transitions in Foreign Policy Crises, 1929-1985". **The Journal of Conflict Resolution**. c. 35, s. 1 (Mar., 1991): 143-169.
- Wilson, John Hughes. "The Forgotten War". **The RUSI Journal**, c.156, s. 5, (2011): 84-93.
- Xydis, Stephen G.. "Coups and Countercoups in Greece, 1967-1973", **Political Science Quarterly**, c. 89, s. 3 (Autumn, 1974): 507-53.
- Veremis, Thanos. "Medeniyetler Çatışmaz Kaynaştır". **Akiller Tartışıyor**. der. Leyla Emeç Tavşanoğlu, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- _____. "Uncertainty on the Aegean Fault Line". **The World Today**. c. 52, s. 3 (Mar., 1996): 67-68.
- Vertzberger, Yaacov Y. I. "Rethinking and Reconceptualizing Risk in Foreign Policy Decision-Making: A Sociocognitive Approach". **Political Psychology**. c. 16, s. 2 (1995): 347-380.
- Yellice, Gürhan. "The American Intervention In The 1964 Cyprus Crisis And The Greek Political Reaction (February-August 1964)". **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies**. c. XVII, s. 35 (2017-Güz/Autumn): 367-401.
- Yeşilyurt, Nuri. "Kitap İncelemesi: Neoclassical Realist Theory of International Politics" By Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell. **Uluslararası İlişkiler**. c. 14, s. 55, (2017): 119-124.

Gazeteler

- “ABD Başkanı Demirel’i Aradı, Krizde Clinton Arabulucu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Ocak 1996.
- “ABD: Çözüm İçin Zaman Kazandık”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Ocak 1997.
- “ABD’den Savaş Uyarısı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Ocak 1997.
- “ABD İle Afrin Gerilimi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Mart 2018.
- “ABD’ ye Uyarılar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Mayıs 1986.
- “AP: Suriye’den Çekil”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Mart 2018.
- Apaydın, Orhan. “Hora’nın Tarihsel Görevi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Temmuz 1976.
- Acar, Özgen. “Simitis Altın Fırsatı Yakaladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Eylül 1996.
- _____. “Papandreou NATO Ülkelerine Gizli Rapor Dağıttı”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Ekim 1983.
- “Akbulut Yetersizlikle Suçlandı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Şubat 1990.
- “Akbulut’dan Gümülcineli Türklere Gelin Çorbamızı Paylaşırız”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 09 Şubat 1990.
- Akıman, Nazmi. “Görüş: Yunanistan’da Erken Genel Seçim”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Eylül 1996.
- Akyol, Taha. “Yunanistan’a İhtar”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- Akyol, Taha. “Apo’nun Sonu”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- “Amerika’ya Giden Sunay Kıbrıs Hakkında Konuştu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Nisan 1964.
- “Apo Cinayetten Yargılanacak”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Şubat 1999.
- “Adalara Çıkarım”. **Milliyet Gazetesi**. 8 Haziran 1994.
- “ANAP Kazandı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Kasım 1983.
- “Ankara, Ege’de Kararlı ve Sert”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Ekim 1994.
- “Ankara Önlem İstedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1990.
- “Ankara Rahat Nefes Aldı”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Şubat 1996.
- “Ankara Sıkışıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Ocak 1996.
- “Ankara’daki Temaslar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Aralık 1963.
- “Ankara’ya Atina’dan Kınama”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1990.
- “Anlaşma İmzalandı”. **Milliyet Gazetesi**. 20 Şubat 1959.
- “Anlaşmalar Farklı Yorumlanıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Ocak 1996.
- Arslan Başer Kafaoglu. “İnönü ve Planlama”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Aralık 1973.
- “Atı Alan”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Kasım 1967.
- “Atina 6 Mile Aldırmıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Ocak 1994.

- “Atina: ABD Türkiye’ye Silah Verirse Sorumluluğu Ağır Olur”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Ağustos 1978.
- “Atina Barışçı Enosis İstiyor”. **Milliyet Gazetesi**. 6 Mayıs 1967.
- “Atina’da Diplomatik Şok”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Şubat 1990.
- “Atina: Enosis İçin Her Şeyi Yapacağız”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Temmuz 1967.
- “Atina’da Hükümet Bunalımı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1996.
- “Atina’da Hükümet ve Halk Telaşa Kapıldı”. **Milliyet Gazetesi**. 9 Ağustos 1964.
- “Atina’da İlk Sorun Demokrasi, 2. Kıbrıs ve Türkiye”. **Milliyet Gazetesi**. 24 Kasım 1975.
- “Atina Cevap Yerine Görüşme Teklif Etti”. **Milliyet Gazetesi**. 22 Kasım 1967.
- “Atina ‘Önlem Aldı’”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Ocak 1997.
- “Atina’nın Akdeniz Hesapları”. **Milliyet Gazetesi**. 31 Ağustos 1994.
- “Atina’nın İkili Görüşmeye”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Ağustos 1976.
- “Atina’da Deprem”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.
- “Atina: Enosis İçin Her Şeyi Yapacağız”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Temmuz 1967.
- “Atina Gerginliği Sürdürüyor”. **Milliyet Gazetesi**. 17 Kasım 1994.
- “Atina’ya Deklarasyon Engeli”. **Cumhuriyet**. 2 Eylül 1994.
- “Atina’ya Kınama”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1990.
- “Atina’ya Petrol Notası”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Mart 1987.
- “Atina Kıbrıs İçin Görüşme İstemiyor”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Mart 1957.
- “Atina’daki Darbe Bir 27 Mayıs Değildir”. **Milliyet Gazetesi**. 08 Mayıs 1967.
- “Atina Terör Destekçisi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- “Avrupa Heyeti Ankara’da”. **Milliyet Gazetesi**. 2 Eylül 1994.
- Aydemir, Şevket Süreyya. “İkinci Adam’ın Ölümü”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Aralık 1973.
- Balcı, Ergun. “Çiller Türkiye İçin Tehlikedir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Ocak 1997.
- _____. “Limni, Türkiye ve Sovyetler Birliği”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Kasım 1984.
- _____. “S-300’ler ve ABD”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Temmuz 1998.
- _____. “Kıbrıs’ta Füze Krizi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ocak, 1997.
- Balbay, Mustafa. “Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’den Yunanistan’a Sert Uyarı: Atina Terör Destekçisi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- “Batı Basınında Ege Bunalımı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1987.
- Batur, Nur. “Batı Trakyalılar Karamsar”. **Milliyet Gazetesi**. 2 Şubat 1988.
- “Başbakan Amerika’da”. **Milliyet Gazetesi**. 22 Haziran 1964.
- “Başbakan Ecevit: Karar Bizim İçin Sürpriz Olmadı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mayıs 1978.

- “Başbakan Ecevit: Atina’nın Tutumu Türkiye’ye Yardımı Engelleme Çabası Diye Nitelenebilir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Ocak 1979.
- “Başbakan Özal İskemle Üzerinden Seslendi: Yunanistan Korkuyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Kasım 1984.
- “Başbakan Romanya’da”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Eylül 1967.
- “Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Aralık 1963.
- “Başvekilin Kıbrıs’a Dair Yeni Beyanatı”. **Milliyet Gazetesi**. 07 Şubat 1957.
- “BBC İki Başbakanı Radyo Programında bir Araya Getirdi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Kasım 1984.
- “Bela Arıyorlar”. **Milliyet Gazetesi**. 9 Ekim 1984.
- “Benden Önceki İmzaları Tanımam”. **Milliyet Gazetesi**. 8 Ekim 1985.
- Cemal, Hasan. “Amerika’yı Yeniden Keşfetmek”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Eylül 1984.
- _____. “AET’de Türkiye’ye Hayır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1987.
- Berberakis, Stelyo. ”Papandreou NATO’ya Son Fırsatı Tanıyacağım”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Kasım 1984.
- _____. “Yunanistan’da Limni Umudu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Kasım 1984.
- _____. “Savaş Yerine Temkinli İymserlik”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1987.
- _____. “Cuntanın Katil Tankı Sürgünde Şimdi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Nisan 1988.
- _____. “Konsolos Krizi Atınayı Sardı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Şubat 1990.
- _____. ”Papandreu: Balkanların Altı Üstüne Gelir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Mart 1987.
- _____. “Zolotas Hükümeti Düştü”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Şubat 1990.
- Berberakis, Taki. “Papandreou Söz Geçiremez”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Kasım 1994.
- _____. “Atina’da Yuh Sesleri”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Şubat 1996.
- _____. “Kabahat Klerides’te”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Temmuz 1998.
- _____. “Yunanistan’ın Güvencesi ABD”. **Milliyet Gazetesi**. 3 Eylül 1994.
- _____. “Simitis: Oldu Bittiye Getirildim”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Şubat 1999.
- _____. “Atina Herkesle Kavgalı”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Mart 1999.
- _____. “Simitis, Kendini Sorguluyor”. **Milliyet Gazetesi**. 24 Şubat 1999.
- _____. Simitis’e Asker Uyarısı”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Ocak 1999.
- Taki Berberakis ve Akay Cemal. “S-300’ler Başka Adaya”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Aralık 1998.
- Bila, Fikret. “Yunan’a Gözdağı Verdik”. **Milliyet Gazetesi**. 7 Haziran 1994.
- Bila, Fikret. “Çiller: Referanduma Gidelim”. **Milliyet Gazetesi**. 29 Ocak 1996.
- “Bir Üs Verin Kıbrıs’ı Alın”. **Milliyet Gazetesi**. 6 Mayıs 1987.
- “Birleşmiş Milletler’de İlk Yenilgiyi Aldık”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Eylül 1975.

- Birand, M. Ali. "Yunansitan Kabul Ediyor". **Milliyet Gazetesi**. 27 Kasım 1967.
- _____. "80 Saat Süren Tartışmalardan Sonra Hazırlanan Belge Cenevre Anlaşması". **Milliyet Gazetesi**. 1 Ağustos 1975.
- _____. "Karamanlis: Türkiye ile İşbirliği ve Anlaşma İstiyoruz". **Milliyet Gazetesi**. 2 Ağustos 1975.
- _____. "NATO'daki Limni Olayı Bitti Ancak Lozan Delindi". **Milliyet Gazetesi**. 4 Aralık 1984.
- _____. "Yunanlılar NATO Tatbikatında Çıkarttıkları Anlaşmazlığı Sürdürüyor". **Milliyet Gazetesi**. 16 Ocak 1983.
- _____. "Atina NATO'yu Emellerine Alet Ediyor". **Milliyet Gazetesi**. 8 Aralık 1983.
- _____. "M. Ali Birand Avrupa Konferansı'ndan Bildiriyor: Karamanlis: Türkiye ile İşbirliği ve Anlaşma İstiyoruz". **Milliyet Gazetesi**. 2 Ağustos 1975.
- _____. "Bitsios: 'Konsey'in Kararı Haklı Olduğumuzu Gösterdi'". **Milliyet Gazetesi**. 27 Ağustos 1976.
- _____. "Büyük Kriz". **Milliyet Gazetesi**. 18 Kasım 1984.
- Cemal, Hasan. "Atina'ya Son Uyarı". **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- _____. "Papandreou'nun Limni Oyunu". **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Kasım 1984.
- Civanoğlu, Güneri. "Aklı Olan Vazgeçer". **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Haziran 1998.
- _____. "Clinton'dan Ultimatom". **Milliyet Gazetesi**. 13 Kasım 1994.
- _____. "Clinton'un Mektubu Güvence". **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Kasım 1994.
- Coşar, Ömer Sami. "Papaz Kundağı mı?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Ağustos 1955.
- _____. "Cumhurbaşkanından Avrupa'ya Mesaj". **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Temmuz 1998.
- _____. "Cumhuriyet'in Büyük Teşebbüsü". **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Mayıs 1965.
- _____. "CHP Seçimi Kazanmış Durumda". **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Ekim 1973.
- Çandar, Cengiz. "Yanlış Adım Ege'yi Tutuşturur". **Cumhuriyet**. 28 Mart 1987.
- _____. "NATO ve ABD'ye Yeni Şantaj". **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Ekim 1984.
- _____. "Savaş Provası Bitti". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1987.
- Çandar, Cengiz ve Stelyo Berberakis. "Papandreou: Barışçı Çabalar Sürecek". **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mart 1987.
- Çetiner, Yılmaz. "Atina Ankara'ya Tercih Edildi". **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Nisan 1965.
- Çetinkaya, Hikmet. "Akrep Misin Köstebek Mi?". **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Ağustos 2014.
- Çevikcan, Serpil. "Barış ve Kardeşlik Çağrısı". **Milliyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.
- Çongar, Yasemin. "14 Yıllık Tutanaklar İlk Kez Milliyet'te". **Milliyet Gazetesi**. 25 Aralık 1994.
- _____. "Batı Trakya'da Sancı Dinmiyor". **Milliyet Gazetesi**. 14 Şubat 1990.

- _____. “ABD Gidişattan Rahatsız”. **Milliyet Gazetesi**. 8 Mart 1999.
- _____. “ABD’nin Kara Listesi”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- Coşar, Ömer Sami. “Çirkin Bir Oyun”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mart 1956.
- “Çözüm İçin Zaman Gerekıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1988.
- “‘Çılgınlık Yapma’ Çiller Atina’yı Son Kez Uyardı”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Kasım 1994.
- “Çirkin Politika”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Eylül 1984.
- “Çiller Ciddiyetsiz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Kasım 1994.
- “Çiller 24 Saat Süre Verdi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Ekim 1994.
- “Çiller’den Büyük Gaf”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1996.
- “Çiller’in Gözü Dışışlerinde”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Kasım 1994.
- “Dâhiliye Vekili Dün İstifa Etti”. **Milliyet Gazetesi**. 11 Eylül 1955.
- Daponte. Kosta. “Faşist Dönemin Sorumluları Savaşı Kurtuluş Sayıyorlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Ağustos 1974.
- _____. “Pipinellis ‘Yunan Birliklerinin Ada’dan Geri Çekilmesini Ele Almadık”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Kasım 1967.
- Danilof, Vasil. “Atina Katı Tutumunu Sürdürme Eğiliminde”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Kasım 1981.
- “Davos ve Ankara”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Ocak 1988.
- “Demirel: Ambargo Şartlı Kalktı Demek Devam Ediyor Demektir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Ağustos 1978.
- “Demirel Bonn’da Yunan Dışışleri Bakanı ile Görüştü”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Nisan 1967.
- “Demirel; Bunalımı Karamanlis Arttırıyor, Dedi”. **Milliyet Gazetesi**. 15 Nisan 1975.
- “Demirel: Cesareti AB’den Alıyorlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Haziran 1998.
- “Demirel Dün Bükreş’e Gitti”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Eylül 1967.
- “Demirel Ecevit’in Sözlerini Kıskançlık Olarak Niteledi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Temmuz 1976.
- “Demirel Ege Adaları Deyiminde Israr Ediyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Ağustos 1976.
- “Demirel: Ambargo Kalkmadan İşbirliği Yapılamaz”. **Milliyet Gazetesi**. 03 Ağustos 1975.
- “Demirel Hora Konusuna Dün Değindi: Türkiye Çanakkale Dışına Çıkamayacak Mı?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Temmuz 1976.
- “Demirel: Lockheed İle İlgili Gelmiş Bir Liste Yok”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Ağustos 1976.
- “Demirel: Maç Yeni Başladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Aralık 1998.
- “Demirel Montrö’de Elde Edilen Sonucun Büyük Bir Hiç Olduğunu Savundu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mart 1978.

- “Demirel: Pratikte Sonuç Yok”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1988.
- “Demirel’den Atina’ya Ege Uyarısı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Haziran 1994.
- “Demirel’in Basın Toplantısı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Nisan 1967.
- “Demirel’in Karamanlis’e Mesajı Dün Açıklandı”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Mayıs 1976.
- “Demirel: ‘Tek Formülde Direnme Çözüm Sağlamaz’”. **Milliyet Gazetesi**. 13 Eylül 1967.
- “Demirel: Türk Rus Dostluğu Gelişiyor”. **Milliyet Gazetesi**. 20 Eylül 1967.
- “Demirel: Türkiye Hakkını Yedirtmez”. **Milliyet Gazetesi**. 18 Kasım 1994.
- “Demirel: Türkiye NOTAM’ın Kaldırılmasıyla Ne Kaybetmiştir Ki?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Şubat 1980.
- “Demirel: Yunanistan’ın Ege’yi Kapattım Demesi Mana Taşımaz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Nisan 1976.
- “Denkaş Ankara’da: Avrupa Cinayete Katılmasın, Demirel: KKTC’ye Saldırı Türkiye’ye Saldırıdır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Ocak 1997.
- “Dışişleri Atina’yı Uyardı”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Ocak 1990.
- “Dışişleri: Atina PKK’yı Kınasın”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Şubat 1999.
- “Donanmamız Girne Açıklarında”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Kasım 1967.
- Doğan, Yalçın. “Dışişleri Bakanı İle Bir Söyleşi “Ege Bir Barış Denizi Olmalıdır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Aralık 1984,
- _____. “Limni Sorunu; Hükümet Ne Yapmak İstiyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Kasım 1984.
- _____. “Bunalım Ne Kadar Giderildi?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1987.
- _____. “Ekonomi Ön Planda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1988.
- _____. “İleri Adım”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1988.
- _____. “Ege’de Amiral Battı Oynamak”. **Milliyet Gazetesi**. 4 Eylül 1994.
- _____. “Savaşa Koşar Adım...”. **Milliyet Gazetesi**. 31 Ocak 1996.
- _____. “Demirel: Başkomutan Benim!”. **Milliyet Gazetesi**. 7 Şubat 1996.
- Duru, Orhan. “Ege’de Durum: Türkiye Ege’de Askeri Eğitim Sahaları Kurdu”. **Milliyet Gazetesi**. 28 Nisan 1976.
- “Ecevit ‘ABD Gölge Etmesin Başka İhsan İstemem’ dedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Mart 1978.
- “Ecevit: Başbakan Hora’yı Balıkçı Teknesi’nin Ege’ye Çıkışı İle Bir Gösteriyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Temmuz 1976.
- “Ecevit Tanıdığım Devlet Adamları İçinde En Akıllılarından Biridir”. **Milliyet Gazetesi**. 18 Ağustos 1974.
- “Ecevit’in Kutlama Mesajı Karamanlis’i Duygulandırdı”. **Milliyet Gazetesi**. 25 Temmuz 1974.
- “Ecevit: Amacımız Kıbrıs Türküne Özgürce ve İnsanca Yaşama Olanakı Sağlamaktır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Ağustos 1974.

- “Sürekli Barış Tohumları Ekme Çabasındayız”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Ağustos 1974.
- “Ecevit: Kıbrıs’ta Fütühat İçin Gitmedik”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Ağustos 1974.
- “Ecevit: Karamanlis’e Denizde buluşalım dedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Ağustos 1974.
- “Ecevit’e göre Hükümet Yunanistan Karşısında Hak İddia Eder Duruma Girmekten Sakınıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Temmuz 1976.
- “Ecevit Hükümeti Ege’de Hak İddia Edebilceğimiz Alanları Derhal Açıklamaya Çağırıldı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Ağustos 1976.
- “Ecevit: Karamanlis ile Özel Görüşmenin Tutanakları Var”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Ağustos 1986.
- “Ecevit: Kıbrıs’a Fütühat İçin”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Ağustos 1974.
- “Ecevit’ten Tarihi Açıklama: İşte Devletin Sözü”
.http://arsiv.sabah.com.tr/1999/02/17/r03.html ,[01.05.2020]
- “Ecevit: Hükümetin Ege Konusunda Muhatabı Türk Ulusudur”. **Milliyet Gazetesi**. 28 Şubat 1980.
- “Ege Adaları”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Nisan 1976.
- “Ege Hava Sahası Türkiye’nin Girişimiyle Uluslararası Tarfiğe Açıldı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Şubat 1980.
- “Ege Isınıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- “Ege Sorunu”. **Milliyet Gazetesi**. 28 Ağustos 1976.
- “Ege Sorunu”. **Milliyet Gazetesi**. 5 Eylül 1976.
- “Ege’de Çözüm Arayışları”. **Milliyet Gazetesi**. 16 Kasım 1994.
- “Ege’de Kriz Fırtınayla Bitti”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Kasım 1994.
- “Ege’de Limni Tartışması”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Eylül 1984.
- “Ege’de Tatbikat Bölgeleri Çakışmıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Kasım 1994.
- “Ege’de Teyakkuz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Ekim 1994.
- “Ege’de Zirve Rüzgârları”. **Milliyet Gazetesi**. 11 Haziran 1994.
- “Ege Denizi Konusunda Söz Düellosu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Kasım 1994.
- Emiroğlu, Sema .“Papulyas Savaşmaya Niyetimiz Yok”. **Milliyet Gazetesi**. 28 Eylül 1994.
- Ergin, Sedat. “Ankara Sonuçtan Memnun”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Mart 1987.
- _____. “Zeytin Dalı’ndan Kriz Politikasına”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Mart 1987.
- “Gerginlik Sürecek”. **Milliyet**. 17 Kasım 1994.
- “Greece Demands Revision of Pacts on Cyprus Rule”. **New York Times**. 1 March 1964.
- “EOKA’yı Tekdir İyi Karşılandı”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Kasım 1957.

- “Emekli Büyükelçi Nazmi Akıman: ‘Ege’de Mutabakat İçin ABD Yardımı Gerekmez”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Temmuz 1997.
- Elekdag, Şükrü. “İki Buçuk Savaş Stratejisi”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Kasım 1994.
- Erim, R. Onur, Walid Mohammed. “S-400 Bir Askeri Alımdan Daha Fazlası”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Mart 2019.
- Erinç, Orhan. “Ecevit’i Uğurlarken”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Kasım 2006.
- “Evren: NOTAM’ın Kaldırılması Yalnız Türkiye’nin Kararıdır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Şubat 1980.
- “Fatin Rüştü Zorlu’nun Dünkü Mühim Beyanatı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Eylül 1955.
- “Güvenceli Yardım”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Ekim 1984.
- “Gerekirse Vururuz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Ocak 1997.
- “Fazla İleri Gitme...”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Haziran 1994.
- “Geniş Tabanlı 55. Hükümet Onaylandı, ANAP Lideri Yılmaz 3. Kez Başbakan: Uzlaşma Hükümeti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Temmuz 1997.
- “Gölhan: Savaş Çıkmaz”. **Milliyet Gazetesi**. 16 Kasım 1994.
- “Greece And Turkey Alert Forces As Tension Builds On Oil Search”. **NY Times**. 28 Mart 1987.
- “Greece's Strange Bedfellows Take Power To Carry Out Purge”. **The Jerusalem Post**. 03 July 1989.
- “Grivas, Makarios ve Atina’ya Danışmadan Saldırmış”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Kasım 1967.
- “Gümölcine Konsolos’u Gür’e Sınırdışı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1990.
- “Gümölcine’de Olaylar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1988.
- Günver, Semih. “Kurtlar ve Kuzular”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ocak 1996.
- “Hedef Gerginliği Ortadan Kaldırmak”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Temmuz 1997.
- Heper, Doğan. “Kararlı Ama Serinkanlı”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Şubat 1999.
- “Hükümette Kriz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Şubat 1990.
- “Hükümet 314 Oyla Düşürüldü; Yılmaz Demirel’e İstifasını Sundu: Gözler Çankaya’da”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Kasım 1998.
- “Hükümet Darboğazda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Şubat 1990.
- “İki Başbakan Barışçı Çözüm Kararına Vardı”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Haziran 1975.
- “İki Lider Tekrar Buluşmak Üzere Anlaştı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mart 1978.
- “İnönü 3 üncü Koalisyon Hükümetini Kurdu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Aralık 1963.
- “İnönü İstifa Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Şubat 1965.
- İlem, Murat. “Atina Ses Tonunu Alçattı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ocak 1997.
- _____. “Ziyaret Atina’yı Kızdırdı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ocak 1997.
- _____. “Öcalan Yunan Hükümetini Sarstı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.

- _____. “Rumlara İngiliz Ablukası”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Haziran 1998.
- _____. “Papandreou’dan İtidal Çağrısı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Eylül 2011.
- _____. “Kontrollü Savaş Hazırlığı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Eylül 2011.
- _____. “Akdeniz Gerilimi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Kasım 2011.
- _____. “Yanıtımız Sert Olur”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- _____. “Yunan Halkı Türkiye’yi Oyluyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Eylül 1996.
- _____. “Pasok Yine İktidarda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Eylül 1996.
- _____. “Yunanistan Sesini Kıstı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ocak 1997.
- _____. “Simitis Olayları Büyütmeye Gerek Yok”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ocak 1997.
- _____. “Yunansitan Dışişleri Bakanı Pangolos Olayı Doğruladı: Atina Büyükelçiliklerindeki Eylemlerden Rahatsız Öcalan 15 Gündür Nairobi’deydi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Şubat 1999.
- _____. “Saldırmazlık Paketi İmzaladık”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Temmuz 1997.
- _____. “İnce Mesajlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Nisan 2018.
- _____. “İnönü Hükümeti Kuracağından Ümitli”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Aralık 1963.
- _____. “İnönü TİME Dergisine Verdiği Demeçte, Müttefiklerin Tutumunu Değiştirmesini İstedi: ‘Batı İttifakı Yıkılır’”. **Milliyet Gazetesi**. 16 Nisan 1964.
- _____. “İnönü’nün Mesajı”. **Milliyet Gazetesi**. 24 Haziran 1964.
- _____. İpekçi, Abdi. “Çıkartma Ne Zaman Yapılmalıdır”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Ocak 1964.
- _____. “Demirel’in Milliyet’e Ege Sorunlarıyla İlgili Özel Demeci”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Ağustos 1976.
- _____. “Ecevit Son Gelişmeleri İpekçi’ye Anlattı”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Ağustos 1974.
- _____. “İskeçe Türkleri Direnişte”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Nisan 1982.
- _____. “İskeçe Türklerine Müslüman Dayanışması Çağrısı Yapıldı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Nisan 1982.
- _____. “İskeçe’deki Elkoyma Olayı Üzerine Yunan Hükümetinin Dikkatini Çektik”. **Cumhuriyet Gazetesi**. Nisan 1982.
- _____. “İzmir’de Sükun Avdet Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Eylül 1955.
- _____. “İzmir’de Yunan Konsolosluğu Yakıldı”. **Milliyet Gazetesi**. 7 Eylül 1955.
- _____. “Johnson-İnönü Mektuplaşmasının İç Yüzü, Başkan Johnson’un Özel Temsilcisi George Ball’un Anıları”, Çev. Haluk Şahin, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Haziran 1982.
- _____. “Korkusuz Yaşayan Ülke Olacağız”. **Milliyet Gazetesi**. 18 Ekim 1965.
- _____. “Kannelopus Junta’nın Çekilmesini İstedi”. **Cumhuriyet**. 28 Mart 1967.
- _____. Kaplan, Emine. “OHAL’i Vaat etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Mayıs 2018.
- _____. “Karadayı Ada’da Sert Çıktı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ocak 1997.

- “Karamanlis: Türk-Yunan Sorunları Çözülmediği Sürece ABD Üslerine Nihai Statü Verilmeyecek”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 17 Ocak 1979.
- “Karamanlis: Amacımız Enosis’tir”. **Milliyet Gazetesi**. 26 Ağustos 1974.
- “Karamanlis Ecevit’in Başarısını Kutladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Haziran 1977.
- “Karamanlis: ‘Ege Sorununu Çıkaran Türklerdir’”. **Milliyet Gazetesi**. 13 Eylül 1976.
- “Karamanlis Ege’de Petrol Araştırma Konusunun Lahey Adalet Divanına Götürülmesini Önerdi”. **Cumhuriyet**. 28 Ocak 1975.
- “Karamanlis: Güçlük Türkiye’nin İç Politikasından Çıkıyor”. **Milliyet Gazetesi**. 31 Ağustos 1975.
- “Karamanlis: Sorunun En Doğal Çözümünün Enosis Olduğunu Türkiye de bilmektedir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 01 Ağustos 1974.
- “Karamanlis Israr Ediyor”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Ocak 1956.
- “Karamanlis: Kıbrıs’da Türkiye ile Savaş Olanaksızdır”. **Milliyet Gazetesi**. 16 Ağustos 1974.
- “Karamanlis: Türkiye Ege ve Kıbrıs’da Kışkırtıcılık Yapıyor”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Mayıs 1975.
- “Karamanlis Türkiye’yi İtham Ediyor”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Kasım 1956.
- “Karamanlis: Türk-Yunan İşbirliğine İnanıyorum”. **Milliyet Gazetesi**. 26 Temmuz 1974.
- “Karamanlis: Türkiye İsteklerini İlle Kabul Ettireceklerini Sanıyorsa Aldanıyor”. **Milliyet Gazetesi**. 07 Kasım 1974.
- “Karamanlis: Türk Partileri Yarattıkları Şovenizmin Esiri Oldu”. **Milliyet Gazetesi**. 9 Mayıs 1977.
- “Karşılıklı Suçlama”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Ocak 1990.
- “Kasım’da 12 Mil’e Çıkmayız”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Haziran 1994.
- Keçecioğlu, D..“Bu Bir Milli Davadır”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Mayıs 1965.
- “Kıbrıs Trajedisi Sürüyor Diyen Karamanlis Türk-Yunan İlişkisinin Tehlikeli Dönemde Olduğunu Söyledi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Temmuz 1975.
- “KKTC İle Bütünleşme Gündemde”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Aralık 1997.
- “Kollias: Kayıtsız Şartsız Enosis”. **Milliyet Gazetesi**. 17 Ağustos 1967.
- “Kıbrıs Davası Türkiye Aleyhine Çözümленemez”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Ağustos 1967.
- “Kıbrıs Hakkındaki Türk Görüşü Dün Amerikalılara Anlatıldı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Temmuz 1956.
- “Kıbrıs İçin Yalnız Atina İle Görüşülmez”. **Milliyet Gazetesi**. 15 Temmuz 1967, 7.
- “Kıbrıs Meselesi Kapanmıştır”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Aralık 1954.
- “Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti Kapatıldı”. **Milliyet Gazetesi**. 9 Eylül 1955.
- “Kıbrıs Türktür”. **Milliyet Gazetesi**. 25 Ağustos 1955

- “Kıbrıs Sorunu: Başbakan Ecevit Akropolis’e Demeç Verdi: “Ecevit Deniz Yatağı Konusu İle Adaların Statüsü Birbirinden Ayrılmalıdır””. **Milliyet Gazetesi**. 27 Haziran 1977.
- “Kıbrıs’ın Taksimi Son Fedakârlığımızdır”. **Milliyet Gazetesi**. 4 Mayıs 1957.
- “Kısa..Kısa..”. **Milliyet Gazetesi**. 5 Ekim 1983.
- “Kriz’de Clinton Arabulucu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Ocak 1996.
- “Kriz Donduruldu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Mart 1987, 16.
- Kohen, Sami. “Sadece Lafta Kalmasın”. **Milliyet Gazetesi**. 11 Haziran 1994.
- _____. “Yunan Raporunda ‘Son Fası’”. **Milliyet Gazetesi**. 20 Şubat 1999.
- _____. “Bir Kayalık İçin (Mi)...?”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- “Konstantin: ‘Cunta Benim Hükümetim Değil’”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Eylül 1967.
- Koray, Sedef. “Avrupa Türkiye’yi Suçladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Şubat 1996.
- “Kuruşçev’den Makarios’a Baskı Yapmasını İstedik”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Ağustos 1964
- “Le Monde, ‘Türkiye ve Batı’”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Mayıs 1964.
- “Liderlerden Bildiri Kıbrıs’ta Yeni Strateji”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Temmuz 1997.
- “Limni Krizi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Kasım 1986.
- “Limni İçin ABD”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Mayıs 1986.
- “Limni Adası’nda İlk Kez Bir Nato Tatbikatı Yapılacak”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Eylül 1983.
- “Limni Sorunu Bir Yıl Askıya Alındı”. **Milliyet Gazetesi**. 2 Aralık 1984.
- “Limni Tatbikat Dışında Kaldı”. **Milliyet Gazetesi**. 17 Haziran 1983.
- “Makarios Grivas’ı Suçladı”. **Milliyet Gazetesi**. 28 Kasım 1967.
- Manisalı, Erol. “Füze Krizinin Arkasındaki Oyun”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Eylül 1997.
- “Medyanın Bayrak Savaşı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- “Meğer EOKA Tekdir Edilmemiş”. **Milliyet Gazetesi**. 14 Kasım 1957.
- “Menderes ve Dulles Arasında Teati Eden Mesajlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Eylül 1955.
- “Menderes’in To Vima Gazetesine Beyanatı”. **Milliyet Gazetesi**. 8 Ocak 1956.
- “Mili Savunma Bakanı Tayan: Gerekirse Vururuz”. **Cumhuriyet**. 9 Ocak 1997.
- “Milletin İstemediği Karar Kabul Edilmeyecek”. **Milliyet Gazetesi**. 31 Ağustos 1964.
- “Moskova’ya Uyarı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Ocak 1997.
- “Muhalefet Başbakan’ın Konuşmasını İyi Karşılamadı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Mayıs 1957.
- “Muhalefet, Menderes’in Demecini Tam Bir Tasvib İle Karşıladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Ağustos 1955.

“Muhalefetin Kıbrıs Suçlaması”. **Cumhuriyet Gazetesi**.12 Ocak 1997.

“Muhalefetin İstanbul Seçimine İtiraz Edeceği Anlaşıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Ekim 1957.

Muhtar, Reha .“Türklere Taşlı Sopalı Saldırı”. **Milliyet Gazetesi**.30 Ocak 1990.

Mumcu, Uğur, “Bir Bardak Suda...”. **Cumhuriyet Gazetesi**.10 Mart 1984

_____.”Ege’deki Sirta”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Ekim 1984.

_____. “Davos”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1988.

_____. “Limni Sorunu....”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Kasım 1984.

Nadi, Doğan. “Mareşal Papagos’un Ölümü. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Ekim 1955.

Nadi, Nadir. “Yunanistan Seçimi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Kasım 1952.

“Nato’da Türk Yunan Çekişmesi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Aralık 1981.

“Nato ile Pazarlığı Reddettik”. **Cumhuriyet Gazetesi**.26 Kasım 1984.

“NATO Limni’de Yunanistan’a Yanaşıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Eylül 1984.

“NATO’ya Veto”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Kasım 1984.

“Nato’ya Ait Silah”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Kasım 1967.

“New-York Times İnönü’yü Övüyor”. **Milliyet Gazetesi**. 21 Haziran 1964

“Nümayişler Men Edildi”. **Milliyet Gazetesi**.18 Aralık 1954.

“OHAL’de Baskın Seçim”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Nisan 2018.

“Olaylardan Yunan Hükümeti Sorumlu”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Ocak 1988.

Onulduran, Ersin “Limni İçin Taviz Olamaz”. **Cumhuriyet Gazetesi**.22 Kasım 1984.

“Oramiral Small’a Görüşümüzü Anlattık”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Aralık 1984.

“Öcalan’a Suikast Planı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Mart 1999.

“Örfi İdare İlan Edildi”. **Milliyet Gazetesi**.7 Eylül 1955.

Öymen, Altan. “Yeni Kriz”. **Milliyet Gazetesi**. 5 Şubat 1990.

“Özal Avrupa’ya Karşı Çıktı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 21 Kasım 1984.

“Özal’dan Atina’ya Bir Zeytin Dalı Daha”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Kasım 1984

“Özal: BBC ve ZDF Televizyonlarına Ege Konusunda Demeç Verdi: ‘Görüşme Tek Yoldur’”. **Milliyet Gazetesi**. 29 Mart 1987.

“Özal: Önemi Yok Rol Yapıyorlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Mart 1984.

“Özal: Ege ve Kıbrıs İpotek Koymamalı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Nisan 1986.

“Özal: NATO Karışmasın”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Kasım 1984.

“Özal: NATO’da Veto Olabilir”. **Cumhuriyet Gazetesi**.24 Kasım 1984.

Özalp, Güven. “Avrupa Yunanistan’a Çattı”. **Milliyet Gazetesi**.23 Şubat 1999.

“Pangalos: Kardak Bizimdir”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Ocak 1996.

“Papandreou ile Bayülken NATO Toplantısında Tartıştı”. **Milliyet Gazetesi**. 09 Aralık 1987.

- “Papandreou: Balkanlar’ın Altı Üstüne Gelir”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Mart 1987.
- “Papandreou Barışçı Çabalarımızı Sürdüreceğiz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mart 1987.
- “Papandreou Dün Kıbrıs Politikasını 10 Madde İçinde Açıkladı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Nisan 1964.
- “Papandreou Londra ve Zürih Anlaşmalarının Yeniden Gözden Geçirilmesini Talep Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Mart 1964.
- “Papandreou NATO’da Neden Şov Yapmadı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Aralık 1984.
- “Papandreou ‘Zeytin Dalı Uzatmaya Hazırız, Ama...’ Dedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Aralık 1984.
- “Papandreou da Zürih ve Londra Anlaşmalarının Tadilini İstiyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Nisan 1964.
- “Papandreou Devamlı Göz Hapsinde Tutuluyor, Telefonları Dinleniyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 15 Temmuz, 1964.
- “Papandreou’nun İstifası İçin Kampanya Açıldı”. **Milliyet Gazetesi**. 12 Ağustos 1964.
- “Papandreou Önce Kıbrıs”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Şubat 1986.
- “Papandreou Seçimi Kazandı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Ekim 1981.
- “Papandreou Tek Çözüm Enosis Dedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Mayıs 1964.
- “Papandreou Türkiye ile Harb Edilecek Olursa Yunanistan’ı NATO’nun Korumasını İstedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Eylül 1964.
- “Papandreou İnönü’nün İkili Müzakere Teklifini Reddetti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ağustos 1964.
- “Papazlar Parlamento’ya Yürüdü”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Mart 1987.
- “PKK Yunanistan’da Yasadışı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Mart 1999.
- “‘Rabıta Zincirinde Önemli Bir Gün’ Evren Yarın Açıklayacak”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 26 Mart 1987.
- “Rogers Çekilsin”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Mayıs 1986.
- “Rumlar İki Köyü İşgal Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 16 Kasım 1967.
- “Sadık Ahmet’e 1.5 yıl”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Ocak 1990.
- Safa, Peyami. “Başvekilin Nutku”. **Milliyet Gazetesi**. 5 Mayıs 1957.
- Sağlam, Kayhan. “Makarios’un Yeni Planı Reddetmesi Muhtemel”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 3 Şubat 1964.
- Sarıbrahimoğlu, Lale. “Türkiye: Rumları Vururuz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Ocak 1997.
- “Sarzetakis’i Ünlendiren Olay: Lambrakis Cinayeti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Mart 1985.
- Sazak, Derya. “Hedef Yüksek Makam”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Şubat 1988.
- _____. “MGK’nın Eylül Gündemi, Soysal’ın Dış Politikası”. **Milliyet Gazetesi**. 1 Eylül 1994.

- _____. “ABD’nin Uyarısı”. **Milliyet Gazetesi**. 31 Ocak 1996.
- “Senaryolar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ocak 1996.
- Sirmen, Ali .“Atina Durmak Bilmiyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**.11 Ağustos 1976.
- _____. “Operasyon Hora”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Ağustos 1976.
- _____. “Ege-Yunanistan-Türkiye-SSCB”. **Cumhuriyet**. 16 Ağustos 1976.
- _____. “Neler Hissediyorlar Acaba?”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 13 Aralık 1980.
- _____. “Ege’de Çözüm Gerek”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mart 1987.
- “Simitis: Her Türlü Terörizmi Kınıyoruz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 6 Mart 1999.
- “Simitis Zor Durumda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Şubat 1999.
- “Siyasi Çabalar Sonuç Vermiyor”. **Milliyet Gazetesi**. 24 Kasım 1967.
- “Siyasi Tavır Gecikti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Ocak 1997.
- “Son Hadiselerle İlgili Olarak 3 Generale Dün İşten El Çektirildi”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Eylül 1955.
- “Suçlayarak Ayrıldı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 29 Kasım 1994.
- Sükan, Haydar .“Asker Gözüyle Kıbrıs’ta Durum”. **Milliyet Gazetesi**. 20 Temmuz 1975.
- “S-300 Gerginliği Tırmanıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Eylül 1997.
- “Şahin Politikası Tutmadı”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.
- Tan, Ahmet.“Çorba Paylaşmak”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 9 Şubat 1990.
- “Tahliye Talebine Ret”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Şubat 1990.
- Talu, Umur. “Gri Bir Alan”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.
- “TBMM, Atina’yı Uyardı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 8 Mart 1984.
- “Tek Adamlığa Tescil”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 22 Mayıs 2017.
- “Theororos Pangolos’tan Kriz Tehdidi”. **Cumhuriyet Gazetesi**.10 Mayıs 1996.
- Tlabar, Nazlı .“Yunan Liderlerle Mülakatlar: Papandreu’nun Neşredilmemek Kaydile Sorulan Suallere Verdiği Cevablar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Temmuz 1947.
- “TSK Gerekirse Görevini Yapar”. **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Ocak 1997.
- “Türk-Yunan”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Ağustos 1976.
- “Türk-Yunan Münasebetleri”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Ocak 1956.
- “Türk-Yunan Ortak Bildirisi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Eylül 1967.
- “Türkler Saldırgan Konuşuyor: Papandreu Tek Adım Bile Geri Atmayız”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Eylül 1994.
- “Türk Heyeti Sözcüsünün AP Ajansına Beyanatı”. **Milliyet Gazetesi**. 03 Eylül 1955.
- “Türkiye Atina’yı İzlemede”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 19 Şubat 1999.
- “Türkiye’deki Siyasal Durumun Anormal Olduğunu Öne Süren Karamanlis Yunanlı Subayların Uyanık Olmasını İstedi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Ağustos 1975.

- “Türkiye Ege Hava Sahasındaki Kısıtlamayı Kaldırdı”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1980.
- “Türkiye Resti Çekti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Ocak 1997.
- “Türkiye Petrolsüz kalabilirdi”. **Milliyet Gazetesi**. 10 Kasım 1973.
- “Türkiye: Sınır İhlali Savaş Nedenidir: Ordu Alarmda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- Uluengin, Hadi. “Limni Sorunu Bugun Yine NATO Gündeminde”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 20 Mayıs 1986.
- “Unity Government in Greece”. **South China Morning Post (1946-Current)**; Nov 22, 1989; ProQuest Historical Newspapers: International Collection.
- “Ültime”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Şubat 1999.
- Vance, Makarios’u İkna Etti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Aralık 1967.
- Vatansever ,Hüseyin.”ABD ile Kriz Yılı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Ocak 2019.
- Yalçın, Nilüfer .“Da Rin Eli Boş Kafası Dolu Gitti”. **Milliyet Gazetesi**. 27 Kasım 1984.
- _____.“Dışişleri’nden Gizli Rapor’. **Milliyet Gazetesi**. 3 Şubat 1990.
- “Yetki Verildi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Kasım 1967.
- “Yunan Askerlerinin Kıbrıs’tan Çıkmasını İstedik”. **Milliyet Gazetesi**. 19 Kasım 1967.
- “Yunan Basını”. **Cumhuriyet Gazetesi**.19 Kasım 1967.
- “Yunan Başvekil Yine Tazminattan Bahsediyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Ocak 1956.
- “Yunan Cuntasının İlk 100 Günü”. **Milliyet Gazetesi**.11 Ağustos 1967.
- “Yunan Kralı Paul Dün Öldü”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 7 Mart 1964.
- “Yunanlılar Küstahlaştı”. **Milliyet Gazetesi**. 20 Nisan 1957.
- “Yunanistan Başbakanı Karamanlis: Türkiye’nin Tutumu Yüzünden İki Ülke Arasındaki İlişkiler Hoş Olmayan Dönemdi”.**Cumhuriyet Gazetesi**. 5 Eylül 1976.
- “Yunanistan Gerginleştiriyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 18 Ekim 1994.
- “Yunanistan’a İstenmeyen Kişi Misillemesi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1990.
- “Yunanistan’ın Protestosu Reddedildi”.**Cumhuriyet Gazetesi**. 31 Mayıs 1986.
- “Yunanistan ile Diplomatik Kriz”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 2 Şubat 1990.
- “Yunanistan’la Diyalog Kurmak İstiyoruz”. **Milliyet Gazetesi**. 7 Aralık 1984.
- “Yunan Gazeteleri: ‘Kıbrıs İşini Bizzat Papagos Ele Aldı’ Diyorlar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 1 Eylül 1955.
- “Yunanistan’da Hükümet İstifa Etti”. **Milliyet Gazetesi**. 9 Ekim 1974.
- “Yunanistan’da Darbe”. **Milliyet Gazetesi**. 22 Nisan 1967.

- “Yunanistan Dışışleri Bakanı’nın Hayret Veren Sözleri”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 24 Ekim 1956.
- “Yunan Hükümeti E.O.K.A.’ya Yardımı İtiraf Etti”. **Milliyet Gazetesi**. 16 Mart 1957.
- “Yunanistan’da Siyasi Buhran Başgösterdi”. **Milliyet Gazetesi**. 30 Mayıs 1956.
- “Yunanistan’dan Savaş Tehdidi”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 25 Mart 1987
- “Yunanistan’a Çifte Uyarı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 14 Ocak 1994.
- “Yunanistan’a ‘İstenmeyen Kişi’ Misillemesi. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1990.
- “Yunanistan’a Protesto”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 28 Ocak 1990.
- “Yunanistan Notamıza Cevap Verdi”. **Milliyet Gazetesi**. 25 Aralık 1955.
- “Yunanistan’ın Eli Kanlı”. **Milliyet Gazetesi**. 24 Şubat 1999.
- “Yunanistan’ın Yeni Şirretliği”. **Milliyet Gazetesi**. 23 Haziran 1958.
- “Yunanistan’ın Krizi Çözmedeki Başarısı”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 4 Şubat 1996.
- “Yunanistan’ın Kayalık Oyunu”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 30 Ocak 1996.
- “Yunanistan’dan 8 İstek”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 11 Mart 1999.
- “Yunanistan Türkiye’ye Karşı Korunmak Zorunda”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 27 Ekim 1981.
- “Yunanistan İsteklerimizi Reddetti”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 23 Kasım 1967.
- “Yurtdışı Edilen Yunan Uyruklu Rumlar Atina’da Dün Bir Nümayiş Yaptılar”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 12 Temmuz 1964.
- “Zirve Bugün Başlıyor”. **Cumhuriyet Gazetesi**. 10 Mart 1978.
- “27 Mayıs Bize İlham Verdi”. **Milliyet Gazetesi**. 25 Nisan 1967.

Arşiv Belgeleri, Süreli Yayınlar ve Tutanaklar

Ayın Tarihi, Haziran 1953.

_____. Haziran 1955.

_____. Eylül 1955.

_____. Şubat 1956.

_____. Mart 1956.

_____. Ağustos 1956.

_____. Kasım 1956.

_____. Aralık 1956.

A/RES/814(IX), **UN Documents**. 17 December 1954.

“Başbakan İsmet İnönü’nün Millet Meclisindeki Genel Görüşme Sırasında Kıbrıs’la İlgili Konuşması”. **Dışışleri Belleteni**. Ankara, Temmuz 1964.

“Başbakan İsmet İnönü’nün Konuşması”. **Dışışleri Belleteni**. Ankara, Temmuz 1964.

- Başeren, Sertaç Hami. "Akdeniz Türkiye'ye Kapanıyor". **Cumhuriyet Strateji**. c. 3 s. 150, (14 Mayıs 2007).
- Chronology.1-21 September 1955.**Chronology of International Events**. c.11, s. 18 (1955).
- _____.22 September-5 October 1955.**Chronology of International Events**. c.11, s. 19 (1955).
- _____.20 October - 2 November 1955. **Chronology of International Events** c. 11, s. 21 (1955).
- "Complaint By Greece Against Turkey". **Resolution 395**. [https://undocs.org/S/RES/395\(1976\)](https://undocs.org/S/RES/395(1976)) [9.05.2019]
- "Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Filipin Televizyonunun Yunanistan İle İlgili Bir Sorusuna Verdiği Cevap". **Dışişleri Güncesi**. [Şubat 1999].
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Toplantı 17, 40. Birleşim, c. 37 21.03.1978. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS/t17/c037/cs_17037040.pdf [22.06.2019]
- _____. Toplantı 14, 47. Birleşim, c. 21 6.4.1975. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS/t14/c021/cs_14021047.pdf [10.06.2019].
- "Dışişleri Bakanlığı Sözcü Yardımcısı Sermet Atacanlı'nın Haftalık Olağan Basın Toplantısı". **Dışişleri Güncesi**. [Ankara, Şubat 1999].
- "Dünyada Olup Bitenler, Yunanistan". **Akis**. c. XXXVIII s. 671, Yıl: 13.
- "Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State". **Foreign Relations of the United States, 1964–1968**, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, Document 299. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d299> ,[28.05.2019].
- "Telegram From the Department of State to the Embassy in Greece". **Foreign Relations of the United States**. 1964–1968, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, Document 327, Washington, November 27, 1967. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d327> [08.06.2019].
- "Telegram From the Embassy in Greece to the Department of State". **Foreign Relations of the United States**, 1969–1976 Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976. ,<https://static.history.state.gov/frus/frus1969-76v30/pdf/frus1969-76v30.pdf> [09.06.2019].
- "Intelligence Memorandum Prepared in the Central Intelligence Agency". **Foreign Relations of the United States 1977-1980: Cyprus, Turkey, Greece**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v21/d198> [21.06.2020]
- "Karar Sayısı: 7/8594". **Resmi Gazete**. 18 Temmuz 1974.
- Kemal, Mehmed. "Bakanların Yakınması". **Cumhuriyet- Siyaset Eki**. 3 Eylül 1984.
- "Kral Gitti Kavga Bitti". **Akis**. s. 10, Aralık, 1967
- "Kıbrıs Olayları". **Akis**. s. XXVIII, c. 497, Yıl:10,1964

International Court Of Justice Pleadings. Oral Arguments, Documents, Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey).

“Millet Meclisi Kararı”. **Resmî Gazete.** 8 Şubat 1974.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi. Dönem 1, Toplantı 8, 18. Birleşim, c. 28, 24 .12 1963.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c023/mm_01023018.pdf [08.08.2019]

_____. Dönem 2, Toplantı 1, 5. Birleşim, c. 1, 3. 11. 1965.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c001/mm_02001005.pdf [04.05.2019]

_____. Dönem 1, Toplantı 3, 97. Birleşim, c. 30, 05.05.1964,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c030/mm_01030097.pdf [03.03.2019].

_____. Dönem 1, Toplantı 3, 130. Birleşim, c. 32, 03.09.1964.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c032/mm_01032130.pdf [9.04.2019].

_____. Dönem 1, Toplantı 8, 133. Birleşim, c. 32, 04.09.1964.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t03/c021/cs_03021091.pdf

_____. Dönem 1, Toplantı 3, 133. Birleşim, c. 32, 08.09.1964.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c032/mm_01032133.pdf [03.03.2019].

_____. Dönem 2, Toplantı 3, 12. Birleşim, c. 22, 04.12.1967.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c022/mm_02022012.pdf . [09.06.2019].

_____. Dönem 4, Toplantı 1, 97. Birleşim, c. 6, 28. 6. 1974.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c006/mm_04006097.pdf [09.06.2019].

_____. Dönem 4, Toplantı 1, 97. Birleşim, c. 6, 18.6.1974,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c006/mm_04006097.pdf [09.06.2019].

_____. Dönem 4 Toplantı 1, 105. Birleşim, c. 6,
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c006/mm_04006105.pdf . [09.06.2019].

TBMM Tutanak Dergisi. (Gizli Oturum), Toplantı 13, c. 13/1, 20.7.1974.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d13/c013/gcz13013003.pdf> .[09.06.2019].

_____. Toplantı 13, 4. Birleşim, c. 13, 23.07.1974.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t13/c013/tbmm13013004.pdf> .[12.12.2019].

_____. Toplantı 19, 32. Birleşim, c. 1, 26.4.1980,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t19/c019/tbmm19019032.pdf> [30.04.2020].

_____. Dönem 17, 43. Birleşim Yasama Yılı 1, c. 3,
07.03.1984
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c003/tbmm17003043.pdf> [10.09.2019].

_____.18. Dönem, 7. Birleşim, c. 1 12.1.1988:
386, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=386:387&v_meclis=1&v_donem=18&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=007,
[01.05.2020].

_____. Dönem 19, Yasama Yılı 4, 1. Birleşim, c. 65,
1.9.1994.<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c065/tbmm19065001.pdf> [25.04.2020].

_____. Dönem 19, Yasama Yılı 4, 12. Birleşim, c. 88 08.06.1995.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c088/tbmm19088121.pdf> [4.05.2020].

_____. Dönem 20 Yasama Yılı 4, c. 62
1.10.1998.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c062/tbmm20062001.pdf> [08.05.2020].

_____. Toplantı 7, 2. Birleşim, c. 7, 17.11.1967,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t07/c007/tbmm07007002.pdf> [09.06.2019].

_____. Dönem 1, Toplantı 3, 7. Birleşim, c. 3, 16.03.1964
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t03/c003/tbmm03003007.pdf> [08.08.2019].

TBMM Zabıt Ceridesi. Sekseninci İnkat, 12.IX.1955, Devre X, içtima 1.,
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c007/tbmm10007080.pdf> [9.03.2019].

_____.Sekseninci İnkat, Devre 10, İçtima 2, c. 9, 13.1.1956.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c009/tbmm10009023.pdf> [09.03.2019].

National Archives And Records Administration Presidential Libraries Withdrawal Sheet.

<https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0314/1553093.pdf>
[10.06.2019].

“Resolution 2018”. <https://undocs.org/S/RES/1218> (1998) [12.05.2020].

_____. 2017. <https://undocs.org/S/RES/1217>(1998) [12.05.2020].

_____. 1092. (1996), 23 December 1996, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1092>
[08.05.2020].

Reports Of Judgments. Advisory Opinions And Orders Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece V. Turkey) Request For The Indication Of Interim Measures Of Protection, Order Of 11 September 1976.

TBMM, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları. c. 4 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), haz. Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

“Telegram From the Embassy in Turkey to the Department of State”. **Foreign Relations Of The United States, 1964–1968**, c. XVI, Cyprus; Greece; Turkey. Document 10. Ankara, February 11, 1964.

“The Eastern Mediterranean”. **Strategic Survey**. 78(1), (1977):77-79.

“The Crisis Over Cyprus, UN Security Council Resolution 353”. **Survival Global Politics and Strategy**. c. 16, s. 6 (20 July 1974): 299-300.

“U.N. General Assembly Resolution On Cyprus 2077 (XX)”
http://www.hri.org/Cyprus/Cyprus_Problem/UNdocs/gad2077.html.
[20.04.2019]

UN Yearbook. New York. 1954.

“75. Memorandum of Conversation”. Washington, June 24, 1964,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d75>,
[20.04.2019].

Tezler

Asteris, C. Huliaras .”The Foreign Policy of the Greek Socialists (1981–1986): Forces of Continuity and Change”. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Hull, 1989.

Çağlar, Mehmet Turan. “Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü”. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Koru, Kafdağlı Tuğçe. “Türk Dış Politikasında Krizlerde Yasama-Yürütme İlişkisi”. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2000.

Küçük, Ayşe . “Türk Dış Politikası Açısından Tekrarlayan Çatışmalar: Algı, Söylem, Siyasa”. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

Özel, Aytül Altan. “Türk-Yunan İlişkilerinde 1964 Krizi ve Yunan Vatandaşlarının Sınır Dışı Edilmeleri”. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Munn, Donal C. . “Military Dictatorship in Greece (1967-1974) The Genesis of Greek Anti-Americanism”, Master Of Arts in National Security Affairs, Naval Postgraduate School, California, June 1980.

Şıhmantepe, Aydın “Türkiye’de Dış Politika Krizleri’nde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği”. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

İnternet Kaynakları

- “AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Mogherini'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de Sondaj Tepkisi”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/05/04/ab-ds-iliskiler-yuksek-temsilcisi-mogherini-den-turkiye-ye-dogu-akdeniz-de-sondaj-tepkisi> [04.05.2020].
- “ABD, Güney Kıbrıs’a Silah Ambargosunu Kaldırıyor”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/abd-g%C3%BCney-k%C4%B1br%C4%B1sa-silah-ambargosunu-kald%C4%B1r%C4%B1yor/a-49581273> [5.05.2020].
- “ABD-Yunanistan Yakınlaşması Türkiye'ye Mesaj mı?”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/abd-yunanistan-yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1-t%C3%BCrkiyeye-mesaj-m%C4%B1/a-45820668> [05.05.2020]
- “ABD'nin Ardından İngiltere'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Sondajı Tepkisi”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/05/09/abd-nin-ardindan-ingiltere-den-turkiye-ye-dogu-akdeniz-de-hidrokarbon-sondaj-tepkisi>, [04.05.2020].
- “ABD Dışişlerinden Kıbrıs Açıklaması”. **AA**. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-disislerinden-kibris-aciklamasi-/1471266>. [04.05.2020].
- “ABD’nin Doğu Akdeniz’de Sondaj Açıklamasına Türkiye’den Tepki”. **AA**. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/abdnin-dogu-akdenizde-sondaj-aciklamasina-turkiyeden-tepki/1471579> [04.05.2020].
- “Adım Adım Brunson Krizi: Nereden Çıktı, Nasıl Çözüldü?”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2018/10/12/adim-adim-brunson-krizi-abd-turkiye-iliskilerinde-yaptirimlar-noktasina-nasil-gelindi->. [03.05.2020].
- “Adım Adım Libya İle Mutabakat Süreci”. **TRT**. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/adim-adim-libya-ile-mutabakat-sureci-449337.html> [04.05.2020].
- Adalet Partisi Seçim Beyannamesi-1965, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/662> [30.04.2020].
- Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1977. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/610> [30.04.2020].
- “Akgünlere CHP 1973 Seçim Bildirgesi”. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık, 1973. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/751> [12.01.2019].
- “Akdeniz’deki Sondaj Geriliminde Çarpışmaya Ramak Kalmış”. **Sputniknews**. https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201802231032373115-akdeniz-sondaj-gerilim-carpisma/ [03.05.2020].
- Aktan, Sertaç ve Gülsüm Alan. “Yunanistan Erken Genel Seçimleri İle İlgili Bilmeniz Gereken Her Şey”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/07/03/yunanistan-erken-genel-secime-gidiyor-anketlere-gore-merkez-sag-onde> [30.04.2020].
- “Alexis Tsipras Profile Of SYRIZA’s Leader”. <https://uk.news.yahoo.com/alexis-tsipras-profile-syrizas-leader-171056897.html> [04.05.2020].
- “Almanya, Doğu Akdeniz'de Arabuluculuğa Başladı: Hem Yunanistan'a Tam Dayanışma Garantisi Hem De Felaket Uyarısı”, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/202008251042719254-almanya-

arabuluculuk-diplomasisine-basladi-yunanistandan-egemenlik-haklarimizi-savunacagiz/ [19.10.2020]

Aksu, Fuat .“Azınlıklara İlişkin Sorunlar”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/azinliklara-iliskin-sorunlar> [09.06.2019].

_____. “Ege Denizi'ne İlişkin Sorunlar Hava Sahası ve FIR Sorunu”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-temel-sorunlar-ve-taraflarin-yaklasimlari/ege-denizi-ne-iliskin-sorunlar/hava-sahas-ve-fir-sorunu> [29.05.2019]

_____. “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye AB Üyelik Sürecinde Türkiye’nin Seçenekleri”. http://www.sbu.yildiz.edu.tr/~faksu/Fuatyayinlar/egesorunTr.htm#_ftn19 [29.05.2019].

_____. “İç ve Dış Politika Kaygılarının Etkisi, 1974 ve Sonrası Dönem”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/ic-ve-dis-politika-kaygilarinin-etkisi/tuerk-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-s/1974-ve-sonras-doenem> [30.04.2020].

_____. “Karşılıklı Algılamalar 1996 Kardak Bunalımı”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/1996-kardak-bunal-m> [30. 05.2019].

_____. “1997 S-300 Füzelelerinin Kıbrıs'a Yerleştirilmesi Bunalımı”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/1997-s-300-fuezelelerinin-k-br-s-a-yerlestirilmesi-bunal-m> [6.06.2019].

_____. “1998 Abdullah Öcalan ve PKK Bunalımı”. <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklar/diger-uyusmazliklar/item/40-1998-abdullah-oecalan-ve-pkk-bunal-m> [03.04.2019]

_____. “Kıbrıs Sorunu”. <http://www.turkishgreek.org/ikiliiliskiler/uyusmazliklar/kibris/item/3-kibris> [22.04.2019].

_____. “Saldırmazlık Paktı Önerisi ve Fiili Durumlar Yaratma Politikası”. <http://www.turkishgreek.org/iki-uelke-arasindaki-iliskileri-etkileyen-temel-faktoerler/karsilikli-algilamalar/kars-l-kl-niyetlere-iliskin-alg-lamalar/statuekonun-sorgulanmas-ve-niyetlere-iliskin-kayg-lar/sald-rmazl-k-pakt-oenerisi-ve-fiili-durumlar-yaratma-politikas> [21.10.2019].

“Alliance of Peace And Security Being Raised Against Turkey, PM Says During US Visit”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/248141/article/ekathimerini/news/alliance-of-peace-and-security-being-raised-against-turkey-pm-says-during-us-visit> [04.05.2020].

Amiel, Sandrine ve Tuba Altunkaya. “Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Olasılığı ve 4 Başlıkta Muhtemel Sonuçları?”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/12/20/turkiye-nin-libya-asker-gonderme-olasiligi-ve-4-baslikta-muhtemel-sonuclar-trablus-hafter> [03.05.2020].

- “Anti-Americanism in Greece”. **CIA**.
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100080002-6.pdf> [24.04.2020].
- Aydın, Mustafa. Sinem Akgül Açıkmeşe, Mitat Çelikpala, Soli Özel, Cihan Dizdaroğlu ve Mustafa Gökcan Kösen, “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması”. **Türkiye Çalışmaları Merkezi**. (İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, 4 Temmuz 2019. <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf> [24.04.2020].
- “Askere ‘S-300’leri Vur’ Yetkisi”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/askere-s-300-leri-vur-yetkisi-39265124> [20.09.2019].
- “Bakın Şu Yunan’ın Yaptığına”. **Hürriyet**. <http://www.hurriyet.com.tr/bakin-su-yunanin-yaptigina-39066627> [06.06.2019].
- “Barbaros Kıbrıs’ta Kriz Sularında”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/barbaros-kibris-ta-kriz-sularinda-27422006> [20.05.2020].
- Barış Andlaşması, Lozan 24 Temmuz 1923.<http://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/> [06.09.2019]
- “Başbakan Yunanistan’da Basın Açıklaması Yaptı”. **Akşam**.
<https://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakan-yunanistanda-basin-aciklamasi-yapti/haber-360646> [03.05.2020].
- Bayramoğlu, Ali. “15 Temmuz ve Asker-Sivil İlişileri”. **Perspektif**.
<https://www.perspektif.online/15-temmuz-ve-asker-sivil-iliskileri/> [10.10.2020].
- Berberakis, Stelyo. “Simitis Çark Etti”. **Sabah**.
<http://arsiv.sabah.com.tr/1999/03/06/R03.html> [06.06.2019].
- _____. “Tsipras’ın Türkiye Ziyareti Atina İçin Neden Önemli?”. **DW**.
<https://www.dw.com/tr/tsipras%C4%B1n-t%C3%BCrkiye-ziyareti-atina-i%C3%A7in-neden-%C3%B6nemli/a-47343519> [03.05.2020].
- _____. “Zaafiyetlerimizi Kardak Krizi Ortaya Çıkardı”. **Sabah**.
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2005/11/09/_zafiyetimizi_kardak_krizi_ortaya_cikardi_ [05.05.2020].
- “Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Kocyas İstifa Etti”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45876078> [03.05.2020].
- Berberakis, Stelyo. “Doğu Akdeniz - Çipras’tan Erdoğan’a Yanıt: Ben Uluslararası Hukuk Adına, AB Adına Konuşuyorum”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48756984> [02.05.2020].
- _____. “Komşu Kıskançlık Nöbetine Tutuldu”. **Sabah**.
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/berberakis/2009/03/10/komsu_kiskanclik_nobetine_tutuldu [22.09.2020].
- Birand, Mehmet Ali. “Başbakan Erdoğan, Nasıl Bir Devlet Başkanı Olacak”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/amp/basbakan-erdogan-nasil-bir-devlet-baskani-olacak-22280552>. [03.05.2020].

- _____. “Bizim Karamanlis ve Simitis’imiz Yok”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-birand/bizim-karamanlis-ve-simitis-imiz-yok-5222432> [04.06.2020].
- “Biyografi”. <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/> [04.05.2020].
- “BM: Kıbrıs'taki Doğal Kaynaklardan Her İki Toplum Da Faydalanmalı”. **Sputniknews**.
https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201905071038972252-bm-kibristaki-dogal-kaynaklardan-her-iki-toplum-da-faydalanmali/ , [04.05.2020].
- “Bursa Milletvekili Sayın Onur Öymen’in Sayın Bakanımıza Yönelttiği 7/1190 Sayılı Yazılı Soru Önergesi”. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-1190c.pdf> [06.06.2019].
- Çağatay, Soner with Deniz Yuksel and Matthew Hernandez. “Why Turkey Is Raising the Stakes in the East Mediterranean?”. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/why-turkey-is-raising-the-stakes-in-the-east-mediterranean> [03.05.2020].
- “CHP 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi”. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/702/197600442_1965.pdf?sequence=1&isAllowed=y [30.04.2020]
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Doğu Akdeniz'de Arama Çalışmalarına Aynı Kararlılıkla Devam Edeceğiz”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-dogu-akdenizde-arama-calismalarina-ayni-kararlilikla-devam-edecegiz-6020927> [03.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Türklerinin Takipçisi Olmaktan Bizi Hiç Kimse Alıkoyamaz”. **TRT**.
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-dogu-akdenizde-kibris-turklerinin-takipcisi-olmaktan-bizi-hic-kimse-alikoyamaz-419848.html> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘Fransa Sen Konuşamazsın’”. **TimeTürk**.
<https://www.timeturk.com/cumhurbaskani-erdogan-fransa-sen-konusamazsin/haber-1106168> [02.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizim De Yaptırımlarımız Olacaktır”. **AA**.
<https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-bizim-de-yaptirimlarimiz-olacaktir/1679274> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kıbrıs'ta ve Ege'de Haddini Aşanları İkaz Ediyoruz”. **NTV**.
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/haddini-asanlari-ikaz-ediyoruz,CCs4mAxkFkuxQ8wPZXUGfQ> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Libya'yla Anlaşmada Türkiye Uluslararası Haklarını Kullandı”. **AA**. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/cumhurbaskani-erdogan-libyayla-anlasmada-turkiye-uluslararasi-haklarini-kullandi/1668679> [03.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan Normalleşme Planını Açıkladı”. **TRT**.
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-normallesme-planini-acikladi-481632.html> [03.05.2020].

- “Cumhurbaşkanı Erdoğan, TRT Özel Yayınına Katıldı”.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/113863/cumhurbaskani-erdogan-trt-ozel-yayinina-katildi> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye, Libya’da Barışın Anahtarıdır”. **CNN**.
<https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-libyada-barisin-anahtaridir> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Savaşa Hazırlanmıyoruz, S-400 Almak Zorunluluk”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48982800> , [04.05.2020]
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Net Mesaj: Haklarımızı Yedirtmeyiz”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogandan-net-mesaj-haklarimizi-yedirtmeyiz-6021708> [03.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Doğu Akdeniz’de Sondaj Açıklaması”.
<http://petroturk.com/akaryakit/cumhurbaskani-erdogandan-dogu-akdenizde-sondaj-aciklamasi> [03.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Flaş Libya Açıklaması”. **Habertürk**.
<https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-flas-libya-aciklamasi-2564917> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan: ‘Libya Anlaşması İle Türkiye, Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Haklarını Korumadaki Kararlılığını Dünya Kamuoyu Nezdinde Açıkça Göstermiştir’”.
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/Haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-libya-anlasmasi-ile-turkiye-uluslararasi-hukuktan-kaynaklanan-haklarini-korumadaki-kararligini-dunya-kamuoyu-nezdinde-acikca-gostermistir> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Doğu Akdeniz Mesajı”. **NTV**.
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/son-dakikacumhurbaskani-erdogandan-dogu-akdeniz-mesaji,-daUEVLdFUKmnF6I3X2QMQ> [04.05.2020].
- “Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Kıbrıs Açıklaması”. **CNN**.
<https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-kibris-aciklamasi141119> [03.05.2020]
- “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”.
<http://www.mfa.gov.tr/data/cbsk-teskilati-hk-1-nolu-khk.pdf> , [04.05.2020]
- “Çavuşoğlu’ndan Doğu Akdeniz Açıklaması: AB’nin Bize Yönelik Attığı Adımın Faydası Olmaz, Ters Teper”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/48932193> [04.05.2020].
- “Çavuşoğlu: AB Kıyıraktan Kararlar Aldı”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-ab-k%C4%B1yt%C4%B1r%C4%B1ktan-kararlar-ald%C4%B1/a-49605039> [04.05.2020].
- Çelik Kubilay ve Sinan Uslu, “TBMM’den AB’nin Yaptırım Kararına Tepki”. **AA**.
<https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-den-abnin-yaptirim-kararina-tepki/1535493> [04.05.2020].
- “Çıpras Bir Oyla Kurtardı”. **CNN**. <https://www.cnnturk.com/dunya/cipras-bir-oyla-kurtardi> [04.05.2020].

- “Çıpras Yerine Getirmediği Sözler Yüzünden Kaybetti”. **Birgün**.
<https://www.birgun.net/haber/cipras-yerine-getirmedigi-sozler-yuzunden-kaybetti-261708> [01.05.2020].
- “Çıpras’tan Türkiye Ziyaret Öncesi Erdoğan Açıklaması”.
<https://www.acikgazete.com/ciprastan-turkiye-ziyaret-oncesi-erdogan-aciklamasi/> [03.05.2020].
- “Davutoğlu ile Güçlü Başbakan Dönemi Bitti Mi?”.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/davutoglu-ile-guclu-basbakan-donemi-bitti-mi/3316621.html> [30.04.2020].
- “Davutoğlu: Türkiye ve KKTC’ye Doğu Akdeniz Kapatılamaz”. **Aljazeera**.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/davutoglu-turkiye-ve-kktcy-dogu-akdeniz-kapatilamaz> [03.05.2020].
- “Davutoğlu Yunanistan’da Konuştu”. **Euronews**.
<https://tr.euronews.com/2014/12/06/davutoglu-yunanistan-da-konustu-kibris-sorununun-cozulmesi-tum-araflara-fayda-> [03.05.2020].
- “Davutoğlu'nun İstifası: Şimdi Ne Olacak?”. **BBC**.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160505_davutoglu_analiz_arslan. [03.05.2020].
- Demirci, Mehmet Cem. “Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki Sondaj Faaliyeti Rusya İle İlişkilerini Nasıl Etkiler?”. <https://tr.euronews.com/2019/05/10/turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-sondaj-faaliyeti-rusya-ile-iliskilerini-nasil-etkiler-kibris>, [03.05.2020]
- “Demirel’den Atina’ya 8 Uyarı”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/demirel-den-atinaya-8-uyari-39067203> [12.02.2020].
- “Denktas 'Hayır' Gerekçelerini Açıkladı”. **BBC**.
http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/04/printable/040415_denktas-meclis.shtml [15.12.2019].
- Destroying Ethnic Identity.
<https://www.hrw.org/legacy/reports/pdfs/g/greece/greece908.pdf>, [09.06.2019].
- “Developing Political Crisis In Greece”. 18 December 1954. **CIA**.
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R00890A000400040042-3.pdf> [9.04.2019].
- “Die Welt: Tsipras Bir Teşekkürü Hak Etti”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/die-welt-tsipras-bir-te%C5%9Fekk%C3%BCr%C3%BC-hak-etti/a-47069663> [30.04.2020].
- “Doğu Akdeniz - Kıbrıs'taki Doğalgaz Gerginliği Hakkında Bilinmesi Gerekenler”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43061162> [03.05.2020].
- “Doğu Akdeniz - Rusya: Kıbrıs'ın Egemenliği İhlâl Edilmemeli”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48917130> [03.05.2020].
- “Doğu Akdeniz’de Kaynak Bulanlar Kimler”.
<https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2019/12/21/dogu-akdenizde-kaynak-bulanlar-kimler/> [04.05.2020].

- “Doğu Akdeniz’de Sondaj Faaliyetleri: 6 Başlıkta Bilmeniz Gereken Her Şey”.
<https://tr.euronews.com/2019/07/19/dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetleri-bilmeniz-gereken-her-sey-dogal-krizi-turkiye-kibris-ab> [04.05.2020]
- “Doğu Akdeniz’de Sular Isınıyor”.**Aydınlık**. <https://www.aydinlik.com.tr/dogu-akdeniz-de-sular-isiniyor-tsk-tatbikati-uzatti-rum-yonetimi-acil-toplandi-turkiye-subat-2018-2> [03.05.2020].
- “Doğu Akdeniz Politikası: Bir İleri Bir Geri”.
<https://www.youtube.com/watch?v=cTrc8DHxOdM> [18.10.2020].
- “Doğu Akdeniz’de 32 Gemiyle Çıkarma”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/dogu-akdenize-32-gemiyle-cikarma-6075197> [04.05.2020].
- Dündar, Uğur. “Yunan Politikacılar Atatürk’ün Büyük Zaferi İle Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Ezikliğini Yaşıyorlar”. **Sözcü**.
<https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/ugur-dundar/yunan-politikacilar-ataturkun-buyuk-zaferi-ile-kibris-baris-harekatinin-ezikligini-yasiyorlar-6039787/> [15.10.2020].
- “EastMed: Belirsizliklerle Dolu Boru Hattı Projesi”.
DW. <https://www.dw.com/tr/eastmed-belirsizliklerle-dolu-boru-hatti-projesi/a-51883677> [05.05.2020].
- Ecevit, Bülent.
6-7 Eylül Lekesini Silen Davranış”, <http://ecevityazilari.org/items/show/1297> , [10.05. 2019]
- “Ege’de Barışa Dev Adım”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/egede-barisa-dev-adim-39254221> [22.09.2020].
- Ergin, Sedat. “Mısır Darbesi ve Erdoğan-1”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/misir-darbesi-ve-erdogan-1-erdogan-bolgedeki-en-onemli-kazanimindan-oldu-23742192> [03.05.2020].
- “Erdoğan: AB Kıbrıs’ta Samimi Değil”. **Milliyet**. <https://www.milliyet.com.tr/the-others/erdogan-ab-kibrista-samimi-degil-2213700> [03.05.2020]
- “Eastmed Orta Ve Uzun Vadeli Bir Seçenek Olamaz”.
<https://www.bik.gov.tr/eastmed-orta-ve-uzun-vadeli-bir-secenek-olamaz/> [05.05.2020].
- “Electoral System Change in Europe since 1945: Greece”. **ESCE**.
http://www.electoralsystemchanges.eu/Files/media/MEDIA_198/FILE/Greece_summary.pdf [24.04.2020].
- “Erdoğan: Doğu Akdeniz’de Ne Türkiye’yi Ne KKTC’yi Yok Sayan Hiçbir Proje Hayata Geçirilemez”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/08/22/erdogan-dogu-akdenizde-ne-turkiyeyi-ne-kktcyi-yok-sayan-hicbir-proje-hayata-gecirilemez> [03.05.2020].
- “Erdoğan: Doğu Akdeniz’de Prensibimiz 'Win Win' Esasına Dayalı, Kaynakları Paylaşmasını Biliriz”.**Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/06/27/erdogan-dogu-akdeniz-de-prensibimiz-win-win-kaynaklari-paylasmasini-biliriz-kibris-sondaj> [03.05.2020].

- “Erdoğan: KKTC ve Libya İle Başlattığımız Süreçlerden Vazgeçersek Bize Olta Atacak Sahil Bile Bırakmayacaklar”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50883997> [03.05.2020].
- “Erdoğan: KKTC ve Libya Süreçlerinden Vazgeçersek Denize Girecek Kıyı Bırakmayacaklar”. <https://tr.euronews.com/2019/12/22/erdogan-kktc-ve-libya-sureclerinden-vazgecersek-denize-girecek-kiyi-birakmayacaklar> [04.05.2020].
- “Erdoğan: Örtülü Veya Açık Hiçbir Yaptırım Tehdidi Türkiye'yi Haklı Davasından Vazgeçiremeyecek”. <https://tr.euronews.com/2019/07/24/erdogan-ortulu-veya-acik-hicbir-yaptirim-tehdidi-turkiye-yi-hakli-davasindan-vazgeciremez> [02.05.2020].
- “Erdoğan Yunanistan’ın Eli Kolu Bağlandı Onları Çıldırtan Da Bu”. **Independent Turkish**.<https://www.independentturkish.com/node/101711/haber/erdo%C4%9Fan-yunanistan%E2%80%99%C4%B1n-eli-kolu-ba%C4%9Fland%C4%B1-onlar%C4%B1-%C3%A7%C4%B1ld%C4%B1rtan-da-bu> [04.05.2020]
- “Erdoğan ve Tsipras’tan Ortak Basın Toplantısı”. **DW**.
<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-ve-tsiprastan-ortak-bas%C4%B1n-toplant%C4%B1s%C4%B1/a-47376015> [03.05.2020].
- “Erdoğan, 10 Bakanla Yunanistan'da”. **BBC**.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100514_turkey_greece [03.05.2020].
- “Erdoğan: ‘Rum tarafı, Doğu Akdeniz’deki Tek Taraflı Hidrokarbon Faaliyetlerini Sürdürmekte Israr Ederse, Güvenlik Ve İstikrar Sürekli Tehlikede Olacak””.
<https://pio.mfa.gov.ct.tr/erdogan-rum-tarafi-dogu-akdenizdeki-tek-taraflı-hidrokarbon-faaliyetlerini-surdurmekte-israr-ederse-guvenlik-istikrar-surekli-tehlikede-olacak/> [01.05.2020].
- “Erdoğan Yemin Ederek Görevine Başladı”. **DW**.
<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-yemin-ederek-g%C3%B6revine-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-44588067> [04.05.2020]
- “Erdoğan Türkiye Ahlaksız Haritaları Yırtıp Atar”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009051042784972-erdogan-turkiye-harita-yirtip-atar-dogu-akdeniz-koronavirus/> [15.10.2020]
- “Economist: Erdoğan, Davutoğlu'nun Altındaki Halıyı Çekti”. **BBC**.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160506_economist_davutoglu [03.05.2020]
- “Erdoğan: Libya’ya Askerimizi Gönderiyoruz, Tüm İmkânlarımızı Seferbey Etmeyi Sürdüreceğiz”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202001161041021156-erdogan-libyaya-askerimizi-gondermeye-basliyoruz/> [03.05.2020]
- “Erdoğan’dan AB Liderlerine Mektup”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009301042940047-erdogandan-ab-liderlerine-mektup-gerginligin-musebbibi-turkiye-degil-yunanistan-ve-guney-kibris/> [10.10.2020]
- “Erdoğan: Türkiye Sabrı Sinanacak Ülke Değil”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/202008261042725871-erdogan-turkiye-sabri-sinanacak-ulke-degil/> [15.10.2020].

- “Erdoğan'dan Mavi Marmara Çıkışı: Günün Başbakanına Mı Sordunuz?”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-mavi-marmara-cikisi-gunun-basbakanina-mi-sordunuz-40123952> [03.05.2020].
- “Erdoğan'dan Doğu Akdeniz Açıklaması: 2020'de Ruhsatlandırılacak”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fandan-do%C4%9Fu-akdeniz-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1-2020de-ruhsatland%C4%B1r%C4%B1lacak/a-52028139> [04.05.2020].
- “Erdoğan'dan Doğu Akdeniz ve Ege açıklaması: Denizlerdeki Haydutlara Meydanı Bırakmayacağız”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2018/11/04/erdogan-dan-dogu-akdeniz-ve-ege-aciklamasi-denizlerdeki-haydutlara-meydani-birakmayacagiz> [04.05.2020].
- “Erdoğan'dan Doğu Akdeniz Mesajı: Türkiye'nin Onayı Olmadan Arama Yapılamaz”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-dogu-akdeniz-mesaji-turkiyenin-onayi-olmadan-arama-yapilamaz-41393615> [04.05.2020].
- “Erdoğan'dan Yunanistan ve Güney Kıbrıs'a Uyarı”. <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-dan-yunanistan-ve-guney-kibris-a-uyari/4251736.html> [02.05.2020].
- “European Council Conclusions On The Western Balkans And Actions By Turkey in The Eastern Mediterranean and the Aegean Sea”. 22 March 2018. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/03/22/european-council-conclusions-on-the-western-balkans-and-actions-by-turkey-in-the-eastern-mediterranean-and-the-aegean-sea-22-march-2018/> [03.05.2020].
- “European Parliament Resolution Of 13 November 2014 On Turkish Actions Creating Tensions In The Exclusive Economic Zone Of Cyprus”. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2014-0052_EN.html?redirect [20.05.2020].
- “Fatih Kıbrıs'ın Batısında Sondaj Çalışmalarına Başladı”. **NTV**. <https://www.ntv.com.tr/dunya/fatih-kibrisin-batisinda-sondaj-calismalarina-basladi,huzBSurLrkmx4rwgsQyYBg> [04.05.2020].
- “Foreign Policy Of SYRIZA”. <https://www.geopolitica.ru/en/article/foreign-policy-syriza> [03 05.2020].
- Fırat, Melek M.. “Kıbrıs Sorunu ve İnönü”. <http://www.ismetinonu.org.tr/kibris-sorunu-ve-inonu/> [05.04.2020].
- George, Alexander L.. **The ‘Operational Code’ : A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making**. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, RM-5427-PR, 1967. https://www.rand.org/pubs/research_memoranda/RM5427.html [13.05.2020].
- George, Alexander L.. “The Impact of Crisis-Induced Stress on Decision Making”. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK219168/> [10.05.2020].
- “Girit Halkının S-300 İsyanı”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/girit-halkinin-s-300-isyani> 39071070 [29.05.2019].
- Goodyear, Michael. “North Macedonia And The Uncertain Future Of Syriza”. <https://neweasterneurope.eu/2019/05/09/north-macedonia-and-the-uncertain-future-of-syriza/> [30.04.2020].

- Göksedef, Ece. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Sorunlu Alanlar”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51389034> [03.05.2020].
- Gürses, Umran. “1957 Suriye Krizi”. <http://tdpkrizleri.org/index.php/1958-irak-krizi/item/259-ana-sayfa-1957-suriye-krizi> [24.04.2020].
- Gürsoy, Zehra. “1984-1990 Batı Trakya Krizi”. <http://tdpkrizleri.org/index.php/1984-bat-trakya-krizi/1984-1989-bat-trakya-krizi-buetuenlesik-tablo> [09.06.2019].
- “Greek PM Minister Says: Turkey Has No Legal Merit, Ankara Isolated”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/247532/article/ekathimerini/news/greek-pm-bolstered-by-eu-support-over-turkey-libya-deal>
<http://www.ekathimerini.com/247259/article/ekathimerini/news/greek-pm-says-turkey-libya-pact-has-no-legal-merit-ankara-isolated> [05.05.2020]
- “Greece, The Turks of Western Thrace”. https://www.hrw.org/reports/1999/greece/Greec991-03.htm#P147_19255 [09.06.2019].
- “Greece And Turkey, From The Eastmed To Libya: Unity, Alliances, Preparedness”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/248103/opinion/ekathimerini/comment/greece-and-turkey-from-the-eastmed-to-libya-unity-alliances-preparedness> [05.05.2020].
- “Greece’s New Prime Minister Wants To Turn The Country Around”. **Washingtonpost**. https://www.washingtonpost.com/outlook/greeces-new-prime-minister-wants-to-turn-the-country-around/2019/09/25/0fac41e6-df42-11e9-be96-6adb81821e90_story.html [05.05.2020].
- “Greek PM Warns Turkey Against Crossing ‘Red Lines’”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/248089/article/ekathimerini/news/greek-pm-warns-turkey-against-crossing-red-lines> [05.05.2020].
- Grigoriadis, Ioannis N. . “The Foreign Policy Of Greece’s Syriza-Anel Coalition Government: An Early Appraisal”. *Notes Internacionales*. **CIDOB**. c. 119, (2015). https://www.files.ethz.ch/isn/191527/NOTES%20119_GRIGORDIADIS-1.pdf. [03 05.2020].
- Hermann, Margaret G.. “Assessing Leadership Style: A Trait Analysis”. **Columbus: Social Science Automation**. 1999. <https://socialscience.net/docs/LTA.pdf> [10.05.2020].
- “How Family And Politics Shaped New Greek PM Kyriakos Mitsotakis”. *Aljazeera.com* <https://www.aljazeera.com/news/2019/07/family-politics-shaped-greek-pm-kyriakos-mitsotakis-190709183036529.html> [04.05.2020]
- Heraclides, Alexis. “The Essence of the Greek-Turkish Rivalry: National Narrative and Identity”. **GreeSE Paper No.51 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe**. (October, 2011). <https://eprints.lse.ac.uk/45693/1/GreeSE%20No51.pdf> [11.05.2020].
- “Information Note By Turkey Concerning Its Objection To The Agreement Between The Republic of Cyprus and The Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone”, 17 February 2003, **Law of the Sea Bulletin**, c. 54, (2004): 127.

https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf [20.05.2020].

“İçeride ve Dışarıda Ülkemize Kurulan Tuzakları Bozuyor Daha Güçlü Bir Gelecek İçin Azmimizi Yeniliyoruz”,<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/105419/-iceride-ve-disarida-ulkemize-kurulan-tuzaklari-bozuyor-daha-guclu-bir-gelecek-icin-azmimizi-yeniliyoruz-> [04.05.2020].

“İlk Tebrik Eden Erdoğan oldu: Yunanistan'ın yeni Başbakanı Miçotakis Türkiye'ye Nasıl Bakıyor?”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/07/08/ilk-tebrik-eden-erdogan-oldu-yunanistanin-yeni-basbakani-micotakis-turkiyeye-nasil-bakiyor> [04.05.2020].

İlhan Tahsin. “1996’daki İmia (Kardak) Sorunu Rastgele Olmadı”.<http://birlikgazetesi.org/1996daki-imia-kardak-sorunu-rastgele-olmadi/> [30.05.2020].

“İngiliz Basınında Türkiye’de Erken Seçim: 'Erdoğan U Dönüşü Yaptı’”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/43819044> [01.05.2020].

“Karamanlis Erdoğan Ortak Basın Toplantısı”. <https://www.haberler.com/karamanlis-erdogan-ortak-basin-toplantisi-haberi/> [20.05.2020].

“Karamanlis Anıtkabir’i Ziyaret Etti”. **CNN**. <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/01/24/karamanlis.anitkabiri.ziyaret.etti/422384.0/index.html> [20.05.2020].

Karan, Ceyda. “Türkiye Dış Politikada Çok Sıkıştı. Herkes Bunun Farkında”. https://tr.sputniknews.com/ceyda_karan_ksen/202009041042786245-turkiye-dis-politikada-cok-sikisti-ve-herkes-bunun-farkinda/ [15.10.2020]

Kasapoğlu, Çağıl. “Kardak Kayalıkları: Theodoros Pangalos ve Onur Öymen 1996 krizini Anlattı”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38394643> [05.05.2020].

Katsigeras, Michalis. “Anti-Government Protests”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/21626/article/ekathimerini/comment/march-20-1954> .March 20, 1954 [09.04.2019].

Katsigeras, Michalis.” Papagos-Cyprus”, May 5, 1954. **Ekathimerini**. <https://www.ekathimerini.com/22622/article/ekathimerini/comment/may-5-1954> [10.02.2019].

Keyman, Fuat. “Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Üzerine”. **Perspektif**. <https://www.perspektif.online/guclendirilmis-parlamenter-sistem-uzerine/> [10.10.2020].

Khlebnikov, Alexey. “Rusya ve Mısır: İstikrarsız Bir Balayı”. <https://research.sharqforum.org/2019/09/24/rusya-ve-misir-istikrarsiz-bir-balayi/?lang=tr> [03.05.2020].

“Kıbrıs Açıklarında Doğalgaz Krizi: Hangi Ülke Bölgede Neyi Amaçlıyor?”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246> [06.06.2019].

“Kıbrıs Konusu”. <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1961-1965.htm> [12.03.2019].

- “Kıbrıs Sorununu Tarihe Gömelim”. **AA**. <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/kibris-sorununu-tarihe-gomelim/268827> [03.05.2020].
- “Kıbrıs’ta Rumlar Müzakereden Çekildi”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1sta-rumlar-m%C3%BCzakereden-%C3%A7ekildi/a-17981851> [20.05.2020].
- Kırbaki, Yorgo. “Çıpras ‘Erdoğan’ Sorusuna Böyle Yanıt Verdi”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cipras-erdogan-sorusuna-boyle-yanit-verdi-40879848> [02.05.2020].
- _____. “Çıpras’tan Skandal Açıklama: Türkiye Israr Ederse Yaptırımlar Gelebilir”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ciprastan-skandal-aciklama-turkiye-israr-ederse-yaptirimlar-gelebilir-41214094> [02.05.2020].
- _____. “Doğu Akdeniz’de Türkiye’yi Dışlayan Tasarıya İlk Onay”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dogu-akdenizde-turkiyeyi-dislayan-tasariya-ilk-onay-41256383> [03.05.2020].
- _____. “Yunan Başbakanı Taciz Hakkında Konuştu”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunan-basbakani-taciz-hakkinda-konustu-40992609> [04.05.2020].
- _____. “Simitis’in Anıları: Kardak Tam Bir Fiyaskoydu”. **Radikal**. <http://www.radikal.com.tr/yorum/simitisin-anilari-kardak-tam-bir-fiyaskoydu-762268/> [05.05.2020].
- Kleftogianni, Ioanna. “Yunan Adalarında ‘Mini İç Savaş’: Miçotakis hükümetinin Mülteci Politikası Zorda”. <https://www.indyturk.com/node/138721/d%C3%BCnya/yunan-adalar%C4%B1nda-%E2%80%98mini-i%C3%A7-sava%C5%9F%E2%80%99-mi%C3%A7otakis-h%C3%BCk%C3%BCmetinin-m%C3%BClteci-politikas%C4%B1-zorda> [05.10.2020].
- Krateros, Ioannou. “A Tale of Two Islets”. http://www.hri.org/MFA/thesis/spring97/two_islets.html [01.06.2019].
- Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, c. 1 haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/koalisyon_hukumetleri/koalisyon_hukumetleri_cilt_birlestirilmis.pdf [09.06.2019].
- Kohen, Sami. “Güç Politikası”. **Milliyet**. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/guc-politikasi-6102434> [05.05.2020].
- “Kopenhag’da Soluk Kesen Diplomasi”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kopenhagda-soluk-kesen-diplomasi-38437799> [15.12.2019].
- Kulaksızoğlu, Beklan. Türkiye’nin Postmodern Darbesi: 28 Şubat. **DW**. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-postmodern-darbesi-28-%C5%9Fubat/a-42761910> [13.05.2020].
- Kuran, Selami. “Doğu Akdeniz’deki Kriz Askeri Çatışmaya Dönüşebilir”. **Perspektif**. <https://www.perspektif.online/dogu-akdenizdeki-kriz-askeri-catismaya-donusebilir/> [10.10.2020].

- “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anlaşması İmzalandı: 27 Yıllık Yunanistan-Makedonya İsim Krizi Hakkında Bilinmesi Gerekenler”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44477691> [25.04.2020].
- “Libya'da Kalıcı Ateşkes Önündeki Zorluklar Neler?”. **BBC**. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51201669> [05.05.2020].
- “Macron: Sondaj Gemisi Çekilmeli”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/macron-sondaj-gemisi-cekilmeli-41245450> [04.05.2020].
- “Macron: Türkiye Kıbrıs'ta Yasa Dışı Faaliyetlerini Sonlandırmalı”. **DW**. <https://www.dw.com/tr/macron-t%C3%BCrkiye-k%C4%B1br%C4%B1sta-yasa-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-faaliyetlerini-sonland%C4%B1rmal%C4%B1/a-49213952> [04.05.2020].
- Mallinson, William. “Greece and Russia: Back to the Truman Doctrine?”. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/greece-and-russia-back-to-the-truman-doctrine/> [05.05.2020].
- Melakopides, Costas. “How Rational Is President Erdogan’s Policy against Cyprus and Greece: a Case Study”. <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/columns/military-and-security/how-rational-is-president-erdogan-s-policy-against-cyprus-and-greece-a-case-study/> [24.04.2020].
- “MSP 5 Haziran 1977 Seçim Beyannamesi”. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/816/197600581_1977.pdf?sequence=1&isAllowed=y [30.04.2020].
- “Mısır, Yunanistan, Rum Yönetimi Zirvesi”. **Aljazeera**. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-yunanistan-rum-yonetimi-zirvesi> [20.05.2020].
- “Mısır'dan Türkiye'ye Doğu Akdeniz Uyarısı”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/05/05/misirdan-turkiye-ye-dogu-akdeniz-uyarisi>, [04.05.2020].
- “Mitsotakis To Meet With Trump, As US Official Hails Greece As ‘Pillar Of Stability’”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/248149/article/ekathimerini/news/mitsotakis-to-meet-with-trump-as-us-official-hails-greece-as-pillar-of-stability> [04.05.2020].
- “Mitsotakis: Turkey-Libya Deal A ‘Threat’ To States in The Region”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/249952/article/ekathimerini/news/mitsotakis-turkey-libya-deal-a-threat-to-states-in-the-region> [05.05.2020].
- “Miçotakis: Türkiye İle Yaşamak Zorundayız, Farklılıklarımız Olacak, Onları Çözmenin Yolunu Bulmalıyız”. **Sputniknews**. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202003171041616411-micotakis-turkiye-ile-yasamak-zorundayiz-farkliliklarimiz-olacak-onlari-cozmenin-yolunu-bulmaliz/> [04.05.2020].
- “Milli Savunma Bakanı Akar ve TSK Komuta Kademesi KKTC’de”. **Euronews**. <https://tr.euronews.com/2019/08/10/milli-savunma-bakani-akar-ve-tsk-komuta-kademesi-kktc-de-kibris> [04.05.2020].

- Moran, Michael. “Wings of Greece's New Leader Singed After Flap With Turkey”. **Csmonitor**. <https://www.csmonitor.com/1996/0530/053096.intl.intl.5.html> [20.10.2019]
- Nedos, Vassilis. “Turkey Must Seize Opportunity to De-escalate Tension, Greek FM Says”. **Ekathimerini**. <http://www.ekathimerini.com/248148/article/ekathimerini/comment/turkey-must-seize-opportunity-to-de-escalate-tension-greek-fm-says> [04.05.2020].
- Nixon, Richard. “Preface to 1968 edition of Six Crises: “Lessons of Crisis””. **The American Presidency Project**. ed. Gerhard Peters and John T. Woolley, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/326789> [10.05.2020].
- “No:18 - 30 Ocak 2007, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Doğu Akdeniz’deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretlerini hk.” http://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi_nin-dogu-akdeniz_deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk_.tr.mfa [1.05.2020].
- “No: 43, 11 Şubat 2018, GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_-43_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa. [03.05.2020].
- “No: 400, 29 Aralık 2017, GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki Hidrokarbon Faaliyetleri Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_-400_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa [03.05.2020].
- “Note Verbale Dated 2004 February From The Permanant Mission Of Greece To The United Nations Addressed To The Secratary- General Of The United Nations Concerning Turkey’s Objection To The Agreement Between The Republic Of Cyprus And the Arap Republic of Egypt on the Delimination of the Exclusive Economic Zone pf 17 February”. c. 57, UN.(2003).https://www.un.org/Depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin57e.pdf [20.05.2020].
- “No: 124, 4 Mayıs 2019, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Tarafından Yapılan Açıklama Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_124_-ab-dis-iliskiler-ve-guvenlik-politikasi-ytemsilcisinin-aciklamasi-hk.tr.mfa [04.05.2020].
- “No: 128, 6 Mayıs 2019, ABD Dışışleri Bakanlığı’nın 5 Mayıs 2019 Tarihli Açıklaması Hk.” http://www.mfa.gov.tr/no_128_-abd-disisleri-bakanligi-nin-5-mayis-tarihli-aciklamasi-hk.tr.mfa [04.05.2020].
- “No: 132, 7 Mayıs 2019, Fransa Avrupa ve Dışışleri Bakanlığı Tarafından Yapılan Açıklama Hk.” http://www.mfa.gov.tr/no_132_-fransa-avrupa-ve-disisleri-bakanliginin-aciklamalari-hk.tr.mfa [04.05.2020].
- “No: 170, 15 Haziran 2019, Altıncı MED7 Zirvesinde Kabul Edilen Ortak Bildiri Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_170_-altinci-med7-zirvesinde-kabul-edilen-ortak-bildiri-hk.tr.mfa, [04.05.2020].
- “No: 206, 16 Temmuz 2019, AB Dış İlişkiler Konseyi’nin Aldığı Kararlar Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_206_-ab-disiliskiler-konseyi-nin-aldigi-kararlar-hk.tr.mfa [04.05.2020].

- “No: 277, 18 Ekim 2018, ‘Barbaros Hayreddin Paşa’ Gemisinin Akdeniz’deki Sismik Araştırma Faaliyeti Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_-277_-barbaros-hayreddin-pasa-gemisi-nin-akdeniz-deki-sismik-arastirma-faaliyeti-hk.tr.mfa, [03.05.2020].
- “No: 288, 21 Aralık 2010, İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hk.”. http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa [06.06.2019].
- Özgürel, Avni. “Erdoğan’ın Sınırları”. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/avni-ozgurel/erdoganin-sinirlari-783837/> [03.05.2020].
- “Papandreu Yeni Bir Başlangıç İçin Geldi”. **Sabah**. https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/10/papandreu_yeni_bir_baslangic_icin_geldi [03.05.2020].
- Pirovolakis, Christina. “New Leader Breaks Gently With Greece's Socialist Past”. <https://www.csmonitor.com/1996/0711/071196.intl.intl.3.html>. [12.09.2020].
- “Press Release Regarding The S-300 Missiles”, http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-ministry-of-foreign-affairs-_6-january-1997_.en.mfa [01.06.2019].
- “Putin: Greece Did Not Seek Financial Aid From Russia”. <https://www.bbc.com/news/world-europe-32213161> [05.05.2020].
- “Rumlar ve Yunanistan Antalya Açıklarını Parsellemeye Hazırlanıyor”. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rumlar-ve-yunanistan-antalya-aciklarini-parsellemeye-hazirlaniyor-40711866> [06.06.2019].
- “SC-67, 23 Ekim 2018, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Yunanistan Hükümetinin ‘Yunan Karasularını’ Kademeli Olarak 12 Deniz Miline Genişletme Planına Dair Bir Soruya Cevabı”. http://www.mfa.gov.tr/sc_-67_-yunanistanin-karasularini-kademeli-olarak-12-deniz-miline-genisletme-planı-hk-sc.tr.mfa [04.05.2020].
- “Solcu Çıpras Amerikancı Oldu”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/solcu-cipras-amerikanci-oldu-40621167> . [03.05.2020].
- Soylu, Ragıp. “Tune Of Turkish Foreign Policy: Pragmatist Realism”. **Daily Sabah**. <https://www.dailysabah.com/columns/ragip-soylu/2018/02/01/tune-of-turkish-foreign-policy-pragmatist-realism>. [02.05.2020].
- “Statement by the Turkish Foreign Minister and Deputy Prime Minister Prof. Dr. Tansu Çiller”, http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-foreign-minister-and-deputy-prime-minister-prof_-dr_tansu-ciller-_10-january1997_.en.mfa [06.06.2019].
- “Sen Kimsin De Açıklama Yapıyorsun.? Sen Kıyıdaş Mısın?”. <https://www.haberler.com/sen-kimsin-de-aciklama-yapiyorsun-sen-kiyidas-12158742-haberi/> [03.05.2020].
- Sideris, Spiros. “Mitsotakis: Greece’s Problems With Turkey Are EU Problems”. <https://balkaneu.com/mitsotakis-greeces-problems-with-turkey-are-eu-problems/> [04.05.2020].
- Simith, Helena .“Greek Elections: Landslide Victory For Centre-Right New Democracy Party”. **The Guardian**.

- <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/07/greeks-choose-between-beach-and-ballot-in-first-post-debt-bailout-poll> [04.05.2020].
- Siotsis, Jean. “Some Notes On The Military in Greek Politics.”. **Seventh World Congress of Varna**.
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7141/6860.pdf> [9.06.2019].
- “SYRIZA Victory Will Not Harm Turkey Greece Ties”. **Daily Sabah**.
<https://www.dailysabah.com/politics/2015/01/26/syriza-victory-will-not-harm-turkeygreece-ties-experts-say> [03.05.2020].
- “S-400’leri Beklerken S-300 Krizi Neydi Nasıl Sonuçlandı?”. **Diken**.
<http://www.diken.com.tr/s-400leri-beklerken-s-300-krizi-neydi-nasil-sonuclandi/> [07.05.2020].
- Şıhamantepe, Aydın. “1974-1976 Ege Denizi Kıta Sahanelığı Krizi”.<http://www.tdpkrizleri.org/index.php/1974-1976-ege-denizi-krizi> [27.05.2019].
- _____. “1987 Ege Denizi Kıta Sahanelığı Krizi”,
<http://www.tdpkrizleri.org/index.php/1987-aegean-continental-shelf-crisis> [31.05.2019].
- _____. “Ege Denizi'nde Egemenliğı Tartışmalı Ada, Adacık ve Kayalıklar Sorunu: Kardak Bunalımı”.
http://www.oocities.org/yildizinternational/yenisite/papers/ege.htm?201827#_ftn20 [16.12.2019].
- “Simitis: 2004 Türk Yunan İlişkileri Açısından Kritik Bir Yıl”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/simitis-2004-turk-yunan-iliskileri-acisindan-kritik-bir-yil-5130014> [24.04.2020].
- “TBMM, Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri, 1961 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları”.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1961 [30.04.2020].
- Tal Daniel Bar and Eran Halperin. “Societal Beliefs and Emotions as Socio-Psychological Barriers to Peaceful Conflict Resolution”, **Palestine-Israel Journal of Politics, Economics and Culture**, c.19, s. 3 (2014),
<https://pij.org/articles/1535/societal-beliefs-and-emotions-as-sociopsychological-barriers-to-peaceful-conflict--resolution>
- Telhami, Shibley. “2010 Annual Public Opinion Poll”.
https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/0805_arabic_opinion_poll_telhami.pdf [1.05.2020].
- “The Greek Elections”. Memorandum for Director of Central Agency Office Of International Estimates, (31 August 1951). **CIA**.
<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79R00904A000100020026-3.pdf> [03.05.2019].
- “The Strategic Framework of National Strategy”. <https://www.resdal.org/Archivo/gre-cap2.htm> [01.06.2019].

- “Trump, Mitsotakis Hail Close Ties, Eye Deeper Cooperation”. **Ekathimerini**.
<http://www.ekathimerini.com/248189/article/ekathimerini/news/trump-mitsotakis-hail-close-ties-eye-deeper-cooperation> [05.05.2020].
- Top, Furkan Naci. “Yunanistan Başbakanı Çıpras, AA'ya Konuştu”. **AA**.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-basbakani-cipras-aaya-konustu/1382864> [02.05.2020].
- “Türk F-16’ları Kuzey Kıbrıs’ta”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/turk-f-16-lari-kuzey-kibris-ta-39024559> [03.09.2019].
- “Türkiye Doğu Akdeniz’deki İddiasından Geri Adım Attı”, **Evrensel**,
<https://www.evrensel.net/haber/424589/turkiye-dogu-akdenizdeki-iddiasindan-geri-adim-atti>
- “Turkish Drilling Activities In The Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions”.<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions/> [04.05.2020].
- “Türkiye Bizi Caretta Carettalar Gibi Koruyor”. **AA**.
<https://www.aa.com.tr/tr/roportaj/turkiye-bizi-caretta-carettalar-gibi-koruyor/1275071> [22.09.2020]
- “Türkiye Kazandı AB’ye Pahaliya Patladı”.
<https://www.milatgazetesi.com/haber/turkiye-kazandi-abye-pahaliya-patladi-9245/> [15.10.2020]
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> [04.05.2020].
- “Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Genel Seçimleri”, 1957 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranları.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secimler.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1957 [24.04.2020].
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan (1922-1923)**. T.C. Dışişleri Bakanlığı. Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
<http://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/50-yil-lozan-1922-1923.pdf> [06. 11.2020].
- “Türkiye S-400’leri Akdeniz’de Konuşlandıracak”. **Sözcü**.
<https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/turkiye-s-400leri-akdenizde-konuslandiracak-4997170/> [04.05.2020].
- “Türkiye’de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi”. TÜBİTAK /SOBAG 1001 Projesi/ Proje No. 112K172,
<http://www.tfpcrises.org/> [12.03.2018].
- Tsakonas. P.. “Greeks Feel Threatened by Turkey”.<https://www.eliamap.gr/en/media/%ce%b5%ce%bd%ce%b9%cf%83%cf%87%cf%8d%ce%b5%cf%84%ce%b1%ce%b9-%ce%b7-%ce%b1%ce%af%cf%83%ce%b8%ce%b7%cf%83%ce%b7-%ce%b1%cf%80%ce%b5%ce%b9%ce%bb%ce%ae%cf%82-%cf%80%ce%bf%cf%85-%ce%b2%ce%b9%cf%8e%ce%bd/> [24.04.2020].
- Wolf, Albert B..“Rethinking the Audience Costs Argument”. 2011.
<http://www.internationalstudies.socsci.uci.edu/files/docs/grofman2011.pdf> [22.08.2019].

- “Ya Kıbrıs Ya AB”. **Hürriyet** .<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ya-kibris-ya-ab-38454162> [15.12.2019].
- Yalçın, Hasan B. “Dostların Sayısı Diplomaside Ölçü Birimi Değildir.”. <https://www.setav.org/dostlarin-sayisi-diplomaside-bir-olcu-birimi-degidir/> [10.10.2020].
- Yaycı, Cihat. “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-159-2014040713bs-2012-1-1-70.pdf> [06.06.2019].
- “Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: 6-7 Eylül Olayları Davası”. (Esas No:1960/3). <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2661> [10.05.2019].
- Yetkin, Murat. “137 Fırtınalı Gün (7)...”. **Radikal**. <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-7-719567/> [12.05.2020] .
- _____. “137 Fırtınalı Gün...(9)”. **Radikal**. <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-9-719671/> [20.05.2020].
- _____. “137 Fırtınalı Gün...(14)”. **Radikal**. <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-14-720140/> [20.05.2020].
- _____. “137 Fırtınalı Gün...(15)”. **Radikal**. <http://www.radikal.com.tr/politika/137-firtinali-gun-15-720211/> [20.05.2020].
- _____. “Libya’da Ateşkes Yine Putin Yine Erdoğan’la”. <https://yetkinreport.com/2020/01/09/libyada-ateskes-yine-putin-yine-erdoganla/> [03.05.2020].
- “Yorgo Papandreou’dan Türkiye’ye Sıcak Mesaj”. **Hürriyet**. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yorgo-papandreudan-turkiyeye-sicak-mesaj-14726991> [03.05.2020].
- “Yunan Bakandan Hadsiz Beyanat: ‘En İyi Türk Ölü Türk’tür’”. <http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/yunan-bakandan-hadsiz-beyanat-quot-en-iyi-turk-olu-turk-tur-quot/166126/> [06.06.2019].
- “Yunan Başbakanı: Türkiye İle Akdeniz’de Yetki Sorununu Diyalogla Çözemezsek BM Mahkemesine Gideceğiz”. **Sputniknews**. https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201912291040933232-yunan-basbakani-turkiye-ile-deniz-yetki-alani-sorununu-diyalogla-cozemezsek-uluslararası-adalet/ [05.05.2020]
- “Yunan Lider, ‘Türkiye’nin Provokasyonuna’ Karşı AB’nin Desteğini Umuyor”. **Sputniknews**. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201912121040826823-yunan-lider-turkiyenin-provokasyonuna-karsi-abnin-destegini-umuyor/> [05.05.2020].
- “Yunan Karasularını Kademeli Olarak 12 Deniz Miline Genişletme Planına Dair Bir Soruya Cevabı”, http://www.mfa.gov.tr/sc_-67_-yunanistanin-karasularini-kademeli-olarak-12-deniz-miline-genisletme-plani-hk-sc.tr.mfa [04.05.2020].
- “Yunan ve Rum Liderler Türkiye’yi AB’ye Şikayet Etti”. **Milliyet**. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunan-ve-rum-liderler-turkiyeyi-abye-sikayet-etti-2871248> [02.05.2020]

- “Yunanistan Başbakanı Çıpras Türkiye Ziyareti Öncesi Konuştu”. **Evrensel**.
<https://www.evrensel.net/haber/372762/yunanistan-basbakani-cipras-turkiye-ziyareti-oncesi-konustu> [03.05.2020].
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis The Times’a Yazdı: Türkiye saldırganlığı Durdurmalı Ya Da AB Yaptırımlarıyla Yüzleşmeli”. **Sputniknews**.
https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/202009101042814357-yunanistan-basbakani-micotakis-the-timesa-yazdi-turkiye-saldirganligi-durdurmali-ya-da-ab/ [10.10.2020].
- “Yunanistan Başbakanı Samaras: Türkiye Rumları Taciz Etmekten Vazgeçmeli”. **Diken**.
<http://www.diken.com.tr/yunanistan-basbakani-samaras-turkiye-rumlari-taciz-etmekten-vazgecmeli/> [03.05.2020].
- “Yunan Bakan Erdoğan’ı Övdü Muhalefeti Eleştirdi: Erdoğan Tutarlı ve Karizmatik”. **Cumhuriyet**.
<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/yunan-bakan-erdogan-ovdu-muhalefeti-elestirdi-erdogan-tutarli-ve-karizmatik-995492> [01.05.2020]
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis: 'Pontus Soykırımını Uluslararası Kamuoyunun Gündemine Getireceğiz'”. **Euronews**.
<https://tr.euronews.com/2019/12/07/yunanistan-basbakan-micotakis-pontus-soykirimini-uluslararası-kamuoyunun-gundemine-getireceg> [05.05.2020].
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis Türkiye ile Konuşmak Her Zaman İyidir.” **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakani-micotakis-turkiye-ile-konusmak-her-zaman-iyidir-6030021> [04.05.2020].
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis Erdoğan’ın Güvenli Bölge Önerisini Eleştirdi: ABD ve Avrupa da İzin Vermez”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201909271040268672-yunanistan-basbakani-micotakis-erdoganin-guvenli-bolge-onerisini-elestirdi-abd-ve-avrupa-da-onay/> [04.05.2020].
- “Yunanistan Başbakanı Miçotakis’ten 'Türkiye' Açıklaması”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakani-micotakis-turkiye-ile-iliskilerdeki-zorluklar-iyi-niyet-oldugunda-asilabilir-6094275> [04.05.2020].
- “Yunanistan Başbakanından Türkiye’nin AB Üyeliğine Açık Destek”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/yunanistan-basbakanindan-turkiyenin-ab-uyeligine-acik-destek-27721911> [03.05.2020].
- “Yunanistan Lideri Çıpras: Türkiye'nin Doğal Gaz Aramalarına İlişkin Yaptırım Talebinde Bulunacağız”. **T24**.
<https://t24.com.tr/haber/yunanistan-lideri-cipras-turkiye-nin-dogal-gaz-aramalarına-iliskin-yaptirim-talebinde-bulunacagiz826231> [04.05.2020].
- “Yunanistan Seçimleri Siyasetin Dönüşü”. **Aljazeera**.
<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/yunanistan-secimleri-siyasetin-donusu> [23.04.2020].
- “Yunanistan'dan Türkiye'ye Yaptırım Açıklaması: AB İlk Kez Söylemlerden Somut Adımlara Geçti Ve Önlem Alacağını Duyurdu”. **T24**.
<https://t24.com.tr/haber/yunanistan-dan-turkiye-ye-yaptirim-aciklamasi-ab-ilk-kez-soylemlerden-somut-adimlara-gecti-ve-onlem-alacagini-duyurdu,827847> [04.05.2020].

- “Yunanistan’da Erken Seçim”. **Aljazeera**.
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/yunanistanda-erken-secim> [03.05.2020].
- “Yunanistan’da Hükümet Güvenoyu Aldı”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/yunanistanda-hukumet-guvenoyu-aldi-30261996> [03.05.2020].
- “Yunanistan’da Koalisyon Hükümeti Kuruldu”. **BBC**.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120620_greece_coalition_2 [23.04.2020].
- “Yunanistan Cumhurbaşkanı Pavlopoulos: Türkiye Doğu Akdeniz’de Uluslararası Hukuku İhlal Ediyor”. **Euronews**.
<https://tr.euronews.com/2019/05/08/yunanistan-cumhurbaskan-pavlopoulos-turkiye-dogu-akdeniz-de-uluslararar-hukuku-ihlal-ediyo> [04.05.2020].
- “Yunanistan Dışışleri Bakanı Dendias: Türkiye’nin S-400 Almasından Rahatsızız”. **Euronews**.
<https://tr.euronews.com/2019/07/19/yunanistan-disisleri-bakani-dendias-turkiyenin-s-400-almasindan-rahatsiziz> [04.05.2020]
- “Yunanistan Eski Dışışleri Bakanı Pangalos’tan "Öcalan" Açıklaması”.
<https://www.haberler.com/yunanistan-eski-disisleri-bakani-pangalos-tan-5959650-haber/> [12.05.2020].
- “Yunanistan 12 Mil Çıkışı İle Türkiye’nin Sınır Uçlarına Dokunuyor”. **Euronews**.
<https://tr.euronews.com/2018/11/27/yunanistan-12-mil-cikisi-ile-turkiye-nin-sinir-uclarina-dokunuyor-gorus> [04.05.2020].
- “Yunanistan’dan Karasuları İle İlgili Skandal Açıklama”.
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/yunanistandan-karasulari-ile-ilgili-skandal-aciklama-209786h.htm> [04.05.2020].
- “Yunanistan’ın Yeni Başbakanı Miçotakis: Kıbrıs Görüşmeleri İçin Çekimser Bir İyimserlik Besliyorum”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49154973> [04.05.2020].
- “Yunanistan’ın Eli Kanlı” . **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistanin-eli-kanli-5256188> [15.12.2019].
- “Yunanistan’dan Çirkin Tehdit”. **Milliyet**.
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/yunanistan-dan-cirkin-tehdit-2874025> [02.05.2020].
- “Yunanistan’dan Gerilimi Tırmandıracak Açıklama”. **Hürriyet**.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yunanistandan-gerilimi-tirmandiracak-aciklama-41013316> [04.05.2020].
- “Yunanistan’dan Türkiye ile Cesur Bir Başlangıç Mesajı”. **Sputniknews**.
<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201907291039795560-yunanistandan-turkiye-ile-cesur-bir-yeni-baslangic-mesaji/> [04.05.2020].
- “Yunanistan: Makedonya Sorununda Dayanıklılık Testi”,
<https://www.eurotopics.net/tr/213194/yunanistan-makedonya-sorununda-dayaniklilik-testi?zitat=213500#zitat213500> [30.04.2020].

- “Yunanistan’da Çıpras’ın Koltuğu Sallanıyor”. **AA**.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistanda-ciprasin-koltugu-sallaniyor/1523156#> [30.04.2020].
- “7 Haziran Sonrası HDP ve Kandil”. **Aljazeera**. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/7-haziran-sonrasi-hdp-ve-kandil> [01.05.2020].
- “7 Haziran Sonrası Türkiye Politikası”. **Sputniknews**.
https://tr.sputniknews.com/trend/7_Haziran_sonrasi_Turkiye_politikasi/
[1.05.2020].
- “24 Haziran: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Seçim Manifestosunda Neler Var?”. **BBC**.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44021710> [01.05.2020].

Bildiriler

- “Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu”.
Bildiriler. haz. Duygu Türker Çelik. Ankara 2016, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/KIBRIS-MESELESI-BILDIRILER.pdf> .[08.05.2019]
- Ülman, A. Haluk .“1974 Müdahalesi ve Cenevre Konferansı”. **Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer’i Anma Günü Çerçevesinde ‘Kıbrıs Sorunu’ Paneli**. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 30 Nisan 2009.
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/41794/KIBRIS%20SORUNU%20PANEL.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [30.05.2020].

